

Karaasa Yeena Rau
Kioo Kuaivovee

The New Testament in the Waffa Language of Papua New Guinea

Karaasa Yeena Rau Kioo Kuaivovee
The New Testament in the Waffa Language of Papua New Guinea
Nupela Testamen long tokples Waffa long Niugini

copyright © 1975 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Waffa

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents.

For other uses, please contact the respective copyright owners.

2012-10-23

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 7 Nov 2023 from source files dated 31 Aug 2023

4da5455c-4c87-58ee-a650-bb37acea5bca

Contents

Matai	1
Marakaa	68
Rukaaso	109
Yuvuaano	179
Aporoo	227
Rooma	290
1 Koridii	323
2 Koridii	353
Garatiaa	374
Epesiisa	386
Piripii	397
Korosii	405
1 Tesoronikii	413
2 Tesoronikii	420
1 Timotii	424
2 Timotii	433
Titii	440
Pirimuuno	444
Eporai	446
Yakoopo	472
1 Petorooso	480
2 Petorooso	490
1 Yuvuaano	496
2 Yuvuaano	504
3 Yuvuaano	506
Yutaava	508
Reveraisiina	511

Mataivaano Yisuunna mmayaaya yoketaivaa fafaara reeravai

Mataiva Yisuunna mmayaaya yoketaivaa fafaara roo kuaivo ataama vaivai. Anutuuqo kua yeena rau kioo vaidi Yisuuva gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanaraivaara Mataiva reeravai. Anutuuqo Nnaaruaa Kua Kiaa Yeena Rau Kioovaki vau kuaiyauvaa ari gioonna kiaapuuya kiaa mmuuyauvo Yisuuva varuuvaki kaanaiyauvo vairavai. Yisuunna kaano Yutayaiyakidiri inna mmateeravai. Aa mmayaaya yoketaa aavo hama Yutayaiyara nnaasu vaivai. Mmuakiaa mmatavau variaa gioonna kiaapuuyaniaatama vaivaivee.

*Yisuu Kirisiinna oyaiya kuavai
(Rukaaso 3:23-28)*

¹ Aanna Yisuu Kirisiinna oyaiya kuavai. Aaparahaamooya Davuitiia oyaiyakidiri Yisuuva diiteeravai.

² Aaparahaamo ari mmaapuuvaa
Isaakaa mmata kioodoo
Isaako Yakoopa mmata kioodoo
Yakoopo Yutaanna mmata kioo
ari kata vayaidaatama mmata kieeravai.

³ Yutaava ari mmaapuuvaitana
Pereseeya Seraaya mmata kioodoo
ngiari kaanaa nnutuuvo Tamaarovee.
Pereseeva Eseroonaa mmata kioodoo
Eseroono Araamaa mmata kioodoo

⁴ Araamo Aminataapaa mmata kioodoo
Aminataapo Nasoonaa mmata kioodoo
Nasoono Saramoonaa mmata kioodoo

⁵ Saramoono Buaasaa mmata kioodoo
inna kaanaa nnutuuvo Rahaapovee.
Buaaso Yoveteenna mmata kioodoo
inna kaanaa nnutuuvo Ruutovee.
Yoveteeva Isainna mmata kioodoo

⁶ Isaivaano kieeta vaidiivaa
Davuitiinna mmata kieeravai.
Davuitiia vaidiivaa nnutuuvo Uriaanna
muaadaivaa vara kioo
mmaapuuvaa Soromoonaa mmata kioodoo

⁷ Soromoono Rekaviaamaa mmata kioodoo
Rekaviaamo Aviaanna mmata kioodoo
Aviaava Asaanna mmata kioodoo

⁸ Asaava Yosapataa mmata kioodoo
Yosapato Yoraamaa mmata kioodoo
Yoraamo Usiaanna mmata kioodoo

⁹ Usiaava Yotaamaa mmata kioodoo
Yotaamo Akasaanna mmata kioodoo
Akasaava Isikiaanna mmata kioodoo

¹⁰ Isikiaava Manaseenna mmata kioodoo
Manaseeva Amoosoonna mmata kioodoo
Amoosoova Yosiaanna mmata kioodoo

¹¹ Yosiaava Yekoniaanna mmata kioo
ari kata vayaidaatama mmata kioodoo
iya varuu suaiivaki vaidi Bapuroonaaya

numa gioonna kiaapuuya vitada
ngiari yoosinnaivaki yapa kieeravai.

¹² Yekoniaava Seratiereenna mmata kioodoo
Seratiereeva Seruvavereenna mmata kioodoo

¹³ Seruvavereeva Avituunna mmata kioodoo
Avituuva Eriakiimaa mmata kioodoo
Eriakiimo Asoroonna mmata kioodoo

¹⁴ Asoroova Satokoonna mmata kioodoo
Satokoova Akiimaa mmata kioodoo
Akiimo Erutuunna mmata kioodoo

¹⁵ Erutuuva Eriasaaraa mmata kioodoo
Eriasaaro Mataanaa mmata kioodoo
Mataano Yakoopaa mmata kioodoo

¹⁶ Yakoopo Yoosiipaa mmata kieeravai. Yoosiipo inna Mariaanna vaativali.
Mariaava ari mmaapuvvaa Yisuunna mmata kioodoo vaidiiyaano innara tunoo:
Anna Misiaa vaidi Anutuugo mmataama kioo vaidiivovee, tiravai.

¹⁷ Aparahaamo varuu suaivakidiri inna sidinnaidiiya yaakuuvaitana yukukidiri taarama taarama varia rada nnidada iyakidiri Davuitiiva diiteeravai. Davuitiiva diitoo suaivakidiri mmuaikaraama inna sidinnaidiiya yaakuuvaitana yukukidiri taarama taarama varia rada nnidada iya varuu suaivaki vaidi Bapuroonaaya numa iyaata rapidada yaatara kiada vitada ngiari yoosinnaivaki yapa kieeravai. Iya Isarairaiya yapa kioodoo varuu suaivakidiri mmuaikaraama Yekoniaanna sidinnaidiiya yaakuuvaitana yukukidiri taarama taarama varia rada nnidada tooduu Anutuugo mmataama kioo vaidiivo diiteeravai.

*Yisuunna mmateera kuavai
(Rukaaso 2:1-7)*

¹⁸ Yisuu Kirisiinna mmatooyo ataama vairavai. Yisuuva hama varuu suaivaki inna kaanaa Mariaanna Yoosiipo varaanara kuaivaa kiaa teerama kioo hama inna varoodoo Mariaava rikoodoo Mmannasa Yoketaivoono vaa nnaakaraivaa inna mmiravai. ¹⁹ Mmuduu Mariaanna vaatiivo Yoosiipo vaidi yoketaavoonora tioo hama mmamma maisaivaa Mariaanna mmirainno kati haumaki inna titaanaraivaara yaata utiravai. ²⁰ Homo ivaara yaata utuoo varioo vainno ruvuaataivaa tooduu Udaanga Anutuugaa aangeraa voovoono tuma inna kiaa mmioo tunoo: Yoosiipo, Davuitiinna oyaivakinnaa vaidikuavee. Ai nnaata Mariaanna varaanaraivaara sa aatuunna taara yaata utuane. Varaanee. Mmannasa Yoketaivoono nnaakaraivaa inna aakiaivaki yapaivaivee. ²¹ Fai iva mmaapuvai mmatanai a inna nnutuuvaa Yisuuvavee tinaravai. Fai ivoono ari seena gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kioo iya vitoo yoketaivau yapaanaraivaara a inna nnutuuvaa Yisuuvavee tinaravai.

²²⁻²³ Nnaaruaa vaidi Udaanga Anutuugaa kuaivaa kooyaa tira forofetaa voovoono Anutuugo inna kiaa mmuu kuaivaa fafaarainno ataa kua tunoo: Fai kiaatanna yoketaa hama vaidi voovoono inna tasipaivoono nnaakara sunnainno mmaapuvai mmatanai iya inna nnutuuvaa Imanueero kiaaravee, tiravai. Ii nnutu iva oyaivo tinoo: Anutuugo ti tasipainoo, tiivai. Nnaaruaa vaidi forofetaivo fafaara roo kuaivo ngioo ngioo Yisuunna mmatoosuaivaki innara kua tuu kua mmuakiaayauvai kaanaivo vairavai.

²⁴ Itaama vauduu Yoosiipo diitoo Udaanga Anutuugaa aangeraiivo inna kiaa mmuu kuaivaa rikioo iinno ari nnaataivaa vareeravai. ²⁵ Varoodoo homo Mariaava nnaakara sunnaivaata varuu suaivaki Yoosiipo hama inna tasipama nuairavai. Yapooma Mariaava mmaapuvvaa mmata kioodoo Yoosiipo inna nnutuuvaa Yisuu-o tiravai.

2

Vaidi suai raari roopinai varuuya Yisuunna taara nniravai

¹ Yoosinna pinaivaa nnutuuvo Yutayaa ivaki vau yoosinna kiisaivaa nnutuuvo Pitiriheema ivaki Mariaava Yisuunna mmateeravai. Inna mmattoo suaivaki Herooto Yutayaiya kieetavai variravai. Varuduu vaidi tinni ruua vooya aakiapuaiyauvo tooyauvaara mmoori uuya suai raari roopinnaidiri nnidada numa Yerusareema gioonna kiaapuuya yaparaida tunoo: ² Nnaakara meediivo Yutayaiya kieetavai varinoo kiaivo deevakiinno variinnee? Ari aakiapuaivo suai raari raipinnai ngioo varikiai ta ivaa taa rada numa ti ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiaara ngiaunnaanoo, ³ tuduu rikioo kieeta vaidi Herooto iya tuu kuaivaa rikioo pinaama nnikiarauddu mmuakiaa gioonna kiaapu Yerusareema varuuyaataama rikiada nnikiarairavai. ⁴ Nnikiarauddu Herooto mmuakiaa Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaataama tuduu innasi nuunauduu iya yaparainno tunoo: Fai deevakidiri Anutuuga mmataama kioo vaidiivaa kaano mmataanarannee? ⁵ tuduu rikiada iya inna kuaivaa sai tunoo: Yutayaivaki vai yoosinna kiisa Pitiriheemadiri fai mmataanaravaivee. Nnaaruaa vaidi forofetaa voovoono ivaara Anutuuga avaivaa fafaara roo tunoo:

⁶ Yutayaivaki vai yoosinna Pitiriheemaivo
 kiisavai vaikai
 yoosinna pinaa Yutayaa kieetaiya
 ivaara kiaanoo:
 Fai yapooma ii yoosinna ivaa
 nnutuuvo pinaavai vainaravaivee, kiaavai.
 Fai ivakidiri vaidi kieeta voovai diitoo
 ni gioonna kiaapu Isarairaiyara dinaravaivee.

Forofetaivoono itaa kua tiravaivee. ⁷ Iya itaa kua tuduu rikioo Herooto iya tuu kuaivaara yaata utuoo vaidi tinni ruua suai raari roopinnaidiri nnuuya tuduu haumakinaa nnida innasi nuunauduu iya yaparainno tunoo: Dee suaivau aakiapuaivo nnuunnee? ⁸ kiaa kioo iya sai tuu kuaivaa rikioo Pitiriheema iya titoo tunoo: Oo nnaakaraivaara tuqinnama buaidada teekio ngii too vainai numa ni giaa ni mikiai fai neetaata oro ni ausa mmuduuyaivaa inna mminaravee, ⁹ tuduu iya inna kuaivaa rikiada ivaki pikiada diitada aataruuvau vida tooduu aakiapuaivo vaa suai raari roopinna iya toovoono iya too vainno iya tauraa vitoo vioo vioo nnaakaraivo varuu nnauvo vauvau diravai. ¹⁰ Duduu iya aakiapuaivaa teeda kaayauma sirigauduu iya aysaiyauvo yoketairavai. ¹¹ Yoketauduu iya nnauvaki oro nnaakaraivaata kaanaa Mariaannaatama teeda toorivu yau harada ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa nnaakaraivaa mmiravai. Mmida ngiari utuaiyauvakidiri mminnaa yoketaiyauvaa kati inna mmida voovoono sikau mmannaammannauvaa nnutuuvo gooraivaa inna mmudu voovoono yatari ranaivaa hudooduu suuda yoketaa vuuvaa inna mmudu voovoono kupuuvaa roosuuvaa nnutuuvo miiraivaa inna mmiravai.

¹² Mmi taika kiada oro vuru vaidi ruvuataivaa tooduu Anutuuga yaagueeqama iya kiaa mmioo tunoo: Sa keenaa Herootaasi kuatee, tuduu rikiada ari vo aataru voovaugiataa ngiari yoosinna viravai.

Yoosiipooya Mariaaya Iyiipa aatu viravai

¹³ Iya vida kioodoo Yoosiipo vainno ruvuataivaa tooduu Udaangaivaa aangeraa voovoono tuma inna kiaa mmioo tunoo: Diitee nnaakaraivaata ari kaanaatama vitee yoosinna Iyiipa Herootaa yaatu kuane. Herooto tinai ari ngiaammuauya nnaakaraivaa rputukio putuaiveeraivaara fai innara buaama rada nookiaaravai. Ivo itaama iinaraivaara Iyiipa viee ivaki varinanai neenoo kava i tinai rikiee pikiee aapi ngianee, ¹⁴ tuduu rikioo Yoosiipo heenaki diitoo nnaakaraivaata kaanaatama vitoo Iyiipa vioo vioo ¹⁵ oro ivaki varududuu Herooto putiravai. Nnaaru vaidi forofetaa voovoono Udaangaivo inna kiaa mmuu kuaivaa fafaarainno tunoo: Na ni Maapuuvaa Iyiipadiri kiaaduu nniravaivee, tiravai. Iya Iyiipa vuduu ii kua ivaa kaanaivo vairavai.

Herooto nnaakaraiya ruputuateera tiravai

¹⁶ Vaidi suai raari roopinnaiya Herootaa yokekiaa kiada vuuvaara rikioodu inna ausaivo pinaama nnannatooduu Herooto vaidi vooya titooduu Pitiriheema ivaki vida mmuakiaa vainima vau yoosinnaiyauvaki vida ngiaammuaa taara nuanu varooyaata iya nnaagiai mmatooyaata ruputudu putiravai. Tauraa vaidi suai raari roopin-naiya tooduu aakiapuaivo iya too vau suaivakidiri mmatoo nnaakaraiyaata nnaagia nnaagiai mmatooyaata ruputudu putiravai.

¹⁷ Nnaaru vaidi forofetaa voovai nnutuuvo Yirimiaava ivaara fafaara roo tuuvaa kaanaivo vairavai. ¹⁸ Yirimiaava tunoo:

Yoosinna Ramaivaki gioonna kiaapuuya
kaayau rateera akuaivaata
yaagueega aayannaivaatama rikiaavai.
Raheeraa nneeditunnaiya
ngiari nnaakaraiyara ratadada
iya vaa putu taikaivaara mmannammanna rataavai.
Iya seenaiya iya ausaiyauvaa tuqinnaaree kiaa
iidada taavo hama yoketaivaivee.

Forofetaa Yirimiaavaano itaa kua tiravai.

Yoosiipooya Mariaaya Iyiipadiri nniravai

¹⁹ Herooto vaa putudu Yoosiipo Iyiipa hara kioo varioo vainno ruvuaataivaa tooduu Udaangaivaa aangeraa voovoono tuma inna kiaa mmioo tunoo: ²⁰ Diitee nnaakaraivaata ari kaanaatama vitee yoosinna Isarairavaki kuanee. Vaa vaidiia nnaakaraivaa ruputuaara uuya putiravaivee, ²¹ tuduu rikioo diitoo nnaakaraivaata kaanaatama vitoo yoosinna Isarairaa viravai.

²² Vioo vioo Yoosiipo Yutayaa ivaki varinaree kiaa rikioodu Akiraaso ari konna Herootaa mmaataivaa varoo Yutayaiya kieetavai varudu rikioo ivaki kuanaraivaara aaturavai. Aatuunno vainno ruvuaataivaa tooduu Anutuuqo inna kiaa mmuu kuaivaa rikioo iinno yoosinna pinaa Karirayaara vioo vioo ²³ oro yoosinna kiisa voovai nnutuuvo Nasareeta hara kioo variravai. Nnaaru vaidi forofetaiya fafaaraida tunoo: Fai vaidiia Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaara kiaara: Nasareetaa vaidivaivee, kiaaravaivee, tiravai. Yoosiipo oro Nasareeta hara kioo varudu forofetaiya itaa kua tuuvaa kaanaivo vairavai.

3

Yuvuaano nnoori apiraivoono kuaivaa

iya kiaa mmiravai

(Marakaa 1:2-8; Rukaaso 3:1-18; Yuvuaano 1:19-28)

¹ Vo suai suai voovaki Yuvuaano nnoori apira vaidiivo numa Yutayaa ivaki vau mmata voovai koo mmuyai gaangaivau nuainno varioo Anutuuqaa mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo iya tunoo: ² Ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada ausa hanigiaatee. Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira suaivo aa vainima nnino, tiravai. ³ Nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaava Yuvuaanaara aa kua aavaa fafaara roo tunoo:

Vaidi voovoono koo mmuyai gaanga voovau
doo vainno aayanna roo tinara:
Ngia ngii kieetaivaara
aataruuvaa teerairavaa roosiima
ngii Udaangaivaara teerama kiatee.
Udaangaivo ngiisi nninaraivaara
teeraida safuuma kiatee, tiravai.

⁴ Yuvuaano puara kamera yaasiivaadiri yaapaivaa roosiima iima uyu kioo nnabaivaadiri vausaivaa iima kioo ari tammaivaki rau kioo kaisaivaa nnoo ngengengoongaivaa suuyaivaa nneeravai. ⁵ Mmuakiaa gioonna kiaapu Yerusareemaiyaatama vo yoosinna vo yoosinna Yutayaa ivaki vau yoosinnaiyaatama nnoori Yorotaana vainima varuuyaatama Yuvuaanaasi vida ⁶ ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa Anutuugaa kiaa kookieema kioodoo nnoori Yorotaanaivakidiri Yuvuaano iya apiravai.

⁷ Apuoo varioo tooduu vaidi Farisai vooyaata vaidi Satuukai vooyaata nnoori varaaraivaara innasi nnuduu too iva iya tunoo: Ngia vaidi maisaso, gioono ngii giaa ngii mikiai ngia Anutuuga irisai maisaivaa ngii minaraivaara rikiadaida aatuuda niisi ngiaannee? ⁸ Ngia kutaa tuanaa ngiingii mmoori maisaiyauvaa pikiada ngiingii ausaiyauvaa hanigia kiada mmoori yoketaivaa iikio kaanainai na teenai niisi ngiatee. ⁹ Sa ngiengienaidiri yaata utida kiatee: Inna Aparahaamo ti rubuungovee. Ta aikiooma variaunnano, kiatee. Na ngii giaa ngii miaunoo. Aa sikau aayauvaadiri Anutuuga iinaree tioo iinai vida hanigiada fai Aparahaamaa uru nnaakaraya variaaravai. ¹⁰ Anna makee Anutuuga irisai maisaivaa mmnaraivo vaidiivo haivaa yatariiyauvaa oyaiyauvaki teerama kioo tu kioo vaivaa roosiivai. Yatari hama iira yoketaa vaivaa fai hanaa rakau ikiana kagaari kiaanaravai.

¹¹ Ngiingii ausaiyauvaa hanigiada yoketaama variaivaara na mmanna nnoori-ivaadiri ngii apuaunoo. Vaidi ni nnaagiai nninaraivo nnoonna vaidivai. Na kiisa vaidivai. Hama na yopeema mmoori vareera ngiaammuauvai roosiima variee inna yuku nnabaivaitana varee kuanaravai. Fai ivoono Anutuuga Mmannasa Yoke-taivaa tino too ngia vaa ausa hanigiaiya ngii aakiyauvaki varinaravai. Ngia hama ausa hanigiaiya fai irisai maisa ikia roosiivaa ngii mmnaraivai. ¹² Vaidiia yeenna vuitaivaa savoorivaadiri uyu kagaari kiada kaanaivaa vareerayaama ivoono ari savoorivaadiri varoo vuita iiraiyauvaa rummua rusuku kioo supiya uyu ngiau kiaikio iiraiyauvo mmatayaa tuoo kuaikio varoo ari yeenna yapeera nnauvaki yapa kioo nnabayauvaa varoo ikiaivo hama tasuuvaki kagaari kiaanaravaivee, tiravai.

*Yuvuaano Yisuunna nnoori apiravai
(Maraka 1:9-11; Rukaaso 3:21-22)*

¹³ Ii suai ivaki Yisuuva yoosinna Karirayaa pikioo Yuvuaano inna nnoori apuaiveera nnoori Yorotaana ivaki nniravai. ¹⁴ Numa duduu Yuvuaano inna ooqoo tinara iinno tunoo: A aaniira niisi ngiannanee? Eenoo ni apinaraivo inna yoketaavaivee, ¹⁵ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Inna aikioovai. Anna makee eenoo ni apuanee. Ta itaama iida Anutuuga mmuakiaa mmoori aataru yoketaivaa ti kiaa ti mmiivaa iikiaravee, tuduu rikioo Yuvuaano ee-oo tiravai.

¹⁶ Kiaa kioo Yisuunna nnoori apu kioo saivaata Yisuuva nnooriivakidiri numa dioo vainno reeri tooduu ngiauvo rusiti varoo vioo sai ngioo sauduu Anutuuga Mman-nasaivo ngiaamma mirunnaivaa roosuuvono tuoo tuoo tuma innayaa variravai. ¹⁷ Varuduu rikiooduu ngiau aapuuvakidiri Anutuuga kuaivo tuoo tunoo: Inna ni Maapu tuanaivovee. Na innara mmuduuya ruee na inna tauko pinaama ni yoketainoo, tiravai.

4

*Sataango Yisuunna iinno taanaree kiaa iiravai
(Maraka 1:12-13; Rukaaso 4:1-13)*

¹ Sataango Yisuunna iinno teeno ivo muaraagakiainaaree kiaa uduu Mmannasa Yoketaivono Yisuunna vitoo koo mmuyai gaanga voovaura viravai. ² Oro kioodoo hara kioo varuduu ikianna heenaiyauvo taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioodoo Yisuuva yeennaivaa hama nneerama kioo kati varududuu nnaagiai pinaama inna

yeenna rairavai. ³ Inna yeenna rauduu Sataango numa inna tunoo: A Anutuugaa Mmaapukuavee tiee aa sikau aayauvaa tino too hanigioo yeenna bereetayauvai vaki-aivee, ⁴ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapu voovoono yeennaiyauvaa nnaasu nnaivoono hama yaagueeqaivaa inna mmiivai. Anutuugaasidiri tii kua mmuakiaavai rikiaivoono yaagueeqaivaa inna mmiivai. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivaivee, ⁵ tuduu rikioo Sataango Yisuunna vitoo yoketaa yoosinna Yerusareema vioo nuunaira nnau pinaivaa pupukiaivau yapa kioo inna tunoo: ⁶ A Anutuugaa Mmaapukuavee tiee suairoommu kiee kuane. Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Fai Anutuugo ari aangeraiya titanai
aiyara haitatuukiaaravee.
Ai yukuuvaa sikauyaadiri
rusimaurivoora kiaa
iya ngiari yaakuuyauvaadiri
suoodaa i sootu utuaaravaivee.

Inna kuaivo itaa kua tiivaivee, ⁷ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Anutuugaa kua fafaara voovai vainno tinoo: Sa i Udaanga Anutuugaa iinna taanee, tiivaivee, ⁸ tuduu rikioo Sataango kava Yisuunna vitoo oora taapi hokobaivau yapa kioo mmuakiaa vo mmata vo mmataiyauvaata mmuakiaa mminnaa yoketaiyauvo ivaki vauyauvaatama inna vitairavai. ⁹ Vitaama kioo tunoo: Fai a niyara toorivu yau haree ai ausa mmuduuyaivaa ni minai fai na aa mmuakiaa aayauvaa i mminaravaivee, ¹⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Sataango, ngieera kuane. Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: A Udaanga Anutuugaa ai ausa mmuduuyaivaa mmiee inna mmooriivaa nnaasu iikiane, tiivaivee, ¹¹ tuduu rikioo Sataango inna pikioo vuduu aangeraiya tuma inna haitaturavai.

*Yisuuva ari mmooriivaa tauraa Karirayaa ivaki iiravai
(Marakaa 1:14-15; Rukaaso 4:14-15)*

¹² Yisuuva vaidiiya Yuvuaanaa oovi nnauvaki yapa kioo kuaivaa rikioo mmata Karirayaa ivaura viravai. ¹³ Vioo yoosinna kiisa Nasareeta pikioo vioo nnoori haru-unga Karirayaa vainima vau yoosinnaivaa nnutuuvo Kapanaua oro ivaki hara kioo variravai. Ii mmata ivo nnaaruaa vaidiivaitana Seporoonaya Nafataraiya mmatavai. ¹⁴ Nnaaruaa vaidi forofetaa voovai nnutuuvo Yisayaava fafaara roo kuaivaa Yisuuva uuvaa kaanaivo vairavai. Yisayaava fafaara roo kuaivo vainno tinoo:

¹⁵ Nnoori Yorotaana sainai
nnoori haruunga vainiivau
Seporoonaya Nafataraiya mmataivo vauduu
ii mmata ivaa nnutuuvo Karirayaa ivaki
vaidi hama Anutuugaa kua rikiooya variaanoo.

¹⁶ Vaidiiya heenaivaki variaaneema
iya varida fai mmeekia pinaivaa taaravai.
Iya putira yoosinnaivaa
heenaki roosiima variyaiya teekio
fai mmeekiaivo taanaravaivee.

Yisayaava fafaara roovo itaa kua tiivai. ¹⁷ Ii suai ivakidiri Yisuuva Anutuugaa mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo tunoo: Ngiingii mminnamminnaa mai-saiyauvaa pikiada ngiingii ausaiyauvaa hanigiaatee. Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira suaivo aa vainima nninoo, tiravai.

*Yisuuva tavau vareera vaidi taarama taaramaara tiravai
(Marakaa 1:16-20; Rukaaso 5:1-11)*

¹⁸ Yisuuva nnoori haruunga Karirayaa siriivau nuainnonno tooduu tavau vareera vaidi kato vayoovaitana Simoono vuai nnutuuvo Petorooso ari kataivo Adiriaasooya

ngiari utua vaaheevaa tavaura nnooriivaki kagaari kiada tu kiada vauduu ¹⁹ Yisuuva ivaitana tunoo: Ngia ni nnaagiai nnikiai na ni kuaivaa ngii giaa ngii minai ngia tavau vareerayaama gioonna kiaapuuya vitada niisi ngiatee, ²⁰ tuduu rikiada makee tuduu ivaitana ngiari utua vaaheeyauvaa pikiada inna nnaagiai viravai.

²¹ Ivakidiri vidada Yisuuva tooduu vo vaidi kato vayoovaitana Yakoopooya Yuvuaanaya Sevetainna mmaapuuvaitana ngiari gioonna tasipama kanuuvaki varida ngiari utua vaaheeyauvaa sapiraida variravai. Sapiraida varida tooduu Yisuuva ni nnaagiai ngiateera ivaitanaara aayanna rooduu ²² kanuuvaki ngiari gioonna pikiada makee tuduu Yisunna nnaagiai viravai.

Yisuuva kaayau nniitarooya tuqinneeravai
(Rukaaso 6:17-19)

²³ Yisuuva nuainnonno mmuakiaa yoosinnaiyauvo Karirayaa vauyauvaki vioo ngiari nuunaira nnauyauvaki vioo Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara dira mmayaaya yoke-taivaa iya kiasa mmioo mmuakiaa nniitaroo ari vookara ari vookarauyauvaa tuqinneeravai. ²⁴ Tuqinnooduu iva uu mmayaayaivaa mmuakiaa yoosinna Suriaa varuu gioonna kiaapuuya rikiada mmuakiaa ari vo nniitaroo vo nniitarooyaata mmagia maisaiya iya aakiaiyauvaki varuuyaata makemakee putida vaidi kava diitooy-aata yuku yaaku putuuyaata vitada Yisunnnasi nnuduu iva iya tuqinneeravai. ²⁵ Tuqinnooduu kaayau gioonna kiaapuuya Yisunna nnaagiai viravai. Gioonna kiaapu Karirayaivakidiriaatama vuduu yaakuuvaitana vau yoosinnaiyauvaa nnutuuvo Dikaporiisaivakidiriaata vuduu Yerusareemaivakidiriaatama vuduu Yutayaivakidiriaata vuduu nnoori Yorotaana sainai varuuvakidiriaatama Yisunna nnaagiai viravai.

5

Yisuuva taapiivaudiri mmayaayaivaa tiravai

¹ Yisuuva kaayau gioonna kiaapu innasi nnuuya too taapi kiisaivau vioo ivau hara kioo varuduu ari ngiaammuauya innasi vuduu too ² ari kuaivaa iya kiasa mmioo varioo tunoo:

Gioonna kiaapuuya kaayauma yoketairavai
(Rukaaso 6:20-23)

³ Gioonna kiaapuuya ngiariiyara kiaanoo: Hama ta yopeema Anutuuoqaa roosiikiaun-nayavee, kiaiyara Anutuuoqo iyara yoketainoo. Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara diraivo vaa iyasi vainoo.

⁴ Gioonna kiaapuuya ausa mmuaararavaa varada ratada variyaiyara Anutuuoqo iyara yoketainoo. Anutuuoqo iya ausaiyauvaa tuqinnaanaravai.

⁵ Gioonna kiaapuuya tirooma adida variyaiyara Anutuuoqo iyara yoketainoo. Anutuuoqo kua kutaivaa tioo iya mmilaravaa fai iya varaaravai.

⁶ Gioonna kiaapuuya Anutuuoqaa aataru yoketaivaara mmuduuya rida safuuma iya iikiataiyara Anutuuoqo iyara yoketainoo. Fai Anutuuoqo ari aataru yoketaa mmuaki-aavai iya vitaino iya yoketainaravai.

⁷ Gioonna kiaapuuya ngiari seenaiyara boo kiaiyara Anutuuoqo iyara yoketainoo. Anutuuoqo fai iyara boo tinaravai.

⁸ Gioonna kiaapuuya iya aakiaiyauvo yamaama vaiyara Anutuuoqo iyara yoketainoo. Fai iya Anutuuoqaa taaravai.

⁹ Gioonna kiaapuuya rapiraivaara ooqoo tiraiyara Anutuuoqo iyara yoketainoo. Fai Anutuuoqo iyara tinara: Iya ni naunna maapu tuanaayavee, tinaravai.

¹⁰ Gioonna kiaapuuya safuuma varira aataruuvaa iikiaani vooyaano kuminayaa mmuaararavaa iya mmiaiyara Anutuuoqo iyara yoketainoo. Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara diraivo vaa iyasi vainoo.

¹¹ Ngia ni nnaagiai ngiaivaara gionna kiaapuuya ngiiyara maisa kua tida mmuaararavaa ngii mida ngiiyara unnakua unnakua tikiai sa yaata utuatee. Anutu-
uqo ngiiyara yoketaivo. ¹² Irisai yoketaivo ngiini ngiau aapu vaivaara yaata utida
sirigaida variatee. Maisa mmooriivaa ngiiyara iikiaaneema gionna kiaapu vooya
nnaaru varuu forofetayara iiravai.

Yisuuva yorokuuvaata mmeekiaivaatama mmataama kioo tiravai
(Marakaa 9:50; Rukaaso 14:34-35)

¹³ Gionna kiaapu mmatayaa variaya ngiari yeennaiyauvunu yorokuuvaa haata
kiada nneeda taavo iya yoketaineema ngia yorokuuvaa roosiima variaani gionna
kiaapuuya ngii taavo iya yoketaivo. Yorokuuvo vainnonno maisainai fai ngia aani-
ivaadiri iikio kava yoketaivananee? Hama yopeemavee. Vaa maisaikiai kati kagaari
kiaani gionna kiaapuuya ivau yuku raavai.

¹⁴ Gionna kiaapu mmatayaa diaiya ngia iya mmeekiaivaa roosiikiaaya variaano.
Yoosinna pinaivo taapiivau vaivo hama yopeema fai haumaki vainaravaa roosiima
ngia variaano. ¹⁵ Hama gionna kiaapu voovono toobavau subu kioo varoo oro
yapa kioo yavaivaa varoo toobavau tuarapatikama rummua apu kiaikio vaivai.
Ivo toobavau varoo kiikoo koovau hirivai. Hiri kiaikio mmuakiaa gionna kiaapu
nnauvaki variayaki mmeekiaivo taivai. ¹⁶ Itaama vainai ngia mmoori yoketaivaa
iikiaivaa gionna kiaapuuya teeda Anutuuoqo ngiau aapu variivaara kua yoketaivaa
kiateeraivaara ngia toobavau roosiima variatee.

Yisuuva kua mmaanna tuuvaara tiravai

¹⁷ Sa ataa kua yaata utida kiatee: Ivo Anutuuoqaa mmaanna tuu aataruuyau-
vaatama forofetayara kua kiaa mmira aataruuyauvaatama hatokaanara tiiravaivee,
kiatee. Hama na iyauvaa hatokaanara tiiravai. Ii kua mmaanna iyauvaa kaanaiyauvo
vakiaiveeraivaara na tiiravai. ¹⁸ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Anutuuoqaa
mmaanna tuu kuaivaki kiisa fafaaraivo vaivakidiri fai hama gionna kiaapu voovono
yopeema fafaara kiisa voovai rugaanaravai. Ngiau mmata taikeera suaivaki fai homo
iyauvo vaino Anutuuoqo mmuakiaa kuayauvai ivaki vaiyauvaa iima taika kiaanaravai.
¹⁹ Gionna kiaapu voovono Anutuuoqaa mmaanna tuu kuaivakidiri kua kiisa voovai
hatokoo koonnama iinno gionna kiaapu vooya ari koonnama ii aataruuvaa iya vi-
tainai teeda iikio fai Anutuuoqo gionna kiaapuuyara diraivaki inna tinara: Aduoo tua-
naivau varianee, tinaravai. Gionna kiaapu voovono Anutuuoqaa mmaanna tuu kua
mmuakiaayauvai rikioo iinno gionna kiaapuuya ivo kuai aataruuvau kuateeraivaara
iya kiaa mmiivo fai Anutuuoqo gionna kiaapuuyara diraivaki inna tinara: Aruoo
varianee, tinaravai. ²⁰ Na ngii giaa ngii miaunoo. Ngia safuuma varira aataruuvo
vaidi Farisaiya varira aataruuyauvaatama vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiya varira
aataruuyauvaatama hama yaataranai fai yapooma hama ngia Anutuuoqo gionna
kiaapuuyara diraivaki kuaravaivee.

Yisuuva vaidi ausa nnannateeraivaara tiravai

²¹ Musiiva vaidi nnaaru varuuyaata kiaa mmuu kua voovai vaa ngia rikiaavai. Ii
kua ivo vainno tinoo: Sa gionna kiaapu voovai ruputino putuaivee. Fai putino kua
pinaivo inna ruputuannaivaa aiki vainaravaivee, ²² tiivaara makee neenoo ngii giaa
ngii miaunoo. Fai gionna kiaapu voovono ari seenaivaara pinaama ausa nniitareeno
kua pinaivo innaki vainaravai. Gionna kiaapu voovono ari seenaivaara maisavaivee
tinai fai vaidiiya inna vitada vaidi kua yeena rairaiyasi vikio innaki kua pinaivo
vainaravai. Gionna kiaapu voovono ari seenaivaara kumimaka yaata duunakuavee
tiivaa fai Anutuuoqo tino too ikia aakiaivaki kuanaravaivee. ²³ Ngiiikidiri a vaidi
voovono puara sipisiipa voovai Anutuuoqaa kati yeena tapiivaki hudaanee kiaa kiee
rikino i seenaivo homo vo kua voovaara aiyara nnannateenai ²⁴ i puara sipisiipaava

tapi oyaivaki yapa kiese akiairaama oo i seenaivaata kua tino too inna ausaivo nuufainai kava vara ranee numa puara sipisiipaivaa Anutuugaara kati hudaanee.

²⁵ Vaidi voovono kua pinaivaa iiki yapaanaree kiasa i vitoo kua pinaivaara dira vaidiivaasi vивоora aataru tammaivaudiri vida kua safuuma kiada kati oro ausa nuufa tasipama variatee. A hama itaino fai i vitoo vaidi kua pinaivaara diraivaasi vino fai ivoono oovi nnauvaara haitatuura vaidiivaa i mmino too fai ivoono i vitoo oovi nnauvaki yapaanaravai. ²⁶ Na kua kutaavai i kiasa i mmiaunoo. Fai a ivaki variee mmuakiasa irisaiyauvaa inna mmiee mmiee kiisa vookiata hama mmirama kiese fai mmannammanna oovi nnauvaki variee mmi taika kiese mmaanai tiee kuanaravaivee.

Yisuuva sabi mmuara heeraivaara tiravai

²⁷ Musiiva nnaaru tuu kuaivaa vaa ngia rikiaavai. Ii kua ivo vainno tinoo: A vaa nnaata vaati varaannaikua sa mmuara heera aataruuvaa iikiane, ²⁸ tiivaara makee neenoo ngii giaa ngii miaunoo. Vaidi voovono gionnaivaa taikio inna varaataikio vaa ari ausaivonnaadee inna mmuara varaivai. ²⁹ I avu yaadudaivaadiri mminnamminnaa maisaivaa tee varaanarainnoo kiasa mmuaanaa i avuuvaa ranigaama kiese kagaari kiasanee. I avu mmuaavai nnaasu vaino fai hama i mmamma mmuakiasavai ikiaivaki kuanaraivo inna yoketaa aataruvai. ³⁰ I yaaku yaadudaivaadiri a reeti utuee reeri utinarainnoo kiasa mmuaanaa hatoka kiese kagaari kiasanee. I yaaku voovai hatoka kiese mmuaa yaakuvaata variee fai hama i mmamma mmuakiasavai ikiaivaki kuanaraivo inna yoketaa aataruvai.

*Yisuuva vaidiia ngiari nnaataiya titeeraivaara tiravai
(Matai 19:9; Marakaa 10:11-12; Rukaaso 16:18)*

³¹ Musiiva tuu kua voovai vainno tinoo: Vaidi voovono ari nnaataivaara ooqoo kiasa kioo yanaivaa fafaarama kioo inna mmiaivee, ³² tiivaara makee neenoo ngii giaa ngii miaunoo. Gionnaivo hama sabi aataruuvau nuaikio ari vaatiivoono inna ooqoo kiasa kino vaati voovai varano mmuara vareera aataruuvo innaki vainaravai. Ari vaatiivoono inna titaivaara mmuara vareera aataruuvo innaki vainaravai. Fai vaidi voovono itaama ii gionnaivaa varano mmuara vareera aataruuvo innakiaatama vainaravai.

Yisuuva vo kuavai tasipama yeena rau kuaivaa tiravai

³³ Vo kuavai Musiiva vaidi nnaaru varuuyaata kiasa mmuuvaa vaa ngia rikiaavai. Ivo tunoo: A kua kutaama kiese tira kuaivaa sa hatokaanee. A yaagueeqama Udaanga Anutuugaa avuuvau kianna kuaivaa iikiane, ³⁴ tuu kuaivaara neenoo ngii giaa ngii miaunoo. Sa vo mminnaavai nnutuuvaa tasipama ai yeena raira kuaivaa kiane. Ngiauvo inna Anutuuga varira yoosinnaivaara sa ai kuaivaa yeena rainna ngiauvaa nnutuuvaa tasipama kiese kiane. ³⁵ Mmataivo Anutuuga yuku yapeera yoosinnaivaara sa ai kuaivaa yeena rainna mmataivaa nnutuuvaa tasipama kiese kiane. Yerusareema inna ti kieeta pinaa ngiau aapu variivaa yoosinnaivaara sa ai kuaivaa yeena rainna Yerusareema nnutuuvaa tasipama kiese kiane. ³⁶ Hama a yopeema mmuaa kieeta yausiivai iino voovai eekaravai vaino voovai upisivai vainaraivaara sa ai kuaivaa yeena rainna ai kieetaivaa nnutuuvaa tasipama kiese kiane. ³⁷ Ai kuaivaa yeena rainna sa mminnaa voovai nnutuuvaa tasipama kiese kiane. Ee kianna kuaivaa kati ee-oo tiee hameetavee kiane. Ai kuaivaa yeena rau kiese vo kuavai tasipama kiannano mmannasa maisaivoono i tikiai itaa kua kiannano.

*Yisuuva maisa aataruuvaa irisai iivoora tiravai
(Rukaaso 6:29-30)*

³⁸ Musiiva nnaaru tuu kua voovai vaa ngia rikiaavai. Ii kua ivo vainno tinoo: Gionna kiaapu voovono gionna kiaapu voovai avuuvaa rukuuma kino sai inna avuuvaa rukuuma kiaivee. Gionna kiaapu voovono gionna kiaapu voovai avaiavaa rutuuma kino sai inna avaiavaa rutuuma kiaivee. ³⁹ Kuaivo itaa kua tiivaara neenoo ngii giaa

ngii miaunoo. Gioonna kiaapu voovono mmoori maisaivaa ngii iinai sa sai iikiatee. Gioonna kiaapu voovono i kueenna yaadudaivaa rudaunai rikiee hanigia saivaata mmianee. ⁴⁰ Gioonna kiaapu voovono i yaapa mmammayaa apuannaivaa varaanaraivara kua pinaana i yapaanara tinai ai yaapa varaivaata mmianee. ⁴¹ Fai vaidi voovono yaagueeqama i tinara: Vainima ni vitee kuane, tinai sa vainima inna vitee kuane. Ngieerama inna vitee kuane. ⁴² Gioonna kiaapu voovono mminnaivaara i yapara rinai inna mmianee. Gioonna kiaapu voovono i mminnaivaa varoo kava yapooma i mminaravee tinai sa ooqoo tirainna mmianee.

*Ngii nnammutuaiyaraatama mmuduuya ruatee
(Rukaaso 6:27-28,32-36)*

⁴³ Musiiva nnaaru tuu kua voovai vaa ngia rikiaavai. Ii kua ivo vainno tinoo: I seenaiyara mmuduuya ruue i nnammutuaiyara sa mmuduuya ruanee, ⁴⁴ tiivaara neenoo ngii giaa ngii miaunoo. Ngii nnammutuaiyara mmuduuya ruatee. Gioonna kiaapuuya mmoori maisaivaa ngii mikiai iyara yaaku varaatee. ⁴⁵ Fai ngia itaida ngii Gioova ngiau aapu variivaa raunna mmaapuya variaaravai. Fai Anutuugo tino too suaivo gioonna kiaapu yoketaiyaata maisaiyaatama mmuaakaraama taanaravai. Anutuugo tino too vatiivo gioonna kiaapu safuuma variraiyaata koonnama variraiyaatama mmuaakaraama ruanaravai. ⁴⁶ Gioonna kiaapuuya ngiiyara mmuduuya ruaiyara nnaasu ngia sai iyara mmuduuya rida aanii irisai yoketaivaa Anutuugaasidiri varaaraivara ngia yaata utuaannee? Fai ngia hama varaaravee. Maisa vaidi sikau takiisa vareera vaidiiyaano ii aataru ivaa iikiaanoo. ⁴⁷ Ngia ngiingii seenaiyaata nnaasu kua tida hama ari vooyaata kua tiraida ngia itaama iikiaivaara hama ngia ari vo gioonna kiaapuuya iikiaa aataruuvaa yaataraanoo. Mmuaakaraama iikiaanoo. Vaidi hama Anutuuga kuaivaa rikieeraiya ii aataru ivaa iikiaanoo. ⁴⁸ Ngia ngii Gioova ngiau aapu variivo yoketaa safu tuanaavai varineema ngieeta yoketaa safu tuanaaya variatee, tiravai.

6

Yisuuva mmana haipuuya tuqinnaateera tiravai

¹ Yisuuva itaa kua kua kioo tunoo: Tuqinnama taatee. Sa gioonna kiaapuuya ngii mannaka kiateeraivaara Anutuuga mmoori yoketaivaa iya avuuyauvunu iikiatee. Fai ngia iya avuuyauvunu itaama iikio too ngii Gioova ngiau aapu variivo hama irisai yoketaa voovai ngii minaravai.

² Ivaara ngia mmana haipu gioonna kiaapuuya mminnaiyauvaa mmiaaree kiaa sa puisakama aayanna tida gioonna kiaapuuya avuuyauvunu mmiatee. Vaidi huobavainna unnakua nnaamuru tuanaiya gioonna kiaapuuya tiyara mannaka kiateeraivaara itaama nuunaira nnauvaki iida yoosinna vuutaivau iikiaavai. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapuuya iya teeda iyara mannaka kiaa irisaivaa vaa iya varaavai. ³ Ngia mmana haipu gioonna kiaapu voovai mminnaiyauvaa mmiaaree kiaa tadadama hataumakinaa mmiatee. Itaama mmikio hama ngii seena voovono ngii taanaravai. ⁴ Itaama vainai ngia tadadama hataumakinaa iikiaivaa ngii Gioova too irisai yoketaivaa ngii minaravai.

*Yisuuva yaaku vareeraivaara iya kua mmiravai
(Rukaaso 11:2-4)*

⁵ Ngia yaaku varaaree kiaa sa vaidi huobavainna unnakua nnaamuru tuanaiya roosiima yaaku varaatee. Iya gioonna kiaapuuya tiyara mannaka kiateeraivaara nuunaira nnauyauvukiaata yoosinna vuutaiyauvunuaatama dida vaidi yaaku varaavai. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapuuya iya teeda iyara mannaka kiaa irisaivaa vaa iya varaavai. ⁶ Ngia yaaku varaaree kiaa ngiingii nauki vida

sipuuva rau kiada ngii Gioova hama kooyaa variivaata kua tida yaaku varaatee. Ivoono ngia itaama hataumaki iikiaivaa taivoono fai irisai yoketaivaa ngii minaravai.

⁷ Ngia yaaku varada sa kaayau kua tasipama yaaku varaatee. Gioonna kiaapu hama Anutuuqaa kua rikieeraiya kaayau kua tasipama yaaku varada yaata utida kiaanoo: Ta hokobama yaaku varakio fai Anutuuqo ti kuaivaa rikiaanaravaivee, kiaanoo. ⁸ Sa iya roosiima yaaku varaatee. Yoketaama variraivo hama ngiisi vaivaara ngia hama inna yaparairama kiada kati yaata utuaivaa ngii Gioova Anutuuqo vaa too rikiaivaara sa iya roosiima yaaku varaatee. ⁹ Ataama yaaku varada kiatee:

Ti Napoova a ngiau aapu variannaikua
i nnutuuvo mmannammanna yaagueeqa
yoketaa tuanaavai nnaasu vakiaivee.

¹⁰ A gioonna kiaapuuyara diraivaa
kino too ngiaivee.

I yaatayaa vai kuaivaa
ngiau aapu variaya iikiaaneema kinai
ta mmatayaa variaunnaiya iikiaravee.

¹¹ Aanna makee suai
ta nnaara yeennaiyauvaa ti mmianee.

¹² Ta ti seenaiya mmoori maisaivaa ti mmiaani
ta hama ivaara yaata utiraida
ti ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmiaunnaneema
eenoo ti mminnamminnaa maisaiyauvaara
sa yaata utirainna rugaane.

¹³ Sa ti vatee ti iinno taanara tiivaki ti yapaanee.
Maisa aataruuvau titee
yoketaivau ti yapaanee.
(A gioonna kiaapuuyara diraivootama
i yaagueeqaivoota i oyai ari vookaraivootama
tupatupaa vakiaivee. Kua kutaa.)

¹⁴ Ii kua ivo itaama vainai ngia gioonna kiaapuuya mmoori maisaivaa ngii iikiaiara hama yaata utiraida ngii ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmikio rikioo ngii Gioova ngiau aapu variivo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaara hama yaata utirainno fai rugaanaravai. ¹⁵ Fai ngia iya mmoori maisaivaa ngii miaivaara homo yaata utida hama ngii ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmikio ngii Gioova hama ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravai.

Yisuuva yeenna nneeraivaara ooqoo tira kuaivaa tiravai

¹⁶ Ngia Anutuuqaara yaata utida yeennaivaa pikiada kati varira suaivaki sa vaidi huobavainna unnakua nnaamuru tuanaiya roosiima ausa mmuaararai tasipama kua seemuaa variatee. Iya gioonna kiaapuuya ta Anutuuqaara yaata utida yeennaivaa pikiada kati variraivaa taateeraivaara kua seemuaa varida ngiari oori nnikiyauvunudiri kainaamaiyauvaa hama finiraida kaupaa kusiyaanna ngiari oori nnikiyauvaki siikama kiada nookiaavai. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapuuya iyara mannaka kuaa irisai vaa iya varaavai. ¹⁷ Ngia Anutuuqaara yaata utida yeennaivaa pikiada kati varira suaivaki ngiengie iikiaivaungiaama iida ngiingii oori nnikiyauvaa fini kiada ngiingii kieetaiyauvaa ugaka rummua kiada variatee. ¹⁸ Itaama iikiai teeda gioonna kiaapuuya ngia yeennaivaa pikiada kati variraivaa hama teeda rikiaaravai. Ngii Gioova hama kooyaa variivoono nnaasu too rikiaanaravai. Ngii Gioova ngia tadadama haumaki iikiaivaa too irisai yoketaivaa ngii minaravai.

*Yisuuva ngiau aapu vau mminnaa yoketaiyauvaara tiravai
(Rukaaso 12:33-34)*

¹⁹ Mmatayaa diaa mminnaa yoketaiyauvaa sa ngiingiiyara yaata utida nuunama yapaatee. Fai ngia yapa kikio vooyauvai kaaka nneeno vooyauvai kegenaiyauvo hatokano vooyauvai mmuara vareera vaidiiya numa sipuuvaa rukaitu kiada ivakidiri mminnaiyauvaa ngiariyara mmuara varaaravai. ²⁰ Sa iyauvaara nnaasu yaata utida pinaama mmoori vareerama kiada ngiau aapu vai mminnaa hama taikeeraiyauvaa fai yapooma varaaraivaara yaata utida mmoori pinaama iikiatee. Ngiau aapuuvaki vai mminnaiyauvo fai hama kaaka nneeno hama kegenaiyauvo hatoka nneeno hama vaidiiya numa sipuuvaa rukaitu kiada ivakidiri mminnaiyauvaa ngiariyara mmuara varaaravai. ²¹ Gioonna kiaapu voovono mmatayaa mminnaiyauvaara mmuduuya ruoo fai ivaara nnaasu yaata utinaravai. Gioonna kiaapu voovono ngiau aapu vai mminnaiyauvaara mmuduuya ruoo fai ivaara nnaasu yaata utinaravai.

Mmeekiaivau nookiateeraivaara Yisuuva tiravai
(Rukaaso 11:34-36)

²² A gioonna kiaapu voovono i avuuvoono i mmammaivaara mmeekia roosiivai. I avuuvoono yoketaama taikiai mmeekiaivau nuairaivaa roosiima a yoketaama nookiannavai. ²³ I avuuvo upisiikiai a upisiivaki nuairaivaa roosiima hama a yoke-taama nookiannavai. Fai ii mmeekia ivo iiki vaivo upisivai vainno fai kaayauma upisiinaravai.

Anutuuqo mmatayaa diaa mminnaiyauvaara tiravai
(Rukaaso 16:13; 12:22-31)

²⁴ Hama gioonna kiaapu voovono yopeema taara vaidivaitanaani mmooriivaa varaivai. Fai itainnonno vuai vaidiivaara nnannatoo vuai vaidiivaara mmuduuya rinaravai. Fai itainnonno vuaivaasi voo yaagueeqama mmooriivaa iinno vuaivaara nniki rakainno kiisama mmooriivaa iinaravai. Ivaa roosiima hama ngia yopeema Anutuuqaa mmooriivaata sikau varaara yaata utira aataruuvaatama mmuaavaugiataama iikiaaravai.

²⁵ Itaama vaikiai na ngii giaa ngii miaunoo. Sa pinaama ngiengie mmatayaa vari-raivaara yaata utuatee. Sa ngiengie yeenna nnoori nnaaraivaara kaayauma yaata utida sa ngia ngiingii mmammayaa uyira rairaiyauvaara kaayauma yaata utuatee. Hama ngia yeenna nnaaraivaara nnaasu variaavai. Hama ngia ngiingii mmammaiyauvunu funnukakiaaraivaara nnaasu ngii mmammaiyauvo vaivai. ²⁶ Ngiaasukuaa ngiau nuairaiyauvaa tuqinnama taatee. Hama iya vuayeennaiyauvaa hau utida tau ruua rada ngiari yeenna yapa kieera nnauyauvaki yapa kiaavai. Ngii Gioova ngiau aapu variivoono yeennaiyauvaa iya mmiivai. Anutuuqo ngiyyara tuqinneeraivoono ngiaa-sukuaiyara tuqinneeraivaa yaatara kiaivai. ²⁷ Ngiiikidiri deevono ari varinaraivaara pinaama yaata utuoo oro hayu yapaanarannee? Hama yopeemavee.

²⁸ Mo aaniira ngia ngiingii uyira rairaiyauvaara kaayauma yaata utuaannee? Ngia tuqinnama mauraiyauvo mmatayaa uriiyauvaara yaata utida rikiaatee. Hama iyauvo vaidiiya ti roosiima ngiari uyira rairaiyauvaa iima kiada variaavai. Iyauvo kati ari mmaara urikiai taavo yoketaivai. ²⁹ Na ivaara ngii giaa ngii miaunoo. Itaama mauraiyauvo urikiai taavo yoketaiyauvoono nnaaruaa vaidi kieetaivaa nnutuuvo Soromoono ari mmammayaa uyira raira ari vookaruyauvaa uyuuyauvaa yaatara kiaivai. ³⁰ Ngia kiisama Anutuuqaara kutaavaivee kaiyaso, maura ikiauyauvo makee uriiyauvaa turau vaidiiya hamuku kiada ikia mmuturuaarayauvaa Anutuuqo iyauvaa tuqinnaivai. Ivo mauraiyauvaa itaama tuqinnaineema ngiyyaraatama tuqinnaanaravai. Ngii mmammayaa uyira rairaiyauvaa ngii minaraivaara ngia aaniira kaayauma yaata utuaannee? Fai ngii minaravaivee. ³¹ Ivaaraida sa ngia pinaama yaata utida kiatee: Dee yeennayauvai ta nnaarannee? Ta dee nnoorivai nnaarannee? Ta dee mminnaayauvai ti mmammayaa uyida raida kiaarannee? kiatee. ³² Vaidi hama Anutuuqaa kua rikieeraiya ii mminnaa iyauvaa varaaraivaara yaata utuaavai. Ii

mminnaa iyauvaa ngia varaaraiyauvo hameetaiyauvaa vaa ngii Gioova ngiau aapu variivo taivai. ³³ Sa iyauvaara yaata utuatee. Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara diraivaa varaaraivaara tauraa yaata utida Anutuuoqaa aataru safuuvaa iikio fai Anutuuoqo iyauvaa mmuakiaayauvai ngii minaravee. ³⁴ Ivaaraida sa tauraa kaayauma yaata utida ausa mmuaararakiatee. Turau suaivaki ari mmaraama ivakira yaata utira aataruuvo vainaravai. Mmuua suai mmuaa suaiyauvaki mmuaararai aataruuyauvo ii suai iyauvaki ari mmaraama vaivaivee.

7

Sa ngii seenaiya iikiaa mmooriyauvaara

maisavee kiatee (Rukaaso 6:37-38,41-42)

¹ Yisuuva itaa kua kua kioo tunoo: Anutuuoqo ngii mmoori aataruuyauvaa too sa maisavee kiaiveeraivaara gioonna kiaapu vooya mmoori aataruuyauvaa sa teeda maisavee kiatee. ² Ngia gioonna kiaapuuya mmoori aataruuyauvaa teeda maisavee kiaivaa irisaivo mmuaakaraama vainaraivaara sa itaa kua kiatee. ³ Mmummuuvo i seenaivaa avuuvaki vaivaa aaniira a tee ivaara kiannanee? Iri pinaivo i avuuvaki vaikiainnaata hama a ivaa taannanoo. ⁴ Iri pinaivo i avuuvau vaivaa hama teerama kieenna dataama i seenaivaa kiannanoo: Nninai na i avuuvaudiri mmummu kiisaivaa feenaanaravee, kiannanee? ⁵ A huobava unnakua nnaamuru tuanaakuavee. Tauraa iri pinaivo i avuuvau vaivaa utu rada kiee eennaadee ai avuuvaa tuqinnama tee nnaagiai i seenaivaa avuuvaudiri mmummuuvaa feenaanee.

⁶ Gioonna kiaapuuya homo ngiari ausaiyauvo puara mmaraarivaa roosiikiaiya sa Anutuuoqaa mmayaaya yoketaa tuanaivaa iya kua mmiatee. Fai kua mmikiai rikiada iya faiya roosiima hanigiada ngii gutuaara iirayaama fai ngii kuaivaara maisavee kiaravai. Gioonna kiaapuuya Anutuuoqaa kuaivaara ooqoo tiraiya sa inna kuaivaa iya kua mmiatee. Fai kua mmikiai rikiada iya puaraiya sikau seeta poosa kuaivaa yonna reerayaama ngii kuaivaara ooqoo kiaravai.

Yisuuva yaaku vareera kuavai tiravai (Rukaaso 11:9-13)

⁷ Ngia Anutuuoqaa yaparaikio fai ngia yaparakiavaa ngii minaravai. Mminnaa voovaara buaida teekio fai ngii too vainaravai. Sipuuvau rikiokio fai Anutuuoqo sipuuvaa ngiini hatuaanaravai. ⁸ Gioonna kiaapu Anutuuoqaa yaparivoono fai ari yaparivaa varaanaravai. Gioonna kiaapu voovono fai mminnaivaara buainnonno teeno fai inna too vainaravai. Gioonna kiaapu voovono sipuuvau rinono fai Anutuuoqo innani sipuuvaa hatuaanaravai. ⁹ Vaidi voovono ngiikidiri ari mmaapuuvo yeennara inna yaparaino hama fai sikauvaa inna mminaravai. ¹⁰ Ari mmaapuuvo tavaura numa inna yaparaino fai hama yapaivaa inna mminaravai. ¹¹ Ivaara ngia mmatayaa maisama variaya mminnaa yoketaiyauvaa ngiingii nnaakaraiya mmiaa aataruuvaa vaa ngia taavai. Ngii Gioova ngiau aapu variivo ngia ngiingii nnaakaraiya mminnaa yoketaiyauvaa mmira aataruuvaa yaatarivoono gioonna kiaapu inna yaparakiaya mminnaa yoketaiyauvaa iya mminaravai.

¹² Gioonna kiaapuuya mmoori mmuakiaavai ngiyyara iikiaavo ngii yoketaivaara ngieeta mmuaikaraama iyara iikiatee. Anutuuoqo mmaanna tuu kuaiyauvaata forofetaiya kua mmu kuaiyauvaatama oyaivo itaama vaivai.

Yisuuva keegia kiisaivaara tiravai (Rukaaso 13:24)

¹³ Ngia kiisa keegiaidaa kuatee. Keegia pinaivaki kuai aataru hoonuruuvo ikia aakiaivakira kuai aataruvai. Kaayau gioonna kiaapuuya ivaki kuaavai. ¹⁴ Keegia

tupatupaa variraivaki kuaivo kiisa keegiavai vaivai. Kiisa gionna kiaapuuya nnaasu ivaki kuaavo aataruuvo kaayauma iya mmuaararavai.

*Yisuuva yatari iiraivaudiri mmataama kioo tiravai
(Rukaaso 6:43-44)*

¹⁵ Vaidi forofetaa unnakua nnaamuruuyara tuqinnama haitatuukiatee. Ngia iya mmamma mmaanaiyauvaa teeda kiaanoo: Puara sipisiipa roosiima yoketaakiaayavee, kiaavo iya aakiyaiyauvo fai mmaraaraa avaikaravai roosiivai. ¹⁶ Ngia yatari iiraivaa nneeda taavo yatari voovai yoketaavai vaikio yatari voovai maisavai vaivai. Ivaa roosiima fai ngia forofetaiya iira aataruuyauvaa teeda iya aakiyaiyauvakiaatama tuqinnama taaravai. Hama ngia ooviivaudiri vuaina iiraivaa rasuku varaavai. Hama ngia ooviivaudiri nnaammuuya iiraivaa rasuku varaavai. ¹⁷ Yatari yoketaivau iira yoketaivo vaikio yatari maisavau iira maisaivo vaivai. ¹⁸ Yatari yoketaivau hama iira maisaivo yopeema ivau vaikio yatari maisavau hama iira yoketaivo yopeema ivau vaivai. ¹⁹ Yatari hama iira yoketaa vaiyauvaa vaidiiya hanaa rakau ikiana kagaari kiaavai. ²⁰ Ivaa roosiima fai ngia vaidi forofetaa unnakua nnaamuruuya iira aataruuyauvaa teeda iya aakiyaiyauvakiaatama tuqinnama taaravai.

*Yisuuva vooyara hama na ngii tauyavee tinaravai
(Rukaaso 13:25-27)*

²¹ Mmuakiaa gionna kiaapuuya niyara Udaanga-o kaiya Anutuuoqo gionna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki fai hama kuaaravee. Gionna kiaapuuya ni Napoova ngiau aapu variivaa kuaivaa tuqinnama rikiada iikiyaiya nnaasu fai ivaki kuaaravee. ²² Anutuuoqo gionna kiaapuuya mmooriyauvaara iya yaparainara suaivaki fai kaayau gionna kiaapuuya numa ni kiaara: Udaanga-o, ta vaa aiyara yaata utida Anutuuoqaa mmayaayaivaa gionna kiaapuuya kiaa mmida i nnutuuvaa tida kaayau mmagia maisaiya vaidi aakiyaiyauvakidiri titaunnani kuaani ari vookara ari vookarai mmooriyauvaa i nnutuuvaa tasipama iikiaunnavee, ²³ tikiai na iya tinara: Ngia maisa mmoori iira nnaamuruyavee. Hama na ngii tauyavee. Ngieera kuatee, tinaravai.

*Yisuuva taara nnau heekeera vaidiivaitanaudiri mmataama kioo tiravai
(Rukaaso 6:47-49)*

²⁴ Ivaarainno gionna kiaapu voovoona ii na kiau kua ivaara tuqinnama rikioo iivoono vaidi tinni yoketaivoono mmata yakeevau ari nnauvaa heekaivaa roosiivai. ²⁵ Ivo mmata yakeevau ari nnauvaa heeka kiaikio vatiivo pinaama ruaikio nnooriivo pinaama haikio yuunna yaamurukaivo kaayauma utikio too ari nnauvo vaa mmata yakeevau heeka kiaivoonora tioo hama havarataivai. ²⁶ Gionna kiaapu voovoona ii na kiau kua ivaa vaa rikioo hama iivoono vaidi kumimakaivo mmata muaraagaivau ari nnauvaa heekaivaa roosiivai. ²⁷ Ivo mmata muaraagaivau ari nnauvaa heeka kiaikio vatiivo pinaama ruaikio nnooriivo pinaama haikio yuunna yaamurukaivo kaayauma utuoo nnauvaa ruoo ruoo ravagiau yautu ruaikio kurummutu kioo mmatayaa vaivaivee, tiravai.

Yisuuva ari vookarau yaagueeqaivaa tasipama tiravai

²⁸ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioodu gionna kiaapuuya iva tuu kuaivaara nnikiarauduu ²⁹ ivo hama kua mmaanna kiaa mmira vaidiiya roosiima tirainno ari vookarau yaagueeqaivo inna tasipooduu kuaivaa tiravai.

8

*Yisuuva buunna hooya mmamma roosuuvaa tuqinneeravai
(Marakaa 1:40-45; Rukaaso 5:12-16)*

¹ Yisuuva kiaa taika kioo taapi kiisaivaudiri pikioo hoonuruuvau tuuduu teeda kaayau gionna kiaapuuya inna vata rada viravai. ² Vuduu too vaidi buunna hooya

mmamma roosuvoono numa Yisuunna yuku oyaivaki toorivu yau haroo inna tunoo: Udaanga-o, mo fai a ni mmammaivaa tuqinnaanaree tiee fai a aikiooma tuqinnaanaravaivee, ³ tuduu rikioo Yisuuva ari yaakuuvaa reeti innayaa utuoo tunoo: Fai na i tuqinnaanaravaivee. Na tino i mmammaivo yoketaakiaivee. Ivo itaa kua tuu saivaata inna mmamma buunna hooya mmamma roosuvo taikeeravai. ⁴ Taikooduu too Yisuuva tunoo: Na i iikiauvaara sa gionna kiaapu voovai kiaa mmianee. Akiairaama viee Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiivaa i mmammaivaa vitainna nnaaruaa vaidi Musiiva tuuvaugiataama puara sipisiipaivaa kati ruputu kiee Anutuuqaara hudaanee. Hudanai rikiada gionna kiaapuuya i mmammaivo yoketaivaara arinaima teeda rikiaaravaivee, tiravai.

*Yisuuva vaidi kieetaivaa ngiaammuauvaa tuqinneeravai
(Rukaaso 7:1-10)*

⁵ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ivau pikioo yoosinna Kapanaua vuduu too Roomaaya rapira ngiaammuauya kieeta voovoono numa Yisuunna yaagueeqama yaparainno tunoo: ⁶ Udaanga-o, ni mmoori vareera ngiaammuaui voovai kaayauma nniitaraikio yuku yaakuuvo putikio vainoo, ⁷ tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Fai na innasi viee inna tuqinnaanaravaivee, ⁸ tuduu rikioo vaidi rapiraiya kieetaivo inna tunoo: Udaanga-o, sa niyara yaata utuane. Na vaidi kiisavaivee. A vaidi nnoonakuavee. Hama na yopeema tinai a ni nnauki nninaravee. Kati tino too ni mmoori vareera ngiaammuauvaa mmammaivo yoketaakiaivee. ⁹ Na ari vo vaidi kieetaya mmoori varau vaidivai variauvai. Na iya mmooriivaa varee variee rapira ngiaammuauyara diauvai. Ivaara na voovai kiaunoo: Kuanee, kiauko kuaivai. Na voovai ngianee kiauko ivo nniivai. Na sikaunnaadiri yookaama kiee viteera ngiaammuaui voovai kiaunoo: Aa mmoori aavaa iikianee, kiauko iivaivee. Vaa na itaama variee tauvaara kati tino too ni mmoori vareera ngiaammuauvaa mmammaivo yoketaakiaivee, tiravai.

¹⁰ Tuduu rikioo Yisuuva iva tuu kuaivaara nnikiarainno hanigia gionna kiaapuuya inna vata rada nnuuya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Hama na tauko vaidi Isarairaa voovoono aa vaidi aavaa roosiima yaagueeqainno niyara kutaavaivee tiivai. ¹¹ Na ngii giaa ngii miaunoo. Kaayau gionna kiaapu suai raari raipidiri suai haatapaipidiri ngiaiya numa Anutuuqo gionna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki nnaaru varuu vaidi Aparahaamo Isaako Yakoopainna tasipama fai yeenna nnaaravai. ¹² Gionna kiaapu Yutayaiya Anutuuqo gionna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki variataama kiadaata rikiakio Anutuuqo iya oooqo tinai mmaanai upisiivaki varida teekio iya nnannateenai fai ngiari avaiyauvaa hakutikio iya ausaiyauvo mmuaarareenai rataaravaivee, ¹³ kiaa kioo Yisuuva rapira kieetaivaa tunoo: Ai nnauki kuane. Viee a ni yaparakianna kuaivaara fai kutaa iinaravee tinai fai na aini iinaravaivee, tuduu rikioo vioo rikiooduu Yisuuva itaa kua tuu saivaata inna mmoori varoo ngiaammuauvaa mmammaivo yoketairavai.

*Yisuuva kaayau nniitarooya tuqinneeravai
(Marakaa 1:29-34; Rukaaso 4:38-41)*

¹⁴ Yisuuva Petoroosaa nnauvaki vioo tooduu Petoroosaa nnummuayaanna mmammaivo ikiayanaa tooduu mmaatayaa nnaasu vauduu ¹⁵ Yisuuva innasi vioo inna yaakuuvau utuduu ikiayanaivo taikooduu diitoo Yisuunna yeennaivaa mmiravai. ¹⁶ Mmuduu hannauduu teeda gionna kiaapu vooyaano ngiari seena gionna kiaapuuya aakiaiayuvaki mmagia maisaiyauvo varuuya vitada Yisuunnasi nnuuduu Yisuuva mmagia maisaiyauvaa tuduu iya aakiaiayuvakidiri pikiooduu mmuakiaa nniitarooya tuqinneeravai. ¹⁷ Nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaava tuu kuaivo vaududuu Yisuuva varuu suaivaki kaanaivo vairavai. Yisayaava tuu kuaivo vainno tinoo: Ivo ariinoo ti nniitarai mmuakiaayuvai rugaivaivee, tiivai.

Vaidiyya Yisuunna nnaagiai kuaara tiravai
(*Rukaaso 9:57-62*)

¹⁸ Yisuuva gioonna kiaapuuya inna suvuauya too ari ngiaammuauya tunoo: Nnikiai ta nnoori haruungaivaa sainai kuaaravee, ¹⁹ tuduu too kua mmaanna kiaa mmira vaidi voovono innasi ngioo tunoo: Vitaira-o, a kuanara yoosinnaiyauvaki fai neeta i tasipama kuanaravaivee, ²⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Fayaiya ngiari nnaamuruuyauvaki vakiaavai. Ngiaammaiya ngiari ngiisaiyauvaki vakiaavai. Na Vaidiivaa Mmaapuuvono hama na vuru vaira nnauvootainoo, ²¹ tuduu rikioo vaidi voovai inna nnaagiai nuauvo inna yaparainno tunoo: Udaanga-o, kii na varinono ni napoova putinai hau kiee i nnaagiai kuanaravaivee, ²² tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Pikiee ni nnaagiai ngianee. Vaidi koonnama variyaiya putuaiya roosiikiyaiyaano ngiari seena vaidi putuaiya hakuatee, tiravai.

Yisuuva yuunna yaamurukaivaa tuduu taikeeravai
(*Marakaa 4:35-41; Rukaaso 8:22-25*)

²³ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama kanuuvaki karada vida varuduu ²⁴ akiairauduu yuunna yaamurukaivo nnooriivaudiri nnuduu nnooriivo korokoroonno ketekaa-teenno kanuuvaki ngioo vioo mmuugiainara uduu too Yisuuva vuru vauduu ²⁵ ari ngiaammuauya innasi vida yuruuma kiada tunoo: Udaanga-o, ti vita yoketaivau yapaanee. Nnooriivo kiisa suai ti raputinara iinoo, ²⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia aaniira aatuuda variaanee? Hama ngia kiisama niyyara kutaavaivee kiaanoo, kiaa kioo diitoo yuunnaivaata nnooriivaatama yaagueeqama ooqoo tuduu pikiooduu tirooma variravai. ²⁷ Varuduu ari ngiaammuau mmuakiaaya innara nnikiaraida tunoo: Aa vaidi aavo datai vaidivainnee? Ivo yuunnaivaata nnooriivaatama tikiai rikiada akiairaama taikaavaivee, tiravai.

Yisuuva mmagia maisaiya varuu vaidiivaitana tuqinneeravai
(*Marakaa 5:1-20; Rukaaso 8:26-39*)

²⁸ Yisuuva nnoori haruungaivaa sainai vau mmataivaa nnutuuvo Keraseenga vioo kanuuvaa pikioo reemi roo vioo tooduu vaidi putuuya hau oonauyauvakidiri vaidi taaravaitana inna saidi tiiravai. Ii taara vaidi ivaitana aakiaivaitanaki mmagia maisaiya topauduu rikiada avaikarauduu teeda gioonna kiaapuuya ivaitana varuupin-nai kuaara aatuuda hama viravai. ²⁹ Yisuuva nnuu saivaata mmagia maisa topau vaidiivaitana puaisakama aayanna reeda tunoo: A Anutuuqaa Mmaapukuavee. A aaniivai ti iinarainna ngiannanee? Homo ti varira suaivo vainoo. Anutuuqo ti yaparaira suaivo hama nnikiai a numa ti ruputinarainna ngiannanee? ³⁰ tuduu rikiada ukuapinnaigiataa kaayau puaraiya yeenna nneeda varuduu ³¹ mmagia maisaiya vaidiivaitanaki varuuya yaagueeqama Yisuunna yaparaida tunoo: A ti titaanaree tiee ti titanai ukuai puara aaya aakiaiayauvaki ta kuaaravee, ³² tuduu Yisuuva rikioo iya tunoo: Kuatee, tuduu rikiada mmagia maisaiya vaidiivaitana aakiaivaitanakidiri pikiada puaraiya aakiaiayauvaki viravai. Vuduu mmuakiaa puaraiya rereevau mmeepi seenada vida nnoori haruungaivaki vida putu taika kieeravai.

³³ Putu taika kiooduu vaidi puaraiyara haitatuuraiya seenada yoosinnaivaki vida Yisuuva uu mmayaaya mmuakiaavai gioonna kiaapuuya kiaa mmida iya Yisuuva vaidi-ivaitana uu mmayaayaivaata puaraiya uu mmayaayaivaatama gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. ³⁴ Kiaa mmuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapu ivaki varuuya Yisunnasi nnida inna teeda ivo iya mmataivakidiri pikioo kuaiveera yaagueeqama inna titeeravai.

9

Yisuuva vaidi voovai mmammaivo putuuvaa tuqinneeravai
(*Marakaa 2:1-12; Rukaaso 5:17-26*)

¹ Titooduu Yisuuva kanuuvaki karoo kava vara ranoo nnoori sainai ari yoosin-naivaki oro hara kioo varuduu ² vaidi vooyaano vaidi voovai yuku yaaku putuuvaa ari kegeennaivau vuru vauvaa taina rau varada Yisuunnasi nnuduu rikioo iya ngiari yaata tinniyauvaki vau kuaivaa Yisuunnara tunoo: Ivo aikiooma tuqinnaanaravaivee, tuu kuaivaa Yisuuva rikioo vaidi yuku yaaku putuuvaa tunoo: Boo, ni vaidivai. Sa yaata utirainna yaagueeqama varianee. Vaa na kiauko i mminnamminnaa maisaiyauvo taikainoo, ³ tuduu rikiada vaidi kua mmaanna kiaa mmira vooyaano ngiari yaata tinniyaa vau kuaivaa yaata utida tunoo: Aqaa vaidi aavoono ariiyara yaata utuoo Anutuugaa roosiima kua tinoo, ⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya yaata tinniyaa vau kuaivaa rikioo iya tunoo: Ngia aaniira ngii yaata tinniyaa vai kua maisaivaa yaata utida itaa kua kiaanee? ⁵ Na tinara kuaivo dee kuavainno yoketainnee? Vara dee kuavainno ari vookarainnee? Fai na tinara: Vaa na kiauko i mminnamminnaa maisaiyauvo taikainoo, tinaranee? Vara na tinara: Diitee kuane, tinaranee? ⁶ Aa mmata aavau na Vaidiivaa Mmaapuuvono vaidiia mminnamminnaa maisaiyauvaa rugeeraivaa nakaaravovee. Fai na iinai ngia ivaa taaravaivee, kiaa kioo vaidi yuku yaaku putuuvaa tunoo: Diitee ai kegeennaivaata varee ai nnauki kuane, ⁷ tuduu rikioo diitoo ari nnauvakira viravai. ⁸ Vuduu rikiada gioonna kiaapuuya ivaa teeda aatuuda Anutuuga ari yaagueeqaivaa vaidiia mmuuvaa kua yoketaivaa innara tiravai.

*Yisuuva Matainna maavee tiravai
(Marakaa 2:13-17; Rukaaso 5:27-32)*

⁹ Yisuuva ii yoosinna ivakidiri pikioo nuainnonno tooduu sikau takiisa vareera vaidi Mataiva ari sikau takiisa vareera nnauvaki hara kioo varuduu inna tunoo: Ni nnaagiai ngianee, tuduu rikioo Mataiva diitoo inna nnaagiai viravai.

¹⁰ Yapooma Yisuuva Matainna nnauvaki yeenna nnoo varuduu kaayau sikau takiisa vareera vaidi maisa vooyaata mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gioonna kiaapu maisa vooyaata nuna Yisuunna ari ngiaammuaayaatama tasipama yeenna nneeravai. ¹¹ Yeenna nneeda varuduu Farisai vaidi vooya nuna iya teeda Yisuunna ngiaammuaaya yaparaida tunoo: Mo aaniira ngii vitairaivo sikau takiisa vareera vaidi maisaiyaata mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gioonna kiaapu maisaiyaatama yeenna nnainnee, ¹² tuduu rikioo Yisuuva iya kuaivaa sai tunoo: Gioonna kiaapu homoraia hama kuminayaa nniitareeraiya tuqinneera vaidiivaasi kuaavai. Gioonna kiaapu nniitareeraiya nnaasu innasi kuaavai. ¹³ Anutuuga kua fafaara roo kuaivo vainno tinoo: Vaidiia puara sipisiipaiyauvaa kati niyara hudaivaara hama ni yoketainoo. Vaidiia ngiari seenaiyara mmuduuya ruaiyara ni yoketainoo. Kua fafaara roo kuaivo itaa kua tiivaa ngia oro jaarida oyaivaara tuqinnama rikiaatee. Gioonna kiaapuuya ngiariiyara yaata utida yoketaayavee kaiyara hama na iyara maavee tinaraivaara tiiravai. Gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisa suvuaiyara na maavee tinaraivaara tiiravaivee, tiravai.

Yeenna nneeraivaara ooqoo tuuvaara

*iya Yisuunna yaparairavai
(Marakaa 2:18-22; Rukaaso 5:33-39)*

¹⁴ Tuduu Yuvuaano nnoori apira vaidiivaa nnaagiai nuairaiya nuna Yisuunna yaparaida tunoo: Mo dataikiaida ta Yuvuaanaa nnaagiai nuairaiyaata Farisaiya nnaagiai nuairaiyaatama Anutuugaara yaata utida yeenna nneeraivaara makemakee ooqoo kiaa kiada kati variaunnani i nnaagiai nuairaiyaida mmuakiaa sui hama itaa kiaanee? ¹⁵ tuduu Yisuuva mmataira kuaivaa iya sai tunoo: Yaapeeri nneera suaivaki kieevatiivo gioonna kiaapuuya tasipama varikiai ivaki variyai hama ausa mmuaararaiyai iya sirigaida variaavai. Fai sui voovai nninai rikiada vaidiia kieevatiivaa vitada ruputikiai iqii sui iyauvaki iya yeenna nneeraivaara ooqoo kiaravai.

¹⁶ Hama gioonna kiaapu voovono nnisi buruqa tapasiivaki karaasa buruqa kiisaivaa hatoka funnivai. Fai funnu kioo nnooriivakidiri fini kino rikioo karaasa buruqaivo yaagueeqainno nnisi buruqaivaa utu rapasi kino rikioo pinaama tapasinaravaivee. ¹⁷ Hama gioonna kiaapuuya vuaina suuya karaasaivaa puara nnaba funnu kiasa nnisiivaki tusaa uyuaavai. Fai tusaa uyu kikio vuaina suuyaivo vainno yootano puara nnaba nnisiivo rusitinaravai. Rusitino rikioo vuaina suuya karaasaivo tuoo vino puara nnabaivo maisainaravai. Iya vuaina suuyaivaa puara nnaba karaasaivaki tusaa uyuaavai. Tusaa uyu kiaavo suuyaivoota nnabaivootama yoketaama vaivaivee. Yisuuva nnisi aataruuvoota karaasa aataruuvootama hama yoketaama mmuaavau vauvaara itaa kua tiravai.

*Yisuuva kieeta vaidiivaa raunnaivaata gioonna voovaatama tuqinneeravai
(Marakaa 5:21-43; Rukaaso 8:40-56)*

¹⁸ Yisuuva itaa kua tuu saivaata Yutayaiya kieeta vaidi voovono numa Yisuunna too ngioo varoo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo tunoo: Ni naunnaivo aa ikiataa putinoo. Fai a numa innayaa ai yaakuuvaitana utino too ivo diitoo kati hara kioo varinaravee, ¹⁹ tuduu rikioo Yisuuva diitoo inna tasipama vuduu ari ngiaammuauyaataama viravai.

²⁰⁻²¹ Vida varuduu gioonna voovono kabaa vira aataruuvo tupatupaa innaki vaududuu nuanu yaakuuvaitana yukukidiri taara nuanu taika kioo varuu gioonnaivo ariiyara yaata utuoo tunoo: Fai na inna buruqaivau utino too na kabaa kuau aataruuvo taikanai na kava kati hara kiee varinaravaivee, kiasa kioo numa Yisuunna mmookainidiri dioo vainno inna buruqa aravau utuduu rikioo ²² Yisuuva hanigia inna too tunoo: Ni nunnakuavee. Sa yaata utuane. A niyara kiannano: Aikiooma ni tuqinnaanaravaivee, kiannaivaarainna vaa a yoketaama hara kiee variannano, tuduu tuu saivaata gioonnaivo kabaa vuu aataruuvo taikeravai.

²³ Taikooduu Yisuuva vaidi kieetaivaa nnauvaki vioo tooduu kiaatannaivaa hakuaaraivaara vaidiia noomaiyauvaa ruduu gioonna kiaapuuya nuunaida kaayauma ratada varuduu ²⁴ Yisuuva oro iya tunoo: Mmuakiaaya mmaanai kuatee. Hama kiaatannaivo putivai. Kati vuru vainoo, tuduu rikiada iya vaa kiaatannaivo putuuvaa teeda Yisuunnara pinaama rairavai. ²⁵ Raida varuduu iya titooduu mmaanai vuduu rikioo kiaatannaivo vauvaki Yisuuva oro inna yaakuuvau utuduu diiteeravai. ²⁶ Ivo itaama diitoo mmayaayaivaa mmuakiaa gioonna kiaapuuya kiaatannaivo varuu yoosinnaivaa vaini varuuyaataama rikieeravai.

Yisuuva vaidi avu huruutauvaitana tuqinneeravai

²⁷ Yisuuva ii yoosinna ivaki pikioo nuainnonno vaidi avu huruuta taaravaitana varuvaki nnuduu rikiada ivaitana inna vata rada vida aayanna reeda tunoo: Davuitinna oyaivakidiri diiteeraikuavee. Tiiyara boo kianee, ²⁸ tuduu Yisuuva nnauvaki vuduu rikiada ivaitana innasi nnuduu iva ivaitana yaparainno tunoo: Ngia dataamaida yaata utuaanee? Avuuyauvaa tuqinnaanara yaagueeqaivo niiki vainnee? Vara hama niiki vainnee? tuduu rikiada ivaitana inna sai tunoo: Yo, Udaanga-o, fai a ti avuuvaitana tuqinnaanaravaivee, ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva ivaitana avuuvaitanau utuoo tunoo: Ngia kutaa itaama tuqinnaanaravee kiaivaugiataama vakiaivee, ³⁰ tuduu rikioo ivaitana avuuvaitana yoketauduu Yisuuva yaagueeqama ivaitana tunoo: Sa ivaara gioonna kiaapuuya kiasa mmiatee, ³¹ tuduu rikiada hama iva tuu kuaivaa rikieerama kiada ivau inna pikiada ivo ivaitana avuuvaitana tuqinnoo mmayaayaivaa mmuakiaa vaini varuu yoosinnaiya kiasa mmiravai.

Yisuuva vaidi hama kua tuuvaa tuqinneeravai

³² Vaidiivaitana ivau inna pikiada vuu saivaata vaidi voovai ari aakiaivaki mmagia maisaivo topaama kioo varuduu inna avai ramuunnaama kioovaa vaidi vooya

vitada Yisuunnasi nniravai. ³³ Nnudu too Yisuuva mmagia maisaivaa titooduu vioo kioodoo vaidiivo kua tiravai. Kua tuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuya nnikiaraida tunoo: Hama nnaaru Isarairaiyakidiri atau mmoori voovai vauduu teera-vaivee, ³⁴ tuduu rikiada Farisai vaidi vooya tunoo: Mmagia maisaiya kieetaivoono inna tasipama varioo yaagueeqaivaa inna mmikioonno mmagia maisaiya vaidi aakiaaki variaya titaikiai kuaavaivee, tiravai.

Yisuuva gioonna kiaapuuyara boo tiravai

³⁵ Yisuuva mmuakiaa yoosinna kiisa kiisaiyauvakiata yoosinna pinaiyauvaki-aatama vioo ngiari nuunaira nnauyauvaki vioo Anutuugaa mmoori aataruuyauvaa gioonna kiaapuuya vitairavai. Vitainno Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmioo mmuakiaa nniitaroo ari vookara ari vookarauyauvaa tuqinneeravai. ³⁶ Iya tuqinnoo suaiyauvaki kaayau gioonna kiaapu nuunauya too iyara boo tiravai. Iya puara sipisiipa hama haitatuura vaidiaatauvaa roosiima varida airi airi yaata utida ngiari vo vuayaata utida varuuvaara Yisuuva iyara boo tiravai. ³⁷ Boo tiao ari ngiaammuauya tunoo: Mmooriivaki yeennaiyauvaa kaanaiyauvo suvuaikio vaa nneeravaata vaikiai iyauvaa vareeraiya mmuaa taaraya variaano. ³⁸ Itaama vaikio mmoori nakaaraiivo yeenna vareera gioonna kiaapu vooya titanai ari mmooriivakidiri kaanaiyauvaa varada inna nnauvaki yapaateeraivaara yaaku varaatee, tiravai.

10

*Yisuuva ari ngiaammuauya mmataama kieeravai
(Marakaa 3:13-19; Rukaaso 6:12-16)*

¹ Yisuuva ari ngiaammuau yaakuuvaitana yukukidiri taarama innasi ngiateera tiravai. Tuduu rikiada innasi nnudu gioonna kiaapuuyakidiri mmagia maisaiya titakiai kuateera yaagueeqaivaa iya mmiravai. Mmioo gioonna kiaapuuya nniitaroo mmuakiaa ari vookara ari vookarauyauvaa tuqinnaateera yaagueeqaivaatama iya mmiravai. ² Ii vaidi yaakuuvaitana yukukidiri taarama kua varada nookiaara idaa nnutuudo ataama vainoo. Tauraivaa nnutuuvo Simoono inna nnutu vuaivo Petooso inna kataivaa nnutuuvo Adiriaaso Sevetainna mmaapuuvaitana voovai nnutuuvo Yakoo vuaivaa nnutuuvo Yuvuaano ³ voovai nnutuuvo Piriipo voovai nnutuuvo Batoromaiva voovai nnutuuvo Tumaaso sikau takiisa vareera vaidiivaa nnutuuvo Mataiva Arapainna mmaapuuvaa nnutuuvo Yakoo voovai nnutuuvo Tariaaso ⁴ vaidi vooya inna mmataivaa varoovaa kaayau rapira vaidiivaa nnutuuvo Simoono nnaagiaivaa nnutuuvo Yutaaso Isariotoovee. Ivoono nnaagiai Yisuunna nnammutuaiya kooyaa inna vitainaraivaara kua yeena rau kieera vaidivai.

*Yisuuva ari ngiaammuauya mmooriivaa mmiravai
(Marakaa 6:7-13; Rukaaso 9:1-6)*

⁵ Yisuuva ari ngiaammuau yaakuuvaitana yukukidiri taarama titoo aa kua aavaa iya kiaa mmioo tunoo: Sa vaidi voopinaiya yoosinnaiyauvaki kuatee. Sa vaidi Samariaaya yoosinnaiyauvaki kuatee. ⁶ Gioonna kiaapu Isarairaiya puara sipisiipa roosiima raubiriikiyaiyasi kuatee. ⁷ Vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki vida varia rada Anutuugaa mmayaayaivaa kiaa mmiaa rada kiatee: Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira suaivo aa vainima nninoo, kiatee. ⁸ Gioonna kiaapu nniitaraiya tuqinnaatee. Vaa putuaiya tikiai kava diitaatee. Iya mmammaiyauvo buunna haiya mmamma roosiikiyaiya tuqinnaatee. Mmagia maisaiya iyakidiri titakiai kuatee. Hama ngia sikauvaa kagaari kiada ni yaagueeqaivaa niisidiri varaivaara sa sikauvaara yaata utuatee. Kati ni mmooriivaa iikiatee. ⁹ Sa ngii sikauyauvaa ngiingii utuaiyauvaki rummua varada kuatee. ¹⁰ Sa aataruuvaura mminnaiyauvaa vara rira utuaiyauvaa varada kuatee. Sa ngii yaapaiyauvaa taara tida varada kuatee. Mmuuaa tida mmuaa tida nnaasu varada

kuatee. Sa ngii yuku nnaba vooyauvaatama varada sa yau kurida nuairaiyauvaatama varada kuatee. Ngiengie mmoori varaivaudiri irisaiyauvo vaiyauvaa ngii mikiai nnaarivaara nnaasu yaata utida kuatee.

¹¹ Ngia pinaa yoosinna voovakinnee vara kiisa yoosinna voovaki vida teekio vaidi yoketaa voovono ngii too ngii maavee tinai rikiada inna nnauvaki vida inna tasipama varida ngia vira suaivau inna pikiada kuatee. ¹² Inna nnauvaki vira suaivau iyara yoketaa kuaivaa kiaa kiada kuatee. ¹³ Vikiai rikiada fai ausa mmuduuyaiyauvaa ngii mikio ausa nuufaivo iyaki vakiaivee. Fai iya yakeema varikio ausa nuufaivo ngiingiiki vakiaivee. ¹⁴ Fai ngia yoosinna voovakinnee vara nnau voovaki vida teekiai hama iya ngiiyara tuqinnada hama ngii kuaiyauvaa rikikiai teeda ngiingii yukuuyauvunudiri kufukuufaiyauvaa rututuoma kiada ivaki pikiada vida kiaatee. ¹⁵ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Anutuuqo gioonna kiaapuuya yaparaira suaivaki gioonna kiaapu yoosinnaivaitana Sutuuma Kumuara maisama varuuya ngiari mmoori irisaivara Anutuuqo iyara boo tioo hama irisai pinaa maisaivaa iya mmunaravai. Gioonna kiaapuuya hama ngiiyara yoketaakiaiya fai ngiari irisai maisaivo Sutuuma Kumuara varuuya irisai maisaivaa yaataraanaravaivee.

*Vaidiyya Yisuunna ngiaammuauya mmoori maisaivaa mmiravai
(Marakaa 13:9-13; Rukaaso 21:12-17)*

¹⁶ Rikiaatee. Ngia puara sipisiipaiya roosiima tirooma variyaiya fai na ngii titanai fai mmaraara roosiikiaiysi kuaaravai. Yapaiya tadadama nuairayaama ngii nuairaivara tuqinnama yaata utu kiada nookiatee. Ngiaamma mirunnaiya tirooma variraivaa roosiima konnakaannama nuairaivaa pikiada tirooma variatee. ¹⁷ Vaidiyyara aatuuma rada nookiatee. Fai vaidi vooya ngii vitada ngiari kieetaiyasi kua pinaana ngii yapa kiaravai. Iya ngii vitada ngiari nuunaira nnauyauvaki kiada ngii ripiikiaravai. ¹⁸ Ngia niyara kutaavaivee kiaivara fai iya ngii vitada vaidi kieetaiyasi vida kua pinaana ngii yapa kikiyai ngia ni mmayaaya yoketaivaa vaidi kieetaiyaata vaidi ngiari voopinaiyaatama kiaa mmiaaravai. ¹⁹ Iya ngii vitada kua pinaana ngii yapa kikiyai sa ngia iya sai kiaara kuaivara kaayauma yaata utuatee. Kua pinaana ngii yapai suaivaki fai Anutuuqoono ngia sai kiaara kuaivaa ngii yaatana yapanai kiaravai. ²⁰ Ngia sai kiaara kuaivaa hama ngiengieenoo kiaravai. Fai ngii Gioova ngiau aapu variivaa Mmanasaivoono ngii giaa ngii minai kiaravai.

²¹ Fai vaidi vooya ngiari kata vayaiya vitada vaidi vooya mmikiai rupertikiai putuaaravai. Fai vaidiyya ngiari uru nnaakaraiya vitada vooya mmikiai rupertikiai putuaaravai. Fai nnaakaraiya ngiari kaano kooya mmooka hanigia mmida iya rupertuateeraivara vitada vaidi vooya mmiaaravai. ²² Ngia niyara kutaavaivee kiaivara fai gioonna kiaapu kaayauya ngii teeda hama ngiiyara mmuduuya ruaaravai. Fai gioonna kiaapu voovono niyara kutaavaivee tioo yaagueeqainono ari putira suaivaki Anutuuqo inna vitoo yoosinna yoketaivaki yapaanaravai. ²³ Vo yoosinnaiya mmoori maisaivaa ngii mikiai rikiada ngiingii yaatu seenada vo yoosinnavakira kuatee. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Hama ngia Isarairaa yoosinna mmuakiaayauvaki nuaida ni mmayaaya aavaa gioonna kiaapuuya kiaa mmi taikeeraida kikiyai Na Vaidiivaa Mmaapuuvono kava vara ranee tiinaravee.

²⁴ Hama vo ngiaammuaui voovono ari vitairavaa yaataravai. Sikaunnaadiri yookaama kioo viteera ngiaammuaui hama ari haitatuuraivaa yaataravai. ²⁵ Fai ngiaammuaui ari vitairavaanikaraama varinaraivo inna aikioovai. Sikaunnaadiri yookaama kioo viteera ngiaammuaui ari haitatuuraivaanikaraama varinaraivo inna aikioovai. Fai gioonna kiaapuuya vaidi haitatuuraivaa kiaara: Beresebuuro, kiaa kiada ivo haitatuuraiyaraatama ari vookarai maisa nnutuuyauvaa iyaraatama kiaravaivee.

*Dee vaidivaara ngia aatuukiaarannee
(Rukaaso 12:2-7)*

²⁶ Itaama vainai rikiada sa gioonna kiaapuuyara aatuuda variatee. Mmuakiaa mminnaiyauvaa rummua apu kiaiuyauvaa fai rabara kino kooyaa vainaravai. Mmuakiaa mminnaiyauvo hataumaki vaiyauvo fai kooyaa vainaravai. ²⁷ Na upisiivaki hauma kuaivaa ngii giaa ngii miauvaa kooyaa ikiannaivau gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee. Na ngiingii yaataki nnaasu ngii giaa ngii miau kuaivaa rikiada yoosinna vuutaivaki kooyaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee. ²⁸ Gioonna kiaapu vooya ngii mmammaiyauvunu ruputikiai putuaaraivaara sa aatuukiatee. Iya hama yopeema ngii vaidi kaanaiyauvaatama ruputu taika kiaaravai. Anutuugaara nnaasu aatuukiatee. Ivoono fai ngii mmammaiyauvaata ngii vaidi kaanaiyauvaatama ikia aakiaivaki yapa kino fai maisainaravai. ²⁹ Ngia ngiaamma sigannaivaa roosii taaravaitanaara mmuaa kookee sikau kiisaivaadiri yookaama kiada varaavai. Hama Anutuugo itai ngiaammaiyauvaara vueennainno pikiano fai voovai putuoo mmataki tuoo kuanaravai. Ivo tino fai putuoo tuoo kuanaravai. ³⁰ Ngii kieeta yausiiyauvaa Anutuugo jaaruoo mmuaavai mmuaavai taivai. ³¹ Ivaara yaata utida sa aatuukiatee. Anutuugo ngiiyara yaata utiraivoono ivo kaayau ngiaamma siganna roosiikiaiuyauvaara yaata utiraivaa yaataravai.

Gioonna kiaapuuya Yisuunnara kooyaa

*kiaa kookieera kuavai
(Rukaaso 12:8-9)*

³² Gioonna kiaapu voovoono ari seena gioonna kiaapuuya avuuyauvunu kooyaa tinara: Na aanna Yisuunna nnaagiai nuairaivovee, tinai fai na ni Napoova ngiau aapu variivaa avuuvau innara sai tinara: Inna kutaa ni nnaagiai nuairaivovee, tinaravai. ³³ Gioonna kiaapu voovoono ari seena gioonna kiaapuuya avuuyauvunu niyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinai fai yapooma na ni Napoova ngiau aapu variivaa avuuvau innara irisai tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee.

Yisuuva tuuvaara gioonna kiaapuuya

*nnammutuannammutuaa iiravai
(Rukaaso 12:51-53; 14:26-27)*

³⁴ Sa yaata utida niyara kiatee: Ivo gioonna kiaapuuya ausa nuufaivaa mminaraivaara tiiravaivee, kiatee. Hama na ivaara tiiravai. Rapira avai karaivo vainaraivaara na tiiravai. ³⁵ Fai mmaapuuya ngiari kookiaiyara nnannateeda varikiai raunnaapuuya ngiari kaanokiaiyara nnannateeda varikiai nnaaputuuya ngiari nnaaputuuyara nnannateeda variaaravai. Iya itaama iikiaaraivaara na tiiravai. ³⁶ Gioonna kiaapu voovoono ni mmooriivaara yaagueeqama iinai rikiada fai ari seena tuanaiya innara nnannateeda kiaara: Ti nnammutuaavaivee, kiaaravaivee.

³⁷ Gioonna kiaapu voovoono ari kaano kooyara kaayauma mmuduuya ruoo niyara kiisama mmuduuya ruaivoono inna hama ni nnaagiai nuairanavai. Gioonna kiaapu voovoono ari raunna mmaapuuyara kaayauma mmuduuya ruoo niyara kiisama mmuduuya ruaivoono inna hama ni nnaagiai nuairanavai. ³⁸ Gioonna kiaapu voovoono ni nnaagiai nuaiavaara gioonna kiaapuuya inna ruputikio na putuauneema ivo putinaraivaara ooqoo tiivo inna hama ni nnaagiai nuairanavai. ³⁹ Gioonna kiaapu voovoono ari mmatayaa variraivaara kaayauma mmuduuya ruoo ruoo fai yapooma hama ivo tupatupaa variraivootainaravai. Gioonna kiaapu voovoono hama ari mmatayaa variraivaara yaata utirainno niyara putinaraivaara ee-oo tiivo fai tupatupaa variraivaa varaanaravaivee.

*Irisai yoketaivaa varaanara kuavai
(Marakaa 9:41)*

⁴⁰ Gioonna kiaapu voovoono ngiiyara yoketaivoono niyaraatama yoketainoo. Ni-yara yoketaivoono ni titoovaraatama yoketainoo. ⁴¹ Vaidi voovoono Anutuugaa forofetaavai variivaara gioonna kiaapuuya innara yoketaida inna tuqinnaiya fai ivo irisai yoketaivaa varaineema iyaatama varaaravai. Vaidi voovoono safuuma variivaara gioonna kiaapuuya innara yoketaida inna tuqinnaiya fai ivo irisai yoke-taivaa varaineema iyaatama varaaravai. ⁴² Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu voovoono kuminayaa variivo ni nnaagiai nuairaivaara gioonna kiaapu voovoono innara boo tioo mmanna nnoori adaivaa vita inna mmioo fai irisai yoke-taivaa varaaravai. Fai hama fanniinaravaivee, tiravai.

11

Yuvuaanaa nnaagiai nuairaiya numa Yisuunna yaparairavai (Rukaaso 7:18-35)

¹ Yisuuva ari ngiaammuaui yaakuuvaitana yukukidiri taaramaata ii kua ivaa kiaa mmi taika kioo ii yoosinna ivaa pikioo vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuainno varioo mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmioo aataru yoketaivaa iya vitairavai.

² Vitainno varuduu Yuvuaano nnoori apira vaidiivo oovi nnauvaki hara kioo varioo Yisuu Kirisiiva uu mmooriivaara rikioo ivaara ari ngiaammuaui vooya tuduu innasi nnuduu ³ iya tunoo: Oro Yisuunna yaparaida kiatee: Vara a aanna vaidi nninaravee tuukuannee? Vara ta ari voovaa faannaida haitatuukiaarannee? ⁴ tuduu rikiada vida Yisuunna kiaa mmuduu rikioo iya sai tunoo: Ni kuaivaa rikiada na iikiau mmooriivaa teeda ivaara vida Yuvuaanaa kiaa mmiatee. ⁵ Gioonna kiaapu avu huruutaiya vaa avu taanoo. Yuku maisaiya vaa diitada nookiaanoo. Iya mmammaiyauvunu buunna haiya roosiikiaya vaa yoketaama variaanoo. Yaata duunaiya vaa kuaivaa rikiaanoo. Putuaiya vaa diitada variaanoo. Mmanna haipuuya vaa ni mmayaaya yoketaivaa rikiaanoo. ⁶ Gioonna kiaapu voovoono hama niyara taara yaata utiraivaara Anutuuga innara yoketainoo, tiravai.

⁷ Tuduu rikiada Yuvuaanaa ngiaammuauiya kava vara ranada innasi vida varuduu Yisuuva gioonna kiaapuuya innasi nuunauya Yuvuaanaara tunoo: Ngia koo mmuyai gaanga yoosinnaivau Yuvuaanaasi vida ngia aaniivai taara viravainnee? Yuunnaivo utuduu yanaa apuuvo kuapekuapoovaa taara viravainnee? Hamavee. ⁸ Ngia aani-ivai taara viravainnee? Ngia vaidi voovoono yaapa ari vookarauvaa apuuvaa taara viravainnee? Hamavee. Mo gioonna kiaapuuya yaapa ari vookaraiyauvaa apu kiada variaya iya vaidi kieetaiya nnauyauvaki variaavai. ⁹ Ngia ni giaa ni miatee. Ngia aaniivaara viravainnee? Ngia vaidi forofetaivaa taara viravainnee? Na ngii giaa ngii miaunoo. Kutaa ngia vaidi forofetaa ari vookarauvo seena vaidi forofetaiya yaataroovaa ngia taara viravaivee. ¹⁰ Anutuugaa kua fafaara roovo Yuvuaanaara vainno ataa kua tinoo: Anutuuga tinoo: Na titauko nnii vaidiivo aa nninoo. Na i tauraivaannaadee titano vioo aataruuvaa aini teerama kiaanaravaivee, tiivaivee. Fafaaraivo itaa kua tiivai. ¹¹ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Yuvuaano nnoori apira vaidiivo mmuakiaa gioonna kiaapuuya mmata aavau varia rada nnidada aanna variaya yaataravai. Anutuuga gioonna kiaapuuyara diraivaki gioonna kiaapu voovoono aduoo variivoono Yuvuaanaa yaataravai. ¹² Yuvuaano ari mmayaayaivaa kiaa mmuu suaivo ngioo ngioo aanna makee ta variaunna suaivaki Anutuuga gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaara vooya mmoori maisaivaa iikiaavai. Yaagueeqa avaikarai vaidiia Anutuuga gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivakira kuaaree kiaa kiada ivaara yaagueeqararama kiada iikiaavai. ¹³ Anutuuga gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaara mmuakiaa forofetaa vaidiia tuduu Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaki vau kuaivootama ivaara tiravai. Kiaa rada nnududuu Yuvuaano varuu suaivaki ivo ivaaraatama tiravai. ¹⁴ Iya tuu kuaivaa ngii rikiaatainai rikiaatee.

Iya Irayaava kava tiinaraivaara tiravai. Iya Irayaavavee tuuvo vaa Yuvuaano tioo Irayaanna roosiima varivai. ¹⁵ Gioonna kiaapu voovoono arinaima kua rikiaivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee.

¹⁶ Gioonna kiaapu aanna makee variaya deeya roosiimaida variaannee? Iya nnaakara roosiikiaya yoosinna vuutaivaki isareeda varida ngiariiyara ngiariiyara aayanna reeda kiaanoo: ¹⁷ Ta tooriivaa varada fee fee kiaunnani hama ngia ivaara kuaru raavai. Ta kuaru nnauvaa haraunnani hama ngia ivaara rataavaivee, kua kiada itaa kua kiaavai. ¹⁸ Iya iikiaivaa roosiima gioonna kiaapuuya iikiaanoo. Yuvuaano numa iya tasipama varioo yeennaivaaraata vuaina suuyaivaaraatama ooqoo kua kioodoo rikiaada gioonna kiaapuuya innara tunoo: Ai, mmagia maisaivo inna aaki-aivaki topai vaidivaivee, tiravai. ¹⁹ Na Vaidiivaa Mmaapuuvoono ngiee yeennaivaata nnooriivaatama nnaukai gioonna kiaapuuya kiaanoo: Aa vaidi aavaa taatee. Ivo ariiyara yaata utuoo tarikama kioo yeenna nnai vaidivai. Ivo kaayauma vuaina suuyaivaa nnoo kumimakai vaidivai. Ivo sikau takiisa vareera vaidi maisaiyaata mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gioonna kiaapu maisaiyaatama iya seenavaivee, kiaavai. Iya itaa kua kuaianaata ti mmooriivaudiri Anutuuga tinniivo kutaa vaivo kooyaa vaivaivee, tiravai.

*Gioonna kiaapu vooyaano hama ausa hanigieeravai
(Rukaaso 10:13-15)*

²⁰ Yisuuva ari mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki uuyauvaa teedaata gioonna kiaapuuya hama hanigiada ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikioovaa Yisuuva yaagueeqama iya tioo tunoo: ²¹ Boo, ngia gioonna kiaapu yoosinna Korasima variayaata yoosinna Beresaitaa variayaatama fai yapooma ngii mmooriivaa irisai maisaivo vainaravai. Nnaaru gioonna kiaapuuya yoosinnaivaitana Turu Sitoona maisamaisama variravai. Na ari vookara ari vookarau mmooriyauvaa ngii yoosinnaivaitanaki iikiaivaa Turu Sitoona yoosinnaivaitanaki iikiaatiri. Iya teeda vaa nnaaru hanigiada yoketaama varutiri. Gioonna kiaapuuya iya hanigiada yoketaama variaivaa taateeraivaara iya ausa mmuaararooroo varada buruqa sisiiyauvaa raida kaupavaa habara ngiari kieetaiyauvunu apu kiada varutirivee. ²² Ivaara na ngii giaa ngii miaunoo. Fai yapooma Anutuuga gioonna kiaapuuya yaparaira suaivaki gioonna kiaapu Turu Sitoonaiya irisai maisaivaa pinaama varaaravai. Ngia gioonna kiaapu Korasimaiyaata Betesaitaiyaatama ngii irisai maisaivo iya irisai maisaivaa yaataraanaravaivee. ²³ Ngia gioonna kiaapu Kapanauma variayasoo, ngia ngiau aapu variaaree kiaya fai Anutuuga tinai ngia mmeepi ikia aakiaana vida kiaravaivee. Nnaaru gioonna kiaapu Sutuuma varuuya maisamaisama variravai. Na ari vookara ari vookarau mmooriyauvaa ngii iikiaivaa Sutuuma yoosinnaivaki iikiaatiri. Iya yoosinnaivo homo aanna makee vaitirivee. ²⁴ Ivaara na ngii giaa ngii miaunoo. Fai yapooma Anutuuga gioonna kiaapuuya yaparaira suaivaki gioonna kiaapu Sutumaiya pinaama irisai maisaivaa varaaravai. Ngia Kapanauma variaya fai ngii irisai maisaivo iya irisai maisaivaa yaataraanaravaivee, tiravai.

*Yisuuva niisi nnida eeyara kati hara kiada variateera tiravai
(Rukaaso 10:21-22)*

²⁵ Yisuuva itaa kua tuu suaivaki vo kuavai tunoo: Ni Napoo-o, a ngiau mmataivaara dirakuavee. A ai kua oyaivaa gioonna kiaapu tinni ruaiyara hatauma kiee gioonna kiaapu nnaakara meedi roosiima hama tinniaata kiayara a kua kookieema kuaannaivaara na aiyara yoketaakiaunoo. ²⁶ Yo, ni Napoo-o, a kati iya i kua i mmiataikiai a iya kua mmiannavaivee. ²⁷ Ni Napooa a mmuakiaa mminnaiyauvaara diravaa vaa ni miannavaivee. Hama gioonna kiaapu voovoono na i Mmaapuuvaa arinaima ni taivai. Eenoo ni Napooaano nnaasu arinaima ni taannavai. Hama gioonna kiaapu voovoono

ni Napoonna i taivai. Na i Mmaapuuvooonoo nnaasu arinaima i tauvai. Ni Napoo-o, na gioonna kiaapu voovai kooyaa inna i vitainaraivo ivootama fai i taanaravaivee.

²⁸ Ngia gioonna kiaapu kaayau mmoori varaiya mmuaararavaa tasipama niisi ngiatee. Niisi nnikiai na ngii tasipanai rikiada eeyaara kati hara kiada variaaravai.

²⁹ Na tirooma variee hama na avaikara kiau vaidivai variauvaara ni mmooriivaa ngia varada na ngii vitaakiau aataruuvaa tuqinnama teeda fai ngia eeyaara kati hara kiada variaaravai. ³⁰ Na ngii tasipama variee ngii minara mmooriivo papakaanaivai. Na mmooriivaa ngii yaakuyaa yapaanaraivo hama mmuaararavaivee, tiravai.

12

Vaidiia kati varira suaivaara Yisuunna yaparairavai

(Marakaa 2:23-28; Rukaaso 6:1-5)

¹ Yisuuva itaa kua tuduu rikioo kiisa suaivo taika kioodoo ivo ari ngiaam-muauyaatama Yutayaiya kati varira suai voovaki yeenna vuuuta mmooriivaki nuairavai. Nuaida varida ari ngiaammuauya vuuuta iiraiyauvaa utu rasukua rada nneeravai.

² Nneeda varuduu Farisai vaidi vooya numa iya teeda Yisuunna tunoo: Taanee. Ta kati varira suaivaki ti mmaanna tira kua aataruuvaa i ngiaammuauya hatokaano, ³ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia Davuitiinna mmayaayaivo yanaivau vaivaa jaarida hama tuqinnama rikiaavai. Nnaaruaa vaidi Davuitiivaata ari tasipama nuauyaatama kaayauma iya yeenna rauduu rikioo ⁴ Davuitiivaano Anutuuqaara nuunaira nnauvaki vioo yeenna bereeta kati Anutuuqaaree kua yapoo yeennaiyauvaa varoo nnoo ari tasipama nuauyaatama mmuduu nneeravai. Ti mmaanna tuu kua aataruuvo vainno tunoo: Anutuuqaara kati puara hudeeraiyaano nnaasu Anutuuqaanee kua yapoo yeenna bereetaiyauvaa nnaatee, tuduaata Davuitiiva ari tasipama nuauyaatama ii kua ivaa hatokada nnooduu hama Anutuuqo ooqoo tiravai. ⁵ Ngia Anutuuqo mmaanna tuuvaa jaarida hama tuqinnama rikiaavai. Kati varira suai mmuakiaayauvaki Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiia nuunaira nnauvaki mmooriivaa varada kua mmaanna tuu kuaivaa hatokaavo hama Anutuuqo kua tiivai. ⁶ Na ngii giaa ngii mi-aunoo. Na aavaki variauvooonoo ngii nuunaira nnau pinaivaa yaataraunoo. ⁷ Anutuuqaa kua fafaara roo kuaivo vainno tinoo: Vaidiia puara sipisiipaiyauvaa kati niiyara hudaivaara hama ni yoketaano. Vaidiia ngiari seenaiyara mmuduuya ruaiyara ni yoketaano. Kua fafaara roo kuaivo itaa kua tiivaa ngia jaarida oyaivaa arinaima rikiaatiri. Gioonna kiaapuuya hama maisa mmooriivaa iikiai yaki hama ngia kua pinaivaa iyaki yapaatirivee. ⁸ Na Vaidiivaa Mmaapuuvooonoo kati varira suaivaa nakaaravovee, tiravai.

Yisuuva vaidi yaaku sorogauvaa tuqinneeravai

(Marakaa 3:1-6; Rukaaso 6:6-11)

⁹ Yisuuva itaa kua kua taika kioo ivau iya pikioo ngiari nuunaira nnauvaki viravai.

¹⁰ Vioo tooduu vaidi voovai yaaku saivai sorogainno taminnuunoo vuuvo ivaki varuduu vaidi vooyaano Yisuunnaki kua pinaivaa yapaara uuya ivaki varida inna yaparaida tunoo: Ti mmaanna tuu kua aataruuvo dataa kuainno tiinne? Fai ta kati varira suaivaki vaidi nniitaravaa tuqinnaaranee? Vara hama tuqinnaaranee? ¹¹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Fai ngiikidiri vaidi voovooonoo ari puara sipisiipa mmuaavai haitatuuno kati varira suaivaki soopa hokobavaki tuoo vino aikiooma fai ivo raammi roo oto inna sootu kati naatauvau yapaanaranee? Vara too pikiaanaranee? Fai ivo raammi roo oto soopaivakidiri inna vita kati naatauvau yapaanaravai. ¹² Ngia puara sipisiipaivaara yoketaama yaata utuaavai. Mo vaidiivo puaravaa yaataraivai. Itaama vainai kati varira suaivaki vaidiivaa tuqinnaanara aataruuvo yoketaavai vaivaivee, ¹³ kua kioo vaidi yaaku sorogauvaa tunoo: Ai yaaku sorogainno taminnuunoo raduda utuane, tuduu rikioo ari yaakuuvaa raduda

utuduu yaaku saivai safuuma vauvaa roosiima vairavai. ¹⁴ Vauduu teeda Farisai vaidiia vida nuunaida Yisuunna utida ruputikio putuaiveera kuaivaa kiaa teerama kieeravai.

Anutuuqo ari mmoori vareera vaidiivaa mmatairavai

¹⁵ Teerama kiooduu Yisuuva rikiooduu inna mmaarau kua tuduu rikioo ii yoosinna ivakidiri pikioo vo yoosinnavakira vuduu rikiada kaayau gioonna kiaapuuya inna nnaagiai viravai. ¹⁶ Vuduu too iva mmuakiaa nniitarooya tuqinnoo ariiyara vo gioonna kiaapu vooya kiaa mmivoo kiaa iya ooqoo tiravai. ¹⁷ Nnaaruaa forofetaa vaidi Yisayaava tuu kuaivaa kaanaivo iva uuvaugiataama vairavai. Yisayaava Anutuuqo tuu kuaivaa fafaara roo tunoo:

¹⁸ Inna ni mmoori vareera vaidivai.
Neenoo inna mmataama kiau vai.
Na innara mmuduuya ruauko
kaayauma innara ni yoketai noo.
Na ni Mmannasaivaa inna mmino
ivoono mmuakiaa voopinnaa gioonna kiaapuuya
safuuma yaparainaravai.

¹⁹ Ivo hama buaaru tioo hama kai tioo
hama yoosinna vuutaivaki diitoo
yaagueeqama kua tinaravai.

²⁰ Iya yaammaivo tapugioo vaivaa
hama utu ratokaaneema
fai ivo hama gioonna kiaapu
muaraagama variivaa
ruputinaravai.
Iya tooba manumanuuvaa
hama utu rasuukiaaneema
fai ivo hama gioonna kiaapu
muaraagama variivaa ruputinaravai.
Fai ivo mmannammanna mmooriivaa varanono
yapooma safu aataruuvoono maisa aataruuvaa
yaataraanara suaivaki pikiaanaravai.

²¹ Ivo itaama varinai
mmuakiaa voopinnaa gioonna kiaapuuya
yaata utida innara faannakiaaravee.

Yisayaava fafaara roo kuaivo itaa kua tiravai.

Farisaiya Yisuunnara maisaira kuavai tiravai

(Marakaa 3:20-30; Rukaaso 11:14-23)

²² Yisuuva gioonna kiaapuuya tuqinnooduu rikiada vooyaano vaidi avu huruutauvaa aakiaivaki mmagia maisaivo topaama kioo varuduu inna avaivo ramuunnaama kioovaa Yisuunnasi vitada nniravai. Vitada nnuduu Yisuuva vaidiivaa tuqinnooduu rikioo keenaa avu too kua tiravai. ²³ Kua tuduu rikiada gioonna kiaapuuya kaayauma nnikiaraida ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Mo aa vaidi aavo Davuitinna oy-aivakidiri diitaivainnee? Vara ari vo vaidivainnee? ²⁴ tuduu rikiada Farisai vaidi vooyaano ii kua ivaa rikiada tunoo: Mmagia maisaiya kieetaivo Beresebuuro inna tasipama varikioonno inna yaagueeqaivaadiri mmagia maisaiya vaidi aakiaaki variyaiya titaikiai kuaavaivee, ²⁵ tuduu rikioo Yisuuva iya tinniyaa vau kuaivaa rikioo iya tunoo: Fai gioonna kiaapuuya mmuaa mmatavau variyaiya rapidada ivaudiri raubiriida mmarammaraama varida hama yopeema mmuaavau yaagueeqama varirama kiada fai taikaaravai. Gioonna kiaapu mmuaa nnauvaki variyaiyannee vara mmuaa yoosinnavaki variyaiya ngiariita ngiariita rapidada fai vida raubiriida mmarammaraama varida

fai hama mmuaavau yaagueeqama varirama kiada muaraagakiaaravai. ²⁶ Itaama vaino mo fai Sataango ari seena mmagia maisaiyaatama rapuoonnonno titaa kinai vida raubiriida mmarammaraama varida hama mmuaavau yaagueeqama varirama kiada fai Sataangoota iyaatama muaraagakiaaravai. ²⁷ Ngia kiaanoo: Beresebuuro ari yaagueeqaivaa ni mikiai na mmagia maisaiya titaikai kuaanoo, kiani mo ngii nnaa-giai nuairaiya giaa yaagueeqavaura mmagia maisaiya titaani kuaavainnee? Hama Beresebuuraa yaagueeqaivo ngii seenaiya tasipaivai. Ivaara ngia koonnama niyara yaata utuaa kuaivo kooyaa vainoo. ²⁸ Anutuuqaa Mmannasaivoono yaagueeqaivaa ni mikiai rikiee na mmagia maisaiya vaidiiya aakiaiyauvakidiri titaikai kuaavai. Na itaama iikiauvaara Anutuuqo gionna kiaapuuyara dira suaivo vaa ngiisi vaivo kooyaa vaivaivee, tiravai.

²⁹ Yisuuva itaa kua kua kioo kava vo kua voovai tioo vaidi yaagueeqaivaudiri mmataama kioo Sataangaara tunoo: Fai vaidi voovono yaagueeqa vaidiivaa nnauvaki vioo inna hoonaiyauvaa ariyara varaanaree kua kioo hama sabi kuanaravai. Fai tauraa vaidi yaagueeqaivaa yuku yaakuuvaa yeenaadiri ranaa rau kioo vioo inna nnauvakidiri inna hoonahaanaiyauvaa varaanaravaivee, tiravai.

³⁰ Yisuuva itaa kua kua kioo tunoo: Gionna kiaapu voovono hama niyara mmudu-uya ruaivoono inna ni nnammutuaavai. Gionna kiaapu voovono hama ni tasipama mmoori varaivoono ni mmooriivaa tuayanna ruaivai. ³¹ Ivaara na ngii giaa ngii miaunoo. Vaidiiya mminnamminnaa maisa mmuakiaayauvaatama mmuakiaa maisa kua kaiyauvaatama fai Anutuuqoono rugaanaravai. Gionna kiaapu voovono Mman-nasa Yoketaivaara maisavaivee tiivaa hama Anutuuqo ivaa rugaanaravai. ³² Gionna kiaapu voovono Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa maisavaivee tiivaa fai Anutuuqo ru-gaanaravai. Gionna kiaapu voovono Mmannasa Yoketaivaara maisavaivee tiivaa fai Anutuuqo hama ivaa rugaanaravaivee. Makee ta variaunna suaivakiaata yapooma ta variaara suaivakiaatama fai itaavai homo vainaravaivee.

*Yisuuva yatari iiravaudiri mmataama kioo tiravai
(Rukaaso 6:43-45)*

³³ Yatari yoketaivau iira yoketaivo vaikio yatari maisaivau iira maisaivo vaivai. Ngia yatari iiraiyauvaa teeda arinaima yatari oyaivaara rikiaavai. ³⁴ Ngia vaidi maisaso, ngii aakiaiyauvakidiri kaayau mminnamminnaa maisaiyauvo suvuaivakidiri hama kua yoketaivaa kuaavai. Vaidiivo ari aakiaivaki suvuaineema ari avaiivakidiri kooyaa tiivai. ³⁵ Vaidi yoketaa voovono ari aakiaivaki yoketaivo vaineema ari avaiivakidiri safuuma kua yoketaivaa tiivai. Vaidi maisa voovono ari aakiaivaki maisaivo vaineema ari avaiivakidiri kua maisaivaa tiivai.

³⁶ Na ngii giaa ngii miaunoo. Anutuuqo gionna kiaapuuya yaparaira suaivaki mmuakiaa suai iya sabi kua sabi kua kiaivaara Anutuuqo iya yaparainaravai. ³⁷ Anutuuqo ngiingii kuaivaara ngii yaparainno ngia yoketaama kiaivaara ngiyyara tinara: Hama ngiiki kua vainoo, tinaravee. Ngia maisama kiaivaara tinara: Kutaa ngiiki kua vainoo, tinaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

*Vaidiiya Anutuuqaa mmoori ari vookarauvaa taaraivaara Yisuunna yaparairavai
(Marakaa 8:11-12; Rukaaso 11:29-32)*

³⁸ Tudu rikiada kua mmaanna kua mmira vaidi vooyaata Farisai vaidi vooy-aatama Yisuunna tunoo: Vitaira-o, a Anutuuqaa mmoori ari vookaravaa iinai ta taaravee, ³⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia gionna kiaapu aanna makee variyai koonnama varida hama Anutuuqaa yaagueeqakiaiyaano ngia ari vookarai mmooriivaa taara iikiaanoo. Anutuuqaa mmoori ari vookarauvaa nnaaruaa vaidi forofetaa Yonaava uvuaa roosiivaa ngia ivaa nnaasu taaravai. ⁴⁰ Yonaava piisa pinaivaa rasookaivaki taaravooma suai taaravooma heena vauvaa roosiima Na Vaidi-ivaa Mmaapuuvono vaidi putuaiya vaira mmataivaki taaravooma suai taaravooma

heena vainaravee. ⁴¹ Ninivee varuu gionna kiaapuuya Yonaanna kuaivaa rikiada ausa hanigiada yoketaama variravai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Na aavaki variauvo Yonaanna yaatarauvoono ngii tasipama variaunoo. Ninivee varuuya ausa hanigiada yoketaama varuuvaara yapooma Anutuugo gionna kiaapuuya yaparaira suaivaki fai iya kua pinaivaa aanna ngia variaya ngiiki yapa kiki Anutuugo irisai maisaivaa ngii minaravaivee. ⁴² Nnaaru kieeta varuu gionna voovoono tooya sainai ngieera ari voopidiri ngioo ngioo vaidi Soromoono tinni ruaivaasidiri kua rikiaanara nniravai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Na aavaki variauvo Soromoona yaatarauvoono ngii tasipama variaunoo. Gionnaivo ngieeradiri numa Soromoona kuaivaa rikioovaa fai yapooma Anutuugo gionna kiaapuuya yaparainara suaivaki ivoono kua pinaivaa aanna ngia variaya fai ngiiki yapa kino Anutuugo irisai maisaivaa ngii minaravaivee.

Mmagia maisaivo kava ari varuuvaki variravai
(Rukaaso 11:24-26)

⁴³ Mmagia maisaivo vaidiivaa aakiaivakidiri pikioo vioo koo mmuyai gaanga yoosin-naiyauvaki ari varinara mmaataivaara buaama roo nuainnonno taikio kuminaikio ⁴⁴ ariita kua tioo tinoo: Fai na kava vara ranee nini nnau pikiauvaki oro varinaravee, kua kioo kava vara ranoo numa taikio ari nnauvo rupi yamaama kioo funnukama kiaikio mmanna nnauvai vaikio too ⁴⁵ ivaki varioo oro seena mmagia maisaiyauvo inna maisaivaa yaatareera yaaku saivai karasaidiri taaramada vitoo nnikiai iya numa inna tasipama variaavai. Aa vaidi aavaa aakiaivaki tauraa mmagia maisa mmuaavai varikio kiisama maisama varikiai nnaagiai kaayau mmagia maisaiya innaki variaavo kaayau maisama varivaivee. Gionna kiaapu maisama aanna makee variaya fai mmuaikaraama itaama variaaravee.

Yisuunna kaanoota kataunnaiyaatama innara tiravai
(Marakaa 3:31-35; Rukaaso 8: 19-21)

⁴⁶ Yisuuva homo gionna kiaapuuyaata kua tuoo varuduu ari kaanoota ari kataunnaiyaatama innaata kua kiaaree kuaa numa mmaanai dida vairavai. ⁴⁷ Dida vauduu gionna kiaapuuyakidiri voovoono Yisuunna tunoo: Aa mmiaa i kaanoota i kataunnaiyaatama aita kua kiaaree kuaa numa dianoo, ⁴⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Ni noonna tuanaivaata ni gata tuanaiyaatama vaa ngia taavaivee. Na ni noonna tuanaivaaraatama ni gata tuanaiyaraatama mmuduuya ruauneema dee gionna kiaapuvaara na mmuduuya ruaunnee? ⁴⁹ kua kioo ari nnaagiai nuaira gionna kiaapuuya oopu haroo tunoo: Aqaayaano ni noova ni gataunnaiya variaano. ⁵⁰ Gionna kiaapu voovoono ni Napoova ngiau aapu variivaa tinniivau vai kuaivaa tuqinnama rikioo iinnonno inna ni gata vayaa ni nunna nayaa ni noova varinoo, tiravai.

13

Yisuuva uru rututuooma kioovaudiri
mmataama kioo tiravai
(Marakaa 4:1-9; Rukaaso 8:4-8)

¹ Yisuuva itaa kua kua kioo nnauvaki pikioo mmuai suaivaki oro nnoori haruunga mmaagaivau dio vauduu ² gionna kiaapu kaayauya inna suvuauvaara ivo kanuuvaki karoo varioo feena roo oro nnoori tooyaivaki kioo ivaki varuduu gionna kiaapuuya homo mmaagaivau diravai. ³ Duduu Yisuuva mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo kaayau kua iya kua mmioo tunoo: Rikiaatee. Vaidi voovoono yeenna uruuyauvaa varoo ⁴ oro ari mmooriivaki rututuooma roo nuaikio vooyauvai aataruuvo vaivau tuoo kuaikiai ngiaammayauvo tuma porooma nnaavai. ⁵ Uru vooyauvai tuoo sikau tasipama vai mmataivau kuaiyauvo uruoo hama kaayau mmataivo vaivaara ki-isa suai urikio too ⁶ suaivo ngioo taikio maisaikio hama tuukaivo hokobama kuaivaara

akiairaama aasannaivai. ⁷ Uru vooyauvai tuoo ooviyaouvaki kuaikio ooviyauvo ivaa tasipama uruoo raputu kiaivai. ⁸ Uru vooyauvai mmata yoketaivau tuoo kuaiyauvo yoketaama urikio kaayau iiraiyauvo vaivai. Vooyauvakidiri iiraiyauvo yaaku sai vaidiiya yuku yaaku taika kioo (100) vaikio vooyauvakidiri iiraiyauvo taaravooma vaidiiya yuku yaaku taika kioo (60) vaikio vooyauvakidiri iiraiyauvo mmuaa vaidivai yuku yaaku taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana (30) vaivaivee, ⁹ kiaa kioo tunoo: Gioonna kiaapu voovoono arinaima rikiaivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee, tiravai.

*Yisuuva mmataama kioo kua oyaivaa tiravai
(Marakaa 4:10-12; Rukaaso 8:9-10)*

¹⁰ Tuduu rikiada Yisunna ngiaammuauya innasi nnida inna yaparaida tunoo: Aani-ira a gioonna kiaapuuya kiaa mmira suaivaki mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kiee kiannanee? ¹¹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira kua oyai haumaki vaiyaouvaa fai na ngii giaa ngii minai ngiengieenoo arinaima rikiaaravai. ¹² Gioonna kiaapu voovoono ni kuaivaa arinaima rikiaivoono fai Anutuugo ari vo kua ari vo kuaivaa inna kiaa mminono innaki kaayauma suvuainaravai. Gioonna kiaapu voovoono kiisa kuaivo inna yaatana vaivaa fai yapooma taunnu kino hama innaki kuaivootainaravai. ¹³ Gioonna kiaapu vooya teedada mmanna avu-uyauvaadiri teeda hama tuqinnama taavai. Iya rikiadada mmanna yaataiyauvaadiri rikiada hama arinaima rikiaavai. Hama iya tuqinnama teeda arinaima rikiaivaara na mmatayaa diaa mminnaa vooyauvunudiri mmataama kiee iya kiaa mmiauvai. ¹⁴ Nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaava fafaara roo kuaivo vainnonno aanna makee variaa gioonna kiaapuuyaki kaanaivo vainoo. Yisayaava fafaara roo tunoo:

Anutuugo tinoo:

Ngia rikiadada hama arinaima rikiaaravai.

Ngia teedada hama tuqinnama taaravai.

¹⁵ Iya ngiari avuuyauvaa teeda
iya yaata tinniiyaouvaa rikiada
ausa tinniiyaouvaa hanigiakiai
na iya tuqinnevoora kiaa
iya tinniiyauvo yaagueeqaikiai
ngiari yaataiyauvaa ramuunnaama kiada
ngiari avuuyauvaa tasuma kiada variaavaivee, tiivaivee.

Yisayaava itaa kua kiaa kioo fafaara reeravai. ¹⁶ Ngiengieenoo ngiingii avuuyauvaadiri tuqinnama teeda ngiingii yaataiyauvaadiri tuqinnama rikiaavai. Ngia tuqinnama teeda rikiaivaara Anutuugo ngiyyara yoketainoo. ¹⁷ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Nnaaruaa vaidi forofetaa kaayauyaatama kaayau gioonna kiaapu Anutuugaara yaata utida safuuma varuuyaataama aanna makee ngia taivaa iya taatauduu iya faannaidada putida hama teeravai. Aanna makee ngia rikiaa kuaivaa iya rikiaatauduu iya faannaidada putida hama rikieeravaivee.

*Yisuuva uru rututuora kua oyaivaa kooyaa tiravai
(Marakaa 4:13-20; Rukaaso 8:11-15)*

¹⁸ Vaidiivo uruuyauvaa rututuooma kioovaudiri na mmataama kiau kua oyaivaa rikiaatee. ¹⁹ Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira kua mmayaayaivaa gioonna kiaapu voovoono mmanna yaata nnaasu rikioo hama arinaima rikiaivo uruuyauvo aataruuvau tuoo kuaiyaouvaa roosiivai. Hama ivo arinaima rikiaivaara Sataango numa inna aakiaivakidiri kuaivaa ravisi varaivai. ²⁰ Uruuyauvo sikau tasipama vai mmataivau tuoo kuaiyauvo gioonna kiaapu voovai roosiivai. Ivo Anutuugaa kuaivaa rikiai saivaata kaayau siriga tasipama varaivai. ²¹ Uruuyauvo uruoo hama tuukaiyauvo mmeepi kuaiyaouvaa roosiima ivo hama kuaivaa ari aakiaana yapeerama kioo kiisa

suai nnaasu Anutuuqaara yaagueeqaivai. Ivo Anutuuqaa mmooriivaa iivaara seena gioonna kiaapuuya maisa mmoori mmuaararavavaa inna mmiaavo rikioo ivo makee tikio Anutuuqaa aataruuvaa pikiaivai. ²² Uruuyauvo ooviyauvaki tuoo kuaiyauvo gioonna kiaapu voovai roosiivai. Ivo kuaivaa rikioonnaata mmatayaa diaa mminnaiyauvaa varaanaraivaara kaayauma yaata utuoo sikau varaanaraivaara yaata utuoo mmuduuya rikio iyauvoono inna suvuainno Anutuuqaa kuaivaa rugaikio rikioo hama iiraivo vaivai. ²³ Uruuyauvo mmata yoketaivau tuoo kuaiyauvo inna gioonna kiaapu voovai roosiivai. Ivo Anutuuqaa kuaivaa arinaima rikiaikio tinniivo rusitikio kuaivo inna aakiaana urikio iiraiyauvo suvuainno ataama vaivai. Vooyaki kaayau iiraiyauvo (100) vaikio vooyaki voota nnoonnama (60) vaikio vooyaki kiisakiangii (30) vaivaivee, tiravai.

Yisuuva yeenna vuuiaivaudiri mmataama kioo tiravai

²⁴ Yisuuva itaa kua kua kioo kava mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kioo iya tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo vaidiivo uru yoketaiyauvaa ari mmooriivaki rututuoraivaa roosiivai. ²⁵ Ivo yeenna vuuia uruuyauvaa rututuooma kiaikiai vo heena voovaki mmuakiaa gioonna kiaapuuya vuru vakiaavo rikioo mmoori nakaaravavaa nnammutuaa voovoono numa yeenna vuuia mmooriivaki ari ikiau uru maisaiyauvaa rututuooma kioo kuaivai. ²⁶ Kuaikio yapooma yeenna vuuiaiyauvo uruoo iiraiyauvo vainara iikio ikiauyauvootama uruoo kooyaa vaivai. ²⁷ Vaikiai teeda mmoori vareera ngiaammuauya oro nakaaravavaa kiaano: A uru yoketaiyauvaa nnaasu ai mmooriivaki rututuookiannano. Mo dataama kioo ikiauyauvootama uru- innee? ²⁸ kiaavo rikioo tinoo: Mo ti nnammutuaivoono rututuovaivee, tikiaki rikiada iya inna yaparaida kiaano: Fai ta oo ikiauyauvaa hamukuaaranee? ²⁹ kiaavo rikioo ivo iya sai tinoo: Hamavee. Ngia ikiauyauvaa hamukida sabi vuuiaiyauvaatama hamukuaarainno. Pikiaatee. ³⁰ Kii nuunama urikiaki yapooma iira rutakeera suaivaki na iira rutakeera ngiaammuauya tinara: Tauraa ikiauyauvaa hamuku kiada uru rau ikiaivaki kagaariaaravavaa teerama kiaatee. Nnaagiai vuuiaiyauvaa rutaka rada iyauvaa yeenna yapeera nnauvaki yapaatee, tinaravaivee. Nakaaravoono itaa kua tiivaivee, tiravai.

Yisuuva uru kiisa masateeraivaudiri

mmataama kioo tiravai

(Marakaa 4:30-32; Rukaaso 13:18-19)

³¹⁻³² Yisuuva itaa kua kua kioo kava mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kioo iya kua mmioo tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo uru kiisakiata nnaammuaya uruuvaa roosiivaa nnutuovo masateeraivaa roosiivai. Uru kiisaikiato vaikio mmuakiaa mminnaiyauvaa uruuyauvoono ii uru ivaa yaataravai. Vaidi voovoono ii uru ivaa varoo ari mmooriivaki rututuooma kiaikio uruoo ngioo vioo pinaa kioo mmuakiaa annaanna mmaguyaiyauvaa yaataroo dikiai ngiaammaiya numa inna hammaraiyauvaki ngiisaiyauvaa heeka kiada vakiaavaivee, tiravai.

Yisuuva puuqaira yeennaivaudiri mmataama kioo tiravai

(Rukaaso 13:20-21)

³³ Yisuuva itaa kua kua kioo kava mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kioo iya kua mmioo tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo puuqaira yeennaivaa roosiivai. Gioonna voovoono ii yeenna ivaa varoo paravuaa saaba taaravoomaivaki hanigiaanigieema kioo yapa kiaikio vainno eyommaavai puuqaivaivee, tiravai.

Yisuuva kuaivaa nnaasu mmataama kioo tiravai

(Marakaa 4:33-34)

³⁴ Iqii kua mmuakiaa iyauvaa Yisuuva gionna kiaapuuya kua mmuu suaivaki mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo iya kua mmiravai. Hama vo kua voovai kooyaa tiravai. Mmuakiaa kuavai mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo tiravai. ³⁵ Vaidi forofetaa nnaaru varuuvo fafaara roo kuaivo ngioo ngioo Yisuuva gionna kiaapuuya kua mmuu suaivaki kaanaivo vauvaara ivo mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo kuaivaa nnaasu tiravai. Forofetaivoono fafaarainno tunoo:

Fai na gionna kiaapuuya kua kua mmiee
mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri
mmataama kiee iya kua mminaravai.
Anutuuqo ngiau mmata uu suaivaki
haumaki vau kuaiyauvaa iya kua mminaravaivee.

Forofetaivoono fafaara roo itaa kua tiravai.

Yisuuva ikiau maisaiyauvo uruu kua oyaivaa tiravai

³⁶ Yisuuva gionna kiaapuuya pikioo nnau voovaki oro varuduu ari ngiaammuauya innasi nnida inna tunoo: A ikiauyauvo mmooriivakidiri uruuyauvunudiri mmataama kiee tunna kua oyaivaa ti kua ti mmianee, ³⁷ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Na Vaidiivaa Mmaapuuvono uru yoketaivaa rututuora vaidivai. ³⁸ Mmooriivaki uru-yauvaa rututuoma kiaivo mmuakiaa mmatayaa variaa yoosinnaiyauvaa roosiivai. Anutuuqo gionna kiaapuuyara dira yoosinnaivakira teerakiaa gionna kiaapuuya uru yoketaiyauvaa roosiikiaavai. Gionna kiaapuuya vaidi maisaivaa kuaivaa rikiada iikiaiya ikiauyauvaa roosiikiaavai. ³⁹ Nnammutuaivo ikiau maisaiyauvaa rututuovo inna Sataangovee. Iriaiyauvaa rutakeera suaivo inna ngiau mmataivo taikaanara suaivai. Ira rutakeera ngiaammuauya inna aangeraiyavee. ⁴⁰ Ngiaammuauya iki-auyauvaa hamuku kiada ikiana kagaari kiaaneema ngiau mmataivo taikeera suaivaki aangeraiya gionna kiaapuuya mmuaikaraama iikiaaravai. ⁴¹ Na Vaidiivaa Mmaapuuvono ni aangeraiya titanai ni yoosinnaivakidiri nuaida varida gionna kiaapuuya ngiari seenaiya mmoori maisaivaa iikiateera vuavikiaiyaatama gionna kiaapu mmuakiaa maisama variaiyaatama vitada ⁴² ikiana kagaari kikiavaki varida teekio iya nnannateenai fai ngiari avaiyauvaa hakutikio iya ausaiyauvo mmuaarareenai rataaravai. ⁴³ Iya itaama varikiai safuuma varira gionna kiaapuuya ngiari Gionna yoosinnaivaki varida suaivo yoketaama taineema yoketaama ari vookaraama variaaravaivee. Gionna kiaapu voovono arinaima kua rikiaivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee, tiravai.

Yisuuva sikauyauvaa mmatana hauma kioovaa tiravai

⁴⁴ Yisuuva itaa kua kua kioo kava mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kioo iya kua mmioo tunoo: Anutuuqo gionna kiaapuuyara diraivo kaayau sikau yoke-taiyauvaa vaidi voovono vaa mmatana hauma kiaiayauvaa roosiivai. Vaidi voovono mmataivaki hanukua roo taikio sikau yoketaiyauvo inna too vaikio too keenaa rummua apu kioo kaayauma sirigainno vioo ari mmaraa mminnamminnaa mmuakiaayauvai varoo oro vooya mmikio irisai sikauyauvaa varoo numa mmataivaa nakaaravaa mmioo mmataivaa varaivaivee, tiravai.

Yisuuva seeta yoketaivaudiri mmataama kioo tiravai

⁴⁵ Kiaa kioo vo kua voovai tunoo: Anutuuqo gionna kiaapuuyara diraivo ataivai vainoo. ⁴⁶ Vaidi voovono sikau seeta yoketaivaa roosiivaara buainnonno taikio voovai kaayau yoketaivo inna too vaikio too oro ari mminnamminnaa mmuakiaayauvai varoo oro vooya mmikio irisai sikauyauvaa varoo numa seetaivaa nakaaravaa mmioo ivaa varaivaivee, tiravai.

Yisuuva vaaheevaudiri mmataama kioo tiravai

⁴⁷ Kiaa kioo vo kuavai iya kiaa mmioo tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo utua vaaheevaa roosiivai. Vaidiia utua vaaheevaa varada nnoori haruun-gaivaki kagaari kiada kaayau tavauyauvaa ari vookara ari vookaraiyauvaa varaavai. ⁴⁸ Varaavovo mmuugiaikiai teeda utu raririima mmaagaivau yapa kiada hara kiada varida tavauyauvaa ari vookara ari vookaraiyauvaa haitatuuda yoketaiyauvaa ngiari utuaiyauvaki vara rummua kiada maisaiyauvaa kagaari kiaavai. ⁴⁹ Fai yapooma ngiau mmata taikeera suaivaki fai itaama vainaravai. Fai aangeraiya nuaida varida gioonna kiaapu yoketaama variaya pikiada maisama variaya vitada ⁵⁰ ikiana kagaari kikiyai ikia aakiaivaki varida teekio iya nnannateenai fai iya avaiyauvaa hakutikio iya ausaiyauvo mmuaarareenai rataaravaivee, tiravai.

Yisuuva nnisi kuaivaaraata karaasa kuaivaaraatama tiravai

⁵¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ari ngiaammuauya yaparainno tunoo: Vaa ii kua iyauvaa na ngii giaa ngii miauyauvaa ngia arinaimaida rikiaannee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Yo, vaa ta rikiaunnao, ⁵² tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Ivaara na nnau nakaaraa vaidiivaa mmataama kiee ngii giaa ngii miaunoo. Nnau nakaaraa vaidiivo nnisi mminnaiyauvaata karaasa mminnaiyauvaatama ari nnauvaki yapa kiaiikio vaiyauvaa inna ivo varaivai. Vaidiivo tauraa Anutuuqaa kua mmaanna kuaivaa arinaima rikioo nnaagiai Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaaraatama arinaima rikiaivoono ii nnau nakaaraa vaidi ivaa roosiivai. Ivo nnisi kuaivakidiriaata karaasa kuaivakidiriaatama gioonna kiaapuuya kuaa mmiivaivee, tiravai.

Gioonna kiaapu Nasareetaiya Yisuunnara

ooqoo tiravai

(Marakaa 6:1-6; Rukaaso 4:16-30)

⁵³ Yisuuva mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo kuaivaa kuaa taika kioo ivaki pikioo ⁵⁴ ari yoosinna tuanaivakira vioo ngiari nuunaira nnauvaki oro varioo ari kuaivaa iya kuaa mmiravai. Kiaa mmuduu rikiada nnikiaraida tunoo: Aa vaidi aavo deevakidiri tinni yoketaivaa varaivainnee? Mo dataama ivo yaagueeqa ari vookara ari vookarai mmooriiyauvaa iinne? ⁵⁵ Ivo nnau heekeera vaidiivaa mmaapuvai. Mariaava inna kaanovee. Ari kataido Yakoopo Yoosiipo Simoono Yutaasainna vari-aano. ⁵⁶ Mo ari nnunnaapuuya aavaki variaano. Mo deevakidiri ivo ii kua ivaa varaivainnee? ⁵⁷ kuaa kiada hama innara iya yoketauduu innara ooqoo tiravai. Innara ooqoo tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Kua kutaa tira vaidi forofetaivaara mmuakiaa yoosinnaiya innara yoketaakiaani ari yoosinna tuanaiyaata ari seenaiyaatama hama innara yoketaakiaavaivee, tiravai. ⁵⁸ Iya hama innara kutaavaivee tuuvaara ivo hama Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa ivaki kaayauma iiravai. Kiisama iiravai.

14

Yuvuaano nnoori apira vaidiivo putuuvaa mmayaayavai

(Marakaa 6:14-29; Rukaaso 9:7-9)

¹ Ii suai ivaki Yuvuaano putuduu rikioo Yutayaiya kieetaivo Herooto Yisuuva yoketaa mmooriiivaa iima kioo mmayaayaivaa rikioo ari seena vaidi kieetaiya tunoo: ² Aa vaidi aavo Yuvuaano nnoori apira vaidivai. Vaa putuoo keenaa diitoovaarainno yaagueeqaivo inna tasipaikio mmoori ari vookaraivaa iinoo, tiravai.

³⁻⁴ Nnaaru Yuvuaano homo varuu suaivaki Herooto ari vayaanna Piriipaa nnaataivaa Herootiaanna mmuara varooduu Yuvuaano inna tunoo: Anutuuqaa aataruuvo hama itaivai. Sa varaanee, tuduu rikioo Herootiaava Yuvuaanaara nnannatoovaara Herooto ari ngiaammuauya tuduu Yuvuaanaa yuku yaakuuvaa yeena rau kiada oovi nnauvaki

yapa kieeravai. ⁵Yapa kioodoo Herooto Yuvuaanaa ruputuatauduu gioonna kiaapuuya Yuvuaanaara forofetaavee tuuvaara Herooto iyara aatuunno hama ruputiravai.

⁶Hama ruputuduu yapooma Herootaa mmatoo suaivo nnuduu gioonna kiaapuuya nuunaida buusaivaa nnaara varuduu Herootiaanna raunnaivo numa kuaru rooduu teeda Herootoota ari seenaiyaatama teeda varuduu Herooto innara kaayauma yoke-tairavai. ⁷Innara yoketauvaara ivo kua kuaa teerama yeena rau kioo kuaivaa tunoo: A ni yaparakianna mminnaivaa fai na kutaa i mminaravaivee, ⁸tuduu rikioo kiatannaivo oro ari kaanaa yaparaduu rikioo kaano kuaa mmuu kuaivaa numa Herootaa kuaa mmioo tunoo: Aanna makee i ngiaammuauya Yuvuaano nnoori apira vaidiivaa nnuunaivaa rutaka kiada inna kieetaivaa yanaivau yapa kiada varada numa i mmikiai ni mianee, ⁹tuduu rikioo Herootaa ausaivo kaayauma mmuaararoduu ari seenaiya avuuyauvunu vaa kua kuaa teerama yeena rau kioo kuaivaa tuuvaara yaata utuoo ee-oo tioo ¹⁰ari ngiaammuauya titooduu oovi nnauvaki vida Yuvuaanaa nnuunaivaa rutaka kieeravai. ¹¹Rutaka kiada kieetaivaa yanaivau yapa kiada varada numa kiatannaivaa mmuduu varoo ari kaanaa mmiravai. ¹²Mmi kioodoo Yuvuaanaa ngiaammuauya numa inna mmamma kaanaivaa varada oro mmata nnauvaki hau kiada vidada Yisuunna kuaa mmiravai.

Yisuuva vaidi kaayau (5000) yeenna mmiravai

(Marakaa 6:30-44; Rukaaso 9:10-17; Yuvuaano 6:1-14)

¹³Yisuuva Herooto uu kuaivaa rikioo ivakidiri pikioo kanuu voovai varoo vioo nnooriivaa pikioo mmanna gaanga yoosinnaivakira viravai. Vuduu rikiada gioonna kiaapuuya ivo vuu kuaivaa rikiada ngiari yoosinnaiyauvaa pikiada mmatayaa ivo vuupi viravai. ¹⁴Vuduu too Yisuuva nnoori mmaagaivau vioo varioo rootu tooduu gioonna kiaapuuya suvuau kioodoo iyara boo tioo iya tasipama varuu nniitarooya tuqinneeravai.

¹⁵Tuqinnoduu suaivo hannauduu Yisuunnasi ari ngiaammuauya nnida tunoo: Vaa suaivo hannainoo. Aa yoosinna aavo mmanna gaanga yoosinnavaki ta variaunnaano. Gioonna kiaapuuya titanai kuatee. Aa yoosinna aayauvakinnaayasi vida yeennaiyauvaa sikauyauvaadiri yookaama kiada varada nnikiai nnaateeraivaara titanai kuatee, ¹⁶tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Sa iya titakiai kuatee. Mo ngieenoo yeennaiyauvaa iya mmiatee, ¹⁷tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Bereeta yaaku saivai tavau taarama nnaasu aa tiisi vainoo, ¹⁸tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Iyauvaa vara ni miatee, ¹⁹kuaa kioo hanigia gioonna kiaapuuya tunoo: Ferefuruunnaivau variatee, tuduu ivau varuduu bereeta yaaku saivai tavau taaravaitanaatama tu kioo vainno avuuvaa reeri ngiau aapu too vainno Anutuugaata kua yoketaivaa tioo bereetaiyauvaata tavauvaitanaatama kusiinnonno kioo ari ngiaammuauya mmuduu varada gioonna kiaapuuya mmuduu ²⁰mmuakiaaya nnooduduu iya ausaiyauvo rasituduu ari ngiaammuauya utua yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitanaki yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa rupi nuunama rummua yapa kieeravai. ²¹Vaidi ivaki varida yeenna nnooya kaayau (5000) variravai. Iya hama gioonna nnaakaraiyaatama yaariravai.

Yisuuva nnoori veraivau nuairavai

(Marakaa 6:45-52; Yuvuaano 6:15-21)

²²Iya nnaa taika kioodoo Yisuuva ari ngiaammuauya yaagueeqama titoo tunoo: Na gioonna kiaapuuya titee varinai ngieenanaa tauraa kanuuvaki karada nnoori sainai kuatee, tuduu rikiada vida varuduu ²³gioonna kiaapuuya ngiari yoosinnaipira titooduu vuduu too Yisuuva arivai yaaku varaanara taapi kiisaivaura viravai. Vioo vioo oro varioo yaaku varooduduu heenauduu rikioo arivai ivau varuduu ²⁴ari ngiaammuauya varuu kanuuvo nnoori haruunga pinaivaa vuutaivaki vioo varuduu yatari sagaiyauvaa utida nnooriivaa ruvuatidada tooduu yuunna yaamurukaivo yaagueeqama iyasi ngioo iya kanuuvaa hanigiaanigooduu ²⁵patainara uuduu Yisuuva nnoori

verenoovau raa roo iyasi nniravai. ²⁶ Iyasi nnuduu teeda kaayauma aatuuda tunoo: Mmagia maisavainno nninoo, ²⁷ kiaa kiada kai kiririingaida varuduu Yisuuva aki-airaama iya tunoo: Tirooma variatee. Sa aatuukiatee. Na ngiaunoo, ²⁸ tuduu rikiaada Petorooso tunoo: Udaanga-o, a kutaa Yisuuvavee tiee ni tinai na nnoori verenoovau aisi kuanaravee, ²⁹ tuduu rikioo tunoo: Ngianee, tuduu rikioo Petorooso kanuuvaa pikioo nnoori verenoovau Yisuunnasi ari yuku raa roo viravai. ³⁰ Vioo varioo tooduu yuun-naivo utuduu too aatuunno nnoori aakiaivaki mmeepi vioo rikioo aayanna roo tunoo: Udaanga-o, ni utuane, tiravai. ³¹ Ivo itaa kua tuu saivaata Yisuuva yaakuuvaadiri reeti inna sootu utuoo tunoo: Aaniira a niyara taara yaata utuannavainnee? A kati kiisama niyara kutaavaivee kiannavaivee, ³² kiaa kioo innaata vitoo kanuuvaki karada oro varuduu yuunna yaamurukaivo taikeravai. ³³ Taikooduu ari ngiaammuuu kanuuvaki varuuya Yisuunna ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmida tunoo: A kutaa Anutuugaa Mmaapu tuanaakuavee, tiravai.

*Yisuuva Genesareeta nniitarooya tuqinneeravai
(Marakaa 6:53-56)*

³⁴ Tuduu iya nnoori sainai yoosinna Genesareeta oro varuduu ³⁵ gioonna kiaapuuya Yisuunna arinaima teeda ngiari seenaiya titooduu vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuaida varida mmuakiaa gioonna kiaapu nniitarooya vitada Yisuunnasi nniravai. ³⁶ Nnida Yisuunna yaparaida tunoo: Pikinai nniitaraiya i buruqa araivau utuatee. Tuduu mmuakiaaya inna buruqa araivau utuuya nniitarooyauvo taikeravai.

15

*Vaidiia ngiari taato nnaakukiaiya kuaivaara yaagueeqairavai
(Marakaa 7:1-13)*

¹ Iya nniitarooyauvo taikooduu teeda Farisai vaidi vooyaata kua mmaanna kiaa mmira vaidi vooyaata vaa Yerusareemadiri nnuuya numa Yisuunna yaparaida tunoo: ² Aaniira i ngiaammuuuya ti taato nnaakukiaiysidiri nnuu aataruuvaa hatokaanee? Iya yeenna nneera suaivaki hama ngiari yaakuuyauvaa tuqinnama finirama kiada iya yeenna nnaavaivee, ³ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Mo ngiingii yaata tinniyaa vai aataruuyauvaa iikiaaraivaara ngia Anutuugo tuu kuaivaa hatokaavai. ⁴ Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Ngii kaano koovaitanaara mmuduuya rida tuqinnaatee, tikio vo kua voovai vainno tinoo: Gioonna kiaapu voovono ari kaano koovaitana maisa kua tiivaa rupertikio putuaivee. Anutuugaa kua fafaaraivo vainno itaa kua tiivai. ⁵ Mo ngiengieenoo kiaanoo: Fai gioonna kiaapu voovono ari kaano koovaitana tuqinnaanara mmatayaa diaa mminnaivaa iyani yapa kioo ivaara tinara: Inna Anutuugaa mminnaavaivee, ⁶ kiaa kioo aikiooma hama ari kaano koovaitanaara tuqinnaanaravee. Ngia itaa kua kiaavai. Ngia itaida ngiingii yaata tinniyaa vai kuaivaa iikiaaraivaara Anutuugo tuu kuaivaa hatokaavai. ⁷ Ngia huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Nnaaruaa vaidi forofetaa voovai Yisayaava kua kutaavai ngiiyara fafaara roo tunoo:

⁸ Anutuugo tinoo:

Aa gioonna kiaapu aaya
mmanna kuasiiyauvoono koroonno
niyara yoketaavaivee kiaavo
hama iya aakiaiyauvo niyara yoketainoo.

⁹ Iya vaidiia yaata tinniyaa vai kuaivaa

kiaa mmi kiada kiaanoo:
Anutuugaa aataruvaivee, kiaivaara
kuminayaa niyara kua yoketaivaa kiaanoo, tiivaivee.

Yisayaava fafaara roo itaa kua tuuvaa Yisuuva tiravai.

*Aakiaivakidiri nniivaara iya mminnamminnaa maisaiyauvaa varaavai
(Marakaa 7:14-23)*

¹⁰ Yisuuva itaa kua kiaa kioo gioonna kiaapuuya innasi ngiateera tuduu innasi nnuduu iya tunoo: Ngia rikiada arinaima rikiaatee. ¹¹ Hama vaidi voovoono mminnaa voovai inna avaidaadiri rasookaivaki tuoo kuaivaara mminnamminnaa maisaivaa varaivai. Aakiaivakidiri ari avaidaagiataa ngioo mmaanai tuoo kuai ivaara mminnamminnaa maisaivaa varaivaivee, tiravai.

¹² Tuduu rikiada ari ngiaammuauya innasi nnida tunoo: Vaa a rikiaannanee? Farisaiya i kuaivaara nniki rakaida aiyara nnannataavaivee, ¹³ tuduu rikioo iya sai tunoo: Mmuakiaa yeenna hauyauvaa ni Napoova ngiau aapu variivoono hama utiraiyauvaa fai hamuku kagaari kiaanaravai. ¹⁴ Sa iyara kaayauma yaata utira pikiaatee. Iya vaidi avu huruutai voovoono ari seena vaidi avu huruutai voovai yaakuuvau utuoo nuairaivaa roosiikiaayavee. Vaidi avu huruutaivoono vuai vaidi avu huruutaivaata vitoo aataruuvau kuanaree kiaa vidada fai aiqeeravaitana soopaivaki tiida kuaaravee, ¹⁵ tuduu rikioo Petooso tunoo: A mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kiee kianna kua oyaivaa ti kiaa ti mmianee, ¹⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Ngia gioonna kiaapu kumimakaiya roosiima hama ngii tinniyauvo rusitival. ¹⁷ Hama ngia arinaima rikiaano. Mminnaa voovai vaidi avaidaadiri tuoo rasookaivaki vainno tuoo rukioo mmaanai kuaivai. ¹⁸ Vaidi voovoono inna aakiaivaki vaivaa ari avaiivakidiri tiivaara mminnamminnaa maisaivaa varaivai. ¹⁹ Vaidi aakiaivakidiri maisa kuaivo ngioo yaataivaki kuaikio yaata utuoo vaidiivaa rputikio putikio nnaata vaati varaivo mmuara heera aataruuvaa iinno mminnaivaa mmuara varoo unnakua kiaa ari seenaiya kua pinaana yapa kioo ari seenaiyara maisa kua tiivai. ²⁰ Ii aataru iyauvaara vaidiivo mminnamminnaa maisaiyauvaa varaivai. Ivo yaaku kainaama kuaivaa tasipama yeenna nnaivaara hama mminnamminnaa maisaivaa varaivaivee, tiravai.

*Gioonnaivo Yisuunnara kutaavaivee tiravai
(Marakaa 7:24-30)*

²¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ii yoosinna ivaa pikioo vioo yoosinna taaravaitana nnutuuvaitana Turu Sitoona vainima vau yoosinnaivaki viravai. ²² Vuduu rikioo ari voopinnaa yoosinnaivaa nnutuuvo Kanaanaa ivakinnaa gioonnaivo Yisuunnasi ngioo aayanna roo tunoo: Udaanga-o, Davutiinna oyaivakidiri diiteeraikuavee. Niiyara boo kianee. Mmagia maisaivo ni naunnaivaa aakiaivaki varikio kaayauma kumimakainoo, ²³ tuduu rikioo hama ivo inna sai tuduu ari ngiaammuaudoono numa inna vuavi tida tunoo: Gioonnaivo ti nnaagiadiri numa tarikama tii ivaa titano kuaivee, ²⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Isarairaa gioonna kiaapu puara sipisiipaiya raubiriikiyaiya roosiikiyaiyara nnaasu Anutuuqo ni titooduu na tiiravaivee, ²⁵ tuduu rikioo gioonnaivo inna yuku oyaivaki numa rauguru varioo inna tunoo: Udaanga-o, ni naunnaivaa tuqinnaanee, ²⁶ tuduu rikioo Isarairaiya tauraa rikiooyara Yisuuva aa kua aavaa mmataama kioo inna sai tunoo: Ta kuminayaa nnaakaraiya yeennaiyauvaa varada faiya mmiaarainnoo, ²⁷ tuduu rikioo ivo faivaa roosiima ariiyara yaata utuoo inna sai tunoo: Udaanga-o, a kutaa kuavai kiannano. Mo faiya numa ngiari haitatuukiyaiya yeenna nneeda kiaa araiyauvo terenaivau tuoo kuaiyauvaa porooma nnaavaivee, ²⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Gioonna-o, a niiyara kutaavaivee kiannano. A ni yaparakiannaivaa na iinaravaivee, tiravai. Ivo itaa kua tuu saivaata gioonnaivaa raunnaivo yoketaama kati hara kioo variravai.

Yisuuva kaayau gioonna kiaapuuya tuqinneeravai

²⁹ Yisuuva ivaki pikioo nnoori haruunga Karirayaa mmaagaivau nuainnonno taapiivau karoo oro ivau varioo tooduu ³⁰ gioonna kiaapu kaayauya nnida yuku

yaaku rauyaata avu huruutauyaata hama kua tuuyaata ari vookarau nniitarooy-aatama vitada inna avuuvau nuunama yapa kioodoo ivo mmuakiaaya tuqinneeravai. ³¹ Tuqinnooduu teeda hama kua tuuya kua tuduu yuku yaaku rauya yoketauduu avu huruutauya yoketaama avu tooduu gioonna kiaapuuya iva uuvaa teeda nnikiaraida Isarairaaya Anutuuqaa tuanaivaara kua yoketaivaa tiravai.

*Yisuuva vaidi kaayau (4000) yeenna mmiravai
(Marakaa 8:1-10)*

³² Tuduu Yisuuva ari ngiaammuauya innasi ngiateera iya tuduu innasi nnuduu tunoo: Gioonna kiaapuuya taaravooma suaivaa ni tasipama nookiaavovo vaa yeennaiyauvo taika kiaivaara na iyara boo kiaunoo. Hama na kati iya ngiari yoosinnaiyauvakira titanai kuaaravee. Fai iya hama yeenna nneeraida vikio aataru tammaivaki iya avuuyauvo ngioo vi ngioo vinai sabi yuku raarainoo, ³³ tuduu rikiada ari ngiaammuauya inna yaparaida tunoo: Aa yoosinna aavo koo mmuyai gaanga yoosinnavaivee. Deevakidiri ta kaayau yeennaiyauvaa varada aa kaayau gioonna kiaapu aayaa mmi-aaranee? ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Naana bereetayauvai ngiisi vainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Bereeta yaaku saivai karasaidiri taaravaitana vaikio tavau kiisa vookiangii vainoo, ³⁵ tuduu rikioo gioonna kiaapuuya mmatayaa variateera tuduu mmatayaa varuduu ³⁶ tavau kiisaikiangiaata bereeta yaaku saivai karasaidiri taaramaatama tu kioo vainno Anutuuqaa kua yoketaivaa kua kioo iyauvaa kusi-innonno kioo ari ngiaammuauya mmuduu gioonna kiaapuuya mmuduu nneeravai. ³⁷ Mmuakiaaya nnooduduu iya ausaiyauvo rasituduu ari ngiaammuauya iya yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa utua yaaku saivai karasaidiri taara utuavaitanaki rupi nuunama rummua yapa kieeravai. ³⁸ Vaidi yeenna nnooya kaayau (4000) variravai. Hama iya gioonna nnaakaraiya yaariravai. ³⁹ Hama jaaruduu Yisuuva gioonna kiaapuuya titooduu vuduu kanuuvaki karoo varioo yoosinna pinaivaa nnutuuvu Makataraa viravai.

16

*Iya ari vookarai mmooriivaa taaraivaara Yisuunna yaparairavai
(Marakaa 8:11-13; Rukaaso 12:54-56)*

¹ Vaidi Farisai vooyaata vaidi Satuukai vooyaata Yisuunnasi nnida inna iida taaraivaara inna yaparaida tunoo: A Anutuuqaa mmoori ari vookaraivaa iinai ta teeda kiaara: Anutuuqaa yaagueeqaivo inna tasipaikioonno iinoo, kuaaravee, ² tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Pataikio heenanaanna suaivo reera kioo kaakanooka visikiai ngia teeda kiaanoo: Inna fai makee suai pinaa taanaraikioonno itainoo, kiaavai. ³ Pataikiai ngia diitada ngiauvau taavo nama upisiivo raikiai ngia kiaanoo: Fai makee inna vatiivo ruanaraikioonno itainoo, kiaavai. Ngia ngiauvaa teeda suaivo taanaraivaara arinaima teeda vatiivo ruanaraivaara arinaima taavai. Mo ngia aanna makee ta variaunna suai aavaa hama tuqinnama teeda hama ni oyaivaara arinaima rikiaavai. ⁴ Ngieeta gioonna kiaapu makee variayaatama koonnama varida hama Anutuuqaa yaagueeqakiaanoo. Ngia Anutuuqaa mmoori ari vookarai voovaara fai ni yapaikiai fai hama na iinaravai. Anutuuqaa mmoori ari vookaraivaa nnaaruaa vaidi Yonaava uuvaa roosiivaa ngia ivaa nnaasu taaravaivee, kua kioo iya pikioo viravai.

*Yisuuva vaidi Farisaiyaraata Satuukaiyaraatama tiravai
(Marakaa 8:14-21)*

⁵ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama kanuuvaa varada nnoori haruunga sainai oro varuduu ari ngiaammuauya bereetaiyauvaa tasipama varada ngiaaree tuuvaata taunnu kiada nniravai. ⁶ Nnuduu too Yisuuva vaidi Farisaiyaata vaidi Satuukaiyaatama iira aataruuvaa mmataama kioo iya tunoo: Vaidi Farisaiyaata vaidi Satuukaiyaatama

puuqaira yeennaivo bereeta aakiaivaki too yootaivaa roosiivaara tuqinnama haitatuukiatee, ⁷ tuduu rikiada ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida tunoo: Hama ta bereetaivaa varada ngiaunnaivaara ivo itaa kua tinoo, ⁸ tuduu rikioo Yisuuva ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmuu kuaivaa arinaima rikioo iya yaparainno tunoo: Ngia aaniiraida ngiingii kiasa mmi ngiingii kiasa mmiida kiasanoo: Ta hama bereetaiyauvaa varada ngiaunnaanoo, kiasannee? Ngia kati kiisama niyara kutaavaivee kiasanoo. ⁹ Ngia hoomooda hama niyara arinaima rikiasannee? Na yaaku sai bereetavai kusii kiee kaayau vaidiiya (5000) mmuuvaara vaa ngia taunnu kiasannee? Yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa ngia rupi nuunama utuaiyauvaki ruuyauvo naana utuayauvai vairavainnee? ¹⁰ Nnaagiai na bereeta yaaku saivai sainaidiri taarama kusii kiee kaayau vaidiiya (4000) mmuuvaara vaa ngia taunnu kiasannee? Yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa ngia rupi nuunama utuaiyauvaki ruuyauvo naana utuayauvai vairavainnee? ¹¹ Na aanna hama bereeta tuanaiyauvaara ngii giaa ngii miauvaa ngia aaniira hama arinaima rikiasannee? Vaidi Farisaiyaata vaidi Satuukaiyaatama puuqaira yeennaivo bereeta aakiaivaki too yootaivaa roosiivaara tuqinnama haitatuukiatee, ¹² tuduu rikiada ari ngiaammuauya tinniiyauvo rituduu arinaima rikieeravai. Gioonnaivo puuqaira yeennaivaa bereetaivaki yapaivaara hama Yisuuva tiravai. Vaidi Farisaiya kua kiasa mmira aataruuyauvaaraata vaidi Satuukaiya kua kiasa mmira aataruuyauvaaraatama tuqinnama haitatuukiateeraivaara Yisuuva tiravai.

*Petorooso kua kutaivaa Yisuunnara tiravai
(Marakaa 8:27-30; Rukaaso 9:18-21)*

¹³ Yisuuva yoosinnaivaa nnutuuvo Kaisariaa Piripii vainima vauyauvaki oro varioo ari ngiaammuauya yaparainno tunoo: Na Vaidiiva Mmaapuuvaa gioonna kiaapuuya niyara dee vaidivainnee kiasa kiada dataa kuaida kiasannee? ¹⁴ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Vooyaano kiasanoo: Yuvuaano nnoori apira vaidivaivee, kiaani vooyaano kiasanoo: Irayaavavee, kiaani vooya kiasanoo: Yirimiaavavee, kiaani vooya kiasanoo: Ari vo forofetaa vaidivaivee, kuaavaivee, ¹⁵ tuduu rikioo Yisuuva iya yaparainno tunoo: Mo ngieeta niyara dataa kuaida kiasannee? ¹⁶ tuduu rikioo Simoono Petorooso inna sai tunoo: A vaidi Anutuuqo i mmataama kioo vaidiikuavee. E Anutuuqo tupatupaa variraivaa Mmaapukuavee, ¹⁷ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Simoono, Yuvuaanaa mmaapukuavee. Anutuuqo aiyara pinaama yoketainoo. Hama mmatayaa diaa gioonna kiaapuuyaano ii a kianna kua kutaa ivaa i kiasa i mmiaanoo. Ni Napoova ngiau aapu variivoo safuuma i kiasa i mmikiai a kiannanoo. ¹⁸ Na i kiasa i mmiauno. I nnutu Petoroosaa oyaivo oora sikauvai. A niyara kianna kuaivo sikau roosiivai. Gioonna kiaapuuya ii kua ivaa rikiada ausa hanigiia na vitee aataru yoketaivau yapa kinai yaagueeqama variaaravai. Fai hama putiraivaa yaagueeqaivoono ii aataru ivaa yaataraanaravai. Fai vooya putikiai vooya homo variiaia fai yaagueeqama variaaravai. ¹⁹ Anutuuqo ngiau aapu gioonna kiaapuuyara diraivaa yaagueeqaivaa na i mmimaravai. A mmatayaa varianna suaivaki mminnaivaara ooqoo kiannaivaa fai Anutuuqo ngiau aapu variivoota ooqoo tinaravai. A mmatayaa varianna suaivaki mminnaa voovaara ee-oo kiannaivaa fai Anutuuqo ngiau aapu variivoota ee-oo tinaravaivee, ²⁰ kiasa kioo ari ngiaammuauya yaagueeqama tunoo: Na vaidi Anutuuqo ni mmataama kioovaara sa gioonna kiaapuuya kiasa mmiatee, tiravai.

*Yisuuva mmamma nniitaraivaara varoo putinaraivaara tiravai
(Marakaa 8:31-9:1; Rukaaso 9:22-27)*

²¹ Ii suai ivakidiri Yisuuva ari ngiaammuauya kua kooyaa kiasa mmioo tunoo: Na Yerusalemme vinai vaidi yokovaiyaatama vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata kua mmaanna kiasa mmira vaidiiaatama kaayau mmamma nniitaraivaara ni mikiai vaidiia ni rupertikiai na putino taara suaivaitana taikano voomaivaki Anutuuqo tinai na keenaa diitaanaravaivee, ²² tuduu rikioo Petorooso inna vitoo mmaraa

voovau oro kioo yaagueeqama inna tunoo: Udaanga-o, kii Anutuuqo iya tinniiyauvaa hanigianai iya sa aiyara itaa kua kiatee, ²³ tuduu rikioo Yisuuva hanigioo Sataango Petroosaa tasipoovaara inna tunoo: Sataango, ngieera kuane. A ni aataruuvaa uudarainaree kiainna iikiannano. I yaataivo vaidiiya yaataivaa roosiino. Hama Anutuuqaa yaataivo itaama vainoo, tiravai.

²⁴ Yisuuva itaa kua kiasa kioo ari ngiaammuauya tunoo: Fai gionna kiaapu voovono ni nnaagiai nninaree tioo fai ari yaata utira aataruuvaara ooqoo tioo gionna kiaapuyua niyara inna ruputikio na putuauneema ivo putinaraivaara ee-oo tioo ni nnaagiai ngiaivee. ²⁵ Fai gionna kiaapu voovono ari mmatayaa variraivaara yaagueeqama yaata utuonnonno fai yapooma hama ivo tupatupaa varinaraivootainaravaivee. Fai gionna kiaapu voovono hama ari mmatayaa variraivaara yaata utirainno niyara putinaraivaara ee-oo tiivo fai tupatupaa variraivaa varaanaravai. ²⁶ Fai gionna kiaapu voovono mmuakiaa mmatayaa diaa mminnamminnaiyauvaa ariyara varoo hama tupatupaa variraivaara yaata utirainno putuoo dee irisai yoketaivaa fai Anutuuqaasidiri varaanarannee? Fai hama varaanaravaivee. Gionna kiaapu voovono hama yopeema irisai mminnaivaadiri Anutuuqaa mmioo tupatupaa variraivaa varaanaravaivee. ²⁷ Fai yapooma Na Vaidiivaa Mmaapuuvono ni Napoonna mmeekia ari vookaravoota inna aangeraiyaatama keenaa tiinaree tiee fai na tiee mmuakiaa gionna kiaapuuya ngiari mmooriivaa iikiaivaugiataama irisaiyauvaa iya mminaravai. ²⁸ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai gionna kiaapu vooya aavaki diaiya hama putirama kiada varida teekiai Na Vaidiivaa Mmaapuuvo kieetavai varinai teeda taaravaivee, tiravai.

17

Yisuunna mmammaivo hanigioo ari vookarairavai (Marakaa 9:2-13; Rukaaso 9:28-36)

¹ Yapooma yaaku saivai karasaidiri mmuaa suaivai taika kioodoo Yisuuva Petroosaa vitoo Yakoopaa vitoo Yakoopaa kataivaa Yuvuaanaa vitoo taapi hokobaivaura ngiarivana nnaasu viravai. ² Vidada oro ivau dida vaidada tooduu Yisuunna mmammaivo hanigioo ari vookarairavai vauduu inna oori nnikiivo suaivaa roosiima tooduu inna uyira raraiyauvo mmeekia roosiima poosairavai. ³ Poosauduu teeda Yisuunna ngiaammuau taaravoomaivaitana tooduu nnaaruaa vaidi putuuvaitana Musiia Irayaaya Yisuunnaata kua tida varuduu ⁴ Petrooso Yisuunna tunoo: Udaanga-o, ta aavaki variaunnano ti yoketaino. A rikino i variatainai tinai na aavau unnakua nnau taaravooma heekaanaravee. Aini voovai heeke Musiinnani voovai heeke Irayaannani voovai heekaanaravaivee, ⁵ tuduu tuu saivaata nama mmannaammannauvo tuoo iya rummua apu kioo vauduu Anutuuqaa kuaivo nama aakiadaadiri tuoo tunoo: Inna ni Maapu tuanaivovee. Na innara mmuduuya ruee na inna tauko pinaama ni yoketaino. Inna kuaivaa rikiaatee, ⁶ tuduu rikiada Yisuunna ngiaammuauya mmatayaa vida varada vaidada ngiari avuuyauvaa hatauma kiada vaidada kaayauma aatuuda varuduu ⁷ Yisuuva numa iyayaa utuoo tunoo: Diitaatee. Sa aatuukiatee, ⁸ tuduu rikiada mmataivaudiri vaidada reeri tooduu hama vaidiivaitanaatairavai. Yisuuva ari nnaasu dioo vairavai.

⁹ Dioo vauduu teeda diitada ivaatama taapiivau pikiada tiida varida Yisuuva yaagueeqama iya kiasa mmioo tunoo: Makee ngia taa ari vookarai aataruuvaara sa gionna kiaapuuya kiasa mmiatee. Na Vaidiivaa Mmaapuuvono yapooma na putuee kava diitanai teeda ngia makee taivaa gionna kiaapuuya kiasa mmiatee, ¹⁰ tuduu rikiada iya inna yaparaida tunoo: Anutuuqaa kua mmaanna kiasa mmira vaidiiya kiaanoo: Irayaavannaadee tauraa tiinaravai. Tiino Anutuuqo mmataama kioo vaidiivo nnaagiai tiinaravaivee, kiasa kuaivo aaniira ngiari itaa kua kianne? ¹¹ tuduu rikioo Yisuuva

iya kua sai tunoo: Kutaavai. Vaidi voovoono Irayaanna roosiivoono tauraa ngioo mmuakiaa mminnaivaa safuunaraivo nninoo. ¹² Na ivaara ngii giaa ngii miaunoo. Vaa Irayaanna roosuuvo nniravai. Nnudu hama gioonna kiaapuuya tuqinnama inna teerama kiada iya ngiari iikiatau mmoori maisaivaa innara iiravai. Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa fai yapooma iya mmuaikarai mmoori maisaivaa fai ni miaaravaivee, ¹³ tuduu rikiada Yuvuaano nnoori apira vaidiivaara tuuvaa iya arinaima rikieeravai.

*Yisuuva mmagia maisaivo varuu ngiaammuauvaa tuqinneeravai
(Marakaa 9:14-29; Rukaaso 9:37-43a)*

¹⁴ Yisuuva ari ngiaammuaui taaravoomaidootama tiida gioonna kiaapuuya nuunama duuvau iyaatama dida vauduu vaidi voovoono numa Yisuunna vunnigiataa toorivu yau haroo ¹⁵ tunoo: Boo, Udaanga-o, ni maapuuvaaara boo kianee. Ivo kaayauma kararuoo kumimakaikio inna ruputiraivo ruputikio vo suai vioo varoo ikiana vaivai. Vo suai ruputikio vioo varoo nnoorina vaivai. ¹⁶ Na inna vitee i ngiaammuauyasi kuaukai hama iya inna yopeema tuqinnaavaivee, ¹⁷ tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Ngia gioonna kiaapu makee variaya hama ngia niyara kutaavaivee tiraidaida koonnamaida variaano. Na hokoba suai ngii tasipama hara kiee variaukai hama ngia niyara kutaavaivee kiaavai. Fai na naana suai ngii tasipama hara kiee varinanai ngia niyara kutaavaivee kiaaranee? Na ngii tasipama hara kiee varinai ngia ni kuaivaa rikiaaraivaara na faannaina variaunoo. Ngiaammuauvaa vitada aapi niisi ngiatee, ¹⁸ tuduu innasi vitada nnudu mmagia maisaivo ngiaammuauvaa aakiaivaki hara kioo varuuvaa yaagueeqama tuduu tuoo vudu ngiaammuauvo makee tuduu kati hara kioo variravai.

¹⁹ Varudu nnaagiai Yisuuva voovaki hara kioo varudu ari ngiaammuauya innasi nnida inna yaparaida tunoo: Mo dataama vaikio mmagia maisaivaa ta titaunnano hama kuainnee? ²⁰ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Ngia hama yaagueeqama yaata utida kiaano: Anutuugoona fai iinaravaivee, kiaivaara hama kuaivai. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Uruuvaa nnutuuvo masateeraivo kiisa uruvai. Fai ngia masateeraivaa uruuvaa roosiima kiisama Anutuugo kutaa iinaravaivee kiaa kiada aa taapi aavaa kiara: Aavaudiri hayee ukuapi kuanee, tikio fai ngii kuaivaara hayoo ukuapi kuanaravai. Fai ngia kiisama Anutuugo kutaa iinaravaivee kiaa kiada fai ngia mmuakiaa mmoorivai iikiaaree tida fai ngia iikiaaravai. ²¹ (Vaidi voovoono hama yeenna nneeraivaara yaata utirainno yaaku vareeraivaara yaagueeqairavoono fai itaama ii mmagia maisa ivaa titano kuanaravai. Kumina vaidi voovoono fai hama yopeema titano kuanaravaivee, tiravai.)

*Yisuuva keenaa ari putinaraivaara tiravai
(Marakaa 9:30-32; Rukaaso 9:43b-45)*

²² Yisuunna ngiaammuauya nuunaida yoosinna Karirayaa varudu Yisuuva iya tunoo: Fai vaidi vooyaano Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ni vitada vaidi vooya mmikiai ²³ iya ni ruputikiai fai na putino taara suaivaitana taikano vooma suaivaki Anutuugo tinai na keenaa diitaanaravaivee, tuduu rikiada ari ngiaammuauya ivaara kaayauma ausa mmuaarareeravai.

Yisuuva nuunaira nnauvaara sikau yapeeravai

²⁴ Yisuuva ari ngiaammuauya atama numa yoosinna Kapanaua varudu nuunaira nnauvaara sikau takiisa vareera vaidiiva numa Petoroosaa yaparaida tunoo: Mo i vitairaivo nuunaira nnauvaara takiisa sikauvaa yaponnonnee? Vara hama yapainnee? ²⁵ tuduu rikioo Petorooso iya sai tunoo: Yo, yapaivaivee, kiaa kioo ari nnauvaki vudu rikioo Yisuuvananaa tauraa innaata kua tioo tunoo: Simoono, a dataa kuainna kiannanee? Mmatayaa diaa vaidi kieetaiya takiisa sikaura ngiari seenaiyasidiriida iya yaparaida varaanee? Vara saina sainaayasidiriida yaparaida varaanee? ²⁶ tuduu

rikioo Petorooso inna sai tunoo: Mo saina sainaayasidiri yaparaida varaanoo, tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Fai saina sainaayaano yapa kikiyai fai hama ta mmaayootaiya yapaaravee. ²⁷ Itaama vainainnaata hama ta sikau takiisa vareera vaidiiaa sikauvaa mmikiai iya tiiyara momonakiaarainnoo kiaa nnoori haruungaivaki viee tavaura ooviivaa ivaki yapa kino ivau tauraa hai tavauvaa utu raririima kiee inna avaiivaki taanee. Teenoo sikau voovai ivaki vainai tee varee takiisa vareeraiyasi viee niyara saivai yapee aiyara saivai yapaanee, tiravai.

18

*Yisuunna ngiaammuaudo kieeta variaaraivaara inna yaparairavai
(Marakaa 9:33-37; Rukaaso 9:46-48)*

¹ Ii suai ivaki Yisuunna ngiaammuauya innasi nnida tunoo: Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki deevoono ari seenaiya yaataroo kieetavai varinaranee? ² tuduu rikioo Yisuuva nnaakaraivaa ngianeera tuduu nnuduu rikioo ngiari tammaiivaki yapa kioo ³ iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngia hama hanigiada nnaakara kiisaiya roosiima varida fai hama Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuaaravee. ⁴ Gioonna kiaapu voovoona aa nnaakara aavaa roosiima tirooma varioo hama ari nnutuuvaa aruoo yapaivoono fai Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki ari seenaiya yaataroo kieetavai varinaraivaivee. ⁵ Gioonna kiaapu voovoona niyara mmuduuya ruaivaara aa nnaakara aavaa roosii voovaara tuqinnaivoono inna niyaraatama tuqinnainoo.

*Gioonna kiaapuuya aataru maisaivaara haruruaavai
(Marakaa 9:42-48; Rukaaso 17:1-2)*

⁶ Aa nnaakara kiisa aaya niyara kutaavaivee kiaa aaya roosii gioonna kiaapu voovai vaidi voovoona iva ii aataru yoketaivaa pikiaiveeraivaara inna yaparaivo inna aataru maisavai. Fai tauraa vaidi vooya inna vitada sikau pinaivaa varada dutuyu kiada inna nnuunaivaki haru kiada nnoori haruunga pinaivaki kagaari kikio vioo taika kino hama ivo inna yaparainaravootainaravai. Fai hama ivo inna yaparainaravoo inna yoketaavai. ⁷ Boo, ta gioonna kiaapu mmatayaa variaunnaiya ti haruriraivo vaikiainnaata variaunnaano. Harurira aataruuvo fai tupatupaa tiisi vainaravai. Vainai fai vaidi voovoona ari seena vaidi voovai hanigiaanigieevo fai pinaa irisai maisaivaa varaanaravai.

⁸ A i yaakuuvaadiri a reeti utu reeri utinarainnoo kiaa ivaa mmuaanaa hatoka kiee kagaari kiaanee. I yukuuvoono i vitoo aataru maisaivau nuainarainnoo kiaa mmuaanaa ivaa hatoka kiee kagaari kiaanee. Fai a vakiaa yuku yaakuvaitanaatama variee tupatupaa variraivaa varaanaravoo inna yoketaavai. Fai i yuku yaaku eyommaavaitana vaidi ikiaivo tupatupaa too variivaki i kagaari kiaaravoo inna maisavai. ⁹ Fai ai avuuvaadiri mminnamminnaa maisaivaa tee varaanarainnoo kiaa i avuuvaa mmuaanaa ranigaama kagaari kino mmuaa avuvai vainai fai a tupatupaa variraivaa varaanaravoo inna yoketaavai. Fai i avuuvaitana vaidi ivaitanaano ikiana i kagaari kiaaravoo inna maisavai.

*Yisuuva puara sipisiipa raubiruuya mmataama kioo tiravai
(Rukaaso 15:3-7)*

¹⁰ Aa nnaakara aaya roosiikiaa gioonna kiaapuuya sa iyara nniki rakammuatee. Sa iyara maisayavee kiatee. Na ngii giaa ngii miaunoo. Ngiari aangeraiya ngiau aapu ni Napoonna tasipama variaano. ¹¹ (Na Vaidiivaa Mmaapuovoona gioonna kiaapu raubiriikiyaiya vitaanaravaara na tiiravai.)

¹² Ngia yaata utuaivo datainne? Vaidi voovoona yaaku sai vaidivai yuku yaaku taika kioo puara sipisiipaiyauvaa virikio voovai iyakidiri raubiriino fai ivo datainaravainnee? Ivo ari sipisiipa saiyauvaa (99) taapiivau pikioo mmuaavai raubiriivaara fai ivo

buainara kuanaravai. ¹³ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ivo buainnonno teeno raubiriivo inna too vaino innara kaayauma mmuduuya ruoo sirigainno seena hama raubiriikiyaiyara kiisama mmuduuya rinaravai. ¹⁴ Sipisiipa nakaaraivo raubiriivaara inna ausaivo mmuaararaineema ngii Gioova ngiau aapu variivo aa nnaakara aaya roosiikaa gioonna kiaapuuya raubiriikiavaara inna ausaivo mmuaararainoo.

I seena voovoonoo mminnamminnaa maisaivaa vareeravai

¹⁵ Fai i seena vaa ausa hanigiai voovoono mminnamminnaa maisaivaa i iinai tee a inasi viee ngia taarama nnaasu varida inna mminnamminnaa maisaivaara kua kiatee. Fai ivo i kuaivaa rikinai ngia taaravaitana mmuaavau yoketaama variaaravai. ¹⁶ Fai ivo hama i kuaivaa rikinai a vaidi voovainnee vara voovaitanaata vitee oro innaata kava kua kiatee. Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: A kua pinaana vaidiivaa yapaanaree tiee taaramannee taaravooma vaidiidaatama vitee yaparakianee, tiivai. ¹⁷ Vaa a vitee innasi kuannaiya kuaivaa hama ivo rikinai rikiee gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya ivo i ii kuaiyauvaa iya kuaa mmianee. Kiaa mmimo inna fai ivo hama iya kuaivaa rikinai teeda ngia innara yaata utida kiatee: Inna aikioo, ari voopinnaa vaidivai roosiima variee sikau takiisa vareeraivaa roosiima varianee, kiatee.

Yisuuva vo kuavai ari ngiaammuauya

kiaa mmiravai

¹⁸ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ngia variaa mmataivau mminnaivaara oooqoo tikio rikioo fai Anutuuqo ngiau aapuuvaki variivoota fai oooqoo tinaravai. Ngia variaa mmataivau mminnaa voovaa ee-oo tikio rikioo Anutuuqo ngiau aapuuvaki variivoota fai ee-oo tinaravai.

¹⁹ Na vo kuavai ngii giaa ngii miaunoo. Ngia variaa mmataivau fai ngiikidiri taara vaidivaitana mmuaa mmoorivaara yaaku varada kua yeena raikioo too ni Napoova ngiau aapu variivo ivaitana kuaivaa rikioo ivaitanaani iinaravai. ²⁰ Gioonna kiaapu taaramannee taaravoomaano niyara yaata utida nuunama variaani na iya tasipama variaunoo, tiravai.

Yisuuva ausa nnannateera kuaivaudiri

mmataama kioo tiravai

²¹ Yisuuva itaa kua tuduu Petorooso numa inna tunoo: Udaanga-o, na naananeetu ni seenaivo mmoori maisaiyauvaa ni iinai na hama iyauvaara yaata utirama kiee ni ausa mmuduuyaivaa inna mmindannee? Na yaaku saivai karasaidi taaraneetu iindannee? ²² tuduu rikioo inna sai tunoo: Sa yaaku saivai karasaidiri taaraneetu nnaasu iikianee. Sa yaarummua kiee iikianee. ²³ Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo aa na tinara kua aavaa roosiima vaivaara ataama iikianee. Vaidi kieeta voovoono ari mmoori vareera vaidiiaa sikau iya mmiiyauvaa irisaiyauvaara iya yaparaivai. ²⁴ Yaparainno varikiai vaidiiaano vaidi voovai vitada ngiaavo inna sikau irisai mmiiyauvo kaayau ari vookarai sikau (10,000,000) vaikio ²⁵ hama sikaunnaataikio ari kieetaivo innara tinoo: Aa vaidi aavaata ari nnaata nnaakaraiyaatama vitada ari hoonaiyauvaatama varada vaidi voovai mmida irisai sikauyauvaa varada numa ni miatee, ²⁶ tikio rikioo mmoori varoo vaidiivo ari kieetaivaa yuku oyaivaki toorivu yau haroo yaagueeqama inna tinoo: Tirooma variee sa i ausaivo niyara i nnannataivee. A varinai fai yapooma na mmuakiaa irisaiyauvaa i mmindaravaivee, ²⁷ tikio rikioo vaidi kieetaivo innara kaayauma boo tiao tinoo: Inna aikioo, sa irisai sikauyauvaa ni mirainna kati kuanee, kiaa kioo titaa kiaikio kuaivai.

²⁸ Vioo ari seena mmoori vareera vaidiivaa vaa ivo tauraa kiisa sikaukiata (100) nnaasu inna mmikio rikioo irisaiavaa hama sai inna mmiiivoono inna saidi nnikio too oro inna nnuunaivaki hadauma tu kioo vainno tinoo: Ni sikau irisaiyauvaa ni mianee, ²⁹ tikio rikioo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo yaagueeqama inna tinoo: Tirooma variee sa i ausaivo niyara i nnannataivee. A varinai fai yapooma na

irisaiyauvaa i mminaravaivee, ³⁰ tikio hama rikieerama kioo vitoo oovi nnauvaki yapa kiaikio sikau irisaiyauvo vaino too mmioo oovi nnauvakidiri tuoo kuanaraivaara ivaki hara kioo varivai. ³¹ Varikiai ari seena mmoori vareera vaidiia ivo innara itaama ii mmooriivaa taavo iya nnannataikiai oro ngiari kieetaivaa mmuakiaa iva iivaara kiaa mmiaavai. ³² Kiaa mmiaavo rikioo vaidi kieetaivo ari mmoori vareera vaidiivaa aayanna raikio nnikio too tinoo: A ni mmoori varaanna vaidi maisakuavee. A ni yaparakiannaivaara ai irisai sikau kaayaudaa na vakiaa varaaneera i kiauvai. ³³ Na aiyara boo kiauneema a ai seenaivaara boo kiataama vaikiainnaatainna hama a innara boo kiannanoo, ³⁴ tikio kaayauma inna ausaivo nnannataikio oovi nnau nakaaraiya mmikiai iya avaikarai mmooriivaa inna mmikio mmuakiaa sikau irisaiyauvo vaino too mmioo oovi nnauvakidiri tuoo kuanaraivaara ivaki hara kioo varivaivee. ³⁵ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo ari ngiaammuauya tunoo: Ngia mmuaavai mmuaavai ngii seenaiya maisa mmooriivaa ngii iikiai rikiada ngia homo ivaara yaata utida hama ngii ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmikio rikioo ni Napoova ngiau aapu variivootama fai sikau nakaaraivo iineema mmuaikaraama ngii iinaravaivee, tiravai.

19

¹ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo Karirayaa mmataivaa pikioo Yutayaa mmataivo nnoori Yorotaana sainai vaupi viravai. ² Vioo vioo oro ivaki nuainno varuduu kaayau gioonna kiaapuuya inna nnaagiaivau vuduu ivaki iva iya too iya nniitarooyauvaa tuqinneeravai.

³ Tuqinnooduu Farisai vaidi vooya innasi nnida ivo kuaivaa koonnama kiainaree kiaa inna yaparaida tunoo: Fai vaidi voovono vo kua vo kua voovaara ari nnaataivaara ooqoo tinara aataruuvo vainnee? Vara hama vainnee? ⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Vaa ngia aa Anutuuoqaa kua aavaa yaarida rikiaavaivee. Anutuuoqaa kua fafaara voovai vainno tinoo: Nnaaru Anutuuoqo ngiau mmata uu suaivaki ivo vaidiivaa iinno gioonnaivaa iinno tunoo: ⁵ Ivaara fai vaidiivo ari kaano koovaitana pikioo nnaataivaa varoo inna tasipama mmuaakaraivaitana variaaravaivee, tiravai. ⁶ Kua fafaaraivoono itaa kua tiivaara nnaata vaatiivaitana hama taaravaitana varirama kiada ivaitana mmuaavaitana variaavai. Anutuuoqoono vaa taaravaitana nuunama kiaikiai mmuaavaitana variaivaitana sa vuaivo vuaivaa pikiano sa vuaivo vuaivaa pikiavee. Sa vaidi voovono ivaitana vara mmarammaraama yapaivee, ⁷ tuduu rikiada Farisaiya Yisuuva yaparaida tunoo: Nnaaru vaa Musiiva kua mmaanna voovai ti kiaa ti mmioo tunoo: Vaidi voovono ari nnaataivaa pikiaanaree tioo ooqoo tira yanaivaa fafaarama kioo inna mmioo titano kuaivee. Mo aaniira Musiiva itaa kua tuunnee? ⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia vaidi Yutayaiya ngii ausa vuatinniiyauvo yaagueeqauvaara Musiiva ee-oo tuduu ngia ngii nnaataiya ngii pikiaatauduu pikieeravai. Nnaaru Anutuuoqo ngiau mmata uu suaivaki hama ii aataru ivoovaitavai. ⁹ Na ngii giaa ngii miaunoo. Gioonnaivo hama sabi aataruuvau nuaikio rikioo ari vaatiiivo inna ooqoo tino inna pikioo vino ari vaatiiivo karaasa nnaata voovai varano mmuara vareera aataruuvo innaki vainaravaivee, tiravai.

¹⁰ Tuduu rikiada inna ngiaammuauya inna tunoo: Nnaata vaati vareera aataruuvo itainai rikiada vaidi hama nnaata vareeraiya kati variraivo inna yoketaa aataruvaivee, ¹¹ tuduu rikioo Yisuuva sai tunoo: Aa kua ngia kiaa kua aavo hama mmuakiaa vaidiiyara tii kuavai. Anutuuoqo ari mmataama kiai vaidiiyara nnaasu tii kuavai. ¹² Vo aataru vo aataru vooyauvai vaiyauvaaraida hama vaidiiya nnaata varaanoo. Vooya ngiari kaanokiaiya ausaiyauvakidiri mmaakuya variaanoo. Vaidiiya vooya mmammaiyauvaa hatokaani iya mmaakuya variaanoo. Vooya ngiarinaidiri Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara diraiavaara yaata utida hama nnaata varaanoo. Vaidi voovono aa kua aavaa arinaima rikiaivoono ariinoo rikioo iikiaivee, tiravai.

*Yisuuva nnaakaraiyara kua yoketaivaa tiravai
(Marakaa 10:13-16; Rukaaso 18:15-17)*

¹³ Gioonna kiaapu vooyaano ngiari nnaakaraiya vitada Yisuunnasi nniravai. Yisuuva iyayaa ari yaakuuvaitana utu kioo vainno yaaku varaiveera vitada innasi nniravai. Vitada nnuduu teeda Yisuunna ngiaammuauya iya ooqoo tiravai. ¹⁴ Ooqoo tuduu Yisuuva tunoo: Pikikiai nnaakaraiya niisi ngiatee. Sa iya ooqoo kiatee. Nnaakaraivo kuaivaa rikioo ivaa iivaa roosiikiai gioonna kiaapuuya fai Anutuuqo diraivaki kuaaravai. Ivaara sa aa nnaakara aaya ooqoo kiatee, ¹⁵ kiaa kioo iyayaa ari yaakuuvaitana utu kioo vainno yaaku vara kioo iya pikioo viravai.

Yisuuva vaidi karaasa hoona suvuauvaata

*kua tiravai
(Marakaa 10:17-31; Rukaaso 18:18-30)*

¹⁶ Vo suai voovaki vaidi voovoona Yisuunnasi ngioo tunoo: Vitaira-o, dee mmoori yoketaavai na iina tupatupaa variraivaa varaanarannee? ¹⁷ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Mo a aaniira yoketaivaara ni yaparakiannanee? Mmuaavoona nnaasu yoketaavai varinoo. Fai a tupatupaa variraivaa varaanaree tiee kua mmaanna tuu kuaiyauvaa iikiane, ¹⁸ tuduu rikioo tunoo: Mo dee kua mmaannavai tuuvaa na iikiaunnee? tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Sa gioonna kiaapu voovai ruputino putuaivee. A vaa nnaata vaati varaannaikua sa mmuara heera aataruuvaa iikiane. Sa voovai mminnaivaa mmuara varaanee. Sa unnakua kiane. ¹⁹ Ai kaano koovaitanaara tuqinnaanee. E aiyara tuqinnaannaneema ai seenaiyaraatama tuqinnee iyara mmuduuya ruanee, ²⁰ tuduu rikioo vaidi karaasaivo tunoo: Ii mmuakiaa kua mmaanna iyauvaa na iikiauvaivee. Dee mmoori voovaatama na iinarannee? ²¹ tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Fai a vaidi tuanaakua varinaree tiee ai mminnamminnaa mmuakiaayauvai varee vaidi vooya mmiee irisai sikauyauvaa varee mmanna haipu gioonna kiaapuuya mmiane. Mmino i irisai yoketaiyauvo ngiau aapu vainaravaivee. Iya mmi taika kiee ngiee ni nnaagiai nookiane, ²² tuduu rikioo vaidi karaasaivo ari hoonahaanaiyauvo kaayau vauyauvaara yaata utuduu inna ausaivo mmuaararooduu viravai.

²³ Vuduu Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Vaidi kaayau hoonahaana suvuaiivo Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuanaree kiaa iikio kaayauma inna mmuaararainoo. ²⁴ Na kava ngii giaa ngii miaunoo. Puara pinaivaa nnutuuvo kameraivo kuatiri aataruuvaki kuanaree kiaa iikio inna mmuaararainoo. Vaidi kaayau hoonahaana suvuaiivo Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuanaree kiaa iikio kaayauma inna mmuaararainoo, ²⁵ tuduu rikiada ari ngiaammuauya ii kua ivaa rikiada pinaama nnikiaraida inna tunoo: Mo dee gioonna kiaapuvoona Anutuuqaa yoosinnaivaki aikiooma kuanarannee? ²⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya too vainno tunoo: Mmatayaa diaiya Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki hama yopeema ngiarinaidiri kuaaravai. Anutuuqoona tinai fai iya kuaaravai. Anutuuqo fai mmuakiaa mmoorivai aikiooma iinaravaivee, tiravai.

²⁷ Tuduu rikioo Petorooso tunoo: Mo ta ti gioonna nnaakaraiyaata ti mminnaa mmuakiaayauvaatama pikiada i nnaagiai nookiaunnaano. Dee irisavai ta varaarannee? ²⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Anutuuqaa yoosinna karaasaivaki Na Vaidiivaa Mmaapuuvo fai na kieeta varira mmaata ari vookaraivau varinai ngia ni ngiaammuauya fai ngia ngiingii kieeta varira mmaata yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitanau varida Isarairaa oyaiya yaakuuvaitana yukukidiri taaramaara dida vaidi yaparakiaravai. ²⁹ Gioonna kiaapu voovoona niyara kutaavaivee tiivaara ari nnauyauvaa pikioo ari kata vayaiya pikioo ari nnunna nnayaiya pikioo ari kaano koovaitana pikioo ari nnaakaraiya pikioo ari mmatayauvaa pikioo vioo fai irisai iyauvaanikaraama kava kaayauneetu (100) varoo tupatupaa variraivaatama varaanaravai. ³⁰ Itaama vainai aanna makee kaayau gioonna kiaapu

tauraa variyaiya fai nnaagiai variaaravai. Kaayau gioonna kiaapu nnaagiai variyaiya fai tauraa variaaravaivee, tiravai.

20

Vuaina mmoori vareera mmayaayavai

¹ Yisuuva tunoo: Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivo aa na kua tinara aavaa roosiima vainoo. Heenanaanna tuanaa vaidi vuaina mmoori nakaaraivo mmoori vareera vaidiiya oro vitaanara kuaivai. ² Oro iya tasipama mmuaa suai mmuaa sikauvai mminaraivaara kuaivaa kiaa yeena rau kiada ari mmooriivakira titaikiai kuaavai. ³ Kuaavo ngioo ikiannaikio oro yoosinna vuutaivaki vaidiiya dida vaidi hama mmoori varaiya too ⁴ iya tinoo: Ngieetama ni vuaina mmooriivaki vikiai fai na irisavaa aikiooma ngii minaravaivee, ⁵ tikiai rikiada kuaavai. Kuaavo mmoori nakaaraivo kava vara ranoo ikianna tammaa vioo hannaikio vioo tauraa iineema mmuaikaraama vaidiiya titaikiai mmooriivaki kuaavai. ⁶ Iya vida mmooriivaa varaavo suaivo haatapaanara iikio too mmoori nakaaraivo kava yoosinna sainai vioo vooya ivaki kati dida vakiaiya too tinoo: Ngia aaniira ikiannagisanna kati aavau dida vaidi hama mmoori varaanee? ⁷ tikiai rikiada iya inna sai kiaanoo: Hama vaidi voovono mmooriivaa ti mmivaivee, kiaavo rikioo ivo iya sai tinoo: Ngieeta ni vuaina mmooriivaki kuatee, tikiai kuaavai.

⁸ Yapooma hannaikio rikioo vuaina mmoori nakaaraivo ari mmooriivaara dira vaidiiavaa tinoo: Vaidi mmoori vareeraiyara aayanna reenai nnikiai irisai sikauyauvaa mmi- anee. Nnaagiai numa mmoori varaiya tauraa mmiee tauraa mmoori varaiya nnaagiai mmianee, ⁹ tikio rikioo aayanna raikiai nnaagiai mmoori varaiya ngiaavo mmuaavai mmuaavai mmuaavaugiataama sikauyauvaa iya mmiivai. ¹⁰ Mmikiai tauraa mmoori varaiya nnida kaayauma varaaraivaara yaata utida mmuaavai mmuaavai mmuaavau- giataama ngiari sikauyauvaa varaavai. ¹¹ Varada mmoori nakaaraivaara kaayauma momonaida kiaanoo: ¹² Aa nnaagiai aaya kiisa suai mmooriivaa varaani ta tauraiya paati mmoorivai mmannammanna varaunnano suaivo paati kieema ti taivaara a irisai mmuaakaraamainna ti mmiannano, ¹³ kiaavo rikioo mmoori nakaaraivo hanigia vaidi voovai tinoo: Ni seena-o, a tauraa mmuaa suaivaki mmoori vareera irisai mmuaa sikauvai vareera kuaivaa ni tasipama yeena rau kiaannavai. Hama na i sikauvaa mmuara varaunoo. ¹⁴ Ai sikauvaa ee varee kuane. Na irisai mmuaakaraivaa ngii miauvaugiataama na vaidi nnaagiai mmoori varaiyaatama na nini miataivaugiataama mmiaunoo. ¹⁵ Na neneenoo ni sikauvaa mminee tiee fai mminaravee. Ni sikauvaa mminaree tiee fai na mminaraivo neenoo nakaaraivovee. Na vaidiiya kiisa mmoori varaiya pinaa sikau mmiauvaara i nnannatainnee? tiivaivee. ¹⁶ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo tunoo: Itaama vainai gioonna kiaapu nnaagiai variyaiya fai tauraa variaaravai. Gioonna kiaapu tauraa variyaiya fai nnaagiai variaaravaivee, tiravai.

Yisuuva ari putinara kuaivaa kava tiravai

(Maraka 10:32-34; Rukaaso 18:31-34)

¹⁷ Yisuuva Yerusareemaivakira vioo varioo ari ngiaammuaa yaakuuvaitana yukukidiri taaramaatama vida varida iya nnaasu kuaivaa kiaa mmiaa roo vioo ¹⁸ tunoo: Rikiaatee. Ta Yerusareema kuaara iikiaunnonoo. Fai ta ivaki vikio vaidi voovono Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata kua mmaanna kiaa mmiraiyaatama kooyaa ni vitainaravai. Vitainai iya na putinaraivaara kua yeena rau kiada ¹⁹ ngiari vooipinnaiya mmikiai iya niyara raida ni ripiida yatari sagaivau ni haara kiaaravai. Haara kikiai na putino taara suaivaitana taikanai vooma suaivaki keenaa na diitaanaravaivee, tiravai.

Yakoopaya Yuvuaanaya kaano ivaitanaara Yisunna yaparairavai

(Maraka 10:35-45)

²⁰ Tuduu Sevetainna nnaataivo ari mmaapuuvaitana vitoo Yisuunnasi ngioo varoo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo tunoo: Na i yaparakiauvaa iikianee, ²¹ tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: E aaniivaara ni yaparakiannanee? tuduu rikioo inna sai tunoo: A gioonna kiaapuuyara dinara suaivaki aa ni maapu aavaitana kieetavaitana varida vuaivo i yaaku yaadudainningiaa varino vuaivo i yaaku geedainningiaa varinaraivaara makee ee-oo kianee, ²² tuduu rikioo Yisuuva ngiaammuauvaitana tunoo: Ngia ni yaparakiava kua oyaivaa hama ngia arinaima rikiaano. Na nnoori toori kapikaraivaa nnaanara iikiauvalakidiri ngieevaitanaata nnaarannee? tuduu rikiaada ngiaammuauvaitana sai tunoo: Fai ta nnaaravaivee, ²³ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Aikioovai. Ni nnoori toori kapikaraivakidiri fai ngieevaitanaata nnaaravee. Vaidiivaitana vuaivo ni yaaku yaadudainningiaa varino vuaivo ni yaaku geedainningiaa varinaraivaa hama na nakaaraivaa roosiima ee-oo tinai ivaitana variaaravai. Ii mmaata ivaitana ni Napoova vaidiivaitanaani teerama kiaivaitana fai mminai varada variaaravaivee, tiravai.

²⁴ Nnaagiai Yisuunna ngiaammuau saido yaakuuvaitana taara kato vayoovaitana kuaivaa rikiooduu kaayauma ivaitanaara iya nnannateeravai. ²⁵ Nnannatooduu Yisuuva ari ngiaammuau mmuakiaaya aayanna tuduu innasi nnida nuunauduu iya tunoo: Vaa ngia taavai. Ngiari voopinnaiya kieeta vaidiiva ngiari seenaiyara yaagueeqama diaani ngiari nnoonnaiya iyara diaavai. ²⁶ Iya itaama iikiaa aataruuvo sa ngiisi vakiaivee. Ngiiikidiri vaidi voovoono ngii kieetavai varinaree tioo mmuakiaaya ngii mmoori vareera ngiaammuauvai varinaravai. ²⁷ Ngiiikidiri vaidi voovoono ngii tauraavai varinaree tioo sikaunnaadiri yookaama kioo mmoori varaaneera viteera ngiaammuauvai varinaravai. ²⁸ Ivo ni roosiima kioo variaivee. Hama gioonna kiaapuuya ni mmoori varaateeraivaara Na Vaidiivaa Mmaapuuvo tiiravai. Na mmuakiaa gioonna kiaapuuya mmoori varee iya mminnamminnaa maisa irisaivaara putuee iya vitee yoketaivau yapaanaraivaara tiiravaivee, tiravai.

*Yisuuva vaidi avu huruutauvaitana tuqinneeravai
(Marakaa 10:46-52; Rukaaso 18:35-43)*

²⁹ Yisuuva itaa kua kua kioo ari ngiaammuauyaatama yoosinna Yerikoo pikiada vuduu rikiaada kaayau gioonna kiaapuuya iya vata rada viravai. ³⁰ Vuduu vaidi avu huruutauvaitana aataru siriivau varida Yisuuva vuuvaa rikiaada aayanna reeda tunoo: Udaanga-o, Davuitiinna oyaivakidiri diiteeraikuavee. Tiiyara boo kianee, ³¹ tuduu rikiaada gioonna kiaapuuya ivaitana yaagueeqama kua pikiaateera tuduu rikiaadaata iya puaisakama aayanna reeda tunoo: Udaanga-o, Davuitiinna oyaivakidiri diiteeraikuavee. Tiiyara boo kianee, ³² tuduu rikioo Yisuuva aataruuvau dioo vainno ivaitana tunoo: Ngia aaniivai na ngii iikiaiveeraida kiaannee, ³³ tuduu rikiaada inna sai tunoo: Udaanga-o, a tinai teeda ta ti avuuvaitana kava taaravee, ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva ivaitanaara boo tioo iya avuuvaitanau utuduu makee tuduu ivaitana tuqinnama ngiari avuuvaitana teeda inna nnaagiaivau viravai.

21

*Yisuuva Yerusareema vuduu iya innara sirigairavai
(Marakaa 11:1-11; Rukaaso 19:28-40; Yuvuaano 12:12-19)*

¹ Vuduu Yisuuva ari ngiaammuauyaatama Yerusareema vainima nnida yoosinaiavaa nnutuuvo Betepakee taapiivaa nnutuuvo Oriveetaivau dida vauduu Yisuuva ari ngiaammuauvaitana titoo tunoo: ² Ukuaa yoosinna ivaki kuatee. Vida akiairaa teekio puara togii kaanaivaa nnuunaivaki yeena haru kiaivo ngii too vainai yeenaivaa rakuasaa kiada nnaakaraivo inna tasipama diivaata vitada niisi ngiatee. ³ Fai vaidi voovoono ivaara vo kua tinaida kiatee: Udaangaivoono aavaitana vitaateera ti titaikiai

ta ngiaunnao, kiatee. Fai ngia itaa kua tikio rikioo akiairaama togiivaitana ngii minaravaivee, tiravai.

⁴Yisuuva itaa kua tuuvaara nnaaruaa vaidi forofetaivo kua fafaara roovo ivo tuuvaki kaanairavai. ⁵Forofetaivo fafaara roo tunoo:

Yoosinna Sioonaa gioonna kiaapuuya
kiaa mmiee kianee: Taatee.
Ngii kieetaivo tirooma yoketaama
puara togii karaasaivaa mmookaivau varikio
vitoo ngiisi nninoo.
Puara togii nnaakaraivaa mmookaivau
varikio inna vitoo nninoo, kianee.

Forofetaivoono fafaara roo itaa kua tiravai.

⁶Ari ngiaammuauvaitana oro Yisuuva iya kiaa mmuuvaa iima kiada ⁷puara togii kaanaivaata nnaakaraivaatama vitada nnida ngiari yaapaiyauvaa togiivaitana mmookaivaitanau yapa kiooduu Yisuuva nnaakaraivaa mmookaivau karoo variravai. ⁸Karoo ivau varioo vioo varuduu kaayau gioonna kiaapuuya sirigaida varida vooya ngiari yaapaiyauvaa aataruuvau hooti kiooduu vooya yatari apuuyauvaa rakau kiada aataruuvau hootiravai. ⁹Hooti kiooduu kaayau gioonna kiaapuuya Yisuunna tauraa vuuyaata inna nnaagiai vuuyaatama aayanna kiaa rada tunoo: Davuitiinna oyaivakidiri diitoovoono inna yoketaivovee. Udaanga Anutuugo inna titooduu tuuvo nninaraivaara ivo innara yoketaakiaivee. Anutuugo ngiau aapu variivoono yoke-taivovee, tiravai.

¹⁰Tuduu Yisuuva Yerusareema nnuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuya kaayauma innara sirigaida vooya tunoo: Aanna giononnee? ¹¹tuduu rikiada vooy-aano tunoo: Aanna forofetaa Yisuuvaivee. Ivo mmata Karirayaa vai yoosinna Nasaree-taivakidiri nniivovee, tiravai.

Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki viravai

(Maraka 11:15-19; Rukaaso 19:45-48; Yuvuaano 2:13-22)

¹²Tuduu Yisuuva Anutuugaara nuunaira nnau pinaivaki vioo gioonna kiaapu-uya ngiaammaiyauvaata puara sipisiipaiyauvaatama vooya mmida irisai sikauyau-vaava varooyaatama gioonna kiaapuuya sikau yookaama kiada irisai varooyaatama yaagueeqama titooduu mmaanai viravai. Vuduu ivo vaidi vooya sikau yanaiyauvaa kiooduu irisai sikau mmuyaiyauvaa mmuuya parapaarayauvaatama vaidi vooya ngiaamma mirunnaiyauvaa varau yapa kiada vooya mmida irisai sikauyauvaa va-rooya mmaataiyauvaatama rauru sereguatiima kioo ¹³iya tunoo: Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Ni nnauvo yaaku vareera nnauvaivee. Fafaaraivo itaa kua tikiainnaata ngia mmuara furaiya iirayaamaida aavaki iikiaano, tiravai.

¹⁴Kiaa kioo ivo ivaki varuduu gioonna kiaapu avu huruutauyaata yuku maisauyaatama innasi nnuduu iya tuqinneeravai. ¹⁵Tuqinnooduu Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata kua mmaanna kiaa mmiraiyaatama tooduu Yisuuva Anutuugaa mmoori ari vookara ari vookarayauvaa uvaaraata nnaakaraiya nuunaira nnau pinaivaki aayanna reeda varida tunoo: Davuitiinna oyaivakidiri diiteeraivo yoketaivovee, tuuvaaraatama iya Yisuunnara nnannateeravai. ¹⁶Iya innara nnannateeda inna tunoo: Nnaakaraiya kiaa kuaivaa vaa a rikiaannanee? tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na rikiaunoo. Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: A kiannani nnaakara yokeeraiyaata nnaakara meediiyaatama Udaangaivaara kua yoketaivaa kiaavaivee. Kua fafaaraivo itaa kua tiivaa na yaata utuee rikiaukai hama ngia jaarida rikiaavaivee. ¹⁷kiaa kioo ii yoosinna ivaki iya pikioo yoosinna Betaniaa vioo ivaki vuru vairavai.

Yisuuva nnaammuayaivaa tuduu aasannairavai

(Maraka 11:12-14,20-24)

¹⁸ Vauvo patauduu Yisuuva ari ngiaammuauyaatama Yerusareema kava vara ranada nnida varuduu Yisuunna yeenna rauduu ¹⁹ tooduu aataru siriivau yatari nnaammuayaivaa roosuvo duoo vauduu too Yisuuva oro ivaki buainnonno tooduu hama iiraatauduu mmanna apuvai nnaasu vairavai. Mmanna apuvai nnaasu vauduu too Yisuuva yatariivaa tunoo: Fai hama a kava iira vainarakuavee, tuduu too aki-airaama nnaammuayaivo aasannairavai. ²⁰ Aasannauduu ari ngiaammuauya teeda nnikiaraida tunoo: Ai, mo dataama kioonno aa yatari aavo akiairaama aasannainnee? ²¹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ngia niyara kutaavaivee kiaa kiada hama kava taara yaata utiraida na nnaammuayaivaa kiauko aasannaineema ngieeta mmuaakaraama iikiaaravai. Ngia niyara kutaavaivee kiaa kiada fai ngia atai aataruuvaa iida ari vookarai aataruuyauvaatama iikiaaravai. Fai ngia aa taapi aavaa kiaara: Tavagiauruee nnoori haruungaivaki kuanee, tikio fai kuanaravaivee. ²² Fai ngia niyara kutaavaivee kiaa kiada mmuakiaa kuavaara Anutuuqaata kua tida yaaku varaivaa fai ngia varaaravaivee, tiravai.

Yutayaiya Yisuunna ari mmooriivaara

inna yaparairavai

(Marakaa 11:27-33; Rukaaso 20:1-8)

²³ Yisuuva kava nuunaira nnau pinaivaki vioo gioonna kiaapuuya mmayaaya yoke-taivaa kiaa mmioo varuduu vaidiiya Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi yokovaiyaatama innasi nnida inna yaparaida tunoo: Gioono i tikiainna aa mmoori aayauvaa a iikiannanee? Dee vaidi kieetavoono i tikiai a iikiannanee? ²⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Kii neeta vo kuavaara ngii yaparainai fai ngia ni sai tikiai fai na ivo ni tikiai na iikiauvaara kooyaa ngii giaa ngii minai rikiaatee. ²⁵ Gioono tuduu Yuvuaano nnoori apira vaidiivo gioonna kiaapuuya nnoori apuunnee? Vo Anutuuqoono tudunno uunnee? Vo vaidi mmatayaiyaano tudunno uunnee? tuduu rikiada iya ngiariiki ngiariiki yaparaida tunoo: Ta dee kuavai sai kiaranee? Fai ta inna sai kiaara: Anutuuqoono tuduu Yuvuaano iiravaivee, tikio rikioo mo fai ivo ti sai tinara: Mo aaniira ngia hama inna kuaivaara kutaavaivee tiravainnee? tinaravaivee. ²⁶ Fai ta kiaara: Vaidiiaano tuduu Yuvuaano iiravaivee, kiaa kiada mo fai ta gioonna kiaapuuyara aatuukiaaravai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yuvuaanaara tunoo: Vaidi forofetaivovee, tuuvaara ta iyara aatuukiaaravaivee. ²⁷ Iya itaa kua kiaa kiada Yisuunna kuaivaa sai tunoo: Hama teeta taunnavaivee, tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Hama ngia ni kuaivaa sai kiaivaara fai na hama ngii kuaivaa sai tinaravai. Ivo ni tikiai na ni mmooriivaa iikiau oyaivaa fai hama na ngii giaa ngii minaravaivee, tiravai.

Yisuuva vaidiivaa mmaapuuvaitana

mmataama kioo tiravai

²⁸ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Ngia rikiaavo datainnee? Vaidi voovoono ari mmaapu taaravaitana tasipama varioo oro mmaapu ngarunna tinoo: Ni maapu-o, makee oro ni vuaina mmooriivaki varaanee, ²⁹ tikio rikioo ivo inna sai tinoo: Hama ni kuatainoo, kiaa kioo yapooma nnaagiai varioo rikiaikio inna ausaivo hanigiaikio rikioo kuaivai. ³⁰ Kuaikio koova oro ari mmaapu ngaminna mmuaa kuavai tikio rikioo inna sai tinoo: Napoo-o, fai na kuanaravaivee, kiaa kioo hama kuaivai. ³¹ Mo dee ngiaammuauvoonoonno ari koonna kuaivaa rikioo iinnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ari mmaapu ngaruuvovee, tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Vaidiiaa unnakua kiaa kiada sikau takiisa vareeraiyaata gioonna sabi nuairaiyaatama Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki ngii tauraa kuaaravai. ³² Yuvuaano nnoori apira vaidiivo numa aataru yoketaivaa ngii vitauduu ngia hama inna kuaivaara kutaavaivee tiravai. Mo vaidiiaa unnakua kiaa kiada sikau

takiisa vareeraiyaata gioonna sabi nuairaiyaatama inna kuaivaara kutaavaivee tida ausa mmuduuya hanigieeravai. Ngia iya hanigiada safuuma variraivaa teeda hama ngia ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaara yaata utida hanigiada inna kuaivaara kutaavaivee tiravai. Ivaara iyannaadee ngii tauraa Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuaaravaivee.

Yisuuva vuaina mmoori varooyayaadiri

mmataama kioo tiravai

(Marakaa 12:1-12; Rukaaso 20:9-19)

³³ Na kava mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kiee tinai rikiaatee. Vaidi voovoono ari vuaina mmooriivaa vara kioo hanikiaivaa rau kioo hauyauvaa utu kioo vuaina iiraiyauvaa kagigainara soopaivaa hanuu teerama kioo ari mmoorira haitatuunara saasaaya nnau hokobaivaa heeka kiaivai. Heeka kioo vaidiia inna mmooriivaara haitatuuda iira vooyauvai ngiari mmoori varaa irisaiyauvaa ngiariyara varaateeraivaara iya kiasa mmi kioo ngieera vo yoosinnaipi varinara kuaivai. ³⁴ Vioo vioo oro ngieera yoosinnaivaki hara kioo varikio yapooma vuaina iiraiyauvaa rasukuaara suaivo vainima nnikio mmoori nakaaraivo ari mmoori vareera ngiaammuauya vaidi vuaina mmooriivaara haitatuura vaidiiyasi titaikiai ariini vuaina iira vooyauvai varaara kuaavai. ³⁵ Kuaani teeda vuaina mmooriivaara haitatuukiaiyaano iya puaisa utida voovai ripiida voovai ruputuaavo putikiai voovaayaa sikauyauvaa kagaari kiaavo putivai. ³⁶ Tauraa mmoori nakaaraivo pata ngiaammuaudaa titaa kioo nnaagiai kaayau ngiaammuauya titaa kiaikiai vuaina mmooriivaara haitatuukiaiyaano mmuaikaraama iya iikiaavai. ³⁷ Iikiaavovo nnaagiai tuanaa mmoori nakaaraivo ari mmaapu tuanaivaa iyasi titaa kioo tinoo: Fai iya ni maapu tuanaivaa teeda inna kuaivaa arinaima rikiada hama inna ruputuaaravaivee, ³⁸ Kiaa kioo inna titaa kiaikio kuaikiai teeda mmooriivaara haitatuukiaiyaano inna mmaapuuvaa teeda ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida kiaanoo: Ari koonna mminnaa mmuakiaayauvai varaanaraivo aa nninoo. Nnikiai ta inna ruputu kikio putinai teeda ta inna mminnaa mmuakiaayauvai varaaravaivee, ³⁹ kiasa kiada inna utu raririima rada hanikia mmaanai inna kagaari kiada ruputuaavo putivaivee.

⁴⁰ Yisuuva itaa kua kiasa taika kioo vaidi kieetaiya yaparainno tunoo: Fai mmoori nakaaraivo iyasi ngioo dee mmoorivai iya iikiaivaa irisai iya mminarannee? ⁴¹ tuduu rikiada iya sai tunoo: Ivo vaidi maisaiya maisama ruputinai putikio ari mmooriivaa ari vo vaidi haitatuukiaiya mminai iya vuaina iiraiyauvo kaanaira suaivau safuuma fai iira saiayauvai ari mmiaaravee, ⁴² kiasa kioo Yisuuva iya tunoo: Vaa ngia Anutuuoqaa kuaivaa yaarida rikiaavaivee. Anutuuoqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Sikau nnau heekeeraiyaano sikau voovai teeda

maisavaivee kiasa kiada pikiaavai.

Yaagueeqa yatariivaa pupukiaivaa mmaara

hara kiasa kuabaivaa roosiima

ii sikau ivo nnau ipunnaivaki vaivo

inna yoketaavai.

Udaanga Anutuuoqoono iira mmoorivai.

Ta taunnano inna mmooriivo yoketaainno

ari vookarainoo.

Fafaaraivo vainno itaa kua tiivaivee. ⁴³ Yisuuva itaa kua kiasa kioo tunoo: Na ngii giaa ngii miaunoo. Fai Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara diraivaa ngiisidiri ruga kioo vaa iyauvaa varaiyaki iiraiyauvo iyaki vainaraiya fai mminaravaivee. ⁴⁴ (Gioonna kiaapu voovoono ii sikau ivaudiri raa rabarisooma varoo ivau harurummua kioo vainno fai kaayau ari mmamma mmuyaivaa ruaimemiinaravaivee. Fai ii sikau ivo taikiapa

roo gioonna kiaapu voovai ruputino inna mmamma mmuyai sagia mmuakiaavai ruaimiima taika kiaanaravaivee, tiravai.)

⁴⁵ Tuduu vaidiiya Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata Farisaiyaatama Yisuuva mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kioo tuu kuaiyauvaa rikiada iva iyara tuuvaa arinaima rikieeravai. ⁴⁶ Rikiada ivaara iya inna utuaaree kiaa uduu gioonna kiaapuuya Yisuunnara forofetaivovee tuuvaara iya aatuuda inna pikieeravai.

22

Yisuuva yaapeeri nneera kuaivaudiri

mmataama kioo tiravai
(Rukaaso 14:15-24)

¹ Yisuuva keenaa mmatayaa diaa mminnaa vooyauvunudiri mmataama kioo tiravai. Ivo iya tunoo: ² Anutuuga gioonna kiaapuuyara diraivo aa na mmataama kiee tinara kua aavaa roosiivai. Yoosinna voovakinnaa kieeta voovono ari mmaapuuvu nnaata vareera suaivaki pinaa buusavai iivai. ³ Iima kioo ari mmoori vareera ngiaammuauya titaikiai vaa mmuaanaa buusa nnaara kuaivaa kiaa mmii vaidiiyara aayanna raani hama iya ngiataikiai ⁴ kava ari ngiaammuaau vooya iyasi titoo tinoo: Tauraa kiaa mmiaiya kiaa mmida kiatee: Rikiaatee. Vaa na ni buusaivaa teerama kiaunoo. Vaa na ni puara burimakau ooraiyauvaata nnammari rai nnaakaraiyauvaatama ruputu kiee mmuakiaa yeennaiyauvaa teerama kiaunoo. Numa buusaivaa nnaatee, kiatee. ⁵ Ivo itaa kua tikiyai rikiada oro kiaa mmiaani iya rikiadaata hama nniraida ngiari mmooriyauvaara yaata utida voovai ari mmoorira vioo kiaikio voovai ari sikau vareera mmooriivaki vioo kuaivai. ⁶ Iya mmoorira vida variaani homoraa vooya inna ngiaammuauya utu kiada vaidi kaayau maisa mmooriivaa iya mmida iya ruputuaani putuaavai. ⁷ Putuaavo vaidi kieetaivo rikiaikio inna ausaivo pinaama nniitaraikio ari rapira ngiaammuauya titaikiai vida iya ruputuaa vaidiiya irisai ruputu taika kiada iya yoosinna pinaivaa ikia mmuturu kiaavai. ⁸ Mmuturu kiaavo rikioo vaidi kieetaivo ari mmoori varoo ngiaammuaau vooya tinoo: Vaa na buusaivaa teerama kiaunoo. Vaidi na yaparakiauya ngiari variaivaa irisaiivaa fai deevaudiri vara nnaarannee? ⁹ Anna ivaara oto aataru pinaiyauvunu buaama rada nuaida teekiai gioonna kiaapuuya ngii teeda vaikiai teeda aa buusa aavaa numa nnaateera kiatee, ¹⁰ tikiyai rikiada ari ngiaammuauya aataruuyauvunu nuaida varida mmuakiaa gioonna kiaapu yoketaiyaata maisaiyaatama buaida taani iya teeda vakiaani vitada numa buusa nneera nnauvaki kiaani suvuai kiada variaavai.

¹¹ Variaavo rikioo vaidi kieetaivo numa gioonna kiaapuuya haitatuuma taikio mmuaa vaidivoono hama yaapeeri nneera buruqa yoketaivaa raira kiaivo iya tasipama varikio too inna tinoo: ¹² Ni seena-o, i dataikiai e aavaki hama yaapeeri nnaara raira buruqa yoketaivaa rau varee numa variannanee? tikio rikioo hama inna kua sai tira kua seemuaa hara kioo varivai. ¹³ Varikio too kieetaivo ari mmoori vareera ngiaammuauya tinoo: Inna yuku yaakuuvau yeenaadiri ranaa rau kiada utu raririima mmaanai kagaari kikio upisiivaki variaivee. Ii yoosinna upisi ivaki gioonna kiaapuuya varida teekio iya nnannateenai fai ngiari avaiyauvaa hakutikio iya ausaiyauvo mmuaarareenai rataaravaivee. ¹⁴ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Anutuuga kaayau gioonna kiaapuuya maavee tioo kiisakiangii nnaasu mmatainno vitaivaivee, tiravai.

Vaidiiya sikau takiisaivaara Yisuunna yaparairavai
(Marakaa 12:13-17; Rukaaso 20:20-26)

¹⁵ Tuduu vaidi Farisaiya Yisuuva kuaivaa koonnama tioo haruruaveera kuaivaa kiaa teerama yeena rau kiada ¹⁶ iya nnaagiai nuaira vooyaata Herootaa nnaagiai nuaira vooyaata titooduu oro inna yaparaida tunoo: Vitaira-o, vaa ta i taunnavai. A kua kutaa tira vaidikuavee. A Anutuuga mmoori aataruuvaa safuuma mmuakiaa

gioonna kiaapuuya kiaa mmiee iya aiyara yaata utuaivaara hama a pinaama yaata utuannavai. Vaidi kieetaiyaraata vaidi kuminaiyaraatama a mmuaavaugiataama yaata utuannaivaara iya aiyara yaata utuaivaara hama a yaata utuannavai. ¹⁷ Aa kua ta i yaparakianna kua aavaa yaata utuee sai ti kiaa ti mmianee. Roomaaya kieetaivaasi ta sikau takiisa yapaara aataruuvo yoketaa aataruvainnee? Vara hama yoketaa aataruvainnee? ¹⁸ tuduu Yisuuva iya innara nnannatooduu inna iida taaree kiaa uuvaa too iya tunoo: Ngia vaidi huobavainna unnakua nnaamuruyavee. Ngia aaniira ni iida taaree kiaa numa ni iikiaannee? ¹⁹ Takiisa yapaa sikau voovai ni vitaakiatee, tuduu rikiada sikau mmuyai voovai varada inna mmuduu too ²⁰ tunoo: Aanna giaa kieetavai mmannammannaavainno vainnee? Aanna giaa nnutuvainno vainnee? ²¹ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Mo Roomaaya kieetaivaa mmannammannaivoota inna nnutuuvootama ivau vainoo, tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Mo Roomaaya kieetaivaa mminnaiyauvaa safuuma ari mmiatee. Mo Anutuugaa mminnaiyauvaa safuuma Anutuugaa ari mmiatee, ²² tuduu rikiada iya nnikiaraida inna pikiada viravai.

*Satuukaiyaano putiraiya kava diiteeraivaara Yisunna yaparairavai
(Marakaa 12:18-27; Rukaaso 20:27-40)*

²³ Vuduu mmuai suaivaki vaidi Satuukaiya vaidi putuuyara tunoo: Fai hama kava diitaaravaivee, ²⁴ tuuyakidiri vooya numa Yisunna yaparaida tunoo: Vitaira-o, nnaaru Musiiva tunoo: Vaidi voovono nnaataivaa vara kioo hama nnaakaravaa mmateerainno putino fai ari kataivoono inna muaadaivaa vara kioo ari vayaannara tuoo nnaakaraiyauvaa mmataanaravaivee, tiravai. ²⁵ Aavaki kata vayaa yaaku saivai sainaidiri taaravaitana ti tasipama hara kiada varuuvakidiri ngaruuvono nnaataivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo kati putiravai. Putuduu ngamiisaivo inna muaadaivaa vara kioo ²⁶ hama nnaakara mmateerama kioo kati putuduu yaguaavaano kava muaadaivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo putuduu mmuakiaa kataunna nnaagiainnaidoota mmuai gioonnaivaa vara kiada hama nnaakara mmateerama kiada kati putiravai. ²⁷ Putuduu nnaagiaivau iya gioonnaivootama putiravai. ²⁸ Itaama vaikiyai yapooma gioonna kiaapu putuaiya kava diitaara suaivaki fai gioonnaivo giaa nnaatavai varinarannee? Mo vaa yaaku saivai sainaidiri taarama ii vaidi idoono inna vara kiada putiravaivee, tiravai.

²⁹ Tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia koonnama yaata utida itaa kua kiaanoo. Ngia hama Anutuugaa fafaara roo kuaivaa arinaima rikiada hama inna yaagueeqaivo vaivaa taivaaraida ngia koonnama yaata utida itaa kua kiaanoo. ³⁰ Fai gioonna kiaapu vaa putuaiya diiteera suaivaki diitada hama nnaata vaati varaaravee. Fai iya aangeraiya ngiau aapu variyaiya roosiima variaaravee. ³¹ Gioonna kiaapu vaa putuaiya kava diitaaraivaara Anutuugo ngii giaa ngii miivaa vaa ngia yaarida rikiaavai. ³² Anutuugo Musiinnaata kua tuu kua fafaaraivo vainno tinoo: Na i nnaakukiaiya Aaparahaamo Isaako Yakoopainna Anutuugovee, tiivai. Vaidi taaravooma nnaaru putuuya inna avuuvau homo variivaara Anutuugo itaa kua tiravai. Anutuugo gioonna kiaapu vaa eeyaara putuaiya hama iya Anutuugovee. Ivo gioonna kiaapu variyaiya Anutuugovee, ³³ tuduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yisuuva tuu kuaivaa rikiada ivaara nnikiarairavai.

*Yisuuva kua mmaanna tauraanaivaara tiravai
(Marakaa 12:28-34; Rukaaso 10:25-28)*

³⁴ Nnikiarauduu Yisuuva ari kuaivaadiri vaidi Satuukaiya avaiyauvaa ramuunnauvaara vaidi Farisaiya rikieeravai. Rikiada nuunaida varuduu ³⁵ iyakidiri kua mmoori aataru radudeera vaidi voovono Yisunna iinno taanaree kiaa vo kuavai inna yapara ruoo tunoo: ³⁶ Vitaira-o, Anutuugo mmaanna tuu kuaivakidiri dee kua mmaannavono mmuakiaa kua mmaanna tiraivaa yaatarainnee? ³⁷ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: I Udaanga Anutuugaara mmuduuya ruee ai ausa mmuduuya mmuakiaavai

inna mmianee. Ai vaidi kaanaivaata ai yaata vuatinniivaatama mmuakiaavai inna mmianee. ³⁸ Ii kua mmaanna tuu ivo tauraa vainno mmuakiaa kua mmaannavai yaataraivai. ³⁹ Inna inanoo kua mmaanna tuuvo tinoo: E aiyara tuqinnaannaneema ai seenaiyaraatama tuqinnee iyara mmuduuya ruanee. Aa taara kua aavaitana eeyaa kua mmaanna tira kuaivaa yaataraivaitanavee. ⁴⁰ Aa kua mmaanna tuu aavaitanaakidiri Anutuugaa mmaanna tuu kua mmuakiaayauvoota forofetaiya kua mmuakiaayauvootama diiteeravaivee, tiravai.

*Anutuuga mmataama kioo vaidiivaara Yisuuva tiravai
(Marakaa 12:35-37; Rukaaso 20:41-44)*

⁴¹ Kiaa kioo Farisaiya ivaki nuunaida varuuya Yisuuva iya yaparainno tunoo: ⁴² Ngia Anutuuga mmataama kioo vaidiivaara dataa kuaida kiaannee? Ivo dee oyaivainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ivo Davuitinna oyaivakidiri diitai vaidivaivee, ⁴³ tuduu rikioo Yisuuva kava iya yaparainno tunoo: Mo dataama kioo Mmannasa Yoketaivo Davuitinna tasipama varuduunno Davuitiiva Anutuuga mmataama kioo vaidiivaara Udaangaivovee tuunnee? Davuitiiva tunoo:

⁴⁴ Udaanga Anutuugaono ni Udaangaivaa tunoo:

A ni yaaku yaadudainningiaa
vaidi nnoonnavai varianee.
Varia ree vinanai fai na tinai
a ai nnammutuuiya yaatara kiaanaravaivee, tiravai.

⁴⁵ Davuitiiva fafaara roo itaa kua Anutuuga mmataama kioo vaidiivaara tunoo: Ni Udaangaivovee, tuuvaara hama ivo Davuitinna oyaivakidiri nnaasu diiteeravaivee, ⁴⁶ tuduu rikioo vaidi voovono hama yopeema inna kua sai tiravai. Ii suai ivakidiri hama kava vaidi voovono yopeema vo kua vooyauvaara inna yaparairavai.

23

Sa kua mmaanna kua mmiraiyaata Farisaiyaatama

iikiyaiyauvunugiataama iikiatee.

(Marakaa 12:38-39, Rukaaso 11:43,46; 20:45-46)

¹ Yisuuva Farisaiyaata kua kua taika kioo gioonna kiaapu ivaki nuunauyaata ari ngiaammuaayaatama tunoo: ² Vaidi kua mmaanna kua mmiraiyaata vaidi Farisaiyaatama Musiiva kua mmaanna tuuvaugiataida ngii giaa ngii miaanoo. ³ Ivaara ngii giaa ngii miaivaugiataama nnaasu iikiatee. Sa iya iikiaivaugiataama iikiatee. Iya mmanna avaiyauvakidiri ngii giaa ngii mida hama iya iyauvaa iikiaavai. ⁴ Vaidiia kaayau mmuaararai mminnaiyauvaa vaidi vooya mmiaani kumaata apuaivaa roosi-ima iya mmuaararai mmooriyauvaa gioonna kiaapuuya mmi kiada hama ngiariita kiisama iya tasipama mmuaararai mmooriivaa varaavai. ⁵ Gioonna kiaapuuya iya taateeraivaara nnaasu iya ngiari mmoori mmuakiaayauvai iikiaavai. Iya Anutuuga kuaivaa yanaiyauvunu fafaara raa kiada kiisa nnaamuruuyauvaki yapa kiada ngiari yaakuuyauvunu raida ngiari tinniyauvunu rau kiada nuaida varida ngiari buruqa mmitiyauvaa hokobayauvai rapasi kiada iyauvaara sirigama rada nookiaavai. ⁶ Iya buusiyauvaa nneera suaiyauvaki kieetaiya varira mmaataiyauvunura nnaasu mmuduuya rida variaavai. Iya nuunaira nnauyauvaki vida mmaata yoketaiyauvunura nnaasu mmuduuya rida variaavai. ⁷ Iya yoosinna aakiyaiyauvaki nookiaani gioonna kiaapuuya iya teeda kua yoketaivaa iyara kaiyauvaara mmuduuya ruaavai. ⁸ Sa ngi-ikiidiri voovaara nnoonna-o kiatee. Ngia mmuaakaraama variaanoo. Ngii vitairaiivo mmuaavai varinoo. ⁹ Ngia vaidi mmatayaiya sa ngii seena voovaara ti nnoonnavavee kua innara ti napoovavee kiatee. Ngii Gioova mmuaavai ngiau aapu varinoo. ¹⁰ Sa vaidi voovaara ti kieetavaivee kiatee. Ngii kieeta mmuaavai Anutuuga mmataama kioo vaidivai varinoo. ¹¹ Ngiiikiidiri vaidi voovono ngii kieetavai varinaree tioo

mmuakiaaya ngii mmoori vareera ngiaammuauvai varinaravai. ¹² Gioonna kiaapu voovono ariiyara mannaka tiivaa fai Anutuuoqo inna vitoo aduoo yapaanaravai. Fai gioonna kiaapu voovono tirooma varioo hama ari nnutuuvaa aruoo yapaivaa fai Anutuuoqo vitoo aruoo yapaanaravai.

*Iya unnakua tiraivaara Yisuuva ooqoo tiravai
(Marakaa 12:40; Rukaaso 11:39-42,44,52; 20:47)*

¹³ Ngia vaidi kua mmaanna kiasa mmiraiyaata Farisaiyaatama ngia huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki iya kuaaree kiasa iikiaani ngia uuda rammuaavai. Ngiengieenoo ivaki hama ngii kuataikiai hama kuaivaara ivaki kuaaree kiaiya uuda rammuaavai. Ivaara ngii irisai maisaivo vainoo.

¹⁴ (Ngia vaidi kua mmaanna kiasa mmiraiyaata Farisaiyaatama huobavainna unakua nnaamuru tuanaayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia gioonna muaadaiya nnauyauvaata iya mminnamminnaiyauvaatama yokekiaa kiada mmuara raida variidaata ngia ti mannakakiateera hokobama yaaku varaavai. Ivaara ngii irisai maisaivo pinaavai vainaravai.)

¹⁵ Ngia vaidi kua mmaanna kiasa mmiraiyaata Farisaiyaatama huobavainna unakua nnaamuru tuanaayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia vaidi mmuaa voovai ngii mmemmaana kuaiveera sorovuaravai vida karada ngieera yoosinnaiyauvaki nuaida varida mmoori iikiaavai. Mmoori iida varikio ivo hanigioo ngii ngiaammuauvai ngii mmemmaana varioo vaa ngia inna iikiaivaara ivo pinaama hanigioo maisavai varioo ngii mmoori maisavaa yaataroo itaama ngii roosiima ikia aakiaivaki kuanara iinoo. Ivaara ngii irisai maisaivo vainoo.

¹⁶ Ngia avu maisaso, hama ngia tuqinnama teeda gioonna kiaapuuya kiasa mmiraiyaso, ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia kiaanoo: Vaidi voovono ari kua kutaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmioo nuunaira nnau pinaivaa nnutuuvaa tasipama kiasa mmiivo inna hama kua yeena raira kuavai. Fai ivo ari kua kutaivaa sikau goora mmannaammannaivo nuunaira nnau pinaivaki vaivaa nnutuuvaa tasipama kiasa mmiivo inna yeena raira kuavai. Ivaudiri fai ivo ari kua kutaivaa iinaravaivee. Ngia itaa kua kiaanoo. ¹⁷ Ngia avu maisa tuanaa kumimakaso, dee mminnaavoono ari vo mminnaavai yaatarainnee? Vara sikau goora mmannaammannaivonnee? Vara nuunaira nnau pinaivonnee? Hama Anutuuoqaa nuunaira nnau pinaivaki sikau goora mmannaammannaivo vaitiri. Hama ngia ivaara kiaatiri: Anutuuoqaani vai mminnaa yoketaavaivee, kiaatirivee. Anutuuoqaa nnau pinaivoono sikau gooraivo mmannaammannaivaa yaataravai. ¹⁸ Ngia vo kuavai kiaanoo: Vaidi voovono ari kua kutaivaa tiao Anutuuoqaa puara hudeera yeena tapiivaa nnutuuvaa tasipama tiivo inna hama yeena raira kuavai. Ivo ari kua kutaivaa tiao yeena tapiivau kati mmira puaraivo vaivaa nnutuuvaa tasipama tiivo inna yeena raira kuavai. Ivaudiri fai ivo ari kua kutaivaa iinaravaivee. Ngia itaa kua kiaanoo. ¹⁹ Ngia vaidi avu maisaso, dee mminnaavoono ari vo mminnaavai yaatarainnee? Kati mmira puaraivonnee? Vara yeena tapiivonnee? Hama puaraivoono yeena tapiivau vaitiri. Hama ngia ivaara kiaatiri: Anutuuoqaani vai mminnaa yoketaavaivee, kiaatirivee. Anutuuoqaani yapa kiasa mminnaivaa yeena tapiivoono yaataravai. ²⁰ Ivaarainno vaidi voovono ari kua kutaivaa yeena tapiivaa nnutuuvaata tiao yeena tapiivaaraata puara ivau vaivaaraatama tiivai. ²¹ Vaidi voovono ari kua kutaivaa tiao nuunaira nnau pinaivaa nnutuuvaata tiao ivo nuunaira nnauvaaraata Anutuuoqo ivaki variivaaraatama tiivai. ²² Vaidi voovono ari kua kutaivaa ngiau aapuuvaa nnutuuvaata tiao ivo Anutuuoqaa mmaataivaaraata ivo ivaki variivaaraatama tiivai.

²³ Ngia kua mmaanna kiasa mmiraiyaata Farisaiyaatama ngia huobavainna unakua nnaamuru tuanaayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia kiisa mminnaa

kapikarai takua roosiiyauvaa yaakuuvaitana utu kiada vakiaivakidiri mmuaavai Anutuugaani kiadaataida pinaa kuaiyauvo Anutuugaa kua mmaannaivaki vaiyauvaa ngia pikiada hama iikiaanoo. Ngia hama safuuma ngiingii seenaiyara tuqinnada hama iyara boo kiaanoo. Ngia hama Anutuugaara kutaavaivee tida yaagueeqakiaanoo. Ngia iyauvaa iikiataama vaikiainnaata hama iikiaanoo. Ngia iyauvaa iidada vo aataruuyauvaa vaa iikiyaiyauvaatama iikiatee. ²⁴ Ngia avu maisaso, hama ngia tuqinnama teeda gioonna kiaapuuya kiasa mmiraiyaso, fingifaangaivo ngii nnoori tooriivaki vaivaa ngia feena kagaari kiada puara pinaa kameraivo ivaki vaivaa ngia nnooriivaa tasipama vara romenama kiaavai. Kiisa aataruuvo fingifaangaivaa roosiima vaivaa ngia arinaima teeda iikiaavai. Pinaa aataruuvo puara kameraivaa roosiima vaivaa ngia teeda hama iikiaavai.

²⁵ Ngia kua mmaanna kiasa mmiraiyaata Farisaiyaatama ngia huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia ngii pereeta kaapa mmaanaiyauvaa fini kiaavo yoketaivaa roosiima ngii mmammaiyauvo vaikio ngii aakiyaiyauvaki ngii mminnamminnaa maisaiyauvo suvuainoo. Ngia gioonna kiaapuuya unnakua kiasa kiada iya hoonahaanaiyauvaa ngiingiiiyara ravisi varada ngiingiiiyara nnaasu yaata utida koonnakaannama variaavai. ²⁶ E avu maisa vaidi Farisai tuanaakuavee. A pereeta kaapa aakiaivaki tauraa fini kiee mmaanaivaata fini kiaannaivaa roosiima i aakiaivaa fini kino too mmamma mmaanaivoota yoketaavai vakiaivee.

²⁷ Ngia kua mmaanna kiasa mmiraiyaata Farisaiyaatama huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia putuaiya mmata nnauvaa mmaanaivau funnukakiaiayauvaa roosiima variaayavee. Mmata nnau mmaanaiyauvo inna aikiooma vaikio aakiyaiyauvaki vaidi putuaiya mmamma mmuyai uudaiyauvo vaivai. ²⁸ Itaama vaineema gioonna kiaapuuya ngii mmamma mmaanaiyauvaa teeda ngiiiyara kiaanoo: Yoketaayavee, kiaavai. Ngii aakiyaiyauvaki unnakuaiyauvoota mminnamminnaa maisaiyauvootama suvuainoo.

Yisuuva ngiari irisai maisaivaa varaaraivaara

iya kiasa mmiravai (Rukaaso 11:47-51)

²⁹ Ngia kua mmaanna kiasa mmiraiyaata Farisaiyaatama huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia forofetaa putuuyara sikauyauvaadiri iya mmata nnauyauvo yoketaakiaiveera funnukama yoketaama kiasaavai. Ngia gioonna kiaapu safuuma varuuya putuuyara sikauyauvaadiri iya mmata nnauyauvaa hatata kieeraiyauvunu funnukama kiasaavai. ³⁰ Ngia iyauvaa funnukama kiada kiaanoo: Ta ti rubu tabeeya varuu suaivaki teeta variaannatiri. Ta hama iyaata iida forofetaiya ruputuaannaduu pututirivee. ³¹ Ngia itaa kua tuuvaugiataama ta kooyaa rikiaunnani aanna ngia forofetaiya ruputuduu putuuya uru nnaakara tuanaiyaida variaanoo. ³² Inna aikioovai. Ngii rubu tabeeya tauraa iya uuneema ngieeta iidada taika kiatee. ³³ Ngia gioonna kiaapu maisaso, ngia dataama kiada kua pinaivakidiri ikia aakiaivaki vida fanniima kuaarannee? Ngia maisa mmooriivaa uuvaara fai inna aikioo ivaki kuaaravaivee. ³⁴ Ivaara na vaidi forofetaiyaatama vaidi tinni yoketaiyaata vaidi vitairaiyaatama ngiisi titanai vikiai fai ngia vooya ruputikiai putikiai vooya yatari sagaiyauvunu haara kiada vooya ngiingii nuunaira nnauyauvaki ripiida ruputua rada vata rada vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki kuaaravai. ³⁵ Ngia itaikio mmuakiasa vaidi yoketaiya kuminayaa ruputuuya irisaivo fai ngiiki vainaravai. Nnaaruaa vaidi yoketaa voovai Aveeraa Kaingo kuminayaa ruputu kioodoo putuduu ivakidiri iima rada nnidada vaidi voovai Barakiaanna mmaapuuvaa Sakariaasaa ngia Yutayaiya ruputu kioovaa irisaivo fai ngiiki vainaravai. Ngia nuunaira nnau pinaivaki vuduu yeena tapi Anutuugaara hudeeraivo sainai vauduu vo atau yoketaa tuanaa nnau

voovai sainai vauduu ngia vuutaivaki Sakariaasaa ruputu kieeravai. ³⁶ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Mmuakiaa vaidiia kuminayaa ruputuuya irisaivo aa ngia variaa aaya ngiiki vainaravai.

*Yisuuva Yerusareemaiyara mmuduuya riravai
(Rukaaso 13:34-35)*

³⁷ Boo, gioonna kiaapu Yerusareemaiyaso, ngia vaidi forofetaiya ruputuaani putuaani gioonna kiaapuuya Anutuuqo ngiisi titeeraiya ngia sikauyaवादिरि हबति किदा रुपुतुआनि इया पुतुआवै. Kakaraa kaanaivo ari nnaakaraiyauvaa rupi nuunama ari haayaivaadiri rummua apineema na airineetu ngii rupi niniisi nuunainee kiaukai ngia niyara ooqoo kiaavai. ³⁸ Rikiaatee. Vaa ngii nuunaira nnau pinaivaa Anutuuqo pikiaikio mmanna nnauvai vainoo. Vaa Anutuuqo vioo kiaivai. ³⁹ Na ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngia hama kava ni taaravai. Fai yapooma ngia niyara kiaara: Udaanga Anutuuqo titooduu tuuvo nninaraivaara Anutuuqo innara yoketaakiaivee, kiaa kiada fai kava ni taaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

24

*Yisuuva nuunaira nnau pinaivaa havarataaraivaara tiravai
(Marakaa 13:1-2; Rukaaso 21:5-6)*

¹ Ivo itaa kua kiaa kioo diitoo nuunaira nnau pinaivakidiri pikioo kuanara uduu ari ngiaammuauya nuunaira nnau pinaivaki vo nnau vo nnauvaa inna vitaakiaaraivaara innasi nniravai. ² Numa vitauduu Yisuuva iya tunoo: Inna aikioovai. Makee aa ngia nnau aayauvaa taanoo. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai vaidiia mmuakiaa aa nnau aayauvaa havarata taika kikio rikioo fai hama seena sikau voovai ari seena sikau voovai mmaataivau tasipama vainaravai. Fai mmuakiaavai havarata taikaanaravaivee, tiravai.

*Maisa mmooriivo nninaraivaara Yisuuva tiravai
(Marakaa 13:3-13; Rukaaso 21:7-19)*

³ Nnaagiai Yisuuva taapi Oriveeta ivau hara kioo varuduu ari ngiaammuauya ngiarivana innasi nnida inna yaparaida tunoo: Ti kiaa ti mmianee. A kiannaivo दौरा सुअि वैनरान्ने? Dee ari vookarai mmoorivai vainai fai ta teeda rikiakio a tiinara suaivoota ngiau mmata taikaanara suaivootama vainima nninarannee? ⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Vaidi voovoono ngii unnakua kiaa kioo aataru maisaivau ngii vita yapeevoora tuqinnama haitatuukiatee. ⁵ Fai kaayau vaidiia mmuaavai mmuaavai nnida ni nnutuuvaa ngiariiyara kiaaravai. Voovoono ngioo tinara: Anna na Anutuuqo mmataama kioo vaidiivona ngiaunoo, tinai fai kaayau gioonna kiaapuuya iya unnakua kiaivaa rikiada kiaara: Kutaa kuavaivee, kiaaravee. ⁶ Fai ngia gioonna kiaapuuya vainiivau rapiraivaa rikiada ngieera rapira mmayaayaivaa rikiada sa ivaara nnikiaraida aatuukiatee. Rapiraivonanaa tauraa vaino too ngiau mmata taikeera suaivo fai nnaagiai nninaravaivee. ⁷ Fai gioonna kiaapu voovaki variaya diitada gioonna kiaapu voovaki variayaatama rapuaaravai. Fai vo kieta voovoono diitoo vo kietaavaata rapinara iinai rikiada fai ngiari gioonna kiaapuuya rapuaaravai. Fai ii suai ivaki vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki aarareeraivo vainai rikiada gioonna kiaapuuya kaayauma yeennara kiaaravai. Fai vo mmata vo mmataiyauvaki mmataa kuaruuvo utinaravai. ⁸ Gioonnaivo nnaakaraivaa mmataanara suaivaki ivo tauraa kiisama nniitareeraivaa varoo nnaagiai pinaama nniitareeraivaa varaivai. Ivaa roosi-ima iqii aataru iyauvo nninara suaivaki tauraa kiisavai vainno nnaagiai fai pinaavai vainaravai.

⁹ Iqii suai ivaki fai vaidiia ngii vitada vaidi kieetaiya mmikiai teeda iya kua pinaivaa ngiiki yapaaravai. Ngiiki yapa kiada ngii ripiida ngii ruputikiai putuaaravai. Ngia niyara kutaavaivee kiaivaara kaayau gioonna kiaapu ngiari voopinnaiya

ngii teeda hama ngiiyara mmuduuya ruaaravai. ¹⁰ Iqii suai ivaki kaayau gionna kiaapuuya tauraa niiyara yaagueeqakiaiya ni pikiada iya seenaiya ngiari nnammutuaiya kooyaa vitaikiai ngiariiyara ngiariiyara nnannataaravai. ¹¹ Nnannateekiai fai kaayau unnakua forofetaiya diitada kaayauma gionna kiaapuuya unnakua kiaaravai. ¹² Itaikio kaayau aataru maisaiyauvo vakia roo vioo vioo pinaavai vainaraivaara kaayau gionna kiaapuuya mmuduuya rira aataruuvaa fai pikiaaravai. ¹³ Fai gionna kiaapu voovoono innasi mmuaararaivo vainoonnaata yaagueeqama kioo iima roo vioo vioo ari putira suaivo innasi nnino Anutuugo inna vitoo yoosinna yoketaivaki yapaa-naravai. ¹⁴ Anutuugo gionna kiaapuuyara dira mmayaaya yoketaivaa fai gionna kiaapuuya varada mmuakiaa mmatavau vida ivaki variyaiya kiaa mmikiai mmuakiaaya rikiakio nnaagiai fai ngiau mmataivo taikaanaravaivee.

*Mminnaa maisa ari vookaraivo nninaravaivee
(Maraka 13:14-23; Rukaaso 21:20-24)*

¹⁵ Fai ngia teekio mminnaa maisai ari vookaraivaara nnaaruaa vaidi forofetaa Danieero ivaara fafaara roovo Anutuugaa nnau yoketaa tuanaivaki dioo vainaravai. Gionna kiaapuuya aa kua na kiau aavaa jaarida arinaima rikiaatee. Fai ivo dioo vainai teeda ¹⁶ ngia Yutayaa variyaiya ngiingii yaatu aatuuda taapiivaara seenada kuatee. ¹⁷ Fai gionna kiaapu voovoono ari nnauvaa vainiivau iikiaivo sa ari mminnamminnaivaa varaanara ari nnauvaki kuaivee. ¹⁸ Gionna kiaapu voovoono ari mmooriivaki iikiaivo ari yaapaivaa mmoori tooyaivau yapa kiaivaa sa kava vara ranoo vioo ivaa varaivee. ¹⁹ Boo, iqii suai ivaki gionna nnaakara sunnaakiaiyaata gionna nnaakara meedi ruaiyaatama kuaaraivo iya mmuaararainaravai. ²⁰ Vati pinaa rira suaivakiaata vaidiiva kati varira suaivakiaatama vivoora kiaa yaaku varaatee. ²¹ Iqii suai ivaki kaayau maisa mmuaararaivo ari vookaraivai vainno mmuakiaa mmuaararaivo gionna kiaapuuyaki vaivaa yaataraanaravai. Nnaaru Anutuugo ngiau mmata uu suaivaki varuuya varia rada nnidada makee aa suai ta variaunnaivaki variyaiya hama kaayau maisa mmuaararaivo itaama vaivaa taavaivee. Fai yapooma variaaraiya hama itaama vai mmuaararaivaa taaravai. ²² Iqii suai ivaara Anutuugo paanna suaivai mmataama kioo tiravai. Fai hama paanna suaivaa yapa kinai gionna kiaapuuya putu taikaaravai. Anutuugo ariinnee kiaa mmataama kiooyara yaata utuoo suaivaa paannavai yapa kieeravai.

²³ Fai iqii suai ivaki gionna kiaapu voovoono ngii tinara: Taatee. Anutuugo mmataama kioo vaidiivo aavaki varinoo, tinai sa inna kuaivaa rikiaatee. Fai voovoono tinara: Iqiiivaki varinoo, tinai sa inna kuaivaa rikiaatee. ²⁴ Fai unnakua vaidi vooya nnida voovoono ariiyara tinara: Na Anutuugo mmataama kioo vaidiivoona ngiaunoo, tinaravai. Fai itaa kua kiaaraiya ari vookara ari vookarai mmooriyauvaa iikiaaravai. Anutuugo gionna kiaapuuya ariinnee kiaa mmataama kiaiya unnakua kiaa kiada iya iida aataru maisaivau iya vita yapaaraivaara iya ari vookara ari vookarai mmooriyauvaa iikiaaravai. ²⁵ Rikiaatee. Na aanna iya iikiaaraivaara mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo.

²⁶ Fai iya ngii kiaara: Taatee. Anutuugo mmataama kioo vaidiivo koo mmuyai gaanga mmataivau varinoo, tikiai sa oro taatee. Fai iya kiaara: Nnau aakiaa voovaki varinoo, tikiai sa iya kuaivaa rikiaatee. ²⁷ Suai raari raivakidiri saneetuuvo ngioo suai haat-apeeranni vioo akiairaama tipannuuma kiaivaa roosiima Na Vaidiivaa Mmaapuuvu itaama mmuaakaraama tiinaravee.

²⁸ Vaidi putiivaa nnabaivo vaivaki hemoonnaiya nuunaida hatoka nnaara puru variaavaivee, tiravai. Ivaa roosiima mmuakiaa yoosinnaiyauvaki gionna kiaapuuya nuunakiaivaki ari tiinaraivaara Yisuuva itaa kua tiravai.

*Yisuuva kava mmatayaa tiinaraivaara tiravai
(Maraka 13:24-27; Rukaaso 21:25-28)*

²⁹ Yisuuva itaa kua kua kioo tunoo: Iqii suai ivaki maisa mmuaararaiyauvo taika kino too akiairaino fai suaivo ngioo upisiima tu kioo vaino too kuraagaivo nnino hama mmeekiaivo teeno too aakiapuayauvo ngiauvaudiri tasukua roo tuoo vino yaagueeqa mminnamminnaa ngiau aapu vaiyauvo ngiari aataru nuairaiyauvaa pikiada sabi kuaaravai. ³⁰ Ii suai ivaki Na Vaidiivaa Mmaapuuvu tiinara atauvo ngiauvau vainaravai. Vainai teeda mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa vo kua vo kua kiaiya ratada varida teekiai Na Vaidiivaa Mmaapuuvuonoo ngiau aapu nama aakiadaidiri ni yaagueeqaivoota kaayau ari vookarai mmeekiaivootama ni tasipanai tiinaravai. ³¹ Na tiino noomaivo pinaama akua tinai na aangeraiya titanai teeda iya mmuakiaa yoosinna nuaida suai raari raipinnai vida suai haatapaipinnai vida tooya sainai vida tooya sainai vida gioonna kiaapu na niniiniee kua mmataama kiauya rupi nuunama vitada niisi ngiaaravee.

*Yisuuva nnaammuayaivaudiri mmataama kioo tiravai
(Marakaa 13:28-31; Rukaaso 21:29-33)*

³² Na yatari nnaammuayaivaudiri mmataama kiee tinai ngia tuqinnama rikiaatee. Nnaammuayaivo mmunni raikiai ngia teeda kiaanoo: Nuanuuvo vainima nnikioonno mmunni rainoo, kiaavai. ³³ Mmuai karaama ii na ngii giaa ngii miao kua iyauvaa kaanaiyauvaa ngia teeda rikikio na tiinara suaivo inna vaa vainima vainoo. ³⁴ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu aanna makee variaa aaya hama putiraida homo varikio suaivo nnino ii aataru iyauvo fai vainaravai. ³⁵ Ngiau mmataivo fai taikaanaravaivee. Ni kuaivo fai hama taikaanaravai. Fai tupatupaa vainaravaivee.

*Hama voovoono na tiinara suaivaa too rikiaivai
(Marakaa 13:32-37; Rukaaso 17:26-30,34-36)*

³⁶ Hama gioonna kiaapu voovoono na tiinara suaivaa too rikiaivai. Aangeraa ngiau aapu variaiyaatama hama teeda rikiaavai. Na inna Mmaapuuvu neetama hama tee rikiauvai. Ari ni Napoovaano nnaasu too rikiaivai. ³⁷ Na Vaidiivaa Mmaapuuvu kava tiinara suaivo Nuvuaava varuu suaivaa roosiima vainaravai. ³⁸ Nnaaru hama nnooriivo mmata mmuakiaavai rapodaa taika kioo suaivaki gioonna kiaapuuya yeennaiyauvaa nneeda nnooriivaa nneeda nnaata vaatiivaa vareeraivaara yaata utu kiada vaidada Nuvuaava nnooriyaa nuaira nnauvaki vuu suaivaki iya homo itaidada ³⁹ iya hama nnooriivo iya raputu taikaanara kuaivaa arinaima rikiooduu nnooriivo ngioo iya raputu taika kieeravai. Iya itaama varuneema Na Vaidiivaa Mmaapuuvu kava tiinara suaivaki fai gioonna kiaapuuya mmuakaraama kumimakaida variaaravee. ⁴⁰ Ii suai ivaki taara vaidivaitana mmooriivaki mmooriivaa varakio Anutuuoqo fai vuaivaa vitoo vioo vuaivaa pikioo kuanaravai. ⁴¹ Fai gioonna taaravaitana mmuaavau varida mmoori varakio fai Anutuuoqo vuainningiaa vitoo vioo vuainningiaa pikioo kuanaravai. ⁴² Ivaaraida haitatuukiatee. Ngia hama ngii Udaangaivo tiinara suaivaa teeda rikiaarivaara haitatuukiatee. ⁴³ Aa kua aavaa rikiaatee. Mmuara vareera vaidiivo nnauvaki nninara suaivaa vaa nnau nakaarai rikioo avuuvaa too vaitiri. Mmuara vareera vaidiivo heenaki ivaki ngioo hama yopeema sipuuvaa rukaitu kioo ngioo vioo mminnamminnaiyauvaa mmuara varaitirivee. ⁴⁴ Ivaaraida mmuaanaa terakiatee. Hama ngia teeda rikieera suaivaki Na Vaidiivaa Mmaapuuvu fai kava tiinaravaivee.

*Yoketaa mmooriivaata maisa mmooriivaatama vareeraiyara Yisuuva tiravai
(Rukaaso 12:41-48)*

⁴⁵ Dee mmoori vareera ngiaammuauvoonoo tinni yoketaivaa varoo ari mmooriivaa hama pikieerainno yaagueeqama nnaasu iinnee? Itai ngiaammuauvaa vaidi noonnaivo kieetavai inna yapa kiaikio inna nnauvaara haitatuunoo seena ngiaammuauya yeenna nneera suaivaki yeennaiyauvaa duuyama iya mmiivai. ⁴⁶ Ivo itaama varikio noonna vaidiivo ngieeradiri vara ranoo numa ari nnauvaki taikio homo yoketaama

mmoori varoo varikio too ngiaammuauvaara inna yoketaivai. ⁴⁷ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ii ngiaammuau iva vaaidi nnoonnaivoono ari hoonahaana mmuakiaayauvaara haitatuura ngiaammuauvai inna yapaanaravai. ⁴⁸ Fai ivo maisama varioo ariiyara tinara: Nnoonna vaaidiivo hama akiairaama nninaravee, ⁴⁹ kiaa kioo ari seena ngiaammuauya ripiinno yeennaiyauvaa nnoo nnoori kapikaraivaata nnoo ari seena vaaidiiva nnoori kapikaraivaa nneeda kumimakakiaiya tasipama varino ⁵⁰ fai yapooma hama ivo rikioo teeraira suaivaki nnoonna vaaidiivo nninaravai. ⁵¹ Ngioo ivo fai inna ruputu rutaka kagaari kino ivo huoba kua tira unnakua nnaamuruuya variraivaki kuanaravai. Ii yoosinna ivaki gioonna kiaapuuya varida teekio iya nnannateenai fai ngiari avaiyauvaa hakutikio iya ausaiyauvo mmuaarareenai rataaravaivee.

25

Yisuuva kiaatanna yaakuuvaitanaqyaadiri mmataama kioo tiravai

¹ Na tiinara suaivaki Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara diraivo aa na kua tinara aavaa roosiima vainaravai. Kiaatanna yaakuuvaitana ngiari raamaiyauvaa varada kieevatiivaa yaapeeri buusa nneera suaivaki oto inna sunaara kuaavai. ² Iyakidiri kiaatanna yaaku saivai yaata duunaya kuaani kiaatanna yaaku saivai tinni yoketaaya kuaavai. ³ Kiaatanna yaata duunaiya ngiari raamaiyauvaa nnaasu varada hama karasiinaiyauvaatama varada kuaavai. ⁴ Kiaatanna tinni yoketaiya ngiari raamaiyauvaata varada ngiari karasiinaiyauvaatama varada kuaavai. ⁵ Iya oro varida kieevatiivaara haitatuuda taavo ivo homo faikaa ngioo varikiai iya vuru raikiai vakiaavai.

⁶ Vakiaavo rikioo heena tammaikio aayannaivoono iya yuruunno tinoo: Vaa kieevatiivo nninoo. Diitada oro inna sunada ngiatee, ⁷ tikiyai rikiada diitada ngiari raamaiyauvaa subi teerama kiaavai. ⁸ Subi teerama kiaani hama teerakiaiyaano vaa teerama kiaiya kiaanoo: Ti raamaiyauvo tasuunara iinoo. Ngiengieeraira karasiinaiyauvaa ti mmikiai ta ti raamaiyauvaki tusi kuaaravee, ⁹ kiaani rikiada iya sai kiaanoo: Hameetavee. Fai ngia tikiyai ta ngii mi kiada ngieeta teetama hama karasiinaatinaravai. Ngia oro karasiinaiyauvaa yookaama kiada ngiingiiyara varada ngiatee, ¹⁰ kiaani rikiada karasiina varaara vida variaavo kieevatiivo nnikiai vaa teerama kiaiya inna sunada buusaivaa nnaara vida kiaavo ivo sipuuvaa rau kiaivai.

¹¹ Rau kiaikiai nnaagiai kiaatanna saiya kava vara ranada numa kiaanoo: Udaanga-o, sipuuvaa tiini hatuaanee, ¹² kiaavo rikioo ivo iya sai tinoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Hama na ngii tauyavee, tiivaivee. Yisuuva ii kua iva kiaa taika kioo ari ngiaammuauya tunoo: ¹³ Itaama vainai tuqinnama haitatuukiatee. Hama ngia na tiinara suaivaa teeda rikiaavaivee.

Yisuuva ngiaammuauyayaadiri mmataama kioo tiravai (Rukaaso 19:11-27)

¹⁴ Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara diraivo aa na kua tinara aavaa roosiima vainaravai. Vaaidi voovoono ngieera vo yoosinnavakira kuanara iinno varioo ari mmoori vareera ngiaammuauya tikiyai innasi ngiaavo rikioo ari nnau mminnamminnaiyauvaa haitatuukiateera kiaa kioo ari sikauyauvaa iya mmiivai. ¹⁵ Ivo iya mmoori varaiyauvaa mmuaavai mmuaavai too rikiaa kioo ivaara sikauyauvaa jaarummua kioo iya mmiivai. Voovai kaayau sikauyauvaa (5000) mmi kioo voovai nnoonnama sikauyauvaa (2000) mmi kioo voovai kiisa sikauyauvaa (1000) mmiivai. Ivo iya itaama mmi taika kioo iya pikioo kuaivai. ¹⁶ Kuaikio rikioo ngiaammuauvo kaayau sikauyauvaa (5000) utiivoono kammannaikio varoo oro vaaidi vooya mmikiai varada ngiari mmoori pinaivaki irisaiyauvaa varada saiyaavaata inna mmikio too ari sikauyauvunudiri yaatarai sikauyauvaatama vara nuunama utuoo taikio kaayakaayauma sikauyauvo (10,000) vaivai. ¹⁷ Nnoonnama sikauyauvaa (2000) utii ngiaammuauvoono mmuaikaraama iinnonno kava nnoonnama sikauyauvaa (2000) vara nuunaikio

vioo kaayau sikauyauvo (4000) vaivai. ¹⁸ Kiisa sikauyauvaa (1000) utiivoono vioo mmataivaki hanuu kioo nnoonna vaidiivaa sikauyauvaa hauma kiaivai.

¹⁹ Iya itaama iima kiada variaavo nnaagiai hokoba suaivo taikaikio nnoonna vaidiivo ngieeraipidiri numa iyasidiri ari sikauyauvaa varaanara nniivai. ²⁰ Ngioo taikio ngiaammuu kaayau sikauyauvaa (5000) mmuuvooono kava kaayau sikau (5000) vooyauvaatama tasipama inna mmioo tinoo: Nnoonna-o, taanee. A kaayau sikauyauvaa (5000) ni munnaiyauvaa na ivaadiri mmoori iikiauko kaayau sikauyauvo (5000) vaiyauvaatama na vara nuunama utuee i mmiaunoo, ²¹ tikio rikioo nnoonna vaidiivo inna tinoo: A ngiaammuu yoketaakuavee. A mmooriivaa yoketaama iikiannavai. A sikauyauvaa varee iyauvunudiri yoketaama iikiannani irisaivaa fai na pinaa mmooriivaara Dianeera i yapa kiaanaravai. Numa ni tasipama variee sirigakianee, ²² tikio vo ngiaammuu voovai nnoonnama sikauyauvaa (2000) utiivoono numa nnoonna vaidiivaa tinoo: Nnoonna-o, taanee. A nnoonnama sikauyauvaa (2000) ni munnaiyauvaa na ivaadiri mmoori iikiauko nnoonnama sikauyauvo (2000) vaiyauvaatama na vara nuunama utuee i mmiaunoo, ²³ tikio rikioo nnoonna vaidiivo inna tinoo: A ngiaammuu yoketaakuavee. A mmooriivaa yoketaama iikiannavai. A sikauyauvaa varee iyauvunudiri yoketaama iikiannani irisaivaa fai na pinaa mmooriivaara Dianeera i yapa kiaanaravai. Numa ni tasipama variee sirigakianee, ²⁴ tikio ari vo ngiaammuu voovai kiisa sikauyauvaa (1000) utiivoono numa yokeera vaidiivaa tinoo: Nnoonna-o, na i taukai a tinni yaagueeqaira nnaamurukuavee. Hama a yeenna hauvaa utuanna mmooriivakidiri yeenna kaanaivaa varaannavai. A hama mmoori varaanavakidiri yeennaiyauvaa tau varee ngiannavai. ²⁵ Ivaara na aatuuna oro i sikauyauvaa mmataivaki hau kiauvai. Taanee. Anna ai sikauyauvoonno vainoo. Ee varaanee, ²⁶ tikio rikioo nnoonna vaidiivo inna sai tinoo: A ngiaammuu maisa kati varira nnaamurukuavee. Vaa a kutaa taannani na hama yeenna hau utuau mmooriivakidiri yeenna kaanaivaa varaunnee? Vaa a taannani na hama mmoori varauvakidiri yeennaiyauvaa tau varee ngiaunnee? ²⁷ Mo inna aikioovai. A itaama yaata utueennainna a ni sikauyauvaa varee sikau nnaamuruuvaki yapaataama vaikiainnaata mmataivaki hau kiaannavai. Vaa a sikau nnaamuruuvaki yapa kiaannatiri. Na kava vara ranee ngiee sikau nnaamuru nakaaraivaasidiri sikau kiisaivaatama varautirivee, ²⁸ kiaa kioo vooya tinoo: Aa vaidi aavaasidiri sikau aayauvaa ravisi varada pinaa sikauyauvaa (10,000) utii vaidiivaa mmiatee. ²⁹ Gioonna kiaapu voovoono pinaa mmooriivaa varaivaa fai na kava vo mmoori vooyauvaatama inna mmioo rikioo fai kaayauma inna suvuainaravai. Gioonna kiaapu voovoono hama kaayau mmooriaataivaa fai kiisa mmoori innasi vaivaa na numa innasidiri ravisi varaanaravai. ³⁰ Aa ngiaammuu kumina varii aavaa varada oto mmaanai upisiivaki kagaari kiaatee. Ii yoosinna upisi ivaki gioonna kiaapuuya varida teekio iya nnannateenai fai ngiari avaiyauvaa hakutikio iya ausaiyauvo mmuaarareenai rataaravaivee. Nnoonna vaidiivoono itaa kua tiivaivee, tiravai.

Yisuuva yapooma mmuakiaaya ngiari mmooriiauvaara iya yaparainaravai

³¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo fai na kava mmatayaa tiinara suaivaki mmuakiaa aangeraiyaatama ni tasipama tiikiai fai na ari vookaraama yoketaama variee fai gioonna kiaapuuyara dinaravai. ³² Fai na iyara diee vainai mmuakiaa gioonna kiaapu sainaidi sainaidiri niisi nnida nuunakiaaravai. Nuunaikiai puara sipisipa memeeyauvaa haitatuura vaidiivo ari puaraiyauvaa sainai sainai yapaineema ³³ fai na iya mmuaavai mmuaavai sainai vara yapee sainai vara yapaanaravai. ³⁴ Na yapa kiee kietaavai diee vaina gioonna kiaapu ni yaaku yaadudainningiaa diaiya tinara: Ni Napoova ngiiyara yoketaa kua tiyya nnaaru ngiau mmata uu suaivaki ivo yoosinnaivaa ngiini teerama kioovaki numa variatee. ³⁵ Na ni yeenna raikiai

variaukai ngia yeennaiyauvaa ni miaavai. Na ni nnoori raikiai variaukai ngia nnooriivaa ni miaavai. Na voopinnaivo ngiaukai ngia niyara tuqinnaavai. ³⁶ Na taguaada variaukai ngia uyira rairaiyauvaa ni miaavai. Na ni niitaraikiai variaukai ngia numa ni tuqinnaavai. Na oovi nnauvaki variaukai ngia numa ni taavai. Ivaara ngiini teerama kioovaki numa variatee, ³⁷ tinai rikiada fai safuuma variaya ni sai kiaara: Udaanga-o, दौरा सुई ता ताउनानो इयेनन राकिया ता येननयौवूवा इ म्मियाउननावइनने? दौरा सुई इ ननोरी राकिया ता ननोरीवूवा इ म्मियाउननावइनने? ³⁸ दौरा सुई अ वूपिननावइ न्गानन ता अयरा तुंननाननावइनने? दौरा सुई अ तगूवूवा वरानन ता अयरा ररररररररर इ म्मियाउननावइनने? ³⁹ दौरा सुई ता ताउनानो इ न्नीतररररररर वरानन ता इ तुंननाननावइनने? दौरा सुई अ ओवो न्नाववक वरानन ता ओरो इ ताउननावइनने? ⁴⁰ तिकी ररकू ना कूतैवो सई इया तनरर: ना कू कूतैवइ न्गी गूवा न्गी म्मयाओ. आ नऱ गत वया अयकडरर कुमन वूवूवूव इतैम इकूवो इनन न्नीयूरतैम इकूवूवूव, तनरवइ.

⁴¹ फै नऱ इतै कू कू कू गूओनन कूअडू यैकू गूदैननगूवूव वररररर तनरर: अनुतूडू हंम न्गीयरा योकेतैयवूव तूया नऱ पकूदै कुते. इकूवो तुपतुपूव तू वररररवक अनुतूडू सतैंगूत इनन अंजररररतैम इयनऱ तैरम कूवक कुते. ⁴² ना नऱ येनन राकिया वररररररर हंम न्गी येननयौवूव नि म्मयावइ. ना नऱ ननोरी राकिया वररररररर हंम न्गी ननोरीवूवा नि म्मयावइ. ⁴³ ना वूपिननावइ न्गिअकू हंम न्गी न्नीयरा तुंनननावइ. ना तगूवूव वररररररर हंम न्गी अयरा ररररररररर नऱ म्मयावइ. ना नऱ न्नीतररररररर वररररररर हंम न्गी नूव नऱ तुंनननावइ. ना ओवो न्नाववक वररररररर हंम न्गी नूव नि तैववूव, ⁴⁴ तनऱ ररकूदै फै नऱ सई कूवऱ: उदैंगू-ओ, दौरा सुई ता ताउनानो इ येनन राकू इ ननोरी राकिया हंम येननयौवूव इ म्मया ननोरीयूव इ म्मियाउननावइनने? दौरा सुई अ वूपिननावइ न्गानन हंम ता इयरा तुंननाननावइनने? दौरा सुई अ तगूवूव वरानन हंम ता अयरा ररररररररर इ म्मियाउननावइनने? दौरा सुई इ न्नीतररररररर वरानन हंम ता ओरो इ तुंननाननावइनने? दौरा सुई अ ओवो न्नाववक वरानन हंम ता ओरो इ ताउननावइनने? ⁴⁵ तिकी ररकू फै नऱ सई तनरर: ना कू कूतैवइ न्गी गूव न्गी म्मयाओ. न्गी हंम अ कुमन अयकडरर वूवूवूव इकूवूव हंम न्गी न्नीयूरतैम इकूवूवूव, ⁴⁶ तनऱ ररकूदै इया इरसई म्मसैवो तुपतुपूव वररररररर वकूव वडू सफूवूव वररररर तुपतुपूव वररररररर कूवववूव. यऱसूव इतै कू तनरवइ.

26

*Vaidiyya Yisuunna mmaara kua kīa yeena rairavai
(Marakaa 14:1-2; Rukaaso 22:1-2; Yuvuaano 11:45-53)*

¹ वू यऱसूव इ कू म्मूकूव इयूवूव कूव तैकू कूओ अर न्गीअमूवूव तूनू: ² वू न्गी ररकूवइ. फै तैर सूवैवतैन तैकू कनऱ डूसैवूव न्नुतूवूव वररगूतैवूव न्नैर सूवैव न्ननरवइ. ननो फै वडू वूवूवूव ना वैडूवूव म्मएवूवूव कूयूव वडू कूतैतैय नऱ वतैनऱ यतरऱ सैगूवूव फै नऱ हँर कूववूव, तनरवइ.

³ वैडूयै अनुतूवूव कतर डूव हूदैर कूतैतैयूतै वडू यूतयूव योकोवैयूतैम नूनडै न्गऱर कूतै तुनैवूव न्नुतूवूव कयडूवूव न्नुवक हर कूडै वरडै ⁴ हूमकूनै यऱसूव वतडै रूडूकू डूतैवूवैरैवूव कू येनन रररवइ. ⁵ कू येनन ररडै तूनू: डूसै न्नेर सूवैवक गूओनन कूअडूवूव नूनडै इया कुमकूडै ररडूवूव कूव हंम ता यऱसूव उतडै रूडूतैरवूव, तनरवइ.

Gioonnavo Yisuunnayaa heenna suuya

*suuda yoketaa vuuvaa apiravai
(Marakaa 14:3-9; Yuvuaano 12:1-8)*

⁶ Yisuuva yoosinna Betaniaa vioo vaidi voovai nnutuuvo Simoonaa nnauvaki hara kioo variravai. Simoonaa mmammaivo buunna hooya mmamma roosuvo vaa yoke-tairavai. ⁷ Inna nnauvaki Yisuuva yeenna nnoo varuduu gioonna voovoona heenna su-uya suuda yoketaa vuu sikau tooriivaara pinaa sikauyauvaadiri yookaama kioo varoo numa inna kieetaivau tusaa apiravai. ⁸ Tusaa apuduu ari ngiaammuauya iva uuvaa tooduu iya nnannatooduu tunoo: Aaniirainno heenna suuya suuda yoketaa kuai aavaa kuminayaa tusaa kagaari kiiainnee? ⁹ Ivo ivaava varoo vaidiiya mmiitiri. Irisai sikau pinaiyauvaa varoo gioonna kiaapu mmanna haipuuya mmiitirivee, ¹⁰ tuduu rikioo Yisuuva iya itaa kua tuu kuaivaa rikioo tunoo: Ngia aaniiraida aa gioonna aavaara itai kuaivaa kiiainnee? Iva yamaa aataruvainno ni iinoo. ¹¹ Mmanna haipu gioonna kiaapuuya tupatupaa ngii tasipama hara kiada variaaravaivee. Hama na tupatupaa ngii tasipama varinaravai. ¹² Na putinai ni hakuaaraivaara gioonnaivo mmuaanaa heenna suuyaivaa ni mmammaivau tusaa apinoo. ¹³ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Mmuakiaa yoosinnaiyauvaki gioonna kiaapuuya ni mmayaaya yoketaivaa kiaa mmiaa yoosinnaiyauvaki aa gioonna aavo ii mmayaayaivaatama iya gioonna kiaapuuya kiaa mmikiai rikiada innara yoketaama yaata utuaaravaivee, tiravai.

*Yutaaso Yisuunna iya vitainaraivaara ee-oo tiravai
(Marakaa 14:10-11; Rukaaso 22:3-6)*

¹⁴ Yisuunna ngiaammuau yaakuuvaitana yukukidiri taaramaakidiri voovai nnutu-uvo Yutaaso vuai nnutuuvo Isariooto Anutuuqaara kati puara hudeera kieetayasi vioo ¹⁵ iya tunoo: Fai ngia aaniivai ni mikiai na Yisuunna kooyaa ngii vitainarannee? tuduu iya sikau mmuaa vaidivai yuku yaaku taika kiada vo vaidivai yaakuuvaitana yaarummua kiada inna mmiravai. ¹⁶ Mmi kiooduu too ii suai ivakidiri iva faannama roo varia roo vioo varioo dee suai tuanaavai nnino rikioo iva Yisuunna kooyaa iya vitainaraivaara haitaturavai.

*Yisuuva ari ngiaammuauyaata buusa Varaigiataivaa nneeravai
(Marakaa 14:12-21; Rukaaso 22:7-14,21-23; Yuvuaano 13:21-30)*

¹⁷ Gioonna kiaapu Yutayaiya buusaivaa nneeda hama puuqaira yeennaivaata beree-taivaa tasipama huda nneera tauraa suaivaki Yisuunna ngiaammuauya innasi nnida tunoo: Ta dee nnauvaki vida Varaigiataa buusa a nnaanaraivaa aini teerakiaun-nannee? ¹⁸ tuduu rikioo tunoo: Ngia vidada oro yoosinna pinaivaki vaidi voovaasi vida inna kiatee: Ti Vitairaivo tinoo: Ni suaivo vaa vainima nninoo. Na ni ngiaam-muauyaatama i nnauvaki buusa Varaigiataivaa nnaaravee, kiatee, ¹⁹ tuduu rikiada inna ngiaammuauya iva tuuvaa rikiada oro buusaivaa teerama kieeravai.

²⁰ Teerama kiooduu heenauduu rikiada Yisuuva ari ngiaammuau yaakuuvaitana yukukidiri taaramaatama yeenna nnaara oro varida ²¹ yeenna nneeda varuduu Yisu-uva iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngiikidiri vaidi voovoona kooyaa ni nnammutuaiya ni vitainaravaivee, ²² tuduu rikiada ari ngiaammuauya au-saiyauvo kaayauma mmuaararooduu mmuaavai mmuaavai inna yaparaida voovoona tunoo: Udaanga-o, vo neenoonnee? ²³ tuduu rikioo Yisuuva sai tunoo: Vaa vaidi voovoona ni tasipama yeennaivaa yavaivakidiri mmuaavaugiataa rabuuma kioo nnaivoona kooyaa ni nnammutuaiya ni vitainaravai. ²⁴ Na Vaidiivaa Mmaapuuvooon fai putinaravai. Anutuuqaa yanaivau fafaaraivo vainno ivaara tiivo aanna makee vainoo. Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa vaidi voovoona kooyaa ni nnammutuaiya ni vitainaraiivoon fai irisai maisaivaa varaanaravaivee. Ii vaidi ivaava hama ari kaano mmataitiri. Hama mmoori maisaivaa iinno irisai maisaivaa varaitirivee, ²⁵ tuduu rikioo Yutaaso inna nnammutuaiya kooyaa inna vitainaraiivoon tunoo: Mo vitaira-o, neenoonnee? tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Eenoo kiannavaivee, tiravai.

Yisuuva bereetaivaata vuainaivaatama

ari ngiaammuauya mmiravai

(Marakaa 14:22-26; Rukaaso 22:14-20; 1 Koridii 11:23-25)

²⁶ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama yeenna nneeda varuduu Yisuuva bereetaivaa vara tu kioo vainno Anutuuqaata kua yoketaivaa kiasa kioo kusii kioo ari ngiaammuauya mmioo tunoo: Aavaa varada nnaatee. Anna ni mmatiiவை, ²⁷ Tuduu nnooduu iva kava vuaina suuya tooriivaa vara tu kioo vainno Anutuuqaata kua yoketaivaa kiasa kioo iya mmioo tunoo: Ngia ivakidiri mmuakiaaya nnaatee. ²⁸ Anna ni kiau vai. Na kaayau gionna kiaapuuyara yaata utuee ni kiau vaa tusaa kino rikioo Anutuuqo kua yeena rau kiai karaasa aataruuvo kooyaa vaino ivo iya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee. ²⁹ Na ngii giaa ngii miaunoo. Hama na aavau kava vuaina suuyaivaa ngii tasipama nnaanaravai. Vo suai voovaki yapooma ni Napoonna yoosinnaivaki fai na vuaina suuya ari vookaraivaa ngii tasipama ari vookaraama nnaanaravaivee, ³⁰ tuduu nnaa kiooduu iya Anutuuqaara kuaru voovai kiasa taika kiada diitada taapi Oriveeta ivaura viravai.

Petorooso hamavee tinaravaara Yisuuva kooyaa ari kiasa mmiravai

(Marakaa 14:27-31; Rukaaso 22:31-34; Yuvuaano 13:36-38)

³¹ Oro ivau varuduu Yisuuva iya tunoo: Aa heena aavaki fai ngia mmuakiaaya ni pikiada vida raubiriima kiasaravai. Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Anutuuqo tinoo: Na puara sipisiipara haitatuura vaidiivaa ruputu kinai fai sipisiipaiya raubiriikiasaravaivee, tiivaivee. Kua fafaaraivoo itaa kua tiivai. ³² Fai itaama vainai na putino Anutuuqo ni tinai na kava diitee neennaadee Karirayaa vinai fai ngia ni nnaagiai kiasaravaivee, ³³ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Ai, hama na i pikiaanaravai. Fai mmuakiasa ni seena ngiaammuauya i pikikiai fai neenoo hama i pikiaanaravaivee, ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Na kua kutaavai i kiasa i mmiaunoo. Turau hama kakaraivo akua tinai fai a taaravoomaneetu niyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee, ³⁵ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Fai a putinai neeta putinaravai. Fai hama na aiyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravee, tuduu ari ngiaammuau mmuakiaaya mmuai kuaivaa tiravai.

Yisuuva yoosinna Kisamanii ivaki

yaaku vareeravai

(Marakaa 14:32-42; Rukaaso 22:39-46)

³⁶ Tuduu Yisuuva ari ngiaammuauyaatama yoosinna Kisamanii vioo iya tunoo: Ngia aavau varikiai na oro hayu vo kammuvaidiri yaaku varaanaravee, ³⁷ kiasa kioo Petoroosaa vitoo Sevetainna mmaapuuvaitana vitoo vioo varuduu inna ausaivo kaayauma mmuaararooduu iva yaata utuuvo ari vookaraduu ³⁸ iva iya tunoo: Mmuaararaivo niiki vaikio ni ausaivo pinaama mmuaararoo ari vookarainoo. Niyara aavau varida haitatuukiatee, ³⁹ kiasa kioo oro kiisama vo kammunni voovau vioo varoo mmataivaki vainno yaaku varoo tunoo: Ni Napoo-o, vo aataru voovai vainai mmuaararaivo aa nnoori toori kapikarai aavaa roosiivo niisi nninaraivaara ooqoo tino pikiaivee. Inna aikioovai. Ni iikiataivaa sa iikianee. Ai iikiataivaa iikianee, ⁴⁰ kiasa kioo kava vara ranoo numa tooduu ari ngiaammuau vuru vaidava varuduu ivo iya yuruuma kioo Petoroosaa tunoo: Mo dataikiai ngia hama mmuaa suai voovau niyara tida avu teeda vakiaannee? ⁴¹ Ngii iinno taanaraivo ngiisi nninarainnoo tida avu teeda vaidava yaaku varaatee. Vaidiivaa mmannasaivo inna iikiataikio nnabaivo muaraagainoo, ⁴² kiasa kioo Yisuuva kava oro yaaku varoo tunoo: Ni Napoo-o, aa nnoori toori kapikarai aavaa fai hama na nneeno mmuaararaivo homo vainaraivaara inna aikioo eenoo ai iikiataivaa iikianee, ⁴³ kiasa kioo kava vara ranoo numa tooduu ari ngiaammuau vuru rusa rusiima rikiada vaa vuru vairavai.

⁴⁴ Vauduu too Yisuuva kava iya pikioo oro vooneetu yaaku varoo mmuai kuaivaa tiravai. ⁴⁵ Kiasa kioo kava vara ranoo numa ari ngiaammuau tino: Ngia homooda

vuru vaida variaannee? Na Vaidiivaa Mmaapuuva vaidi voovono vaidi maisa vooya kooyaa ni vitainara suaivo aavaa nninoo. ⁴⁶ Taatee. Vaidiivo kooyaa ni vitainaraivoono aavaa nninoo. Diitakiai ta innasi kuaaravee, tiravai.

Vaidiia Yisuunna utida rputuaara iiravai

(Maraka 14:43-50; Rukaaso 22:47-53; Yuvuaano 18:3-12)

⁴⁷ Yisuuva homo kua tioo varuduu ari ngiaammuaudo yaakuuvaitana yukukidiri taaramaakidiri voovai nnutuuvo Yutaaso nniravai. Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi Yutayaa yokovaiyaatama kaayau vaidiia titooduu iya paipa avaikarauyauvaata tipaiyauvaatama utida Yutaasaa tasipama Yisuunnasi nniravai. ⁴⁸ Yutaaso kooyaa inna vitainaraivoono vaa mmuaanaa vaidiia kiaa mmioo tunoo: Ngia teekiai vaidi na mmootaanara vaidiivo inna ngia vitaara vaidiivovee. Inna puaisa utuatee. ⁴⁹ Ivo itaa kua tuuvoono ngioo ngioo numa makee tuduu Yisuunna tunoo: Vitaira-o, a yoketaama variannanee? kiaa kioo inna mmooteravai. ⁵⁰ Mmootooduu Yisuuva inna sai tunoo: Ni vuaigo, e aapi iinara ngiannaivaa iikianee, tuduu rikiada vaidi vooyaano numa Yisuunna puaisa utu kiada vauduu ⁵¹ Yisuunna ngiaammuauyakidiri voovono ari paipa avaikarauvaa nnaamuruuvakidiri utu rada kioo Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaivaa ngiaammuaau voovai yaataivaa rutaka kieeravai. ⁵² Rutaka kiooduu Yisuuva ari ngiaammuauvaa tunoo: Ai paipaivaa vara ari nnaamuruuvaki kava uyuanee. Mmuakiaa gionna kiaapuuya paipa avai karaivaadiri utida gionna kiaapu vooya rputuaaraiya fai iyaata irisai paipa avai karaivaadiri utida iya rputikiai putuaaravai. ⁵³ Hama ngia rikiaavai. Ni iikiatani na ni Napoonnara aayanna tino fai ivo akiiraama aangeraa hama ngia yopeema yaaruaiya titanai ni utida yoketaivau ni yapaaravee. ⁵⁴ Mo itaama vainai dataama kioo Anutuuga kua fafaaraivo tuuvaugiataama iya itaama iikiaivaa kaanaivo aanna vainarannee? Hama fai vainaravaivee, tiravai.

⁵⁵ Kiaa kioo ivaki nuunauya Yisuuva tunoo: Ngia yaata utida kiaanoo: Mmuara vareera vaidi roosiivaivee, kiaa kiada paipa avaikaraiyauvaata tipaiyauvaatama utida ni mmaara ngiaannee? Mmuakiaa suai na ngii tasipama nuunaira nnau pinaivaki variee ni kua mmayaayaivaa ngii giaa ngii miaaduu hama ngia ni utiravai. ⁵⁶ Nnaaruaa vaidi forofetaiya ngia iikiaivara fafaara roovaa kaanaivo vakiaiveeraivara aanna makee ngia itaama iikiaanoo, tiravai. Tuduu rikiada ari ngiaammuaau mmuakiaaya inna pikiada ngiari toovau viravai.

Vaidiia kua pinaivaa Yisuunnaki yapeeravai

(Maraka 14:53-65; Rukaaso 22:54-55,63-71; Yuvuaano 18:13-14,19-24)

⁵⁷ Vuduu vaidi Yisuunna utuuya inna vitada Anutuugaara kati puara hudeera kieeta tuanaivaa nnutuuvo Kayapaanna nnauvaki yapa kiada varuduu vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaata vaidi yokovaiyaatama ivaki nuunaida variravai. ⁵⁸ Varuduu Petorooso ngieeradiri Yisuunna nnaagiai vioo vioo vaidi kieeta tuanaivaa vagiaa-munna aakiaivaki vioo vaidi rapiraiyaatama tasipama hara kioo varioo Yisuunna iiki-aaraivaa taanaraivara ivaki variravai. ⁵⁹ Varuduu Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaiyaata vaidi kua yeena raira mmuakiaayaatama Yisuunna rputikio putuaiveera unnakuivaadiri kua pinaana inna yapaara uduu ⁶⁰ kaayau gionna kiaapu-uya numa innara unnakua tuduu hama kua oyavootauduu pikiooduu nnaagiai taara vaidivaitanaano diitada numa tunoo: ⁶¹ Aa vaidi aavoono ataa kua tunoo: Na aikiooma Anutuuga nnau pinaivaa havarata kiee taaravooma suaivo taikanai na kava heeka kiaanaravaivee, tiravaivee. ⁶² Ivaitana itaa kua tuduu rikioo Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieeta tuanaivoono diitoo Yisuunna tunoo: Mo iya i kiani a hama iya kua saivaa kiannanee? Aa vaidi aavaitana mo dee kuavai aiki yapaavainnee? ⁶³ tuduu rikioo Yisuuva kua seemuaa varuduu kava kieeta tuanaivoono inna tunoo: Anutuugo ngiau aapu variivaa nnutuuvaa tasipama kua kutaavai ti kiaa ti mmianee. E Anutuugo

mmataama kioo vaidi Misiaivovee tiee Anutuuga Mmaapu tuanaivovee tiee ti kiaa ti mmianee, ⁶⁴ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Inna a kutaa kuavai kiannanoo. Na ngii giaa ngii miaunoo. Anna na varia sui aavakidiri varia ree viee viee nnaagiai na varinara suaivakiaatama fai ngia teekiai Na Vaidiivaa Mmaapuvo Anutuugo mmuakiaa yaagueeqaivaa yaataraivaa yaaku yaadudainningiaa hara kiee variee fai nama aakiaidaadiri tiinaravaivee, ⁶⁵ tuduu rikioo kieeta tuanaivo inna kuaivaara inna ausaivo pirisauduu ari uyu rauyauvaa utu rapasi kioo tunoo: Ivoono Anutuugaara koonnama kua tiivai. Sa vaidi vooya kava numa innaki kua pinaa yapaaraivaara yaata utuatee. Ivo ari avaivakidiri koonnama tinoo: Na Anutuuga mmaapuvaivee, tiivaa vaa ngia rikiaano. ⁶⁶ Ngia innara dataamaida yaata utuaanee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ta rikiaunnano ivo koonnama kua tiivaara fai inna aikiooma ivo putinaravaivee, tiravai.

⁶⁷ Iya itaa kua kiaa kiada Yisuunna viri nnikiivaki kuaanuuvaa visida yaaku rurauma utida inna ruduu vooyaano yaaku yapa nneerannidiri inna rida varida ⁶⁸ tunoo: Anutuugo i mmataama kioo vaidi Misiaakuavee tiee kooyaa ti kiaa ti mmianee. Gioonoonno i ruputiinne? tiravai.

Petorooso Yisuunnara hama na inna tauvaivee tiravai
(Maraka 14:66-72; Rukaaso 22:56-62; Yuvuaano 18:15-18,25-27)

⁶⁹ Iya itaama iida varuduu Petorooso mmaanai vagiaamunna aakiaivaki hara kioo varuduu mmoori vareera kiaatanna voovoono numa inna tunoo: Eetama Karirayaa vaidi Yisuunna tasipama nookiannakuavee, ⁷⁰ tuduu rikioo mmuakiaa ivaki varuuya rikiada vauduu Petorooso yaagueeqama ooqoo tuoo tunoo: A kianna kua oyaivaa hama na arinaima rikiaunoo, ⁷¹ kiaa kioo oro nnau haayaivaki dioo vauduu vo mmoori vareera kiaatanna voovai inna too vainno vaidi ivaki duuya tunoo: Aa vaidi aavo Nasareetaa vaidi Yisuunna tasipama nuairaivovee, ⁷² tuduu rikioo Petorooso kava yaagueeqama ooqoo tuoo tunoo: Kutaa tuanaavai. Hama iqii vaidi ivaa na tauvaivee, ⁷³ tuduu kiisa sui taika kiooduu vaidiiya ivaki duuya numa inna tunoo: Kutaa tuanaa a inna tasipama nookiannavai. A kua kiannaivo inna nnuuna roosiinoo, ⁷⁴ tuduu rikioo Petorooso yaagueeqa kuavai iya kiaa mmioo tunoo: Na hama kua kutaavai kiautiri. Anutuugo ni ruputitirivee. Na kua kutaavai kiaunoo. Hama na tau vaidivaivee, tiravai. Iva tinee tuu saivaata kakaraivo akua tuduu ⁷⁵ Yisuuva tauraa inna kiaa mmuu kuaivaa kava vaa taunnu kioovaa yaata utuoo rikieeravai. Tauraa Yisuuva inna kiaa mmioo tunoo: Hama kakaraivo akua tirainno kinai rikiee a taaravoomaneetu niyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee, tuu kuaivaa ivo kava yaata utuoo rikioo mmaanai vioo pinaama rateeravai.

27

Vaidiiya Yisuunna vitada Piratuusaasi viravai
(Maraka 15:1; Rukaaso 23:1-2; Yuvuaano 18:28-32)

¹ Heenanaana suaivo nnuduu rikioo mmuakiaa vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata Yutayaa yokovaiyaatama nuunaida Yisuunna ruputuaara kuaivaa kiaa safuuma kiada ² inna yaakuuvaitanau yeenaadiri ranaa rau kiada vitada oro Roomaaya kieetaivaa Piratuusaa mmiravai.

Yutaaso putiravai
(Aposoro 1:18-19)

³ Mmuduu too Yisuunna nnammutuaiya kooyaa inna vitau vaidiiyo Yutaaso iya Yisuunna vitada ruputuaara uuvaa too inna ausaivo hanigooduu ivo sikauyauvaa vo vaidivai yuku yaakuuvaa taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana varoo vioo Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaiyaata vaidi yokovaiyaatama kava mminaree kiaa vioo tunoo: ⁴ Vaa na mminnamminnaa maisaivaa varaunoo. Vaidiiyo hama

mminnamminnaa maisaataivaa na ngii vitaakiaukai ngia ruputuaara iikiaano, tuduu rikiaada tunoo: Mo datainnee? Hama ii mmoori ivo tiiki vainoo. Aiki vainoo. Eenoo ivaara tuqinnama yaata utuane, ⁵ tuduu rikioo Yutaaso nuunaira nnau pinaivaki sikaudaa kagaari sereguatiima kioo vioo yeenaivaa varoo mmaana haara kioo vainno putiravai.

⁶ Ivo vuu saivaata vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiya sikauyauvaa poropaarooma varada tunoo: Aa sikau aayauvo vaidiivaa ruputuaavo irisai puti-ivaara vai sikauyauvaivee. Ta aayauvaa nuunaira nnau pinaivaa sikau nnaamu-ruuvaki yapaaraivaara ti mmaanna tuu kuaivo ooqoo tiivaivee, ⁷ kiaa kiada ivaara kuakuaakuaiyauvaa tida yeena rau kiada kookaraa sikauyauvaa varada mmataivaa hanuu kioo kuu yavaa iira vaidiivaa mmida inna mmata voovai varada ngiari vo yosinnaiya numa varida putikiai ivaki hakuaaraivaara vareeravai. ⁸ Ivaara aanna makee gionna kiaapu Isarairaiya kiaanoo: Kiauvo vau sikauvaadiri yookaama kieera mmataivaivee, kiaavai.

⁹ Iya ivaa uvaara nnaaruaa vaidi forofetaa Yirimiaava tuu kuaivo kaanairavai. Yirimiaava tunoo: Gionna kiaapu Isarairaiya vaidiivaara mmataama kiada kagaari kioo sikauyauvo vo vaidivai yuku yaakuuvaa taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana vooya varada ¹⁰ yavaa iira vaidiivaa mmida inna mmataivaa varaavai. Udaanga Anutuugoona ivaara ni giaa ni mivaivee. Yirimiaava itaa kua tiravai.

Piratuuso Yisuunna yaparairavai

(Marakaa 15:2-5; Rukaaso 23:3-5; Yuvuaano 18:33-38)

¹¹ Yisuuva Roomaaya kieetaivaa avuuvau duoo vauduu ivo inna yaparainno tunoo: A Yutayaiya kieetakuannee? tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Yo, inna kutaa kiannano, ¹² tuduu rikioo vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi yokovaiyaatama kua pinaivaa innaki yapa kiooduu rikioo hama iya kua sai tirama kioo kua seemuaa variravai. ¹³ Kua seemuaa varuduu Piratuuso inna tunoo: Aa kua mmuakiaa aayauvaa aiki yapaiyauvaa vaa a rikiaannanee? ¹⁴ tuduu rikioo Yisuuva hama inna kua voovai sai tuduu rikioo Piratuuso ivaara pinaama yaata utiravai.

Piratuuso Yisuunna ruputuaaraivaara ee-oo tiravai

(Marakaa 15:6-15; Rukaaso 23:13-25; Yuvuaano 18:39-19:16)

¹⁵ Vo nuanu vo nuanu buusaivaa nnutuuvo Varaigiataivaa nneera suaivaki oovi nnauvaki varuu vaidi voovaara gionna kiaapuuya inna yapara ruuvaa Roomaaya kieetaivo mmaanai titooduu tuoo viravai. ¹⁶ Ii suai ivaki vaidi voovai nnutuuvo Paravaaso pinaa mmoori maisaivaa uvaara oovi nnauvaki hara kioo variravai.

¹⁷ Hara kioo varuduu kaayau gionna kiaapuuya nuunaida varuduu Piratuuso iya yaparainno tunoo: Dee vaidivaara na sipuuvaa hatuaa kino tuoo ngiisi kuanarannee? Vo Paravaasaanee? Vo Yusuunna Anutuugo mmataama kioo vaidiivaanee? tiravai.

¹⁸ Kieeta vaidiia Yisuunnanikaraama variaaree kiaa iya nnannatooduu kuminayaa Piratuusaasi inna vitada vida kua pinaana inna yapa kioovaa vaa Piratuuso rikieeravai. Vaa ivo ivaa rikioovaara itaa kua tiravai.

¹⁹ Ivo nnau pinaivaki gionna kiaapuuya yaparaira mmaataivau homo hara kioo varuduu ari nnaataivo ngiaammuaa voovai kuaivaa kiaa mmioo titaa kiooduu Piratuusaasi ngioo tunoo: I nnaataivo tinoo: Na heenaki vuru vaina ii vaidi ivaayaa ruvuataivaa tauko ni maisainoo. Ivaara ii vaidi yoketaa ivaa sa vo aataru voovai inna iikiane, tiivaivee, tiravai.

²⁰ Ivo itaa kua tuoo varuduu vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi yokovaiyaatama gionna kiaapu nuunauya yaagueeqama tunoo: Piratuuso ngii yaparainai inna kiaa mmida kiatee: Paravaasaa mmaanai titano tuoo kuaivee. Tuoo vinai Yisuunna ruputuanee. Itaa kua kiatee, tiravai. ²¹ Roomaaya kieetaivo kava iya yaparainno tunoo: Taara vaidivaitana oovi nnauvaki variaivaitana fai dee vaidivaara

na sipuuvaa hatuano tuoo ngiisi kuanarannee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Paravaasaani sipuuvaa hatuaanee, ²² tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Yisuunna Anutuugo mmataama kioo vaidivaivee ngia kiaivaara na aaniivai inna iikiaunnee? tuduu rikiada mmuakiaaya sai tunoo: A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiatee, ²³ tuduu rikioo Piratuuso iya avaiyauvaa sai tunoo: Mo datainnee? Aanii tomedavai ivo iivainnee? tuduu rikiada iya puaisakama aayanna tida tunoo: A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiatee, ²⁴ tuduu rikioo Piratuuso hama yopeema iya avaiyauvaa hatokoo iya kiisa suai rapuaara uuvaa too iya avuuyauvunu nnooriivaadiri ari yaakuuvaa fini kioo tunoo: Fai ivo putino hama inna kiauavaa irisaivo niiki vainaravai. Fai ngiingiiiki vainaravai. Ngiengieenoo iikiatee, ²⁵ tuduu rikiada mmuakiaaya inna sai tunoo: Kii ivo putino inna kiauvo mmaanai tiinaraivaa irisaivo tiikiaata ti nnaakaraiyakiatama vakiaivee, ²⁶ tuduu rikioo Piratuuso tuduu Paravaasaa mmaanai titooduu tuoo iyasi vuduu Piratuuso ari ngiaammuauya Yisuunna mmuduu rikiada iya inna ripiima kiooduu rapira vaidiia Yisuunna yatari sagaivau haara vitada viravai.

*Rapira vaidiiaano Yisuunnara rairavai
(Marakaa 15:16-20; Yuvuaano 19:2-3)*

²⁷ Piratuusaa rapira vaidiia Yisuunna vitada ngiari kieetaivaa nnau pinaivaki vida ngiari seena rapira vaidi mmuakiaayaata tuduu nnida nuunaida inna avuuvau diravai. ²⁸ Dida vaidi inna uyira rairaiyauvaa utu ranna kuasasaama kiada buruqa kookeevaa varada innayaa apu kiada ²⁹ yeena ooviiyauvaa varada hovekama kiada inna kieetaivau ruvuyu kiada kuasaa yauvaa varada inna yaaku yaadudaivau yapa kiooduu tu kioo vauduu inna yuku oyaivaki toorivu yau hara kiada innara rairavai. Innara raida tunoo: Gioonna kiaapu Yutayaiya kietakuavee. Tupatupaa varianee, ³⁰ kiaa kiada innayaa kuaanuuvaa visida yauvaa ivo utuuvaa ravisi kiada ivaadiri utida inna kieetaivau rida variravai. ³¹ Rida varida innara raidada kiada buruqa kookeevaa utu rabara kiada ari uyira rairaiyauvaa kava inna uyu kiada vitada yatari sagaivau haara viravai.

*Vaidiia Yisuunna yatari sagaivau haara kieeravai
(Marakaa 15:21-32; Rukaaso 23:26-43; Yuvuaano 19:17-27)*

³² Vida varuduu yoosinna Kureenavakinnaa vaidi voovai nnutuuvo Simoono iya saidi nniravai. Nnudu rikiada rapira vaidiia inna yaakuuvaudiri utu raririima rada Yisuunna yatari sagaivaa apuoo kuaiveera inna tuduu varoo viravai. ³³ Iya vuu yoosinnaivaa nnutuuvo Korokataa viravai. Korokataa nnutuuvaa oyaivo kieeta mmuyaivo ivaki vau yoosinnaivovee. ³⁴ Iya ivaki dida vaidi vuaina suuyaivaata kapikarai nnooriivaatama Yisuunna mmuduu nnaa too pikieeravai.

³⁵ Pikiooduu inna vitada inna uyira rairaiyauvaa rada yapa kiada yatari sagaivau haara kiada inna uyira rairaiyauvaa varaaree kiaa isareeda yaatareera mminnaiyauvaa rootu rootuuda varida yaatarooyaano mmuaavai mmuaavai inna uyira rairaiyauvaa vareeravai. ³⁶ Vara kiada ivaki Yisuunna puru variravai. ³⁷ Iya kua pinaivaa innaki yapa kioo kuaivaa yatari sagaivau fafaara reeda inna kieetainningiaa yapa kieeravai. Ii kua ivo vainno tunoo: Aanna Yisuuva Yutayaiya kieetaivovee, tiravai. ³⁸ Iya mmuara furai vaidiivaitana yatari sagaivaitanau haara kiada vuaivaa vitada Yisuunna yaaku yaadudainningiaa haara kiada vuaivaa vitada inna yaaku geedainningiaa haara kieeravai.

³⁹ Haara kiooduu gioonna kiaapu yatari saga oyaivau vida nnidaida varuuya Yisuunna reeri teeda vaidi innara nniiki rakaida rakanoo raaranoo tida ⁴⁰ inna tunoo: A nuunaira nnau pinaivaa havarata kieve kava taaravooma suaivaki heekaanaravee tunnaikuavee. Mo eenoo ai vitee yoketaivau yapaanee. A kutaa Anutuugaa mmaapukuavee tiee yatari sagaivaudiri reemi ree tummuane, ⁴¹ tuduu rikiada vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata kua mmaanna kiaa mmira vaidiiaata vaidi

yokovaiyaatama mmuaikaraama innara raida ⁴² tunoo: Ivo ari vo gionna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapa kioo hama yopeema ari vitoo yoketaivau yapainoo. Ivo kutaa Isarairaiya kieetavaivee, kiasa kioo yatari sagaivaudiri reemi roo tiinai ta teeda innara kutaavaivee kiaravai. ⁴³ Ivo Anutuugaara yaagueeqainnonno ariiyara tinoo: Na Anutuugaa Mmaapuvaivee, tiivai. Kii ta teekio fai Anutuugo innara mmuduuya ruoo makee inna tino fai kati yoketaama varinaravaivee, ⁴⁴ tuduu mmuara furai vaidi-ivaitana inna tasipama haara kioovaitanaatama mmuaikaraama Yisuunna rakanoo raaranoo tiravai.

Yisuuva putiravai

(Marakaa 15:33-41; Rukaaso 23:44-49; Yuvuaano 19:28-30)

⁴⁵ Itaa kua tuduu suaivo ikianna tammauduu mmuakiaa mmatavai heenama kioo vaududuu suaivo hanigiooduu taikeravai. ⁴⁶ Taika kiooduu Yisuuva puaisakama aayanna roo ari kuaivakidiri tunoo: Irai Irai rama savatanii, tiravai. Ii kua ivaa oyaivo ataa kua tunoo: Ni Anutuugo, ni Anutuugo, dataama vaikiai ni pikiaannanee? tiravai.

⁴⁷ Yisuuva aayanna tuduu rikiada gionna kiaapu vooya ivau duuya ivo aayanna tuu-va vaa rikiada tunoo: Ivo Irayaannara aayanna tinoo, ⁴⁸ tuduu rikioo vo vaidi voovoono akiairauduu seenoo vioo kapuka roosuu mminnaa voovai varoo kapikaroo nnoori ari vookaravuaa nnutuuvo vinikaivakidiri rabuuma kioo kuasaa hokobaivau kuru kioo varoo numa yatari saga oyaivaki dioo vainno reeri Yisuuva ivaa nnaiveera inna mminee kiasa rikiooduu ⁴⁹ ari seenaiya tunoo: A ivau iinai ta teekio Irayaava tuma inna vitoo yoketaivau yapaanarannee? Vara hama inna vitoo yoketaivau yapaanarannee?

⁵⁰ Iya itaa kua tuduu Yisuuva kava puaisakama aayanna roo putiravai.

⁵¹ Putuduu buruqa pinaivo nuunaira nnau pinaivaki hiruuvo mmutunnidiri kereetu varoo oyaivaki tuoo saivai sainai vuduu saivai sainai viravai. Vuduu mmataa kuaruuvo utuduu oorasauyauvo ruannasituuduu ⁵² Anutuugo tuduu mmata nnauyauvo feesainno kooyaa vauduu Anutuugaa gionna kiaapu vaa putuu vooya kava diiteeravai. ⁵³ Diitooduu Yisuuva nnaagiai ari putuuvakidiri diitoo suaivaki iya mmata nnauyauvaa pikiada yoosinna Yerusareemaivaki vuduu kaayau gionna kiaapuuya iya teeravai.

⁵⁴ Yisuuva putuu suaivaki rapira vaidiiaa kieetaivootama ari rapira ngiaammuaui inna tasipooyaatama homo Yisuunnara puru varida mmataa kuaru pinaivo utuuvaa teeda ari vookara ari vookarau aataruuyauvo ivaki vauyauvaatama teeda kaayauma aatuuda tunoo: Anna kutaa tuanaa Anutuugaa Mmaapu tuanaivovee, tiravai.

⁵⁵ Tuduu kaayau gionnaiya Karirayaadiri Yisuunna nnaagiai nnida innara tuqinnooya ngieeradiri dida vaida rooru inna teeravai. ⁵⁶ Makataraa gionna Mariaavaata Yakoo-paya Yoosiipaya kaano Mariaavaatama Sevetainna nnaataivootama iya tasipama dida vaido ivaki rooru Yisuunna teeravai.

Vaidiia Yisuunna hau kieeravai

(Marakaa 15:42-47; Rukaaso 23:50-56; Yuvuaano 19:38-42)

⁵⁷ Upisipisiinno varuduu rikioo yoosinnaivaa nnutuuvo Arimateyaa vaidi kaayau hoona suvuauvaa nnutuuvo Yoosiipo nniravai. Iva Yisuunna nnaagiai nuaira vaidivai variravai. ⁵⁸ Varuuvo ivoono oro Piratuusaa Yisuunna nnabaivaara yaparairavai. Yaparauduu rikioo Piratuuso ari ngiaammuauya tuduu iya Yisuunna nnabaivaa varada Yoosiipaa mmiravai. ⁵⁹ Mmuduu too varoo yoketaa buruqa poosaivaadiri rurauma kioo

⁶⁰ varoo oro ari sikau mmata nnau karaasaivaki yapa kieeravai. Ivo vaa ari mmaara mmata nnauvaa oora sikau oyaivaki hatata teerama kioovaki yapa kieeravai. Yapa kioo sikau pinaivaa feena roo keegiaivaki ramuunnaama kioo viravai. ⁶¹ Vuduu rikiada Makataraa gionnaiyo Mariaavaata ari ferengaivootama mmata nnauvaara hara kiada varida rootu teeravai.

Rapira ngiaammuauya mmata nnauvaara haitatuuravai

⁶² Rootu teedada pikiada vida vauya patauduu Yutayaiya buusaivaa teerama kioo suaivo taika kioodoo vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi Fari-saiyaatama Piratuusaasi vida ⁶³ tunoo: Yokeera-o, ta rikiaunnano Yisuuva unnakua nnaamuruuvo hama putira homo varuu suaivaki tunoo: Na putino taaravooma suaivo taikanai fai na keenaa diitaanaravaivee, ⁶⁴ tuuvaara ai rapira ngiaammuauya tinai oro mmata nnauvaara taaravooma suai haitatuukiatee. Fai Yisuunna ngiaammuauya numa inna nnabaivaa hitu varada vida gioonna kiaapuuya kiaara: Vaa Anutuugo tikio Yisuuva vaivakidiri diitoo kuaivaivee, kiarainnoo. Fai iya itaama iikio nnaagiai iya gioonna kiaapuuya unnakua kiaaraivo tauraa unnakua kiaivaa yaataraanaravaivee, ⁶⁵ tuduu rikioo Piratuuso iya tunoo: Ngiengieenoo ngiaammuu rapira vooya vitada oro kiada sipuuvaa tuqinnama rau kikio yaagueeqama vakiaivee, ⁶⁶ tuduu rikiada vida ivaa keegiaivaki rummua apira sikauvau uuda raira fafaaraivaa raa kiada ngiari rapira ngiaammuauya tuduu iya ivaara haitaturavai.

28

Yisuuva kava diiteeravai

(Marakaa 16:1-10; Rukaaso 24:1-12; Yuvuaano 20:1-10)

¹ Vaidi Yutayaiya kati varira pinaa suaivo taika kioodoo rikiada Sudaqaqi suaivo reera kioodoo Makataraa gioonna Mariaavaata ari ferengaivootama Yisuunna mmata nnauvaa taara viravai. ² Vidada oro taaree tuduu makee tuduu rikioo mmataa kuaru pinaivo utuduu rikioo Udaanga Anutuugaa aangeraa voovoono ngiau aapuuvakidiri tioo oro sikauvaa keegiaivaki rau kioovaa feena kioo ivau karoo hara kioo variravai. ³ Varuduu inna oori nnikiivo hanigioo saneetu roosiima ruvuaahooduu inna buruqaivo poosa kuainno nama toroomunnaivaa roosiiravai. ⁴ Itauduu rikiada vaidi mmata nnauvaara haitaturaiya innara aatuuda biribiriida mmatayaa vida varada vaidi putuuya roosiima vairavai.

⁵ Vauduu rikioo aangeraivoono gioonnaivaitanaata kua tioo tunoo: Sa aatuukiatee. Vaa na rikiaunoo. Ngia Yisuunna vaidiiya yatari sagaivau haara kioodoo putuuvaaaraida buaama rada nookiaanoo. ⁶ Hama aavaki vainoo. Vaa diitaivai. Vaa ivo ivaara ngii giaa ngii miravai. Ivo vaivaki numa taatee. ⁷ Teeda akiairaama oro ari ngiaammuauya kiaa mmida kiatee: Vaa ivo putiivakidiri diitoo ngii tauraa Karirayaa kuanara vioo varinoo. Ngia oro ivaki inna taaravaivee, kiatee. Inna aikioovai, vaa na ni kuaivaa ngii giaa ngii miaunoo, ⁸ tuduu rikiada akiairauduu mmata nnauvakidiri pikiada aatuuda kaayauma sirigama rada seenada Yisuunna ngiaammuauya kiaa mmiaara nniravai.

⁹ Nnida varuduu Yisuuva innidanaa saidi numa tunoo: Ngia deepi kuaaraida kuaanee? tuduu rikiada numa inna yukuuvaitanau utu kiada vaidi ngiari ausa mmuduuyaivaitana inna mmiravai. ¹⁰ Mmuduu rikioo Yisuuva innidanaa tunoo: Sa aatuukiatee. Ni ngiaammuauya Karirayaa kuateera oro kiaa mmiatee. Fai iya ivaki vida ni taaravaivee, tiravai.

Rapira ngiaammuauya unnakua tiravai

¹¹ Tuduu rikiada gioonnaivaitana ngiari rikioo aataruuvau nnida varuduu Yisuunna mmata nnauvaa haitatuura rapira ngiaammuu vooyaano ngiari toovaara nnida yoosinnaivaki vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiya kiaa mmiravai. ¹² Kiaa mmuduu rikiada iyaata vaidi yokovaiyaatama nuunaida kuakuaakuaiyauvaa tida kuaivaa yeena rau kiada kaayau sikauyauvaa rapira ngiaammuauya mmida ¹³ tunoo: Gioonna kiaapuuya ataa kua kiaa mmiatee: Heenaikiai ta vuru vaidi variaunnani Yisuunna ngiaammuauya inna nnabaivaa numa varada kuaavaivee, kiaa mmiatee. ¹⁴ Fai ngia itaa kua tikio ngii kieetaivo ngii kuaivaa rikianai fai ta ngiiyara innaata

kua tikio rikioo hama ivo ngiiyara nnannataanaravee, ¹⁵ tuduu rikiada rapira ngiaammuauya ngiari sikauyauvaa varada iya tuu kuaivaa mmuakiaa gionna kiaapuuya kiaa mmiravai. Aa ta variaunna suai aavaki homo gionna kiaapu Yutayaiya ii kua ivaa tida variaano.

*Yisuuva ari ngiaammuauyaata kooyaa kua tiravai
(Maraka 16:14-18; Rukaaso 24:36-49; Yuvuaano 20:19-23;
Aposoroo 1:6-8)*

¹⁶ Yisuunna ngiaammuau yaakuuvaitana yukukidiri mmuaavai yoosinna Karirayaa vidada oro taapi tauraa Yisuuva iya kiaa mmuuvau diravai. ¹⁷ Dida vaidada toduu Yisuuva iya too vauduu teeda ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiravai. Mmudu teeda vooyaano taara yaata utida tunoo: Vo kutaa Yisuuvanee? Vo hama Yisuuvanee? Iya itaama yaata utiravai. ¹⁸ Yisuuva numa mmuakiaaya iya tunoo: Anutuuo mmuakiaa ngiau mmata mmooriivaara dira yaagueeqaivaa vaa ni mivaivee. ¹⁹ Ivaaraida ngia mmuakiaa yoosinna variaa gionna kiaapuuya tuqinnama ni kuaivaa kiaa mmikiai rikiada iya ni nnaagiai ngiaaravaivee. Fai ni nnaagiai nnikiai ngia iya nnoori apida ni Napoonna nnutuuvaata ni nnutuuvaatama Mmannasa Yoketaivaa nnutuuvaatama tida iya apuatee. ²⁰ Na kuaivaa ngii giaa ngii miauvaa iya iikia-teeraivaara tuqinnama iya kiaa mmiatee. Neenoo ngii tasipama tupatupaa varieenana ngiau mmata taikeera suaivaki homo fai na ngii tasipama varinaravaivee. Ivaara yaata utuatee, tiravai.

Marakaavaano Yisuunna mmayaaya yoketaivaa fafaara reeravai

*Marakaava Yisuunna mmayaaya yoketaivaa fafaara roo kuaivo ataama vaivai. Yisu-
uva nnutu ruua vaidivai varioo mmuakiaa mmoori aataru yoketaiyauvaa akiairauduu
uuyauvaara Marakaava fafaara reeravai. Yisuuva yoketaa mmooriivaa gioonna kiaapu-
uya vitauduu iya ivaudiri arinaima inna teeda tunoo: Ivo nnutu ruaavaivee, tiravai. Ivo
ari yaagueeqaivaura mmagia maisaiya yaataroo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa
maisaiyauvaa rugeeravai. Ivo Anutuugaa mmaapuvai varioo ariiyara tunoo: Na Vaidi-
ivaa Mmaapuvaivee, tiravai. Gioonna kiaapuuya kati mmamma dummukiara yoketaama
variateeraivaara Yisuuva iya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanarivaara tuoo
putiravaivee.*

Yuvuaano nnoori apiraivoono mmayaayaivaa

iya kiaa mmiravai

(Matai 3:1-12; Rukaaso 3:1-18; Yuvuaano 1:19-28)

¹ Aa Mmayaaya Yoketaa aavo Anutuugaa Mmaapu Yisuu Kirisiinnara toosa hara tira mmayaayavai. ² Ii mmayaaya ivaa nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaava fafaara reeravai. Yisayaava Anutuugo ari Mmaapuvaara tuu kuaivaa fafaara roo tunoo:

Na titauko nnii vaidiivo aa nninoo.

Fai na i tauraivaannaadee titano vioo aataruuvaa aini teerama kiaanaravai.

³ Fai ivoono koo mmuyai gaanga voovau dioo vainno aayanna roo tinara:

Ngia ngii kieetaivaara

aataruuvaa teerairivaa roosiima

ngii Udaangaivaara teerama kiaatee.

Udaangaivo ngiisi nninaraivaara teeraida safuuma kiaatee.

Yisayaavaano fafaara roo itaa kua tiravai.

⁴ Yisayaava fafaara roo kuaivo Yuvuaano nnoori apira vaidiivo uuvadiri kaanaivo vairavai. Ivo numa koo mmuyai gaanga voovau dioo vainno Anutuugaa mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo tunoo: Ngia ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa mmooka hanigia mmida pikikiai na nnooriivaadiri ngii apino Anutuugo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee, ⁵ tuduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yerusareemaiyaata vo yoosinna vo yoosinna Yutayaivaki vau yoosinnaiyaatama Yuvuaanaasi vida ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa Anutuugaa kiaa kookieema kioodoo nnoori Yorotaanaivakidiri Yuvuaano iya nnoori apiravai.

⁶ Yuvuaano puara kamera yaasiivaadiri yaapaivaa roosi iima kioo uyu kioo nnabaivaadiri vausa roosi iima kioo ari tammaivaki rau kioo kaisaivaa nnoo ngen-
gengoongaivaa suuyaivaa nneeravai. ⁷ Ivoono gioonna kiaapuuya kiaa mmioo tunoo: Vaidi ni nnaagiai nninaraivo nnoonna vaidivai. Na kiisa vaidivai. Hama na yopeema mmoori vareera ngiaammuaivai roosiima variee inna yuku nnabaivaitana yenaivaitana rakuasaa kiee utu radaanaravai. ⁸ Na kati mmanna nnooriivaadiri ngii apuaunoo. Ivoono ni yaatarivoono Anutuugaa Mmannasa Yoketaivaa tino too ngii aakiaana varinaravaivee, tiravai.

Yuvuaano Yisuunna nnoori apuduu Sataango inna yaparairavai

(Matai 3:13-4:11; Rukaaso 3:21-22; 4:1-13)

⁹ Ii suai ivaki Yisuuva Karirayaa vau yoosinna kiisa Nasareetadiri pikioo Yuvuaanaasi ngioo nnoori Yorotaana ivaki oro duduu Yuvuaano inna apiravai. ¹⁰ Inna apu kioodoo Yisuuva nnooriivakidiri numa siriivau duu saivaata reeri tooduu ngiauvo rusiti varoo vioo sai ngioo sauduu Mmannasa Yoketaivo ngiaamma mirunnaivaa roosuuvono tuoo tuoo innayaa variravai. ¹¹ Innayaa varuduu rikiooduu ngiau apuuvakidiri Anutuugaa kuaivo tuoo tunoo: Na aiyara mmuduuya ruee na i tauko pinaama ni yoketainoo. A ni Maapu tuanaakuavee, tiravai.

¹² Tuduu tuu saivaata Mmannasa Yoketaivo yaagueeqama Yisunna titoodu koo mmuyai gaanga voovaura viravai. ¹³ Oro hara kioo varuduu taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo suaiyauvaa ivaki varuduu ivo muaraagakiaiveera Sataango numa inna iinno teeravai. Ii yoosinna ivaki fayai mmarraraa avaikaraya suvuauduu aangeraiya tuma Yisunna tuqinnada haitaturavai.

*Yisuuva tavau vareera vaidi taarama taaramaara tiravai
(Matai 4:12-22; Rukaaso 4:14-15; 5:1-11)*

¹⁴ Vaidiia Yuvuaanaa oovi nnauvaki yapa kioodoo ivaki varuduu Yisuuva Karirayaa vioo Anutuugaa mmayaaya yoketaivaa gionna kiaapuuya kiasa mmioo ¹⁵ tunoo: Anutuugo mmataama kioo suaivo aa vainima nnino. Anutuugo gionna kiaapuuyara dira suaivo kiisa suai nninaravai. Ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada mmayaaya yoketaivara kua kutaavaivee kiatee, tiravai.

¹⁶ Yisuuva nnaagiai nnoori haruunga Karirayaa siriivau vioo tooduu tavau vareera vaidivaitana Simoono ari kataivo Adiriaasooyarii inna teeda vaidi tavaura nnooriivaki ngiari utua vaaheeyauvaa kagaari kiada tu kiada vauduu ¹⁷ Yisuuva ivaitana tunoo: Ngia ni nnaagiai nnikiai na ni kuaivaa ngii giaa ngii minai ngia tavau vareerayaama gionna kiaapuuya vitada niisi ngiatee, ¹⁸ tuduu rikiada makee tuduu ivaitana ngiari utua vaaheeyauvaa pikiada inna nnaagiai viravai.

¹⁹ Vida Yisuuva vioo tooduu Sevetainna mmaapuuvaitana Yakoopaya Yuvuaanaya ngiari kanuuvaki varida ngiari utua vaaheeyauvaa sapiraida variravai. ²⁰ Sapiraida varuduu Yisuuva ivaitana too suaivaki ni nnaagiai ngiateera ivaitanaara tuduu ngiari gionnaata ngiari mmoori varoo vaidiiaatama kanuuvaki pikiada inna nnaagiai viravai.

Vaidiivaaki mmagia maisaivo topauvaa

*Yisuuva titeeravai
(Rukaaso 4:31-37)*

²¹ Iya vidada yoosinna Kapanama oro varuduu Yutayaiya kati varira suaivo nnuduu Yisuuva nuunaira nnauvaki vioo gionna kiaapuuya Anutuugaa mmayaayaivaa kiasa mmuduu rikiada ²² inna kuaivaa rikiooya iva tuu kuaivara kaayauma nnikiarairavai. Hama iva Anutuugaa kua mmaanna kiasa mmiraiya roosiima tirainno ari vookarau yaagueeqaivo inna tasipooduu kua tiravai.

²³ Ii suai ivaki vaidiivaa aakiaivaki mmagia maisaivo topauvo nuunaira nnauvaki ngioo kai tuoo ²⁴ mmagia maisaivo inna kiasa mmu kuaivaa tunoo: Yisuu-o, Nasareetaa vaidikuavee. E aaniivai ti iinarainna ngiannanee? A ti ruputu taikaanara ngiannanee? Vaa na i tauvai. A Anutuugaa vaidi yoketaa tuanaakuavee, ²⁵ tuduu rikioo Yisuuva yaagueeqama mmagia maisaivaa tunoo: Sa kua tirainna vaidiivaa aakiaivakidiri tiee kuanee, ²⁶ tuduu rikioo mmagia maisaivo vaidiivaa aakiaivakidiri tuoo kuanara uudu ivo pinaama yuku yaaku hannatotaudu mmagia maisaivo inna aakiaivakidiri kaayauma kai kai tuoo mmaanai tuoo viravai. ²⁷ Tuoo vuduu rikiada mmuakiasa gionna kiaapuuya nnikiaraida ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Inna aaniivainnee? Inna karaasa kuavainno tiinnee? Aa vaidi aavo yaagueeqa vaidivai kieeta vaidiaano tirayaama mmagia maisaiyauvaa yaagueeqama tikiai kuanoo,

²⁸ tuduu rikiada Yisuuva uu mmooriiyauvaa gioonna kiaapuuya teeda vida mmuakiaa Karirayaa vau yoosinnaiyauvaki varuuya kiaa mmuduu rikieeravaivee.

Yisuuva kaayau nniitarooya tuqinneeravai
(Matai 8:14-17; Rukaaso 4:38-41)

²⁹ Yisuuvaata ari ngiaammuaudootama Yakoopaya Yuvuaanaya tasipama nuunaira nnauvaki pikiada Simoonaya Adiriaasaya nnauvaki safuuma viravai. ³⁰ Vida tooduu Simoonaa nnummuayaanna nniitarooduu ikiyanaa tooduu mmaatayaa nnaasu vauduu innara Yisuunna kiaa mmiravai. ³¹ Inna kiaa mmuduu rikioo innasi vioo inna yaakuuvadiri vararu utuduu diitooduu ikiyanaivo taika kiooduu yeennaivaa iya mmiravai.

³² Hannauduu suaivo haatapooduu rikiada gioonna kiaapu vooyaano ngiari seena gioonna kiaapu nniitarooyaatama vooya aakiaiyauvaki mmagia maisaiyauvo varuuyaataama vitada Yisuunnasi nniravai. ³³ Mmuakiaa gioonna kiaapu yoosinna varuuya nnidada nuunaida nnau keegiaivaki dida vauduu ³⁴ Yisuuva kaayau nniitaroo ari vookara ari vookarauya tuqinnoo kaayau mmagia maisaiya vooya aakiaiyauvaki varuuya tuduu pikiada viravai. Mmagia maisaiya Yisuunna arinaima toovaara iya kua tivoora Yisuuva iya ooqoo tiravai.

Yisuuva Karirayaiya mmayaaya yoketaivaa

kiaa mmiravai
(Rukaaso 4:42-44)

³⁵ Heenanaanna upisi saivaata Yisuuva diitoo nnauvaa pikioo yoosinnaivaata pikioo oro kumina mmata voovau varioo yaaku vareeravai. ³⁶ Yaaku varoo varuduu Simoono ari saiyaatama diitada vida innara buaama rada nuaida tooduu ³⁷ iva iya too vauduu teeda inna tunoo: Mmuakiaaya aiyara buaama rada nookiaano, ³⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Pikiada nnikiai ta aa yoosinna vaini vai aayauvaki kuaaravee. Anutuuqaa mmayaaya yoketaivaa iyaatama fai na kiaa mmilaraivaara kuaaravee. Na iyaatama kiaa mmilaraivaara tiiravaivee, ³⁹ kiaa kioo ivaki pikioo mmuakiaa yoosinnaiyauvo Karirayaa vauyauvaki vioo ngiari nuunaira nnauyauvaki Anutuuqaa mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo mmagia maisaiyauvaa tuduu iyakidiri tiida viravai.

Yisuuva buunna hooya mmamma roosuuvaa tuqinneeravai
(Matai 8:1-4; Rukaaso 5:12-16)

⁴⁰ Vaidi voovai mmammaivo buunna hooya mmamma roosuuvoono Yisuunnasi numa toorivu yau haroo yaagueeqama inna yaparainno tunoo: A ni mmammaivaa tuqinnaanaree tiee aikiooma tuqinnaanaravaivee, ⁴¹ tuduu rikioo Yisuuva pinaama innara boo tioo ari yaakuuvaa reeti innayaa utuoo tunoo: Fai na i tuqinnaanaravai. Na tino i mmammaivo yoketaakiaivee, ⁴² tuduu tuu saivaata buunna hooya mmamma roosuuvo taikooduu kati hara kioo variravai. ⁴³ Kati hara kioo varuduu Yisuuva kua yaagueeqama innaata tuoo akiairauduu inna titoo ⁴⁴ tunoo: Sa viee aavaara gioonna kiaapu voovai kiaa mmianee. Akiiraama Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiivaa ai mmammaivaa inna vitaakianee. I mmammaivo yoketaivaara nnaaruaa vaidi Musiiva tuuvaugiataama puara sipisiipaivaa kati rupu kuu Anutuuqaara hudaanee. Hudanai rikiada gioonna kiaapuuya i mmammaivo yoketaivaara arinaima teeda rikiaaravaivee, ⁴⁵ tuduu rikioo hama inna kuaivaa rikioo pikioo vioo gioonna kiaapuuya mmannamanna kiaa mmiravai. Kiaa mmuuvaa iya inna suvuaivoora kiaa Yisuuva hama yoosinnaivaki kooyaa nuairavai. Ivo oro koo mmuyai gaanga yoosinnaiyauvaki hara kioo varuduu gioonna kiaapuuya vo yoosinna vo yoosinnaiyauvakidiri innasi nniravai.

2

Yisuuva vaidi voovai mmammaivo putuuvaa tuqinneeravai (Matai 9:1-8; Rukaaso 5:17-26)

¹ Vo suai voovaki Yisuuva kava vara ranoo yoosinna Kapanauma vuduu ari nnauvaki varuu kuaivaa kaayau gioonna kiaapuuya rikiada ² innasi nnida nuunaida nnauvaa suvuai kiada sipu oyaivakiaata nnau oyaivakiaatama suvuai kioodoo Yisuuva mmayaaya yoketaivaa iya kiasa mmiravai. Iya kiasa mmioo varuduu ³ vaidi vooyaano vaidi voovai yuku yaaku putuuvaa taarama taaramadoono taina rau varada Yisuunnasi nniravai. Nnida tooduu gioonna kiaapuuya suvuai kiada varuduu hama inna varada Yisuunnasi ngiaara aataruuvootairavai. ⁴ Hama aataruuvootauduu iya Yisuuva duupinnainningiaa ngiau aapu karada tausiivaa rabara kiada hiriraiyauvaa ravarata kiada idadiri yuku yaaku putuu vaidiiivo ari kegeennaivau vauvaa Yisuunnasi reemma kioodoo tiiravai. ⁵ Tuuduu rikioo iya ngiari yaata tinniiyauvaki vau kuaivaa Yisuunnara tunoo: Ivo aikiooma tuqinnaanaravaivee, tuu kuaivaa Yisuuva rikioo vaidi yuku yaaku putuuvaa tunoo: Boo, ni vaidivai, vaa na kiauko i mminnamminnaa maisaiyauvo taikainoo, ⁶ tuduu rikiada kua mmaanna kiasa mmira vaidi ivaki varuuya ngiari yaata tinniyaa vau kuaivaa yaata utida tunoo: ⁷ Mo dataama kioonno aa vaidi aavoono ariiyara yaata utuoo Anutuuga roosiima kua tiinne? Hama vaidi voovoono yopeema vaidiia mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaivaivee. Anutuuga mmuaavoono vaidiia mminnamminnaa maisaiyauvaa rugeeraivovee, ⁸ tuduu rikioo Yisuuva akiairauduu iya yaata tinniyaa vau kuaivaa arinaima rikioo iya tunoo: Ngia aaniiraida ngii yaata tinniyaa vai kuaivaa yaata utida itaa kua kiasanee? ⁹ Na tinara kuaivo dee kuavainno yoketainnee? Vara dee kuavainno ari vookarainnee? Fai na tinara: Vaa na kiauko i mminnamminnaa maisaiyauvo taikainoo, tinaranne? Vara na tinara: Diitee ai kegeennaivaa varee kuanee, tinaranne? ¹⁰ Aa mmata aavau Na Vaidiivaa Mmaapuuvoono vaidiia mminnamminnaa maisaiyauvaa rugeeraivaa nakaaravovee. Fai na iina ngia ivaa taaravaivee, kiasa kioo vaidi yuku yaaku putuuvaa tunoo: ¹¹ Na i kiasa i mmiaunoo. Diitee ai kegeennaivaata varee ai nnauki kuanee, ¹² tuduu rikiada gioonna kiaapuuya teeda vauduu ivo diitoo akiairauduu ari kegeennaivaata varoo viravai. Vuduu iya pinaama nnikiaraida Anutuuga kua yoketaivaa tida tunoo: Hama ta aqaa mmoori aavaa tauraa taunnavaivee, tiravai.

Yisuuva Riviinna maavee tuduu inna tasipama viravai (Matai 9:9-13; Rukaaso 5:27-32)

¹³ Yisuuva kava nnoori haruunga Karirayaa siriivau tioo tioo tuma tooduu gioonna kiaapu kaayauya innasi nnida nuunauduu iva kua yoketaivaa iya kiasa mmiravai. ¹⁴ Kua kiasa mmi taika kioo kava vara ranoo Kapanauma vioo tooduu Arapainna mmaapuuvoo Riviiva ari sikau takiisa vareera nnauvaki hara kioo varuduu Yisuuva inna too tunoo: Ni nnaagiai ngianee, tuduu rikioo diitoo inna nnaagiai viravai.

¹⁵ Oro varioo Yisuuva Riviinna nnauvaki yeenna nnoo varuduu kaayau mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gioonna kiaapu maisa vooyaata kaayau sikau takiisa vareera vaidi maisa vooyaata numa innaata ari ngiaammuaayaata tasipama yeenna nneeravai. Kaayau gioonna kiaapu mmuaakaraakiaya Yisuunna nnaagiai nuairaivara ii gioonna kiaapu iya Yisuunnaata ari ngiaammuaayaata tasipama yeenna nneeravai. ¹⁶ Farisai vaidiiyakidiri Anutuuga kua mmaanna kiasa mmira vaidi vooyaano Yisuuva mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gioonna kiaapu maisaiyaata sikau takiisa vareera vaidi maisaiyaata yeenna nneeda varuuvaa teeda Yisuunna ngiaammuaaya yaparaida tunoo: Mo aaniira ivo sikau takiisa vareera vaidi maisaiyaata gioonna kiaapu mminnamminnaa maisa suvuaiyaata iya tasipama yeenna nnooriivaa nnainnee? ¹⁷ tuduu rikioo Yisuuva iya kuaivaa rikioo iya sai tunoo: Gioonna kiaapu homoraiya hama kuminayaa nniitareeraiya tuqinneera vaidiivaasi kuaavai.

Gioonna kiaapu nniitareeraiya nnaasu innasi kuaavai. Na hama gioonna kiaapu yoke-taama variaiya maavee tinaraivaara tiiravai. Gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisa suvuaiya na maavee tinaraivaara tiiravaivee, tiravai.

Yeenna nneeraivaara ooqoo tuuvaara

*iya Yisuunna yaparairavai
(Matai 9:14-17; Rukaaso 5:33-39)*

¹⁸ Vo suai voovaki Yuvuaanaa nnaagiai nuairaiyaata vaidi Farisaiyaatama Anutu-uqaara yaata utida ngiari yeenna nneeraivaara ooqoo kiaa kiada kati varuduu gioonna kiaapuuya numa Yisuunna yaparaida tunoo: Mo dataikiaida vaidi Yuvuaanaa nnaagiai nuairaiyaata vaidi Farisaiya nnaagiai nuairaiyaatama Anutu-uqaara yaata utida ngiari yeenna nneeraivaara ooqoo kiaa kiada kati variaani i nnaagiai nuairaiya hama itaa kiaanee? ¹⁹ tuduu rikioo Yisuuva mmataira kuaivaa iya sai tunoo: Yaapeeri nneera suaivaki kieevatiivo gioonna kiaapuuya tasipama varikiai rikiada hama iya yeenna nneeraivaara ooqoo kiaravai. Fai nnaaravai. Kieevatiivo iya tasipama varii suaivaki hama iya yopeema yeenna nneeraivaara ooqoo kiaravai. ²⁰ Fai suai voovai nninai rikiada vaidiiya kieevatiivaa vitada rupertikiai ii suai iyauvaki iya yeenna nneeraivaara ooqoo kiaravai.

²¹ Hama gioonna kiaapu voovoono nnisi buruqa tapasiivaki karaasa buruqa kii-saivaa hatoka funnivai. Fai funnu kioo nnooriivakidiri fini kino karaasa buruqaivo yaagueeqainno fai buruqa nnisiivaa utu rapasi kino rikioo pinaama tapasinaravai. ²² Hama vaidi voovoono vuaina suuya karaasaivaa puara nnaba funnu kiaa nnisi-ivaki tusaa uyivai. Fai tusaa uyu kino yapooma vuaina suuyaivo vainno yootano puara nnaba nnisiivo rusitinaravai. Rusitino rikioo vuaina suuyaivo tuoo vino puara nnabaivo maisainaravai. Iya karaasa vuaina suuyaivaa puara nnaba karaasaivaki tusaa uyuaavaivee, tiravai. Yisuuva nnisi aataruuvoota karaasa aataruuvootama hama yoketaama mmuaavau vauvaara itaa kua tiravai.

*Vaidiia kati varira suaivaara Yisuunna yaparairavai
(Matai 12:1-8; Rukaaso 6:1-5)*

²³ Yutayaiya kati varira suai voovaki Yisuuva ari ngiaammuauyaataama yeennaivaa nnutuuvo vuiita mmooriivaki nuairavai. Iya nuaida varida inna ngiaammuauya vuiita iiraiyauvaa utu rasukua rada nuairavai. ²⁴ Nuauduu Farisaiyaano iya teeda Yisuunna tunoo: Taanee. Ta kati varira suaivaki ti mmaanna tira kuaivo ooqoo tiraivaa aanii kieemaida i ngiaammuauya hatokaanee? ²⁵ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Ngia Davuitinna mmayaayaivo yanaivau vaivaa jaarida hama tuqinnama rikiaavai. Nnaaruaa vaidi Davuitiivaata ari tasipama nuauyaatama kaayauma iya yeenna rauduu rikioo hama yeennaatauduu ²⁶ ivo Anutu-uqaara nuunaira nnauvaki vioo yeenna bereeta Anutu-uqaaniee kiaa yapoo yeennaiyauvaa varoo nneeravai. Ti mmaanna tuu kua aataruuvo vainno tunoo: Anutu-uqaara kati puara hudeeraiyaano nnaasu Anutu-uqaaniee kiaa yapoo yeenna bereetaiyauvaa nnaatee, tuduaata ii suai ivaki Anutu-uqaara kati puara hudeera kieeta tuanaivaa nnutuuvo Apiaitaava varuu suaivaki Davuitiiva ii kua ivaa hatoka kioo numa yeennaiyauvaa varoo nnoo ari tasipama nuauyaatama mmioo nnooduu hama Anutu-uqo ooqoo tiravai, ²⁷ kiaa kioo tunoo: Hama Anutu-uqo Yutayaiya kati varira suaivaa aataruuvaa iikiateera nnaasu gioonna kiaapuuya yapa kieeravai. Ivo gioonna kiaapuuya iima kioo iyara yaata utuoo kati varira suaivaa iyani yapa kieeravai. ²⁸ Na Vaidiivaa Mmaapuuvoono kati varira suaivaa nakaaravovee, tiravai.

3

Yisuuva vaidi yaaku sorogauvaa tuqinneeravai (Matai 12:9-14; Rukaaso 6:6-11)

¹ Yisuuva kava vara ranoo nuunaira nnauvakira vioo tooduu vaidi voovai yaaku saivai sorogainno taminnuunnuunno vuuvo ivaki variravai. ² Varuduu gioonna kiaapu vooya ivaki varuuya yaata utida tunoo: Yisuuva kati varira suaivaki inna tuqinnaarannee? kiaa inna puaisakama teeda vairavai. Ivo koonnama iinai rikiada kua pinaivaa innaki yapaaraivaara inna puaisakama teeda vairavai. ³ Iya inna teeda vauduu Yisuuva vaidi yaaku sorogauvaa tunoo: Diitee numa aavau dianee, ⁴ kiaa kioo gioonna kiaapuuya yaparainno tunoo: Ta kati varira suaivaki dee mmoorivai iikiaarannee? Ti mmaanna tira kuaivo dataa kuainno tiinne? Vara ta yoketaa mmooriivaa iikiaarannee? Vara maisa mmooriivaa iikiaarannee? Vara vaidi nniitaravaa tuqinnaarannee? Vara vaidiivaa ruputu kikio putinaranne? tuduu rikiada kua seemuaa variravai. ⁵ Kua seemuaa varuduu Yisuuva iyara inna nnannatooduu iya haitatuumaa too iyara inna nnannatooduaata iyara boo tiravai. Ngiari tinni nnikiyauvo yaagueeqauvaara ivo iyara boo tiravai. Yisuuva vaidi yaaku sorogauvaa tunoo: Ai yaaku sorogainno taminnuunnuuvaa raduda utuane, tuduu rikioo ari yaakuuvaa raduda utuduu yoketairavai. ⁶ Yoketauduu Farisaiya ivaa teeda akiairauduu nuunaira nnauvaki pikiada kieeta vaidi Herootaa nnaagiai nuairaiyaatama nuunaida Yisuuva ruputuaara inna mmaara kuaivaa kiaa teerama kieeravai.

Gioonna kiaapuuya nnoori siriivau nuunairavai

⁷ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama ivaki pikiada nnoori haruunga Karirayaa vida kiooduu kaayau gioonna kiaapuuya iya nnaagiai viravai. Gioonna kiaapuuya Karirayaivakidiriaata Yutayaivakidiriaatama ⁸ Yerusalemavakidiriaata Irumaivakidiriaatama nnoori Yorotaana sainai varuuvakidiriaata yoosinnaivaitana Turu Sitoona vainima varuuvakidiriaatama viravai. Yisuuva mmooriivaa uu kuaivaa rikioovaara iya inna nnaagiai innasi viravai. ⁹ Vida varuduu Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Gioonna kiaapuuya ni suvuakuarainnoo. Kanuuvaa varada niini teerakiatee, tiravai. ¹⁰ Yisuuva kaayau nniitarooya tuqinnoovaara gioonna kiaapu nniitareeraiya innayaa utuaara inna suvuiravai. ¹¹ Mmuakiaa suai gioonna kiaapu mmagia maisaiya iya aakiaana varuuya inna teeda vida varada inna yuku oyaivaki toorivu yau harada mmagia maisaiya iya kiaa mmuu kuaivaa aayanna tida tunoo: E Anutuuaqaa Mmaapu tuanaakuavee, ¹² tuduu Yisuuva yaagueeqama iya kiaa mmioo tunoo: Sa niyara kiaa kookieekiatee, tiravai.

Yisuuva ari ngiaammuauya mmataama kieeravai (Matai 10:1-4; Rukaaso 6:12-16)

¹³ Yisuuva taapiivaura vioo ari vitaanaree tuu ngiaammuauya innasi ngiateera tuduu innasi nnuduu ¹⁴ yaakuuvaitana yukukidiri taarama mmataama kioo iya tunoo: Ni tasipama nookiaaraivaara na ngii mmataama kiaunoo. Ngia Anutuuaqaa kua yoke-taivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaaraivaara na ngii titanai kuatee. ¹⁵ Fai ngia vikiai gioonna kiaapuuyakidiri mmagia maisaiya titakiai kuateera yaagueeqaivaa na ngii minai kuaravee, tiravai. ¹⁶ Yaakuuvaitana yukukidiri taarama ngiaammuauya ivo mmataama kiooya nnutuuyauvo ataama vainoo. Voovai nnutuuvo Simoono Yisuuvaano innara nnutu karaasaivaa Petorooso tiravai. ¹⁷ Voovaitana Sevetainna mmaapu kato vayoovaitana Yakoopaya Yuvuaanayara Yisuuva karaasa nnutuuvaa Buainakiiso ivaitanaara tiravai. Nnutu Buainakiisa oyaivo ngiaarunna akuavai. Ngiaarunno akua karara tuneema taaravaitana kuaivaa karara tiravai. ¹⁸ Voovai nnutuuvo Adiriaaso voovai nnutuuvo Piriipo voovai nnutuuvo Batoromaiva voovai nnutuuvo Mataiva voovai nnutuuvo Tumaaso voovai Arapainna mmaapuuvaa nnutuuvo Yakoopo voovai

nntuuvo Tariaaso vaidi vooya inna mmataivaa varoovaara kaayauma rapira vaidi-ivaa nntuuvo Simoono ¹⁹ voovai nntuuvo Yutaaso Isariootovee. Ivoono nnaagiai Yisuunna nnammutuainya fai kooyaa inna vitainaraivaa kua yeena rau kieera vaidi-vai.

Farisaiya Yisuunnara maisaira kuavai tiravai

(Matai 12:22-32; Rukaaso 11:14-23; 12:10)

²⁰ Yisuuva ari varuu nnauvaki oro ivaki varioo tooduu innaata ari ngiaam-muauyaatama gioonna kiaapuuya keenaa suvuai kiooduu hama ngiari yeenna nnaara suaivootairavai. ²¹ Hama ngiari yeenna nnaara suaivootauduu Yisuunna seenaiya gioonna kiaapuuya itaama inna uuvaa rikiada inna vitaara nniravai. Vooyaano innara tunoo: Vaa ivo yaata duunaivaivee, tuuvaara inna vitaara nniravai.

²² Vaidi vooya Anutuugaa kua mmaanna kua mmiraiya Yerusareemadiri nnuuyaano innara tunoo: Mmagia maisaiya kieetaivaa Sataangaa nntuu voovai Beresebuuro inna aakiaivaki varinoo. Variivoono ari yaagueeqaivaadiri mmagia maisaiya vaidiiaa aakiaiyauvaki variaya titaikiai kuaavaivee, ²³ tuduu rikioo Yisuuva gioonna kiaapuuya tuduu innasi nntuu mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo kua voovai iya kua mmioo tunoo: Mo dataama Sataango ari seena mmagia maisaiya titanai kuaaranee? Hama yopeemavee. ²⁴ Fai gioonna kiaapuuya mmuaa mmatavau variaya rapidada ivaudiri raubiriida mmarammaraama varida hama yopeema mmuaavau yaagueeqama varirama kiada fai taikaaravai. ²⁵ Fai gioonna kiaapu mmuaa nnauvaki variaya rapidada vida raubiriida mmarammaraa varida hama mmuaavau yaagueeqama varirama kiada fai muaraagakiaaravai. ²⁶ Itaama vainai fai Sataangoota ari seena mmagia maisaiyaatama rapuonnonno kinai fai mmarammaraa varida hama mmuaavau yaagueeqama varirama kiada fai taikaaravaivee, tiravai.

²⁷ Ivo itaa kua kua kioo Sataangaara kava vo kuavai mmataama kioo tunoo: Fai vaidi voovoono yaagueeqa vaidiivaa nnauvaki vioo inna hoonaiyauvaa ariiyara varaanaree kua kioo hama sabi kuanaravai. Fai tauraa vaidi yaagueeqaivaa yuku yaakuuvaa yeenaadiri ranaa rau kioo vioo inna nnauvakidiri inna hoonahaanaiyauvaa varaanaravai.

²⁸ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai vaidiiaa mminnamminnaa maisa mmuakiaayauvaatama mmuakiaa maisa kua kiaiayauvaatama fai Anutuugoono rugaanaravai. ²⁹ Fai gioonna kiaapu voovoono Mmannasa Yoketaivaara maisavaivee tiivaa fai hama Anutuugo ivaa rugaanaravaivee. Fai tupatupaa vainaravaivee, tiravai. ³⁰ Vaidi Anutuugaa kua mmaanna kua mmiraiya Yisuunnara tunoo: Mmannasa maisaivo inna aakiaana varinoo, kua kiada Mmannasa Yoketaivaara maisavaivee, tiravai.

Yisuunna kaanoota kataunnaiyaatama innara tiravai

(Matai 12:46-50; Rukaaso 8:19-21)

³¹ Yisuunna kaanoota ari kataunnaiyaatama numa mmaanai dida vaidi tiisi tum-muaneera innara tiravai. ³² Iya innara tuduu gioonna kiaapuuya inna suvuau kiada varuuya inna tunoo: Aa mmiaa i kaanoota i kataunnaiyaatama aiyara kuaano, ³³ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ni noonna tuanaivaata ni gata tuanaiyaatama vaa ngia taavaivee. Na ni noonna tuanaivaaraata ni gata tuanaiyaraatama mmuduuya ruauneema dee gioonna kiaapuvara na mmuduuya ruaunnee? ³⁴ kua kioo gioonna kiaapu ivaki varuuya haitatuuma too iya tunoo: Aqaayaano ni noova ni gataunnaiya variaano. ³⁵ Gioonna kiaapu voovoono Anutuugaa tinniivau vai kuaivaa tuqinnama rikioo iinnonno inna ni gata vayaa ni nunna nayaa ni noova varinoo, tiravai.

4

Yisuuva uru rututuooma kioovaudiri

mmataama kioo tiravai
(*Matai 13:1-9; Rukaaso 8:4-8*)

¹ Yisuuva keenaa nnoori haruunga mmaagaivau dioo vainno mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiravai. Kiaa mmioo varuduu gioonna kiaapu kaayauya inna suvuauvaara kanuuvaki karoo varioo feena roo oro nnoori tooyaivaki kioo ivaki varioo kuaivaa iya kiasa mmiravai. Kuaivaa iya kiasa mmuduu rikiada gioonna kiaapuuya nnoori mmaaga ivau varuduu ² iva mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo kaayau kuaiyauvaa tioo vo kuavai iya kiasa mmioo tunoo: ³ Rikiaatee. Vaidi voovono yeenna uruuyauvaa varoo ⁴ oro ari mmooriivaki rututuooma roo nu-aikio vooyauvai ari mmoori tammaivau aataruuvo vaivau tuoo kuaikiai ngiaammaiya tuma porooma nnaavai. ⁵ Uru vooyauvai tuoo sikau tasipama vai mmataivau tuoo vioo uruoo hama kaayau mmataivo vaivaara kiisa suai urikio too ⁶ suaivo ngioo taikio maisaikio hama tuukaivo hokobama kuaivaara akiairaama aasannaivai. ⁷ Uru vooyauvai tuoo ooviyauvaki kuaikio ooviyauvo iyauvaa tasipama uruoo raputu kiaikio hama iiraataivai. ⁸ Uru vooyauvai mmata yoketaivau tuoo vioo yoketaama urikio kaayau iiraiyauvo vaivai. Vooyauvakidiri iiraiyauvo vo vaidivai taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana (30) vaikio vooyauvakidiri iiraiyauvo taaravooma vaidiiya yuku yaaku taika kioo (60) vaikio vooyauvakidiri iiraiyauvo yaaku sai vaidiiya yuku yaaku taika kioo (100) vaivaivee, ⁹ kiasa kioo tunoo: Gioonna kiaapu voovono arinaima kua rikiaivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee, tiravai.

Yisuuva mmataama kioo kua oyaivaa tiravai
(*Matai 13:10-17; Rukaaso 8:9-10*)

¹⁰ Nnaagiai Yisuuva hara kioo varuduu rikiada ari ngiaammuauyaatama gioonna kiaapu vooya inna kuaivaa rikiooyaatama mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo tuu kuaiyauvaara inna yaparairavai. ¹¹ Yaparauduu Yisuuva iya sai tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira kua oyai haumaki vaivaa fai na ngii giaa ngii minai ngiengieenoo arinaima rikiaaravai. Gioonna kiaapu homoraiya mmuakiasa kuaiyauvaa rikiada kati mmanna mminnaiyauvunudiri mmataama kioo tii kuaiyauvaa rikiada hama tuqinnama rikiaavai. ¹² Ivaara fafaaraivo vainno tinoo:

Iya teedada mmanna avuuyauvaadiri taavai.

Iya rikiadada mmanna yaataiyauvaadiri rikiaavai.

Hama iya tuqinnama teeda

hama arinaima rikiaavai.

Iya arinaima rikiada hanigiaatiri.

Anutuuqo iya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaitirivee.

Fafaaraivoono itaa kua tiivai. Iya sa tuqinnama teeda arinaima rikiaateeraivaara na mmatayaa diaa mminnaa vooyauvunudiri mmataama kiee iya kiasa mmiauvaivee, tiravai.

Yisuuva uru rututuora kua oyaivaa kooyaa tiravai
(*Matai 13:18-23; Rukaaso 8:11-15*)

¹³ Yisuuva itaa kua kiasa kioo iya yapara ruoo tunoo: Na uruyaadiri mmataama kiau kuaivaa ngia hama arinaima rikiada dataama vo kua vo kuaivaa na ngii giaa ngii minai ngia rikiaaranee? ¹⁴ Vaidi yeenna uruuyauvaa rututuovo Anutuuqaa mmayaaya tira vaidiivaa roosiivai. ¹⁵ Uruuyauvo aataruuvau tuoo kuaiyauvo gioonna kiaapuuya Anutuuqaa mmayaayaivaa rikieeraiya roosiivai. Iya rikiaavo Sataango iya rikiaa saivaata numa mmayaayaivo iya aakiaana vaivaa varoo kuaivai. ¹⁶ Uruuyauvo sikau tasipama vai mmataivau tuoo kuaiyauvo gioonna kiaapu vooya roosiivai. Iya Anutuuqaa kuaivaa rikiada iya rikiaa saivaata kaayau siriga tasipama varaavai. ¹⁷ Uruuyauvo uruoo hama tuukaiyauvo mmeepi kuaiyauvaa roosiima iya hama kuaivaa ngiari

aakiaana yapeerama kiada kiisa suai nnaasu Anutuugaara yaagueeqakiaavai. Iya Anutuugaa kuaivaa iikiaivaara gionna kiaapuuya maisa mmoori mmuaararavaa iya mmiaani rikiada iya makee tikiyai Anutuugaa aataruuvaa pikiaavai. ¹⁸ Uruuyauvo oovi-iyauvaki tuoo kuaiyauvo gionna kiaapu vooya roosiivai. Iya Anutuugaa kuaivaa rikidaata ¹⁹ mmatayaa diaa mminnaiyauvaa varaaraivaara kaayauma yaata utida sikau varaaraivaara yaata utida mmuduuya rida mminnaa ari vookara ari vookaraiyauvaa iya varaataivaara kaayauma yaata utuaavo iyauvoono iya suvuainno Anutuugaa kuaivaa rugaikio rikioo hama iiraataivai. ²⁰ Uruuyauvo mmata yoketaivau tuoo kuaiyauvo gionna kiaapu vooya roosiivai. Iya Anutuugaa kuaivaa rikidaa varakio kuaivo iya aakiaana urikio iiraiyauvo ataama vaivai. Vooyaki kiisakiangii iiraiyauvo (30) vaikio vooyaki voota nnoonnama (60) vaikio vooyaki kaayau (100) vaivaivee, tiravai.

*Hama kuu yavaivaadiri toobaivaa rummua apivai
(Rukaaso 8:16-18)*

²¹ Yisuuva itaa kua kua kioo tunoo: Hama gionna kiaapu voovoono toobaivaa subi kioo varoo oro yapa kioo kuu yavaivaa varoo toobaivau tuarapuatikama rummua apu kiaikio vaivai. Hama ivo toobaivaa varoo oro terenaivaa mmemmaivaki yapa kiaivai. Hameetavee. Ivo toobaivaa varoo kiikoo koovau hirivai. ²² Ivaa roosiima makee mmuakiaa mminnaiyauvo rummua apu kaiyauvo fai kooyaa vainai mmuakiaaya taaravai. Kuaivaa na makee gionna kiaapuuya kuaa mmiaukai hama tuqinnama rikiaivaa fai vo suai mmuakiaa gionna kiaapuuya rikiaaravai. ²³ Gionna kiaapu voovoono arinaima kua rikiaivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee, tiravai.

²⁴ Ivo itaa kua kua kioo iya tunoo: Ngia rikiaa kuaivaara arinaima yaata utida rikiaatee. Fai ngia koonnama rikikio kiisakiata ngiiki vainaravai. Fai ngia yoketaama rikikio mmayaayaivo ngii tinniiyauvaki pinaavai vainaravai. Fai gionna kiaapuuya yoketaama rikiaiya Anutuugo yaagueeqaivaa iya mminai vo kua vo kuaivaata rikiaaravai. ²⁵ Ivaara gionna kiaapu voovoono ni kuaivaa arinaima rikiaivoono fai Anutuugo ari vo kua vo kuaivaa inna kuaa mmino rikiaanaravai. Gionna kiaapu voovoono kiisa kuaivo inna yaatana vaivaa fai yapooma taunnu kino hama innaki kuaivootainaravaivee, tiravai.

Uruuyauvo uruuvaudiri Yisuuva mmataama kioo tiravai

²⁶ Yisuuva itaa kua kua kioo iya tunoo: Vaidiivo uruuyauvaa rututuooma kiaikio urineema Anutuugo tiyara diraivo vainnonno pinaavai vainoo. Vaidi voovoono mmooriivaki yeenna uruuyauvaa rututuooma kioo ²⁷ numa vuru vaivo pataikio oro mmooriivaa varaivai. Ivo vaikia ditakie mmannammanna itaikiokio yeenna uruuyauvo uruoo pinaa kaiyauvai diivai. Uruuyauvo urii aataruuvaa hama ivo too rikiaivai. ²⁸ Mmataivo ariinoo uruuyauvaa virikiokio pinaa kioo apuuyauvonnaadee vaikio nnaagiai apaiyauvo vaikio aikiooma iiraiyauvo vaivai. ²⁹ Iiraiyauvo yootoo apuunno nneeravaata vaivaara vaidiivo avaikarai paipa hovekauvaadiri varoo numa rutakaivaivee, tiravai.

*Yisuuva uru kiisa masateeraivaudiri mmataama kioo tiravai
(Matai 13:31-32,34; Rukaaso 13:18-19)*

³⁰ Yisuuva itaa kua kua kioo tunoo: Anutuugo gionna kiaapuuyara diraivo inna aaniivai roosiivainnee? Na dee mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kiee ngii giaa ngii minarannee? ³¹ Anutuugo gionna kiaapuuyara dira mmayaayaivo uru kiisakiata nnaammuaya uruuvaa roosiivaa nnutuuvo masateeraivaa roosiivai. Uruuvo kiisakiata vaikio mmuakiaa mminnaiyauvaa uruuyauvoono ii uru ivaa yaataravai. ³² Vaidi voovoono ii uru ivaa varoo mmataki rututuooma kiaikio uruoo ngioo vioo pinaa

kioo mmuakiaa annaanna mmaguyaiyauvaa yaataroo dioo vainno hammara pinaiyauvaa haraikiai ngiaammaiya numa ngiisaiyauvaa iyauvaki heeka kiada vakiaavaivee, tiravai.

³³ Yisuuva itaa kua kua kioo ii mminnaa ivaudiri mmataama kioo tuu kua iyauvaa roosuuvaa ivo kaayau mminnamminnaiyauvunudiri mmataama kioo tuu kuaiyauvunudiri ari mmayaaya yoketaivaa gionna kiaapuuya kuaa mmiravai. Iya arinaima rikioo kuaivaa nnaasu iya kuaa mmiravai. ³⁴ Mmuakiaa kuavai mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo tiravai. Vo suai ari ngiaammuaudaa nnaasu sudu vitoo mmataira kua oyaidaa kooyaa iya kuaa mmiravai.

Yisuuva yuunna yaamurukaivaa tuduu taikeeravai

(Matai 8:23-27; Rukaaso 8:22-25)

³⁵ Ii suai ivaki hannauduu upisipisuuduu Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Nnikiai ta nnoori haruungaivaa sainai kuaaravee, ³⁶ tuduu gionna kiaapu nuunauya ivau uuduu ari ngiaammuauya iya pikiada Yisuuva varuu kanuuvaki karada inna tasipama viravai. Vuduu ari vo kanuuyauvootama iya tasipama viravai. ³⁷ Vududuu yuunna yaamurukaivo nnooriivaudiri nnuduu nnooriivo korokoroonno ketekaateenno kanuuvaki ngioo vioo mmuugiaina uuduu ³⁸ Yisuuva kanuuvaa rakanainningiaa kunnaivau vuru vauduu iya inna yuruuma kiada inna tunoo: Vitaira-o, nnooriivo kiisa suai ti raputinara iinoo. Hama a tiyara boo kiannanoo, ³⁹ tuduu rikioo diitoo yuunnaivaa yaagueeqama ooqoo tioo nnooriivaa tunoo: Pikiee tirooma varianee, tuduu yuunnaivo pikiooduu nnooriivo tirooma variravai. ⁴⁰ Tirooma varuduu Yisuuva iya tunoo: Ngia aaniira aatuuda variaannee? Aaniira ngia hama niyara kutaavaivee kiaannee? ⁴¹ tuduu rikiada kaayauma aatuuda ngiari kuaa mmi ngiari kuaa mmiida tunoo: Aanna dee vaidivainnee? Ivo yuunnaivaata nnooriivaatama tikiai rikiada akiairaama taikaavaivee, tiravai.

5

Yisuuva mmagia maisa varuu vaidiivaa tuqinneeravai

(Matai 8:28-34; Rukaaso 8:26-39)

¹ Yisuuva ari ngiaammuauyaataama nnoori haruungaivaa sainai vau mmataivaa nnutuuvo Keraseenga vida ² Yisuuva kanuuvaa pikioo reemi roo saivaata tooduu vaidi putuuya hau oonauyauvakidiri vaidi voovono Yisuuva saidi tiiravai. ³ Ii vaidi ivaa aakiaivaki mmagia maisaivo topauvono vaidi putuuya hau oonauyauvaki nnaasu hara kioo variravai. Hara kioo varuduu hama yopeema vaidi voovono inna yuku yaakuuyauvunu yeena rairavai. ⁴ Vaa kaayauneetu vaidiia inna vitada yuku yaakuuyauvunu yeena yaagueeqaivaadiri ranaa rau kioodoo mmuakiaa suai ivo ari yaakuuvaitanaudiri yeena yaagueeqaivaa rannakekaama kioo ari yukuuvaitanaudiri yeena yaagueeqaivaa rutatooma kioo rakeeravai. Ivo yaagueeqauvaara hama vaidiia yopeema inna ooqoo tiravai. ⁵ Ikiannagisanna heenagieena ivo vaidi haira oonauyauvaki nuainno varioo taapiiyauvunuaatama nuainno varioo kai kai tioo sikauyauvaadiri ari mmammaivaa hatokeeravai.

⁶ Ivoono ngieeradiri Yisuuva too seenoo tuoo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo ⁷ innara puaisakama aayanna roo mmagia maisaivo inna kuaa mmuu kuaivaa tunoo: Yisuu-o, Anutuuoqo mmuakiaa mminnamminnaayauvai yaataravaa Mmaapukuavee. A aaniivai ni iinarainna ngiannanee? Na Anutuuoqaa nnutu tasipama yaagueeqama i kiaunoo: Sa ni ruputuanee, kiaunoo. ⁸ Yisuuva innaata kua tioo varioo inna tunoo: Mmannasa maisa-o, aa vaidi avaakidiri tiee kuane, tuuvaara ivo itaa kua tiravai. ⁹ Yisuuva inna yaparainno tunoo: Ai nnutuuvaa kianee, tuduu rikioo kaayau mmagia

maisaiyauvo inna aakiaivaki varuuyauvaara ivo inna sai tunoo: Ni nnutuuvo Kaayauvavee, ¹⁰ kiasa kioo Yisuunna makee tuduu yaagueeqama tunoo: Sa mmagia maisaiya titanai voopira kuatee, tiravai.

¹¹ Tuduu kaayau puaraiyauvo taapiivau yeenna nneeda varuduu ¹² mmagia maisaiya vaidiivaa aakiaivaki topauya yaagueeqama Yisuunna tunoo: A ti titanai ta puaraiya aakiaiyauvaki kuaaravee, ¹³ tuduu rikioo Yisuuva ee-oo tuduu mmagia maisaiya vaidiivaa aakiaivakidiri pikiada puaraiya aakiaiyauvaki vuduu mmuakiasa puara kaayau (2000) rereevau mmeepi seenada vida nnoori haruungaivaki putu taika kieeravai.

¹⁴ Putu taika kiooduu vaidi puaraiyara haitaturaiya seenada vida mmayaayaivaa gioonna kiaapu yoosinnaivaki varuuyaataama annaanna nnauyauvaki voopi voopi varuuyaataama kiasa mmiravai. Kiasa mmuduu rikiada gioonna kiaapuuya yoosinnaivaki pikiada Yisuuva ivaki uu mmooriivaa taara nniravai. ¹⁵ Iya Yisuunnasi nnida tooduu vaidiivaa aakiaivakidiri kaayau mmagia maisaiya pikiada vuuvoono vaa ari uyira rairaiyauvaa uyu rau kioo kati hara kioo varuduu ari yaataivo yoketauduu gioonna kiaapuuya innara aatuuravai. ¹⁶ Vaa tauraa Yisuuva uu mmooriivaa tooyaano vaidi vaa mmagia maisaiya inna aakiaivakidiri pikioovaaraata puaraiyaraataama iya kiasa mmiravai. ¹⁷ Kiasa mmuduu rikiada iyaata mmaayootaiyaataama Yisuuva iya yoosinnaivakidiri pikioo kuaiveera inna yaagueeqama tiravai.

¹⁸ Tuduu Yisuuva kanuuvaki karoo varuduu vaidi vaa mmagia maisaiya inna aakiaivakidiri pikioovo inna yaagueeqama yapara ruoo tunoo: Kii neeta kuanaravee, ¹⁹ tuduu rikioo oooqoo tioo inna tunoo: Kava vara ranee ai seenaiyasi viee Udaangaivo aiyara boo tioo i iima kiai kuaivaa iya kiasa mmianee, ²⁰ tuduu rikioo vaidiivo vioo yoosinna pinaivaa aakiaivaki vau yoosinna yaakuuvaitana nnutuuvo Dikaporiisa ivaki nuainno varioo gioonna kiaapuuya Yisuuva inna iima kioo kuaivaa kiasa mmuduu rikiada mmuakiaaya inna kuaivaa rikiooya nnikiarairavai.

*Yisuuva Yairiinna raunnaivaata gioonna voovaatama tuqinneeravai
(Matai 9:18-26; Rukaaso 8:40-56)*

²¹ Yisuuva ari ngiaammuauyaataama kanuuvaa varoo kava vara ranoo nnoori haruunga sainai ngioo oro siriivau varuduu kaayau gioonna kiaapuuya innasi nuunaida variravai. ²² Innasi nuunaida varuduu vaidiivaa nnutuuvo Yairiiva nuunaira nnauvaa kieetavai varuuvoono numa Yisuunna too ngioo varoo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo ²³ yaagueeqama inna yaparainno tunoo: Ni naunnainningiaa nniitaraikio putinara iinoo. Ha ngiannanee? Inna nniitaraivo pikino ivo diitoo hara kioo variaiveera numa innayaa ai yaakuuvaitana utuane, ²⁴ tuduu rikioo Yisuuva inna tasipama vioo varuduu gioonna kiaapu kaayauya inna vata rada vida inna suvuau kieeravai.

²⁵ Gioonna voovoono kabaa vira aataruuvo tupatupaa innaki vaududuu nuanu yaakuuvaitana yukukidiri taara nuanu taika kioo varuu gioonnaivo varioo ²⁶ tutaaqaiyasi makemakee aataru roo varuduu kaayau nniitarooduu ari sikau pinaivaa kagaari taika kiooduu homo kabaa vira aataruuvo innaki nnaasu vairavai. ²⁷⁻²⁸ Iva Yisuuva yoketaa mmoori uu kuaivaa rikioo ariiyara yaata utuoo tunoo: Fai na kati inna buruqaivau utino too ni kabaa vira aataruuvo taikanai na kava kati hara kiee varinaravaivee, kiasa kioo gioonna kiaapuuya nuunau aakiaidaadiri ngioo oro Yisuunna mmookai dioo vainno ²⁹ inna buruqaivau kiisama utuduu akiairauduu inna kabaa vira aataruuvo taikooduu rikioo ari nniitaroovo taikoovaara arinaima rikieeravai. ³⁰ Rikiooduu akiairaama Yisuuva vaidi tuqinneera yaagueeqaivo innakidiri vuvaa rikioo gioonna kiaapuuya nuuna aakiaivaki hanigioo iya yapara ruoo tunoo: Gioono ni buruqaivau utiinee? ³¹ tuduu rikiada ari ngiaammuauya inna sai tunoo: Gioonna kiaapuuya i suvuakuaivaa vaa a taannanoo. Mo aaniira a kiannanoo: Gioono ni buruqaivau utiinee? kiannanee? ³² tuduu rikioo Yisuuva inna utuuvaara

homo buainnonno tooduu ³³ gioonnaivo Yisuuva inna tuqinnoovaa rikioovaara aatu-unno biribiriinno ngioo varoo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo ari nniitaroo kuakuaakua eeyaayauvai kooyaa inna kiasa mmiravai. ³⁴ Inna kiasa mmuduu rikioo inna tunoo: Ni nunnakuavee. A yaagueeqama niyara kiannanoo: Aikiooma ni tuqinnaanaravaivee, kiannaivaarainna vaa a yoketaama hara kiee variannanoo. Diitee ausa nuufa tasipama eeyaara i nniitaraivo taika kinai kuanee, tiravai.

³⁵ Yisuuva itaa kua tuu saivaata Yairiinna nnauvakidiri vaidi vooya numa Yairiinna kiasa mmida tunoo: Vaa i raunnaivo putivaivee. Mo aaniira Vitairaivaa vatee kuanara iikiannanee? Pikiaanee, ³⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya tuu kuaivaa rikioonnaata nuunaira nnauvaara dira vaidiivaa tunoo: Sa ausa mmuaararee pinaama yaata utuane. Niiyara nnaasu yaata utuee kutaavaivee kiane, ³⁷ kiasa kioo mmuakiasa gioonna kiaapu inna nnaagiai nuayara ooqoo kiasa kioo Petoosaa vitoo Yakoopaa vitoo inna kataivaa Yuvuaanaata vitoo viravai. ³⁸ Vidada oro tooduu nuunaira nnauvaara dira kieetaivaa nnauvaki gioonna kiaapuuya nuunaida vuu vuu kai kai tida pinaama ratada kua tuuvaa Yisuuva rikioo ³⁹ nnauvaki vioo iya tunoo: Ngia aaniira pinaama kua tida rataanne? Hama kiaatannaivo putivai. Kati vuru vainoo, ⁴⁰ tuduu rikiada iya vaa nnaakaraivo putuuvaa teeda Yisuunnara raida varuduu iva numa iya titooduu mmaanai vuduu rikioo nnaakaraivaa kaano koovaitanaata ari ngiaammuuu taaravoomaadaatama vitoo nnaakaraivo vauvaki viravai. ⁴¹ Vioo inna yaakuuvau utuoo ari kuaivakidiri inna tunoo: Tarita kuuma, tiravai. Ii kua ivaa oyaivo tunoo: Kuabuao, na i kiaunoo: Diitaanee, kiaunoo. ⁴² Ivo itaa kua tuduu makee tuduu kiaatannaivo diitoo nuairavai. Aa kiaatanna aavaa nuanuuvo yaakuuvaitana yukukidiri taarama vaivai. Iva diitoo nuauvaa iya teeda kaayauma nnikiaraida yaata utuduu ⁴³ Yisuuva yaagueeqama iya kiasa mmioo tunoo: Aavaa taiya sa vooya kiasa mmiatee, kiasa kioo kiaatannaivaara tunoo: Yeennaivaa inna mmiatee, tiravai.

6

Gioonna kiaapu Nasareetaiya Yisuunnara

ooqoo tiravai

(Matai 13:53-58; Rukaaso 4:16-30)

¹ Yisuuva ii yoosinna ivaa pikioo ari yoosinna tuanaivakira ari ngiaammuauya inna tasipama viravai. ² Iya oro varuduu kati varira suaivaki Yisuuva nuunaira nnauvaki oro gioonna kiaapuuya Anutuuaqaa kuaivaa iya kiasa mmioo varuduu rikida nnikiaraida tunoo: Aa vaidi aavo deevakidiri aa kua aavaa varoonno tiinnee? Dataama tinni yoketaivaa varainnee? Mo dataama ivo yaagueeqa ari vookara ari vookarai mmooriivaa iinnee? ³ Ivo nnau heekeera vaidivai Mariaanna mmaapuvai. Ari kataido Yakoopo Yoosiipo Yutaaso Simoonainna variaano. Mo ari nnunnaapuuya aavaki variaano, kiasa kiada hama iya innara iya yoketauduu innara ooqoo tiravai. ⁴ Innara ooqoo tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Kua kutaa tira vaidi forofetaivaara mmuakiasa yoosinnaiya innara yoketaakiaani ari yoosinna tuanaiyaatama ari oyaiyaata ari seenaiyaatama hama innara yoketaakiaavaivee, ⁵ kiasa kioo iva ivaki kiisa gioonna kiaapu nniitarooya nnaasu iyayaa ari yaakuuvaitana utuoo tuqinnooduu kati hara kiada variravai. Ivakinnaaya innara ooqoo tuuvaara ivo hama Anutuuaqaa mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa ivaki kaayauma iiravai. ⁶ Iya hama innara kutaavaivee tuuvaara iva kaayauma yaata utiravai.

Yisuuva ari ngiaammuauya titeeravai

(Matai 10:5-15; Rukaaso 9:1-6)

Yisuuva ivaki pikioo vainima vau yoosinnaiyauvaki nuainno varioo gioonna kiaapuuya Anutuuaqaa mmoori aataruuyauvaa vitairavai.

⁷ Vitainno varioo ari ngiaammua u yaakuuvaitana yukukidiri taarama tuduu innasi numa dida vauduu taara tida taara tida vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nookia-teeraivaara titoo gioonna kiaapuuyakidiri mmagia maisaiya titakiai kuateera yaagueeqaivaa iya mmioo ⁸ yaagueeqama iya tunoo: Sa aataruuvaura mminnaiyauvaa varada kuatee. Kati yau nnaasu kurida kuatee. Sa yeennaiyauvaa varada sa utuaiyauvaa varada sa sikauyauvaa vara rida kuatee. Kati kuatee. ⁹ Yuku nnabaiyauvaa ngii yukuuyauvunu uyida kuatee. Sa yaapaiyauvaa taara tida varada kuatee. Mmuaa tida mmuaa tida nnaasu varada kuatee, ¹⁰ kiasa kioo iya tunoo: Fai ngia yoosinnaiyauvaki vida tauraa nnau ngii miaiyauvaki nnaasu varida yapooma yoosinnaiyauvaa pikiada vira suaivaki ii nnau iyauvaatama pikiada kuatee. ¹¹ Fai ngia vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuaida varida teekiai hama iya ngiiyara tuqinnada hama ngii kuaiyauvaa rikikiai teeda ngiingii yukuuyauvunudiri kufukuufaiyauvaa rututuooma kiada pikiada kuatee. Anutuuoqo irisai maisaivaa iya mminaraivaara iya rikiaateeraivaara kufukuufaiyauvaa ngii yukuuyauvunudiri rututuooma kiasa, ¹² tuduu rikiada vida gioonna kiaapuuya hanigiada ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiaateera kuaivaa iya kiasa mmiravai. ¹³ Iya kiasa mmida kaayau mmagia maisaiyauvo gioonna kiaapu vooya aakiaana topauyauvaa titooduu vuduu kaayau nniitarooyayaa yatari iira suuyaivaa siikaida tuqinnooduu kati hara kiada variravai.

*Yuvuaano nnoori apira vaidiivo putuuvaa mmayaayavai
(Matai 14:1-12; Rukaaso 9:7-9)*

¹⁴ Yisuuva uu mmooriivaa mmayaayaivaa kaayau gioonna kiaapu vo yoosinna vo yoosinna varuuya rikiooduu Yutayaiya kieeta Herootoota rikieeravai. Vooya Yisuunnara tunoo: Yuvuaano nnoori apira vaidiivo putuoo kava diitoo vaara yaagueeqaivo inna tasipaikio mmoori ari vookaraivaa iinoo, ¹⁵ tuduu vooya tunoo: Inna Irayaavavee, tuduu vooya tunoo: Inna nnaaruaa vaidi forofetaa varuuvaa roosiima vari vaidivaivee, tiravai.

¹⁶ Tuduu Herooto innara tunoo: Inna Yuvuaano nnoori apira vaidivai. Na nnaaru kiaaduu inna nnuunaivaa rutakoovoona aanna ivoona kava diitoo varinoo, tiravai. ¹⁷⁻¹⁸ Nnaaru Yuvuaano varuu suaivaki Herooto ari vayaanna Piriipaa nnaataivaa Herootiaanna mmuara varooduu Yuvuaano Herootaa tunoo: I vayaanna nnaataivaa varaanna aataruuvo inna hama safu aataruvaivee, tuduu rikioo Herootiaava Yuvuaanaara maisa mmooriivaa iinaraivaara Herooto ari ngiaammuauya tuduu Yuvuaanaa yuku yaakuuvaa yeena rau kiada oovi nnauvaki yapa kieeravai. ¹⁹ Yapa kiooduu Yuvuaano tuu kuaivaara Herootiaanna kaayauma nnannatooduu inna ruputinara iikiatauduu Herooto oooqoo tuduu hama yopeema iiravai. ²⁰ Yuvuaano safuuma varira yoketaa tuanaa vaidivai varuduu too Herooto inna tooduu kaayauma inna aatuuduu gioonna kiaapuuya inna rupertuaara uvaara oooqoo tiravai. Oooqoo tuduu makemakee inna kuaivaa rikiooduu inna yoketauduu ivaara kaayauma yaata utiravai.

²¹ Herootiaava Yuvuaanaa ruputinarivaara makemakee yaata utuoo tooduu Herootaa mmatoosuaivo nnuduu too yaata utuoo tunoo: Aanna makee na tinai rupertuaaravaivee, tuduu Herooto ari kieeta nnoonna vaidiiyaniaatama ari rapira kietaiyaniaata Karirayaa yokovaiyaniaatama buusa pinaivaa iima kieeravai. ²² Iima kiooduu numa varuduu Herootiaanna raunnaivo numa kuaru rooduu teeda Herootoota ari tasipama yeenna nnooyaata inna teeda varuduu iya innara kaayauma yoketairavai. Yoketauduu Herooto kiatannaivaa tunoo: A varaanaree kianna mminnaivaa ni yaparainai na i mminaravaivee, ²³ kiasa kioo kua kiasa teerama yeena rau kioo kuaivaa inna tunoo: Vo mminnaa vo mminnaivaara a ni yaparainai fai na i mminaravai. Na kaayau mminnaiyauvaara diaunoo. Fai saiyauvai i varaatainai ni yaparainai faineeno i mminaravee, ²⁴ tuduu rikioo vuaiha ari kaanaasi vioo inna yaparainno tunoo: Mo dee mminnaavaara na inna yaparainarannee? tuduu rikioo tunoo: Yuvuaano

nnoori apira vaidiivaa nnuunaivaa vaidiia rutaka kiada inna kieetaivaa varada ngiateeraivaara inna yaparakianee, ²⁵ tuduu rikioo kammannauduu ngioo Herootaa yaparainno tunoo: Anna makee tinai Yuvuaano nnoori apira vaidiivaa nnuunaivaa rutaka kiada inna kieetaivaa yanaivau yapa kiada varada numa kikiyai ni mianee, ²⁶ tuduu rikioo Herootaa ausaivo kaayauma mmuaararooduu ari seenaiya avuuyauvunu kua kiasa teerama yeena rau kioo kuaivaa tuuvaara yaata utuoo hama inna kuaivaa oooqoo tiravai. ²⁷ Hama oooqoo tirainno Yuvuaanaa kieetaivaa varoo ngiaiveera iyo oovi nnauvaara haitatuura vaidi voovai titeeravai. Titooduu oovi nnauvaki vioo Yuvuaanaa nnuunaivaa rutaka kioo ²⁸ kieetaivaa yanaivau yapa kioo varoo numa kiatannaivaa mmuduu varoo ari kaanaa mmiravai. ²⁹ Yapooma Yuvuaanaa nnaagiai nuaira ngiaammuauya iva putuu kuaivaa rikiada numa inna mmamma kaanaivaa varada oro onauvaki hau kieeravai.

*Yisuuva vaidi kaayau (5000) yeennaiyauvaa mmiravai
(Matai 14:13-21; Rukaaso 9:10-17; Yuvuaano 6:1-14)*

³⁰ Yisuunna ngiaammuau kua varada nuauya kava vara ranada Yisuunnasi nnida nuunaida mmuakiasa ngiari uu mmooriiyauvaaraata ngiari kua kiasa mmuu aataruuyauvaaraatama inna kiasa mmiravai. ³¹ Inna kiasa mmuduu rikioo tooduu gionna kiaapuuya iya suvuau kiada vauduu hama iya yeenna nnaara suaivootauduu Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Nnikiai tetevana oro mmanna yoosinna voovaki na ngii kinai kiisama deeyakiatee, ³² kiasa kioo iyaata sunoo kanuuvaki karoo mmanna gaanga yoosinnaivakira viravai.

³³ Vida varuduu gionna kiaapu vooya iya vuuvaa teeda arinaima iya teeda mmuakiasa yoosinnaivakidiri pikiada mmataivau seenada vida iya yaatarada vida iya kuaara vuu yoosinnaivaki gionna kiaapuuyannaadee tauraa oro variravai. ³⁴ Varuduu Yisuuva iya nnaagiai numa kanuuvaa pikioo tooduu gionna kiaapuuya nnoori siriivau suvuau kiada varuduu iya puara sipisiipa raubiruuya roosiima hama ngiari haitatuuraivootauyara Yisuuva iyara kaayauma boo tioo kaayau kua yoketaiyauvaa iya kiasa mmiravai. ³⁵ Iya kiasa mmuduu suaivo haatapaanara uduu ari ngiaammuauya numa inna tunoo: Vaa suaivo haatapainoo. Aa yoosinna aavo mmanna gaanga yoosinnavaki ta variaunnaano. ³⁶ Gionna kiaapuuya titanai kuatee. Iya titanai aavakinnaaya yoosinnaiyauvaki vida yoosinna vainima vaiyauvaki vida sikauyauvaadiri yeennaiyauvaa yookaama kiada varada nnikiai nnaateeraivaara kuatee, ³⁷ tuduu rikioo iya sai tunoo: Mo ngieenoo yeennaiyauvaa iya mmiatee, tuduu rikiada iya inna yaparaida tunoo: Fai a ti titanai ta kaayau sikau yanaiyauvaadiri (200) yeennaiyauvaa yookaama varada numa iya mmiaarannee? ³⁸ Tuduu rikioo iya sai yaparainno tunoo: Mo naana bereetayauvai ngiisi vainnee? Oro taatee, tuduu rikiada oro teeda numa inna tunoo: Bereeta yaaku saivai tavau taaravaitanaatama vainoo, tiravai.

³⁹⁻⁴⁰ Tuduu rikioo Yisuuva ari ngiaammuauya tuduu gionna kiaapuuya ferefuruunnaiyauvunu vo kammu vo kammu variateera tuduu vooya voovau nuunama (50) varuduu vooya voovau nuunama (100) varuduu itaqitaama variravai. ⁴¹ Varuduu Yisuuva bereeta yaaku saivai tavau taaravaitanaatama tu kioo vainno avuuvaa reeri ngiau aapu too vainno Anutuuqaata kua yoketaivaa tioo bereetaiyauvaa kusiinnonno kioo ari ngiaammuauya gionna kiaapuuya mmiateeraivaara mmiravai. Mmioo tavau taaravaitanaata rakau kioo iya mmuduu iya mmiravai. ⁴² Iya mmuduu mmuakiasa nnooduduu iya ausaiyauvo rasituduu ⁴³ ari ngiaammuauya utua yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa rupi nuunama rida tavau saiayauvai rupi nuunama rummua yapa kieeravai. ⁴⁴ Rummua yapa kiada ivaki yeenna nnoo vaidiia nnaasu jaaruduu kaayau (5000) ivau variravai.

Yisuuva nnoori veraivau nuairavai
(Matai 14:22-23; Yuvuaano 6:15-21)

⁴⁵ Iya nnaa taika kioodoo Yisuuva yaagueeqama ari ngiaammuauya titoo tunoo: Na gioonna kiaapuuya titee varinai ngieenanaa kanuuvaki karada nnoori siri sainai yoosinna Betesaitaa kuatee, ⁴⁶ kiaa kioo gioonna kiaapuuya ngiari yoosinnaipira titaa kioodoo vuduu too Yisuuva ari ngiaammuauya pikioo taapiivau yaaku varaanara viravai. ⁴⁷ Vioo ivau varuduu heenauduu ari ngiaammuauya varuu kanuuvo nnoori haruunga pinaivaa vuutaivau vioo varuduu Yisuuva arivai homo mmataivau varioo ⁴⁸ tooduu ari ngiaammuauya yatari sagaiyauvaa utida yaagueeqama nnooriivaa ruvutidada tooduu yuunna yaamurukaivo iyasi nnuuduu hama kanuuvo viravai. Hama kanuuvo vuduu patairaaruduu Yisuuva nnoori verenoovau raa roo iyasi ngioo iya yaataraanara uduu ⁴⁹ iya iva nnoori verenoovau nnuuvaa teeda mmagia maisavaivee kiaa kaayauma aatuuda kai kiririingaida ⁵⁰ mmuakiaaya inna teeda kaayauma aatuuda variravai. Iya aatuuda varuduu Yisuuva akiairaama iya tunoo: Tirooma variatee. Sa aatuukiatee. Na ngiaunoo, ⁵¹ kiaa kioo karoo kanuuvaki iya tasipama varuduu yuunna yaamurukaivo taika kioodoo ari ngiaammuauya nnikiaraida kaayauma kumimakaida varida ⁵² iva tauraa yeennaiyauvaa rakau kusii kioo gioonna kiaapuuya mmuuyauvaara hama arinaima rikiooduu hama ngiari tinniiyauvo rusitiravai.

Yisuuva Genesareeta nniitarooya tuqinneeravai
(Matai 14:34-36)

⁵³ Iya nnoori sainai yoosinna Genesareeta oro varuduu nnoori siriivaki nnida kanuuvaa yeenaivaa haru kiada ⁵⁴ ivaki pikiada viravai. Iya kanuuvaa pikiada vuduu ivaki varuuya Yisuunna arinaima teravai. ⁵⁵ Arinaima teeda seenada mmuakiaa yoosinnaiyauvakidiri nniitarooya ngiari mmaataiyauvunu vaidu varuuya vitada Yisuuva varuuvakira innasi nniravai. ⁵⁶ Mmuakiaa yoosinna Yisuuva nuauyauvaki pinaa yoosinnaiyauvakiaata kiisa yoosinnaiyauvakiaatama gioonna kiaapuuya ngiari seena nniitarooya vitada yeenna yookaira mmatuuyaiyauvunu yapa kiada Yisuunna buruqa araivau nnaasu utuaaraivaara inna yaagueeqama yaparairavai. Mmuakiaaya inna buruqa araivau utuuya nniitarooyauvo taikooduu yoketaama hara kiada variravai.

7

Iya ngiari taato nnaakukiaiya kuaivaara yaagueeqairavai
(Matai 15:1-9)

¹ Farisai vaidi vooyaata kua mmaanna kiaa mmira vaidi vooyaataama Yerusa-reemadiri nnuuya Yisuunnasi nnida nuunama mmuaavau variravai. ² Mmuaavau varida tooduu ari ngiaammua vooya yeenna nnaara hama ngiari yaakuuyauvaa finirama kiada sabi nneeravai. Iya hama Farisaiya uu aataruuvangiataama iirama kiada ngiari yaakuuyauvaa hama finirama kiada kati yeennaiyauvaa nneeravai.

³ Vaidi Farisaiyaata Yutayaa vaidi vooyaataama ngiari taato nnaakukiaiya uu aataruuvaa iiravai. Ngiari yaakuuyauvaa hama finutiri. Hama yeennaiyauvaa nnootirivee. ⁴ Iya yeenna yookaira mmatuuyaiyauvakidiri nnida ngiari yaakuuyauvaa hama finutiri. Hama yeennaiyauvaa nnootirivee. Vo aataru vo aataruuyauvo ngiari taato nnaakukiaiysidiri nnuuyauvaa iya uuneema ngiari kaapaiyauvaata ngiari yavaa ari vookara ari vookarayauvaatama finiravai.

⁵ Yisuunna ngiaammua vooya hama iya uu aataru vooyauvai uvaara Farisaiyaata kua mmaanna kiaa mmira vaidiiaatama Yisuunna tunoo: Aaniira hama i ngiaammuauya ti taato nnaakukiaiysidiri nnuu aataruuvaa iikiaannee? Aaniira hama iya ngiari yaakuuyauvaa finirama kiada kati yeennaiyauvaa nneeda maisama variaannee? ⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaava ngia

huobavainna unnakua nnaamuruuyara fafaara roo kuaivo kutaa kuavai vainoo. Yisayaava fafaara roo tunoo:

Anutuuqo tinoo:

Aa gioonna kiaapu aaya
mmanna kuasiiyauvo koroonno
niiyara yoketaavee kiaavo
hama iya aakiaiyauvo niiyara yoketaainoo.

⁷ Iya vaidiiya yaata tinniyaa vai kuaivaa
kiaa mmida kiaanoo:
Anutuuqaa aataruvaivee, kiaivaara
kuminayaa niiyara kua yoketaivaa kiaanoo,
tiivaivee.

Yisayaava itaama fafaara reeravai. ⁸ Ngia Anutuuqo tuu aataruuyauvaa pikiada vaidiiya tinniyaa vai aataruuyauvaa iikiaanoo, tiravai.

⁹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Mo ngia ngiingii yaata tinniyaa vai aataruuyauvaa iikiaaraivaara ngia Anutuuqo tuu kuaivaa ooqoo kiaanoo? ¹⁰ Nnaaruaa vaidi Musiivaano tunoo: Ngii kaano koovaitanaara mmuduuya rida tuqinnaatee, kiaa kioo vo kua voovai tunoo: Fai gioonna kiaapu voovoono ari kaano koovaitana maisa kua tiivaa ruputikio putuaivee. Musiiva itaa kua tiravai. ¹¹⁻¹² Mo ngiengieenoo kiaanoo: Fai vaidi voovoono ari kaano koovaitana tuqinnaanara mmatayaa diaa mminnaivaa iyani yapa kioo ivaara tinara: Kopaana, tinai ta ee-oo tikio aikiooma hama ari kaano koovaitana tuqinnaanaravee. Ngia itaa kua kiaanoo, tiravai. Iya kopaanavee kuaivaa oyaivo Anutuuqaa mminnaavai. Yisuuva keenaa iya tunoo: ¹³ Ngia itaida ngiingii taato nnaakukiaiya uu aataruuyauvo ngiingii yaata tinniyaa vaivaa iikiaaraivaara Anutuuqaa kuaivaa hatokaavai. Ngia itaama iikiaa aataruuyauvo kaayau ari vookara ari vookarai aataruuyavai vaikiyai ngia iikiaanoo, tiravai.

*Aakiaivakidiri nniivaara iya mminnamminnaa maisaiyauvaa varaavai
(Matai 15:10-20)*

¹⁴ Yisuuva keenaa gioonna kiaapuuya innasi ngiateera tuduu innasi nnuduu iya tunoo: Mmuakiaayaso, ni kuaivaa rikiada arinaima rikiaatee. ¹⁵ Mminnaa voovai mmaanaidiri vaidi aakiaana tuoo kuai ivaara hama mminnamminnaa maisaivaa varaivai. Vaidiivaa ari aakiaivakidiri ngioo mmaanai tuoo kuai ivaara mminnamminnaa maisaivaa varaivai. ¹⁶ (Gioonna kiaapu voovoono arinaima kua rikiaivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee,) tiravai.

¹⁷ Yisuuva itaa kua kiaa kioo gioonna kiaapuuya pikioo nnau voovaki vuduu teeda ari ngiaammuauya iva mmatayaa diaa mminnaivauidiri mmataama kioo tuu kua oyaivaara inna yaparaduu rikioo ¹⁸ iya sai tunoo: Ngia gioonna kiaapu kumimakaiya roosiima hama ngii tinniiyauvo rusitivai. Hama ngia arinaima rikiaanoo. Mminnaa voovai mmaanaidiri vaidi aakiaana tuoo kuai ivaara hama mminnamminnaa maisaivaa varaivai. ¹⁹ Nnaa mminnaiyauvo hama vaidi kaanaivakiaata kuaivai. Mmanna rasookaivakinaadiri tuoo rukioo mmaanai tuoo kuaivaivee. Yisuuva itaa kua tioo mmuakiaa inneenna nnaiyauvaara yoketaa yeennayauvai nnaayauvaivee tiravai.

²⁰ Iva kiaa kioo tunoo: Vaidiivaa ari aakiaivakidiri ngioo mmaanai tuoo kuai ivaara mminnamminnaa maisaivaa varaivai. ²¹ Vaidi aakiaivakidiri maisa kuaivo ngioo yaataivaki kuaikio yaata utuoo mminnamminnaa maisaivaa varaivai. Kiaatanna ngiaammuauvo sabi heera aataruuvo vaidi aakiaivakidiri nniivai. Mmuara vareera aataruuvootama vaidiivaa ruputino putii aataruuvootama ²² vaa nnaata vaati varaivo sabi mmuara heera aataruuvootama vaidi mminnaivaa teeno inna varaataira aataruuvootama vaidi aakiaivakidiri nniivai. Vaidiivo fai kaayau maisamaisai aataruuyauvaa iinno varioo unnakua tioo ari mmammaivaara nnaasu yaata utuoo makemakee sabi nuaira aataruuvaa iinno ari seenaiyara tinara: Ngia ni yaataraivaara ni nannatainoo,

kiaa kioo maisa kuaivaa kuminayaa ari seenaiyara tioo ariiyara mannaka tioo aataru yoketaivaara kaayau kumimakainno varinaravai. ²³ Ii aataru maisa iyauvo vaidi aakiaivakidiri nniivaara kaayau mminnamminnaa maisaiyauvaa varaivaivee, tiravai.

*Gioonnaivo Yisuunnara kutaavaivee tiravai
(Matai 15:21-28)*

²⁴ Yisuuva ii yoosinna ivaa pikioo vioo yoosinna taaravaitana nnutuuvaitana Turu Sitoona vainima vau yoosinnaivaki vioo nnau voovaki hara kioo varioo gioonna kiaapuuya ni teeda niisi ngiaarainnoo kiaa nnauki nnaasu hara kioo variravai. Varuduu vaa ivo vuu nnauvakira iya rikiooduu ²⁵ gioonna voovono mmagia maisaivo ari raunnaivaa aakiaaki varuuvono Yisuuva nnuu kuaivaa rikioo akiairaama innasi ngioo varoo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo variravai. ²⁶ Aa gioonna aavo ari vooipinnaa gioonnava. Ivo yoosinna Surofoonikiaivakidiri nnira gioonnava. Yisuuva ii gioonna ivaa raunnaivaa aakiaivaki mmagia maisaivo varuuvaa titano kuaiveera inna yaagueeqama yapara rivavai. ²⁷ Yapara ruduu Yisuuva Yutayaiya tauraa rikiooyara aa kua aavaudiri mmataama kioo inna sai tunoo: Kii ta tauraa nnaakaraiya yeennaiyauvaa ngiari mmiaaravee. Iya yeennaiyauvaa varada faiya mmiaarainnoo, ²⁸ tuduu rikioo ivo faivaa roosiima ariiyara yaata utuoo inna sai tunoo: Udaanga-o, a kutaa kuavai kiannanoo. Mo faiya numa nnaakaraiya yeenna nneeda kiaa araiyauvaa terenaivau tuoo kuaiyauvaa porooma nnaavaivee, ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A ni kuaivaa sai yoketaama kiannaivaara ai nnauki kuanee. Vaa mmagia maisaivo i raunnaivaakidiri pikioo kuaivaivee, ³⁰ tuduu rikioo ivo ari nnauki vioo tooduu ari raunnaivo ari mmaataivau vauduu vaa mmagia maisaivo innakidiri pikioo ari ipi vioo kieeravaivee.

Yisuuva yaata duuna hama kua tuuvaa tuqinneeravai

³¹ Yisuuva yoosinna Turudiri kava vara ranoo ngioo yoosinna Sitoona yaataroo yaakuuvaitana vau yoosinnaiyauvaa nnutuuvo Dikaporiisa yaataroo numa nnoori haruunga Karirayaa mmaagaivau variravai. ³² Varuduu vaidi yaata duuna hama yoketaama kua tuu voovai ari seenaiyaano Yisuunnasi vitada viravai. Vida Yisuuva innayaa ari yaakuuvaa utuaiveera yaagueeqama inna yaparairavai. ³³ Yaparauduu rikioo Yisuuva vaidi yaata duunaivaa too gioonna kiaapuuya pikioo innaata vitoo ari mmaraa voovau dioo vainno ari yaaku oopuuvaitana inna yaataivaitanaki hara rada kioo ari yaaku oopuuvau kuaanuuvaa visi kioo inna mmaakiriivau haroo ³⁴ avuuvaa reeri ngiau too yaikiaivaa haa kiaa kioo inna tunoo: I yaataivo rugooqaivee, tiravai. Aa kua aavaa Yisuuva ari kuaivakidiri Epataa tiravai. ³⁵ Vaidi yaata duunaivaa yaataivo rugooqooduu inna mmaakiriivo yoketauduu kuaivaa tuqinnama tiravai. ³⁶ Tuqinnama tuduu rikioo Yisuuva yaagueeqama gioonna kiaapuuya kiaa mmioo tunoo: Makee ngia taivaara sa gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee, kiaa yaagueeqama tuduaata vuaiha oro makemakee ngiari seenaiya kiaa mmiravai. ³⁷ Kiaa mmuduu rikiada ivaara kaayauma nnikiaraida tunoo: Ari mmaraa mmoori ii ivo inna yoketaa mmoorivai iivai. Iva yaata duunaiya iikiai iya tuqinnama yaata rikiaavai. Iva hama kua tiraiya iikiai iya tuqinnama kua kiaavaivee, tiravai.

8

*Yisuuva vaidi kaayau (4000) yeenna mmiravai
(Matai 15:32-39)*

¹ Vo suai voovaki gioonna kiaapu kaayauya nuunauduu yeennaivo vaa taika kioodoo Yisuuva ari ngiaammuauya innasi ngiateera iya tuduu innasi nnuduu iya tunoo: ² Gioonna kiaapuuya taaravooma suaivaa ni tasipama nookiaavovo vaa yeennaiyauvo taika kiaivaara na iyara boo kiaunoo. ³ Fai na kati iya ngiari yoosinnaiyauvakira

titanai vida hama yeenna nneeraida vikio aataru tammaivaki iya avuuyauvo ngioo vi ngioo viinai sabi yuku raaravai. Vooya ngiari yoosinnadiri hokoba aataruuvau niisi niraavaivee, ⁴ tuduu rikiada ari ngiaammuauya inna sai tunoo: Mo aa koo mmuyai gaanga yoosinna aavau ta deevakidiri kaayau yeennaiyauvaa varada aa gioonna kiaapu aaya mmikiai nnaaranee? ⁵ tuduu rikioo iya yapara ruoo tunoo: Naana bereetayauvai ngiisi vainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Bereeta yaaku saivai karasaidiri taaravaitana vainoo, ⁶ tuduu rikioo gioonna kiaapuuya mmatayaa variateera tuduu mmatayaa varuduu yeenna bereetaiyauvaa yaaku saivai karasaidiri taarama tu kioo vainno Anutuugaata kua yoketaivaa kiaa kioo bereetaiyauvaa kusiinnonno kioo gioonna kiaapuuya mmiateera ari ngiaammuauya mmuduu iya mmiravai. ⁷ Iya mmi kiada tavau kiisa vooyauvai tu kiada vauduu Yisuuva Anutuugaata kua yoketaivaa kiaa kioo ari ngiaammuauya tunoo: Gioonna kiaapuuya mmiatee, ⁸ tuduu rikiada mmuduu nnooduduu iya ausaiyauvo rasiuduu ari ngiaammuauya yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa rupi nuunama utua yaaku saivai karasaidiri taara utu-avaitanaki rummua yapa kieeravai. ⁹ Gioonna kiaapu ivaki yeenna nnooya kaayau (4000) variravai. ¹⁰ Yisuuva gioonna kiaapuuya titooduu vuduu iya vuu saivaata ari ngiaammuauyaatama kanuuvaki karoo varioo yoosinna pinaivaa nnutuuvo Daramanutaa viravai.

*Farisaiya Anutuugaa mmoori ari vookarauvaara Yisuunna yaparairavai
(Matai 16:1-4)*

¹¹ Farisai vaidi vooya Yisuunnasi nnida inna iida taaraivaara inna yaparaida tunoo: A Anutuugaa mmoori ari vookaraivaa iinai ta teeda kiaara: Anutuugaa yaagueeqaivo i tasipaikiainna iikiannanoo, kiaaravee, ¹² tuduu Yisuunna ausaivo kaayau mmuaararooduu tunoo: Ngia gioonna kiaapu makee variaya Anutuugaa mmoori ari vookaraivaa taaraivaara ni yapara kiaanoo. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ngia makee variaya hama Anutuugaa mmoori ari vookaraivaa taaravaivee, ¹³ kiaa kioo iya pikioo kava kanuuvaki karoo varioo nnoori haruungaivaa sainai vioo variravai.

*Yisuuva Farisaiyaaraata Herootaa nnaagiai nuairaiyaaraatama tiravai
(Matai 16:5-12)*

¹⁴ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama nnoori haruungaivaa sainai vioo varuduu ari ngiaammuauya vo bereeta vooyauvaara taunnu kiada mmuaa bereetavai nnaasu varada kanuuvaki yapa kiada varada viravai. ¹⁵ Yisuuva yaagueeqama iya tunoo: Rikiaatee. Vaidi Farisaiyaaraata Herootaa nnaagiai nuairaiyaaraatama puuqaira yeennaivo bereeta aakiaivaki too yootaivaa roosiivaara tuqinnama haitatuukiatee, ¹⁶ tuduu rikiada ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida tunoo: Hama ta nnoonnama bereetaiyauvaa varada ngiaunnaivaara ivo itaa kua tinoo, ¹⁷ tuduu rikioo Yisuuva ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmuu kuaivaa arinaima rikioo iya tunoo: Ngia aaniiraida ngiingii kiaa mmi ngiingii kiaa mmiida kiaanoo: Ta hama nnoonnama bereetaiyauvaa varada ngiaunnanoo, kiaanee? Ngia homooda hama arinaima niyara rikiaanee? Ngii vuatinniiyauvo yaagueeqainnonnee? ¹⁸ Ngii avuuyauvo vaikiyai hama ngia tuqinnama taavai. Ngii yaataiyauvo vaikiyai hama ngia tuqinnama rikiaavai. ¹⁹ Na yaaku sai bereetayauvai vaidi kaayau (5000) mmiaivaara vaa ngia taunnu kiaanee? Yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa ngia rupi nuunama utuaiyauvaki ruuyauvo naana utuayauvai vairavainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ta utua yaakuuvaitana yukukidiri taarama yapa kieeravaivee, ²⁰ tuduu rikioo tunoo: Na bereeta yaaku saivai sainaidiri taarama kusii kiee vaidi kaayau (4000) mmiaivaara vaa ngia taunnu kiaanee? Yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa ngia rupi nuunama utuaiyauvaki ruuyauvo naana utuayauvai vairavainnee? tuduu rikiada inna sai tunoo: Ta utua yaaku saivai karasaidiri

taarama rummua yapa kieeravaivee, ²¹ tuduu rikioo ivo ari vookarau mmooriivaa uuvaara iya tunoo: Itaama vaikia hama ngia arinaima rikiaano, tiravai.

Yisuuva Betesaitaa vaidi avu huruutauvaa tuqinneeravai

²² Yisuuva itaa kua kiaa kioo ari ngiaammuauyaatama nnidada yoosinna Betesaitaa ivaki nnida tooduu gioonna kiaapuuya vaidi avu huruutauvaa vitada Yisuunnasi nnida inna utuaneera innaata kua yaagueeqama tiravai. ²³ Kua yaagueeqama tuduu Yisuuva rikioo vaidi avu huruutauvaa yaakuuvau utuoo vitoo yoosinna tooyaivaki kioo inna avuuvaitanau kuaanuuvaa visi kioo innayaa ari yaakuuvaitana utuoo inna yaparainno tunoo: A vo mminnaa voovai taannano i avuuvau vainnee? ²⁴ tuduu rikioo vaidiivo reeti too tunoo: Na vaidiiva taukai yatari roosiikiaaya nookiaavaivee, ²⁵ tuduu rikioo Yisuuva keenaa ari yaakuuvaitana inna avuuvaitanau utuduu ivo ari avuuvaa puaisa tooduu avuuvaitana yoketauduu ivo mmuakiaa inneennavai kooyaa teeravai. ²⁶ Kooyaa tooduu Yisuuva inna tunoo: Ai nnauki safuuma viee sa yoosinnaivaki nookianee, tiravai.

Petorooso kua kutaivaa Yisuunnara tiravai
(Matai 16:13-20; Rukaaso 9:18-21)

²⁷ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ari ngiaammuauyaatama ivakidiri pikiada yoosinnaiyauvo Kaisariaa Piripii vainima vauyauvakira vida varida Yisuuva ari ngiaammuauya yaparainno tunoo: Gioonna kiaapuuya niyara dee vaidivainnee kiaa kiada dataa kuaida kiaanee? ²⁸ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Vooyaano kiaanoo: Yuvuaano nnoori apira vaidivaivee, kiaani vooyaano kiaanoo: Irayaavavee, kiaani vooyaano kiaanoo: Ari vo forofetaa vaidivaivee, kiaanoo, ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya yaparainno tunoo: Mo ngieeta niyara dataa kuaida kiaanee? tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: A vaidi Anutuugo i mmataama kiokuavee, ³⁰ tuduu rikioo yaagueeqama iya kiaa mmioo tunoo: Sa aa kua aavaa niyara gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee, tiravai.

Yisuuva mmamma nniitareeraivaa varoo putinaraivaara tiravai
(Matai 16:21-28; Rukaaso 9:22-27)

³¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ari ngiaammuauya kua kooyaa kiaa mmioo tunoo: Na Vaidiivaa Mmaapuuvono fai kaayau mmamma nniitareeraivaa varaanaravai. Fai vaidi yokovaiyaatama vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaatama Anutuuga kua mmaanna kiaa mmira vaidiiaatama ni oogo tikiyai vaidiiva ni rputikiyai na putino taaravooma suaivo taikanai na keenaa diitaanaravaivee, ³² kiaa kioo aa kua aavaa kooyaa iya kiaa mmuduu Petorooso inna vitoo mmaraa voovau oro kioo inna yaagueeqama tiravai. ³³ Inna yaagueeqama tuduu rikioo Yisuuva hanigia ari ngiaammuauya too Sataango Petoroosaa tasipoovaara yaagueeqa kuavai Petoroosaa tioo tunoo: Sataango, ngieera kuane. I yaataivo vaidiiva yaataivaa roosiinoo. Hama Anutuuga yaataivo itaama vainoo, tiravai.

³⁴ Yisuuva itaa kua kiaa kioo gioonna kiaapuuyaata ari ngiaammuauyaatama tuduu innasi nnuduu iya tunoo: Fai gioonna kiaapu voovono ni nnaagiai nninaree tioo fai ari yaata utira aataruuvaara oogo tioo gioonna kiaapuuya niyara inna rputikio na putuauneema ivo putinaraivaara ee-oo tioo ni nnaagiai ngiaivee. ³⁵ Fai gioonna kiaapu voovono ari mmatayaa variraivaara yaagueeqama yaata utuonnonno fai yapooma hama ivo tupatupaa varinaraivootainaravai. Gioonna kiaapu voovono hama ari mmatayaa variraivaara yaata utirainno ni mmayaayaivaaraatama putinaraivaara ee-oo tiivo fai tupatupaa variraivaa varaanaravai. ³⁶ Fai gioonna kiaapu voovono ariiyara nnaasu yaata utuoo mmuakiaa mmatayaa diaa mminnamminnaiyauvaa varoonnonno hama tupatupaa variraivaara yaata utirainno putuoo fai dee irisai yoketaivaa Anutuugaasidiri varaanaranee? Fai hama varaanaravaivee.

³⁷ Gioonna kiaapu voovono hama yopeema irisai mminnaivaadiri Anutuugaa mmioo tupatupaa variraivaa varaanaravaivee. ³⁸ Aa variaa suai aavaki gioonna kiaapuuya kaayau koonnama varida hama Anutuugaara yaagueeqakiaano. Aqaa suai aavaki fai gioonna kiaapu voovono niyaraata ni kuaivaaraatama inna mmamma maisainai fai yapooma Na Vaidiivaa Mmaapuuvo keenaa mmatayaa kava vara ranee tiee innara mmamma maisainaravai. Fai na ni Napoonna mmeekia ari vookaravoota aangeraa yoketaiyaatama tiinaravaivee, tiravai.

9

¹ Yisuuva itaa kua kiasa kioo iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai gioonna kiaapu vooya aavaki variaya hama putirama kiada varida teekio Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivo ari yaagueeqaivaa tasipama tiinai teeda taaravaivee, tiravai.

*Yisuuva mmammaivo hanigioo ari vookarairavai
(Matai 17:1-13; Rukaaso 9:28-36)*

² Yapooma yaaku saivai sainaidiri mmuaa suaivai taika kiooduu Yisuuva Petorooso Yakooopu Yuvuaanainna vitoo taapi hokobaivaura ngiarivana nnaasu viravai. Iya vidada oro ivau dida vaidata tooduu Yisuuva mmammaivo hanigioo ari vookarairavai vauduu ³ inna uyira rairaiyauvo poosainno pinaama mmannaammannairavai. Fai hama vaidi mmatayaa voovono yopeema buruqa poosaivaa finino inna uyira raira poosaiyauvaa roosiinaravai. ⁴ Itaama vauduu Yisuuva ngiaammua taaravoomaivaitana tooduu nnaaruaa vaidi putuuvaitana Irayaaya Musiia Yisuuva tasipama kua tiravai. ⁵ Iya kua tida varuduu Petorooso iya kuaivaa rikioo mmaraa kuaivaa Yisuuva kiasa mmioo tunoo: Nnoonna-o, ta aavaki variaunnano ti yoketaunoo. Kii ta unnakua nnau taaravooma heekaaravee. Aini voovai heekada Musiinnani voovai heekada Irayaannani voovai heekaaravaivee, ⁶ kiasa kioo ivoota ari tasipoovaitanaatama kaayau aatuukiaivaara Petoroosaa yaataivo vuennauduu rikioo itaa kua tiravai. ⁷ Itaa kua tuduu namaivo iya rummua apu kioo vauduu Anutuugaa kuaivo nama aakiaidaadiri tuoo tunoo: Inna ni Maapu tuanaivovee. Innara na mmuduuya ruauvovee. Inna kuaivaa rikiaatee, ⁸ tuduu akiairauduu buaa buaida tooduu hama taaravaitanaatauduu Yisuuva ari mmuaavai iya tasipama dioo vairavai.

⁹ Dioo vauduu teeda diitada ivaatama taapiivau pikiada tiida varida Yisuuva yaagueeqama iya kiasa mmioo tunoo: Makee ngia taivaara sa gioonna kiaapuuya kiasa mmiatee. Na Vaidiivaa Mmaapuuvono yapooma putuee kava diitanai teeda ngia makee taivaara gioonna kiaapuuya kiasa mmiatee, ¹⁰ tuduu inna kuaivaa rikiaada hama vo gioonna kiaapuuya kiasa mmirama kiada iya ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Mo yapooma na putuee kava diitaanavee tii kua oyaivo dee kua oyaivainnee? ¹¹ kiasa kiada Yisuuva yaparaida tunoo: Anutuugaa kua mmaanna kiasa mmira vaidiiva kiasaano: Irayaavannaadee tauraa tiinaravai. Tiino Anutuugo mmataama kioo vaidiivo nnaagiai tiinaravaivee, kiasa kuaivo aaniira iya itaa kua kiasanee? ¹² tuduu rikioo Yisuuva iya kua sai tunoo: Kutaavai. Vaidi voovono Irayaanna roosiivono tauraa ngioo mmuakiasa mminnaivaa safuunaraivo nninoo. Mo Vaidiivaa Mmaapuuvaa tuu kuaivo dataamainno vainnee? Anutuugaa kua fafaaraivo vainno ataa kua tunoo: Gioonna kiaapuuya Vaidiivaa Mmaapuuvaa mmamma nniitareeraivaa inna mmida innara ooqoo tida nniiki rakammuaaravaivee, tuuvaara yaata utuatee. ¹³ Na ngii giaa ngii miaunoo. Vaa Irayaanna roosuvo nnuduu gioonna kiaapuuya innara ngiari iikiatau mmooi maisaivaa iiravai. Anutuugaa kua fafaaraivo vainno innara tuuvaa kaanaivaa iiravaivee, tiravai.

*Yisuuva mmagia maisaivo varuu ngiaammuaavuaa tuqinneeravai
(Matai 17:14-21; Rukaaso 9:37-43a)*

¹⁴ Yisuuva ari ngiaammuau taaravoomaidootama tiida ngiari seena ngiaammuauyaatama sunaara tuma tooduu kaayau gionna kiaapuuya ngiaammuauya suvuai kiooduu Anutuuga kua mmaanna kiasa mmira vaidiiyaata Yisuunna ngiaammuauyaatama ngiariiki ngiariiki kua yaagueeqama tiravai. ¹⁵ Kua yaagueeqama tida varuu saivaatama mmuakiasa gionna kiaapuuya tooduu Yisuuva tuuduu kaayauma nnikiaraida innasi seenada vida tunoo: Vainna ngiannanee? ¹⁶ tuduu rikioo Yisuuva ngioo ari ngiaammuauya tunoo: Ngia aanii kuavaida iyaata kua yaagueeqama kiasanee? ¹⁷ tuduu rikioo vaidi voovono gionna kiaapuuya aakiaivakidiri inna avaivaa sai tunoo: Vitaira-o, ni maapuuvaa aakiaivaki mmagia maisaivo hara kioo varikio hama kua tiivaara na inna vitee aisi ngiaunoo. ¹⁸ Vo suai voovaki mmagia maisaivo inna ruputikio putuoo vainno avaivaa kiriti kiriti tikio taara kuaanuuvo tiikio yuku yaakuuvaa raduda tu kioo vaivai. Mmagia maisaivaa titaa kikio kuaiveera na i ngiaammuauya kiaukai hama iya yopeema titaavaivee, ¹⁹ tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Ngia makee variaa gionna kiaapuuya hama ngia niyara kutaavaivee tiraidaida koonnamaida variaano. Na hokoba suai ngii tasipama hara kiee variaukai hama ngia niyara kutaavaivee kiaavai. Fai na naana suai ngii tasipama hara kiee varinanai ngia niyara kutaavaivee kiasanee? Na ngii tasipama hara kiee variee ngia ni kuaivaa rikiaaraivaara na faannaina variaunoo. Ngiaammuauvaa vitada niisi ngiatee, ²⁰ tuduu rikiaada inna vitada innasi nniravai. Vitada nnuduu mmagia maisaivo Yisuunna too saivaata ngiaammuauvaa ruputuduu putuoo vainno hanigiaanigieennonno vauduu taara kuaanuuvo avaivakidiri tiiravai.

²¹ Yisuuva inna koonna tunoo: A taannano naana suai nnaakaraivo ataama variinee? tuduu rikioo inna koova Yisuunna sai tunoo: Nnaakaraivo meediyaa ari itaama varivai. ²² Airi suai mmagia maisaivo ni maapuuvaa ruputu kiasanara iinno inna ruputu ikiana yapoo nnoorina ruputu yapaivai. Fai aikiooma yaagueeqaivo i tasipanai tiyara boo tiee ti tasipanai ta yoketaama variaaravee, ²³ tuduu rikioo Yisuuva tunoo: A niyara kiannano: Fai aikiooma yaagueeqaivo i tasipanai tiyara boo tiee ti tasipaanaravee, kianna kua oyaivaa datai kuavainna a itaa kua kiannanee? Fai gionna kiaapu voovono Anutuuga kutaavaivee tioo fai mmuakiasa mmoori aataruuvaa tinara: Ni tasipaanavee tino rikioo fai inna tasipaanaravaivee, ²⁴ tuduu rikioo nnaakaraivaa koova akiairauduu puaisakama kua tioo tunoo: Na kiisama aiyara kutaavaivee kiunoo. A ni tasipanai na pinaama aiyara kutaavaivee tinaravee, ²⁵ tuduu rikioo Yisuuva gionna kiaapuuya nnida iya suvuai kiaara uuvaa too mmagia maisaivaa yaagueeqama tunoo: A mmagia maisa hama yaata avainnaataikua varianna-o, na tinai ngiaammuauvaa aakiaivakidiri pikiee tiee kuane. Sa keenaa innaki ngianee, ²⁶ tuduu rikioo mmagia maisaivo ngiaammuauvaa ruputuduu kai kai vuu vuu tuoo putuoo vainno hanigiaanigieenno vauduu mmagia maisaivo innakidiri vioo kieeravai. Vioo kiooduu ngiaammuauvo vaidi putiraiya roosiima vauduu gionna kiaapu vooya tunoo: Vaa putivaivee, ²⁷ tuduu Yisuuva numa inna yaakuuvaidiri vararu utuduu diiteeravai.

²⁸ Diitooduu Yisuuva gionna kiaapuuya pikioo nnauvaki vioo kiooduu ari ngiaammuauya numa inna yaparaida tunoo: Mo dataama vaikioonno mmagia maisaivaa ta titaunnano hama kuainnee? ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Yaaku vareeraivaara yaagueeqaira vaidivoono fai aa mmagia maisa aavaa roosiivaa titano kuanaravai. Kumina vaidi voovono fai hama yopeema titano kuanaravaivee, tiravai.

Yisuuva ari putinaraivaara keenaa tiravai

(Matai 17:22-23; Rukaaso 9:43b-45)

³⁰⁻³¹ Yisuuva itaa kua kiasa kioo ari ngiaammuauyaatama ii yoosinna ivaki pikiada tuma Karirayaa mmataivaki nuaida varuduu Yisuuva ari kua oyaivaa iya kiasa mminaraivaara iya vitoo nuairavai. Nuauduu gionna kiaapuuya ivo kuanara kuaivaa rikieevoora ari ngiaammuauya nnaasu vitoo nuairavai. Vitoo nuainno varioo iya

kiaa mmioo tunoo: Fai vaidi vooyaano Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ni vitada vaidi vooya mmikiai iya ni ruputikiai na putino taaravooma suaivo taikano Anutuuoqo tinai na keenaa diitaanaravaivee, ³² tuduu rikiada hama iva tuu kua oyaivaa arinaima rikieerama kiada oyaivaara iya inna yapara kiaaraivaara aatuuravai.

*Yisuunna ngiaammuaudo kieeta variaaraivaara inna yaparairavai
(Matai 18:1-5; Rukaaso 9:46-48)*

³³ Aatuuda iyaata Yisuuvaatama vidada yoosinna Kapanauma oro nnau voovaki dida vauduu Yisuuva ari ngiaammuauya yaparainno tunoo: Ngia aataruuvau nnida varida aanii kuavai ngiingiiki ngiingiiki yaagueeqama kiaannee? ³⁴ tuduu rikiada iya kua seemuaa variravai. Vaa iya aataru tammaivau ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Deevoono ari seenaiya yaataroo kieetavai varinarannee? tuuvaara iya hama inna kua sai tiravai. ³⁵ Hama inna kua sai tuduu Yisuuva hara kioo varioo ari ngiaammuaui yaakuuvaitana yukukidiri taarama tuduu innasi nnuduu iya tunoo: Fai gionna kiaapu voovoono ngii tauraavai varinaree tioo mmuakiaaya mmoori vareera ngiaammuaui roosiima varioo nnaagiai tuanaavai varinaravaivee, ³⁶ kiaa kioo nnaakaraivaa vitoo ngiari tammaivaki yapa kioo varau tu kioo vainno iya tunoo: ³⁷ Fai gionna kiaapu voovoono niyara mmuduuya ruaivaara aa nnaakara aavaa roosii voovaara tuqinnaivoono inna niyaraatama tuqinnainoo. Niyara tuqinnaivoono hama niyara nnaasu tuqinnaivai. Ni titoovaaraatama tuqinnaivaivee, tiravai.

*Hama ti nnammutuaavai variivoono ti seenavai varivai
(Rukaaso 9:49-50)*

³⁸ Tuduu Yuvuaano Yisuunna tunoo: Vitaira-o, ta taunnano vaidi voovoono i nnutuuvaa tioo vaidiiaa aakiaakidiri mmagia maisaiyauvaa titaikiai kuaavai. Iqii vaidi ivo hama ti tasipama nuai vaidivaara tida ta innara ooqoo kiaunnavaivee, ³⁹ tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Sa ivo ii mmooriivaara ooqoo kiatee. Vaidi voovoono ni nnutuuvaa tasipama Anutuuoqaa mmoori ari vookaraama iira mmooriivaa iinno hama akiairaama niyara maisavee tinaravai. ⁴⁰ Gionna kiaapu voovoono hama ti kuaivaara ooqoo tiivoono inna hama ti nnammutuaavai. Ivo inna ti seenavai. ⁴¹ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Na Yisuu Kirisiinna ngia ni nnaagiai nookiaivaara vaidi voovoono nnooriivaa vita ngii miivo fai irisai yoketaivaa varaanaravaivee, tiravai.

*Gionna kiaapuuya aataru maisaivaara haruruavai
(Matai 18:6-9; Rukaaso 17:1-2)*

⁴² Yisuuva itaa kua kiaa kioo kava tunoo: Aa nnaakara kiisa aaya niyara kutaavaivee kiaa aaya roosiima gionna kiaapu voovoono niyara kutaavaivee tiivaa vaidi voovoono iva aataru yoketaivaa pikiaiveeraivaara inna yaparaivo inna aataru maisavai. Fai tauraa hama vaidiivo inna yaparaira suaivaki vaidiiaa numa ivo nnaakaraivaa yaparainarainnoo kiaa sikau pinaivaa varada dutuyu inna nnuunaivaki haru kiada nnoori haruungaivaki kagaari kikio ivaki vainno putiivo inna aataru yoketaavai. ⁴³ Itaama vaikio fai i yaakuuvaadiri a reeti utu reeri utinarainnoo kiaa ivaa mmuaanaa hatoka kiee kakumavai tasipama variee a tupatupaa variraivaa varaanaraivo inna yoketaavai. Fai i yaakuuvaitana vainai ikiaivo tupatupaa too variivaki kuanaraivo inna maisavai. Ikiavo tupatupaa too variivaa hama vaidi voovoono yopeema rasuunaravai. ⁴⁴ (Ivaara Anutuuoqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: mmimmiiyauvo tupatupaa nuaikio ikiaivo tupatupaa too nnaasu variivaa hama vaidi voovoono yopeema rasuunaravee, tiivai.) ⁴⁵ Fai i yukuuvoono i vitoo maisa aataruuvau nuainarainnoo kiaa mmuaanaa ivaa hatoka kiee mmanna apavai tasipama variee yapooma a tupatupaa variraivaa varaanaraivo inna yoketaavai. Fai i yukuuvaitana vaidi ikiana i kagaari kiaaraivo inna maisavai. ⁴⁶ (Ivaara Anutuuoqaa kua fafaaraivo

vainno tinoo: Mmimmiiyauvo tupatupaa nuaikio ikaivo tupatupaa too nnaasu vari-ivaa hama vaidi voovono yopeema rasuunaravee, tiivai.) ⁴⁷ Fai i avuuvadiri mminnamminnaa maisaivaa tee varaanarainnoo kiaa mmuaanaa i avuuvaa ranigaama kagaari kiee saivai huruutavai vainai yapooma Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuanaraivo inna yoketaavai. Fai i avuuvaitana vaida ikiana i kagaari kiaaraivo inna maisavai. ⁴⁸ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Mmimmiiyauvo tupatupaa nuaikio ikaivo tupatupaa too nnaasu variivaa hama vaidi voovono yopeema rasuunaravee, tiivai.

⁴⁹ Gioonna kiaapuuya Anutuugaara mmamma nniitaraivaa ikia teera roosiima varaivo yorokuuvaa haateeraivaa roosiivai. ⁵⁰ Yorokuuvo inna yoketaa mminnaavai. Fai yorokuuvo vainnonno maisainai fai ngia aaniivaadiri iikio kava yoketainanannee? Hama yopeemavee. Ngia yoroku yoketaa vaivaa roosiima varida ngii seenaiyaatama ngiingiiyara ngiingiiyara kua yoketaivaa tida ausa nuufa varada variatee, tiravai.

10

Yisuuva nnaata pikieera kuaivaa tiravai

(Matai 19:1-12; Rukaaso 16:18)

¹ Yisuuva ii yoosinna ivaki pikioo Yutayaa mmataivo nnoori Yorotaanaivaa sainai vaupinnai viravai. Vuduu rikiada keenaa gioonna kiaapuuya inna teeda innasi numa varuduu too ivo ari tirayaama kuaivaa iya kiaa mmiravai.

² Kiaa mmuduu vaidi Farisai vooya innasi nnida ivo kuaivaa koonnama kiaiveera inna yaparaida tunoo: Vaidi voovono ari nnaataivaara ooqoo tinara aataruuvo vainnee? Vara hama vainnee? ³ tuduu rikioo Yisuuva sai iya yaparainno tunoo: Musiiva mmaanna tuu aataruuvo dee aataruvainno ngii giaa ngii muunnee? ⁴ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Vaidi voovono ari nnaataivaa pikiaanaree tioo ooqoo tira yanaivaa fafaara raa kioo inna mmioo titano kuaiveera kuaivaa Musiiva aikioovee kiaa kioo ee-oo tiravaivee, ⁵ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia vaidi Yutayaiya ngii ausa vuatinniiyauvo yaagueeqauvaara Musiiva ii aataru ivaara ee-oo tioo fafaara reeravai. ⁶ Nnaaru Anutuugo ngiau mmataivaa uu suaivaki hama ii aataru ivootairavai. Anutuugaa fafaara roo kuaivo vainno ataa kua tinoo: Anutuugo vaidiivaa iinno gioonnaivaa iiravai. ⁷ Ivaarainno fai vaidiivo ari kaano koovaitana pikioo nnaataivaa varoo ⁸ inna tasipama mmuaakaraivaitana variaaravaivee, tiivai. Ivaitana hama taaravaitana varirama kiada mmuaavaitana variaavai. ⁹ Anutuugoono vaa taaravaitana nuunama kiaikiai mmuaavaitana variaivaitana sa vuaivo vuaivaa pikino sa vuaivo vuaivaa pikiaivee. Sa vaidi voovono ivaitana vara mmarammaraama yapaivee, tiravai.

¹⁰ Nnaagiai Yisuuva ari ngiaammuauyaatama nnauvaki varuduu rikiada ari ngiaammuauya iqii kua ivaara keenaa inna yaparairavai. ¹¹ Yapara ruduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Vaidi voovono ari nnaataivaara ooqoo kiaa kioo karaasa voovai varaikio mmuara vareera aataruuvo innaki vaivai. Ari nnaata tuanaivaara maisa aataruuvaa iivai. ¹² Gioonna voovono ari vaatiivaara ooqoo kiaa kioo vaidi voovai varaikio mmuara vareera aataruuvo innakiaatama vaivaivee, tiravai.

Yisuuva nnaakaraiyara kua yoketaivaa tiravai

(Matai 19:13-15; Rukaaso 18:15-17)

¹³ Yisuuva nnaakaraiya mmammaiyauvunu utuaiveera gioonna kiaapu vooyaano ngiari nnaakaraiya vitada innasi nnida varuduu inna ngiaammuauya iya ooqoo tiravai. ¹⁴ Ooqoo tuduu rikioo Yisuuva nnannatooduu ari ngiaammuauya tunoo: Pikikiai nnaakaraiya niisi ngiatee. Sa iya ooqoo kiatee. Nnaakaraivo kuaivaa rikioo ivaa iivaa roosiikiai gioonna kiaapuuya fai Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivaki kuaaravai. Ivaara sa aa nnaakara aaya ooqoo kiatee. ¹⁵ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Nnaakaraiya akiairaama kuaivaa rikieeraivaa roosiima fai hama gioonna kiaapu

voovoono inna roosiima iinno Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivaara kutaavaivee tiivoono fai hama Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuanaravaivee, ¹⁶ kuaa kioo nnaakaraiya sootu utuoo iyayaa ari yaakuuvaitana utuoo tunoo: Anutuugo ngii tasipaivee, tiravai.

*Yisuuva vaidi hoona suvuauvaata kua tiravai
(Matai 19:16-30; Rukaaso 18:18-30)*

¹⁷ Yisuuva itaa kua kuaa kioo aataru ari rikioovau kuanee kuaa vuduu vaidi voovoono seenoo innasi ngioo inna yuku oyaivaki numa inna avunni dioo vainno toorivu yau hara kioo vainno inna yaparainno tunoo: Vitaira vaidi yoketaa-o, dee mmoorivai na iina tupatupaa variraivaa varaanananee? ¹⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Aaniira niiyara yoketaavaivee kiannanee? Anutuugo mmuaavoono nnaasu yoke-taavai varinoo. Hama vaidi mmatayaa diaa voovoono yoketaavai varivai. ¹⁹ Mmaanna tuu kuaivaa vaa a rikiaannavai. Sa gioonna kiaapu voovai ruputino putuaivee. A vaa nnaata vaati varaannaikua sa mmuara heera aataruuvaa iikianee. Sa voovai mminnaivaa mmuara varaanee. Sa unnakua kianee. Sa mmuara varee nakaaravaa unnakua kianee. Ai kaano koovaitanaara tuqinnaanee, ²⁰ tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Vitaira-o, vaa na ngiaammuaui kiisayaa varia ree ngiee ngiee makee na yokeena aa mmuakiaa kua mmaanna aayauvaa tuqinnama iikiauvaivee, ²¹ tuduu rikioo Yisuuva inna too vainno innara mmuduuya ruoo tunoo: Mmuua aataruvai hama a iikiannavai. Diitee viee ai mminnamminnaa mmuakiaayauvai varee vaidi vooya mmiee irisai sikauyauvaa varee mmanna haipu gioonna kiaapuuya mmianee. Mminoosno i irisai yoketaivo ngiau aapu vainaravaivee. A iya mmi taika kiee ngiee ni nnaagiai nookianee, ²² tuduu rikioo vaidiivo ari hoonahaanaiyauvo kaayauma vauyauvaara yaata utuoo nniki apu varoo hanigioo ausa mmuaararova tasipama viravai.

²³ Vuduu Yisuuva hanigia ari ngiaammuauya kuaa mmioo tunoo: Gioonna kiaapu kaayau hoona suvuaiya Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuaaree kuaa iikio kaayauma iya mmuaararaanaravaivee, ²⁴⁻²⁵ tuduu rikiada ari ngiaammuauya iva tuu kuaivaa rikiada nnikiaraida rikiooduu Yisuuva vo kuavai tunoo: Ni ngiaammuauso, gioonna kiaapuuya Anutuugo iyara dira yoosinnaivaki kuaaree kuaa iikiaavo kaayauma iya mmuaararainoo. Puara pinaivaa nnutuuvo kameraivo kuatiri aataruuvaki kuanaree kuaa iikio inna mmuaararainoo. Gioonna kiaapu kaayau hoonahaana suvuaiyo Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuana-ree kuaa iikio kaayauma inna mmuaararainoo, ²⁶ tuduu rikiada ari ngiaammuauya pinaama nnikiaraida inna tunoo: Mo dataama vari gioonna kiaapuvoono Anutuugaa yoosinnaivaki aikiooma kuanaranee? ²⁷ tuduu rikioo Yisuuva iya too vainno tunoo: Mmatayaa diaiyo Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki hama yopeema ngiarinaidiri kuaaravai. Anutuugoono tinai fai iya kuaaravai. Anutuugo fai mmuakiaa mmoorivai aikiooma iinaravaivee, tiravai.

²⁸ Tuduu rikioo Petrooso inna sai tunoo: Mo vaa ta ti gioonna nnaakaraata ti mminnaa mmuakiaayauvaatama pikiada i nnaagiai nookiaunnao, ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai niiyaraata ni mmayaaya yoketaivaaraatama gioonna kiaapu voovoono ari nnauvaa pikioo ari kata vayaiya pikioo ari nnunna nnayaiya pikioo ari kaano koovaitana pikioo ari nnaakaraiya pikioo ari mmataiyauvaa pikioo ³⁰ fai aa makee ta variaunna suai aavaki fai irisai iyauvaanikaraama kava kava kaayauneetu varoo nnauyauvaa varoo ari kata vayaiya vitoo ari nnunna nnayaiya vitoo ari kaanokiaiyo vitoo ari nnaakaraiya vitoo mmataiyauvaa varaananaravai. Fai iyauvaa varanai ni kuaivaara vaidiyo mmoori maisaivaa inna mmikio kaayau mmuaararavaatama varaananaravai. Fai yapooma nnaagiai variaara suaivaki ivo tupatupaa variraivaa varaananaravai. ³¹ Aanna makee kaayau gioonna

kiaapu tauraa variaya fai nnaagiai variaaravai. Aanna makee kaayau gionna kiaapu nnaagiai variaya fai tauraa variaaravaivee, tiravai.

Yisuuva ari putinara kuaivaa kava tiravai

(Matai 20:17-19; Rukaaso 18:31-34)

³² Yisuuva itaa kua kua kioo ari ngiaammuauyaatama Yerusareema aataruuvau vida varuduu Yisuuvaanaadee tauraa vuduu iva hama aatuura kati Yerusareema vuuvaara ari ngiaammuauya nnikiarairavai. Nnikiarauduu gionna kiaapu iya nnaagiai nnuuya aatuuravai. Aatuuda varuduu Yisuuva ari ngiaammuauya vitoo voovau kioo ngiari nnaasu sudu varida vaidiiya inna iikiaara mmooriivaara iya kua mmioo ³³ tunoo: Rikiaatee. Ta Yerusareema kuaara iikiaunnao. Ta ivaki vikio fai vaidi voovoono Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata kua mmaanna kua mmiraiyaatama kooyaa ni vitainai iyaano na putinaraivaara kua yeena rau kiada ngiari voopinaiya mmikiai ³⁴ iya niyara raida kuaanuuvaa niyaa visida ni ripiida ni ruputu kikai na putinaravai. Na putino taara suaivaitana taikano vooma suaivaki Anutuugo tinai na keenaa diitaanaravaivee.

Yakoopaya Yuvuaanaya Yisuunna yaparairavai

(Matai 20:20-28)

³⁵ Tuduu rikiada Sevetainna mmaapuuvaitana Yakoopaya Yuvuaanaya Yisuunnasi numa tunoo: Vitaira-o, ta titiiyara i yaparakiaunna kuaivaa tiini iikianee, ³⁶ tuduu rikioo Yisuuva ivaitana yapara ruoo tunoo: Na aaniivai ngiivaitanaani iikiaiveerada ngia kuaanee? ³⁷ tuduu rikiada ivaitana inna sai tunoo: A gionna kiaapuuyara dinaraivaki a tinai ta i tasipama variaaravai. Vuaivo i yaaku yaadudainningiaa varino vuaivo i yaaku geedainningiaa varinaravaivee, ³⁸ tuduu rikioo Yisuuva sai tunoo: Ngia ni yaparakiaa kua oyaivaa hama arinaima rikiaano. Na nnoori toori kapikaravai nnaanara iikiauvakidiri ngieevaitanaata nnaaranee? Vaidiiya nnoori apira suaivaki nnooriivo iya rummua apu kiaineema mmamma nniitaraivo ni rummua apu kuaivaa ngieevaitanaata varaaranee? ³⁹⁻⁴⁰ tuduu rikiada sai tunoo: Fai ta nneeda varaaravaivee, tuduu rikioo Yisuuva ivaitana sai tunoo: Aikioovai. Ni nnoori toori kapikaravakidiri fai ngieevaitanaata nnaaravee. Vaidiiya nnoori apira suaivaki nnooriivo iya rummua apu kiaineema mmamma nniitaraivo ni rummua apu kuaivaa ngieevaitanaata varaaravee. Inna aikioovai. Vaidiivaitana vuaivo ni yaaku yaadudainningiaa varino vuaivo ni yaaku geedainningiaa varinaraivo hama na nakaaravaa roosiima ee-oo tinai ivaitana variaaravai. Ii mmaata ivaitana ni Napoova vaidiiyani teerama kuaivaitana fai mminai varada variaaravaivee, tiravai.

⁴¹ Nnaagiai ari ngiaammuau saido yaakuuvaitana Yakoopaya Yuvuaanaya tuu kuaivaa rikiooduu kaayauma ivaitanaara iya nnannateeravai. ⁴² Nnannatooduu Yisuuva ari ngiaammuau mmuakiaaya aayanna tuduu innasi nnida nuunauduu iya tunoo: Vaa ngia taavai. Ngari voopinaiya kieeta vaidiiya ngiari seenaiyara yaagueeqama diaani ngiari nnoonnaiya iyara diaavai. ⁴³ Itaama iikiaa aataruuvo sa ngiiki vakiaivee. Ngiikidiri vaidi voovoono ngii kieetavai varinaree tioo mmuakiaaya ngii mmoori vareera ngiaammuauvai varinaravai. ⁴⁴ Ngiikidiri vaidi voovoono ngii tauraa varinaree tioo sikaunnaadiri yookaama kioo mmoori varaaneera viteera ngiaammuauvai roosiima varinaravai. ⁴⁵ Gionna kiaapuuya ni mmooriivaa varaaravaara hama Na Vaidiivaa Mmaapuuvo tiiravai. Na mmuakiaa gionna kiaapuuya mmoori varee iya mminnamminnaa maisaiyauvaa irisaivaara putuee iya vitee yoketaivau yapaa-naraivaara na tiiravaivee, tiravai.

Yisuuva vaidi avu huruutauvaa tuqinneeravai

(Matai 20:29-34; Rukaaso 18:35-43)

⁴⁶ Yisuuva itaa kua kua kioo ari ngiaammuauyaatama yoosinnaivaa nnutuuvo Yerikoo nnida tarada kaayau gionna kiaapuuyaatama iya tasipama vida varuduu

Timainna mmaapuuvaa nnutuuvo Batimiaava avu huruutavai aataru siriivau hara kioo varioo gioonna kiaapuuya sikaura ngiaaru tuoo variravai. ⁴⁷ Varioo rikiooduu Yisuuva Nasareeta diaa vaidiivo nninoo tuduu rikioo innara aayanna roo tunoo: Davuitiinna oyaivakidiri diitaanna vaidi Yisuu-o, niyara boo kianee, ⁴⁸ tuduu rikiada gioonna kiaapu kaayauyaano inna yaagueeqama kua pikiaaneera tuduu rikioonnaata ivo puaisakama aayanna roo tunoo: Davuitiinna oyaivakidiri diitaannakuavee. Niiyara boo kianee, ⁴⁹ tuduu rikioo Yisuuva aataruuvau dioo vainno tunoo: Innara aayanna tikio ngiaivee, tuduu rikiada vaidi avu huruutauvaa tunoo: Sa yaata utira diitee kuane. Iva aiyara tinoo, ⁵⁰ tuduu rikioo akiairauduu diitoo ari yaapa apu kioo varuuvaa rabara pikioo Yisuunnasi viravai. ⁵¹ Vuduu Yisuuva inna yaparainno tunoo: A aaniivai na i iikiaiveerainna kiannanee? tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Vitairo, na ni avu aavaa safuuma kava taanaraivaaraina i yaparakiaunoo, ⁵² tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Kuane. A niyara kiannano: Aikiooma ni tuqinnaanaravaivee, kiannaivaara a kati yoketaama hara kiee variannano, tuduu rikioo inna avuuvo makee tuduu tuqinnama tooduu Yisuunna nnaagiai aataruuvau viravai.

11

*Yisuuva Yerusareema vuduu iya innara sirigairavai
(Matai 21:1-11; Rukaaso 19:28-40; Yuvuaano 12:12-19)*

¹ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama numa Yerusareema vainima nnida yoosinnaivaitana nnutuuvaitana Betepakee Betaniaa numa taapiivaa nnutuuvo Oriveeta ivau dida vauduu Yisuuva ari ngiaammuauvaitana titoo ² tunoo: Oro ukuaa yoosinna ivaki vida teekio rikioo puara togii karaasa hama vaidiiva variaivo nnuunaivaki yeena harukiaivo ngii too vainai teeda rukuasaa kiada vitada niisi ngiatee. ³ Fai gioonna kiaapu voovono ivaara ngii tinara: Ngia aaniira vitaanee? tinai kiatee: Udaangaivoono ivaa vitaateera ti titaikiai ta ngiaunnanoo. Ivo fai makee kava ti titanai ta kava vitada numa ai i mmiaaravaivee, kiatee, ⁴ tuduu rikiada vida yoosinna vuuta idaa tooduu puara togiivaa sipu oyaivaki haru kioovo iya too vauduu rakuasada variravai.

⁵ Rakuasada varuduu gioonna kiaapu ivau duuya iya teeda tunoo: Mo ngia aaniivai iikiaaraida aa puara togii aavaa rukuasaanee? ⁶ tuduu rikiada Yisuuva iya kiaa mmuu kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmuduu rikiada ee-oo tuduu vitada nniravai. ⁷ Vitada nnida ngiari yaapaiyauvaa togiivaa mmookaivau yapa kiooduu Yisuuva togiivaa mmookaivau karoo variravai. ⁸ Varuduu teeda kaayau gioonna kiaapuuya sirigaida varida vooya ngiari yaapaiyauvaa aataruuvau hooti kiooduu vooya oro mmooriivakidiri yatari hammaraiyauvaa rakau utida numa aataruuvau hootiravai. ⁹ Hooti kiooduu gioonna kiaapu Yisuunna tauraa vuuyaata inna nnaagiai vuuyaatama aayanna raa rada tunoo: Anutuuqo yoketaivovee. Udaanga Anutuuqo inna titooduu tuuvo nninaraivaara ivo innara yoketaakiaivee. ¹⁰ Ti rubuungo Davuitiiva tiyara duneema iva tiyara dinaraivaara Anutuuqo yoketaakiaivee. Anutuuqo ngiau aapu variivo yoketaivovee, tiravai.

¹¹ Tuduu Yisuuva Yerusareema vioo vioo oro nuunaira nnau pinaivaki vioo mmuakiaa inneennavai haitatuunno varuduu rikioo upisiinno ukuapidi aapidiinno varuduu rikioo ivo ari ngiaammuau yaakuuvaitana yukukidiri taaramaatama vitoo yoosinna Betaniaa ivakira viravai.

*Yisuuva nnaammuayaivaa tunoo: Sa kava iira vakianee, tiravai
(Matai 21:18-19)*

¹² Vidada oto Betaniaa vuru vauya patauduu ivaki pikiada kava vara ranada Yerusareema nnida varuduu Yisuunna yeenna rauduu ¹³ ngieeradiri dioo vainno rooru tooduu yatari nnaammuayaivaa roosuuvaa apuuvaa too oro iiraiyauvo vainoo kiaa tooduu hameetauduu mmanna apuuyauvo nnaasu vairavai. Hama nnaammuayaivo

iira vaira suaivootauvaara mmanna apuuyauvo nnaasu vairavai. ¹⁴ Vauduu Yisuuva yatari nnaammuayaivaa tunoo: Tupaa itaavai vakianee. Fai hama vaidi voovoono keenaa i iiraivaa rasuku nnaanaravaivee, tuduu ari ngiaammuauya inna kuaivaa rikieeravai.

Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki viravai

(Matai 21:12-17; Rukaaso 19:45-48; Yuvuaano 2:13-22)

¹⁵ Rikiada Yisuuvaatama Yerusareema vuduu ivo nuunaira nnau pinaivaki vioo gioonna kiaapuuya ngiaammaiyauvaata puara sipisiipaiyauvaatama vooya mmida irisai yookaa varooyaatama gioonna kiaapuuya sikau yookaama kiada irisai varooyaatama yaagueeqama titooduu mmaanai viravai. Vuduu ivo vaidi vooya sikau yanaiyauvaa kiooduu irisai sikau mmuyaiyauvaa mmuuya parapaarayauvaa rauru sereguatiima kioo vaidi vooya ngiaamma mirunnaiyauvaa varau yapa kiada vooya mmida irisai yookaa varooya mmaata variraiyauvaatama rauru sereguatiima kieeravai. ¹⁶ Sereguatiima kioo iya tunoo: Sa kava mminnaiyauvaa varada nnau aakiaa aadaa vida nnida kiatee, ¹⁷ kiaa kioo gioonna kiaapuuya kiaa mmioo tunoo: Anutuuqaa kua fafaara roovo vainno tinoo: Ni nnauvo mmuakiaa gioonna kiaapuuya yaaku vareera nnauvaivee. Anutuuqo itaa kua tikiainnaataida ngia mmuara furaiya iirayaama aavaki iikiaanoo, tiravai.

¹⁸ Tuduu rikiada vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaatama Yisuuva itaama uuvaara rikiada inna rupertuaaree kiaa iiravai. Gioonna kiaapuuya iva tuu kuaivaara nnikiaraida varuuvaara iya Yisunnara aatuuda pikieeravai.

¹⁹ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama hannauduu rikiada ii yoosinna ivaki pikiada viravai.

Yisuuva nnaammuayaivaara tuu kua oyaivaa tiravai

(Matai 21:20-22)

²⁰ Vidada oto vauya patauduu kava vara ranada aataruuvau nnida tooduu nnaammuayaivaa nnaa hammara tuukaiyauvo eeyaa aasannama taika kieeravai. ²¹ Taika kiooduu Petorooso Yisuuva uuvaara yaata utuoo inna tunoo: Vitaira-o, taanee. Nnaammuayaivaa a kiannaivo vaa kutaa aasannama kiainoo, ²² tuduu rikioo Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Anna makee ngii avuuvau iikiauvaa teeda ivaara yaata utida Anutuuqaara kutaavaivee kiatee. ²³ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai gioonna kiaapu voovoono aa taapi aavaa tinara: Tavagiauruee nnoori haruungaivaki kuane, kiaa kioo fai ari tii kuaivaara hama ivo taara yaata utuoo ivaara Anutuuqo kutaa iinaravee tino too fai Anutuuqo iinaravaivee. ²⁴ Ivaaraina na ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngia yaaku varada mminnaa voovaara Anutuuqaa yaparaida kiaara: Fai kutaa ta varaaravee, tida fai ngia varaaravai. ²⁵ Ngia yaaku vareera suaivaki gioonna kiaapuuyara ngii nnannateenai ivaara sa yaata utiraida ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmiatee. Ngii Gioova ngiau aapu variivo irisaivaa ngii mminnamminnaa maisaiyauvaara hama yaata utirainno fai rugaanaraiyaara iyara itaama iikiatee. ²⁶ (Fai ngia hama ngii ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmiraida homo yaata utikio ngii Gioova ngiau aapu variivo hama ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee,) tiravai.

Yutayaiya Yisunna ari mmooriivaara inna yaparairavai

(Matai 21:23-27; Rukaaso 20:1-8)

²⁷ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama Yerusareema nnidada ivo ngioo nuunaira nnau pinaivaki nuainno varuduu vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaatama kua mmaanna kiaa mmiraiyaata vaidi yokovaiyaatama innasi nnida ²⁸ inna yaparaida tunoo: Gioono i tikiainna aa mmoori aayauvaa a iikiannanee? Dee vaidi kieetavoono i tikiainna a iikiannanee? ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Kii neeta vo kuavaara

ngii yaparainai fai ngia ni sai tikiyai fai na ivo ni tikiyai na iikiauvaara kooyaa ngii giaa ngii minai ngia rikiaaravai. ³⁰ Ni giaa ni miatee. Gioono tuduu Yuvuaano nnoori apira vaidiivo gioonna kiaapuuya nnoori apuunnee? Vo Anutuugoono tuduunno uunnee? Vara vaidiiaano tuduunno uunnee? ³¹ tuduu rikiaada iya ngiariiki ngiariiki yaparaida tunoo: Ta dee kuavai sai kiaarannee? Fai ta inna sai kiaara: Anutuugoono tuduu Yuvuaano iiravaivee, tikio rikioo mo fai ivo ti sai tinara: Mo ngia aaniira hama inna kuaivaara kutaavaivee tiravainnee? tinaravai. ³² Fai ta kiaara: Vaidiiaano tuduu Yuvuaano iiravaivee, tikiyai fai gioonna kiaapuuya ti kiaravaivee, tiravai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yuvuaanaara tunoo: Vaidi forofetaivovee, tuuvaara vaidi kieetaiya gioonna kiaapuuyara aatuuravai. ³³ Iya itaa kua kiaa kiada Yisuunna kuaivaa sai tunoo: Hama teeta taunnavaivee, tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Hama ngia ni kuaivaa sai kiaivaara fai na hama ngii kuaivaa sai tinaravai. Ivo ni tikiyai na mmooriivaa iikiau oyaivaa fai hama na ngii giaa ngii minaravaivee, tiravai.

12

Yisuuva vuaina mmoori varooyayaadiri

mmataama kioo tiravai

(Matai 21:33-46; Rukaaso 20:9-19)

¹ Yisuuva mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo vaidi kieetaiya tunoo: Vaidi voovono ari vuaina mmooriivaa vara kioo hanikiaivaa rau kioo hauyauvaa utu kioo ari vuaina iiraiyauvaa kagigainara soopaivaa hanuu teerama kioo ari mmoorira haitatuura saasaaya nnau hokobaivaa heeka kiaivai. Heeka kioo vaidiiaa inna mmooriivaara haitatuuda iira vooyauvai ngiari mmoori varaa irisaiyauvaa ngiariyara varaateeraivaara iya kiaa mmi kioo ngieera vo yoosinnaipi varinara kuaivai. ² Vioo vioo oro ngieera yoosinnaivaki hara kioo varioo yapooma vuaina iiraiyauvaa rasukuaara suaivo nnikio mmoori nakaaraivo ari mmoori vareera ngiaammuaavua vuaina mmooriivaara haitatuura vaidiiasa titaikio vuaina iira vooyauvai varaanara kuaivai. ³ Kuaikiai teeda vuainaivaara haitatuukiaiyaano akiairaikiai inna utu kiada vaidi iya pinaama inna ruputida inna ripiida vuaina iiraiyauvaa irisaiyauvaa hama inna mmirama kiada kati titaa kiaavo nniivai. ⁴ Ivo nnikio mmoori nakaaraivoono kava ari ngiaammuaa voovai titaa kiaikio kuaikiai teeda inna vuakieetaivaa rida ruannamoogama kiada kaayau kuakuaakua maisaivaa inna tida hama innara yoketaakiaavai. ⁵ Mmoori nakaaraivoono kava ari ngiaammuaa voovai titaa kiaikio kuaikiai teeda inna ruputu kiaavo putivai. Ivo makemakee ari ngiaammuaa titoo varikiai vooya rida rubanikaiya vara ranada ngiaani aavata ruputuaiya putuaavai. ⁶ Mmoori nakaaraivo ngiaammuaa buaama taikio kuminaikio rikioo ivo nnaagiai yaata utuoo ari mmaapu mmuaa tuanaa innara mmuduuya ruaivaa titoo tinoo: Ni maapu mmuaa tuanaavai. Fai na inna titaa kino vinai rikiaada inna kuaivaa arinaima rikiaada hama inna ruputuaaravaivee, ⁷ kiaa kioo inna titaa kiaikio kuaikiai teeda mmooriivaara haitatuukiaiyaano inna teeda ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida kiaanoo: Ari konna mminnaa mmuakiaayauvai varaanaraivoonno aa nninoo. Nnikiai ta inna mminnaa mmuakiaayauvai varaaraivaara inna ruputikio putuaivee, ⁸ kiaa kiada ruputu kiada inna mmammaivaa hanikia mmaanai kagaari kiaavaivee, tiravai.

⁹ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo vaidi kieetaiya yaparainno tunoo: Mo mmoori nakaaraivo fai dee mmoorivai iinarannee? Fai ivo numa vuainaivaara haitatuukiaiya ruputu kinai putikio ari vuaina mmooriivaa vaidi vooya mminai haitatuukiaaravai. ¹⁰ Anutuugaa kua fafaaraivo vaivaa vaa ngia jaarida rikiaavai. Fafaaraivo vainno tinoo:

Sikau nnau heekeraiyaano sikau voovai teeda maisavaivee kiaa kiada pikiaavai.

Yaagueeqa yatariivaa pupukiaivaa mmaara
hara kias kuabaivaa roosiima
ii sikau ivo nnau ipunnaivaki vaivo
inna yoketaavai.

¹¹ Udaanga Anutuuqoono iira mmoorivai.

Ta taunnano inna mmooriivo yoketaainno
ari vookarainoo.

Fafaaraivo vainno itaa kua tiivaivee, ¹² tuduu rikiada Yutayaiya kieetaiya Yisuuva iyayaadiri mmataama kioo tuu kuaivaa rikiada inna utida rupertuaaree kias kiada tooduu gioonna kiaapuuya innara mmuduuya ruduu rikiada aatuuda pikiada viravai.

Vaidiyya sikau takiisa mmiraivaara

Yisuunna yaparairavai

(Matai 22:15-22; Rukaaso 20:20-26)

¹³ Vaidi Farisaiyaata vaidi Herootaa nnaagiai nuairiyaatama ngiari seena vooya Yisuunnasi titooduu iya innasi tiida ivo kuaivaa koonnama tioo haruruaveera kuaiyauvaa inna yapara ruaara viravai. ¹⁴ Vida inna tunoo: Vitaira-o, vaa ta i taunnava. A kua kutaa tira vaidikuavee. Gioonna kiaapuuya aiyara yaata utuaivaara hama a pinaama yaata utuannava. Vaidi kieetaiyaraata vaidi kuminaiyaraatama a mmuaavaugiataama yaata utuannaivaara iya aiyara yaata utuaivaara hama a pinaama yaata utuannava. A Anutuuqaa mmoori aataruuvaa safuuma mmuakiaa gioonna kiaapuuya kias mmiannakuavee. Ta vo kuavaara i yaparaikiai sai ti kias ti mmianee. Roomaaya kieetaivaasi ta sikau takiisa yapaara aataruuvo yoketaa aataruvainnee? ¹⁵ Fai ta yapaarannee? Vara hama yapaarannee? tuduu rikioo Yisuuva iya inna iida taaree kias uuvaa vaa ivo too rikioo iya tunoo: Ngia aaniira ni iida taaree kias numa ni iikiaannee? Sikau mmuyai voovai varada numa ni vitaikiai na taanaravaivee, ¹⁶ tuduu rikiada sikau mmuyai voovai varada numa inna vitauduu too Yisuuva iya tunoo: Anna giaa kieetavai mmannammannaavainno vainnee? Anna giaa nnutuvainno vainnee? tuduu rikiada inna sai tunoo: Mo Roomaaya kieetaivaa mmannammannaivoota inna nnutuuvootama ivau vainoo, ¹⁷ tuduu rikioo tunoo: Mo Roomaaya kieetaivaa mminnaiyauvaa safuuma ari mmiatee. Mo Anutuuqaa mminnaiyauvaa safuuma ari mmiatee, tuduu rikiada iya iva tuu kuaivaara kaayauma nnikiaraida yaata utiravai.

Satuukaiyaano putiraiya kava diiteeraivaara Yisuunna yaparairavai

(Matai 22:23-33; Rukaaso 20:27-40)

¹⁸ Vaidi Satuukaiya vaidi putuuyara tunoo: Fai hama kava diitaaravaivee, tuuyakidiri vooya numa Yisuunna yaparaida tunoo: ¹⁹ Vitaira-o, Musiiva vo aataruvai tiyara fafaara roo tunoo: Vaidi voovoono nnaataivaa vara kioo hama nnaakaraivaa mmateerainno putino ari nnaataivo variivaa ari kataivoono vara kioo ari vayaannara tuoo nnaakaraiyauvaa mmataanaravaivee. Musiiva itaa kua tiravai. ²⁰ Vo suai voovaki kata vayaa yaaku saivai sainaidiri taaravaitana varuuya ngaruuvoono nnaata vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo kati putiravai. ²¹ Putuduu ngamii-saivo inna muaadaivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo kati putuduu yaaguaavaano inna muaadaivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo kati putuduu ²² mmuakiaa kataunna nnaagiaidootama mmuai gionnaivaa vara kiada mmuaikaraama putiravai. Putuduu nnaagiai tuanaa gionnaivootama putiravai. ²³ Itaama vaikiai yapooma gioonna kiaapu putuaiya kava diitaara suaivaki fai gionnaivo giaa nnaatavai varinarannee? Mo yaaku saivai sainaidiri taarama ii vaidi idoono inna vareeravaivee, tiravai.

²⁴ Tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia koonnama yaata utida itaa kua kiaanoo. Mo aaniira ngia itaa kua kiaanoo? Ngia hama Anutuuqaa fafaara roo kuaivaa ari-naima rikiada hama inna yaagueeqaivo vaivaa tuqinnama taivaaraida ngia koonnama

yaata utida itaa kua kiaanoo. ²⁵ Fai gioonna kiaapu vaa putuaiya diitaara suaivaki kava diitada hama nnaata vaati varaaravee. Fai iya aangeraiya ngiau aapu variyaiya roosiima variaaravee. ²⁶ Gioonna kiaapu vaa putuaiya kava diitaaraivaara Musiinna yanaivau vai kuaivaa vaa ngia yaarida rikiaavai. Nnaaru yatari kiisaivaki ikiaivo tooduu hama yatari apuuvaa taa tamooqoovakidiri Anutuugo Musiinnaata kua tioo tunoo: Na i nnaakukiaiya Aparahaamo Isaako Yakoopainna Anutuugovee, tiravai. ²⁷ Vaidi taaravooma nnaaru putuuya inna avuuvau homo varuuvaara Anutuugo itaa kua tiravai. Anutuugo gioonna kiaapu vaa eeyaara putuaiya hama iya Anutuugovee. Gioonna kiaapu variyaiya Anutuugovee. Ngia kaayauma kumimakamaida yaata utuaano, tiravai.

*Yisuuva kua mmaanna tauraanaivaara tiravai
(Matai 22:34-40; Rukaaso 10:25-28)*

²⁸ Tuduu vaidi kua mmaanna kiasa mmira voovoona Yisuuva vaidi Satuukaiyaata kua tuuvaa rikioo iva iya arinaima sai tuu kuaivaa rikiooduu inna yoketauduu rikioo vo kuavaara numa inna yaparainno tunoo: Dee kua mmaannavoona mmuakiaa kua mmaanna tiraivaa yaatarainnee? ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Aa kua na tinara kua aavo mmuakiaa mmaanna tira aataruuyauvaa yaatarainoo. Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Isarairaayaso, rikiaatee. Udaanga ti Anutuugo ari mmuaa tuanaavai nnaasu varinoo. ³⁰ I Udaanga Anutuugaara mmuduuya ruee ai ausa mmuduuya mmuakiaavai inna mmianee. Ai vaidi kaanaivaatama ai yaata vuatinniivaata ai yaagueeqaivaatama mmuakiaavai inna mmianee, ³¹ tikio inna inanoo kua mmaanna tuuvo vainno tinoo: E aiyara tuqinnaannaneema ai seenaiyaraatama tuqinnee iyara mmuduuya ruanee. Aa kua mmaanna tuu aavaitana mmuakiaa kua mmaanna tuuyauvaa yaataraivaivee, ³² tuduu rikioo kua mmaanna kiasa mmira vaidivoona Yisuuva tunoo: Vitaira-o, aikioovai. A kua kutaavainna kiannanoo. Udaanga Anutuugo mmuaa tuanaavai varinoo. Hama ari vo anutuuvoovootaivai. ³³ Ivaarainno gioonna kiaapu voovoona Udaanga Anutuugaara mmuduuya ruoo ari ausa mmuduuya mmuakiaavai inna mmioo ari yaata vuatinni mmuakiaavai inna mmioo ari yaagueeqa mmuakiaavai inna mmiaivee. Iva ariiyara tuqinnaneema ari seenaiyaraatama tuqinnoo iyara mmuduuya ruaivee. Aa taara mmaanna tuu aataru aavaitana ta rikiada iikiaunnaivo inna yoketaavai. Aa aataru aavaitanaano nnaaru Anutuugaara kati puara sipisiipaiyauvaa hudoo aataruuvaa yaataraivaivee, ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva ivo tinniyaadiri kua tuuvaa rikioo inna kua sai tunoo: Anutuugo gioonna kiaapuuyara diravaa a varaanaivaarainna e muaraagainna kiisa suai varaanarainna iikiannanoo, tuduu rikiada nnaagiai hama kava vaidi voovoona yopeema vo kua vooyauvaara inna yaparairavai.

*Anutuugo mmataama kioo vaidiivaara Yisuuva tiravai
(Matai 22:41-46; Rukaaso 20:41-44)*

³⁵ Yisuuva homo nuunaira nnau pinaivaki gioonna kiaapuuya kuaivaa kiasa mmioo varioo tunoo: Mo dataama kiada kua mmaanna kiasa mmira vaidiiva kiaanoo: Vaidi Anutuugo mmataama kioovo Davuitiinna oyai tuanaivakidiri diitoovovee, kiaannee? ³⁶ Nnaaru Mmanasa Yoketaivoona Davuitiinna tasipama varuduu Davuitiiva kuaivaa fafaarainno tunoo:

Udaanga Anutuugoono ni Udaangaivaa tunoo:

A ni yaaku yaadudainningiaa

vaidi nnoonnavai varianee.

Varia ree vinanai na tinai

fai a ai nnammutuaiya yaatara kiaanaravaivee, tiravai.

³⁷ Davuitiivaano fafaara roo itaa kua Anutuugo mmataama kioo vaidiivaara tunoo: Ni Udaangaivovee, tuuvaara hama Anutuugo mmataama kioo vaidiivo Davuitiinna

oyaivakidiri nnaasu diiteeravaivee. Yisuuva itaa kua tuduu rikiada gioonna kiaapu kaayauya inna kuaivaa rikiooduu iya yoketauduu inna kuaivaa rikiada nnaasu variravai.

Sa kua mmaanna kiaa mmiraiyaata Farisaiyaatama

iikiaiyouvunugiataama iikiatee

(Matai 23:1-36; Rukaaso 20:45-47)

³⁸ Varuduu Yisuuva kuaivaa iya kiaa mmioo varioo tunoo: Kua mmaanna kiaa mmira vaidiiya iira aataruuyauvaa tuqinnama haitatuuma teeda sa iya roosiima iikiatee. Iya buruqa hokobaiyauvaa rau varada gioonna kiaapuuya yeenna yookaira mmatuuya vuutaiyauvaki nuaikiai iya teeda iyara vaidi nnoonayavee kiateeraivaara nookiaavai. ³⁹ Iya nuunaira nnauyauvaki vida mmaata yoketaiyauvunura nnaasu mmuduuya rida variaavai. Iya buusaiyauvaa nneera suaiyauvaki kieetaiya varira mmaataiyauvunura nnaasu mmuduuya rida variaavai. ⁴⁰ Iya oro gioonna muaadaiya unnakua nnamhari kuaivaa tida iya mminnamminnaiyauvaa ngiariiyara kati vara kiada nnaagiai oro mmanna avaiyauvakidiri hokobama yaaku varaavai. Iya itaama iikiaivaara ngiari irisai pinaa maisaivo vainaravaivee, tiravai.

Gioonna muaadaivo taara sikau kiisaivaitana yapeeravai

(Rukaaso 21:1-4)

⁴¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo numa nuunaira nnau pinaivaki varioo kati Anutuugaara yapeera sikau nnaamuruuvaa vainima hara kioo varioo tooduu kaayau gioonna kiaapuuya ngiari sikauyauvaa sikau nnaamuruuvaki yapada varuduu teeravai. Iva iya too vauduu rikiada gioonna kiaapu kaayau hoonu suvuauya numa kaayau sikauyauvaa yapeeravai. ⁴² Yapa kiooduu ivo too vauduu mmanna haipu gioonna muaada voovoono numa sikau kiisa kookeevaitana yapa kiooduu sikauvaitana hama pinaavai vairavai. Kiisakiata vairavai. ⁴³ Vauduu too Yisuuva ari ngiaammuauya maavee tuduu innasi nnuduu iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Aa gioonna muaada mmanna haipu gioonna aavaa sikau kiisa yapa kiaivaitanoono mmuakiaa gioonna kiaapuuya sikau nnaamuruuvaki yapa kiaa sikauyauvaa yaataravai. ⁴⁴ Gioonna kiaapu hoonu suvuaiya kaayau sikau vaiyauvakidiri vooyauvai nnaasu varada yapa kiaavo gioonnaivo hama sikaunnaataivo mmuakiaa sikau innasi vaivaitana eyomma varoo yapa kiaivai. Iva ari yeenna varaanee tii sikau eyommaakiatatana varoo sikau nnaamuruuvaki yapa kiaivaara inna sikauvaitanaano gioonna kiaapuuya yapa kiaa sikauyauvaa yaataravaivee, tiravai.

13

Yisuuva nuunaira nnau pinaivaa havarataarivaara tiravai

(Matai 24:1-2; Rukaaso 21:5-6)

¹ Yisuuva nuunaira nnau pinaivakidiri vioo varuduu ari ngiaammuaa voovoono inna tunoo: Vitaira-o, taanee. Aa sikau nnau aayauvoota sikauyauvootama yoketaa tuanaa pinaayauvaivee, ² tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Aqaa nnau pinaa nnau aayauvaa vaa a taannano. Fai vaidiiya mmuakiaa aa nnau aayauvaa havarata taika kikio rikioo fai hama seena sikau voovai ari seena sikau voovai mmaataivau tasipama vainaravaivee. Fai mmuakiaavai havarata taikaanaravaivee, tiravai.

Maisa mmooriivo nninaraivaara Yisuuva tiravai

(Matai 24:3-14; Rukaaso 21:7-19)

³ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ari ngiaammuaayaatama nuunaira nnau pinaivaa pikiada ukuapi taapi Oriveeta oro hara kiada varuduu Petorooso Yakooopu Yuvuaano Adiriaasainna ngiarivana innasi vida inna tunoo: ⁴ Ti kiaa ti mmianee. A kianna kuaivo दौरा सुई वैनारान्ने? डी अरि वुकरै म्मोरिवै वैनै फै तै तेदा

mmuakiaa kua a kiannaivaara yaata utida kiaara: Vainima vainaravee, kiaaranee? ⁵ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Vaidi voovoono ngii unnakua kiaa kioo aataru maisaivau ngii vita yapeenoora tuqinnama haitatuukiatee. ⁶ Fai kaayau vaidiiya mmuaavai mmuaavai nnida ni nnutuuvaa ngiariiyara tida voovoono tinara: Aanna Anutuuoqo mmataama kioo vaidiiivoona ngiaunoo, tinai fai kaayau gioonna kiaapuuya iya unnakua kiaivaa rikiada kiaara: Kutaa kuavaivee, kiaaravai. ⁷ Fai gioonna kiaapuuya vainiivau rapiraivaa rikiada ngieera rapira mmayaayaivaa rikiada sa ivaara nnikiaraida aatuukiatee. Rapiraivonanaa tauraa vaino too ngiau mmata taikeera suaivo fai hama makee tino nninaravaivee. ⁸ Fai gioonna kiaapu voovaki variaya diitada gioonna kiaapu voovaki variayaatama rapuaaravai. Fai vo kieeta voovoono diitoo vo kieetavaata rapinara iinai rikiada fai ngiari gioonna kiaapuuya rapuaaravai. Fai vo mmata vo mmata mmataa kuaru utinaravai. Fai vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki aarareeraivo vainai rikiada gioonna kiaapuuya kaayauma yeennara kiaaravai. Gioonnaivo nnaakaravaa mmataanaa suaivaki kiisama nniitareeraivaa varoo nnaagiai pinaama nniitareeraivaa varaivai. Ivaa roosiima ii aataru iyauvo nninara suaivaki tauraa kiisavai vainno nnaagiai fai pinaavai vainaravai.

⁹ Ngiengieenoo ngiingiiyara tuqinnama haitatuukiatee. Fai vaidi vooya ngii vitada ngiari kieetayasi kua pinaana ngii yapaaravai. Fai iya ngii vitada ngiari nuunaira nnauyauvaki yapa kikiyai vaidiiya ngii ripiikiaaravai. Ngia niyara kutaavaivee kiavaara iya ngii vitada vaidi kieetayasi vida kua pinaana ngii yapa kikiyai fai ngia ni mmayaaya yoketaivaa vaidi kieetayasi kiaa mmiaaravai. ¹⁰ Tauraa gioonna kiaapuuya ni mmayaaya yoketaivaa mmuakiaa mmata variaya kiaa mmi taika kikio nnaagiai ngiau mmataivo taikaanaravai. ¹¹ Fai vaidiiya ngii vitada kua pinaana ngii yapa kikiyai sa ngia iya sai kiaara kuaivaara mmuaanaa yaata utida tauraa teerakiatee. Kua pinaana ngii yapeera suaivaki Anutuuoqo ngia sai kiaara kuaivaa ngii yaatana yapanai rikiada ivaa sai kiatee. Ngia sai kiaara kuaivo hama ngiengieenoo kiaaravai. Fai Mmannasa Yoketaivoono ngii giaa ngii minai kiaaravai. ¹² Vaidi vooyaano fai ngiari kata vayaiya vitada vaidi vooya mmikiai iya rputikiai putuaaravai. Fai vaidiiya ngiari uru nnaakaraiya vitada vaidi vooya mmikiai rputikiai putuaaravai. Fai nnaakaraiya ngiari kaano kooya mmooka hanigia mmida iya rputuateeraivaara vitada vaidi vooya mmiaaravai. ¹³ Ngia niyara kutaavaivee kiavaara gioonna kiaapu kaayauya ngii teeda hama ngiinyara mmuduuya ruaaravai. Fai gioonna kiaapu voovoono niyara kutaavaivee tioo yaagueeqainono ari putira suaivaki Anutuuoqo inna vitoo yoosinna yoketaivaki yapaanaravai.

*Mminnaa maisai ari vookaraivo nninaravaivee
(Matai 24:15-28; Rukaaso 21:20-24)*

¹⁴ Gioonna kiaapuuya aa na tinara kua aavaa jaarida arinaima rikiaatee. Fai ngia teekio mminnaa maisa ari vookaraivo hama ivo diraivaki fai dioo vainaravai. Fai ivo dioo vainai teeda ngia Yutayaa variaya ngiingii yaatu aatuuda taapiivaura seenada kuatee. ¹⁵ Fai gioonna kiaapu voovoono ari nnauvaa vainiivau iikiaivo sa ari mminnamminnaiyauvaa varaanara nnauvaki kuaivee. ¹⁶ Fai gioonna kiaapu voovoono ari mmooriivaki iikiaivo ari yaapaivaa mmoori tooyaivau yapa kiaivaa sa kava vara ranoo vioo ivaa varaivee. ¹⁷ Boo, ii suai ivaki gioonna nnaakara sunnaakiaiyata gioonna nnaakara meedi ruaiyaatama kuaaravai iya mmuaararainaravai. ¹⁸ Vati pinaa rira suaivaki vivoora kiaa yaaku varaatee. ¹⁹ Iqii suai ivaki kaayau maisa mmuaararavai ari vookaraivai vainno mmuakiaa mmuaararaiyauvo gioonna kiaapuuyaki vaiyauvaa yaataraanaravai. Nnaaru Anutuuoqo ngiau mmata uu suaivaki varuuya varia rada nnidada makee aa suai ta variaunnaivaki variaya hama kaayau maisa mmuaararavai itaama vaivaa taavaivee. Fai yapooma variaaraiya hama itaama vai mmuaararavai itaama vaivaa taavaivee. ²⁰ Iqii suai ivaara Udaanga Anutuuoqo paanna suaivai mmataama kioo

tiravai. Fai hama paanna suaivaa yapa kinai fai gionna kiaapuuya putu taikaaravai. Anutuugo gionna kiaapu ariinnee kiasa mmataama kiooyara yaata utuoo suaivaa paannavai yapa kieeravai.

²¹ Fai iqii sui ivaki gionna kiaapu voovoono ngii tinara: Taatee. Anutuugo mmataama kioo vaidiivo aavaki varinoo, tinai sa inna kuaivaa rikiaatee. Fai voovoono tinara: Iqivaki varinoo, tinai sa inna kuaivaa rikiaatee. ²² Fai unnakua vaidi vooya nnida voovoono ariiyara tinara: Na Anutuugo mmataama kioo vaidiivo ngiaunoo, tino fai voovoono ariiyara tinara: Na forofetaavai ngiaunoo, tinaravai. Fai itaa kua kiaaraiya ari vookara ari vookarai mmooriyauvaa iikiaaravai. Anutuugo gionna kiaapu ariinnee kiasa mmataama kaiya unnakua tiraiyaano iya unnakua kiasa kiada iya iida aataru maisaivau iya vita yapaaraivaara ari vookara ari vookarai mmooriyauvaa iikiaaravai. ²³ Rikiaatee. Na aanna iya iikiaaraivaara na mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo.

Yisuuva kava mmatayaa tiinaraivaara tiravai
(Matai 24:29-31; Rukaaso 21:25-28)

²⁴ Ii kaayau maisa mmuaararai sui ivo taikano nnaagiai suaivaki suaivo ngioo upisi-ima tu kioo vaino too kuraagaivo nnino hama mmeekiaivo teeno too ²⁵ aakiapuuiyauvo ngiauvau diri tasukua roo tuoo vino yaagueeqa mminnaa ngiau aapu vaiyauvo ngiari aataru nuairaiyauvaa pikiada sabisaabi kuaaravai. ²⁶ Itaama vainai teeda Na Vaidi-ivaa Mmaapuuvoono nama aakiadaidiri kaayau ari vookarai yaagueeqaivooota ari vookarai mmeekiaivoootama ni tasipanai na tiinaraivaa fai iya taaravai. ²⁷ Fai na aangeraiya titanai teeda mmuakiaa yoosinnaiyauvaki nuaida sui raari raipinnai vida sui haatapaipinnai vida tooya sainai vida tooya sainai vida Anutuugo ariinnee kiasa mmataama kaiya rupi nuunaida vitada innasi ngiaaravee.

Yisuuva nnaammuayaivaudiri mmataama kioo tiravai
(Matai 24:32-35; Rukaaso 21:29-33)

²⁸ Na yatari nnaammuayaivaudiri mmataama kiee tinai ngia rikiaatee. Nnaammuayaivo mmunni raikiai ngia teeda kiaanoo: Nuanuuvo vainima nnikioonno mmunni rainoo, kiaavai. ²⁹ Mmuaikaraama ii na ngii giaa ngii miau kua iyauvaa kaanaiyauvaa ngia teeda rikikio na tiinara suaivo mmuaanaa vainima vainaravai. ³⁰ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gionna kiaapu aanna makee variaa aaya hama putiraida homo varikio suaivo nnino ii aataru iyauvo fai vainaravai. ³¹ Ngiau mmataivo fai taikaanaravaivee. Ni kuaivo fai hama taikaanaravai. Fai tupatupaa vainaravaivee.

Hama voovoono na tiinara suaivaa too rikiaivai
(Matai 24:36-44)

³² Hama gionna kiaapu voovoono na tiinara suaivaa too rikiaivai. Aangeraa ngiau aapu variayaatama hama teeda rikiaavai. Na inna Mmaapuuvo neetama hama tee rikiauvai. Ari ni Napoovaano nnaasu too rikiaivai. ³³ Ngia hama na tiinara suaivaara arinaima teeda rikiaivaara tuqinnama mmannammanna haitatuukiatee. ³⁴ Na tiinaraivo aa na mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kiee tinara kuaivaa roosiima vainaravai. Vaidi voovoono ngieera vo yoosinnaivakira kuanara iinno varioo ari mmoori vareera ngiaammuauya mmooriivaa mmuaavai mmuaavai vitaama iya mmi kioo ari nnauvaki pikioo keegiana haitatuura kieetaivaa tinoo: Eenoo iya haitatuukianee, ³⁵ kiasa kioo ngieera ari voopi vioo kiaivai. Vioo kiaikiai rikiada inna ngiaammuauya ivo nninaraivaara hama rikieerama kiada variaaneema fai na tiinaraivaara ngia hama rikieerama kiada variaaravai. Fai na kiisama upisiinara kannokannoonai tiinarannee? Vara na heena tammaana tiinarannee? Vara kakaraa tauraanaivo akua tinai na tiinarannee? Vara suaivo reera kinai na tiinarannee? Ivaaraida haitatuukiatee. ³⁶ Na akiairaama tiinarainainnaata ngia vuru vairayaama

varida kumimakakiaarainnoo. ³⁷ Na ngiiyara haitatuukiateera kiau kuaivaa mmuaki-aayara kiaunoo: Tuqinnama haitatuukiatee, kiaunoo. Yisuuva itaa kua tiravai.

14

Vaidiyya Yisuunna mmaara kua kiaa yeena rairavai

(Matai 26:1-5; Rukaaso 22:1-2; Yuvuaano 11:45-53)

¹ Nnaaru Anutuugo Iyiipadiri Yutayaa gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapooaara iya buusa pinaivaa nnutuuvo Varaigiataivaa nneeravai. Ii buusa ivaa nneera suaivaki iya bereetaivaa hama puuqaira yeennaivaa tasipama hudooyauvaa nneeravai. Iqii suai ivaa nneera suaivo vainima vauduu homo taara suaivaitana vairavai. Vauduu Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata kua mmaanna kiaa mmira vaidiyyaatama hataumakinaa Yisuunna vitada rupertuaaree kiaa iida tunoo: ² Gioonna kiaapuuya nuunaida kumimakaida rapivoora ta hama buusa nneera suaivaki Yisuunna utida rupertuaaravaivee, tiravai.

Gioonnaivo heenna suuya suuda yoketaa vuvvaa Yisuunnayaa apiravai

(Matai 26:6-13; Yuvuaano 12:1-8)

³ Tuduu Yisuuva yoosinna Betaniaivaki vaidi voovai nnutuuvo Simoonono nnaaru inna mmammaivau buunna hoovo vaa maafama kioodoo yoketaama varuuvaa nnauvaki hara kioo variravai. Hara kioo varioo yeenna nnoo varuduu gioonna voovono nniravai. Vaa ivo sikau pinaivaadiri yookaama kioo heenna suuya suuda yoketaa vuvvo sikau tooriivaki vauvaa varoo numa nnuugaivaa rummua ruaimi kioo Yisuunna kieetaivau tusaa apiravai. ⁴ Tusaa apuduu gioonna kiaapu vooya iva inna uvvaa tooduu iya nnannatooduu ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida tunoo: Aaniirainno heenna suuya suuda yoketaa kuai aavaa kuminayaa kagaari kiainnee? ⁵ Ivo ivaa varoo vaidiyya mmiitiri. Irisai kaayau sikau yanaiyauvaa (300) varoo gioonna kiaapu mmanna haipuuya mmiitirivee, kiaa kiada kaayau yaagueeqama inna tiravai. ⁶ Tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Pikiaatee. Ngia aaniiraida inna kianne? Ivo yamaa aataruvainno ni iinoo. ⁷ Mmanna haipu gioonna kiaapuuya tupatupaa ngii tasipama hara kiada varikiai sikauyauvaa ngii iya mmiatainai mmiatee. Hama na tupatupaa ngii tasipama varinaravai. Ivo niyyara iinee tiivaa iivaivee. ⁸ Ivo na putinai vaidiyya ni hakuaaraivaara yaata utuoo mmuaanaa ni mmammaivau tusaa apinoo. ⁹ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu mmuakiaa yoosinnaiyauvaki variaya ni mmayaaya yoketaivaa kiaa mmikiai rikiada fai aa gioonna aavo ii mmayaaya ivaatama rikiada innara yoketaama yaata utuaaravaivee, tiravai.

Yutaaso Yisuunna iya vitainaraivaara ee-oo tiravai

(Matai 26:14-16; Rukaaso 22:3-6)

¹⁰ Tuduu Yisuunna ngiaammuaau voovai nnutuuvo Yutaaso Isariooto Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyasi vioo Yisuunna kooyaa iya vitainaraivaara iyasi viravai. ¹¹ Vioo iyaata kua tuduu rikiada iya kaayauma sirigaida irisai sikau inna mmiaaraivaara kua kiaa teerama kieeravai. Iya kua kiaa teerama kioodoo rikioo ii suai ivakidiri iya faannama roo varia roo vioo varioo dee suai tuanaavai nnino rikioo iva Yisuunna kooyaa iya vitainaraivaara haitaturavai.

Yisuuva ari ngiaammuauyaataama buusa Varaigiataivaa nneeravai

(Matai 26:17-25; Rukaaso 22:7-14,21-23; Yuvuaano 13:21-30)

¹² Buainnonno tooduu Yutayaiya buusa nneeda bereetaivaa hama puuqaira yeennaivaa tasipama hudooyauvaa nneera tauraa suaivo nniravai. Ii suai ivaki iya puara sipisiipa nnaakaraiyauvaa rupertu kiada buusa Varaigiataivaa nneeravai. Ii buusa ivaa nneera suaivaki Yisuunna ngiaammuauya numa inna yaparaida tunoo: Ta dee nnauvaki vida buusa Varaigiataivaa a nnaanaravaa aini teerakiaunannee? ¹³ tuduu

rikioo Yisuuva ari ngiaammuaau taaravaitana titoo tunoo: Ngia vidada oro yoosinna pinaivaki teekio vaidi voovoono nnoori tooriivaa apu varoo ngii saidi nninai teeda inna nnaagiai vida ¹⁴ teekio ivo nnauvaki vinai rikiada ngieeta ivaki kuatee. Vida nnau nakaaraivaata kiatee: Vaidi Vitairaivo tinoo: Dee nnauvaki na ngiaammuauyaataama buusa Varaigiataivaa ta nnaarannee? tiivaivee, ¹⁵ tikio rikioo ivoono nnau pinaivaa verenoovau vo nnau voovai vaa rupi mmaataiyauvaa teerama kiaivaa ngii vitainai ngia ivaki titiini buusaivaa teerama kiatee, ¹⁶ tuduu rikiada taaravaitana vidada yoosinna pinaivaki vida Yisuuva tuu mminnaiyauvaa teeda buusa Varaigiataivaara nnauvaki teerama kieeravai.

¹⁷ Teerama kiooduu heenauduu Yisuuva ari ngiaammuaau yaakuuvaitana yukukidiri taaramootama nnida ¹⁸ nnauvaki vida ngiari mmaataiyauvunu varida yeennaiyauvaa nneeda varuduu Yisuuva iyaata kua tioo tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngiikidiri ngiaammuaau ni tasipama varioo yeenna nnaanara voovoono fai ni nnammutuuiya kooyaa ni vitainaravaivee, ¹⁹ tuduu rikiada ari ngiaammuauya yaata utida kaayau ausa mmuaarareera tasipama varida mmuaavai mmuaavai inna yaparaida voovoono tunoo: Mo neenoonnee? ²⁰ tuduu rikioo Yisuuva iya kuaivaa sai tunoo: Ngia ni ngiaammuaau yaakuuvaitana yukukidiri taarama fai ngiikidiri voovoono ni tasipama mmuaa yavaavakidiri mmuaavaugiataama ari yeennaivaa rabuuma nnaivoono kooyaa ni nnammutuuiya ni vitainaravai. ²¹ Na Vaidiivaa Mmaapuuvooonoo fai putinaravai. Anutuuqaa yanaivau fafaaraivo vainno ivaara tiivo aanna makee vainoo. Vaidi voovoono kooyaa Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ni nnammutuuiya vitainarivoono fai irisai maisaivaa varaanaravai. Aa vaidi aavaa hama ari kaano inna mmataitiri. Hama mmoori maisaivaa iinno irisai maisaivaa varaitirivee, tiravai.

Yisuuva bereetaivaata vuainaivaatama

ari ngiaammuauya mmiravai

(Matai 26:26-30; Rukaaso 22:14-20; 1 Koridii 11:23-25)

²² Kiaa kioo homo ari ngiaammuauyaataama yeenna nnoo varioo Yisuuva bereetaivaa vara tu kioo vainno Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaa kioo kusii kioo ari ngiaammuauya mmioo tunoo: Varaatee. Aanna ni mmatiiivaivee, ²³ tuduu nnaa kiooduu iva kava vuaina suuya tooriivaa vara tu kioo vainno Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaa kioo ari ngiaammuauya vuaina suuyaivaa mmuduu mmuakiaaya nneeravai. ²⁴ Nnaa kiooduu Yisuuva tunoo: Aanna ni kiauavai. Na kaayau gioonna kiaapuuyara yaata utuee ni kiauavaa tusaanaravai. Fai tusaa kino rikioo Anutuuqo kua yeena rau kioo karaasa aataruuvo kooyaa vainaravai. ²⁵ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Hama fai na aavau kava vuaina suuyaivaa nnaanaravai. Vo suai voovaki na Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki fai na vuaina suuya ari vookaraivaa nnaanaravaivee, ²⁶ kiaa kioo iya Anutuuqaara kuaru voovai kiaa taika kiada taapi Oriveeta ivaura viravai.

Petorooso hamavee tinarivaara Yisuuva kooyaa ari kiaa mmiravai

(Matai 26:31-35; Rukaaso 22:31-34; Yuvuaano 13:36-38)

²⁷ Oro ivau varuduu Yisuuva iya tunoo: Fai ngia mmuakiaaya ni pikiada vida raubiriima kiaaravai. Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno Anutuuqo tuu kuaivaa tinoo: Na puara sipisiipara haitatuura vaidiivaa ruputu kinai fai sipisiipaiya raubiriikiaaravaivee, tiivai. ²⁸ Fai itaama vainai na putino Anutuuqo ni tinai na kava diitee neennaadee Karirayaa vinai fai ngia ni nnaagiai kuaaravee, ²⁹ tuduu rikioo Petorooso inna kua sai tunoo: Hama na i pikiaanaravai. Fai mmuakiaa ni seena ngiaammuauya i pikikiai fai neenoo hama i pikiaanaravaivee, ³⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Na kua kutaavai i kiaa i mmiaunoo. Turau hama kakaraa nnaagiaivo akua tinai a taaravoomaneetu niiyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee, ³¹ tuduu rikioo Petorooso yaagueeqama inna kuaivaa sai tunoo: Fai a putinai neeta putinaravai.

Hama na aiyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee, tuduu ari ngiaammuau mmuakiaaya mmuai kuaivaa tiravai.

Yisuuva yoosinna Kisamanii ivaki

yaaku vareeravai

(Matai 26:36-46; Rukaaso 22:39-46)

³² Kiaa kiada iya yoosinnaivaa nnutuuvo Kisamanii vidada oro dida vauduu Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Ngia aavau varikiai na oro yaaku varaanaravee, ³³ kiaa kioo Petorooso Yakooopo Yuvuaanainna vitoo viravai. Vioo kaayauma yaata utuduu inna yaata utuuvo hanigioo ari vookarauduu ³⁴ ari ngiaammuau taaravoomaivaitana kiaa mmioo tunoo: Mmuaararaiivo niiki vaikio ni ausaivo pinaama mmuaararoo ari vookarainoo. Niiyara aavau varida haitatuukiatee, ³⁵ kiaa kioo oro kiisama vo kammunni voovau vioo varoo vainno yaaku varoo vo aataru voovoono vainno atau rino sa niisi ngiaiveeraivaara yaaku varoo tunoo: ³⁶ Ni Napoo-o, a mmuakiaa mmoorivai iiraivaa nakaaraikuavee. Mmuaararaiivo aa nnoori toori kapikarai aavaa roosiivo niisi nninaraivaara ooqoo tino pikiaivee. Inna aikioovai. Ni iikiataivaa sa iikiane. Ai iikiataivaa iikiane, ³⁷ kiaa kioo kava vara ranoo numa tooduu ari ngiaammuauo puaisakama vuru vaido varuduu Yisuuva iya yuruuma kioo Petoroosaa tunoo: Simoono, a vuru vakiannanee? Mo dataikiai a hama mmuaa suai voovau avu tee vairama kiee vakiannanee? ³⁸ kiaa kioo iya tunoo: Ngii iinno taanaraiivo ngiisi nninarainnoo tida avu teeda vaido yaaku varaatee. Vaidiivaa mmanasaivo inna iikiataikio nnabaivo muaraagainoo, ³⁹ kiaa kioo Yisuuva kava oro yaaku varoo mmuai kuaivaa tiravai. ⁴⁰ Kiaa kioo kava vara ranoo numa tooduu ari ngiaammuauo vurura rusi rusiida rikiada vaa vairavai. Vuru vauduu Yisuuva iyaata kua tuduu sai kua kiaraiivaara iya kumimakairavai. Kumimakauduu ⁴¹ Yisuuva oro vooneetu yaaku varoo kava vara ranoo numa iya tunoo: Ngia homooda vuru vaido variaanee? Aikioovai. Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa vaidi voovoono vaidi maisa vooya kooyaa ni vitainara suaivo vaa nninoo. ⁴² Taatee. Vaidi kooyaa ni vitainaraiivoonoo aavaa nninoo. Diitakiai ta innasi kuaaravee, tiravai.

Vaidiiva Yisuunna utida rupuutuaara iiravai

(Matai 26:47-56; Rukaaso 22:47-53; Yuvuaano 18:3-12)

⁴³ Yisuuva homo kua tioo varuduu ari ngiaammuauo yaakuuvaitana yukukidiri taaramaakidiri voovai nnutuuvo Yutaaso ngioo kaayau vaidiiva paipa avaikarauyauvaata tipaiyauvaatama utida inna tasipama nniravai. Vaa Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaatama vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaata vaidi yokovaiyaatama iya titooduu Yisuunnasi nniravai. ⁴⁴ Yutaaso kooyaa inna vitainaraiivoonoo vaa mmuaanaa iya kiaa mmioo tunoo: Ngia teekiai vaidi na mmootaivo inna ngia vitaara vaidiivovee. Inna puaisa utida vitada kuatee, tiravai. ⁴⁵ Ivo itaa kua tuuvoono ngioo ngioo numa makee tuduu Yisuunna tunoo: Vitaira-o, kiaa kioo inna mmooteeravai. ⁴⁶ Mmootooduu teeda vaidi vooyaano numa Yisuunna puaisakama utu kiada vauduu ⁴⁷ vaidi voovoono ivau dioo vainno ari paipa avaikarauvaa nnaamuruuvakidiri utu rada kioo Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaivaa ngiaammuau voovai yaataivaa rutaka kieeravai. ⁴⁸ Rutaka kiooduu Yisuuva vaidiiva tunoo: Ngia yaata utida kiaanoo: Mmuara vareera vaidi roosiivaivee, kiaa kiada paipa avaikaraiyauvaata tipaiyauvaatama utida ni mmaara ngiaanee? ⁴⁹ Mmuakiaa suai na nuunaira nnau pinaivaki variee mmayaayaivaa ngii giaa ngii miaaduu hama ngia ni utiravai. Nnaaru Anutuuqaa kua fafaaraiivo vaivaa ngia iikiavaa kaanaivo vakiaiveeraivaara aanna makee ngia iikiaano, tiravai. ⁵⁰ Tuduu rikiada ari ngiaammuau mmuakiaaya inna pikiada ngiari toovau viravai.

⁵¹ Vuduu ngiaammuaau karaasa voovoono kati buruqa poosa nnaasu rau varoo Yisuunna nnaagiai vuduu vaidiiya inna utuduu rikioo ⁵² iya yaakuuvaki buruqaivaa pikioo taguaada ari toovau viravai.

Vaidiia kua pinaivaa Yisuunnaki yapeeravai

(Matai 26:57-68; Rukaaso 22:54-55,63-71; Yuvuaano 18:13-14,19-24)

⁵³ Vuduu vaidiia Yisuunna vitada Anutuugaara kati puara hudeera kieeta tuanaivaa nnauvakira vitada oro ivaki yapa kieeravai. Yapa kioodoo mmuakiaa vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyatama vaidi yokovaiyaata vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaatama nuunaida varuduu ⁵⁴ Petorooso ngieeradi Yisuunna nnaagiai vioo vioo vaidi kieeta tuanaivaa vagiaamunna aakiaivaki vioo tooduu vaidi rapiraiya mmaanaivau ikiaivaa hara kiada ivaki varuduu Petorooso oro iya tasipama ivau varioo ivaata iya ikiaivara tootoka variravai. ⁵⁵ Varuduu vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyata vaidi kua yeena raira mmuakiaayaatama Yisuunna ruputikio putuaiveera kua pinaana inna yapaara uuduu hama kua oyaivootairavai. ⁵⁶ Kaayau gioonna kiaapuuya numa Yisuunnara unnakua tida airi kua airi kua sabi kua tida hama mmuaavau tiravai.

⁵⁷ Tuduu nnaagiai vooya diitada Yisuunnara unnakua tida tunoo: ⁵⁸ Ta rikiaunnano ivo tinoo: Aa nuunaira nnau pinaa aavaa vaidiia heeka kiaa aavaa na havarata kino taaravooma suaivo taikanai rikiee hama vaidi yaakukidiri heekeera nnau voovai na heekaanaravaivee. Ivo itaa kua tiivaivee, ⁵⁹ kiaa kiada airi kua airi kua sabi kua tida hama mmuaavau tiravai.

⁶⁰ Tuduu Anutuugaara kati puara hudeera vaidiia kieeta tuanaivoono diitoo mmuakiaaya vuutaivakidiri dioo vainno Yisuunna yaparainno tunoo: Iya i kiaani a hama iya kua saivaa kiannanee? Aa vaidi aaya mo dee kuavai aiki yapaavainnee? ⁶¹ tuduu rikioo Yisuuva hama inna kua sai tira kua seemuaa hara kioo variravai. Varuduu kieeta tuanaivo keenaa inna yaparainno tunoo: Ti Anutuuga yoketaivo ari Mmaapuuvaa mmataama kioovo aanna a ivonnee? ⁶² tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Yo, aanna na Anutuuga Mmaapuuvo ivo ni mmataama kioovovee. Ivo yaagueega tuanaivovee. Fai ngia teekiai Na Vaidiiva Mmaapuuvoo inna yaaku yaadudainningiaa hara kiee variee fai nama aakiaidaadiri tiinaravaivee, ⁶³ tuduu rikioo kieeta tuanaivo Yisuuva tuu kuaivara inna ausa pirisauduu ari uyu rauyauvaa utu rapasi kioo tunoo: Sa vaidi vooya kava numa innaki kua pinaa yapaaraivara yaata utuatee. ⁶⁴ Ivo ari avaiakidiri koonnama tinoo: Na Anutuuga Mmaapuvaivee, tiivaa vaa ngia rikiaano. Ngia innara dataamaida yaata utuaanee? tuduu rikiaada iya inna sai tunoo: Ta rikiaunnano ivo koonnama kua tiivara fai inna aikioo ivo putinaravaivee, tiravai.

⁶⁵ Kiaa kiada vooya Yisuunnayaa kuaanuuvaa visida buruqaivaadiri inna oori nnikiivaki hauma utida yaaku rurauma utida inna rida tunoo: Mmuakiaa kuavai rikiaannaivaa ti kiaa ti mmianee, tuduu vaidi rapiraiya inna vitada kaura puaaka tuduu ruputiravai.

Petorooso Yisuunnara hama na inna tauvaivee tiravai

(Matai 26:69-75; Rukaaso 22:56-62; Yuvuaano 18:15-18,25-27)

⁶⁶ Ruputuduu Petorooso mmaanai vagiaamunna aakiaivaki hara kioo varuduu vaidi kieeta tuanaivaa mmoori vareera kiaatanna voovoono ngioo varioo tooduu ⁶⁷ Petorooso ikiaivara tootoka hara kioo varuduu kiaatannaivo inna too nnaasu vainno tunoo: Eetama Nasareetaa vaidi Yisuunna tasipama nookiannavaivee, ⁶⁸ tuduu rikioo Petorooso yaagueeqama inna kuaivaa ooqoo tuoo tunoo: E kianna kua oyaivaa na hama arinaima rikiaunoo, kiaa kioo oro keegiaivaki dioo vauduu ⁶⁹ mmoori varoo kiaatannaivo inna too hanigia vaidi ivaki varuuya tunoo: Aa Yisuunna tasipa nuaira ngiaammuaau voovai dinoo, ⁷⁰ tuduu rikioo Petorooso kava ooqoo tiravai. Tuduu

kiisa suai taika kioodoo vaidi ivaki duuya Petoroosaa tunoo: Kutaa tuanaa a inna tasipama nookiannavai. Mo eeta Karirayaa diaa vaidikuavee,⁷¹ tuduu rikioo Petorooso yaagueeqa kuavai iya kiasa mmioo tunoo: Na hama kua kutaavai kiautiri. Anutuugo ni ruputitirivee. Na kua kutaavai kiaunoo: Aa vaidi ngia kiasa aavaa hama na tauvaivee, tiravai.⁷² Iva tinee tuu saivaata kakaraa nnaagiaivo akua tiravai. Akua tuduu Yisuuva tauraa inna kiasa mmuu kuaivo vaa taunnu kioovaa kava yaata utuoo rikieeravai. Tauraa Yisuuva inna kiasa mmuu kuaivaa inna kiasa mmioo tunoo: Fai hama kakaraivo taaraneetu akua tirainno kinai rikiee a taaravoomaneetu niyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee. Itaa kua tuuvaara Petorooso rikioo inna ausaivo maisauduu rateeravai.

15

Vaidiyya Yisuunna vitada Piratuusaasi viravai

(Matai 27:1-2,11-14; Rukaaso 23:1-5; Yuvuaano 18:28-38)

¹ Heenanaanna suaivo reera kioodoo vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi yokovaiyaatama vaidi kua mmaanna kiasa mmiraiyaata vaidi kua yeena raira mmuakiaayaatama nuunaida kuakuaakua kiasa ivau safuuma kiada Yisuunna yaakuuvaitanau yeenaadiri ranaa rau kiada vitada vaidi Roomaaya kieetaivaa Piratuusaa mmiravai. ² Mmuduu too Piratuuso inna yaparainno tunoo: A Yutayaiya kieetakuannee? tuduu Yisuuva inna kua sai tunoo: Yo, inna kutaa kiannanoo, ³ tuduu vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiya pinaa vo kua vo kuaiyauvaa innaki yapa kioodoo too ⁴ Piratuuso keenaa inna yaparainno tunoo: Mo iya kiasaiva a hama iya kuaivaa irisai tinarannee? Aa kua mmuakiasa aayauvaa aiki yapaiyauvaa a rikiaanano datainnonnee? ⁵ tuduu rikioo Yisuuva hama inna kua sai tuduu rikioo Piratuuso ivaara pinaama yaata utiravai.

Piratuuso Yisuunna ruputuaaraivaara ee-oo tiravai

(Matai 27:15-26; Rukaaso 23:13-25; Yuvuaano 18:39-19:16)

⁶ Vo nuanu vo nuanu buusaivaa nnutuuvo Varaigiataivaa nneera suaivaki vaidi oovi nnauvaki varuu voovaara gioonna kiaapuuya Piratuusaa yapara ruuvaa mmaanai titoodoo tuoo viravai. ⁷ Ii suai ivaki vaidi voovai nnutuuvo Paravaaso oovi nnauvaki hara kioo variravai. Iva ari saiyaata ngiari kieetaiyaatama rapira vaidi vooya ruputuduu putuuvaara kieetaiya iya vitada oovi nnauvaki yapa kioodoo variravai. ⁸ Varuduu gioonna kiaapu kaayauya nuunaida numa Piratuusaa yaparaida tunoo: Ee iikiannaneema tiyara iikiane, ⁹ tuduu rikioo Piratuuso iya yapara ruoo tunoo: Ngia gioonna kiaapu Yutayaiyara dira vaidi kieetaivaa na ngiiyara yaata utuee sipuuvaa hatuaa kino tuoo ngiisi kuanarannee? tiravai. ¹⁰ Vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiya Yisuunnanikaraama variaaree kiasa iya nnannatooduu kuminayaa Piratuusaasi inna vitada vida kua pinaana inna yapa kioovaa vaa Piratuuso rikieeravai.

¹¹ Iqii suai ivaki vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiya gioonna kiaapuuya nuuna aakiaivaki nuaida varida yaagueeqama iya tunoo: Piratuusaa kiasa mmida kiatee: Yisuunna pikiee Paravaasaa mmaanai titano tuoo kuaivee. Itaa kua kiatee, ¹² tuduu itaama aayanna tuduu Piratuuso rikioo keenaa gioonna kiaapuuya tunoo: Vaidi ngia ivaara Yutayaiya kieetavee kiaivaara na aaniivai inna iikiaunnee? ¹³ tuduu rikiada iya kava aayanna tida tunoo: A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiatee, ¹⁴ tuduu rikioo Piratuuso iya yapara ruoo tunoo: Mo datainnee? Aanii tomedavai iva iinnee? tuduu rikiada iya puaisakama aayanna tida tunoo: A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiatee, ¹⁵ tuduu rikioo gioonna kiaapuuya innara yoketaavee tuuvaara Piratuuso Paravaasaa iyara oovi nnauvakidiri titoodoo mmaanai tiiravai. Tuuduu Piratuuso ari ngiaammuauya Yisuunna mmuduu teeda iya inna ripiima kioodoo vooyaano yatari sagaivau haara inna vitada viravai.

*Rapira vaidiiaano Yisuunnara rairavai
(Matai 27:27-31; Yuvuaano 19:2-3)*

¹⁶ Piratuusaa rapira vaidiia Yisuunna vitada ngiari kieetaivaa nnau pinaivo vau yoosinnaivau vida ngiari seena rapira vaidi mmuakiaaya tuduu nnida nuunaida ¹⁷ buruqa kookeevaa Yisuunna apu kiada yeena ooviiyauvaa varada hovekama kiada inna kieetaivau ruvuyiravai. ¹⁸ Ruvuyu kiada innara unnakuaivaa ataa kua tida tunoo: Gioonna kiaapu Yutayaiya kieetakuavee. Tupatupaa varianee, ¹⁹ kiaa kiada yauvaa varada inna kieetaivau rida varida kuaanuuvaa innayaa visida toorivu yau hara kiada unnakua kiaa innara yoketaavaivee tiravai. ²⁰ Kiaa kiada innara raima kiada inna buruqa kookeevaa utu rabara kiada ari uyira rairaiyauvaa kava inna uyua kiada vitada yatari sagaivau haara viravai.

*Vaidiia Yisuunna yatari sagaivau haara kieeravai
(Matai 27:32-44; Rukaaso 23:26-43; Yuvuaano 19:17-27)*

²¹ Iya vidada oro tooduu yoosinna Kureenaivakinnaa vaidi voovai nnutuuvo Simoono aataruuvagiataa yoosinnaivaki nninaree kiaa saidi numa iya tooduu iya inna teeda kua yaagueeqama inna tunoo: Eeta Yisuunna yatari sagaivaa apuanee, tiravai. Ivo Aresadereeya Rupuuya gioovavee. ²² Iya Yisuunna vitada yoosinnaivaa nnutuuvo Korokataa viravai. Ii nnutu iva oyaivo tunoo: Kieeta mmuyai ivaki vai yoosinnaivovee, tiravai. ²³ Iya ivaki vida inna mmammaivo rupuutuuki-aiveera vuainaivaata kupuuvaa roosuuvaa nnutuuvo miiraivaatama varada Yisuunna mmuduu rikioo ooqoo tiravai. ²⁴ Ooqoo tuduu rikiada inna vitada yuku yaakuuvaa yatari sagaivau haara kiada inna uyira rairaiyauvaa varaaree kiaa isareeda yaatareera mminniyauvaa rootu rootuuda varida yaatarooyaano mmuaavai mmuaavai inna uyira rairaiyauvaa vareeravai. ²⁵ Iya inna pirima hoo suaivaki suaivo ngioo yaagueeqama teeravai. ²⁶ Iya innaki kua yapa kioo kuaivaa oyaivaa kooyaa fafaara reeda tunoo: Inna aanna Yutayaiya kieetaivovee, tiravai. ²⁷⁻²⁸ Iya taara mmuara furai vaidiivaitana yatari sagaivaitanau haara kiada vuaivaa vitada Yisuunna yaaku yaadudainningiaa haara kiada vuaivaa vitada Yisuunna yaaku geedainningiaa haara kieeravai.

²⁹ Haara kiooduu gioonna kiaapuuya yatari saga oyaivau vida nnidaida varuuya Yisuunna reeri teeda vaidi innara nniki rakaida rakanoo raaranoo tida inna tunoo: Ai, a nuunaira nnau pinaivaa havarata kieve kava taaravooma suaivaki heekaanaravee kiannakuavee. ³⁰ Aiyara yaata utuee yatari sagaivaudiri reemi ree tummuane, ³¹ tuduu vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaatama kua mmaanna kiaa mmira vaidiiaatama mmuaikaraama iida innara raida ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida tunoo: Ivo ari vo gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaivai. Hama yopeema ariinoo ari vitoo yoketaivau yapainoo. ³² Kii makee ta teekio Anutuugo mmataama kioo vaidi Isarairaiya kieetaivo yatari sagaivaudiri reemi roo tiinai ta innara kutaavaivee kiaravaivee, tuduu taara vaidiivaitana yatari sagaivaitanau haara kioovaitanaatama Yisuunna rakanoo raaranoo tiravai.

*Yisuuva putiravai
(Matai 27:45-56; Rukaaso 23:44-49; Yuvuaano 19:28-30)*

³³ Tuduu suaivo ikianna tammauduu mmuakiaa mmatavai heenama kioo vaududuu suaivo hanigooduu taikeeravai. ³⁴ Taika kiooduu Yisuuva puaisakama aayanna roo tunoo: Irooqi Irooqi rama savatanii, tiravai. Ii kua iva oyaivo ataa kua tunoo: Ni Anutuugo, ni Anutuugo, dataama vaiki ai ni pikiaannanee? tiravai. ³⁵ Yisuuva aayanna tuduu rikiada gioonna kiaapu vooya ivau duuya ivo aayanna tuuvaa rikiada tunoo: Rikiaatee. Ivo Irayaannara aayanna tinoo, ³⁶ tuduu rikioo vaidi voovoono seenoo vioo kapuka roosuu mminnaa voovai varoo kapikaroo nnoori ari vookarauvaa nnutuuvo vinikaivakidiri rabuuma kioo seera hokobaivau kuru kioo varoo numa yatari saga oyaivaki dioo vainno reeri Yisuuva iva nnaiveera inna mminee kiaa tunoo:

Ngia ivau iikiai ta teekio Irayaava tuma inna vitaanee kiaa tiinai ta taaravaivee, ³⁷ tuduu Yisuuva puaisakama aayanna roo putiravai.

³⁸ Putuduu buruqa pinaivo nuunaira nnau pinaivaki hiruuvo mmutuuvakidiri kereetu varoo oyaivaki tuoo saivai sainai vuduu saivai sainai viravai. ³⁹ Vuduu vaidi rapiraiya kieetaivo Yisuunna yatari sagaivaa oyai vunngiaa dioo vainno Yisuuva itaama putuuvaa too tunoo: Aa vaidi aavo Anutuuqaa Mmaapu tuanaavaivee, ⁴⁰ tuduu gioonna vooya ngieeradiri dida vaidi rooru Yisuunna tooya voovai nnutuuvo Saromiiva voovai Makataraa gioonnaivaa nnutuuvo Mariaava voovai vaidi karaasa Yakoopaya Yoosiipaya kaano Mariaava dida vaidi Yisuunna teeravai. ⁴¹ Yisuuva yoosinna Karirayaa nuau suaivaki iya inna nnaagiai nuaida innara tuqinneeravai. Iyaata gioonna vooya vaa Yisuunna tasipama Yerusareema nnuuyaataama ivaki dida vaidi Yisuunna teeravai.

Vaidiia Yisuunna hau kieeravai

(Matai 27:57-61; Rukaaso 23:50-56; Yuvuaano 19:38-42)

⁴² Yutayaiya turau kati varira suaivo vainima vauduu teeraira suaivaki upisipisiinno varuduu yoosinnaivaa nnutuuvo Arimateyaa diaa vaidi voovai nnutuuvo Yoosiipo Piratuusaasi viravai. ⁴³ Yoosiipo kua safuuma yeena raira vaidivai. Ivo vaidi tuanaavai varioo Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraiavaara faannairavai. Turau kati varira suaivo vainima vauvaara iva Piratuusaasi vioo hama innara aatuurama kioo vioo Yisuunna nnabaivaa varaanaraivaara inna yaparairavai. ⁴⁴ Yaparauduu Yisuuva vaa putuuvaara Piratuuso nnikiarainno ari rapira vaidiivaa tuduu innasi numa duduu inna yaparainno tunoo: Vaa Yisuuva putiinee? ⁴⁵ tuduu rikioo Yisuuva putuuvaara inna kiaa mmuduu rikioo Yoosiipaa tunoo: Yisuunna nnabaivaa varaanee, ⁴⁶ tuduu rikioo Yoosiipo oro buruqa poosa hokobaivaa varoo numa Yisuunna nnabaivaa hitu kioo rurauma varoo oro hakuuara oonauvaa vaa hatata teerama kioovaki yapa kioo sikau pinaivaa feena roo keegiaivaki ramuunnaama kieeravai. ⁴⁷ Ramuunnaama kiooduu Makataraa gioonnaivo Mariaavaata Yoosiipaa kaano Mariaavaatama dida vaidi Yisuunna nnabaivaa hau kioovaki teeravai.

16

Yisuuva kava diiteeravai

(Matai 28:1-8; Rukaaso 24:1-12; Yuvuaano 20:1-10)

¹ Vaidi Yutayaiya kati varira pinaa suaivo taika kiooduu yoosinna Makataraa gioonnaivo Mariaavaatama Yakoopaa kaano Mariaavaata Saromiivaatama ngiari iira mmooriivaara yaata utida mminnaa kupu takua roosuuyauvaa sikauyauvaadiri yookaama kiada varada oro Yisuunna mmammaivau siika kiaaree kiaa viravai. ² Sudaagaki heenanaanna vida tooduu suaivo reera kiooduu Yisuunna hau mmata nnau yoosinnaivau vida varida ³⁻⁴ mmata nnau keegiaivaki vau sikau pinaivaara ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida tunoo: Gioono mmata nnau keegiaivaki vai sikauvaa tiini feenaanaranee? kiaa kiada reeri tooduu vaa sikau pinaivaa keegiaivakidiri feena kiooduu vauduu ⁵ gionnaiya oonau aakiaivaki vida oro tooduu vaidi karaasa voovai buruqa poosa hokobaivaa uyuu kioovo yaaku yaadudainngiaa hara kioo varuduu teeda nnikiarauduu ⁶ iva iya tunoo: Sa nnikiaraakiatee. Nasareetaa vaidiivaa Yisuunna vaidiia yatari sagaivau haara kiooduu putuuvaaraida ngia buaama rada nookiaano. Vaa ivo diitaivai. Hama aavaki vainoo. Vaidiia inna yapa kiaa aavaki taatee. ⁷ Ngia oro ari ngiaammuauyaata Petroosaatama kiaa mmida kiatee: Ivo ngii tauraa Karirayaa kuanara vioo varinoo. Fai ngia oro ivaki inna taaravai. Vaa nnaaru ivo mmuai kuaivaa ngii giaa ngii miravaivee. Itaa kua iya kiaa mmiatee, ⁸ tuduu rikiada mmaanai tiida mmata nnauvakidiri pikiada seenada kaayau nnikiaraida biribiriima rada nniravai.

Nnida varida iya aatuuvaara hama gioonna kiaapuuyaata kua tira kua seemuaa viravai.

Yisuuva Makataraa gioonna Mariaanna avuuvau kooyaa diravai

(Matai 28:9-10; Yuvuaano 20:11-18)

⁹ ((Sudaqaki heenanaanna upisi saivaata Yisuuva ari putuuvakidiri diitoo tauraa Makataraa gioonnaivaa Mariaanna avuuvau kooyaa diravai. Ii gioonna ivaakidiri nnaaru Yisuuva mmagia maisa yaaku saivai karasaidiri taarama titooduu viravai. Ivoono Yisuuva inna avuuvau kooyaa duuvaara ¹⁰ oro inna tasipama nuau gioonna kiaapuuya ivaara kooyaa kiaa mmiravai. Iya ratada varida ausa mmuaararoo tasipama variaivaki ¹¹ Yisuuva kava diitoo hara kioo varuu kuaivaata ivo inna avuuvau kooyaa duu kuaivaatama iya kiaa mmuduu rikiada unnakuavaivee, tiravai.

Yisuuva ari nnaagiai nuauvaitana avuuvau

kooyaa diravai

(Rukaaso 24:13-35)

¹² Nnaagiai iyakidiri taara vaidivaitana aataruuvau vida varida tooduu Yisuuva ari vookarau mmammaivaata iya too vauduu teeda ¹³ kava vara ranada ngiari seeniayi kiaa mmuduu rikiada unnakuavaivee tiravai.

Yisuuva ari ngiaammuauyaata kooyaa kua tiravai

(Matai 28:16-20; Rukaaso 24:36-49; Yuvuaano 20:19-23; Aposoroo 1:6-8)

¹⁴ Yisuuva nnaagiai ari ngiaammuau yaakuuvaitana yukukidiri mmuaavai yeenna nneeda varuduu tuma iya avuuvau kooyaa diravai. Duduu teeda vauduu Yisuuva kua yaagueeqama iya tiravai. Gioonna kiaapuuya inna teeda numa iya kiaa mmuduu rikiada hama ngiari tinniiyauvo rusingiduu hama ngiari ausa mmuduuyaiyauvo iya tuu kuaivaa varoovaara Yisuuva kua yaagueeqama iya tiravai. ¹⁵ Iva iya kiaa mmioo tunoo: Eeyaa yoosinnaiyauvaki ni mmayaaya yoketaivaa varada nuaida mmuakiaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee. ¹⁶ Gioonna kiaapu voovono ari ausa mmuduuyaivaa hanigioo niiyara kutaavaivee tiao nnoori apiraivaa varano fai Anutuuqo inna vitaanaravai. Gioonna kiaapu voovono hama ari ausa mmuduuyaivaa hanigioo hama niiyara kutaavaivee tino Anutuuqo inna yaparaira suaivaki irisai maisaivaa inna mmunaravai. ¹⁷ Gioonna kiaapuuya niiyara kutaavaivee kaiya yaagueeqaivo iya tasipanai aa mmoori ari vookarai aayauvaa iikiaravai. Fai iya ni nnutuuvaa tikiai vaidiiya aakiaivaki mmagia maisaiya variaiya kuaaravai. Fai Mmannasa yoketaivo iya tasipama varinai ari vo kua vo kuaivaa kuaaravai. ¹⁸ Fai iya yapaiyauvaa utikio iya gutinai hama putuaaravai. Fai kapikarai nnooriivaa vaidiiya nneeda putiraivaa iya nneeda fai hama putuaaravai. Fai iya gioonna kiaapu nniitareeraiyayaa yaaku utikiai hama putuaaravaivee, tiravai.

Anutuuqo Yisuuva vitoo ngiau aapu viravai

(Rukaaso 24:50-53; Aposoroo 1:9-11)

¹⁹ Udaanga Yisuu Kirisiiva iyaata kua kiaa taika kioodoo Anutuuqo inna vitoo ngiau aapu yapa kioodoo inna yaaku yaadudainningiaa hara kioo variravai. ²⁰ Varuduu ari ngiaammuauya vida vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuaida varida inna mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaa rada nuairavai. Nuauduu Udaanga Yisuu Kirisiiva iya tasipama uuduu rikiada ari vookarau mmooriiyauvaa uuduu gioonna kiaapuuya teeda tunoo: Aanna Anutuuqaa kuaivo kutaa tuanaavai vainoo, tiravai.))

Rukaasoono Yisuunna mmayaaya yoketaivaa fafaara reeravai

Rukaaso Yisuunna mmayaaya yoketaivaa fafaara roo kuaivo ataama vaivai. Yisuuva Yutayaiya vitoo yoketaivau yapaanaraivaaraata mmuakiaa mmatavau variyaiyaatama vitoo yoketaivau yapaanaraivaaraatama Rukaaso reeravai. Udaangaivaa Mmannasa Yoketaivo Yisuunna mmataama kioovoono Anutuuga mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapu mmanna haipuuya kiaa mmianeeraivaara inna mmataama kieeravai. Aa yanaa aavaki sirigairivaaraata yaaku vareeraivaaraatama Mmannasa Yoketaivaa mmooriivaaraata gioonnaiya Yisuunna mmooriivaa iiraivaaraatama Anutuugo gioonna kiaapuyya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaivaaraatama vai kuaivo yaagueeqavai vaivai.

Toosa hareera kuavai

¹ Boo Tiopiri-o, a vaidi nnoonna yoketaakuavee. Yisuuva ti tasipama varioo ivo mmoori uu mmayaayaiyauvaa kaayau vaidiia yaata utida hakuataraatarama fafaara reeravai. ² Vaidiia Yisuuva toosa hara uu mmooriivaa teeda inna mmayaayaivaa rikiada kiaa mmuuya inna mmooriivaa teeda ti kiaa ti mmuuvaa iya hakuataraatarama fafaara reeravai. ³ Fafaara rooduu neeta iyauvaara yaata utuee rikiee fafaarama i mmiauvaara ni yoketainoo. Na hokoba suai iya roo kua mmuakiaayauvai haitatuuma tee aa fafaara aavaa na rikiee verepidiri oyaivaudiri safuuma fafaarama i mmiaunoo. ⁴ A Yisuuva uu mmooriivaa rikiaannaivaara kutaavaivee kianeeraivaara na aa fafaara aavaa safuuma fafaarama kiee i mmiaunoo.

Aangeraivo Yuvuaanaa mmatoo suaivaara tiravai

⁵ Herooto vaidi Yutayaiya kieetavai varuu suaivaki kati Anutuugaara puara hudeera vaidiivaa nnutuuvo Sakariaaso hara kioo variravai. Inna oyai kiisaivaa nnutuuvo Aviaava ari nnaataivaa nnutuuvo Irisaveeto mmuaa oyai pinaivaa nnutuuvo Aroonaa oyaivakidiri diiteeravai. ⁶ Ivaitana Udaanga Anutuuga avuuvau yoketaama hara kiada varida inna kua mmaanna tuu kuaivaata iva tuu kua mmuakiaayauvaatama rikiada yoketaama iiravai. ⁷ Irisaveeto hama nnaakara mmateera kati varuduu hama ivaitana nnaakaraatauduu eeyaavaitana yotera ngiaabai kieeravai.

⁸ Sakariaasoota ari tasipama mmoori varooyaatama nuunaira nnau pinaivaki ngiari mmoori vareera suaivo nnuduu Sakariaaso Anutuuga avuuvau ari kati puara hudeera mmooriivaa iiravai. ⁹ Ivo iinnonno tooduu tupaa ari seenaiya iirayaama mmoori varoo vaidiia iida tooduu Sakariaasaa nnutuuvo vairavai. Vauduu too ivo yatari rana suuda yoketaa vuvuaa varoo Udaanga Anutuuga nuunaira nnau pinaivaki vo atuu yoketaa tuanaa voovaki vioo yeena tapiivaki ivaa mmuturina viravai. ¹⁰ Vioo varuduu yatari rana mmuturira suaivaki kaayau gioonna kiaapuuya mmaanai duuya yaaku varada varuduu ¹¹ oro tooduu Udaanga Anutuuga aangeraa voovoono tuoo yatari rana mmuturira yeena tapiivaa yaadudainningiaa dioo vauduu ¹² too Sakariaaso pinaama aatuunno ari vo vuayaatavai utuoo pinaama biribiriiravai. ¹³ Biribiruuduu aangeraivo tunoo: Sakariaaso, sa aatuunna varianee. Vaa Anutuugo i yaaku vareera kuaivaa rikiavai. Kiisa suai i gioonnaivo Irisaveeto i mmaapuvai mmataanaravai. Fai mmatanai eenoo inna nnutuuvaa Yuvuaano kianee. ¹⁴ Fai itaino i ausaivo yoke-tainai a sirigainaravai. Fai kaayau gioonna kiaapuuyaatama inna mmatoovaara fai sirigakiaaravai. ¹⁵ Fai ivo Udaanga Anutuuga avuuvau nnoonna vaidivai varinaravai. Sa tino too ivo vuaina nnooriivaata kapikarai nnooriivaatama nnaivee. Ari mmatai suaivakidiri Mmannasa Yoketaivo fai inna aakiaivaki varioo suvuainaravai. ¹⁶ Fai ivo gioonna kiaapu Isarairaiya tinai rikiada fai kaayau saiyaano hanigiada Udaanga Anutuuga kuaivaa keenaa rikiaravai. ¹⁷ Fai ivo Udaangaivaa tauraa vioo nnaaruaa

vaidi forofetaa Irayaanna roosiima fai yaagueeqama varinaravai. Fai ngiari kookiaiya voovau varikiai ngiari mmaapuuya voovau varikiai fai yapooma ivoono iya tinai teeda mmuaavau yoketaama variaaravai. Gioonna kiaapuuya Anutuuga kuaivaa rikiadaata yaatareeraiya fai ivo iya tinai hanigiada safuuma variyaiya tinni yoketaira aataruuvau nnaasu variaaravai. Ivo gioonna kiaapuuya tinai iya ngiari Udaangaivo nninaraivaara teerakiaaravaivee, tiravai.

¹⁸ Tuduu rikioo Sakariaaso tunoo: Dataama na i kuaivaa rikino kutaavai vainarannee? Na ngiaabai kiauko ni naataivo yotera kiainoo, ¹⁹ tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Ni nnutuuvo Gavirieerovee. Na Anutuuga avuuvau diaunoo. Ivoono ni titaikiai tiee aa na kua kiau mmayaaya yoketaa aavaa i kiaa i mminara tummuauvai. ²⁰ Hama a ni kua aavaara kutaavaivee kiannanoo. Anutuugo mmataama kiai suaivaki fai ni kuaivaa kaanaivo vainaravai. A hama ni kuaivaara kutaavaivee kiannaivaara fai hama a kua tinaravai. Fai a kua seemuaa varieennanna fai na i kiaa i mmiau kuaivo kutaavai vainai rikiee fai a kava kua tinaravaivee, tiravai.

²¹ Gioonna kiaapuuya mmaanai Sakariaasaara faannaida varida ivo hokoba suai nuunaira nnau pinaivaki varuuvaara yaata utida varuduu ²² ivo mmaanai tuoo hama iyaata kua tira kua seemuaa varuduu iya yaata utida tunoo: Vaa ivo mmannasa ari vookaraivaa nuunaira nnau pinaivaki taivaivee, tuduu rikioo ivo hama yopeema iya kua sai tirainno mmanna yaakuuvaadiri iya vita vitairavai.

²³ Vita vitauduu yapooma nuunaira nnau pinaivaki ari mmoori varoovo taikooduu rikioo ari nnauvakira viravai. ²⁴ Vioo vioo oro hara kioo varududuu nnaagiai ari nnaataivo Irisaveeto nnaakara sunnainno yaaku sai kuraagavai ari nnauvaki nnaasu hara kioo variravai. ²⁵ Hara kioo varioo tunoo: Udaanga Anutuugoono niyara yoketaavaivee kiaa kioo nnaakaraivaa ni mikiai hama na gioonna kiaapuuya avuuvau mmannammanna mmamma maisakiauvai. Vaa taika kiaivaivee. Irisaveeto itaa kua tiravai.

Angeraivo Yisuunna mmatoovaara tiravai

²⁶ Irisaveeto kuraaga yaaku saivai sainaidiri mmuaa kuraagavai nnaakara sunnainno varuduu Anutuugo aangeravaa nnutuuvo Gavirieeraa titooduu ivo tuoo mmata Karirayaa vau yoosinna Nasareeta ivakira viravai. ²⁷ Vioo kiaatanna hama vaidi tasipama varuuvaa Anutuuga kuaivaa kiaa mminara viravai. Davuitiinna oyaivakidiri diitoo ngiaammuaavua nnutuuvo Yoosiipo ii kiaatanna ivaa varaanara kuaivaa kiaa teerama kieeravai. Ii kiaatanna ivaa nnutuuvo Mariaavavee. ²⁸ Angeraivoono numa inna tunoo: A yoketaamainna variannanee? Udaanga Anutuugo i too kaayauma aiyara yoketaainoo. Ivo i tasipama varinoo, ²⁹ tuduu rikioo Mariaava aangeravai tuu kuaivaara ari vo vuayaatavai utuoo oyaivaara kaayauma yaata utiravai. ³⁰ Yaata utuduu rikioo aangeravai Mariaanna tunoo: Mariaa-o, sa aatuukianee. Anutuugo a variannaivaa too kaayauma aiyara yoketaainoo. ³¹ Fai yapooma a nnaakara sunnainna mmaapuvai mmata kiee inna nnutuuvaa Yisuuvavee kianee. ³² Fai ivo kieetavai varinai gioonna kiaapu mmatayaiya innara kiaara: Anutuugo mmuakiaa mminnamminnaavai yaataravaa Mmaapuvovee, kiaravai. Udaanga Anutuugo tino fai ivo ari nnaakunna Davuitiinna mmaataivau kieetavai varinaravai. ³³ Fai ivo tupatupaa Yakoopaa uru nnaakaraiyara dinaravai. Dioo vainono fai hama inna diravai taikaanaravaivee, tiravai.

³⁴ Tuduu rikioo Mariaava aangeravaa tunoo: Na kiaatannavai variee hama na vaati varauvai. Na dataama kiee nnaakara sunnainarannee? ³⁵ tuduu rikioo aangeravai inna sai tunoo: Mmannasa Yoketaivoota Anutuugo mmuakiaa mminnamminnaavai yaataravaa yaagueeqaivootama i rummua apinaravai. Itaama vaiki a nnaakara sunnaakiannaivaara gioonna kiaapuuya i nnaakaraivaara kiaara: Ivo yoketaa tuanaa ari vookaraivai. Ivo Anutuuga Mmaapuvavee, kiaravai. ³⁶ Ai nnayaanna Irisaveetaara yaata utuee rikiaanee. Ivo hama nnaakara mmatainoo kiaavo ivo yoteravai

varioo vaa nnaakara sunnainoo. Inna kuraagaivo yaaku saivai sainaidiri mmuaavai vaa taikainoo. ³⁷ Anutuuoqo inna mmuakiaa mmoori aataruvai iira nakaaraivo fai ivo iinaree kiaa kioo fai aikiooma iinaravaivee, ³⁸ tuduu rikioo Mariaava inna sai tunoo: Na Udaanga Anutuuoqaa mmoori varau kiaatannavaivee. Kii ivo a kianna kuaivaa ni iikiaivee, tuduu rikioo aangeraiivo inna pikioo viravai.

Mariaava oro Irisaveetaa tasipama variravai

³⁹ Vuduu nnaagiai kiisa suaivo taika kioodoo Mariaava diitoo taapi suvuau yoosin-naivakira akiairauduu vioo vioo oto Yutayaa mmataivaki vau yoosinna kiisa voovakira viravai. ⁴⁰ Vioo vioo oro Sakariaasaa nnauvaki vioo tooduu Irisaveeto ivaki varuduu too inna tunoo: A yoketaamainna variannanee? ⁴¹ tuduu rikioo Irisaveeto Mariaanna kuaivaa rikioo saivaata inna nnaakaraivo inna ausaivaki korokorooravai. Korokorooduu Mmannasa Yoketaivo inna yaagueeqama tasipama varuduu ⁴² ivo pinaa kuavai tioo inna tunoo: Anutuuoqo aiyara yoketairaiivo mmuakiaa gioonnaiyara yoketairavaa yaataravai. Ii i nnaakara a mmataanara ivaara Anutuuoqaa yoketaainoo. ⁴³ A ni Udaangaivaa kaano variannaikua aaniira a niyara yaata utuee niisi ngiannano ni yoketaainnee? ⁴⁴ A niisi ngiee niyara yoketaavee kiannani na rikiau saivaata ni nnaakaraivo inna yoketaikio korokoroonoo. ⁴⁵ Anutuuoqo i kiaa i mmuu kuaivaa kutaa iinaravee kiannaivaara Anutuuoqo aiyara yoketaikiai a yoketaakiannano, tiravai.

Mariaava Anutuuoqaa kua yoketaivaa tiravai

⁴⁶ Tuduu Mariaava tunoo:

Ni Udaangaivaara kaayauma ni yoketaainoo.

⁴⁷ Anutuuoqo aataru maisaivakidiri ni vitaanaraivaara ni yoketaainoo.

⁴⁸⁻⁴⁹ Na mmanna kiaatannavai variee inna mmoori varee variauvaara niyara yaata utiivaara ni yoketaainoo.

Anutuuoqo yaagueeqama variivoono ari vookarai aataruuvaa niyara iivaara mmuakiaa gioonna kiaapu aa ta variaunnaiyaata nnaagiai variaaraiyaatama niyara yoketaavaivee kiaaravai. Anutuuoqaa nnutuuvo yoketaa tuanaa ari vookaravai vaivai.

⁵⁰ Nnaaru varuuyaata aanna makee ta variaunnaiyaata nnaagiai variaaraiyaatama Anutuuoqaa mmuduuya rikio fai Anutuuoqo iyara boo tinaravai.

⁵¹ Gioonna kiaapuuya ngiariiyara mannaka tida ngiariiyara nnaasu yaata utuuya Anutuuoqo yaagueeqama iya titooduu vida raubiriida variravai.

⁵² Anutuuoqo vaidi kieeta yaagueeqauya vitoo aduoo yapeeravai. Vaidi kumina aduoo varuuya vitoo aruoo yapeeravai.

⁵³ Gioonna kiaapu yeenna rauya ivo yeennaiyauvaa iya mmuduu iya suvuairavai. Gioonna kiaapu hoona suvuauya ivo titooduu kuminaya viravai.

⁵⁴ Ari kua kutavaa nnaaru ti taato nnaakukiaiya

kiaa mmuuvaa iinno
ari mmoori vareera gioonna kiaapu
Isarairaiya tasipama varuduu
iya yoketaama variravai.

⁵⁵ Ivo Aparahaamaaraata
ari uru nnaakaraiyaraatama
hama taunniravai.

Iyara tupatupaa boo tiravaivee.

⁵⁶ Mariaava itaa kua kiaa taika kioo Irisaveetaa tasipama varioonnonno taaravooma kuraaga taa kioo ari yoosinnara viravai.

Irisaveeto Yuvuaanaa mmateeravai

⁵⁷ Mariaava vuduu Irisaveeto nnaakara mmataanara suaivo vainima nnuduu mmaapuvai mmateeravai. ⁵⁸ Mmata kioodoo mmuaa yoosinna varuuyaata ari seena tuanaiaaataama Anutuugo innara kaayauma boo tuduu nnaakaraivaa mmata kioo kuaivaa rikiada inna tasipama sirigairavai.

⁵⁹ Sirigama kioodoo varududuu suaivo yaaku saivai sainaidiri taaravooma suaivo nnuduu rikiada gioonna kiaapuuya nnaakaraivaa mmammaivaa hatokaara nnida ari koonna nnutuuvaa Sakariaaso innara kiaara uuduu ⁶⁰ ari kaanoono oogoo tioo tunoo: Sa itaa kua kiatee. Inna nnutuuvo Yuvuaanovee, ⁶¹ tuduu rikiada inna tunoo: Hama i seena voovono aa nnutu aavaa varaivaivee, ⁶² kiaa kiada iya ngiari yaakuuyauvaadiri koova inna nnutuuvaa kiaiveera mmata mmatairavai. ⁶³ Mmata mmatauduu too Sakariaaso yanaivau fafaara raanaraivaara tuduu oro varada inna mmuduu fafaara roo tunoo: Inna nnutuuvo Yuvuaanovee, tuduu rikiada mmuakiaaaya kaayauma nnikiarairavai. ⁶⁴ Iya nnikiarau saivaata Sakariaasaa mmaakiriivo korooduu kava kua tioo Anutuugaara kua yoketaivaa tiravai. ⁶⁵ Tuduu inna seena mmuakiaaya nnikiaraida aatuuda variravai. Varuduu mmuakiaa gioonna kiaapu Yutayaa mmataivau kaayau taapi suvuauvaki varuuya ii mmayaaya ivaa rikiada kaayau kua tiravai. ⁶⁶ Kua tida ngiari yaata tinniyaa vau kuaivaa yaata utida tunoo: Aa nnaakara aavo yokeenno fai dee mmoorivai iinarannee? kiaa kiada Udaanga Anutuugo inna tasipama varuuvaa rikiada itaa kua tiravai.

Sakariaaso Anutuugaa kuaivaa kiaa kookieeravai

⁶⁷ Nnaakaraivaa koonna Sakariaasaa aakiaivaki Mmannasa Yoketaivo suvuai kioodoo iva nnaagiai varinaraivaara kuaivaa kiaa kookieema kioo tunoo:

⁶⁸ Kii ta gioonna kiaapu Isarairaiya
Udaanga Anutuugaara kiaara:
Yoketaavaivee, kiaravee.
Ivo ari gioonna kiaapuuya ti tasipama iinno
ti mminnamminnaa maisaiyauvaa
irisaivaa yapaivaara ta innara kiaara:
Yoketaavaivee, kiaravee.

⁶⁹ Vaa ivo ari mmoori vareera vaidiivaa Davuitinna
oyaivakidiri vaidi voovai vita yapa kiaikio
fai ivoono yaagueeqama varioo ti vitoo
aataru yoketaivau ti yapaanaravai.

⁷⁰ Ivaara Anutuugo nnaaruaa vaidi
forofetaa yoketaa tuanaia
ari kua kutaivaa kiaa mmioo tunoo:

⁷¹ Na ngii nnammutuaiya yaataree
mmuakiaa gioonna kiaapuuya
hama ngiiyara mmuduuya ruaiya yaataraanaravaivee, ⁷² kiaa kioo tunoo:
Na ngii taato nnaakukiaiyyara boo kiaivaara

na kua kiasa teerama kiasavaa fai na iinaravaivee.
 Na kua yoketaa tuanaivaa yeena rau kioovaa
 iya kiasa mmuuvaa hama taunnukiaanaravaivee,

⁷³⁻⁷⁵ kiasa kioo ti nnaakunna Aaparahaamaa

ari kua kutaivaa tiyara tunoo:

Na iya nnammutuuiya yaataree

yoosinna yoketaivaki iya yapa kinai

mmuakiaaya ngiari varira suaivaki

iya ni mmooriivaa varada

hama aatuuda variaaravai.

Iya yoketaama safuuma ni avuuvau variaaravaivee.

Anutuugo itaa kua tiravai.

⁷⁶ Sakariaaso itaa kua kiasa kioo ari mmaapuuvaa tunoo:

Ni maapu-o, eenoo Udaangaivaa tauraa viee

innani aataruuvaa teerama kinai

fai gioonna kiasapuuya aiyara kiasa:

Anutuugo mmuakiaa mminnamminnaavai

yaataravaa forofetaakuavee, ⁷⁷ tikiai

a gioonna kiasapuuya kiasa mmiee tinara:

Ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa

Anutuuga kiasa kookieema kikio

fai ivo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa

ruga kioo ngii vita yoketaivau

yapaanaravaivee, tinaravaivee.

⁷⁸ Ivo ngiau aapuuvakidiri

mmeekia tai vaidiivaa titano tuoo

mmuakiaaya tiyaa taanaravai.

⁷⁹ Gioonna kiasapu vooya upisiivaki varida

putiraivaara aatuukiaiyayaa

taiveeraivaara titano tiinaravai.

Ivoono fai ti vitoo

ausa nuufa tasipama varira aataruuvaa

ti vitaakiaiveera titano tiinaravaivee.

Sakariaaso itaa kua tiravai.

⁸⁰ Itaa kua kiasa kioo varuduu ari mmaapuuvo varioonnonno yokeema kioodoo rikioo inna mmuduuya riraivo pinaama Anutuugaara vauduu ivo koo mmuyai gaanga yoosinnaiivaki varioonnonno gioonna kiasapu Isarairaiya avuuvau kooyaa nninara suaivaara faannairavai.

2

Yisuunna mmateera kuavai (Matai 1:18-25)

¹ Ii Yuvuaanaa mmatoo suai ivaki yoosinna Rooma diaa vaidi kieeta pinaa voovai nnutuuvo Akusuuva gioonna kiasapu mmuakiaa yoosinnaiyauvaki varuuya nnutuuyauvaa raateeraivaara ari ngiaammuauya titooduu inna kuaivaa varada nuairavai.

² Ii toosa hara kioo nnutuuyauvaa reera suai ivaki vaidi voovai nnutuuvo Kuriniaaso yoosinna Suriaa gioonna kiasapuuyara diravai. ³ Duduu gioonna kiasapuuya ngiari diitada nnuu yoosinnaiyauvakira vida ngiari nnutuuyauvaa raateeraivaara viravai.

⁴ Vuduu Yoosiipo Karirayaa vau yoosinna kiisaivaa nnutuuvo Nasareeta ivakidiri pikioo Yutayaa vau yoosinna kiisaivaa nnutuuvo Pitiriheema ivakira viravai. Ii yoosinna ivakidiri nnaaruaa vaidi kieeta Davuitinna kaano inna mmateeravai. Yoosiipo Davuitinna oyaivakidiri diitoovaara ivakira viravai. ⁵ Yoosiipo ari nnaata kua kiasa

kioovaa nnutuuvo Mariaava vaa nnaakara sunnauvaatama vitoo ngiari nnutuuvaitana raateeraivaara viravai. ⁶⁻⁷ Vidada oro Pitiriheema variaaraivaara tooduu vaa vida nnida vaira nnauvo suvuai kiooduu taaravaitana puaraiya yeenna nneera nnauvaki variravai. Varuduu Mariaava nnaakaraivaa mmataanara suaivo nnuduu ari mmaapu ngarunna mmata kioo too buruqaivaadiri rurauma kioo puaraiya yeenna nneeraivaki yapeeravai.

Aangeraivo puara sipisiipara haitatuuraiya Yisuunnara kiaa mmiravai

⁸ Iqii yoosinna ivaa tooyaivaki puara sipisiipara haitatuuraiya heenaki mmuyau koovau puara sipisiipaiyara haitatuuda variravai. ⁹ Haitatuuda varuduu Udaangaivaa aangeraivo iyasi tuuduu Udaangaivaa mmeekiaivo iyayaa ruvuahooduu teeda pinaama aatuuravai. ¹⁰ Aatuuda varuduu aangeraivo iya tunoo: Sa aatuukiatee. Riki-aatee. Na aapi tiee kua yoketaivaa mmuakiaa gioonna kiaapuuya kiaa mminai rikiada ivaara sirigakiateeraivaara ngiisi tummuauvaivee. ¹¹ Aa heena aavaki Davuitiinna yoosinnaivaki gioonna voovoono nnaagiai ngii vitaanara vaidiivaa vaa mmataivai. Vaidiivaa Anutuugo mmataama kioovaa nnutuuvo Udaanga Yisuu Kirisiinna ngiini mmataivai. ¹² Fai ngia ni kuaivaara taara yaata utida ngiengieenoo oro taatee. Teekio vaa nnaakaraivaa buruqaivaadiri rurauma kioo puaraiya yeenna nneeraivaki yapa kiaikio vaivaa teeda fai ngia kiaara: Kua kutaavaivee, kiaravaivee.

¹³ Aangeraivo itaa kua tuu saivaata kaayau aangeraa vooyaata tiida inna tasipama iida varida Anutuugaara kua yoketaivaa tida tunoo:

¹⁴ Anutuugo mmuakiaa mminnamminnaavai
yaataraivaa oyai ari vookaraivo vainoo.
Gioonna kiaapu mmatayaa variyaiya
Anutuugo iyara yoketaiya
inna ausa nuufaivo iya tasipama vakiaivee, tiravai.

¹⁵ Kiaa kiada iya pikiada ngiau aapu vuduu teeda puara sipisiipara haitatuura vaidiia ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida tunoo: Vikiai ta oro Pitiriheema ivaki Udaangaivo aangeraivaa tikio tuma ti kiaa ti mmii mminnaivaa taara kuaaravee, ¹⁶ kiaa kiada akiairauduu oro tooduu Mariaaya Yoosiipooya hara kiada varuduu nnaakaraivo puaraiya yeenna nneeraivaki vairavai. ¹⁷ Vauduu teeda nnaakaraivaara aangeraivo iya kiaa mmuu kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. ¹⁸ Kiaa mmuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuya puara sipisiipara haitatuura vaidiia tuu kuaivaara pinaama yaata utiravai. ¹⁹ Yaata utuduu Mariaava iya tuu kua mmuakiaavai mman-nammanna yaata utu kioo nnaasu variravai. Hama taunniravai. ²⁰ Puara sipisiipara haitatuura vaidiia kava vara ranada vida aangeraivo iya tuu kuaivaa kaanaivaa toovaraata mmuakiaa kuavai ivaara tuuvaa rikioovaraatama kua yoketaivaa Anutuugaara kiaa rada viravai.

Yisuunna nnutuuvaa kooyaa tiravai

²¹ Yaaku saivai sainaidiri taaravooma suaivo taika kiooduu rikiada iya nnaakaraivaa mmammaivaa hatokada inna nnutuuvaa tunoo: Yisuuvavee, tiravai. Nnaakaraivo kaanaa ausaivaki hama varuu suaivaki inna nnutuuvaa aangeraivo itaa kua tiravai.

Nuunaira nnau pinaivaki varuuya Yisuunna teeravai

²² Gioonnaiya vaa nnaakaraiya mmata kiada kabaa nnauvaa pikiada kava vara ranada ngiari nnauvaki nnida yoketaama varuuvaa Udaanga Anutuugaa mmaanna tuu kua voovai vairavai. Yoosiipooya Mariaaya ii mmaanna tuu kua ivaa iikiaara suaivo nnuduu rikiada Yerusareema vida ngiari nnaakaraivaa Udaangaivaa mmiaara viravai. ²³ Ii mmaanna tuu kua ivo tunoo: Ngia mmuakiaaya ngiingii mmaapu ngaruuyauvaa vitada ni mi kiada kiatee: Inna ainiyauvaivee, kiaa kiada niini yapaatee, tiravai. ²⁴ Yoosiipooya Mariaaya Anutuugaa mmaanna tuu kua voovai vauvaa iikiaara

vida ngiaamma mirunna taaramannee vuaheenna roosuu nnaakaraivaitana varada hudaara viravai.

²⁵ Vuduu vaidi yoketaa voovai yoosinna Yerusareema varuuvaa nnutuuvo Simioono ivo Anutuugaa mmayaayaivaara yaagueeqainno Isarairaiya vitaanara vaidiivaara faannainno varuduu Mmannasa Yoketaivoono inna tasipama variravai. ²⁶ Vaa tauraa Mmannasa Yoketaivo inna kiaa mmioo tunoo: Fai hama a putirainna mmannamanna hara kiee variee Isarairaiyara Anutuugo mmataama kioo vaidiivaa tee nnaagiai putinaravaivee, tiravai. ²⁷ Nnaagiai Mmannasa Yoketaivo Simioonaa yaagueeqama tasipooduu rikioo ivo nuunaira nnau pinaivaki oro hara kioo varuduu Isarairaa gioonna kiaapuuya tupatupaa mmaanna tuu aataruuvaa iirayaama Yisuunna kaano koovaitana iikiaara inna vitada nnuuu ²⁸ Simioono Yisuunna sootu pabaanama tu kioo vainno Anutuugaara kua yoketaivaa tioo tunoo:

²⁹ Udaanga-o, a nnaaru kua kutaa tunnaivaa aanna vaa na taunoo.

Fai na i mmoori vareera vaidiivo ausa nuufa tasipama putinaravai.

³⁰ Ivo ti vitoo yoketaivau yapaanaraivaa vaa na ni avuuvadiri taunoo.

³¹ Eenoo mmuakiaa gioonna kiaapuuyani inna teerama kiaannaivo tiivaa makee na tauko nninoo.

³² Ivo mmeekia taivaa roosiima gioonna kiaapu ngiari voopinnaiya yoketaa aataruuvaa kooyaa vitainaravai. Vitaama kinai ii gioonna kiaapu Isarairaa iyakidiri diitaivaara mmuakiaa gioonna kiaapuuyaano iyara kua yoketaivaa kiaaravaivee.

Simioono itaa kua tiravai.

³³ Tuduu Yisuunna kaano koovaitana Simioono tuu kuaivaara nnikiarauduu ³⁴ Simioono kua yoketaivaa iya kiaa mmi kioo nnaakaraivaa kaanaa Mariaanna tunoo: Aa nnaakara aavaa Anutuugoono mmataama kiai aavaara gioonna kiaapu Isarairaiya fai vooya inna mmooka hanigia mmikiai vooya innara yoketaakiaaravai. Anutuugo innaadiri atuu roosiima yapa kinai fai gioonna kiaapuuya innara maisa kua tikio rikioo ³⁵ fai ngiari yaatana vai kuaivo kooyaa vainaravai. Paipaivo avaikaraivaa roosiima fai mmuaararavai i aakiaivaki nninaravaivee. Simioono itaa kua tiravai.

³⁶ Gioonna forofetaa voovai nnutuuvo Anaava ivo Asereenna oyaivakidiri diitoo varuuvaa koonna nnutuuvo Panueerovee. Ivo vaatiivaa varoo inna tasipama varuu nuanuuvo yaaku saivai karasaidiri taaravaitana taika kiooduu vaatiivo putiravai.

³⁷ Putuduu too muaadavai hara kioo varududuu kaayau nuanu (84) taika kiooduu ivo yotera kieeravai. Yotera kioo hama ivo nuunaira nnau pinaivaa pikieerama kioo ivo heenaivaa pataivaa nuunama kioo Anutuugaa ari ausa mmuduuyaivaa mmioo vo suai vo suai yeennaivaa pikioo kati varioo Anutuugaara yaaku vareeravai. ³⁸ Simioono kuaivaa kiaa taika kioo suaivaki ivo ngioo nnaakaraivaara Anutuugaata kua yoke-taivaa kiaa kioo innara gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. Anutuugo titano tuoo Yerusareemaiya yookaama kioo vitoo yoketaivau yapaanara vaidiivaara mmuakiaa gioonna kiaapu innara faannauya ivo nnaakaraivaara kiaa mmiravai.

Yoosiipooya Mariaaya kava Nasareeta viravai

³⁹ Kiaa mmuduu Yoosiipooya Mariaaya Udaanga Anutuugaa mmaanna tuu aataru-uvaa iima taika kiada kava vara ranada ngiari yoosinna Karirayaa vau yoosinna kiisaivaa nnutuuvo Nasareeta viravai. ⁴⁰ Oto ivaki varuduu nnaakaraivo yokeenno

pinaa kioodoo inna tinniivo ari vookarauduu Anutuuqo innara kaayauma mmuduuya ruoo innara yoketairavai.

Yisuuva ngiaammuuu kiisavoono nuunaira nnauvaki kua tiravai

⁴¹ Vo nuanu vo nuanu Yisuunna kaano koovaitana Yerusareema vida buusaivaa nnutuuvo Varaigiataivaa nneeravai. ⁴² Nnaagiai Yisuunna nuanuuvo yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana taika kioodoo teeda iya vida Yerusareema Varaigiataa buusaivaa ngiari nneerayaama nnaara viravai. ⁴³ Oro iya varida yeenna nneedada yapooma yeenna nneera suaiyauvo taika kioodoo iya ngiari yooqee kava vara ranada viravai. Vida varuduu ngiaammuuu kiisa Yisuuva homo Yerusareema variravai. Varuduu kaano koovaitana hama innara rikieeraida ⁴⁴ ivo ngiari seena gioonna kiaapuuya tasipama vaa kuainoo kiaa kiada mmuaa suaivai vidada heenauduu innara buaidada tooduu hama ivo ngiari seenaiyaata ngiari oyaiyaatama tasipama variravai. ⁴⁵ Hama iya tasipama varuduu iya kava vara ranada Yerusareema nnida innara buaakiaara nniravai. ⁴⁶ Nnida innara buaidada tooduu taaravooma suaivo taika kioodoo ivo iya too vairavai. Vaa ivo nuunaira nnau pinaivaki vaidi Yutayaiya vitaira vaidiiaatama varioo iya kuaivaa rikioo ivaara iya yaparairavai. ⁴⁷ Yaparauduu rikiada mmuakiaaya inna kua rikiooya inna tinni ari vookaravudiri iya sai tuuvaara nnikiarairavai. ⁴⁸ Nnikiaraida ivau varuduu kaano koovaitana numa inna teeda kaayauma nnikiaraida yaaku vuatavuataida varida kaano tunoo: Ni maapu-o, a aaniira ti pikiee itaama nookiannanee? Rikiaanee. I koovaata neetama pinaama ti ausaivaitana mmuaararaikiai ta pinaama aiyara buaama rada nookiaunnao, ⁴⁹ tuduu rikioo iva sai tunoo: Mo ngia aaniiraida niyara buaama rada nookiaanee? Na inna aikiooma ni Napoonna nnauvaki hara kiee variauvaa hama ngia tuqinnama teeda rikiaanee? ⁵⁰ tuduu rikiada ivo iya tuu kuaivaa hama iya arinaima rikieeravai.

⁵¹ Hama iya rikiooduu Yisuuva iya tasipama vara ranoo vioo Nasareeta varioo iya kuaivaa rikiooduu ari kaanoono inna kuaivaata inna mmooriivaatama ari yaata tinniivaki yapeeravai. ⁵² Yisuuva yokeenno varuduu ari tinniivo ari vookarauduu gioonna kiaapuuya innara yoketauduu Anutuuqootama innara yoketairavai.

3

Yuvuaano nnoori apiraivoono kuaivaa

iya kiaa mmiravai

(Matai 3:1-12; Marakaa 1:1-8; Yuvuaano 1:19-28)

¹ Vaidiivaa nnutuuvo Tiperiaava Roomaaya kieetavai dioo vainno nuanu yaakuuvaitana yuku saivai taika kioodoo homo ivo iya kieetavai diravai. Duduu vaidiivaa nnutu vuaivo Podiiva vuaivo Piratuuso gioonna kiaapu Yutayaiyara duduu Herooto gioonna kiaapu Karirayaiyara diravai. Duduu inna vayaava Piriipo gioonna kiaapu Iturayaiyaraatama mmata pinaivaa nnutuuvo Tarakonitiinga ivaki varuuyaraatama duduu vaidi Rusaniiva gioonna kiaapu Avireneeyara diravai. ² Ii suai ivaki vaidiivaitana Anasaaya Kayapaaya Anutuuqaara kati puara hudeera kieetavaitana variravai. Iqii suai ivaki Sakariaasaa mmaapuuvo Yuvuaano koo mmuyai gaangaivau varuduu Anutuuqo ari kua mmayaayaivaa inna kiaa mmiravai. ³ Kiaa mmuduu rikioo Yuvuaano mmuakiaa yoosinnayauvai nnoori Yorotaana siriivau vau yoosinnaiyauvaki nuainno varioo Anutuuqaa mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo tunoo: Ngia ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada nnikiai na nnooriivaadiri ngii apino Anutuuqo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee. ⁴ Ivo itaa kua tuuvaara nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaava ari yanaivau fafaara roo tunoo:

Vaidi voovono koo mmuyai gaanga voovau
dioo vainno aayanna roo tinara:

Ngia ngii kieetaivaara aataruuvaa teerairavaa

roosiima ngii Udaangaivaara teerama kiaatee.
 Udaangaivo ngiisi nninaraivaara
 teeraida safuuma kiaatee.

⁵ Mmuakiaa hoonuruuyauvaa rummua apida
 mmuakiaa taapiiyauvaa hanuu varadu kiaatee.
 Oo rakau numa rakau vai aataruuyauvaa
 hanuu safuuma kiada
 aataruuvau sikauyauvo vaiyauvaa teeda
 hanuu suoda kiaatee.

⁶ Fai itaikio Anutuugo gioonna kiaapuuya vitoo
 aataru yoketaivau yapaanaraivaa
 fai mmuakiaaya taaravaivee, tinaravaivee.

Yisayaava itaa kua kiaa fafaara reeravai.

⁷ Kaayau gioonna kiaapuuya nnida Yuvuaano nnoori ti apuaiveera kiaa innasi
 nnuduu rikioo Yuvuaano tunoo: Ngia gioonna kiaapu maisaso, gioono ngii giaa
 ngii mikiai Anutuugo irisai maisaivaa ngii minaraivaara rikiadaida aatuuda niisi
 ngiaannee? ⁸ Ngia kutaa tuanaa ngiingii mmoori maisaiyauvaa pikiada ngiingii ausa
 mmuduuyaiyauvaa hanigiada mmoori yoketaivaa iikio kaanaivo kooyaa vainaravai.
 Sa ngiengienaidiri yaata utida kiatee: Inna Aparahaamo ti nnaakuvavee. Ta aikiooma
 variaunnanoo, kiatee. Na ngii giaa ngii miaunoo. Aa sikau aayauvaadiri Anutuugo
 iinaree tioo iinai vida hanigiada fai Aparahaamaa uru nnaakaraya variaaravai.
⁹ Anna makee Anutuugo irisai maisaivaa mminaraivo vaidiivo haivaa yatariiyauvaa
 oyaiyauvaki teerama kioo tu kioo vaivaa roosiivai. Yatari hama iira yoketaa vaiyauvaa
 hanaa rakau ikiana kagaari kiaanaravaivee, tiravai.

¹⁰ Tuduu rikiada gioonna kiaapuuya inna yaparaida tunoo: Mo dee mmoorivai ta
 iikiaarannee? ¹¹ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Gioonna kiaapu voovono yaapa taar-
 avaitana vaivono voovai hama yaapaataivaa mmiaivee. Gioonna kiaapu voovono
 yeenna vakiaivono ari seenaiyaatama nnoo mmiaivee. ¹² tuduu rikiada vaidi sikau
 takiisa vareeraiya Yuvuaano iya nnoori apuaiveera nnida inna yaparaida tunoo:
 Vitaira-o, teetaatama aaniivai iikiaarannee? ¹³ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Sikauyau-
 vaa ngii kieetaiya safuuma ngii giaa ngii miaivaugiataama varaatee. Sa ngiingiiyara
 yaata utida oro hayuuma varaatee, ¹⁴ tuduu rikiada rapira vaidiyya inna yaparaida
 tunoo: Mo tee mo. Ta aaniivai iikiaarannee? tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Sa gioonna
 kiaapuuya ruputida iya unnakua tida iya sikauyauvaa mmuara varaatee. Ngii mmoori
 irisai sikauyauvaara sa momonakiatee. Inna aikioovaivee kiatee, tiravai.

¹⁵ Gioonna kiaapuuya Anutuugo mmataama kioo vaidiivaara faannaida varida
 mmuakiaaya pinaama Yuvuaanaara yaata utida tunoo: Anna Anutuugo mmataama
 kioo vaidivonnee? ¹⁶ tuuvaara Yuvuaano iya mmuakiaaya tunoo: Na kati mmanna
 nnooriivaadiri ngii apuaunoo. Ivo ni nnaagiai nninaraivono nnoonna vaidivai. Na
 vaidi kiisavai. Hama na yopeema mmoori vareera ngiaammuauya roosiima inna yuku
 nnabaivaitana yeenaivaitana rakuasaa kiee utu radaanaravai. Fai ivoono Anutuuga
 Mmannasa Yoketaivaa tino too ngia vaa ausa hanigiayaa ngii aakiaiyauvaki varinara-
 vai. Hama ausa hanigiayaa fai irisai maisa ikia roosiivaa iya mminaravai. ¹⁷ Ivoono
 ari savoora roosiivaadiri vuiita iraiyauvaa rummua rusuku kioo supiya uyu ngiau
 kiaiikio rikioo iraiyauvo mmatayaa tuoo kuaikio iyauvaa varoo ari yeenna yapa kieera
 nnauvaki yapa kioo nnabayauvaa varoo ikia hama tasuuvaki kagaari kiaanaravaivee,
 tiravai.

*Yuvuaano Yisuunna nnoori apiravai
 (Matai 3:13-17; Marakaa 1:9-11)*

¹⁸ Yuvuaano itaa kua kiaa kioo ari vo kua ari vo kuaivaatama kuainnama kioo
 gioonna kiaapuuya mmayaaya yoketaivaa kiaa mmiravai. ¹⁹⁻²² Kiaa mmioo gioonna

kiaapuuya nnoori apu taika kioo nnaagiai Yisuunnaatama apu taika kiooduu rikioo Yisuuva yaaku varoo varuduu too ngiauvo rusiti varoo vioo sai ngioo sauduu Mman-nasa Yoketaivo ngiaamma mirunnaivaa roosuuvono tuoo tuoo tuma innayaa variravai. Varuduu rikiooduu ngiau aapuuvakidiri Anutuugaa kuaivo tuoo tunoo: A ni Maapu tuanaakuavee. Na aiyara mmuduuya ruee na i tauko pinaama ni yoketaivo, tiravai.

Herooto mmoori maisaivaa uuvaara Yuvuaano inna tuduu rikioo Herooto inna vitoo oovi nnauvaki inna yapa kieeravai. Vaa Herooto ari vayaanna nnaataivaa Herooti-aanna mmuara varoovaraatama ari vo mmoori maisamaisauyauvaa uuvaaraatama Yuvuaano inna tiravai. Herooto kava vo mmoori maisa voovai iinno Yuvuaanaa oovi nnauvaki yapa kieeravai.

Yisuunna nnaakukiaiya nnutuyauvaivee
(Matai 1:1-17)

²³ Tauraa toosa hareera suaivaki Yisuuva nuainno gionna kiaapuuya Anutuugaa mmayaayaivaa kiasa mmiaa roo nuau suaivaki inna nuuuvo vaidi voovai yuku yaaku taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana vairavai. Gionna kiaapuuya innara yaata utida tunoo: Inna Yoosiipaa mmaapu tuanaavaivee, tiravai.

Yoosiipaa koova Eriiva

²⁴ Eriinna koova Matataava
Matataanna koova Riviiva
Riviinna koova Merikiiva
Merikiinna koova Yanaiva
Yanainna koova Yoosiipo

²⁵ Yoosiipaa koova Matatiaava
Matatiaanna koova Amooso
Amoosaa koova Naumo
Naumaa koova Esiriiva
Esiriinna koova Nagaiva

²⁶ Nagainna koova Mataava
Mataanna koova Matatiaava
Matatiaanna koova Simeeva
Simeenna koova Yosekeeva
Yosekeenna koova Yotaava
²⁷ Yotaanna koova Yovuaanaano
Yovuaanaanaa koova Resaava
Resaanna koova Seruvavereeva
Seruvavereenna koova Seratiereeva
Seratiereenna koova Neriiva

²⁸ Neriinna koova Merekiiiva
Merekiiinna koova Adiiva
Adiinna koova Kosaamo
Kosaamaa koova Eremadaamo
Eremadaamaa koova Ereeva

²⁹ Ereena koova Yosuaava
Yosuaanna koova Eriesereeva
Eriesereenna koova Yoriimo
Yoriimaa koova Matataava
Matataanna koova Riviiva

³⁰ Riviinna koova Simioono
Simioonaa koova Yutaava
Yutaanna koova Yoosiipo
Yoosiipaa koova Yonaamo

³¹ Yonaamaa koova Eriakiimo
Eriakiimaa koova Meriaava
Meriaanna koova Menaava
Menaanna koova Matataava

- Matataanna koova Nataano
 Nataanaa koova Davuitiiva
 32 Davuitiinna koova Isaiva
 Isainna koova Yoveteeva
 Yoveteenna koova Buaaso
 Buaasaa koova Saramoova
 Saramoonna koova Nasoono
 33 Nasoonaa koova Aminataapo
 Aminataapaa koova Araamo
 Araamaa koova Ariniiva
 Ariniinna koova Eseroono
 Eseroonaa koova Pereseeva
 Pereseenna koova Yutaava
 34 Yutaanna koova Yakoopo
 Yakoopaa koova Isaako
 Isaakaa koova Aparahaamo
 Aparahaamaa koova Taraava
 Taraanna koova Nakoroova
 35 Nakoroonna koova Serukuuva
 Serukuunna koova Reguuva
 Reguunna koova Peregeeva
 Peregeenna koova Evereeva
 Evereenna koova Seraava
 36 Seraanna koova Kainaano
 Kainaanaa koova Arapasataava
 Arapasataanna koova Seemo
 Seemaa koova Nuvuaava
 Nuvuaanna koova Ramekeeva
 37 Ramekeenna koova Metusaraava
 Metusaraanna koova Inooko
 Inookaa koova Yareeto
 Yareetaa koova Marereeva
 Marereenna koova Kainaano
 38 Kainaanaa koova Enosoova
 Enosoonna koova Seeto
 Seetaa koova Ataamovee.
 Ataamo inna Anutuuqaa mmaapuuvoovee.

4

Sataango Yisuunna iinno taanaree kiaa iiravai *(Matai 4:1-11; Marakaa 1:12-13)*

¹ Yisuuva nnoori Yorotaanaivakidiri kava vara ranoo nnuduu Mmannasa Yoketaivo inna aakiaivaki suvuau kioo inna vitoo koo mmuyai gaanga voovaura viravai. ² Oro hara kioo varuduu taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo suaiyauvaki ivo muaraa-gakiaiveera Sataango numa inna iinno taanee kiaa inna yaparairavai. Yaparaududuu Yisuuva mmuakiaa suaivai hama yeenna nneerama kioo kati hara kioo varududuu suaivo taika kiooduu pinaama inna yeenna rairavai.

³ Yeenna rauduu rikioo Sataango Yisuunna tunoo: A Anutuuqaa Mmaapukuavee tiee aa sikau aavaa tino too hanigioo yeenna bereetavai vakiaivee, ⁴ tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapuuya yeennaiyauvaa nnaasu nneeda iyauvaara yaata utikio hama iyauvoono iya mmanasaiyauvaa yaagueeqainaravaivee, tiivaivee.

⁵ Tuduu rikioo Sataango Yisuunna vitoo verepi vioo mmuakiaa yoosinna mmataivau vauyauvaa akiairaama inna vitainno ⁶ inna tunoo: Aa yoosinna aayauvaara Dianeera yaagueeqaivaa na i mminai tee a dinaravai. Mmuakiaa mminnaa yoketaiyauvo ivaki

vaiyauvaa fai na i mminaravai. Anutuugo vaa aa mminnaa aayauvaa ni mivaivee. Fai na vaidi voovai ni miataivaa fai na inna mminaravai. ⁷ Fai a ai ausa mmuduuyaivaa ni minai na aa mminnaa mmuakiaa aayauvaa i mminaravaivee, ⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: I Udaanga Anutuugaa ai ausa mmuduuyaivaa mmiee inna mmooriivaa nnaasu iikiane, tiivaivee.

⁹ Ivo itaa kua tuduu rikioo Sataango inna vitoo Yerusareema vioo nuunaira nnau pinaivaa pupukiaivau yapa kioo inna tunoo: A Anutuugaa Mmaapukuavee tiee aavaudiri suairoomu kiee mmatayaa kuane. ¹⁰ Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Anutuugo ari aangeraiya titanai aiyara haitatuukiaaravaivee, ¹¹ tikio

vo kua voovai vainno tinoo: Ai yukuuvaa sikauyaadiri rusimmaurivoora kiaa iya ngiari yaakuuyaadiri suoodaa i sootu utuaaravaivee. Kua fafaaraivoo itaa kua tiivaivee, ¹² tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Sa i Udaanga Anutuugaa iinna taanee, tiivaivee, ¹³ tuduu rikioo Sataango Yisunna mmuakiaa kuavai yaparainnonno rikioo inna pikioo viravai. Mo vo suai kava inna yaparainaraivaara ivo faannainno variravai.

*Yisuuva ari mmooriivaa tauraa Karirayaa ivaki iiravai
(Matai 4:12-17; Marakaa 1:14-15)*

¹⁴ Mmannasa Yoketaivo yaagueeqama Yisunna tasipooduu too kava vara ranoo Karirayaa vuduu gioonna kiaapuuya iva uu mmooriivaara mmuakiaa yoosinnaiyauvaki varuuya kiaa mmuduu rikieeravai. ¹⁵ Rikiooduu ivo ngiari nuunaira nnauyauvaki nuainno varioo mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmuduu rikiada iya innara kua yoke-taivaa tiravai.

Gioonna kiaapu Nasareetaiya Yisuunnara

*ooqoo tiravai
(Matai 13:53-58; Marakaa 6:1-6)*

¹⁶ Yisuuva ari yokoo yoosinna Nasareetaivakira vioo vioo oro ivaki varioo kati varira suaivaki nuunaira nnauvaki ari virayaama vioo ivaki variravai. Varioonnonno diitoo Anutuugaa kua fafaaraivaa yaarinara uuduu ¹⁷ vaidi voovoona nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaanna yanaivaa inna mmuduu varoo yanaa hovekauvaa raduda kioo kuaivaara buainnonno tooduu inna too vauduu too yaaruoo tunoo:

¹⁸ Na mmayaaya yoketaivaa
gioonna kiaapu mmanna haipuuya
kiaa mmianeeraivaara
Udaangaivo ni mmataama kiaivai.
Ivo itaama ni mmataama kiaivaara
inna Mmannasaivo niiki varinoo.
Gioonna kiaapu oovi nnauvaki variaya
mmaanai kuateeraivaara
na iya kiaa mminaraivaara
ivo ni titaivai.
Gioonna kiaapu avu huruutaiya
kava avu taateeraivaara ni titaivai.
Gioonna kiaapu mmuaararaiyauvo
iya suvaiya tino too
iya mmuaararaiyauvo taikaiveeraivaara ni titaivai.

¹⁹ Ii suai ivaki Udaangaivo
gioonna kiaapuuya vitoo
aataru yoketaivau yapaanaraivaara
iya kiaa mmianeera
ni titaikiai na tummuauvaivee.

²⁰ Yisuuva Anutuugaa kuaivo itaama vauvaa yaarummua taika kioo yanaivaa kava hovekama kioo yanaa haitatuura vaidiivaa mmi kioo variravai. Varuduu mmuakiaa gioonna kiaapu nuunaira nnauvaki varuuya inna teeda nnaasu vauduu ²¹ Yisuuva iya tunoo: Anna makee na kuaivaa yaaruau saivaata kaanaivo vainoo, ²² tuduu rikiada mmuakiaaya innara kua yoketaivaa tida ivo kua ari vookarauvaa tuuvaara pinaama yaata utida ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Anna Yoosiipaa mmaapuvai. Mo aaniira ivo itaa kua tiinnee? tiravai.

²³ Yisuuva iya tunoo: Vaa na rikiaunoo. Fai ta tupaa tira kua voovai ngia ni tida kiaara: A tutaagaa roosiima aiyara tuqinnaanee, kiaravee. Ii ngia itaa kua kiaa kua oyaivaa ni tida kiaara: A iikiannani ta rikiaunna mmooriivaa a yoosinna Kapanauma iikiannaneema a yokeekianna yoosinna aavaki iikiane. Fai ngia ni itaa kua kiaravee. ²⁴ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Kua kutaa tira vaidi forofetaivara mmuakiaa yoosinnaiya innara yoketaakiaani ari yoosinna tuanaiya hama innara yoketaakiaavai. ²⁵ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Nnaaruaa vaidi Irayaava varuu suaivaki gioonna muaada kaayauya Isarairaa mmataivau variravai. Varuduu taaravooma nuanuuvo taika kioodoo vo nuanuvai tammaivaki hama vatiivo ruduu hama yeennaatauduu mmuakiaa yoosinna varuuya yeenna rairavai. ²⁶ Iya yeenna rauduu hama Anutuugo vaidi forofetaa Irayaanna titoodoo vioo Isarairaa gioonna muaadaiyara tuqinneeravai. Ivo vioo Sitoonaa mmataivaki vau yoosinna kiisaivaa nnutuuvo Sarepataa ivaki varuu gioonna muaadaivaa nnaasu tuqinneeravai. ²⁷ Nnaaruaa vaidi forofetaa voovai nnutuuvo Iriisaava varuu suaivaki Isarairaa gioonna kiaapu kaayauya mmamma buunna hooya roosuuya variravai. Anutuugo hama iya tuqinneeravai. Suriaa vaidiivaa nnutuuvo Naimaanaa nnaasu tuqinneeravee, ²⁸ tuduu rikiada gioonna kiaapu nuunaira nnauvaki suvuauya inna kuaivaara iya ausa nniitarooduu ²⁹ diitada inna utu raririida yoosinna tooyaivau vida taapiivau ngiari yoosinnaivo vauvau vitada vida mmutuuvau diri feena oogaiivau kagaari kiaara iiravai. ³⁰ Kagaari kiaara uduu too ivo kati iya aakiaidaadiri ari kuanee tuudaa viravai.

Vaidiivaaki mmagia maisaivo topauvaa

*Yisuuva titeeravai
(Marakaa 1:21-28)*

³¹ Yisuuva kava vara ranoo vioo vioo yoosinna Kapanauma Karirayaa vau yoosinnaivaki oro varioo Yutayaiya kati varira suaivaki nuunaira nnauvaki vioo gioonna kiaapuuya Anutuugaa mmayaayaivaa kiaa mmiravai. ³² Kiaa mmuduu rikiada ari vookarau yaagueeqaivo inna tasipooduu kuaivaa tuuvaara gioonna kiaapuuya nnikiarairavai. ³³ Nnikiarauduu vaidi voovai inna aakiaivaki mmagia maisaivo topauvo nuunaira nnauvaki varioo pinaama kai tioo mmagia maisaivo inna kiaa mmuu kuaivaa tunoo: ³⁴ Ai, Yisuu-o, Nasareetaa vaidikuavee. A aaniivai ti iinarainna ngiannanee? A ti ruputu taikaanara ngiannanee? Vaa na i tauvai. A Anutuugaa vaidi yoketaa tuanaakuavee, ³⁵ tuduu rikioo Yisuuva yaagueeqama mmagia maisaivaa tunoo: Sa kua tirainna vaidiivaa aakiaivakidiri tiee kuanee, tuduu rikioo mmagia maisaivo vaidiivaa ruputuduu iya avuuvau vioo varoo mmataivau vauduu mmagia maisaivo inna aakiaivakidiri pikioo vioo kioodoo hama inna mmammaivo nniitareeravai. ³⁶ Hama nniitarooduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya teeda nnikiaraida ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida tunoo: Mo aa vaidi aavo aanii kuavai ari vookarai kua aavaa tiinnee? Ivo yaagueeqa vaidivai vaidi kieetaano tirayaama mmagia maisaiyauvaa yaagueeqama tikiyai kuaano, ³⁷ tuduu rikiada gioonna kiaapuuya teeda vida mmuakiaa vaini vainima vau yoosinnaiyauvaki varuuya Yisuuva uu mmooriivaara kiaa mmuduu rikieeravai.

*Yisuuva kaayau nniitarooya tuqinneeravai
(Matai 8:14-17; Marakaa 1:29-34)*

³⁸ Yisuuva nuunaira nnauvakidiri pikioo Simoonaa nnauvaki vioo tooduu Simoonaa nnummuayaanna nniitarooduu pinaama ikiayanaa tooduu iya innara Yisuunna kiasa mmiravai. ³⁹ Kiasa mmuduu rikioo oro inna mmaataivaa vainiivau dioo vainno inna ikiayanaa taivo taikaiveera tuduu taikooduu akiairauduu diitoo yeennaivaa iya mmiravai.

⁴⁰ Mmuduu rikioo suaivo haatapooduu teeda gioonna kiasapu vooyaano ngiari seena nniitaroo ari vookara ari vookarauya vitada Yisuunnasi nnuduu too iyayaa ari yaakuuvaitana utuoo mmuakiaaya tuqinneeravai. ⁴¹ Tuqinnooduu gioonna kiasapuuya aakiaiyauvakidiri mmagia maisaiyauvo iya pikiada tiida vida tunoo: A Anutuugaa Mmaapu tuanaakuavee, tuduu rikioo Yisuuva iya yaagueeqama ooqoo tioo tunoo: Sa kua kiatee, tiravai. Ivo Anutuugao mmataama kioo vaidivai varuuvaaara mmagia maisaiya arinaima teeda rikieeravai. Iya innara itaama teeda rikioovaaara Yisuuva iya ooqoo tiravai.

Yisuuva Yutayaiya mmayaaya yoketaivaa

*kiasa mmiravai
(Marakaa 1:35-39)*

⁴² Patauduu Yisuuva diitoo yoosinnaivaki pikioo oro kumina mmata voovau variravai. Varuduu gioonna kiasapuuya innara buaama rada nuaidada tooduu iya too vauduu teeda ivo iya pikieevora kiasa ooqoo kiasaree kiasa uduu ⁴³ Yisuuva iya tunoo: Na Anutuugao gioonna kiasapuuyara dira mmayaaya yoketaivaa nuaina variee vo yoosinna vo yoosinna variaa gioonna kiasapuuyaatama kiasa mmianeera Anutuugao ni titooduu na tiiravaivee, ⁴⁴ kiasa kioo nuainno varioo Yutayaiya nuunaira nnauyauvaki varioo Anutuugaa mmayaaya yoketaivaa gioonna kiasapuuya kiasa mmiravai.

5

*Yisuuva ari ngiaammuuu tauraiyara maavee tiravai
(Matai 4:18-22; Marakaa 1:16-20)*

¹ Vo suai Yisuuva nnoori haruungaivaa nnutuuvo Genesareeta siriivau dioo vainno Anutuugaa kua yoketaivaa tioo varuduu gioonna kiasapuuya Anutuugaa kuaivaa rikiaara iida varida ngiari feena ngiari feenaida varida inna suvuairavai. ² Inna suvuai kiada uduu iva tooduu kanuu taaravaitana inna too vauduu vaa nakaaraiya utu raririima rada siriivau yapa kiada oro ngiari utua vaaheeyauvaa finida variravai. ³ Finida varuduu Yisuuva kanuu voovaki karoo dioo vainno ivaa nakaaravaa Simoonaa yaparainno tunoo: Ai kanuu aavaa feenano nnoori tooyannigataa kuaivee, tuduu rikioo feena kioodoo vuduu Yisuuva ivaki varioo gioonna kiasapuuya mmayaayaivaa kiasa mmiravai.

⁴ Kiasa mmi taika kioo Simoonaa tunoo: Ai kanuuvaa kava feena kino nnoori haruunga tammaa ivau vinai eenoo ai seenaiyaatama ngiingii utua vaaheeyauvaa varada ivaki kagaari kikio vinai tavauyauvaa varaatee, ⁵ tuduu rikioo Simoono sai tunoo: Nnoonna-o, ta heenagieena puruannanono hama tavauyauvo ti tainoo. Mo inna aikioo a tinai tee na kava utua vaaheeyauvaa kagaari kiaanaravaivee, ⁶ kiasa kioo ivo ari seenaiyaatama ngiari utua vaaheeyauvaa varada oro kagaari kioodoo vuduu tavauyauvo iya utua vaaheeyauvaki nnida vidada suvuai kiada vauduu iya utua vaaheeyauvo takeekiataama uduu ⁷ ngiari seena tavau vareera vooya vo kanuuvaki varuuyara rootu maavee tida tunoo: Numa ti tasipama tavau aayauvaa varaatee, tuduu rikiaada nnuduu taara kanuuvaitanaki tavauyauvo fuugiaama kioo vauduu kanuuvaitana mmeepi nnoori aakiaivaki kuataama iiravai. ⁸ Kuataama uduu Simoono Petorooso ivaa too Yisuunna yuku oyaivaki toorivu yau haroo tunoo: Udaanga-o, ni mminnamminnaa maisaivo ni suvuaiavaara ni pikiee kuane. ⁹ Petorooso ariyara nnikiarainno itaa kua tiravai. Ivootama mmuakiaa vaidiiya inna tasipooyaatama

kaayau tavauyauvaa varoovaara ngiariyara nnikiarairavai. ¹⁰Nnikiarauduu Simoonaa vuaivaitana Sevetainna mmaapuuvaitana Yakoopaya Yuvuaanayaatama nnikiarairavai. Nnikiarauduu Yisuuva Simoonaa tunoo: Sa aatuunna varianee. Fai yapooma a tavau vareerayaama a gioonna kiaapuuya vitee niisi nninaravai. Fai a mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mminai rikiada fai ni nnaagiai ngiaaravaivee, ¹¹tuduu rikiada varada vida kanuuvaitanaakidiri nnoori siriivau reemi rada ngiari mminnaa mmuaki-aayauvai pikiada Yisuuva nnaagiai viravai.

Yisuuva vaidi buunna hooya mmamma roosuuvaa tuqinneeravai
(*Matai 8:1-4; Marakaa 1:40-45*)

¹²Vo suai voovaki Yisuuva vo yoosinnavaki varuduu vaidi buunna hooya mmamma roosuuvono innasi nniravai. Numa Yisuuva too inna yuku oyaivaki vioo varoo vainno yaagueeqama inna yaparainno tunoo: Udaanga-o, a ni mmammaivaa tuqinnaanaree tiee fai a aikiooma tuqinnaanaravaivee, ¹³tuduu rikioo Yisuuva ari yaakuuvaa reeti vaidiivaa mmammaivau utuoo tunoo: Fai na i tuqinnaanaravaivee. Na tino i mmammaivo yoketaakiaivee. Ivo itaa kua tuu saivaata inna mmammaivo buunna hooya mmamma roosuuvo taikeeravai. ¹⁴Taika kiooduu Yisuuva yaagueeqama inna kiaa mmioo tunoo: Na i iikiauvaara sa gioonna kiaapu vooya kiaa mmi-anee. Akiiraama viee Anutuugaara kati puara hudeera vaidiivaa ai mmammaivaa inna vitaama kiee i mmammaivo kava yoketaivaara nnaaruaa vaidi Musiiva tuuvaugiataama puara sipisiipaivaa kati ruputu kiee Anutuugaara hudaanee. Hudanai rikiada gioonna kiaapuuya i mmammaivo yoketaivaara arinaima teeda rikiaaravaivee, ¹⁵tuduu rikioonnaata Yisuuva uu mmooriivaara gioonna kiaapuuya kiaa mmuduu kaayakaayau Yisuuva iya kiaa mmuu kuaiyauvaa rikiaara nnida ivo ari vookara ari vookarau nniitarooya tuqinnaiveeraivaara innasi nniravai. ¹⁶Iya itaama uduu suai vooyauvaki Yisuuva iya pikioo kumina mmata vooyauvaki varioo yaaku varaanara viravai.

Yisuuva vaidi voovai mmammaivo putuuvaa tuqinneeravai
(*Matai 9:1-8; Marakaa 2:1-12*)

¹⁷Vo suai Yisuuva gioonna kiaapuuya kua mmayaayaivaa kiaa mmioo varuu suai voovaki Farisai vaidi vooyaata kua mmaanna kiaa mmira vaidi vooyaata diitada mmuakiaa yoosinna Karirayaa vauyauvakidiri nnida mmuakiaa yoosinna Yutayaa vauyauvakidiri nnida yoosinna Yerusareemaivakidiriaatama nnida ivaki variravai. Ivaki varuduu Udaangaivo vaidi nniitarooya tuqinneera yaagueeqaivaa Yisuuva mmuduu innaki vairavai. ¹⁸Vauduu vaidi vooyaano vaidi yuku yaaku putuuvaa ari kegeennaivau vuru vauvaa taina rau varada Yisuuva varuu nnauvakira nnida Yisuuva vunnigiataa yapaara nniravai. ¹⁹Nnida tooduu gioonna kiaapuuya Yisuuva suvuau kiooduu hama iya inna varada Yisuuva nngiara aataruuvootauduu teeda nnauvau karada tausiivaa rabara kiada gioonna kiaapuuya aakiaivaki Yisuuva vunnigiataa yuku yaaku putuu vaidiivaa kegeennaivaa utida reemma kiooduu tiiravai. ²⁰Tuuduu rikioo iya ngiari yaata tinniiyauvaki vau kuaivaa Yisuuva rikioo vaidi yuku yaaku putuuvaa tunoo: Boo, ni vaidivai vaa na kiauko i mminnamminnaa maisaiyauvo taikainoo, ²¹tuduu rikiada kua mmaanna kiaa mmiraiyaata vaidi Farisaiyaatama ngiari yaata tinniiyauvaki kuaivaa yaata utida tunoo: Dee vaidivoono ariiyara yaata utuoo Anutuuga roosiima kua tiinnee? Hama vaidi voovoona yopeema vaidiia mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaivaivee. Anutuugo ari mmuaavoona vaidiia mminnamminnaa maisaiyauvaa rugeeraivovee, ²²tuduu rikioo Yisuuva iya yaata tinniyaa vau kuaivaa rikioo iya tunoo: Ngia aaniira ngiingii yaata tinniiyauvaki itaama yaata utida kua kianne? ²³Dee kuavai yoketainnee? Dee kuavai ari vookarainnee? Fai na tinara: Vaa na kiauko i mminnamminnaa maisaiyauvo taikainoo, tinarannee? Vara na tinara:

Diitee kuanee, tinaranee? ²⁴ Aa mmata aavau Na Vaidiivaa Mmaapuuvooono gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugeeraivaa nakaaraivovee. Fai na iinai ngia ivaa taaravaivee, kiaa kioo vaidi yuku yaaku putuuvaa tunoo: Na i kiaa i mmi-aunoo. Diitee ai kegeennaivaata varee ai nnauki kuanee. ²⁵ Ivo itaa kua tuu saivaata iya avuuvau vaidiivo diitoo ari kegeennaivaata varoo Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaa roo ari nnauvaki viravai. ²⁶ Vuduu teeda gioonna kiaapuuya kaayauma nnikiaraida aatuuda Anutuuqaara kua yoketaivaa tida tunoo: Ai, makee hama ta taunna mmoori ari vookaraivaa ta taunnanoo, tiravai.

*Yisuuva Riviinna maavee tiravai
(Matai 9:9-13; Marakaa 2:13-17)*

²⁷ Tudu u Yisuuva mmaanai vioo tooduu vaidi sikau takiisa vareeraivaa nnutuuvo Riviiva ari sikau takiisa vareera nnauvaki variravai. Varuduu too Yisuuva inna tunoo: Ni nnaagiai ngianee, ²⁸ tuduu rikioo Riviiva diitoo ari mminnamminnaa mmuakiaavai pikioo Yisuuva nnaagiai viravai.

²⁹ Yapooma nnaagiai Riviiva Yisuunnani buusaivaa ari nnauvaki iima kioodoo kaayau sikau takiisa vareera vaidi maisa vooyaata ari vo gioonna kiaapuuyaatama iya tasipama yeenna nneeravai. ³⁰ Yeenna nneeda varuduu Farisai vaidi vooyaata kua mmaanna kiaa mmira vaidi vooya Farisaiya mmemmaaki varuuyaatama Yisuuva ngiaammuauya tasipama kua tida yaagueeqama ooqoo tida tunoo: Mo ngia aaniira sikau takiisa vareera maisa vaidiiaatama mmaanna tuu kuaivaa katokeera gioonna kiaapu maisaiya tasipama yeennaivaata nnooriivaatama nnaanee? ³¹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Gioonna kiaapu homoraiya hama kuminayaa nniitareeraiya tuqinneera vaidiivaasi kuaavai. Gioonna kiaapu nniitareeraiya nnaasu innasi kuaavaivee. ³² Hama na tiee tinai gioonna kiaapu yoketaama variaya hanigiada yoketaama variateera na tiiravai. Na tiee gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisa suvuaiya tinai hanigiada yoketaama variateeraivaa na tiiravaivee, tiravai.

Yeenna nneeraivaa ooqoo tuuvaara

*iya Yisuuva yaparairavai
(Matai 9:14-17; Marakaa 1:18-22)*

³³ Tudu gioonna kiaapu vooyaano Yisuuva tunoo: Yuvuaanaa nnaagiai nuairaiya makemakee iya Anutuuqaara yaata utida ngiari yeenna nneeraivaa ooqoo kiaa kiada kati varida yaaku varada variaavai. Farisaiya nnaagiai nuairaiyaatama mmuaikaraama iikiaavai. Mo i ngiaammuauya kati yeennaiyauvaata nnooriyauvaatama nneeda variaano, ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva mmataira kuaivaa iya sai tunoo: Mo yaapeeri nneera suaivaki kieevatiivo gioonna kiaapuuya tasipama varikiai hama iya yopeema yeenna nneeraivaa ooqoo kiaravai. Fai iya nnaaravai. ³⁵ Fai suai voovai nninai rikiada vaidiiva kieevatiivaa vitada rupertikiai ii suai iyauvaki iya yeenna nneeraivaa ooqoo kiaravaivee, tiravai.

³⁶ Yisuuva itaa kua kiaa kioo mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kioo tunoo: Hama gioonna kiaapu voovooono karaasa buruqaivaa rapasi kioo varoo oro nnisiivaki funnivai. Fai itaino karaasa buruqa rapasi kiaivo maisaino karaasa buruqa araiivoota nnisiivootama fai hama mmuaakaraivai vainaravai. ³⁷ Hama gioonna kiaapu voovooono vuaina suuya karaasaivaa puara nnaba funnu kiaa nnisiivaki tusaa uyivai. Fai tusaa uyu kino karaasa vuaina suuyaivo vainno yootano puara nnaba nnisiivo rusitinaravai. Rusitino rikioo vuaina suuyaivo tuoo vino rikioo puara nnabaivo maisainaravai. ³⁸ Karaasa vuaina suuyaivaa puara nnaba karaasaivaki tusaa uyuaivee. ³⁹ Gioonna kiaapu voovooono vuaina suuyaivaa vaa hokobama vaivaa nnoo karaasa iima kiaivaara hama mmuduuya ruaivai. Ivo tinoo: Hokobama vaivaara ni yoketaano, tiivaivee. Yisuuva nnisi aataruuvoota karaasa aataruuvootama hama yoketaama mmuaavau vauvaara itaa kua tiravai.

6

Vaidiyya kati varira suaivaara Yisuunna yaparairavai
(Matai 12:1-8; Marakaa 2:23-28)

¹ Yisuuvaata ari ngiaammuauyaatama Yutayaiya kati varira sui voovaki yeenna vuita mmooriivaki nuaida varuduu ari ngiaammuauya vuitaivaa iraiyauvaa rasku kiada utu sisaama kiada nnabaiyauvaa feena pikiada kaanaiyauvaa nneeravai. ² Nneeda varuduu rikiada vaidi Farisai vooya iya teeda tunoo: Ai, mo ngia aani-ira ta kati varira suiivaki ti mmaanna tira kua aataruuvaa hatokaanee? ³ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia Davuitiinna mmayaayaivo yanaivau vaivaa jaarida hama tuqinnama rikiaavai. Nnaaruaa vaidi Davuitiivaata ari tasipama nuauyaatama kaayauma iya yeenna rauduu rikioo ⁴ Davuitiivaano Anutuugaara nuunaira nnauvaki vioo yeenna bereeta kati Anutuugaanee kua yapoo yeennaiyauvaa varoo nnoo ari tasipama nuauyaatama mmuduu nneeravai. Ti mmaanna tuu kua aataruuvo vainno tunoo: Anutuugaara kati puara hudeeraiyaano nnaasu Anutuugaanee kua yapoo yeenna bereetiyauvaa nnaatee, tuduaata Davuitiiva ari tasipama nuauyaatama ii kua ivaa hatoka kiada nnooduu hama Anutuugo ooqoo tiravaivee, ⁵ kua kioo iya tunoo: Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo kati varira suiivaa nakaaravovee, tiravai.

Yisuuva vaidi yaaku sorogauvaa tuqinneeravai
(Matai 12:9-14; Marakaa 3:1-6)

⁶ Kati varira sui voovaki Yisuuva nuunaira nnauvaki vioo mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kua mmioo varuduu vaidi voovai yaaku yaadudaivo sorogainno taminnuunnuunnu vuuvo ivaki variravai. ⁷ Ivaki varuduu kua mmaanna kua mmira vaidiyyaata Farisai vaidi vooyaatama Yisuuva kati varira suiivaki gioonna kiaapu yuku yaaku maisauya tuqinnaarannee kua inna puaisakama teeda vairavai. Ivo koonnama iinai rikiada kua pinaivaa innaki yapaarivaara inna puaisakama teeda vairavai. ⁸ Teeda vauduu Yisuuva iya yaatana vau kuaivaa rikioo vaidi yaaku sorogauvaa tunoo: Diitee numa aapi iya avuuyauvunu dianee, tuduu rikioo diitoo numa dioo vauduu ⁹ Yisuuva mmuakiaa gioonna kiaapuuya tunoo: Na ngii yaparakiunoo. Ta kati varira suiivaki dee mmoorivai iikiaarannee? Ti mmaanna tira kuaivo dataa kuainno tiinne? Vara ta mmoori yoketaivaa iikiaarannee? Vara ta mmoori maisaivaa iikiaarannee? Vara ta vaidi nniitaraivaa tuqinnaarannee? Vara ta vaidiivaa rputukio putinarannee? ¹⁰ kua kioo mmuakiaaya haitatuma too vaidi yaaku sorogauvaa tunoo: Ai yaakuuvaa raduda utuane, tuduu rikioo ari yaakuuvaa raduda utuduu yoketauduu ¹¹ vaidi kua mmaanna kua mmiraiyaata Farisaiyaatama ivaa teeda pinaama iya ausaiyauvo nnannatooduu Yisuunna iikiaara inna mmaara kuaivaa ngiari kua mmi ngiari kua mmiida teerama kieeravai.

Yisuuva ari ngiaammuauya mmataama kieeravai
(Matai 10:1-4; Marakaa 3:13-19)

¹² Ii sui ivaki Yisuuva taapiivaura vioo vioo oro varioo heenagieena Anutuugaara yaaku vareeravai. ¹³ Yaaku varooduduu patauduu varioo gioonna kiaapu inna nnaagiai nuairaiya ngiateera tuduu innasi nnuduu mmayaaya yoketaivaa varada nuaira ngiaammuu yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana nnutuuyauvaa kooyaa tiravai. ¹⁴ Voovai nnutuuvaa Simoono tiravai. Yisuuva inna nnutu karaasaivaa Petooso tiravai. Voovai Petoosaa kataivaa nnutuuvaa Adiriaaso tioo voovai nnutuuvaa Yakoopo tioo voovai nnutuuvaa Yuvuaano tioo voovai nnutuuvaa Piriipo tioo voovai nnutuuvaa Batoromaivavee tioo ¹⁵ voovai nnutuuvaa Mataivavee tioo voovai nnutuuvaa Tumaaso tioo voovai Arapainna mmaapuuvaa nnutuuvaa Yakoopo tioo vaidi vooya inna mmataivaa varoovaa kaayauma rapira vaidiivaa nnutuuvaa Simoono tioo ¹⁶ voovai Yakoopaa mmaapuuvaa nnutuuvaa Yutaaso tioo voovai nnutuuvaa

Yutaaso Isariooto tiravai. Ivoono nnaagiai Yisuunna nnammutuuiyai fai kooyaa inna vitainaraivaara kua yeena rau kieera vaidivai.

Yisuuva kaayau nniitarooya tuqinneeravai
(Matai 4:23-25)

¹⁷ Yisuuvaata ari ngiaammuauyaataama taapiivaudiri tiidada tuma hoonuruuvau dida vauduu kaayau ari nnaagiai nuairaiyaata kaayau gioonna kiaapuuya mmuakiaa yoosinna Yutayaa ivaki vauvakidiriaatama nnuduu yoosinna pinaa Yerusa-reemaivakidiriaatama nnuduu nnoori pinaivaa siriivau vau yoosinna Turu Sitoon-aivaitanakidiriaatama nniravai. Iya ivo tinara kuaivaa rikiaaraivaaraata ivo iya nniitarooyauvaa tuqinnaanaraivaaraatama nniravai. ¹⁸ Nnuduu rikiada mmagia maisaiyauvo gioonna kiaapuuya aakiaiyauvaki varuuyaataama innasi nnuduu ivo mmagia maisaiyauvaa titeeravai. ¹⁹ Yisuunnakidiri yaagueeqa ari vookarauvo vioo iya tuqinnooduu rikiada mmuakiaaya inna mmammaivau utuaara iiravai.

Yoketaama variraivaaraata maisama variraivaaraatama Yisuuva tiravai
(Matai 5:1-12)

²⁰ Yisuuva ari nnaagiai nuairaiya reeti too tunoo:

Ngia gioonna kiaapu hama mmatayaa diaa mminnaiyauvaara mmuduuya ruaiyara Anutuugo ngiiyara yoketai. Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivo vaa ngiisi vainoo.

²¹ Ngia gioonna kiaapuuya aanna makee ngii yeenna raiyara Anutuugo ngiiyara yoketai. Yapooma fai ngii yeenna rairaiivo taikaanaravai.

Ngia gioonna kiaapu aanna makee ngii ausaiyauvo mmuaararaiyara Anutuugo ngiiyara yoketai. Fai yapooma ngia yoketaama variaaravaivee.

²² Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ngia gioonna kiaapuuya niyara yaagueeqakiaivaara fai gioonna kiaapu vooyaano hama ngiiyara mmuduuya rida ngii ooqoo kaa ngiiyara maisayavee tida ngia tomedama variateera ngiiyara kiaaravai. Ngia niyara yaagueeqakiaiyara Anutuugo ngiiyara yoketai.

²³ Fai iya ngiiyara itaama iikio ngii ausaiyauvo yoketa yoketai rikiada sirigaida variatee. Ngii irisai yoketaa pinaivo ngiini ngiau aapu vaivaara sirigakiatee. Vaa iya taato nnaakukiaiyaano mmuaikaraama forofetaa tuanaiyara maisama itaama iiravaivee.

²⁴ Ngia gioonna kiaapu mmatayaa diaa mminnaiyauvaara kaayauma mmuduuya ruaavo ngii suvuaiyara hama Anutuugo ngiiyara yoketai. Vaa ngia ngiingii irisaiyauvaa varaavaivee.

²⁵ Ngia gioonna kiaapu aanna makee yeennaiyauvo ngii suvuaiyara hama Anutuugo ngiiyara yoketai. Fai yapooma ivaara ngii yeenna rainaravaivee.

Ngia gioonna kiaapu aanna makee ngii ausaiyauvo yoketaiyara hama Anutuugo ngiiyara yoketai. Fai yapooma ngii ausaiyauvo mmuaararainaravaivee.

²⁶ Ngia gioonna kiaapu hama Anutuugaara yaagueeqakiaiya fai mmuakiaa gioonna kiaapuuya ngiiyara yoketaayavee tikiai rikiada ngiingii aataruuyauvaara tuqinnama yaata utuatee. Boo, ngia yapooma fai dataakiaarannee? Fai ngia irisai maisaivaa varaaravaivee. Yutayaiya taato nnaakukiaiyaano mmuaikaraama kua yoketaivaa unnakua forofetaiyara tiravaivee.

Ngii nnammutuuiyaraatama mmuduuya ruatee
(Matai 5:38-48; 7:12a)

²⁷ Ngia gioonna kiaapuuya ni kuaivaa rikiaiya na ngii giaa ngii miaunoo. Ngiingii nnammutuuiyara mmuduuya ruatee. Gioonna kiaapuuya hama ngiiyara mmuduuya ruaiyara ngia mmoori yoketaivaa iyara iikiatee. ²⁸ Gioonna kiaapuuya ngiiyara kua maisa kiaiya irisai kua yoketaivaa iya kaa mmiatee. Gioonna kiaapuuya mmoori maisaivaa ngii mikiai iyara yaaku varaatee. ²⁹ Gioonna kiaapu voovoono i

kueennaivaa rudaunai rikiee hanigia saivaata mmianee. Gioonna kiaapu voovoono i yaapa varaayaa vaivaa ariyara varanai rikiee sa i yaapa voovai mmammayaa vaki-aivaaraatama oogoo kiane. ³⁰ Gioonna kiaapu voovoono mminnaa voovaara i yapara rinai mmianee. Fai voovoono i mminnaiyauvaa varoo vinai rikiee sa kava ni mianeera kiane. ³¹ Gioonna kiaapuuya mmooriivaa ngiiyara iikiaavo ngii yoketaivaara ngieeta mmuaakaraama iyara iikiatee.

³² Ngia gioonna kiaapuuya ngiiyara mmuduuya ruaiyara nnaasu irisai iyara mmuduuya rikio ivaara fai hama Anutuugo irisai kua yoketaivaa ngiiyara tinaravaivee. Mo gioonna kiaapu mminnamminnaa maisa suvuaiyaano ii aataru ivaa iikiaano. ³³ Ngia gioonna kiaapuuya mmoori yoketaivaa ngii miraiya nnaasu irisai mmoori yoketaivaa iya mmikio ivaara fai hama Anutuugo irisai yoketaivaa ngii minaravaivee. Mo gioonna kiaapu mminnamminnaa maisa suvuaiyaano ii aataru ivaa iikiaano. ³⁴ Fai ngia ngii seenaiya mminnaivaa mmikiai nnaagiai kava ngii miaaraiki-ainnaata ngia ivaara yaata utikio rikioo fai hama Anutuugo irisai yoketaivaa ivaara ngii minaravaivee. Mo gioonna kiaapu mminnamminnaa maisa suvuaiyaano ngiari seenaiya irisaqirisaima mmiaaraivaara iya yaata utida ngiari mmi ngiari mmiikiaavai. ³⁵ Ngii nnammutuaiyara mmuduuya rida mmoori yoketaivaa iyara iikiatee. Ngiingii mminnaiyauvaa ngiingii seenaiya mmiatee. Iya mmiaara iikiaivaki sa yaata utida ta irisai varaaravee kiatee. Fai ngia itaida irisai pinaa yoketaivaa varada Anutuugo mmuakiaa mminnamminnaayauvai yaataraivaa raunna mmaapu tuanaaya variaaravai. Gioonna kiaapuuya hama innara irisai yoketaa kua tiraiyaraata kaayau kumimakama variyaiyaraatama Anutuugo ariinoo iyara yoketaivaara ngieetama ngiingii seenaiyara mmoori yoketaivaa iida inna raunna mmaapu tuanaaya variatee. ³⁶ Ngii Gioova mmuakiaayara boo tiineema ngieetama ngiingii seenaiyara boo kiatee.

Sa ngii seenaiya iikiaa mmooriyauvaara

maisavee kiatee (Matai 7:1-5)

³⁷ Gioonna kiaapuuya mmoori aataruuyauvaa iikiai teeda sa iyauvaa teeda maisayauvaivee kiatee. Fai itaikio Anutuugo hama sai ngii mmoori aataruuyauvaara maisayauvaivee tinaravai. Sa gioonna kiaapuuyaki kua pinaivaa yapaatee. Fai itaikio hama Anutuugo sai ngiiki kua pinaivaa yapaanaravaivee. Gioonna kiaapuuya mmoori maisaiyauvaa ngii iikiai sa iyauvaara yaata utiraida ngii ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmiatee. Fai itaikio Anutuugo hama sai ngii mmoori maisaiyauvaara yaata utirainno fai rugaanaravai. ³⁸ Gioonna kiaapu vooya ngiingii mminnaiyauvaa mmiatee. Fai itaikio Anutuugo irisai mminnaiyauvaa ngii mino fai pinaavai ngii yaakuuyauvaki kaayauma suvuainaravai. Fai tooriivaki hatapu uyuaaneema uyinono fuugiaino saiyauvo ngii yaakuuyauvakiaatama suvuainaravai. Ngia gioonna kiaapu vooya mminnaiyauvaa jaarummua kiada mmiaaneema fai Anutuugo irisai itaama kioo ngii minaravaivee, tiravai.

³⁹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo tunoo: Hama yopeema vaidi avu huruutaivoono vuai vaidi avu huruutaivaata vitoo aataruuvau nuainno varioo inna vitainaravai. Fai ivaitana kuaaree kiaivaata fai aiqeeravaitana soopaivaki tiida kuaaravaivee. ⁴⁰ Hama vo ngiaammuuu voovoono ari vitairavaa yaataraivai. Fai vitairavo inna vitainono ivo ari vitairavaanikaraama varinaraivo inna aikioovai.

⁴¹ Mmummuuvo i seenaivaa avuuvaki vaivaa aaniira a tee ivaara kiannanee? Iri pinaivo i avuuvaki vaikiainnaata hama a ivaa taannano. ⁴² Iri pinaivo i avuuvaki vaivaa hama teerama kieenna dataama kiee i seenaivaa kiannano: Ni gata-o, kii na i avuuvakidiri mmummu kiisaivaa feenaanaravee, kiannanee? A huobava unnakua nnaamuru tuanaakuavee. Tauraa iri pinaivo i avuuvau vaivaa utu rada kiee eennaadee

ai avuuvaa tuqinnama tee nnaagiai i seenaivaa avuuvakidiri mmummuuvaa feenaa-nee.

Yisuuva yatari iiraivaudiri mmataama kioo tiravai

(Matai 7:16-20; 12:33-35)

⁴³ Hama yatari yoketaivau iira maisaiyauvo vaivai. Yatari maisaivau hama iira yoketaiyauvo vaivai. ⁴⁴ Ngia yatari iiraiyauvaa teeda arinaima yatari oyaivaara rikiaavai. Hama ngia ooviivaudiri nnaammuaya iiraivaa rasuku varaavai. Hama ngia ooviivaudiri vuaina iiraivaa rasuku varaavai. ⁴⁵ Vaidi yoketaa voovoona ari aakiaivaki yoketaivo vaineema ari avaivakidiri safuuma kua yoketaivaa tiivai. Vaidi maisa voovoona ari aakiaivaki maisaivo vaineema ari avaivakidiri kua maisaivaa tiivai. Vaidiivo ari aakiaivaki suvuaineema ari avaivakidiri kooyaa tiivai.

Yisuuva taara nnau heekeera vaidiivaitanaudiri mmataama kioo tiravai

(Matai 7:24-27)

⁴⁶ Aaniira ngia niyara Udaanga-o kiaani mo na ngii giaa ngii miau kuaivaa hameeda rikiada iikiaannee? ⁴⁷ Gioonna kiaapu voovoona niisi ngioo ni kuaivaa rikioo iivoona fai aa na tinara kua aavaudiri fai iva ii aataruuvaa kooyaa ngii giaa ngii minaravai. ⁴⁸ Ivoona vaidi nnau heekeeraivaa roosiivai. Ivo mmata yakeevau hanuu kioo yatari yaagueeqaivaa hara kioo nnau yoketaivaa yaagueeqama heekaivai. Yaagueeqama heeka kiaivoonora tioo nnooriivo hainno pinaavai tioo inna nnauvaa havarataanara ruoo ruoo rikiaikio hama yopeema nnauvo koroovai. Vaidiivo ari nnauvaa yaagueeqama heeka kiaivaara nnooriivo inna nnauvaa ruoo ruoo rikiaikio hama yopeema nnauvo koroovai. ⁴⁹ Gioonna kiaapu voovoona vaa ni kuaivaa rikioonnaata hama iivoona vuai vaidiivo nnau heekeeraivaa roosiivai. Ivo mmata muaraagaivau hama kuabai hareera kati nnauvaa heekaivai. Heeka kiaikio nnooriivo hainno pinaavai tuoo inna nnauvaa ruoo ruoo ravagiau yautu ruaikio makee tikio kurududu tikio eeyaara mmatayaa kurummutu kioo vaivaivee, tiravai.

7

Yisuuva vaidi kieetaivaa ngiaammuauvaa tuqinneeravai

(Matai 8:5-13)

¹ Yisuuva ari kua mmuakiaayauvai gioonna kiaapuuya kiasa mmi taika kioo yoosinna Kapanaumara viravai. ² Oro ivaki varuduu Roomaaya rapira ngiaammuauya kieeta voovoona ivaki varuduu ari mmoori vareera ngiaammuauvo kaayau nniitaroo putinara uduu rapiraiya kieeta vaidiivo innara mmuduuya ruoo ³ Yisuuva nnuuvaa rikioo Yutayaa vaidi yokovaa vooya titooduu numa inna ngiaammuauvaa tuqinnaiveera Yisuunna yapara kiaara viravai. ⁴ Vidada oro Yisuunna yaagueeqama yaparaida tunoo: Ivo Roomaa vaidi ari voopinnaavai variivaara sa yaata utirainna inna kuaivaa rikiaanee. ⁵ Ivo tiyara mmuduuya ruoo ti nuunaira nnauvaa tiini heekaivai. Ivaara yaata utuee inna kuaivaa rikiaanee, ⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya tasipama ngioo ngioo numa nnauvaa vainima dioo vauduu rapira ngiaammuauya kieetaivo ari seena vaidiiva titooduu inna kuaivaa varada Yisuunna kiasa mmiaara innasi viravai. Vida Yisuunna inna kuaivaa kiasa mmida tunoo: Ti kieetaivo tinoo: Udaanga-o, sa niyara yaata utuane. Na vaidi kiisavaivee. A vaidi nnoonakuavee. Hama na yopeema tinai a ni nnauki nninaravaivee. ⁷ Ivaaraina hama na aisi kuauvaivee. Kati tino too ni mmoori vareera ngiaammuauvaa mmammaivo yoketaakiaivee. ⁸ Na ari vo vaidi kieetaiya mmooriivaa vareera vaidivai. Na iya mmooriivaa varee rapira ngiaammuauyara diauvaivee. Ivaara na voovai kiaunoo: Kuane, kiauko kuaivai. Na voovai ngiane kiauko ivo nniivai. Na sikaunnaudiri yookaama kiee viteera ngiaammuauvoovai kiaunoo: Aa mmoori aavaa iikianee, kiauko iivaivee. Ivo itaa kua tiivaivee, ⁹ tuduu rikioo Yisuuva ivo tuu kuaivaara nnikiarainno hanigia gioonna kiaapu inna nnaagiai

nnyua tunoo: Na ngii giaa ngii miaunoo. Hama na tauko vaidi Isarairaa voovoono aa vaidi aavaa roosiima yaagueeqainno niyara kutaavaivee tiivaivee, ¹⁰ tuduu rikiada rapira ngiaammuauya kieetaivo ari seena vaidiiya Yisuunnasi titooya kava vara ranada nnida inna nnauvaki tooduu inna ngiaammuauvaa nniitaroovo vaa taikeeravai.

Yisuuva vaidiivo vaa putuuvaa yuruuravai

¹¹ Suai nnaagiai Yisuuva yoosinna Nainara vioo ari ngiaammuauyaata kaayau gioonna kiaapuuyaataama inna tasipama viravai. ¹² Vidada Yisuuva yoosinnaivaa vagiaamunna keegiaivaki vainima kuanaree kiaa tooduu gioonna muaadavoono mmaapu mmuaavai mmata kioovo putuuvaa nnabaivaa kaayau gioonna kiaapuuya tasipama yoosinnaivakidiri varada nniravai. ¹³ Nnudu too Yisuuva gioonnaivaa too innara kaayauma boo tioo tunoo: Sa rataanee, ¹⁴ kiaa kioo oro nnabaivaa yapa kioo yatari sagaivau utuduu teeda ivaa varada nnyua dida vauduu Yisuuva vaidi putuuvaa tunoo: Ni vaidi-o, na i kiaunoo: Diitaanee, kiaunoo, ¹⁵ tuduu rikioo diitoo hara kioo varioo iyaata kua tuduu Yisuuva inna vita kava ari kaanaa mmiravai. ¹⁶ Mmudu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuya aatuuda Anutuugaara kua yoketaivaa tida tunoo: Aa vaidi aavo forofetaa ari vookaraivainno ti tasipama varinoo, tuduu vooyaano tunoo: Aanna Anutuugo ari gioonna kiaapuuya ti tuqinnaanaravoono tiivaivee, ¹⁷ kiaa kiada Yisuuva uu mmayaayaivaa mmuakiaa yoosinna Yutayaivaki vau yoosinnaiyauvaki varuuyaata vainima vau yoosinnaiyauvaki varuuyaataama gioonna kiaapuuya kiaa mmudu rikieeravai.

*Yuvuaanaa nnaagiai nuairaiya numa Yisuunna yaparairavai
(Matai 11:2-19)*

¹⁸ Yuvuaanaa nnaagiai nuaira ngiaammuauyaano Yisuuva uu mmayaayaivaa Yuvuaanaa kiaa mmudu rikioo ¹⁹ ari ngiaammua taaravaitana tuduu innasi nnudu ivaitana tunoo: Oro Yisuunna yaparaida kiatee: Vara a aanna vaidi nninaravee tuukuannee? Vara ta ari voovaa faannaida haitatuukiaarannee? ²⁰ kiaa mmiateeraivara titooduu ivaitana numa Yisuunna tunoo: Yuvuaano nnoori apira vaidiivo ti titaikiai ta i yapara kiaara ngiaunnao. Ta kiaunnao: Vara a aanna vaidi nninaravee tuukuannee? Vara ta ari voovaa faannaida haitatuukiaarannee? kiaunnao, tiravai. ²¹ Ii suai ivaki Yisuuva ari vookara ari vookarau nniitarooyaata uuda kaayau hooyaata tuqinnoo mmagia maisaiya vaidi aakiyauvaki varuuyaata titooduu vuduu kaayau gioonna kiaapu avu huruutaaya tuduu avu teeravai. ²² Yisuuva Yuvuaanaa ngiaammua inna yaparavaitana tunoo: Ni kuaivaa rikiada na iikiau mmooriivaa teeda ivara vida Yuvuaanaa kiaa mmiatee. Gioonna kiaapu avu huruutaiya vaa avu taano. Yuku maisaiya vaa diitada nookiaano. Iya mmammaiyauvunu buunna haiya roosiikiai vaa yoketaama variaano. Yaata duunaiya vaa kuaivaa rikiaano. Putuaiya vaa diitada variaano. Mmanna haipuuya vaa ni mmayaaya yoketaivaa rikiaano. ²³ Gioonna kiaapu voovoono hama niyara taara yaata utiivara Anutuugo innara yoketaivo, tiravai.

²⁴ Tuduu rikiada Yuvuaanaa ngiaammua vaitana kava vara ranada innasi vida varuduu Yisuuva gioonna kiaapuuya innasi nnyua Yuvuaanaa tunoo: Ngia koo mmuyai gaanga yoosinnaivau Yuvuaanaasi vida ngia aaniivai taara viravainnee? Yuunnaivo utuduu yanaa apuuvo kuapekuapoovaa taara viravainnee? Hamavee. ²⁵ Ngia aaniivai taara viravainnee? Ngia vaidi voovoono yaapa ari vookaravua apuuvaa taara viravainnee? Hamavee. Mo gioonna kiaapuuya yaapa ari vookaravua vaa apuaavo kaayau hoonaiyauvo iyasi suvuiya iya vaidi kieetaiya nnauyauvaki variaavai. Hama koo mmuyai gaanga yoosinnaivaki variaavai. ²⁶ Ngia vaidi forofetaavai taara viravainnee? Na ngii giaa ngii miaunoo. Kutaa ngia vaidi forofetaa ari vookaravoo seena vaidi forofetaiya yaataroovaa ngia taara viravaivee. ²⁷ Anutuuga kua fafara roovo Yuvuaanaa vainno ataa kua tinoo: Anutuugo tinoo: Na titauko

nnii vaidiivo aa nninoo. Na i tauraivaannaadee titano vioo aataruuvaa aini teerama kiaanaravaivee, tiivaivee. Fafaaraivo itaa kua tiivai. ²⁸ Na ngii giaa ngii miee kiaunoo. Yuvuaano mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variyaiya yaataraivai. Itaama vaino Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivaki gioonna kiaapu voovoona aduoo variivoona Yuvuaanaa yaataraivaivee, tiravai.

²⁹ Yisuuva itaa kua tuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuyaata sikau takiisa vareera vaidiivaatama Anutuugaa aataruuvaara yoketaavaivee tiravai. Vaa Yuvuaano nnooriivaa iya apu kioovaara iya itaa kua tiravai. ³⁰ Vaidi Farisaiyaata kua mmaanna kiaa mmiraiyaatama Anutuugo yoketaama variateera kiaa mmuu kuaivaara ooqoo tiravai. Yuvuaano hama nnooriivaa iya apuuvaara itaama ooqoo tiravai.

³¹ Yisuuva tunoo: Gioonna kiaapu aanna makee variyaiya deeya roosiimaida vari-
aannee? ³² Iya nnaakara roosiikiyaiya yoosinna vuutaivaki isareeda varida ngiariiyara ngiariiyara aayanna reeda kiaanoo: Ta tooriivaa varada fee fee kiaunnani hama ngia ivaara kuaru raavai. Ta kuaru nnauvaa haraunnani hama ngia ivaara rataavaivee, kiaa kiada itaa kua kiaavai. ³³ Ngia iya itaama iikiaivaa roosiima iikiaanoo. Yuvuaano nnoori apira vaidiivo ngioo yeennaivaaraata nnoori vuainaivaaraatama ooqoo kiaa kiooduu rikiada ngia innara tunoo: Mmagia maisaivo inna aakiaivaki topai vaidi-
vaivee, ³⁴ tuduu Na Vaidiivaa Mmaapuuvooonoo ngiee yeennaivaata nnooriivaatama nnaukai ngia kiaanoo: Aa vaidi aavaa taatee. Ivo ariiyara yaata utuoo tarikama kioo yeenna nnooriivaa nnai vaidivai. Ivo vuaina suuyaivaa nnoo kumimakai vaidivai. Ivo sikau takiisa vareera vaidi maisaiyaata mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gioonna kiaapu maisaiyaatama iya seenavaivee, kiaanoo. ³⁵ Iya itaa kua kiaanaiata ti mmoori-
ivaudiri Anutuugaa tinniivo kutaa vaivo kooyaa vaivaivee, tiravai.

Yisuuva vaidi Farisaiavaa nnauvaki variravai

³⁶ Tuduu Farisai vaidi voovoona Yisuuva yaparauduu inna tasipama yeenna nnaa-
nara inna nnauvaki viravai. Oro inna tasipama varioo rooru mmaataivau yadaa yau hara kioo vainno yeenna nnoo variravai. ³⁷ Varuduu mmuai yoosinnaivakinnaa sabi nuaira gioonna voovoona Yisuuva Farisai vaidiivaa nnauvaki varioo yeenna nnoo varuu mmayaayaivaa rikioo heenna suuya suuda yoketaa vuu sikau tooriivaa vareer-
avai. ³⁸ Varoo oro nnau aakiaivaki Yisuuva mmookainningiaudiri inna yukuuvaitana vainima dioo vainno ratoo varuduu inna vunnunnuuvo Yisuuva yukuuvaitanau tioo vioo puutauduu ari kieeta yausiivaudiri inna yukuuvaitanaudiri ruga kioo inna yukuuvaitana mmootoo heenna suuya suuda yoketaa vuuvaa inna yukuuvaitanau tuseeravai. ³⁹ Tusooduu Farisai vaidiivo Yisuuva inna tasipama yeenna nnaiveera tuuvoona gionnaivaa too arinaidiri yaata utuoo tunoo: Aa vaidi aavo forofetaa tuanaavai iitiri. Aa gioonna inna yukuuvaitanau utii aavo maisama varioo mmin-
namminnaa maisaiyauvaa varaivaa arinaima taitirivee, ⁴⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Simoono, na vo kuavai i kiaa i mminai rikiaanee, tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Vitaira-o, inna aikioovai. Ni giaa ni mianee, ⁴¹ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Vaidi sikau mmiraiivoonoo sikauyauvaa taara vaidivaitana mmiivai. Voovai kaayau sikauyauvaa (100) mmioo voovai kiisa sikauyauvaa (10) mmiivai. ⁴² Nnaagiai hama sikaunnaataikiai taaravaitana hama sai inna mmiaavo rikioo sikau mmira vaidiivo tinoo: Inna aikioovai. Vakiaa varaatee, tiivai. Mo dee vaidivoonoo innara pinaama mmuduuya ruainnee? Dee vaidivoonoo innara kiisama mmuduuya ruainnee? ⁴³ tuduu rikioo Simoono inna sai tunoo: Mo na yaata utuauko kaayau sikauyauvaa (100) vakiaa varaivoonoo innara pinaama mmuduuya ruaivaivee, tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Yo, a kutaa kuavai kiannanoo, ⁴⁴ kiaa kioo hanigioo gionnaivaa too Simoonaa tunoo: Vaa aa gioonna aavaa a taannanoo. Na i nnauvaki ngiaukai hama a nnooriivaudiri ni yukuuvaitanaudiri finiannavai. Aa gioonna aavo ari vunnun-
nuuvaudiri ni yukuuvaitana fini kioo ari kieeta yausiivaudiri ni yukuuvaitanaudiri

rugaivai. ⁴⁵ A hama niyara yoketainna ni mmootaannavai. Na ngiau saivaata aa gioonna aavo mmannammanna ni yukuuvaitana mmootoo nnaasu varivai. ⁴⁶ A hama nnammariivaa varee ni kieetaivaki apuannavai. Aa gioonna aavo ni yukuuvaitanau heenna suuya suuda yoketaa kuaivaa tusaivaivee. ⁴⁷ Ivaaraina na i kiaa i mmiaunoo. Aa gioonna aavaa mminnamminnaa maisa kaayau suvuaiyauvaa vaa na ruga taika kiau vai. Ivo numa niyara pinaama mmuduuya ruaivaara na inna mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kiau vo voovono kiisa mminnamminnaa maisaiyauvo vaiyauvaa na ruga kiau ko kiisama niyara mmuduuya ruaivaivee, ⁴⁸ kiaa kioo Yisuuva gioonnaivaa tunoo: Vaa na kiau ko i mminnamminnaa maisaiyauvo taikainoo, ⁴⁹ tuduu rikiada gioonna kiaapuuya inna tasipama yeenna nnooya ngiari yaata tinniyaa vau kuaivaa yaata utida tunoo: Anna dee vaidivoono mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaivainnee? ⁵⁰ tuduu rikioo Yisuuva gioonnaivaa tunoo: A niyara kutaavaivee kiannaivaaraina na i mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kiee i vita yoketaivau yapaunoo. Ausa nuufa tasipama kuane, tiravai.

8

Gioonna vooya Yisunna nnaagiai nuairavai

¹ Nnaagiai suai vooyauvai taika kioodu Yisuuva mmuakiaa yoosinna kiisaiyauvakiaata pinaiyauvakiaatama nuainno varioo Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaa roo nuairavai. Nuaudu ari ngiaammua yaakuuvaitana yukukidiri taaramaatama ² gioonna vooya mmagia maisaiyauvo iya aakiaiyauvaki varudu titoo yaatama gioonna vooya nniitaroodu tuqinnoo yaatama inna nnaagiai nuairavai. Vo gioonna voovai nnutuuvo Mariaava yoosinna Makataraa ivakidiri pikioo numa Yisunna toodu inna aakiaivakidiri mmagia maisa yaaku saivai sainaidiri taarama titoodu vudu varuu gioonnaivo inna nnaagiai nuairavai. ³ Vo gioonna voovai inna tasipama nuauvaa nnutuuvo Yoqaanovee. Ivo kieeta vaidi Herootaa nnauvaara haitatuura vaidiivaa nnutuuvo Kusaanna nnaatavai. Vo gioonna voovai nnutuuvo Susanaavaata kaayau seena gioonna vooyaataama mmoori vara rada nuaida varida ngiari mminnamminnaiyauvaadiri Yisunnaata ari ngiaammua yaatama tuqinneeravai.

Yisuuva uru rututuooma kioovaudiri

mmataama kioo tiravai

(Matai 13:1-9; Maraka 4:1-9)

⁴ Kaayau gioonna kiaapuuya vo yoosinna vo yoosinnadiri Yisunnasi nnida suvuau kioodu rikioo Yisuuva mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kioo tunoo:

⁵ Vaidi voovono yeenna uruuyauvaa varoo oro ari mmooriivaki rututuooma roo nuaikio vooyauvai aataruuvo vaivau tuoo kuaikiai gioonna kiaapuuya ivaugiataa yuku raa rada nookiaavo rikioo ngiaammaiyauvo tuma porooma nnaavai. ⁶ Uru vooyauvai tuoo sikau tasipama vai mmataivau kuaiyauvo uruoo hama mmataivo nnammari raivaara akiairaama aasannaivai. ⁷ Uru vooyauvai tuoo ooviyyauvaki kuaikio ooviyyauvo iyauvaa tasipama uruoo raputu kiau vai. ⁸ Uru vooyauvai mmata yoketaivau tuoo kuaiyauvo yoketaama urikio too kaayau iiraiyauvo yaaku sai vaidivai yuku yaaku taika kioo vaivaivee. Yisuuva itaa kua kiaa kioo kava tunoo: Gioonna kiaapu voovono arinaima kua rikiaivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee, tiravai.

Yisuuva mmataama kioo kua oyaivaa tiravai

(Matai 13:10-17; Maraka 4:10-12)

⁹ Tuduu rikiada Yisunna ngiaammua yivo uruuyauvunudiri mmataama kioo tuu kua oyaivaara inna yaparaudu rikioo ¹⁰ Yisuuva iya sai tunoo: Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira kua oyaivo haumaki vaivaa fai na ngii giaa ngii minai ngiengieenoo

arinaima rikiaaravai. Mo gioonna kiaapu vooya teedada mmanna avuuyauvaadiri teeda hama tuqinnama taaravai. Iya rikiadada mmanna yaataiyauvaadiri rikiada hama arinaima rikiaaravai. Hama iya tuqinnama teeda arinaima rikiaaraivaara na mmatayaa diaa mminnaa vooyauvunudiri mmataama kiee iya kiaa mmiauvai.

*Yisuuva uru rututuora kua oyaivaa kooyaa tiravai
(Matai 13:18-23; Marakaa 4:13-20)*

¹¹ Anna mmatayaa diaa mminnaivaudiri na mmataama kiee kiauva oyaivaa riki-
aatee. Uruuyauvo Anutuuga kuavai. ¹² Uruuyauvo aataruuvau tuoo kuaiyauvo inna
gioonna kiaapuuya Anutuuga kuaivaa rikieeraiya roosiivai. Iya rikiada kutaavaivee
tikio Anutuugo aataru yoketaivau iya yapeevoora Anutuuga kuaivo iya yaatayaa
vaivaa Sataango numa varoo kuaivai. ¹³ Uruuyauvo sikau tasipama vai mmataivau
tuoo kuaiyauvo inna gioonna kiaapu vooya roosiivai. Iya Anutuuga kuaivaa rikiada
kaayau siriga tasipama varaavai. Uruuyauvo uruoo hama tuukaiyauvo kuaiyauvaa
roosiima iya kiisa suai Anutuuga kuaivaara kutaavaivee kiaavo mminnamminnaa
maisaiyauvo iya iinno taikiai iya muaraagaida Anutuuga aataruuvaa makee tikiai
pikiaavai. ¹⁴ Uruuyauvo ooviivaki tuoo kuaiyauvo inna gioonna kiaapu vooya Anu-
tuuga kuaivaa rikieeraiya roosiivai. Iya rikiada varidada nnaagiai ngiari mmoori-
iyauvaara pinaama yaata utida sikau vareeraivaara yaata utida mmamma iira aataru-
uvaara yaata utuaavo iyauvoono iya suvuainno Anutuuga kuaivaa rugaikio rikioo
iiraiyauvo gaasi roosiima vaivai. ¹⁵ Uruuyauvo mmata yoketaivau tuoo kuaiyauvo inna
gioonna kiaapu vooya roosiivai. Iya Anutuuga kuaivaa rikiada varada puaisakama
utida safuuma yoketaama varida iya pirisaikiainnaata Anutuuga mmooriivaa mman-
nammanna iikiaavovo iira yoketaiyauvo iyaki vaivaivee.

*Hama kuu yavaivaadiri toobaivaa rummua apivai
(Marakaa 4:21-25)*

¹⁶ Hama gioonna kiaapu voovoono toobaivaa subi kioo varoo oro yapa kioo kuu
yavaivaa varoo toobaivau tuarapatikama rummua apu kiaikio vaivai. Hama ivaa
varoo oro terenaivaa mmemmaivaki yapa kuaivai. Gioonna kiaapuuya mmaanadiri
ngiaiya mmeekiaivaa taateeraivaara ivo toobaivaa varoo kiikoo koovau hirivai.
¹⁷ Mmuakiaa mminnaiyauvo hataumaki vaiyauvo fai kooyaa vainaravai. Mmuakiaa
mminnaiyauvaa rummua apu kiaiayauvo fai rabara kino kooyaa vainai mmuakiaaya
taaravai.

¹⁸ Ngia rikiaa kuaivaara arinaima yaata utida rikiaatee. Gioonna kiaapu voovoono
ni kuaivaa arinaima rikiaivoono fai Anutuugo ari vo kua vo kuaivaa inna kiaa mmino
rikiaanaravai. Gioonna kiaapu voovoono kiisa kuaivo inna yaatana vaivoono ariiyara
yaata utuoo tinara: Vaa kua vooyauvai niiki vainoo, tino rikioo fai akiairaino taunnino
hama innaki kuaiyauvootainaravaivee.

*Yisuunna kaanoota kataunnaiyaatama innara tiravai
(Matai 12:46-50; Marakaa 3:31-35)*

¹⁹ Tuduu rikiada Yisuunna kaanoota inna kataunnaiyaatama innasi ngiaaree kiaa
numa tooduu kaayau gioonna kiaapuuya inna suvuau kioodoo hama innasi nniravai.
²⁰ Hama innasi nnuuvaara gioonna kiaapuuyakidiri voovoono Yisuunna tunoo: Aa
mmiaa i kaanoota i kataunnaiyaatama mmaanai dida vaid aita kua kiaara iikiaanoo,
²¹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Gioonna kiaapuuya Anutuuga kuaivaa rikiada
ivaa iikiaiya iya inna ni noova ni gata vayaiyavee, tiravai.

*Yisuuva yuunna yaamurukaivaa tuduu taikeeravai
(Matai 8:23-27; Marakaa 4:35-41)*

²² Vo suai Yisuuvaata ari ngiaammuaayaatama kanuuvaki karada varuduu Yisu-
uva iya tunoo: Nnikiai ta nnoori haruungaivaa sainai kuaaravee, tuduu rikiada

kanuuvaa feena rada ²³ vida varuduu Yisuuva vuru ivaki vairavai. Vuru vainno varuduu yuunna yaamurukaivo nnooriivaudiri nnuduu nnooriivo kaayau korokoroonno ketekaateenno kanuu aakiaivaki ngioo vioo iya ruputu taikaanara uuduu rikiada ²⁴ ari ngiaammuauya numa inna yuruuda tunoo: Nnoonna-o, nnooriivo kiisa suai ti raputinara iinoo, tuduu rikioo Yisuuva diitoo yaagueeqama yuunnaivaata nnooriivaatama oooqoo tuduu yuunnaivo pikiooduu nnooriivo hama korokorooravai. ²⁵ Hama korokorooduu Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Ngia aaniira hama niyara kutaavaivee kiaannee? tuduu rikiada nnikiaraida aatuuda ngiari yapara ngiari yapaaraida tunoo: Aanna dee vaidivainnee? Ivo yuunnaivaata nnooriivaatama tikiai rikiada akiairaama taikaavaivee, tiravai.

*Yisuuva mmagia maisa varuu vaidiivaa tuqinneeravai
(Matai 8:28-34; Marakaa 5:1-20)*

²⁶ Yisuuva ari ngiaammuauyaataama Karirayaa pikiada nnoori haruungaivau vida mmata sainai vauvaa nnutuuvo Keraseenga vuduu kanuuvo oro siriivau dioo vauduu ²⁷ Yisuuva reemi roo saivaata mmagia maisaiyauvo vaidiivaa aakiaivaki topau vaidiivo ii yoosinna ivaki varuuvoono Yisuunna saidi tiiravai. Ivo hokoba suai taguaada hara kioo varioo hama ari nnauvaki varirainno pikioo vaidi putuuya hau oonauyauvaki variravai. ²⁸ Ivoono Yisuunna too pinaama vuu vuu kai kai tioo ngioo varoo inna yuku oyaivaki vainno puaisakama aayanna roo tunoo: Yisuu-o, Anutuuoqo mmuakiaa mminnamminnaavai yaataravaa Mmaapukuavee. A aaniivai ni iinarainna ngiannanee? Na yaagueeqama i kiaunoo: Sa ni ruputuane, kiaunoo. ²⁹ Vaidiivaa aakiaivaki mmagia maisaiyauvo topauvaara Yisuuva iya tiida kuateera tuuvaara vaidiivo itaa kua tiravai. Vaa kaayauneetu mmagia maisaiyauvo vaidiivaa topauduu gioonna kiaapuuya inna vitada yeena yaagueeqaivaadiri inna yuku yaakuuvaitanau ranaa rau kiada nnauvaki yapa kiada haitatuukiaavoonnaata ivo yeena yaagueeqaivaa rannakekaama kioodoo mmagia maisaiyauvo inna topauyaano vitada koo mmuyai gaanga voovau viravai. ³⁰ Ii vaidi ivaa Yisuuva yaparainno tunoo: Ai nnutuuvaa kianee, tuduu rikioo mmagia maisaiyauvo kaayau inna aakiaivaki varuuyauvaara ivo tunoo: Ni nnutuuvo Kaayauvavee, ³¹ tuduu rikiada mmagia maisaiyauvo vaidiivaa aakiaivaki varuuya Yisuuva sa ti titanai ta titi irisai soopa hokoba mmata pinnaasayaa kuaivaki kuateeraivaara yaagueeqama inna yaparairavai.

³² Yaparauduu teeda kaayau puaraiyauvo taapiivau yeenna nneeda variravai. Yeenna nneeda varuduu mmagia maisaiyauvo puaraiya aakiaiyauvaki kuaaraivaara yaagueeqama Yisuunna yaparauduu rikioo ee-oo tuduu ³³ vaidiivaa aakiaivakidiri pikiada vida puaraiya aakiaiyauvaki vuduu teeda mmuakiaa puaraiya rereevau mmeepi seenada nnoori haruungaivaki vida putu taika kieeravai.

³⁴ Putu taika kioodoo vaidi puaraiyara haitaturaiya ivaa teeda seenada vida mmayaayaivaa gioonna kiaapu yoosinnaivaki varuuya kiaa mmida annaanna nnauyauvaki varuuyaataama kiaa mmiravai. ³⁵ Kiaa mmuduu rikiada gioonna kiaapuuya yoosinnaivaki pikiada Yisuuva uu mmooriivaa taara nniravai. Iya Yisuunnasi nnida tooduu vaidiivaa vaa mmagia maisaiya inna aakiaivakidiri pikioovo ari uyira rairaiyauvaa uyu rau kioo Yisuunna yuku oyaivaki varuduu ari yaataivo vaa yoketauduu gioonna kiaapuuya innara aatuuravai. ³⁶ Aatuuduu gioonna kiaapu Yisuuva vaidiivaa tuqinnoovaa tooyaano seena gioonna kiaapu vooya kiaa mmiravai. ³⁷ Kiaa mmuduu mmuakiaa gioonna kiaapu mmata Keraseenga vainima vau mmataivau varuuya pinaama iya aatuuvaara Yisuunna tunoo: Ti pikiee kuanee, tuduu rikioo Yisuuva iya pikioo kanuuvaki karoo kava vara ranoo kuanara iiravai. ³⁸ Kuanara uuduu too vaidi mmagia maisaiyauvo inna aakiaivakidiri pikioovoono Yisuunna yaagueeqama yaparainno tunoo: Kii neeta kuanaravee, tuduu rikioo Yisuuva inna oooqoo tioo tunoo: ³⁹ Ai nnauki kava vara ranee viee Anutuuoqo i iima kiai kuaivaa

gioonna kiaapuuya kiaa mmianee, tuduu rikioo ivo vioo yoosinna aakiaivaki nuainno varioo gioonna kiaapuuya Yisuuva inna iima kioo kuaivaa kiaa mmiaa roo nuairavai.

*Yisuuva Yairiinna raunnaivaata gioonna voovaatama tuqinneeravai
(Matai 9:18-26; Marakaa 5:21-43)*

⁴⁰ Yisuuva nnoori haruunga sainaidiri kava vara ranoo nnuduu teeda kaayau gioonna kiaapuuya innara faannauya inna tooduu kaayauma innara iya yoketairavai. ⁴¹⁻⁴² Yoketauduu vaidi voovoono ivakinnaaya nuunaira nnauvaa kieeta voovai nnutu-uvo Yairiiva Yisuunna saidi ngioo inna yuku oyaivaki ngioo varoo vainno yaagueeqama ni nnauki ngianeera inna tiravai. Ari raunna mmuaavai inna nuuuvo yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana varuu kiatannaivo putinara uuvaara inna yaparairavai. Yaparauduu rikioo Yisuuva inna tasipama vioo varuduu gioonna kiaapu kaayauya inna suvuau kieeravai.

⁴³ Suvuau kiooduu gioonna voovoono kabaa vira aataruuvo tupatupaa innaki vaududuu nuanu yaakuuvaitana yukukidiri taara nuanu taika kioo varuu gioonnaivo varioo tutaaqaiyasi vuduu hama iya inna tuqinneeravai. ⁴⁴ Hama inna tuqinnoovoono numa Yisuunna mmookainnidiri dioo vainno inna buruqa araivau utuduu rikioo inna kabaa vira aataruuvo makee tuduu taikeravai. ⁴⁵ Taikooduu rikioo Yisuuva yaparainno tunoo: Gioono ni utivainnee? tuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuya hameetavee tuduu Petrooso inna sai tunoo: Nnoonna-o, kaayau gioonna kiaapuuya i ututuuma kiada i mmammaivau rummua sisaama rada nookiaavaivee, ⁴⁶ tuduu rikioo Yisuuva Petroosaa kuaivaa sai tunoo: Vaa gioonna kiaapu voovoono ni utikio yaagueeqa ari vookaraivo niikidiri kuaivaa vaa na rikiauvaivee, ⁴⁷ tuduu rikioo gioonnaivo Yisuuva inna toovaara rikioo biribiriinno inna yuku oyaivaki ngioo varoo vainno ari Yisuunnayaa utuuvaara gioonna kiaapuuya avuuvau Yisuunna kiaa kookieeravai. Inna kabaa vira aataruuvo taikaanaraivaara ivo numa inna utuduu makee tuduu taikooavaara Yisuunna kiaa kookieeravai. ⁴⁸ Kiaa kookieema kiooduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Ni nunnakuavee. A yaagueeqama niyara kiannanoo: Aikiooma ni tuqinnaanaravaivee, kiannaivaarainna a yoketaama hara kiee variannanoo. Diitee ausa nuufa tasipama kuane.

⁴⁹ Yisuuva itaa kua tuu saivaata vaidi voovoono kieeta vaidi Yairiinna nnauvakidiri ngioo inna kiaa mmioo tunoo: Vaa i raunnaivo putinoo. Sa vitaira vaidiivaa vitee kuane, ⁵⁰ tuduu rikioo Yisuuva ivo tuu kuaivaa rikioo Yairiinna tunoo: Sa ausa mmuaararee pinaama yaata utuane. Niyara nnaasu yaata utuee kutaavaivee kianee. Tino fai i raunnaivo yoketaama varinaravaivee, ⁵¹ kiaa kioo vioo vioo oro nnauvaki kuanaree kiaa iinno varioo mmuakiaa gioonna kiaapuuya nnauvaki vivoo kiaa Yisuuva iya ooqoo kiaa kioo Petrooso Yakoopo Yuvuaanainnaata vitoo kiatannaivaa kaano koovaitanaatama vitoo nnauvaki viravai. ⁵² Vitoo vioo tooduu kaayau gioonna kiaapuuya ivaki varida kiatannaivaara kaayauma ratada varuduu Yisuuva oro iya tunoo: Sa rataatee. Hama kiatannaivo putivai. Kati vuru vainoo, ⁵³ tuduu rikiada iya vaa kiatannaivo putuuvaa teeda Yisuunnara pinaama rairavai. ⁵⁴ Raida varuduu Yisuuva oro kiatannaivaa yaakuuvau utuoo inna tunoo: Kuabuaa-o, diitaanee, ⁵⁵ tuduu rikioo kava inna mmannasaivo nnabaivaki nnuduu akiairaama diiteeravai. Diitooduu too Yisuuva iya tunoo: Yeennaivaa inna mmiatee, ⁵⁶ tuduu rikiada kaano koovaitana kaayauma nnikiarauduu Yisuuva yaagueeqama iya tunoo: Sa na iikiau kua aavaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee, tiravai.

9

*Yisuuva ari ngiaammuauya titeeravai
(Matai 10:5-15; Marakaa 6:7-13)*

¹ Yisuuva ari ngiaammuuu yaakuuvaitana yukukidiri taarama innasi ngiateera tuduu rikiada innasi nnuduu gionna kiaapuuyakidiri mmagia maisaiya titakiai ku-ateera yaagueeqaivaata nniitareeraiya tuqinnaateera yaagueeqaivaatama iya mmi-ravai. ² Iya mmioo Anutuugo gionna kiaapuuyara dira mmayaayaivaa gionna kiaapuuya kiaa mmida nniitareeraiya tuqinnaateeraivaara iya tioo ³ tunoo: Sa aataru-uvaura mminnaiyauvaa varada kuatee. Kati kuatee. Sa yau kurida nuairaivaata varada sa utuaiyauvaa varada sa yeennaiyauvaa varada sa sikauyauvaa varada sa ngii yaapaiyauvaa taara tida varada kuatee. Mmuaa tida mmuaa tida nnaasu varada kuatee. ⁴ Ngia yoosinnaiyauvaki vida teekiai tauraa nnauvaa ngii miyaiyauvaki nnaasu varida yapooma yoosinnaiyauvaa pikiada vira suaivaki ii nnau iyauvaatama pikiada kuatee. ⁵ Fai ngia vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuaida varida teekiai iya hama ngii tuqinnakiai teeda ngiingii yukuuyauvunudiri kufukuufaiyauvaa rututuooma ki-ada ii yoosinna ivaa pikiada kuatee. Anutuugo irisai maisaivaa iya mminaraivaara iya rikiaateeraivaara kufukuufaiyauvaa ngii yukuuyauvunudiri rututuooma kiatee, ⁶ tuduu rikiada Yisunna ngiaammuauya mmuakiaa yoosinnaiyauvaki nuaida varida mmayaaya yoketaivaa gionna kiaapuuya kiaa mmiaa rada nuaida nniitarooya tuqin-neeravai.

*Herooto Yisuuva uu mmayaayaivaa rikioo kumimakairavai
(Matai 14:1-12; Marakaa 6:14-29)*

⁷ Yutayaiya kieetaivo Herooto Yisuuva uu mmayaayaivaa rikioo kaayauma kumi-makairavai. Gionna kiaapu vooyaano tunoo: Yuvuaano nnoori apira vaidiivo putuoo kava diitaivaivee, ⁸ tuduu vooyaano tunoo: Nnaaruaa vaidi forofetaa voovoono kava diitaivaivee, ⁹ tuuvaara Herooto kaayauma kumimakairavai. Ivo tunoo: Vaa na kiaaduu ni ngiaammuauya Yuvuaanaa nnuunaivaa rutakeeravai. Aa vaidi aavaa na mmayaayaivaa rikiauvo inna dee vaidivainnee? kiaa kioo Yisunna taanara iiravai.

*Yisuuva vaidi kaayau (5000) yeenna mmiravai
(Matai 14:13-21; Marakaa 6:30-44; Yuvuaano 6:1-14)*

¹⁰ Yisunna ngiaammuuu kua varada nuauya kava vara ranada nnida ngiari uu mmayaayaivaa Yisunna kiaa mmiravai. Kiaa mmuduu rikioo Yisuuva iyaatama sunoo ngiarivana nnaasu yoosinna Betesaitaa viravai. ¹¹ Vuduu mmuakiaa gionna kiaapuuya iya vuvvaa teeda rikiada iya vata rada viravai. Vuduu too Yisuuva iyara yoketaingo Anutuugo gionna kiaapuuyara dira mmayaayaivaa iya kiaa mmioo nni-itarooya tuqinneeravai.

¹² Tuqinnooduu suaivo haatapaanara uduu Yisunna ngiaammuuu yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana innasi nnida tunoo: Aa yoosinna aavo koo mmuyai mmanna gaanga yoosinnavai vaivaara gionna kiaapuuya titanai kuatee. Iya aavakinnaaya yoosinnaiyauvaki vida aa vainima vai nnau aayauvakiaatama vida yeennaiyauvaa vara kiada nneeda iyauvaki vuru vakiateeraivaara titanai kuatee, ¹³ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Mo ngieenoo yeennaiyauvaa iya mmiatee, tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Bereeta yaaku saivai tavau taarama nnaasu tiisi vainoo. Fai a ti titanai ta oro aa gionna kiaapu mmuakiaa aayani yeennaiyauvaa yookaama kiada varaarannee? tiravai. ¹⁴ Iya vaidiia nnaasu jaaruduu kaayau (5000) ivau variravai. Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Ngia gionna kiaapuuya tikiai vooya (50) voovau varikiai vooya (50) voovau varikiai vooya (50) voovau variatee. Itaqitaama variatee, ¹⁵ tuduu rikiada iya itaa kua tuduu gionna kiaapuuya rikiada variravai. ¹⁶ Varuduu Yisuuva bereeta yaaku saivai tavau taaravaitanaatama tu kioo vainno avuuvaa ngiau aapu reeri too vainno iyauvaara Anutuugaata kua yoketaivaa tioo iyauvaa kusiinnonno kioo ari ngiaammuauya mmuduu varada gionna kiaapuuya mmiravai. ¹⁷ Mmuduu mmuakiaaya nnooduduu iya ausaiyauvo rasituduu Yisunna ngiaammuauya iya

yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa rupi nuunama utua yaakuuvaitana yukukidiri taarama rummua yapa kieeravai.

*Petorooso kua kutaivaa Yisuunnara tiravai
(Matai 16:13-19; Marakaa 8:27-29)*

¹⁸ Vo suai Yisuuva arivana yaaku varoo varuduu ari ngiaammuauya innasi nnuduu rikioo Yisuuva iya yaparainno tunoo: Gioonna kiaapuuya niiyara dee vaidivainnee kiaa kiada dataa kuaida kianne? ¹⁹ tuduu rikiaada iya inna sai tunoo: Vooya kianoo: Yuvuaano nnoori apira vaidivaivee, kiaani vooya kianoo: Irayaavavee, kiaani vooya kianoo: Nnaaruaa forofetaa voovoono putuoo kava diitaivaivee, kiaavaivee, ²⁰ tuduu rikioo Yisuuva iya yaparainno tunoo: Mo ngeeta niiyara dataa kuaida kianne? tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: A vaidi Anutuuqo i mmataama kiokuavee, tiravai.

*Yisuuva mmamma nniitareeraivaa varoo putinaraivaara tiravai
(Matai 16:20-28; Marakaa 8:30-9:1)*

²¹ Tuduu rikioo Yisuuva yaagueeqama iya tunoo: Sa aa kua aavaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee, ²² kiaa kioo tunoo: Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo fai kaayau mmamma nniitareeraivaa varaananaravai. Fai vaidi yokovaiyaatama vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaatama kua mmaanna kiaa mmira vaidiiaatama niiyara ooqoo tikiai fai vaidiia ni ruputikiai na putino taara suaivaitana taikano voomaivaki Anutuuqo ni tinai na keenaa diitaanaravaivee, tiravai.

²³ Kiaa kioo vo kuavai mmuakiaaya kiaa mmioo tunoo: Fai gioonna kiaapu voovoono ni nnaagiai nninaree tioo fai ari yaata utira aataruuvaara ooqoo tioo gioonna kiaapuuya niiyara inna ruputikio na putuauneema ivo putinaraivaara mmuakiaa suai ee-oo tioo ni nnaagiai ngiaivee. ²⁴ Gioonna kiaapu voovoono ari mmatayaa variraivaara yaagueeqama yaata utuonnonno fai yapooma hama ivo tupatupaa varinaraivootainaravai. Gioonna kiaapu voovoono hama ari mmatayaa variraivaara yaata utirainno niiyara putinaraivaara ee-oo tiivo fai tupatupaa variraivaa varaananaravai. ²⁵ Fai gioonna kiaapu voovoono ariiyara nnaasu yaata utuoo mmuakiaa mmatayaa diaa mminnamminnaiyauvaa varoonnonno hama tupatupaa variraivaara yaata utirainno putuoo fai dee irisai yoketaivaa Anutuuqaasidiri varaanananee? Fai hama varaanaravaivee. ²⁶ Fai yapooma Na Vaidiivaa Mmaapuuvoono ni mmeekia ari vookaraiivotama ni Napoonna mmeekia ari vookaraiivotama aangeraa yoketaa tuanaiya mmeekia ari vookaraiyauvootama na kava mmatayaa tiinaravai. Gioonna kiaapu voovoono niiyaraata ni kuaivaaraatama inna mmamma maisainai na mmatayaa kava vara ranee tie sai innara mmamma maisainaravaivee. ²⁷ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai gioonna kiaapu aavau dida vakiaa vooya hama putirama kiada varida Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diravavaivee, tiravai.

*Yisuunna mmammaivo hanigioo ari vookarairavai
(Matai 17:1-8; Marakaa 9:2-8)*

²⁸ Yisuuva ii kua iyauvaa kiaa taika kioodoo yaaku saivai karasaidiri taaravooma suaivo taika kioodoo ivo Petorooso Yuvuaano Yakoopainna vitoo taapiivau yaaku varaanara viravai. ²⁹ Oro yaaku varoo varuduu inna oori nnikiivo hanigioo ari vookarairavai vauduu inna uyira rairaiyauvo poosainno pinaama mmannaammannairavai. ³⁰ Mmannaammannauduu makee tuduu taara vaidivaitana Musiia Irayaaya innaata kua tiravai. ³¹ Ngiau aapu vau ari vookarau mmeekiaivo ivaitanaasi vauduu Anutuuqo nnaaru ari yaatayaa vau kuaivaa iinaraivaara Yisuuva Yerusareema vioo putinaraivaara ivaitana Yisuunnaata kua tiravai. ³² Kua tida varuduu Petoroosaa tasipama varuu vaidiivaitana vurura rusirusiida varida tooduu Yisuuva hanigioo ari vookarairavai vauduu Petoroosaa tasipoovaitana inna teeda vaidi taaravaitanootama

inna tasipama duuvaa teeravai. ³³ Tooduu vaidiivaitana Yisuunna pikiada kuaara iida varuduu Petorooso Yisuunna tunoo: Nnoonna-o, ta aavaki variaunnano ti yoketai. Kii ta unnakua nnau taaravooma heekaravee. Aini voovai heekada Musiinnani voovai heekada Irayaannani voovai heekaravaivee. Iva kumimakainno itaa kua tiravai. ³⁴ Ivo tuu saivaata namaivo tuoo iya rummua apu kioo vauduu kaayauma aatuuravai. ³⁵ Aatuuda rikiooduu Anutuuga kuaivo nama aakiaidaadiri tuoo tunoo: Inna ni Maapu tuanaivovee. Na inna mmataama kiee yapauvai. Inna kuaivaa rikiaatee. ³⁶ Iva kua taika kiooduu iya tooduu Yisuuva arivana nnaasu dioo vairavai. Ii suai ivaki Yisuunna ngiaammuaa taaravoomaido ngiari too kuaivaa hama kua kookieeraida pikiada kua seemuaa variravai.

Yisuuva mmagia maisaivo varuu ngiaammuaavuaa tuqinneeravai
(Matai 17:14-18; Marakaa 9:14-27)

³⁷ Vauya patauduu Yisuuva ari ngiaammuaa taaravoomaidootama taapiivaudiri pikiada tiida tooduu gioonna kiaapu kaayauya iya sunada nniravai. ³⁸ Nnudu gioonna kiaapuuya nuuna aakiaivakidiri vaidi voovoono aayanna roo tunoo: Vitaira-o, na yaagueeqama i yaparakiunoo. Numa ni maapuuvaa taanee. Ni maapuuvoo mmuaa tuanaavaivee. ³⁹ Mmagia maisaivo inna rupertikio ivo akiairaama kai tioo putuoo mmatayaa vaikio taara kuanuuvoo inna avaiivakidiri tiikio mmagia maisaivo hama inna pikioo virainno makemakee inna rupertikiokio maisainoo. ⁴⁰ Mmagia maisaivaa tita kikio kuaiveera na yaagueeqama i ngiaammuauya yaparakiukai hama iya yopeema titaavaivee, ⁴¹ tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Ngia makee variaa gioonna kiaapuuya hama ngia niyara kutaavaivee tiraidaida koonnama variaano. Na hokoba suai ngii tasipama hara kiee variaukai hama ngia niyara kutaavaivee kiaavai. Fai na naana suai ngii tasipama hara kiee varinanai ngia niyara kutaavaivee kiaarannee? Na ngii tasipama variee ngia ni kuaivaa rikiaaraivaara na faannaina variaunoo, kua kioo vaidiivaa tunoo: Ai mmaapuuvaa vatee aapi niisi ngianee, ⁴² tuduu rikioo koova ari mmaapuuvaa vitoo ngioo varuduu mmagia maisaivo makee tuduu inna rupertuduu mmatayaa vioo varoo vainno yuku yaakuuvaa hannatoduu rikioo Yisuuva yaagueeqama mmagia maisaivaa oogo kua kioo ngiaammuaavuaa tuqinnama kioo kava ari koonna mmudu teeda ⁴³ mmuakiaa gioonna kiaapuuya Anutuuga yaagueeqa ari vookarauvaara avai kurutooma kiada yaaku vuatavuatairavai.

Yisuuva ari putinaraivaara keenaa tiravai
(Matai 17:22-23; Marakaa 9:30-32)

Gioonna kiaapuuya Yisuuva uu mmoori mmuakiaayauvaara yaaku vuatavuataida varuduu Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: ⁴⁴ Aa na ngii giaa ngii minara kua aavaa sa taannuatee. Vaidiia na Vaidiivaa Mmaapuuvaa vaidi vooya miaaravaivee, ⁴⁵ tuduu rikiaada hama iva tuu kua oyaivaa arinaima rikieeravai. Ivo itaa kua tuuvaara iya kumimakakiateeraivaara Yisuuva hauma kua tuduu rikiaada ivaa oyaivaara iya inna yaparakiaraivaara aatuuravai.

Yisuunna ngiaammuaudo kieeta variaaraivaara inna yaparairavai
(Matai 18:1-5; Marakaa 9:33-37)

⁴⁶ Yisuunna ngiaammuauya ngiariita ngiariita kua yaagueeqama tida tunoo: Tiikidiri deevoono ari seenaiya yaataroo kieetavai varinarannee? ⁴⁷ tuduu rikioo Yisuuva iyaki vau kuaivaa rikioo nnaakara voovai vitoo ari yaaneennigiataa yapa kioo ⁴⁸ iya tunoo: Gioonna kiaapu voovoono niyara mmuduuya ruaivaara aa nnaakara aavaara tuqinnaivoono inna niyaraatama tuqinnainoo. Niyara tuqinnaivoono ni titooavaaraatama tuqinnainoo. Ivaarainno ngiikidiri vaidi voovoono aduoo variivoono fai tauraanaavai varinaravaivee, tiravai.

*Hama ti nnammutuaavai variivoono ti seenavai varivai
(Marakaa 9:38-40)*

⁴⁹ Tuduu Yuvuaano Yisuunna tunoo: Nnoonna-o, ta taunnano vaidi voovoono i nnutuuvaa tasipama tioo vaidiiaa aakiaakidiri mmagia maisaiyauvaa titaikiai kuaavai. Ii vaidi ivo hama ti tasipama nuai vaidivaara tida ta innara ooqoo kiaunnavavee, ⁵⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Sa inna ooqoo kiatee. Gioonna kiaapu voovoono ngii kuaivaara hama ooqoo tiivoono inna hama ngii nnammutuaavai. Ivo inna ngii seenavaivee, tiravai.

Samariaa yoosinnaiya hama Yisuunnara tuqinneeravai

⁵¹ Anutuuoqo tino Yisuuva ngiau aapu ari kuanara suaivo vainima vauduu too ari kuanaraipira yaata utuoo Yerusareema aataruuvau kuanaree kiasa viravai. ⁵² Aataruuvau vioo varioo ari kuanara kuaivaananaa tuduu rikiada vaidiiyannaadee vidada oro Samariaa gioonna kiaapuuya yoosinna voovaki iya kiasa mmikiai rikiada Yisuunnani teerakiateeraivaara iya viravai. ⁵³ Vida iya kiasa mmuduu rikiada ivaki varuuya Yisuuva Yerusareema kuanaraivaara rikiada hama innara iya yoketairavai. ⁵⁴ Hama innara iya yoketauduu rikiada Yisuunna ngiaammuaувaitana Yakoopaya Yuvuaanaya tunoo: Udaanga-o, a ti tinai ta ngiau aapuuvakidiri ikiaivaa tikio tioo iya taa taputu kiaivee, ⁵⁵ tuduu rikioo Yisuuva hanigia yaagueeqama ivaitana sai tunoo: Sa itaa kua kiatee, ⁵⁶ kiasa kioo ivootama ari tasipama nuauyaatama vida tarada ari vo yoosinnaivakira viravai.

*Vaidiia Yisuunna nnaagiai kuaara tiravai
(Matai 8:19-22)*

⁵⁷ Yisuuva ari ngiaammuaуyaatama aataruuvau vida varuduu vaidi voovoono numa Yisuunna tunoo: A kuanna yoosinnaiyauvaki fai neeta i tasipama kuanaravaivee, ⁵⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Fayaiya ngiari nnaamuruuyauvaki vaki-aavai. Ngiaammaiia ngiari ngiisaiyauvaki vakiaavai. Na Vaidiivaa Mmaapuovoono hama na vuru vaira nnauvootainoo, ⁵⁹ kiasa kioo vaidi voovai tunoo: Ni nnaagiai ngiane, tuduu rikioo ivo inna kua sai tunoo: Udaanga-o, kii na varinono ni napoova putinai hau kiee i nnaagiai kuanaravee, ⁶⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Pikinai vaidi koonnama variaila putuaiya roosiikiaiyaano ngiari seena vaidi putuaiya hakuatee. Eenoo oro gioonna kiaapuuya Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara dira mmayaayaivaa kiasa mmiane, ⁶¹ tuduu rikioo vaidi voovoono inna tunoo: Udaanga-o, fai na i nnaagiai kuanaravee. Kii na oro ni nnauvaki variaila tee fai i nnaagiai kuanaravaivee, ⁶² tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Gioonna kiaapu voovoono ni mmooriivaa iinnonnoonnaata ivau kuataama vaikioonnaatainno hanigioo ivo tauraa aataruuvaa yaata utiivo fai hama yopeema Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara dira mmooriivaa iinaravaivee, tiravai.

10

Yisuuva kua varada nuairaiya (72) titooduu viravai

¹ Nnaagiai Udaanga Yisuuva kaayau vaidi vooya (72) nuunama kioo iya nnutuuyauvaa tioo taara tioo taara tioo titeeravai. Ivo nnaagiai kuanara yoosinna mmuakiaayauvaki iyannaadee kuateeraivaara iya titeeravai. ² Iya titaanara iinno varioo iya tunoo: Mmooriivaki kaayau yeenna kaanaiyauvo nneeravaata vaikiiai gioonna kiaapu vareeraiya mmuaa taaraya variaano. Itaama vaikio mmoori nakaaraivo yeenna vareera gioonna kiaapu vooya titanai ari mmooriivakidiri kaanaiyauvaa varada inna nnauvaki yapaateeraivaara yaaku varaatee. ³ Na ngii titauvau kuatee. Rikiaatee. Na gioonna kiaapu fai mmaraara roosiikiaiysi ngii titanai iyasi vida ngia puara sipisiipa nnaakaraiya roosiima tirooma variaaravai. ⁴ Sa sikau rira utuaiyauvaata sa ngiaaru kiasa yeennaivaa vara rira utuaiyauvaatama sa yuku nnaba vooyauvaatama

uyida varada kuatee. Sa gionna kiaapu aataruuvau ngiaiyaata teeda kua kiatee. ⁵ Ngia nnau voovaki vida ivaki variaya tauraa kiatee: Aa nnau aavaki variayaki ausa nuufaivo vakiaivee, ⁶ tikio rikioo ausa nuufai vaidiivo ivaki varino rikioo fai ngii ausa nuufaivo innaki vainaravai. Hama ausa nuufai vaidi voovai ivaki varino too ngii ausa nuufaivo ngiingiiki vainaravai. ⁷ Ngii miaa nnauyauvaki nnaasu varida yeennaiyauvaata nnooriyauvaatama ngii miayauvaa nnaatee. Ngiengie mmoori varaivaudiri irisaiyauvo vaiyauvaa ngii mikiai nnaaraivaara itaama variatee. Sa vo nnau teeda vo nnau teeda nookiatee. ⁸ Ngia ari vo yoosinnaivaki vikiai gionna kiaapuuya ngii tuqinnada yeennaiyauvaa ngii miayauvaa nnaatee. ⁹ Mmuai yoosinnaivaki varida nniitaraiya tuqinnada mmuakiaa gionna kiaapuuya kiatee: Anutuugo gionna kiaapuuyara diraivo ngii vainima nninoo, kiatee. ¹⁰ Ngia vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki vikiai gionna kiaapuuya hama ngii tuqinnakiai oro aataruuvau dida vaidi kiatee: ¹¹ Kufukuufaiyauvo ngii yoosinnaivaki vaiyauvakidiri kati ti yukuuyauvunu vaiyauvaa ta ruga kikio iyauvaara Anutuugo irisai maisaivaa ngii minaravai. Vaa Anutuugo gionna kiaapuuyara diraivo ngii vainima nniivaara arinaima rikiaatee, kiatee. ¹² Na ngii giaa ngii miaunoo. Anutuugo ti yaparaira suaivaki fai gionna kiaapu yoosinna Sutuuma maisama varuuya irisai maisaivaa pinaama varaaravai. Hama ngii tuqinneera kiaa yoosinnaiya fai ngiari irisai maisaivo Sutuuma varuuya irisai maisaivaa yaataraanaravaivee.

*Gionna kiaapu vooyaano hama ausa hanigieeravai
(Matai 11:20-24)*

¹³ Boo, ngia gionna kiaapu yoosinna Korasima variayaata yoosinna Betesaitaa variayaatama fai yapooma ngii mmooriivaa irisai maisaivo vainaravai. Nnaaru gionna kiaapuuya yoosinna Turu Sitoonaivaitana maisamaisama variravai. Na Anutuugaa mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa ngii yoosinnaivaitanaki iikiaivaa Turu Sitoona yoosinnaivaitanaki iikiaatiri. Iya teeda vaa nnaaru hanigiada yoketaama varutiri. Gionna kiaapuuya iya hanigiada yoketaama varuuya taateeraivaara iya ausa mmuaararooroo varada buruqa sisiiyauvaa raida kaupavaa ngiari kieetaiyauvunu habara apu kiada varutirivee. ¹⁴ Anutuugo ti yaparainara suaivaki gionna kiaapu Turu Sitoonaiya irisai maisaivaa pinaama varaaravai. Ngia gionna kiaapu Korasimaiyaata Betesaitaiyaatama ngii irisai maisaivo iya irisai maisaivaa yaataraanaravaivee. ¹⁵ Ngia gionna kiaapu Kapanama variayaso, ngia ngiau apu variaaree kaiya fai Anutuugo tinai ngia mmeepi ikia aakiaana vida kiaravaivee, tiravai.

¹⁶ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ari kuaivaa varada kuateera titoo vaidiiva tunoo: Gionna kiaapu voovoona ngii kuaivaa rikiaivoona fai ni kuaivaata rikiaaravai. Gionna kiaapu voovoona fai ngiiyara ooqoo tioo niyaraatama ooqoo tinaravai. Fai niyara ooqoo tioo ni titoovaraatama ooqoo tinaravaivee, tuduu rikiaada ngiari tuu mmooriyauvaara vida raubiriiravai.

Kuaivaa varada nuaira vaidiiva kava nniravai

¹⁷ Vaidi kua varada nuairaiya (72) vida raubiriida mmoori varadada kava vara ranada nnida kaayau sirigaida kiaanoo: Udaanga-o, ta i nnutu tasipama kiaunnani mmagia maisaiyauvo gionna kiaapuuya aakiaiyauvaki variayauvo tiida mmaanai kuaavaivee, ¹⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na taaduu saneetuvo utuneema Sataango ngiauvakidiri tipannuuma kioo tuoo viravai. ¹⁹ Rikiaatee. Vaa na yaagueeqaivaa ngii miauvaara fai ngia nuaida yapaiyauvunuaata eevariiyauvunuaatama yuku reekio hama ngii gutinaravai. Na yaagueeqaivaa ngii miauvaara ngia Sataangaa yaagueeqa mmuakiaavai yaatarakio hama mminnaa voovoona ngii ruputinaravaivee. ²⁰ Vo kuavai vainoo. Mmagia maisaiyauvaa kiaani kuaivaara sa sirigaida variatee.

Ngii nnutuuyauvo ngiau aapu yanaivau vaivaara sirigaida ivaara yaata utida variatee, tiravai.

*Yisuunna ausaivo yoketauduu kaayau kuaivaa tiravai
(Matai 11:25-27; 13:16-17)*

²¹ Yisuuva itaa kua tuu suaivaki Mmannasa Yoketaivo inna tasipama varuuvaara inna ausaivo kaayauma yoketauduu tunoo: Ni Napoo-o, a ngiau mmataivaara di-raikuavee. A ai kua oyaivaa vaidi tinni ruaiyara hatauma kiee vaidi nnaakara meedi roosiima hama tinniaata kiaiyara a kiasa kookieema kiaannaivaara na aiyara yoketaaki-aunoo. Ni Napoo-o, a kutaa kati iya i kiasa i mmiataikiai a iya kiasa mmiannavaivee.

²² Ni Napoova eenoo mmuakiasa mminnaivaara diraivaa vaa a ni miannavaivee. Hama gionna kiaapu voovoono na i Mmaapuuvaa arinaima ni taivai. Eenoo ni Napoovaano nnaasu arinaima ni taannavai. Hama gionna kiaapu voovoono ni Napoonna i taivai. Na i Mmaapuuvoono nnaasu arinaima i tauvai. Na gionna kiaapu voovai kooyaa i vitainaraivo ivootama fai i taanaravaivee, tiravai.

²³ Yisuuva hanigia ari ngiaammuauya nnaasu tunoo: Anna makee vaiyauvaa ngia taivaara Anutuugo ngiiyara yoketaivo. ²⁴ Na ngii giaa ngii miaunoo. Nnaaruaa vaidi forofetaa kaayauyaata kaayau kieeta vaidiiyaatama aanna makee ngia taivaa iya taatauduu ivaara faannaidada putida hama teeravai. Anna makee ngia rikiasa kuaivaa iya rikiaatauduu iya faannaidada putida hama rikieeravaivee, tiravai.

Yisuuva Samariaa vaidiivaa mmataama kioo tiravai

²⁵ Mmooari aataru radudeera vaidi voovoono Yisuunnasi ngioo inna iinno taanaree kiasa inna yaparainno tunoo: Vitaira-o, dee mmoorivai na iina tupatupaa variraivaa varaanaranee? ²⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa a yaaruannano dataa kuainno tiinne? ²⁷ tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: I Udaanga Anutuugaara mmuduuya ruee ai ausa mmuduuya mmuakiaavai inna mmianee. Ai vaidi kaanaivaatama ai yaagueeqaivaata ai yaata vuatinniivaatama mmuakiaavai inna mmianee. E aiyara tuqinnaannaneema ai seenaiyaraatama tuqinne iyara mmuduuya ruanee. Mmaanna tuu kuaivo itaa kua tiivaivee, ²⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A kianna kuaivo kutaa kuavai kiannanoo. Ii kua ivaa a iinna fai a tupatupaa variraivaa varaanaravaivee, tiravai.

²⁹ Tuduu rikioo mmooari aataru radudeera vaidiivo gionna kiaapuuya innara safu-uma variraivovee kiateeraivaara Yisuunna yaparainno tunoo: Mo ni seenaivo inna gionnonnee? ³⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Vaidi voovoono Yerusa-reema pikioo yoosinna Yerikooru kuane kiasa vioo varikiai vaidi mmuara furaiya numa inna utida inna buruqaivaa rakuasaa kiada paati kieema inna ruputu kiada pikiaavai. Pikiaavo ivo putinara iinno varikioo too ³¹ Anutuugaara kati puara hudeera vaidi voovoono aataruuvangiataa vioo taikio vaidi putinara iivo inna too vaikio too saigiataa vioo taroo kuaivai. ³² Vioo taroo kuaikio rikioo Riviinna oyaivakidiriaa vaidi voovoono vioo vioo taikio inna too vaikio rikioo mmuaikaraama vioo too saigiataa vioo taroo kuaivai. ³³ Vioo taroo kuaikio rikioo vaidi Samariaa voovoono aataruuvangiataa numa too innara pinaama boo tioo ³⁴ aduoo varioo nnamari suuyaivaata vuaina suuyaivaatama inna uudaiyauvunu tusaa siikainno buruqa yeenaivaadiri rau kioo vitoo ari puara togiivau yapa kioo vitoo vida nnida vaira nnauvaki yapa kioo inna tuqinnaivai. ³⁵ Tuqinnama kioo vaivo pataikio diitoo ari utuaivakidiri taara sikauvaitana suiiraa kioo vida nnida vaira nnau nakaaravaa mmioo tinoo: Innara tuqinnaanee. Tuqinnanaai rikiee fai na kava vara ranee ngiee teenai a innani mminnaa vooyauvai yookaakiannaiyauvaara na sai i mmunaravaivee, tiivaivee. ³⁶ Yisuuva itaa kua kiasa taika kioo mmooari aataru radudeera vaidiivaa tunoo: Mmuara furaiya ruputu kiasa vaidiivaa taaravooma vaidiiva numa inna taivaara a dataa kuainna kiannanee? Deevoono inna seena tuanaavai variinne? ³⁷ tuduu rikioo mmooari aataru radudeera

vaidiivo inna sai tunoo: Vaidi voovoono innara boo tiao innara tuqinnaivoono inna seena tuanaavaivee, tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Eenoo viee ivo iineema mmuaikaraama iikianee, tiravai.

Yisuuva Mataaya Mariaayasi viravai

³⁸ Yisuuva itaa kua kiasa kioo ari ngiaammuauyaataama aataruuvau vida varida vo yoosinnavakira vida rikiooduu gioonnaivaa nnutuuvo Mataava ari nnauvaki ngianeera Yisuunna maavee tuduu rikioo ivo numa variravai. ³⁹ Mataanna nnuunnaivaa nnutuuvo Mariaava ivaki varuuvoono numa Yisuunna mmatama varioo inna kuaivaa rikieeravai. ⁴⁰ Rikiooduu Mataava aritanna pinaa mmoorivai varoovaara pinaama ausa pirisainno numa Yisuunna tunoo: Udaanga-o, hama a niyara yaata utuannanee? Ni nunnaivo ni pikiaikiai nenetanna nnaasu pinaa mmoori varaunoo. Inna tino numa ni tasipama mmoori varaivee, ⁴¹ tuduu rikioo Udaanga Yisuuva inna sai tunoo: Mataa-o, a kaayau mmooriivaara pinaama yaata utuannano i ausaivo mmuaararainoo. ⁴² Mmuaa aataruvai hama aisi vainoo. Ii aataru ivaara Mariaava yaata utivaivee. Fai hama gioonna kiaapuuya ii aataru iva innasidiri varaaravaivee, tiravai.

11

*Yisuuva yaaku vareeraivaara iya kiasa mmiravai
(Matai 6:9-13; 7:7-11)*

¹ Vo suai voovaki Yisuuva ari vo kammuvau varioo yaaku varoonnonno taika kiooduu ari ngiaammuaa voovoono innasi ngioo tunoo: Udaanga-o, Yuvuaano ari ngiaammuauya yaaku vareeraivaara kiasa mmuneema ti kiasa ti mmianee, ² tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Ngia yaaku varaaree kiasa ataa kua yaaku varada kiatee:

Ti[SB7] Napoo-o, i nnutuuvo mmannammanna yaagueeqa
yoketaa[SB9] tuanaavai nnaasu vakiaivee.
A gioonna kiaapuuyara diraivaa
kino too ngiaivee.

³ Mmuaa suai mmuaa suai mmannammanna
ta nnaara yeennaiyauvaa ti mmianee.

⁴ Mmuakiasa gioonna kiaapuuya
mmoori maisaivaa ti mmiaani
ta hama ivaara yaata utiraida
ti ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmiaunnaivaara
eenoo ti mminnamminnaa maisaiyauvaara
sa yaata utirainna rugaane.
Sa ti vatee ti iinno taanara tiivaki
ti yapaanee, kiatee.

⁵ Yisuuva itaa kua kiasa kioo kua voovaata iya tunoo: Ngiiikidiri dee vaidi voovoono aa kua aavaa na tinaraivaa iinnee? Fai ivo heena tammaaki ari seenaivaasi vioo tinara: Ni seena-o, yeenna saaba taaravooma ni minai na yapooma irisai i mmimaravaivee.

⁶ Ni seena voovoono ngieeradiri hokoba aataruuvau nuainnonno niisi nnikiai na hama yeenna inna mmimaraivootainoo. Ivaara ni mianee. ⁷ Fai ivo itaa kua tino vaidi nnau aakiaivaki variivo inna sai tinara: Ngieera kuane. Vaa na ni sipuuvaa rau kiee ni nnaakaraiya ni tasipama vuru vakiaanoo. Hama na yopeema diitee mminnaa vooyauvai vara i mmimaravee, tinoota mmannammanna inna yaparainono inna mmimaravaivee. ⁸ Na ngii giaa ngii miaunoo. Ivo ari seena tuanaivo inna yapara ruaivaara hama iva diitoo yeennaivaa inna mmimaravai. Ivo mmannammanna inna yapara ruaivaara iva diitoo inna mmimaravai. ⁹ Ivaara na ngii giaa ngii miaunoo. Ngia Anutuuga yaparaikio fai ngia yaparakiavaa ngii minaravai. Mminnaa voovaara buaida teekio fai ngii too vainaravai. Sipuuvau rikioo fai Anutuuga sipuuvaa ngiini hatuaanaravaivee. ¹⁰ Gioonna kiaapu Anutuuga yaparaivoono fai ari yaparaivaa

varaanaravai. Gioonna kiaapu voovono fai mminnaivaara buainnonno teeno fai inna too vainaravai. Gioonna kiaapu voovono sipuuvau rinono fai Anutuuoqo innani sipuuvaa hatuaanaravaivee. ¹¹ Vaidi voovono ngiikidiri aa na tinara kua aavaa iinarannee? Fai inna mmaapuuvo tavaura inna yaparaino fai ivo yapaivaa inna mminarannee? Hameetavee. ¹² Fai inna mmaapuuvo kakaraa mmuyaira inna yaparaino fai eevariivaa inna mminarannee? Hameetavee. ¹³ Ivaara ngia vaidi mmatayaa maisama variaya mminnaa yoketaiyauvaa ngii nnaakaraiya mmiaa aataruuvaa vaa ngia taavai. Ngii Gioova ngiau aapu variivo ngia ngiingii nnaakaraiya mmira aataruuvaa yaataravaivee. Fai gioonna kiaapuuya inna yapara rikio Mmannasa Yoketaivaa iya mminaravaivee.

Farisaiya Yisuunnara maisaira kuavai tiravai
(Matai 12:22-30; Marakaa 3:20-27)

¹⁴ Yisuuva vaidiivaa aakiaivaki mmagia maisaivo topaama kioo varuduu inna avaivo ramuunnaama kioovaa titooduu mmagia maisaivo vioo kioodoo rikioo vaidiivo kua tuuvaara gioonna kiaapuuya ivaki nuunauya pinaama nnikiarairavai. ¹⁵ Nnikiarauduu vooyaano tunoo: Mmagia maisaiya kieetaivo Beresebuuro inna tasipama varikioonno ari yaagueeqaivaadiri mmagia maisaiya vaidi aakiaaki variaya titaikiai kuaavaivee, ¹⁶ tuduu rikiada inna iida taaraivaara vooya inna tunoo: A ari vookarai mmooriivaa iinai ta teeda kiaara: Anutuuoqo inna tasipaikioonno iinoo, kiaravee, ¹⁷ tuduu rikioo Yisuuva iya tinniyaa vau kuaivaa rikioo iya tunoo: Fai gioonna kiaapuuya mmuaa mmatavau variaya rapidada ivaudiri raubiriida mmarammaraa varida hama yopeema mmuaavau yaagueeqama varida fai taikaaravai. Fai mmuaa nnauvaki variaya ivakidiri rapida fai vida raubiriida mmarammaraa varida fai hama mmuaavau yaagueeqama varirama kiada fai muaraagakiaaravai. ¹⁸ Itaama vaino Sataango ari seena mmagia maisaiyaatama rapuoonnonno kinai fai mmarammaraa varida hama mmuaavau yaagueeqama varirama kiada fai muaraagakiaaravai. Ngia kiaanoo: Beresebuuro ari yaagueeqaivaa ni mikiai na mmagia maisaiya titaikai kuaanoo, kiaani ¹⁹ mo ngii nnaagiai nuairaiya giaa yaagueeqavaura iya mmagia maisaiya titaani kuaavainnee? Hama Beresebuuraa yaagueeqaivoono ngii seenaiya tasipaivai. Ivaara ngia koonnama niyara yaata utuaa kuaivo kooyaa vainoo. ²⁰ Anutuuoqaa yaagueeqaivo ni tasipaikiai na mmagia maisaiya titaikai kuaavai. Na itaama iikiauko Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara dira suaivo vaa ngiisi nniivaivee, tiravai.

²¹ Kiaa kioo kava vo kua voovai mmataama kioo tunoo: Fai vaidi yaagueeqa voovono ari suru veeva yau mmataivaa tu kioo vainno ari nnauvaara dioo vaino rikioo inna mminnamminnaiyauvo yoketaama vainaravai. ²² Nnaagiai vaidi yaagueeqa tuanaa voovono numa innaata rapuoonnonno inna yaatara kino rikioo muaraagaino fai inna suru veeva yau mmataivaa ivo yaagueeqama tu kioo vaivaa ravisi varoo inna hoonaiyauvaatama varoo ari seenaiya yapa mminaravaivee, ²³ kiaa kioo tunoo: Gioonna kiaapu voovono hama niyara yoketaivoono inna ni nnammutuaavai. Gioonna kiaapu voovono hama ni tasipama ni mmoori varaivoono ni mmooriivaa tuayanna ruaivai.

Mmagia maisaivo kava ari varuuvaki variravai
(Matai 12:43-45)

²⁴ Mmagia maisaivo vaidiivaa aakiaivakidiri pikioo vioo koo mmuyai gaanga yoosinaiyauvaki ari varinara mmaataivaara buaama roo nuainnonno taikio kuminaikio ariita kua tioo tinoo: Fai na kava vara ranee nini nnau pikiauvaki oro varinaravee, ²⁵ kiaa kioo kava vara ranoo numa taikio ari nnauvo rupi yamaama kioo funnukama kiaikio ²⁶ mmanna nnauvai vaikio too ivaki varioo oro seena mmagia maisaiyauvo inna maisaivaa yaatareera yaaku saivai karasaidiri taaramada vitoo nnikiai iya numa inna

tasipama variaavai. Aa vaidi aavaa aakiaivaki tauraa mmagia maisa mmuaavai varikio kiisama maisama varikiai nnaagiai kaayau mmagia maisaiya innaki variaavo kaayau maisama varivaivee, tiravai.

Sirigaira aataru tuanaivaara Yisuuva tiravai

²⁷ Yisuuva itaa kua tuu saivaata gioonna kiaapu kaayauma uuya nuuna aaki-aivakidiri gioonna voovoono kua pinaivaa inna tioo tunoo: I kaano ari ausaivakidiri i mmata kioo ari nnaamma i mmuuvaara Anutuugo innara yoketaano, ²⁸ tuduu rikioo inna kua sai tunoo: Yo, inna aikioonna kiannano. Mo gioonna kiaapuuya Anutuugaa mmayaayaivaa rikiada iikiai yara Anutuugo iyara pinaama yoketaano, tiravai.

Vaidiyya Anutuugaa mmoori ari vookaruvaa taaraivaara Yisunna yaparairavai
(Matai 12:38-42)

²⁹ Tuduu gioonna kiaapuuya inna suvuau kiada varuduu Yisuuva vo kuavai tunoo: Gioonna kiaapu aanna makee variaya koonnama variaano. Iya ari vookarai mmoori-ivaa taara iikiaano. Anutuugaa mmoori ari vookaruvaa nnaaruaa vaidi Yonaava uvua roosiivaa iya ivaa nnaasu taaravai. Fai hama kava voovai taaravai. ³⁰ Fai Na Vaidiivaa Mmaapuuvo Yonaannanikaraama iinaravai. Nnaaru Ninivee varuu gioonna kiaapuuya Yonaava uvua tooneema fai ngia makee variaya Na Vaidiivaa Mmaapuuvo iinaraivaa taaravaivee. ³¹ Nnaaru kieeta varuu gioonna voovoono tooya ipunna sainai ngieera ari vopidiri ngioo ngioo vaidi Soromoono tinni ruaivaasidiri kua rikiaanara nniravai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Na aavaki variauvo Soromoonaa yaatarauvooonoo ngii tasipama variaunoo. Gioonnaivo ngieeradiri numa Soromoonaa kuaivaa rikioovaara yapooma Anutuugo gioonna kiaapuuya yaparainara suaivaki fai ivoono kua pinaivaa aanna ngia variaya ngiiki yapa kino Anutuugo irisai maisaivaa ngii minaravaivee. ³² Ninivee varuu gioonna kiaapuuya Yonaanna kuaivaa rikiada ausa hanigiada yoketaama variravai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Na aavaki variauvo Yonaanna yaatarauvooonoo ngii tasipama variaunoo. Ninivee varuuya ausa hanigiada yoketaama varuuvaara yapooma Anutuugo gioonna kiaapuuya yaparainara suaivaki fai iya kua pinaivaa aanna ngia variaya ngiiki yapa kikio Anutuugo irisai maisaivaa ngii minaravaivee.

Mmeekiaivau nookiateeraivaara Yisuuva tiravai
(Matai 5:15; 6:22-23)

³³ Hama gioonna kiaapu voovoono toobaivaa subi varoo kuupaivaki hatauma yapa kiaivai. Hama yavaivaa varoo ivau tuarapatikama rummua apu kiaikio vaivai. Gioonna kiaapuuya mmaanaidiri ngiayaa mmeekiaivaa taateeraivaara ivo toobaivaa varoo kiikoo koovau hirivai. ³⁴ A gioonna kiaapu voovoono i avuuvooonoo i mmam-maivaara mmeekia roosiivai. I avuuvo yoketaama taikiai a mmeekiaivau nuairaivaa roosiima yoketaama nookiannavai. I avuuvo upisiikiai a upisiivaki nuairaivaa roosi-ima hama a yoketaama nookiannavai. ³⁵ Ivaara mmeekiaivo iiki vaivaa upisiivoonoo rummua apivoora tuqinnama yaata utuane. ³⁶ Fai mmeekiaivo i aakiaivaki suvuaino hama upisiivo yopeema mmeekiaivaa rummua apinaravai. Toobaivaa subi kiaavo mmeekiaivo taivaa roosiima i aakiaivaki fai pinaavai mmeekiaivo taanaravaivee, tiravai.

Yisuuva Farisaiyakaata kua mmaanna kiaa

mmiraiyakaatama kua pinaivaa yapeeravai
(Matai 23:1-36; Marakaa 12:38-40)

³⁷ Yisuuva itaa kua kiaa taika kioodoo Farisai vaidi voovoono ni tasipama yeenna nnaaneera Yisunna tuduu inna nnauvaki vioo inna tasipama yeennaivaa nnooduu ³⁸ Farisai vaidiivo tooduu Yisuuva hama ari yaakuuvaudiri tauraa finirama kioo kati yeennaivaa nnooduu ivaara nnikiarairavai. ³⁹ Nnikiarauduu Udaanga Yisuuva inna

tunoo: Ngia ngii pereeta kaapa mmaanaiyauvaa fini kiaavo yoketaivaa roosiima ngii mmammaiyauvo vaikio ngii aakiyaiyauvaki ngii mminnamminnaa maisaiyauvo suvuainoo. Ngia gionna kiaapuuya unnakua kiaa kiada iya hoonahaanaiyauvaa ngiingiiyara ravisi varada maisama variaavai. ⁴⁰ Ngia yaata duunayavee. Anutuugo ngii nnabaiyauvaa iima kiaivoono ngii aakiyaiyauvaatama iivaivee. ⁴¹ Fai ngia ngiingii aakiyaiyauvaa tuqinnadaida mminnaiyauvo ngiisi vaiyauvaa ngii seena mmanna haipuuya mmikio fai ngii aakiaa mmaanaiyauvootama yoketainaravaivee.

⁴² Boo, ngia Farisai vaidiiya ngii irisai maisaiyauvo vainoo. Ngia kiisa mminnaa kapikarai takua roosiyyauvaa yaakuuvaitana utida mmuaavai Anutuugaani kiadaataida ngia hama safuuma ngiingii seenaiyara tuqinneeraida hama Anutuugaara pinaama mmuduuya ruaanoo. Ii aataru ivaitana iikiataama vaikiainnaata hama iikiaanoo. Ngia ii aataru ivaitana iidadaida vo aataruyauvai vaa ngia iikiyaiyauvaatama iikiatee.

⁴³ Boo, ngia Farisaiya ngii irisai maisaiyauvo vainoo. Ngia nuunaira nnauyauvaki vida mmaata yoketaiyauvunura nnaasu mmuduuya rida variaavai. Ngia yoosinna aakiyaiyauvaki nookiaani gionna kiaapuuya ngii teeda kua yoketaivaa ngiyyara kiayauvaara mmuduuya ruaavai. ⁴⁴ Boo, ngii irisai maisaiyauvo vainoo. Ngia mmata nnauyauvaa gionna kiaapuuya hama teeraida sabi ivau nuairaivaa roosiikiaayavee tiravai.

⁴⁵ Tuduu rikioo mmoori aataru radudeera vaidi voovoono inna sai tunoo: Vitaira-o, e itaa kua ti kianna ivo inna kua maisaivaatanna ti kiannanoo, ⁴⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Boo, ngia mmoori aataru radudeera vaidiyavee. Ngii irisai maisaiyauvo vainoo. Vaidiiya kaayau mmuaararai mminnaiyauvaa vaidi vooya yaapusaiyauvunu kumaata apu kiaivaa roosiima ngia gionna kiaapuuya mmoori mmuaararaiyauvaa iya mmi kiada hama ngiengieeta kiisama iya tasipama mmuaararai mmooriivaa varaavai. ⁴⁷ Ngii irisai maisaiyauvo vainoo. Ngii rubu tabeeya forofetaiya rupertuduu putuuyara ngia sikauyauvaadiri iya mmata nnauyauvo yoketaakiaiveera funnukama yoketaama kiaavai. ⁴⁸ Iyaano iya ruputu kioodoo ngieenoo iya mmata nnauyauvaa funnukama kiada ngii rubu tabeeya uuvaa teeda kiaanoo: Inna aikioovaivee, kiaanoo. ⁴⁹ Ivaara Anutuuga tinniyaa vau kua yoketaa fafaaraivo vainno tunoo: Na fai forofetaiyaata vaidi ni kuaivaa varada nuairaiyaatama titanai vikiai fai vaidiiyaano vooya vatada iyara kua maisaivaa tida rupertikiai putuaaravaivee. Anutuugoono itaa kua tiravai. ⁵⁰ Nnaaru ngiau mmata uu suaivakidiri gionna kiaapuuya forofetaiya rupertua rada nnidada aanna makee homo gionna kiaapuuya forofetaiya rupertuaano. Fai aanna makee variaa gionna kiaapuuya forofetaiya rupertuaivaa irisaivaa varaaraivaara nnaaru Anutuugo fafaarama kioo kuaivo vainoo. ⁵¹ Nnaaru vaidi yoketaa voovai Aveeraa kuminayaa ruputu kioodoo putuduu ivakidiri iima rada nnidada vaidi voovai Sakariaasaa ruputu kioovaa irisaivo fai ngiiki vainaravai. Iya nuunaira nnau pinaivaki vuduu yeena tapi Anutuugaara hudeeraivo sainai vauduu vo ataa yoketaa tuanaa nnau voovai sainai vauduu iya vuutaivaki Sakariaasaa ruputu kieravai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Ruputu kioodoo putuuvaa irisaivaa aanna makee variaa gionna kiaapuuya varaaravaivee.

⁵² Boo, ngia mmoori aataru radudeera vaidiyavee. Ngii irisai maisaiyauvo vainoo. Ni kuaivaa rikiada tinni yoketaa vareera aataruuvo sipuuvaa roosiivai. Ngia hama ngii kuataikiada hama kuaivaara kiivaa varada gionna kiaapuuya kuaaree kaiiya sipu rairayaama ngieenoo aataruuvaa uuda rammuaavaivee, tiravai.

⁵³⁻⁵⁴ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ii nnau ivaa pikioo vioo varuduu mmoori aataru radudeera vaidiiyaata Farisai vaidiiyaatama ngiari ausaiyauvo kaayauma nnannatooduu Yisuuva haruruoo kua voovai koonnama tinai iya kua pinaivaa innaki yaapaarivaara ari vo kua ari vo kuaiyauvaara yaagueeqama inna yaparairavai.

12

Yisuuva unnakua tuuvaara ooqoo tiravai (Matai 10:26-27)

¹ Yisuuva itaama Farisaiyaata kua tuu suaivaki kaayakaayau gionna kiaapuuya nuunaida varuduu hama iya diaara mmaataatauduu ngiari seenaiya yukuuyauvunu diravai. Dida vauduu Yisuuva iya tasipama numa dioo vainno ari ngiaam-muauya kiaa mmioo tunoo: Ngia vaidi Farisaiya puuqaira yeenna roosiikiyaiyara tuqinnama haitatuukiatee. Iya unnakua kiaa iira aataruuvaara na itaa kua kiaunoo. ² Mmuakiaa mminnaiyauvaa rummua apu kaiyauvaa fai rabara kino kooyaa vainaravai. Mmuakiaa mminnaiyauvo hataumaki vaiyauvo fai kooyaa vainaravai. ³ Itaama vaikiyai ngia upisiivaki hauma kiaa kuaivo fai gionna kiaapuuya kooyaa ikiannaivau rikiaaravai. Ngia nnau aakiyaiyauvaki vida sipuuyauvaa rau kiada ngiingii yaataki ngiingii yaataki murumuru kiaa kuaiyauvaa fai gionna kiaapuuya yoosinna vuutaivaki aayanna reeda kooyaa kiaaravaivee.

Dee vaidivaara ngia aatuukiaarannee (Matai 10:28-31)

⁴ Ni seenayaso, na ngii giaa ngii miaunoo. Gionna kiaapu vooya ngii mmammaiyauvunu ruputikiyai putuaraivaara sa aatuukiatee. Ngia putikiyai fai iya hama yopeema kava mmoori maisaivaa ngii miaaravai. ⁵ Anutuugaara nnaasu aatuukiateera na ngii giaa ngii miaunoo. Ivoono ngii ruputinai ngia putikio fai ivoono ikia aakiavaki ngii yapaanaree tioo fai ngii yapaanaravaivee. Kutaa na ngii giaa ngii miaunoo. Innara aatuukiatee.

⁶ Ngia taara sikau kiisakiatatana kiada fai ngia ngiaamma kiisa siganna roosii yaaku saivai varaaravai. Anutuugo hama iyauvaara vueennainno voovai pikiaivai. ⁷ Ngii kieeta yaasiyauvaa Anutuugo yaaruoo mmuaavai mmuaavai taivai. Sa aatuukiatee. Anutuugo ngiiyara yaata utiraivoono ivo kaayau ngiaamma siganna roosiikiyaiyauvaara yaata utiraivaa yaataravai.

Gionna kiaapuuya Yisuunnara kooyaa

kiaa kookieera kuavai (Matai 10:32-33; 12:32; 10:19-20)

⁸ Na ngii giaa ngii miaunoo. Gionna kiaapu voovono ari seena gionna kiaapuuya avuuyauvunu dioo vainno kooyaa tinara: Na aanna Yisuunna nnaagiai nuairavovee, tinai fai Na Vaidiivaa Mmaapuuvo Anutuugaa aangeraiya avuuyauvunu diee vaina innara kooyaa tinara: Inna ni nnaagiai nuairavovee, tinaravai. ⁹ Gionna kiaapu voovono ari seena gionna kiaapuuya avuuyauvunu dioo vainno niyara ooqoo tinai fai yapooma Anutuugaa aangeraiya avuuyauvunu Na Vaidiivaa Mmaapuuvo innara ooqoo tinaravai.

¹⁰ Gionna kiaapu voovono Na Vaidiivaa Mmaapuuvaara maisavaivee tiivaa fai Anutuugo ivaa rugaanaravai. Gionna kiaapu voovono Mmannasa Yoketaivaara maisavaivee tiivaa fai Anutuugo hama ivaa rugaanaravai. Fai tupatupaa vainaravai.

¹¹ Yapooma gionna kiaapu vooyaano fai ngiari nuunaira nnauyauvaki ngii vitada ngiari kieetaiya avuuyauvunu kua pinaana ngii yapa kikiyai sa ngia iya sai kiaara kuaiyauvaara kaayauma yaata utuatee. ¹² Fai ii suai ivaki Mmannasa Yoketaivo ngia sai kiaara kuaiyauvaa ngii giaa ngii minaravaivee, tiravai.

Hoona suvuau kumimaka vaidiivaara Yisuuva tiravai

¹³ Tuduu gionna kiaapuuya nuuna aakiavakidiri vaidi voovono Yisuunna tunoo: Vitaira-o, ni napoova vaa putikio ni vaavova ari nnaasu hoonahaanaiyauvaa varainoo. Eenoo tino too saiyaivai ni miaivee, ¹⁴ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Boo, ni

vaidivai. Hama na kua pinaivaa radudeera vaidivai diauvaivee. Hama na ngii mminnaiyauvaara diee vaina itaqitaama yapaateera kiaunoo, ¹⁵ kiasa kioo gioonna kiaapu mmuakiaaya tunoo: Ngiingii variraivaara tuqinnama yaata utuatee. Sa mmuakiasa mminnamminnaiyauvaara teekio ngii varaataakiai yauvaara yaata utuatee. Gioonna kiaapu voovoono hama kaayau mminnamminnaiyauvaa varaanaraivaara varivaivee. Fai ivo kaayau hoonahaanaiyauvaa varano iyauvoono hama varira tuanaivaa yopeema inna mminaravaivee, ¹⁶ kiasa kioo Yisuuva mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kioo tunoo: Vaidi voovoono kaayau hoono suvuavoono mmoori varaikio yeennaiyauvo kaayauma kaanaivai. ¹⁷ Kaanaikio too ivo yaata utuoo ariiyara tinoo: Hama ni yeenna iiraiyauvaa yapaanara nnaunnaatainoo. Na dataama iikiaunnee? ¹⁸ Inna aikioo, fai na ataama iinaravai. Ni yeenna yapau nnauyauvaa havarata kiese fai pinaa nnauyauvai heekaanaravai. Heeka kiese ivaki ni yeennaiyauvaata ni hoonahaanaiyauvaatama yapaanaravaivee. ¹⁹ Fai na itaama iina niniiyara tinara: Na vaidi yoketaavaivee. Mminnamminnaa yoketaiyauvo ni suvuainoo. Fai vo nuanu vo nuanu hama na pinaa mmooriiyauvaa varaanaravai. Fai na kati variee nnoori nnee yeenna nnee sirigaina varinaravaivee, tinaravai. ²⁰ Ivo yaata utuoo itaa kua tiivaara Anutuugo inna tinoo: A yaata duunakuavee. Fai aa heena aavaki a putinaravaivee. Mo a putino gioono aa mminnaa a yapa kiasa aayauvaa varaanarannee? ²¹ Yisuuva ii kua ivaa kiasa taika kioo tunoo: Gioonna kiaapuuya kaayau mminnamminnaiyauvaa ngiariini yapa kaiya ii vaidi ivaa roosiikiaayavee. Iya mmatayaa diaa mminnaiyauvaa ngiariini yapaavovo suvuaiyai iya Anutuuga avuuvau kumina tuanaaya variaavaivee, tiravai.

*Anutuuga kuaivaa yoketaama rikiaateera Yisuuva tiravai
(Matai 6:25-34)*

²² Yisuuva itaa kua kiasa kioo ari ngiaammuauya tunoo: Itaama vaikiaina na ngii giaa ngii miaunoo. Sa pinaama ngiengie mmatayaa variraivaara yaata utida sa ngiengie yeenna nnaaraivaara kaayauma yaata utuatee. Sa ngia uyira rairaiyauvaa ngiingii mmammayaa uyuaraiyauvaara kaayauma yaata utuatee. ²³ Hama ngia yeenna nnaaraivaara nnaasu variaavai. Hama ngia ngiingii mmammaiyauvunu funnukakiaaraivaara nnaasu ngii mmammaiyauvo vaivai. ²⁴ Ngia ngiaamma kuangedaiyauvaara yaata utuatee. Iya hama vuayeennaiyauvaa hau utida tau ruu rada ngiari yeenna yapeera nnauyauvaki yapa kiasavai. Anutuugoono yeennaiyauvaa iya mmiivaivee. Anutuugo ngiyyara tuqinneeraivoono ngiaasukuaiyara tuqinneeraivaa yaataravai. ²⁵⁻²⁶ Ngiiikidiri deevoono ari varinaraiivaara pinaama yaata utuoo oro hayu yapaanarannee? Hama yopeemavee. Ii ngia yaata utida ngiingii variraivaa hayu yapaaravee kiasa kua ivo kiisakiatavee. Mo ngia hama aikiooma ii kiisa kua ivaa iirama kiada aaniira ngia pinaa mmoori ari vookaraiyauvaara pinaama yaata utuaarannee? ²⁷ Ngia tuqinnama mauraiyauvo mmatayaa uriiyauvaara yaata utida rikiaatee. Hama iyauvo vaidi ti roosiima ngiari uyira rairaiyauvaa iima kiada variaavai. Iyauvo kati ari mmaara urikiai iyauvaa taavo yoketaivai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Itaama mauraiyauvo urikiai iyauvaa taavo yoketaiyauvoono nnaaruaa vaidi kieetaivaa nnutuovo Soromoono ari mmammayaa uyira raira ari vookarayauvaa uyu kaiyauvaa yaatara kiasavai. ²⁸ Ngia kiisama Anutuuga kutaavaivee kaiyaso, Anutuugo maura ikiauyauvaa yapa kaiikio makee urikiai turau vaidiia hamuku kiada ikia mmuturuaraiyauvaara ivo tuqinnaivai. Ivo mauraiyauvaa itaama tuqinnaineema ngiyyaraatama tuqinnaanaravai. Ngii mmammayaa uyira rairaiyauvaa ngii minaraivaara ngia aaniira kaayauma yaata utuaannee? Fai ngii minaravaivee. ²⁹ Dee nnoorivai nnaarannee? Dee yeennavai nnaarannee? Ivaara sa pinaama yaata utuatee. Sa ngia airi yaata utuatee. ³⁰ Vaidi hama Anutuuga kua rikieeraiya ii mminnaa iyauvaa varaaraiivaara pinaama yaata utuaavai. Ngii variraivaki ii mminnaa iyauvo hameetaivaara vaa ngii Gioova rikiaivai. ³¹ Sa iyauvaara yaata utuatee. Anutuugo

gioonna kiaapuuyara diraivaa varaaraivaara tauraa yaata utuatee. Fai itaikio Anutu-
uqoono ii mmuakiaa mminnaa iyauvaatama ngii minaravaivee.

*Yisuuva ngiau aapu vau mminnaa yoketaiyauvaara tiravai
(Matai 6:19-21)*

³² Ngia ni puara sipisiipaiya roosiikiaiya sa aatuukiatee. Fai ngii Gioova ngii-
iyara yoketaimno gioonna kiaapuuyara diraivaa ngii minaravai. ³³ Ngii mminnam-
minnaa mmuakiaayauvai varada oro vaidi vooya mmida irisai sikauyauvaa varada
oro mmanna haipu gioonna kiaapuuya mmiatee. Ngiau aapu vai mminnaa hama
taikaanarayauvaara nnaasu yaata utida iyauvaara mmoori varaatee. Ngiau aapu vai
mminnaiyauvo fai hama raubiriinno taikaanaravai. Hama vaidiia numa iyauvaa
mmuara varaaravai. Fai hama kegenaiya iyauvaa hatoka nnaaravai. ³⁴ Gioonna
kiaapu voovoono mmatayaa mminnaivaara mmuduuya ruoo fai ivaara nnaasu yaata
utinaravai. Gioonna kiaapu voovoono ngiau aapu vai mminnaivaara mmuduuya ruoo
fai ivaara nnaasu yaata utinaravai.

Mmooi vareeraiya vaa teerama kiaiya roosiima variatee

³⁵ Mmooi vareera ngiaammuauya ngiari mmooi varaivaara ngiari buruqaiyauvaa
uyu supugiaa kiada toobaiyauvaa subi teerama kiada variaaneema ngieeta itaqi-
taama teerama kiada variatee. ³⁶ Mmooi vareera ngiaammuauya iya nnoonnaivo
yaapeeri buusaivakidiri nnaa kioo nninaraivaara faannakiaaneema ngieeta faannaki-
atee. Ivo ngioo sipuuvau rinai iya akiairainai innara hatuaaraivaara iya faannakiaavai.
³⁷ Mmooi vareera ngiaammuauya iya nnoonnaivo nninai teeda fai iya avu teeda
vaida innara teerakiaiya fai yoketaama variaaravai. Na kua kutaavai ngii giaa ngii
miaunoo. Iya itaikio too fai ivoono ari buruqaiavaa uyu supugiaa kioo tinai nnikio
too yeennaiyauvaa iya mminaravai. ³⁸ Fai ivo heena tammaaki nninarannee? Vara
kakarua akua tino nninarannee? Fai ngioo teenai vaa iya teerama kiaiya yoketaama
variaaravai. ³⁹ Aa kua aavaa rikiaatee. Vaidi voovoono nnauvaki mmuara vareera
vaidiivo nninara suaivaa nnau nakaaraivo rikioo avu taitiri. Mmuara vareera vaidiivo
ivaki ngioo hama yopeema sipuuvaa rukaitu kioo ngioo vioo mminnamminnaiyauvaa
mmuara varaitirivee. ⁴⁰ Ivaaraida mmuaanaa teerakiatee. Hama ngia rikieera teera
suaivaki Na Vaidiivaa Mmaapuuvu fai kava tiinaravaivee, tiravai.

*Yoketaa mmooiivaata maisa mmooiivaatama vareeraiyara Yisuuva tiravai
(Matai 24:45-51)*

⁴¹ Tuduu rikioo Petrooso inna sai tunoo: Udaanga-o, a ii mmatayaa diaa mmin-
naivaudiri mmataama kiee kianna kua ivaa tiyara nnaasu kiannavainnee? Vara
mmuakiaa gioonna kiaapuuyaraatama kiannavainnee? ⁴² tuduu rikioo Yisuuva tunoo:
Dee mmooi vareera ngiaammuauvoono tinni yoketaivaa varoo ari mmooiivaara
hama pikieerainno mmannammanna yaagueeqama nnaasu iinnee? Itaama ii ngiaam-
muauvaa vaidi nnoonnaivo kieetavai inna yapa kiaikio inna nnauvaara haitatuunno
seena ngiaammuauya yeenna nneera suaivaki yeennaiyauvaa duuyama kioo iya
mmiivai. ⁴³ Ivo itaama varikio nnoonna vaidiivo ngieeradiiri vara ranoo numa ari
nnauvaki taikio homo yoketaama mmooi varoo varikio too ngiaammuauvaara inna
yoketaivai. ⁴⁴ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ii ngiaammuaui ivaa vaidi
nnoonnaivoono ari hoonahaana mmuakiaayauvaara haitatuura ngiaammuauvai inna
yapaanaravai. ⁴⁵ Fai iqii ngiaammuaui ivoono hama itaama iirama kioo ariiyara
yaata utuoo tinara: Nnoonnaivo hokoba suai ipi varioo hama akiairaama nninoo,
kiaa kioo ari seena kiatanna ngiaammuauya ripiinno ruputuoo pinaa yeenna nnoo
nnoori kapikaraivaatama nnoo kumimakainno varinono ⁴⁶ yapooma hama ivo rikioo
teera suaivaki nnoonnaivo ngioo inna ruputu rutaka kagaari kino ivo vaidi mmooiira
haunninniiraiya variravai kuanaravaivee.

⁴⁷ Ngiaammuaui voovoono ari nnoonnaivo tii kuaivaa vaa arinaima rikioonnaata vioo inna kuaivaa pikioo hama ivo tii mmooriivaa iinno teerataarairama kioo fai nnoonnaivo irisaivaa pinaama inna ripiinaravai. ⁴⁸ Vo ngiaammuaui voovoono hama tuqinnama ivo tii kuaivaa rikioo arinaidiri sabi ivo tii mmooriivaa iinno koonnama kino fai nnoonnaivo irisai kiisama inna ripiinaravai. Vaidi voovoono vaidi voovai pinaa mmooriivaa inna mminaree kiaa ivo aikiooma iikiaiveeraivaara arinaima taa kioo rikiaa kioo inna mmino too yaagueeqama mmooriivaa varaivee. Ivo pinaa ari vookarai mmooriivaa inna mmino too yaagueeqama kioo mmooriivaa ari vookaraama varaivee.

Yisuuva mmatayaa tuuvaara gioonna kiaapuuya nnammutuannammutuaa iiravai
(Matai 10:34-36)

⁴⁹ Rapiraivo iikiaivaa roosiima mmataivau vakiaiveeraivaara na tiiravai. Ii rapira ivo iikiaivo teerayaama akiairaama taanaraivaara ni yoketaiwoo. ⁵⁰ Mmamma nniitaraivo nnoori apiraivaa roosiima fai na varaanaravai. Hama na vareera homo variauko ni ausaivo mmuaararainoo. ⁵¹ Ngia yaata utuaani na gioonna kiaapu mmatayaiya ausa nuufaivaa mminaraivaara na tiiravainnee? Hama na ivaara tiiravai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Iya hama ausa nuufaivaa tasipama mmuaavau varirama kiada iya mmarammaraama variaivaara na tiiravai. ⁵² Aanna na variaui suaivakiaata nnaagiai suaivakiaatama fai mmuaa nnauvaki yaaku saivai variyaiya fai taara yaata utida taaravoomaano voovau varikiai taaramaano voovau variaaravai. ⁵³ Iya mmarammaraama varida fai kookiaiya voovau varikiai mmaapuuya voovau variaaravai. Kaanokiaiya voovau varikiai iya raunnaapuuya voovau variaaravai. Nnaaputuuya voovau varikiai ngiari nnaaputuuya voovau variaaravaivee, tiravai.

Yisuunna oyaivaara hama iya tuqinnama rikieeravai
(Matai 16:2-3)

⁵⁴ Yisuuva itaa kua kiaa kioo vo kuavai gioonna kiaapu kaayauya kiaa mmioo tunoo: Ngia namaivo rau kiaikiai teeda akiairaama kiaanoo: Kiisa suai vatiivo rinaravee, kiaavo vatiivo ruaivai. ⁵⁵ Ngia taavo ooruruuvo utikioo ngiauvo rupikiai teeda kiaanoo: Inna suaivo taanara iinoo, kiaavo suaivo taivai. ⁵⁶ Ngia huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngia ngiaui mmataivaa teeda suaivo taanaraivaara arinaima teeda vatiivo ruanaraivaara arinaima taavai. Mo ngia aanna makee ta variaunna suai aavaki hama tuqinnama teeda hama ni oyaivaara arinaima rikiaavai.

Vaidiivo kua pinaana i yapaana tinai rikiee

innaata kua tiee safuukianee
(Matai 5:25-26)

⁵⁷ Ngia aaniira hama ngiengieenoo ngiingii kuaivaa kiaa safuuma kiada variraidaida kua pinaivaara dira vaidiivaasi kuaanee? ⁵⁸ Fai vaidi voovoono kua pinaivaa iiki yapaanee kiaa i vitoo kua pinaivaara diraivaasi vivoora aataru tammaivaudiri innaata kua tiee safuuma kuaanee. A hama itaino fai ivo i vitoo kua pinaara diraivaasi vino fai ivoono oovi nnauvaara haitatuura vaidiivaa i mmino rikioo fai ivoono i vitoo oovi nnauvaki i yapaanaravai. ⁵⁹ Na i kiaa i mmiaunoo. Fai a ivaki variee irisaivaa inna mmiee mmiee kiisa vookiata hama mmirama kiee fai mmannammanna oovi nnauvaki variee mmi taika kiee mmaanai tiee kuanaravaivee, tiravai.

13

Hama fai ngia ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa

pikieerama kiada fai ngia putuaaravai

¹ Karirayaa vaidiia puaraiyauvaa kati Anutuuqaara ruputu hudooya ngiari mmooriivaa iida varuduu rikioo kieeta vaidi Piratuuso ari ngiaammuauiya titooduu vida vooya

ruputuduu putiravai. Yisuuva gioonna kiaapuuyaata kua tuu suaivaki vooyaano ii mmayaaya ivaara Yisuunna kiaa mmiravai. ² Kiaa mmuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Ngia yaata utida kiaanoo: Karirayaa vaidiia Piratuuso itaama ruputuuya mminnamminnaa maisaiyauvo seena Karirayaa gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa yaatarainoo. Iya kaayau mmamma nniitaroo maisauvaa varoovaara ngia yaata utida itaa kua kiaanee? ³ Na ngii giaa ngii miaunoo. Hama iya mminnamminnaa maisaiyauvo mmuakiaaya mminnamminnaa maisaiyauvaa yaataravai. Fai ngia hama ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada yoketaama varirama kiada fai iya putuneema ngieeta putuaaravee. ⁴ Yoosinna Siruaama vau nnauvo havarata roo vaidi yaakuuvaitana yuku saivai sainaidiri taaravooma ruputu kiooduu putuu mmayaayaivaara yaata utuatee. Ngia ivaara yaata utida kiaanoo: Iya gioonna kiaapu Yerusareema variaya yaatarada maisamaisama variaayaveeda kiaanee? ⁵ Na ngii giaa ngii miaunoo. Hama iya mminnamminnaa maisaiyauvo mmuakiaaya mminnamminnaa maisaiyauvaa yaataravai. Fai ngia hama ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada yoketaama varirama kiada iya putuneema fai ngieeta putuaaravee, tiravai.

Yisuuva nnaammuayaivo hama iira vauvaa mmataama kioo tiravai

⁶ Kiaa kioo Yisuuva mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kioo gioonna kiaapuuya tunoo: Vaidi voovono vuaina mmooriivaki nnaammuayaivaa roosiivaa utu kiaikio urikio too oro iiraivaara buainnonno taikio kuminaivai. ⁷ Kuminaikio rikioo vaidi mmoorira haitatuuraivaa tinoo: Taanee. Taaravooma nuanu na numa aa nnaammuaya aavaki iiraivaara buainana tauko kuminainoo. Hanaa rakammua ree kagaari kiaanee. Mo aaniira ivo uruoo kuminayaa mmataivaa nnammariivaa varainee? ⁸ tikio rikioo mmoorira haitatuura vaidiivo inna sai tinoo: Nnoonna-o, mmuaa nuanuvai pikinai tee na mmataivaa hanuu kiee puara naaraivaa hakua ree ivaa oyaivaki yapaanaravai. ⁹ Yapa kino rikioo iiraivo vaino too ti yoketainaravai. Hama iiraivo vainai tee inna aikioo hanaa rakammua ree kagaari kiaanee. Yisuuva itaa kua tiravai.

Yisuuva gionnaivaa mmookaivo umaagauvaa tuqinneeravai

¹⁰ Kati varira suai voovaki Yisuuva nuunaira nnauvaki vioo mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo varuduu ¹¹ gioonna voovono mmagia maisaivo numa innaki varuduu yaakuuvaitana yuku saivai sainaidiri taaravooma nuanu ivo ari vookarau pinaa nniitaroovaa varooduu mmookaivo umaagauduu hama yopeema mmookaivaa radudoo safuuma nuauvoono ivaki variravai. ¹² Ivaki varuduu Yisuuva inna too tunoo: Gioonna-o, makee i nniitaraivo taikaivee, ¹³ kiaa kioo innayaa ari yaakuuvaitana utuu saivaata mmookaivaa raduda kioo Anutuugaara kua yoketaivaa tiravai. ¹⁴ Tuduu rikioo nuunaira nnauvaara dira vaidiivo Yisuuva kati varira suaivaki gionnaivaa tuqinnoovaara inna nnannateeravai. Inna nnannatooduu ivo gioonna kiaapuuya tunoo: Yaaku saivai karasaidiri mmuaa suaivaki nnaasu ta mmoori varaunnavai. Ii suai iyauvaki nnaasu nnikio vaidiivo ngii nniitaraiyauvaa tuqinnaanaravai. Sa kati varira suaivaki ngii nniitaraiyauvaara ngiatee, ¹⁵ tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Ngia huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngia mmuakiaaya kati varira suaivaki ngii puara nnauyauvaki vida puara burimakau togiiyauvaatama rakuasaa kiada vitada oro nnooriivaa mmiaavaivee. ¹⁶ Aa gioonna aavo Aapara-haamaa oyaivakidiri diitai aavaa Sataango nniitareera maisaivaa yeena rau kiaivaa roosiivai inna mmikio yaakuuvaitana yuku saivai sainaidiri taaravooma nuanu taika kioo itaama varivai. Mo kati varira suaivaki na inna nniitaraivo yeena roosii rau kiaivaa na tino taikaanaranee? Vara hama na tino taikaanaranee? ¹⁷ tuduu rikiada Yisuunna ari nnammutuaiya iva tuu kuaivaara iya mmamma maisauduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yisuuva uu mmoori yoketaivaara sirigairavai.

*Yisuuva uru kiisa masateeraivaudiri**mmataama kioo tiravai**(Matai 13:31-32; Marakaa 4:30-32)*

¹⁸ Yisuuva tunoo: Anutuuoqo gionna kiaapuuyara diraivo inna aaniivai roosiivainnee? Na dee mmatayaa diaa mminnaavaudiri mmataama kiee ngii giaa ngii minarannee? ¹⁹ Anutuuoqo gionna kiaapuuyara diraivo uru kiisakiata nnaammuaya uruuvaa roosiivaa nnutuuvo masateeraivaa roosiivai. Vaidi voovoono ii uru ivaa varoo ari mmooriivaki rututuooma kiaikio uruoo yatarivai diivai. Dikiai ngiaammaiya numa inna hammaraiyauvaki ngiisaiyauvaa heeka kiada vakiaavaivee, tiravai.

*Yisuuva puuqaira yeennaivaa mmataama kioo tiravai**(Matai 13:33)*

²⁰ Yisuuva itaa kua kua kioo kava iya yaparainno tunoo: Dee mmatayaa diaa mminnaavaudiri na mmataama kiee Anutuuoqo gionna kiaapuuyara diraivaara ngii giaa ngii minarannee? ²¹ Anutuuoqo gionna kiaapuuyara diraivo puuqaira yeennaivaa roosiivai. Gionna voovoono ii yeenna ivaa varoo paravuaa saaba taaravoomaivaki hanigiaanigieema kioo yapa kiaikio vainno eyommaavai puuqavaivee, tiravai.

*Yisuuva keegia kiisaivaara tiravai**(Matai 7:13-14,21-23)*

²² Yisuuva itaa kua kua kioo vioo nnoonna yoosinnaiyauvakiaata kiisa yoosinnaiyauvakiaatama nuainno varioo mmayaaya yoketaivaa gionna kiaapuuya kuaa mmiaa roo nuainnonno Yerusareema kuane kuaa aataruuvau vuduu ²³ gionna kiaapu voovoono inna yaparainno tunoo: Udaanga-o, Anutuuoqo kiisa gionna kiaapuuya nnaasu vitoo aataru yoketaivau yapaarannee? tuduu rikioo iya tunoo: ²⁴ Keegia kiisaivaki kuaarivaara mmannammanna yaagueeqama iikiatee. Na ngii giaa ngii miaunoo. Kaayau gionna kiaapuuya ivaki kuaaree kua kiada fai hama yopeema ivaki kuaaravaivee.

²⁵ Nnau nakaaravo diitoo sipuuvaa rau kinai ngia oro mmaanaivau dida vaid sipuuvau rida kiaara: Udaanga-o, sipuuvaa tiini hatuaanee, tikio fai ivo sai tinara: Ngia deepidiriida ngiaanee? Hama na ngii yoosinnaivaa tauvaivee, ²⁶ tinai fai ngia sai kiaara: Mo ta i tasipama yeenna nnooriivaa nnaunnani a ti yoosinnaivaki nuainna mmayaayaivaa ti kuaa ti mmiannakuavee, ²⁷ tikio rikioo fai ivo ngii sai tinara: Ngia deepidiriida ngiaanee? Na ngii giaa ngii miaunoo. Hama na ngii yoosinnaivaa tauvaivee. Ngia maisa mmooriivaa iira nnaamuruyavee. Ngieera kuatee. Fai nnau nakaaravo itaa kua tinaravaivee. ²⁸ Yapooma fai nnaaru varuu vaidiiya Aaparahaamo Isaako Yakoopainna mmuakiaa forofetaiyaatama Anutuuoqo gionna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki varikio Anutuuoqo ngii ooqoo tinai ngia mmaanai varida teekio ngii nnannateenai fai ngiingii avaiyauvaa hakutikio ngii ausaiyauvo mmuaarareenai rataaravai. ²⁹ Suai raari raipidiri suai haatapaipidiri tooya sai tooya sainaidiri ngiaa gionna kiaapuuya Anutuuoqo iyara dira yoosinnaivaki varida yeenna nnaaravai. ³⁰ Makee gionna kiaapu vooya nnaagiai variaya fai tauraa variaaravai. Gionna kiaapu vooya makee tauraa variaya fai nnaagiai variaaravaivee, tiravai.

*Yisuuva Yerusareemaiyara mmuduuya riravai**(Matai 23:37-39)*

³¹ Tuduu mmuai suaivaki vaidi Farisai vooya numa Yisuuva tunoo: Herooto i ruputinai putinaraivaara rikiee aa yoosinna aavaa pikiee ai yaatu kuane, ³² tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Oro vaidi avaiakarai fai mmararaa roosiivaa kuaa mmida kiatee: Na makeennaata turaunnaata mmagia maisaiyauvaa titanai vikiai nniitaraiya tuqinnee dita fai na ni mmooriivaa iima taika kuaanaravaivee, kiatee. ³³ Ivo ni ruputinara tinainnaata na makeennaata turaunnaatama ditaata nene rikiau aataruuvau kuaanaravaivee. Hama dee yoosinnavaki vaidiiya forofetaiya ruputuaavai. Yerusareema

ivaki nnaasu iya ruputuaavai. Fai vo yoosinnavaki ruputikio hama yoketainaravai. Koonnainaravai.

³⁴ Boo, gioonna kiaapu Yerusareemaiyaso, ngia forofetaiya ruputuaani putuaani gioonna kiaapu Anutuugo ngiisi titeeraiya ngia sikauyauvaadiri habati kiada ruputuaani putuaavai. Kakaraa kaanaivo ari nnaakaraiyauvaa rupi nuunama ari haayaivaadiri rummua apineema na airineetu ngii rupi niniisi nuunainee kiaukai ngia niyara oqoo kiaavai. ³⁵ Rikiaatee. Vaa ngii nuunaira nnau pinaivaa Anutuugo pikiaikio mmanna nnauvai vainoo. Na ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngia hama kava ni taaravai. Fai yapooma ngia niyara kiaara: Udaangaivo titoodu tuuvv nninaraivaara Anutuugo innara yoketaakiaivee, kiasa kiada fai ngia kava ni taaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

14

Yisuuva vaidi nniitaroovaa tuqinneeravai

¹ Kati varira suai voovaki Yisuuva vaidi Farisai kieeta voovai nnauvaki vioo yeennaivaa nnoo varuduu teeda gioonna kiaapuuya inna puru varida teeda vauduu ² vaidi voovoono inna yuku yaakuuvo yotoovo Yisuunna avuuvau variravai. ³ Varuduu too Yisuuva kua mmaanna kiasa mmira vaidiiaata Farisaiyaatama yaparainno tunoo: Ti mmaanna tuu kua aataruuvo dataa kuainno tiinnee? Fai ta kati varira suaivaki vaidi nniitaraivaa tuqinnaarannee? Vara hama tuqinnaarannee? ⁴ tuduu rikiada iya kua seemuaa variravai. Kua seemuaa varuduu Yisuuva vaidi yuku yaakuuvo yotoovaa vitoo tuqinnama kioo titooduu viravai. ⁵ Vuduu too Yisuuva iya tunoo: Fai ngiikidiri vaidi voovoono kati varira suaivaki inna mmaapuuvonnee vara inna puara burimakauvo doofa nnooriivaki tuoo vino rikioo fai aikiooma ivo utu raririima kati naatauvau yapaanarannee? Vara too pikiaanarannee? Fai ivo utu raririima kati naatauvau yapaanaravee, ⁶ tuduu rikiada iya hama yopeema inna kuaivaa sai tiravai.

Iya nuunaida buusa nneeraivaara Yisuuva tiravai

⁷ Yisuuva yeenna nneera suaivaki gioonna kiaapu vooya ngiariiyara nnaasu yaata utida mmaata yoketaiyauvunu varuduu too mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kioo mmuakiaaya tunoo: ⁸ Gioonna kiaapu voovoono yaapeeri yeenna nneera suaivaki aiyara aayanna tinai sa oro mmaata yoketaivau tauraa varianee. Buusa nakaaraivo vaidi voovai nnutuuvo pinaavai vaivaara aayanna raanara iinainnaata a tauraa oro mmaata yoketaivau varinarainnoo. ⁹ Fai a varino buusa nakaaraivo numa i tinara: Tiee vino rikioo vaidi nnutuuvo pinaavai vaivo aavau variaivee, tinai fai a tiee mmee nnaagiai mmaataivau oto varino i mmamma maisainaravai. ¹⁰ Buusa nakaaraivo aiyara aayanna tinai rikiee oro nnaagiai mmaataivau varino rikioo fai buusa nakaaraivo numa i too tinara: Ni vaidi-o, diitee numa aa mmaata yoketaa aavau varianee, tinai rikiada fai mmuakiasa gioonna kiaapu ivaki variaiya aiyara yoketaavee kiaravai. ¹¹ Gioonna kiaapu voovoono ariiyara mannaka tiivaa fai Anutuugo inna vitoo aduoo yapaanaravai. Fai gioonna kiaapu voovoono tirooma varioo hama ari nnutuuvaa aruoo yapaivaa Anutuugo vitoo aruoo yapaanaravaivee, tiravai.

¹² Kiasa kioo vaidiivo ari nnauvakira inna maavee tuuvaa tunoo: Fai a buusaivaa iinna sa ai seenaiyaraata ai kata vayaiyaraatama ai oyaiyaraata i seena hoona suvuakuaiyaraatama aayanna kianee. Fai a iyara aayanna tinai i yeennaiyauvaa nnaa kiada irisaiyauvaa i mmikiai fai a ivaudiri irisaivaa varaanarakuavee. ¹³ Fai a buusaivaa iinna mmanna haipuuyaraata vaidi yuku yaaku maisakiaiyaraatama mmudanarakiaiyaraata avu huruutakiaiyaraatama aayanna tinai numa nnaatee. ¹⁴ Iya hama yopeema irisaiyauvaa i mmiaaraivaara fai Anutuugo aiyara yoketainaravai. Yapooma gioonna kiaapu ausa hanigieeraiya putuaiyauvakidiri diitaara suaivaki Anutuugo irisai yoketaivaa i mmimaravaivee, tiravai.

*Yisuuva buusa pinaivaudiri mmataama kioo tiravai
(Matai 22:1-10)*

¹⁵ Tuduu rikioo vaidi voovoono Yisuunna tasipama yeenna nnoovo inna kuaivaa rikioo inna tunoo: Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki fai gioonna kiaapu voovoono yeenna nnaanaraivaara Anutuugo kaayauma innara yoketainaravaivee, ¹⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Vo suai vaidi voovoono buusa pinaivaa iima kioo gioonna kiaapu kaayauyara aayanna tiivai. ¹⁷ Aayanna tikio rikioo buusa nnaara suaivo vainima vaikio rikioo vaa tauraa aayanna tiyara ivo ari mmoori vareera ngiaammuauvaa titaikio oro tinoo: Ha ngiaannee? Vaa ta buusaivaa teerama kiaunnao, ¹⁸ tikiai rikiada iya mmuaavai mmuaavai mmuaakaraama hama iya kuataikiai ngiari vo mmooriyauvunudiri yaadata rummua kiada kiaavai. Tauraa tiivoono mmoori vareera ngiaammuauvaa tinoo: Boo, na mmata voovai yookaama kiauavaa taanara kuanaravee. Na kiau kua aavaa a kava viee inna kiaa mmianee. ¹⁹ Itaa kua tikio rikioo voovoono tinoo: Na puara burimakau yaakuuvaitana sikaunnaadiri yookaama kiee varauyauvaa taanara kuanaravee. Na kiau kua aavaa a kava viee inna kiaa mmianee. ²⁰ Itaa kua tikio rikioo voovoono tinoo: Na ikiataa nnaata varauvaara yaata utuee hama na yopeema kuanaravee, ²¹ tikio rikioo mmoori vareera ngiaammuauvo numa ari nnoonnaivaa iya itaa kua kiaa kuaiyauvaa inna kiaa mmiivai. Kiaa mmikio rikiakio kaayauma inna nnannataikio ari ngiaammuauvaa kiaa mmioo tinoo: Akiairaama viee yoosinna aataruuyauvaki buaama ree tee gioonna kiaapu mmanna haipuuayaata yuku yaaku maisakiaiyaatama avu huruutakiaiyata mmudannarakiaiyaatama vitee ngianee, ²² tikio rikioo oro iya kiaa sunoo numa ari nnoonnaivaa tinoo: Nnoonna-o, vaa a kianna kuaivaa na iima kiauko hama nnauvo suvuainoo, ²³ tikio rikioo ari nnoonnaivo inna sai tinoo: A kava vara ranee viee aataru nnoonnaiyauvaki buaama ree tee kiisaiyauvakiaatama buaama ree teenai gioonna kiaapu ivaki variaya i teekiai yaagueeqama tinai ngiatee. ²⁴ Ni nnauvo suvuakuaiveera tinai ngiatee. Na ngii giaa ngii miaunoo. Tauraa na aayanna kiauya hama numa ni buusaivaa nnaaravee. Nnoonnaivo itaa kua tiivaivee, tiravai.

*Ngia tuqinnama yaata utu kiada Yisuunna nnaagiai kuatee
(Matai 10:37-38)*

²⁵ Tuduu kaayau gioonna kiaapuuya Yisuunna tasipama nuauduu iva hanigia iya too tunoo: ²⁶ Fai gioonna kiaapu voovoono niisi ngioo ari kaano koovaitanaara pinaama mmuduuya ruoo ari nnaata nnaakaraiyara pinaama mmuduuya ruoo ari kata vayaa nnunna nnayaiyara pinaama mmuduuya ruoo ari variraivaara pinaama mmuduuya ruaivo fai hama ni nnaagiai nuaira gioonna kiaapuvai varinaravee. ²⁷ Gioonna kiaapu voovoono gioonna kiaapuuya ni nnaagiai nuaivaara inna rupertikio na putuauneema ivo putinaraivaara hama ee-oo tioo ni nnaagiai nniivo inna hama ni nnaagiai nuairanavai. ²⁸ Fai ngiikidiri dee vaidi voovoono nnau hokobaivaa heekaanaree tioo tauraa mminnaiyauvaa yookainara sikauyauvaa jaarummua teeno aikiooma vaino fai nnauvaa heeka taika kiaanaraivaara yaata utiinne? Fai ivo itainaravai. Fai hama aikiooma sikauyauvo vaino fai hama yopeema heeka taikerainno ruukama pikiaanaravai. ²⁹ Fai hama jaarummua teerairainno ivo tuunna kuabaiyauvaa hara kioo teeno hama sikaunnaataino rikioo fai pikianai rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuya nnauvaa teeda innara raikiaravai. ³⁰ Innara raida fai kiaara: Aa nnau aavaa heekai vaidiiivo hama yaagueeqama heeka taikeera ruukama pikiaivaivee, kiaravaivee. ³¹ Fai vaidi kieeta voovoono ari vo kieeta vaidiiivaata rapinaree kiaa kioo tauraa varioo ari rapira vaidiiaa jaarummua teeno innasi kaayau (10,000) varikio rikioo vuai kieetaivaasi kaayakaayau (20,000) varikio rikioo ivaara yaata utuoo tinara: Fai ta titi yaatara titi yaatara kiarannee? Vara hama yopeema titi yaatara titi yaataraannee? tinaravai. ³² Fai hama yopeema yaataraataama vaino kieeta vuaivo ngieera homo varino rikioo vaidi kua varada nuairaiya titanai vida inna kiaara: Nnikiai fai ta hama rapiraida kati

mmuaavau variaaravee, kjaaravee. ³³Yisuuva ii kua ivaa kiaa kioo tunoo: Itaama vaino fai gionna kiaapu voovoono ngiikidiri ariisi vai mminnaa mmuakiaayauvai hama pikioo fai ivo hama ni nnaagiai nuaira gionna kiaapuvai varinaravaivee, tiravai.

*Yisuuva yorokuuvo maisauvaara tiravai
(Matai 5:13; Marakaa 9:50)*

³⁴Yorokuuvo inna yoketaa mminnaavai. Yorokuuvo vainnonno maisainai fai ngia aaniivaadiri iikio kava yoketainarannee? Hama yopeemavee. ³⁵Maisai yorokuuvaa fai mmooriivaki mmataivaa tasipama yapa kikio rikioo fai koonnainaravai. Fai hama mmataivo yoketainaravai. Fai maisai yorokuuvaa puara naaraivaa tasipama yeenna mmaara mmataivaki yapa kikio rikioo hama yoketainaravai. Fai kati kagaari kiaravai. Gioonna kiaapu voovoono arinaima kua rikiaivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee, tiravai.

15

Yisuuva puara sipisiipa raubiruuvaidiri

*mmataama kioo tiravai
(Matai 18:12-14)*

¹Tuduu vo suai voovaki sikau takiisa vareera vaidi maisaiyaata mmaanna tuu kuaivaa hatokeera maisa gionna kiaapuuyaata Yisuunna kuaivaa rikiaaree kiaa innasi nuunaida variravai. ²Nuunaida varuduu vaidi Farisaiyaata vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaatama ausa pirisauduu ngiariita ngiariita kua tida tunoo: Mo aa vaidi aavo mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gionna kiaapu maisaiyaatama kua tioo varioo iya tasipama yeenna nnainoo, ³tuuvaara Yisuuva mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kioo tunoo: ⁴Ngiiikidiri dee vaidivoono aa na tinara kua aavaa hama iinnee? Vaidi voovoono yaaku sai vaidivai yuku yaaku taika kioo (100) puara sipisiipaiyauvaa virikio voovai iyakidiri raubiriikio saiayuvaa (99) koo mmuyai gaangaivau pikioo mmuaavai raubiriivaara buainnonno taikio ⁵inna too vaikio too inna mmuduuyaivo yoketaikio vita ari vaaveevaki hara varoo ⁶ari nnauki vioo ari seenaiyaraata ari mmuaa yoosinnaivaki variayaraatama aayanna tioo tinoo: Ni puara sipisiipa vaa raubiriima kuaivaa na tee vitauvaara nnikiai ngieeta neetama sirigakiaaravee, tiivai. ⁷Na ngii giaa ngii miaunoo. Fai gionna kiaapu vooya (99) variaya ngiariiyara kiaanoo: Ta yoketaaya variaunnao. Ta dee mminnamminnaa maisaiyauvaara ausa hanigiarannee? kua kiada variayara ngiau aapu variaya fai hama iyara pinaama sirigakiaaravai. Gioonna kiaapu voovoono ari mminnamminnaa maisaiyauvaa fai pikioo hanigioo yoketaama varinai iya puara sipisiipaivaara sirigakiaaneema fai ngiau aapu variaya pinaama innara sirigakiaaravaivee.

Yisuuva sikau raubiruuvaidiri mmataama kioo tiravai

⁸Vo kuavaara yaata utuatee. Gioonna voovoono sikau yaakuuvaitana utikio rikioo voovai tioo vioo raubiriikio rikioo ivo aaniivai iinnee? Ivo toobaivaa subi varoo nnauvaa rupiara roo tuqinnama buainnonno taikio ⁹inna too vaikio too varoo ari seenaiyaraata ari mmuaa yoosinnaiyaraatama aayanna tioo tinoo: Na ni sikau raubiriima kiauva vaa na tauvaara nnikiai ngieeta neetama sirigakiaaravee, tiivaivee. ¹⁰Na ngii giaa ngii miaunoo. Iya sikauvaara sirigakiaaneema gionna kiaapu kaayau mminnamminnaa maisa suvuai voovoono ari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikioo hanigioo yoketaama variivaara Anutuuqaa aangeraiya fai innara pinaama sirigakiaaravaivee, tiravai.

Yisuuva ngiaammuai raubiruuvaidiri

mmataama kioo tiravai

¹¹ Yisuuva itaa kua kiasa kioo vaidi mmatayaa diaa voovaudiri mmataama kioo tunoo: Vaidi voovoono ari mmaapuvaitanootama varida ¹² ngamiisaivoono ari koonna tinoo: Napoo-o, ai mminnamminnaa saiyouvua niini yapa kiasannaiyouvua makee ni mianee, tikio rikioo ari koova ari mminnamminnaa saiyouvai ngarunnani yapa kiasa kioo vaikio rikioo saiyouvai ngamiisaivaani yapa kiasaiyouvua inna mmiivai. ¹³ Mmikio varaikio kiisa suaivo taika kiasa kioo ari mminnamminnaidaa ari koova inna mmiiyouvua rupi nuunama kioo varoo ari koonna nnauvua pikioo ari vo yoosinna ngieera vaivakira vioo vioo oro ivaki hara kioo varivai. Hara kioo varioo sabisaabi ari isaraa roo nuairaivaara ari sikauyouvua sabi kagaari kagaariima roo nuaiikiokio ¹⁴ sikauyouvo eeyaayouvai taika kiasa kioo rikioo yoosinna ivaki mmuakiasa vuayeennavai aasannaikio rikioo ngiaammuauvo hama mminnaataikio kati varivai. ¹⁵ Kati varioonnonno rikioo oro ivaki varii vaidiivaasi vioo inna tasipama varikio rikioo ivo ari mmooriivakira inna titaikio oro inna puaraiya yeenna mmimara kuaivai. ¹⁶ Oro yeenna nnabaiyouvua puaraiya mmioo rikiaikio inna nnaataikio rikioo hama vaidi voovoono yeennaivaa inna mmikio rikioo ¹⁷ varioonnonno rikiaikio inna yaata utiraivo kooyaa vaikio rikioo tinoo: Ni napoonna mmoori varaa ngiaammuauya kaayau yeennaiyouvo iya suvuai kioo vaikiyai vooyouvai hama nnaavo kati vaikiainnaata na aavaki variauko ni yeenna raikio ni putuatainoo. ¹⁸ Fai na diitee ni napoonnasi viee tinara: Napoo-o, Anutuugaa avuuvaunnaata i avuuvaunnaatama koonnama na variaunoo. ¹⁹ Na maisama vari- auvaara sa niyara ni maapuvaivee kianee. Kati tee pikianai na i mmoori vareera ngiaammuaouvai roosiima varinaravee, tinaravaivee, ²⁰ kiasa kioo diitoo ari koonnasi nniivai.

Ngioo taikio ari koova ngieeradiri inna taikio rikioo ari ausaivo innara boo tikio seenoo numa varau tu kioo vainno inna mmootaivai. ²¹ Inna mmootaikio rikioo ari mmaapuuvoo tinoo: Napoo-o, Anutuugaa avuuvaunnaata i avuuvaunnaatama koonnama na variaunoo. Na maisama variavaara sa niyara ni maapuvaivee kianee, ²² tikio rikioo ari koova ari mmoori vareera ngiaammuauya aayanna roo tinoo: Akiarainai yaapa yoketaa oyaivaa varada inna nnuunaivaki reemma kiatee. Mmakaranna yoketaivaata varada inna yaaku oopuuvau uyuatee. Yuku nnabai- vaitanaata varada inna yukuuvaitanau uyuatee. ²³ Puara burimakau nnaakara kaayau nnamhari raivaa oro varada numa ruputu kiada huda kikiyai ta innara buusaivaa iima kiada nneeda sirigaida variaaravee. ²⁴ Ni maapuuvoo vaa putinoo kiauvo aavaa numa varinoo. Iva vaa raubiriinoo kiauvo aanna makee vaa ni too vainoo, tikiai rikiada sirigaida variaavai.

²⁵ Sirigaida variaavo ari mmaapu ngaruva mmooriivakidiri vara ranoo numa nnau- vaa vainima ngioo varioo rikiaikio nooma maaaru akuaivoota kuaru raa akuaivootama inna yaataivaki kuaikio rikioo ²⁶ numa mmoori vareera ngiaammuauvoovai yapara ruoo tinoo: Iya aaniivaida iikiaannee? ²⁷ tikio rikioo tinoo: I kataivo vaa vara ranoo nniivaivee. Ivo hama raubiriirama kioo kati inna mmammaivo saunaavai vaikio hama vookaravaakaraira variivaara i koova puara burimakau nnaakara nnamhari rai voovai rupertivaivee, ²⁸ tikio rikioo ngaruva kaayauma inna nnannataikio hama nnauvaki inna kuataikio rikioo ooqoo tiivai. Ooqoo tikio rikioo ari koova mmaanai tioo vioo yaagueeqama inna tinoo: Ha ngiannanee? ²⁹ tikio rikioo ngaruva ari koonna tinoo: Rikiaanee. Na kaayau nuanu i mmooriivaa varee hama na vo suai i avaiavaa hatokauvai. Na itaa kiaukakai a hama ni seenaiyaatama isaraateera irisai maisa puara memee nnaakara voovai ni miannavaivee. ³⁰ Mo aa i mmaapu ngamiisa aavo mmuakiasa i mminnaiyouvua varoo sabi nuaira gionnaiyara kagaari kagaariima roo nuainnonno nnikiainna a puara burimakau nnaakara kaayau nnamhari raivaa ruputuannano, ³¹ tikio rikioo ari koova inna sai tinoo: Ni maapu-o, a tupatupaa ni tasipama variannani na mmuakiasa mminnaa niisi vaiyouvua iini yapauvai. ³² I kataivo vaa putinoo kiauvo aavaa numa varinoo. Ivo vaa raubiriinoo kiauvo aanna makee vaa

ni too vainoo. Ivaara aikiooma ta buusaivaa iida sirigaida variaunnao, tiravai.

16

Ngiaammuuu voovoono koonnama mmoori vareeravai

¹ Yisuuva itaa kua kuaa kioo vo kuavai ari nnaagiai nuaira gioonna kiaapuuya kuaa mmioo tunoo: Vaidi voovoono kaayau hoona suvuaivo ari mmoori vareera ngiaammuuu voovai inna mminnaiyauvaa haitatuukianeera kuaa kioo mmataama kiaikio rikioo haitatuunnonno inna mminnaiyauvaa sabi kagaari kiaikiai rikiada gioonna kiaapuuya nakaaraivaa kuaa mmiaavai. ² Kiaa mmiaavo rikioo inna mminnaiyauvaa haitatuuraivara maavee tikio innasi nnikio too inna tinoo: Gioonna kiaapuuya kaayauma iiyara kiaivara na rikiauvai. Mo na rikiauvara a dataa kuainna kiannanee? A ni mminnaiyauvaara haitatuukianna aataruuvaa safuuma yaarummua kiee tuqinnama ni giaa ni mianee. Fai hama a keenaa ni mminnaiyauvaara haitatuunaravaivee, ³ tikio rikioo ivo ariiyara yaata utuoo ari yaataivaki tinoo: Boo, fai kiisa suai ivo ni mmooriivaa ravisi voovai mmimaravaivee. Fai itainai na dee mmoorivai varaanaranee? Hama na yopeema yaagueeqaina mmataivaa hanuu kiee mmooriivaa varaanaravai. Fai na kati variee yeennara ngiaaru tino ni mmamma maisainaravai. ⁴ Ai, vaa na rikiaunoo. Fai na mmoori iinaraivo vaa ni yaatana vainoo. Fai mmoori nakaaraivoono ni mmooriivaa ravisi voovai mminai fai na ni yaata utiraivaugiataama iinai fai gioonna kiaapuuya niyara yoketaida ngiari nnauyauvakira niyara maavee kiaravee.

⁵ Ivo itaa kua kuaa kioo mmuakiaa gioonna kiaapuuya mmoori nakaaraivaa irisai mmiaarayara tikiai ngiaavo mmuaavai mmuaavai innaata kuaivaa kiaavo tau-raanaivaa tinoo: A fai naanama mmoori nakaaraivaa irisai mmimarannee? ⁶ tikio rikioo inna sai tinoo: Fai na nnamari toori kaayau (100) inna mmimaravaivee, tikio rikioo tinoo: Aavau variee yanaivau saivai (50) nnaasu raa kiee saivai (50) vakiaa varaanee. ⁷ Ivo itaa kua kuaa vaidi voovai tinoo: A fai naanama mmoori nakaaraivaa irisai mmimarannee? tikio rikioo tinoo: Fai na yeenna utuaivaa kaayau (100) inna mmimaravaivee, tikio rikioo tinoo: Inna aikioo, yanaivau vooyauvai (80) raa kiee vooyauvai vakiaa varaanee. ⁸ Ivo itaama iinno tinni ruaivaa roosiima iivara mmoori nakaaraivo inna tinoo: I tinniivo yoketainoo, tiivai. Gioonna kiaapu mmatayaa diaa mmooriivara ngiariiyara ngiariiyara mmoori iikiaiya vaidi tinni ruaiya roosiima iikiaavai. Iya itaama iikiaivara Anutuuga aataruuvau variaya yaataraavaivee, tiivaivee.

⁹ Yisuuva itaa kua kuaa kioo ivaara iya kuaa mmioo tunoo: Na ngii giaa ngii mi-aunoo. Mmatayaa diaa mminnaa sikauvaadiri yoketaa aataruuvaa ngii seeniyara iikiai fai ngiiyara yoketaayavee kiaravai. Fai itaikiokio sikauvo taikeera suavaki ivo tupatupaa variraivoono ngiiyara yoketaina ngia yoketaama tupatupaa varira yoosinaivaki variaaravai. ¹⁰ Gioonna kiaapu voovoono kiisa mmooriivaa hama pikieerama kioo mmannammanna yaagueeqama safuuma iinno yapooma pinaa mmooriivaatama mmuaikaraama itaama iinaravai. Gioonna kiaapu voovoono kiisa mmooriivaa koonnama iinno fai yapooma iva pinaa mmooriivaatama koonnama iinaravai. ¹¹ Fai hama ngia mmatayaa diaa sikauvaara tuqinnama haitatuukio Anutuugo ngiau aapu vaira mminnaa tuanaivaa dataama kioo ngii minaranee? Hama yopeema ngii minaravee. ¹² Fai ngia hama Anutuuga mminnaa mmatayaa vaiyauvaara tuqinnama haitatuukio ivo ngii mminnaa tuanaiyauvaa dataama kioo ngii minaranee? Fai hama yopeema ngii minaravai.

¹³ Hama mmoori vareera ngiaammuuu voovoono taara vaidivaitanaani mmoori varaivai. Fai itainnonno vuai vaidiivaara nnannatoo vuai vaidiivaara mmuduuya rinaravai. Fai itainnonno vuai vaasi vioo yaagueeqama mmooriivaa iinno vuai vaara nniki rakainno kiisama mmooriivaa iinaravai. Ivaa roosiima hama ngia Anutuuga

mmooriivaatama sikau vareera mmooriivaatama mmuaavaugiataama iikiaavaivee, tiravai.

*Yisuuva vo kua vo kuaiyauvaa iya kiasa mmiravai
(Matai 11:12-13; 5:31-32; Marakaa 10:11-12)*

¹⁴ Tuduu Farisai vaidiika sikauvaara kaayauma mmuduuya ruuya Yisuuva itaa kua tuu kuaivaa rikiada innara raida varuduu ¹⁵ Yisuuva iya tunoo: Gioonna kiaapuuya ngi-iiyara safuuma variraiyavee kiateeraivaara ngia iya avuuyauvunu mmoori yoketaivaa iikiaano. Anutuugo vaa ngii aakiaiyauvaki tuqinnama taivaivee. Gioonna kiaapuuya mmatayaa diaa mminnaiyauvaa teeda iyauvaara yaata utida kiasano: Yoketaa mminnaayauvaivee, kiaivaara Anutuugo too tinoo: Kumina mminnaayauvaivee, tiivai.

¹⁶ Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaata forofetaiya tuu kuaivaatama gioonna kiaapuuya ivaaraatama puridada tuma Yuvuaano nnoori apira vaidiivaa suaivaki taikeravai. Ii suai ivakidiri Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira mmayaaya yoketaivo kooyaa vaikiyai gioonna kiaapuuya ivaa rikiada ivaki kuaaree kiasa kiada ivaara yaagueeqararama kiada iikiaavai. ¹⁷ Na ivaara ngii giaa ngii miaunoo. Ngiau mmataivo taikanaraivo inna mmuaararainoo. Anutuugaa kua mmaannaivaki vai kua vookiata taikanaraivo kaayauma mmuaararainoo.

¹⁸ Vaidi voovoono ari nnaata tauraanaivaara oqoo kiasa kioo karaasa voovai varaikio mmuara vareera aataruuvo innaki vainoo. Ivoono ari nnaata tauraanaivaa pikiaikio kati varikio vaidi voovoono inna varaikio mmuara vareera aataruuvo innakiaatama vainoo.

Yisuuva vaidi hoona suvuaivaaraata Rasaruusaaraatama tiravai

¹⁹ Vaidi voovoono kaayau hoona suvuaivoono hara kioo varioo buruqa haboonna kuaiyauvaata ari vookarai poosa kuaiyauvaatama uyuu rau kioo mmuakiasa suai yeenna yoketaiyauvaa nnaivai. ²⁰ Vaidi voovai mmanna haipuuva nnutuuvo Rasaruuso kaayau uudaivo inna mmammaivau suvuai kiaivaa vaidiika makemakee inna vitada numa vaidi hoona suvuaivaa nnauvaa sipu oyaivaki yapa kiasa ²¹ hara kioo varioo vaidi hoona suvuaivo yeenna nnaikio tuoo kuai yeenna pupunuuyauvaa nnaanaree kiasa varivai. Ivo ivaki maisama varikiyai rikiada faiya numa inna uudaiyauvaa boosi nnaavai. ²² Itaama iikiaavo ivo varioonnonno nnaagiyai putikiyai rikiada aangeraiya tuma inna vitada yoosinna yoketaivaki Aparahaamo variivaki yapa kiasa variivai. Varikio nnaagiyai vaidi hoona suvuaivo putikiyai vaidiika inna nnabaivaa varada hau kiasa ²³ yoosinna maisaivaa nnutuuvo Hairiisa ivaki hara kioo varikio inna mmammaivo kaayauma nniitaraikio varioo rooru taikio ngieera Aparahaamo varikio Rasaruuso inna tasipama varikio too ²⁴ aayanna roo tinoo: Napoo-o, Aparahaamo, niyara boo kianee. Rasaruusaa titano ari yaaku oopuuva nnooriivakidiri rabuuma kioo ni mmaakiriivau harano adakiaivee. Na ikia aakiaivaki variauko ni mmammaivo kaayauma ni niitaraikiyai na vuu vuu kai kai tiee variaunoo, ²⁵ tikio rikioo Aparahaamo tinoo: Ni maapu-o, yaata utuanee. Nnaaru eenoo mmatayaa varuu suaivaki kaayau mminnamminnaa yoketaiyauvo i suvuairavai. Ii suai ivaki Rasaruuso maisama variravai. Anna makee ivo aavaki yoketaama varikiyai a maisama variannano. ²⁶ Vo kuavai rikiaanee. Aavaki variaya hama yopeema ngiisi vikiai ivaki variaya hama yopeema aapi ngiaaraivaara Anutuugo oogai pinaivaa ti tammaivaki iima kiaikio vainoo, ²⁷ tikio rikioo vaidi hoona suvuaivo tinoo: Napoo-o, na vo kuavai yaagueeqama i kiasa i mmiaunoo. Rasaruusaa titano voo ²⁸ ni nagoonna nnauvaki ni gata vayaa yaaku saivai variaya kiasa mmioo kiaivee. Iya aa yoosinna nniitarai aavaki ngiaarainoo, ²⁹ tikio rikioo Aparahaamo tinoo: Nnaaru Musiivaata forofetaiyaatama tuu kua fafaaraivo vainoo. Kii iya ii kua iyauvaa jaarida rikiaatee, ³⁰ tikio rikioo ivo inna sai tinoo: Napoo-o, Aparahaamo, fai iya hama jaarida tuqinnama rikiaaravai. Fai vaidi putii voovoono diitoo iyasi voo iya kiasa mmiai fai iya hanigiada tuqinnama variaaravaivee, ³¹ tikio

rikioo Aparahaamo inna sai tinoo: Iya Musiivaata forofetaiyaatama tuu kuaiyauvaa hama rikiaiya fai vaidi putuoo kava diitaivo tii kuaiyaatama hama rikiaada hanigiaara-vaivee, tiivaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

17

*Yisuuva mminnamminnaa maisaiyauvaara tiravai
(Matai 18:6-7,21-22; Marakaa 9:42)*

¹ Yisuuva ari nnaagiai nuairaiya tunoo: Gioonna kiaapuuya vaa ausa hanigia kiada hama yaagueeqama variaiyasi iinno taanaraivo iyasi nninai haruruaaraivo vaivai. Fai vaidi voovoono iya iinno taanaree kiaa iinai iya harurikio rikioo ii vaidi ivo irisai maisaivaa fai varaanaravai. ² Fai tauraa vaidi vooya inna vitada sikau pinaivaa varada dutuyu kiada inna nnuunaivaki haru kiada nnoori haruunga pinaivaki kagaari kikio nnoori aakiaivaki mmeepi vioo taika kino hama ivo aa nnaakara kiisa aaya roosii gioonna kiaapu voovai iinno taanaraivootainaravai. Fai hama ivo iinno teera aataruuvootaino inna yoketaavai. ³ Ngiengieenoo ngiingii variraivaara tuqinnama yaata utuatee. Ngii seena voovoono mminnamminnaa maisaiyauvaa varanai ivaara inna kiatee. Tikio ivo ari mminnamminnaa maisaiyauvaara inna ausaivo hanigiano ivaa pikianai ngii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmida sa kava ivaara yaata utuatee. ⁴ Fai ivo mmuaa suaivaki yaaku saivai sainaidiri taaraneeetu mminnamminnaa maisaiyauvaa ngiiyara iinno mmuakiaa suaivaa ivo hanigioo ngii tinara: Boo, neenoo iikiauvaivee, tinai ngii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmida sa kava ivaara yaata utuatee, tiravai.

Yisuuva niyara kutaavaivee kiateera tiravai

⁵ Tudu rikiada Udaanga Yisuu Kirisiinna kua varada nuaira vaidiyya inna tunoo: A ti iinai teeda ta aiyara pinaama yaagueeqaida kutaavaivee kiaa kiada fai hama ta muaraagakiaaravaivee, ⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Kiisa uruuvaa nnutu-uvo masateera uruuvaa roosiima fai ngia kiisama niyara kutaavaivee kiaa kiada aa nnaammuaya aavaa kiaara: Ai mmaara rarukua ree oro nnoori haruungaivaki diee vainna uruane, tikio rikioo fai nnaammuayaivo ari mmaara rarukua roo oro ivaki dioo vainno urinaravaivee.

Mmoori vareeraiya mmooriivaara Yisuuva tiravai

⁷ Fai ngiikidiri vaidi voovoono ari mmoori vareera ngiaammuauvaa titano oro inna mmooriivaki varoonnonno oro inna puara sipisiipaiyauvaa haitatuunnonno yapooma mmooriivakidiri pikioo numa varino fai ivo inna tinara: Kammannai numa variee yeenna nnaanee, tinaranee? ⁸ Hama ivo itaa kua tinaravai. Fai ivo tinara: Ni yeennaivaa teerama kiese ai buruqa karaasaivaa uyu supugiaa kiese numa ni yeennaivaata ni nnooriivaatama ni minai na nnaa taika kinai oro ai yeennaivaata nnooriivaatama nnaanee, tinaravee. ⁹ Mmoori vareera ngiaammuauvo ivo inna tii kuaiyauvaa iinno hama nakaaraivo inna mannaka tinaraiivaara iivai. Vaa ivo kati ari ii mmooriivaa varaivai. ¹⁰ Fai ngia mmuaikaraama iikiaaravai. Fai yapooma na ngii minara mmooriivaa ngia iima taika kiada kiatee: Ta kati inna mmoori vareera ngiaammuauyavee. Vaa ta iikiaunna mmooriivaa kati iikiaunnavavee, kiatee. Yisuuva itaa kua tiravai.

Yisuuva vaidi yaakuuvaitana tuqinneeravai

¹¹ Yisuuva yoosinna Yerusareema kuanaree kiaa kioo mmata Samariaa sainai vauduu mmata Karirayaa sainai vauduu aataru vuutaadaadiri vioo vioo ¹² yoosinna kiisa voonataa kuanaree kiaa iinno toduu vaidi yaakuuvaitana buunna hooya mmamma roosuuya innasi nniravai. Numa ngieeradiri dida vaidi ¹³ aayanna reeda tunoo: Nnoonna vaidi Yisuu-o, tiyara boo kianee, tiravai.

¹⁴ Tuduu rikioo Yisuuva iya too tunoo: Oro Anutuuqaara puara kati hudeera vaidi-
iya ngii mmammaiyauvaa vitaakiatee, tuduu rikiada iya iyasi kuaaree kiaa uuvaata
rikiooduu iya mmammaiyauvo yoketairavai. ¹⁵ Yoketauduu vaidi voovoono ari mmam-
maivaa tooduu yoketauduu rikioo hanigia puaisakama aayanna tioo Anutuuqaara kua
yoketaivaa tiravai. ¹⁶ Kua yoketaivaa kiaa roo ngioo varoo Yisuunna yuku oyaivaki
vainno innara yoketaavaivee tiravai. Ii vaidi ivo Samariaa vaidivai. ¹⁷ Yisuuva inna
kuaivaa rikioo mmuakiaaya tunoo: Vaidi yaakuuvaitana mmammaiyauvo yoketainoo.
Vaidi yaaku saivai sainaidiri taarama taarama deepiida kuaannee? ¹⁸ Iya hama kava
vara ranada nnida Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaavai. Aa voopinnaa vaidi aavoono
nnaasu numa Anutuuqaara kua yoketaivaa tiivaivee, ¹⁹ kiaa kioo ari voopinnaa vaidi-
ivaa tunoo: Diitee kuane. A niyyara kiannanoo: Aikiooma ni tuqinnaanaravaivee,
kiannaivaarainna a yoketaama hara kiee variannanoo, tiravai.

*Yisuuva Anutuuqo gionna kiaapuuyara dinaraivaara tiravai
(Matai 24:23-28,37-41)*

²⁰ Tuduu vaidi Farisai vooya numa Yisuunna yaparaida tunoo: Anutuuqo gionna
kiaapuuyara diraivo दौरा sui nninarannee? tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Anutuuqo
gionna kiaapuuyara diraivo nninaraivaara ngia hama vo mminnaavai teeda kiaara:
Inna Anutuuqo tiyyara diraivoonno kooyaa nninoo, kiaaravaivee. ²¹ Anutuuqo gionna
kiaapuuyara diraivo ngii tasipama vaivaara hama vaidi voovoono tinara: Taatee.
Aqaavau vainoo. Iqiivau vainoo, tinaravee.

²² Yisuuva itaa kua kiaa kioo ari nnaagiai nuairaiya tunoo: Sui voovai nninai Na
Vaidiivaa Mmaapuuvoo yoketaama ngiiyyara dira suaivaa ngii taatainai fai hama ngia
taaravaivee. ²³ Ii sui ivaki fai gionna kiaapu vooya ngii kiaara: Iqiivaki varinoo,
tikiai teeda gionna kiaapu vooya fai ngii kiaara: Aqaavau varinoo, tikiai sa ivaa
taara iya nnaagiai kuatee. ²⁴ Fai ngiauvaidiri saneetuuvoo akiairaama utikio too
mmeekiaivo mmuakiaa ngiauvai ruvuahaineema Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo tiinara
suaivaki fai itaama mmuaikaraama tiinaravai. ²⁵ Fai na tauraa kaayau mmamma
nniitareeraivaa varanai aanna makee variaa gionna kiaapu aaya ni oooqoo kiaaravee.
²⁶ Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo kava tiinara suaivo Nuvuaava varuu suaivaa roosiima
vainaravai. ²⁷ Nuvuaava varuu suaivaki gionna kiaapuuya yeenna nneeda nnoori
nneeda nnaata vaatiivaa vareeraivaara yaata utu kiada vaidada Nuvuaava nnooriyaa
nuaira nnauvaki vuu suaivaki iya homo itaududuu nnooriivo mmataivaa rapodaa
taika kioo gionna kiaapuuya raputu taika kieeravai. ²⁸ Vaidi Rooto varuu suaivaki
mmuaikaraama gionna kiaapuuya yeenna nneeda nnoori nneeda sikauyauvaadiri
mminnaiyauvaa yookaida varida ngiari mminnaa vooyauvai varada vooya mmida
irisai sikauyauvaa varada ngiari mmooriyauvaki hauyauvaa utida varida ngiari
nnauyauvaa heekada varida variravai. ²⁹ Varududuu Rooto ari yoosinna Sutuuma
pikioo suaivaki Anutuuqo tuduu ikiaivoota sikau puapusuqaa kuauvootama ngiau
aapuuvakidiri tuoo gionna kiaapuuya ruputu taika kieeravai. ³⁰ Na Vaidiivaa Mmaa-
puuvoo kava tiinara suaivo Rooto varuu suaivaa roosiima vainaravai.

³¹ Na tiinara suaivaki gionna kiaapu voovoono ari nnauvaa vainiivau iikiaivo ari
hoonahaanaiyauvo nnau aakiaivaki vaino too sa ivaa varaanara ari nnauvaki kuaivee.
Itaama vaino gionna kiaapu voovoono ari mmooriivaki iikiaivo mminnaa voovai
varaanara sa kava vara ranoo kuaivee. ³² Nnaaruaa vaidi Rootaa nnaataivo hanigia
ari yoosinnaivaa toovaara yaata utuatee. ³³ Gionna kiaapu voovoono ari mmatayaa
variraivaara yaagueeqama yaata utuonnonno yapooma hama ivo tupatupaa vari-
naraivootainaravaivee. Gionna kiaapu voovoono hama ari mmatayaa variraivaara
yaata utirainno yaagueeqama varioonnonno fai tupatupaa variraivaa varaanaravai.
³⁴ Na ngii gaa ngii miaunoo. Na tiinara heenaivaki vaidi taaravaitana mmuaa
mmaatavau vakiaivaitana fai Anutuuqo vuaivaa vitoo vuaivaa pikiaanaravaivee. ³⁵ Fai

gioonna taaravaitana mmuaavau varida mmoori varakio fai Anutuugo vuainningiaa vitoo vuainningiaa pikiaanaravaivee. ³⁶ (Taara vaidivaitana mmuaa mmooriivaki varada varikio fai Anutuugo vuaivaa pikioo vuaivaa vitaanaravaivee,) ³⁷ tuduu rikiaada Yisuunna nnaagiai nuairaiya inna yaparaida tunoo: Udaanga-o, a kianna kua aavo fai deevaki vainarannee? tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Vaidi putiivaa nnabaivo vaivaki hemoonnaiya nuunaida hatoka nnaara puru variaavai. Ivaa roosiima mmuakiaa yoosinnaiyauvaki gioonna kiaapuuya nuunakiaivaki na tiinaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

18

Kua radudeera vaidiivo gioonnaivaa kuaivaa rikiaivai

¹ Ari nnaagiai nuairaiya makemakee yaaku varada varikio sa iya pirisakiaiveera Yisuuva mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kioo tunoo. ² Kua pinaivaara dira vaidi voovono yoosinna voovaki varioo hama Anutuugaara aatuunno hama gioonna kiaapuuyara yoketairainno ariiyara nnaasu yaata utivai. ³ Mmuai yoosinnaivakinnaa gioonna muaada voovono varioo makemakee innasi ngioo inna tinoo: Eenoo ni kuaivaa rikiee vaidi voovono kua pinaana ni yapaanaravaa tino too pikiaivee, ⁴ tikio rikioo kua pinaana dira vaidiivo hama inna kuaivaa rikioo iirama kioo hokoba suai mmanna yaata nnaasu rikioonnonno nnaagiai arinaima ari yaataivaa rikioo tinoo: Hama na Anutuugaara aatuuna hama na gioonna kiaapuuyara yaata utirama kiee ⁵ inna aikiooma aa gioonna muaada aavo tupatupaa ni yaparaikiokio ni pirisaivara na inna kuaivaa rikiee vaidiivaa tinara: Pikiaanee, tinaravai. Fai na hama itaino aa gioonna aavo makemakee niisi nninono ni pirisainaravaivee, tiivai.

⁶ Udaanga Yisuu Kirisiiva itaa kua kiaa kioo kava tunoo: Iqii vaidi kua pinaivaara dira maisa vaidi ivo tii kuaivaa tuqinnama rikiaatee. ⁷ Ivo iivaa roosiima gioonna kiaapuuya Anutuugo ariinnee kiaa mmataama kaiya ikiannagisanna heenagieena iya kuaiyauvaa rikiaaneera innara yaaku varakiokioo fai ivo iya kuaivaa rikiaanarannee? Vara ivo hokoba suaivaa varioo iya kuaivaa rikioonnaata hama iinarannee? ⁸ Na ngii giaa ngii miaunoo. Fai ivo akiairaama iya kuaivaa rikioo iyara yoketaama iinaravee. Itaama vainai na vo kuavaara ngii yaparainaravai. Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo kava tiinara suaivaki gioonna kiaapuuya niyara yaagueeqama kutaavaivee kiaarannee? Vara hama niyara itaa kua kiaarannee? tiravai.

Yisuuva Farisaivaraata sikau takiisa vareeraivaaraatama tiravai

⁹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo vaidiiva tupatupaa ngiariiyara mannaka tida ngiari seenaiya mmooka hanigia mmiraiyaatama kua tioo vaidi mmatayaa diaivaitanaudiri mmataama kioo iya tunoo: ¹⁰ Vaidiivaitana yaaku varaara nuunaira nnau pinaivaki viravai. Vuaivo Farisai vaidivai. Vuaivo sikau takiisa vareera vaidivai. ¹¹ Vaidi Farisaivo oro dioo vainno yaaku varoo ari yaataivaadiri rikioo tunoo: Anutuugo, hama na vaidi vooya roosiikiauvasi. Ivaara na aiyara yoketaavee kiaunoo. Hama na gioonna kiaapu vooyanikaraama sikauyauvaa mmuara varee unnakua unnakua kiaa kiee gioonnaivaa sabi hauvai. Hama na aa vaidi sikau takiisa vareera aavaa roosiikiauvasi. ¹² Na makemakee mmuaa Sudaaga mmuaa Sudaaga taara suai taara suai aiyara yaata utu kiee nnaasu vaina hama na yeenna nnauvaivee. Mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa na vareeraiyauvaa yaaku saivai sainaidiri taarama taarama nene varee mmuaavai i mmiauvaivee, ¹³ tuduu rikioo vaidi sikau takiisa vareeraivoono numa ngieera voovaki kookama kioo vainno avuuvaa reemi mmataivaki too nnaasu vainno tunoo: Anutuugo, niyara boo kianee. Kaayau mminnamminnaa maisaiyauvo ni suvuainoo, tiravai. ¹⁴ Yisuuva itaama mmataama kioo tuu kuaivaa kiaa taika kioo ari nnaagiai nuairaiya tunoo: Na ngii giaa ngii miaunoo. Anutuugo ii vaidi sikau takiisa vareera ivaa mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kiaikioo vioo ari nnauki Anutuugaa

avuuvau safu vaidivai varivai. Vuai vaidi Farisaivo homo inna mminnamminnaa maisaivo innaki vaikio varivai. Gioonna kiaapu voovoono ariiyara mannaka tiivaa fai Anutuugo inna vitoo aduoo yapaanaravai. Fai gioonna kiaapu voovoono tirooma varioo hama ari nnutuuvaa aruoo yapaivaa Anutuugo inna vitoo aruoo yapaanaravaivee, tiravai.

*Yisuuva nnaakaraiyara kua yoketaivaa tiravai
(Matai 19:13-15; Marakaa 10:13-16)*

¹⁵ Gioonna kiaapu vooyaano ngiari nnaakara meediiya vitada Yisuunnasi nnuduu Yisuuva iya mmammaiyauvunu utuaiveera innasi vitada nniravai. Vitada nnuduu teeda Yisuunna ngiaammuauya iya teeda iya ooqoo tiravai. ¹⁶ Ooqoo tuduu rikioo Yisuuva nnaakaraiya maavee tuduu inna vainima nnuduu tunoo: Pikikiai nnaakaraiya niisi ngiatee. Sa iya ooqoo kiatee. Nnaakaraivo kuaivaa rikioo iva iivaa roosiikiai gioonna kiaapuuya fai Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivaki kuaaravai. Ivaara sa aa nnaakara aaya ooqoo kiatee. ¹⁷ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Nnaakaraivo akiairaama kuaivaa rikioo iivaa roosiima fai gioonna kiaapu voovoono hama inna roosiima iinno Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivaara kutaavaivee tiivoono fai Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki hama kuanaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

*Yisuuva vaidi hoona suvuauvaata kua tiravai
(Matai 19:16-30; Marakaa 10:17-31)*

¹⁸ Tuduu vaidi Yutayaa kieeta voovoono numa Yisuunna tunoo: Vitaira vaidi yoketaa-o, dee mmoorivai na iina tupatupaa variraivaa varaanannee? ¹⁹ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Mo aaniira a niiyara yoketaavaivee kiannanee? Anutuugo mmuaavoono nnaasu yoketaavai varinoo. Hama vaidi mmatayaa voovoono yoke-taavai varivai. ²⁰ Vaa a mmaanna tuu kuaivaa rikiaannavai. Mmaanna tuu kuaivo tinoo: A vaa nnaata vaati varaannaikua sa sabi mmuara heera aataruuvaa iikiane. Sa gioonna kiaapu voovai rupertino putuaivee. Sa voovai mminnaivaa mmuara varaanee. Sa unnakua kiane. Ai kaano koovaitanaara tuqinnaanee. Kua mmaanna tuu kuaivo itaa kua tiivaivee, ²¹ tuduu rikioo vaidi kieetaivo inna sai tunoo: Vaa na ngiaammuau kiisayaa varia ree ngiee ngiee makee na yokeena mmuakiaa mmaanna tuu kuaivaa tuqinnama na iikiauvaivee, ²² tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Mmuua aataruvai hama a iikiannavai. Diitee viee ai mminnamminnaa mmuakiaayauvai aisi vaiyauvaa varee vaidi vooya mmiee irisai sikauyauvaa varee mmanna haipu gioonna kiaapuuya mmiane. Mminoonso fai i irisai yoketaivo ngiau aapu vainaravai. Iya mmi taika kiee ngiee ni nnaagiai nookiane, ²³ tuduu rikioo vaidiivo ari hoonahaanaiyauvo kaayauma vauyauvaara yaata utuduu inna ausaivo mmuaarareeravai.

²⁴ Mmuuararoduu Yisuuva inna ausa mmuaararoodua too tunoo: Gioonna kiaapu kaayau hoona suvuaiya Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuaaree kiaa iikiaavo kaayauma iya mmuaararainoo. ²⁵ Puara pinaivaa nnutuuvo kameraivo kuatiri aataruuvaki kuanaree kiaa iikio inna mmuaararainoo. Gioonna kiaapu kaayau hoonahaana suvuaiya Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuaaree kiaa iikiaavo kaayauma iya mmuaararainoo, ²⁶ tuduu rikiada gioonna kiaapu ivaki varuuya rikiada tunoo: Mo dataama vari gioonna kiaapuvoono Anutuugaa yoosinnaivaki aikiooma kuanarannee? ²⁷ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Gioonna kiaapu mmatayaiya hama yopeema iikiaa mmooriivaa fai Anutuugoono aikiooma iinara-vaivee, ²⁸ tuduu rikioo Petrooso tunoo: Mo ta ti gioonna nnaakaraata ti mminnaa mmuakiaayauvaatama pikiada i nnaagiai nookiaunnao, ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Ngia kutaa kiaanoo. Na ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu voovoono Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira mmooriivaara ari nnauvaa pikioo ari nnaata nnaakaraiya pikioo ari kata vayaiya pikioo ari kaano koovaitana pikioo ³⁰ fai aa

ta variaunna suai aavaki ivo iyauvaanikarai irisaiyauvaa airineetu varaanaravai. Fai yapooma nnaagiai variaara suaivaki tupatupaa variraivaa varaanaravaivee, tiravai.

Yisuuva ari putinara kuaivaa kava tiravai
(Matai 20:17-19; Marakaa 10:32-34)

³¹ Yisuuva itaa kua kua kioo ari ngiaammuaui yaakuuvaitana yukukidiri taarama vitoo ari voovau oro kioo iya tunoo: Rikiaatee. Ta Yerusareema kuaara iikiaunnano mmuakiaa kuavai forofetaa nnaaruaiya Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa niyara fafaara roovo fai kaanaivo vainaravai. ³² Vaidiia ni vitada ngiari voopinnaa vaidiia mmikiai iya ni teeda niyara raida kua maisaivaa tida kuaanuuvaa niyaa visida ³³ ni ripiida ni rupertikiai fai na putuee taara suaivaitana taikanai vooma suaivaki na keenaa diitaanaravaivee, ³⁴ tuduu rikiada Yisuunna ngiaammuauiya hama arinaima rikiooduu Anutuuqo iva tuu kuaivaa oyaivaa hatauma kiooduu iya ivaara kumimakairavai.

Yisuuva vaidi avu huruutauvaa tuqinneeravai
(Matai 20:29-34; Marakaa 10:46-52)

³⁵ Kumimakaoduu Yisuuva ari ngiaammuaudootama nnidada yoosinna Yerikoo vainima nnuduu vaidi avu huruutauvo aataru siriivau varioo gioonna kiaapuuya sikaura ngiaaru tiravai. ³⁶ Ngiaaru tioo varioo rikiooduu gioonna kiaapuuya vida nnidau kuaivaa rikioo vooya yaparainno tunoo: Ngia aaniira nookiaanee? ³⁷ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Yisuuva Nasareetaa vaidiivo aa nninoo, ³⁸ tuduu rikioo aayanna roo tunoo: Yisuu-o, Davuitiinna oyaivakidiri diiteeraikuavee. Niyara boo kiane, ³⁹ tuduu rikiada gioonna kiaapu tauraa vuuya inna yaagueeqama kua pikiaaneera tuduu rikioonnaata puaisakama aayanna roo tunoo: Davuitiinna oyaivakidiri diiteeraikuavee. Niyara boo kiane, ⁴⁰ tuduu rikioo Yisuuva aataruuvau dioo vainno tunoo: Vaidi avu huruutaivaa vitada niisi ngiatee, tuduu rikiada inna vitada innasi nnuduu Yisuuva inna yaparainno tunoo: ⁴¹ A aaniivai na i iikiaiveerainna kiannanee? tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Udaanga-o, na ni avu aavaa safuuma kava taanaraivaaraina i yaparakiaunoo, ⁴² tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Kava i avuuvaa taanee. A niyara kiannano: Aikiooma ni tuqinnaanaravaivee, kiannaivaarainna a kati hara kiee variannano, ⁴³ tuduu rikioo inna avuuvo makee tuduu tuqinnama tooduu ivo Yisuunna nnaagiai vioo Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaa roo viravai. Vuduu ivaa teeda mmuakiaa gioonna kiaapuuya Anutuuqaara kua yoketaivaa tiravai.

19

Yisuuva vaidiivaa nnutuuvo Sakiaasaata
kua tiravai

¹ Tuduu Yisuuva vioo yoosinna Yerikoo yaataraanee kiaa ² vioo varuduu sikau takiisa vareera vaidiia kieetaivaa nnutuuvo Sakiaaso ivaki varuduu kaayau hoonaivo inna suvuauduu variravai. ³ Ivo kakuma vaidivai mmataki dioo vainno Yisuuva inna dee vaidivainnee kiaa kioo inna taanaree tioo tooduu gioonna kiaapuuya inna suvui kiooduu hama teeravai. ⁴ Hama teerama kioo Yisuuva kuanaraipinnainnigiataa seenoo vioo gioonna kiaapuuya yaataroo yatari nnaammuaivaa roosuuvakidiri karoo ivaki varioo inna taanaree kiaa variravai. ⁵ Varuduu Yisuuva ngioo rooru tooduu Sakiaaso ivakidiri inna too vauduu too inna tunoo: Sakiaaso, kammannai tummuane. Na makee i nnauvaki viee i tasipama varinaravee, ⁶ tuduu rikioo Sakiaaso akiairaama reemi roo innaata yoketaa kua tuduu pinaama inna ausaivo yoketauduu ari nnauvaki inna vitoo viravai. ⁷ Vuduu teeda mmuakiaa gioonna kiaapuuya ivaitana itaama uuvaa teeda ngiariiki ngiariiki kua tida tunoo: Aa vaidi aavo mmaanna tuu kuaivaa hatokeera vaidi maisaivaa nnauvaki vioo kiainoo, ⁸ tuduu rikioo Sakiaaso Yisuunna tunoo: Udaanga-o, rikiaanee. Na ni hoona saiuyavaa mmana haipuuva mminaravee.

Na gionna kiaapu voovaasidiri unnakua kiaa kiee inna mminnamminnaiyauvaa varauvaa fai na taarama taaramaneetu jaaruee irisaiyauvaa inna mmimaravaivee, ⁹ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Makee eeta i nnauki variyaiyaatama na ngii vitee aataru yoketaivau ngii yapaunoo. Mo eeta Aparahaamaa oyaivakidiri diitaanaivaara na ngii vitee yoketaivau ngii yapaunoo. ¹⁰ Na Vaidiivaa Mmaapuuvooonoo gionna kiaapu kumimakaiyara buainana teenai ni teeda vaikiyai vitee aataru yoke-taivau yapaanaraivaara na tiiravaivee, tiravai.

*Ngiaammuuu sikau varooyayaadiri Yisuuva mmataama kioo tiravai
(Matai 25:14-30)*

¹¹ Tuduu rikiada gionna kiaapuuya inna kuaivaa rikiada varuduu Yisuuva mmatayaa diaa vaidiiyayaadiri mmataama kioo iya kiaa mmiravai. Ivo Yerusareema vainima vioo varuuvaara gionna kiaapuuya yaata utida tunoo: Anutuugo tiiyara dira suaivo makee tino nninaravaivee. ¹² Iya itaama yaata utuduu Yisuuva mmatayaa diaa vaidiiyayaadiri mmataama kioo iya kiaa mmioo tunoo: Vaidi nnoonna voovooonoo ngieera vo yoosinnavakira vioo ivakidiri kieeta nnutuuvaa varoo kava vara ranoo nninaraivaara teerainno kuanara iivai. ¹³ Kuanara iinno varioo tauraa ivo ari mmoori vareera ngiaammuuu yaakuuvaitana tikiai innasi ngiaavo rikioo sikau yaakuuvaitana tuoo mmuaavai mmuaavai mmioo tinoo: Na oro ngieera varinai rikiada ni sikauyauvaadiri irisaima mmoori varakiai irisaiyauvaa ngii mikiai varada varida na nninara suaivaki numa ni miatee, ¹⁴ kiaa kioo ngieera vioo kiaikiyai ari yoosinna variyaiya hama innara mmuduuya rida vaidi vooya inna nnaagiai titaani vata rada vidada oro ngieera variyaiya kiaa mmida kiaanoo: Ta aa vaidi aavaara hama ti mmuduuya ruainoo. Ivo ti kieetavai varinaraivaara hama ti yoketaunoo. Iya itaa kua kiaavai.

¹⁵ Iya itaa kua kiaavoota ivo ngieera varioo kieeta nnutuuvaa varoo kava vara ranoo nniivai. Ivo nnii saivaata ari mmoori vareera ngiaammuuu yaakuuvaitana vaa ari sikauyauvaa mmuuya tikiai ngiaavo ngiari mmoori varada sikau irisaiyauvaa variyaiyaavara iya yaparaivai. ¹⁶ Yaparaikiyai rikiada tauraa mmuu ngiaammuuu vooonoo numa inna tinoo: Nnoonna-o, sikau a ni muuvaadiri na varee mmooriivaa vareenana irisai sikau yaakuuvaitana varauvaivee, ¹⁷ tikio rikioo inna sai tinoo: A ngiaammuuu yoketaakuavee. A yoketaama ni mmoori varaannavaivee. A kiisa mmooriivaa yoke-taama varaannaivaara na tinai tee a yaakuuvaitana yoosinnaiyauvaki variyaiyara fai a dinaravaivee, ¹⁸ tikio rikioo nnaagiai sikau mmuuvooonoo numa inna tinoo: Nnoonna-o, sikau a ni muuvaadiri na varee mmooriivaa vareenana irisai sikau yaaku saivai varauvaivee, ¹⁹ tikio rikioo tinoo: Fai a irisaiyauvaa yaaku sai yoosinnaiyauvaki variyaiyara dinaravaivee. ²⁰ tikio rikioo ngiaammuuu voovooonoo numa inna tinoo: Nnoonna-o, aa sikau aavaa a ni muuvaa na kava i mmiaunoo. Na buruqaadiri rurauma kiee haumaki yapa kiauvaava i mmiaunoo. ²¹ A vaidi tinni yaagueeqainna a vaidi vooya mminnaiyauvaa varee yeennaiyauvaa hama a hau utuannaiyauvaa varaannaivaara na iiyara aatuuna i sikauvaa yapa kiauuko vaivaivee, ²² tikio rikioo vaidi nnoonnaivo inna tinoo: A mmoori vareera ngiaammuuu maisakuavee. A kianna kuaivaa na kava aiki yapaanaravaivee. Vaa a kutaa taannani na vaidi tinni yaagueeqaina vaidi vooya mminnaiyauvaa na varee yeennaiyauvaa hama na hau utuaiyauvaa varauvaivee. ²³ Mo itaama vaikiyai aaniira a hama ni sikauyauvaa varee sikau nnaamuruuvaki yapaannannee? Vaa a itaa kiannatiri. Na kava vara ranee ngiee sikau nnaamuru nakaaraivaasidiri sikau irisai kiisaivaatama varautirivee, ²⁴ kiaa kioo vaidi ivaki diaiya tinoo: Inna sikauvaa ravisi varada ngiaammuuu sikau yaakuuvaitana utiivaa mmiatee, ²⁵ tikiai rikiada kiaanoo: Ivoonoo yaakuuvaitana sikauyauvaa utivaivee, ²⁶ kiaavo rikioo tinoo: Na ngii giaa ngii miaunoo. Gionna kiaapu voovooonoo mminnaiyauvaa utiivaa fai na kava vo mminnaa vooyauvaatama inna mmimaravai. Gionna kiaapu voovooonoo hama kaayau mminnaataivo fai kiisa mminnaa innasi vaivaa na numa innasidiri ravisi varaannaravaivee.

²⁷ Aa ni nnammutuaa aaya na iya kieetavai varinaraivaara hama iya mmuduuya ruaiya vitada aapi numa ni avuuvau ruputikiai putuatee. Vaidi nnoonnaivoono itaa kua tiivaivee, tiravai.

*Yisuuva Yerusareema vuduu iya innara sirigairavai
(Matai 21:1-11; Marakaa 11:1-11; Yuvuaano 12:12-19)*

²⁸ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo gioonna kiaapuuya pikioo ivannaadee tauraa Yerusareema aataruuvau nniravai. ²⁹ Ngioo ari ngiaammuauya vitoo yoosinnaivaitana nnutuuvaitana Betepakee Betaniaa vainima vau taapi Oriveeta ivau dioo vainno ari ngiaammuauvaitana titoo tunoo: ³⁰ Oro ukuaa yoosinna ivaki teekio rikioo puara togii karaasa hama vaidiiya variaivaa nnuunaivaki yeena harukiaivo ngii too vainai teeda rukuasaa kiada vitada niisi ngiatee. ³¹ Fai gioonna kiaapu voovoono ivaara ngii yaparainno tinara: Ngia aaniira ivaa rakuasaanee? tinai kiatee: Udaangaivoono ivaa vitaateera ti titaikiai ta ngiaunnaano, kiatee, ³² kiaa kioo ivaitana titooduu vida Yisuuva ivaitana kiaa mmuuvaa teeravai. ³³ Teeda puara togiiavaa rakuasada varida tooduu puara togiiavaa nakaaraiya numa ivaitana teeda tunoo: Ngia aaniiraida aa puara togii aavaa rakuasaanee? ³⁴ tuduu rikiada ivaitana inna sai tunoo: Udaangaivoono ivaa vitaateera ti titaikiai ta ngiaunnaano, ³⁵ kiaa kiada puara togiiavaa vitada nniravai. Nnida ngiari yaapayauvaa togiiavaa mmookaivau yapa kiada Yisuuva ivau yapa kioodoo variravai. ³⁶ Varuduu togiiivo inna vitoo vioo varuduu gioonna kiaapuuya ngiari yaapayauvaa aataruuvau hooti kioodoo Yisuuva ivaugiataa viravai. ³⁷ Vioo vioo Yerusareema vainima vioo aataruuvo taapi Oriveeta ivaugiataa vuuvau vioo haatapoo mmeepi kaayau gioonna kiaapu inna nnaagiai nuairaiya numa sirigaida Anutuugaara kua yoketaivaa kiaa rada nniravai. Nnida varida Yisuuva ari vookarau mmooriivaa uuvaa toovaara kua yoketaivaa Anutuugaara puaisakama aayanna tiravai. ³⁸ Puaisakama aayanna tida tunoo: Kieeta vaidiiava Udaanga Anutuugo titooduu tuuvo nninaraivaara ivo innara yoketaakiaivee. Ausa nuufai aataruuvo ngiau aapuuvaki vainoo. Anutuugo ngiau aapu variivaa oyai ari vookaraivo vainoo, tiravai.

³⁹ Tuduu rikiada gioonna kiaapuuya nuuna aakiaivakidiri Farisai vaidi vooya Yisuuva tunoo: Vitaira-o, a yaagueeqama tinai i nnaagiai nuairaiya kua pikiaatee, ⁴⁰ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Na ngii giaa ngii miaunoo. Iya kua seemuaa variaatiri. Aa sikau aayauvoono niyara aayanna kiaatirivee, tiravai.

Yisuuva gioonna kiaapu Yerusareemaiyara rateeravai

⁴¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo vioo vioo Yerusareema vainiivaudiri reemi ivaki too ivaki varuu gioonna kiaapuuyara ratoo tunoo: ⁴² Boo, aanna makee ngia ausa nuufa tasipama varira aataruuvaa ngia rikiaataama vaikiainnaata hama ngia rikiaano. Fai ngia rikikio ngii yoketainaravai. ⁴³ Suai voovai nninai ngii nnammutuaiya ngii ututuuma kiada ngii vagiaamunnaivau iriivaa rooru kiada ivaugiataa nnikiai fai hama ngia mmaanai kuaara aataruuvootainaravai. ⁴⁴ Fai iya numa ngiita ngii nnaakaraiyaatama rapida ngii ruputu mmatammaataivau kagaari kiada ngii nnau yoosinnaiyauvaa hanavaratataama taika kikio hama nnau heekaa sikau voovai ari mmaataivau vainaravai. Ngia hama Anutuugo ngii vitoo aataru yoketaivau ngii yapaanara suaivaa teeda rikiaivaara ngii nnammutuaiya numa ngii itaakiaaravaivee, tiravai.

*Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki viravai
(Matai 21:12-17; Marakaa 11:15-19; Yuvuaano 2:13-22)*

⁴⁵ Yisuuva itaa kua kiaa kioo nuunaira nnau pinaivaki vioo vaidiiya ngiaammaiyauvaata puara sipisiipaiyauvaatama vooya mmida irisai sikauyauvaa varooya yaagueeqama titoo ⁴⁶ iya tunoo: Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Ni nnauvo yaaku vareera nnauvaivee. Anutuugaa kuaivo itaa kua tikiainnaata ngia mmuara furaiya iirayaamaida aavaki iikiaano, tiravai.

⁴⁷ Mmuakiaa suai Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiravai. Kiasa mmuduu rikiada vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaatama kua mmaanna kiasa mmiraiyaata vaidi kieetaiyaatama Yisuunna ruputuaaree kiasa uuduu ⁴⁸ hama inna ruputuaara aataruuvootairavai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya inna kuaivaa iya rikiaatauduu varuuvaara hama inna ruputuaara aataruuvootairavai.

20

Yutayaiya Yisuunna ari mmooriivaara inna yaparairavai

(Matai 21:23-27; Marakaa 11:27-33)

¹ Vo suai voovaki Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki varioo mmayaaya yoketaivaa mmuakiaa gioonna kiaapuuya kiasa mmioo varuduu vaidiiya Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaatama kua mmaanna kiasa mmiraiyaata vaidi yokovaiyaatama numa ² inna yaparaida tunoo: Ti kiasa ti mmianee. Gioono i tikiainna aa mmoori aayauvaa a iikiannannee? Dee vaidi kieetavoono i tikiiai a iikiannannee? ³ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Kii neeta vo kuavaara ngii yaparainai ni giaa ni miatee. ⁴ Gioono tuduu Yuvuaano nnoori apira vaidiiyo gioonna kiaapuuya nnoori apuunnee? Vo Anutuugaano tuduunno uunnee? Vo vaidi mmatayaiyaano tuduunno uunnee? ⁵ tuduu rikiada iya ngiariiki ngiariiki yaparaida tunoo: Ta dee kuavai sai kiarannee? Fai ta inna sai kiaara: Anutuugaano tuduu Yuvuaano iiravaivee, tikio fai ivo ti tinara: Mo ngia aaniira hama inna kuaivaara kutaavaivee tiravainnee? ⁶ tinai mo fai ta kiaara: Vaidiiyaano tuduu Yuvuaano iiravaivee, tikiiai fai gioonna kiaapu aavaki variyaiya sikauyauvaa habati kiada ti ruputuaaravai. Iya Yuvuaanaara forofetaivovee kiaivaara fai ti ruputuaaravaivee. ⁷ Iya itaa kua kiasa kiada Yisuunna kuaivaa sai tunoo: Yuvuaano nnoori apira oyaivaa hama teeta taunnavaivee, ⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Hama ngia ni kuaivaa sai kiaivaara fai na hama ngii kuaivaa sai tinaravai. Ivo ni tikiiai na ni mmooriivaa iikiiau oyaivaa fai hama na ngii giaa ngii minaravaivee, tiravai.

Yisuuva vuaina mmoori varooyayaadiri

mmataama kioo tiravai

(Matai 21:33-46; Marakaa 12:1-12)

⁹ Yisuuva itaa kua kiasa kioo aa kua aavaa mmatayaa diaa vaidiiyayaadiri mmataama kioo gioonna kiaapuuya kiasa mmioo tunoo: Vaidi voovoono ari vuaina mmooriivaa vara kioo ivaki hauyauvaa utu kioo vaidiiya inna mmooriivaara haitatuuda iira vooyauvai ngiari mmoori varaa irisaiyauvaa ngiariyara varaateeraivaara iya kiasa mmi kioo ngieera vo yoosinnaipi hokoba suai varinara kuaivai. ¹⁰ Vioo vioo oro ngieera yoosinnaivaki hara kioo varikio vuaina iiraiyauvaa rasukuaara suaivo nnikio mmoori nakaaraivo ari ngiaammuauvaa titaa kiaikio kuaivai. Inna mmooriivaa haitatuukiaiyaano vuaina iira irisaiyauvaa inna mmiateeraivaara kuaivai. Kuaikiai teeda iya pinaama inna ruputida inna ripiida vuaina mmooriivaa irisaiyauvaa hama inna mmirama kiada kati titaa kiaavo nniivai. ¹¹ Ivo nnikio mmoori nakaaraivoono kava ari ngiaammuau voovai titaa kiaikio kuaikiai rikiada kava mmuaikaraama inna ripiida ruputida kaayau kuakuaakua maisaivaa inna tida hama irisaiyauvaa inna mmirama kiada kati titaa kiaavo nniivai. ¹² Nnikio too mmoori nakaaraivo kava vo ngiaammuau voovai titaa kiaikio kuaikiai iya ivaata ruputuaavo kiau vitiika tiikiiai rikiada hanikia mmaanai kagaari kiaavai. ¹³ Kagaari kiaavo rikioo mmoori nakaaraivo tinoo: Mo na aanii aataruvai iikiaunnee? Fai na ni maapu tuanaa na innara mmuduuya ruauvaa titaa kino vinai rikiada fai iya inna kuaivaa rikiada hama inna ruputuaaravaivee, ¹⁴ kiasa kioo inna titaa kiaikio kuaikiai teeda mmooriivaara haitatuukiaiyaano inna teeda ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida kiaanoo: Ari koonna mminnaa mmuaki-aayauvai varaanaraivoono aavaa nninoo. Nnikiai ta inna ruputu kioo putinai ta

inna mminnaa mmuakiaayauvai varaaravaivee, ¹⁵ kiasa kiada inna utu raririima rada hanikia mmaanai inna kagaari kiada inna ruputu kiasa vo putivaivee.

Ii kua ivaa kiasa taika kioo Yisuuva gioonna kiasapuuya yaparainno tunoo: Mo dee mmoorivai fai mmoori nakaaravo iya iikiaivaa irisai iya mminarannee? ¹⁶ Fai ivo numa iya ruputu kinai putikio rikioo ari vuaina mmooriivaa vaidi vooya mminai haitatuukiaaravaivee, tuduu rikiada gioonna kiasapuuya yaata utida tunoo: Ai, boo, kutaavai itaama iinarainnoo, ¹⁷ tuduu rikioo Yisuuva iya puaisakama too vainno ariiyara tunoo: Anutuugaa kua fafaaraivo vaivaa oyaivaa ni giaa ni miatee. Kua fafaaraivo vainno tinoo:

Sikau nnau heekeeraiyaano sikau voovai teeda
maisavaivee kiasa kiada pikiaavai.

Yaagueeqa yatariivaa pupukiaivaa mmaara
hara kiasa kuabaivaa roosiima

ii sikau ivo nnau ipunnaivaki vaivo inna yoketaavaivee.

Anutuugaa kuaivo itaa kua tiivai. ¹⁸ Gioonna kiasapu voovoono nuainnonno ii sikau ivaudiri raa rabarisooma varoo ivau harurummua kioo vainno fai kaayau ari mmamma mmuyavaa ruaimemiinaravaivee. Fai ii sikau ivo taikiapa roo gioonna kiasapu voovai ruputino inna mmamma mmuyai sagia mmuakiaavai ruaimemiima taika kiaanaravaivee.

Vaidiia sikau takiisa mmiraivaara

Yisuunna yaparairavai

(Matai 22:15-22; Marakaa 12:13-17)

¹⁹ Tuduu rikiada kua mmaanna kiasa mmira vaidiiaata Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaatama Yisuuva vuaina mmooriivaara tuuvaudiri mmataama kioo kuaivaa iyaki yapooavaara rikiada iva tuu saivaata inna utuaaree kiasa kiada tooduu kaayau gioonna kiasapuuya inna suvuai kiada varuduu iyara aatuuda pikieeravai.

²⁰ Pikiada inna haitatuuda varida vaidi vooya unnakua kiasa yoketayoketaama rada Yisuunna kuaivaa rikiaateeraivaara iya titeeravai. Yisuuva kua voovai koonnama tinai rikiada inna vitada Roomaaya kieeta vaidi yaagueeqa pinaa ruaivaa mmiaaraivaara iya titooduu viravai. ²¹ Vida Yisuunna tunoo: Vitaira-o, vaa ta rikiaunnava. A kianna kuaivaa safuuma ti kiasa ti mmiannavai. Vaa ta i taunnava. Vaidi kieetaiyaraata vaidi kuminaiyaraatama a mmuaavaugiataama yaata utuannava. A hama vo vaidivai tee pikiee vo vaidivai tee kiasa mmiannava. A Anutuugaa mmoori aataruuvaa mmuakiasa gioonna kiasapuuya safuuma kiasa mmiannavaivee. ²² Ti kiasa ti mmianee. Roomaaya kieetaivaasi sikau takiisa yapeera aataruuvo yoketaa aataruvainnee? Vara hama yoketaa aataruvainnee? tiravai.

²³ Tuduu rikioo Yisuuva iya inna iida taaree kiasa tuu kuaivaa vaa ivo arinaima too rikioo iya tunoo: ²⁴ Sikau mmuyai voovai ni vitaakiatee. Giaa mmannammannaavoota giaa nnutuvootama ivau vainnee? ²⁵ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Mo Roomaaya kieetaivaa mmannammannaavoota inna nnutuvootama aavau vainoo, tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Mo Roomaaya kieetaivaa mminnaiyauvaa safuuma ari mmiatee. Anutuugaa mminnaiyauvaa safuuma Anutuugaa ari mmiatee, tiravai. ²⁶ Gioonna kiasapuuya avuuvau ivo koonnama kuaivaa kiasaveera iya inna yaparauduu ivo hama koonnama tirainno safuuma kuaivaa sai tuuvaara iya nnikiaraida hama kua tiraida kua seemuaa variravai.

Satuukaiyaano putiraiya kava diiteeraivaara Yisuunna yaparairavai

(Matai 22:23-33; Marakaa 12:18-27)

²⁷ Varuduu vaidi Satuukaiya gioonna kiasapu putuuyara tunoo: Fai hama kava diitaaravaivee, tuuyakidiri vooya numa Yisuunna yaparaida tunoo: ²⁸ Vitaira-o, Musiiva vo aataruvai tiyara fafaara roo tunoo: Vaidi voovoono nnaataivaa vara kioo hama

nnaakaraivaa mmateerainno putino fai ari kataivoono inna muaadaivaa vara kioo ari vayaanara tuoo nnaakaraiyauvaa mmataanaravaivee. Musiiva itaa kua tiravai. ²⁹ Vo suai voovaki kata vayaa yaaku saivai sainaidiri taaravaitana hara kiada varuuya ngaruuvoono nnaataivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo kati putiravai. ³⁰ Putuduu ngamiisaivo inna muaadaivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo kati putuduu ³¹ nnaagiai yaguaavaano inna muaadaivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo putuduu mmuakiaa kataunna nnaagiainnaidootama mmuai gionnaivaa vara kiada hama nnaakara mmateerama kiada kati putiravai. ³² Putuduu nnaagiai iya gionnaivootama putiravai. ³³ Itaama vaikiai yapooma gionna kiaapu vaa putuaiya kava diitaara suaivaki fai gionnaivo giaa nnaatavai varinaranee? Mo vaa yaaku saivai sainaidiri taarama vaidi idoono inna vara kiada putiravaivee, tiravai.

³⁴ Tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Gionna kiaapuuya aanna makee vari-aiya nnaata vaati varaavai. ³⁵ Gionna kiaapuuya vaa hanigiada yoketaama vari-aiya putikio Anutuugo iya tinai kava diitada nnaagiai yoosinna yoketaivaki varida hama nnaata vaati varaaravaivee. ³⁶ Iya aangeraiya roosiima variaaraivaara hama kava putuaaravaivee. Anutuugo iya tinai iya kava diitaaraivaara fai iya inna raunna mmaapu tuanaaya variaaravaivee. ³⁷ Gionna kiaapu vaa putuaiya kava diitaaraivaara Musiiva tuu kuaivo vainno ti kiaa ti mmivaivee. Nnaaru ivo yatari kiisaivaki ikiaivo toduu hama yatari apuuvo taa tamooqoovaara ivo fafaara roo Udaangaivaara tunoo: Ni nnaakukiaiya Aaparahaamo Isaako Yakoopainna Anutuugovee, tiravai. ³⁸ Anutuugo gionna kiaapu vaa eeyaara putuaiya hama iya Anutuugovee. Gionna kiaapu variyaiya Anutuugovee. Gionna kiaapu homo mmatayaa variyaiyaata vaa putuaiyaatama Anutuugaa avuuvau homo variaano, ³⁹ tuduu rikiada kua mmaanna kiaa mmira vaidi vooya inna tunoo: Vitaira-o, a yoketaamainna iya sai kiannano, ⁴⁰ tuduu iya hama kava vo kuavaara yopeema inna yaparairavai.

Anutuugo mmataama kioo vaidiivaara Yisuuva tiravai

(Matai 22:41-46; Marakaa 12:35-37)

⁴¹ Hama inna yaparauduu Yisuuva gionna kiaapuuya tunoo: Mo dataama kiada gionna kiaapuuya kiaanoo: Vaidi Anutuugo mmataama kioovo Davuitiinna oyai tuanaivakidiri diitaivaivee, kiaanoo? ⁴² Davuitiiva ariinoo yanaivaa nnutuuvo Saama ivau fafaara roo tunoo:

Udaanga Anutuugoono ni Udaangaivaa tunoo:

A ni yaaku yaadudainningiaa

vaidi nnoonnavai varianee.

⁴³ Varia ree vinanai na tinai
fai a ai nnammutuaiya yaatara kiaanaravaivee,
tiravai.

⁴⁴ Davuitiivaano Anutuugo mmataama kioo vaidiivaara fafaara roo itaa kua tunoo: Ni Udaangaivovee, tuuvaara hama Anutuugo mmataama kioo vaidiivo Davuitiinna oyaivakidiri nnaasu diiteeravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

Sa kua mmaanna kiaa mmiraiya iikiai yauvunugiataama iikiatee

(Matai 23:1-36; Marakaa 12:38-40)

⁴⁵ Yisuuva itaa kua tuduu gionna kiaapu kaayauya inna kuaivaa rikiada varuduu iva ari nnaagiai nuairaiya tunoo: ⁴⁶ Kua mmaanna kiaa mmira vaidiiva iira aataruuvaa teeda tuqinnama haitatuuda sa iya roosiima iikiatee. Iya buruqa hokobaiyauvaa rau varada gionna kiaapuuya yeenna yookaira mmatuuyaiyauvaki nuaikiai gionna kiaapuuya iya teeda iyara vaidi nnoonnayavee kiateeraivaara nookiaavai. Iya nuunaira nnauyauvaki vida mmaata yoketaiyauvunu nnaasu variaavai. Iya buusaiyauvaa nneera suaiyauvaki kieetaiya varira mmaataiyauvunu nnaasu variaavai. ⁴⁷ Iya oro muaada gionnainya unnakua nnammari kuaivaa tida iya mminnamminnaiyauvaa

ngiariyara kati vara kiada nnaagiai oro mmanna avaiyauvakidiri hokobama yaaku varaavai. Iya itaama iikiaivaara ngiari irisai pinaa maisaivo vainaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

21

Gioonna muaadaivo taara sikau kiisaivaitana yapeeravai (Matai 12:41-44)

¹ Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki dioo vainno reeti tooduu gioonna kiaapu kaayau hoona suvuauya numa ngiari sikauyauvaa kati Anutuugaara yapeera sikau nnaamuruuvaki yapada variravai. ² Yapada varuduu Yisuuva tooduu mmanna haipu gioonna muaada voovoono sikau kiisa kookee taarakiatatana numa sikau nnaamuruuvaki yapeeravai. ³ Yapa kiooduu too Yisuuva tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Aa gioonna muaada mmanna haipu gioonna aavo yapa kiai sikau kiisaikiatatanano mmuakiaa gioonna kiaapuuya yapa kiasa sikauyauvaa yaataravai. ⁴ Gioonna kiaapu kaayau hoona suvuaiya kaayau sikau vaiyauvakidiri vooyauvai nnaasu varada yapa kiasa gioonnaivo hama sikaunnaataivo mmuakiaa sikau innasi vaivaitana eeyaavaitana varoo yapa kiasa. Iva ari yeenna varaanee tii sikau eeyaakiatatanano varoo sikau nnaamuruuvaki yapa kiasaivaara inna sikauvaitanaano gioonna kiaapuuya yapa kiasa sikauyauvaa yaataravaivee, tiravai.

Yisuuva nuunaira nnau pinaivaa havarataaraivaara tiravai (Matai 24:1-2; Marakaa 13:1-2)

⁵ Tudeau Yisunna nnaagiai nuaira vooyaano nuunaira nnau pinaivaara kua tida tunoo: Yoketaa ari vookarai sikau yapakiaiyauvaata mminnaiyauvaa vaidiiya kati Anutuugaara ivaki yapakiaiyauvaatama ta taunnano ti yoketaano, tuuvaa Yisuuva rikioo tunoo: ⁶ Aa ngia taa mminnaa mmuakiaa aayauvaa fai sui voovai nninai vaidiiya mmuakiaa aa nnau aayauvaa havarata taika kikio rikioo fai hama seena sikau voovai ari seena sikau voovai mmaataivau tasipama vainaravai. Fai mmuakiaavai havarata taikaanaravaivee, tiravai.

Maisa mmooriivo nninarivaara Yisuuva tiravai (Matai 24:3-14; Marakaa 13:3-13)

⁷ Tudeau rikiada iya inna yaparaida tunoo: Vitaira-o, a kiannaivo दौरा sui vainarannee? Dee ari vookarai aataruvai vainai rikiada fai ta ivaudiri teeda mmuakiaa kua a kiannaivaara yaata utida kiasa: Vainima vainaravee, kiasanee? ⁸ tudeau rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Vaidi voovoono ngii unnakua kiasa kioo aataru maisaivau ngii vita yapeenoora tuqinnama haitatuukiatee. Fai kaayau vaidiiya mmuaavai mmuaavai nnida ni nnutuuvaa ngiariiyara tida voovoono tinara: Aanna na Anutuugo mmataama kioo vaidi ivoono na ngiaunoo, tino fai voovoono tinara: Ngiau mmata taikaanara suaivo vainima nninoo, tinai sa ivaa rikiada kiatee: Kutaa kuavaivee, kiatee. ⁹ Fai yoosinna voovaki variaya diitada yoosinna voovaki variayaatama rapuai mmayaayaivaa rikiada mmuaa yoosinnaivaki variaya diitada ngiari kieetaiyaatama rapuai mmayaayaivaa rikiada ivara sa aatuukiatee. Rapiraivonnaadee tauraa vaino too ngiau mmata taikera suaivo fai hama makee tino nninaravaivee, kiasa kioo vo kuavai iya tunoo: ¹⁰ Fai gioonna kiaapu voovaki variaya diitada gioonna kiaapu voovaki variayaatama rapuaaravai. Fai vo kieeta voovoono diitoo vo kieetavaata rapinara iinai rikiada fai ngiari gioonna kiaapuuya rapuaaravai. ¹¹ Fai kaayau mmataa kuaruuvo utino vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki aarareeraivo vaino kaayau nniitareeraivo vaino fai ngiau aapuuvau teekio kaayau ari vookarai mminnaiyauvo vainarivaara gioonna kiaapuuya aatuukiaaravai.

¹² Ii na kiau kua iyauvo fai nnaagiai vainaravai. Tauraa vaidi vooya ngii vitada mmoori maisaivaa ngii mida ngiari nuunaira nnauyauvakiata oovi nnauyauvaki-aatama ngii vitada kiada ngia niiyara kutaavaivee kiaivaara iya ngii vitada vaidi kieetaiyasi vida kua pinaana ngii yapa kiaaravai. ¹³ Yapa kikio ii suai iyauvaki inna ni mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmiaara suaivai. ¹⁴ Sa mmuaanaa ngia sai kua kiaaraiyauvaara kaayauma yaata utikio ivaara ngii mmuaararakiaivee. ¹⁵ Na kuaiyauvaa ngii giaa ngii miee tinni yoketaiyauvaa ngii minai fai ngii nnammutuaiya hama ngii yaatarada ngii kuaiyauvaa hatokaaravai. ¹⁶ Ngii kaano kooyaatama ngii gata vayaiyaata ngii seena tuanaiyaatama ngii vitada vo vaidiia mmikiai fai iya ngiikidiri vooya rupertikiai putuaaravai. ¹⁷ Ngia niiyara kutaavaivee kiaivaara gionna kiaapu kaayauya ngii teeda hama ngiyyara mmuduuya ruaaravaivee. ¹⁸ Sa yaata utuatee. Fai iya hama yopeema eeyaara ngii rupertuaaravaivee. ¹⁹ Fai ngia mmannammanna yaagueeqama varidada tupatupaa variraivaa varaaravaivee.

Yisuuva Yerusareema nnauyauvaa havarataaravaara tiravai
(Matai 24:15-21; Marakaa 13:14-19)

²⁰ Ngiari voopinnaa rapira vaidiia numa yoosinna Yerusareemaivaa ututuuma kikiai ngia teeda kiaara: Fai kiisa suai nnau yoosinnaivaa havarataaravaivee, kiaaravai. ²¹ Kiaa kiada ngia Yutayaa variaya ngiingii yaatu aatuuda taapiivaura seenada kuatee. Gionna kiaapu yoosinna Yerusareema variaya seenada mmaanai vikiai mmooriyyauvaki variaya sa kava yoosinnaivaki ngiatee. ²² Ii suai ivaki Anutuugo irisai maisa mmooriivaa ngii minaravaivee. Anutuugo kua fafaara mmuakiaavai roovaa kaanaivo vainaraivaara irisai maisa mmooriivaa ngii minaravaivee. ²³ Boo, iqii suai ivaki gionna nnaakara sunnaakiaiyata gionna nnaakara meedi ruaiyaatama kuaaravo iya mmuaararainaravaivee. Anutuugo aa gionna kiaapu mmuakiaa aayara nnannateeno rikioo mmoori maisaiyauvaa iya mminaravaivee. ²⁴ Fai ngiari voopinnaa vaidiia ngiari paipa avaikaraiyauvaadiri varada numa vooya rutakakiai putikiai vooya yaakuuyauvaa ranaa rau kiada vitada ngiari yoosinnaiyauvakira kuaaravai. Fai iya yoosinna Yerusareema variayara dikiokio Anutuugo tinai iya pikiaaravaivee.

Yisuuva kava mmatayaa tiinaraivaara tiravai
(Matai 24:29-31; Marakaa 13:24-27)

²⁵ Iqii suai ivaki ari vookarai mminnamminnaiyauvo suaivakiaata kuraagaivakiaata aakiapuayauvakiataatama vainaravai. Vainai gionna kiaapu mmuakiaa mmatayaa variaya ngiari ausa mmuaararai tasipama varida nnoori akuivaaraata nnoori-ivo pinaama korokoroovaaatama kaayauma aatuuda variaaravai. ²⁶ Yaagueeqa mminnamminnaa ngiau aapuuvaki vaiyauvo ngiari aataru nuairaiyauvaa pikiada sabisaabi kuaaravaaraata ari vookarai aataruuyauvo mmuakiaa mmataivau ninaravaaraatama yaata utida faannaida aatuuda varida fai ngiengie vo vuayaata rikiada variaaravai. ²⁷ Itaama vainai rikiada Na Vaidiivaa Mmaapuuvooonoo nama aakiadaadiri ni yaagueeqaivooota kaayau ari vookarai mmeekiaivoootama ni tasipanai na tiinaraivaa fai iya taaravai. ²⁸ Aa na kiau kua aavo iinara iinno varinai diitada vararu reeri taatee. Anutuugo ngii vitoo yoketaivau ngii yapaanaravo vainima nninaravaara diitada vararu reeri taatee, tiravai.

Yisuuva nnaammuayaivaudiri mmataama kioo tiravai
(Matai 24:32-35; Marakaa 13:28-31)

²⁹ Yisuuva mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kioo iya kiaa mmioo tunoo: Yatari nnaammuayaivaaraata mmuakiaa yatariyauvaaraatama yaata utuatee. ³⁰ Ii yatari iyauvo mmunni raikiai ngia teeda kiaanoo: Nuanuovo vainima nnikioonoo mmunni rainoo, kiaavai. ³¹ Mmuaikaraama ii na ngii giaa ngii miao kua iyauvaa

kaanaiyauvaa ngia teeda kiaara: Anutuugo gionna kiaapuuyara diraiivo nninarainno iinoo, kiaravee.

³² Na Kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gionna kiaapu aanna makee variaa aaya hama putiraida homo varikio suaivo nnino ii aataru iyauvo fai vainaravai. ³³ Ngiau mmataivo fai taikaanaravaivee. Ni kuaivo fai hama taikaanaravai. Fai tupatupaa vainaravaivee.

Yisuuva ari tiinaraivaara tuqinnama haitatuukiateera tiravai

³⁴ Ngiengie mmatayaa variaivaara tuqinnama yaata utuatee. Pinaa yeenna nnaaraivaaraatama nnoori kapikaravaa nnaaraivaaraatama mmatayaa diaa mmin-naiyauvaa varaaraivaaraatama ngia kaayauma yaata utivoora ngiengie variaivaara tuqinnama yaata utuatee. Fai ngia ii mminnamminnaa iyauvaara nnaasu yaata utikiokio ii suai ivo fai akiairaama ngiisi nninaravai. ³⁵ Iqii suai ivaki kobeevo haisarineema fai mmuakiaa gionna kiaapu mmatayaa variaiyasi akiairaama nninaravai. ³⁶ Mmuakiaa suai tuqinnama haitatuuda varida yaaku varaatee. Ii mmuaararai iyauvo ngiisi nninai rikiada yaagueeqama varida iyauvaa yaatara kiada Na Vaidiivaa Mmaapuuvo suai nnaagiai kava na tiinai ngia ni avuuvau yoketaama diaaraivaara tuqinnama haitatuuda varida yaaku varaatee. Yisuuva itaa kua tiravai.

³⁷ Mmuakiaa suai ivo nuunaira nnau pinaivaki kua mmayaaya yoketaivaa gionna kiaapuuya kua mmiravai. Suai ikianna iya kua mmuduu rikioo upisipisiinno varuduu ivo vioo taapi Oriveeta oro ivau vuru vairavai. ³⁸ Vauvo patauduu diitoo heenanaanna tuanaa kava nuunaira nnauvaki nnuduu mmuakiaa gionna kiaapuuya inna kuaivaa rikiaaraivaara innasi nnida nuunairavai.

22

Vaidiyya Yisunna mmaara kua kua yeena rairavai

(Matai 26:1-5; Marakaa 14:1-2; Yuvuaano 11:45-53)

¹ Buusaivaa nnutuuvo Varaigiataivaa nneera suaivaki gionna kiaapu Yutayaiya bereetaivaa hama puuqaira yeennaivaa tasipama hudooyauvaa nneeravai. Ii suai ivo vainima vauduu ² vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi kua mmaanna kua mmiraiyaatama Yisunna ruputuaara aataruuvaa buaidada tooduu kaayau gionna kiaapuuya innara mmuduuya ruuvaara aatuuravai.

Yutaaso Yisunna vitainara kuaivaa yeena rairavai

(Matai 26:14-16; Marakaa 14:10-11)

³ Aatuuduu Yisunna ngiaammuaa yaakuuvaitana yukukidiri taaramaakidiri voovai nnutuuvo Yutaaso Isariootaa aakiaivaki Sataango numa hara kioo variravai. ⁴ Varuduu Yutaaso vioo Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata nuunaira nnau pinaivaara dira kieetaiyaatama Yisunna kooyaa vitainaraivaara iyaatama kua tiravai. ⁵ Kua tuduu rikiada iya kaayauma sirigaida irisai sikauyauvaa inna mmiaaraivaara kua yeena rairavai. ⁶ Iya kua yeena rau kiooduu rikioo Yutaaso ee-oo kua kioo ii suai ivakidiri iya faannama roo varia roo vioo varioo dee suai tuanaavai nnino rikioo iva Yisunna kooyaa iya vitainaraivaara faannainno varioo gionna kiaapuuya hama inna tasipaara suaivaara haitatuuravai.

Yisuuva buusa Varaigiataivaa nnaaraivaara teerama kieeravai

(Matai 26:17-25; Marakaa 14:12-21; Yuvuaano 13:21-30)

⁷ Gionna kiaapu Yutayaiya buusaivaa nneeda hama puuqaira yeennaivaata bereetaivaa tasipama huda nneera suaivo nniravai. Ii suai ivaki iya puara sipisiipa nnaakaraiyauvaa ruputu kiada buusa Varaigiataivaa nneeravai. ⁸ Iqii suai ivaki Yisuuva ari ngiaammuaavaitana Yuvuaanaya Petoroosaya kua mmioo tunoo: Oro buusa Varaigiataivaa tiini teerama kikiyai ta nnaaravaivee, ⁹ tuduu rikiada ivaitana

inna sai tunoo: Ta dee nnauvaki vida buusaivaa teerakiaunnanee? ¹⁰ tuduu rikioo Yisuuva ivaitana sai tunoo: Rikiaatee. Ngia vidada oro yoosinna pinaivaki teekio vaidi voovono nnoori tooriivaa apu varoo ngii saidi nninai teeda inna nnaagiai vida teekio ivo nnauvaki vinai teeda ivo kuaivaki kuatee. ¹¹ Vida nnau nakaaraivaa kiatee: Ti Vitairaivo tinoo: Dee nnauvaki na ni ngiaammuauyaataama buusa Varaigiataivaa nnaaranee? tiivaivee, ¹² tikio rikioo ivoono nnau pinaivaa verenoovau vo nnau voovai vaa mmaataiyauvaa ivaki teerama kiaivaa ngii vitainai ngia ivaki buusaivaa teerama kiaatee, ¹³ tuduu rikiada ivaitana oro Yisuuva tuuvaa teeda buusaivaa teerama kieeravai.

*Yisuuva bereetaivaata vuainaivaatama ari ngiaammuauya mmiravai
(Matai 26:26-30; Marakaa 14:22-26; 1 Koridii 11:23-25)*

¹⁴ Teerama kiooduu buusa nnaara suaivo nnuduu Yisuuva ari kua varada nuaira ngiaammuauyaataama buusaivaa nnaaraivaara varioo tunoo: ¹⁵ Ni putira suaivo vainima nninoo. Tauraa hama mmuaararavai niiki nninai na aa buusa Varaigiataa aavaa ngii tasipama nnaanaravai ni yoketaivoo. ¹⁶ Na ngii giaa ngii miaunoo. Fai aa buusa aavaa hama na kava nnaanaravai. Yapooma Anutuugo gionna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki buusaivaa oyaivo kooyaa vainai na nnaanaravaivee, ¹⁷ kiaa kioo Yisuuva nnoori tooriivaa tu kioo vainno Anutuugaata kua yoketaivaa kiaa kioo tunoo: Aavaa vara kiada mmuaavai mmuaavai nnaatee. ¹⁸ Na ngii giaa ngii miaunoo. Aa suai aavakidiri varia ree viee viee hama na kava vuaina suuyaivaa nneeraatainaravai. Fai yapooma Anutuugo gionna kiaapuuyara dira suaivo nninai na kava nnaanaravaivee, ¹⁹ kiaa kioo ivo bereetaivaa tu kioo vainno Anutuugaata kua yoketaivaa kiaa kioo kusii kioo ari ngiaammuauya mmioo tunoo: Aanna ni mmatiivaivee. Na ngiiyara tiee ivaa ngii miaunoo. Aavaa nneeda varida niyara yaata utuatee, ²⁰ tuduu yeennaivaa nnaa taika kiooduu iva vuaina suuya tooriivaa varoo mmuaikaraama tu kioo vainno iya mmioo tunoo: Aa vuaina suuya toori aavo inna ni kiauvo ngiiyara tusaanaravovee. Ivaudiri fai Anutuugo kua yeena rau kiai karaasa aataruuvo kooyaa vainaravaivee, tuduu nneeravai. ²¹ Nnaa kiooduu tunoo: Rikiaatee. Vaidi voovono kooyaa ni nnammutuuiya ni vitainaravai aa makee ni tasipama yeenna nnainoo. ²² Na Vaidiivaa Mmaapuuvono fai putinaravai. Anutuugaa yanaivau fafaaraivo vainno ivaara tiivo aanna makee vainoo. Vaidi voovono kooyaa ni nnammutuuiya ni vitainaravai fai irisai maisaivaa varaanaravaivee, ²³ tuduu rikiada ari ngiaammuauya ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Fai tiikidiri deevono kooyaa ari nnammutuuiya inna vitainaranee? tiravai.

Inna ngiaammuauya kieetaya variaaraivaara Yisuuva tiravai

²⁴ Kiaa kiada yaagueeqama ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Fai deevono tiikidiri ti tauraanaavai varinaranee? ²⁵ tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Ngiari voopinnaa kieeta vaidiiva ngiari seenaiyara yaagueeqama diaanoo. Iya iyara diaavaara ngiari nnoonnaiyara yoketaa kua kiaavai. ²⁶ Iya itaama iikiaa aataruuvo sa ngiisi vakiaivee. Ngiikidiri vaidi voovono ngii kieetavai variivo fai aduoo varioo ngii nnaagiainnaa tuanaavai roosiima variaivee. Ngiikidiri vaidi voovono ngii tauraavai variivo mmoori vareera ngiaammuauvai roosiima variaivee. ²⁷ Dee vaidivono tauraanaavai variinne? Vaidiivo kati varioo yeennaivaa nnaivonnee? Vara vaidiivo inna yeennaivaa varoo inna mmiivonnee? Na rikiauuko vaidiivo kati varioo yeenna nnaivonno tauraanaavai varinoo. Mo neenoo ngii tasipama mmoori vareera ngiaammuauvai roosiima variaunoo.

²⁸ Gionna kiaapuuya mmoori maisaivaa ni uudu hama ngia ni pikieeraida mmanammanna aanna ngia ni tasipama variaano. ²⁹ Ni Napoova tikiai na gionna kiaapuuyara diauneema na tinai ngieetama gionna kiaapu vooyara diaaravai. ³⁰ Dida vaidi na gionna kiaapuuyara dinara suaivaki ngieeta ni tasipama yeenna nneeda nnoori

nneeda ngiingii mmaataiyauvunu varida Isarairaa oyaiya yaakuuvaitana yukukidiri taaramaara kua pinaara dira kieetaya iyara diaaravai.

*Petorooso hamavee tinaraiwaara Yisuuva kooyaa inna kiaa mmiravai
(Matai 26:31-35; Marakaa 14:27-31; Yuvuaano 13:36-38)*

³¹ Simoono, vaa a rikiaannanee? Vaidiivo yeenna vuitaivaa varoo kaanaivaa voovau yapoo nnabaivaa voovau yapaineema Sataango ngii iinno taanaraivaara vaa Anutuugaa yaparaikio ee-oo tiivai. ³² Sataango i iinno taanaraivo vaikiyai a niyara yaagueeqakiannaivo sa taikaiveera na aiyara yaaku varaunoo. A harurueennaata kava hanigiee ni kuaivaara yaagueeqainna i seenaiya tasipanai fai iya yaagueeqama variaaravaivee, ³³ tuduu rikioo Petorooso tunoo: Udaanga-o, vaidiiva oovi nnauvaki i yapaara iikiyai fai neetaatama i tasipama kuanaravai. Fai i ruputikiyai a putinai fai niitaatama ruputikiyai neetama putinaravaivee, ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Petorooso, na i kiaa i mmiaunoo. Anna makee fai hama kakaraivo akua tirainno kinai rikiee fai a taaravoomaneetu niyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee, tiravai.

Yisuuva mminnaiyauvaa varada kuateeraivaara iya tiravai

³⁵ Kiaa kioo Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Tauraa na ngii titaaduu ngia ni mmayaayaivaa varada nuau suaivaki ngia sikau rira utuaiyauvaatama yeenna vara rira utuaiyauvaata yuku nnaba vooyauvaatama pikiada nuauduu mminnaa vooyauvai ngiisi vaunnee? Vara hama ngiisi vaunnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ai, mo tiisi vairavaivee, ³⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Anna makee vaidi voovoono sikau rira utuaivo vaivaata varoo yeenna vara rira utuaivo innasi vaivaatama varoo kuaivee. Vaidi voovoono hama paipaataino ari yaapaivaadiri varoo oro paipa avaikarai voovai yookaama kioo varaivee. ³⁷ Na ngii giaa ngii miaunoo. Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Iya inna vitada vaidi maisaiya tasipama kiaavaivee. Anutuugaa kua fafaaraivo niyara itaa kua tuuvo makee kaanaivo vakiaivee. Mmuakiaa kuavai niyara fafaara roovo kaanaivo vakiaivee, ³⁸ tuduu rikiada ari ngiaammuauya tunoo: Udaanga-o, taanee. Aakara ari vookarai paipa taaravaitana tiisi vainoo, tuduu rikioo ivo iya tunoo: Inna aikioo, kua taikainoo, tiravai.

*Yisuuva taapiivau vioo yaaku vareeravai
(Matai 26:36-46; Marakaa 14:32-42)*

³⁹ Kiaa kioo ivo yoosinnaivaa pikioo viravai. Vioo taapi Oriveeta ivau tupaa ari virayaama vuduu ari ngiaammuauya inna nnaagiai viravai. ⁴⁰ Vuduu ivo oro ivau varuduu ari ngiaammuauya vuduu rikioo ivo iya tunoo: Iinno teeraivo ngii iinno taanaraivo ngiisi nninarainnoo tida yaaku varaatee, ⁴¹ kiaa kioo oro kiisama vo kammunnivau toorivu yau haroo yaaku vareeravai. ⁴² Yaaku varoo varioo tunoo: Napoo-o, i iikiatainai mmuaarararivo aa nnoori toori kapikarai aavaa roosiivo niisi nninaraiwaara ooqoo tino pikiaivee. Inna aikioovai. Ni iikiataivaa sa iikiane. Ai iikiataivaa iikiane, ⁴³ tuduu rikioo ngiau aapuuvakidiri aangeraa voovoono tuoo inna tasipooduu ivo yaagueeqauduu ⁴⁴ inna pinaama mmuaararooduu inna yaata utiraivo ari vookaraduu yaaku varoo varuduu kaayauma inna kausaivo kiauvaa roosiima tuoo mmataivau viravai.

⁴⁵ Vuduu iva yaaku vara taika kioo diitoo ari ngiaammuauyasi kava vara ranoo numa tooduu iya ausaiyauvo mmuaararoovaara iya vuru vaidi variravai. ⁴⁶ Vuru vaidi varuduu Yisuuva iya tunoo: Ngia aaniiraida vuru vakiaannee? Diitada yaaku varaatee. Iinno teeraivo ngii iinno taanaraivo ngiisi nninarainnoo tida yaaku varaatee, tiravai.

*Vaidiiva Yisunna utida ruputuaara iiravai
(Matai 26:47-56; Marakaa 14:43-50; Yuvuaano 18:3-11)*

⁴⁷ Yisuuva homo kua tioo varuduu kaayau vaidiia innasi nniravai. Nnida varuduu Yisuunna ngiaammuaau yaakuuvaitana yukukidiri taaramaakidiri voovai nnutuuvo Yutaaso iya tauraa ngioo aataruuvaa iya vitaama roo nniravai. Ngioo ngioo oro Yisuunna vainima duoo vainno inna mmootaanara uduu too ⁴⁸ Yisuuva inna tunoo: Yutaaso, a ni mmootaannaivaudiri Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ni nnammutuaiya kooyaa ni vitaakiaannanee? ⁴⁹ tuduu rikiada inna tasipama duuya iya inna iikiaaraivaa teeda inna yaparaida tunoo: Udaanga-o, ti paipa avaikariyauvaadiri ta iya rupertuaarannee? ⁵⁰ Itaa kua tida rikiada iyakidiri voovoono ari paipaivaadiri Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaivaa ngiaammuaau voovai yaata yaadudainniivaa rutaka kieeravai. ⁵¹ Rutaka kioodoo rikioo Yisuuva tunoo: Aikioo pikiaanee, kiasa kioo ngiaammuaavua yaataivaa utuoo tuqinneeravai.

⁵² Tuqinnama kioo Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaiyaatama nuunaira nnauvaara haitatuura vaidiiaata vaidi yokovaiyaatama Yisuunna utuaara numa ivaki duuya ivo iya tunoo: Ngia niyara mmuararai vaidivaivee, kiada paipa avaikariyauvaata tipaiyauvaatama utida ni mmaara ngiaannee? ⁵³ Mmuakiasa suai na ngii tasipama nuunaira nnau pinaivaki variee mmayaayaiyauvaa ngii giaa ngii miaaduu hama ngia ni utiravai. Mo inna aikioo, inna aanna ngii suaivovee. Aqaa suai aavaki inna maisai upisiivo rummua apinai iikiaara suaivovee, tiravai.

Petorooso Yisuunnara hama na inna tauvaivee tiravai
(Matai 26:57-58,69-75; Marakaa 14:53-54,66-72; Yuvuaano 18:12-18,25-27)

⁵⁴ Yisuuva itaa kua tuduu rikiada vaidiia inna puaisakama utu kiada vaidi vitada vida vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieeta tuanaivaa nnauvaki viravai. Vida varuduu Petorooso ngieeradiri inna nnaagiai voo varuduu ⁵⁵ gioonna kiaapu vooya vaidi kieeta tuanaivaa vagiaamunna aakiaivaki vida ikaivaa vuutaivaki hara kiada ivaki varuduu Petoroosootama ivaki iya tasipama variravai. ⁵⁶ Varuduu mmoori vareera kiaatanna voovoono Petorooso ikaivaara hara kioo varuduu inna puaisakama too nnaasu vainno tunoo: Aa vaidi aavootama inna tasipama nuaivaivee, ⁵⁷ tuduu rikioo Petorooso yaagueeqama ooqoo tioo tunoo: Ai, gioonna-o, hama na inna tauvaivee, ⁵⁸ tuduu nnaagiai kava vaidi voovootama inna too tunoo: Ai, a inna ngiaammuaakuavee, tuduu rikioo tunoo: Ai, vaidi aakua-o, hama na inna ngiaammuaavuaivee, ⁵⁹ tuduu rikioo nnaagiai kava vaidi voovootama inna too yaagueeqama innara tunoo: Kutaa tuanaa aa vaidi aavoota inna tasipama nuaivaivee. Ivo Karirayaa diaa vaidivaivee, ⁶⁰ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Ai, vaidi aakua-o, a kianna kuaivaa hama na arinaima rikiauvavee. Ivo homo kua tioo varuu saivaata kakaraivo akua tiravai. ⁶¹ Akua tuduu Udaangaivo hanigia Petoroosaa tooduu tauraa ivo inna kiasa mmuu kuaivaa vaa taunnu kioovaa kava yaata utuoo rikieeravai. Tauraa Udaangaivo inna kiasa mmioo tunoo: Turau hama kakaraa akua tirainno kinai rikiee fai a taaravoomaneetu niyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee. ⁶² Iva itaa kua kiasa mmuu kuaivaa kava Petorooso yaata utuoo rikioo mmaanai voo pinaama rateeravai.

Vaidiia Yisuunnara raida inna rupertiravai
(Matai 26:67-68; Marakaa 14:65)

⁶³ Ratooduu vaidiia Yisuunna utu kiada vaidi vooyaano innara raida inna rupertida ⁶⁴ buruqaivaadiri inna oori nnikiivaki hauma utida inna yaparaida tunoo: A mmuakiasa kuavai rikiaannaiyauvaa ti kiasa ti mmianee. Gioonoonno i rupertinnee? ⁶⁵ kiasa kiada kaayauma inna rakanoo raaranoo tida maisa kua inna tiravai.

Vaidiia kua pinaivaa Yisuunnaki yapeeravai
(Matai 26:59-66; Marakaa 14:55-64; Yuvuaano 18:19-24)

⁶⁶ Itaa kua tuduu heenanaanna suaivo reera kioodoo Yutayaa vaidi yokovaa mmuakiasa nuunaida iyakidiri vooya Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaiyaata vooya kua mmaanna kiasa mmiraiyaatama nnida nuunaida inna vitada kua pinaana

inna yapeeravai. Yapa kiada iya inna tunoo: ⁶⁷ A Anutuugo mmataama kioo vaidikuavee tie ti kiaa ti mmianee, tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Mo fai na ngii giaa ngii minai ngia hama ni kuaivaa rikiaaravaivee. ⁶⁸ Fai na kua voovai ngii yaparainai ngia hama ni kua saivaa kiaaravai. ⁶⁹ Aanna na varira suaivoota nnaagiai na varinara suaivaki Na Vaidiivaa Mmaapuuvo Anutuugo mmuakiaa yaagueeqaivaa yaataravaa yaaku yaadudainningiaa hara kiee varinaravaivee, ⁷⁰ tuduu rikiada mmuakiaaya tunoo: Mo a Anutuuga mmaapukuannee? tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Yo, ngia niyaraida inna safuuma inna mmaapuvaivee kiaanoo, ⁷¹ tuduu rikiada iya tunoo: Vaa ari avaiakidiri ivo safuuma tinoo: Na Anutuuga mmaapuvaivee, tiivaa vaa teenoo rikiaunnvai. Sa vaidi vooya kava numa innaki kua pinaa yapaaraivaara yaata utuatee, tiravai.

23

Yisuuva Piratuusaa avuuvau diravai (Matai 27:1-2,11-14; Marakaa 15:1-5; Yuvuaano 18:28-38)

¹ Kiaa kiada iya mmuakiaaya inna vitada oro Roomaaya kieetaivaa Piratuusaa avuuvau dida vaidi ² kua pinaivaki inna yapaaraivaara innara tunoo: Ta taunnano aa vaidi aavo gionna kiaapuuya unnakua tioo Roomaa kieetaivaa sikau takiisaivaa mmiaivaara ooqoo tioo ariiyara na vaidi kieetavaivee kiaa kioo ariiyara tinoo: Na Anutuugo mmataama kioo vaidivaivee, tiivaivee, ³ tuduu rikioo Piratuuso Yisuunna yaparainno tunoo: Mo a Yutayaiya kieetakuannee? tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Inna a kutaavai kiannanoo, ⁴ tuduu rikioo Piratuuso Anutuugaara kati puara hudeera kieeta vaidiiaata gionna kiaapu kaayau ivaki suvuai kiada varuuyaataama tunoo: Na rikiauuko aa vaidi aavo hama vaidi aannoo vaidivaaraida ta inna ruputu-aara iikiaunnaanoo, ⁵ tuduu rikiada kieeta vaidiia yaagueeqama Piratuusaa vuavi tida tunoo: Ivo kua mmayaayaivaa gionna kiaapuuya kiaa mmiaa roo nuainnonno Karirayaiya kiaa mmioo tuma mmuakiaa yoosinnaiyauvo Yutayaa mmataivau vaiyauvaki variayaatama kiaa mmioo aanna makee tuma gionna kiaapu aayaatama kiaa mminoo. Ivo iya kiaa mmikiai rikiada ivaara kaayauma kumimakaida ngiari rapu ngiari rapuukiaara iikiaanoo, tiravai.

Vaidiia Yisuunna vitada Herootaasi viravai

⁶ Iya itaa kua tuduu rikioo Piratuuso iya yaparainno tunoo: Aa vaidi aavo Karirayaa diaa vaidivainnee? ⁷ kiaa kioo kieeta vaidi Herooto Yisuuva varuu mmataivaara haitatuvaara Piratuuso rikioo innasi inna titaa kioodoo viravai. Ii suai ivaki Herooto Yerusareema varuduu iya Yisuunna vitada innasi vuduu ⁸ Herooto inna too kaayauma innara sirigairavai. Iva hokoba suai varioo Yisuuva uu mmoori aataruuvaa mmayaayaivaa rikioo Yisuuva Anutuuga mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa uuyauvaa taanaraivaara ivo inna taanaree kiaa iinno varuduu iya inna vitada innasi nnuduu too ivo kaayauma innara sirigairavai. ⁹ Sirigainno kaayau kua kaayau kuaivaa Yisuunna yaparauduu rikioo hama ivo inna kua sai tirainno kua seemuaa variravai. ¹⁰ Kua seemuaa varuduu Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaiyaatama vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaatama diitada kaayau kua pinaivaa innaki yapeeravai. ¹¹ Yapa kioodoo rikiada Herootoota ari ngiaammuu rapiraiyaatama Yisuunnara nniki rakaida kuasi tududada innara raida variravai. Itaida varida yaapa yoketaivaa innayaa apu kiada kava Piratuusaasi titoodoo viravai. ¹² Tauraa Herootaya Piratuusooya ngiariiyara ngiariiyara nnannatoovaitana iqii suai ivaki ariiyara ariiyaraida yoketaama variravai.

Piratuuso Yisuunna ruputuaaraivaara ee-oo tiravai (Matai 27:15-26; Marakaa 15:6-15; Yuvuaano 18:39-19:16)

¹³Yoketaama varuduu Piratuuso Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaraatama kieeta vaidi gioonna kiaapuuyara diraiyaraata mmuakiaa gioonna kiaapuuyaraatama aayanna tuduu innasi nnida nuunauduu ¹⁴iya tunoo: Aa vaidi aavaa ngia vitada niisi nnida kiaanoo: Gioonna kiaapuuya unnakua tii vaidivaivee, kiaani na ngii avuuvau aa vaidi aavaa yaparaina rikiaukai ngia ivo maisa mmooriivaa iivaivee kiaa kiada innaki kua pinaivaa yapa kiaivo hama oyaivootainoo. ¹⁵Herootoota inna yaparainno rikiaikio hama kua oyaivootaikio pikioo kava tiisi titaa kiaikio nninoo. Aa vaidi aavo hama maisa mmooriivaa iivaaraida ta kuminayaa inna rupertikio putuaiveera iikiaunnanoo. ¹⁶Kati na ni ngiaammuauya tinai inna ripiima kikiyai na sipuuvaa hatuaa kino tuoo ngiisi kuaivee, tiravai.

¹⁷(Vo nuanu vo nuanu buusa Varaigiataivaa nneera suaivaki Piratuuso vaidi voovai oovi nnauvaki varuuvaa titooduu mmaanai viravai.) ¹⁸Ii aataru ivo itaama vauvaara gioonna kiaapuuya mmuaavaugiataama aayanna reeda tunoo: Yisuunna rupertino putuaivee. Paravaasaa mmaanai titano tuoo kuaivee, tiravai. ¹⁹Tauraa Paravaaso ngiari kieetaiyaata rapuoo vaidi vooya rupertuduu putuuvaara vaidiia inna vitada oovi nnauvaki yapa kioodoo variravai. ²⁰Varuduu Piratuuso Yisuunna mmaanai kuaiveera inna titaatauduu kava gioonna kiaapuuyaata kua tuduu rikiada ²¹iya puaisakama aayanna reeda tunoo: A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiaatee, ²²tuduu rikioo Piratuuso kava vooneetu iya tunoo: Mo datainnee? Aanii tomedavai ivo iivainnee? Na tauko hama vaidi aannoo vaidivai ngia innara ni kiaanoo: Rupertino putuaiveeraida kiaanoo. Ivaara na kati tinai ni ngiaammuauya inna ripiima kikiyai sipuuvaa hatuaa kino tuoo ngiisi kuaivee, ²³tuduu rikiada gioonna kiaapuuya yaagueeqama mmannammanna aayanna reeda tunoo: A tinai rikiada iya yatari sagaivau inna haara kiaatee, tuduu iya kua pinaama tuuvoono Piratuusaa yaatarooduu ²⁴ivo iya inna yaparau kuaivaa rikioo ee-oo tioo Yisuunna rupertuateera tiravai. ²⁵Paravaaso ngiari kieetaiyaraatama rapuoo vaidi vooya rupertuduu putuuvaara vaidiia inna vitada oovi nnauvaki yapa kioodoo varuu vaidiivaara gioonna kiaapuuya Piratuusaa yapa-raududuu titooduu mmaanai tiiravai. Tuuduu Piratuuso iya tuuvaugiataama rikioo Yisuunna vitoo oro iya mmiravai.

*Vaidiia Yisuunna yatari sagaivau haara kieeravai
(Matai 27:32-44; Marakaa 15:21-32; Yuvuaano 19:17-27)*

²⁶Mmuduu Yisuunna vitada vida varida tooduu Kureenaivakinnaa vaidiivaa nnu-tuuvo Simoono saidi ngioo aataruuvaugiataa yoosinnaivakira nninaree kiaa nnuduu teeda ravaatau inna utida yatari sagaivaa inna kumaata apu kioodoo rikioo Yisuunna nnaagiaivau viravai.

²⁷Vuduu kaayau gioonna kiaapuuya inna vata rada vuduu rikiada gioonnainnibaro aataruuvau vida varida isi kuaru kiaa rada rata rada viravai. ²⁸Vuduu rikioo Yisuuva hanigia iya tunoo: Yerusaremaa gioonnaso, sa niyara rataatee. Ngiingiiyaraata ngiingii nnaakaraiyaraatama rataatee. ²⁹Fai suai voovai nninai gioonna kiaapuuya kiaara: Gioonna hama nnaakaraataiya iya yoketaama variaanoo, ³⁰kiaa kiada fai oora taapiiyauvaata kua tida kiaara: Havataama rada ti rupertuatee, kiaa kiada taapi kiisaiyauvaata kua tida kiaara: Mumunu utua rada ti rummua apu kiaatee, kiaaravai. ³¹Na yatari karaasaivaa roosiikiauvaava vaidiia ni rupertuaavaivee. Fai ngia yatari aasannaiyauvaava roosiikiaiya fai iya ngii dataakiaaravainnee? Mo fai ngiita ngii rupertuaaravaivee, tiravai.

³²Iya vaidi taaravaitana mmuara nnaamuruuvaitanaatama vitada Yisuunna tasi-pama rupertuaara viravai. ³³Vidada oro yoosinnaivaa nnutuuvo Kieeta Mmuyai ivaki vau yoosinnaivaki oro Yisuunna yatari sagaivau haara kieeravai. Haara kioodoo vaidi maisaivaitanaatama yatari sagaivaitanau haara kiada vuaiavaa vitada inna yaaku

yaadudainningiaa haara kiada vuaivaa vitada inna yaaku geedainningiaa haara kieeravai. ³⁴ Haara kiooduu Yisuuva tunoo: Ni Napoo-o, iya ni iikiaa aataru ivaa hama arinaima teeda rikieerama kiada ni iikiaa ivaa rugaanee, tuduu rikiada rapira vaidiiya isareeda yaatareera mminnaiyauvaa rootu rootuuda varida yaatarooyaano mmuaavai mmuaavai inna uyira rairaiyauvaa vareeravai. ³⁵ Varooduu gioonna kiaapuuya vainima duuyaano Yisuunna teeda nnaasu vauduu vaidi Yutayaiya kieetaiyaano innara raida tunoo: Ivo ari vo gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaivaivee. Ivo kutaa tuanaa Anutuugo mmataama kioo vaidivai varioo mo kii ariinoo ari vitoo yoketaivau yapaivee, ³⁶ tuduu rikiada rapira vaidiiyaatama innara raida numa inna vainima dida vaidi ari vookarau kapikaroo nnooriivaa nnutuuvo vinikaivaa inna mmiaaree kiaa kiada ³⁷ tunoo: A Yutayaiya kieetakuavee tiee ai vitee yoketaivau yapaanee, tiravai. ³⁸ Fafaara roovo Yisuunna kieetainningiaa vauvo tunoo: Inna Yutayaiya kieetaivovee, tiravai.

³⁹ Vaidi maisa voovai Yisuunna sainainningiataa haara kioovoono kaayauma Yisuunna rakanoo raaranoo tioo tunoo: A vaidi Anutuugo mmataama kioo vaidikuavee tiee aitaata tiitaatama ti vitee yoketaivau yapaanee, ⁴⁰ tuduu rikioo vuaivo inna kua sai yaagueeqama tioo tunoo: Hama a Anutuugaara aatutauma kiese kiannanoo. Eeta mmuaakarai irisaivaa varaannanoo. ⁴¹ Ta tete mmoori maisaivaa iikiaunnaivaaraida irisaivaa ta aikiooma varaunnanoo. Aa vaidi aavo kuminayainno varainoo, ⁴² kiaa kioo Yisuunna tunoo: Yisuu-o, a vaidi kieetavai varieennainna kava tieennainna niiyara yaata utuane, ⁴³ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Na kua kutaavai i kiaa i mmiaunoo. Fai makee eetama yoosinna yoketaivau ni tasipama varinaravaivee, tiravai.

Yisuuva putiravai

(Matai 27:45-56; Marakaa 15:33-41; Yuvuaano 19:28-30)

⁴⁴ Tuduu suaivo ikianna tammauduu mmuakiaa mmatavai heenama kioo vaududuu suaivo hanigiooduu taikeravai. ⁴⁵ Taikaanara uduu rikioo buruqa pinaivo nuunaira nnau pinaivaki hiruuvo tammaa kereetu varoo saivai sainai vuduu saivai sainai viravai. ⁴⁶ Vuduu Yisuuva puaisakama aayanna roo tunoo: Ni Napoo-o, na ni mmanasaivaa titauko aisi kuainoo, kiaa kioo putiravai. ⁴⁷ Putuduu vaidi rapiraiya kieetaivo Yisuuva putuuvaa too Anutuugaara kua yoketaivaa tioo tunoo: Na tauko aa vaidi aavo yoketaa vaidi tuanaavaivee, ⁴⁸ tuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuya ivaa taara nuunauya Yisuuva putuuvaa tooduu iya ausaiyauvo pinaama mmuaararooduu vara ranada ngiari nnauyauvakira viravai. ⁴⁹ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yisuunna nnaagiai nauyaata gioonnaiya Karirayaadiri inna nnaagiai nnuuyaatama ngieeradiri dida vaidi ii mmuakiaa aataru inna uu iyauvaa teeravai.

Vaidiia Yisuunna hau kieeravai

(Matai 27:57-61; Marakaa 15:42-47; Yuvuaano 19:38-42)

⁵⁰⁻⁵¹ Yutayaiya yoosinna voovai nnutuuvo Arimateyaa diaa vaidiivaa nnutuuvo Yoosiipo yoketaama safuuma varioo Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraiavaara faannainno variravai. Varuuvoono tauraa vaidiia Yisuunna rputuura kuaivaa yeena rau kiada uu suaivaki iya tasipama varioo hama ee-oo tiravai. ⁵² Ivo hama ee-oo tuuvoono Piratuusaasi vioo Yisuunna nnabaivaara yaparairavai. ⁵³ Yaparauduu ee-oo tuduu vioo Yisuunna nnabaivaa hitu varoo vioo buruqa poosaivaadiri rurauma varoo oro vaidiia putikiai hakuaaree kiaa oonauvaa hatata teerama kioovaki inna hairavai. Hama vaidi nnaba voovai ivaki yapeeravaki inna hairavai. ⁵⁴ Ivo inna hau suaivo kati varira suaivaara teerama kioo suaivai. Kiisama heenauduu ngiari kati varira suaivo nniravai.

⁵⁵ Nnuuvaara gioonnaiya Karirayaadiri Yisuunna tasipama nnuuyaano Yoosiipaa vata rada Yisuunna mmata nnauvaa teeda aakiaivaki ivo Yisuunna nnabaivaa yapa

kioovaata teeda ⁵⁶ kava vara ranada vida heenna suuya suuda yoketaa vuuyauvaata kupu takua suuda yoketaa vuuyauvaatama inna nnabaivau siika kiaraiyauvaa teerairavai. Teerama kiooduu kati varira suaivo nnuduu teeda ngiari kua mmaanna tuu kuaiyauvaara yaata utida kati variravai,

24

Yisuuva kava diiteeravai

(Matai 28:1-10; Marakaa 16:1-8; Yuvuaano 20:1-10)

¹ Kati varida vauya patauduu Sudaagaki suaivo reera kiooduu gioonnaiya suuda yoketaa vuu mminnaiyauvaa vaa teerama kiooyauvaa varada Yisuunna mmata nnauvakira viravai. ² Vidada oro tooduu sikau pinaivaadiri mmata nnau keegiaivaki rau kioovaa vaa feena kiooduu mmatayaa vairavai. ³ Vauduu teeda mmata nnauvaki oro tooduu hama Udaanga Yisuu Kirisiinna nnabaivootauduu iya ivaara ⁴ dida vida kaayauma yaata utida varida tooduu vaidiivaitana iya buruqaivaitana mmannaammannauvaitana iya vainima dida vauduu ⁵ gioonnaiya kaayauma aatuuda biribiriida ngiari avuuyauvaa mmataivaki kookama kiada teeda vauduu vaidiivaitana iya tunoo: Mo vaidiiya putuaani haira mmata nnauyauvakidiri vaidiiivo vaa diitoo kuaivaara ngia aaniira buaama rada nookiaannee? ⁶ Ivo hama aavaki vainoo. Vaa diitaivaivee. Ivo Karirayaa varuu suaivaki ngii giaa ngii muu kuaivaara kava rikiaatee. ⁷ Ivo ngii tunoo: Vaidiiya Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ni vitada vaidi maisaiya mmikiai iya yatari sagaivau ni haara kikio rikioo taara suai taikanai voovaki na putuauvakidiri keenaa diitaanaravaivee, tuuvaa kava rikiaatee. ⁸ Vaidiivaitana itaa kua tuuvaara iya yaataiyauvo arinaima rikieeravai. ⁹ Rikiooduu gioonnaiya mmata nnauvakidiri pikiada nnida Yisuunna ngiaammuaa yaakuuvaitana yukukidiri mmuaavoota seena gioonna kiaapuuyaata ngiari teeda rikioo kuaivaa kiaa mmiravai. ¹⁰ Ii gioonna iya voovai Makataraa diaa gioonnaivaa nnutuuvo Mariaavaata voovai nnutuuvo Yoqaanootama voovai Yakoopaa kaanaa nnutuuvo Mariaavaata ngiari seena gioonnaiyaatama Yisuunna kua varada nuaira vaidiiya kiaa mmiravai. ¹¹ Kiaa mmuduu rikiaada iya gioonnaiya kuaiyauvaara sabi kuayauvaivee kiaa kiada rikiaadaata pikieeravai. ¹² Pikiooduu Petorooso diitoo seenoo vioo vioo oro mmata nnauvaki mmaanidiri kookama reeta tooduu mmanna buruqa poosa saabaivo nnaasu ivaki vairavai. Vauduu too kava vara ranoo ngioo itaama vauvaa too rikioovaara ivo pinaama yaata utiravai.

Taaravaitana Emausa vida Yisuunna teeravai

(Marakaa 16:12-13)

¹³ Mmuai suaivaki Yisuunna nnaagiai nuairaivaitana yoosinnaivaa nnutuuvo Emausa Yerusareema vainima vauvakira vida varida ¹⁴ Yisuuva putuuvaa ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiima rada vuduu ¹⁵ Yisuuva ivaitana vainima ngioo ivaitana tasipama viravai. ¹⁶ Vuduu ivaitana inna taa ruvuyauvuyama teeravai. ¹⁷ Tooduu rikioo Yisuuva ivaitana tunoo: Ngia aaniivaaraida ngiingii kiaa mmi ngiingii kiaa mmiima rada nookiaannee? tuduu rikiaada ivau dida vauduu ivaitana ausaivaitana kaayauma mmuaararooduu ¹⁸ voovai nnutuuvo Kerioopaava inna yaparainno tunoo: A mmuaavoono Yerusareema numa variee aataru mmuaararaiyauvaa naura ditara vaidiiya ivaki iikiai yauvaa hama a tee rikiaannavainnee? ¹⁹ tuduu rikioo iva sai ivaitana yaparainno tunoo: Mo dee aataruyauvai iya iikiaannee? tuduu rikiaada inna sai tunoo: Mo maisa mmooriivaa iya Nasareeta diaa vaidi Yisuunna iikiaavai. Ii vaidi ivo forofetaa tuanaavai. Anutuuga avuuvau mmoori ari vookara ari vookaraiyauvaa iinno kua yoketaivaa ti kiaa ti mmuduu ta mmuakiaaya teeda rikieeravai. ²⁰ Rikiooduu ti kieeta vaidiiyaata Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaatama inna vitada Roomaa vaidi kieetaivo rupuuaiveera mmuduu ivo ee-oo tuduu rikiaada vaidiiya yatari sagaivau inna haara kieeravai. ²¹ Ivo ta Isarairaiya ti kieetavai varinaree tioo ti

nammutuaiya yaataranai ta kati hara kiada variaaraivaara ta yaata utiravai. Vo kua voovootama vainoo. Iya inna ruputuuvo vaa taara suaivaitana taikaikio aanna voomaivo vainoo. ²² Ti seena gioonna vooya ti kiasa ti mmiaa kuaivaara kaayauma ta nnikiaraakiaunnavaivee. Heenanaanna iya vida taavo ²³ Yisunna mmata nnauvaki hama inna nnabaivo vaivai. Hama vaikiyai teeda iya kava vara ranada nnida kiaanoo: Vaa ta taunnani aangeraiya ti kiaanoo: Vaa ivo diitoo varinoo, kiasavaivee, kiasani ²⁴ ti seena vaidi vooya mmata nnauvaki vida taavo gioonnaiya kiasa kuaivo kutaa tuanaavai vaikiyai hama inna taavaivee, tiravai.

²⁵ Tuduu rikioo Yisuuva ivaitana tunoo: Mo ngia taaravaitana hama ngii yaataataivaitanavee. Nnaaruaa vaidi forofetaiya tuu kua mmuakiasa iyauvaara hama ngia akiairaikiyai rikiada kutaavaivee kiasavai. ²⁶ Anutuuoqo mmataama kioo vaidiivo mmamma mmuaararoo varoovaudiri yaagueeqa yoketaa ari vookaraivaa varoo varinaraivaara hama ngia arinaima rikiaavaitananee? ²⁷ kiasa kioo Yisuuva Anutuuoqaa kua mmuakiasayauvai ivaitana kiasa mmioo tauraa Musiiva fafaara roo kuaivakidiriaata nnaagiyai forofetaiya fafaara roo kuaivakidiriaatama innara tuuvaara taaravaitana kiasa mmiaa roo viravai.

²⁸ Vida varuduu ivaitana vuu yoosinnaivo vainima vauduu too Yisuuva yoosinnaivaa yaataroo kuane kiasa uduu ²⁹ taaravaitana inna ravaataida tunoo: Vaa suaivo haatapaikio heenainara iinoo. Tuma ti tasipama vuru vakianee, tuduu rikioo ivaitana tasipama nnauvaki viravai. ³⁰ Vioo ivaitana tasipama varioo yeenna nnaaree kiasa bereetaivaa tu kioo vainno yaaku vara kioo kusii kioo iya mmuduu teeda ³¹ arinaima inna tooduu ivo akiairaama vioo tukaama kieeravai. ³² Vioo tukaama kioodoo ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida tunoo: Ivo aataruuvau tiitaata kua tioo varioo Anutuuoqaa kua mmayaayaivaa ti kiasa ti mmikio rikioo mo ti ausaiyauvo ari vookarainoo, ³³ kiasa kiada mmuai suaivaki diitada Yerusareema kava vara ranada vida tooduu Yisunna ngiaammuaa yaakuuvaitana yukukidiri mmuaavai gioonna kiasapu vooyaataama nuunaida varida ³⁴ tunoo: Kutaa tuanaavai Yisuuva vaa diitaivai. Vaa Simoono inna taivaivee, ³⁵ tuduu rikiada taaravaitana aataruuvau nuaida Yisunna teeda vitada oro ngiari nnauvaki varuduu Yisuuva bereetaivaa kusii utuu suaivaki ivaitana inna arinaima too mmayaayaivaa iya kiasa mmiravai.

Yisuuva ari ngiaammuaayaata kooyaa kua tiravai

(Matai 28:16-20; Marakaa 16:14-18; Yuvuaano 20:19-23; Aposoroo 1:6-8)

³⁶ Kiasa mmida varuduu Yisuuva ariinoo iya tammaivaki dioo vainno tunoo: Ngii ausaiyauvo nuufama vakiaivee, ³⁷ tuduu rikiada iya inna teeda yaata utida tunoo: Vaidi mmagiavaivee, kiasa kiada nnikiaraida aatuuravai. ³⁸ Aatuuda varuduu Yisuuva iya tunoo: Ngia aaniira pinaama yaata utuaanee? Ngia aaniira niyara taara yaata utuaanee? ³⁹ Ni yaakuuvaitana teeda ni yukuuvaitana teeda kiatee: Kutaa ivovee, kiatee. Niiyaa utida taatee. Ngia taavo hama vaidi mmagiaivo itaama vaivaivee. Ni mmuyaivoota mmammaivootama vainoo, ⁴⁰ kiasa kioo ari yuku yaakuuyauvaa iya vitauduu ⁴¹ teeda pinaama innara sirigauvaara hama innara Yisuuvee tida homo pinaama yaata utida varuduu Yisuuva iya yaparainno tunoo: Mo ngii yeennaivo aavaki vainnee? ⁴² tuduu rikiada iya vaa tavauvaa hudoovaa inna mmuduu rikioo ⁴³ iya avuuyauvunu varoo nneeravai.

⁴⁴ Nnaa kioo iya tunoo: Na homo ngii tasipama varuu suaivaki aa kua aavaa na ngii giaa ngii miravaivee. Na kiaanoo: Mmuakiasa kua fafaaraivo Anutuuoqaa mmaanna kuaivakiaatama forofetaiya kuaivakiaata Saama kuaivakiaatama niyara tuu kuaivaa kaanaivo vainaravaivee, kiasa kiee na ngii giaa ngii miravaivee. ⁴⁵ Ivo iya itaa kua kiasa mmuduu rikiooduu iya tinniiyauvo rusituduu Anutuuoqaa kua fafaaraivaa arinaima rikieeravai. ⁴⁶ Rikiooduu Yisuuva vo kuavai iya tunoo: Anutuuoqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Fai Anutuuoqo mmataama kioo vaidiivo mmamma nniitareeraivaa varoo

putuoo taara suaivaitana taikano vooma suaivaki keenaa diitaanaravai. ⁴⁷ Diitanai fai gioonna kiaapuuya inna nnutuuvaa rikiaiya inna mmayaayaivaa varada tauraa gioonna kiaapu Yerusareemaiya kiaa mmida nnaagiai vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki variyaiya kiaa mmida kiatee: Ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada ausa hanigiakio Anutuuoqo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee, kiatee. Anutuuoqaa kuaivo itaa kua tiivai. ⁴⁸ Aa kua fafaara aavaa kaanaivaa vaa ngiengieenoo taavaivee.

⁴⁹ Ni Napoova ngiini kua kiaa teerama kiaivaa fai neenoo titano ngiisi tiinaravai. Aa ngia yoosinna pinaa aavaki varida faannaikio ngiau aapuuvakidiri yaagueeqa ari vookaraivo ngiiyaa tiinaravaivee, tiravai.

Anutuuoqo Yisuunna vitoo ngiau aapu viravai

(Marakaa 16:19-20; Aposoroo 1:9-11)

⁵⁰ Kiaa kioo Yisuuva iyaatama vitoo oro Betaniaa kioo ari yaakuuvaitana vararu utuoo iyara kua yoketaivaa tiravai. ⁵¹ Kua tuoo varuu saivaata Anutuuoqo inna vitooduu ivo iya pikioo ngiau aapu viravai. ⁵² Vuduu teeda iya ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmida innara kaayauma sirigama rada Yerusareema nniravai. ⁵³ Nnida iya makemakee nuunaira nnau pinaivaki varida Anutuuoqara kua yoketaivaa tiravai.

Yuvuaanoono Yisuunna mmayaaya yoketaivaa fafaara reeravai

Yuvuaano Yisuunna mmayaaya yoketaivaa fafaara roo kuaivo ataama vaivai. Anutu-uqaa tinniivaudiri kuaivaa vara kiasa kookieeraivo tupatupaa variivoono mmata aavau tuma ti tasipama vaidivai hara kioo variravai. Gioonna kiaapuuya Yisuunnara kutaavaivee tida kiaara: Yisuuva inna Anutu-uqaa mmaapuuvovee, tikio ivoono iya vitoo yoketaivau yapanai innara kutaavaivee kiaiya fai tupatupaa variraivaa varaaravaivee. Iya aa yanaa aavaa yaarida ii kua ivaara kutaavaivee tida arinaima rikiaateeraivaara Yuvuaano reeravai (20:31).

Anutu-uqaa kua kiasa kookieera vaidivai variravai

¹ Nnaaru hama ngiau mmata uu suaivaki Anutu-uqaa tinniivaudiri kuaivaa vara kiasa kookieeraivoono variravai. Kua kiasa kookieeraivoono Anutu-uqaa tasipama varioo inna Anutu-uqovee. ² Ari nnaaru tuanaa ivo Anutu-uqaa tasipama variravai. ³ Anutu-uqo tuduu kua kiasa kookieeraivoono mmuakiasa mminnamminnaayauvai iiravai. Hama mminnamminnaa vooyauvai ari voovoono iiravai. Ivoono nnaasu iiravai. ⁴ Variraivo innaki vairavai. Innaki vauvo tooba roosiima gioonna kiaapuuyani mmeekiaivo teeravai. ⁵ Mmeekiaivoono heenaivaata mmeekia mmuduu hama heenaivo mmeekiaivaa rummua apiravai.

⁶ Anutu-uqoono vaidiivaa nnutuuvo Yuvuaanaa titooduu ⁷ gioonna kiaapuuya mmeekiaivaara kiasa kookieenaraivaara nniravai. Iya ivo tuu kuaivaa rikiada kutaavaivee kiateeraivaara nniravai. ⁸ Ivo hama mmeekiaivai. Ivo mmeekiaivaara kiasa kookieenaraivaara nniravai. ⁹ Ivo nnuu suaivaki mmeekia tuanaivoono gioonna kiaapuuya mmeekiaivaa mminaraivo tuoo variravai.

¹⁰ Ivo mmataivaa ariinoo iima kioovau tuma ivau varuduu hama gioonna kiaapuuya inna arinaima teeravai. ¹¹ Ivo ari mmata tuanaivau tuuduu hama ari oyaiya innara tuqinneeraida innara ooqoo tiravai. ¹² Ooqoo tuduu vooyaano innara tuqinnada innara kutaavaivee tuuya Anutu-uqo ari yaagueeqaivaa iya mmioo iyara ni naunna mmaapu tuanaayavee tiravai. ¹³ Gioonna kiaapuuya nnaakara mmataaneema hama Anutu-uqo ari raunna mmaapuuya itaama mmateeravai. Vaidi mmatayaa diaivo ari iivaugiataama nnaakaraivaa mmataineema hama Anutu-uqo ari raunna mmaapuuya mmateeravai. Hameetavee. Anutu-uqo ariinoo ari vookaraama iiravai.

¹⁴ Anutu-uqaa kuaivaa kiasa kookieeraivo tuma ti tasipama vaidivai hara kioo variravai. Varuduu ta inna oyai ari vookarauvaa taannaduu ari vookarau oyaivaa ari Koovaano ari Mmaapu mmuaavaara tioo mmiravai. Mmuduu kati gioonna kiaapuuyara tuqinneeraivootama kua kutaa tiraivootama innaki suvuairavai.

¹⁵ Yuvuaano nnoori apiraivoono innara tioo aayanna roo tunoo: Ii vaidi ivaara na tauraa ngii giaa ngii miee kiaanoo: Na hama variaaduu varuuvo ni nnaagiai nninaraivoono vaa ni yaataaraivaivee, tiravai. Yuvuaano itaa kua tiravaivee.

¹⁶ Kati tiyara tuqinneera oyaivo ariiki vaivaara ivo mmuakiasa suai mmannam-manna mmuakiasa tiyara boo tioo nnaasu varivai. ¹⁷ Mmaanna tuu kuaivaa Anutu-uqo Musiinna kiasa mmuduu Musiivaano gioonna kiaapuuya kiasa mmiravai. Yisuu Kirisiivaano Anutu-uqo kati tiyara yaata utiraivaata kua kutaa tiraivaatama ti vitaivai. ¹⁸ Hama gioonna kiaapu voovoono Anutu-uqaa taivaivee. Ari Mmaapu mmuaavoono ari Koonnanikaraama mmuaavau inna tasipama variivoono innara kooyaa ti kiasa ti mmioo ti vitaivaivee.

*Yuvuaano nnoori apiraivoono mmayaayaivaa tiravai
(Matai 3:1-12; Marakaa 1:1-8; Rukaaso 3:1-18)*

¹⁹ Yutayaa vaidi vooya Yerusareemadiri Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiiyaata Riviinnakidiri diitoo vaidiiyaatama titooduu Yuvuaano nnoori apiraivaasi numa inna yaparauduu rikioo ivo Yisuunnara ataa kua tiravai. Iya inna yaparaida tunoo: A gioononnee? ²⁰ tuduu hama Yuvuaano kua seemuaa varirainno kooyaa iya kiasa mmioo tunoo: Hama na Misiaa vaidi Anutuuqo mmataama kioo vaidiiivovee, ²¹ tuduu rikiada kava inna yaparaida tunoo: Ai, mo a dee vaidikuannee? A aanna Irayaavannee? tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Hama na Irayaavavee, tuduu rikiada iya inna tunoo: A forofetaa vaidi ta aiyara faannairaiquannee? tuduu rikioo ivo sai tunoo: Hamavee, ²² tuduu rikiada tunoo: Vaidi ti titaani ta ngiaunnaiya ta kava oo kiasa mmiaara kuaivaa ti kiasa ti mmianee. A dee vaidikuannee? Aiyara a dataa kuainna kiannannee? ²³ tuduu rikioo Yuvuaano iya sai tunoo:

Na koo mmuyai gaanga voovau diee vaina
aayanna ree kiaunoo:
Udaangaivo ngiaiveera
aataruuvaa safuukiateeraivaara na kiaunoo.

Nnaaruaa forofetaa vaidi Yisayaava fafaara roo kuaivaa Yuvuaano itaa kua tiravai. ²⁴ Farisaiyaano vaidi vooya titooduu nnuuyaano ²⁵ Yuvuaanaa yaparaida tunoo:

A aiyara kiannanoo: Na hama Misiaavaivee. Na hama Irayaavavee. Na hama forofetaa ngia niyara faannairaiivovee, kiasa kiee mo aaniira a gioonna kiaapuuya nnoori apuannannee? ²⁶ tuduu rikioo Yuvuaano iya sai tunoo: Na mmanna nnooriivaadiri gioonna kiaapuuya apuauvaivee. Ngiiikidiri nnii vaidiivaa hama ngia taavaivee. ²⁷ Ivo ni nnaagiai nninaraivoono vaidi nnoonnavai. Na mmanna vaidi kiisavai. Hama na yopeema mmoori vareera ngiaammuauya roosiima inna yuku nnabaivaitana yeenavaitana rakuasaa kiee utu radaanaravaivee, tiravai.

²⁸ Yuvuaano nnoori Yorotaanaivaadiri gioonna kiaapuuya apuuvaa sainai yoosinna Betaniaa ivaki iya itaa kua tiravai.

Yisuuva Anutuuqaa Puara Sipisiipa Nnaakaraivovee

²⁹ Vauya patauduu Yuvuaano diitoo dioo vainno tooduu Yisuuva innasi ngioo varuduu Yuvuaano innara tunoo: Aavaa Anutuuqaa Puara Sipisiipa Nnaakaraivo nni-noo. Gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa varaanaraivovee. ³⁰ Aqaa vaidi aavaara na tauraa ngii giaa ngii miee kiaanoo: Na hama variaaduu varuuvono ni nnaagiai nninaraivoono vaa ni yaataravaivee. ³¹ Na itaa kua kiasa kiee inna oyaivaa hama na tee rikieeravai. Ngia gioonna kiaapu Isarairaa variaya na inna kooyaa ngii vitainaraivaara na mmanna nnooriivaadiri numa ngii apiravaivee, ³² kiasa kioo Yisuunnara kiasa kookieenno tunoo: Na taaduu Mmannasa Yoketaivo ngiau aapuuvakidiri ngiaamma mirunnaivaa roosuuvono tuoo tuoo innayaa variravai. ³³ Anutuuqo gioonna kiaapuuya nnooriivaadiri iya apuaneera ni titooovono tauraa ni tunoo: Fai a teeno Mmannasa Yoketaivo tuma vaidiivaayaa varinaraivo inna ivoono Mmannasa Yoketaivaa gioonna kiaapuuya mmnaraivovee, tuuvaa na rikiee homo Yisuunna oyaivaara kumimakama kiee tee ³⁴ iva tuuvaa kaanaivaa kooyaa teeravai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Ivo Anutuuqaa Mmaapu tuanaivovee. Yuvuaano itaa kua tiravai.

Yisuuva ari ngiaammuaa tauraiyara tiravai

³⁵ Kiasa kioo vauvo patauduu Yuvuaano diitoo kava numa ivau ari ngiaammuaavaitana tasipama dioo vainno ³⁶ tooduu Yisuuva ngioo taroo viravai. Ngioo taroo vuduu Yuvuaano inna too vainno innara tunoo: Taatee. Anutuuqaa Puara Sipisiipa Nnaakaraivo aa ngioo kuainoo, ³⁷ tuduu rikiada ari ngiaammuaavaitana iva tuu kuaivaa rikiada Yisuunna vata rada inna nnaagiaivau viravai. ³⁸ Vuduu too Yisuuva hanigia ivaitana inna nnaagiai vuuvaa too ivaitana yapara ruoo tunoo: Mo ngia

aaniivaaraida buaama rada ngiaannee? tuduu rikiada ivaitana inna sai tunoo: Ravai-o, a dee nnavakiinna variannanee? tiravai. Ii nnutu Ravaiavee kiasa nnutu ivaa oyaivo tunoo: Vitaira-o, tiravai. ³⁹ Tuduu rikioo Yisuuva ivaitana sai tunoo: Numa taatee, tuduu rikiada ivaitana numa ivo varuuvaki teeda inna tasipama varuduu suaivo haatapoo hannauduu rikiada inna tasipama vairavai.

⁴⁰ Ngiaammuaa taaravaitana Yuvuaanaa kuaivaa rikiada Yisuunna nnaagiai vuvaitana vuvai nnutu Adiriaaso. Ivoono Simoono Petoroosaa kataivovee. ⁴¹ Vauya patauduu Adiriaaso tauraa makee tuduu ari vavaanna Simoonara buaama roo tooduu inna too vauduu too tunoo: Anutuuga mmataama kiasa vadi Misiavaa vaa ta taunnano ti too vainoo, tiravai. Misiaa nnutuuvoota Kirisii nnutuuvootama mmuaa oyaivai. ⁴² Adiriaaso itaa kua kiasa kioo Simoonaa vitoo Yisuunnasi vuduu Yisuuva inna too tunoo: Aanna a Simoono a Yuvuaanaa mmaapukuavee. I nnutu karaasaivo Kipaasovee. Yisuuvaano itaa kua tiravai. Yutayaiya kuaivakidiri kiasa nnutuuvo Kipaasovee. Ari vo kua Ereengaivakidiri kiasa nnutuuvo Petoroosovee. Nnutu Petorooso kiasa oyaivoonno sikau ooravai.

Yisuuva Piriipaya Nataneerayara tiravai

⁴³ Vauya patauduu Yisuuva Karirayaa kuanee kiasa voo tooduu Piriipo inna too vauduu too tunoo: Ni nnaagiai ngianee, tiravai. ⁴⁴ Piriipo Betesaita diaa vaidivai. Ivo Adiriaasooya Petoroosaya yoosinnaivakinnaavai. ⁴⁵ Piriipo oro Nataneeraara buaama roo tooduu inna too vauduu too inna tunoo: Musiiva mmaanna tuu kuaivaki fafaara rooduu vadi forofetaa vooyaataama fafaara roo vaidiiva vaa ta taunnano. Inna nnutuuvo Yisuuvavee. Nasareeta diaa vaidivai. Yoosiipaa mmaapuvaivee, ⁴⁶ tuduu rikioo Nataneero inna yaparainno tunoo: Mo datai mminnaa yoketaavai Nasaretadiri nniivainnee? tuduu rikioo Piriipo tunoo: Ai, numa taanee, tiravai.

⁴⁷ Kiasa kioo inna vitoo nnuuvaa Yisuuva too Nataneeraara tunoo: Aa vadi aavo Isarairaa vadi tuanaavaivee. Hama unnakuaivo innaki vaivaivee, ⁴⁸ tuduu rikioo Nataneero Yisuunna yaparainno tunoo: Ai, dataama kiee ni taannanee? tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A nnaammuaivaava oyaivaki variannano hama Piriipo aita kua tirama kiasa neenanaa i tauvaivee, ⁴⁹ tuduu rikioo Nataneero inna sai tunoo: Vitaira-o, a Anutuuga Mmaapukuavee. A Isarairaiya kieetaikuavee, ⁵⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A nnaammuaivaava oyaivaki variannani na i tauvaara i kiasa i mmiaukainna a niyara kutaavaivee kiannano. A makee taannaivaava kiisavai taannano. Fai yapooma nnaagiai a kaayau pinaa ari vookaraiyauvaa taanaravaivee, ⁵¹ kiasa kioo tunoo: Na kua kutaavai i kiasa i mmiaunoo. Fai a teeno ngiauvo voo sai ngioo sainai idadiri Na Vaidiiva Mmaapuuvaa niyara aangeraiya oro teeda tuma teeda kiasavaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

2

Yoosinna Kenaa diaa ngiaammuaivaava nnaataivaava ruu kieeravai

¹ Yapooma taara suaivaitana taika kioodoo voo suaivaki Karirayaa aakiaivaki vau kiisa yoosinnaivaava nnutuuvo Kenaa ivaki iya ngiaammuaivaava nnaataivaava varada rummuaara iiravai. Rummuaara iida varuduu Yisuunna kaano ivaki variravai. ² Ivaki varuduu iya Yisuunna ari ngiaammuaivaava aayanna tuduu yeenna nnaara nni-ravai. Nnida gionna kiasapuuya tasipama varida nuunaida yeennaiyauvaa nneedada ³ vuaina suuyaivaava nna taika kioodoo rikioo Yisuunna kaano inna tunoo: Vaa iya vuaina suuyaivo taikaivaivee, ⁴ tuduu rikioo inna sai tunoo: Ai, mo aanna a gionnonna itaa kua ni kiannanee? Hama i mmoorivaivee. Na mmoori nakaarivaivee. Hama ni suaivo nnino, ⁵ tuduu rikioo kaano yeenna mmira ngiaammuaivaava tunoo: Ivo tiivaugiataama rikiada iikiatee, tiravai.

⁶ Yutayaa gionna kiasapuuya ngiari mmammaiyauvaa finira mmaanna aataru-yauvo airi airi aataruyavai vairavai. Ivaara pinaa kuu yavaiyauvo yaaku saivai

karasaidiri mmuaavai ivau vairavai. Yavaiyauvo hama kiisa paanna yavaayauvai. Hokoba pinaa yavaayauvaivee. ⁷ Yisuuva yeennara haitatuuda mmiraiya tunoo: Nnooriivaa vita rada aa yavaa aayauvaki tusaatee, tuduu rikiada vita rada tusooduduu yavaiyauvaa sannaiyauvunu roberobeeduu ⁸ Yisuuva iya tunoo: Inna aikioo, vita rada oro yeennaiyauvaara haitatuura vaidiivaa mmiatee, tuduu rikiada vita rada oro inna mmuduu ⁹ nnoo rikiooduu nnoori tuanaivo vaa hanigioo vuaina suuya tuanaavai vauduu ivo iya vitoovakira hama arinaima teerama kioodoo yeennara haitatuuda mmiraiya arinaima teeravai. Ivo iya vitoovakira hama arinaima toovaara ivo kieevatiivaara aayanna tuduu ¹⁰ nnuduu inna tunoo: Mmuakiaa vaidiia tauraa yoketaa vuaina suuyaivaa yapa kiaani rikiada nneedada nnaa ausa rasiti varada variaani teeda nnaagiai maisai vuaina suuyaivaa yapaavai. Hama a itaama yapaannanoo. Anna makee nnaagiainna a yoketaa vuaina suuyaivaa yapaannanoo, tiravai.

¹¹ Yisuuva Anutuugaa mmoori ari vookarauvaa Karirayaa aakiaivaki vau yoosinna kiisa Kenaa ivaki tauraa toosa hara iiravai. Ivo ivaki toosa hara uu mmooriivaa uduu teeda ari ngiaammuauya ivo uu mmooriivaa oyai tuanaa yoketaivaa teeda innara kutaavaivee tiravai.

¹² Ivo uu mmooriivo taika kioodoo ivo ari kaanootama ari kataidoota ari ngiaammuadootama oro kiisa suai Kapanauma variravai.

Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki viravai

(Matai 21:12-13; Marakaa 11:15-17; Rukaaso 19:45-46)

¹³ Yutayaiya buusaivaa nnutuuvo Varaigiataivaa iya nneera suaivo vainima nnuduu rikioo Yisuuva Yerusareemara viravai. ¹⁴ Vioo vioo oro nuunaira nnau pinaivaki tooduu ivaki vaidiia puara burimakau sipisiipaiyauvaata ngiaamma mirunnaiyauvaatama vooya mmida irisai sikauyauvaa varooya hara kiada varida inna tooduu vaidi sikau yanaiyauvaa kioodoo irisai sikau mmuyaiyauvaa mmuuyaataama hara kiada varida inna teeravai. ¹⁵ Inna tooduu rikioo Yisuuva iibanna fiyama kioovaadiri utuoo iya ripiinno iya puara burimakau sipisiipaiyauvaata ivakidiri ruputuoo vatooduu mmaanai tiida viravai. Vuduu rikioo ivo irisai sikau mmuyaiyauvaa mmuuya para-paaraiyauvaa rauru sereguatiima kieeravai. ¹⁶ Sereguatiima kioo vaidiia ngiaamma mirunnaiyauvaa kiada irisai sikauyauvaa varooya tunoo: Iyauvaa varada mmaanai kuatee. Sa ngia ni Napoonna nnauvaki irisai irisai vareera aataruuvaa iikiatee, ¹⁷ tuduu rikiada ari ngiaammuauya yaata utida Anutuugaa kua fafaara voovai vauvaara iya yaata utida rikieeravai. Fafaaraivo vainno Anutuugaa nnauvaara tinoo: I nnauvaara ni mmuduuya riraivo ni aakiaivaki kaayauma suvuainoo. Fafaaraivo vainno itaa kua tiivai.

¹⁸ Yisuuva itaama uuvaara Yutayaa vaidi vooya inna yaparaida tunoo: Gioono i tikiai a iikiannanee? Dee mmoori ari vookaraivaa fai a iino yoketaivai teeda kiaara: Anutuugo inna tasipaikio rikioo iivaivee, kiaranee? ¹⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Aa nnau aavaa ngia havarata kikiyai fai na kava taaravooma suai heeka kiaanaravaivee, ²⁰ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ai, hama yopeemavee. Aa nnau aavaa heekoo aataruuvaa vaa ta taunnavaai. Taara vaidivaitana yuku yaaku taika kiada vo vaidivai yaaku saivai karasaidiri mmuaa nuanuvai (46) iya heeka taika kieeravai. Fai a aikiooma taaravooma suai heekaananee? tiravai.

²¹ Yisuuva hama nuunaira nnau pinaivaara itaa kua tiravai. Ivo ariiyara tiravai. ²² Ivaara ivo nnaagiai Anutuugo inna tuduu putuuvakidiri diitoo suaivaki ari ngiaammuauya iva itaa kua tuu kuaivaa arinaima rikieeravai. Rikiooduu Anutuugaa kua fafaaraivaaraata Yisuuva tuu kuaivaaraatama kutaavaivee tiravai.

Yisuuva gioonna kiaapuuya aakiaiyauvaki teeravai

²³ Yisuuva buusa Varaigiataivaa nneera suaivaki Yerusareema nuainno varuduu rikiada iva Anutuugaa mmoori ari vookarauyauvaa uuyauvaara kaayau gioonna

kiaapuuya innara kutaavaivee tiravai. ²⁴ Tuduu Yisuuva gioonna kiaapu mmatayaiya aakiaiyauvaki toovaara iya innara yoketaida kutaavaivee tuuvaara hama iyara inna yoketairavai. ²⁵ Hama vaidi voovoono gioonna kiaapuuya aakiaiyauvaki vau kuaiyauvaa inna kiaa mmiravai. Ivo ariinoo arinaima iya aakiaiyauvaki teeravai.

3

Yisuuva Nikotimaasaatama kua tiravai

¹ Farisai vaidi voovai nnutuuvo Nikotimaaso ivoota Yutayaiyaki kieetavai varuuvo ² heenaki Yisunnasi vioo tunoo: Vitaira-o, vaa ta taunnava. Anutuugo i titaa kiaikiai a tummuannaikua a vitaira mmooriivaa iikiannano. Fai vaidi mmatayaa voovoono hama Anutuugaa yaagueeqaivo inna tasipano rikioo hama Anutuugaa mmoori ari vookaraivaa a iikiannaneema iinaravaivee, ³ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Na kua kutaavai i kiaa i mmiaunoo. Fai hama vaidi voovoono hanigioo nnaakara meedi roosiima karaasavai varioo fai hama Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivaki taanaravaivee, ⁴ tuduu rikioo Nikotimaaso inna sai tunoo: Mo dataama vaidi vaa yokovaa kiaivo kava hanigioo nnaakara meedi roosiima karaasavai varinarannee? Fai ivo kava ari kaanaa ausaivaki varino mmata kino too karaasavai varinarannee? ⁵ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Na kua kutaavai i kiaa i mmiaunoo. Fai hama vaidi voovoono nnooriivoota mmannasaivootama mmata kiaivo hama Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuanaravai. ⁶ Mmammaivo iikiatai mmooriivo mmammaivaa mmaraavai. Anutuugaa Mmannasaivo iikiatai mmooriivo Anutuugaa Mmannasaivaa mmaraavai. ⁷ Anutuugaa Mmannasaivo i mmata kinai rikiee hanigiee nnaakara meedi roosiima varianeera na i kiaa i mmiau kua ivaara sa nnikiaraakianee. ⁸ Yuunnaivo ari ngiatai suaivaki ivo korokorooma roo nuaikiai a mmanna akuaivaa rikiee hama ivo kuai nniivaa taannano. Ivaa roosiima Anutuugaa Mmannasaivo vaidiivaa iikio too hanigioo karaasavai variivaa hama ta taunnavaivee, ⁹ tuduu rikioo Nikotimaaso inna yaparainno tunoo: Mo datainne? ¹⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A vaidi nnoonakuavee. A Isairaa gioonna kiaapuuya vitaira vaidikuavee. Mo aaniira aa kua aavaa oyaivaa hama a tuqinnama rikiaannanee? ¹¹ Na kua kutaavai i kiaa i mmiaunoo. Ti yaatana vai kuaivaata ti avu tai kuaivaatama ta kiaunnani ngia mmuakiaaya hama ti kuaivaa rikiaano. ¹² Na mmatayaa vai mminnaiyauvaara ngii giaa ngii miaukai hama ngia rikiaano. Ngiau aapu vai mminnaiyauvaara na ngii giaa ngii minai fai ngia dataama rikiaaranee? ¹³ Hama vaidi voovoono ngiau aapuvaki kuaivaivee. Na Vaidiivaa Mmaapuuvono ivakidiri tummuaiuvono vaa neneeno nnaasu ivaki tauvaivee. ¹⁴ Nnaaru vaidi Musiiva koo mmuyai gaanga yoosinnaivaki unnakua yapaivaa kapaaqaivaadiri iima kioo ngiauvau yatari sagaivau haara kiooneema vaidiiva Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ngiauvau yatari sagaivau ni haara kiaaravai. ¹⁵ Haara kikio rikioo fai gioonna kiaapu voovoono niyara kutaavaivee tioo fai tupatupaa variraivaa varaanaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

¹⁶ Anutuugo mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaiyara pinaama mmuduuya ruoo ari Mmaapu mmuaa tuanaa ivaa titooduu tiiravai. Gioonna kiaapu innara kutaavaivee kaiya eeyara putida taikeevora titooduu tiiravai. Iya tupatupaa variraivaa varaa-teeraivara titooduu tiiravai. ¹⁷ Ivo ari Mmaapuuvaa mmatayaa titooduu tuoo hama gioonna kiaapuuya kua pinaivaki yapaanaraivara tiiravai. Iya vitoo aataru yoke-taivau yapaanaraivara tiiravai.

¹⁸ Gioonna kiaapu voovoono innara kutaavaivee tiivaaki hama kua pinaivo innaki vaivai. Gioonna kiaapu voovoono hama innara kutaavaivee tiivaaki vaa kua pinaivo innaki vaivai. Ivo hama innara Anutuugaa Mmaapu mmuaa tuanaivovee tiivaara kua pinaivo innaki vaivai. ¹⁹ Kua pinaivo vaivaa aataruuvo ataama vainoo. Mmekaivo vaa mmatayaiyasi tiikiainnaataida iya hama innara mmuduuya ruaano.

Iya maisa aataruuvaa vaa iida taivaara upisiivaki vai aataruuvaara mmuduuya ru-
aanoo. ²⁰ Gioonna kiaapu voovoono vaa maisa aataruuvaa iivoono hama mmeeki-
aivaara mmuduuya ruoo hama innasi nniivai. Mmeekiaivoono ivo maisa aataru
iivaa kookievoora kiaa hama mmeekiaivaasi nniivai. ²¹ Gioonna kiaapu voovoono
kua kutaivaara yaata utuoo iivoono mmeekiaivaasi nniivai. Hama arinaidiri iirainno
Anutuugo tiivaugiataama iivai. Mmeekiaivoono ivo ii mmooriivaa kookieekiaiveera
mmeekiaivaasi nniivaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

Yuvuaano Yisuunna oyaivaara kooyaa tiravai

²² Ii suai ivo taika kioodoo Yisuuva ari ngiaammuauyaataama yoosinna Yutayaivakira
viravai. Vidada oro ivakinnaiya tasipama varidada iya nnoori apiravai. ²³ Ii mmuai
suai ivaki Yuvuaano vo yoosinna Sareema vainima vau yoosinnaivaa nnutuuvo Ain-
oona ivaki varioo gioonna kiaapuuya nnoori apiravai. Nnoori haruunga pinaivo
ivaki vauvaara ivo ivaki iya nnoori apiravai. Gioonna kiaapuuya ivo iya nnoori
apuaiveeraivaara mmannammanna innasi nnuduu ivo ivaki iya nnoori apiravai.
²⁴ Hama oovi nnauvaki inna yapaara suaivo nnuduu iiravai.

²⁵ Yutayaa vaidiia mmamma finira mmaanna aataruuyauvaara Yuvuaanaa ngiaam-
mua vooyaata Yutayaa vaidi voovaatama pinaama kua yaagueeqama tiravai. ²⁶ Itaa
kua tuuvaara iya Yuvuaanaasi oro inna kiaa mmida tunoo: Vitaira-o, nnaaru vaidi
voovai nnoori Yorotaanaa siri sainai i tasipama dioo vauduu a innara iqii vaidi tuanaa
ivoovee tunnaivo aanna makee ivoono gioonna kiaapuuya nnoori apuoo varinoo. Apuoo
varikiai mmuakiaa gioonna kiaapuuya i pikiada innasi kuaano, ²⁷ tuduu rikioo Yu-
vuaano iya sai tunoo: Hama giaasidiri gioonna kiaapu voovoono mminnaivaa varaivai.
Anutuugoono mmikio varaivai. ²⁸ Na kiaaduu vaa ngiengieenoo rikieeravai. Na
kiaano: Hama neenoo vaidi Misiaa Anutuugo mmataama kioovovee. Anutuugo inna
tauraa niinnaadee titooduu na nniravaivee. Na itaa kua tiravai. ²⁹ Nnaata vaati vareera
suaivaki vaatiivo safuuma ari nnaataivaa varaivai. Vaatiivaa seena ngiaammua
voovoono oro inna tasipama diivo innara faannainno varioo kati inna kuaivaa rikiaikio
inna yoketaivai. Itama iivaara ni sirigairaiivo niiki vaivo vaa pinaavai vainoo. ³⁰ Fai
ivoono tauraa varino inna nnutuuvo pinaavai kuanaravai. Vinai fai na nnaagiai varino
ni nnutuuvo hameetainaravaivee. Yuvuaano itaa kua tiravai.

Vaidi voovoono ngiau aapuuvakidiri tiiravai

³¹ Ivoono ngiau aapuuvakidiri tuuvoono mmuakiaaya yaataravai. Mmatayaa diaa
vaidi voovoono mmata aavau varioo mmata aavau vai mminnamminnaiyauvaara
nnaasu kua tiivai. Ngiau aapuuvakidiri tuuvoono mmuakiaaya yaataroo ³² ari
toovaaraata ari rikioovaaraatama tikiai hama gioonna kiaapu voovoono rikiaivai.
³³ Fai gioonna kiaapu voovoono inna kuaivaa tuqinnama rikioo puaisa utino mmoori
kaanaivo vainai teeda seena gioonna kiaapuuya kiaara: Anutuugo kua tiivo kua
kutaavai vaivaivee, kiaravai. ³⁴ Anutuugo titoovoono Anutuugaa kuaivaa tiivaara iya
itaa kua kiaravai. Anutuugo Mmannasa Yoketaivaa inna mmikio innaki suvuaikio
Anutuugaa kuaivaa tiivai. ³⁵ Ari Koovaano ari Mmaapuuvaa kaayauma mmuduuya
ruoo inna tinoo: Mmuakiaa mminnaiyauvaara na diauneema eenoo dianee, tiivai.
³⁶ Gioonna kiaapu voovoono inna Mmaapuuvaa kutaavaivee tiivoono vaa tupatupaa
variraivaa varaivai. Gioonna kiaapu voovoono inna Mmaapuuvaa kuaivaa hama
rikiaivoono fai hama tupatupaa variraivaa varaanaravai. Anutuugaa nnannateeraivo
fai tupatupaa innayaa vainaravaivee.

4

Yisuuva gioonna Samariaivaatama kua tiravai

¹ Yisuuva gioonna kiaapuuya nnoori apuduu inna nnaagiai nuauyaano Yuvuaanaa nnaagiai nuau gioonna kiaapuuya yaataroo kuaivaa Farisaiya rikieeravai. ² Mo hama Yisuuva ariinoo nnoori apiravai. Ari ngiaammuauyaano nnaasu nnoori apiravai. ³ Iva uu mmooriivaa Farisaiya rikioovaara Yisuuva rikioo diitoo ari ngiaammuauyaataama Yutayaa mmataivaa pikiada kava vara ranada Karirayaa mmataivakira viravai. ⁴ Iya Karirayaa vuu aataruuvau kuaaree kiaa kiada Samariaa mmataivaa vuutaidaadiri viravai.

⁵ Vidada oro ivaki vau yoosinna voovai nnutuuvo Sukaraa ivaki viravai. Nnaaru Yakoopo ari mmaapuuvaa Yoosiipaa mmuu mmataivo vainima vauduu ⁶ Yakoopo hanuu kioo doofa nnooriivo ivaki vauduu ikianna tammauduu Yisuuva aataru hokobaivau nnududuu inna pirisauduu doofa nnooriivaa siriivau hara kioo variravai.

⁷⁻⁸ Vaa ari ngiaammuauya nnida tarada yoosinnaivaki vida sikaunnaadiri yeen-naiyauvaa yookaakiaara vida kieeravai. Vida kiooduu Yisuuva ivau hara kioo varioo tooduu gioonna Samariaa voovai nnooriivaa vitaanara nnuduu too Yisuuva inna tunoo: Nnooriivaa vita niita ni mianee, ⁹ tuduu rikioo Samariaa gioonnaivo inna sai tunoo: Ai, a voopinnaa Yutayaakuavee. Nene vo Samariaa gioonnava. Aanna a dataama kieennainna nnoorira ni yaparakiannanee? tiravai. Yutayaa gioonna kiaapuuyaata Samariaa gioonna kiaapuuyaataama makemakee ngiariiyara ngiariiyara nnannateera tasipama varuuvaara gioonnaivo itaa kua tiravai. ¹⁰ Yisuuva inna kua sai tunoo: Anutuugo gioonna kiaapuuya kati mmii aataruuvaa vaa a arinaima tee rikiee na nnoorira i yaparakiavuaa ni oyaivaa arinaima tee ni yaparakiannatiri. Na nnoori ari vookaravuaa i mmiautiri. A ivaa nnee tupatupaa variravuaa varaannatirivee, ¹¹ tuduu rikioo inna sai tunoo: Yokeera-o, hama a nnoori toori vitaanaravootainoo. Nnooriivo hokoba soopavaki varinoo. A deevakidiri tupatupaa hara kioo varii nnooriivaa vitaanarannee? ¹² Ti nnaakuva Yakoopoono aa doofa nnoori aavaa hanuu kioo ivo ari mmaapuudoota ari puaraidootama nneeda kioovaa ti mmiravai. Iva nnoonna vaidivai variravai. A inna yaataraannakuannee? ¹³ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Gioonna kiaapu voovoono aa nnoori aavaa nnaa kino fai kava inna nnoori rainaravai. ¹⁴ Gioonna kiaapu voovoono na inna mminara nnooriivaa nnaa kino fai hama kava inna nnoori rainaravai. Nnoori na inna mminaraivo fai inna aakiaivaki nnoori rumuruuma roosiima tupatupaa varinono fai ivo tupatupaa variravuaa varaanaravaivee, ¹⁵ tuduu rikioo gioonnaivo inna sai tunoo: Yokeera-o, mo aa nnoori aavaa ni mianee. A ni minai na nnaa kiee fai hama kava ni nnoori rainai hama kava aavakidiri na numa vita ree nnaanaravaivee, tiravai.

¹⁶ Yisuuva inna kiaa mmioo tunoo: Mo oro ai vaatiivaara aayanna tino i tasipama ngiaivee, ¹⁷ tuduu rikioo gioonnaivo inna sai tunoo: Hama na vaatiaataivaivee, tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A hama na vaatiaataivaivee kiannaivo kutaavai kian-nanoo. ¹⁸ Vaa a yaaku saineetu vaati varaannava. Aanna a makee vaidiivaa tasipama variannaivo hama i vaativai. A kutaavai kiannavaivee, ¹⁹ tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Yokeera-o, vaa na tauvai. A forofetaakuavee. ²⁰ Ni nnaakukiaiya aa taapi aavaudiri ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuugaa mmiravai. Ngia Yutayaa vaidiiaa kiaanoo: Yerusareema nuunaira nnau pinaivaki nnaasu ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuugaa mmiatee, kiaavaivee, ²¹ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Rikiaanee. Fai suai voovai nninai hama ngia gioonna kiaapuuya aa taapi aavaunnaata Yerusareemaivakiriaatama ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa ni Napoonna mmiaaravai. Fai sabisaabi mmuakiaa yoosinnaiyauvakidiri inna mmiaaravaivee. ²² Ngia gioonna kiaapu Samariaiya hama ngia ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa mmiraivaa oyaivaa arinaima teeda rikiaavai. Ta gioonna kiaapu Yutayaiya titi ausa mmuduuyaiyauvaa mmiaunnaivaa oyaivaa aikiooma ta teeda rikiaunnavai. Titiikidiri Anutuugo tino gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanaravoo nniivai. ²³ Gioonna kiaapuuya kutaa tuanaa ni Napoonna ausa mmuduuya mmiraiya ngiari ausaiyauvakidiri kua

kutaa tida ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmiaara suaivo fai nninaravai. Ai, vaa nninoo. Ni Napoova gioonna kiaapuuya kua kutaa tida ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiaaraiyara buainno varinoo. ²⁴ Anutuugo inna mmannasavai. Fai gioonna kiaapuuya ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuugaa mmiaaraiya ngiari ausaiyauvakidiri kua kutaa tida ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiatee, tiravai.

²⁵ Tuduu rikioo Samariaa gioonnaivo inna sai tunoo: Vaa na rikiauvai. Misiaa vaidivai Anutuugo inna mmataama kioovo fai nninaravai. Iya innara Kirisiivavee kiaivo fai nninaravai. Ivoono ngioo mmuakiaa mmooriivaara ti kiaa ti mminaravaivee, ²⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Mo na aita kua kiau aavo inna na ivoona iikiaunoo, tiravai.

²⁷ Yisuuva itaa kua tuu saivaata ari ngiaammuauya kava vara ranada nnida tooduu Yisuuva gioonnaivaata kua tiao varuduu teeda nnikiarairavai. Nnikiaraida hama voovoona gioonnaivaa tunoo: Aaniira a ngiannanee? tuduu hama voovoona Yisunna tunoo: Aaniira innaata kua kiannanee? tiravai.

²⁸ Hama itaa kua tuduu rikioo gioonnaivo ari nnoori tooriivaa pikioo kava vara ranoo vioo vioo oro yoosinnaivaki gioonna kiaapuuya kiaa mmioo tunoo: ²⁹ Vaidi voovoona mmuakiaa mmoori na iikiauvaa kooyaa ni giaa ni miivaa numa taatee. Ivo Misiaivonnee? ³⁰ tuduu rikiada gioonna kiaapuuya yoosinnaivaa pikiada Yisunna taara nniravai.

³¹ Iya nnida varuduu Yisunna ngiaammuauya inna vuavi tida tunoo: Vitairo, yeenna nnaanee, ³² tuduu iva iya sai tunoo: Na nnaanara yeennaivaa hama ngia taanoo, ³³ tuduu ari ngiaammuauya ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Vaa vaidi voovoona yeennaivaa varoo inna mmiinnee? ³⁴ tuduu Yisuuva iya tunoo: Ni titeeraivoono niyara tii kuaivaa na rikiee ivo mmoori ni muuvaa na iinana taika kino rikioo inna ni yeennavai.

³⁵ Ngia mmuakiaaya kiaanoo: Fai kuraaga taarama taarama taikanai yeenna kaanaivo nneeravaata vainai ta varaaravaivee, kiaavai. Na ngii giaa ngii miee kiaunoo. Yeenna mmooriyauvaki tuqinnama haitatuuma taatee. Ngia varaateeraiyauvo vaa aikiooma kaanainno nneeravaata vainoo. ³⁶ Mmoori vareera vaidiivo ari mmoori varaivaa irisai kaanaivaa safuuma varoo sirigaivai. Ivaa roosiima ta gioonna kiaapuuya tupatupaa variravaa varaateeraivaara ta iya vitada sirigakiaunnvai. Yeenna kaanaivaa vareera suaivaki yeenna hauvaa utiraiyaata yeenna kaanaivaa vareeraiyaatama mmuaavaugiataama sirigakiaaravai. ³⁷ Ivaara nnaaru tuu kua voovai tunoo: Vaidi voovoona mmooriivaki yeenna hauvaa utikio voovoona kaanaivaa varaivaivee. Itaa kua tuuvo kutaa kuavai. ³⁸ Ngia hama mmoori vareeraivaki na ngii titaukai ngia yeenna kaanaivaa vareeraiyavee. Ngiari vooyaano ivaki mmoori varoovakidiri ngia iya mmoori kaanaivaa varooyavee. Yisuuva mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kioo itaa kua tiravai.

³⁹ Samariaa gioonna kiaapuuya yoosinna Sukaraa varuuya ii gioonna ivo tauraa vaa iya kiaa mmioo tunoo: Mmuakiaa mmoori na iikiauvaa ivo kooyaa ni giaa ni miivaivee, tuuvaara kaayau gioonna kiaapuuya ngiari ausaiyauvaa hanigiada Yisunnara kutaavaivee tiravai. ⁴⁰ Itaa kua tuuvaara iya innasi nnuu suaivaki yaagueeqama inna tunoo: Ti tasipama varianee, tuduu Yisuuva iya tasipama taara suai variravai.

⁴¹ Varuduu ivo iyaata kua tuu kuaivaara kaayau vooyaano ngiari ausaiyauvaa hanigiada innara kutaavaivee tida ⁴² gioonnaivaa tunoo: Anna vaa ta ausa hanigiada innara kutaavaivee kiaunnvai. Hama a kiannaivaara ta iikiaunnaano. Iva kuaivaa ti kiaa ti mmikiai ta rikiaunnaivaara iikiaunnaano. Vaa ta rikiaunnvai. Iva kutaa mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variraiya vitoo yoketaivau yapaanaraiovee, tiravai.

Yisuuva vaidi kieetaivaa mmaapuuvaa tuqinneeravai

⁴³ Yisuuva iya tasipama varuu suaivaitana taika kioodoo ivo diitoo Karirayaara viravai. ⁴⁴ Vaa ivo tauraa ariiyara tunoo: Vaidi forofetaivaara mmuakiaa yoosinnaiya innara yoketaakiaani ari yoosinna tuanaia hama innara yoketaakiaavaivee, tiravai. ⁴⁵ Ivo Karirayaara vioo vioo oro tooduu gioonna kiaapuuya innara sirigairavai. Vaa iyaata Yerusareemaivaki vida buusaivaa nnutuuvo Varaigiataivaa nneera suaivaki iva uu mmooriivaa taa kioovaara iya innara sirigairavai.

⁴⁶ Innara sirigaida varuduu Yisuuva yoosinna kiisaivaa nnutuuvo Kenaa tauraa ivo ivaki nnoori tuanaivaadiri vuaina suuyaivaa uuvakira kava viravai. Vioo vioo oro varuduu Kapanauama vaidi kieeta voovoono ivaki hara kioo varuduu ari mmaapu-uvo nniitaroo homo Kapanauama variravai. ⁴⁷ Ii kieeta vaidi ivo Yisuuva Yutayaa mmataivaa pikioo Karirayaa mmataivaki nnuu kuaivaa rikioo oro inna yaparainno tunoo: Kapanauama ivaki tiee ni maapuuvoo kiisa suai putinara iivaa tuqinnaanee, ⁴⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Fai ngia mmuakiaaya hama mmoori ari vookara ari vookaraivaa teeda hama ngia niyara kutaavaivee kiaaravaivee, ⁴⁹ tuduu rikioo vaidi kieetaivo tunoo: Yokeera-o, ni maapuuvoo putivoora tiee akiairainai ni tasipama tummuane, ⁵⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Kuane. Fai i mmaapuuvoo diitoo kati hara kioo varinaravaivee, tuduu ivo Yisuuva kuaivaara kutaavaivee kiaa kioo vioo vioo ⁵¹ oro tooduu ari mmoori varoo ngiaammuauya saidi nnida inna tunoo: Vaa i mmaapuuvoo diitoo kati hara kioo varinoo, ⁵² tuduu rikioo iva iya yaparainno tunoo: Dee suaivau inna nniitaraivo pikiaivainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Nau ikianna tammaa i mmaapuuvaa ikiayanaivo taikaivaivee, tiravai. ⁵³ Iqii suai ivau Yisuuva tunoo: Fai i mmaapuuvoo diitoo kati hara kioo varinaravaivee, tuuvaa koova rikieeravai. Rikioo ivoota ari mmuaa nnauvaki varuuyaataama innara kutaavaivee tiravai.

⁵⁴ Yisuuva Yutayaa mmataivaa pikioo numa Karirayaa mmataivaki varuuvo Anutu-uqaa mmoori ari vookarau voovai vaa tauraa iima kioo ivaa nnaagiaivau iqii mmoori ivaa iiravai.

5

Yisuuva vaidi nnoori siriivau vauvaa tuqinneeravai

¹ Yutayaiya buusa nneera suaivo vainima vauvaara Yisuuva Yerusareemara viravai. ² Yerusareema vagiaamunna keegia voovai nnutuuvo Puara Sipisiipaiya keegiavai vairavai. Ii keegia ivaa vainima vau nnoori haruungaivaa nnutuuvo Yutayaiya kuaivakidiri Betasataa vauduu nnau haaya yaaku saivai ivaa siriivau vairavai. ³ Vauduu kaayau gioonna kiaapu mmammaiyauvo maisauya iyauvaki vairavai. Gioonna kiaapu avu huruutauyaataama mmudanna rauyaata yuku yaaku putuuyaataama iyauvaki vairavai. (Iyauvaki vaidi varida nnooriivo korokoroonaraivaara faannaida variravai. ⁴ Varuduu vo suai vo suai Udaangaivaa aangeraa voovoono tuo nnooriivaki vuduu nnooriivo korokorooduu vaidiivaa mmammaivo maisauvo tauraa nnooriivaki vuvaa mmammaivo yoketauduu nniravai.) ⁵ Iya nnau haayaiyauvaki vauduu vaidi voovoono kaayau nuanu (38) nniitaroo nnaasu varuu mmanna mmuyai vaidiivootama iyauvaki vauduu too ⁶ Yisuuva Yerusareema vioo ivaki inna too ivo kaayau suai ivaki varuuvaara arinaima rikioo inna yapara ruoo tunoo: I nniitaraivo taikaanaraivaara i yoketainnonnee? ⁷ tuduu rikioo inna sai tunoo: Yokeera-o, nnooriivo korokorookiai rikiee kiaunoo: Dee vaidi voovoono ni sootu utuoo nnoori haruunga korokoroovaki ni yapaanarannee? kiaa kiee tauko hameetaano. Na airineetu kuane-ree tiee iina variee taukai vaidiiva ni yaatarada ngiari nnaasu nnoori haruungaivaki makemakee kuaavaivee, ⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Diitee ai kegeennaivaata varee kuane, ⁹ tuduu rikioo makee tuduu inna nniitaroovo taikooduu diitoo ari kegeennaivaata varoo viravai. Ii suai ivaki Yutayaiya kati varuu suaivo vairavai.

¹⁰ Vauduu Yutayaa vaidiia nookiannaivaara mmamma tuqinnoo vaidiivaa tunoo: Anna ta kati varira suaivai. Ai kegeennaivaata varee vaa a ti mmaanna tira kua aataru voovai hatokaannano, ¹¹ tuduu rikioo iya sai tunoo: Vaidi ni tuqinnaivoono ni tinoo: Ai kegeennaivaata varee kuane, tiki ai na varee ngiaunoo, ¹² tuduu rikiaada iya inna yaparaida tunoo: Mo gioono i tinoo: Ai kegeennaivaata varee kuane, tiki ai a varee ngiannanee? ¹³ Iya itaa kua tuduu rikioo mmamma tuqinnoo vaidiivo Yisuunnara yaata vueennairavai. Gioonna kiaapuuya ivaki suvuau kioovaara Yisuuva ari voodaa vioo kiooduu vaidiivo innara yaata vueennama kieeravai.

¹⁴ Nnaagiai Yisuuva nuunaira nnau pinaivaa aakiaivaki tooduu mmamma tuqinnoo vaidiivo inna too vauduu too inna tunoo: Taanee. Vaa i mmammaivo yoketaano. Tauraa a maisama variannavai. Nnaagiai maisa aataru pinaivo ivaa yaataravoono aisi vainoora sa kava mminnamminnaa maisaivaa varaanee, ¹⁵ tuduu rikioo ivaki pikioo vioo Yutayaa vaidiia kiaa mmioo tunoo: Vaidiivaa nnutuuvo Yisuuvaano ni tuqinnaivaivee, ¹⁶ tuduu vaidi Yutayaiya ngiari kati varira suaivaki Yisuuva Anutuuga mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa uuvaara ii suai ivaki toosa hara inna mmaara iiravai.

¹⁷ Iida varuduu Yisuuva iya tunoo: Ni Napoova mmoori varoo varikiai neeta mmoori varee variaunoo, tiravai. ¹⁸ Ivo itaa kua tuuvaara iya kaayauma inna ruputu kiaara iiravai. Vaa ivo tauraa iya kati varira suaivaki aataru voovai hatokoo nnaagiai Anutuuga ni Napoovavee tioo Anutuuga roosiima mmuaakaraama varuuvaara iya inna ruputu kiaara iiravai.

Yisuuva ari Koova tuduu mmooriivaa iiravai

¹⁹ Inna ruputu kiaara uuduu Yisuuva iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Na inna Mmaapuvai variee hama na yopeema nenenaidiri mmoori vooyauvai iikiau vai. Ni Napoova iinno varii mmooriyauvaa na tee iyauvaa nnaasu na iikiau vai. Ni Napoova ii mmooriyauvaa na inna Mmaapuuvootama iikiau vai. ²⁰ Ni Napoova niyara mmuduuya riivaara mmuakiaa mmoori ari iyyauvaa ni vitaivai. Ngia teeda nnikiaraakiateera ivo vo mmoori vooyauvai tauraa ni vitai mmooriyauvaa yaataraanara mmooriyauvaa fai ni vitainaravai. ²¹ Ni Napoova vaa putuuya tiki ai diitada hara kiada variaaneema na inna Mmaapuuvootama ni iikiatainai gioonna kiaapuuya na iinai fai iya tupatupaa variaaravai. ²² Hama ni Napoova ariinoo gioonna kiaapu voovai kua pinaana yapa kioo yaparaivai. Kua pinaana yapa kioo yaparaira mmoori aataru mmuakiaavai vaa ari Mmaapuuvaa ni mivaivee. ²³ Gioonna kiaapuuya kua yoketaivaa ni Napoonnara kiaaneema na inna Mmaapuuvaa niyaraatama kua yoketaivaa kiateera ni Napoova kua pinaana yaparaira aataruuvaa ni mivaivee. Hama gioonna kiaapu voovoono na inna Mmaapuuvaa niyara kua yoketaivaa tioo hama ni Napoova ni titoovaaraatama kua yoketaivaa tiivai.

²⁴ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu voovoono ni kuaivaa tuqinnama rikioo ni titoovaara kutaavaivee tiivoono tupatupaa variraivaa vaa varaivaivee. Fai hama ivo kua pinaivaki varinaravaivee. Vaa aikiooma putiraivaa iva yaatara kioo tupatupaa variraivaa varaivaivee. ²⁵ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Suai voovai fai nninaravai. Ai, mo vaa aavaa nninoo. Fai hama ausa hanigieeraida putiraiya roosiima variaya na Anutuuga Mmaapuuvaa ni kuaivaa rikiaada arinaima rikiaiyano fai aikiooma tupatupaa variraivaa varaaravai. ²⁶ Tupatupaa variraivaa oyaivo ni Napoova ni mikio innaki vaineema na inna Mmaapuuvaa niiki vaivai. ²⁷ Na Vaidiivaa Mmaapuvai variauvaara ivo kua pinaivaara Dianeera ni tiki ai na diauvai. ²⁸ Sa ivaara ngia nnikiaraakiatee. Ii suai ivo nninai rikiaada vaa putuduu hau kiooya ni kuaivaa rikiaada ²⁹ mmata nnauvakidiri diitaaravai. Vooya vaa yoketaa mmoori varooya diitada tupatupaa variaaravai. Vooya maisa mmoori varooya diitakio kua pinaivaki iya yapa kinai ngiari mmoori maisaiyauvaa irisaiyauvaa varaaravai.

Vaidi vooyaano Yisuunna oyaivaara kooyaa tiravai

³⁰ Hama na yopeema nenenaidiri mmooriivaa iikiaunoo. Anutuuqo kua ni giaa ni miivaugiataama na kua pinaivaara diee vaina iikiaunoo. Hama nini iikiatai mmooriivaa na iikiaunoo. Ivo ni titoovaa inna iikiatai mmooriivaa na iikiaunoo. Ivaara kua pinaivaki ni kuaivo safu tuanaavai vainoo.

³¹ Fai neneenoo nenenaidiri niniyara kua voovai tino fai ni kuaivo hama kaanainaravai. ³² Ari voovoono niyara kuaivaa tiivo varinoo. Vaa na rikiaunoo. Ivo niyara tii kuaivo kutaavai vainoo. ³³ Ngia Yuvuaanaa kuaivaa rikiaaraivaara vaidiyya titooduu innasi vuduu ivo niyara kua kutaivaa tuuvaa vaa ngia rikieeravai. ³⁴ Vaidi mmatayaa voovoono niyara kua kutaivaa tiivaa hama ni rikiaatainoo. Anutuuqo ngii vitoo aataru yoketaivau ngii yapa kiaiveeraivaaraina Yuvuaano niyara kua kutaivaa tiivaara kati na itaa kua kiaunoo. ³⁵ Yuvuaano ngia toobaivaa subi kiaavo too ruvuaaheeraivaa roosiima varuduu ngia innara aikioovaivee tida inna mmeekiaivau kiisa suai varida inna kuaivaara sirigairavai. ³⁶ Ni mmooriyyauvoono Yuvuaano niyara tuu kuaivaa yaataravai. Ni mmooriyyauvaa ni Napoova ni muduu na iima taika kiaa mmooriyyauvoono ni oyaivaa kooyaa vitaikiai teeda gioonna kiaapuuya kiaanoo: Ari Koovaano inna titaa kiaikio tiivaivee, kiaavai. ³⁷ Ni Napoova ni titoovoono ariinoo niyara tiivai. Ngia hama inna kuaivaa rikiada hama inna viri nnikiivaa taavai. ³⁸ Ivo ni titooduu na tummuaiavaara ngia hama kutaavaivee kiaivaara hama inna kuaivo ngiiki vainoo. ³⁹ Ngia Anutuuqaa kua fafaaraivaa makemakee jaarida yaata utida kiaanoo: Ta ivaa jaarida tupatupaa variraivaa varaaravee, kiaa iikiaanoo. Ii kua fafaara ivo niyara tikiainnaata ⁴⁰ mo ngia tupatupaa variraivaa varaaraivaara hama niyara kutaavaivee kiaa kiada hama niisi nnida ivaa varaanoo.

⁴¹ Vaidiyya niyara yoketaavee kaiya kuaivaa hama na rikiauvai. ⁴² Vaa na ngii tauvaivee. Ngia hama Anutuuqaa mmuduuya ruaivaa vaa na tauvaivee. ⁴³ Na ni Napoovaano ni titooduu na tummuaiavaa hama ngii ausaiyauvo ni varainoo. Fai ari vo vaidi voovoono arinaidiri tiivoono nnino fai ngii ausaiyauvo inna varaanaravai. ⁴⁴ Ngia ngiingiiyara ngiingiiyara yoketaavaivee kiaivaara sirigakiaanoo. Anutuuqo mmuaavoono ngiiyara yoketaavee tiivaa hama ngia ivaa varaara iikiaanoo. Itaama vaikiai mo ngia dataama innara kutaavaivee kiarannee? Hama yopeemavee. ⁴⁵ Ngia sa yaata utuatee. Hama na ngii mmaara kuaivaa ni Napoonnaata kua tinaravai. Nnaaru varuu vaidi Musiiva ngii tuqinnaanaraivaara ngia yaata utida ivaa puaisakama utuaanoo. Fai ivoono ngii mmaara kuaivaa tinaravai. ⁴⁶ Ngia ivo tuu kuaivaa rikiada kutaavaivee tutiri. Ni kuaivaaraatama rikiada kutaavaivee kiaatirivee. Ivoono niyara fafaara reeravai. ⁴⁷ Ngia hama ivo fafaara roo kuaivaa rikiada kutaavaivee kiaatiri. Dataama kiada ni kuaivaaraatama rikiada kutaavaivee kiaatirinne? Yisuuvaano Yutayaiyaata itaa kua tiravai.

6

Yisuuva vaidi kaayau (5000) yeenna mmiravai

(Matai 14:13-21; Marakaa 6:30-44; Rukaaso 9:10-17)

¹ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioodoo nnaagiai vo suai voovaki ari ngiaammuauyaataama kanuuvaki karada nnoori Karirayaa vuai nnutuuvo Tiperiaa nnoori haruungaivaa karada sainai viravai. ² Vuduu teeda kaayau gioonna kiaapuuya Yisuunna nnaagiai viravai. Iva Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa iinno nniitarooya tuqinnooduu toovaa iya inna nnaagiai viravai. ³ Vuduu Yisuuva ari ngiaammuauyaataama nnoori sainai taapiivau karada ivau variravai. ⁴ Ii suai ivaki Yutayaiya buusa Varaigiataivaa nneera suaivo vainima vairavai. ⁵ Vauduu Yisuuva tooduu kaayau gioonna kiaapuuya innasi nnida varuduu ivo Piriipaa tunoo: Aa gioonna kiaapu kaayau aaya yeenna nnaaraivaa ta deevakidiri varaunannee? tiravai.

⁶ Yisuuva Piriipaa iinno taanaree kiaa inna itaa kua tiravai. Vaa ivo iinaraivaa ariinoo too rikieeravai.

⁷ Piriipo inna kua sai tunoo: Fai ta kaayau sikauyauvaadiri yaaku vaidivaitana yuku yaaku taika kiada (200) yookaama kiada yeennaiyauvaa varada kikiyai iya kiisa kiisama nnaasu nnaaravaivee, ⁸ tuduu ari ngiaammuau voovai Simoono Petoroosaa kataivaa nnutuuvo Adiriaaso Yisuunna tunoo: ⁹ Aa ngiaammuau aavau dioo vai aavo bereeta yaaku saivai utu kioo tavau taaravaitanaatama utinoo. Dataama mmuakiaa gioonna kiaapu aavaki variaa aaya iyauvaa nnaarannee? ¹⁰ tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Gioonna kiaapuuya tikiai variatee, tuduu rikiada kaayau ferefuruunnaiyauvo ivau vauyauvunu hara kiada variravai. Varuduu teeda vaidiiya nnaasu yaaruduu kaayau (5000) ivau variravai. ¹¹ Varuduu Yisuuva bereetaiyauvaa tu kioo vainno Anutuugaata kua yoketaivaa kiaa kioo ari ngiaammuauya mmuduu gioonna kiaapuuya hara kiada varuuya mmiravai. Mmi kiooduu Yisuuva tavauvaitanaatama mmuaikaraama kioo iya mmuduu iya nnaataama utuuvaara nneeravai. ¹² Nnooduduu iya ausaiyauvo rasi-tuduu rikioo Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Yeenna nneeda kiaa arai yatiiyauvaa rupi nuunama yapaatee. Iya yeenna saiyaavai nnaa unaageenama pikiaarinnoo, ¹³ tuduu rikiada iyauvaa rupi nuunama kiada yeenna bereeta yaaku saivai nneeda kioo arai yatiiyauvaa rupi nuunama utua yaakuuvaitana yukukidiri taarama rummua yapa kieeravai.

¹⁴ Yapa kiooduu teeda Yisuuva Anutuugaa mmoori ari vookarauvaa uuvaa gioonna kiaapu ivaki varuuya teeda tunoo: Forofetaa voovai mmatayaa tiinaraivo kutaa tuanaa aanna ii vaidi ivovee, ¹⁵ tuduu Yisuuva too rikiooduu iya nnida inna puaisa utida vitada kieeta vaidivai inna yapaaree kiaa uuduu rikioo ivo arivana taapiivaura keenaa viravai.

*Yisuuva nnoori veraivau nuairavai
(Matai 14:22-23; Marakaa 6:45-52)*

¹⁶ Vuduu hannainno varuduu rikiada ari ngiaammuauya nnoori haruungaivakira tiida ¹⁷ siriivaudiri ngiari kanuuvaa varada nnoori sainai kava vara ranada Kapanau-mara nniravai. Nnida varuduu heenauduu Yisuuva hama akiairaama kioo iyasi nniravai. ¹⁸ Hama nnuduu yuunna yaamurukaivo nnooriivaa rummua ketekaatooduu ¹⁹ ari ngiaammuauya yatari sagaiyauvaa utida nnooriivaa ruvuatia rada nnoori vuutaivau nnida varida tooduu Yisuuva nnoori verenoovau raa roo iyasi ngioo ngioo kanuuvaa vainima nnuduu teeda ari ngiaammuauya kaayauma aatuuravai. ²⁰ Aatuuda varuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Sa aatuukiatee. Na ngiaunoo, ²¹ tuduu rikiada iya innara sirigaida tunoo: Mo kanuu aavaki karee ngianee, tuduu ivaki karoo varinee tuu saivaata vaa iya yaata utua rada kuaaree kiaa vuu yoosinnaivaki kanuuvo numa diravai.

Gioonna kiaapuuya Yisuunnara buairavai

²² Vauya patauduu kaayau gioonna kiaapuuya homo nnoori haruunga siri sainai hara kiada varuuya yaata utida kiaanoo: Nau ta taunnano mmuaa kanuuvai nnaasu ivau vaivai. Yisuuva hama ivaki karoo ari ngiaammuauya tasipama kuaivaivee, kiaa kiada ivaara vaa iya arinaima teeda rikieeravai. Ari ngiaammuauya inna pikiada iyananaa vuvvaa vaa iya arinaima teeda rikieeravai. ²³ Teeda rikiada varida tooduu vaidiiya yoosinna Tiperiaadiri ngiari kanuuyauvaa varada nniravai. Nnida Udaanga Yisuuva yeenna bereetaiyauvaa Anutuugaata kua yoketaivaa kiaa kioo gioonna kiaapuuya mmuduu nnoovau vainima nnida ivau iiravai. ²⁴ Iida varuduu gioonna kiaapu ivaki varuuya Yisuunnaraata ari ngiaammuauyaraatama buaama rada tooduu hama iya teeda vauduu teeda iyaatama sunada kanuuyauvaki karada Kapanau-mara Yisuunnara buaama rada viravai.

Yisuuva ngiau aapuuvakinnaa yeennaivovee

²⁵ Vidada nnoori haruunga siriivau oro tooduu Yisuuva iya too vauduu teeda inna tunoo: Vitaira-o, a दौरा सुअि न्गिअनुकअिनुअि नुअा अअवु अिअनुअे? ²⁶ तुदुु रिकिू इवू इयू सै तुनुू: नू कुू कुतूअवै न्गी गिू न्गी मिअनुू. न्गी येअनुू अेरैतूअवुवू न्नेदू तुदुु न्गी न्नातूअू अतुदुु न्नुवूअरूदू न्गी न्नियरू अूअू रूदू न्गीनुू. हुअू नू अनुतुूूूू म्मूरी अरू वूकरूअवू अिकुूअदुु न्गी तुवूअरूदू न्गी न्नियरू अूअू रूदू न्गीनुू. ²⁷ येअनुू न्नेरूअवुवू अुदूदूनरूअवुवूअरू सू म्मूरी वरूअतै. येअनुू अरू वूकरूअवू तुडतुडू वूरूअवूअरू म्मूरी वरूअतै. इ येअनुू इवू अू नू वूदूइवूू अूअुडूवूनुू न्गी म्नरूवू. नू नूडूवू अनुतुूूूनुू नू म्मतूअू कुू अू अूकुूू नू म्मूरीवू अू इनरूकुवै तुवूअरू नू न्गी म्नरूवूअवै, ²⁸ तुदुु रूकुूदू अू अूनुू अूडरूदू तुनुू: मू तू दे म्मूरीवू अूदू अू अनुतुूूूू म्मूरीअवुवू अूकूअरूनुू? ²⁹ तुदुु रूकुूडू यूसुवू अू सै तुनुू: अू नू तूनरू कुू अूवू अूनुू अनुतुूूूू म्मूरीवू. इवू तूतू वूदूइवूअरू कुतूअवूअवै कुूतै, ³⁰ तुदुु रूकुूदू अू अूनुू सै तुनुू: अू दे म्मूरी अरू वूकरूअवू अूइनू अू तू तूदू अू इतू कुू कुूनुूअवूअरू कुतूअवूअवै कुूअरूनुू? ए अूइनुू म्मूरीवू अूइनरूनुू? ³¹ तुू तूतू न्नुअकुूकुूअू कुू म्मूअू गूअू अूूसूनुूअवूकुू वरूदुु येअनुूअवू न्नुतुूवू न्नेअवू तुदुु न्नेरूवू. इवूअरू अनुतुूूूू कुू अूूअरूवू वूनुू तूनुू: इवू न्गीअू अूडूवूकुूदूरी येअनुूअवू कुूदुु तुदुु न्नेरूवूअवै. अूूअरूवू इतू कुू तुूवूअवै, ³² तुदुु रूकुूडू यूसुवू अू सै तुनुू: नू कुू कुतूअवू न्गी गिू न्गी मिअनुू. मूसूअू हुअू न्गीअू अूडूवूकुूदूरी तुूरू येअनुूअवू न्गी मूरूवूअवै. नू नूडूवूअनुू येअनुू तुनुूअवू न्गीअू अूडूवूकुूदूरी न्गी मूवूअवै. ³³ अनुतुूूूू न्गी मू येअनुूअवू अूनुू इवू न्गीअू अूडूवूकुूदूरी तुू तुडतुडू वरूअरूअवू गूूनुू कुूअू म्मतूअू वरूअूअवू म्मूअवू, ³⁴ तुदुु रूकुूदू अू अूनुू सै तुनुू: उदूअू-ò, इ येअनुू इवू म्मनुूनुूनुू तू म्मूअनुू, ³⁵ तुदुु रूकुूडू इवू तुनुू: मू न्नेनुू अूनुू येअनुूअवू. अू गूूनुू कुूअूडू अू येअनुू अूवू न्नेदू तुडतुडू वरूअरूअवू. गूूनुू कुूअू वूवूनुू नूसू न्नुअवूनुू अू हुअू न्नियरू अूनुू येअनुू रूनरूवू. गूूनुू कुूअू वूवूनुू न्नियरू कुतूअवूअवै तुूवूनुू अू हुअू न्नियरू अूनुू रूनरूवू.

³⁶ वू नू तूरू न्गी गिू न्गी मुअुकूअनुूनुू न्गी नू तूदूअूतूदू हुअू न्गी नूअरू कुतूअवूअवै कुूअनुू. ³⁷ गूूनुू कुूअू अनुतुूूूू नू म्नरूअू अू म्मुअूअवू m्मुअूअवू नूसू न्गीअरूवू. नूसू न्नुकुू अू हुअू नू अरू ओडू तूनरूवू. ³⁸ हुअू नूनुू अूकुूतू m्मूरीवू अू इनरूअवूअरू नू न्गीअू अूडूवूकुूदूरी तुूरूवू. नू तूतूवू अूनुू अूकुूतू m्मूरीवू नू इनरूअवूअरू न्गीअू अूडूवूकुूदूरी नू तुूरूवू. इवूअरूनुू नू हुअू अरू ओडू तूनरूवू. ³⁹ नू तूतूवू अूनुू अूकुूतू m्मूरीवू अूतूअू वूनुू. गूूनुू कुूअू इवू नू मूअू अू नू हुअू वूवू अूकुूैरूनुू अू डूअू अूतूै अूडूनुू n्नुअूगू सुूअूवूकुू अू तूनुू रूकुूदू dूतूदू तुडतुडू वरूअरूवू. ⁴⁰ नू नूडूनुू अूनुू अूकुूतू m्मूरी वूवू अूतूअू वूनुू. गूूनुू कुूअू m्मुअूकुूअू nू अूनुू m्मूअूडूवू nू तूदू न्नियरू कुतूअवूअवै कुूअू अू तुडतुडू वरूअरूअवू. अू अूडूनुू n्नुअूगू सुूअूवूकुू nू अू तूनुू रूकुूदू dूतूदू तुडतुडू वरूअरूवूअवै, तुूरूवू.

⁴¹ वू यूसुवू अरूअरू तुनुू: येअनुूअवू न्गीअू अूडूवूकुूदूरी तुूवू न्नेनुूवै, तुवूअरू यतूअू वूदूइवू अूनुू अूनुूअू न्नुअूगूअूगूैरू कुू तुूरूवू. ⁴² इयू तुनुू: अू, अू वूदू अूवू अूसूडू a म्मूअूडू यूसुवूवै. वू तू अूनुू कुूनुू अूनुूनुू तूनुूनुूअवू. मू अूनुू दूतूअू कुूनुूनुू इवू तूनुू: नू न्गीअू अूडूवूकुूदूरी तुूरूवूअवै, तुूनुू? ⁴³ तुदुु रूकुूडू यूसुवू अू तुनुू: सू न्नियरू अूनुूअूगूैरू कुू कुूतै. ⁴⁴ हुअू गूूनुू कुूअू वूवूनुूनुू डूडूै कुू नूसू न्नुअरूवू. नू नूडूवू नू तूतूवूनुूनुू अूनुूनुू कुू तूनुूनुू इवू नूनुू dूनुू dूनुू dूनुू नूनुू n्नुअरूवू. इवू नूनुू अू अूडूनुू n्नुअूगू सुूअूवूकुू nू तूनुू रूकुूडू dूतूतू तुडतुडू वरूअरूवू. ⁴⁵ n्नुअरूू अूडूडूतूअू रूू कुूअूअवूकुू वू कुूअवू वूनुूनुू: गूूनुू कुूअू m्मुअूकुूअू अू अनुतुूूूू कुूअवू अू कुू a m्मूनुू अू वूतूअरूवूअवै. कुू अूूअरूवू वूनुू कुूअवू इतू कुू तुूवू. गूूनुू कुूअू m्मुअूकुूअू m्मुअूअवू m्मुअूअवू

ni Napoonna kuaivaa arinaima rikiada iva iya vitai aataruuvaa arinaima taiya fai niisi ngiaaravai. ⁴⁶ Hama gionna kiaapu voovoono ni Napoonna taivaivee. Neenoo Anutuugaasidiri tummuaivoono nnaasu ni Napoonna tauvaivee.

⁴⁷ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gionna kiaapu voovoono ausa hanigioo niyara kutaavaivee tiivoono tupatupaa variraivaa vaa varaivaivee. ⁴⁸ Ngia yeennaiyauvaa nnaa kiada variaivaa roosiima neenoo ngii yeennavai variaunoo. ⁴⁹ Nnaaru koo mmuyai gaanga mmataivau Anutuugo ngiau aapuuvakidiri yeennaivaa nnutuuvo menaivaa ngii taato nnaakukiaiyan yapa kioodoo nnaa kiada varida nnaagiai putiravai. ⁵⁰ Mo aa yeenna aavo ngiau aapuuvakidiri tiivaa fai gionna kiaapu voovoono nnaivo hama putinaravai. ⁵¹ Aa yeenna aavo ngiau aapuuvakidiri tiivo variraivaa oyaivo neenoovee. Fai gionna kiaapu voovoono aa yeenna aavaa nnaivoono fai tupatupaa varinaravai. Aa yeenna aavaa na inna mminaraivo inna ni mmammavai. Gionna kiaapu mmuakiaaya tupatupaa variateera fai na putuee ni mmammaivaa iya mminaravaivee, tiravai.

⁵² Tuduu rikiada Yutayaa vaidiia yaagueeqama ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo; Mo dataama kioo aa vaidi aavo ari mmammaivaa ti mminai ta nnaarannee? tiravai. ⁵³ Yisuuva iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngia hama Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ni mmammaivaata ni kiauvaatama nneekio rikioo fai hama tupatupaa variraivo ngiiki vainaravai. ⁵⁴ Gionna kiaapu voovoono ni mmammaivaata ni kiauvaatama nnaivoono vaa tupatupaa variraivaa varaivaivee. Fai itainnonno yapooma suai nnaagiai na tino kava diitaanaravai. ⁵⁵ Ni mmammaivo inna yeenna tuanaa nneeraivovee. Ni kiauvo inna nnoori tuanaa nneeraivovee. ⁵⁶ Gionna kiaapu voovoono ni mmammaivaa nnoo ni kiauvaa nnaivoono ni tasipama varikiyai na innaki variaunoo. ⁵⁷ Ni Napoova tupatupaa variraivoono ni titoodoo na tiiravai. Ivo varikiaira tiee na variaunoo. Na variauvaara fai gionna kiaapu voovoono ni nnaivo fai tupatupaa varinaravai. ⁵⁸ Mo aa yeenna aavo ngiau aapuuvakidiri tiivo inna neenoovee. Aa yeenna aavo hama ngii taato nnaakukiaiya nnoo yeennaivaa roosiivaivee. Iya ivaa nneeda nnaagiai putiravai. Fai gionna kiaapu voovoono aa yeenna aavaa nnoo fai tupatupaa varinaravaivee, tiravai. ⁵⁹ Yisuuva Kapanauma nuunaira nnauvaki gionna kiaapuuya kua mmayaayaivaa kua mmuu suaivaki ari putinaraivaara ivo itaa kua tiravai.

Yisuuva tupatupaa variraivaara tiravai

⁶⁰ Yisunna nnaagiai nuau gionna kiaapu kaayauya iva tuu kuaivaa rikiada tunoo: Aa kua aavaa ta rikiaunnano mmuaararai kuavai. Mo deeyaano aikiooma rikiaarannee? Hama ta yopeema rikiaaravaivee, ⁶¹ kua kiada Yisunna kuaivaara iya itaama yaata utida hanigiaanigieera kuaivaa tuduu inna aakiaivo vaa rikieeravai. Rikioo ivo iya tunoo: Ii na kiau kua ivaa ngia rikiaavo ngii pikiaatannee? ⁶² Fai itaikiai Na Vaidiivaa Mmaapuuvo keenaa nene tummuaiwakira vinai rikiada fai ngia teeda dataakiaarannee? Fai ni kuaivaara kutaavaivee kiaarannee? ⁶³ Anutuugaa Mmannaivaivoono vaidi variraivaa vaidiivaa mmiivaivee. Nnabaivoono mmanna nnabavaivee. Na kiau kua aavo Mmannaivaava roosiivai. Fai tupatupaa variraivaa ngii minaravai. ⁶⁴ Na itaa kua kiau kai rikiada ngia hama vooya niyara kutaavaivee kuaavaivee. Yisuuva itaa kua tiravai. Vooya hama innara kutaavaivee kiaraiyara vaa Yisuuva tauraa rikieeravai. Vaidi voovoono inna nnammutuuiya kooyaa iya inna vitainaraivaaraatama vaa tauraa ivo arinaima rikieeravai. ⁶⁵ Yisuuva vo kua voovaata iya kua mmioo tunoo: Ivaaraina vaa na ngii giaa ngii miee kiaunoo: Fai Anutuugo hama gionna kiaapu voovai aakiaivaa yuruuno too fai hama niisi nninaravaivee, kiaunoo, tiravai.

⁶⁶ Yisuuva itaa kua tuuvaara inna nnaagiai gionna kiaapu kaayau nuauya inna pikiada ngiari toovau viravai. ⁶⁷ Vuduu Yisuuva iya vuvvaa too ari nnaagiai nuaira

ngiaammuaui yaakuuvaitana yukukidiri taarama tunoo: Ngieeta ni pikiada ngii kutaainnee? ⁶⁸ tuduu Simoono Petorooso inna sai tunoo: Udaanga-o, mo ta deevaasi kuaarannee? I kua kutaivo tupatupaa varira aataruuvaa kooyaa ti vitaivai. ⁶⁹ Anna makee ta aiyara kutaavaivee kiaa kiada a Yoketaa Tuanaikua Anutuugaasidiri tuuvaara ta rikiaunnano, ⁷⁰ tuduu Yisuuva iya sai tunoo: Na yaakuuvaitana yukukidiri taarama ngii mmataama kiau vai. Mo ngiikidiri voovai mmagia maisavai varinoo, tiravai. ⁷¹ Simoono vuai nnutuuvo Isariootaa mmaapuuvaa Yutaasaara Yisuuva itaa kua tiravai. Yisuunna ngiaammuaui yaakuuvaitana yukukidiri taarama varuuvakidiri Yutaasoono Yisuunna nnammutuuiya kooyaa inna vitainaraivovee.

7

Yisuunna kataunnaiya hama innara kutaavaivee tiravai

¹ Yisuuva iyaata kuaivaa kiaa taika kioo Karirayaa mmataivau nuairavai. Yutayaa vaidiiya inna ruputu kiaara uuvaara hama Yutayaa mmataivau inna kuatauduu Karirayaa mmataivau nnaasu nuairavai. ² Ii suai ivaki Yutayaiya buusa voovai nneera suaivo vainima nniravai. Ii buusa ivaa nnutuuvo Unnakua Nnauvaa buusavai. Ngiani taato nnaakukiaiya koo mmuyai gaangaivau nuaida varida unnakua nnauyauvaki varuuvaa yaata utida buusaivaa nneeravai. Iqii buusa ivo vainima nnuduu ³ Yisuunna kataido inna tunoo: Aa mmata aavau pikiee Yutayaa mmataivaki kuane. Gionna kiaapuuya i nnaagiai nuairaiya ee iira mmooriiyauvaa taateeraivaara kuane. ⁴ Vaidi voovai ari nnutuuvo ngiau aapu kuanaraivaara hama ari mmooriivaa hatainaravai. Ii mmoori ee iikianna iyauvaa iinaree tiee iinna mmuakiaa gionna kiaapuuya vitaakianee. ⁵ Ari kataido itaa kua kiaa kiada hama innara kutaavaivee tiravai. ⁶ Yisuuva iya tunoo: Na kuanara suaivo hama nninoo. Ngia kuaara suaivo sabi suaivai. ⁷ Gionna kiaapu mmatayaa diaiya ngiiyara mmuduuya ruaavai. Mo hama niyara mmuduuya ruaavai. Na kooyaa ngiani mmoori maisaiyauvaa iya vitaakiauvaara iya niyara nnannataavai. ⁸ Ngiengie buusa nnaara kuatee. Ni suaivo hama vaama nniivaara hama na ii buusa ivakira kuanaravaivee. ⁹ Ivo itaa kua kiaa kioo Karirayaa ivaki hara kioo variravai.

Unnakua Nnauvaa buusaivaa Yisuuva oro teeravai

¹⁰ Hara kioo varuduu ari kataido buusa nnaara vida kioodoo Yisuuva varioo ivootama nnaagiai viravai. Hama ivo kooyaa virama kioo hatauma viravai. ¹¹ Buusa nneera aakiaivaki Yutayaa vaidiiya innara buaama rada nuaida tunoo: Deevakiinno variinnee? ¹² tuduu gionna kiaapuuya innara ngiani avuki ngiani avukiida murumuru tuduu vooyaano tunoo: Yoketaa vaidivaivee, tuduu vooyaano tunoo: Hamavee. Ivo gionna kiaapuuya unnakua tioo varivaivee, ¹³ tuduu Yutayaa vaidiiyara iya aatuvaara hama gionna kiaapu voovoono kooyaa innara tiravai.

¹⁴ Hama kooyaa innara tuduu buusa nneera suai saivai homo vauduu Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki vioo gionna kiaapuuya kua kiaa mmioo variravai. ¹⁵ Kiaa mmioo varuduu rikiaada Yutayaa kieetaiya kaayauma nnikiaraida tunoo: Aa vaidi aavaa hama vitaira voovoono inna vitaivai. Mo dataama kioo ari vo kua ari vo kuaivaa ti kiaa ti mmiinnee? ¹⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Aa na ngii giaa ngii miau kua aavo hama ni kuavai. Anutuugo ni titoovaa kuavai. ¹⁷ Na ngii giaa ngii miau kuaivaa nenenaidiri yaata utuee ngii giaa ngii miaunnee? Vara Anutuugo ni giaa ni mii kuavaina na ngii giaa ngii miaunnee? Ngia ivaara yaata utuaano. Rikiaatee. Fai gionna kiaapu voovoono Anutuugaa yaata utiivaugiataama mmooriivaa iinaree tioo fai ivo niyara arinaima too rikioo tinara: Ivo Anutuugo inna kiaa mmuu kuaivaa tiivaivee, tinaravai. ¹⁸ Vaidi voovoono arinaidiri kuaivaa tioo ariiyara yaata utuoo ni nnutuuvo ngiau aapu vakiaiveera tiivai. Neenoo ni titoovaara yaata utuee ni titoovaa nnutuuvo ngiau aapu vakiaiveera tiee kutaa kuaivaa nnaasu tiee hama unnakuavaa

kiauvai. ¹⁹ Nnaaru Musiiva mmaanna tuu kuaivaa vaa ngii giaa ngii miravai. Mo ngia mmuaavai mmuaavai ivaa rikiadaata hatoka kiada hama safuuma variaavai. Ngia aaniira ni ruputu kiaara iikiaannee? ²⁰ tuduu rikiada gionna kiaapu ivaki nuunauya inna tunoo: Mmagia maisaivo i aakiaivaki hara kioo varinoo. Hama ta i ruputu kiaara iikiaunnao, ²¹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na mmuaa mmoori ari vookaravaa kati varira suaivaki iikiaukai ngia teeda nnikiaraakiaavai. ²² Musiiva mmamma hatokoo aataruuvaa ngii miravai. Ai, hama Musiinnasidiri nniivai. Ngii rubu tabeeyakidiri nniivai. Mo mmaanna tuu aataruuvaudiri ngia ngii nnaakara meedi mmaapuuya suai yaaku saivai karasaidiri taaravooma suaivo nnikiai iya mmam-maiyauvaa kati varira suaivaki hatokaavai. ²³ Musiiva tuu kuaivaa hatokeevoora kati varira suaivakiaatama ngia nnaakaraiya mmammaiyauvaa hatokaavai. Ngia itaama iikiaani na kati varira suaivaki vaidiivaa mmamma eyommaavai tuqinnauvaara aani-ira niiyara ngii ausaiyauvo nnannatainnee? ²⁴ Sa kuminayaa vaidiivaa teeda vaidi kua pinaivaa innaki yapaatee. Kua oyaivaara tuqinnama yaata utida safuuma kiada innaki kua pinaivaa yapaatee, tiravai.

Iya tunoo: Aanna Anutuuqo mmataama kioo

vaidi Misiavonnee? tiravai

²⁵ Tuduu rikiada Yerusareema diaa gionna kiaapu vooyaano tunoo: Aa vaidi aavaa iya ruputu kiaara iikiaa vaidiivonnee? ²⁶ Ai, taatee. Ivo kooyaa iya tasipama kua tioo varikiai hama iya inna kiaanoo. Vaa ti kieetaiya arinaima inna teeda kiaanoo: Aanna Anutuuqo mmataama kioo vaidiivovee, kiaannee? ²⁷ Anutuuqo mmataama kioo vaidiivo nnino rikioo hama gionna kiaapu voovoono ivo nniivaki taanaravai. Aa vaidi aavo nniivaki vaa ta taunnavavee, tiravai.

²⁸ Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki homo kuaivaa iya kiasa mmioo varioo kooyaa tunoo: Vaa ngia kutaa tuanaa ni taayannee? Vaa ngia na tummuua yoosinnaivaki taayannee? Hama na nenenaidiri tiiravai. Ni titoovoono inna kutaavai. Hama ngia inna taavai. ²⁹ Vaa na inna tauvai. Ivo ni titooduu na innasidiri tummuaiavaara vaa na inna tauvavee, ³⁰ tuduu rikiada vaidiia inna utuaara uduu inna suaivo hama nnuuvaara hama vaidi voovoono inna utiravai. ³¹ Hama utuduu iya nuunauvaki varuu gionna kiaapu vooyaano innara kutaavavee kiasa kiada tunoo: Anutuuqo mmataama kioo vaidi nninaraivoono aa vaidi aavo Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookaraiyauvaa iiyauvaa hama yopeema yaataraanaravavee. Aanna ii vaidi ivovee, tiravai.

Vaidi kieetaiyaano ngiaammuauya Yisuunna utuateera titeeravai

³² Tuduu rikiada Farisai vaidiia gionna kiaapuuya Yisuunnara itaa kua murumuru tuu kuaivaa rikiada iyaatama Anutuuqaara puara kati hudeera vaidi kieetaiyaatama nuunaira nnauvaara dira vaidiia titooduu Yisuunna utuaara iiravai. ³³ Yisuuva vaidi Farisaiya tunoo: Fai na homo kiisama ngii tasipama vari kiee ni titoovaasi kava kuanaravai. ³⁴ Fai na vinai ngia niiyara buaidada teekiai hama na ngii tee vainaravai. Na oro varinaraivaki hama ngia yopeema kuaaraivaara ngia niiyara buaidada teekiai hama na ngii tee vainaravavee, ³⁵ tuduu rikiada Yutayaa vaidiia ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida tunoo: Hama ta inna taateera tiivo ivo deenataa kuanarainno tiinnee? Ivo Yutayaa gionna kiaapuuya ari voopinnaa Ereenga yoosinnaivaki variaiyasi vioo Ereengaiya kiasa mminara kuanarannee? ³⁶ Ivo tinoo: Ngia niiyara buaidada teekiai hama na ngii tee vainaravai. Na oro varinaraivaki hama ngia yopeema kuaravavee, tiivo ari dee kuavainno tiinnee? tiravai.

Mmannasa Yoketaivo nnoori rumuruumaivaa roosiiravai

³⁷ Iya Unnakua Nnauvaa buusaivaa nneera suaiyauvo vakia roo vioo vioo taikaanara suaivo pinaa suavai vairavai. Ii suai ivaki Yisuuva diitoo puaisakama tunoo: Gionna

kiaapu voovoono inna nnoori raino niisi ngioo nnoori nnaivee. ³⁸ Anutuuga kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapu voovoono niyara kutaavaivee tiivaakidiri nnoori rumuruumaivo tiineema fai yoketaa nnooriivaa vaidiivo nnoo tupatupaa varira nnooriivo fai innakidiri mmannammanna tiinaravaivee. Fafaaraivo itaa kua tiivaivee. ³⁹ Yisuuva gioonna kiaapuuya innara kutaavaivee kiaiya Mmannasa Yoke-taivaa varaaraivaara itaa kua tiravai. Ii suai ivaki Anutuugo ari yoosinna ari vookarau-vaki hama Yisuunna vita yapooavaara hama Mmannasa Yoketaivaa titooduu tiiravai.

Gioonna kiaapuuya Yisuunnara taara yaata utiravai

⁴⁰ Gioonna kiaapu vooyaano iva tuu kuaivaa rikiada tunoo: Aa vaidi aavo kutaa forofetaa vaidi ta innara faannairaivovee, ⁴¹ tuduu vooyaano tunoo: Ivo Anutuugo mmataama kioo vaidiivovee, tuduu vooyaano tunoo: Ai, hama Anutuugo mmataama kioo vaidiivo Karirayaivakidiri nninoo. ⁴² Anutuuga kua fafaaraivo vainno tinoo: Fai Anutuugo mmataama kioo vaidiivo Davuitinna oyaivakidiri diitaanaravai. Davuitiiva varuu yoosinnaivaa nnutuuvo Pitiriheemaivaki kaano ivaki variivoono inna mmataa-naravaivee. Fafaaraivo itaa kua tiivaivee, ⁴³ tuduu rikiada Yisuunnara vooyaano vo yaata utiravai yaata utuduu vooyaano ngiari voovaugiataama yaata utiravai. ⁴⁴ Itaama uuvakidiri vooyaano inna utuaaree kiasa uduu hama voovoono inna utiravai.

Vaidi kieetaiya hama Yisuunnara kutaavaivee tiravai

⁴⁵ Hama inna utuduu rikiada nuunaira nnauvaara dira vaidiiva kava vara ranada Anutuugaara kati puara hudeera kieeta vaidiivaata Farisaiyaatama iyasi vuduu teeda iya yaparaida tunoo: Mo ngia aaniira hama inna utu kiada vaidi vitada aapi ngiaan-nee? ⁴⁶ tuduu rikiada iya sai tunoo: Ai, mo ta rikiaunnano tauraa hama vaidi voovoono aa vaidi aavo tii kua aavaa roosiima tiivaivee, ⁴⁷ tuduu rikiada Farisaiya iya tunoo: Ivo ngiitaata ngii unnakuainno tiinnee? ⁴⁸ Ti nnoonnaiyakidiriaata Farisaiyakidiriaatama dee vaidi voovoono innara kutaavaivee tiinnee? Hameetavee. ⁴⁹ Aa kumina gioonna kiaapu aaya kua mmaanna tuu kuaivaa hama rikiaiya Anutuugo irisai maisaivaa iya mmiivaivee, ⁵⁰ tuduu rikioo Farisaiyakidiri duu vaidi voovai nnutuuvo Nikotimaaso vaa tauraa Yisuunnaata kua tira vaidivoono iya tunoo: ⁵¹ Ta titi kua mmaanna tiraivaudiri hama vaidi voovoono tomeda iiraivaa irisaiava tauraananaa kati inna mmaara kua yeena rau kiada inna mmiaaravai. Ta kua pinaana inna yapa kiada kua oyaivaara arinaima inna rikiada inna tomedaivaa irisaiavaara kua yeena rau kiada inna mmiaaravaivee, ⁵²⁻⁵³ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Mo eetaata Karirayaa diaa vaidikuannee? Anutuuga kuaivaa jaaruee tuqinnama rikiaanee. Fai a teeno hama kaanainaravai. Hama vaidi forofetaa voovoono Karirayaadiri nniivaivee. Farisaiyaano itaa kua tiravai.

8

Gioonna vaati ruaivo ari vo vaidivai tasipooduu teeravai

¹ (Mmuakiaaya ngiari nnauki vida tara kiooduu Yisuuva taapi Oriveetaivaura viravai. ² Vioo vioo ivaki vauvo patauduu kava vara ranoo nuunaira nnau pinaivakira nniravai. Ivaki nnuduu teeda gioonna kiaapu mmuakiaa ivaki duuya innasi nuu-nauduu Yisuuva hara kioo varioo kuaivaa iya kiasa mmiravai. ³ Kiasa mmioo varuduu Anutuuga kua mmaanna kiasa mmiraiyaata Farisaiyaatama gioonna sabi nuairavaa vitada Yisuunnasi nniravai. Ii gioonna ivo ari vo vaidi voovai tasipooduu tooya inna vitada Anutuuga kua mmaanna kiasa mmiraiyaata Farisaiyaatama iyasi nnuduu teeda vitada Yisuunnasi nniravai. Numa gioonna kiaapuuya avuuvau ari mmaraa voovau kiada ⁴ Yisuunna tunoo: Vitaira-o, aa gioonna vaati ruua aavo ari vo vaidiiva tasipaikiati teeda vitada tiisi ngiaani ta vitada iisi ngiaunnano. ⁵ Aa gioonna aavaa roosiivaara Musiiva ti mmaanna kua voovai ti kiasa ti mmioo tunoo: Sikauyauvaa habati

kiada innayaa kagaarikio putuaivee. Musiivaano itaa kua tiravai. Eenoo aavaara dataa kuainna kiannanee? tiravai. ⁶ Iya inna iida teekio ivo koonnama tinai kua pinaivaa innaki yapaaraivaara iya itaa kua tiravai. Itaa kua tuduu rikioo Yisuuva hama iya kua sai tirainno kookama kioo varioo ari yaaku oopuuvaadiri mmataivau fafaara reeravai.

⁷ Fafaarainno varuduu iya sai ti kiaa ti mmianeeraivaara kava kava inna yaparauduu rikioo ivo diitoo iya tunoo: Ngia hama mminnamminnaa maisaatai voovoono ivonnaadee sikauvaa habati kioo tauraa innayaa kagaariaivee, ⁸ kiaa kioo kava kookama kioo varioo ari yaaku oopuuvaadiri mmataivau fafaara reeravai. ⁹ Yisuuva itaa kua tuduu rikiada mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai yokovaiya tauraa Yisuuva pikiada tiida viravai. Tiida vida kioodoo Yisuuva arivai nnaasu homo ivau kookama kioo varuduu gioonnaivo homo ivau dioo vairavai. ¹⁰ Dioo vauduu Yisuuva diitoo inna yaparainno tunoo: Gioonna-o, iya deepiida kuaannee? Hama voovoono mmannammanna aavau dioo vainno kua pinaivaa aiki yapainnee? ¹¹ tuduu rikioo inna sai tunoo: Nnoonna-o, hameeta kiaanoo, tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Neetama hama kua pinaivaa aiki yapaunoo. Kati kuanee. Sa keenaa mminnamminnaa maisaivaa varaanee, tiravai.)

Yisuuva gioonna kiaapu mmatayaa diaiya mmeekiavai

¹² Yisuuva kava nuunaira nnau pinaivaki gioonna kiaapuuyaataama kua tioo tunoo: Tooba subiaavo mmeekiaivo taineema na gioonna kiaapu mmatayaa diaiya mmeekiavai variaunoo. Gioonna kiaapu voovoono ni nnaagiai nniivo fai mmeekia taivau nnaasu kati hara kioo varioo hama upisiivaki kuanaravaivee, ¹³ tuduu rikiada Farisaiya inna tunoo: Eenaidiri aiyara itaa kua kianna kua ivo unnakuavai kiannanoo, ¹⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ai, hama na unnakuavai kiaunoo. Na niniyara kiau kuaivo kutaavaivee. Na ivakidiri tummuaiavaata na kuanaraivaataama vaa na tauvaara ni kuaivo kutaavaivee. Na ivakidiri tummuaiavaata na kuanaraivaataama hama ngia taavai. Vaa na tauvai. ¹⁵ Ngia mmanna mmatayaa diaaya roosiima kuaivaa niiki yapaunoo. Hama na vaidi voovai kuaivaa innaki yapaunoo. ¹⁶ Fai na vaidi voovaaki kuaivaa yapaanaree tie ni kuaivo kutaavai vainai na innaki yapaanaravai. Fai hama neneenoo iinaravai. Ni Napoova ni titoovoono ni tasipama iinaravaara na kua kutaavai innaki yapaanaravai. ¹⁷ Ngii kua mmaanna tuu kua voovai vainno tinoo: Fai taara vaidivaitana vaidi voovaaki kuaivaa yapa kikio mmuaavau vainai ivaara ngia kiaara: Kutaavaivee, kiaravee. Ngii mmaanna tuu kua voovai itaa kua tiivai. ¹⁸ Na neneenoo niniyara kiauuko ni Napoova ni titoovo nniyaraataama tiivaivee, ¹⁹ tuduu rikiada iya inna yaparaida tunoo: I koova deevaunno variinnee? tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Hama ngia ni teeda hama ni Napoonnaata taanoo. Ngia aikiooma ni taatiri. Aikiooma ni Napoonnaata taatirivee, tiravai.

²⁰ Yisuuva nuunaira nnau pinaivaa aakiaivaki vo nnau sikau yapeeraivaki dioo vainno ii kua iyauvaa iya kiaa mmuduu hama voovoono numa inna utiravai. Hama inna suaivo nnuuvaara hama inna utiravai.

Ngia hama na kuanaraivaki yopeema kuaravee

²¹ Hama inna utuduu Yisuuva yapooma keenaa iyaata kua tioo tunoo: Fai na ngii pikiee kuanaravai. Fai ngia niyara buaidada teekiai hama na ngii teenai ngia ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa tasipama putuaaravai. Na kuanaraivaki ngia hama yopeema kuaravee, ²² tuduu rikiada Yutayaa vaidiiya innara tunoo: Dee kuavainno ivo tinoo: Na kuanaraivaki ngia hama yopeema kuaravee, tiinnee? Ivo ariinoo ari ruputu kioo putinaravaara itaa kua tiinnee? tiravai. ²³ Tuduu rikioo Yisuuva vo kua vooyauvaataama iya tunoo: Ngia aa aduoo yoosinna aavaudiri diitaayavee. Na ngiau aapuuvakidiri diitauvaivee. Ngia aa mmata aavaudiri diitaayavee. Hama na aa mmata aavaudiri diitauvaivee. ²⁴ Ivaaraina na ngii giaa ngii miee kiaunoo: Ngia ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa tasipama putuaaravaivee, kiaunoo. Na ngii

giaa ngii miauvo neenoovee kiauvaara fai ngia hama kutaavaivee tiraida fai ngia ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa tasipama putuaaravaivee, ²⁵ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Mo a gioononnee? tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na tauraa ngii giaa ngii miau kuaivakidiri na niniyara kiasa kuaivaa kooyaa ngii giaa ngii miauvaivee. ²⁶ Na ngiiyaraata ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaaraatama tinara kuaivo airi kuayauvai vainoo. Ivo ni titoovoono kutaa tuanaavaivee. Na ivo tii kuaivaa nnaasu gionna kiaapuuya kiasa kookieema kiaunoo, ²⁷ tuduu rikiada ivo ari koonnara tuuvaa hama iya rikieeravai. ²⁸ Hama rikiooduu Yisuuva iya tunoo: Ngia Vaidiivaa Mmaapuuvaa ngiau aapu haara kikio rikioo ngii tinniyauvo rusitinai na ngii giaa ngii miauvo neenoovee kiauvaara fai ngia arinaima rikiaaravai. Hama neneenoo yopeema nenenaidiri mmooriivaa iirama kiese ni Napoova ni giaa ni muu kuaivaa nnaasu kiauvaara fai ngia arinaima rikiaaravai. ²⁹ Ni titoovoono ni tasipama varinoo. Ivo ari mmuduuya ruai mmooriivaa ni mikiai na iikiauko ivaara ivo ni tasipama varinoo. Hama ni pikiaikiai nenevana variaunoo, ³⁰ tuduu rikiada gionna kiaapu kaayauya ivo itaa kua tuuvaa rikiada innara kutaavaivee tiravai.

Vaidiyya ngiari yaata utiraiyauvugiataama

fai kati kuaaravai

³¹ Tuduu Yisuuva innara kutaavaivee tuuya tunoo: Fai ngia ni kuaivaa rikiada iidada ngia ni nnaagiai nuaira tuanaaya variaaravai. ³² Fai ngia itaida ngia kua kutaivaa arinaima rikiakio ivaara ngii ausaiyauvo takuasanai ngia mmamma dummukiara yoketai aataruuvaa iima rada kati kuaaravaivee, ³³ tuduu rikiada vooyaano Yisuuva sai tunoo: Aanna ta Aparahaamaa sidinnaidiyya variaunnao. Hama vaidi voovoono sikaunnaadiri yookaama kioo ti vitaivaivee. Mo aaniirainna a kiannano: Fai ngii ausaiyauvo takuasanai ngia mmamma dummukiara yoketai aataruuvaa iima rada kati kuaaravee, kiannannee? ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Mminnamminnaa maisa varaivoono ataama varinoo. Mmoori nakaaravai vaidi voovai sikaunnaadiri yookaama kioo vitoo puaisa utineema mminnamminnaa maisaivo ivaa varaivaa puaisa utivai. ³⁵ Vaidi voovoono sikaunnaadiri yookaama kioo vitai ngiaammuauvo hama inna mmaapu tuanaavoono inna oyaivaki tupatupaa varinaravai. Ari mmaapu tuanaavoono nnaasu ari oyaivaki tupatupaa varinaravai. Fai ari mmaapuvo ari sikaunnaadiri yookaama kioo vitai ngiaammuauya utuoo iya tinai teeda fai iya ngiari yaata utiraiyauvunugiataama kati kuaaravee. ³⁶ Ivaara fai na Anutuugaa Mmaapuuvoono ngii utino ngii ausaiyauvo takuasanai ngia kutaa tuanaa mmamma dummukiara yoketai aataruuvaa iima rada kati kuaaravaivee. ³⁷ Mo vaa na rikiauvai. Ngia Aparahaamaa sidinnaidiyya variaunoo. Mo ngia aaniivaara ni ruputu kiaara iikiaannee? Ngia hama ni kuaivaa rikiaivaaraida ni mmaara ni ruputu kiaara iikiaano. ³⁸ Neenoo ni Napoova ni vitaikiai tauvaara kiaukai ngia ngii gioova ngii giaa ngii miivaugiataama iikiaano, tiravai.

³⁹ Tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Mo Aparahaamo ti rubuungovee, tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia kutaa tuanaa Aparahaamaa sidinnaidi tuanaaya variaatiri. Ngia iva uuneema mmooriyauvaa iikiaatirivee. ⁴⁰ Na Anutuugaasidiri kua kutaivaa rikiee ngii giaa ngii miee variauvai vaidiivaa ngia ni ruputu kiaara iikiaano. Nnaaru Aparahaamo hama itau mmooriivaa iiravai. ⁴¹ Ngia ngii gioova uuneema iikiaano, tuduu rikiada inna sai tunoo: Hama ta maraasoo nnaakaraya variaunnayavee. Ti Koova mmuaavai Anutuuga varinoo, ⁴² tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Anutuuga kutaa ngii Gioova varitiri. Ngia niyara mmuduuya ruaatirivee. Na Anutuuga ni oyaivaasidiri tummuaiivoona aavau na variaukai ngia hama niyara mmuduuya ruaano. Hama na nenenaidiri tiiravai. Ivoono ni titaa kioodoo tiiravai. ⁴³ Mo ngia aaniira na kiau kuaivaa hama rikiaannee? Ngia ni kuaivaa rikiaavo

hama ngii iikiataikiaida hama tuqinnama rikiaanoo. ⁴⁴ Ngia aanna Sataangaa uru nnaakarayavee. Ngii gioonna ausaivo iikiataivau ngiita ngii iikiatainoo. Ivo nnaaru nnaaru varia roo ngioo varioo vaidiiaa ruputikiai putuaa vaidivai varivai. Hama kua kutaivo innaki vaivaara hama kua kutaa mmooriivaa iivai. Ivo unnakua tioo unnakua tira oyaivo innaki vaivaara makemakee ari unnakua tiraivaugiataama tiivai. ⁴⁵ Mo na kua kutaavai ngii giaa ngii miauvaara ngia hama ni kuaivaa rikiaanoo. ⁴⁶ Mo ngiikidiri vaa gioono ni taikiai na mminnamminnaa maisaivaa varauvaara ngia ni kiaannee? Ai, hameetavee. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaukai ngia aaniira hama ni kuaivaa rikiaannee? ⁴⁷ Gioonna kiaapu voovoono Anutuugaara mmuduuya ruaivoono inna kuaivaa arinaima rikiaivai. Ngia hama kutaa Anutuugaara mmuduuya ruaayara tidaida hama inna kuaivaa tuqinnama rikiaavaivee, tiravai.

Yisuuva Aaparahaamaara tiravai

⁴⁸ Tuduu rikiada vaidi Yutayaiya inna sai tunoo: Ta aiyara kiaunnaanoo: A Samariaa vaidi kumimakakuavee. Mmagia maisaivo i aakiaivaki vari vaidikuavee, kiaunnaivo ta kua kutaavaida aiyara kiaunnaanee? ⁴⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Mo na hama mmagia maisaivo ni aakiaivaki vari vaidivaivee. Na ni Napoonna mmooriivaa yoketaama varauko inna nnutuuvo ngiau aapu kuaikiai ngiengieenooda niyara maisa vaidivaivee kiaanoo. ⁵⁰ Na nini nnutuuvaa ngiau aapu yapaanaraivaara hama na iikiaunoo. Mmuaavoono ni nnutuuvaa ngiau aapu yapaanaraivo varinoo. Ivoono kua pinaivaara diraiovee. ⁵¹ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai gioonna kiaapu voovoono ni kuaivaa rikioo puaisakama utuoo iinnonno fai hama putinaravaivee, tiravai.

⁵² Tuduu rikiada vaidi Yutayaiya inna sai tunoo: Aanna vaa ta taunnaanoo. A kutaa mmagia maisaivo i aakiaivaki vari vaidikuavee. Vaa Aaparahaamo putuduu vaidi forofetaiyaatama putiravai. Mo a kiannanoo: Fai gioonna kiaapu voovoono ni kuaivaa rikioo puaisakama utuoo iinnonno fai hama putinaravaivee, kiannanoo. ⁵³ Vaa nnaaru ti rubuungo Aaparahaamo putiravai. A innara kiannanoo: Vaa na inna yaataraunoo, kiannanee? Vaa forofetaiyaatama putiravai. A yaata utuee giaa roosiima varinarainna kiannanee? ⁵⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na nini nnutuuvaa ngiau aapu yapa kiautiri. Kuminavai vaitirivee. Ni nnutuuvaa ngiau aapu yapaivo inna ni Napoova Anutuugovee. Ngia innaraida ti Anutuugovee tidaida ⁵⁵ mo ngia hama inna teeda rikiaavai. Vaa na inna tee rikiauvai. Fai na hama inna tee rikiauvaivee tiee ngii roosiima unnakua vaidivai varinaravai. Vaa na inna tee rikieenaina na inna kuaivaa rikiee puaisakama utuee iikiaunoo. ⁵⁶ Na mmatayaa tiee varinara suaivaa ngii rubuungo Aaparahaamo ivaa taanaraivaara sirigairavai. Vaa ivo ivaa too sirigairavaivee, tiravai.

⁵⁷ Tuduu rikiada vaidi Yutayaiya inna sai tunoo: Hama i nuanuuvo taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana (50) vaivaivee. Aa a nau karaasa a variannaikuainna kiannanoo: Vaa na Aaparahaamaa tauvaivee, kiannanoo, ⁵⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Aaparahaamo hama varuu suaivaki neenanaa variravai. Variaivoona aanna homo na variaunoo, ⁵⁹ tuduu rikiada iya sikauyauvaa habati kiada innayaa kagaariaara uuduu rikioo Yisuuva hataumakinaadiri nuunaira nnau pinaivaa pikioo mmaanai vioo kieeravai.

9

Vaidi avu huruutauvaa Yisuuva tuqinneeravai

¹ Yisuuva ari ngiaammuauyaataama vidada oro toduu vaidiivo ari kaanaa ausaivakidiri avu huruutauvo iya too vauduu teeda ² ari ngiaammuauya inna tunoo: Vitaira-o, gioono mminnamminnaa maisaivaa varaivaara aa vaidi aavo ari kaanaa ausaivakidiri avuuvo huruutainnee? Vara ariinoo mminnamminnaa maisaivaa

varaivaara inna avuuvo huruutainnee? Vara ari kaano koovaitanaano mminnamminnaa maisaivaa varaivaara inna avuuvo huruutainnee? ³ tuduu rikioo Yisuuva iya kuaivaa sai tunoo: Hama ariinoo mminnamminnaa maisaivaa varooduu inna avuuvo huruutairavai. Hama ari kaano koovaitana mminnamminnaa maisaivaa varooduu inna avuuvo huruutairavai. Anutuugo inna tino rikioo inna avuuvo kava teeno inna variraivaki Anutuugaa yaagueueqaiivo kooyaa vakiaiveeraivaara ari kaanaa ausaivakidiri inna avuuvo huruutairavai. ⁴ Suaivo homo ikiannavai vaikiyai ivo ni titooduu na tummuaiavaa mmooriyyauvaa ta iikiaaravai. Heenaivo ngioo varinoo. Heenaivo nnino rikioo hama gioonna kiaapu voovoona fai mmooriivaa iinaravai. ⁵ Homo na mmatayaa variauu suaivaki tooba subiaavo mmeekiaivo taineema na gioonna kiaapu mmatayaa diaiya mmeekiavai variaunoo. ⁶ Yisuuva itaa kua kua kioo mmataivau kuaanuuvaa visi kioo mmataivaata kuaanuuvaatama hanigiaanigieema kioo habara kioo vaidiivaa avuuvaitanau siikairavai. ⁷ Siikama kioo inna tunoo: Vee vee oro nnoori haruunga Siruaama ivakidiri ai avuuvaitana finianee, tiravai. Nnoori haruunga Siruaama nnutuuvaa oyaivo tunoo: Titeeravaivee, tiravai. Yisuuva inna tuduu rikioo oro nnoori haruungavakidiri ari avuuvaitana fini kioodoo inna avuuvaitana yoketauduu kati taa roo kava vara ranoo nniravai.

⁸ Nnudu ari seenaiyaatama vaa tauraa ivo ngiaaru tuduu tooyaatama innara tunoo: Ai, aa vaidi aavo tauraa ngiaaru tira vaidiivonnee? ⁹ tuduu vooyaano tunoo: Ivoovee, tuduu vooyaano tunoo: Ai, hama ivoovee. Kati innanikaraivaivee, tuduu rikioo vaidiivo ariinoo tunoo: Mo aanna na ivoona iikiaunoo, ¹⁰ tuduu rikiada iya inna yaparaida tunoo: Ai, mo a dataama kiaannanoo i avuuvo tainnee? ¹¹ tuduu rikioo ivo tunoo: Vaidiivaa nnutuuvo Yisuuva ivaano mmataivaata ari kuaanuuvaatama hanigiaanigieema kioo ni avuuvaitanau siikama kioo ni tinoo: Oro nnoori haruunga Siruaamadiri ai avuuvaitana finianee, tikiai na oro nnooriivakidiri fini kiauko ni avuuvo taivaivee, ¹² tuduu rikiada iya inna yaparaida tunoo: Mo ivo deevakiinno variinnee? tuduu rikioo sai tunoo: Hama neeta tauvaivee, tiravai.

Yisuuva avu huruutauvaa tuqinnoovaara Farisaiya tiravai

¹³ Tuduu vaa tauraa inna avu huruutauvaa Yisuuva tuqinnoovaa ari seenaiya vitada Farisaiyasi viravai. ¹⁴ Ii suai ivaki Yisuuva mmataivaadiri vaidiivaa avuuvaitanau siikauduu inna avuuvo too suaivaki Yutayaiya kati varira suaivai vairavai. ¹⁵ Vauvaara Farisaiya vaidiivaa yaparaida tunoo: Dataama kieenna ai avuuvaa yoketaama taannanee? tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Ivoono mmataivaa ni avuuvaitanau siikama kioodoo na fini kiaaduu ni avuuvo teeravaivee, ¹⁶ tuduu rikiada Farisai vooyaano tunoo: Aa vaidi aavo hama kati varira suai aataruuyauvaa arinaima too iivaara ivo hama Anutuugaasidiri tiivaivee, tuduu vooyaano tunoo: Hama mminnamminnaa maisa varai vaidivoono Anutuugaa mmoori ari vookarai atai aayauvaa iinoo. Iya itaa kua kua kiada vooyaano vo yaata utiravai yaata utuduu vooyaano vo yaata utiravai voovaugiataama yaata utiravai.

¹⁷ Ivaara Farisaiya kava inna yaparaida tunoo: A kiannanoo: Iva ni avuuvaa tuqinnaivaivee, kua innara dataa kuainna kiannanee? tuduu rikioo iya sai tunoo: Ivo forofetaavaivee, ¹⁸ tuduu Yutayaa vaidiiva tauraa ivo avu huruutavai varioo nnaagiai yoketaama varuuvaa hama kutaavaivee kua kiada ari kaano koovaitanaara aayanna tuduu nnudu ¹⁹ ivaitana yaparaida tunoo: Aanna ngii maapuvainnee? Ngia innara kuaano: Ta avu huruutavai mmataunnavaivee, kuaavainnee? Mo dataakiaavo aanna inna avuuvo tainnee? ²⁰ tuduu rikiada ivaitana iya sai tunoo: Vaa ta taunnanoo. Aanna ti mmaapuvai. Ta avu huruutavai inna mmata kieeravai. ²¹ Makee inna avuuvo taivaara hama teeta teeta rikiaunnavaivee. Ari deevoono inna avuuvaa tuqinnaivaa hama teeta teeta rikiaunnavaivee. Inna yaparakiatee. Vaa ivo yokeevaivee. Fai ivo ariinoo ngii giaa ngii minaravaivee. ²² Yutayaiyara aatuuda kaano koovaitana itaa kua tiravai. Vaa Yutayaa vaidiiva kua yeena rau kiada tunoo: Fai gioonna kiaapu voovoona

Yisuunnara kooyaa Anutuugo mmataama kioo vaidiivovee tinai fai itaa kua tii gioonna kiaapuuvo nuunaira nnauvaki vivoora kiaa ta ooqoo kiaravaivee. ²³ Iya itaa kua tuuvaara ari kaano koovaitana quiivaqaiavaa tida tunoo: Vaa ivo yokeevaivee. Inna yaparakiatee, tiravai.

²⁴ Kava vooneetu Farisaiya vaa tauraa avu huruutauvaara aayanna rooduu nnuduu inna tunoo: Anutuugaa kua kutaivaa tinaraiavaara kutaavaivee kianee. Vaa ta taunnava. Ii vaidi ivo vaa mminnamminnaa maisaivaa varaivaivee, ²⁵ tuduu rikioo iya sai tunoo: Ivo mminnamminnaa maisaivaa varaivainnee? Vara hama varaivainnee? Hama neeta tauvaivee. Mmuaa mmoorivai vaa na tauvai. Tauraa na avu huruutavai variauvai. Aanna makee ni avuuvaa na yoketaama taunoo, ²⁶ tuduu rikiaada iya inna sai tunoo: Ivo aaniivai i iivainnee? Dataama kioo i avuuvaa iikiainna a taannanoo, ²⁷ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Mo vaa na ngii giaa ngii miaukai hama ngia rikiaanoo. Mo aaniira ngia kava ivaa rikiaaraida ni yaparakiainnee? Mo ngieeta inna nnaagiaivau ngii nookiatainnee? Ngia ivaaraida ni yaparakiainnee? ²⁸ tuduu rikiaada innara nnannatooduu tunoo: A inna nnaagiai nuairaikuavee. Ta Musiinna nnaagiai nuairaiyavee. ²⁹ Anutuugo Musiinnaata kua tuuvaa vaa ta rikiaunnava. Aa vaidi aavaara ta kiaunnanoo: Deedaadiri nniivainnee? kiaunnanoo, ³⁰ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Ni noonnaata mmaapuvee. Na rikiauko ngii kuaivo ari vookarainoo. Iva vaa ni avuuvaa tuqinnaikiai na ni avuuvaa taukai ngia iva ii mmoori oyaivaa hama tuqinnama taanoo. ³¹ Vaa ta rikiaunnava. Vaidi kaayau mminnamminnaa maisa varaivaa hama Anutuugo inna kuaivaa rikiaivai. Vaidi voovono ari ausa mmuduuyaivaa Anutuugaa mmioo inna kuaivaa tuqinnama rikioo iivaa Anutuugo inna kuaivaa rikiaivai. ³² Ngiau mmataivaa uu suaivakidiri ngioo ngioo numa aanna makee ta variaunna suaivaki vaidi voovai mmatoo suaivakidiri avu huruutavai varuuvaa vaidi voovono inna avuuvaa tuqinneeraivaara hama ta rikiaunnanoo. ³³ Aa vaidi aavo hama Anutuugaasidiri tiitiri. Vo mmoori vo mmooriivaa hama yopeema iitirivee, ³⁴ tuduu rikiaada Yutayaa vaidiia inna sai tunoo: I kaano koovaitana mminnamminnaa maisa suvuauvaitanaano meediyaa i mmata kiokuaano a yokeenna mminnamminnaa maisaivaa tasipama variee aanna makee a ti vitainarannee? Hama yopeema ti vitainaravee, kiaa kiada nuunaira nnau pinaivakidiri inna vitada mmaanai kiada ivaki kava nuaivoora inna ooqoo tiravai.

Hama ausa hanigieeraiya avu huruutaiya roosiima variaavai

³⁵ Iya inna mmaanai titoo kuaivaa Yisuuva rikioo innara buaama roo tooduu inna too vauduu too inna tunoo: A Vaidiivaa Mmaapuuvaa kutaavaivee kiannannee? ³⁶ tuduu rikioo vaidiivo inna sai tunoo: Nnoonna-o, inna gioononnee? Innara ni giaa ni minai fai na innara kutaavaivee tinaravee, ³⁷ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Vaa a inna taannakuavee. Na aanna ivoona aita kua kiaunoo, ³⁸ tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Ni Udaanga-o, na aiyara kutaavaivee kiaunoo, kiaa kioo pinaama innara mmuduuya ruoo innara yoketairavai.

³⁹ Innara yoketauduu Yisuuva tunoo: Gioonna kiaapu mmatayaa variyaiya yaparainaraivaara na tiiravai. Avu huruutaiya fai tuqinnama teekiai avu tuqinnama taiya avu huruutaiya roosiima variateeraivaara na iya yaparainaraivaara tiiravaivee, ⁴⁰ tuduu rikiaada Farisai vaidi vooya inna tasipama duuyaano inna kuaivaa rikiaada inna yapara rida tunoo: A tiyarainna kiannannee? Teeta avu huruuta kiaunnaya variaunnannee? ⁴¹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia avu huruuta kiaaya variaatiri. Hama mminnamminnaa maisaiyuvaara mmannammanna ngii mmuaararaitirivee. Ngia kianoo: Ta tuqinnama taannanoo, kiaivaaraida mminnamminnaa maisaiyuvaara homo ngii mmuaararainoo, tiravai.

10

Yisuuva sipisiipa hanikiaivaudiri mmataama kioo tiravai

¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Vaidi voovoono hama puara sipisiipaiya hanikia keegiaidaadiri virainno hanikia vo-vaatadaadiri karoo kuaivoono inna mmuara vareera vaidivaivee. ² Keegiaidaadiri kuai vaidiivoono inna puarara haitatuura vaidivai. ³ Puarara haitatuuraivoono nnikio sipura haitatuura vaidiivo innara sipuuvaa hatuaa kiaikio ivo ari sipisiipaiya nnu-tuuyauvaa tikiai rikiada inna avaivaa arinaima rikiada innasi ngiaavo ivo iya vitoo mmaanai kuaivai. ⁴ Vioo ari sipisiipa mmuakiaayara tikiai mmaanai kuaavo ivo iya tauraa kuaikiai iya inna avaivaa arinaima rikiaivaara inna nnaagiai kuaavai. ⁵ Hama ari vo vaidi voovoono tikiai rikiada inna nnaagiai kuaavai. Hama iya inna avaivaa arinaima rikiaivaara iya innara aatuuda ngiari taivau kuaavaivee, tiravai.

⁶ Yisuuva ii kua ivaudiri mmataama kioo tuduu iya hama oyaivaa arinaima rikieera-vai.

Yisuuva sipisiipaiyara yoketaama haitatuuraivovee

⁷ Hama rikiooduu Yisuuva kava iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Neenoo puara sipisiipaiya hanikiaivaa keegia sipuuvuona iikiaunoo. ⁸ Ni tauraa varuu vaidiia tuduu hama puara sipisiipaiya iya avaiyauvaa rikieeravai. Iya mmuara vareera vaidiia roosuvaara hama iya avaiyauvaa rikieeravai. ⁹ Neenoo sipuvai. Fai gionna kiaapu voovoono niikinaadiri nnino Anutuuoqo inna vitoo yoketaivau yapaanaravai. Fai ivo aakiaana vioo kava mmaanai yeennaivaara vioo ngioonno varioo yeennaivaa nnaanaravai. ¹⁰ Mmuara vareera vaidiivoono numa mmuara varoo ruputinai putikio maisamaisai mmooriivaa iya iinaraivaara nniivai. Neenoo iya tupatupaa variraivaa varada yoketayoketaama variateeraivaara ngiauvaivee.

¹¹ Sipisiipaiyara yoketaama haitatuuraivo neenoovee. Yoketaama haitatuuraivoono ari sipisiipaiyauvaara yaata utuoo iyara putinaraivaara hama aatuunaravai. Fai putinaravai. ¹² Fai vaidi voovoono sipisiipara haitatuura mmooriivaara sikau iri-saivaa vareeraivoono hama sipisiipara haitatuura tuanaavai varioo hama ivo sipisiipa nakaaraavoonora tuoo fai mmararaa avaikaraivo fai nnino rikioo ari taivau aatu kuanaravai. Vioo kino rikioo fai mmararaa avaikaraivo ngioo sipisiipaiya guaraatino gutinai vida raubiriikiaravai. ¹³ Vaidiivo sikau irisai varaanaraivaara nnaasu sipisiipaiyara haitatuunno hama sipisiipaiyara mmuduuya ruaivaara ari taivau aatu kuaivai. ¹⁴⁻¹⁵ Sipisiipaiyara yoketaama haitatuuraivo neenoovee. Ni Napoova arinaima ni taikiai na arinaima inna tauneema na ni sipisiipaiya arinaima taukai iya arinaima ni taavai. Fai na iyara putinaravai. ¹⁶ Na ni sipisiipa vooyauvai aa hanikia aavaki hama variayaatama fai na iyaatama vitee nninai iya ni avaivaa rikiada iyaatama mmuaavau varikiai neenoo mmuaavoono haitatuuraivoono iyara haitatuunaravai.

¹⁷ Na putinaraivaara ee-oo kiauvaara ni Napoova niyara mmuduuya ruaivai. Na putuee kava diitee varinaraivaara na aikiooma putinaraivaara ee-oo kiaunoo. ¹⁸ Hama vaidi voovoono ni tinai na putinaravai. Neneenoo tiee putinaravai. Putinaraivaara ee-oo tiee kava diitee varinaraivaara ee-oo tira yaagueeqaivo niiki vainoo. Aa kua aavaa ni Napoova tikiai na rikiauvaivee, tiravai.

¹⁹ Yisuuva itaa kua tuuvaara kava Yutayaa vaidi vooyaano vo yaata utiravai yaata utuduu vooyaano vo yaata utiravai voovaugiataama yaata utiravai. ²⁰ Vooyaano tunoo: Mmagia maisaivo inna aakiaaki hara kioo varinoo. Ivo yaata duunavai. Ngia aaniira inna kuaivaa rikiaannee? ²¹ tuduu vooyaano tunoo: Mo mmagia maisaivo vaidi aakiaana varitiri. Hama itaa kua tiitirivee. Mo dataama mmagia maisaivo vaidi avu huruutaivaa tino rikioo avuuvaa taanarannee? Hama yopeemavee. Iya itaa kua tiravai.

Yutayaiya Yisunna kuaivaa rikiada unnakuavaivee tiravai

²² Yutayaa gioonna kiaapuuya Yerusareemaivaki buusa voovai nnaara suaivo vainima nninoo. Ii buusa ivaa nnutuuvo Anutuuga Nnauvaara Yoketaira buusavai. Ii suai ivo vati rira suaivai. ²³ Nuunaira nnau pinaivaa haayaivaa nnutuuvo Soromoonaa Nnau Haayaivaki Yisuuva nuainno varuduu ²⁴ Yutayaa vaidi vooya numa inna ututuma kiada inna yaparaida tunoo: Ta ti rikiaatai kuaivaa a homoonna hokobama hatauma kiese iikiannanee? Nnaaru Yutayaiyara Anutuuga mmataama kioo vaidiivo aanna a ikuannee? Kooyaa ti kiasa ti mminai ta rikiaaravaivee, ²⁵ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Vaa na ngii giaa ngii miaukai ngia hama ivaara kua kutaavaivee kiaanoo. Ni Napoova ni giaa ni muuvaugiataama na ari vookara ari vookarai mmooriyauvaa iikiaunoo. Inna ni mmooriyauvoono niyara kooyaa ngii vitainoo. ²⁶ Ngia hama ni puara sipisiipa tuanaaya variaivaaraida hama ngia niyara kutaavaivee kiaanoo. ²⁷ Ni puara sipisiipaiya ni kuaivaa rikiaiya na tuqinnama taukai ni nnaagiai ngiaavai. ²⁸ Ngiaani na tupatupaa variraivaa iya mminai fai hama ikiaivaki kuaaravai. Hama vaidi voovoona yopeema niisidiri guaraatino iya ravisi vitaanaravai. ²⁹ Ni Napoovaano iya ni miivoono mmuakiaaya yaataravai. Ivaara hama vaidi voovoona yopeema numa ni Napoonnasidiri iya ravisi vitaanaravai. ³⁰ Ni Napoovaata neetama mmuaavai-tanavee, tiravai.

³¹ Tuduu rikiada Yutayaa vaidiiva kava sikauyauvaa habati kiada innasi kagaariaara uduu ³² Yisuuva iya tunoo: Na kaayau yoketaa mmooriyauvaa ni Napoova ni muduu iikiyaiyauvaina iikiaunoo. Mo ngia ivaki taavo datai mmooriivaara ngia yaata utida sikauyauvaa habati kiada niisi kagaariaara iikiannanee? ³³ tuduu rikiada vaidi Yutayaiya inna sai tunoo: Hama iqii mmoori yoketaa iyauvaa a iikiannaiyauvaara ta sikauyauvaa habati kiada aiyaa kagaariaara iikiaunoo. A Anutuuga kua maisaivaa kiannaivaara ta sikauyauvaa habati kiada aiyaa kagaariaara iikiaunoo. A mmanna vaidi aakuaanoonna eenoo aiyara kiannano: Neeno Anutuugovee, kiannano. Ivaaraida ta sikauyauvaa habati kiada aiyaa kagaariaara iikiaunoo, ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngii mmaanna tuu kuaivaki kua fafaara voovai vainoo. Anutuuga kua pinaivaara dira kieeta vaidiivara tunoo: Ngia anutuuya variaano, tiravai. ³⁵ Vaa ta rikiaunoo. Anutuuga kua fafaara roo kuaivaki vai kuaivo tupatupaa kutaa kuavai vaivai. Nnaaru Anutuuga ari kuaivaa kiasa mmuuyara tunoo: Anutuuyavee, tiravai. ³⁶ Mo niyara ngia dataikiada kianne? Anutuugoono ni mmataama kioo ni titooduu na mmatayaa tiiravai. Na niniyara Anutuuga Mmaapuvaivee kiauvaaraida ngia niyara kiaanoo: A Anutuuga kua maisaivaa kiannano, kianne? ³⁷ Na hama ni Napoonna mmooriyauvaa iinai ngia sa niyara kutaavaivee kiatee. ³⁸ Fai na kutaa ni Napoonna mmooriyauvaa iinai ngia hama niyara kutaavaivee ngii kiatainai ni mmooriyauvaara inna aikioo kutaavaivee kiatee. Ni Napoova niiki varikiai na innaki variauvaara arinaima teeda rikiaateeraivaara na iikiau mmooriyauvaa teeda kutaavaivee kiatee, ³⁹ tuduu rikiada iya keenaa inna utuaara uduu ivo hataumakinaa ari toovau viravai.

⁴⁰ Nnoori Yorotaana sainai tauraa Yuvuaano gioonna kiaapuuya nnoori apuu yoosinaivaki Yisuuva oro ivaki hara kioo variravai. ⁴¹ Ivaki hara kioo varuduu kaayau gioonna kiaapuuya innasi nniravai. Numa varida ngiariita ngiariita kua tida tunoo: Hama Yuvuaano Anutuuga mmoori ari vookarayauvaa iiravai. Aa vaidi aavaara Yuvuaano mmuakiaa kuavai tuuvoona kutaavai vainoo. ⁴² Iya itaa kua tuduu kaayau gioonna kiaapu ivaki varuuya Yisunnara kutaavaivee tiravai.

11

Rasaruuso putuuvakidiri Yisuuva tuduu diiteeravai

¹ Vaidi voovai nnutuuvo Rasaruuso yoosinna Betaniaa diaa vaidivai varuuvoona pinaa nniitareeravai vareeravai. Mariaaya Mataaya nnunna nnayoovaitana ii

yoosinna Betaniaa ivaki variravai. ² Ii gioonna Mariaava ivoono heenna suuya suuda yoketaa vuuvaara pinaa sikau kagaari kioo varoo Yisuunna yukuuvaitanau tusaa siikama kioo ari kieeta yaasiivaadiri rugoovoota ari nnayaavaatama ii yoosinna ivaki variravai. Ngiari vayaava Rasaruuso pinaa nniitareeraivaa varooduu teeda ³ nnunna nnayoovaitana ngiaammuau voovai titada tunoo: Oro Yisuunna kianee: Udaanga-o, vaa a vaidi innara pinaama mmuduuya riraivo pinaa nniitareeraivaa varainoo, kianee, ⁴ tuduu rikioo oro Yisuunna kiaa mmuduu rikioo tunoo: Ii nniitarai ivaa varaivo fai inna raputino hama eeyaara putinaravai. Ivo putinaraivo hama kati putinaravaivee. Gioonna kiaapuuya Anutuugaara kua yoketaivaa tida inna Mmaapuuvaaaraatama kua yoketaivaa kiaaraivaara fai ivo putinaravaivee, tiravai.

⁵ Yisuuva Mataannaraatama ari nnunnaivaa Mariaannaraata Rasaruusaaraatama pinaama mmuduuya riravai. ⁶ Mmuduuya ruoo Rasaruuso pinaa nniitaroo kuaivaa rikioonnaata ari varuu yoosinnaivaki varuduu taara suaivaitana taikereavai. ⁷ Taika kiooduu rikioo Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Nnikiai ta kava vara ranada Yutayaa yoosinnaivaki kuaaravee, ⁸ tuduu rikiada ari ngiaammuauya inna sai tunoo: Vitaira-o, aa heena Yutayaiya sikau habati aiyaa kagaariaara kiaipinnainni a kava kuanarainna kiannanee? ⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Mo mmuaa suaivau yaakuuvaitana yukukidiri taarama suaivo vainoo. Ii suai iyauvunu suaivo mmannammanna taikiokio yapooma heenaivai. Itaama vaivaara gioonna kiaapu voovoona suaivau nuainno fai hama harurinaravai. Ivo mmataivo koo pataivau avuuvaa taa roo nuaivaara hama harurinaravai. ¹⁰ Gioonna kiaapu voovoona heenaivaki nuainno fai harurinaravai. Hama mmataivo koo pataivau nuaivaara harurinaravaivee. Yisuuva ari putinara suaivo hama vainima vauvaara itaa kua tiravai. ¹¹ Kiaa kioo kava ivo iya tunoo: Ti seena Rasaruuso vaa vuru vaivaivee. Fai na viee inna yuruunaravaivee, ¹² tuduu rikiada ari ngiaammuauya inna tunoo: Udaanga-o, ivo ari kati vuru vainno fai ariinoo diitoo hara kioo varinaravaivee, ¹³ kiaa kiada Yisuuva Rasaruuso vaa putuu kuaivaa iya kiaa mmuuvaaara hama tuqinnama rikieeraida iya yaata utida tunoo: Ari kati ivo vuru vaivaarainno aavo itaa kua tinoo. ¹⁴ Iya itaama yaata utida tuduu rikioo Yisuuva kooyaa iya kiaa mmioo tunoo: Kutaa vaa Rasaruuso putivai. ¹⁵ Itaama vaikiyai na ngiiyara yaata utuee hama na inna tasipama variauvaara ni yoketainoo. Ngia niiyara kutaavaivee kiateeraivaara na hama inna tasipama variauvaara ni yoketainoo. Nnikiai ta innasi kuaaravaivee, ¹⁶ tuduu Tumaasaa ari seenaiyaano innara tuu nnutu vuaivo Gaabivaano ari seena ngiaammuauya tunoo: Nnikiai teetama vida ti vitairaivaa tasipama putuaraivaara kuaaravee, tiravai.

Putuaiya diiteeraivaaraata tupatupaa variraivaaraatama Yisuuva tiravai

¹⁷ Yisuuva yoosinnaivaki ngioo varioo rikiooduu vaa Rasaruuso putuoo mmata nnauvaki taarama taarama suai vauvaara iya inna kiaa mmuduu rikieeravai. ¹⁸ Ii yoosinna ivaa nnutuuvo Betaniaa ivo Yerusareema vainima kiisama oro ngieerama vaira yoosinnavai. ¹⁹ Kiisama ngieerama vauvaara kaayau Yutayaa gioonna kiaapu-uya Mataaya Mariaayasi viravai. Innidana ausaivaitana mmuaararoovo taikaiveera ivaitanaasi viravai.

²⁰ Mataava Yisuuva nninara kuaivaa rikioo inna sunaanara vuduu Mariaava nnauvaki hara kioo variravai. ²¹ Varuduu Mataava oro Yisuunna tunoo: Udaanga-o, e aavaki variannatiri. Hama ni vaavova putitirivee. ²² Mo vaa na taunoo. Fai makee eenoo Anutuugaa yaparaino fai ivoono a yaparakiannaivaa i mmunaravaivee, ²³ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Fai i vayaava kava diitaanaravaivee, ²⁴ tuduu rikioo Mataava inna sai tunoo: Vaa na rikiaunoo. Fai suai nnaagiai gioonna kiaapu putuaiya kava diitaara suaivaki ivootama iya tasipama kava diitaanaravaivee, ²⁵ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Gioonna kiaapu voovoona putuoo kava diitaanaravaivaara na nakaaravovee. Gioonna kiaapu voovoona tupatupaa variraivaa varaanaravaivaara na

nakaaraivovee. Fai gioonna kiaapu voovoono niyara kutaavaivee tiivo putino vaidi kaanaivo tupatupaa varinaravai. ²⁶ Fai gioonna kiaapu voovoono hama putirainno hara kioo varioo niyara kutaavaivee tiivo fai tupatupaa varinaravai. A ivaara kua kutaavaiveenna kiannanee? Vara a ivaara unnakuavaiveenna kiannanee? ²⁷ tuduu rikioo Mataava inna sai tunoo: Yo, Udaanga-o, nnaaru Anutuugo ari Mmaapuuvaa mmataama kioo mmatayaa kuane tuuvo aanna ivoonna a iikiannanoo. Na ivaaraina kutaavaivee kiaunoo, tiravai.

Yisuuva rateeravai

²⁸ Mataava kiasa kioo kava vara ranoo numa ari nnunna Mariaannaata vitoo oro mmaraa tonai voovau dioo vainno tunoo: Vitairaivo vaa aavaki nniivo aiyara tinoo, ²⁹ tuduu rikioo akiairauduu innasi viravai. ³⁰ Vuduu Yisuuva hama vaama kioo yosinnaivaki nnirama kioo homo Mataava innaata kua tuuvaki dioo vairavai. ³¹ Dioo vauduu Yutayaa gioonna kiaapuuya Mariaanna nnauvaki inna ausa mmuaararaiivo taikaiveera inna tasipama varuuya tooduu ivo makee tuduu diitoo mmaanai vuduu teeda iyaatama diitada inna nnaagiaivau viravai. Mariaava diitoo vuuvaara iya yaata utida tunoo: Rasaruusaa mmata nnauvau rataanarainno ivo kuainoo, kiasa kiada iyaatama inna nnaagiaivau viravai.

³² Yisuuva duuvaki Mariaava oro too vioo varoo inna yuku oyaivaki vairavai. Vainno tunoo: Udaanga-o, boo, mo a aavaki varunnatiri. Ni vaavova hama pututirivee, ³³ tuduu rikioo Yisuuva Mariaava ratoo varuuvaa too Yutayaa gioonna kiaapu inna tasipama nnuuyaatama ratada varuuvaa tooduu inna ausa vuatinniivo hanigioo ari vo ausa vuatinnivai vairavai. ³⁴ Vauduu ivo iya yaparainno tunoo: Mo ngia deevaki inna haukieeravainnee? tuduu rikiaada iya inna sai tunoo: Udaanga-o, a numa taanee, ³⁵ tuduu Yisuuva rateeravai. ³⁶ Ratooduu teeda gioonna kiaapu Yutayaiya tunoo: Ai, inna taatee. Ivo pinaama Rasaruusaara mmuduuya ruoo innara ratainoo, ³⁷ tuduu rikiaada vooyaano tunoo: Iva inna aikiooma vaidi avu maisaivaa tuqinnooduu rikioo ivo avuuvaa teeravai. Iva aavau hara kioo varutiri. Rasaruuso hama pututirivee, tiravai.

Yisuuva Rasaruusaa tuduu kava diiteeravai

³⁸ Tuduu Yisuuva ausa vuatinniivo kava hanigioo ari vo ausa vuatinnivai vairavai. Vauduu rikioo ivo vioo vioo oro mmata nnauvaki tooduu vaa iya Rasaruusaa oonauvaki hau kiada sikau sipuuvaa diru kieeravai. ³⁹ Rau kioodoo too tunoo: Sikau sipuuvaa hatuaa kiatee, tuduu rikioo vaidi putuuvaa nnunna Mataavaano Yisuuva sai tunoo: Ai, Udaanga-o, vaa maisa suudaivo kuaivaivee. Vaa ivo putii suaivo taarama taarama suai heena taika kuaivaivee, ⁴⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Vaa na i kiasa i mmiauvaivee. A niyara kutaavaivee tiee fai Anutuugaa mmoori ari vookaraivaa a taanaravaivee, ⁴¹ tuduu iya sikau sipuuvaa hatuaa kioodoo Yisuuva ngiau aapu reeri too vainno tunoo: Ni Napoo-o, a ni kuaivaa rikiaannaivaara na aiyara yoketaavaivee kiaunoo. ⁴² Vaa na rikiaunoo. A mmuakiasa suai ni kuaivaa rikiaannavai. Aa na tinara kua aavaa hama niniyara tinaravai. Gioonna kiaapu aavaki diaiya a ni titoovaara kutaavaivee kiateraivaara na tinaravaivee, ⁴³ kiasa kioo kuaivaa pinaama aayanna roo tunoo: Rasaruuso tummuane, ⁴⁴ tuduu rikioo vaa putuuvo diitoo ivakidiri tiiravai. Inna yuku yaakuuvaa buruqa yeenaivaadiri purupuruuma kioovaata tinniivau buruqa rummua apu kioovaatama diitoo tiiravai. Tuuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Innayaadiri yeenayaanaiyauvaa rukusaa kikio kuaivee, tiravai.

Vaidiia Yisuuva mmaara kua kiasa yeena rairavai

(Matai 26:1-5; Marakaa 14:1-2; Rukaaso 22:1-2)

⁴⁵ Tuduu rikiaada gioonna kiaapu Yutayaa vooya vaa Mariaanna tasipama nnuuya Yisuuva uu mmooriivaa teeda innara kutaavaivee tiravai. ⁴⁶ Tuduu vooya vaidi Farisaiyasi vida Yisuuva uu mmooriivaara iya kiasa mmiravai. ⁴⁷ Kiasa mmuduuri rikiaada vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata Farisaiyaatama nuunaida vaidi

kua yeena rairaiyasi vida nuunaida varida kuakuaakuaiyauvaa tida tunoo: Mo ta dataama iikiarannee? Aqaa vaidi aavo kaayau Anutuugaa mmoori ari vookara ari vookaraiyauvaa iivaivee. ⁴⁸ Fai ta teeda pikikio aa mmoori aavaa mmannammanna yaagueeqama kioo iinai rikiada fai mmuakiaa gioonna kiaapuuya innara kutaavaivee kiaravai. Fai ta itaikiai rikiada ti kieeta nnoonna yoosinna Rooma variaya ngiari ngiaammuaupiraiya titakiai nnida fai ti nuunaira nnau pinaivaa havarata raubiri-ima kiada tiita ruputu taika kikio fai hama ti nnutuaatainaravaivee, ⁴⁹ tuduu rikioo iyakidiri ii nuanu ivaki Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieeta tuanaivaa nnutuuvo Kayapaava tunoo: Ngia kumimakayavee. ⁵⁰ Hama ngia arinaima rikiaano. Mmuakiaa Yutayaa gioonna kiaapuuyaata putu taika kiarainnoo. Mmuuaa vaidivai mmuakiaa gioonna kiaapuuya tiyara putinaraivo inna yoketaavaivee, ⁵¹ kiaa kioo tuuvo hama arinaidiri tiravai. Anutuugaono kiaa mmuu kuaivaa tiravai. Ii nuanu ivaki Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieeta tuanaavai variravoonora tuoo Yutayaa gioonna kiaapuuyara Yisuuva putinaraivaara ivo mmuaanaa itaa kua tiravai. ⁵² Yisuuva hama Yutayaa gioonna kiaapuuyara nnaasu fai putinaravai. Mmuakiaa mmatavau variaa Anutuugaa nnaakara tuanaa variaya rupi nuunainaraivaara putinaravai. Kayapaava ivaara kiaa kioo hama oyaivaa arinaima rikieeravai. ⁵³ Ii suai ivakidiri Yutayaa kieetaiya Yisuunna rupertikio putuaiveeraivaara kua yeena rairavai. ⁵⁴ Kua yeena rauduu rikioo hama Yisuuva Yutayaa mmataivau kooyaa nuairavai. Ivo ivaki pikioo oro koo mmuyai gaanga yoosinna voovai vainima vau yoosinnaivaa nnutuuvo Eparaima ivaki ivo ari ngiaammuauya tasipama variravai.

⁵⁵ Varuduu Yutayaiya buusa Varaigiataivaa nneera suaivo vainima vauduu gioonna kiaapuuya vo yoosinna vo yoosinnadiri Yerusareema vida iya Anutuugaara mmamma finira aataruuvaa iida nnaagiai buusaivaa nnaaraivaara viravai. ⁵⁶ Iya oro varida Yisuunnara buaama rada nuaida oro nuunaira nnau pinaivaki nuunaida dida vaida ngiari yapara ngiari yaparaida voovoono voovai tunoo: A dataamainna yaata utu-annannee? Vo fai ivo buusaivaa nnaanaraivaara nninarannee? Vo hama nninarannee? tiravai. ⁵⁷ Iya itaa kua tuu suaivaki vaa Anutuugaara kati puara hudeera vaidiiyaata Farisaiyaatama teerama kioo kuaivaa yaagueeqama tida tunoo: Gioonna kiaapu voovoono ivo variivaki taivoono ti kiaa ti mmiaivee, tiravai. Iya Yisuunna utuaaraivaara itaa kua tiravai.

12

Gioonnaivo Yisuunnayaa heenna suuya

suuda yoketaa vuvvaa apiravai

(Matai 26:6-13; Marakaa 14:3-9)

¹ Buusa Varaigiataivaa nneera suaivo vainima vauduu yaaku sai suaivai karasaidiri mmuaa suaivo homo vauduu too Yisuuva diitoo yoosinna Betaniaa viravai. Vaidi Rasaruuso vaa putuduu Yisuuva inna tuduu diitovoono ivaki variravai. ² Ivaki varuduu ari seenaiya Yisuunnani yeennaiyauvaa huda teerama kiooduu Mataava yeennaiyauvaa iya mmuduu nneeda varuduu Rasaruuso Yisuunna tasipama yeenna nnoo variravai. ³ Iya yeenna nneeda varuduu Mariaava heenna suuya suuda yoketaa vuu toori kiisaivaa sikau pinaivaadiri yookaama kioovaa varoo numa Yisuunna yukuu-vaitanau tusaa kioo ari kieeta yausiivaadiri rugeeravai. Ruga kiooduu suuyaivaa suuda yoketaivo nnauvaki suvuairavai. ⁴⁻⁵ Suvuau kiooduu Yisuunna ngiaammuaupiraiya voovai nnutuuvo Yutaaso Isariooto ivo Yisuunna nnammutuaiya fai kooyaa inna vitainara ngiaammuaupiraiya voono tunoo: Ta aaniira hama aa heenna suuya suuda yoketaa kuai aavaa vaidiiya mmida irisai sikau pinaiyauvaa (300) varada gioonna kiaapu mmanna haipuuya mmiaunnannee? ⁶ Iva hama mmanna haipuuyara boo tioo itaa kua tiravai. Iva ari mmuara vareeraivaara yaata utuoo itaa kua tiravai. Iva iya sikau utuaivaa

varoo nuainno varioo ariyara ivakidiri vareeravai. ⁷⁻⁸ Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Sa Mariaanna itaa kua kianee. Pikino iikiaivee. Mmanna haipu gioonna kiaapuuya tupatupaa ngii tasipama varikiai ngia iyara tuqinnaaravai. Hama na tupatupaa ngii tasipama varinaravai. Ivo heenna suuya suuda yoketaa kuaivaa ni mmammayaa tusaa apuoo varioo na putinai ni hakuaaraivaara mmuaanaa teerainno varinoo, tiravai.

Rasaruusaa mmaaraa kua tiravai

⁹ Yisuuva Betaniaa nnuuvaara kaayau gioonna kiaapu Yutayaiya rikiada ivakira nniravai. Hama Yisuunna nnaasu taara nniravai. Yisuuva tuduu rikioo Rasaruuso putuuvakidiri diitoovaaraatama taara nniravai. ¹⁰ Ivaara Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiya vaa Yisuunnara kua kuaa teerama kiaiya Rasaruusaatama ruputikio putuaiveera kua tida yeena rairavai. ¹¹ Yisuuva tuduu Rasaruuso diitoovaara kaayau gioonna kiaapu Yutayaiya ngiari kieetaiya pikiada Yisuunnara kua kutaa vaidivaivee tiravai. Tuuvaara kati Anutuugaara puara hudeera vaidi kieetaiya Rasaruusaatama ruputikio putuaiveera kua tida yeena rairavai.

Yisuuva Yerusareema vuduu iya innara sirigairavai

(Matai 21:1-11; Marakaa 11:1-11; Rukaaso 19:28-40)

¹² Vauya patauduu kaayau gioonna kiaapuuya Varaigiataa buusaivaa nnaara Yerusareema vaa nnuuya Yisuuva ivaki nninara kuaivaa rikieeravai. ¹³ Rikiada innara sirigaida muusa apu roosuuyauvaa rakau utida inna sunaara saidi vida varida aayanna kuaa rada tunoo: Anutuugo yoketaivovee. Udaanga Anutuugo inna titooduu tuuvo nninaraivaara ivo innara yoketaakiaivee. Isarairaaya kieetaivaara Anutuugo innara yoketaakiaivee. ¹⁴ Iya itaa kua tida varuduu Yisuuva puara togii karaasaivaara buaama kioo tooduu inna too vauduu too inna mmookaivau karoo varuduu inna vitoo nniravai. ¹⁵ Nnaaru Anutuugaa yanaivaki forofetaivo ivaara reeravai. Ivo ivaara kua fafaara roovo tunoo:

Yoosinna Sioonaa gioonna kiaapuuya

sa aatuukiatee. Taatee.

Ngii kieetaivo puara togii karaasaivaa

mmookaivau varikio vitoo nninoo.

Fafaaraivo vauvaugiataa ii suai ivaki kaanaivo vairavai. ¹⁶ Iqii suai ivaki Yisuunna ngiaammuauya hama arinaima kua oyaivaa rikieeravai. Yapooma Yisuuva putuoo kava diitoo ari Koonnasi vira suaivaki iya arinaima rikieeravai. Ii kua ivo innara fafaara roo kua ivaaraatama gioonna kiaapuuya innara itaama uvaaraatama arinaima rikieeravai.

¹⁷ Yisuuva Rasaruusaa tuduu putuuvakidiri diitoo suaivaki gioonna kiaapu iva tooya ivaara ngiari seenaiya kuaa mmiaa rada nuairavai. ¹⁸ Kiaa mmiaa rada nuauduu rikiada Yisuuva ari vookarau mmooriivaa itaama uvaa rikioovaara kaayau gioonna kiaapuuya nuunaida ivo ngioo varuu suaivaki inna sunaara viravai. ¹⁹ Iya inna saidi vuduu teeda vaidi Farisaiya ngiari kuaa mmi ngiari kuaa mmiida tunoo: Mo taatee. Hama ta yopeema vo mmoorivai inna iikiaaravee. Vaa mmuakiaa gioonna kiaapuuya inna nnaagiai kuaavaivee, tiravai.

Ereengaa vaidi vooyaano Yisuunnasi nniravai

²⁰ Gioonna kiaapuuya Yerusareema buusa nnaara vida ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuugaa mmiaaraivaara vuduu Ereengaa kua tira vaidi vooyaataama iya tasi-pama viravai. ²¹ Vida tooduu Karirayaa diaa vaidiivo kiisa yoosinnaivaa nnutuuvo Betesaitaa diaa vaidiivaa nnutuuvo Piriipoota Yerusareema varuduu Ereengaiya innasi vida tunoo: Ti vaidi-o, ta Yisuunna taara ngiaunnao, ²² tuduu rikioo Piriipo oro Adiriaasaa iya kuaivaa kuaa mmi kioo innaata sunoo oro Yisuunna kuaa mmiravai. ²³ Kiaa mmuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Suaivo vaa nninoo. Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ni nnutuuvo ngiau apu kuanara suaivo vaa nninoo. ²⁴ Na kua kutaavai ngii

giaa ngii miaunoo. Yeenna vuuaitavaa uruuvo ari mmuaavai vainno hama iiraatainaravai. Fai mmataki vainno rusitioo raubiriinno uruoo iiraiyauvo kaayauyauvai vainaravai. ²⁵ Fai gioonna kiaapu voovoono ari mmatayaa varinaraivaara mmuduuya ruoo ruoo fai inna variraivo raubiriinno taikaanaravai. Fai mmatayaa varira suaivaki gioonna kiaapu voovoono hama ari mmatayaa variraivaara mmuduuya rirainno fai inna variraivo hama raubiriinno fai tupatupaa vainaravai. ²⁶ Fai gioonna kiaapu voovoono ni mmooriivaa varaanaree tioo ni nnaagiai ngiaivee. Na varinaraivaki ivoota ni tasipama varinaraivaara ni nnaagiai ngiaivee. Fai ivo ni mmooriivaa varano ni Napoova irisai inna nnutuuvaa ngiau aapu yapaanaravai.

Yisuuva ari putinaraivaara tiravai

²⁷ Aanna na rikiauko ni yaata vuatinniivo hanigioo ari vo yaata vuatinnivai vainoo. Na ivaara dataa kua tinarannee? Fai na tinara: Ni Napoo-o, aa suai aavaki a mmuaararavaa ni minaravaa eenoo ooqoo kianee, tinarannee? Fai na hama itaa kua tinaravai. Aqaa suai aavaki na mmuaararavaa varaanaraivaara tiiravaivee. ²⁸ Ni Napoo-o, a mmuaararavaa ni mino i nnutuuvo ngiau aapu vakiaivee, tuduu rikioo ngiau aapuuvakidiri kuaivo tioo tunoo: Vaa na iikiauko ni nnutuuvo ngiau aapu vainoo. Fai na kava iino ni nnutuuvo fai kava ngiau aapu vainaravaivee, tiravai.

²⁹ Gioonna kiaapuuya iya tasipama duuya ii kua ivo ngiau aapuuvakidiri tuu kua ivaa rikiada vooyaano tunoo: Ngiaarunno akua tinoo, tuduu vooyaano tunoo: Aangeraa voovoono innaata kua tinoo, tiravai. ³⁰ Tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Neenoo kuaivaa rikiee Anutuugaara kutaavaivee tinaravaara hama kuaivo ngiau aapuuvakidiri tiivai. Ngiengieenoo kuaivaa rikiada Anutuugaara kutaavaivee kiateeraivaara kuaivo ngiau aapuuvakidiri tiivai. ³¹ Aanna makee Anutuugo gioonna kiaapu mmatayaa variaiyaki kua pinaivaa iyaki yapaanaravai. Fai na gioonna kiaapu mmatayaa diaiyara geedai dira vaidiivaa yaataraanaravai. ³² Iya ngiauvau ni haara kikio rikioo na iina rikinai teeda mmuakiaa gioonna kiaapuuya iya ausaiyauvo niisi ngiatangiataivaara varida yaata utuaaravaivee, tiravai. ³³ Iya dataama inna iikio iva putinaraivo kooyaa vainaraivaara ivo itaa kua tiravai. ³⁴ Ivo itaa kua tuduu gioonna kiaapuuya inna sai tunoo: Vaa ta rikiaunnao. Ti mmaanna tuu kua voovai tinoo: Anutuugo mmataama kioo vaidiivo fai tupatupaa varinaravaivee, tiivai. Mo ivo itaa kua tiivaara a dataama kiee kiannanoo: Vaidiivaa Mmaapuuvaa iya ngiauvau haara kiaravaivee, kiannannee? Mo ii Vaidiivaa Mmaapu ivo inna giononnee? ³⁵ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Tooba mmeekiaivo homo kiisa suai ngii tasipama vainoo. Ngii upisiinoora tida toobaivo mmeekia tai suaivaungiaa nuaida varida variatee. Gioonna kiaapu voovoono upisiivaki nuainno hama ari nuainara aataruuvaa taivai. ³⁶ Ngia mmeekiaivau varira gioonna kiaapu tuanaaya variateera mmeekiaivo ngii tasipama vai suaivaki ivaara kutaavaivee kiatee, tiravai.

Yutayaiya hama Yisuunnara kutaavaivee tiravai

Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo iya pikioo iya inna teevoora hataumannigiataa varia roo nuairavai. ³⁷ Vaa tauraa ivo iya avuuyauvunu kaayau Anutuugaa mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa uudu iya iyauvaa teedaata hama innara kutaavaivee tiravai. ³⁸ Nnaaruaa vaidi forofetaivaa nnutuuvo Yisayaava tuu kuaivaa kaanaivo vakiaiveera iya itaama iiravai. Yisayaava tuu kuaivo tunoo:

Udaanga-o, hama gioonna kiaapu voovoono
ta kiaunna kua mmayaayaivaara
kua kutaavaivee tiivaivee.
Udaangaivo ari vookara ari vookarai
mmooriyauvaa iikio
hama voovoono arinaima too rikiaivaivee.

³⁹ Yisayaava itaa kua tuuvaara Yisuuva uuvaa iya teeda rikiadaata hama innara kutaavaivee tiravai. Yisayaava vo kua voovai tuuvaaraatama iya Yisuuva uuvaa teeda rikiadaata hama innara kutaavaivee tiravai. Yisayaava Anutuugo tuu kua voovai fafaara roo tunoo:

⁴⁰ Iya ngiari avuuyauvaa teeda
iya yaata tinniyauvaa rikiada
ausaiyauvaa hanigiakiai na iya tuqinnevoora kiaa
na iya avuuyauvaa iikiauko upisiikiai
na iya yaata tinniyauvaa iikiauko
yaagueeqaivaivee.

⁴¹ Yisunna mmeekia ari vookaraivaa Yisayaava too innara kua tuuvaara ii kua ivaa fafaara roo tiravai.

⁴² Yisayaava tuu kuaivo itaama vauduaata Yutayaa vaidi kieeta kaayauya Yisunnara kutaavaivee tiravai. Iya kutaavaivee kiaa kiadaata vaidi Farisaiyara aatuuda hama iya kooyaa Yisunnara kutaavaivee tiravai. Iya nuunaira nnauyauvaki vikiai vaidi Fari-saiya iya ooqoo tivoora kiaa hama kooyaa Yisunnara kutaavaivee tiravai. ⁴³ Vaidiyya iyara vaidi yoketaayavee kiaaraivaara iya ausaiyauvo pinaama yoketairavai. Anutu-ugo iyara vaidi yoketaayavee tinaraivaara iya ausaiyauvo kiisama yoketairavai. Ivaara hama iya kooyaa Yisunnara kutaavaivee tiravai.

Yisuuva tuu kuaivoono iyaki kua pinaivaa yapaanaravai

⁴⁴ Yapooma Yisuuva gionna kiaapuuyaki puaisakama kuaivaa tioo tunoo: Gionna kiaapu voovoona niyyara kutaavaivee tiivo hama niyyara nnaasu itaa kua tiivai. Ni titoovaraatama itaa kua tiivai. ⁴⁵ Gionna kiaapu voovoona ni taivoono ni titoovaatama tainoo. ⁴⁶ Tooba subiaavo mmeekiaivo taineema na mmatayaa tiee gionna kiaapuuya mmeekiavai tiiravai. Gionna kiaapu voovoona niyyara kutaavaivee tiivoono upisiivaki varinoora kiaa na mmeekiavai tiiravai. ⁴⁷ Hama na kua pinaivaa gionna kiaapuuyaki yapaanaraivaara na tiiravai. Iya vitee aataru yoke-taivau yapaanaraivaara na tiiravai. Fai gionna kiaapu voovoona ni mmayaayaivaa rikioo mmanna yaata nnaasu rikioo hama iinai tee hama na kua pinaana inna yapaanaravai. ⁴⁸ Fai ivo hama ni mmayaayaivaa rikieerainno niyyara ooqoo tino rikioo kua pinaana inna yapaanarivo vainoo. Na kiau kuaivo kooyaa vaivaa hama ivo rikieerainno pikino fai yapooma sui nnaagiai ivoono fai kua pinaana inna yapaanaravai. ⁴⁹ Hama nenenaidiri kuaivaa yaata utuee ngii giaa ngii miauvaivee. Ni Napoova ni titoovoona ariinoo kuaivaa ni giaa ni mioo itaqitaama iya kiaa mmianee tiivaugiataama na ngii giaa ngii miauvaivee. Ivaara fai yapooma sui nnaagiai na kiau kuaivaa hama rikiaivaa ni kuaivoono kua pinaana inna yapaanaravai. ⁵⁰ Vaa na rikiauvai. Ni Napoova tii kuaivaa fai gionna kiaapu voovoona rikioo iinnonno fai tupatupaa variraivaa varaanaravai. Ivaaraina ivo ni giaa ni mii kuaivaa na ngii giaa ngii miaunoo, tiravai.

13

Yisuuva ari ngiaammuauya yukuuyauvaa finiravai

¹ Buusa Varaigiataivaa nneera suaivo vainima vauduu mmuaa suaivai homo vauduu Yisuuva mmatayaa pikioo ari Koonnasi kuanara suaivo vaa vainima nnuuvaa vaa ivo rikieeravai. Ivo ari gionna kiaapu mmatayaa varuuyara mmannammanna mmudu-uya ruuvo ari suaivo taikaanaraivakiaatama mmannammanna iyara mmuduuya riravai.

² Hannauduu too Yisuuva ari ngiaammuauyaataama yeenna nneeda variravai. Iyakidiri ngiaammuaui voovai Simoonaa mmaapuuvaa nnutuuvo Yutaaso Isariooto ivo Yisunna nnammutuaiya kooyaa inna vitainara kuaivaa vaa Sataango inna yaataivaki

yapeeravai. ³ Yisunna ari Koova mmuakiaa mminnaivaara Dianeera yaagueeqaivaa inna mmuuvaa vaa ivo rikieeravai. Iva Anutuugaasidiri tuuvo kava innasi kua-naraivaaraatama vaa ivo rikieeravai. ⁴ Ivo itaama rikioo yeenna nnoovaata pikioo diitoo ari yaapa veraayaa diaivaa rabara kioo tauraivaa vara ari tammaivaki rairavai. ⁵ Rau kioo nnooriivaa vara kioo pereeta voovaki tusaa kioo ari ngiaammuauya yukuuyauvunu finia roo nuainno varioo tauraivaa ari tammaivaki rauvaadiri iya yukuuyauvunudiri ruga kioo ⁶ Simoono Petoroosaasi ngioo inna yukuuvaitanau fininara uudu Petorooso inna tunoo: Udaanga-o, a ni yukuuvaitanau fininaranee? ⁷ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Aanna na iikiauvaa hama a rikiee taannano. Fai yapooma a arinaima rikiee taanaravaivee, ⁸ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Hameetavee. A vaidi nnoonakuavee. A mmoori vareera ngiaammuauvai roosiima ni yukuuvaitanau fininarainnoo. Aannaata nnaagiai suaiyauvakiatama sa ni yukuuvaitanau finianee, tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Fai na hama i yukuuvaitanau fininai hama a ni ngiaammuaukua varinaravaivee, ⁹ tuduu rikioo Simoono Petorooso inna sai tunoo: Udaanga-o, sa ni yukuuvaitanau nnaasu finianee. Ni yaakuuvaitanaata ni kieetaivaatama finianee, ¹⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Gioonna kiaapu voovoona ari mmamma eyommaavai fini kiaivoona ari mmammaivo yoketaivaara hama kava eyommaavai fininaravai. Ari kainaama rii yukuuvaitanau nnaasu fininaravai. Ngia mmuakiaaya hama kainaamaataikiai yoketaama variaavo ngiikidiri mmuaavoona hama yoketaavai varinoo, tiravai. ¹¹ (Vaidi voovoona Yisunna nnammutuuiya kooyaa inna vitainaraivaa vaa Yisuuva arinaima too rikieeravai. Ivaara ivo tunoo: Ngia mmuakiaaya yoketaama variaavo ngiikidiri mmuaavoona hama yoke-taavai varinoo, tiravai.) ¹² Ivo iya yukuuyauvunudiri fini taika kioo ari yaapa veraayaa diaivaa kava vara uyu kioo ari yeenna nnoo varuu mmaataivau variravai. Varioo iya yaparainno tunoo: Aa mmoori na ngii iikiau aavaa oyaivaa vaa ngia teeda rikiaanee? ¹³ Ngia niyara Vitaira-o, Udaanga-o, kiaanoo. Na kutaa itaama variauvaara ngia safuumaida itaa kua kiaanoo. ¹⁴ Na ngii udaangavai variee ngii vitairavai variauvoona mmoori vareera ngiaammuauvaa mmoorivai na varee ngii yukuuyauvunu finiaunoo. Ivaara ngieetama mmoori vareera ngiaammuauvaa roosiima ngiingii yuku ngiingii yukuuyauvunu finiatee. ¹⁵ Na ngiiyara iikiauvaa ngieetama iikiateera na mmoori vareera ngiaammuauvaa mmooriivaa mmataama kiee iikiaunoo. ¹⁶ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Hama sikaunnaadiri yookaama kioo viteera ngiaammuauvo ari haitatuura nakaaraivaa yaataravai. Kua varoo nuairaivoona hama ari titeeraivaa yaataravai. ¹⁷ Ngia ii kua ivaa oyaivaa arinaima teeda rikiada fai iikiokio ngii ausaiyauvo yoketainaravai.

¹⁸ Hama na ngii mmuakiaayara itaa kua kiaunoo. Na mmataama kiauya vaa na taunoo. Anutuuga kua fafaara voovai vaivaa kaanaivo aanna makee vainaravai. Kua fafaaraivo tinoo: Vaidi voovoona ni tasipama yeenna nnaivoona mmooka hanigia ni mivaivee, tiivai. ¹⁹ Vaidiivo ngiikidiri aataru maisaivaa ni minaraivaara na aanna makee mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo. Yapooma ivo aataru maisaivaa ni minai teeda ngia niyara kutaavaivee kiateeraivaara na mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo. Anutuuga mmataama kiai vaidiivo neenoovee kiauvaara fai ngia niyara kutaavaivee kiaravai. ²⁰ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu voovoona na innasi titauko kuai gioonna kiaapuvaara yoketaivoona niyaraatama yoketaunoo. Niiyara yoketaivoona ni titoovaraatama yoketaunoo, tiravai.

*Yutaaso inna kooyaa vitainaraivaara Yisuuva tiravai
(Matai 26:20-25; Maraka 14:17-21; Rukaaso 22:21-23)*

²¹ Yisuuva itaa kua kua taika kioo rikioodu inna ausaivo pinaama mmuaararooduu rikioo ivo kooyaa tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ngiikidiri mmuaavoona ni nnammutuuiya kooyaa ni vitainaravaivee, ²² tuduu rikiada ari

ngiaammuauya ngiari avuki ngiari avukiida tunoo: Ivo giaarainno itaa kua tiinnee, kiasa kaayauma kumimakairavai. ²³ Kumimakauduu Yisuuva na inna ngiaammuaui ivo niyara mmuduuya ruuvo na inna vainima hara kiee variaaduu ²⁴ Simoono Petorooso niyara yaaku mmayaayau ruoo ni tunoo: Deevaarainno tiinnee? Inna yaparakianee, ²⁵ tuduu rikiee na Yisuunna rainnaa utuee inna yaparainna kiaanoo: Udaanga-o, a giaarainna itaa kua kiannanee? ²⁶ kiaaduu rikioo Yisuuva ni kuaivaa sai tunoo: Na bereetaivaa nnoori suukaivakidiri rabuuma kiee inna mminaraivo inna ivovee, kiasa kioo bereetaivaa rakau utuoo nnoori suukaivakidiri rabuuma kioo Simoonaa mmaapuuvaa Yutaaso Isariootaa mmiravai. ²⁷ Mmuduu varoo saivaata Sataango inna aakiaivaki viravai. Vuduu Yisuuva Yutaasaa tunoo: A iinaraivaa akiairaama iikianee. ²⁸ Ivo itaa kua tuduu rikiada ivaki varida yeenna nnooya hama ivo tuu kua oyaivaa arinaima rikieeravai. ²⁹ Hama arinaima rikiada vooyaano yaata utida tunoo: Yutaaso sikau utuaivaa haitatuuvaara Yisuuva inna tinoo: Ta turau buusa nnaara yeennaiyauvaa sikaunnaadiri yookaama kiee varaanee, tiinnee? Vara sikauyauvaa varee mmanna haipuuuya mmianeerainno tiinnee? tiravai. ³⁰ Iya itaama yaata utida varuduu Yutaaso bereetaivaa varoo makee tuduu mmaanai viravai. Ivo heenaanasi viravai.

Yisuuva karaasa mmaanna kua voovai tiravai

³¹ Yutaaso mmaanai vioo kioodoo Yisuuva tunoo: Na Vaidiivaa Mmaapuuvo ni nnutuuvo ngiau aapu kuanara suaivo vaa nninoo. Na iinaraivaara Anutuugaa nnutu-uvootama ngiau aapu kuanara suaivo vaa nninoo. ³² Na iinaraivaara fai Anutuugaa nnutuuvo ngiau aapu vino fai ariinoo niyara iino ni nnutuuvootama ngiau aapu kuanaravai. Fai ivo itaama iinno fai akiairaama iinaravai. ³³ Ni ngiaammuauso, na ngii tasipama variaui suaivo paannama vainoo. Fai ngia niyara buaama rada nookiaaravai. Ivaara Yutayaa vaidiia kiasa mmiaa kuaivaa ngiita ngii giaa ngii miee kiauunoo: Na kuanaraivaki fai hama ngia yopeema kuaaravaivee, kiauunoo. ³⁴ Na karaasa mmaanna kua aavaa tinai rikiaatee. Ngia ariiyara ariiyara mmuduuya ruatee. Na ngiiyara mmuduuya ruauneema ngia itaama ariiyara ariiyara mmuduuya ruatee. ³⁵ Fai ngia ariiyara ariiyara mmuduuya rikiai gioonna kiaapuuya ngii teeda ngiiyara kiaara: Yisuunna nnaagiai nuaira tuanaayavee, kiaaravaivee, tiravai.

Petorooso hamavee tinaravaara Yisuuva kooyaa ari kiasa mmiravai

(Matai 26:31-35; Marakaa 14:27-31; Rukaaso 22:31-34)

³⁶ Tuduu rikioo Simoono Petorooso inna yaparainno tunoo: Udaanga-o, a deevaki kuanarainna kiannanee? tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Na kuanaraivaki aanna makee hama a yopeema ni nnaagiai kuanaravai. Yapooma fai a ni nnaagiai kuanaravaivee, ³⁷ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Udaanga-o, mo aanna makee aaniira hama na i nnaagiai kuanarannee? Fai na aiyara putinaravaivee, ³⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A kutaa tuanaa niyara putinaravaara ee-oo kiannanee? Na kua kutaavai i kiasa i mmiaunoo. Hama kakaraivo akua tirainno kinai rikiee a taaravoomaneetu niyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee, tiravai.

14

Yisuuva ari Koonnasi vira aataruuvaa nakaaravovee

¹ Yisuuva kiasa kioo ari ngiaammuauya tunoo: Sa ngii ausa mmuaarareera tasi-pama variatee. Anutuugaara kutaavaivee tida niyaraatama kutaavaivee kiatee. ² Ni Napoonna yoosinnaivo pinaavai vaikio kaayau nnauyauvo ivaki vainoo. Hama itaama vaitiri. Hama na ngii giaa ngii miautirivee. Ngia variaaraivaa neenoo viee teerama kiaanaravai. ³ Fai na viee ngia variaaraivaa teerama kiee fai na kava vara ranee tiee ngii vitee nene variauvaki ngia ni tasipama variateeraivaara na ngii vitaanaravai. ⁴ Na oro varinara aataruuvaa vaa ngia taavaivee, ⁵ tuduu rikioo Tumaaso inna tunoo: Udaanga-o, yoosinna a kuanaraivaki hama ta taunnaano. Dataama kiada ii yoosinna

ivakira vira aataruuvaa ta taarannee? ⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Neenoo aataruuvaa nakaaraivovee. Neenoo kua kutaivaa nakaaraivovee. Neenoo tupatupaa variraivaa nakaaraivovee. Fai hama gioonna kiaapu voovoona niikinaadiri ngioo fai hama ni Napoonnasi kuanaravai. ⁷ Ngia arinaima ni taatiri. Ni Napoonnaatama arinaima taatirivee. Aqaa suai aavakidiri vaa ngia arinaima ni Napoonna teeda rikiada arinaima inna taanoo, ⁸ tuduu rikioo Piriipo inna tunoo: Udaanga-o, ai Koonna ti vitainai fai ta teeda kiaara: Inna aikioovaivee, kiaravee, ⁹ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Piriipo, na hokoba suai ngii tasipama variaukai a hama arinaima ni taannanee? Gioonna kiaapu voovoona ni taivoona ni Napoonnaatama taivaivee. Mo a dataama kieenna kiannanoo: Ai Koonna ti vitaakianee, kiannanee? ¹⁰ Ni Napoova niiki varikiai na innaki variauvaara hama a kutaavaivee kiannanee? Na kiau kuaivaa hama nenenaidiri yaata utuee ngii giaa ngii miaunoo. Hameetavee. Ni Napoova niiki variivoona ari mmooriivaa varaivai. ¹¹ Ni Napoova niiki varikiai na innaki variauvaara kutaavaivee kiatee. Fai ngia hama ivaara ngii kutaavaivee kiatainai na mmoori varauyauvo kooyaa vaiyauvaa teedama niyara kutaavaivee kiatee. ¹² Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu voovoona niyara kutaavaivee tiivoona fai na iikiau mmooriyauvaa ivootama iinaravai. Na ni Napoonnasi kuanaraivaara ivo ii mmooriivoona na iikiauyauvaa yaataraanaravai. ¹³ Fai ngia niyara yaata utida vo kuavaara ni Napoonna yaparaikiai fai na iinaravai. Ni Napoonnara kua yoketaivaa kiateeraivaara neenoo ari Mmaapuuvooona na iinaravai. ¹⁴ Fai ngia niyara yaata utida vo kuavaara ni yaparaikiai fai na iinaravaivee, tiravai.

Yisuuva Mmannasa Kua Kutaa Tiraivaa titaanaraivaara tiravai

¹⁵ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Fai ngia niyara mmuduuya ridaida mmaanna kua na kiauyauvaa fai ngia rikiada puaisakama utida iikiaravai. ¹⁶ Fai neenoo ni Napoonna yaparaino ivoona niinikaraama Ngiiyara Kua Tira Mmannasa Kua Kutaa Tiraivaa titano tuoo ngii tasipama tupatupaa varinaravai. ¹⁷ Gioonna kiaapu mmatayaa kumimakama variraiya hama Anutuugaa Mmannasa Kua Kutaa Tiraivaa teeda rikiaanoo. Hama inna teeda rikiaivaara hama inna varaanoo. Vaa ngia inna teeda rikiaanoo. Ivo aanna ngii tasipama varioo fai yapooma ngii aakiaana varinaraivaara ngia inna teeda rikiaanoo.

¹⁸ Fai na hama ngii pikiee eeyara vinai ngia viina nnaakara roosiima variaaravai. Fai na kava vara ranee ngiisi tiinaravai. ¹⁹ Fai kiisa suaivo taikanai gioonna kiaapu mmatayaa kumimakama variyaiya hama kava ni taaravai. Fai ngieenoo kava ni taaravai. Na tupatupaa hara kieve variauvaara ngieeta itaama tupatupaa hara kiada variaaravai. ²⁰ Ii suai ivaki na kava diitee varinara suaivaki na ni Napoonnaki variauvaara fai ngia arinaima rikiaaravai. Ngia niiki variaani na ngiiki variauvaaraatama fai ngia arinaima rikiaaravai.

²¹ Gioonna kiaapu voovoona na kua mmaanna kiauyauvaa rikioo iivoona niyara mmuduuya ruainoo. Ivo niyara mmuduuya ruavaa ni Napoova innara mmuduuya rinaravai. Neetaatama fai innara mmuduuya ruee na inna tasipama varinaraivaara kooyaa inna vitainaravaivee, ²² tuduu rikioo Yutaaso Isariootaa ferengaava Yutaasoono Yisuuva yaparaino tunoo: Udaanga-o, mo dataama kieve fai a aiyara kooyaa ti vitainna mmatayaa kumimakama variyaiya fai hama aiyara kooyaa vitainarannee? ²³ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Ai, mo gioonna kiaapu voovoona niyara mmuduuya ruoo ni kuaivaa rikioo puaisakama utuoo iino fai ni Napoova innara mmuduuya rinaravai. Mmuduuya rinai fai neeta ni Napoovaatama innasi tiida inna tasipama variaaravai. ²⁴ Fai gioonna kiaapu voovoona hama niyara mmuduuya ruoo fai hama ni kuaiyauvaa rikioo puaisakama utuoo iinaravai. Aa kua aavaa ngia rikiaa aavo hama ni kuavai. Ni Napoova ni titoovaasidiri tii kuavai.

²⁵ Na homo ngii tasipama variaua suaivaki ii kua iyauvaa ngii giaa ngii miauvaivee. ²⁶ Fai yapooma Ngiiyara Kua Tira Mmannasa Yoketaivaa ni Napoovaano na kiauvau-giataama titano tiinaraivoono fai mmuakiaa kuaiyauvaa ngii giaa ngii minaravai. Ngii giaa ngii mioo ngii tinai rikiada vaa na ngii giaa ngii miaukai rikiada vueennama kiaa kuaiyauvaa fai ngia keenaa rikiaaravai.

²⁷ Na viee ausa nuufa tasipama varira aataruuvaa ngii mi kiese kuanaravai. Hama gioonna kiaapu mmatayaa variaya ausa nuufa mmirayaama ngii minaravai. Na neneeno nini ausa nuufa tuanaivaa ngii mi kiese na ngii pikiese kuanaravai. Sa ngii ausa mmuaarareera tasipama varida sa aatu aatuukiatee. ²⁸ Na ngii pikiese viee yapooma kava vara ranee ngiisi tiinara kuaivaa na ngii giaa ngii miauvaa vaa ngia rikiaavai. Fai ngia niyara mmuduuya rida fai na ni Napoonnasi kuanara kiau kuaivaa ngia rikiada sirigakiaaravai. Ni Napoova ni yaataravara ngia itaama sirigakiaaravai. ²⁹ Ii kua na ngii giaa ngii miau ivaa kaanaivo hama vainara suaivaki na mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo. Fai yapooma kaanaivo vainai teeda ngia niyara kutaavaivee kiateeraivaara na mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo. ³⁰ Gioonna kiaapu mmatayaa diaiyara gedai dira vaidiivoono nninara iinno variivaara na hama hokobama ngiita kua tinaravai. Inna yaagueeqaivo hama yopeema ni yaataravai. ³¹ Na ni Napoonnara mmuduuya ruauvaara gioonna kiaapu mmatayaa diaiya teeda rikiaateeraivaara mmuakiaa kuavai ivo ni tiivaugiataama na iikiaunoo. Diitada aavaki pikiada vikiai ta kuaravee, tiravai.

15

Yisuuva yeena vuainaivaudiri mmataama kioo tiravai

¹ Yisuuva tunoo: Neeno yeena vuaina tuanaivaa roosiima variaunoo. Ni Napoova mmoori nakaaravo varinoo. ² Ni hammara hama iira vaivaa ni Napoova fai hatoka kagaari kioo hammara iira vainno aasannanaivaa hatoka kino too fai iiraivo oyaivakidiri kaayauma suvuai kioo vainaravai. Kaayau iiraiyauvo vakiaiveeraivaara ni Napoova itaama iivai. ³ Na ni kua mmayaayaivaa ngii giaa ngii muuvaaraida vaa ngia yoketaaya variaano. ⁴ Ngia niiki varikiai na ngiiki varinai fai ta mmuaavau variaaravai. Hammaraivo fai hama oyaivaa tasipama vaino fai hama yopeema iiraivo vainaravai. Itaama vaineema ngia hama fai niiki varikio fai hama yopeema iiraivo vainaravai.

⁵ Neeno yeena vuaina oyaivaa roosiima variaukai ngieeno hammaraivaa roosiima variaano. Gioonna kiaapu voovoono niiki varinai na innaki varino kaayau iiraiyauvo suvuainaravai. Ivaara fai gioonna kiaapu voovoono hama ni tasipama varirainno arinaidiri mmooriivaa iino rikioo fai hama kaanainaravai. ⁶ Gioonna kiaapu voovoono hama niiki varino hammara hama iira vaivaa rakau kagaari kiaavo aasannaivaa roosiima varinoo. Yapooma hammaraiyauvaa itaineema iya iyauvaa rupi nuunama kiada ikiaivaki kagaari kikio ikiaivo taanaravai. ⁷ Fai ngia niiki varikio ni kuaivo ngiiki vainai vo kua vo kuayauvaara ngii iikiataiyauvaara Anutuuaqaa yaparaikio fai ivo ngiini iinaravai. ⁸ Yeena vuainaivaki kaayau iiraiyauvo vaineema ngia ni mmooriivaa iikio iiraiyauvo vainoonno ni Napoonna nnutuuvo ngiau aapu kuanaravai. Fai ngia itaama iidada ni nnaagiai nuaira tuanaaya variayarainno ni Napoonna nnutuuvo ngiau aapu kuanaravai. ⁹ Ni Napoova niyara mmuduuya ruaineema na ngiiyara mmuaikaraama mmuduuya ruaunoo. Na mmannammanna kiese ngiiyara mmuduuya ruauvaara ni mmuduuya rira aakiaivaki variatee. ¹⁰ Na ni Napoonna kua mmaanna iyauvaa rikiese iina inna mmuduuya rira aakiaivaki mmannammanna variaunoo. Itaama vaineema fai ngia ni kua mmaanna iyauvaa rikiada puaisakama utida iida na ngiiyara mmuduuya rira aakiaivaki mmannammanna variaaravai.

¹¹ Ni sirigairavo ngiiki vainno pinaavai vakiaiveeraivaara na ii kua ivaa ngii giaa ngii miauvaivee. ¹² Aa mmaanna kua na tinara aavo ataama vainoo. Na ngiiyara

mmuduuya ruauneema ngia ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruatee. ¹³ Vaidi voovono ari seenaiyara mmuduuya ruoo hama ari mmammaivaara yaata utirainno pinaama iyara mmuduuya ruaivaara putivai. Ii mmuduuya rira ivo mmuakiaa mmuduuya riraiyauvaa yaataravai. ¹⁴ Fai ngia ni kua mmaanna iyauvaa rikiada iidaida ni seena tuanaaya variaaravai. ¹⁵ Sikaunnaadiri yookaama kioo viteera ngiaammuauvo hama ari haitatuura vaidiivaa yaata tinniyaa vai kuaivaa rikiavai. Ivaaraina na hama mmannammanna ngiiyara ni mmoori vareera ngiaammuauyavee tinaravai. Hamavee. Na ngiiyara kiaunoo: Ni seena tuanaayavee, kiauvaivee. Na ni Napoova ni giaa ni muu kua mmuakiaayauvai ngii giaa ngii miaiyauvaara na ngiiyara ni seena tuanaayavee kiauvaivee. ¹⁶ Hama ngieenoo ni mmataama kieeravai. Neenoo nnaasu ngii mmataama kiaaduu ngia ni mmooriivaa varakio iiraivo kaayau vakiaiveeraivaara na ngii mmataama kieeravai. Ngii mmoori varaivaa iiraivo tupatupaa vainaraivaara na ngii mmataama kieeravai. Fai ngia itaama iida dee aataru mminnaa voovaara ni Napoonna yaparaikio fai ngii minaravai. ¹⁷ Ivaaraina aa kua aavaa na ngii giaa ngii miee kiaunoo: Ngia ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruatee, kiaunoo.

Gioonna kiaapu mmatayaiya hama Yisuunnara mmuduuya riravai

¹⁸ Fai gioonna kiaapu mmatayaa diaiya hama ngiiyara mmuduuya rikiai ivaudiri arinaima rikiaatee. Iya tauraa hama niyara mmuduuya ruaaneemaida hama ngiiyara mmuduuya ruaanoo. ¹⁹ Fai ngia kutaa tuanaa gioonna kiaapu mmatayaa diaiya roosiima varikiai fai iya ngiiyara ti seena tuanaayavee kiaa kiada ngiiyara mmuduuya ruaravaivee. Hama ngia itaa kiaiya roosiima variaano. Neenoo iyakidiri ngii mmataama kiaukai ngia hama iya roosiima variaano. Ivaaraida iya hama ngiiyara mmuduuya ruaanoo. ²⁰ Na tauraa ngii giaa ngii miaaduu ngia taunnu kioo kuaivaa kava rikiaatee. Na tauraa kiaano: Hama sikaunnaadiri yookaama kioo viteera ngiaammuauvo ari haitatuura vaidiivaa yaataroo ari vookaraama varinaravaivee, kiaivaara na ngii giaa ngii miaunoo. Fai iya mmoori maisaivaa ni mida fai ngiitaatama ngii miaaravai. Fai iya ni kuaivaa rikiada puaisakama utida iida fai ngii kuaivaatama rikiada puaisakama utida iikiaravai. ²¹ Ngia niyara kutaavaivee kiaivaaraida iya mmoori maisa mmuakiaavai ngii miaaravai. Hama ni titoovaa teeda rikiaivaaraida mmoori maisaivaa ngii miaaravai. ²² Na hama tuma iyaata kua kiaatiri. Hama iya niyara mmoori maisaivaa iikiaaraivaara yaata utida mminnamminnaa maisaivaa varotirivee. Vaa na tuma kooyaa iya kiaa mmiaivaara hama iya yopeema unnakua kiaara: Hama ta rikiaunnaano, kiaravaivee. ²³ Gioonna kiaapu voovono hama niyara mmuduuya ruoo hama ni Napoonnaraatama mmuduuya rinoo. ²⁴ Mmatayaa diaiya hama iida too mmoori ari vookarauvaa na hama iyaki nuaina iikiaatiri. Hama iya niyara mmoori maisaivaa iikiaaraivaara yaata utida mminnamminnaa maisaivaa varotirivee. Vaa na ivaa iyaki nuaina variee iikiaaduu teeda rikiaadaata iya hama niyara mmuduuya rida hama ni Napoonnaraatama mmuduuya ruaanoo. ²⁵ Anutuugaa mmaanna tuu kua voovai kaanaivo vakiaiveeraivaara iya tiyara itaama iikiaano. Kua mmaanna tuu kuaivo tunoo: Iya kumina kieemaida hama niyara mmuduuya ruaanoo, tiravai.

²⁶ Ngiiyara Kua Tiraivo fai ni Napoonnasidiri tiinaravai. Na ii Mmannasa Kua Kutaa Tira ivaa fai ni Napoonnasidiri na titano too tuoo fai niyara kua tinaravai. ²⁷ Na toosa hara mmoori varaaduu ngia ni tasipama varuuya aanna homo variaivaaraida fai ngieetama niyara kua kiaravai.

16

¹ Ngia niyara kutaavaivee tiraivaara taara yaata utivoora kiaa na ii kua iyauvaa ngii giaa ngii miauvaivee. ² Fai vaidiia nuunaira nnauyauvakidiri ngii ooqoo tida ngii titakiai fai ngia pikiada kuaravai. Fai yapooma suai nnaagiai suaivo nninai

rikiada iya ngii ruputikiai putuaaraivaara kiaara: Ta Anutuugaa mmoori yoketaivaa iikiaunnayavee, kiaa kiada ngii ruputuaaravai. ³ Iya hama ni Napoonna teeda rikiada hama niitaatama teeda rikiaivaara fai iya ii aataru ivaa iikiaravaivee. ⁴ Vaa na aanna makee ii kua iyauvaa ngii giaa ngii miaunoo. Fai yapooma ii na kiau kua iyauvaa iya iikio rikioo kaanaivo vainara suaivaki ngia kava rikiaaraivaara na mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo.

Mmannasa Yoketaivaa mmooriivaara Yisuuva tiravai

Tauraa na ngii tasipama variaa suaivaki na ngii tasipama variauvaara hama na ii kua iyauvaa ngii giaa ngii miravai. ⁵ Aa kiisa suai fai na ivo ni titoovaasi kuanaravee. Na kuanara iino rikioo hama vaidi voovoono ngiikidiri diivoono ni yaparainno tinara: A deepinna kuannanee? tinaravee.

⁶ Na ii kua iyauvaa vaa mmuaanaa ngii giaa ngii miauvaara ngii ausaiyauvo pinaama mmuaararainoo. ⁷ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Na ngiiyara yaata utuee ngia yoketaama variaaraivaara na kuanaravee. Hama fai na vino fai Ngiiyara Kua Tiraivo hama ngiisi tiinaravai. Fai na viee titano fai ivo ngiisi tiinaravai. ⁸ Fai ivoono tuoo mmatayaa variaa gionna [SB7]kiaapuuya iinai rikiada fai ngiari mminnamminnaa maisa [SB9]iira oyaivaa arinaima teeda rikiada safuuma variraivaa oyaivaa arinaima teeda rikiada kua pinaa iira aataruuvaa oyaivaa arinaima teeda rikiaaravai. ⁹ Iya mminnamminnaa maisa iira oyaivo ataama vainoo. Hama iya niyara kutaavaivee kiaivaara ngiari mminnamminnaa maisa iira oyaivo kooyaa vainoo. ¹⁰ Iya safuuma variraivaa oyaivo ataama vainoo. Na ni Napoonnasi vinaa ngia hama kava ni taaraivaara fai iya safuuma variaaraivaa oyaivo kooyaa vainaravai. ¹¹ Kua pinaa iira aataruuvaa oyaivo ataama vainoo. Gionna kiaapuuyara geedainni dira kieetaivaa vaa Anutuugo kua pinaivaki inna yapa kioo inna yaatara kioovaara iya kua pinaa iira aataruuvaa oyaivo kooyaa vainaravai.

¹² Na niiki kaayau kua vaikiai na ngii giaa ngii minaraivo fai na ngii giaa ngii minai makee hama ngia yopeema rikiada varaaravaivee. ¹³ Fai Mmannasa Kua Kutaa Tiraivo tuoo fai ivoono mmuakiaa kua kutaiyauvaa ngii giaa ngii mioo ngii vita vitainaravai. Fai ivo kua voovai hama arinaidiri yaata utuoo tinaravai. Kua ivo rikiaivaa nnaasu tinaravai. Tuoo fai ivo mminnaa vooyauvai nnaagiai nninaraiyauvaara ngii giaa ngii minaravaivee. ¹⁴ Fai ivo ni kuaivaa rikioo ivaa nnaasu varoo ngii giaa ngii minaraivaara fai ni nnutuuvo ngiau aapu kuanaravaivee. ¹⁵ Mmuakiaa ni Napoonna mminnaiyauvo inna niiniyauvaivee. Ivaara na kiaunoo: Fai Mmannasa Kua Kutaa Tiraivo ni kuaivaa rikioo ivaa nnaasu ngii giaa ngii minai ngia rikiaaravaivee, kiaunoo, tiravai.

Ausa mmuaarareeraivaaraata ausa

sirigairavaaraatama Yisuuva tiravai

¹⁶ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Kiisa suai fai hama ngia kava ni taaravaivee, kiaa kioo tunoo: Fai kava nnaagiai kiisa suai ngia ni taaravaivee, ¹⁷ tuduu rikiada ari ngiaammua vooyaano ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Aanii kua oyaivainno ivo tiita itaa kua tiinne? Ivo tinoo: Kiisa suai fai ngia hama ni taaravai. Fai ngia kava kiisa suai nnaagiai ni taaravaivee, kiaa kioo vo kuavai tinoo: Na ni Napoonnasi kuanaraivaara itaa kua kiaunoo, tinoo. ¹⁸ Ivo kiisa suaivee tiivo inna datai kuavainnee? Hama ivo itaa kua tii kua oyaivaa ta rikiaunnao, ¹⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya inna yaparakiaree kiaa uu kuaivaa vaa ivo too rikieeravai. Rikioo iya tunoo: Vo ngia aa na kiau kua aavaa oyaivaaraida ngiingii yapara ngiingii yapara kianne? Na ataa kua kiaunoo: Kiisa suai fai ngia hama ni teeraida kava fai kiisa suai nnaagiai ni taaravaivee, kiaunoo. ²⁰ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngia pinaama ratada boo tira tasipama variaaravai.

Ratada varikiai fai gioonna kiaapu kumimakama mmatayaa variaiya pinaama sirigaki-aaravee. Ngia ausa mmuaararai tasipama variaivo fai hanigioo yoketainaravaivee.

²¹ Gioonnaivo taikio nnaakara mmateera suaivo nnikio too ari mmammaivo nniitaraa-naraivaara ausa mmuaararai tasipama mmataivai. Nnaakaraivaa mmata kioo hama kava nnaagiai mmamma nniitaraivaara pinaama yaata utivai. Nnaakaraivo kooyaa hara kioo variivaara sirigainno hama ari mmamma nniitareeraivaara yaata utivai.

²² Itaama vaineema aanna makee ngiita ngii ausaiyauvo mmuaararainoo. Fai na kava ngii taanara suaivaki ngii ausaiyauvo sirigainaravai. Itaino fai hama yopeema vaidi voovoono mmoori maisaivaa ngii iino ngii ausa sirigairaiivo taikaanaravaivee.

²³ Fai ii suai ivo nninai ngia hama aataru mmoori mminnaa voovaara ni yaparakiar-avai. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai iqii suai ivaki ngia ni nnutuuvaa tida aataru mmoori voovaara ni Napoonnaata kua tida yaparaikio rikioo fai ivo ngia inna yaparakiavaa ngii minaravai. ²⁴ Tauraa varuu suaivaki varia rada nnidada aanna makee variaa suaivakiaatama ngia hama ni nnutuuvaa tida ni Napoonna yaparakiavai. Yaparakiatee. Fai yaparaikio ngii sirigairaiivo ngiiki vaivo pinaavai vakiaiveera fai ni Napoova ngii minaravaivee.

Yisuuva mmatayaa diaa mmoori aataruuyauvaa yaatareeravai

²⁵ Na aanna ii kua iyauvaa mminnaa vooyauvunudiri mmataama kiee ngii giaa ngii miaunoo. Fai suai nnaagiai suaivo nninai hama na kava mmataira kua ngii giaa ngii minaravaivee. Fai na ni Napoonnara kua kooyaa ngii giaa ngii minaravaivee. ²⁶ Fai iqii suai ivaki ngia niyara yaata utida inna yaparakiaravai. Hama na ngii giaa ngii miee kiaunoo: Fai neenoo innaata ngiiyara yaaku varee kua tinaravee. Hama na itaama ngii giaa ngii miaunoo. ²⁷ Anutuuoqo ariinoo ngiiyara mmuduuya ruaivaara na hama innaata ngiiyara kua tinaravee. Ngia niyara mmuduuya rida na Anutuuoqaasidiri tummuauvaara ngia kutaavaivee kiaivaara Anutuuoqo ariinoo ngiiyara mmuduuya ruaivai. ²⁸ Na ni Napoonnasidiri aapi mmatayaa tummuauvai. Fai na mmata aavau pikiee kava ni Napoonnasi kuanaravaivee, ²⁹ tuduu rikiada ari ngiaammuauya inna sai tunoo: Aanna vaa a kuaivaa kooyaa kiannani ta rikiaunnaano. Hama a mminnaa voovaudiri mmataama kiee kiannano. ³⁰ Vaa ta rikiaunnaano. A mmuakiaa mmoori aataruuyauvaata mmuakiaa mminnaiyauvaatama tee rikiaunnaano. Fai gioonna kiaapu voovoono hama vo kua vooyauvaara aita kua tiao i yaparainaravai. Vaa a mmoori aataru mmuakiaayauvai tee rikiaannaivaara ta kiaunnaano: A Anutuuoqaasidiri tummuannakuavee, kiaunnaano. ³¹ Yisunna ngiaammuauya itaa kua tuduu rikioo iva iya sai tunoo: Mo aanna makee ngia niyara kutaavaivee kianne? ³² Fai kiisa suai ii suai ivo nninai teeda ngia mmuakiaaya aatuuda raubiriida mmuaavai mmuaavai ngiingii nauyauvaki vida ni pikikiai nenevana varinaravee. Mo hama kutaa nenevana variaunoo. Ni Napoova ni tasipama varinoo. Ai, ii suai ivo aavaa nninoo. ³³ Ni mmannasaivoota ngii mmannasaiya tasipama mmuaavau variivaara ngii ausaiyauvo nuufama vakiaiveeraivaara na ii kua ivaa ngii giaa ngii miaunoo. Ngia mmatayaa varikiai fai gioonna kiaapuuya mmoori maisa mmamma nniitareera mmooriiyauvaa ngii miaravee. Sa ivaara yaata utiraida niyara yaata utida yaagueeqama variatee. Vaa na mmatayaa diaiya mmoori maisaiyauvaa yaataraunoo, tiravai.

17

Yisuuva ari ngiaammuauyara yaaku vareeravai

¹ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo avuuvaa ngiau reeri too tunoo: Ni Napoo-o, ii suai ivo vaa nninoo. Na i Mmaapuuvoono i oyai ari vookaraivaa iya vitaakiaiveeraivaara eenoo ni oyai ari vookaraivaa iya vitaakianee. ² Eenoo gioonna kiaapu ni miannaiya na tupatupaa variraivaa iya mmiaiveeraivaara a mmuakiaa gioonna kiaapuuyara dira aataruuvaa vaa ni miannavai. ³ Tupatupaa varira aataruuvo ataama vainoo. E

Anutuugo mmuaa tuanaavai kutaa variannaivaa gioonna kiaapuuya arinaima i teeda rikiada na Yisuu Kirisiinna a ni mmataama kiee ni titaannaivaata iya arinaima ni teeda rikiada fai tupatupaa variraivaa varaaravai. ⁴ Na mmatayaa variauu suaivaki a mmuakiaa mmoori ni miannaiyauvaa vaa na iima taika kiauvai. Na iina variauu suaivaki i oyai ari vookaraivaa vaa na iya vitaakiauvai. ⁵ Boo, ni Napoo-o, tauraa a hama ngiauu mmata uunna suaivaki na i tasipama variee ari vookaraama variravai. Aa paanna suai na kava i tasipama varinara suaivaki ii tauraa ari vookaraama varira ivaa a ni munnaivaa kava ni mianee.

⁶ Vaidi mmatayaa diaiyakidiri a ni miannaiya vaa na aiyara kooyaa iya kiaa kookieema kiauvai. A mmataama kiee haitatuukianna vaidiiya ni miannani iya i kuaivaa rikiada puaisakama utida iikiaavai. ⁷⁻⁸ Mmuakiaa kuaiyauvaa a ni giaa ni miannaiyauvaa na iya kiaa mmiaukai iya rikiada varaavai. Na aisidiri tummuaiavaa iya teeda rikiada kutaavaivee kiaanoo. Anutuugo eenoo ni titooduu na tummuaiavaaraatama iya teeda rikiada kutaavaivee kiaanoo. Iya itaa kua kiaa kiada variaivaara vo kuavaatama rikiaanoo. Eenoo mmuakiaa mminnaayauvai ni miannaiyauvo aisidiri nniiyauvaivee. Aanna makee vaa ivaara iya arinaima rikiaanoo.

⁹ Na iyara yaaku varaunoo. Eenoo iya mmataama kiee haitatuukiannaivaara na iyara yaaku varaunoo. Gioonna kiaapu mmatayaa kumimakama variayara hama na iyara yaaku varaunoo. Vaidiiya a ni miannaiyara na yaaku varaunoo. ¹⁰ Na utuuu vaidi mmuakiaaya ainiyavee. A utuanna vaidi mmuakiaaya niiniyavee. Iya varida ni mmooriivaa varaavo ni oyai ari vookaraivo kooyaa vainoo. ¹¹ Fai na aisi kuanaravai. Na paanna suai mmata aavaudiri pikiee vinai fai iyaata ni nnutuuvaatama mmata aavau variaaravai. Ni Napoo-o, a yoketaa tuanaa ari vookaraakiannakuavee. Vaa ai yaagueeqaivaata ni nnutuuvaatama a ni miannano ni nnutuuvo vaivaara iyara haitatuunna iya atuu ruanee. Ta mmuaavaugiataama variaunnaneema iyaatama mmuaavaugiataama variateeraivaara iyara haitatuunna atuu ruanee. ¹² Na iya tasipama variauu suaivaki ai yaagueeqaivaata ni nnutuuvaatama a ni miannaivaara na yaata utuee iya haitatuuna atuu ruauvai. Na iya vara hiri diaukai hama mmuakiaaya haparaida tiida kuaavo mmuaavoono nnaasu tuoo kuaivai. Ivo tuoo kuaivaara Anutuugaa yanaivau vai kua fafaaraivo vaa kaanainoo. ¹³ Aa paanna suai fai na aisi kuanaravai. Ni sirigairaiivo iyaki vainno pinaavai vakiaiveeraivaara na mmatayaa variee ii kua iyauvaa iya kiaa mmiaunoo. ¹⁴ Vaa na i kua mmayaayaivaa iya kiaa mmiaukai rikiada iya hama mmatayaa diaa aataruuyauvaara yaata utuaavai. Iya ni roosiima hama mmatayaa diaa aataruuyauvaara yaata utuaivaara gioonna kiaapu homoraiya hama iyara mmuduuya ruaavai. ¹⁵ Hama aa mmata aavaudiri e aaya vatee kuanaraivaara na yaaku varaunoo. Sataango iya utinoora tiee eenoo iya vara hiri Dianeera na i kiaa i mmiee yaaku varaunoo. ¹⁶ Na hama mmatayaa aataruuyauvaara yaata utuauneema ni roosiima hama iyaata mmatayaa aataruuyauvaara yaata utuaavai. ¹⁷ Iya yoketaama vaidi tuanaaya variateeraivaara ai kua kutaivaa iya kiaa mmiee iya tasipama varianee. ¹⁸ Eenoo mmatayaa diaa gioonna kiaapuuyara ni titoneema neenoo ni mmayaayaivaa gioonna kiaapu homoraiya kiaa mmiateeraivaara iya titauvai. ¹⁹ Iya yoketaama vaidi tuanaaya variateeraivaara na iyara yaata utuee na nini mmamma mmuyai mmuakiaavai i mmiaunoo. Iya kua kutaa tuanaa i mmaapu tuanaaya variateeraivaara na nini mmamma mmuyai mmuakiaavai i mmiaunoo.

²⁰ Na hama iyara nnaasu yaaku varee aita kua kiaunoo. Iya ai mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmikiai niyara kutaavaivee kiaaraiyaraatama yaaku varee aita kua kiaunoo. ²¹ Niiyara kutaavaivee kiaara mmuakiaaya mmuaa tinni mmuaa ausavai varada mmuaakaraama variateeraivaara na yaaku varaunoo. Eenoo niiki variannani na aiki variaunoo. Ni Napoo-o, ta mmuaavau itaama variaunnaneema eenoo iya tasipana iya ti tasipama variaaravai. Eenoo kutaa ni titooduu na tummuaiavaara

gioonna kiaapu homoraiya kutaavaivee kiaaraivaara vaa niyara kutaavaivee kaiiya mmuaa tinni mmuaa ausavai varada variaaravai. ²² Eenoo ni nnutuuvaa ngiau aapu yapaannani neenoo mmuaikaraama iya nnutuuyauvaa ngiau aapu yapauvai. Ta mmuaa tinni mmuaa ausavai varada variaunnaneema iyaatama mmuaa tinni mmuaa ausavai varada variateeraivaara na iya nnutuuyauvaa ngiau aapu yapauvai. ²³ Iya kutaa tuanaa mmuaa tinni mmuaa ausavai varada variaaraivaara eenoo niiki variannani neenoo iyaki variauvai. Eenoo ni titooduu na tummuaivaara gioonna kiaapu homoraiya kutaavaivee kiaaraivaara iya mmuaa tinni mmuaa ausavai varada variaaravai. Eenoo niyara mmuduuya ruannaneema iyaraatama mmuduuya ruannaivaara gioonna kiaapu homoraiya kutaavaivee kiaaraivaara iya mmuaa tinni mmuaa ausavai varada variaaravai.

²⁴ Ni Napoo-o, hama a ngiau mmata uunna suaivaki eenoo niyara pinaama mmuduuya runnaivaara oyai ari vookarauvaa ni miravai. Niyara kutaavaivee tiraiya vaa eenoo ni miannavai. Iya ni oyai ari vookaraivaa taaraivaara na varinaraivaki ni tasipama iya variaaravai. Iya itaama ni tasipama variaaraivaara ni yoketainoo. ²⁵ Ni Napoo-o, a safuuma variraikuavee. Gioonna kiaapu mmatayaa diaiya hama aiyara arinaima teeda rikiaanoo. Neenoo aiyara vaa arinaima tee rikiaunoo. Eenoo ni titooduu na tummuaivaa vaa niyara kutaavaivee kaiiya arinaima teeda rikiaanoo. ²⁶ Eenoo niyara mmuduuya ruannaneema iyaatama mmuaakaraama gioonna kiaapuuyara mmuduuya rikiai na iyaki varinaraivaara na aiyara iya kiaa kookieema kie makemakee na aiyara iya kiaa kookieenaravaivee, tiravai.

18

Vaidiyya Yisuunna utida rупutuaara iiravai

(Matai 26:47-56; Maraka 14:43-50; Rukaaso 22:47-53)

¹ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo ari ngiaammuauya vitoo vioo ivaki pikioo nnoori kiisa voovai nnutuuvo Ketaroonaa vioo karoo sainai viravai. Vioo tooduu mmooriivaki yatari oriipaiyauvo vauduu Yisuuva ari ngiaammuauyaataama ivaki viravai. ² Ii mmoori ivaki Yisuuva ari ngiaammuauyaataama mmuakiaa suai nuunaida varuuvaara vaa Yutaaso rikieeravai. Yutaaso Yisuunna nnammutuaiya fai kooyaa inna vitainaraivaara kua yeena raira vaidivai. ³ Vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata Farisaiyaatama vaidi nuunaira nnau pinaivaara haitatuura vaidi vooya titooduu iya rapira vaidiyyaatama sunada ngiari yau mmataiyauvaata ngiari toobaiyauvaatama varada nnuduu Yutaasoono iyaata vitoo Yisuuva ari ngiaammuauyaataama varuu mmooriivaki viravai. ⁴ Vida tooduu Yisuuva vaa iya inna iikiaara mmoori mmuakiaavai rikioovoono iya saidiri numa iya too tunoo: Mo ngia giaaraida buaakiaannee? ⁵ tuduu rikiaada iya inna sai tunoo: Mo ta Nasareetaa vaidi Yisuunnaraida buaakiaunnao, tuduu rikioo iva iya tunoo: Mo na aanna ivovee, tiravai.

Yutaaso Yisuunna nnammutuaiya fai kooyaa inna vitainarivoono iya tasipama ivaki diravai. ⁶ Yisuuva iya tunoo: Mo na aanna ivovee, tuuvaara iya hayida oro ngieerama vau mmataivau vida varada vairavai. ⁷ Vauduu rikioo Yisuuva kava iya tunoo: Mo ngia giaaraida buaakiaannee? tuduu rikiaada iya kava tunoo: Mo ta Nasareetaa vaidi Yisuunnaraida buaakiaunnao, ⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Vaa na ngii giaa ngii miauvaivee. Na aanna ivovee. Fai ngia kutaa niyara buaida varida aa ni ngiaammuaa aadaa pikikiai kuatee, tiravai. ⁹ Ivo tauraa ari Koonnara yaaku varoo tunoo: Ni Napoo-o, a mmuakiaa ngiaammuaudaa ni miannaiyakidiri hama voovai raubiriinoo. Ivo itaa kua tuuvaara kaanaivo vauduu Yisuuva rapira vaidiyya tunoo: Ni ngiaammuaudaa pikikiai kuatee, ¹⁰ tuduu rikioo ari ngiaammuaa voovai nnutuuvo Simoono Petorooso ari paipa avaikaravaa nnaamuruuvakidiri utu rada kioo Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaivaa mmoori vareera ngiaammuaa voovai yaata yaadudainniivaa

rutaka kieeravai. Ii ngiaammuau ivaa nnutuuvo Marakuusovee. ¹¹ Yisuuva Petoroosaa tunoo: Ai paipaivaa kava ari nnaamuruuvaki uyuanee. Aa na tinara kua aavaara a dataamainna yaata utuannanee? Mmuaararavai roosii nnoori toori kapikaroovaa ni Napoova ni muuvaa na nnaanaranee? Vara hama na nnaanaranee? Fai na nnaanaravaivee, tiravai.

Rapira vaidiyya Yisuunna vitada Anaasaasi viravai

¹² Tudu rikiada kaayau rapira vaidiyyaatama ngiari kieetaivoota Yutayaiya nuunaira nnau pinaivaara haitatuura vaidiyyaatama Yisuunna puaisa utu kiada vaidi yeenaivaadiri inna yaakuuvaitanau rau kiada ¹³ vitada Anutuugaara kati puara hudeera vaidiivaa nnutuuvo Anaasaasi tauraa viravai. Vaidi voovai nnutuuvo Kaya-paanna nniraangioo inna Anaasovee. Ii suai ivaki Kayapaava Anutuugaara kati puara hudeera vaidiyya kieeta tuanaavai variravai. ¹⁴ Vaa ivo tauraa ari yaata tinniyaa vau kuaivaa vaidi Yutayaiya kiaa mmioo tunoo: Fai mmuaa vaidivai mmuakiaa Yutayaa gioonna kiaapuuya tiyyara putinaraivo inna yoketaavaivee. Ivo vaa tauraa ii kua ivaa itaa kua tiravai.

*Petorooso Yisuunnara hama na inna tauvaivee tiravai
(Matai 26:69-70; Marakaa 14:66-68; Rukaaso 22:55-57)*

¹⁵ Vaidiyya Yisuunna vitada vuduu Simoono Petoroosoota na Yisuunna ngiaammuauvo neetama inna nnaagiai tadadama rada viravai. Vuduu Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaivo arinaima vaa ni teeravai. Vaa ivo arinaima ni toovaara neetama Yisuunna tasipama vaidi kieetaivaa nnauvaa vagiaamunna aakiaivaki viravai. ¹⁶ Vuduu rikioo Petorooso mmaanai nnau vagiaamunna keegianniivau duoo vauduu neenoo kieeta vaidiivo vaa arinaima ni toovoono kava vara ranee tuma keegiavaara duu kiaatannaivaata kua tiee Petoroosaa vatee nnau vagiaamunna aakiaivaki viravai. ¹⁷ Vuduu too kiaatannaivo keegiavaara duuvo Petoroosaa tunoo: A iqii vaidi ivaa ngiaammuau voovainna iikiannanee? tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Ai, hama na inna ngiaammuauvaivee, tiravai.

¹⁸ Ii suai ivaki mmoori vareera ngiaammuauyaata rapira vaidiyyaatama iya ririkia utuduu rikiada ikiaivaa hara kiada ututuuma dida vaidi totookairavai. Iya totookaida varuduu Petorooso oro iya tasipama dioo vainno ivaata totookairavai.

*Vaidi kieetaivo Yisuunna yaparairavai
(Matai 26:59-66; Marakaa 14:55-64; Rukaaso 22:66-71)*

¹⁹ Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieeta tuanaivo Yisuunna ari ngiaammuauyaraata ari kua mmayaayaivaaraatama yaparairavai. ²⁰ Yaparauduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Na mmuakiaa suai mmuakiaa gioonna kiaapuuya avuuyauvunu variee nini kuaivaa iya kiaa mmiauvai. Gioonna kiaapu Yutayaiya nuunaira nnau kiisaiyauvakiaata nnoonnaivakiaatama na ni kua mmayaaya mmuakiaavai iya kooyaa kiaa mmiauvai. Hama na vo kua voovai hataumakinaa iya kiaa mmiauvai. ²¹ Mo na itaa kiaukainna a aaniira ni yaparakiannanee? Gioonna kiaapuuya ni kuaivaa rikiaiyya yaparakiannanee. Vaa iya ni kuaivaa rikiaavai. Na iya kiaa mmiaa kuaivaara iya yaparakiannanee, ²² tuduu rikioo nuunaira nnau pinaivaara dira vaidi voovoono inna kueennaivaa rudaunno inna tunoo: A vaidi kieetakuaanonna Anutuugaara kati puara hudeera kieetaivaa itaa kua kiannanee? ²³ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Mo ngia dataamaida yaata utuannanee? Na koonnama kiaunnee? Vara na kutaa kuavai kiaunnee? Na kuaivaa kutaa koonnama kiau kuaivaa aa gioonna kiaapu aavaki variaa aaya kiaa kookieenai iyaatama rikiaatee. Na safuuma kutaa kuaivaa kiaukai mo aaniira kuminayaa ni ruputuannanee? tiravai.

²⁴ Yisuunna yaakuuvaitanau yeenaivo vauduaata kuaivaa kiaa taika kioodoo Anaaso inna titoodoo Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaivaa Kayapaannasi viravai.

*Petorooso kava Yisuunnara hama na inna tauvaivee tiravai
(Matai 26:71-75; Marakaa 14:69-72; Rukaaso 22:58-62)*

²⁵ Vuduu Simoono Petorooso homo dioo vainno ikiaivaara totookainno varuduu vaidi vooya ivaki varuuya inna tunoo: A inna ngiaammuuau voovainna iikiannanee? tuduu rikioo Petorooso ooqoo tioo tunoo: Hama na inna ngiaammuuauvaivee, ²⁶ tuduu rikioo vaidi kieetaivaa ngiaammuuau voovoono Petorooso vaa inna seena tuanaivaa yaataivaa rutakoovoono tunoo: Vaa na i tauvaivee. A inna tasipama yatari oriipa mmooriivaki hara kiese variannavaivee, ²⁷ tuduu rikioo Petorooso kava ooqoo tuoo tunoo: Hameetavee, tuduu rikioo tuu saivaata kakaraivo akua tiravai.

*Yisuuva Roomaiya kieeta Piratuusaa avuuvau diravai
(Matai 27:1-2,11-14; Marakaa 15:1-5; Rukaaso 23:1-5)*

²⁸ Heenanaanna suaivo reera kiooduu Yutayaa vaidiiya Yisuunna Kayapaanna nnauvakidiri vitada vidada vaidi Roomaiya kieetaivaa nnauvaki oro kiooduu ivo ivaki varuduu iya mmaanaivau diravai. Yutayaiyaano ngiari buusa Varaigiataivaa iya nnaataikiai iya ngiari voopinnaiva nnaa aakiaivaki vida ngiari mmaanna aataruuvaa hatokeevoora kiaa kiada oro mmaanaivau diravai. ²⁹ Iya hama nnauvaki vuduu too Piratuuso mmaanai tuoo iya yaparainno tunoo: Mo ngia dee tomedavaaraida kua pinaivaa aqaa vaidi aavaaki yapaanee? ³⁰ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ivo hama maisai aataruuvaa iitiri. Hama ta aisi vitada ngiaunnatirivee, ³¹ tuduu rikioo Piratuuso iya tunoo: Ngiengieenoo ngiingii kua mmaanna tuu aataruuvaara inna vitada kua pinaivaki inna yapa kiada inna yaparakiatee, tuduu rikiada vaidi Yutayaiya inna sai tunoo: Ta Yutayaiya gioonna kiaapuuya rupertikiai putuaaraivaara ngia Roomaiya ti ooqoo kiaavaivee, tiravai. ³² Vaa tauraa Yisuuva iya inna yatari sagaivau haara kikio iva putinara aataruuvaa kooyaa iya kiaa mmiravai. Kooyaa iya kiaa mmuu kuaivaa kaanaivo vakiaiveeraivaara vaidi Yutayaiya itaa kua tiravai.

³³ Piratuuso kava vara ranoo ari nnauvaki vioo Yisuunna yaparainno tunoo: A Yutayaiya kieetakuannee? ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Vara eenoonna aa kua aavaa ni yaparakiannanee? Vara ari vo vaidiyaano niyara i kiaa i mmiaaniinna a ni yaparakiannanee? ³⁵ tuduu rikioo Piratuuso inna sai tunoo: Hama na Yutayaa vaidivai. Sa niyara kianee: Eenoo niiki kuaivaa yapaannano, kianee. Ai seena mmuaa yoosinnaiyaata Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaatama i vitada niisi ngiaavai. E aanii tomeda aataruvai iikiannani iya i vitada niisi ngiaannee? ³⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Na gioonna kiaapuuyara diee iya kiaukai iya sai niyara yoketaa kiaa aataruuvo hama mmata aavau vaivai. Mmata aavau vaitiri. Ni nnaagiai nuairaiya niyara rapida vaidi voovoono vaidi Yutayaiya ni iya mminaraivaara ooqoo kiaatirivee. Mo na gioonna kiaapuuyara dira aataruuvo hama mmata aavau vaivaivee, ³⁷ tuduu rikioo Piratuuso inna sai yaparainno tunoo: Mo a gioonna kiaapuuyara diraikuannee? tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Yo, a niyara itaa kua kianna kuaivo kutaavaivee. Na gioonna kiaapuuya kua kutaivaa kiaa mminara na mmatayaa tummuuaduu ni noova ni mmata kieeravai. Gioonna kiaapu voovoono kua kutaivaa rikiaivoono ni kuaivaata rikiaivaivee, ³⁸ tuduu rikioo Piratuuso inna sai yaparainno tunoo: Kua kutaivo inna dee kuavainnee? tiravai.

*Piratuuso Yisuunna rupertuaaraivaara ee-oo tiravai
(Matai 27:15-31; Marakaa 15:6-20; Rukaaso 23:13-25)*

Piratuuso itaa kua kiaa kioo kava vara ranoo mmaanai vioo vaidi Yutayaiya tunoo: Na tauko hama ivo aannoo vaidivai varinoo. ³⁹ Ngiengie iira aataruuvo vainoo. Mmuakiaa nuanuuyauvaki ngia buusa Varaigiataivaa nneera suaivaki oovi nnauvaki varii vaidi voovaara ngia yaparakiavaara na sipuuvaa hatuaa kino tuoo ngiisi kuanaravai. Ngia gioonna kiaapu Yutayaiya ngiinyara dira vaidi kieetaivaa na innani sipuuvaa hatuaa kino tuoo ngiisi kuanarannee? ⁴⁰ tuduu rikiada iya puaisakama aayanna reeda

tunoo: Hamavee. Sa inna titano kuaivee. Paravaasaa titano tuoo kuaivee, tiravai. Paravaaso inna kua yaatareera mmuara furai vaidivai variravai.

19

¹ Itaama vauduu too Piratuuso Yisuunna vitoo ari ngiaammuauya mmuduu utida inna ripiiravai. ² Ripuuduu rapira vaidi vooyaano yeena ooviiyauvaa varada hovekama kiada inna kieetaivau ruvuyu kiada yaapa kookeevaa varada innayaa apu kieeravai. ³ Innayaa apu kiada innasi vida rakuana nnida rakuanaida varida inna tunoo: Gioonna kiaapu Yutayaiya kieetakuavee. Tupatupaa varianee. Iya itaa kua kiaa kiada inna kueennaivaa rudaauravai.

⁴ Rudauma kiooduu Piratuuso kava mmaanai vioo gioonna kiaapu kaayau nuunauya tunoo: Rikiaatee. Aa vaidi aavo na tauko hama vaidi aannoo vaidivai varinoo. Na itaama tee rikiauvaara ngieetama teeda rikiaateera na inna vitee aapi ngiisi ngiaunoo.

⁵ Ivo itaa kua kiaa taika kiooduu Yisuuva mmaanai tuuduu yeena ooviivaa hovekama kiada inna kieetaivau yapa kioovo vauduu yaapa kooke kuauvaa innayaa apu kioovo vairavai. Vauduu too Piratuuso iya tunoo: Taatee. Aa ii vaidiivovee, ⁶ tuduu rikiada vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata nuunaira nnauvaara dira vaidi-iyaatama Yisuunna teeda vaidi puaisakama aayanna reeda varida tunoo: A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiaatee, tuduu rikioo Piratuuso iya sai tunoo: Ngia itaa kua tida ngiengieenoo ivaa vitada yatari sagaivau haara kiaatee. Na tauko hama ivo vaidi aannoo vaidivai varinoo. Mo dataama na irisai maisaivaa inna mminaravainnee? ⁷ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ivo ariiyara na Anutuuqaa mmaapuvaivee tuuvaara ti mmaanna tuu kua voovai hatokeeravai. Hatokoovaara kii inna aikiooma ivo putuaivee, tiravai.

⁸ Tuduu Piratuuso ii kua ivaa rikioo kaayauma aatuunoo ⁹ kava Yisuunna vitoo ari nnauvaki vioo vaidiiyaki kua pinaa yapeera nnauvaki vioo Yisuunna yaparainno tunoo: A deepinnaakuainna ngiannanee? tuduu rikioo Yisuuva hama inna kua sai tiravai. ¹⁰ Hama inna kua sai tuduu rikioo Piratuuso inna tunoo: Aaniira hama a ni kua sai kiannanee? Na vaidi nnoonnavai. Neenoo tinai fai a mmaanai kuanaravai. Neenoo tinai fai vaidiia yatari sagaivau i haara kiaravai. Hama a ivaa tuqinnama rikiaannanee? ¹¹ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Ngiau aapu variivoono hama kieetavai i yapaitiri. Hama a niyara itaa kua kiannatirivee. Itaama vaikio vaidi voovoono ni vitoo aisi nniivo mminnamminnaa maisaivaa varaivai. Tauraa ni vitoo aisi nniivaidiivaa mminnamminnaa maisaivoono i mminnamminnaa maisaivaa yaatarakiaivaivee, ¹² tuduu rikioo Piratuuso dee aataruvai Yisuunna mmimo ivo kati mmaanai kuanaraivaara yaata utuoo iinno varuduu vaidi Yutayaiya puaisakama aayanna reeda tunoo: Fai a tino aa vaidi aavo mmaanai tiinai a hama ti kieeta yoosinna Rooma variivaa seena tuanaakuavee. Vaidi voovoono ariiyara tinara: Na kieetavaivee, kiaa variivoono ti kieeta Rooma variivaa nnammutuaavaivee, ¹³ tuduu rikioo Piratuuso ii kua ivaara yaata utuoo rikioo Yisuunna nnauvakidiri vitoo numa mmaanai sikau terenaivau inna yapa kioo oro kua radudeera mmaataivau hara kioo variravai. Ii sikau terena ivaa Eporai kuaivakidiri tuu nnutuuvo Kapataa tiravai.

¹⁴ Ii suai ivaki iya buusa Varaigiataivaa turau nnaaraivaara teerida varuduu ikianna tammauduu Piratuuso vaidi Yutayaiya tunoo: Aanna ngii kieetavaivee, ¹⁵ tuduu rikiada iya puaisakama aayanna reeda tunoo: Inna vitee rupunoo putuaivee. A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiaatee, tuduu rikioo Piratuuso iya yaparainno tunoo: Ngii kieetavaivee. Fai na tinai iya yatari sagaivau inna haara kiaranee? tuduu rikiada Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaiyaano inna sai tunoo: Hama ti kieeta voovootaivaivee. Ti kieeta mmuaavai yoosinna Rooma hara kioo varinoo, ¹⁶ tuduu rikioo inna aikioo Piratuuso Yisuunna iya mmiravai. Iya inna vitada yatari sagaivau haara kiaravaara iya mmiravai.

*Vaidiyya Yisuunna yatari sagaivau haara kieeravai
(Matai 27:32-44; Marakaa 15:21-32; Rukaaso 23:26-43)*

Iya tuduu rapira vaidiyya Yisuunna vitada viravai. ¹⁷ Vuduu Yisuuva ariinoo ari yatari sagaivaa apu varoo ivaki pikioo yoosinna voovai nnutuuvo Kieeta Mmuyai ivaki vau yoosinnaivakira viravai. Ii nnutu ivaa Eporai kuaivakidiri kiaa nnutuuvo Korokataa. ¹⁸ Yisuuva ivaki vuduu vaidi rapiraiya inna vitada yatari sagaivau haara kieeravai. Haara kiada vaidi taaravaitanaatama yatari sagaivaitanau haara kiada vuaivaa vitada inna yaaku yaadudainningiaa haara kiada vuaivaa vitada inna yaaku geedainningiaa haara kioodoo Yisuuva ivaitana tammaivaki diravai. ¹⁹ Duoo vauduu yanaivaa Piratuuso fafaara roovaa iya varada Yisuunna yatari saga mmutuuvau haara kieeravai. Ii yanaa ivo tunoo: Anna Nasareetaa vaidi Yisuuvee. Ivo Yutayaiya kieetavaivee. ²⁰ Fafaaraivo itaa kua tuduu Yisuunna yatari sagaivau haara kioo yoosinnaivo Yerusareema vainima vauvaara kaayau gioonna kiaapu Yutayaiya vida nnidaida varida ii yanaa ivaa yaariravai. Piratuuso taaravooma kuaivakidiri yanaivau reeravai. Eporai kuaivakidiriaatama Roomaiya kuaivakidiriaata Ereengaiya kuaivakidiriaatama reeravai. ²¹ Ivo roo suaivaki Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaano Piratuusaa tunoo: Sa fafaara ree kianee: Anna Yutayaiya kieetavaivee, kianee. Fafaara ree kianee: Aa vaidi aavo ariiyara tinoo: Na Yutayaiya kieetavaivee, tiivaivee, kianee. ²² Iya itaa kua tuduu Piratuuso iya kua sai tunoo: Na fafaara rau kuaivo inna aikioo kuavai na rauvaivee, tiravai.

²³ Piratuuso itaa kua tuduu rapira vaidiyya vaa Yisuunna yatari sagaivau haara kaiya inna uyira rairaiyauvaa varada ivaadiri taarama taarama mmuruooda yapa kiada iya mmuaavai mmuaavai duuyama vareeravai. Vara kiada inna yaapa varaayaa diaivo hama raubaatama funniraivoovauvaa mmuaavai vauvaara tida varada ²⁴ ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida tunoo: Kii fai ta hama aavaa rapasiaaravaivee. Ivau kii ta peperoovaa roosiivaa kagaari kagaariida teekio voovoono yaataraivoono ivaa varaivee, tiravai. Nnaaruaa vaidiivo Anutuugaa yanaivau kua fafaara roovo tuuvau-giataa iya itaama uuvaara kaanaivo vairavai. Ii kua ivo tunoo:

Iya ni uyira rairaiyauvaa
mmuaavai mmuaavai duuyama varada
ni yaapa varaayaa diaivaara
peperoovaa kagaari kagaariida taavo
voovoono yaataraivoono ivaa varaivaivee.

Fafaaraivo itaa kua tuuvaa kaanaivaa rapira vaidiyya itaama iiravai.

²⁵ Yisuunna yatari sagaivaa vainiivau gioonnaiya dida vaidi Yisuunna kaanootama Yisuunna kaanaa nnunnaivo Koropaanna nnaataivo Mariaavaatama Makataraa gioonnaivo Mariaavaatama dida vairavai. ²⁶ Dida vauduu too Yisuuva tooduu ari kaano dioo vauduu na inna ngiaammuu ivo niyara mmuduuya riraivootama diee vakiaaduu too ari kaanaa tunoo: Gioonna-o, aa suai aavakidiri aa ngiaammuu aavo i mmaapuvai varinaravaivee, ²⁷ kiaa kioo ni tunoo: Aa suai aavakidiri aa gioonna aavo i kaano varinaravaivee, tuduu rikiee na ii suai ivakidiri inna kaanaa vatee nini nnauki yapeeravai.

*Yisuuva putiravai
(Matai 27:45-56; Marakaa 15:33-41; Rukaaso 23:44-49)*

²⁸ Yisuuva itaa kua kiaa kioo rikiooduu ari mmoori mmuakiaayauvai taika kioodoo rikioo ivo tunoo: Ni nnoori rainoo, tiravai. Nnaaru Anutuugaa kua fafaara roo kuaivaudiri kaanaivo itaama vairavai. ²⁹ Yisuuva itaa kua tuduu yavaivaki nnoori kapikaroo ari vookaravau nnutuuvo vinikaivo ivaki vauduu vaidiyya kapuka roosuu mminnaivaa nnooriivakidiri rabuuma kiada yatari seera hokobaivaa nnutuuvo hisoopaivau kuru kiada rooru utida Yisuunna kuasiivau yapa kioodoo ³⁰ Yisuuva nnoo tunoo: Vaa ni mmooriivo taikainoo, kiaa kioo vaaveevo tagiruduu putiravai.

Yisuunna yaaneevaki vaidiyya haara kieeravai

³¹ Putuduu Yutayaa vaidiyya kati varira suaivo vainima vauvaara ngiari mminnamminnaiyauvaa teerairavai. Turau ngiari kati varira suai yoketaa ari vookaraivo vainaraivaara iya yaata utida ngiari mminnamminnaiyauvaa teerairavai. Ngiari kati varira suaivaki vaidi putuaiya mmammaiyauvo yatari sagaiyauvunu sa vakiaiveera iya yaata utida numa Roomaa kieetaivaa Piratuusaa yaparaida tunoo: A ee-oo tinai i ngiaammuauya vaidi yatari sagaiyauvunu haara kiaiyya yukuuyauvaa ruaimi kiada yatari sagaiyauvunudiri hituaaravainnee? ³² tuduu kieetaivo ee-oo tuduu ari rapira vaidiyya oro teeda vuai vaidiivaa Yisuunna tasipama yatari sagaivau hiri kioovaa yukuuvaitana ruaimi kiada vida vuaivaa yukuuvaitanaatama ruaimi kieeravai. ³³ Ruaimi kiada nnida Yisuunna tooduu vaa putuduu hama inna yukuuvaitana ruaimirama kiada ³⁴ rapira vaidi voovono ari mmataivaata Yisuunna yaaneevaki hara rada kiooduu akiairaama kiauvoota nnooriivootama innakidiri tiiravai. ³⁵ Tuuduu neenoo iyaa taivoono ivaara vaa na tiravai. Vaa na rikiaunoo. Na kiasa kuaivo kutaa kuavai. Ngieetama Yisuunnara kutaavaivee kiateeraivaara na kiasa kuaivaa neneeta rikiauko kutaa kuavai vainoo. ³⁶ Nnaaru Anutuugaa yanaivaki kua fafaaraivo vainno tuu kuaivaa kaanaivo vauvauvadi Yisuunnara iya itaama iiravai. Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tunoo: Hama inna mmuyai voovai ruaimiaaravaivee, tiravai. ³⁷ Anutuugaa kua fafaara voovai vainno tunoo: Iya mmataivaata haara kiasa vaidiivaa gioonna kiaapuuya taaravaivee, tiravai.

Vaidiyya Yisuunna hau kieeravai

(Matai 27:57-61; Marakaa 15:42-47; Rukaaso 23:50-56)

³⁸ Nnaagiai yoosinnaivaa nnutuuvo Arimateyaa diaa vaidiivaa nnutuuvo Yoosiipo numa Yisuunna nnabaivaa varoo kuanaraivaara Piratuusaa yaparairavai. Yoosiipo Yisuunna nnaagiai nuaira vaidivai. Yutayaa vaidiyyara aatuunno haumaki ivo Yisuunna nnaagiai nuairavai. Ivo Piratuusaa yaparauduu rikioo ee-oo tuduu Yisuunna nnabaivaa oro varoo viravai. ³⁹ Vaa heenaki Yisuunnasi vuu vaidiivo Nikotimaaso suuda yoketaa vuu suuyaivaa varoo ngioo Yoosiipaa sunoo viravai. Ivo yatari rana suuda yoketaa vuvvaa nnutuuvo aroosaivaatama kupuuvaa roosuuvaa nnutuuvo miiraivaatama hanigiaanigieema mmuaavaki kioo kaayau mmuaararoorovaa varoo viravai. ⁴⁰ Ii vaidi ivaitana Yisuunna nnabaivaa varada suuda yoketaa vuu suuyaivaa buruqa poosa rapasi kioovau siikama kiada inna nnabaivaa purupuruuma kieeravai. Yutayaa vaidiyya vaidi putiraiya nnabaiyauvaa teerairayaama ivaitana Yisuunna nnabaivaa itaama teerama kieeravai. ⁴¹ Yisuuva putuu mmataivau kati yatari hau utira mmatavai vairavai. Vauvaki karaasa mmata nnauvaa sikauvaki hatata kioovaki hama vaidi nnaba voovai ivaki yapooivo ivaki vairavai. ⁴² Vauduu rikiada ngiari kati varira suaivo vainima vauvaara yaata utida ngiari mminnamminnaiyauvaa safuuma teerakiaaraivaara mmata nnau hama vaidi hauvo vainima vau ivaki Yisuunna nnabaivaa varada ivaki hau kieeravai.

20

Yisuunna mmata nnauvo mmannavai vairavai

(Matai 28:1-8; Marakaa 16:1-8; Rukaaso 24:1-12)

¹ Sudaagaki heenanaanna hama ruvuuaayerainno homo upisiinno vauduu Makataraa diaa gioonnaivaa nnutuuvo Mariaava Yisuunna mmata nnauvakira kuanaree kiasa oro tooduu vaa mmata nnau keegiaivaki vau sikau pinaivaa ivakidiri feena kiooduu too ² ivo seenoo vioo Simoono Petoroosaata Yisuuva niyyara pinaama mmuduuya rira ngiaammuauvaa niitama kiasa mmioo tunoo: Vaa iya ti Udaangaivaa nnabaivaa mmata nnauvakidiri varada iya yapa kiaipinnainni hama ta taunnaano, ³ tuduu rikiada Petoroosoota neetama ivau pikiada mmata nnauvakira viravai. ⁴ Seenada vida na Petoroosaa yaatara kiee neenanaa mmata nnauvaa taanaree

kiaa ⁵ viee viee oro kookama reeti taaduu buruqa poosaiyauvo vauduu tee hama ivaki virama kiaaduu ⁶ Simoono Petorooso ni nnaagiidiri vioo ni yaatara kioo ivaki viravai. ⁷ Vioo tooduu buruqa poosa purupuruuma kiooyauvoota Yisuunna kieetaivau rau kioo buruqaivootama ivaki vairavai. Hama Yisuunna kieetaivau rau buruqaivo purupuruuma kioo buruqaiyauvaa tasipama vairama kioo ari voovau rapugiaa yoketaama kioo vairavai. ⁸ Vauduu tee na vaa tauraa mmata nnauvaa taivo neetama aakiaivaki oro tee kutaavaivee tiravai. ⁹ Yisuuva putuuvakidiri kava diitaanara kuaivaa nnaaru Anutuugaa yanaivaki roo kua fafaaraivo tuuvaa ta homo ivaara kumimakama iikiaunnava. ¹⁰ Ta ivaa teeda pikiada kava vara ranada titi nnaukira nniravai.

*Yisuuva Makataraa gioonna Mariaanna avuuvau kooyaa diravai
(Matai 28:9-10; Marakaa 16:9-11)*

¹¹ Ta ngiaannaduu Mariaava mmata nnau mmaanaivau dioo vainno rateeravai. Ratoo varioo kookama kioo aakiaivaki taanee kiaa tooduu ¹² aangeravaitana poosa buruqa uyuuvaitana Yisuunna nnabaivaa yapa kioovau hara kiada variravai. Vuaivo kieetaivaa yapa kioonningiaa varuduu vuaivo yukuuvaa yapa kioonningiaa hara kioo variravai.

¹³ Ivaitanaano Mariaanna tunoo: Gioonna-o, e aaniira rataannanee? tuduu rikioo ivo ivaitana sai tunoo: Vaa ni Udaangaivaa nnabaivaa iya varada kuaavai. Iya yapa ki-ai-pinnainni hama na tauvaara rataunoo, ¹⁴ kiaa kioo hanigia tooduu Yisuuva ivau dioo vauduu hama inna Yisuuvaivee kiaa arinaima teeravai. ¹⁵ Hama arinaima tooduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Gioonna-o, e aaniira rataannanee? A giaara buaakiannanee? tuduu rikioo yaata utuoo tunoo: Aanna yatari mmoorira haitatuura vaidivoono tinoo, kiaa inna kua sai tunoo: Ni vaidi-o, vaa eenoo inna varee viee inna yapa kiaannaivaara ni giaa ni minai na viee inna varaanaravaivee, ¹⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Mariaa-o, tuduu rikioo hanigia inna too Eporai kuaivakidiri inna tunoo: Rovonii, tiravai. Ivo itaa kua tuu kuaivaa oyaivo Vitaira-o, tiravai. ¹⁷ Yisuuva gioonnaivaa tunoo: Hama na ni Napoonnasi kava kuauvaara sa ni utu kiee vakianee. Viee ni ngiaammuauya niyara kiaa mmiee kianee: Ni Napoova ngii Gioovavee. Ni Anutuugo ngii Anutuugovee. Na kava innasi kuanaravee. Iya itaa kua kiaa mmianee, ¹⁸ tuduu rikioo Makataraa gioonna Mariaava vioo inna ngiaammuauya kiaa mmioo tunoo: Vaa na Udaangaivaa tauvaivee, kiaa kioo iva tuu kuaivaa iya kiaa mmiravai.

*Yisuuva ari ngiaammuauyaata kooyaa kua tiravai
(Matai 28:16-20; Marakaa 16:14-18; Rukaaso 24:36-49)*

¹⁹ Ii Sudaaga sui ivaki heenauduu Yisuunna ngiaammuauya nnau voovaki nuunaida vaidi Yutayaiyara aatuuda sipuuyauvaa rau kiooduu Yisuuva numa iya tam-ai-ivaki dioo vainno tunoo: Ausa nuufaivo ngiiki vakiaivee, ²⁰ kiaa kioo ari yaaku-uvaitanaata ari yaaneevaata iya vitairavai. ²¹ Vitauduu iya ngiari Udaangaivaa teeda sirigairavai. Sirigaida varuduu Yisuuva keenaa iya tunoo: Ausa nuufaivo ngiiki vakiaivee. Ni Napoova ni titoneema na ngii titaunoo, ²² kiaa kioo ari yaikiaivaa iyayaa fuu tioo tunoo: Mmannasa Yoketaivaa varaatee. ²³ Fai ngia vaidiia mminnamminnaa maisaiyauvaara taikaivee tikio fai taikaanaravai. Fai ngia vaidiia mminnamminnaa maisaiyauvaara mmannammanna vakiaivee tikio fai mmannammanna vainara-vaivee, tiravai.

Tumaaso Yisuunna teeravai

²⁴ Yisuunna ngiaammuaui yaakuuvaitana yukukidi taarama varuuyakidiri mmuaavai nnutuuvo Tumaaso vuai nnutuuvo Gaabivaano Yisuuva nnuu suaivaki hama iya tasipama variravai. ²⁵ Hama iya tasipama varuduu ari saiyaano inna kiaa mmida tunoo: Vaa ta Udaangaivaa taunnaano, tuduu rikioo Tumaaso iya tunoo: Fai na hama inna yaakuuvaitana pirima hoo kuaruuvaitana tee hama na ni yaaku oopuuvaa

pirima kuaruuvaitanaki uyuee hama na ni yaakuuvaa inna yaaneevaki uyuee fai hama na ivo diitainoo kiaivaara kutaavaivee tinaravaivee, tiravai.

²⁶Yapooma yaaku sai suaivai karasaidiri taaravooma suaivo taika kioodoo Yisuunna ngiaammuauya keenaa nnauvaki varuduu Tumaaso iya tasipama variravai. Varuduu vaa iya sipuuvaa rau kiooduaata Yisuuva kati numa iya tasipama dioo vainno tunoo: Ausa nuufaivo ngiiki vakiaivee, ²⁷kiaa kioo Tumaasaa tunoo: Ai yaaku oopuuvaa rooru aavau yapa kiee ni yaakuuvaitana taanee. Ai yaakuuvaa rooru ni yaaneevaki yapaanee. Sa taara yaata utirainna niyara kutaavaivee kianee, ²⁸tuduu rikioo Tumaaso inna kua sai tunoo: Ni Udaangakuavee. Ni Anutuugovee, ²⁹tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A vaa ni taannaivaara niyara kutaavaivee kiannanoo. Gioonna kiaapu hama ni taiya niyara kutaavaivee kiaivaara Anutuugo iyara yoketainoo, tiravai.

Aa yanaa aavaa roo kua oyaivovee

³⁰Yisuuva ari vookara ari vookarau mmoori kaayauyauvaa ari ngiaammuauya avuyauvunu uduu teeravai. Iyauvaa mmuakiaayauvai hama na aa yanaa aavau rauvai. Na vooyauvai nnaasu rauvai. ³¹Anutuugo mmataama kioo vaidiivo Yisuuvavee. Anutuugaa Mmaapu tuanaivo Yisuuvee. Ngia ivaara kutaavaivee kiaaraivaara na aa yanaa aavau Yisuuva uu mmoori vooyauvai rauvai. Ngia itaama innara kutaavaivee kiaa kiada tupatupaa variraivaa varaaraivaaraataama na aa yanaa aavau ivo uu mmoori vooyauvai rauvai.

21

Yisuuva ari ngiaammuauya avuyauvunu kooyaa diravai

¹Yisuuva nnaagiai numa nnoori haruungaivaa nnutuuvo Tiperiaa vainiivau ngioo kava vooneetu ari mmammaivaa kooyaa ari ngiaammuauya vitauduu inna teeravai. Ivo ataama ari mmammaivaa iya vitauduu teeravai. ²Ari ngiaammuau voovai Simoono Petorooso ari seena ngiaammuau voovai Tumaasootama ivaki variravai. Gioonna kiaapuuya innara Gaabi-o, tira vaidivai. Ngiaammuau voovai Nata-neerootama variravai. Ivo Karirayaa ivaki vau yoosinna voovai nnutuuvo Kenaa ivakinnaa vaidivai. Sevetainna mmaapuuvaitanootama seena ngiaammuau taaravaitanootama ivaki nuunaida variravai. ³Varuduu Simoono Petorooso iya kiaa mmioo tunoo: Na tavau varaanara kuanaravee, tuduu rikiada iya inna kiaa mmida tunoo: Fai teetaatama kuaravee, kiaa kiada vida kanuuvaa varada ivaki karada heenagieena tavaura puridada hama tavau voovai vareeravai. ⁴Hama varooduu rikioo suaivo reera kioovakinnaiyaa Yisuuva nnoori haruunga siriivau dioo vauduu hama ari ngiaammuauya arinaima inna teeravai. ⁵Hama inna arinaima tooduu rikioo Yisuuva iyara aayanna roo tunoo: Ngiaammuauso, vaa ngia tavau vooyauvai varadanee? tuduu rikiada iya inna kuaivaa sai tunoo: Ai, hameeta ta tavau voovai varaunnaanoo, ⁶tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia utua vaaheevaa vara kanuuvaa sainai yaaku yaadudainningiaa kagaari kiada fai ngia tavau vooyauvai varaaravaivee, tuduu rikiada iya utua vaaheevaa vara iva tuupinnainningiaa kagaari kioodoo tavauyauvo utua vaaheevaki nnida vidada suvuai kiada vauduu iya hama yopeema vaaheevaa utu raririima rada kanuuvaki yapeeravai. ⁷Iya vaaheevaa utu raririida varuduu Yisuuva niyara mmuduuya rira ngiaammuauvo neenoo Petoroosaa kiaanoo: Inna Udaangaivovee, tuduu Simoono Petorooso Udaangavee tuu kuaivaa rikioo ivo taguaada dioo vauvaara ari yaapa varaayaa diaivaa ariiyaa rau varoo nnooriivaki suairoommu kioo viravai. ⁸Vuduu ari saido kanuuvaa varada siriivau vida vaaheevaa aakiaivaki kaayau tavauyauvo suvuai kioo vauyauvaa utu raririima rada viravai. Hama iya ngieera nnoori vuutaivaki variravai. Iya nnoori siri vainiivau variravai. ⁹Iya kanuuvakidiri vida siriivau reemi rada dida vaidaa tooduu ikia hauru toovo iya too vauduu tavauvoota bereetaivootama ivau vairavai. ¹⁰Vauduu Yisuuva iya tunoo: Ngia aa ikiataa

varaa tavau vooyauvai varada ngiatee, ¹¹ tuduu Simoono Petorooso kanuuvau karoo vaaheevaa aakiaivaki kaayau tavau pinaiyauvo suvuai kioo vauyauvaa utu raririima roo numa siriivau yapa kieeravai. Yapa kiooduu yaaku sai vaidivai karasaidiri taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana yukukidiri taaravooma (153) tavauyauvo vaaheevaki vairavai. Kaayau tavauyauvo itaama vauduaata hama vaaheevo tavarateeravai. ¹² Yisuuva iya tunoo: Numa nnaatee, tuduu rikiada vaa iya arinaima inna teeda yaata utida tunoo: Ti Udaangaivovee, tuuvaara iya aatuuda hama inna yaparaida tunoo: A gioononnee? tiravai. ¹³ Yisuuva oo bereetaivaa habati kioo iya mmioo tavauyauvaatama habati kioo iya mmiravai.

¹⁴ Yisuuva putuuvakidiri diitoo nuainno varioo ari ngiaammuauya avuuyauvunu tauraa taaraneetu iya too ii suai tavau hudoo suai ivaki kava nnaagiai vooneetu iya teeravai.

Yisuuva Petoroosaata kua tiravai

¹⁵ Iya yeennaiyauvaa nnaa taika kiooduu Yisuuva Simoono Petoroosaa tunoo: Simoono, Yuvuaanaa mmaapukuavee. A niyara mmuduuya ruannaivoono aa i seena aaya niyara mmuduuya riraivaa yaatarainnee? tuduu rikioo inna sai tunoo: Yo, Udaanga-o, na aiyara mmuduuya ruauvaa vaa a tee rikiaannano, tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Ni puara sipisiipa nnaakaraiya yeennaiyauvaa mmianee, ¹⁶ kiaa kioo kava vooneetu inna tunoo: Simoono, Yuvuaanaa mmaapukuavee. A niyara mmuduuya ruannanee? tuduu rikioo inna sai tunoo: Yo, Udaanga-o, na aiyara mmuduuya ruauvaa vaa a tee rikiaannano, tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Ni puara sipisiipaiyara haitatuukianee, ¹⁷ kiaa kioo kava nnaagiai vooneetu inna tunoo: Simoono, Yuvuaanaa mmaapukuavee. A niyara mmuduuya ruannanee? tiravai. Yisuuva itaama taaravoomaneetu Petoroosaa tunoo: A niyara mmuduuya ruannanee? tuuvaara Petorooso ausa mmuaararainno inna sai tunoo: Udaanga-o, mmuakiaa mmoori aataruuvaa vaa a tee rikiaannano. Na aiyara mmuduuya ruauvaaraatama vaa a tee rikiaannano, tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Ni puara sipisiipaiya yeennaiyauvaa mmianee. ¹⁸ Na kua kutaavai i kiaa i mmiaunoo. A vaidi karaasavai varianna suaivaki ai uyira rairaiyauvaa eenoo uyuee rainna ee yaata utuanna aataruuvau kuannavai. Fai yapooma a ngiaabai kiee variee i yaakuuvaitana raduda kiee varino vaidi voovoono i uyira rairaiyauvaa aiyaa uyu rau kioo i vitoo hama a kuanee kianna aataruuvau kuanaravaivee, tiravai. ¹⁹ Vaidiia Petoroosaa ruputikio Anutuugaara ari vookaraama putinaraiavaara Yisuuva itaa kua tiravai. Petorooso putinaraiavaa gionna kiaapuuya teeda Anutuugaara kua yoketaivaa kiaaraivaara itaa kua tiravai. Yisuuva Petoroosaa tunoo: Ni nnaagiai ngianee, tiravai.

Yisuuva niyara kua tiravai

²⁰ Kiaa kioo vuduu Yisuuva niyara mmuduuya rira ngiaammuauvo neetama iya nnaagiai nniravai. Tauraa ta yeenna nneera suaivaki neenoo Yisuuva rainnaa utuee inna kiaanoo: I nnammutuaiya i vitainara vaidiivo gioononnee? kiaivoono na iya nnaagiai nniravai. ²¹ Na iya nnaagiai ngiee variaaduu too Petorooso hanigia ni too niyara Yisuuva tunoo: Udaanga-o, aa vaidi aavaara a dataakuainna kiannanee? ²² tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Fai na innara tinara: Ivo varinanai fai na kava vara ranee mmatayaa tiinaravaivee, tinara kuaivo mo datainne? E aaniivaara ivaara yaata utuannanee? Hama ainivai. Eenoo ni nnaagiai ngianee, tiravai. ²³ Ivo itaa kua tuu kuaivaara inna nnaagiai nuairaiya rikiada tunoo: Ivo tinoo: Ii vaidi ivo hama putinaravaivee, tiivaivee. Iya itaa kua tiravai. Hama Yisuuva tunoo: Hama ivo putinaravaivee, tiravai. Ivo tunoo: Fai na innara tinara: Ivo varinanai fai na kava vara ranee tiinaravaivee, tinara kuaivo mo datainne? E aaniivaara ivaara yaata utuannanee? Hama ainivaivee. Ivo itaa kua tiravai.

²⁴ Ii vaidi ivaara iya itaa kua tuuvo neenoovee. Na ii kua mmayaaya iyauvaa tiee variee fafaara raunoo. Vaa ta rikiaunnvai. Neenoo kua kutaa tira vaidivai variaunoo.

Yuvuaano kuaivaa raa taikeeravai

²⁵ Yisuuva uu mmooriivo kaayauma vauduu na vooyauvaara nnaasu fafaara rauvai. Na yaata utuaunoo. Fai vaidiia Yisuuva uu mmoori mmuakiaayuvai mmuaavai mmuaavai fafaara reekio ii yanaa iyauvaa mmatayaa yapaara mmaataiyauvo hamee-tainaravaivee.

Kua varada nuaira Aposoroo vaidiiya iira mmayaayavai

Kua varada nuaira Aposoroo vaidiiya iira mmayaayaivaa Rukaaso fafaara reeravai. Ivo aa yanaa Aposoroo yanaa aavaa roo vaa Yisuunna mmayaaya ari tauraa roovakidiri-aatama vooyauvai aavaki reeravai.

Aa yanaa aavaki vai kuaivo ataama vaivai. Yisuunna nnaagiai nuauya Mmannasa Yoketaivo iya tasipooduu iya mmayaaya yoketaivaa varada tauraa Yerusareemaiya kiaa mmida Yutayaa mmataivaki varuuyaata Samariaivaki varuuyaata mmuakiaa mmatavau varuuyaata kiaa mmiravai. Tauraa tuanaa Yutayaa gioonna kiaapu vooyananaa ausa hanigiooduu iya nnaagiai ngiari voopinnaiya vo mmata vo mmata varuu vouyaata ausa hanigieeravai.

¹ Boo Tioopiri-o, ni yanaa tauravau Yisuuva mmuakiaa mmooriyauvai tauraa uuyauvaatama mmuakiaa kua ti kiaa ti mmuuyauvaatama na fafaara reeravai. Yisuuva toosa hara kioo uu mmooriivaaraatama iima roo vioo vioo ² nnaagiai Anutuuoqo inna vitoo ngiau aapu vuuvaaraatama na fafaara reeravai. Yisuuva homo mmatayaa varuu suaivaki Mmannasa Yoketaivaa yaagueeqaivo inna tasipooduu ari kua kutaivaa varada nuau vaidiiya ngiari mmooriyauvaa iikiateera kuaivaa iya kiaa mmiravai. ³ Yisuuva ari putuuvakidiri kava diitoo varioo taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo (40) suaivaki nuainno varioo ari kua varada nuau vaidiiya ari mmammaivaa kaayauneetu kooyaa iya vitairavai. Fai iya kiaara: Kutaa Yisuuva kava diitoo hara kioo varinoo, kiaaraivaara ivo ari mmammaivaa iya vitairavai. Ivo nuainno varioo ari mmammaivaa iya vitau suaivaki ivo Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara diravara iyaata kua tiravai. ⁴ Vo suai voovaki iya mmuaavau nuunama varida yeenna nneeda varuduu too Yisuuva iya tasipama varioo iya kiaa mmioo tunoo: Sa Yerusareema pikiada kuatee. Aavaki varida ni Napoova kua kiaa teerama kioo kati ngii minara tuu mminnaivaara faannakiatee. Vaa na ivaara ngii giaa ngii miravai. ⁵ Yuvuaano mmanna nnooriivaadiri ngii apiravai. Fai kiisa suai Mmannasa Yoketaivoono nnoori apiravaa roosiima ngiiki tiinaravaivee, tiravai.

Anutuuoqo Yisuunna vitoo ngiau aapu viravai

⁶ Kava vo suai voovaki iya nuunaida varuduu too Yisuuva iya tasipama varuduu iya inna yaparaida tunoo: Nnaaru ta Isarairaa gioonna kiaapuuya ta titiiyara haitatuuda yoketaama variaannaneema aanna a makee tiyara itaama dinarannee? A itaama diee ngiari voopinnaiya ti haitatuukiaiya yaataree tiyara dinarannee? ⁷ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Vaa ni Napoova ari iikiatai suaivaa mmataama kiaivai. Fai hama ivo ivaara ngii giaa ngii minai ngia hama ivaara rikiaaravee. Aa kua aavaa na ngii giaa ngii minai fai ngia rikiaaravee. ⁸ Mmannasa Yoketaivo ngiiyaa tiino too inna yaagueeqaivo ngii suvuainaravai. Ngii suvuau kinai ngia niyaraata ni mmayaayaivaaraatama Yerusareema gioonna kiaapuuya kiaa mmida mmuakiaa gioonna kiaapu Yutayaiyaata Samariaiyaatama kiaa mmida vo yoosinna vo yoosinna suai raari reeraipinnai suai haatapeeraipinnai tooya sai tooya sainai ngieera variayaatama kiaa mmiaaravaivee, tiravai.

⁹ Ivo itaa kua kiaa taika kiooduu rikiaada iya inna teeda vauduu Anutuuoqo ngiau aapu inna vitoo vuduu namaivo inna rummua apu kiooduu iya hama inna teeravai.

¹⁰ Iya ngiau aapu Yisuuva vuuvaki homo puaisakama teeda vauduu vaidi taaravaitana mmammayaa uyirana poosa kuavaitana uyu kioovaitana akiairaama iya vainiivau dida vaidia ¹¹ tunoo: Vaidi Karirayaayaso, ngia aaniira aavaki dida vaidia

mmannammanna ngiau aapu teeda nnaasu vakiaannee? Aa ngia taavo Anutuugo Yisuunna vitoo ngiau aapu kuaineema fai kava mmuaikaraama tiinaravaivee, tiravai.

Yutaasaa mmaata varaanaravaa

mmataama kieeravai

¹² Ivaitana itaa kua kiaa kiooduu Yisuunna kua varada nuairaiya taapi Oriveeta Yerusareema mmatama vauvakidiri pikiada Yerusareema kava vara ranada viravai.

¹³ Vida ivaki ngiari varira nnauvaa veraayaa vau terenaivau vau nnauvaki viravai. Ivaki vida varuuya nnutuuyauvo ataama vairavai. Voovai nnutuuvo Petorooso voovai nnutuuvo Yuvuaano voovai nnutuuvo Yakooopo voovai nnutuuvo Adiriaaso voovai nnutuuvo Piriipo voovai nnutuuvo Tumaaso voovai nnutuuvo Batoromaiva voovai nnutuuvo Mataiva voovai Arapainna mmaapuuvaa nnutuuvo Yakooopo voovai vaidi voovono inna mmataivaa varoovaa kaayau rapira vaidiivaa nnutuuvo Simoono voovai Yakooopaa mmaapuuvaa nnutuuvo Yutaasovee. ¹⁴ Iyaano mmuaavau nuunaida mmuaavaugiataama makemakee yaaku vareeravai. Gioonna vooyaatama Yisuunna kaano Mariaavaata Yisuunna kataidootama iya tasipama nuunaida yaaku vareeravai.

¹⁵ Ii suai ivaki kaayau gioonna kiaapu yaaku saivai sainaidiri mmuaa vaidivai yuku yaaku taika kioo (120) gioonna kiaapuuya Yisuunnara kutaavaivee tuuya nuunaida varuduu iyakidiri Petorooso diitoo iya avuuvau dioo vainno tunoo: ¹⁶ Ni seenayaso, nnaaru Mmannasa Yoketaivoono ti rubuungaa Davuitiinna yaataivaki kiaa mmuu kuaivaa Anutuugaa yanaivau fafaara raa kioovo vaivai. Yutaaso kooyaa Yisuunna ari nnammutuaiya inna vitainai teeda iya inna utuaara kuaivaa fafaara raa kioovo vauvaa kaanaivo vaa vairavai. ¹⁷ Vaa tauraa Yisuuva Yutaasaa mmataama kiooduu ti tasipama mmoori varoo ti tasipama nuairavai.

¹⁸ Yutaaso ari mmoori maisaivaa irisai sikau varoovaidiri mmata voovaa yookaama kioo ivaki maisama putuoo vauduu inna ausaivo rusitia roo vuduu inna naaraivo mmaanai tioo viravai. ¹⁹ Tioo vuduu mmuakiaa gioonna kiaapu Yerusareema varuuya rikiada ngiari kua tuanaivakidiri mmataivaa nnutuuvaa tunoo: Ak-eredamavee, tiravai. Ii nnutu ivaa oyaivo tunoo: Kiauvo vau sikauvaidiri yookaama kieera mmatavaivee, tiravai.

²⁰ Anutuugaa kua yanaa voovai nnutuuvo Saama ivaki vai kuaivo vainno tinoo:

Inna nnauvo mmanna nnauvai vakiaivee.

Sa vaidi voovono ivaki variaivee, tiivai.

Kua fafaara voovai vainno tinoo:

Kii ari vo vaidi voovono

ari mmoori vareera mmaataivaa varaivee, tiivai.

²¹⁻²² Kua fafaaraivoono itaa kua tiivaara kii ta vo vaidi voovai mmataama kikio inna mmaataivaa varoo ti tasipama ti Udaanga Yisuuva kava diitoo kuaivaara gioonna kiaapuuya kiaa mmiaivee. Mmuakiaa suai Yisuuva ti tasipama vioo ngioonno varuu suaivaki ti tasipama nuaira vaidi voovono inna mmaataivaa varaivee. Yuvuaano gioonna kiaapuuya nnoori apuu suaivakidiri vioo vioo tuma Anutuugo Yisuunna vitoo ngiau aapu vuu suaivakiaatama ivootama ti tasipama nuairaivoono Yutaasaa mmaataivaa varaivee. ²³ Petorooso itaa kua tuduu rikiada gioonna kiaapuuya taara vaidivaitana nnutuuvaitana tiravai. Vaidi voovai nnutuuvaa Yoosiipo tiravai. Inna nnutu voovai Parasaapo vauduu voovai Yusutuuva vairavai. Iya vuai vaidiivaa nnutuuvaa Matiaavavee tiravai. ²⁴ Iya vaidiivaitana nnutuuvaitana kiaa taika kiada yaaku varada tunoo: Udaanga-o, vaa a mmuakiaa gioonna kiaapuuya ausa vuatinniiyauvaa taa taika kiaannano. Itaama vaikiyai aa taara vaidi aavaitana a tee a mmataama kiaanna voovai ti vitaakianee. ²⁵ Ti vitainai ta teekio rikioo fai ivo vaidi aposoroo Yutaasaa mmaataivaa varoo inna mmooriivaa varaanaravai. Vaa Yutaaso ari mmooriivaa pikioo ari uu aataruuvaa irisavaki viravaivee. ²⁶ Iya itaa kua kiaa yaaku vara taika kiada vaidiivaitana nnutuuvaitana kooyaa vauduu rikiada iya vaidi nnutu vau

sikauvaitana tooriivaki uyu kiada fuarau kiada tooduu Matiaasaa nnutuuvo kooyaa vairavai. Vauduu ivo Yisuunna kua varada nuaira vaidi aposorooya yaakuuvaitana yukukidiri mmuaavai tasipama nuairavai.

2

Mmannasa Yoketaivo tiiravaivee

¹ Yutayaiya nnaagiai buusa nneera suaivaa nnutuuvo Pedikoosa suaivaki gioonna kiaapu mmuakiaaya Yisuunnara kutaavaivee tiraiya nuunaida mmuaavau variravai. ² Varuduu akiairauduu ngiau aapuuvakidiri akuaivo pinaa akuavai tuoo yuunna yaamuruka akua roosiima kiasa roo tuoo iya varuu nnauvaa aakiaivaki vioo pinaa akuavai tuoo varuduu ³ gioonna kiaapuuya tooduu ikia hauruuvaa roosiima raubiriinno mmuakiaa ivaki varuuyayaa vairavai. ⁴ Vauduu Mmannasa Yoketaivo iya aakiaiyauvaki suvuainno Mmannasaivo iya avaiyauvaa tasipooduu ari vo kua vo kuaiyauvaa hama tauraa rikiooyauvakidiri tiravai.

⁵ Itaama uu suaivaki Yutayaa vaidi vooya mmuakiaa vo mmata vo mmata varuuya kati ngiari tinniyaadiri Anutuugaara yaata utira vaidiiya numa Yerusareema variravai. ⁶ Kaayau gioonna kiaapuuya ivaki varida rikiooduu akua pinaivo vuduu rikiada nnida nuunaida rikiooduu Yisuunnara kutaavaivee tira gioonna kiaapu mmuakiaaya iya mmuaavai mmuaavai ngiari kua tuanaa vo kua vo kuaiyauvakidiri tuuyauvaara iya pinaama nnikiarairavai. ⁷ Iya nnikiaraida yaaku vuatavuataida tunoo: Mo aa kua kiasa gioonna kiaapu aaya Karirayaa diaa gioonna kiaapuyavee. ⁸ Mo iya dataama kiadaida kuaivaa kiasa ta rikiaunnano vo kua vo kuaiyauvo ti kua tuanaayauvai vainnee? ⁹ Mo ta mmuakiaaya vo mmata vo mmataivakidiri ngiaunnava. Ta Parataadiri ngiaunnaiyaata ta Meteediri ngiaunnaiyaatama ta Iramitiidiri ngiaunnaiyaata ta Mesopotamiaadiri ngiaunnaiyaatama ta Yutayaadiri ngiaunnaiyaata ta Kapatokiaadiri ngiaunnaiyaatama ta Podoodiri ngiaunnaiyaata ta Asiaadiri ngiaunnaiyaatama ¹⁰ ta Purukiaadiri ngiaunnaiyaata ta Paburiaadiri ngiaunnaiyaatama ta Iyiipadiri ngiaunnaiyaata ta Kureena yoosinna vainima nnutuuvo Ripuaadiri ngiaunnaiyaatama ta Rooma yoosinnaivau variaunnaiyaatama ngiaunnava. ¹¹ Ta Roomadiri ngiaunna vooya vaidi Yutayaa tuanaiaata ta vooya vooipinnaa kumimakaiya hanigiada Yutayaiya aataruuvau kuaunnaiyaatama ngiaunnava. Ta Kereteediri ngiaunnaiyaatama ta Arapiaadiri ngiaunnaiyaatama ngiaunnava. Nnida ta mmuakiaaya rikiaunnani iya vo kua vo kuaiyauvaa kiaiayauvo ti kua tuanaayauvaida kiasano. Anutuugo ari vookara ari vookarai mmooriiyauvaa iivaaraida iya ti kuaiyauvakidiri kiasano, ¹² kiasa kiada varida pinaama nnikiaraida kaayau kumimakaida varida ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Mo oyaivo dataamainno vainnee? tiravai. ¹³ Tuduu rikiada vooyaano Yisuunnara kutaavaivee tuuyara raida tunoo: Iya kapikarai nnooriivaa nnaa kiada kumimakaida varidaida itaa kua kiasano, tiravai.

Petorooso kua mmayaayaivaa tiravai

¹⁴ Tuduu rikioo Petorooso ari seena vaidi kua kutaivaa varada nuairaiyaatama diitoo iya vuutaivaki dion vainno kuaivaa kaayau gioonna kiaapu nuunauyaki pinaama kuaivaa tioo tunoo: Ni seena Yutayaiyaata ngia Yerusareema variayaatama ni kuaivaa rikiaatee. Aa na kua tinara aavaa tuqinnama rikiaatee. ¹⁵ Aa ta aavau diaunnaiyara ngia tiiyara yaata utida kiasano: Vaa kapikarai nnooriivaa nnaa kiada kumimakakiasano. Ngia itaa kua kiasa kua ivo inna unnakuavaida kiasano. Aanna makee suaivo ikiatainno nninoo. Hama kapikarai nnooriivaa nnaa suaivo nniivaaraida ngia unnakuavaida kiasano. ¹⁶ Nnaaruaa vaidi forofetaivaa nnutuuvo Yuvueero aa ta makee iikiaunna kua aavaara tunoo:

¹⁷ Anutuugo tinoo:

Fai suai nnaagiaiuvaki na ataama iinaravaivee.

Fai na ni Mmannasa Yoketaivaa
mmuakiaa gioonna kiaapuuya
kaayauma mminaravai.

Mminai fai ngii raunna mmaapuuya ni kuaivaa
kooyaa forofetaiya roosiima kiaa mmiaaravai.

Fai vaidi karaasaiya
ngiari avu tinniiyauvo hanigianai
ari vookarai aataruuyauvaa teekiai
yokovaiya ruvuaataiyauvaa taaravaivee.

¹⁸ Kutaa, fai ii suai ivaki
na ni mmoori vareera kiaatanna ngiaammuauya
ni Mmannasa Yoketaivaa mminai teeda
fai iyaatama ni kuaivaa kooyaa kiaravaivee.

¹⁹ Fai na ngiau aapu ari vookara
ari vookarai mmooriiyauvaa iina
mmataivaunnaata iinai taaravai.
Fai na iino too kiauvootama ikiaivoota
kaayau kioosuuvootama vainaravaivee.

²⁰ Fai suaivo upisiino
kuraagaivo kiau roosiima kookee kuainaravai.
Aa mminnaa aayauvaa na tauraa iino too
nnaagiai na Udaangaivaa
ni suai pinaa ari vookaraivo nninaravaivee.

²¹ Ii suai ivo nnino too
fai gioonna kiaapu voovoono
na Udaangaivaa niiyara aayanna tinai
fai na inna vitee
yoketaivau yapaanaravaivee, tiivaivee.

Forofetaa Yuvueero itaa kua tiravai.

²² Ngia vaidi Isarairaayaso, aa kua aavaa rikiaatee. Vaa ngiengieenoo ivaa rikiada taavai. Yisuuva Nasareeta diaa vaidivai Anutuuqo ari yaagueeqaivaa inna mmuduu ivo Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa ngii avuuyauvunu iinno Anutuuqo inna mmuduu uu mmooriivaa kooyaa ngii vitairavai. ²³ Vaidi vooyaano Yisuunna vitada ngii muduu ngia inna ruputateera ee-oo tida vaidi maisaiya mmuduu iya inna vitada yatari sagaivau haara kieeravai. Vaa Anutuuqo mmuaanaa tauraa ivaara yaata utuoo teerama kieeravai. ²⁴ Ngia itaama inna ruputu kiooduu Anutuuqo putuvakidiri inna tuduu kava diiteeravai. Anutuuqo tuduu mmamma nniitareeraivaata putiraivaatama pikioo kava diiteeravai. Putiraivo hama yopeema inna puaisa utuovaara kava diiteeravai. ²⁵ Nnaaruaa vaidi Davuitiivaano Yisuuva Anutuuqaata kua tuu kuaivaa tunoo:

Na tauko ni Udaangaivo
tupatupaa ni tasipama varivai.
Gioonna kiaapuuya maisa mmooriiyauvaa
sa ni iikiateeraivaara
ivo ni yaaku yaadudainningiaa ni vainima varivai.

²⁶⁻²⁷ Ivaara ni ausaivo yoketaikiai
na sirigaira kuaivaa kiaunoo.
Vaidiia putida oro varira yoosinnaivaki
fai a hama ni vaidi kaanaivaa pikiee kuanaravai.
Na aiyara mmuduuya ruee
i mmoori vareera ngiaammuauvaa
fai a hama ni pikinai

na ivaki vaina uudainaravai.
Ivaara na vaidivai na putinaraivaara
hama yaata utirainna
na kava diitaanaraivaara
fai na faannaina varinaravaivee.

²⁸ Vaa a tupatupaa varira aataruuvaa
ni vitaakiannavai.
Fai na i tasipama varino
ni ausaivo kaayauma yoketainai
na sirigainaravaivee.

Yisuuva itaa kua tuuvaa Davuitiivaano tiravai.

²⁹ Petorooso itaa kua kiaa kioo kava tunoo: Ni seenayaso, na ti rubuungaa Davuiti-
innara kutaa kuavai kooyaa ngii giaa ngii minaravee. Ivo putuduu vaidiiya inna hau
kieeravai. Aanna makee inna mmata nnauvo homo aa vainoo. ³⁰ Ivoono forofetaa
vaidivai varioo Anutuugo kua kiaa teerama kioo kuaivaa yaagueueqa kuaivaa tasi-
pama tuuvaa rikieeravai. Anutuugoono Davuitiinna oyaivakidiri diitaanaraivaa fai
Davuitiinna roosiima kieetavai yapaanaraivaara kua yeena rau kieeravai. ³¹ Kua yeena
rau kiooduu Davuitiiva Anutuugo nnaagiai iinaraivaa too Anutuugo mmataama kioo
vaidiivo kava diitaanaraivaara tunoo:

Vaidiiva putida oro varira yoosinnaivaki
ivo hama inna vaidi kaanaivaa pikioo kuaivai.
Inna mmammaivo hama uudaivaivee.

Davuitiivaano itaa kua tiravai. ³² Anutuugo ii vaidi ivaa Yisuunna mmata nnau-
vakidiri tuduu kava diitooduu vaa ta mmuakiaaya teeravai. ³³ Tooduu Anutuugo
inna vitoo ngiau aapu ari yaaku yaadudainningiaa yapa kioo Mmannasa Yoketaivaa
inna mmiravai. Ari Koova vaa kua kiaa teerama kioo kuaivaa iinno ari Mmannasa
Yoketaivaa inna mmuduu vareeravai. Aanna makee ngia taivoota ngia rikiaivootama
inna Yisuuvaano tuduu tiiravai. ³⁴ Davuitiiva ariinoo hama ngiau aapu virainno tunoo:

Udaanga Anutuugo ni Udaangaivaa tunoo:
A ni yaaku yaadudainningiaa
vaidi nnoonnavai varianee.

³⁵ Varia ree vinanai na tinai
a ai nnammutuaiya yaatara kiaanaravaivee.

Davuitiiva itaa kua tiravai.

³⁶ Aa kua aavaa ta mmuakiaa gioonna kiaapu Isarairaiya tuqinnama rikiaaravai. Ii
vaidi ivaa Yisuunna ngia yatari sagaivau haara kioo ivaa Anutuugoono tikio rikioo ivo
Anutuugo mmataama kioo vaidivai varioo ivo ti Udaangavai varinoo.

³⁷ Petorooso itaa kua kiaa taika kiooduu gioonna kiaapuuya rikiooduu iya au-
saiyauvo kaayauma mmuaararooduu pinaama iya yaata utida Petoroosaata inna
seena vaidi aposorooyaataama tunoo: Ti seenayaso, fai ta dataakiaarannee? ³⁸ tuduu
rikioo Petorooso iya sai tunoo: Anutuugo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa ru-
gaanaraivaara ngiengieenoo mmuaavai mmuaavai ngiingii mminnamminnaa mai-
saiyauvaa pikiada hanigiaatee. Hanigiada Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada
nnooriivaa varaatee. Fai ngia itaama iikio rikioo fai Anutuugo Mmannasa Yoketaivaa
kati ngii minaravai. ³⁹ Nnaaru Anutuugo ivaara ari kuaivaa ngiiyaraatama ngii
nnaakaraiyaraatama mmuakiaa vo yoosinna vo yoosinna variyaiyaraatama kua kiaa
teerama kieeravai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya ti Udaanga Anutuugo niisi ngiateera
tiraiyara ivo ari kuaivaa kiaa teerama kieeravaivee, tiravai.

⁴⁰ Petorooso kaayau ari vo kua vo kuaiyauvaatama vara nuunama kioo iya kiaa
mmioo yamaa kua yamaa kua iya kiaa mmioo tunoo: Aanna makee koonnama
variaa gioonna kiaapuuya ngiari irisai maisaiyauvo vainaravai. Ngiengieenoo ngiingii
aataru maisaiyauvaa pikiada iya irisai maisaiyauvaa varaaravaa sa ngieeta varaatee,

⁴¹ tuduu rikiada kaayau gionna kiaapu inna kuaivaara kutaavaivee tuuya nnooriivaa vareeravai. Ii suai ivaki kaayau gionna kiaapuuya (3000) Yisuunnara kutaavaivee tuuya tauraanaiya tasipama nuunama variravai. ⁴² Varida iya mmuakiaa suai vaidi aposorooya tasipama varida iya kuaivaa rikiada iya tasipama yeenna nneeda varida iyaatama yaaku vareeravai.

Gionna kiaapu vaa ausa hanigiooya ataama variravai

⁴³ Anutuugoono tuduu rikiada vaidi aposorooya kaayau ari vookara ari vookarau mmooriiyauvaa uduu rikiada gionna kiaapuuya kaayau ngiari vo vuayaata rikiada variravai. ⁴⁴ Varuduu Yisuunnara kutaavaivee tuuya mmuaavau nuunama vaidi aposorooya tasipama varida ngiari hoonahaanaiyauvaa mmuaavau nuunama yapa kiada ngiari mmu ngiari mmuuda variravai. ⁴⁵ Varida ngiari mmataivaatama ngiari hoonahaanaiyauvaatama vaidi vooya mmi kiada irisai sikauyauvaa varada eyommaaya duuyama mmiravai. Gionna kiaapuuya hama iyasi mminnaa vooyauvai vauya iya sikauyauvaa duuyama iya mmiravai. ⁴⁶ Duuyama mmi kiada varida mmuakiaa suai iya nuunaira nnau pinaivaki mmuaavau nuunama variravai. Vari kiada kava vara ranada nnida vo nnau vo nnauyauvaki vida iya mmuaavau varida yeenna nneeda varuduu kaayau iya ausaiyauvo sirigauduu hama ngiariiyara mannaka tiraida adida variravai. ⁴⁷ Iya adida varida Anutuugaara kua yoketaivaa tida varuduu mmuakiaa gionna kiaapuuya iya teeda iyara kua yoketaivaa tiravai. Tuduu rikioo mmuakiaa suai Anutuugo tuduu gionna kiaapu vooya vaa ngiari ausaiyauvaa hanigia kiada Yisuunnara kutaavaivee tuuya mmuaavau nuunama iya tasipama variravai.

3

Petoroosooya Yuvuaanaya vaidi voovai tuqinneeravai

¹ Yaaku vareera suai voovaki suaivo hanigiooduu Petoroosooya Yuvuaanaya nuunaira nnau pinaivakira viravai. ² Vida tooduu vaidi nnaaru ari kaanaa ausaivakidiri yuku maisau vaidiivaa vooya inna vitada nuunaira nnau pinaivaa keegia voovai nnutuuvo Keegia Yoketaa ivaki yapa kiooduu hara kioo varuuvo iya too vairavai. Vaidiia mmuakiaa suai makemakee inna vitada nnida nuunaira nnau pinaa oyaivaki yapa kiooduu varioo vaidiia nuunaira nnau pinaivaki vuuya sikaura ngiaaru tioo variravai. ³ Ivo ivau hara kioo varioo tooduu Petoroosooya Yuvuaanaya nuunaira nnau pinaivaki kuaaree kiaa vuduu too sikaura ivaitana ngiaaru tiravai. ⁴ Ngiaaru tuduu Petoroosooya Yuvuaanaya inna teeda nnaasu vaidi Petoroosoono tunoo: A reeri ti taanee, ⁵ tuduu ivaitana sikauyauvaa ni mmiaaravee kiaa sai ivaitana too vairavai. ⁶ Too vauduu Petorooso tunoo: Hama na sikaunnaatainoo. Niiki vaivaa fai na i mminaravai. Na vaidi Nasareeta Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa tinai inna yaagueeqaivaura diitee nookianee, ⁷ kiaa kioo inna yaaku yaadudaivau utuoo inna vararu utu saivaata inna yuku ataiyauvo tadudoo yaagueeqauduu ⁸ rikioo nnikiarainno ngiau diitoo nuairavai. Nuainno varioo nuunaira nnau pinaivaki ivaitana tasipama vioo suaireera reerama roo nuainno varioo Anutuugaara kua yoketaivaa kiaa roo nuairavai. ⁹ Nuainno varioo Anutuugaara kua yoketaivaa kiaa roo nuauduu gionna kiaapu mmuakiaaya inna teeda tunoo: ¹⁰ Makemakee aa vaidi aavo nuunaira nnau pinaivaa Keegia Yoketaa oyaivaki hara kioo varioo vaidiia sikaura ngiaaru tira vaidivaivee, kiaa kiada nnikiaraida ivo keenaa nuauvaara yaaku vuatavuatairavai.

Petorooso nuunaira nnau pinaivaki mmayaayaivaa tiravai

¹¹ Yaaku vuatavuataida varuduu vaidi yuku maisauvaa tuqinnama kioovo Petoroosaya Yuvuaanaya utu kioo vauduu gionna kiaapu mmuakiaaya ivaa teeda nnikiaraida seenada iyasi nnida nnau haayaivaa nnutuuvo Soromoonaa Haaya ivaki nuunaida teeravai. ¹² Tooduu iya nnuuvaa Petorooso too iya tunoo: Gionna kiaapu

Isarairaayaso, ngia aaniira aavaara nnikiaraida ti teeda nnaasu vakiaannee? Ta safuuma varida titi yaagueeqaivaudiri aa vaidi aavaa iikiaunnano diitoo nuaivaaraida ngia ti teeda nnaasu vakiaannee? Ai hameetavee. ¹³ Ti rubuungainna Aparahaamo Isaako Yakoopainna Udaanga Anutuugo ari mmoori vareera ngiaammuaavua Yisuunna nnutuuvua ngiau aapu yapa kiooduu ngia inna vitada vaidi kieetaiyasi vuduu Piratuuso inna yaparainno inna mmaanai titaanaree kiasa uduu ngia Piratuusaa avuuvau innara oooqoo tiravai. ¹⁴ Ngia vaidi yoketaa tuanaa hama mminnamminnaa maisaatauvaara oooqoo tida vaidi maisaivo vaidiyya rupertuduu putuuvuono mmaanai kuaiveera Piratuusaa yaparairavai. ¹⁵ Gioonna kiaapuuya yoketaama varira aataruuvua nakaaraivaa ngia rupertuduu putuduu Anutuugo iva putuuvakidiri inna tuduu diiteeravai. Vaa ta ivaa teeda ivara ngii giasa ngii miaunnaano. ¹⁶ Aa ngia taa vaidi aavo yuku maisauvaa tuqinnama kioovono Yisuu Kirisiinna nnutuuvuara kutaavaivee kiasa kioo diitoo yaagueeqama varivai. Vaa ngia inna teeda rikiaavai. Ivo Yisuunnara kutaavaivee kiasa kioo diitoo yoketaama ari vookaraama ngii avuuvau nuaivai.

¹⁷ Ni seenayaso, vaa na makee rikiaunoo. Ngieeta ngii kieetaiyaatama hama Yisuunna arinaima teerama kiada maisa aataruuvua inna iiravai. ¹⁸ Nnaaru Anutuugo ari forofetaa mmuakiaaya kiasa mmioo tunoo: Fai na mmataama kiasa vaidiivo fai mmamma nniitareeraivaa varaanaravaivee, tuduu forofetaiya gioonna kiaapuuya kiasa mmuuvugiataama kaanaivo vairavai. ¹⁹ Itaama vaikia Anutuugo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaiveeraivara ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiaatee. ²⁰ Yaagueeqaivo Udaanga Anutuugaasidiri tuoo ngiisi vaino ngii yoketaakiaiveeraivara ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiaatee. Anutuugo vaa ngiyyara mmataama kioo vaidiivaa Yisuu Kirisiinna titano ngiisi tiinaraivara ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiaatee. ²¹ Ivo ngiau aapu mmannammanna hara kioo varioo suai nnaagiasa Anutuugo mmuakiasa mminnamminnaiyauvaa karaasa iinara suaivaki fai kava tiinaravee. Nnaaru Anutuugo ivaara ari forofetaa yoketaiya kua kiasa teerama kioovaa iya kiasa mmuduu rikiaada gioonna kiaapuuya kiasa mmiravai. ²² Ari forofetaa voovai Musiiva tunoo: Ngii Udaanga Anutuugo ni titoneema fai ngiini forofetaa voovai titano tiinaravai. Ivo fai ngii oyaivakidiri diitaanaravai. Diitanai ngia iva tii kua mmuakiaavai rikiaatee. ²³ Gioonna kiaapu voovai ii forofetaa ivo tii kuaivaa hama rikiai voovai fai Anutuugo inna kuaivaa rikiaiyakidiri inna vitoo voovau kioo inna rupertu kino putinaravaivee. Musiiva itaa kua tiravai. ²⁴ Mmuakiasa forofetaa Anutuugaa kuaivaa kiasa mmiraiya Samueeraakidiri ngioo ngioo inna nnaagiasa varuu forofetaiyaatama aa ta variaunna suai aavaara tiravai. ²⁵ Anutuugo ari kua kutaivaa ngiyyara ari forofetaiya kiasa mmuuvua ngieeta rikiaada varaavai. Anutuugo kua yeena rau kioo kuaivaa ngii rubuungainna rikioovaa ngieeta rikiaada varaavai. Nnaaru Anutuugo Aparahaamaa tunoo: Fai i sidinnaidiyyakidiri fai na tinai mmuakiasa gioonna kiaapu mmatayaa variaya yoketaama variaaravaivee. Anutuugo Aparahaamaa itaa kua tiravai. ²⁶ Ivaara Anutuugo ari mmoori vareera ngiaammuaavua mmataama kioo ngiyyarannaadee titooduu tiiravai. Ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada yoketaama variateeraivara inna titooduu tiiravaivee. Petorooso Isarairaiyaata kuaivaa itaa kua tiravai.

4

Vaidiyya kuaivaa Petoroosaya Yuvuaanayaki yapeeravai

¹ Petoroosooya Yuvuaanaya gioonna kiaapuuya mmayaayaivaa kiasa mmida varuduu Anutuugaara kati puara hudeera vaidiyyaataama nuunaira nnau pinaivaara dira vaidi kieetaivoota vaidi Satuukaiyaatama ivaitanaasi nniravai. ² Nnida ivaitanaara iya

nnannateeravai. Yisuuva putuduu Anutuugo tuduu kava diitoo mmayaayaivaa ivaitana gionna kiaapuuya kiaa mmuuvaara iya nnannateeravai. Yisuuva putuuvakidiri diitoo mmayaayaivaa gionna kiaapuuya rikiada yaata utida tunoo: Yisuuva vaa diiteeravaara tida mmuakiaa gionna kiaapu putuaiya fai diitaaravaivee, tuuvaara iya nnannateeravai. ³ Iya nnannatooduu rikiada Petoroosaya Yuvuaanaya vitada kati oovi nnauvaki yapeeravai. Yapa kioodoo iya tooduu suaivo vaa haatapooduu rikiada ivaitanaaki kua yapaara suaivo hameetauduu turavee kiaa kiada kati oovi nnauvaki ivaitana yapa kieeravai. ⁴ Ivaitana Yisuuva kava diitoo mmayaayaivaa tuuvaa vaa kaayau gionna kiaapuuya rikiada kutaavaivee kiaa kiada ngiari ausaiyauvaa hanigieeravai. Hanigiooduu iya vaidiiya nnaasu jaaruduu kaayau (5000) variravai.

⁵ Vauya patauduu Yutayaiya kieetaiyaatama yokovaiyaata kua mmaanna kiaa mmi-raiyaatama Yerusareema nuunaida variravai. ⁶ Anutuugaara kati puara hudeera kieetaivaa nnutuuvo Anaasoota inna seena Kayapaavaatama Yuvuaanoota Aresadereevaataama Anutuugaara kati puara hudeera kieeta vaidiiavaa kata vayaa vooyaataama iya tasipama nuunaida variravai. ⁷ Nuunaida varida Yisunna kua varada nuairavaitanaara tuduu numa iya tammaivaki dida vauduu ivaitana yaparaida tunoo: Ngia dataama kiada vaidi yuku maisauvaa tuqinneeravainnee? Datai yaagueeqavai ngiisi vainnee? Giaa nnutuvai ngia tuduunno inna tuqinneeravainnee? tiravai.

⁸ Tuduu rikioo Petoroosaa aakiaivaki Mmannasa Yoketaivo suvuauduu rikioo iya kuaivaa sai tunoo: Isarairaa kieetaiyaata yokovaiyaatama ni kuaivaa rikiaatee. ⁹ Vaidi yuku maisauvo kati ivo yoketaama hara kioo varioo nuaivaaraida ngia ti yaparakiaan-nee? Ivo dataama kioo safuuma itaama variivaaraida ngia ivaaraida ti yaparakiaan-nee? ¹⁰ Mo fai ngia kutaa tuanaa ivaara ti yaparaida ngia mmuakiaayaata mmuakiaa Isarairaa gionna kiaapuuyaataama aa kua aavaa rikiaaravai. Nasareeta diaa vaidi Yisuu Kirisiinna ngia yatari sagaivau hara kioovaa Anutuugo tuduu kava diitooavaa nnutuuvaa kiaannaduu inna yaagueeqaivaura aa vaidi yuku maisa aavo diiteeravai. Diitooovono aa ivo ngii avuuyauvunu dioo vaikio inna yukuuvo yoketaainoo.

¹¹ Anutuugaa kua fafaara voovai vainno Yisunnaara tunoo:

Ngia vaidiiya sikau nnau heekeeraiyaano
sikau voovai teeda
maisavaivee kiaa kiada pikiaavai.
Yaagueeqa yatariivaa pupukiaivaa mmaara
hara kiaa kuabaivaa roosiima
ii sikau ivo nnau ipunnaivaki vaivo
inna yoketaavaivee.

Anutuugaa kua fafaaraivo itaa kua tiivai. ¹² Ivoono nnaasu ti vitoo yoketaivau ti yapaanaravai. Hama gionna kiaapu voovono mmuakiaa mmatayaa variayakidiri Anutuugo inna nnutuuvaa ti kiaa ti mmiivoono ti vitoo yoketaivau ti yapaanaravaivee, tiravai.

¹³ Tuduu rikiada kua yeena rau kioo vaidiiyaano Petoroosooya Yuvuaanaya hama aatuurama kiada kuaivaa yaagueeqama kiaa mmuuvaa teeda nnikiarairavai. Ivaitana hama yanaa taavaitana mmanna kumina vaidivaitana varuuvaara kieeta vaidiiya rikiada nnikiarairavai. Nnikiaraida ngiari yaata utiravaki arinaima rikiada kiaanoo: Ivaitana Yisunna tasipama nuaira vaidivaitanavee, kiaanoo. ¹⁴ Vaidiivaa Petoroosooya Yuvuaanaya tuqinnoovono ivaitana tasipama dioo vauvaa iya teeda hama ivaitana sai kiaara kuaivootairavai. ¹⁵ Hama ivaitana sai kiaara kuaivootauduu iya Petoroosaya Yuvuaanaya tuduu ivaitana nuunauvakidiri pikiada mmaanai vuduu ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: ¹⁶ Aa vaidi aavaitanaara ta aaniivai iikiaarannee? Ivaitana Anutuugaa mmoori ari vookaravaa iikiaivaa vaa mmuakiaa gionna kiaapu Yerusareema variaya taavaivee. Hama ta yopeema ivaara kiaara: Hama iya iikiaavaivee, kiaravee. ¹⁷ Sa gionna kiaapu vooya ivaitana iikiaa mmooriivaara rikiaateeraivaara

kii ta ivaitana yaagueeqama kiaa mmida kiaara: Sa kava inna nnutuuvaa tasipama gioonna kiaapuuya kuaivaa kiaa mmiatee, kjaaravee.

¹⁸ Iya itaa kua kiaa kiada Petoroosaya Yuvuaanayara tuduu kava iyasi nnuduu rikiada iya yaagueeqama tunoo: Sa gioonna kiaapuuya inna nnutuuvaa tasipama inna kuaivaa kiaa mmida sa inna mmayaayaivaa iya kiaa kookieekiatee, tiravai. ¹⁹ Tuduu rikiada Petoroosoya Yuvuaanaya iya kuaivaa sai tunoo: Ngiengieenoo aa kua aavaa yaata utida rikiatee. Dee kuavainno safuunnee? Ta Anutuuqaa avuuvau ngii kuaivaa rikiada iikiaunnaivo inna yoketaavainnee? Vara ta inna avuuvau inna kuaivaa rikiada iikiaunnaivo inna yoketaavainnee? ²⁰ Ta titi avuuyauvaa teeda titi yaataiyauvaadiri rikioo kuaivaara hama ta yopeema pikiada kua seemuaa variaaravaivee, ²¹ tuduu rikiada vaidiiya nuunaida kua yeena rauya vo kua vo kuaiyauvaa kava yaagueeqama iya kiaa kiada mmaanai titooduu viravai. Gioonna kiaapuuya ivaitana uu mmooriivaa rikiada Anutuuqaa kua yoketaivaa tuuvaara kua yeena rau vaidiiya ivaitana ruputu-aara aataruuvaa buauduu hameetairavai. ²² Vaidiivaa ivaitana Anutuuqaa mmoori ari vookaravuaa iida inna tuqinnoo vaidiivaa nuanuuvo taara vaidi yuku yaaku taika kioodoo (40) kogoga variravai.

Gioonna kiaapuuya yaagueeqama variaaraivaara yaaku vareeravai

²³ Vaidiiya nuunaida kua yeena rauya Petoroosaya Yuvuaanaya mmaanai titooduu vida ivaitana ngiari seenaiyasi kava vara ranada vida Anutuuqaa puara kati hudeera kieetaiyaata vaidi yokovaiyaatama ivaitana kiaa mmuu kuaivaa ngiari seenaiyaata kiaa mmiravai. ²⁴ Kiaa mmuduu rikiada mmuakiaaya nuunaida varida yaaku varada Anutuuqaa tunoo: Udaanga-o, a mmuakiaa ngiau mmataivaa iima kiee nnoori sorovuaravuaa iima kiee mmuakiaa mminnamminnaayauvai ivaki vaiyauvaa iima kiee iyauvaara diannakuavee. ²⁵ A Mmannasa Yoketaivaa tuduu tuuvoono i mmoori vareera vaidi ti rubuungaa Davuitinna yaataivaki kiaa mmuduu fafaara roo tunoo:

Mo aaniira ngiari voo-pinnaa vaidiiya

pinaama nnannateeravainnee?

Mo aaniira gioonna kiaapuuya

inna mmaarau kua tida kua yeena rau kioodoo

hama kaanaivootairavainnee?

²⁶ Mmatayaa diaa kieetaiya teerama kioodoo

gioonna kiaapuuyara diraiya nuunama kiada

Udaangaivaata ari mmataama kioo vaidiivaatama

rapuara iiravaivee.

Davuitiiva itaa kua tiravai. ²⁷ Kutaa tuanaavee. Herootoota Podii Piratuusootama ngiari voo-pinnaiyaata gioonna kiaapu Isarairaiyaatama aa yoosinna aavaki Yisuunna mmaara nuunairavai. Yisuuva i mmoori vareera vaidi yoketaa tuanaavai vaa eenoo inna mmataama kieeravai. Iya inna mmaara nuunairavai. ²⁸ Anutuuqo eenoo tau-raa inna ruputuatera mmataama kioovaugiataama iya nuunaida iiravai. Hama a yaagueeqainna ivaara ee-oo kiannatiri. Hama iya nuunaida Yisuunna ruputuaterivee. ²⁹ Udaanga-o, aanna makee vaidiiya avakarai kuaivaa tiiki yapa kiaivaa a arinaima rikiee ivaara yaata utuee ta i mmoori vareera vaidiiya a ti tinai ta hama aatuuraida yaagueeqama i mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaaravee. ³⁰ Ai yaagueeqaivaa ti mmiee a tinai i mmoori vareera vaidi yoketaa tuanaa Yisuunna nnutuuvaa ta tida inna yaagueeqaivaura gioonna kiaapu nniitaraiya utikiai diitaaravai. Fai ta ari vookara ari vookarai mmooriyauvaatama itaama iikiaaravaivee.

³¹ Iya itaama yaaku vara taika kioodoo rikioo iya nuunaida varuu nnauvo korokorooduu Mmannasa Yoketaivo mmuakiaayaki suvuau kioodoo iya hama aatutaama kiada Anutuuqaa mmayaayaivaa tiravai. Iya yaagueeqama kiada tiravai.

Gioonna kiaapuuya ngiari mminnaiyauvaa mmuaavau yapeeravai

³² Gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya mmuaa ausavai varada mmuaa yaata tinnivai vareeravai. Varooduu gioonna kiaapu voovoono hama ariiyara yaata utuoo ari mminnamminnaiyauvaa ari nnaasu vareeravai. Mmuakiaaya ngiari mminnamminnaiyauvaa ngiari mmi ngiari mmiiravai. ³³ Yisuunna kua varada nuaira vaidi aposorooya Anutuuga yaagueueqa ari vookarauvo iya tasipooduu iya Udaanga Yisuu Kirisiiva kava diitoovaara gioonna kiaapuuya yaagueueqama kiasa mmuduu Anutuugo kati iyara kaayauma yoketauduu iya yoketaama variravai. ³⁴ Varuduu hama gioonna kiaapu voovoono kati varioo ariisi vau mminnaiyauvaara buairavai. Aikiooma vairavai. Gioonna kiaapuuyasi nnauyauvoota mmataiyauvoota vauyaano iyauvaa ngiari vo vaidiia mmi kiada irisai sikauyauvaa varada ³⁵ aposoroo vaidiia mmuduu teeda varada gioonna kiaapuuya hama mminnaatauya duuyama mmiravai.

³⁶ Itaama vauduu vaidiivo Riviinna oyaivakidiri diitoovaa nnutuuvo Yoosiipo ari mmataivaa nnutuuvo Kuporoo ivakidiri pikioo nniravai. Nnuduu aposoroo vaidiia ari vo nnutu voovai Panapaaso innara tiravai. Ii nnutu ivaa oyaivo tunoo: Yamaa kua yamaa kua tira vaidivaivee, tiravai. ³⁷ Ivoono vo vaidivai ari mmata saivai mmi kioo irisai sikauyauvaa varoo aposoroo vaidiia mmiravai.

5

Ananiaasaya Safiraaya unnakua tiravai

¹ Vaidi voovai nnutuuvo Ananiaaso ari nnaataivaa Safiraanna tasipama varioo ngiari mmata saivai ngiari vo vaidiia mmi kioo irisai sikauyauvaa vareeravai. ² Varoo ari nnaataivaa kiasa mmioo ariyara saiyaavai utuoo aposoroo vaidiia saiyaavai mmiravai. ³ Mmuduu rikioo Petorooso inna tunoo: Ananiaaso, a ai mmata saivaara sikauyauvaa a varoonnaiyauvaa saiyaavai aini kiese saiyaavai ti mmiannanoo. A ee-oo kiannano Sataango i aakiaivaki suvuaikiai a ivaara Mmannasa Yoketaivaa unnakua kiannanoo. Aaniira a itaakiannanee? ⁴ Tauraa hama a vo vaidiia mmataivaa mmianna suaivaki inna ai mmata tuanaavai. A nnaagiai ivaa vo vaidiia mmiannani iya irisai sikauyauvaa i mmiyaiyauvo inna ai sikauyauvaivee. Mo aaniira ai ausa tinniivakidiri unnakua kiasa kiese sikau saiyaavai yapa kiese saiyaavai ee varaannanee? Hama a mmanna vaidiia tiyara nnaasu unnakua kiannanoo. A Anutuugaaraatama unnakua kiannanoo. ⁵ Ivo itaa kua tuu saivaata Ananiaaso putuoo taikiapoo mmataivau vairavai. Vauduu rikiada gioonna kiaapu ivaara rikiooya kaayauma aatuuravai. ⁶ Vaidi karaasaiyaano numa buruqaivaadiri Ananiaasaa nnabaivaa rurauma kiada varada oto hau kieeravai.

⁷ Hau kiada iida hokobaida tooduu ari nnaataivo numa Yisuunna kua varada nuayaaatama kua tinaree kiasa kioo hama ari vaatiivo putuuvaa rikieeravai. ⁸ Hama rikiooduu Petorooso inna tunoo: Ni giaa ni mianee. Aa sikau aayauvaa ngiingii mmataivaa irisai sikau varaidaa inna aikioovaida ti mmiaannee? tuduu rikioo inna sai tunoo: Yo, ti mmata irisai sikaudaa vaa ta ngii miaunnavavee, ⁹ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Mo ngia aaniira i vaatiivootama ngia kua yeena raida Anutuuga Mmannasaivaa iida taara iikiaavainnee? Vaidiia i vaatiivaa nnabaivaa varada hau kiaiya aa mmiaa sipu oyaivaki dida vakiaanoo. Fai iya i nnabaivaatama varada hakuaaravee. ¹⁰ Ivo itaa kua tuu saivaata Safiraava Petoroosaa yuku oyaivaki putuoo taikiapoo vairavai. Vauduu teeda vaidi karaasaiya numa tooduu vaa putuduu varada ari vaatiivaa hau kioovaa vainiivau hairavai. ¹¹ Hau kiooduu vaa mmuakiaa ausa hanigiooyaata homoraiyaatama ivaara rikiada kaayauma aatuuravai.

Aposorooya Anutuuga mmoori

ari vookarauyauvaa iiravai

¹² Aposoroo vaidiia gioonna kiaapuuya avuuyauvunu Anutuuga mmoori kaayau ari vookara ari vookarauyauvaa iiravai. Uuduu rikiada vaa mmuakiaa ausa hanigiooya

iya tasipama nuunaira nnau pinaivaa haayaivaa nnutuuvo Soromoonaa Haayaivaki makemakee nuunaida variravai. ¹³ Varuduu rikiada homoraiya aatuuda hama iya tasipama variravai. Iya itaama iidaata iyara kua yoketaivaa tiravai. ¹⁴ Tuduu gioonna kiaapu kaayau vooyaataama ausa hanigiada Udaangaivaara kutaavaivee tuuya numa iya tasipama variravai. ¹⁵ Varuduu aposoroo vaidiiya uu mmooriiivaa gioonna kiaapuyaya teeda rikiada nniitarooya vitada yoosinna vuutaivau mmaataiyauvaa hooti kiada iyauvunu yapa kieeravai. Petorooso nniitarooya vainiivau nuainno varino inna mman-nammannaivo iyayaa kuaiveeraivaara gioonna kiaapuuya iya vitada yoosinna vuutaivau yapa kieeravai. ¹⁶ Kaayau gioonna kiaapu Yerusareema vainima varuuyaano ngiari seena nniitarooyaata mmagia maisaiyauvo vooya aakiaana varuuyaataama vitada nnuduu Yisuunna kua varada nuairaiyaano mmuakiaaya tuqinneeeravai.

Vaidi kieetaiyaano aposorooya maisama iiravai

¹⁷ Tuqinnooduu vaidi kati Anutuuqaara puara hudeera kieetaivoota mmuakiaa ari seena Satuukaiya aataruuvau nuauyaataama iya aposorooyanikaraama iikiaaree kiaa iyara kaayauma iya nnannatooduu iya utuaaraivaara kua yeena rairavai. ¹⁸ Kua yeena rau kiada ngiari ngiaammuauya tuduu oro iya utida iya vitada oovi nnauvaki yapa kieeravai. ¹⁹ Yapa kiooduu heena tammauduu Udaanga Anutuuqaa aangeraa voovoono oovi nnauvaa sipuuyauvaa hatuaa kioo aposoroo vaidiiya vitoo mmaanai yapa kioo sipuuyauvaa rau kioo iya tunoo: ²⁰ Vida nuunaira nnau pinaivaki oro dida vaidaa aa karaasa varira aataru aavaara kua mmuakiaayauvai gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee, ²¹ tuduu rikiada patauduu nuunaira nnau pinaivaki vida karaasa varira aataruuvaa kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai.

Kiaa mmida varuduu Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaivoota ari seenaiyaataama nnida nuunaida kua yeena raira vaidiiyaata Yutayaa yokovaiyaataama nuunakiateera tiravai. Tuduu numa varida aposoroo vaidiiya oovi nnauvakidiri vitada nnida ngiari avuuyauvunu yapaaraivaara ngiari ngiaammuauya titeeravai. ²² Titooduu oro oovi nnauvaki tooduu hama aposorooya ivaki varuduu teeda kava vara ranada nnida kua yeena raira vaidiiya kiaa mmida tunoo: ²³ Ai, ta oovi nnauvaki vida taunnano sipuuyauvo vaa yaagueeqama rau kioo vaikiyai vaidi sipuuyauvaara diraiya homo mmuakiaaya sipu oyaiyauvaki dida vakiaani ta oro sipuuyauvaa hatuaa kiada taunnano hama vaidi voovai ivaki varinoo, ²⁴ tuduu rikiada nuunaira nnau pinaivaara dira kieetaivoota Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaataama iya kuaivaara nnikiaraida yaata utida tunoo: Yisuunna kua varada nuaira vaidiiya deedaadiri kuaavainnee? kiaa kiada pinaama ivaara yaata utida kumimakairavai.

²⁵ Kumimakaida varuduu vaidi voovoono numa iya tunoo: Rikiaatee. Vaidiiya ngia oovi nnauvaki yapa kaiya vaa nuunaira nnau pinaivaki dida vaidaa mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmida variaano, ²⁶ tuduu rikioo nuunaira nnauvaara dira kieetaivo ari seenaiya vitoo vioo aposoroo vaidiiya vitada kava vara ranada nniravai. Hama iya yaakuuyauvunu yeena rairaida pikiada gioonna kiaapuuya sikauyauvaa habati kagaari kiada ti rivoo kiaa kiada aatuuda kati yaagueeqama iya utida tadadama vitada kava vara ranada nniravai.

²⁷ Iya aposorooya vitada numa kua yeena raira vaidiiya avuuyauvunu yapa kiooduu Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaivoono iya yaparainno tunoo: ²⁸ Ta yaagueeqama ngii kiaannano: Sa ii vaidi ivaa kua mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee, kiaannaduu vaa ngia mmuakiaa gioonna kiaapu Yerusareema variaya kiaa mmiravai. Ngia ii vaidi ivo putuuvaa kuaivaa tiiki yapaaree kiaa iya kiaa mmiravaivee, ²⁹ tuduu rikioo Petoroosoono ari seena vaidi aposorooyaraataama inna kuaivaa sai tunoo: Ta Anutuuqaa kuaivaa nnaasu rikiada iikiaravee. Hama fai ta mmatayaa diaa vaidiiya kuaivaa rikiada iikiaravee. ³⁰ Ngia Yisuunna yatari sagaivau haara kiooduu ti rubuungainna Anutuuqoono inna tuduu putuuvakidiri kava diiteeravai.

³¹ Diitooduu Anutuuqo inna vitoo ari yaaku yaadudainningiaa yapa kioodoo ti kieetavai varioo ti vitoo yoketaivau yapaanaraivo variravai. Gioonna kiaapu Isarairaiya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiakio Anutuuqo iya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara Yisuunna vitoo ari yaaku yaadudainningiaa yapa kieeravai. ³² Vaa ta teeda arinaima rikiada ngii kiasa kookieekiaunnaano. Gioonna kiaapu Anutuuqaa kuaivaa rikiada iikiaiya Anutuuqo ari Mmannasa Yoketaivaa kati iya mmikio varii Mmannasaivootama ii kua ivaa ngii kiasa kookieekiaunnaano, tiravai.

³³ Tuduu rikiada kua yeena rairaiya iya kuaivaa rikiada pinaama iya ausaiyauvo nnannatooduu teeda iya ruputuaara uduu teeda ³⁴ iyakidiri Farisai vaidi voovai nnutuuvo Kamarieero diiteeravai. Ivo kua mmaanna kiasa mmira vaidivai gioonna kiasapuuya innara yoketaavaivee tuuvoono diitoo tunoo: Aa vaidi aaya kiisa suai mmaanai titakiai kuatee, ³⁵ tuduu rikiada mmaanai titaa kioodoo vida kioodoo Kamarieero kua yeena rairaiya tunoo: Isarairaa vaidiso, ii vaidi iyara ngia iikiaaraivaara tuqinnama yaata utuatee. ³⁶ Nnaaruaa vaidi voovai nnutuuvo Tiuutaaso diitoo tunoo: Na vaidi yokovaa kieetavaivee, tuduu vaidi kaayau (400) inna nnaagiai nuairavai. Nuauduu vaidiiya inna ruputuduu putuduu inna nnaagiai nuairaiya raubiriiravai. Raubiruuduu inna nnutuuvoota inna mmooriivootama taikeravai. ³⁷ Taikoodoo nnaagiai gioonna kiasapuuya nnutuuyauvaa fafaara roo suaivaki Karirayaa vaidi voovai nnutuuvo Yutaaso ivo kieeta vaidiiyara ooqoo tuuvoono diitoo vaidi vooya inna nnaagiai nookiateera kiasa vitoo nuauduu vaidiiya inna ruputuduu putuduu inna nnaagiai nuauya raubiriima kieeravai. ³⁸ Ivaara aanna makee ta kiaunna aavaara na ngii giaa ngii minai rikiaatee. Sa iya utuatee. Iya pikiaatee. Fai iya mmoori oyaivo mmatayaiyakidiri nnino fai taikaanaravee. Fai iya mmoori oyaivo Anutuuqaasidiri tiinai hama ngia yopeema iya yaataraaravaivee. ³⁹ Fai iya mmoori oyaivo Anutuuqaasidiri kutaa tiinai fai ngia mmoori maisaivaa iyara iikiaaree kiasa fai ngia Anutuuqaaraatama iikiaaravee, tiravai.

⁴⁰ Iya Kamarieero itaa kua tuuvaugiataama rikiada aposoroo vaidiiyara tuduu nnuduu teeda ngiari ngiaammuauya tuduu iya ripiima kioodoo teeda yaagueeqama tunoo: Sa ngia ii vaidi ivaa Yisuunna nnutuuvaa kiasa kookieeda kua mmayaayaivaa gioonna kiasapuuya kiasa mmiatee, kiasa kiada mmaanai titeeravai. ⁴¹ Titoodoo rikiada aposoroo vaidiiya nuunauvakidiri pikiada mmaanai vida iya Anutuuqaa mmooriivaara yaagueeqauduu too Anutuuqo iyara yoketauduu teeda vaidiiya Yisuunnara kiasa kookieeda tuuvaara iya ripuuvaara hama iya mmamma maisairaida kaayauma sirigairavai. ⁴² Mmuakiaa suai iya nuunaira nnau pinaivakiaata gioonna kiasapuuya nnauyauvakiaatama varida Yisuunna kua mmayaayaivaa iya makemakee kiasa mmida tunoo: Anutuuqo mmataama kioo vaidiiivo Yisuuvavee, tiravai.

6

Vaidi vooya iya tasipama mmoori vareeravai

¹ Suai nnaagiai voovaki gioonna kiasapu vooya aposoroo vaidiiya kuaivaa rikiada ausa hanigiada iya tasipama varuduu iyakidiri Yutayaa gioonna kiasapu vooya Ereengaa kuaivaa tuuyaano Yutayaa gioonna kiasapu mmaayootaa vooyara nunuraanurai tiravai. Iya muaada giønnaiya mmuaa suai mmuaa suai makemakee sikauyauvaa mmida Ereengaa kua tuu gioonna muaadaiya vo suai mmida vo suai pikioovaara nunuraanurai tiravai. ² Tuduu rikiada aposoroo vaidiiya yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana vaa ausa hanigioo gioonna kiasapu mmuakiaayara aayanna tuduu rikiada nnuduu teeda iya tunoo: Ta Anutuuqaa mmayaayaivaa kiasa mmira mmooriivaa pikiada sikauyauvaa jaarida duuyama muaada giønnaiya mmira mmooriivaki kuaaraivo inna hama yoketaivai. ³ Ti seenayaso, itaama vainai ngiengieenoo ngiingiikidiri vaidi yaaku saivai karasaidiri taaravaitana mmataama kikiiai teeda ta sikauyauvaa duuyama mmira mmooriivaa iya mmiaaravai. Vaidi tinni yoketaakiaiya yoketaama variaavo

Mmannasa Yoketaivo iyaki variiya mmataama kiada ti kiasa ti mmikiai ta sikauyauvaa duuyama mmira mmooriivaa iya mmiaaravai. ⁴ Mmi kiada fai teteenoo yaaku vareera mmooriivaaraatama Anutuuga kuaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmira mmooriivaaraatama nnaasu yaata utida iikiaaravaivee, tiravai.

⁵ Aposoroo vaidiiya itaa kua tuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuya iya yoke-tauduu rikiada vaidi yaaku saivai karasaidiri taaravaitana mmataama kieeravai. Vaidi voovai nnutuuvo Sitipaano Yisuunnara yaagueeqama kutaavaivee tuduu Anutuuga Mmannasaivo inna suvuauddu variravai. Iya inna mmataama kiada voovai nnutuuvo Piriipaa mmataama kiada voovai nnutuuvo Porokoroonna mmataama kiada voovai nnutuuvo Nikonoraa mmataama kiada voovai nnutuuvo Timoonaa mmataama kiada voovai nnutuuvo Paramenaasaa mmataama kiada voovai yoosinna Adiookiaa diaa vaidiivaa nnutuuvo Nikoraasaa mmataama kieeravai. Ivo tauraa ari voo-pinnaavai kumimakama varioo nnaagiai Yutayaiya uu aataruuvaa too ivoota inna kuatauduu too iya uu aataruuvau viravai. ⁶ Vaa ausa hanigiooya ii vaidi iya vitada nnuduu aposoroo vaidiiya sikauyauvaa duuyama mmira mmooriivaa vaa iya mmataama kioovaara iyara yaaku varada iyayaa yaakuuyauvaa utiravai.

⁷ Gioonna kiaapuuya Anutuuga kuaivaa ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida varuduu kaayauya rikiada ausa hanigieeravai. Yerusareemaivaki varuu vooya rikiada ausa hanigiooduu kava vooya rikiada ausa hanigiooduu mmannammanna itaama rada ausa hanigia rada Yisuunna aataruuvau viravai. Vuduu kaayau vaidi Anutuugaara kati puara hudeeraiyaatama rikiada ausa hanigiada mmuai aataruuvau viravai.

Vaidiia Sitipaanaa vitada kua pinaana yapeeravai

⁸ Anutuuga Sitipaanaara kati yoketaama innara yaata utuoo ari yaagueeqaivaa inna mmuduu ivo Anutuuga mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa gioonna kiaapuuya avuuyauvunu iinno variravai. ⁹ Iinno varuduu teeda vaidi vooya yaagueeqama inna oooqoo tiravai. Sitipaanaara oooqoo tuu vaidiiya mmuaa nuunaira nnauvaki vira vaidiiyavee. Iya nuunaira nnauvaa nnutuuvo tunoo: Sikaunnaadiri yookaama kiada viteera gioonna kiaapuuya ngiari yaata utiraiyauvunugiataama kati nookiaaraivaara irisai sikauyauvaadiri vaa yookaama kaiya inna iya nuunaira nnauvovee, tiravai. Iya Yutayaa vaidiyavee. Vooya yoosinna voovai nnutuuvo Kureenadiri nnuduu vooya yoosinna voovai nnutuuvo Aresadiriaadiri nniravai. Iyaatama vaidi vooya mmata voovai nnutuuvo Kirikiaadiri nnuuyaatama vooya mmata voovai nnutuuvo Asiaadiri nnuuyaatama Sitipaanaata kua yaagueeqama tiravai. ¹⁰ Tuduu rikioo Mmannasa Yoketaivo tinni yoketaa ari vookarauvaa inna mmuduu rikioo kuaivaa tuduu rikiada hama yopeema inna kuaivaa yaatareeravai.

¹¹ Hama yopeema inna kuaivaa yaatarada oro vaidi vooya hataumaki nnammari kua nnammari kuaiyauvaa kiasa mmida tunoo: Ngeenoo nuaida varida gioonna kiaapuuya ataa kua kiasa mmida kiatee: Ta rikiaunnano ivo Musiinnaraata Anutuugaaraatama koonnama kua tiivaivee, kiatee. ¹² Iya itaa kua tuduu rikiada oro kiasa mmida varuduu gioonna kiaapuuyaatama vaidi yokovaiyaata kua mmaanna kiasa mmira vaidiiyaatama ii kua ivaa rikiooduu pinaama iya ausaiyauvo nnannateeravai. Nnannatooduu rikiada iya numa Sitipaanaa puaisa utida vitada oro kua yeena raira vaidiiya avuuyauvunu yapa kieeravai. ¹³ Yapa kiada vaidi vooya innara unnakua tira vaidiiyara maavee tuduu nnida innara unnakua tida tunoo: Aa vaidi aavo makemakee ti nuunaira nnau pinaa yoketaa tuanaivaaraata Anutuuga mmaanna tuu kuaivaaraatama koonnama kua tiivai. ¹⁴ Vaa ta inna kuaivaa rikiaannaduu ivo tunoo: Nasareetaa vaidi Yisuuva fai ti nuunaira nnau pinaivaa havaratoo Musiiva nnaaru aataru ti mmuuyauvaa hanigiano ari vookaraama vainaravaivee, tiravai. ¹⁵ Iya itaa kua unnakua tuduu rikiada mmuakiaa ivaki varuu gioonna kiaapuuya Sitipaanaa teeda nnaasu vauduu too inna oori nnikiivo hanigioo ari vookarainno aangeraivaa oori nniki roosiima vairavai.

7

Sitipaano vaidi kieetaiya kuaivaa kiaa mmiravai

¹ Vauduu too Anutuugaara kati puara hudeera kieeta vaidi voovoono Sitipaanaa yaparainno tunoo: Iya kiaa kuaivo kutaa kuavainnee? Vara unnakuavainnee? ² tuduu rikioo ivo sai tunoo: Ni gata vayaa ni koo vayaiyaso, ni kuaivaa rikiaatee. Nnaaru ti rubuungo Aparahaamo hama yoosinna Haraana virama kioo homo Mesopotamiaa varuu suaivaki Anutuugo inna oyaivo ari vookarauvono tuma innaata kua tioo ³ tunoo: Ai seenaiyaata ai mmataivaatama pikiee yoosinna voovai na i vitainai oro ivaki varianee, ⁴ tuduu rikioo Aparahaamo mmata Karatiaa pikioo oro yoosinna Haraana varududuu inna koova putuduu rikioo Anutuugo inna titooduu aanna makee aa ta variaunna mmata aavakira nniravai. ⁵ Ngioo ngioo numa aavaki varuduu ii suai ivaki hama Anutuugo mmata vovaata kiisa vookiata inna mmiravai. Ivo hama nnaakara mmateerama kioo kati varuduaata Anutuugo kua kiaa teerama kioovaa inna kiaa mmioo tunoo: Fai yapooma na aa mmata aavaa i mmiee i uru nnaakaraiyaatama mminaravee, ⁶ kiaa kioo vo kuavai inna kiaa mmioo tunoo: Fai tauraa i uru nnaakaraiya ngiari vopinnaiya mmataivaki oto varikiai fai iya mmuaararai mmooriivaa iya mmida hama sikau irisaiyauvaa iya mmiraida mmamma nniitaraiyauvaa iya mmiaaravai. Fai iya itaama iima rada varia rada vikioo vioo kaayau nuanu (400) taikaanaravai. ⁷ Iya mmoori mmiaa gioonna kiaapuuya fai na irisai maisaivaa iya mminai fai i uru nnaakaraiya ngiari yaatu ii mmata ivaki pikiada kava vara ranada numa aa mmata aavaki varida ngiari ausa mmuduuya mmuakiaayauvai ni miaaravaivee. ⁸ Anutuugo itaa kua kiaa taika kioo mmamma hatokeera aataruuvaa Aparahaamaa vitainno kua yeena rainno tunoo: Fai ngia ivaa teeda kiaara: Anutuugo kutaa tuanaa ari kua yeena rau kioovaa iikio kaanainoo, kiaravee, tuduu nnaagiai Aparahaamo mmaapu Isaakaa mmata kiooduu yaaku saivai karasaidiri taaravooma suaivo taika kiooduu inna mmammaivaa hatokeeravai. Hatoka kiooduu nnaagiai Isaako Yakoopa mmata kioo inna mmammaivaata hatoka kiooduu nnaagiai Yakoopoono ti rubuungainna yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana mmata kioo iya mmammaiyauvaatama hatokeeravai.

⁹ Hatoka kiooduu iya ngiari kataivaa Yoosiipaara ngiari gioova innara mmuduuya ruuvaara iya nnannatooduu vitada ngiari vopinnaa vaidiiya mmida sikau irisaiyauvaa vareeravai. Varooduu rikiada iya Yoosiipaa vitada oro Iyiipa kiooduu varioo ari vo vaidiivaa mmooriivaa varooduu hama irisaiivaa inna mmiravai. Hama mmiraida maisa mmooriivaa inna mmuduuo Anutuugo inna tasipama varioo ¹⁰ inna vitoo yoke-taivau inna yapeeravai. Yapa kiooduu Yoosiipo Iyiipa kieetaivaa Faraunna tasipama varuduu Anutuugo tinni yoketauvaata yoketaama variraivaatama inna mmiravai. Mmuduuo rikioo Farauva Iyiipa mmataivaaraata ari yoosinna mmuakiaa mminnaiyauvaaraatama tuduu Yoosiipoono haitatuuravai.

¹¹ Haitatuunno varuduu mmuakiaa mmata Iyiipaivakiaata Kanaanaivakiaatama aarareera suaivo nnuduu gioonna kiaapuuya pinaama yeenna rauduu ti rubuungainnaatama hama yeennaatairavai. ¹² Hama yeennaatauduu rikioo Yakoopo tunoo: Vaa na rikiaunoo. Iyiipa kaayau yeennaiyauvaa yapa kaiyauvo vainoo, kiaa kioo ari mmaapuuya ti rubuungainna titooduu iya tauraa mmuaaneetu ivaki yeennara viravai. ¹³ Oro varada numa nneeda varida kava nnaagiai vuduu rikioo Yoosiipo numa iyaata kua tioo tunoo: Hama aanna ngia ni taavai. Na aanna Yoosiipovee, tuduu rikioo Farauva Yoosiipaa seenaiyara arinaima rikioo iya teeravai. ¹⁴ Tooduu rikioo Yoosiipo ari koonna Yakoopaara tioo tunoo: Vida tikio ari seenaiyaatama vitoo aapi niisi ngiaivee, tuduu rikiada vida kiaa mmuduuo rikioo Yakoopo ari seenaiya kaayau (75) vitoo nniravai. ¹⁵ Ngioo ngioo numa Iyiipa ivaki varioo putuduu ti rubuungainnaatama putiravai. ¹⁶ Putuduu iya uru nnaakaraiya iya nnabaiyauvaa varada kava

vara ranada oro ngiari mmata Sikeema ivaki hau kieeravai. Nnaaru vaa Aaparahaamo sikauyauvaadiri yookaama kioo Amoroonna oyaivakidiri mmata nnauvaa varoovaki iya nnabaiyauvaa hau kieeravai.

¹⁷ Hau kioodoo Anutuugo Aaparahaamaa ari kua kiasa teerama kioo kiasa mmuu kuaivaa kaanaivo vainara suaivo vainima vauduu iya tafaayoovainna Iyiipa kaayau variravai. ¹⁸ Varuduu nnaagiai ari vo kieeta voovoono tauraa Yoosiipo yoketaama uu mmooriivaa hama rikioovoono gioonna kiaapu Iyiipa varuuyara diravai. ¹⁹ Dioo vainno iya tafaayoovainna unnakua tioo mmoori maisaivaa iya mmioo iya tuduu ngiari nnaakara meedi ikiataa mmata kiooyauvaa vitada mmaanai kagaari kioodoo putiravai. ²⁰ Iyauvaa kagaaru suaivaki Musiinna kaano inna mmata kioo tooduu yoketaira nnaakaravai uduu rikioo vitoo hatauma ari nnauvaki yapa kioodoo taaravooma kuraaga taika kioodoo ²¹ vitoo mmaanai yapa kioodoo Faraunna raunnaivo inna too ariyara vitoo ari mmaapuvai roosiima viriravai. ²² Virududuu yokoodoo Iyiipa vitaira vaidiyya ngiari tinni yoketaa mmuakiaayauvai inna kiasa mmuduu ivo kieetavai roosiima varioo kuaivaa yoketayoketaama kua tioo ari mmooriivaa ari vookaraama iiravai.

²³ Musiinna nuanuuvo taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioodoo rikioo (40) ivo ari seena Isarairaiya taanaree kiasa vioo ²⁴ tooduu Iyiipaa vaidi voovoono inna seena voovai ruputuoo varuduu innara kiasa kioo Iyiipaa vaidiivaa sai ruputu kioodoo putiravai. ²⁵ Putuduu Musiiva yaata utuoo tunoo: Anutuugoono kieetavai ni mmataama kinai na gioonna kiaapuuya Iyiipaiyasidiri iya vitee yoketaa yoosinnaivaki yapaaneera ni mmataama kioo kuaivaa iya arinaima rikiaaravee. Na mmoori iikiau aavaa arinaima teeda rikiaaravee, kiasa kioo varioo rikiooduu hama iya arinaima rikieeravai. ²⁶ Hama iya arinaima rikiooduu vauvo patauduu numa tooduu Isarairaa vaidiivaitana rapuduu rikioo iya rapiraivaa uuda rainee kiasa iya tunoo: Vaidiso, rikiaatee. Ngia mmuaa yoosinnaayavee. Ngia aaniira ngiingiita ngiingiitama rapuaannee? ²⁷ tuduu rikioo vaidiivo inna seenaivaa puaisa ruputuuvoono numa Musiinna feeno inna yaparainno tunoo: Mo gioono i tikiainna a tiyyara haitatuunna diannaikua a numa kua pinaivaa tiiki yapaannanee? ²⁸ A nau Iyiipaa vaidiivaa ruputuduu putuneema ni ruputinarainna kiannanee? ²⁹ tuduu rikioo Musiiva aatuunno iya pikioo Iyiipa mmataivaata pikioo vioo vioo oro mmata Mitiaana variravai. Ari voopinnaa vaidivai oro ivaki varioonnonno mmaapu taarama ivakidiri mmateeravai.

³⁰ Mmata kioo varududuu nuanuuvo taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioodoo (40) Musiiva mmanna gaanga yoosinnaivaa vainima taapiivaa nnutuuvo Sinai ivaki dioo vainno tooduu yatariivaa apuuyauvakidiri ikiaivo tooduu haitatuunnonno tooduu hama yatariivaa apuuyauvaa ikiaivo tooduu aasannauduu rikioo aangeraiivo ivakidiri inna too vairavai. ³¹ Inna too vauduu too nnikiarainno vainidiri oro taanee kiasa vuduu rikioo Udaanga Anutuugaa kuaivo ivakidiri tunoo: ³² Na i rubuungainna Aaparahaamo Isaako Yakoopainna Anutuugovee, tuduu rikioo Musiiva aatuunno biribiriinno ivaki hama inna taatauduu rikioo hama teeravai. ³³ Hama tooduu rikioo Udaangaivo inna tunoo: Vaa na aavaki diauvaara aa mmata a dianna aavo ari vookarai yoketaa tuanaavai vainoo. Ivaara ai yukuuvaitanau uyuannaivaitana utu rada kiee kati dianee. ³⁴ Vaa na taikai Iyiipaiya ni gioonna kiaapuuya ruputuaani na iya rateera akuaivaa rikiee iya vitee yoketaivau yapaanara tummuauvai. Anna makee na i titanai diitee mmata Iyiipara kuane. Udaangaivoono Musiinnaata itaa kua tiravai.

³⁵ Ii vaidi Musiinna ivaa gioonna kiaapu Isarairaiya oogo tida inna yaparaida tunoo: Gioono i tikiainna a gioonna kiaapuuyara haitatuunna diannaikua a kua pinaivaa iyaki yapaannanee? tuuvaa vaa Anutuugoono tuduu iyara dira kieetavai varioo iya vitoo yoketaa yoosinnaivaki yapaanara variravai. Anutuugo tuduu yatariivaa apuuyauvakidiri ikiaivo too varuduu apuuvo hama aasannauvakidiri aangeraiivo ivaara in-

naata kua tioo kiaa kookieema kieeravai. ³⁶ Ivoono gioonna kiaapuuya Iyiipaivakidiri vitoo vioo ari vookara ari vookarau mmooriiyauvaa Iyiipaivakidiriaatama nnoori sorovuaravaa nnutuuvo Kookee Nnoori ivakidiriaatama mmanna gaanga yoosinnaivakidiriaatama iiravai. Ivo taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo nuanuuvaa (40) mmanna gaanga yoosinnaivaki itaama iiravai. ³⁷ Ii vaidi Musiiva ivoono gioonna kiaapu Isarairaiya kiaa mmioo tunoo: Anutuuoqoono ni titaikiai na forofetaa vaidivai diauneema fai nnaagiai vaidi voovai titano tuoo ngiikidiri diitaanaravaivee, tiravai. ³⁸ Ivoono Isarairaa gioonna kiaapuuya nuunaida mmanna gaanga yoosinnaivaki varuuya tasipama variravai. Ivoono ti rubuungainna tasipama varioo taapi Sinaivaudiri aangeraiivo innaata kua tioo Anutuuoqaa kuaivaa inna kiaa mmuuvaaatama tasipama variravai. Ii kua iyauvo vaiyauvaa ta rikiada iida ta yoketaama variaarayauvaa Musiiva ti kiaa ti mminaraivaara vareeravai.

³⁹ Musiiva Anutuuoqaa kuaivaa rikioo ti rubuungainna kiaa mmuduu iya ooqoo tida mmooka hanigia inna mmida kava vararanada Iyiipa kuaaraivaara yaata utiravai. ⁴⁰ Yaata utida varida Musiinna vayaanna Aroonaa tunoo: Tiini unnakua anutuu vooyauvai iima kinai iyauvoono ti maavee tikiai ta iya kiaivaugiataama kuaaravee. Musiiva Iyipadiri ti vitoo nnuuvo mo deepiinno kuainnee? Ivo datainno varikiai ta hama inna taunnanoo, ⁴¹ kiaa kiada unnakua anutuuvaa puara burimakau nnaakara roosiima iima kiada innara puarayauvaa huda kiada ngiari yaakukidiri iima kioovaara buusa nneeravai. ⁴² Nnooduu rikioo Anutuuoqo mmooka hanigia iya mmioo iya pikioo uduu rikiada iya suai kuraaga aakiapuayauvaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmida iyauvaara tunoo: Ti anutuuyauvaivee, tiravai. Ivaara nnaaruaa forofetaiya yanaiyauvunu fafaara reeda tunoo:

Gioonna kiaapu Isarairaayaso,
ngia taara vaidi yuku yaaku taika kioo nuanuuyauvaki (40)
mmanna gaanga yoosinnaivaki varida
puarayauvaa ruputu kiada
hudada varuu suaiyauvaki
hama ngia niyara iiravai.

⁴³ Ngia ngii unnakua anutuuvaa nnutuuvo Morokaa
buruqa nnauvaa apu varada nuairavai.
Ngii unnakua anutuu voovai nnutuuvo Robaanaa
mmannammannaivaa aakiapuaa roosiima
iima kiada apu varada nuairavai.
Ii unnakua anutuu ivaitana mmannammannaivaitana
ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa mmiaaraivaara
ngia iima kieeravai.
Ivaara fai na ngii titaa kinai
ari ngieera voopi eeyaara vida
yoosinna Bapuroona yaatarada mmookaki kuatee.

Forofetaiya fafaara reeda itaa kua tiravai.

⁴⁴ Nnaaru mmanna gaanga yoosinnaivaki ti rubuungainna buruqa nnauvaki Anutuuoqaa Mmannasaivo ivaki varuu nnauvaa heeka kiada ivaata apu varada nuairavai. Tauraa vaa Anutuuoqo Musiinna buruqa nnauvaara kiaa mmioo vitauvaugiataama ii nnau ivaa heekeravai. ⁴⁵ Nnaagiai ti rubuungainna ngiari kieetaivaa Yosuaanna tasipama mmata yoketaivaa nnutuuvo Kanaanara vida ngiari giookiaiya buruqa nnauvaa iya mmuuvaa apu varada viravai. Vuduu too Anutuuoqo yoosinnaa mmaayootaa gioonna kiaapuuya ruputu vatooduu ngieera vuduu teeda ti rubuungainna iya mmataiyauvaa ravisi varada ivaki variravai. Varuduu buruqa nnauvo iya tasipama vainnonno numa Davuitiiva varuu suaivaki homo vairavai. ⁴⁶ Vauduu too Anutuuoqo pinaama Davuitiinnara yoketauduu rikioo ivo inna yaparainno tunoo: Fai neenoo

Yakoopaa Anutuugaara nuunaira nnau tuanaivaa heekaanarannee? Vara hama na heekaanarannee? ⁴⁷ tuduu rikioo Anutuugo inna ooqoo tuduu nnaagiai inna mmaapu Soromoonono heekeeravai.

⁴⁸ Mo Anutuugo ngiau aapu variivoono hama vaidiia heekeera nnauyauvaki vari-vai. Nnaaruaa vaidi forofetaa voovoono ivaara safuuma fafaara roo tunoo:

⁴⁹ Udaangaivoono tinoo:

Ngiau aapu inna na variau mmaataivovee.

Mmataivo inna ni yuku reemi reeraivovee.

Datai nnauvai a niini heekaanarannee?

Dee mmaatavau na kati hara kiese varinarannee?

⁵⁰ Mo aa mmuakiaa mminnaa aayauvaa neenoo iima kiauyauvaivee, tiivaivee.

Forofetaivoono fafaara roo itaa kua tiravai.

⁵¹ Ngia tinni yakee vaidiyavee. Hama ngiingii ausaiyauvaa hanigiaavai. Ngia Anutuugaa kuaivaa rikiada yaata duunaiya roosiima iikiaayavee. Ngia ngiingii rubuungainna roosiima haunninniida Mmannasa Yoketaivaa mmooka hanigia mmiaayavee.

⁵² Mo ngii rubuungainnaano dee forofetaayaida hama maisa mmooriiyauvaa iya mmuunnee? Mo mmuakiaaya mmiravai. Mo iya vaidi yoketaa tuanaa safuuvo tinaraivaraa kiasa kookieema kiada tuuya rupertuduu putiravai. Aa suai aavaki ngieenoo vaidi yoketaa safuuravaa inna nnammutuaiya kooyaa inna vitaida inna rupertuduu putiravai. ⁵³ Mo Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa aangeraiya tuduu ngia rikiadaata hama ivaa iikiaavaivee. Sitipaano itaa kua tiravai.

Vaidiia sikauyauvaadiri Sitipaanaa rupertuduu putiravai

⁵⁴ Tuduu rikiada vaidi kua yeena rauya pinaama innara ausa nnannatooduu avai girikairavai. ⁵⁵ Avai girikaida varuduu too Mmannasa Yoketaivo Sitipaanaa suvuauduu too reeri ngiau aapuuvaki too vainno tooduu Anutuugaa mmeekia ari vookarauvo inna tooduu Yisuuva Anutuugaa yaaku yaadudainningiaa duoo vauvo inna too vairavai.

⁵⁶ Inna too vauduu tunoo: Taatee. Na reeri tauko ngiauvo rusitia roo vioo sai ngioo saikio Vaidiivaa Mmaapuuvo Anutuugaa yaaku yaadudainningiaa dioo vainoo, tiravai.

⁵⁷ Ivo itaa kua tuduu rikiada iya puaisakama kai kai tida varida ngiari yaataiyauvaa ramuunnaida akiairauduu seenada vida inna suvuai kieeravai. ⁵⁸ Suvuai kiada utu kiada vida utu raririima rada vida yoosinna tooyavaki kagaari kiada sikauyauvaa habati kiada innayaa kagaariravai. Kagaarida varida vaidiia inna unnakua tuuya ngiari uyira raira veraayaa uyuuyauvaa rada kiada vaidi karaasaivaa nnutuuvo Sauru-usaa yuku oyai vainiivau yapeeravai. ⁵⁹ Yapa kiada Sitipaanaa sikauyauvaa habati kiada kagaari kagaariida mmannaana utida rupertida varuduu Sitipaano yaaku varoo tunoo: Udaanga Yisuu Kirisii-o, ni mmannasaivaa ee varaanee, ⁶⁰ kiasa kioo taikiapa roo toorivu yau haroo pinaama aayanna roo tunoo: Udaanga-o, sa iya mmoori maisaivaa ni iikiaivara yaata utuee iyaki kua pinaivaa yapaanee. Sitipaano itaa kua kiasa kioo putiravai.

8

1-2 Ivo putuuvaara Sauruuso aikioovaivee kiasa kioo ivaara yoketairavai.

Sauruuso ausa hanigieeraiya mmoori maisaivaa iiravai

Vaidi Anutuugaara yaagueeqauyaano Sitipaanaa nnabaivaa varada hau kiada innara kaayauma rateeravai. Ii suai ivakidiri Sitipaanaa rupertuuya mmuakiaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada Yerusareema varuuya mmoori maisaiyauvaa iiravai. Iida varuduu vaa ausa hanigieera gioonna kiaapuuya vida raubiriida vooya mmata Yutayaivau vuduu vooya mmata Samariaivau viravai. Vuduu rikiada aposorooya nnaasu homo Yerusareema variravai.

³ Varuduu Sauruuso gionna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya ruputu taikaanaree kiaa iya nnauyauvaki reeri te reeri teema roo nuainno varioo gionnainyaata vaidiiyaatama iyauvakidiri utu raririinno oro oovi nnauvaki yapeeravai.

Vaa ausa hanigiooyaano mmayaaya yoketaivaa Samariaiya kiaa mmiravai

⁴ Oovi nnauvaki yapa kioodoo vaa ausa hanigioo vooya raubiriida vuuya vo yosinna vo yosinnaiyauvaki nuaida varida Anutuuga mmayaaya yoketaivaa gionna kiaapuuya kiaa mmiravai. ⁵ Kiaa mmida varuduu Piriipo yosinna Samariaivaki vioo Anutuugo mmataama kioo vaidiivaara kooyaa iya kiaa mmiravai. ⁶ Kiaa mmuduu rikiada kaayau gionna kiaapuuya Piriipaa kuaivaa rikiada ivo Anutuuga mmoori ari vookara ari vookarayauvaa uuvaa teeda mmuaavaugiataama inna kuaivaa arinaima rikieeravai. ⁷ Ivo mmagia maisaiyauvo vaidi aakiaiyauvaki varuuyauvaa tuduu pinaama kai kai tida mmaanai tiida viravai. Vuduu ivo kaayau gionna kiaapu yuku yaaku putuuya tuqinnoo yuku mmudanna hanipooyaatama tuqinneeravai. ⁸ Piriipo Anutuuga mmoori ari vookaravua itaama uuvaara gionna kiaapu yosinna Samariaivaki varuuya pinaama sirigairavai.

⁹ Sirigauduu ivaki varuu vaidi voovai nnutuuvo Simoono vaa hokoba suai ivaki varioo saaka pieera aataruuvaa uududuu gionna kiaapuuya ivaa teeda pinaama nnikiarairavai. ¹⁰ Nnikiarauduu ivo ariiyara unnakua kiaa kioo tunoo: Na udaanga vaidi ari vookaraakiau vaidivaivee, tuduu rikiada ivaki varuu gionna kiaapu yokeeta maisaiya inna mmooriivaa teeda nnaasu vaidi tunoo: Ii vaidi ivo Anutuuga yaagueeqa ari vookaravai varaivaivee. Ii yaagueeqa ivaa nnutuuvo tinoo: Pinaa Yaagueeqavaivee, tiivaivee, ¹¹ kiaa kiada inna mmoori ari vookaravua airi suai nnikiaravua iya rikiaatainno nnaasu varuduu inna nnaagiai viravai. ¹² Nnaagiai Piriipo Anutuuga mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmuduu rikiada kutaavaivee tuduu rikioo nnoori iya apiravai. Piriipo Anutuugo gionna kiaapuuyara diraivaaraatama Yisuu Kirisiinna nnutuuvaaraatama iya kiaa mmuduu rikiada gionnainyaata vaidi-yaatama kutaavaivee tuduu rikioo nnoori iya apiravai. ¹³ Simoonootama Piriipaa kuaivaa rikioo kutaavaivee tuduu rikioo innaatama nnoori apiravai. Apu kioodoo iva Piriipaa tasipa vainima nuainno varioo tooduu Piriipo Anutuuga mmoori ari vookara ari vookarayauvaa iinno varuduu too ikiee kiaa kioo yaaku vuatavuatainno variravai.

¹⁴ Nnaagiai aposoroo vaidi Yerusareema varuuya rikiooduu Samariaa varuu gionna kiaapuuya Anutuuga mmayaayaivaa rikiada varooduu rikiada iya Petoroosaya Yuvuaanaya iyasi titooduu viravai. ¹⁵ Vidada oto varida vaa ausa hanigieera gionna kiaapuuya Mmannasa Yoketaivaa varaaraivaara iya yaaku vareeravai. ¹⁶ Piriipo iya nnoori apuu suaivaki Udaanga Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa nnaasu tioo iya nnoori apuduu hama Mmannasa Yoketaivo iyayaa tiiravai. ¹⁷ Petoroosooya Yuvuaanaya ngiari yaakuuvaitana iyayaa utuduu Mmannasa Yoketaivo iyaki tuoo viravai.

¹⁸ Iyayaa yaaku utuduu Mmannasaivo iyaki tuoo vuuvaa Simoono too oro sikauyauvaa varoo numa Petoroosaya Yuvuaanaya mminaree kiaa ¹⁹ tunoo: Aa yaagueeqa aavaa niita ni miatee. Ni mikiai fai na vaidi voovaayaa ni yaakuuvaa yapano Mmannasa Yoketaivo innaki variaivee, ²⁰ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: A yaata utuee Anutuuga yaagueeqaivaa kati mmiraivaara sikaunnaadiri yookaama kiee varaannarainna kiannanoo. Ivaara inna aikioo ai sikauyauvaa tasipama ikiaivaki kuane. ²¹ Hama i ausa tinniivo Anutuuga avuuvau safuuma vaivaara hama a ti tasipama aa mmoori aavaa varaannanoo. ²²⁻²³ Na i tauko i seenaiya i yaatarivaara pinaama i nnannataikio i ausaivo kapikaraikio mminnamminnaa maisaivo i utu kioo vainoo. Ii a kianna kua ivaara a koonnama yaata utuannaivaara yaata utuee pikiee ai ausaivaa hanigiee Udaangaivaara yaaku varano fai a itaama koonnama yaata utuannaivaa ivo rugaanaravaivee, ²⁴ tuduu rikioo Simoonoono Petoroosaya Yuvuaanaya sai tunoo: Udaangaivaata niiyara yaaku varaatee. Ngia kiaa kuaivo sa niisi

ngiaiveeraivaara niyara yaaku varaatee, tiravai. ²⁵ Petoroosooya Yuvuaanaya Udaangaivaa mmayaayaivaatama Yisuunna tasipama nuaira mmayaayaivaatama ivaki vari-aiya kiaa mmi kiada kava vara ranada Yerusareema aataruuvau vida vo yoosinna vo yoosinna mmata Samariaivaki vau yoosinnaiyauvaki mmayaaya yoketaivaa kiaa mmiaa rada viravai.

Piriipo kua yoketaivaa Itoopiaa vaidiivaata tiravai

²⁶ Vuduu Udaangaivaa aangeraivo Piriipaa tunoo: Ai mminnamminnaiyauvaa teerainna viee aataruuvo Yerusareema pikioo yoosinna Kasaa kuai ivau oto ree tooya sainai kuane, tiravai. Ii aataru ivo mmanna gaanga hama vaidiaatau mmataivau vira aataruvai. ²⁷⁻²⁸ Aangeraivo itaa kua tuduu Piriipo diitoo ari mminnamminnaiyauvaa teerainno viravai. Vioo vioo oto tooduu Itoopiaa vaidi mmoori vareeraivo ivau tiiravai. Ivo Itoopiaa kieeta gioonnaivaa nnutuuvo Kadakeenna sikau nnauvaara haitatuura kieeta vaidivai tiiravai. Ivo Yerusareema oro Anutuugaa ari ausa mmuduuyavaa mmi kioo kava vara ranoo ari kaaraivaa puara hoosaivo utu raririiravaki varioo forofetaa Yisayaava fafaara roo yanaivau jaaruaa roo tuoo varuduu ²⁹ Mmannasa Yoketaivo Piriipaa tunoo: Oro inna kaaraivaa vainima nookianee, ³⁰ tuduu rikioo seenoo kaaraivaa vainima vioo rikiooduu Itoopiaa vaidiivo forofetaa Yisayaava fafaara roo yanaivau jaaruaa roo tuuduu rikioo inna yaparainno tunoo: A jaaruannaivaa oyaivaa a rikieennanee? ³¹ tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Mo na dataama rikiaunnee? Vaidi voovono ni giaa ni minai fai na rikiaanaravee, kiaa kioo Piriipaa maavee tuduu rikioo kaaraivau karoo inna tasipama varioo rikieeravai. ³² Rikiooduu Itoopiaa vaidiivo Anutuugaa kua fafaara voovai jaaruoo tunoo:

Vaidiiva puara sipisiipaivaa vitada
ruputuaara iiraivaa roosiima
iya inna vitada viravai.

Iya puara sipisiipa nnaakaraivaa yausiivaa
hatokaavo hama akua tiraivaa roosiima
ivo hama kua tira kua seemuaa variravai.

³³ Vaidiiva kumina vaidivaivee kiaa kiada uduu
hama inna seena inna tasipama
kuatinaraivoootauduu rikiada
hama kua pinaivaa kiaa safuurama kiada
unnakua kiaa inna rputiravai.

Vaidiiva inna rputuduu
ivo mmatayaa varuu suaivo taikoovaara
hama kava voovono inna sidinnaidiyara
vo kua voovai tiravai.

³⁴ Itoopiaa vaidiivo jaarummua taika kioo Piriipaa tunoo: Ni giaa ni mianee. Porofetaivoono giaara tiivainnee? Ariiyara tiivainnee? Vara ari voovaara tiivainnee? ³⁵ tuduu rikioo Itoopiaa vaidiivo jaaruuvaidiri Piriipo mmayaaya yoketaivaa Yisuunnara inna kiaa mmiravai. ³⁶ Kiaa mmiaa roo vioo vioo oro tooduu nnooriivo iya too vauduu Itoopiaa vaidiivo tunoo: Nnooriivo aa vainoo. Mo hama vo aataru voovono ni suvuainaravai. Inna aikioo na nnoori varaanarannee? ³⁷ (tuduu rikioo Piriipo inna sai tunoo: Fai a ai ausa mmuduuyaa mmuakiaavai Yisuunnara kutaavaivee tinai na nnooriivaa i apinaravaivee, tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Na Yisuu Kirisiinnara kiaunoo: Kutaa Anutuugaa Mmaapuvaivee, kiaunoo.) ³⁸ Ivo itaa kua kiaa kioo ari ngiaammuaavua kaaraivaa utuane, tuduu utu kioo vauduu reemi rada Itoopiaa vaidiivoootama Piriipaya nnooriivaki vida Piriipo nnooriivakidiri inna apiravai. ³⁹ Apu kiooduu nnooriivaa pikiada nnuu saivaata Mmannasa Yoketaivo Piriipaa vitoo vioo kieeravai. Vioo kiooduu Itoopiaa vaidiivo buaama tooduu kuminauduu ari aataruuvau vioo sirigainno viravai. ⁴⁰ Vuduu Piriipo oro yoosinna Asotoo varuovaara gioonna

kiaapuuya nnaagiai rikieeravai. Rikiooduu ivaki varioo mmuakiaa yoosinnaiyauvaki nuainno varioo mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaa roo ngioo ngioo numa nnaagiai yoosinna Kaisariaa ivaki taikeeravai.

9

Sauruuso ari ausaivaa hanigioo vaidi karaasavai variravai
(Aposoroo 22:6-16; 26:12-18)

¹ Piriipo mmayaaya yoketaivaa kiaa mmioo varuu suaivaki homo Sauruuso Udaanga Yisuunna gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya buaaru tuoo iya ruputinara iiravai. Inno varioo Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaivaasi oro ² yanaiyauvaara yaparairavai. Ii yanaa iyauvaa fai ivo varoo oro Yutayaa gioonna kiaapuuya Damasakuusa nuunaira nnauyauvaki variaya mminai teeda iya inna tasipakio gioonna kiaapu vaa Udaangaivaa aataruuvau nuairaiyara buaama roo nuainno teenai vaidiiyaata gioonnaiyaatama inna teeda vaikio too vitoo kava vara ranoo numa Yerusareema oovi nnauvaki yapaanaraivaara viravai.

³ Ivo yanaiyauvaa varoo vioo vioo yoosinna Damasakuusa vainima vuduu mmeeki-aivo ngiau aapuvakidiri innayaa makee tuduu saneetu roosiima ruvuahoo inna suvuauduu ⁴ vioo varoo mmataivau vainno rikiooduu Yisuuva innaata kua tioo tunoo: Sauruuso, e aaniira maisa mmoori mmamma nniitareera aataruuvaa ni iikiannavainnee? ⁵ tuduu rikioo Sauruuso inna sai tunoo: Udaanga-o, a gioonoonna kiannanee? tuduu rikioo inna sai tunoo: Na Yisuvavee. A mmoori maisaivaa ni iikiannanoo. ⁶ Inna aikioovai. Diitee yoosinnaivaki kuane. Vioo fai vaidi voovoono a iinara aataruuvaa fai i kiaa i mminaravee, tiravai. ⁷ Tuduu vaidi Sauruusa tasipama vuuya dida vaidi iya ausaiyauvo nnikiarauvaara iya hama kua tiraida mmanna kuaivaa rikiada hama vaidi kaanaivaa teeravai. ⁸ Hama tooduu Sauruuso mmataivaudiri diitoo reeti reeri tooduu avuuvo upisuuduu inna tasipama vuu vaidiiya inna yaakuuvaidiri utida Damasakuusa oro kiooduu ⁹ ivaki varioo taaravooma suai varuduu hama avuuvo arinaina tooduu hama yeenna nnooriivaa nneeravai.

¹⁰ Damasakuusa ivaki vaa ausa hanigieera vaidi voovai nnutuuvo Ananiaaso varioo inna tinni avuuvo hanigiooduu Udaanga Yisuu Kirisiiva innaata kua tioo tunoo: Ananiaaso, tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Udaanga-o, na aavaki variaunoo, ¹¹ tuduu rikioo inna tunoo: Diitee viee yoosinna vuutaivau vai aataruuvaa nnutuuvo Safu Aataruvai ivaugiataa viee vaidiivaa nnutuuvo Yutaasaa nnauvaki viee yoosinna Tarasaa diaa vaidi Sauruusaara yaparakianee. Ivo ivaki yaaku varoo varinoo. ¹² Ivo vaa inna tinni avuuvo hanigiaikio aiyaa ari vookarai aataruuvaa taivai. Taikiai kava ari avuuvaa taiveeraivaara eenoo numa ai yaakuuvaitana innayaa utuannavaivee, tiravai.

¹³ Tuduu rikioo Ananiaaso inna sai tunoo: Ai, Udaanga-o, kaayau gioonna kiaapuuya ii vaidi ivaara vaa ni giaa ni miaavai. Ivo i gioonna kiaapu Yerusareema variaya kaayau ari vookara ari vookarau maisau mmooriivauvaa iya uuvaara vaa ni giaa ni miaavai. ¹⁴ Aanna makee ivo Damasakuusa ngioo Anutuugaara kati puara hudeeraiyasidiri yanaiyauvaa varoo i nnutuuvaa rikieera gioonna kiaapuuya vitoo Yerusareema oovi nnauvaki yapaanaraivaara nniivaivee, ¹⁵ tuduu rikioo Udaangaivo inna sai tunoo: Diitee kuane. Vaa na ii vaidi ivaa mmataama kiauvai. Fai ivo ni mmooriivaa varoo ngiari voopinnaa gioonna kiaapuuyaatama vaidi kieetaiyaata ni gioonna kiaapu Isarairaiyaatama niyara kiaa kookieenaraivaara na inna mmataama kiauvai. ¹⁶ Fai ivo ni mmooriivaa varoo irisai mmamma nniitaraivaa varaanaraivaara fai neenoo inna vitainaravaivee, tiravai.

¹⁷ Tuduu rikioo Ananiaaso vioo vioo ii nnau ivaa Udaangaivo tuu nnauvaa aakiaivaki vioo ari yaakuuvaitana Sauruusaayaa utuoo tunoo: Sauruuso, ni seena-o, a aataruuvau aapi nninee kiaa ngiee toonnaivoono Udaanga Yisuu Kirisiiva ivoono ni titaikiai na ngiaunoo. A avuuvaa tuqinnama teeno Mmannasa Yoketaivo i suvuakuaiveera ni

titaikiai na aisi ngiaunoo, ¹⁸ tuduu tuu saivaata mminnaa tavau nnaba karaabaivaa roosuuyauvo Sauruusaa avuuvaki rummua apu kioo vauyauvo tuoo vuduu kava avuuvaa tuqinnama teeravai. Tuqinnama too diitooduu vaidiivo inna nnoori apiravai. ¹⁹ Apu kioodoo ivo yeenna nnoo varuduu inna yaagueeqaivo kava vairavai.

Sauruuso mmayaaya yoketaivaa Damasakuusaiya kiaa mmiravai

Sauruuso kiisa suai ausa hanigieera gioonna kiaapu Damasakuusa varuuya tasi-pama variravai. ²⁰ Varioo iya tasipama varuu suaivaki akiairauduu Yutayaiya nuunaira nnauyauvaki vioo Yisuunnara kooyaa iya kiaa mmioo varioo tunoo: Ivo kutaa Anutuugaa Mmaapuuvovee, ²¹ tuduu rikiada gioonna kiaapu inna kuaivaa rikiooya nnikiaraida ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Mo aa vaidi aavo gioonna kiaapu Yisuunna nnutuuvaa rikiooya Yerusareema hara kiada varuuya maisa mmooriivaa iinno iya rputuuvonnee? Mo ivo aapi ngioo iya utuoo vitoo kava vara ranoo vioo Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiya mminara nniivainnee? ²² tuduu rikioo Sauruuso Yisuunnara yaagueeqainno yaagueeqama kioo iya kiaa mmioo tunoo: Kutaa Yisuuva Anutuugo mmataama kioo vaidiivovee, tuuvaara Yutayaa vaidi Damasakuusa varuuya hama yopeema inna kuaivaa sai tiravai.

²³ Hama inna kuaivaa sai tuduu vo suai vooyauvai taika kioodoo iya nuunaida Sauruusaa rputukioo putuaiveeraivara kua yeena rairavai. ²⁴ Kua yeena rauduu gioonna kiaapu vooya iya inna iikiaara kuaivaa numa inna kiaa mmuduu rikieeravai. Rikiooduu heenagieena ikiannagisanna Yutayaa vaidiiaa vagiaamunnaivaa keegiaiyauvaki diaa rada nuaida inna rputukioo putuaiveeraivara iiravai. ²⁵ Iida varuduu rikiada vo heenavaki Sauruusaa nnaagiai nuairaiya sookuya utua pinaa voovaki inna rummua kiada tapuka yeenaivaa haru kiada utida vagiaamunnaivaa tabaangaidaadiri vitada oto yoketaama mmaanai reemma kioodoo mmataivau tuma ruoo ari toovau viravai.

Sauruuso Yerusareema variravai

²⁶ Sauruuso Yerusareema vioo ausa hanigieeraiya tasipama varinaree kiaa vuduu iya inna teeda aatuuda ivo vaa ari ausaivaa hanigia kioovaara tunoo: Unnakua kiainno iinoo, ²⁷ tuduu rikioo Panapaaso innasi vioo inna vitoo aposoroo vaidiyyasi vioo innara iya kiaa mmiravai. Sauruuso aataruuvau vioo Udaanga Yisuu Kirisiinna tooduu innaata kua tuuvaara iya kiaa mmioo Sauruuso Damasakuusaa gioonna kiaapuuya Yisuunnara yaagueeqama kiaa mmuuvaraatama iya kiaa mmiravai. ²⁸ Iya kiaa mmuduu Sauruuso iya tasipama varioo Yerusareema yoosinnaivaki kati nuainno varioo yaagueeqama kioo Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. ²⁹ Kiaa mmioo varioo Yutayaa vaidi Ereengaa kua rikiooyaata kua yaagueeqama tuduu sai iya innaata yaagueeqama tida inna rputuaara iiravai. ³⁰ Rputuaara uduu vaa ausa hanigieeraiya ivaa rikiada inna vitada oto yoosinna Kaisariaa kiada inna titooduu yoosinna Tarasaa viravai.

³¹ Vuduu rikiada gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada Anutuugaara nuunauya vooya Yutayaivaki varuduu vooya Karirayaa ivaki varuduu vooya Samariaa ivaki varuuya yoketaama varuduu hama vaidiiaa iya rapuaara iiravai. Hama iya rapuaara uduu yaagueeqama varida Udaanga Yisuu Kirisiinna mmemmaana vuduu Mmanasa Yoketaivo iya tasipooduu vo gioonna kiaapu vooya nnida iya ausa hanigioo aataruuvaki vida iyaatama ausa hanigieeravai.

Petorooso yoosinna Rutaa Yopaa ivaitanaki mmooriivaa iiravai

³² Petorooso vo yoosinna vo yoosinnaivaki nuainno varioo vo suai voovaki Anutuugaa gioonna kiaapuuya yoosinna Rutaa ivaki varuuyasi viravai. ³³ Oto ivaki varioo tooduu vaidi voovai yuku yaakuuyauvo putuuvaa nnutuuvo Ainiaava ari mmaataivau vainno varuduu vaa yaaku saivai karasaidiri taaravooma nuanuuvo taika kioodoo ivo homo ari mmaataivau nnaasu vainno variravai. ³⁴ Vainno varuduu Petorooso

oto inna too tunoo: Ainiaa-o, Yisuu Kirisiiva i tuqinnainoo. Diitee ai mmaataivaa safuuma yapaanee, tuduu tuu saivaata Ainiaava diitoo ivaki variravai. ³⁵ Varuduu teeda mmuakiaa gioonna kiaapu Rutaa ivaki varuuyaata Saraanga ivaki varuuyaata inna tooduu iya ausaiyauvo hanigioduu Udaanga Yisuu Kirisiinna aataruuvau viravai.

³⁶ Yoosinna Yopaa ivaki varuu gioonnaivaa nnutuuvo Tavitaava vaa ausa hanigieeravai. Inna nnutuuvo Ereengaa kuaivakidiri tuuvo Dorokaasovee. Ii nnutu ivaa oyaivo fayaiivo hayoovaa roosiivo yoketaa fayaivai. Ii gioonna ivo makemakee mmoori yoketaivaa iinno mmanna haipuuyara boo tiao iya tasipama mmooriivaa iinno variravai. ³⁷ Iinno varuduu rikioo nniitareeraivo inna varooduu putiravai. Putuduu gioonnaiya inna nnabaivaa fini kiada varada nnau voovai veraivau vauvaki yapa kieeravai. ³⁸ Yoosinna Yopaa ivo yoosinna Rutaa vainima vauduu rikiada gioonna kiaapu vaa ausa hanigieera Yopaa varuuya Petrooso Rutaa ivaki varuu mmayaayaivaa rikiada taara vaidivaitana innasi titooduu vida yaagueeqama inna kiaa mmida tunoo: Makee tinai tiisi ngianee, ³⁹ tuduu rikioo Petrooso makee tuduu ari mminnaiyauvaa teerainno varoo iya tasipama nniravai. Ngioo ngioo numa Dorokaaso putuu nnauvaki ngioo vuduu gioonna kiaapuuya inna vitada oro nnau voovai veraivau vauvaki vuduu mmuakiaa muaada gioonnaiya inna suvai kiada varida ratada Dorokaaso varuu suaivaki iva uyira raira uuyauvaa inna vitairavai.

⁴⁰ Inna vitaida varuduu too Petrooso iya titooduu mmaanai tuuduu rikioo toorivu yau haroo yaaku varoo hanigioo gioonnaivaa nnabaivaa tunoo: Tavitaava-o, diitaanee, tuduu rikioo avuuvaa reeti Petroosaa too vauduu kiisama diitooduu ⁴¹ Petrooso reeti ari yaakuuvaa inna yaakuuvau utuduu diiteeravai. Diitooduu rikioo Petrooso vaa ausa hanigioo gioonna kiaapuuyaraata gioonna muaadaiyaraatama aayanna tuduu innasi nnuduu rikioo Dorokaaso diitoo hara kioo varuuvaa iya vitairavai. ⁴² Iya vitauduu kaayau gioonna kiaapu Yopaa ivaki varuuya ii kua ivaa rikiada ausa hanigiada Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiravai. ⁴³ Tuduu Petrooso kaayau suai yoosinna Yopavaki varioo vaidiivaa nnutuuvo Simoonaa tasipama variravai. Ii vaidi ivaa mmooriivo fayai nnabaivaa rabanika kioo suai haarura vaidivai variravai.

10

Petroosooya Koneriiva kua tiravai

¹ Vaidi voovoono yoosinna Kaisariaa varuuvaa nnutuuvo Koneriiva kaayau (100) rapira vaidi Rooma varuuya kieetavai variravai. Vaidi rapiraiya nnutuuvo Itariaa vaidi rapiraiyavee. ² Koneriiva ari tinniyaadiri Anutuuqaara yaata utira vaidivai varioo ari seena mmuaa nnauvaki varuuyaata Yutayaiya Anutuuqaara ausa mmuduuya mmiravai. Ivo mmanna haipu gioonna kiaapuuya sikauyauvaa mmioo makemakee Anutuuqaara yaaku vareeravai. ³ Vo suai voovaki suaivo hanigioduu ivo yaaku varoo varuduu inna tinni avuuvo hanigioduu Anutuuqaa aangeraiivo tuma innaata kua tiao tunoo: Koneriiva-o, tiravai. ⁴ Tuduu rikioo Koneriiva aatuunno aangeraiivaa too nnaasu vainno inna tunoo: Udaanga-o, e aaniivaarainna ni kiannanee? tuduu rikioo aangeraiivo inna sai tunoo: Anutuuqo i yaaku vareeraivaa rikioo a sikau mmira mmooriivaa taikio inna yoketaikio aiyara yaata utinoo. ⁵ Makee vaidi vooya titanai yoosinna Yopaa vida vaidi voovai nnutuuvo Simoono Petroosaara maavee tikio ngiaivee. ⁶ Ivo fayai nnabaivaa tuqinneera vaidiivaa nnutuuvo Simoonaa nnauvo nnoori sorovuaraivaa vainima vaivaki varivaivee, ⁷ kiaa kioo aangeraiivo inna tasipama kua tuuvo inna pikioo vioo kioduu too Koneriiva ari nnauvaki mmoori vareera ngiaammuaavaitanaata ari rapira ngiaammuaa voovai vaa Anutuuqaara arinaima rikioo inna nnaagiai nuairaivaatama tuduu ⁸ innasi nnuduu rikioo aangeraiivo inna tuu kuaivaa kiaa mmi kioo titooduu yoosinna Yopaa viravai.

⁹ Vauya patauduu vidada vainima Yopaa yoosinna ivaki vuduu rikioo Petorooso nnau veraa tuanaivau karoo oro ivau varioo ikianna tammaa tuanaa yaaku vareeravai. ¹⁰ Yaaku varoo varuduu inna yeenna rauduu yeennaivaa nnaanara uduu gionnaiya yeennaivaa teeraida varuduu ivo yaakuuvaa varoo varioo inna yoketauduu rikioo inna tinni avuuvo hanigooduu ivo ari vookarauvaa teeravai. ¹¹ Tooduu rikioo ngiau aapuuvo rusitia roo vuduu ivakidiri mminnaivo buruqa pinaivaa roosiima araiyauvaa kugunama utirayaama tuoo tuoo tuma mmataivau vairavai. ¹² Vauduu Petorooso tooduu mmatayaa nuaira fayai ari vookara ari vookarauyauvootama mmatayaa varira yanayapaiyauvoota ngiaammaiyauvootama ivaki variravai. ¹³ Varuduu rikiooduu Anutuugaa kuaivo innaata kua tioo tunoo: Petorooso, diitee iyauvaa ruputu kiee huda nnaanee, ¹⁴ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Udaanga-o, hameetavee. Anutuugo ooqoo tira haipa mminnaiyauvaa hama na nnauvaivee, ¹⁵ tuduu rikioo kava innaata kua tioo tunoo: Vasingiaa mminnaa voovaara Anutuugo yoketaavaivee tiivaara sa eenoo ivaara haipavee kianee, ¹⁶ tuduu rikioo taaravoomaneetu itaama vauduu too Anutuugo tuduu buruqa pinaivaa kugunama kioovo kava ngiau aapu akiairaama viravai.

¹⁷ Vuduu rikioo Petorooso inna tinni avuuvo hanigooduu ari vookarauvaa ivo toovaa oyaivaara ariyara yaata utuoo varuduu vaidiiya Koneriiva titooduu vuuya Simoonaa nnauvaara yapara ruua rada nnidada numa keegiaivaki dida vaidaa ¹⁸ aayanna tida yapaaraida tunoo: Vaidi voovai nnutuuvo Simoono Petorooso aavaki variinnee? ¹⁹ tuduu rikioo Petorooso homo ari toovaa oyaivaara yaata utuoo varuduu Mmannasaivo inna kiasa mmioo tunoo: Rikiaanee. Taaravooma vaididooonoo aavaki aiyara buaama rada nookiaanoo. ²⁰ Ai mminnaivaa teerainna reemi ree tiee sa taara yaata utirainna viee iya sunee kuanee. Vaa na aiyara ngianeera iya titaikai ngiaavaivee, ²¹ tuduu rikioo Petorooso reemi roo iya tasipama kua tioo tunoo: Vaidi ngia buaama rada nookiaivo na aanna ivovee. Aaniira ngia niisi ngiaannee? ²² tuduu rikiaada iya inna sai tunoo: Ti kieeta vaidi Koneriivaano aiyara ti titaikiai ta ngiaunnaano. Ivo safu vaidivai varioo Anutuugaara yaagueeqaikiai mmuakiasa Yutayaa gionna kiaapuuya innara kua yoketaivaa kiaavai. Anutuugaa aangeraivoono innaata kuaivaa tioo tunoo: Petoroosaa tino aisi ngiaivee, tuuvaara tikiaida ta ngiaunnaano. Kua vooyauvai a tino i kuaivaa rikiaanara ti tikiaida ta ngiaunnaano, ²³ tuduu rikioo Petorooso iya maavee tuduu nnida heenaivaki inna tasipama vairavai.

Vauya patauduu diitada ngiari mminnaiyauvaa teerauduu Petorooso ari mminnaiyauvaa teerainno iya tasipama vuduu vaidi Yopaa vooya vaa ausa hanigiooya iya tasipama viravai. ²⁴ Vidada aataru tammaivau vauya patauduu vidada yoosinna Kaisariaa vida varuduu Koneriiva ari seenaiyaraatama ivo iyara mmuduuya ruu vooyaraatama aayanna tuduu innasi nnida inna tasipama iyara faannairavai. ²⁵ Iyara faannaida varuduu Petorooso inna nnauvaki kuanara vuduu Koneriiva inna sunoo inna yuku oyaivaki vioo varoo vainno ari ausa mmuduuyaivaa inna mmuduu ²⁶ Petorooso inna vararu utuoo varioo tunoo: Sa itaa kianee. Na mmanna vaidivaivee. Diitaanee, ²⁷ kiasa kioo Koneriinnaata kua kiasa roo inna nnauvaki viravai. Vioo tooduu kaayau gionna kiaapuuya ivaki suvuai kiada varuduu ²⁸ Petorooso iya tunoo: Vaa ngiengieenoo taavai. Vaidi Yutayaivo ngiari voopinnaiya nnauyauvaki vioo iya tasipama variivaara ti mmaanna tira kuaivo ooqoo tiivai. Ooqoo tikiainnaata na hama vaidi voovaara haipa vaidivaivee tinaraiivaara vaa Anutuugo ni vitaivai. ²⁹ Ivaara ngia ni maavee kiaani na hama ooqoo tiraina makee tikiai ngiisi ngiaunoo. Ivaara na ngii yaparaina kiaunoo: Aaniira ngia niyara kiaani na aapi ngiauvainnee? kiaunoo.

³⁰ Petorooso itaa kua tuduu rikioo Koneriiva inna sai tunoo: Taarama taarama varuu suaivo taika kioodoo iqii suai ivaki suaivo hanigooduu aa ta variaunna suai aavaa roosuuduu na nini nnauvaki variee yaaku varee variaaduu makee tuduu vaidi voovai uyira rairaiyauvo mmannaammannauvo ni avuuvau dioo vainno ³¹ tunoo:

Konerii-o, vaa i yaaku vareeraivaa Anutuugo rikioo a gioonna kiaapu mmanna haipuyaya sikau mmira mmooriiyauvaara yaata utivaivee. ³² Vaidi voovai titano yoosinna Yopaa ivaki vioo vaidi voovai nnutuuvo Simoono Petroosaara yaparainno maavee tino ngiaivee. Ivo fayai nnaba tuqinneera vaidiivaa nnutuuvo Simoonaa nnauvo nnoori sorovuaravaa vainiivau vaivaki varivaivee. ³³ Aangeraivo itaa kua tuduu na akiairauduu vaidiiva titaaduu aisi viravai. Vuduunna aanna makee a vaidi yoke-taakuainna tiisi ngiannanoo. Ta aanna makee nuunama Udaanga Anutuugaa avuuvau varida ivo i kiasa i mmuu kuaivaa rikiaaraida ta faannakiaunnanoo. Koneriiva itaa kua tiravai.

Petorooso mmayaaya yoketaivaa

iya kiasa mmiravai

³⁴ Tuduu rikioo Petorooso iya kiasa mmioo tunoo: Aanna makee vaa na arinaima rikiaunoo. Anutuugo mmuakiasa gioonna kiaapuuya mmuaa aataruvai mmiivo inna kutaavai. ³⁵ Mmuakiasa mmataiyauvunudiri voovoono Anutuugaara nnoonnavavee tioo inna mmemmaana vioo mmoori yoketaivaa iivaara Anutuugo innara inna yoke-tainoo. ³⁶ Anutuugo ta gioonna kiaapu Isarairaiya ti kiasa ti mmuuvaa vaa ngia rikiaavai. Ivo tuduu Yisuu Kirisiivaano ausa nuufaivaa vareera mmayaaya yoketaivaa ti kiasa ti mmiravai. Mo Yisuu Kirisiiva mmuakiasa gioonna kiaapuya udaangavai varivai. ³⁷ Yisuu Kirisiinna aataruuvaa vaa ngia taavai. Yuvuaano inna nnoori apu kioodoo ivo Karirayaadiri tuma Yutayaa mmata mmuakiaavaki nuainno ari mmayaaya yoketaivaa iya kiasa mmiravai. ³⁸ Vaa ngia taavai. Anutuugo ari yaagueeqaivaata Mmannasa Yoketaivaatama Nasareetaa vaidi Yisuunna mmiravai. Mmioo ivo inna tasipoovaara Yisuuva vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuainno mmoori yoketaivaa iinno mman-nasa maisaivoono puaisa utuuya tuqinneeravai.

³⁹ Mmuakiasa mmooriiyauvaa Yutayaa mmataivakiaata Yerusareemaivakiaatama iva uuvaa teenoo taannaduu iya yatari sagaivau inna haara kioodoo putuduu ⁴⁰ taaravooma suaivaki Anutuugo inna tuduu putuuvakidiri diitoo ti avuuyauvunu nuairavai. ⁴¹ Hama mmuakiasa gioonna kiaapuuya inna tooduu Anutuugo ti mmataama kiooya teenoo nnaasu inna teeravai. Anutuugo inna tuduu diitoo suaivaki ta inna tasipama yeenna nnoori nnaannaiya teenoo nnaasu inna teeravai. ⁴² Ivo yaagueeqama ti kiasa ti mmioo tunoo: Ngia mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmida Anutuugo vaa inna mmataama kioovoono gioonna kiaapu vaa putuaiyaata hama putuaiyaatama kua pinaivaki iya yapa kioo iya yaparainaraivaara iya kiasa mmiateera ti tiravai. ⁴³ Vaa nnaaruaa vaidi forofetaa mmuakiasa innara tida tunoo: Gioonna kiaapu voovoono innara kutaavaivee tino fai Anutuugo Yisuunna yaagueeqaivaara inna mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee, tiravai. Petorooso iya kiasa mmioo itaa kua tiravai.

Ngiari voopinaiya Mmannasa Yoketaivaa vareeravai

⁴⁴ Petorooso itaa kua tioo varuu saivaata Mmannasa Yoketaivo mmuakiasa inna kuaivaa rikiooyaki tuoo viravai. ⁴⁵ Tuoo vuduu hama Anutuugo Yutayaiya nnaasu ari Mmannasa Yoketaivaa kati iya mmirama kioo ngiari voopinaiyaatama mmiravai. Mmuuvaara Yutayaa vaidi vaa ausa hanigoo Yopaa ivakidiri Petroosaa tasipama nnuuya ivaara nnikiarairavai. ⁴⁶ Nnikiaraida rikiooduu iya ngiari vo kua vo kua hama tauraa rikiooyauvakidiri tida Anutuugaara kua yoketaivaa tiravai. ⁴⁷ Tuduu rikioo Petorooso Yutayaa vaidiiva tunoo: Aa gioonna kiaapu aaya tiinikaraama Mmannasa Yoketaivaa varaanoo. Gioono iya ooqoo tinai fai ta hama iya nnoori apuaarannee? ⁴⁸ kiasa kioo tuduu iya Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa tasipama iya nnoori apiravai. Nnoori apu kioodoo Petorooso kiisa suai iya tasipama varinaraivaara iya inna yaparairavai.

11

Petorooso Yerusareema vaa ausa hanigiooya

mmayaayaivaa kiaa mmiravai

¹ Ngiari voopinnaiyaatama Anutuuga kuaivaa rikiada varoovaa aposoroo vaidi-
iyaatama mmuakiaa Yutayaivaki varuu gionna kiaapu vaa ausa hanigiooyaatama
rikieeravai. ² Ivaara nnaagiai Petorooso ngioo Yerusareema vuduu rikiada gionna
kiaapu ngiari voopinnaiyaatama mmamma hatokaatee tuuyaano innara iya nnanna-
tooduu tunoo: ³ Ai, vaa a ngiari voopinnaa vaidi hama ngiari mmamma hatokeeraiya
nnau voovaki viee yeennaivaa iya tasipama nnaannakuavee, tiravai.

⁴ Tuduu rikioo Petorooso mmuakiaa kuavai ngiari voopinnaiya tasipama uuvaara
toosa haroovakidiri iya kiaa mmioo tunoo: ⁵ Na yoosinna Yopaa ivaki variee yaaku
varee variee taaduu ni tinni avuuvo hanigioduu ari vookaravuaa na teeravai. Taaduu
mminnaivo buruqa pinaivaa roosiima araiyauvaa kugunama utirayaama tuoo tuoo
ni vainiivau vairavai. ⁶ Vauduu tee na tuqinnama aakiaivaki taaduu ari vookarau
fayai mmatayaa nuairaiyauvoota fai mmarraraa roosuuyauvootama yanayapaiyau-
voota ngiaammaiyauvootama ivaki variravai. ⁷ Varuduu tee na rikiaaduu Anutuuga
kuaivo niita kua tioo tunoo: Petorooso, diitee iyauvaa ruputu kiee huda nnaanee,
⁸ tuduu rikiee na sai kiaanoo: Udaanga-o, hameetavee. Hama na haipa yeenna
fayaiyauvaa Anutuugo oooqoo tiraiyauvaa ni avai aavaki na nnauvaivee, ⁹ kiaaduu
rikioo keenaa Anutuuga kuaivo ngiau aapuuvakidiri tuoo ni tunoo: Vasingiaa mmin-
naa voovaa Anutuugo yoketaavaivee tiivaara sa eenoo ivaara haipavee kianee,
¹⁰ tuduu rikiee taaravoomaneetu itaama vauduu taaduu ii mminnaa iyauvo mmuaki-
aayauvai kava ngiau aapuuvaki vioo kieeravai. ¹¹ Vuu saivaata taaravooma vaidiiya
Kaisariaadiri niisi titaa kiooduu nnuuyaano numa nnau na hara kiee varuuvaki
nniravai. ¹² Nnudu rikioo Mmannasa Yoketaivoono ni giaa ni mioo tunoo: Sa taara
yaata utirainna iya tasipama kuane, tuduu aa vaidi vaa ausa hanigioo yaaku saivai
sainaidiri mmuaa vaidi aadootama ni tasipama Kaisariaa vidada Koneriinna nnauvaki
viravai. ¹³ Kuaannaduu too aangeraiivo inna nnauvaki tuoo innaata kua tuuvaara
ti kiaa ti mmiravai. Aangeraiivo inna kiaa mmioo tunoo: Vaidiiya titaa kinai Yopaa
ivaki vida vaidiivaa nnutuuvo Simoono Petoroosaa sunada aapi ngiatee. ¹⁴ Fai ivoono
kua mmayaaya voovai kooyaa i kiaa i mminai mmuakiaa ai seenaiyaatama rikikio
Anutuugo ngii vitaanaravaivee, tiravai.

¹⁵ Na kua tinaree kiaa saivaata Mmannasa Yoketaivo tauraa tiyaa tuuneema iyayaa
tiiravai. ¹⁶ Tuuduu rikiee ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tauraa ti kiaa ti mmuu kuaivaa
na kava rikieeravai. Ivo tunoo: Yuvuaano nnoori apira vaidiivo mmanna nnoori-
ivaadiri ngii apiravai. Fai kiisa suai Mmannasa Yoketaivo nnoori apirayaama ngiiyaa
tiinaravaivee, tiravai. ¹⁷ Vaa na tauvai. Ta ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee
kiaannaduu Anutuugo Mmannasa Yoketaivaa kati ti mmuneema ngiari voopinnaa
gionna kiaapuuya mmiravai. Na mmanna vaidivaivee. Mo, na hama yopeema
Anutuuga mmooriivaa uuda rairavaivee, ¹⁸ tuduu rikioo iya nnannatoo kuaivo taika
kiooduu Anutuugaara kua yoketaivaa tida tunoo: Vaa ta itaama vaivaara rikiaunnava.
Anutuugo tuduu ngiari voopinnaiyaatama ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa
pikiada ngiari ausaiyauvaa hanigiada tupatupaa variraivaa vareeravaivee, tiravai.

Vaa ausa hanigiada Adiookiaa varuuya mmooriivaa iiravai

¹⁹ Vaidiiya Sitipaanaa ruputuu suaivaki gionna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyaatama
mmoori maisaivaa uuduu iya raubiriiravai. Raubiriida vooya mmata Ponikii vuduu
vooya mmata Kuporoo vuduu vooya yoosinna Adiookiaa vida gionna kiaapu Yu-
tayaiya nnaasu mmayaaya yoketaivaa kiaa mmiravai. ²⁰ Kiaa mmuduu iyakidiri

Kuporoo diaa vooyaata Kureena diaa vooyaata oro Adiokiaa varida ngiari voopin-naiyaatama Udaanga Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa iya kiasa mmiravai. ²¹ Kiasa mmuduu rikioo Udaanga Anutuuga yaagueeqaivo iya tasipooduu kaayau gionna kiasapuuya ausa hanigiada Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiravai.

²² Tuduu gionna kiasapu vaa ausa hanigiada Yerusareema varuuya ii kua ivaa rikiada Panapaasaa titooduu Adiokiaa viravai. ²³ Vioo vioo oro varioo tooduu Anutuuga gionna kiasapu Adiokiaayara inna yoketauduu too Panapaaso iyara sirigainno yaagueeqama iya kiasa mmioo tunoo: Udaanga Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa puaisakama utida sa pikieerama kiada yaagueeqama nnaasu variatee, tiravai. ²⁴ Panapaaso vaidi yoketaavai varioo yaagueeqama kioo Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tuduu Mmannasa Yoketaivo inna aakiaivaki suvuauduu variravai. Varuduu kaayau gionna kiasapu inna kuaivaa rikiada ausa hanigiada Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiravai.

²⁵ Tuduu rikioo Panapaaso vioo yoosinna Tarasaa nuainno Sauruusaara buaama roo nuainnonno tooduu ²⁶ inna too vauduu sunoo Adiokiaa viravai. Ivaitana oro mmuaa nuanuvai ivaki varida kaayau gionna kiasapu vaa ausa hanigieeraiya ivaitanaasi nuunauduu mmayaaya yoketaivaa iya kiasa mmiravai. Vaa ausa hanigieera gionna kiasapu Adiokiaa varuuya iyananaa tauraa Yisuu Kirisiinna nnaagiai nuaira nnutuuvaa vareeravai.

²⁷ Varooduu ii suai ivaki vaidi vaa ausa hanigioo forofetaa vooya Yerusareemaivakidiri pikiada Adiokiaara viravai. ²⁸ Vidada oo varuduu iyakidiri vaidi voovai nnutuuvo Akapaaso diitooduu Mmannasa Yoketaivaa yaagueeqaivo inna tasipooduu aarareera suaivo nnaagiai mmuakiasa mmatavau vainaraivaara kooyaa iya kiasa mmiravai. Nnaagiai vaidi voovai nnutuuvo Karautiiva Roomaiya kieetavai varuu suaivaki aarareeraivo vairavai. ²⁹ Ivaara vaa ausa hanigieeraiya ngiariiyara ngiariiyara yaata utida ngiariisi vau sikauyauvakidiri saiyaavai yapa kiada saiyaavai ngiari seena vaa ausa hanigiada Yutayaa mmataivaki varuuyani yapaaraivaara kua yeena rairavai. ³⁰ Kua yeena rau kiada sikauyauvaa yapa kiada Panapaasaya Sauruusaya titooduu varada oro vaa ausa hanigieeraiya kieetaiya mmiravai.

12

Herooto mmoori maisaivaa vaa ausa hanigieeraiya mmiravai

¹ Ii suai ivaki Yutayaiya kieetaivaa nnutuuvo Herooto vaidiiya tuduu vaa ausa hanigieera gionna kiasapu vooya utida maisamaisai mmoori ari vookarauyauvaa iya mmiravai. ² Ivoono tuduu ari rapira ngiaammuauya aposoroo vaidi Yuvuaanaa vayaanna Yakoopaa utida paipa avaikarauvaadiri inna nnuunaivaa rutaka kiooduu putiravai. ³ Putuduu too Herooto tooduu Yutayaa vaidiiya ivaara iya yoketauduu ivo tuduu ari ngiaammuauya Petoroosaa utu raririima roo oovi nnauvaki yapa kieeravai. Yutayaiya bereetaivaa hama puuqairavaa tasipama huda kiada buusa nneera suaivaki ⁴ ivo tuduu Petoroosaa oovi nnauvaki yapa kiooduu ari rapira ngiaammuau vooya tuduu taarama taarama numa innara dida vaidada vuduu kava taarama taaramada numa iya mmaataidaa varada kava innara ivau diravai. Dida vaidada vuduu kava voodooonuma dida vaidada vuduu kava voodooonuma ivau diravai. Itaama rada vududuu Herooto buusa Varaigiataivaa nneera suaivo taika kino rikioo Petoroosaa vitoo Yutayaiya avuuyauvunudiri ruputinaree kiasa yaata utuoo faannairavai. ⁵ Faannauduu rikioo Petorooso oovi nnauvaki varuduu gionna kiasapu vaa ausa hanigieeraiya innara pinaama Anutuugaata kua tida yaaku vareeravai.

Aangeraiivo oovi nnauvakidiri Petoroosaa vitoo mmaanai viravai

⁶ Yaaku varada varuduu Herooto turau Petoroosaa vitoo gionna kiasapu avuuyauvunu yapa kioo kua pinaivaa innaki yapaanaree kiasa uduu heenaivaki

rapira vaidi taaravaitana vuaivo Petoroosaa sainai duduu vuaivo sainai duduu Petorooso tammaivaki vuru vairavai. Vauduu yeena taaravaitanaadiri inna yaakuuvaitanau ranaa rau kioodoo vauduu rapira vaidiiya sipuuyauvo vaunavauneema mmuaavai mmuaavai dida vairavai. ⁷ Dida vauduu too Udaangaivaa aangeraiivo aki-airauduu Petorooso vuru vainno varuu nnauvaki tuuduu mmeekiaivo ruvuaahooduu aangeraiivo inna yaapusaivaudiri utu korokoroonno inna yuruunno tunoo: Makee tinai diitaanee, tuduu rikioo yeenaivaitana inna yaakuuvaitanaudiri takuasaa roo tuoo vuduu ⁸ aangeraiivo inna tunoo: Ai uyira rairaiyauvaa vara uyuee rainna ai yuku nnabaivaitana vara uyuee, tuduu rikioo ivo tuuvaugiataama iima kioodoo tunoo: Ai yaapa veraayaa uyiravaa vara uyuee ni nnaagiai ngianee, ⁹ tuduu rikioo Petorooso inna nnaagiai oovi nnauvakidiri viravai. Vioo varioo aangeraiivo kutaa inna vitoo mmaanai vuuvaara hama tuqinnama rikieerama kioo vueennama kioo yaata utuoo tunoo: Ni tinni avuuvo hanigiaikiai na taunoo, ¹⁰ kiaa vida rapira ngiaammuu tau-raivaa yaatarada vida nnaagiaivaa yaatarada vida tooduu yaagueeqa sipuuvaa hatuaa kiada yoosinnaivaki viraivo vaa ari mmaara hatuaa kioo vauduu teeda mmaanai viravai. Ivaitana yoosinna vuutaivaki aataru voovai vida yaatara kiada ivaudiri aangeraiivo aki-airauduu Petoroosaa pikioo vioo kieeravai.

¹¹ Vioo kioodoo Petorooso aangeraiivo inna vitoo nnuuvaara nnikiarainno arinaima rikioo tunoo: Anna vaa makee na taunoo. Kutaa Udaangaivo ari aangeraiivaa titaikio tuoo Herootaa oovi nnauvakidiri ni vitoo nninoo. Yutayaa vaidiiya ni iikiaaree kiaa aataruuvakidiri ni vitoo aapi nninoo, ¹² kiaa kioo arinaima rikioo vioo ngiaammuu voovai nnutuuvo Yuvuaano vuai nnutuuvo Marakaanna kaanaa nnutuuvo Mariaanna nnauvaki vuduu kaayau gioonna kiaapuuya ivaki nuunaida innara yaaku varada varuduu ¹³ oro mmaanaidiri sipuuvau ruduu rikioo mmoori vareera kiaatanna voovai nnutuuvo Roteeva seenoo tuma sipuuvaa hatuaanaree kiaa ¹⁴ rikiooduu Petoroosaa kuavai vuduu arinaima rikioo hama sipuuvaa hatueerainno sirigainno seenoo kava vara ranoo vioo gioonna kiaapuuya kiaa mmioo tunoo: Ai, aa mmiaa Petorooso mmaanai aammivau duoo vainoo, ¹⁵ tuduu rikiada inna tunoo: A yaata duunakua unnakuainna kiannanoo, tuduu rikioo ivo yaagueeqama tunoo: Kutaa Petoroosovee, tuduu rikiada gioonna kiaapuuya tunoo: Inna aangeravoono kua tinoo. ¹⁶ Itaa kua kiaa kiada varuduu Petorooso mmannammanna sipuuvau ruoo nnaasu varuduu iya nnaagiai tuma sipuuvaa hatuaa kiada inna teeda nnikiarairavai. ¹⁷ Nnikiarauduu rikioo Petorooso ari yaakuuvaadiri sa kua kiateera iya ruvuaatainno Udaangaivo oovi nnauvakidiri inna vitoo mmaanai yapoovaa iya kiaa mmiravai. Kiaa mmi kioo tunoo: Oro Yakoopaata ti seena vaa ausa hanigieeraiyaatama kiaa mmiatee, kiaa kioo ivaki iya pikioo ari vo yoosinna voovakira vioo kieeravai.

¹⁸ Vioo kioodoo vauya patauduu heenanaanna innara duu rapira vaidiiya pinaama nnikiaraida tunoo: Petorooso deepiinno kuainnee? ¹⁹ tuduu rikioo Herooto tuduu Petoroosaara buaama rada nuaidada tooduu hama iya too vairavai. Hama iya too vauduu too Herooto pinaama iya yaparainno kua pinaivaa iyaki yapa kioo ngiari vooya tuduu iya rupertuduu putiravai.

Putuduu rikioo ii suai ivaki Herooto Yutayaa mmataivaa pikioo tuma yoosinna Kaisariaa variravai.

Herooto putiravai

²⁰ Herooto gioonna kiaapu Turu Sitoona varuuyara inna ausaivo nnannatooduu mmuakiaaya mmuaavau nuunaida innasi kua kiaara viravai. Vidada tauraa vaidi voovai Herootaa nnauvaara haitatuura vaidiivaa nnutuuvo Parasataasaasi vida innaata kua tuduu iya kuaivaa rikiooduu Herootaasi vida inna tunoo: Fai ta hama rapiraida mmuaavau yoketaama variaaravaivee, tiravai. Ii yoosinna ivaitana Herootaa mmataivakidiri makemakee iya yeenna varada nnoovaa iya itaa kua tiravai.

²¹ Nnaagiai suaivaa Herooto mmataama kioovaki ari kieeta varira uyira rairaiyauvaa uyu rau kioo kieeta varira mmaataivau oro varioo kuaivaa hokobavai gioonna kiaapuuya kiasa mmiravai. Kiaa mmuduu rikiada iya aayanna tida rabarisoora kuaivaata innara tunoo: ²² Ivo hama mmanna vaidivoono kua tinoo. Ivo anutuuvono kua tinoo. ²³ Iya itaa kua tuu saivaata Herooto hama Anutuugaa nnutuuvaa ngiau aapu yapoovaara Udaangaivaa aangeraivo inna uduu mmimmiyauvo inna aakiaivaki nuainno varioo inna gutududuu putiravai.

²⁴ Putuduu gioonna kiaapuuya Anutuugaa kuaivaa varada nuaida varida mmuakiasa yoosinnaiyauvaki varuuya kiasa mmuduu rikieeravai.

²⁵ Rikiooduu Panapaasaya Sauruusooya ngiari mmooriivaa iima taika kiada ngiaamuau voovai nnutuuvo Yuvuaano vuai nnutuuvo Marakaannaatama vitada vida Yerusareema pikiada viravai.

13

Mmannasa Yoketaivo Panapaasaya Sauruusaya mmatairavai

¹ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigiada Adiookiaa varuuyakidiri vooya forofetaa vaidiya varuduu vooya vitaira vaidiya variravai. Iya nnutuuyauvo voovai nnutuuvo Panapaaso vo vaidi voovai nnutuuvo Simioono vuai nnutuuvo Naisiaava yoosinna Kureena diaa vaidi voovai nnutuuvo Rukiiva voovai tauraa kieeta vaidi Herootaa fereangaanna tasipama varuuvaa nnutuuvo Manaino voovai nnutuuvo Sauruusootama variravai. ² Iyaano Anutuugaata kua kiaraiivaara ngiari yeenna nneeraivaara ooqoo kiasa kiada ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Udaanga Anutuugaa mmida varuduu Mmannasa Yoketaivo iya tunoo: Panapaasaya Sauruusaya niini mmataama kikiyai mmoori na ivaitana mmiauvaa varaatee, ³ tuduu ngiari yeenna nneeraivaara ooqoo tuuvoota ngiari yaaku vareeraivootama taika kiooduu iya ngiari yaakuuyauvaa ivaitanaayaa utida titaa kiooduu viravai.

Panapaasaya Sauruusooya mmata Kuporoo ivaki viravai

⁴ Mmannasa Yoketaivoono Panapaasaya Sauruusaya mmataama kioo titovaitana Adiookiaa pikiada yoosinna Saraikiasa vida ivakidiri siipaivaa varada nnooriivau vidada mmata voovai nnooriivo ututuuma kioovaa nnutuuvo Kuporoo ⁵ ivaki vau yoosinnaivaa nnutuuvo Saramii kuaaree kiasa siipaivakidiri reemi rada ivaki viravai. Ivaki vida Yutayaiya nuunaira nnauyauvaki nuaida varida Anutuugaa mmayaayaivaa iya kiasa mmiravai. Kiaa mmida varuduu Yuvuaano Marakaava iya tasipama mmoori vareeravai.

⁶ Iya vida Kuporoo mmataivaugiataa vidada oto yoosinnaivaa nnutuuvo Papoo variravai. Ivaki varida tooduu Yutayaa vaidi saaka nnaamuruuvaa nnutuuvo Parayisuuva varioo ariiyara tunoo: Na forofetaivovee, tiravai. ⁷ Ii mmata Kuporoo ivaa kieeta vaidiivaa nnutuuvo Serekiiva vuai nnutuuvo Pauruuso tinni yoketaa vaidivai varioo Parayisuunna seena vaidivai variravai. Varioo ivo Anutuugaa mmayaayaivaa inna rikiaatauduu Panapaasaya Sauruusayara aayanna tuduu innasi nniravai. ⁸ Nnudu saaka nnaamuru vaidiivaa nnutuuvo Ereengaa kuaivakidiri tunoo: Eromaavavee, tuu vaidiivoono ivaitana kuaivaa hatoka kioo kieeta vaidiivo Yisuunnara kutaavaivee tinarainnoo kiasa inna yaata utiraivaa hanigiaanara iiravai. ⁹ Hanigiaanara uduu Mmannasa Yoketaivo Sauruusaa nnutu vuaiivo Pauruusaa aakiaivaki suvuau kiooduu ivo saaka nnaamuru vaidiivaa puaisakama too nnaasu vainno ¹⁰ tunoo: A Sataangaa mmaapukuavee. Mmoori yoketaiyauvaara a ooqoo kiannano unnakua tira maisa aataruuvo i suvuaikiyai Udaanga Anutuugaa aataru kua kutaivaara mmannammanna unnakuavaivee a tinarainna iikiannano. ¹¹ Aanna makee Anutuugo irisaivaa i mminaravai. I mmينو i avuuvo huruutainno fai kiisa suai homo upisivai nnaasu vainai a hama reeti reeri taanaravai. Fai vo suai kava i avuuvo tuqinnama taanaravee, tuduu tuu saivaata saaka nnaamuru vaidiivaa avuuvo upisiinno sooniruuduu ivo

kumimakama roo nuainno varioo gioonna kiaapu voovoono inna yaakuuvaudiri utu varoo kuaiveeraivaara buairavai. ¹² Buama roo nuauduu kieeta vaidiivo Anutuugo itaama uuvaa too Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tioo inna mmayaayaivaa Pauruuso iya kiaa mmuuvaara ivo kaayauma nnikiarairavai.

Pauruuso mmata Pisitiaa vau yoosinna Adiookiaa variravai

¹³ Pauruusaa ari tasipama nuairaiyaatama yoosinna Papoo pikiada ivakidiri si- ipaivaki karada nnidada mmataivaa nnutuuvo Paburiaa ivaki vau yoosinna voovai nnutuuvo Perekee varuduu rikioo Yuvuaano Marakaava iya pikioo kava vara ranoo Yerusareema viravai. ¹⁴ Vuduu rikiada iya Perekee pikiada nnidada mmataivaa nnutuuvo Pisitiaa ivaki vau yoosinna voovai nnutuuvo Adiookiaa varida kati varira suai voovaki Yutayaiya nuunaira nnauvaki vida hara kiada variravai. ¹⁵ Hara ki- ada varuduu vaidiiva Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaata forofetaiya kuaivaatama yaarummua taika kioodoo nuunaira nnauvaara dira kieetaiyaano vaidi voovai tuduu diitoo oro Pauruusaata inna tasipama nuauyaatama tunoo: Ti seenayaso, kuaivo ngiiki vainai ngieetama nnida gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee. Kiaa mmikio iya ausaiyauvo yoketaakiaivee, tiravai.

¹⁶ Tuduu rikioo Pauruuso diitoo ari yaakuuvaadiri sa kua kiateera iya ruvuataainno iya tunoo: Ni seena Isarairaiyaata ngia ngiari voopinnaiya aavaki varida Anutuugaara ngiingii ausa mmuduuya mmiraiyaatama ni kuaivaa rikiaatee. ¹⁷ Aa gioonna kiaapu Isarairaa aaya Anutuugo tauraa ti rubuungainna mmataama kioodoo iya ngiari voop- innaiya mmataivaa nnutuuvo Iyiipa varida kaayau gioonna kiaapuuya suvuauduu Anutuugo ari yaagueeqaivaadiri Iyiipaivakidiri iya vitoo ¹⁸ koo mmuyai gaanga yoosin- naivaki yapa kioodoo taara vaidi yuku yaaku taika kioo nuanuuvaki (40) nuaida varida Anutuugaata nunuraanurai kiaa rada nuauduu hama ivo iyara inna nnannateeravai. ¹⁹ Hama ivo Isarairaiyara inna nnannateerama kioo mmata Kanaana ivaki varuu oyai yaaku saivai karasaidiri taara oyaiya tuduu iya yaatara kiada iya mmataivaa varada ivau variravai. ²⁰ Kaayau nuanu (450) iya itaama variravai.

Varuduu ivo iyara haitatuura kieeta vaidiiva mmataama kioodoo varia rada nnidada numa forofetaivaa nnutuuvo Samueero varuu suaivaki taika kieeravai. ²¹ Taika kioodoo iya kieeta voovaara Anutuugaa yaparauduu rikioo vaidiivaa nnutuuvo Kisi- inna mmaapuuvo Sauruuso Piniomiinaa oyaivakidiri diitoovaa iya kieetavai yapa kioodoo ivo taara vaidi yuku yaaku taika kioo nuanuuvaa (40) iya kieetavai variravai. ²² Varuduu rikioo nnaagiai Anutuugo inna pikioo ari vo vaidi voovai Davuitiinna iya kieetavai yapa kieeravai. Yapa kioo innara tunoo: Na tauko Isainna mmaapuuvaa Davuitiinnara ni mmuduuya ruainoo. Mmuakiaa kua niiki vaiyauvaa fai na inna kiaa mmimo ivoono yoketaama iinaravaivee. Anutuugo itaa kua tiravai. ²³ Ii vaidi Davuitiinna ivaa uru nnaakaraiyakidiri voovai nnutuuvo Yisuunna Anutuugo tuduu diiteeravai. Vaa ivo innara tauraa ari kua kiaa teerama kioovaugiataama inna tuduu diiteeravai. Gioonna kiaapu Isarairaiya vitoo yoketaivau yapaanaraivaara inna tuduu diiteeravai. ²⁴ Hama Yisuuva diitoo suaivaki Yuvuaano mmuakiaa gioonna kiaapu Isarairaiya tunoo: Ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada yoke- taama varikiai na nnooriivaa ngii apinaravaivee, ²⁵ kiaa kioo kiisa suai ari mmooriivo taikaanara uudu ivo iya tunoo: Ngia yaata utuaani na giononnee? Hama na vaidi ngia innara faannairavovee. Hameetavee. Ni nnaagiai nninaraivo fai vaidi nnoonnavai nninaravai. Na vaidi kiisavai. Hama na yopeema mmoori vareera ngiaammuauya roosiima inna yuku nnabaivaitana yeenaivaitana rakuasaa kiee utu radaanaravaivee. Yuvuaano itaa kua tiravai.

²⁶ Ni seenayaso, ngia Aaparahaamaa sidinnaidiiyaatama ngia ngiengie voopinnaiya aavaki varida Anutuugaa ngiingii ausa mmuduuya mmiraiyaatama rikiaatee. Anu- tuugo gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanara mmayaayaivo tiisi nniivaivee.

²⁷ Gioonna kiaapu Yerusareema varuuyaata ngiari kieetaiyaatama ivo ti vitoo yoke-taivau yapaanaraivaara hama teeda rikieerama kiada forofetaiya kuaiyauvaa make-makee kati varira suaiyauvaki jaariraivaara hama tuqinnama rikieeravai. Hama rikieeraida iya kua pinaivaki Yisuunna yapa kioodoo putuuvaara forofetaiya tuu kuaivo kaanaivo vairavai. ²⁸ Iya Yisuuva kuaivaa koonnama kiainaaree kiaa buaida varida ivaudiri inna rupertuaaree kiaa buaidada tooduu kuminauduu rikiada Piratusaa tunoo: Eeno tinai iya inna rupertuatee, ²⁹ kiaa kiada Anutuuga kua fafaara innara roovaa iya iima taika kioodoo yatari sagaivaudiri inna nnabaivaa hitua rada oto oonau mmata nnauvaki hau kieeravai. ³⁰ Hau kioodoo Anutuugo inna tuduu ivo putuuvakidiri diitoo ³¹ kaayau suai mmatayaa nuauduu iya Karirayaivakidiri makemakee inna tasipama Yerusareemara vida nnidauya inna teeravai. Inna tooyaano aanna makee gioonna kiaapu Isarairaiya innara iya kiaa mmiaavai. ³² Iya kiaa mmiaani ta aavaki varida aa mmayaaya yoketaa aavaa fai ngii giaa ngii mmiaaravee. Anutuugo nnaaru ti rubuungainna ari kua kiaa teerama kioo kuaivaa iya kiaa mmuuvaa ³³ aanna makee iya sidinnaidiia tiiyara iivai. Ivo Yisuuva putuuvakidiri tuduu diitoovaara ivo tiiyara itaama iivai. Kua fafaaraivo Saama nnaagiai vau kuaivaki Anutuugo tunoo:

A ni Mmaapukuavee.

Aanna makee na i Koova variaunoo, tiravai.

³⁴ Ivo putuuvakidiri inna tuduu kava diitooduu hama inna mmammaivo uudainaraivaara ivo aa kua aavaa tunoo:

Na nnaaru Davuitiinnaata
kua kiaa teerama kiaa kua ivaa
ari vookarau yoketaa tuanaa ivaa
fai na ngii minaravaivee.

³⁵ Kiaa kioo Saama kuaivaki vau kua voovai ivaara tunoo:

Fai a tino i mmoori vareera vaidiivo
aiyara mmuduuya riraivaa mmammaivo
fai hama uudainaravee, tiravai.

³⁶ Davuitiiva varioo Anutuuga mmooriivaa iima taika kioo putuduu inna nnabaivaa varada oro ari rubuungainna mmata nnau vainiivau hau kioodoo vainno nnabaivo uudairavai. ³⁷ Ivaara ii kua fafaara ivo hama innara tiivai. Vaidiivaa Anutuugo tuduu putuuvakidiri diitoovaa nnabaivo hama uudauvaara tiivai. ³⁸⁻³⁹ Ni seenayaso, itaama vainai ngia Yisuunnara kutaavaivee tikio ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara ngia mmuakiaaya arinaima rikiaateera ii kua ivaa ta ngii giaa ngii miaunnaano. Gioonna kiaapu voovono innara kutaavaivee tino ivo mminnamminnaa maisaivaa varaikio inna mmuaararaivo fai taikano rikioo mmamma dummukiara kati hara kioo varinaravai. Anutuugo Musiinna mmaanna kiaa mmuu kuaivaudiri fai hama ngia itaama yopeema variaaravai. Ngia ivaara rikiaateera ta ngii giaa ngii miaunnaano. ⁴⁰ Itaama vainai aa na tinara kua aavaa nnaaru forofetaiya tuu kuaivo ngiisi nninarainnoo kiaa ngiingii variraiyauvaa tuqinnama haitatuukiatee. ⁴¹ Iya tunoo:

Ngia vaidi nniki rakaida puruuka tiraiyaso, taatee.

Ngia pinaama nnikiaraida
airi yaata utida putuatee.

Ngia variaa suaivaki na mmooriivaa iikiaukai
hama ngia ivaara kutaavaivee kiaavai.

Fai vaidi voovono ivaara ngii giaa ngii minai
hama ngia ivaara kutaavaivee kiaaravee.

Ivaara ngia pinaama nnikiaraida
airi yaata utida putuatee.

Forofetaiya tuu kuaivo itaa kua tiravaivee.

⁴² Pauruuso ii kua ivaa kiasa taika kioo Pauruusooya Panapaasaya nuunaira nnauvaa pikiada mmaanai kuaara uduu gionna kiaapuuya ivaitana tunoo: Vo kati varira suai voovaki kava nnida ii kua ivaa sai kuayauvaatama ti kiasa ti mmiatee, ⁴³ kiasa kiada nuunaira nnauvaa pikiada mmaanai vuduu gionna kiaapu Yutayaiyaata ngiari voopinnaia vaa Yutayaiya aataruuvaa teeda iya tasipama nuauyaatama ivaitana vata rada viravai. Vuduu rikiada ivaitana iyaata yamaa kua yamaa kua tida tunoo: Anutuugo ngiiyara yoketairavai ngii minai yaagueeqama inna aataruuvau kuatee, tiravai.

⁴⁴ Ivaa nnaagiai suai kati varira suaivaki mmuakiasa gionna kiaapu ii yoosinna ivaki varuuya numa varida Anutuugaa kuaivaa rikiara nniravai. ⁴⁵ Nnudu teeda vaidi Yutayaiya ti kuaivaa rikiaateeraivaara kiasa iya nnannatooduu Pauruusaa kuaivaa hatokada innara rakanoo raaranoo tiravai. ⁴⁶ Tuduu rikiada Pauruusooya Panapaasaya hama aatuurama kiada yaagueeqama sai iyaata kua tida tunoo: Ta tauraa Anutuugaa kuaivaa ngii giaa ngii miaunnavaai. Ngii giaa ngii mmiaunnani ngia rikiada pikiada tupatupaa variraivaara oqoo kiaavai. Oqoo kiaivaara ta ngii pikiada ngiari voopinnaa gionna kiaapuuyasi kuaaravai. ⁴⁷ Kua fafaara roovaudiri aa kua aavaa Udaanga Anutuugo ti kiasa ti mmioo tunoo:

Vaa na ngii mmataama kiauya
 ngieenoo ngiari voopinnaia
 tooba roosiima ni kuaivaa kiasa kookieekiatee.
 Na iya vitee aataru yoketaivau yapaanara kuaivaa
 fai ngia mmuakiasa gionna kiaapu
 mmuakiasa mmatavau variaya
 kiasa mmikiai rikiaatee, tiravaivee.

⁴⁸ Pauruuso ii kua ivaa kiasa taika kioodu ngiari voopinnaa gionna kiaapuuya rikiada sirigaida Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaara iya yoketairavai. Yoketauduu Anutuugo mmataama kioo gionna kiaapuuya fai tupatupaa variraivaa varaaraiyaano ausa hanigiada Yisuunnara kutaavaivee tiravai.

⁴⁹ Tuduu rikiada Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa gionna kiaapuuya ii mmata ivau varuuya kiasa mmudu rikiaravai. ⁵⁰ Rikioodu vaidi Yutayaiyaano kieeta vaidiiyaatama ngiari voopinnaa nnutu ruua gionnaiya Anutuugaara ausa mmuduuya mmiraiyaatama tuduu iya ngiari seenaiyaata kiasa mmudu rikiada vida Pauruusaya Panapaasaya mmoori maisaivaa iida ngiari mmataivaudiri ivaitana utu raririida feena rada vida titooduu viravai. ⁵¹ Vida varida hama iya ivaitana kuaivaa rikioovaara ngiari yukuuvaitanaudiri kufukuufaiyauvaa hatutuumo kiada yoosinna Ikonii viravai. ⁵² Vuduu Adiokiasa gionna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya Mmannasa Yoketaivo iya suvauudu kaayauma sirigairavai.

14

Pauruusooya Panapaasaya yoosinna Ikonii variravai

¹ Pauruusooya Panapaasaya yoosinna Ikonii vida ivaitana tauraa uunaquuneema oro ivaki iida Yutayaiya nuunaira nnauvaki vida yaagueeqama ari vookarau mmayaayaivaa iya kiasa mmudu rikiada Yutayaa gionna kiaapu vooyaata ngiari voopinnaa gionna kiaapu vooyaatama ausa hanigiada Yisuunnara kutaavaivee tiravai. ² Tuduu Yutayaa vaidi vooya hama Yisuunnara kutaavaivee tuuya ngiari voopinnaa vaidiiyaata kuaivaa murumuru tida Pauruusaya Panapaasayara kua maisaivaa tida ivaitanaara iya nnannateeravai. ³ Iya nnannatooduu ivaitana hokoba suai ivaki varida yaagueeqama Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa kiasa mmida variravai. Anutuugo kati gionna kiaapuuyara yoketauvaara iya kiasa mmida varudu Anutuugo ari yaagueeqaivaa ivaitana mmudu ari vookara ari vookarau

mmooriyauvaa iiravai. Uduu teeda Anutuugo iyara yoketau aataruuvo kooyaa vairavai. ⁴ Vauduu gioonna kiaapu ii yoosinna ivaki varuuya vooyaano voovaugiataa yaata utida Yutayaa vaidiiyara yoketauduu vooyaano voovaugiataama yaata utida aposoroo vaidiivaitanaara yoketairavai.

⁵ Yoketauduu vaidi ngiari voopinnaiyaata vaidi Yutayaiyaatama ngiari kieetaiyasi nuunaida Pauruusaya Panapaasaya mmaara kuaivaa tida sikauyauvaa habati ivaitanaayaa kagaariaaraivaara iya kua yeena rairavai. ⁶ Kua yeena rau kioodoo ivaitana iya tuu kuaivaa rikiada ngiari toovau vida mmataivaa nnutuuvo Rukauniaa vau yoosinnaivaitana vuaivaa nnutuuvo Rusutaraa vuaivaa nnutuuvo Derevee vida mmata vainiivau vau yoosinnaiyauvakiaatama vida ⁷ mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaa rada viravai.

Pauruusooya Panapaasaya yoosinna Rusutaraa variravai

⁸ Vaidi voovoono Rusutaraa hara kioo varuuvo ari kaanaa ausaivakidiri inna yukuuvaitana maisauduu hama nuaira kogoga nnaasu hara kioo varuuvoono ⁹ Pauruuso kua tuoo varuduu inna kuaivaa rikieeravai. Rikioo varuduu Pauruuso tooduu vaa ivo ari yaataivaki yaagueeqama tunoo: Fai ivo ni tuqinnaanaravee, kiaa varuduu Pauruuso ivo itaama yaata utuuvaa rikioo inna too nnaasu vainno ¹⁰ pinaama innaata kua tioo tunoo: Diitee ai yukuuvaitanaudiri safuuma ngiau diee vakianee, tuduu rikioo akiairaama diitoo nuairavai.

¹¹ Nuauduu teeda gioonna kiaapuuya Pauruuso uuvaa teeda ngiari kua Rukauniaa kuaivakidiri aayanna reeda varida tunoo: Ti anutuuya hanigiada vaidi kiada tiisi tummuaano, ¹² kiaa kiada Panapaasaara ngiari anutuu voovai nnutuuvaa innara tunoo: Suuso, kiaa kiada Pauruuso kaayau kua tuuvaara innara tunoo: Homiiso, tiravai. ¹³ Tuduu ngiari anutuu Suusaara kati puara hudeera vaidiivo ngiari nuunaira nnau pinaivo yoosinna tooyaivaki vauvakidiri ngioo varioo puara burimakauyauvaata mauraiyauvaatama varoo vagiaamunna keegiaivaki yapa kioo ivo gioonna kiaapuuyaatama Pauruusaya Panapaasayara burimakauyauvaa kati iyara ruputu hudaara iiravai.

¹⁴ Ruputu hudaara uduu rikiada aposoroo vaidiivaitana Panapaasooya Pauruusaya iya iikiaaraivaara rikiada iya iida Anutuugaara rakanoo raaranoo kiarainnoo kiaa vida ngiari ausaivaitana maisauvaara iya ngiari uyira rairaiyauvaa rapasi kiada gioonna kiaapuuya nuuna aakiaivaki seenada vida aayanna reeda tunoo: ¹⁵ Vaidiso, ngia aaniira itaama iikiaara iikiaannee? Ta ngii roosiima mmanna vaidivaitanavee. Ta aapi ngiisi nnida mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii mikiai unnakua anutuu aayauvaa pikiada Anutuuga tuanaivaara kutaavaivee kiateera ta ngiaunnava. Anutuugo kutaa variivoono mmuakiaa ngiau mmata nnoori sorovuaravaa iima kioo mmuakiaa mminnaa ivaki vauyauvaatama iima kieeravai. ¹⁶ Tauraa varuu gioonna kiaapuuya ngiari yaata utuu aataruuyauvungiataama iikiatauduu Anutuugo ee-oo tuduu iiravai. ¹⁷ Ivo ngiau aapuuvakidiri tikio vatiivo rikio mmuakiaa ngii yeennaiyauvo uruoo kaanaiyauvo vaikiaa ngia iyauvaa nneeda kaayauma sirigakiaavai. Ivo itai mminnaa yoketaiyauvaa ngii miivaara ngia teeda rikiada innara kutaa varivaivee kiateera iivaivee. ¹⁸ Ivaitana itaa kua tuduaata gioonna kiaapuuya yaagueeqama kiada iyara puara burimakauyauvaa kati ruputu hudaara uduu ivaitana yaagueeqama ooqoo tiravai.

¹⁹ Ooqoo tuduu vaidi Yutayaa vooya mmata Pisitiaa vau yoosinna Adiookiaadiri nnuuyaata yoosinna Ikoniidiri nnuuyaataama gioonna kiaapuuya tasipa kua tuduu mmuaa ausa mmuaa yaatavai utida sikauyauvaa habati utida Pauruusaa mmannana utida ruputududuu ivo hanaanainno vauduu iya ivo putinoo kiaa inna nnabaivaa utu raririida yoosinna tooyaivaki yapa kiada viravai. ²⁰ Vuduu vaa ausa hanigioo gioonna

kiaapuuya nnida inna ututuuma kioodoo kava diitoo yoosinnaivaki viravai. Oro vauvo patauduu Panapaasaya diitada yoosinna Derevee viravai.

Ivaitana Suriaa vau yoosinna Adiookiaa

kava vara ranada nniravai

²¹ Pauruusooya Panapaasaya mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapu Derevee varuuya kiaa mmuduu kaayau gioonna kiaapuuya iya ausaiyauvo hanigieeravai. Hanigiooduu ivaitana yoosinna Rusutaraa kava vara ranada nnida vaidava varida ivaki pikiada yoosinna Ikonii nnida vaidava varida ivaki pikiada numa Pisitiaa vau yoosinnaivaa nnutuuvo Adiookiaa variravai. ²² Ii yoosinna iyauvaki itaama nuaida varida iyauvaki varuu gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya mmayaayaivaa kiaa mmiaa rada nuaida varida yamaa kua yamaa kua tida tunoo: Anutuuqaara kutaavaivee tida yaagueeqama variatee. Ta Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaki kuaaree kiaa iikio kaayau mmuaararaiyauvo tiisi nninai fai ta iyauvaa yaatarada ivaki kuaaravaivee, tiravai. ²³ Pauruusooya Panapaasaya ii yoosinna iyauvaki vaa ausa hanigiooya ngiari nuunauyauvakidiri kieetaiya mmataama kiada Anutuuqaata kua kiaaraivaara ngiari yeenna nneeraivaara oqoo tida iyara yaaku vareeravai. Vaa iya Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tuuvaara ivaitana innaata kua tida ivo yaagueeqaivaa iya mmiaiveera ivaara kua tida yaaku vareeravai.

²⁴ Yaaku vara kiada ivaki pikiada ivaitana mmuakiaa mmata Pisitiaivaa yaatarada numa mmata Paburiaa vau ²⁵ yoosinnaivaa nnutuuvo Perekee ivaki varida mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmi kiada tuma yoosinna Atariaa nnoori sorovuaraa siriivau vauvaki varida ²⁶ ivakidiri siipaivaki karada kava vara ranada Adiookiaa viravai. Ii yoosinna ivakidiri gioonna kiaapuuya ii mmoori ivaara ivaitana mmataama kiada yaaku varada tunoo: Anutuuqo kati ngiiyara yoketaama yaata utivai. Ivaara yaata utida yaagueeqama kiada yoketaama vida mmooriivaa varaatee, tuuvaitanaano nuaida ii mmoori iyauvaa iima rada nuaidada taika kiada kava vara ranada nniravai.

²⁷ Ivaitana Adiookiaa nnida gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya rupi nuunama kiada Anutuuqo ivaitana tuduu uu mmooriiauvaaraatama Anutuuqo aataruuvaa ivaitana vitauduu ngiari voopinnaiya tuduu Yisuunnara kutaavaivee tuuvaaraatama iya kiaa mmiravai. ²⁸ Iya kiaa mmi taika kiada hokoba suai ivaitana iya tasipama variravai.

15

Vaa ausa hanigiooya Yerusareema nuunaida kua tiravai

¹ Varuduu vaidi vooya Yutayaivakidiri nnida Adiookiaa varida vaa ausa hanigiooya kiaa mmida tunoo: Musiiva mmaanna tuu kua ivau mmamma hatokeera aataruuvaa fai ngia pikiakio hama Anutuuqo ngii vitoo yoketaivau ngii yapaanaravee, ² tuduu rikiada Pauruusooya Panapaasaya iya kuaivaara ivaitana nnannatooduu iyaatama kua yaagueeqama tuduu iya sai ivaitanaatama kua yaagueeqama tiravai. Tuduu rikiada gioonna kiaapu Adiookiaa varuuya Pauruusaya Panapaasaya tasipama vaidi vooya Adiookiaa varuuyaatama mmataama kioodoo iya vida Yerusareema variaa vaidi aposorooyaata vaidi vaa ausa hanigieeraiya kieetaiyaatama ii kua ivaara kua tida kiaa radudaarivaara viravai.

³ Vaa ausa hanigiooya iya titooduu vidada mmata Ponikiivakiaata Samariaivaki-aatama nuaida varida ngiari voopinnaiya Anutuuqaa kuaiava rikiada ausa hanigioovaara vaa ausa hanigiooya ivaki varuuya kiaa mmuduu ii kua ivaa rikiada sirigairavai. ⁴ Sirigauduu iya vidada Yerusareema vuduu vaa ausa hanigieeraiyaata vaidi aposorooyaata vaidi vaa ausa hanigieeraiya kieetaiyaatama iyara kua yoketaivaa tuduu Pauruusooya Panapaasaya Anutuuqo mmooriivaa ivaitana mmuduu uuvaara iya kiaa mmiravai. ⁵ Kiaa mmi taika kioodoo iyakidiri vaa ausa hanigiada Farisaiya uu

aataruuyauvaa uu vooyaano diitada iya tunoo: Ngiari voopinnaia vaa ausa hanigia kaiya tikiai Musiiva mmaanna tuu kuaivaa rikiada iida ngiari mmammaiyauvaa hatokaateera iya kiaa mmiatee, tiravai.

⁶ Tuduu rikiada vaidi aposorooyaata vaidi vaa ausa hanigieeraiya kieetaiyaatama ii kua ivaara nuunaida yaata utida kua tiravai. ⁷ Yaata utida hokoba suai mmuai kuaivaa nnaasu tududuu rikioo Petorooso diitoo iya tunoo: Ni seenayaso, vaa ngia taanoo. Nnaaru Anutuugo ngiikidiri ni mmataama kioodoo na viee ngiari voopinnaia mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mminai iya rikiada hanigiada yoketaama variateera ni mmataama kieeravai. ⁸ Anutuugo gionna kiaapuuya aakiaiuvaki toovoono Mmannasa Yoketaivaa ti mmuneema iya mmiravai. Mmioo ivo iyara yoke-tauvaara kooyaa ti vitairavai. ⁹ Ivo hama ari vookarau aataruuvaa iya mmioo ari vookaraira aataruvai ti mmiravai. Mmuua aataruvai nnaasu iyaata tiitama ti mmiravai. Iya Yisuunnara kutaavaivee tuuvaara ivo iya mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kioodoo iya yoketaama viravai. ¹⁰ Itaama vaikiai ngia aaniira mmuaararavaa aanna ausa hanigiooya mmiaaravaara Anutuugaa iida taara iikiaannee? Ii mmuaararoo aataru ivaara nnaaru ti rubuungainna mmuaarareeravai. Aanna ta variaunnaiya tiita ti mmuaararavai. ¹¹ Pikiaatee. Ngiari voopinnaia Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivaara ivo kati iyara yoketaivaa iya vitoo yoketaivau yapaineema teeta innara kutaavaivee kiaunnano ivo tiitama kati tiyara yoketaivaa ti vitoo yoketaivau yapaivaara kutaavaivee kiaunnano, tiravai.

¹² Tuduu mmuakiaa gionna kiaapuuya kua seemuaa hara kiada varida rikiooduu Panapaasooya Pauruusaya Anutuugo ari vookarau mmooriyyauvaa ivaitana tuduu ngiari voopinnaa gionna kiaapuuyasi uuyauvaara iya kiaa mmiravai. ¹³ Kiaa mmi taika kioodoo Yakoopo tunoo: Ni seenayaso, ni kuaivaa rikiaatee. ¹⁴ Anutuugo ngiari voopinnaiyara mmuduuya ruoo iyakidiri vooya niisi ngiateera tuduu ivaara Simoono Anutuugo ikiataa toosa haroo mmooriivaara ti kiaa ti mmiravai. ¹⁵ Forofetaiya fafaara roo kuaivo vainno mmuai kuaivaa tiravai. Kua fafaaraivo tinoo:

¹⁶ Udaangaivo tinoo:

Fai nnaagiai na mmatayaa kava vara ranee tiee

Davuitiinna nnauvaa havarata kioovaa

kava na heekantaravai.

Mmatayaa havarata kioovaa

kava na tuqinnama kiese

kava na heekaanaravai.

¹⁷ Heekanai fai ngiari voopinnaia

niiyara buaama rada nookiaaravai.

Mmuakiaa ngiari voopinnaia

na niisi ngiateera tinai

fai niisi ngiaaravee.

¹⁸ Udaangaivo nnaaru ii kua ivaara tuuvaa

mmuai kuaivaa aanna makee tiivaivee.

¹⁹ Kua fafaaraivoono itaa kua tiivaaraina na nenenaidiri yaata utuee ngii giaa ngii miaunoo. Ta ngiari voopinnaa gionna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya mmuaararai mmooriivaa iya mmiaarainnoo. ²⁰ Fai ta yanaa voovai fafaara reeda iya kiaa mmida kiaara: Unnakua anutuuyauvaa mmiaa haipa yeenna fayaiyauvaa sa nnaatee. Sa sabi nuaira aataruuvaa iikiatee. Fayaiyauvaa nnuunaiyauvaki puaisa hadauma utuaavo putiyyauvaa sa nnaatee. Sa fayai kiauyauvaa nnaatee. Ta yanaivaa itaa kua kiaa iyani fafaara kiaaravee. ²¹ Mo nnaaru varuuyaatama varia rada nnidada aanna makee variayaatama Musiiva mmaanna tuu kuaivaa fafaara roovaa makemakee kati varira suaiyauvaki vaidiyya nuunaira nnauyauvaki yaarida vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki gionna kiaapuuya kiaa mmiravaivee. Yakoopoono itaa kua tiravai.

Yerusareema varuu vaa ausa hanigiooyaano yanaivaa fafaarairavai

²² Aposoroo vaidiiyaatama vaidi vaa ausa hanigieeraiya kieetaiyaata mmuakiaa ausa hanigieeraiyaatama nuunaida kua yeena raida ngiariikidiri vaidi vooya mmataama kiada Pauruusaya Panapaasaya tasipama Adiookiaa kuateera mmatairavai. Gioonna kiaapuuya ivaitanaara kua yoketaivaa tuuvaitana iya mmataama kiada voovai nnutu-uvo Yutaaso vuai nnutuuvo Parasaapaa mmataama kiada voovai nnutuuvo Siraasaa mmataama kieeravai. ²³ Mmataama kioodoo ivaitana varada vuu yanaivo tunoo: Ta ngii seena aposoroo vaidiiyaata vaidi vaa ausa hanigieeraiya kieetaiyaatama ngiiyara kua yoketaivaa kiaunnaano. Ngia vaa ausa hanigiada ngiari voopi Adiookiaadiri ngiaani Suriaadiri ngiaani Kirikiaadiri ngiayia ta ngiini yanaivaa fafaara raunnaano. ²⁴ Vaa ta rikiaunnava. Tiikidiri vaidi vooya ngiisi vida airi kua airi kua tuduu ngia iya kuaiyauvaara kaayauma yaata utuduu ngii ausaiyauvo pinaama mmuaarareeravai. Hama teenoo iya kiaa mmiaannaduu iya oro itaama iiravai. Ngiarinadiri itaama iiravai. ²⁵ Ta ivaara rikiada nuunaida yaata utida kua tida rikiaunnano ti ausaiyauvo yoketaikiai vaidiivaitana ngiisi kuateera mmataama kiaunnava. Fai ivaitana ti seena ta mmuduuya ruaunnaivaitana Panapaasaya Pauruusaya tasipama ngiisi kuaaravai. ²⁶ Panapaasooya Pauruusaya ti Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaa iida hama mmatayaa ngiari variraivaara yaata utuaavai. ²⁷ Teenoo Yutaasaya Siraasaya titakiai ngiisi kuaaravaitanaano fai ta fafaara raunna mmuai kuaivaa avaikidiri ngii giaa ngii miaaravaivee. ²⁸ Mmannasa Yoketaivootama teeta ti yoketaikiai ta kuaivaa yeena rau kiada hama ari vo mmuaararai kuaivaa ngii giaa ngii miraida aa kua aavaa nnaasu ngii giaa ngii mida kiaunnaano: ²⁹ Unnakua anutuuyauvaa mmiaa haipa yeenna fayaiyauvaa sa nnaatee. Sa fayai kiauyauvaa nnaatee. Sa fayaiyauvaa nnuunaiyauvaki puaisa hadauma utuaavo putiiyauvaa nnaatee. Sa sabi nuaira aataruuvaa iikiatee. Ta itaa kua kiaunnaivaa fai ngia iida yoketaama variaaravaivee. Inna aikioo kuavaivee. Iya yanaivaa itaa kua kiaa kiada fafaara reeravai.

³⁰ Fafaarama kiada ivaitana mmida titaa kioodoo ivaitanaatama Panapaasaya Pauruusoooya tasipama Adiookiaa vida ivaitana vaa ausa hanigioo mmuakiaaya rupi nuunama kiada yanaivaa iya mmuduu ³¹ jaarida rikiada iya yamaa kua yamaa kuaivaa roovaara sirigairavai. ³² Sirigauduu Yutaasooya Siraasaya forofetaavaitana varuuvaitana hokoba suai iya tasipama varida yamaa kua yamaa kuaivaa iyaata kua tuduu iya yoketauduu yaagueeqama variravai. ³³ Varuduu ii taara vaidi ivaitana hokoba suai ivaki varuduu vaa ausa hanigiooya ivaitana titada tunoo: Ausa nuufaivaa tasipama kuatee, tuduu Yutaaso kava vara ranoo inna titoodoo vuuyasi nnuuduu ³⁴ (Siraaso ari yaata utuuvaugiataama yaata utuoo ipi variravai.)

³⁵ Varuduu Pauruusoooya Panapaasaya hokoba suai Adiookiaa varida ngiari vo vaidi iya tasipama gioonna kiaapuuya Udaanga Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa iya kiaa mmida variravai.

Pauruusoooya Panapaasaya ngiari mmarammaraama viravai

³⁶ Nnaagiai suai voovaki Pauruuso Panapaasaa tunoo: Nninai ta vida vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nnaaru ta Udaanga Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa kiaa mmi-aannaiyauvaki yaagueeqama variainaara vida taaravee, ³⁷ tuduu rikioo Panapaasoona vaidi voovai Yuvuaano Marakaannaata vitoo kuanara uduu ³⁸ tauraa iya vuu suaivaki Marakaava Paburiaa mmataivaki iya pikioo vioo hama iya tasipama mmooriivaa vara taikovaara Pauruuso yaata utuoo innara ooqoo tiravai. ³⁹ Ooqoo tuduu rikioo innara kiaa Pauruusaata buaaru tuoo ngiari mmarammaraa yaata utuuvaugiataama viravai. Panapaaso Marakaannaata vitoo vo siipa voovaki karada mmata Kuporoovakira viravai. ⁴⁰ Vuduu Pauruuso Siraasaa mmataama kioodoo vaa ausa hanigioo gioonna kuaapuuya ivaitanaara yaaku varada tunoo: Udaanga Anutuugo kati ngiiyara yoketaama yaata utivai. Ivaara yaata utida yaagueeqama kiada yoketaama vida mmooriivaa

varaatee, tuduu rikiada vida kieeravai. ⁴¹ Vidada mmata Suriaivakiaata Kirikiaivakiaatama varuu vaa ausa hanigiada Anutuugaara nuunakiaiya yamaa kua yamaa kua tida tunoo: Yaagueeqama variatee, tiravai.

16

Timotiiva Pauruusaya Siraasaya tasipama nuairavai

¹ Pauruusooya Siraasaya yoosinnaivaitana Derevee Rusutaraa viravai. Vida tooduu ngiaammuu voovai vaa ausa hanigioovaa nnutuuvo Timotiiva ivaki variravai. Inna kaano Yutayaa gionnavai. Vaa ivo ausa hanigieeravai. Inna koova Ereengaa vaidivai. ² Mmuakiaa gionna kiaapu ausa hanigiada Rusutaraivakiaata Ikoniivakiaatama varuuya Timotiinnara kua yoketaivaa tiravai. ³ Tuduu Pauruuso Timotiiva inna tasipama kuaiveera inna vitoo inna mmammaivaa hatokeeravai. Timotiinna koova ari voopinna Ereengaa vaidivai varuuvaara mmuakiaa Yutayaiya ivaki varuuya vaa rikieeravai. Iya rikioovaa Pauruuso Timotiinna mmammaivaa hatokeeravai. ⁴ Iya vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki vida nnaaru vaidi aposorooyaata vaidi vaa ausa hanigieeraiya kieetaiyatama Yerusareema varuuya yanaivaa fafaarama iya mmuu kuaivaa vaa ausa hanigieeraiya ii mmoori ivaa iikiateera kiaa mmiravai. ⁵ Kiaa mmuduu rikiada iya mmannammanna yaagueeqama kiada Yisuunnara kutaavaivee kiaa kiada varuduu vo suai vo suai vo gionna kiaapu vooya ausa hanigieeravai.

Pauruuso Toruaasa varuduu inna tinni avuuvo

hanigiooduu ari vookarau aataruuvaa teeravai

⁶ Pauruuso ari tasipooyaatama mmata Purukiaivakiaata Garatiaivakiaatama nuaida varida mmata Asiaivaki mmayaayaivaa kiaa mmiaaree kiaa kuaara uuduu Mmannasa Yoketaivo iya ooqoo tiravai. ⁷ Ooqoo tuduu pikiada iya nuaidada Musiaa mmataivaa araivaudiri nnida mmata Bituniaa kuaaree tida rikiooduu Yisuunna Mmannasaivo iya ooqoo tiravai. ⁸ Ooqoo tuduu rikiada iya pikiada vida Musiaa mmataivaa yaatarada vidada oto yoosinna Toruaasa nnoori sorovuaraa siriivau vauvaki variravai. ⁹ Varuduu heenaki Pauruusaa tinni avuuvo hanigiooduu ari vookarau aataruuvaa tooduu Maketoniaa mmataivaki varuu vaidi voovoono dioo vainno yaagueeqama innaata kua tiao tunoo: Numa mmata Maketoniaa aavau ti tasipama variee mmooriivaa iikiane, ¹⁰ tuduu too Pauruuso patauduu diitoo ti kiaa ti mmuduu rikiada ta mminnamminnaiyauvaa teeraida varida mmata Maketoniaa kuaara iiravai. Iida varida ta ivaara yaata utida kiaannanoo: Vaa ta rikiaunnava. Anutuugoono ti maavee tiivai. Ta mmayaaya yoketaivaa mmata Maketoniaa variyaiya kiaa mmiateera Anutuugo ti maavee tiivaivee, tiravai.

Ta mmayaaya yoketaivaa gionna Rutiaanna

kiaa mmiravai

¹¹ Ta itaa kua kiaa kiada yoosinna Toruaasadiiri siipaivaa varada safuuma vidada yoosinna Samotaraakee vakiaannaiya patauduu vidada yoosinna Niaaporoo viravai. ¹² Vida siipaivaa pikiada yoosinnaivaa nnutuuvo Piripiira viravai. Maketoniaa mmata pinaivaa vuutaivaki ii yoosinna pinaa ivo vauvaa nnutuuvo Piripii. Ii yoosinna ivaki Roomaa vaidiia diravai. Ta ivaki suai vooyauvai vari kiada ¹³ Yutayaiya kati varira suaivaki ta yoosinnaivaa pikiada nnoori siriivau vida yaata utida kiaannanoo: Gionna kiaapu Yutayaiya ivaki nuunaida yaaku varaara variaano, kiaa kiada ivaki viravai. Vida taannaduu gionna voonnibara ivaki nuunauya ti teeda vauduu ta iya tasipama varida iyaata kua tiravai. ¹⁴ Kua tida variaannaduu Tuaataira yoosinnaivakinnaa gionna voovai nnutuuvo Rutiaava ivaki hara kioo varioo rikieeravai. Ivoono ari mmaraa sikau vareera mmoorivai haboonna roosuu mminnaivaa varoo buruqaiyauvunu siikaira mmooriivaa iiravai. Ivoono Anutuugaa ari ausa mmuduuyaivaa mmira

gioonnavaai variravai. Varioo Pauruuso tuu kuaivaa rikiooduu Udaanga Yisuu Kirisiiva inna hanigiooduu inna tinniivo rusitiravai. ¹⁵ Rusituduu inna tasipama mmuaa nnauvaki varuuyaataama hanigiada nnoori vareeravai. Nnoori vara taika kiooduu rikioo ivo ti tunoo: Mo ngii yaata utiraiyauvaki ngia niyara kiaara: Vaa Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tii gioonnavaivee, kiaa kiada ni nnauvaki inna aikioo numa variatee. Ivo itaa kua yaagueeqama tuduu rikiada inna nnauvaki ta viravai.

Pauruusooya Siraasaya Piripii ivaki oovi nnauvaki variravai

¹⁶ Vo suai voovaki ta yaaku varaara vida variaannaduu sikaunnaadiri yookaama kioo vitoo kiaatannaivo ti saidiri nniravai. Ii kiaatanna ivaa aakiaivaki mmagia maisaivo hara kioo varuduu gioonna kiaapuuya nnaagiai mmoori varaaraivaara kiaa kookieema kiooduu ivaara iya irisai kaayau sikauyauvaa innara sikau kagaaru vaidiiya mmi-ravai. ¹⁷ Ta Pauruusootama kuaannaduu ivoono ti vata roo aayanna kiaa roo tunoo: Aa vaidi aaya Anutuuqo ngiau aapu variivaa mmooriivaa varada Anutuuqo ngii vitoo aataru yoketaivau yapaanara kuaivaa ngii giaa ngii miaanoo, ¹⁸ kiaa kioo makemakee kaayau suai mmuai kuaivaa nnaasu tududuu rikioo nnaagiai Pauruuso rikiooduu inna nnannatooduu hanigia mmagia maisaivo kiaatannaivaa aakiaana varuuvaa tunoo: Na Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa tasipama tinai inna aakiaivakidiri pikiee tiee mmaanai kuane, tuduu rikioo tuu saivaata inna aakiaivakidiri pikioo tuoo mmaanai viravai. ¹⁹ Vuduu innara sikau kagaaru vaidiiya ivaa tooduu kiaatannaivo yoketaama varuduu hama inna mmooriivaara keenaa sikauyauvaa varaaraivaara iya nnannatooduu Pauruusaata Siraasaatama utu kiada vaida utu raririida yookaira mmatu-uvaivau ngiari kieetaiya avuuyauvunu yapa kiooduu ²⁰ iya ivaitana vitada Roomaa kieetaiyasi viravai. Vida tunoo: Aa vaidi aavaitana Yutayaa vaidivaitana mmoori maisaivaa ti yoosinnaivaki iikiaani gioonna kiaapuuya pinaama kaayau kua kiaanoo. ²¹ Aavaitana ti aataruuvaa hatokada aataru karaasaiyauvaara gioonna kiaapuuya kiaa mmiaavai. Ta yoosinna Rooma tiyara diraiya kuaiyauvaa rikiaunnayara tida hama ivaitana kuaivaa ta rikiada iikiaunnavaivee, ²² tuduu rikiada gioonna kiaapu nuunauya ivaitana ututuuma kiada rupertida varuduu Roomaa kieetaiya ngiari ngiaammuauya tuduu ivaitana uyira rairaiyauvaa rapasi kiada ivaitana ripiiravai. ²³ Kaayauma ripi-idada pikiada oovi nnauvaki utu raririima kagaari kiada oovi nnauvaara haitatuura vaidiivaa kiaa mmida tunoo: ²⁴ Tuqinnama sipuuvaa rau kiee aavaitana haitatuukiane, tuduu rikioo utu raririima roo oovi nnau aakiaa tuanaivaki yapa kioo ivaitana yukuuvaitana varoo yatari aataru rukiaa kiooyauvaki uyu kioo yaagueeqama rau kiooduu variravai.

²⁵ Varuduu heena tammaaki Pauruusooya Siraasaya yaaku varada pinaama Anutu-uqaara kuaru tida varuduu oovi nnauyauvaki varuuya rikiada variravai. ²⁶ Rikiada varuduu akiairauduu mmataa kuaru pinaivo utuduu oovi nnauvaa kuabaiyauvo haatapooduu haatopoo saivaata sipuuyauvo ngiari mmaara hatuaa taika kiooduu mmuakiaa ivaki varuuya yukuyaa yeena rau kiooyauvo ngiari mmaara takuasaa rada tiida viravai. ²⁷ Vuduu oovi nnauvaara haitatuura vaidiivo diitoo tooduu sipuuyauvo vaa hatuaa taika kiooduu yaata utuoo tunoo: Vaa aakiaana variaya vida tara kiaanoo, kiaa kioo ari paipa avaikaravaa utu rada kioo ari hara raputinara teerama utu kioo vauduu ²⁸ rikioo Pauruuso puaisakama aayanna roo tunoo: Sa ai hara raputuanee. Ta mmuakiaaya aavaki variaunnaano, ²⁹ tuduu rikioo toobaiyauvaara aayanna roo seenoo nnau aakiaivaki ngioo Pauruusaya Siraasaya yuku oyaivaki ngioo varoo vainno biribiriinno vairavai. ³⁰ Vainno diitoo ivaitana vitoo mmaanai yapa kioo ivaitana yaparainno tunoo: Yokeeraso, na aanii aataru mmoorivai iino Anutuuqo ni vitoo aataru yoketaivau yapaanaranee? ³¹ tuduu rikiada ivaitana inna sai tunoo: Udaanga Yisuu

Kirisiinnara kutaavaivee tino fai Anutuugo iitama i tasipama mmuaa nnauvaki vari-aiyaatama vitoo yoketaivau ngii yapaanaravaivee, ³² kiasa kiada Udaanga Yisuu Kirisi-inna mmayaaya yoketaivaa inna kiasa mmida ari seena inna nnauvaki varuuyaatama kiasa mmiravai. ³³ Kiasa mmi taika kiooduu ii heena tammaa ivaki oovi nnauvaara haitatuura vaidiivo ivaitana vitoo iya uudaidaa fini kioo mmuai suaivau ivootama ari seena mmuaa nnauvaki varuuyaatama nnoori vareeravai. ³⁴ Nnoori varooduu rikioo ivo Pauruusaya Siraasaya vitoo ari nnauvaki kioo yeenna mmuduu nneeda varuduu ivoota ari seena mmuaa nnauvaki varuuyaatama Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara kaayauma sirigairavai.

³⁵ Vauya patauduu Roomaa kieetaiya aataru safuuvaara dira vaidiyya titooduu nnida oovi nnauvaara dira vaidiivaa tunoo: Aa vaidi aavaitana titanai kuatee, ³⁶ tuduu rikioo oovi nnauvaara dira kieetaivo Pauruusaa tunoo: Roomaa kieetaiya ngii titakiai kuateera aataru safuuvaara dira vaidiyya titaani ngiaanoo. Inna aikioo ngia mmaanai tiida ausa nuufaivaa varada kuatee, ³⁷ tuduu rikioo Pauruuso aataru safuuvaara dira vaidiyya tunoo: Hama ta aataru voovai hatokaunnaivaara ngia kua pinaivaki ti yapa kiada ti utu raririida yoosinna vuutaivaki ti yapa kiada ti ripiikiaavai. Ripiima kiada oovi nnauvaki ti yapa kiaavai. Ta vaa Roomadiri yanaivaa varaunna vaidiyavee. Anna makee iya ti titakiai ta haumakinaa kuateera kiaanoo. Ta hama itaama ti kuatainoo. Tikiai Roomaa kieetaiya ngiariinoo tuma tiini sipuuvaa hatuaa kikai ta kuaaravee, ³⁸ tuduu rikiada aataru safuuvaara dira vaidiyya vara ranada vida Roomaa kieetaiya ivo tuu kuaivaa kiasa mmuduu ivaitana vaa Roomadiri yanaivaa varada Roomaa vaidivaitana varuuvaara kieetaiya rikiada pinaama aatuuravai. ³⁹ Aatuuda varida oto yamaa kua tida ivaitanaara boo tida ivaitana vitada mmaanai kiada tunoo: Ti yoosinna aavakidiri pikiada kuatee. ⁴⁰ Tuduu rikiada Pauruusooya Siraasaya oovi nnauvakidiri pikiada oto Rutiaanna nnauvaki varida ivaki nuunau gionna kiaapu vaa ausa hanigiooyaatama yamaa kua tida tunoo: Mmannamma yaagueeqama kiada variatee, kiasa kiada iya pikiada viravai.

17

Pauruusooya Siraasaya Tesoronikii variravai

¹ Pauruusooya Siraasaya vida yoosinnaivaitana Abiporoo Aporonii yaatarada vidada yoosinna Tesoronikii ivaki Yutayaiya nuunaira nnau voovai vauvakira viravai. ² Ivaki vida Pauruuso Yutayaiya nuunaira nnauvaki ari virayaama oro ivaki variravai. Ivo ivaki varuduu taaravooma suai kati varira suaiyauvo nnuduu Anutuugaa kua fafaara roo kuaivaara ivaki gionna kiaapuuyaata kua tiravai. ³ Kua tuoo varioo oyaivaa iya kiasa mmioo tunoo: Anutuugo mmataama kioo vaidiivo mmamma nniitaroovaa varoo putuuvakidiri kava diitoovo inna Anutuugo tuuvaugiataama iiravaivee, kiasa kioo tunoo: Ii vaidi Yisuunnara na ngii giaa ngii miao ivo inna Anutuugo mmataama kioo vaidiivovee, ⁴ tuduu rikiada vooyaano inna kuaivaara kutaavaivee tida ausa hanigiada Pauruusaya Siraasaya tasipama nuauduu kaayau Ereengaa gionna kiaapu kati ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuugaa mmuuyaatama ivaitana tasipama nuauduu kaayau gionna ngiari nnutu vauyaatama ivaitana tasipama nuairavai.

⁵ Nuauduu teeda Yutayaa vaidiyya iya teeda ti nnaagiai nookiateera kiasa iya nnanna-tooduu maisama varira vaidiyya yookaira mmatuuyaivakidiri rupi nuunaida iyaatama sabi kua sabi kua ruairata ruairata tida rapuaara viravai. Vuduu mmuakiaa gionna kiaapu ivaki varuuyaatama sabi kua sabi kua ruairata ruairata tida vaidiivaa nnutuuvo Yasonaa nnauvaa ututuuma kiada ivaki Pauruusaya Siraasayara buaidada teeda ivaitana vitada gionna kiaapuuya avuuyauvunu yapaaraivaara buairavai. ⁶ Buaidada tooduu hama iya teeda vauduu Yasonaata vaa ausa hanigioo vooyaatama utu raririida

yoosinnaa kieetaiyasi vida aayanna reeda tunoo: Ii vaidi iya mmuakiaa yoosinnaiyauvaki nuaida varida ngiari kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaani iya kuaivaara iya nnikiaraida vo aataru vo aataruuvaa iikiaavo mmuakiaa mmatavai maisainoo. Makee itaa kiaa vaidiiya ti yoosinnaivaki ngiaavo ⁷ Yasoona ari nnauvaki iya yapa kiaikiai iyaata aayaatama Roomaa kieeta tuanaivaa kuaivaa hatokada kiaanoo: Ti kieeta ari voovai nnutuuvo Yisuuvavee, kiaavaivee, ⁸ tuduu rikiada gioonna kiaapuuyaata yoosinna kieetaiyaatama ivaara pinaama yaata utida ngiari yaparaida varida ⁹ kieetaiya Yasoonaata ausa hanigieera vaidiiyaatama tuduu mmaanai vida yoketaama variaaraivaara kua yeena rau kiada sikauyauvaa iya mmi kiada mmaanai viravai.

Pauruuso ari tasipama nuayaatama yoosinna Beriaa variravai

¹⁰ Vuduu akiairauduu ii heena ivaki vaa ausa hanigieera gioonna kiaapuuya Pauru-usaya Siraasaya titooduu yoosinna Beriaa viravai. Vidada oo ivaki varida Yutayaiya kati varira suaivaki nuunaira nnauvaki ¹¹ vuduu ivaki varuu gioonna kiaapuuya hama Tesoronikiya roosiiraida iya yoketaama ivaitana kuaivaa rikiada iya rikiaatainno nnaasu varuduu vo sui vo sui Anutuuqaa kua fafaara roo kuaivaa tuqinnama yaarida tunoo: Pauruuso tuu kuaivo kutaavainnee? Vara unnakuavainnee? ¹² tida rikiada kaayau gioonna kiaapu vooyaano Yisuunnara kutaavaivee tuduu Ereengaa gioonna vooya nnutu vauyaatama Ereengaa vaidi vooyaatama Yisuunnara kutaavaivee tiravai.

¹³ Tuduu rikiada Yutayaa vaidi vooya Tesoronikii hara kiada varuuyaano Pauruuso Beriaa varuu gioonna kiaapuuyaata Anutuuqaa kuaivaa kiaa mmuuvaa rikiada seenada nnida gioonna kiaapuuya rupi nuunama kiada iyaata kua tuduu rikiada sabi kua sabi kua ruairata ruairata tiravai. ¹⁴ Tuduu rikiada vaidi vaa ausa hanigioo vooyaano Pauruusaata seena vaidiiyaatama titooduu nnoori sorovuaraa siriivau vuduu Siraasaya Timotiiya homo Beriaa variravai. ¹⁵ Varuduu vaidi vooya Pauruusaa vitooya aataruuvau vida yoosinna Ateena Pauruusaa tasipama vida kieeravai. Vidada oto ivaki kiada vara ranada nnida Pauruusaa kuaivaa Timotiiya Siraasaya kiaa mmida tunoo: Akiairaama Pauruusaasi kuatee, tiravai.

Pauruuso yoosinna Ateena variravai

¹⁶ Pauruuso yoosinna Ateena hara kioo varioo Siraasaya Timotiiyara faannairavai. Ivaki faannainno varioo tooduu ivakinnaa gioonna kiaapuuya kaayau unnakua anutuuyauvaara ausa mmuduuya mmuduuo too Pauruuso ivaara kaayau pinaama yaata utuduu inna ausaivo maisairavai. ¹⁷ Maisauduu rikioo oro nuunaira nnauvaki Yutayaiyaata ngiari voopinnaa gioonna kiaapuuya kati Anutuuqaa ngiari ausa mmuduuya mmiraiyaatama ivaara yaagueeqama kua tiravai. Mmuakiaa sui yookaira mmatuuyaivau gioonna kiaapuuya vida nnidairaiyaatama ivaara yaagueeqama kua tiravai. ¹⁸ Kua tuduu rikiada vaidiiya Epikurii aataruuvaara yaagueeqairaiyaata Sotokiaa aataruuvaara yaagueeqairaiyaatama ivaara numa innaata yaagueeqama kua tiravai. Kua tida varuduu vooya tunoo: Aa vaidi sabi kua tira nnaamuru aavo tii kuaivaa oyaivo dataamainno vainnee? tuduu vooyaano tunoo: Ta yaata utida kiaunnaano: Ngiari voopinaaya anutuuyauvaarainno tinoo, kiaunnaano. Pauruuso Yisuunnara tira kuaivaaraata ivo putuoo kava diitoo kuaivaaraatama tuuvaara iya itaa kua tiravai. ¹⁹ Pauruuso itaa kua tuuvaara iya inna vitada oro ngiari kieetaiya nuunaida kua safuura nuunaivaa nnutuuvo Arioopakoona ivaki yapa kiada inna tunoo: Karaasa kua aataru a kiannaivaa ha tinai teeta rikiaunnaannee? ²⁰ A ari vookarai aataruuyauvaara kiannaivaa ta rikiaunnano hama oyaiyauvootainoo. Kava tinai oyaiyauvaa ta arinaima rikiaaravee. Iya itaa kua tiravai. ²¹ (Yoosinna Ateena varuuyaata ngiari vo yoosinnaiya numa ivaki varuuyaatama hama nnaaruaa kuaivaara yaata utiraida karaasa kuaivaara nnaasu makemakee nuunaida yaata utida kua tiravai.)

²² Kua tuduu Pauruuso iya nuunaivaa nnutuuvo Arioopakoona ivakidiri diitoo tunoo: Ateena variaa vaidiiyaso, rikiaatee. Vaa na tauvai. Ngiengie ausa mmuduuya mmira mmooriivaara ngia yaagueeqakiaayavee. ²³ Na ngii yooqeeyauvaki nuaina variee taukai ngia iima kiada ausa mmuduuya mmira mminnaiyauvaa na tauvai. Tauko vo yeena tapi ngiaunnannuma vaivau fafaaraivo vaivo ni too vaikiyai na jaaruee rikiauko fafaaraivo ivau vaivo tinoo: Aa mminnaa aavo hama ta taunna rikiaunna anutuuvaara yapa kieera mminnaavaivee. Fafaaraivo itaama vaikiyai ngia hama rikiaa taa anutuuvaara ausa mmuduuya mmiaivaaraina na makee kooyaa ngii giaa ngii minaravee.

²⁴ Anutuuoqoono ngiau mmataivaa iima kioo mmuakiaa mminnaa ngiau mmataivaki vai mminnaiyauvaa iima kioovo ngiau mmataivaa oyai nakaaraivo varinoo. Itaama vaikio too vaidi mmatayaiya ngiari yaakuaadiri heeka kiaa nuunaira nnauyauvaki hama ivo hara kioo varivai. ²⁵ Hama Anutuuoqo mmoori voovaara kumimakaikio vaidi voovoono inna tasipama mmoori vareeraataivai. Ariinoo yaikiaivaata variraivaata mmuakiaa mminnaiyauvaatama vaidi mmatayaiya mmiravaivee. ²⁶ Ivo mmuaa vaidivai iima kioovaakidiri gioonna kiaapu mmuakiaa oyaiya diitada raubiriida mmuakiaa mmataivau variaano. Ariinoo mmuaanaa iya suaivaa teerama kioo iya variaara mmataivaa atuu rummua kieeravai. ²⁷ Iya innara buaakiateeraivaara ivo itaama iiravai. Iya buaama rada nuaidada kutaa inna teekio ivo iya taivaannee? Hama ivo iya taivaannee? Mo ivo hama mmuaavai mmuaavai ti ngieera varikiaida ta variaunnano. Ti vaini varikiaida ta variaunnano. ²⁸ Ivaara kua voovai vainno tinoo:

Inna yaagueeqaivaura ta yaikiaivaa varada
nuaida variaunnano.

Kuaivo itaa kua tiivai. Ngiiikidiri ngii seena fafaara reera vaidi vooyaatama ivaara kiaanoo:

Kutaa teeta inna nnaakarayaida variaunnano,
kiaavai.

²⁹ Ta kutaa inna nnaakaraiya varida hama ta yaata utida Anutuuoqara kiaara: Sikau gooraivaannee sikau sirivuaivaannee sikau tuanaivaa mmannammannaiyauvaa vaidiyya ngiari tinniyaadiri yaata utida hatata kiaa mminnaiyauvaa roosiima Anutuuoqo itaivai varinoo, kiaravee. ³⁰ Nnaaru vaidiyya hama rikieerama kiada koonnama varuuvaara hama Anutuuoqo yaata utivai. Aanna makee mmuakiaa gioonna kiaapu mmuakiaa yoosinna variaya Anutuuoqoono tinoo: Ngiingii aataru maisaiyauvaara yaata utida pikiada hanigiaatee, tiivai. ³¹ Vaa ivo mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaiya kua pinaana yapeera suaivaa teerama kiaivaara ivo tinoo: Hanigiaatee, tiivai. Vaa ivo vaidi voovai kua pinaana ngii yapa kioo safuuma ngii yaparainarivaa mmataama kiaivai. Ivo inna tuduu putuuvakidiri kava diitooaara mmuakiaa gioonna kiaapuuya rikiaavo ivo itaa kua kutaavai tiivo vaa kooyaa vainoo, tiravai.

³² Pauruuso itaa kua tuduu rikiaada vaidiivo putuuvakidiri diitoo kuaivaa rikiaada vooyaano innara raida puruuka tuduu vooyaano tunoo: Fai vo suai ivaara a kava tinai ta rikiaaravee. ³³ Iya itaa kua tuduu rikioo Pauruuso iya nuunaivaa pikioo vuduu ³⁴ gioonna kiaapu vooyaano inna tasipama vida ausa hanigiada Yisuunnara kutaavaivee tiravai. Iyakidiri iya nuunaivaa nnutuuvo Arioopakoona varuu vaidi kieetaivaa nnutuuvo Dionusuuvaata gioonna voovai nnutuuvo Damariisoovaata gioonna kiaapu vooyaatama inna tasipama vida Yisuunnara kutaavaivee tiravai.

18

Pauruuso yoosinna Koridii variravai

¹ Pauruuso Ateenaa gioonna kiaapuuya kua kiaa mmi taika kioo ivaki pikioo ngioo ngioo numa yoosinna Koridii variravai. ² Varioo tooduu Yutayaa vaidi voovai nnutuuvo Akuiraava ivaki variravai. Inna kaano mmata Podoodiri inna mmata kioovoono

ari nnaata Pirisikaunna tasipama mmata Itariaa ivakidiri aa ikiataanni yoosinna Koridii nriiravai. Itariaa kieetaivaa nnutuuvo Karautiiva mmuakiaa gioonna kiaapu Yutayaiya ari yoosinna Roomaivakidiri titooduu Akuiraaya Pirisikauya ivaki pikiada diitada nnidada Koridii numa variravai. Varuduu too Pauruuso ivaitana taanara viravai. ³ Oro tooduu ivaitana ivo varoo mmuai sikau mmooriivaa varada buruqa nnau heekeeraiyauvaa iiravai. Ivaitana mmuai mmooriivaa uuvaara ivo ivaitana tasipama hara kioo varioo ivaitana tasipama mmooriivaa iiravai. ⁴ Iinno varioo make-makee kati varira suaiyauvaki nuunaira nnauvaki vioo gioonna kiaapu Yutayaiyaata Ereengaiyaatama kua tiao iya Yisuunnara kutaavaivee kiateeraivaara iyaata kua tuduu rikieeravai.

⁵ Yapooma Siraasooya Timotiiya Maketoniaadiri numa tooduu Pauruuso mmuakiaa suaiyauvaki mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapu Yutayaiya kua mmioo varioo tunoo: Yisuuva kutaa Anutuugo mmataama kioo vaidiiwovee. ⁶ Ivo itaa kua tuduu rikiaada iya inna kuaivaara puruuka tida innara maisa kua tuduu rikioo ivo iya mmooka hanigia mmioo ari uyira rairaiyauvunudiri hatutuooma kioo iya tunoo: Fai Anutuugo hama ngii vitoo yoketaivau ngii yapaanaravo hama niiki vainoo. Ngiingiiiki vainoo. Aqaa suai aavakidiri fai na viee ngiari voopinnaa gioonna kiaapuuya kuaivaa kua mminaravaivee, ⁷ kua kioo iya pikioo oro ari voopinnaa vaidi voovai nnutuuvo Titiiva vuai nnutuuvo Yusutuunna nnauvaki mmayaayaivaa makemakee gioonna kiaapuuya kua mmiravai. Ii vaidi ivo ari ausa mmuduuyaivaa Anutuuga mmuduu inna nnauvo nuunaira nnauvaa vainiiivau vairavai. ⁸ Vauduu nuunaira nnauvaara dira kieetaivaa nnutuuvo Kirisipiiva ari ausaivaa hanigoo Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tuduu ari seena mmuaa nnauvaki varuuyaatama ausa hanigiada kutaavaivee tuduu kaayau gioonna kiaapu Koridii varuuyaatama Pauruusaa kuaivaa rikiaada Yisuunnara kutaavaivee kua kiada nnoori vareeravai.

⁹ Vo heena voovaki Pauruusaa tinni avuuvo hanigooduu ari vookaravuaa tooduu Udaanga Yisuu Kirisiiva inna tunoo: Sa aatuukianee. Na i tasipauvaara mman-nammanna ni kuaivaa iya kua mmiee nnaasu varianee. Sa pikiaanee. ¹⁰ Kaayau gioonna kiaapuuya aavaki varida ni kuaivaa rikiaivaara hama yopeema vaidiiya i ruputuaaravee, ¹¹ tuduu rikioo Pauruuso mmuaa nuanuvai ivaki varioo vo nuanuvai tammaa saivaki iya tasipama varioo Anutuuga mmayaayaivaa iya kua mmiravai.

¹² Ii suai ivaki Roomaiya ngiariikidiri vaidi voovai nnutuuvo Garioonna titooduu mmata Ereengaivaki oro kua radudeera kieetavai variravai. Varuduu Yutayaa vaidiiya nuunaida Pauruusaa utu raririida kua radudeera nnauvaki viravai. ¹³ Vida kieeta vaidi Garioonna tunoo: Aa vaidi aavo yamaa kua yamaa kua tiao Anutuuga ausa mmudu-uya mmira aataru ari vookaravuaa gioonna kiaapuuya kua mmikiai ti aataruuvaa hatokada ari vo aataruvai iikiaano, ¹⁴ tuduu rikioo Pauruuso iya kua sai tinara uduu rikioo kieeta vaidi Garioova Yutayaa vaidiiya tunoo: Yutayaa vaidiiyasoo, aa vaidi aavo koonnama mmooriivaa iinno pinaama tomeda iinai fai na inna aikiooma ngii kuaivaa arinaima rikiaantaravai. ¹⁵ Ngia ngiingii kuaivaaraatama ngiingii nnutuuyauvaaraata ngiingii aataruuyauvaaraatama ngia innara pinaama yaagueeqa kua kuaano. Ivaara inna aikioo ngiengieenoo radudaatee. Hama na atai kua aavaa ni radudaatanoo, ¹⁶ kua kioo ivakidiri iya haara vatoo titooduu mmaanai viravai. ¹⁷ Vuduu vaidiiya Yutayaiya nuunaira nnauvaara dira kieeta vaidi voovai nnutuuvo Sosoteenaa utida kua radudeera nnauvaa keegiainniivau inna ripiida ruputuduu Garioova rikioonnaata hama ivaara kua tiravai.

Pauruuso kava vara ranoo numa Adiookiaa variravai

¹⁸ Pauruuso kaayau suai Koridiivaki gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya tasipama varioonnonno iya pikioo Akuiraaya Pirisikauyaatama vitoo kuanara iinno varioo oro yoosinna Kegeriaa varioo vaa vo kuavai Anutuugaata kua teerama kioo ari kieeta yausiiyauvaa yumuku mmanna mmuyai utu kioo ngioo ivaitanaata vitoo siipaivaki

karoo mmata Suriaivaura viravai. ¹⁹ Vioo vioo yoosinna Epesiisa ivaki siipaivaa pikioo ivaki Akuiraaya Pirisikauyaatama pikioo ivo nuunaira nnauvaki vioo Yutayaa vaidiia tasipama kua tuduu rikiada iya irisaqirisai kuaivaa innaki yapooduu ivo mmannammanna iya kiaa mmioo variravai. ²⁰ Varuduu rikiada tunoo: Ti tasipama hokoba suai variee tiita kua kianee, tuduu rikioo iya ooqoo kiaa kioo ²¹ iya pikioo kuanara iinno iya tunoo: Fai Anutuuqo ari yaata utiraivaugiataama ni titanai fai na kava nnaagiai ngiee ngii taanaravaivee, kiaa kioo ivakidiri siipaivaa varoo Epesiisa pikioo viravai.

²² Vioo vioo Kaisariaa ivaki siipaivaa pikioo vioo vioo oro Yerusareema ivaki gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyaata yamaa kuaivaa kiaa kioo kava vara ranoo tuoo Adiokkaa oto variravai. ²³ Variio hokoba suai ivo iya tasipama varioonnnonno kava vara ranoo ngioo Garatiaa mmataivau nuainno varioo Purukiaa mmataivau nuainno varioo vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuainno varioo vaa ausa hanigioo gioonna kiaapuuya kua kiaa mmiaa roo nuauduu yaagueeqama kiada variravai.

Aporoova yoosinnaivaitana Epesiisa Koridii variravai

²⁴ Yutayaa vaidi voovai nnutuuvo Aporoova yoosinna Aresadiriaa diaa vaidivai yoke-taama kuaivaa tioo Anutuuqaa kua fafaaraivaa yoketaama too arinaima rikioovoona numa yoosinna Epesiisa variravai. ²⁵ Varuduu gioonna kiaapu vooya Udaanga Yisuu Kirisiinna aataruuvaara inna kiaa mmuduu ivo ivaara kaayauma sirigainno Yisuunnara safuuma gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. Kiaa mmioo ivo Yuvuaano nnoori apuu aataruuvaara nnaasu rikioo hama Yisuunnara kutaavaivee tioo nnoori apira aataruuvaa rikieeravai. ²⁶ Ivo nuunaira nnauvaki vioo yaagueeqama kuaivaa tuduu Pirisikauya Akuiraaya inna kuaivaa rikiada inna vitada ngiari nnauki kiada Anutuuqaa aataruuvaara safuuma inna kiaa mmuduu rikieeravai. ²⁷ Rikioo mmata Ereengaivaki kuanara uduu vaa ausa hanigiooya innaata yamaa kua yamaa kua tida yanaivaa fafaarama kiada inna mmikio varoo oro ngiari seena gioonna kiaapu Ereenga variaya mminai teeda inna tuqinnaateera fafaarama mmuduu varoo viravai. Vioo vioo oro ivaki varioo gioonna kiaapu Anutuuqo iyara yoketauduu vaa ausa hanigiooya tasipama mmoori vareeravai. ²⁸ Mmoori varoo varioo Yutayaa gioonna kiaapuuya avuuyauvunu iyaata kua tioo iya irisai ranaanaira kua tuuvaa yaataroo Anutuuqaa kua fafaara roo kuaivaa kooyaa iya kiaa mmioo tunoo: Kutaa Yisuuva Anutuuqo mmataama kioo vaidiivovee, tiravai.

19

Pauruuso Epesiisa variravai

¹ Aporoova homo Koridii varuu suaivaki Pauruuso mmata vuutaivaki nuainno varioo numa yoosinna Epesiisa variravai. Epesiisa varioo tooduu gioonna kiaapu vaa ausa hanigioo vooya inna teeda vauduu ² iya yaparainno tunoo: Ngia ausa hanigioo suaivaki Mmannasa Yoketaivaa vareeravainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Mo Mmannasa Yoketaivo variivaara hama ta rikiaunnaano, ³ tuduu rikioo Pauruuso kava iya yaparainno tunoo: Mo ngia dee nnoori apira aataruvai vareeravainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Mo ta Yuvuaano nnoori apira aataruuvaa varaunnavavee, ⁴ tuduu rikioo Pauruuso kava iya tunoo: Nnaaru gioonna kiaapuuya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikioovaara Yuvuaano iya nnoori apiravai. Ivo gioonna kiaapu Isarairaiya kiaa mmioo tunoo: Vaidi voovai ni nnaagiai nninaraivaara ausa hanigiada kutaavaivee kiatee. Ivo itaa kua tuuvo inna Yisuunnara tiravaivee. ⁵ Pauruuso itaa kua tuduu iya rikiada Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada nnoori vareeravai. ⁶ Varooduu Pauruuso ari yaakuuvaitana iyayaa utuduu Mmannasa Yoketaivo iyaki varuduu iya ari vo kua vo kua hama tauraa rikieeraiyauvakidiri tida Anutuuqo tuu kua

ari vookarauvaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiravai. ⁷ Vaidi yaakuuvaitana yukukidiri taaramadoono itaama iiravai.

⁸ Uduu too Pauruuso taaravooma kuraaga ivaki varioo makemakee Yutayaiya ngiari nuunaira nnauvaki vioo gioonna kiaapuuyaata yaagueeqama kuaivaa tioo Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivaara iyaata kuaivaa tioo iya ivaara kutaavaivee kiateeraivaara yamaa kua yamaa kua tiravai. ⁹ Tuduu rikiada vooyaano tinni yaagueeqaida inna kuaivaara nniki rakaida gioonna kiaapuuya avuuyauvunu Udaangaivaa aataruuvaara maisa kua tiravai. Itaa kua tuduu rikioo Pauruuso iya pikioo vaa ausa hanigioo vooyaata vitoo vaidiivaa nnutuuvo Turanaanna vitaira nnauvaki mmuakiaa suai makemakee gioonna kiaapuuyaata Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaara kua tiravai. ¹⁰ Taara nuanu itaama uududuu mmuakiaa gioonna kiaapu Yutayaiyaata ngiari voopinnaiyaatama mmata Asiaivau varuuyaano Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa rikieeravai.

Takevaanna mmaapuuyaano mmagia maisaiya titoodu hama viravai

¹¹ Anutuugo ari yaagueeqaivaa Pauruusaa mmuduu ari vookara ari vookarau mmooriiyauvaa uduu pinaa ari vookarairayauvai vairavai. ¹² Vauduu teeda gioonna kiaapuuya buruqaiyauvaa varada Pauruusaa mmammaivau yapa kiada varada nniitarooya mmuduu iya nniitarooyauvo taikooduu mmagia maisaiyauvo gioonna kiaapuuya aakiaiayauvaki varuuyauvo mmaanai tiida viravai.

¹³ Vuduu rikiada Yutayaa vaidi vooya nuaida varida mmagia maisaiyauvaa vaidiiaa aakiaiayauvakidiri titooya iida varida mmagia maisaiyauvaa titaaree kiasa Udaanga Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa tiravai. Iya mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai mmagia maisaivaa tunoo: Na Pauruuso ti kiasa ti mmii vaidi Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa tasipama i titanai mmaanai tiee kuane, tiravai. ¹⁴ Tuduu Yutayaa vaidi voovai nnutuuvo Takevaava ivo Anutuugaara kati puara hudeera kieetavai inna mmaapuudo yaaku saivai sainaidiri taarama iyaata itaama iiravai. ¹⁵ Uduu rikioo mmagia maisaivo vaidiivaa aakiaana varuuvo iya tunoo: Vaa na Yisuunna tee Pauruuso ii mmayaayaivaa vaa na rikiauvai. Mo ngia aanna deeyannee? ¹⁶ kiasa kioo mmagia maisaivo vaidiivaa aakiaivaki varuuvoono diitoo iya puaisakama ruputuoo vara reemi kioo iya uyira rairaiyauvaa kerekaareenno iya mmuakiaaya yaatara kiooduu inna nnauvaa pikiada taguaadaya iya kiau vitiikaiyauvo ari vookaraama tuuduu ngiari toovau vida kieeravai.

¹⁷ Itaama kiooduu ngiari voopinnaiyaata Yutayaiyaatama Epesiisa ivaki varuuyaano ii kua ivaa rikiada aatuuda Udaanga Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa vararu utiravai.

¹⁸ Utuduu gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooyaano numa gioonna kiaapuuya avuuyauvunu ngiari saaka sifaa iira aataruuyauvaara kiasa kookieeravai. ¹⁹ Kiasa kookieema kiooduu vooyaano ngiari yanaa saaka sifaa kua vau yanaiyauvaa nuunama kiada iya avuuyauvunu ikia mmuturiravai. Ikia mmuturuu yanaiyauvaara yookaama kioo sikauyauvaa iya jaarida rikiooduu vaa iya kuminayaa pinaa sikau yanaiyauvaa (50,000) kagaari kieeravai. ²⁰ Iya itaama uuvaara kaayau gioonna kiaapuuya Udaanga Anutuugaa mmayaayaivaa rikiada yaagueeqama variravai.

Gioonna kiaapu Epesiisaiya kuaivaa

ruairata ruairata tiravai

²¹ Iya itaama uuyauvo taika kiooduu Mmannasa Yoketaivoono Pauruusaa yaata utiraviki kiasa mmuduu yaata utuoo tunoo: Fai na Maketoniaa viee nuaina Ereengaa mmataivaugiataa viee yaataree kava vara ranee ngiee Yerusareema kuanaravai. Fai na oro Yerusareemannaadee nuaina nnaagiai tiee yoosinna Rooma kuanaravee, ²² kiasa kioo ivo ari tasipama nuaira vaidiivaitana Timotiia Erasataaya titaa kiooduu Maketoniaa ivaitana vuduu homo ivo mmata Asiaivau hara kioo variravai.

²³ Ii suai ivaki gioonna kiaapu Epesiisaiya Udaangaivaa aataruuvaara pinaama ari vookaraama kua tuduu hama yoketairavai. ²⁴ Vaidi voovai nnutuuvo Demetiriiva

varioo sikau mmannaammannau sirivuaivaa utu ruaataru kioo ngiari unnakua anutuu gioonnaivaa nnutuuvo Aratemiisaa nuunaira nnauvaa mmannammannaiyauvaa iiravai. Inno iyauvaa gioonna kiaapuuya mmuduu sikau irisaiyauvaa pinaama inna mmuduu ari seena mmoori varooyaatama mmiravai. ²⁵ Vo suai Demetiriiva iyaatama ari seena mmuaa mmooriivaa uuyaatama rupi nuunama kioo iya tunoo: Vaidiso, vaa ngia taanoo. Ta aa mmoori aavaa iikiaunnani gioonna kiaapuuya irisai sikauyauvaa ti mmiaanoo. ²⁶ Ii vaidi Pauruuso ii mmooriyyauvaa vaa ngiengieenoo teeda rikiaavai. Pauruuso tinoo: Vaidiyya ngiari yaakukidiri iikiaa anutuuyauvo hama kutaa anutuuyauvaivee, tikiai rikiaada kaayau gioonna kiaapu Epesiisa aavaki variaiyaata mmuakiaa mmata Asiaivaki variaiyaatama vaa inna kuaivaa rikiaada kutaavaivee kiaavai. ²⁷ Titiiyara yaata utuatee. Fai gioonna kiaapuuya itaa kua tida ti mmooriivaara unnakuavaivee kiaa kiada hama ta iikiaunnaiyauvaa varada irisai sikauyauvaa ti mmiaaravai. Na hama ivaara nnaasu kua kiaunoo. Aa ti anutuu gioonna Aratemiisaara mmuakiaa gioonna kiaapu Asiaiyaata mmuakiaa mmata variaiyaatama ausa mmuduuya mmiaavai. Fai gioonna kiaapuuya Pauruusaa kuaivaa rikikio fai Aratemiisaa nuunaira nnauvo rupusavai vaino fai inna nnutuuvo mmataki tuoo kuanaravaivee, tiravai.

²⁸ Ivo itaa kua tuduu rikiaada mmuakiaa vaidiyya ii kua ivaara ausaiyauvo pinaama nnannatooduu pinaama aayanna tida tunoo: Ta Epesiisaiya ti anutuu gioonna Aratemiisaa nnutuuvo ngiau aapu vakiaivee, ²⁹ tududuu rikiaada mmuakiaa gioonna kiaapu ivaki varuuyaatama sabi kua sabi kua ruairata ruairata tida Pauruusaa tasipama nuau vaidi Maketoniaa diaa vaidi taaravaitana Gaiyaasaya Arisarakaaya utu raririida seenada vida nuunama varida kua tira nnauvakira viravai. ³⁰ Vuduu rikioo Pauruuso arinaidiri iya nuunaivaki kuane kua uudu vaa ausa hanigiooyaano inna rubuuduu ³¹ mmata kieeta vaidi vooya Pauruusaara yoketauyaano ngiaammuauya titaa kioduu oro yaagueeqama inna kiaa mmida tunoo: Sa kooyaa iya nuunaivaki viee ai viriivaa iya vitaakianee, ³² tuduu nuunau gioonna kiaapuuya sabi kua sabi kua ruairata ruairata tida varida vooyaano ari vo kua voovai tuduu vooyaano ari vo kua voovai tida hama ngiari nuunau kua oyaivaara tuqinnama rikieeravai. ³³ Hama rikiooduu Yutayaa vaidi vooyaano ngiari seena vaidiivaa nnutuuvo Aresadereenna vitada gioonna kiaapuuya avu teeda vau koovau yapa kieeravai. Yapa kioovaara gioonna kiaapu vooyaano yaata utida innara tunoo: Aresadereeva kua oyaivovee. Kuaivo innaki vainoo, tuduu rikioo Aresadereeva diitoo ariiyara ooqoo tioo iya kuaivaa ariiyaadiri kiaa hatokaanee kiaa iya yaaku ruvuaatairavai. ³⁴ Ivo yaaku ruvuaatauduu rikiaada gioonna kiaapuuya vara inna tooduu ivo Yutayaa vaidivai uudu teeda hama innara yoketairaida hokoba suai mmuai kuaivaa nuunama mmuaivaugiataama aayanna tida varida tunoo: Ta Epesiisaaya ti anutuu gioonna Aratemiisaa nnutuuvo ngiau aapu vakiaivee, tiravai.

³⁵ Tududuu rikioo yoosinnaivakinnaa kieeta vaidi kua fafaaraira voovoona diitoo iya hai tioo tunoo: Epesiisaa vaidiso, vaa mmuakiaaya taavai. Ti anutuu gioonna Aratemiisaara nuunaira nnauvoota ari sikau mmannammannaivo ngiau aapuuvakidiri tiivootama ti yoosinna aavaki vainoo. ³⁶ Hama gioonna kiaapu voovoona aa kua aavaa hatokaanaravaivee. Ivaara sa pinaama kua tiraida tirooma varida sa ivaara vuavi tida varida mmoori iikiatee. ³⁷ Aa vaidi aavaitana hama ti nuunaira nnauyauvakidiri mminnaiyauvaa mmuara varada hama ti anutuu gioonnaivaara nniki rakaida maisa kua kiaavaaraida ngia ivaitana vitada aa kua pinaa aavaki yapaano. ³⁸ Demetiriivaata ari seena mmoori vareeraiyaatama kua pinaivaa vo vaidivaaki yapaaree kiaavo kua radudeera suaiyauvo vaikia kua rikieera vaidiyya variaano. Iya ivaki vida ngiariiki ngiariiki kua pinaivaa yapaatee. ³⁹ Fai vo kua voovai ngiiki vainai kua tira suaivaki ngia mmuakiaaya safuuma nuunaida kua kiatee. ⁴⁰ Anna makee ta nuunaida sabi kua sabi kua ruairata ruairata kiaunna kua aavaara fai Roomaa kieetaiya kua pinaivaki

ti yapaarannee? Vara hama ti yapaarannee? Hama ta rikiaunnaanoo. Aanna makee ta iikiaunna kua aavaa oyaivo hama vaivaara fai Roomaa kieetaiya kua pinaivaki ti yaparaikiai ta dee kuavai iya sai kiaarannee? Hama kua sai kiaaraivootainoo, ⁴¹ kiasa taika kioo kua fafaaraira vaidiivo iya titooduu vida raubiriiravai.

20

Pauruuso Maketoniaivakiaata Ereengaivakiaatama nuairavai

¹ Raubiriida tirooma varuduu Pauruuso vaa ausa hanigioo gioonna kiaapuuyara aayanna tuduu innasi nnuduu yamaa kua yamaa kua iyaata kua tioo tioo kuaivaa kiasa taika kioo tunoo: Inna aikioo, na kuanaravee, kiasa kioo iya pikioo mmata Maketoniaa viravai. ² Vioo ivaki nuainno varioo vaa ausa hanigioo gioonna kiaapuuyaataama yamaa kua yamaa kua kiasa roo nuainnonno iya pikioo oto mmata Ereengaivau varuduu ³ taaravooma kuraaga taika kioodoo siipaivaki karoo kava vara ranoo mmata Suriaa kuanaree kiasa rikiooduu vaidi Yutayaiya inna ruputuaara kua yeena rauduu rikioo ipi kuane tuuvaa pikioo kava vara ranoo Maketoniaa nniravai. ⁴ Nnuduu too Beriaa diaa vaidi Puraanna mmaapuuvaa nnutuuvo Sopataraava inna tasipama kuanara uuduu Tesoronikii diaa vaidi voovaitana nnutuuvaitana Arisarakaaya Sekuduuya iya tasipama kuaara uuduu Derevee diaa vaidi voovai nnutuuvo Gaiyaaso iya tasipama kuanara uuduu Timotiivaata iya tasipama kuanara uuduu mmata Asiaa diaa vaidi voovaitana nnutuuvaitana Tukikiya Toropimooya iya tasipama kuaara iiravai. ⁵ Iyannaadee vidada oro yoosinna Toruaasa varida Pauruusooya tiyara faannairavai. ⁶ Faannauduu bereeta hama puuqaira yeennaivaa tasipama hudeera buusaivaa nneera suaivo taika kioodoo ta yoosinna Piripii pikiada siipaivaki karada vidada variaannaduu yaaku sai suaivo taika kioodoo vidada yoosinna Toruaasa oro tiyara faannauya tasipama ivaki variaannaduu mmuaa Sudaagavai taikeeravai.

Nnaagiai suaivaki Pauruuso yoosinna Toruaasa variravai

⁷ Sudaaga heenaivaki ta vaa ausa hanigieeraiya nuunama varida yeenna nneeravai. Nnaa taika kioodoo Pauruuso pataino iya pikioo kuanaraivaara yaata utuoo mmayaayaivaa iya kiasa mmioo varududuu heena tammairavai. ⁸ Ta nnau aruoovaki varida kua tida variaannaduu kaayau toobaiyauvaa subi hara kioodoo too varuduu ⁹ vaidi karaasa voovai nnutuuvo Aitukuuva tabaanga keegiaivaki varuduu Pauruuso kuaivaa mmannammanna hokobama tududuu Aitukuuva vuru rauduu ivo varioo vurura rusirusiinnonno puaisakama vuru vainno rikioo ngiauvakidiri taikiapa roo tuoo vioo mmataivaudiri ari ruputu kioo ivau putuoo vairavai. Vauduu gioonna kiaapuuya reemi rada oto inna vararu utida tooduu vaa putuduu ¹⁰ Pauruuso reemi roo vioo varoo innayaa vainno inna varau utu kioo vainno tunoo: Sa pinaama yaata utuatee. Inna yaikiaivo homo innaki vainoo, ¹¹ kiasa kioo kava vara ranoo verepi gioonna kiaapuuyaataama ngiari varuuvaki vioo yeennaivaa kusii kioo nneeravai. Nnaa kioo kava ivaki varioo iyaata kua tududuu suaivo reera kioodoo iya pikioo viravai. ¹² Vioo kioodoo iya vaidi karaasaivo kava diitoo varuuvaa vitada ari nnauvaki yapa kioodoo ivo kava diitoo varuuvaara iya ausaiyauvo kaayauma yoketairavai.

Pauruuso yoosinna Miretee viravai

¹³ Pauruuso Toruaasadiri yukuyaa Asosoo kuanarainno mmuaanaa ti kiasa ti mmioo tunoo: Vidada Asosoo niyara faannakiatee, kiasa kioodoo teennaadee vida siipaivaki karada vidada oro yoosinna Asosoo vainiivau siipaivo duduu ta ivaki Pauruusaara faannairavai. ¹⁴ Faannakiaannaduduu ivo ngioo ngioo Asosoo ivakidiri ngioo ti sunoo siipaivaki karoo ti tasipama varuduu ta vidada yoosinna Miturenee viravai. ¹⁵ Ta ii yoosinna ivaa pikiada vidada vakiaannaiya patauduu vidada yoosinna Kioosaa vainima vauvaa vida yaatarada vakiaannaiya patauduu vidada yoosinna Samosoo vida

teeda yaatarada vakiaannaiya patauduu vidada yoosinna Mireteera viravai. ¹⁶ Vaa Pauruuso yaata utuoo tunoo: Hama hokoba suai mmata Asiaivaki ni variataikiai vida ta Epesiisa yoosinnaivaa yaatarada Mireteera kuaaravee, kiasa kioo Mireteera viravai. Pauruuso buusa Pedikoosa nneera suaivo vainima vaino rikioo Yerusareema seenoo kuanaraivaara yaata utuoo itaa kua tiravai.

Pauruuso Epesiisa varuuya ari kuanara kuaivaa kiasa mmiravai

¹⁷ Pauruuso numa yoosinna Miretee varioo ngiaammuauya titooduu Epesiisa varuu gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooyara haitatuura vaidiia tummuateera tuduu iya innasi tiiravai. ¹⁸ Tuuduu too ivo iya tunoo: Vaa ngia taavai. Na ikiataa Asiaa mmataivau numa hara kiee variaa suaiyauvakidiri varia ree viee variee mmuakiasa suai ngii tasipama variravai. ¹⁹ Na Udaanga Yisuu Kirisiinna mmoori vareera ngiaammuauvai variee rateeraivaa tasipama mmoori vareenana hama niniyara mannaka tiraina na adiee variravai. Vaidi Yutayaiya ni mmaarau kua tida mmuaararavaa ni muuvo niyaa vauduaata na Udaangaivaa mmooriivaa vareeravai. ²⁰ Vaa ngia taavai. Na ngii nuunaiyauvaki kooyaa mmayaayaivaa ngii giaa ngii miee ngiingii nnauyauvakiaatama kooyaa ngii giaa ngii miravai. Niiki vai kuaivo ngiiki vainai ngia yoketaama variaaravaa hama na voovai hatairavai. Na kooyaa ngii giaa ngii miravai. ²¹ Na Yutayaiyaata ngiari vooinnaiyaatama ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada ausa hanigiada ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiateeraivaara mmannammanna iya kiasa mmiravai. ²² Anna makee Mmannasa Yoketaivoono ni giaa ni mioo kuaneera ni tikiyai na Yerusareema kuanaravai. Ivaki vai mmuaararavai niisi nninaravaa hama na rikieerama kiee kuanaravai. ²³ Aa kua aavaa vaa na rikiauvai. Mmuakiasa yoosinnaiyauvaki na nuaina variaaduu Mmannasa Yoketaivoono ni giaa ni mioo tunoo: Iya i mmaara oovi nnauvaa teeraiida mmuaararai mminnaivaatama i mmaara teerama kiada variaanoo. Ivo itaa kua tuuvaa vaa na rikiauvai. ²⁴ Na mmata aavau variaa mmammaivaara kiaunoo: Kumina mminnaavaivee, kiasa kiee hama na ivaara yaata utuaunoo. Na ni mmoori Udaanga Yisuu Kirisiiva ni muuvaa iima taika kiaanaraivaara hama nini mmammaivaara na yaata utuaunoo. Anutuugo ari Mmaapuuvaa kati ti mmuu mmayaaya yoketaivaa na kiasa kookieema kiee kiaunoo. Ii mmoori ivaa Udaanga Yisuu Kirisiiva ni miravai.

²⁵ Na makemakee ngii tasipama variaa suaivaki Anutuugo gioonna kiaapuuyara diravara ngii kiasa kookieema ngii giaa ngii miravai. Anna makee vaa na rikiaunoo. Na itaama ngii kiasa kookieema ngii giaa ngii miaa mmuakiaaya fai ngia hama kava ni tinniivaa taaravai. ²⁶ Ivaaraina aa suai aavaki na yaagueeqama ngii giaa ngii miee kiaunoo: Fai ngiikiidiri gioonna kiaapu voovoono na kiasa kuaivaa hama rikioo hama ausa hanigieerama kino kuaivo fai hama niiki vainaravaivee, kiaunoo. ²⁷ Hama na vo kuavai hatairama kiee Anutuugo ngiyyara uu mmoori eyommaavai vaa na kooyaa ngii giaa ngii miaivaara na itaa kua kiaunoo. ²⁸ Ngiengieenoo ngiingiiyara tuqinnama haitatuukiatee. Puara sipisiipara haitatuurayaama Mmannasa Yoketaivoono gioonna kiaapu vooya haitatuukiateera ngii tuuyaraatama tuqinnama haitatuukiatee. Anutuugaa gioonna kiaapuuya vaa ari Mmaapuuvaa kiauvaadiri yookaama kioo viteeraiyaraatama haitatuukiatee. ²⁹ Vaa na rikiauvai. Fai mmararaa avaikaraiya puara sipisiipaiya nuuna kiasa aakiaivaki nnida iya gutuaani raubiriikiaaneema na ngii pikiee vinai vaidiia ngii nuuna aakiaivaki nnida maisa mmooriyyauvaa ngii iikiaaravai. ³⁰ Mo fai ngiikiidiri vaidi vooyaano vaa ausa hanigieera vooya unnakua unnakua kiasa kuaiyauvaa haubayama tikiyai fai iya nnaagiai kuaaravai. ³¹ Ivaaraida tuqinnama haitatuukiatee. Na taaravooma nuanu heenagieena ikiannagisanna hama na pikieeraina na rateera boo tiraivaa tasipama yamaa kua yamaa kua tiee variee mmuaavai mmuaavai kuaiyauvaa ngii giaa ngii miauyauvaa sa taunnuatee.

³² Aanna makee Anutuuqo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utuuvaara na innaata ngiiyara yamaa kua yamaa kua tiee kiaunoo: A iya puaisa utuanee, kiaunoo. Ivoono aikiooma ngii utinanai ngia yaagueeqama varia rada vidada koovayaida varikio kua yoketaivaa ariinnee tii gioonna kiaapuuya kiaa mminaraivaa fai ngiita ngii giaa ngii minaravai. ³³ Na ngii tasipama variaa suaivaki sikau goora sirivuayauvaanee uyira rairaiyauvaa taaduu hama ni varaatairavai. ³⁴ Vaa ngiengieenoo taavai. Na nini yaakuuvakidiri mmoori vareenana niniiniaata ni tasipama nuairaiyanaaatama tiisi hameetau mminnaiyauvaa vareeravai. ³⁵ Na mmuakiaa mmoori iikiai yauvunudiri ngii vitaama kiee kiaanoo: Ta itaama mmooriyauvaa yaagueeqama kiada iidada gioonna kiaapu muaraagama variayaraatama mmooriyauvaa iikiai iyaatama yoke-taama variatee. Na itaa kua kiaa kiee Udaanga Yisuu Kirisiiva tuu kuaivaara yaata utuee tiravai. Ivo tunoo: Vaidi voovoono mminnaiyauvaa kati vakiaa seenaiya mmikio too kaayauma inna ausaivo yoketaano. Vaidi voovoono mminnaiyauvaa ariinnee kiaa varaikio kiisama inna ausaivo yoketaano. Mminnaiyauvaa kati vakiaa seenaiya mmira aataruuvoono mminnaiyauvaa ariinnee kiaa vareera aataruuvaa yaataraivaivee. Yisuuva itaa kua tiravaivee.

³⁶ Pauruuso itaa kua kiaa taika kioo iya tasipama toorivu yau haroo yaaku vareer-avai. ³⁷ Yaaku vara taika kiooduu mmuakiaaya kaayauma innara ratada varida inna varau utu kiada vaidaa inna mmooteravai. ³⁸ Ivo vaa iya tunoo: Fai ngia hama kava ni tinniivaa taaravaivee, tuuvaara kaayauma iya ausaiyauvo mmuaarareeravai. Mmuaararooduu iya inna vitada siipaivakira viravai.

21

Pauruuso Yerusareema viravai

¹ Iya Pauruusaa vitada oro ivau kiooduu teeda ta iyara boo ikiee kiaa kiada ta iya pikiada siipaivaki karada safuuma vidada yoosinna Kosoo yaatarada vakiaannaiya patauduu vidada yoosinna Rotoo yaatarada vidada yoosinna Pataraivaki siipaivakidiri reemi rada ² nuaidada taannaduu siipa voovai mmata Ponikii kuanara uduu teeda teeta ivaki karada viravai. ³ Vidada taannaduu mmata Kuporoo ti vainima vauduu teeda inna saigiataadiri vidada mmata Suriaa viravai. Ivaki vau yoosinna voovai nnu-tuuvo Turu ivaki siipaivaki vau hoonahaanaiyauvaa ivau yapaara uduu ta ivakidiri reemi rada ⁴ nuaidada taannaduu vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu vooya ivaki ti teeda vauduu ta iya tasipama mmuaa Sudaaqavai ivaki variravai. Variaannaduu Mmannasa Yoketaivo iya kiaa mmuu kuaivaa Pauruusaa kiaa mmida tunoo: Sa Yerusareema kuanee, ⁵ tuduaata ta iya tasipama variaanna suaivo taikooduu iya pikiada kuaara iikiaannaduu iya mmuakiaa ngiari nnaata nnaakaraiyaatama ti sunada yoosinnaivakidiri nnoori siriivau viravai. Ta oro dida vaidaa toorivu yau harada yaaku vareeravai. ⁶ Yaaku vara taika kiada titiyyara titiyyara boo kiaa kiada ta iya pikiada siipaivaki karada variaannaduu iya ngiari nnauyauvakira viravai.

⁷ Vuduu ta Turudiri pikiada vidada yoosinna Potoromai siipaivakidiri reemi rada taannaduu vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu vooya ti teeda ti sunada vuduu oro iya nnauyauvaki mmuaa heena ⁸ vakiaannaiya patauduu iya pikiada vidada oro yoosinna Kaisariaa varida taannaduu vaidi voovai Anutuuqaa mmayaaya tiraivaa nnutuuvo Piriipo ti too vauduu ta inna tasipama inna nnauvaki variravai. Ivoono nnaaru Yerusareema varuduu gioonna kiaapuuya Anutuuqaa mmoori varoo vaidi yaaku saivai sainaidiri taaravaitana mmatau suaivaki inna tasipama mmataama kieeravai. ⁹ Ivo numa yoosinna Kaisariaa varuduu ari raunnaapu taarama taarama hama vaati varooya inna tasipama varida Anutuuqo iya kiaa mmuu kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai.

¹⁰ Kiaa mmuuya varuduu teeta iya tasipama variaannaduu kaayau suaiyauvo taika kioodoo forofetaa vaidi voovai nnutuuvo Akapaava Yutayaivakidiri nniravai. ¹¹ Numa ti tasipama varioo Pauruusaa vausaivaa vara kioo ari yuku yaakuuyauvaa ranaa rau kioo iya kiasa mmioo tunoo: Mmannasa Yoketaivoono aa kua aavaa tinoo: Aa vausa aavaa nakaaraivo fai Yerusareema vinai fai vaidi Yutayaiya inna yuku yaakuuyauvunu ataama ranaa rau kiada ngiari vopinnaiya mmiaaravaivee, tiivai. ¹² Ivo itaa kua tuduu rikiada teetaata mmuakiaa gioonna kiaapu ivakinnaiyaatama yaagueeqama Pauruusaa kiaannanoo: Sa Yerusareema kuanee, ¹³ kiaannaduu rikioo ivo ti kuaivaa sai tunoo: Ngia aaniira ratada variaannee? Na ngii tauko kaayauma ni ausaivo mmuaararainoo. Fai na Yerusareema vinai iya ni ranaa rammuaara iikiai fai na hama aatuunaravai. Iya tikiai fai na Udaanga Yisuu Kirisiinnara putinaraivo inna aikioovee, ¹⁴ tuduu rikiada ta hama inna kuaivaa hatokeeraida pikiada innara kiaannanoo: Inna aikioo, kii ti Udaanga Anutuuqaa yaata utiraivaugiataama iikiaivee, tiravai.

¹⁵ Ta Pauruusaa tasipama nuairaiya ivakinnaiya tasipama variaanna suaivo taika kioodoo teeta ta titi mminnaiyauvaa teeraida Yerusareema viravai. ¹⁶ Kuaannaduu vaa ausa hanigioo gioonna kiaapu vooya Kaisariaa varuuya ti tasipama vida vaidi ta inna nnauvaki variaaraivaa nnutuuvo Manasaava Yerusareema varuuvaa nnauvakira ti vitada viravai. Ivo Kuporoo diaa vaidivai. Vaa ivo tauraa Yisuunnara kutaavaivee tiravai.

Pauruuso Yakoopaata kua tiravai

¹⁷ Ta Yerusareema kuaanna suaivaki vaa ausa hanigieera vaidiia ti teeta tiyara kaayauma yoketairavai. ¹⁸ Tiyara yoketauduu vakiaannaiya patauduu ta Pauruusaa tasipama Yakoopaasi kuaannaduu vaa ausa hanigioo kieetaiya ivaki inna tasipama variravai. ¹⁹ Varuduu Pauruuso iyasi vioo iyara kiasa kioo Anutuuqo inna mmu mmooriivaa ivo ngiari vopinnaiyasi nuainno varioo vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki uu mmayaayaiyauvaa iya kiasa mmiravai.

²⁰ Ivo itaama iya kiasa mmi taika kioodoo rikiada iya Anutuuqaa kua yoketaivaa tiravai. Kiaa kiada Pauruusaa tunoo: Ti seena-o, vaa a taannavai. Aavaki kaayakaayau ari vookarau gioonna kiaapu Yutayaiya vaa Yisuunnara kutaavaivee tida Anutuuqaa mmaanna tuu aataruuvaa hama pikiaavai. Yaagueeqama iikiaavai. ²¹ Vaidi vooya vaa iya kiasa mmida tunoo: Pauruuso ngiari vopinnaiya yoosinnaiyauvaki nuainno varioo Yutayaa gioonna kiaapu iyauvaki variaya tinoo: Musiiva mmaanna tuu kuaivaa pikiada sa ngiingii nnaakaraiya mmammaiyauvaa hatokaatee. Sa Yutayaiya aataruuyauvaa iikiatee. A itaa kua kiannaivaara vaidi vooyaano tiravai. ²² Aavaki variaya a ngiannaivaara iya rikikio hama iya nnannataivaannee? Vara iya nnannataivaannee? Iya nnannateenai fai ta dataakiaaranee? ²³ Inna aikioo, ta i kiasa i mmiaara kuaivaa iikiane. Aavaki variaa vaidi taarama taaramada mmaanna tuu kuaivaa vaa hatokoovaa Anutuuqaa kua kiasa teerama kioo kua kutaivaa tida irisaivaa iida variaano. ²⁴ Eenoo viee iyaata vatee oro mmaanna tuu kuaivaa hatokoovaa irisai iira aataruuvaa iima kiada idaraatama eenoo sikaunnaadiri yookaama kinai teeta fai iya ngiari kieeta yausiiyauvaa yumukuaaravee. A itaama taika kinai fai mmuakiaaya i teeta kiaara: Nnaaru iya innara tuu kuaivo unnakuavaivee. Ivo Anutuuqaa mmaanna tuu kua aataruuvaa ariinoo iinoo, kiaravee. ²⁵ Mo ngiari vopinnaiya vaa Yisuunnara kutaavaivee tiraiyara teenoo yaata utida iyani yanaa voovai fafaara reeda ta kua yeena rau kiaanna kuaivaa nnaasu iikiateera kiasa mmiravai. Ta iya kiasa mmida kiaannanoo: Unnakua anutuuyauvaa mmiaa haipa yeenna fayaiyauvaa sa nnaatee. Sa fayai kiauyauvaa nnaatee. Sa fayaiyauvaa nnuunaiyauvaki hadauma utuaavo putiyauvaa nnaatee. Sa sabi nuaira aataruuvaa iikiatee, tiravai.

²⁶ Iya itaa kua tuduu vauvo patauduu Pauruuso iya tuu kuaivaa iinno vaidi taarama taaramada vitoo mmaanna tuu kuaivaa hatokoovaara irisai iira aataruuvaa iya tasi-pama iiravai. Ima taika kioo nuunaira nnau pinaivaki vioo mmaanna tuu kuaivaa hatokoovaara irisai iira aataruuvaa iikiaa suaivo taika kinai iya puaraiyauvaa mmuaavai mmuaavai varada kati Anutuuqaara hudaaraivaara kieeta vaidiiya kiaa mmiravai.

Nuunaira nnau pinaivaki iya Pauruusaa utiravai

²⁷ Pauruuso vaidiiya mmaanna tuu kuaivaa hatokoovaara irisai iira aataruuvaa uu suaivo yaaku saivai karasaidiri taarama kiisama taikaanara uuduu vaidi Yutayaa vooya Asiaa mmataivakidiri nnuuya nuunaira nnau pinaivaki Pauruusaa teeravai. Teeda gioonna kiaapu ivaki nuunauya sabi kua sabi kua ruairata ruairata tida inna utu kiada vaidi ²⁸ pinaama aayanna reeda tunoo: Vaidi Isarairaayaso, numa ti tasi-pama iikiatee. Aa vaidi aavo vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuainno varioo ta gioonna kiaapu Isarairaiya tiiyaraatama Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaaraata aa nnau aavaaraatama maisa kua tioo ooqoo tiivai. Aanna makee ivo ngiari voopin-naiya ti nuunaira nnau pinaa aavaki vitoo nnikio nnau yoketaa tuanaivo maisainoo, tiravai. ²⁹ Epesiisaa vaidiivaa nnutuuvo Toropimo tauraa kati Pauruusaa tasipama yoosinnaivaki nuauvaa iya teeda yaata utida tunoo: Pauruuso inna vitoo nuunaira nnau pinaivaki viravaivee, kiaa yaata utuuvaara iya itaa kua tiravai.

³⁰ Mmuakiaa gioonna kiaapu yoosinnaivaki varuuyaata iyaatama sabi kua sabi kua ruairata ruairata tida mmuaavaugiataama seenada vida Pauruusaa utu kiada vaidi inna utu raririima rada nuunaira nnau mmaanaivau viravai. Mmaanaivau vuu saivaata vooyaano sipuuvaa makee tuduu rau kieeravai. ³¹ Rau kioodoo iya Pauruusaa ruputuaara uuduu rikioo Roomaa rapira vaidiiya kieetaivo mmuakiaa gioonna kiaapu Yerusareemaiya sabi kua sabi kua ruairata ruairata tuuvaa rikioo ³² akiairaama ari rapira vaidiiyaata iyara haitatuuraiyaatama vitoo seenoo gioonna kiaapuuyasi viravai. Vuduu gioonna kiaapuuya innaatama rapira vaidiiyaatama teeda Pauruusaa ripiida ruputuuvaa pikieeravai.

³³ Pikiooduu kieeta vaidiiivo Pauruusaa vainiivau dioo vainno ari rapira vaidiiya tuduu iya yaagueeqa yeena taaravaitana varada inna ranaa rau kioodoo kieeta vaidiiivo Pauruusaara gioonna kiaapuuya yaparainno tunoo: Aanna giononnee? Ivo dee mmoori maisavai iivainnee? ³⁴ tuduu rikiada vooyaano nuunaida ngiari vo kuavai puaisakama aayanna reeda tuduu vooyaano ngiari vo kuavai tiravai. Iya puaisakama sabi kua sabi kua ruairata ruairata tuuvaara kieeta vaidiiivo hama Pauruuso uu kua oyaivaara arinaima rikieerama kioo ari rapira vaidiiya tuduu iya Pauruusaa vitada rapira vaidiiya nnauvakira viravai. ³⁵ Vida iriivaa rooru kioovau kuaara uuduu gioonna kiaapuuya ututuuma kiada tukikaakama kiada inna ruputu kiaara uuvaara rapira vaidiiya inna taina raida ngiari nnauvakira viravai. ³⁶ Vuduu mmuakiaa gioonna kiaapu inna vata rada vuuya puaisakama aayanna reeda varida tunoo: Ruputu kikio putuaivee, tiravai.

Pauruusaa kua pinaaki yapooduu irisai kuaivaa tiravai

³⁷ Tida varuduu rapira vaidiiya Pauruusaa vitada ngiari rapira nnauvaki kuaaree kiaa uuduu Pauruuso iya kieeta vaidiivaa tunoo: Na aita kua kiaunnee? tuduu rikioo kieeta vaidiiivo inna sai tunoo: Mo a Ereengaa kua kiannakuannee? ³⁸ Hama a Iyiipaa vaidikuannee? Vo suai vaidi Iyiipa voovoono kaayau gioonna kiaapu (4000) kua tuduu iya Roomaa kieetaivaara nnannatooduu iya kaayau rapira yau suruuyauvaa utuuvaara iya vitoo koo mmuyai gaanga yoosinnaivaki viravai. Aanna a ii vaidiikuannee? ³⁹ tuduu rikioo Pauruuso inna sai tunoo: Hameetavee. Na Yutayaa vaidivai. Ni noova Kirikiaa mmataivau vau yoosinna Tarasaadiri ni mmateeravai. Na yoosinna pinaivakidiri ngiauvai. A tinai fai na gioonna kiaapuuyaatama kua tinarannee? ⁴⁰ tuduu rikioo

ee-oo tuduu Pauruuso iriivaa rooru kioovau dioo vainno gioonna kiaapuuya kua pikiaateeraivaara ari yaakuuvaitanaadiri ruvuaatauduu iya kua pikiooduu ivo ngiari kua Eporaivakidiri iya kiaa mmioo tunoo:

22

¹ Vaidi ni gata vayaa ni koo vayaiyaso, kua pinaivaa niiki yapaivaa irisaivaa na kua tinai ngia rikiaatee, ² kiaa kioo ngiari kua tuanaa Eporaivakidiri tuduu rikiooduu yoketauduu hama kua tiraida kua seemuaa varuduu Pauruuso kava iya tunoo:

³ Na Yutayaa vaidivai. Ni noova mmata Kirikiaa vau yoosinna Tarasaadiri ni mmateeravai. Na ivaki pikiee numa aa Yerusareema aavaki hara kiee varieenana vaidi nnoonna Kamarieeraasi kuaaduu ivo ni vitairavai. Vitainno ti rubuungainna mmaanna tuu kuaivaa yaagueeqama ni giaa ni muduu na aanna makee ngia variैया ngii roosiima Anutuugaara yaagueeqaina inna kuaivaa rikiee puaisakama utiravai. ⁴ Utuee gioonna kiaapu Yisuunna aataruuvau nuauya mmoori maisaivaa iya mmiee iya ruputinara iiravai. Ruputinara iina variee gioonnaiyaata vaidiiyaatama utu raririina oovi nnauvaki yapeeravai. ⁵ Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaivoota kua yeena raira vaidiiyaatama aa na ataa kua kiau aavaara kutaavaivee kiaavai. Ngia oro iya yaparaida rikikiai fai iya kutaavaivee kiaaravee. Nnaaru iya yanaiyauvaa ngiari seena vaidi Yutayaa vooya Damasakuusa varuuyani ni mida ni titooduu na varee viee gioonna kiaapuuya utu raririima kiee yeenaivaadiri ranaa rau kiee iya vatee kava vara ranee numa Yerusareema yapa kinai iya ruputuateravaara na viravai.

*Pauruuso ari hanigioo karaasavai varuu kuaivaa iya kiaa mmiravai
(Aposoroo 9:1-19; 26:12-18)*

⁶ Na viee viee yoosinna Damasakuusa vainima kuaaduu ikianna tammaa tuanaa ngiau aapuuvakidiri mmeekia ari vookarauvo niyyaa ruvuaahooduu ⁷ na viee varee mmataivau vaina rikiaaduu Yisuuva niita kua tioo tunoo: Sauruuso, e aaniira maisa mmooriivaa ni iinarainna iikiannanee? ⁸ tuduu rikiee na sai inna yaparaina kiaanoo: Udaanga-o, a gionoonna kiannanee? kuaaduu rikioo ivo ni kuaivaa sai tunoo: Na Nasareetaa vaidi Yisuuvaano aita kua kiaunoo. A mmoori maisaivaa ni iinarainna iikiannanoo, ⁹ tuduu rikiada vaidiiya ni tasipama vuuya mmeekiaivaa nnaasu teeda ivo niita kua tuu kuaivaata inna nnuunaivaatama hama arinaima rikieeravai. ¹⁰ Hama rikiooduu na yaparaina kiaanoo: Udaanga-o, na dee mmoorivai iikiaunnee? kuaaduu rikioo ivo ni sai tunoo: Diitee oro yoosinna Damasakuusa varianee. Ivaki a varinai na nene yaata utuauvaugiataama i mminara mmoori mmuakiaayauvai vaidi voovai kiaa mmino too ivoono fai i kiaa i mminaravee, ¹¹ tuduu rikioo mmeekia ari vookarauvo niyyaa ruvuaahoovaara ni avuuvo upisuuduu ni tasipama vuuyaano ni yaakuuvaudiri utida ni vitada Damasakuusa viravai.

¹² Vaidi voovai nnutuuvo Ananiaaso Anutuugaara yaagueeqaira vaidivai varioo ti mmaanna tuu kuaivaa uduu vaidi Yutayaa Damasakuusa varuuya innara yoketaa vaidivaivee tiravai. ¹³ Tuu vaidi ivoono niisi ngioo ni vainima dioo vainno ni tunoo: Sauruuso, ni seena-o, kava ai avuuvaa taanee, tuduu tuu saivaata ni avuuvaa kava tuqinnama tee reeri inna taaduu ¹⁴ ivo ni tunoo: Ti rubuungainna Anutuugo vaa i mmataama kiaivai. A inna yaata utira kuaivaa tee rikiee inna mmoori vareera Vaidi Safuuma Variraivaa tee inna kua tuanaivaa rikiaannaivaara i mmataama kiaivai. ¹⁵ Fai a inna mmayaayaivaa mmuakiaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiee a taanna rikiaannaivaaraatama fai iya kiaa mminaravee. ¹⁶ Anna makee aaniira a faannainna variannanee? Diitee nnooriivaa varaanee. Nnooriivaa varee inna nnutuuvaa tino rikioo Anutuugo i mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee, tuduu rikiee na iiravai.

Pauruuso ngiari voopinnaa gioonna kiaapuuyasi viravai

¹⁷ Na kava vara ranee numa Yerusareema variee oro nuunaira nnau pinaivaki variee yaaku varee variaaduu ni tinni avuuvo hanigooduu ari vookarauvaa taaduu ¹⁸ Udaanga Yisuu Kirisiiva ni too vainno ni tunoo: Makee tinai diitee kuane. Gioonna kiaapu aavaki variaya a niyara tinai rikiada hama rikiaaraivaara diitee Yerusareema pikiee vo yoosinnavaki kuane, ¹⁹ tuduu rikiee na sai kiaanoo: Udaanga-o, vaa aavakin-naiya na iikiauvaa teeda rikiaavai. Nnaaru iya nuunaira nnauyauvaki mmuakiaaya aiyara kutaavaivee tuuya na utu raririima mmaanai kiee iya ripiiravai. ²⁰ Iya aiyara kua tira vaidi Sitipaanaa ruputuduu putuu suaivaki na inna ruputuu vaidiiya uyira raira varaayaa uyuuyauvaa utu kiee diee vaina ee-oo kiaaduu iya inna ruputuduu putiravaivee. Na itaa kiaivaa rikiadaata fai iya ni kuaivaa rikiaaravee, ²¹ kiaaduu rikioo Udaangaivo ni tunoo: Kuane. Na i titanai ngieera ngiari voopi variaa gioonna kiaapuuyasi kuane, tiravaivee.

²² Pauruuso itaa kua tuduu iya rikiaatauduu rikiadada aa nnaagiai aavaa ivo tuu kuaivaara iya nnannatooduu pinaa kua tida tunoo: Vitada kuatee. Ruputu kioo putuaivee. Sa itai vaidi ivo mmatayaa ti tasipama variaivee, ²³ kiaa kiada iya nnannatoovaara iya puaisakama aayanna reeda ngiari uyira raira varaayaa uyuuyauvaa rabara kiada panupanuuda kufukuufaiyauvaa habara ngiauvau reera kagaari kagaari-ida variravai.

²⁴ Kagaari kagaariida varuduu Roomaa rapira kieetaivo ari ngiaammuauya tuduu inna vitada ngiari nnauvakira viravai. Vida ngiari nnauvaki yapa kiooduu iya kieetaivo iya tunoo: Inna ripiikio Yutayaiya innara pinaa kua kiaa oyaivaa ariinoo tinai ta rikiaaravee, ²⁵ tuduu yeenaivaadiri inna ranaa rau kiada ripiikiaara uduu Pauruuso rapira vaidi kieeta voovai ivaki duuvaa tunoo: Ngia vaidi voovono Roomaa yanaivaa utiivaa ripiikiaavainnee? Ngia vaidiiya hama kua pinaaki yapeeraida sabi ripiikiaavainnee? Ngia iikiaa mmoori aataruuvo itaivainnee? ²⁶ tuduu rikioo ii vaidi ivo ari kieeta tuanaivaasi vioo tunoo: E aaniivai iinarainna iikiannanee? Aa vaidi aavo Roomaa yanaivaa varai vaidivaivee, ²⁷ tuduu rikioo kieeta vaidiivo Pauruusaasi vioo inna yaparainno tunoo: Ni giaa ni mianee. A kutaa Roomaa yanaivaa varaanna vaidikuannee? tuduu rikioo inna sai tunoo: Kutaa na varauvaivee, ²⁸ tuduu rikioo kieeta vaidiivo tunoo: Na pinaa sikauyauvaa kagaari kiee Roomaa yanaivaa varauvaivee, tuduu rikioo Pauruuso tunoo: Ni napoovaano Roomaa yanaivaa varoovono ni mmata kiooduu na variee yanaivaa varaivaara na Roomaa vaidivai variauvai. Na ivaa varauvaara aanna i yaatarauvaivee, ²⁹ tuduu rikiada ivo itaa kua tuu saivaata vaidiiya inna ututuuma kiada inna yaparaida ripiikiaara uuya hayida oro ngieerayaa diravai. Duduu kieeta vaidiivootama aatuuravai. Pauruuso Roomaa vaidivai vaa iya yeenaivaadiri inna ranaa rau kioovaara kieeta vaidiivootama aatuuravai.

Pauruuso kua yeena raira vaidiiya avuuyauvunu diravai

³⁰ Vauya patauduu kieeta vaidiivo Yutayaiya Pauruusaa kua pinaana yapoo kua oyaivaa rikiaanaraivaara ari ngiaammuauya tuduu iya Pauruusaa ranaa rau kioo yeenaivauvaa rukusaa kiooduu Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata kua yeena raira vaidiiyaatama tuduu nuunauduu Pauruusaa vitoo tuma iya avuuyauvunu kiooduu dioo vairavai.

23

¹ Pauruuso dioo vainno kua yeena raira vaidiiya too nnaasu vainno iya tunoo: Ni seenayaso, na yaata utuee na mmannammannama kiee Anutuugaa avuuvau yoke-taama nnaasu varia ree ngiee ngiee aanna makee homo na yoketaama variauvavee, ² tuduu rikioo vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaivaa nnutuuvo Ananiaaso vaidiiya Pauruusaa vainima dida vauya inna kuasiivaa rutuukiateera tuduu ³ rikioo Pauruuso inna tunoo: Fai Anutuugo sai i ruputinaravaivee. A sikau hanikia maisaivau poosa nnoori yoketaivaa siikakiaivaa roosiikiannakuavee. I aakiaivaki maisainoo. A

variee Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaara kua pinaivaki ni yapa kiaannanoo. Mo vaidiiya ni ruputateeraivaara a tiee Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa hatokaannanoo, ⁴ tuduu rikiaada vaidiiya inna vainima dida vauya Pauruusaa tunoo: Mo a Anutuugaara kati puara hudeera kieeta tuanaivaa maisa kua kiannanoo, ⁵ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Ni seenayaso, ivo Anutuugaara kati puara hudeera kieeta tuanaavai variivaa hama na tee rikiauvai. Anutuugaa kua fafaaraivo vainno ivaara tinoo: Sa ai seenaiya kieeta vaidiiivaara kua maisaivaa kianee, tiivaivee.

⁶ Pauruuso itaa kua kua kioo kua yeena raira vaidiiya arinaima tooduu vooya Satuukaiya varuduu vooya Farisaiya variravai. Varuduu ivo pinaama iya tunoo: Ni seenayaso, na Farisai vaidivai. Ni kookiaiya Farisai vaidiya mmaapuvai na variaunoo. Anutuugo tinai vaidi putuaiya kava diitaaraivaara na yaagueeqama kiauvaara aanna makee vaidiiya kua pinaivaki ni yapaano, ⁷ tuduu tuu saivaata Farisaiyaata Satuukaiyaatama ngiariiyara ngiariiyara airi kua airi kua tida vooyaano ngiari voovaugiataama yaata utuduu vooyaano ngiari voovaugiataama yaata utiravai. ⁸ Satuukai vaidiiya makemakee tunoo: Anutuugo tinai putuaiya hama kava diitaaravee, kua kiada vo kuavai keenaa tunoo: Hama mmannasaiyaata aangeraiyaatama variaano, tuduu makemakee Farisaiyaano tunoo: Fai putuaiya kava diitaaravee, kua kiada aangeraiyaraata mmannasaiyaaraatama tunoo: Variaano, tiravai. ⁹ Ivaara iya sabi kua sabi kua ruairata ruairata tuduu Farisaiyakidiri vooya kua mmaanna kua mmi-raiya dida vaidi yaagueeqama tunoo: Ta taunnano aa vaidi aavo hama koonnama varinoo. Mmannasaivonnee aangeraiivo innaata kua tiivo mo inna dataivainnee? ¹⁰ kua kiada iya pinaama buaaru tida varuduu Pauruusaa utu ratokakiaara uvaara rapira vaidiiya kieetaivo yaata utuoo aatuunno ari rapira ngiaammuauya tuduu vida gionna kiaapuuya nuuna aakiaivakidiri Pauruusaa utu raririima rada ngiari nnauvaki yapeeravai.

¹¹ Yapa kioodoo heenaki Udaanga Yisuu Kirisiiva Pauruusaa vainima duoo vainno inna tunoo: Yaagueeqama varianee. Vaa a aavakinnaa gionna kiaapu Yerusareemaiya niiyara yaagueeqama kua mmiannavai. Fai a viee mmuaikaraama yoosinna Rooma ivaki variaya kua mminaravaivee, tiravai.

Vaidiiya Pauruusaa mmaara kua yeena rairavai

¹² Patauduu vaidi Yutayaiya nuunaida Pauruusaa mmaara kuaivaa tida kua kutaivaa tasipama kua kua teerama kieeravai. Hama iya yeenna nnooriivaa nneerama kiada Pauruusaa ruputu kiada nnaagiai yeenna nnoori nnaara kuaivaa kua kutaivaa tasipama tiravai. ¹³ Vaidi itaa kua tuuya taara vaidi yuku yaaku taika kiooyaano (40) nuunaida kua kutaivaa tasipama tiravai. ¹⁴ Kua kutaivaa tida Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaiyaata vaidi yokovaiyaatama vida tunoo: Ta nuunaida hama yeenna nnooriivaa nneerama kiada Pauruusaa ruputu kiada nnaagiai yeenna nnoori nnaara kuaivaa yaagueeqama kutaavaivee kiaunnavai. ¹⁵ Ngieenoo kua yeena raira vaidi kieetaiyaata Rooma rapira kieetaivaatama unnakua tida kiatee: Pauruusaa vatee tiisi nninai ta inna yaparaida kua oyaivaa tuqinnama rikiaaravee, tikiai vitada vainima nnikiai ta inna ruputuaaravaivee, tiravai.

¹⁶ Iya itaa kua tuduu rikioo Pauruusaa nnaudiivo iya kua kutaavai tuu kuaivaa rikioo vioo vioo rapira vaidiiya nnauvaki oro Pauruusaa kua mmiravai. ¹⁷ Kiaa mmuduu rikioo Pauruuso kieeta vaidi voovai aayanna tuduu innasi nnuduu rikioo inna tunoo: Aa ngiaammuaa aavaa vatee kieeta tuanaivaasi kuane. Vioo iva kua voovai inna kua mminaravaivee, ¹⁸ tuduu rikioo kieeta vaidiiivo inna vitoo kieeta tuanaivaasi vioo inna tunoo: Oovi nnauvaki varii vaidi Pauruuso niiyara tikiai na numa rikiauko tinoo: Aa ngiaammuaa aavaa vatee kieeta vaidiiivaasi kuane. Vioo iva kua voovai inna kua mminaravaivee, tikiai rikiee na inna vatee aisi ngiaunoo, ¹⁹ tuduu rikioo kieeta vaidi tuanaivo ngiaammuaavaa yaakuuvau utuoo inna vitoo ngieera voovau vioo inna

yaparainno tunoo: A aanii kuavai ni giaa ni minarainna kiannanee? ²⁰ tuduu rikioo inna sai tunoo: Yutayaa vaidiiya turau i yaparakiaraivaara vaa kua kutaa yeena rau kiaavai. Fai iya turau unnakua tida i yaparaida kiaara: Pauruusaa vitee tiisi nninai ta inna yaparaida kua oyaivaa tuqinnama rikiaaravee, kiaaravai. ²¹ Ai yaatu sa iya kuaivaa rikiaanee. Taara vaidi yuku yaaku taika kaiya (40) haumaki varida Pauruusaa mmaara faannaida variaivaara sa iya kuaivaa rikiaanee. Iya yeenna nnooriivaa hama nneeraida Pauruusaa ruputu kiada nnaagiai yeenna nnoori nnaaraivaara ngiari kua kutaivaa kiaavai. Vaa iya teerama kiada a ee-oo kianeera faannaida variaavaivee, ²² tuduu rikioo kieeta vaidiivo inna tunoo: A ni giaa ni mianna aavaara sa vaidi voovai kiane: Na inna kiasa mmiauvaivee, kiane, kiasa kioo inna titooduu viravai.

Rusiiva Pauruusaa titooduu mmata kieeta Perekiinnasi viravai

²³ Vuduu kieeta tuanaivoono rapira vaidiiya kieetaivaitana aayanna rooduu innasi nnuduu ivaitana tunoo: Rapira vaidi kaayau (200) tida puara hoosayaa kareera vaidi vooya (70) tida mmataa utira vaidi kaayau (200) tikiai iya heenaki yoosinna Kaisariaa kuatee. ²⁴ Puara hoosa vooyauvai Pauruuso kuanaraivaara teeraida safuuma inna vitada mmata kieetaivaa nnutuuvo Perekiinnasi kuatee, ²⁵ kiasa kioo kieeta vaidiiva Perekiinnani yanaivaa fafaara roo tunoo:

²⁶ Na Karautii Rusiivaano a ti kieeta vaidi yoketaivaa Perekiinna na aini aa yanaa aavaa fafaara raunoo. A yoketaamainna variannanee? ²⁷ Vaidi Yutayaiya aa vaidi aavaa utu kiada vaidi inna ruputuduu putinara uduu na rikiaaduu ivo Roomaa yanaivaa varai vaidivai varuuvaara na nini rapira vaidiiyaata viee inna vitee inna yoketaama yapa kieeravai. ²⁸ Yapa kие kua pinaivaki inna yapa kioovaa na rikiaanaree kiasa inna vitee ngiari kua yeena raira vaidiiyasi viravai. ²⁹ Viee rikiaaduu iya ngiari kua mmaanna tuu kuaivaara yaata utida kua pinaivaa innaki yapeeravai. Yapooavaara na yaata utuee kiasano: Ivo dee mmoori maisavai iiravaara ta oovi nnauvaki inna yapaaranee? Vara ta inna ruputikio putinannee? kiasa kие rikiaaduu hama ivo mmoori maisa voovai uuvootairavai. ³⁰ Ngiaammuauvo ni giaa ni muu kuaivaa na rikiaaduu iya inna mmaara kua kiasa yeena rau kieeravai. Na rikiee akiairauduu inna titaaduu aisi viravai. Vuduu na kua pinaivaki inna yapa kieera vaidiiya kiasano: Perekiinnasi vida kua pinaivaki Pauruusaa yapaatee, tiravaivee. Karautii Rusiiva yanaivaa fafaara roo itaa kua tiravai.

³¹ Fafaara rooduu rikiada rapira vaidiiya ivo iya kiasa mmuuvaugiataama iida heenaki Pauruusaa vitada vidada yoosinna Adipatirii yapa kiada ³² vauya patauduu yukuyaa nuaira rapira vaidiiya kava vara ranada ngiari nnauvakira nnuduu hoosayaa nuairaiya Pauruusaa vitada ³³ yoosinna Kaisariaa ivaki vida mmatayaa reemi rada Karautii Rusiiva roo yanaivaa vaidi kieetaivaa mmida Pauruusaa vitada inna mmiravai. ³⁴ Mmuduu too yanaivaa yaarummua kioo Pauruusaa tunoo: Dee mmatavakidiri a ngiannanee? tuduu rikioo Pauruuso tunoo: Kirikiasa mmataivakidiri ni noova ni mmateeravaivee, ³⁵ tuduu rikioo Perekiiva tunoo: Kua pinaivaa aiki yapa kieera vaidi- iya nnikiai rikiee fai na i kuaivaa rikiaanaravaivee, kiasa kioo tuduu ari ngiaammuauya Pauruusaa vitada Herootaa nnau pinaivaki yapa kiooduu vooya innara haitaturavai.

24

Yutayaa vaidiiya kua pinaivaa Pauruusaaki yapeeravai

¹ Yaaku sai suaivai taika kiooduu Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaivaa nnutuuvo Ananiaaso vaidi yokovaa vooyaatama vaidi voovai kua mmaanna oyai arinaima rikioovaa nnutuuvo Tereturuunnaatama vitoo Kaisariaa viravai. Oro vaidi kieeta Perekiinna avuuvau dida vaidi kua pinaivaa Pauruusaaki yapoo kuaivaa inna kiasa mmiravai. ² Inna kiasa mmuduu rikioo Perekiiva tuduu Pauruuso nnuduu Tereturuuva diitoo kua pinaivaa Pauruusaaki yapoo Perekiinna tunoo:

Ti kieeta yoketaakuavee. A tinni yoketaa vaidikua ti haitatuukiannani hama ta vo yoosinnaiyaata rapuaunnvai. A yaata yoketaakua mmoori yoketaivaa iinna variannano ti mmataivo yoketaivoo. ³ Ta vo yoosinna vo yoosinna variaunnaiya mmuakiaa suai a iikiannaivaara ta sirigaida aiyara kua yoketaivaa kiaunnaanoo. ⁴ I pirisainoora hama na hokoba suaivaa aita kua tinaravee. Na paanna kuavai tinai a tiyara boo tie ni kuaivaa rikiaanee. ⁵ Ta taunnano aa vaidi aavo vueennvai. Ivo mmuakiaa yoosinnaiyauvaki nuainno varioo ari kuaivaa Yutayaa gioonna kiaapuuya kiaa mmuduu innara ooqoo tida sabi kua sabi kua ruairata ruairata tiravai. Ivo Nasareetaa vaidiivaa aataruuvau nuairaiya kieetaivovee. ⁶ Ivo ari voopinnaa vaidiivaa vitoo ti nuunaira nnau pinaivaki yapano ti nnauvo maisainoora tida ta inna utiravai. (Utida ti mmaanna tuu kuaivaara inna yaparakiaara uudu ⁷ rapiraiya kieeta Rusiiva tuoo pinaama ti ruputu kioo inna vitoo viravai. ⁸ Vitoo vioo ti tunoo: Perekiinnasi vida kua pinaivaa Pauruusaaki yapaatee. Ivo itaa kua tiravai.) Fai eenoo aa vaidi aavaa yaparainna rikiano mmuakiaa kuavai ta innaki yapaunnaivo kutaavai vainaravaivee, ⁹ tuduu rikiada Yutayaa vaidi ivaki varuuyaataama Tereturuuva itaa tuu kuaivaara kutaavaivee tiravai.

Pauruuso Perekiinna avuuvau diravai

¹⁰ Tuduu vaidi kieetaivo Pauruuso kua kiaiveera kieetaivaa nnuyau ruduu rikioo Pauruuso tunoo:

Vaa na tauvai. A kaayau nuanu aa mmata aavau variayara diraikuavee. Ivaara neneenoo kua pinaivaa niiki yapa kiaa irisai kuaivaa i kiaa i mmiauuko ni yoke-tainoo. ¹¹ Fai a iya yaparainai i kiaa i mmiaaravee. Na Yerusareema Anutuugaa ni ausa mmuduuyaivaa mminara kuaadu yaakuuvaitana yukukidiri taara suai nnaasu taikeravai. ¹² Ii suai ivaki vaidi Yutayaiya ni tooduu hama na nuunaira nnau pinaivaki kaayau kua gioonna kiaapuuyaata tie hama na iya nuunaira nnauyauvakiata yoosinnaiyauvakiataa gioonna kiaapuuya kiaadu sabi kua sabi kua ruairata ruairata tiravai. ¹³ Kua pinaivaa makee iya niiki yapaivo inna hama oyainnaataivai. Hama fai iya ivaa oyaivaa kooyaa i vitaakiaaravai. ¹⁴ Na aa kua aavaa kooyaa i kiaa i mminaravee. Iya Yisuunna aataruuvauudiri unnakua kiaa haubayama iikiaa aataru ivau na nookiauvai. Ti rubuungainna Anutuugaa tuanaivaa na ni ausa mmuduuyaivaa mmiauvai. Mmuakiaa kuaiyauvo Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaki vaiyauvaata forofetaiya kuaivaki vaiyauvaataa na rikiee kiaunoo: Kutaavaivee, kiauuvai. ¹⁵ Aa vaidi kua pinaana ni yapa kiaa aaya faannaida yaata utida kiaanoo: Mmuakiaa vaidi yoketaiyaata maisaiyaataa putuaivakidiri fai Anutuugo tinai diitaaravee. Iya itaa kua kiaa kiada yaata utida faannakiaivaugiataama neetaata yaata utuee faannakiauvai. ¹⁶ Ivaara na Anutuugaa avuuvauunnaata gioonna kiaapuuya avuuyauvunuaataa mmannammanna yoketaama iikiauukoko hama maisama variraivo ni yaatana vaivai.

¹⁷ Na kaayau nuanu vooyauvai vo yoosinnayauvaki variee kava vara ranee ngiee sikauyauvaa kati mmanna haipuuyani kiaiyauvaa ni seena gioonna kiaapuuya mmiee Anutuugaara kati puaraivaa hudaanara nniravai. ¹⁸ Na mmaanna tuu kuaivaa hatokoovaa irisai iira aataruuvaa iima taika kiee puaraivaa hudee variaaduu vaidi Yutayaiya nuunaira nnau pinaivaki ni teeravai. Ni too suaivaki hama gioonna kiaapuuya ni suvuida sabi kua sabi kua ruairata ruairata tiravai. ¹⁹ Vaidi Yutayaiya mmata Asiaivakidiri nnuuya nnaasu ivaki varida ni teeravai. Iya na koonnama iikiaivaa tootiri. Iyaano numa i avuuvau kua pinaivaa niiki yapaatirivee. ²⁰ Na kua yeena raira vaidiia avuuyauvunu diee vakiaa suaivaki kutaa mmoori maisaivaa na uuvaa iya teeda kua yeena rautiri. Vaa tooya makee aavaki varida i kiaa i mmiaatirivee. ²¹ Na iya avuuyauvunu diee vakiaa suaivaki mmuaa kuavai nnaasu na aayanna ree kiaanoo: Anutuugo tinai vaidi putuaiya kava diitaaraivaa na kutaavaivee kiauvaara aanna

makee ngia kua pinaivaa niiki yapaanoo, tiravai. Ii na kiaa kua ivaa nnaasu fai iya i kiaa i mmiaaravaivee.

²² Pauruuso itaa kua tuduu rikioo Perekiiva vaa Yisuunna aataruuvau nuau mmayaayaivaa arinaima rikioo iya kava kua kiaaraivaara iya ooqoo tioo tunoo: Rapira kieeta Rusiiva nninai tee fai na ngii kuaivaa radudaanaravee, ²³ kiaa kioo vaidiivo Pauruusaa haitatuuvaa tunoo: Oovi nnauvaki inna yapa kiee kati yoketaama inna haitatuunna sa inna yuku yaakuuyauvunu yeena rairama kiee inna seenaiya hama innasi vai mminnaiyauvaa varada numa inna mmiaaraivaara sa ooqoo kianee, tiravai.

Pauruuso Perekiiva Durusirooya avuuvaitanau diravai

²⁴ Vo suai voovaki Perekiiva ari nnaata Yutayaa gionnaivaa nnutuuvo Durusiroonna vitoo numa varioo Pauruusaara tuduu innasi ngioo Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tuu kuaivaa ivaitana kiaa mmuduu rikieeravai. ²⁵ Rikiooduu Pauruuso safuuma variraivaara tioo vaidiiva ngiari mmamma iira aataruuvaa ooqoo tiraivaara tioo Anutuuoqo gionna kiaapuuya yaparaira suaivo nninaraivaara tuduu rikiooduu Pereki-inna aatuuduu tunoo: Anna makee kuane. Na yapooma teeno suai voovai kati vainai fai na aiyara tinai ngianee, ²⁶ kiaa kioo Pauruuso ari kati mmaanai kuanaraivaara sikau vooyauvai inna mmnaraivaara yaata utuoo faannainno variravai. Ivo itaama yaata utuuvaa makemakee Pauruusaara tuduu innasi nnuduu innaata kua tiravai.

²⁷ Iya itaama iida varuduu taara nuanu taika kioodoo vaidiivaa nnutuuvo Porikii Peseteeva kieeta vaidi Perekiinna mmaataivaa vareeravai. Varooduu rikioo Perekiiva Yutayaa vaidiyyara mmoori yoketaivaa iinaree kiaa Pauruusaa pikiooduu oovi nnauvaki homo variravai.

25

Rooma kieetaivaasi Pauruuso na kuanaravee tiravai

¹ Peseteeva iya kieetavai numa varuduu taaravooma suaivo taika kioodoo ari yoosinna Kaisariaa pikioo Yerusareema viravai. ² Oro varuduu Anutuuoqaaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi Yutayaiya kieetaiyaatama innasi nnida kava kua pinaivaki Pauruusaa yapoo kuaivaa inna kiaa mmiravai. ³ Kiaa mmi taika kiada yamaa kua yamaa kuaivaa tida inna yaparaida tunoo: A ee-oo tino Pauruuso Yerusareema nnino ti yoketaakiaivee, tiravai. Pauruuso aataru tammaivau nninai iya inna ruputuaaraivaara iya kua yeena raida itaa kua tiravai. ⁴ Tuduu rikioo Peseteeva iya sai tunoo: Pauruuso homo Kaisariaa oovi nnauvaki varinoo. Kiisa suai fai na kava vara ranee ipi kuanaravai. ⁵ Tikiai ngiikidiri kieetaiyaata ni tasipama vida teekio Pauruuso mmoori maisaivaa uuvo vainai iya kava kua pinaivaki inna yapaatee, tiravai.

⁶ Peseteeva itaa kua kiaa kioo yaaku saivai sainaidiri taaravoomannee vara yaakuuvaitana suaivaa iya tasipama varuduu taika kioodoo kava vara ranoo Kaisariaa viravai. Vauvo patauduu kua radudeera nnauvaki oro ivaki varioo vaidiiva tuduu Pauruusaa vitada ⁷ innasi nnuduu vaidi Yutayaiya Yerusareemadiri nnuuya kua pinaa kaayau ari vookarauyauvaa innaki yapada rikiooduu hama oyaiyauvootairavai. ⁸ Hama oyaiyauvootauduu Pauruuso iya kuaivaa irisaivaa tunoo: Hama na Yutayaiya mmaanna tuu kuaivaa hatokeeravai. Hama na nuunaira nnau pinaivaki mmoori maisaivaa iiravai. Hama na Roomaa kieeta tuanaivaa kua aataruuvaa hatokeeravaivee, ⁹ tuduu rikioo Yutayaa vaidiyyara Peseteeva mmoori yoketaivaa iinaree kiaa ivo Pauruusaa yaparainno tunoo: A Yerusareema i kuatainne? Fai a ivaki vinai aa kua aavaa kava aiki yapakiai fai na rikiaanaranee? ¹⁰ tuduu rikioo Pauruuso inna kuaivaa sai tunoo: Roomaa kieeta tuanaivaa kua pinaivaa radudeera nnauvo aanna ivovee. Vaa na aikiooma i avuuvau diaukai iya kua pinaivaa niiki yapaanoo. Eenoo ni kuaivaa radudaannaivo inna yoketaavai. Vaa a taannavai. Hama na Yutayaiya aataruuvaa hatokeeravai. ¹¹ Na kua aataruuvaa hatokee mmoori maisaivaa iikiautiri. Eenoo kiannani iya ni ruputuaatirivee. Hama na putinaraivaara ooqoo kiauvi. Iya kua

pinaivaa niiki yapaivo hama kutaavai vainoo. Hama vaidi voovoono yopeema ni vitoo iya mmimaravai. Na Roomaa kieeta tuanaivaasi vino ni kuaivaa radudaanaravee, ¹² tuduu rikioo Peseteeva ari vaidi tinni yoketaiya tasipama kua kua kioo Pauruusaa tunoo: Inna aikioovee. A Roomaa kieeta tuanaivaasi kuanee tinai fai na i titanai kuanaravaivee, tiravai.

Pauruuso Akiripaaya Berenikiooya avuuvaitanau diravai

¹³ Suai nnaagiai voovaki Yutayaiya kieetaivaa nnutuuvo Akiripaava ari nnaataivo Berenikiooya yoosinna Kaisariaa tiida Peseteeva kieetavai varuuvaara innara kua yoketaivaa kuaaraivaara tiiravai. ¹⁴ Tuma varida rikioodu Peseteeva Akiripaanna Pauruuso oovi nnauvaki varuu kuaivaa kua mmioo tunoo: Vaidi voovai oovi nnau aavaki variivaa Perekiiva pikiaikio homo hara kioo varinoo. ¹⁵ Na Yerusareema variaa suaivaki vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata Yutayaa yokovaiyaatama kua pinaivaki inna yapa kiada inna ruputuaneera ni yaparairavai. ¹⁶ Yaparauduu na iya kiaanoo: Vaidiivaa vaidi vooya kua pinaana inna yapaivaa hama ta Roomaiya tauraa inna ruputuaneera kiaunnvai. Vaidi vooyaano numa kua pinaivaa vaidi voovaaki yapa kiaikio ivo iya kuaivaa irisai tikiai rikiada ta iya kuaivaa radudaunnvai. Roomaiya aataruuvo itaama vaivaivee, ¹⁷ kiaaduu rikiada iya mmuakiaaya numa aavaki vauya patauduu na akiiraama kua radudeera nnauvaki oro variee kiaaduu iya Pauruusaa vitada nniravai.

¹⁸ Nnudu kua pinaivaki inna yapeera vaidiia diitooduu iya ari vookarau mmoori maisaivaki inna yapa kioovaara na yaata utuaaduu ¹⁹ ngiari Anutuugaara iira aataruuvaa nnaasu innara iya nnannatooduu kua pinaivaki inna yapeeravai. Vaidi putuuvaa nnutuuvo Yisuunnara Pauruuso tunoo: Varinoo, tuuvaara innara iya nnannatooduu kua pinaivaki inna yapeeravai. ²⁰ Yapa kioodu rikiee na kua oyaivaa rikiaanaraivaara kumimakama kiee Pauruusaa yaparaina kiaanoo: A Yerusareema i kuatainne? Fai a ivaki vinai aa kua aavaa kava na rikiaanarannee? ²¹ kiaaduu rikioo Pauruuso ooqoo tioo ni yaparainno tunoo: Fai vaidiia ni haitatuukiai na Roomaa kieetaivaasi vino ni kuaivaa radudaanaravaivee, tuduu rikiee na haitatuura vaidiia kiaanoo: Inna haitatuukio yapooma aataruuvo kooyaa vainai na Roomaa kieeta tuanaivaasi titano kuanaravaivee, ²² tuduu rikioo Akiripaava tunoo: Aa vaidi aavaa kuaivaa ni rikiaatainoo. Neenoo inna kuaivaa rikiaanaravee, tuduu rikioo Peseteeva inna sai tunoo: Fai a turau inna kuaivaa rikiaanaravee, tiravai.

²³ Vauya patauduu Akiripaaya Berenikiooya ngiari uyira raira yoketauyauvaa vara uyu rau varada rapira vaidi kieetaiyaata yoosinna kieetaiyaatama tadadama nnida varuduu gioonna kiaapuuya iya teeda nnaasu vauduu kua radudeera nnauvaki nnida viravai. Oro varuduu Peseteeva ari ngiaammuauya tuduu Pauruusaa vitada nniravai. ²⁴ Nnudu rikioo Peseteeva tunoo: Kieeta vaidi Akiripaavaata mmuakiaa gioonna kiaapu aavaki variayaatama rikiaatee. Vaa ngia aa vaidi aavaa taavai. Mmuakiaa Yutayaa gioonna kiaapu aavaki variayaata Yerusareema variayaatama kua pinaivaa innaki yapaaraivaara niita kua tiravai. Kua tida varida aayanna reeda tunoo: Ruputu kikio putuaivee, tiravai. ²⁵ Tuduu na iya kuaivaa rikiaaduu hama ivo mmoori maisa iiravaara tida na kiaaduu hama inna ruputuduu putiravai. Ariinoo tunoo: Na Roomaa kieeta tuanaivaasi kuanaravee, tuuvaara na inna titaanaraivaara ee-oo tiravai. ²⁶ Na ivaara Roomaa kieetaivaani yanaivaa fafaara raanaree kiauko hama kua oyaivootainoo. Kieeta Akiripaa-o, itaama vainai na i avuuvaunnaata aavaki variaya ngii avuuyavunuaatama inna vatee yapa kinai ngia inna kuaivaa rikiada oyaivaa ni giaa ni mikiai na Roomaa kieetaivaani yanaivaa fafaara ranaravai. ²⁷ Vaidi oovi nnauvaki variivo hama tomeda ivo uu oyaivootaivaara na kati titano vino hama safuunaravaivee, tiravai.

26

Pauruuso Akiripaanna avuuvau ari kua irisaivaa tiravai

¹ Tuduu rikioo Akiripaava Pauruusaa tunoo: Kua pinaivaa aiki yapaivaa irisaivaa eenoo aiyara yaata utuee kuaivaa ni giaa ni mianee, tuduu rikioo Pauruuso ari yaakuuvaa raduda utuoo irisai kuaivaa inna kiaa mmioo tunoo:

² Ti kieeta Akiripaa-o, Yutayaa vaidiiaa mmuakiaa kua pinaivaki ni yapaivaa irisai kuaivaa makee na i kiaa i mminaraivaara rikiauuko ni yoketaiwoo. ³ A mmuakiaa Yutayaiya iikiaa aataruuyauvaa arinaima rikiaannaivaara na i kiaa i mminaraivaara ni yoketaiwoo. Ivaara na yamaa kuavai i yaparaina kiaunoo: Tirooma variee ni kuaivaa rikiaanee, kiaunoo.

⁴ Na kiisayaa nini yoosinnaivakiaata Yerusareemaivakiaatama varia ree ngiee ngiee variauvaa vaa mmuakiaa vaidi Yutayaiya teeda rikieeravai. ⁵ Na variee vaidi Farisaiya aataruuvaa iiravai. Ta vaidi Farisaiya Anutuuqaara uu aataruuvaa iiravai. Ta vaidi Farisaiya Anutuuqaara uu aataruuvaa safuuma iida mmuakiaa gioonna kiaapuuya Anutuuqaara uu aataruuvaa yaatareeravai. Na Farisaiya aataruuvaa tuqinnama uvaa hokoba suai vaa vaidi Yutayaiya taavai. Ivaara iya kooyaa kiatainai aikiooma fai ivaara kiaaravai. ⁶ Nnaaru Anutuuqo ti rubuungainna ari kua kiaa teerama kioo kuaivaa iya mmuuvaaara na yaagueeqama yaata utuee faannakiauvaara aanna makee na aavau diee vakiaukai iya kua pinaivaa niiki yapaanoo. ⁷ Ii kua kiaa teerama kioo kua ivaa ti oyai yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitanaakidiri diaunnaiya ta ivaa varaaraivaara yaata utida heenagieena ikiannagisanna Anutuuqaa ti ausa mmuduuyaiyauvaa mmiaunnavaai. Ti kieeta Akiripaa-o, na ii kua kiaa teerama kioo kua ivaa puaisa utuee faannakiauvaara Yutayaa vaidiiaa kua pinaivaa niiki yapaanoo. ⁸ Anutuuqo tinai vaidi putuaiya kava diitaaraivaara ngia Yutayaiya kutaavaivee kiataama vaikiainnaata unnakuavee kiaanoo. Ngia aaniiraida itaa kua kiaanee? Kutaa kuavaivee.

⁹ Nnaaru neneenoo yaata utuaaduu nini yaataivoono tunoo: Nasareetaa vaidi Yisunna aataruuvau nuairaiya maisa mmooriivaa iikianee, ¹⁰ tuduu na Yerusareema maisa mmooriivaa yaagueeqama iya iiravai. Uuduu Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiiaa ee-oo tuu yanaiyauvaa ni muduu na varee Anutuuqaa gioonna kiaapuuya vitee oovi nnauvaki yapa kiaaduu varuduu vaidi vooya iya ruputikiai putuateera tuduu neeta kiaanoo: Ruputikiai putuatee, tiravai. ¹¹ Kiaa kiee na kaayauneetu iya nuunaira nnauyauvaki nuaina iya Yisuunnara maisa kua kiateera na iya ripiina iya ruputateera tiravai. Kiaaduu ni ausaivo kaayau iyara kapikaroovaara na ngieera vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki iya ruputinara viravai.

Pauruuso ari ausa hanigioovaara iya kiaa mmiravai (Aposoroo 9:1-19; 22:6-16)

¹² Ti kieeta Akiripaa-o, ivaara na Damasakuusa viee Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiya yanaiyauvaa varee viee variaaduu ¹³ ikianna tammaaduu mmeekia ari vookarauvo suaivaa mmeekiaivaa yaataroovo ngiau aapuuvakidiri niyaa ruvuahoo ni tasipama vuuyayaatama ruvuahaeravai. ¹⁴ Ruvuaahooduu ta mmuakiaaya mmataivaki vida varada vaidi na rikiaaduu kua voovai Eporai kuaivakidiri niita kuaivaa tioo tunoo: Sauruuso, e aaniira mmoori maisa mmamma nniitaraera aataruuvaa ni iikiannanee? Nakaaraivo puara burimakauvaa yau avaikaraivaadiri ru-aikio rikioo ariinoo ari yukuuvaadiri hatookio pinaa nniitaraivo innaki vaineema a mmamma nniitaraivaa ni iikiannaivo hama giaaki vainoo. Aiki vainoo, ¹⁵ tuduu rikiee na sai kiaanoo: Udaanga-o, a gioononna kiannanee? kiaaduu rikioo ivo ni sai tunoo: Na Yisuvavee. A mmoori maisaivaa ni iikiannanoo. ¹⁶ Diitee ngiau dianee. A ni mmoori vareera ngiaammuaavai na i mmataama kiaanaraivaara na aita kua kiaunoo.

Makee a ni tee rikiaannaivaaraata yapooma na i vitainaraivaaraatama gioonna ki-aapuuya kiaa mmianee. ¹⁷⁻¹⁸ Na i titanai a gioonna kiaapu Isarairaiyasiaata ngiari voopinaiyasiaatama kuanaravai. A viee iya tinai arinaima rikiada upisi aataruuvau pikiada mmeekia tai aataruuvau vida Sataangaa yaagueeqaivaa pikiada Anutuugaa yaagueeqaivaa varaaraivaara na i titanai kuanaravai. A viee iya tinai iya niyara kutaavaivee tikiai na iya mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kinai iya Anutuuga ariiniee tii gioonna kiapuuya tasipama variaaraivaara na i titanai kuanaravai. A vinai vooya aiyara nnannateekiai fai na i vitee yoketaivau i yapaanaravai.

Pauruuso ari mmooriivaara iya kiaa mmiravai

¹⁹ Ti kieeta Akiripaa-o, na rikiaaduu ngiau aapuuvakidiri kua ni giaa ni muuvaara hama na pikieeravai. Na iiravai. ²⁰ Iina tauraa Damasakuusa viee nnaagiai Yerusareema viee nnaagiai mmata Yutayaivakiaata ngiari voopinaiya mmataiyauvakiataatama viravai. Viee na iya kiaa mmiee kiaanoo: Ngiingii ausaiyauvaa hanigiada ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuga mmida mmoori yoketaivaa iikiai fai gioonna kiapuuya teeda kiaara: Vaa kutaa ausa hanigiaano, kiaravai. ²¹ Na itaa kua kiaivaara na nuunaira nnau pinaivaki kuaaduu Yutayaa vaidiia ni utu raririima rada ni ruputuaara iiravai. ²² Ni ruputuaara uu suaivakidiri Anutuuga ni tasipama varia roo ngioo ngioo aanna makee homo ni tasipama varinoo. Ivaara hama aaniivaara na aavaki diee vaina vaidi nnoonnaiyaata vaidi kuminaiyaatama kuaivaa kiaanoo. Musiivaata porofetaiyaatama fai yapooma vainaraivaara fafaara roo kuaivaa nnaasu na kiaanoo. ²³ Musiivaata forofetaiyaatama Anutuuga mmataama kioo vaidiivaara kiaanoo: Fai ivo mmamma nniitaraivaa varoo putiivakidiri ivannaadee kava diitaanaravai. Diitaivono mmeekia tai aataruuvaa gioonna kiaapu Yutayaiyaata ngiari voopinaiyaatama kiaa mminai rikiada ausa hanigiakio iya vitoo yoketaivau yapaanaravaivee. Musiivaata forofetaiyaatama itaa kua tuu kuaivaa neeta mmuai kuaivaa kiauvaivee.

²⁴ Pauruuso ari tuu kuaivaa irisaivaa itaa kua tuoo varuduu rikioo Peseteeva puaisakama inna tunoo: Pauruuso, a yaata duunakuavee. A kaayau yanaiyauvaa yaaruannanono i yaataivo duunainoo, ²⁵ tuduu rikioo Pauruuso inna sai tunoo: Ti kieeta yoketaa-o, hama na yaata duunavaivee. Na kiau kuaivo safuuma kutaa kuavai kiaanoo. ²⁶ Ti kieeta Akiripaava na kiau kua aavaara safuuma rikiaivaara na yaagueeqama innaata itaa kua kiaanoo. Vaa na tauvai. Hama na hataumaki ni mmooriivaa iikiaivaara ivo mmuakiaavai too rikiaivaivee. ²⁷ Ti kieeta Akiripaa-o, a ti forofetaiya kuaivaara kutaavaivee kiannanee? Vaa na tauvai. A kutaavaivee kiannavaivee, ²⁸ tuduu rikioo Akiripaava Pauruusa sai tunoo: Anna makee a kiisa suai niita kua tiee yaata utuee kiannano: Ivo ausa hanigioo Yisuunna aataruuvau kuaiveenna kiannanee? ²⁹ tuduu rikioo Pauruuso inna sai tunoo: Mo kiisa suai na aita kua tinai a ausa hanigiaanaranee? Vara hokoba suai na aita kua tinai a ausa hanigiaanaranee? Hama neeta taunoo. Eetama gioonna kiaapu makee ni kuaivaa rikiaiyaatama ausa hanigiada ni roosiima variateeraivaara na Anutuugaata kua tiee yaaku varaunoo. Aa ni ranaa rau kioo yeenaiyauvaara hama na itaa kua kiaanoo. Na ausa hanigiauvaara itaa kua kiaanoo.

³⁰ Pauruuso itaa kua tuduu rikiada Yutayaiya kieetaivoota mmata kieetaivootama Berenikioovaata gioonna kiaapu vooyaatama diitada ³¹ mmaanai vida ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida tunoo: Aa vaidi aavo hama mmoori maisavai iikiai teeda rikiadaata iya inna oovi nnauvaki yapa kiada inna ruputikio putuaiveeraivaara iikiaanoo, ³² kiaa kiada Akiripaava Peseteenna tunoo: Hama aa vaidi aavo na Roomaa kieeta tuanaivaasi kuanaravee tutiri. Vaa oovi nnauvakidiri mmaanai tuoo vutirivee. Akiripaava itaa kua tiravai.

27

Pauruuso siipaivaki karoo Rooma viravai

¹ Ta mmata Itariaa kuaara kuaivaa kiaa yeena rau kiaannaduu rikiada vaidi haitaturaiyaano Pauruusaata ngiari vo vaidi oovi nnauvaki varuuyaatama vaidiivaa nnutuuvo Yuriinna mmuduu haitaturavai. Ivoono Roomaa kieeta tuanaivaa rapira vaidi vooya kieetavai variravai. ²Varuduu ta yoosinnaivaa nnutuuvo Ataramutuu ivaki vida siipaivaki kareeravai. Ii siipa ivo mmata Asiaivau vau yoosinnaiyauvo nnoori siriivau vauvakira kuanara uuduu ivaki ta karada viravai. Maketoniaa mmataivau vau yoosinna Tesoronikii diaa vaidiivaa nnutuuvo Arisarakaava ti tasipama viravai. ³Vududuu heenauduu siipa aakiaivaki vakiaannaiya patauduu numa yoosinna Sitoona reemi raannaduu Yuriiva Pauruusaara yoketaingo innara ee-oo tuduu ari seenaiyasi vioo iyasidiri hama innasi vau mminnaiyauvaa vareeravai. ⁴Varoo kava vara ranoo siipaivaki karoo vududuu siipaivo vuupinnainnidiri yuunnaivo nnuuvaara mmata nnooriivo ututuuma kioovaa nnutuuvo Kuporoo hama yuunnaivo nnuupinnainningiaadiri viravai.

⁵Vududuu mmata Kirikiaivaata Paburiaivaata yaatarada vidada oro mmataivaa nnutuuvo Rukiaa vau yoosinnaivaa nnutuuvo Mura ivaki siipaivakidiri reemi reeravai. ⁶Reemi raannaduu Pauruusainna haitatuura kieetaivoono nuainnonno tooduu yoosinna Aresadiriaa vaidiivaa siipaivo Itariaa kuanara uuvo inna too vauduu too tuduu ta ivaki karada viravai.

⁷Kuaannaduu yuunnaivo utuduu hama ta seenada viraida tadadama kuaannaduduu suai vooyauvai taika kiooduu ta yoosinna Naitaasa vainiivau vida taannaduu yuunnaivo pinaama utuduu ta kuaara kuaannaipinnai hama yopeema viraida ta mmata voovai nnooriivo ututuuma kioovaa nnutuuvo Keretee hama yuunnaivo nnuupinnainningiaa vidada mmata araivaa nnutuuvo Saramoona yaatareeravai. ⁸Yaatarada nnoori tooyaidaa tadadama vidada oro yoosinnaivaa nnutuuvo Yoketaa Yoosinnavai vainima vau yoosinnaivaa nnutuuvo Rasiaa ivaki viravai.

⁹Vida rikiaannaduu vaa hokoba suaivo taika kieeravai. Yutayaiya Anutuuqaata kua kuaaraivaara ngiari yeenna nneeraivaara ooqoo tuu suaivo vaa taika kieeravai. Ta rikiaannaduu iqii suai ivaki yuunnaivo pinaama utuduu nnooriivo ketekaateenno varuuvaara Pauruuso ari yaata utuu kuaivaa iya kiaa mmioo tunoo: ¹⁰Vaidiso, vaa na rikiauvai. Ta siipaivaki karada vikio pinaa mmuaararavai tiisi nnino hoonahaana mmuakiaa mminnaiyauvo siipaivaki vaiyauvo fai maisaino siipaivoota maisainai vaidiivaata putuaaravaivee, ¹¹tuduu rikioo Pauruusainna haitatuura kieetaivo hama Pauruusaa kuaivaa rikieerainno siipa utuu vaidiivaa kuaivaata siipa nakaaravaa kuaivaatama nnaasu rikieeravai. ¹²Rikiooduu iya varuu yoosinnaivaki yuunna utuu suaivo hama yoketauvaara vaidi kaayaunnaano siipaivaki karada yoosinna Ponikaa kuaara iiravai. Ponikaa yoosinna yoketaivo mmata Keretee vauduu ivaki siipaivo oro dira mmaataivo yoketaavai vauvaara iya ipira kuaara iiravai. Iya ipi vida pinaa yuunna utira suaivo nninainnaata hatauma vaupinnai vara hiri variaaravai yaata utiravai.

Yuunna yaamurukaivo siipaivaa utiravai

¹³Tooya saivakidiri yuunna kiisaivo utuduu vaidiiva yoosinna Ponikaa kuaaraivaara yaata utida tunoo: Fai aikiooma ta kuaaravaivee, kiaa kiada siipaivaa utira ainaivaa nnukaivakidiri rada kiada siipaivaki yapa kiooduu mmata Keretee siriivau viravai. ¹⁴Vuduu yuunna yaamuruka pinaivaa nnutuuvo Urakuroona mmataivakidiri ¹⁵tuu siipaivaa utuduu hama yopeema siipaivo yuunna nnuupinnainningiaa vuduu siipa utuu vaidiivo siipaivaa utira yauvaa pikiooduu yuunnaivo siipaivaa utuduu yuunna vuupinnainningiaa viravai. ¹⁶Vuduu mmata kiisa vovaatavai nnooriivo ututuuma kioovaa nnutuuvo Karauta hama yuunna utuupinnainningiaa vida kanuuvo siipaivaa

araivau vauvaa utu raririima siipa aakiaivaki yapaara iikiaannaduu ti mmuaara-rooduaata ¹⁷ utu raririima aakiaivaki yapa kiada yeena yaagueeqaiyauvaa varada siipaivo havarataanarainnoo kiaa yeenaiyauvaadiri rairavai. Iya Ripuaa mmata siri-ivau nnooriivo rubaayoo siri nnuka muaraagaivaki siipaivo puaisakama uyū kioo dīoo vaivoora kiaa aatuuda siipa buruqa pinaivaa rukuasaa kiada rapugiaa aakiaivaki yapa kioodoo yuunnaivo siipaivaa kati varoo viravai. ¹⁸ Vuduu yuunna yaamuruka pinaivo utududuu vakiaannaiya patauduu siipaivo nnoori aakiaana vivoora kiaa kiada hoonā mmuaararooyauvaa vara kagaari kagaariida variravai. ¹⁹ Itaidada vakiaannaiya patauduu siipa mmoori vareera vaidiiya ngiari siipa iira mminnaa mmuakiaayauvai vara kagaari kieeravai. ²⁰ Kagaari kioodoo kaayau suaivaki ta taannaduu hama suaivootama aakiapuaivootairavai. Hameetauduu yuunna yaamuruka pinaivo utududuu ta yoketaama vida aikiooma yoosinnaivaki kuaaraivaara hama yaata utiraida pikieeravai.

²¹ Pikiooduu vaidiiya vaa hokoba suai yeennaivaa pikiooduu too Pauruuso numa iya avuuyauvunu dīoo vainno tunoo: Vaidiso, ta Keretee mmataivau varuu suaivaki ngia ni kuaivaa rikiaataama kiadaata hama ngia ni kuaivaa rikiaada Keretee pikieeravai. Ngia tauraa ni kuaivaa rikiaatiri. Hama mmuakiaa ngii hoonā mminnaiyauvo maisaitiri. Hama ngia koonnama variaatirivee. ²² Inna aikioo, ni kuaivaa rikiaatee. Sa ausa mmuaararakiatee. Fai hama vaidi voovono putinaravai. Fai siipaivo nnaasu maisainaravai. ²³ Aa heena aavaki na vaina tauko ni Anutuugaa na ni ausa mmuduuyaivaa inna mmiauvaa aangeraa voovono tuma ni tinoo: ²⁴ Pauruuso, sa aatuunna varianee. Fai a Roomaa kieeta tuanaivaa avuuvau dinaravee. Rikiaanee. Anutuugo kati aiyara yoketaama yaata utiivaara ivo vaa aini iya mmataama kioo i mmuu mmuakiaaya i tasipama siipaivaki variaya fai yoketaama variaaravaivee, tiivai. ²⁵ Vaidiso, aangeraiivo itaa kua tiivaara sa ngii mmuaararakiavee. Anutuugo ni giaa ni miivaara na kiaunoo: Fai kutaa ivo iinaravaivee, kiauvai. ²⁶ Itaama vainainnaata fai ta hama safuuma kuaaravee. Fai yuunnaivo ti utinanai ta mmata nnooriivo ututuuma kiaivaa siriivau kuaaravaivee, tiravai.

²⁷ Suai yaakuuvaitana yukukidiri taarama taarama suaivo taika kioodoo heenaki yuunna yaamuruka pinaivo ti utuduu ta nnoori sorovuaraiavaa nnutuuvo Atiriivau kuaannaduu heena tammaivaki siipa mmoori vareera vaidiiya yaata utida rikiooduu siipaivo mmataivaa vainima viravai. ²⁸ Vuduu rikiaada yaata utida aina mmuaararoovaa yeenaivaa haru kiada nnooriivaki kagaari kioodoo vuduu utu rada kiada tooduu nnooriivaki nnukaivo hokobavai (120) vairavai. Vauduu teeda vida kiisa suai kava mmataida tooduu nnooriivaki nnukaivo paannama (90) vairavai. ²⁹ Vauduu teeda sikau kaayau siriivau suvuuvau siipaivo vīoo havarateenoora aatuuda siipa rakanaiivaki aina mmuaararooyauvaa taarama taarama vara kagaari kiada pataakiaiveera yaaku vareeravai. ³⁰ Yaaku vara taika kiada siipa mmoori vareera vaidiiya ngiari toovau siipaivaa pikiada kuaaree kiaa iida kanuuvaa yeenaiyauvunudiri nnoori verenoovau reemi yapa kiada iya kanuuvaki reemi raaree kiaa unnakua tida aina mmuaararoo vooyauvai siipa kieetaivakidiri vara kagaari kuaaraivaara unnakua tiravai. ³¹ Unnakua tuduu rikioo Pauruuso rapira vaidiiyaata iya kieetaivaatama tunoo: Siipa mmoori vareera vaidiiya hama siipaivaki varikiai fai hama ngia mmuakiaaya yoketaama kuaaravee, ³² tuduu rikiaada rapira vaidiiya kanuuvaa yeenaiyauvaa hatoka kioodoo vīoo kieeravai.

³³ Vīoo kioodoo patainara uduu Pauruuso mmuakiaaya yeennaivaa nnaateera yaagueeqama kua tīoo tunoo: Ngia yaakuuvaitana yukukidiri taarama taarama suaivaa yuunna yaamurukaivo taikaanaraivaara faannaida varida hama yeenna nneeravai. ³⁴ Ivaara na yaagueeqama kiaunoo. Ngii yeennaiyauvaa nnaatee. Nneekio ngii yaagueeqainai yoketaama kuaaravai. Ngia vida hama koonnama kuaaravai. Yoketaama kuaaravee, ³⁵ kiaa kioo Pauruuso yeenna bereetaivaa varoo iya avuuvau

Anutuugaata kua yoketaivaa kiasa kioo kusii kioo nneeravai. ³⁶ Nnoo varuduu teeda mmuakiaaya kiisama iya yoketauduu iyaatama yeennaivaa nneeravai. ³⁷ Ta siipaivaki variaanna vaidiia kaayau (276) varida yeenna nneeravai. ³⁸ Nnaa taika kiada iya kaayau yeenna vuitaiyauvaa vara kagaari kioodoo siipaivo papakaanauduu viravai.

Nnooriivo siipaivaa rummua ruvuvarata kieeravai

³⁹ Vududuu patauduu siipa mmoori vareera vaidiia mmataivaa reeti teeda kumimakaida tooduu mmataivo nnooriivaa sainai sainai vauduu teeda ivaki siipaivo siriivau oro duoo vainaraivaara yaata utida ⁴⁰ aina mmuaararooyauvo nnooriivaki vauyauvaa yeenaiyauvaa hatoka kiada nnooriivaki pikiada nnoori ruvuseera yatari sagaiyauvunu yeena rau kiooyauvaa rukuasaa kiada siipa kieetaivaki buruqa vauvaa vara ngiau haru kioodoo yuunnaivo utuduu siipaivo safuuma nnoori siriivakira viravai. ⁴¹ Nnoori siriivau kuanaree kiasa vioo vioo nnoori aakiaivaki nnuka muaraagauvaki siipa kieetaivo puaisakama uyu kioo dioo vainno hama hanigiaataama kioo vauduu nnooriivo pinaama ketekaateenno siipa rakanaivaa varoo sainai ruoo sainai ruoo ruoo siipa rakanaivaa rummua ruvuvarata kieeravai.

⁴² Ruvuarata kioodoo siipa aakiaivaki oovi nnauvaki varuu vaidiia nnooriivaki suai roommu kiada ivaa karada ngiari toovau vivoora rapira vaidiia iya rupertuduu putuara uduu ⁴³ rapira vaidiia kieetaivo Pauruusaara yoketaimno inna rupertivoora iya oogo tiravai. Oogo kiasa kioo vaidi nnoori kareera aataruuvaa tuqinnama tooya tuduu nnooriivaki suai roommu kiada nnooriivaa karada kati nau viravai. ⁴⁴ Vuduu nnaagiai hama nnoori kareera aataruuvaa tooya siipa araiyauvo nnooriivau vauyauvaa utida nnooriivaa karada kati nau viravai. Vuduu ta eyommaaya itaama kati yoketaama mmataivau viravai.

28

Ta yoosinna Meretee viravai

¹ Vida rikiaannaduu mmata nnooriivo ututuuma kioovaa nnutuuvo Meretee vauduu ² gioonna kiaapu mmaayootaiya tiyara pinaama yoketauduu vati ruduu ririkia utuduu iya ikia tiini hara kiada tiyara tuqinneeravai. ³ Tuqinnoduu Pauruuso ikia aangan-gariyauvaa porooma utuoo numa ikiaivaki kioodoo too inna totookauduu ivakidiri yapai quaiha roosuvo Pauruusaa yaakuuvau unnu kioo vairavai. ⁴ Unnu kioo vauduu mmaayootaa gioonna kiaapuuya ivaa teeda ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida tunoo: Kutaa, aa vaidi aavo vaidiia rupertikiai putuua vaidivai. Irisai hama inna variravootainoo. Ivo nnooriivau ngioo hama putivai. Aa yapai aavoona inna gutu kino putinaravee, ⁵ tuduu rikioo Pauruuso yapaivaa ari yaakuuvauvadi rummua ruvuaa ikiaivaki kioodoo hama kiisama inna yaakuuvo nniitareravai. ⁶ Hama nniitarooduu gioonna kiaapuuya inna mmammaivo yootano ivo putuainaaree kiasa kiada hokoba suai faannaida varuduu hama inna mmammaivo yootoduu hama ivo putuduu keenaa innara yaata utida tunoo: Ivo anutuuvovee, tiravai.

⁷ Tuduu ta nnoori siriivau variaannaduu mmata kieetaivaa nnutuuvo Pupiriinna mmataivo vainima ivau vairavai. Vauduu ta innasi kuaannaduu ivo tiyara yoketaama tuqinnoduu taaravooma suai ta inna tasipama variravai. ⁸ Varida taannaduu Pupiriinna koova nniitarooduu ari mmaataivau nnaasu vainno varuduu inna mmammaivo ikiayanaa tooduu naara duduuduu rikioo Pauruuso inna nnauvaki vioo innara yaakuu vara kioo ari yaakuuvaitana innayaa utuduu inna nniitaroovo taikeravai. ⁹ Taikooduu rikiaada mmuakiaa gioonna kiaapu nniitarooya ii mmata nnoori ututuuma kioo mmata ivaki varuuya nnuduu iyaatama iya nniitarooyauvaa tuqinneeravai. ¹⁰ Tuqinnoduu iya mminnaa vooyauvai kati ti mmuduu yapooma ta siipa voovaki karaara iikiaannaduu iya hama tiisi vau mminnaiyauvaatama kati ti mmiravai.

Pauruuso Meretee pikioo Rooma viravai

¹¹ Taaravooma kuraaga taika kioodoo siipa yoosinna Aresadiriaadiri nnuuvaa nnu-tuuvo Unnakua Anutuu Gaabiivaitana nniravai. Tauraa yuunna utuu suaivaki ii siipa ivo mmata Meretee varioo faannairavai. ¹² Faannaududuu suaivo yoketauduu tiisi nnuduu ta karada vidada yoosinna Surakusu ivaki reemi rada taaravooma sui variravai. ¹³ Vari kiada kava siipaivaki karada vidada yoosinna Rekii vakiaannaiya patauduu yuunnaivo sai tooyannidiri utuduu kuaannaduduu taara suaivaitana taika kioodoo yoosinna Potioori viravai. ¹⁴ Oro reemi rada nuaida taannaduu vaa ausa hanigieera gioonna kiaapuuya ti teeda vauduu rikiaannaduu tunoo: Tiisi nnida mmuaa Sudaagavai ti tasipama varida kuatee, tuduu rikiada oro mmuaa Sudaagavai iya tasipama vari kiada Rooma aataruuvau viravai. ¹⁵ Vida variaannaduu Rooma vaidi vaa ausa hanigiooya ta ngiaannaivaa rikiada tuma yoosinna Apiporoo yookaira mmatuuyaivaki vida nnida vaira nnau taaravoomaiyauvaki ti sunaara saidiri nniravai. Nnuduu Pauruuso iya too Anutuuqaara yoketaavaivee tuduu inna ausa mmuaara-roovo yoketairavai.

Pauruuso Rooma variravai

¹⁶ Yoketauduu ta vidada oro Rooma hara kiada variaannaduu nnau voovaki Pauru-
uso hara kioo varuduu rapira vaidi voovono inna haitatuuravai.

¹⁷ Haitatuuduu taaravooma suaivo taika kioodoo Pauruuso Yutayaa vaidi ivaki varuuya kieetaiya tuduu innasi nnuduu iya tunoo: Ni seenayaso, hama na ti seenaiyara mmoori maisaivaa iiravai. Hama na aataruuyauvaa ti rubuungainna ti mmuuyauvaa hatokeeravai. Hama hatokaaduu Yerusareema varuu vaidiiya kati ni utu raririima rada Rooma rapira vaidiiya mmuduu iya oovi nnauvaki ni yapeeravai. ¹⁸ Yapa kiada ni yaparaida tooduu iya ni ruputuaara kua oyaivo hameetauduu iya mmaanai ni titaara uduu ¹⁹ Yutayaa vaidiiya ooqoo tiravai. Ooqoo tuduu hama vo aataruuvootauvaara na Rooma kieeta tuanaivaasi nninaraivaara yaparairavai. Hama na nini seena tuanaiyaki kua pinaivaa yapaanaraivaara aapi nninara tiravai. Kua pinaivaa niiki yapoovaa radudaanara na aapi nninara tiravai. ²⁰ Ii kua ivaara na ngii tee ngiita kua tinaravee kiaukai ngiaavai. Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaara Isarairaa gioonna kiaapuuya faannaida variaaraivaara vaidiiya aa yeena aavaadiri ni rau kieeravaivee, ²¹ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Hama ti seena Yutayaiya aiyara yanaiyauvaa tiini fafaara kiaavo tiisi nniivai. Ti seena vooya hama ivakidiri nnida aiyara maisai mmayaayaivaa ti kiaa ti mmiaavai. ²² Vaa ta rikiaunnava. Aa iya Anutuuqaayaadiri unnakua kiaa haubayama kiaa aataru aavaara mmuakiaa gioonna kiaapuuya vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki maisa kua kiaavai. A ivaara yaata utuee tinara kuaivaa ti rikiaatainoo.

²³ Iya itaa kua kiaa kiada kava innaata kua kiaara suaivaa mmataama kiada oro varida tooduu iya mmataama kioo suaivo nnuduu kaayau vaidi Yutayaiya Pauruuso varuuvaki nniravai. Numa ivaki varuduu Pauruuso heenanaanna Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira mmayaayaivaa iya kiaa mmududuu heenairavai. Iya Yisuunnara kutaavaivee kiateeraivaara Pauruuso Musiiva mmaanna kuaivaa fafaara roovakidiriaata forofetaiya roo kuaivakidiriaatama Yisuunnara iya kiaa mmiravai. ²⁴ Kiaa mmuduu rikiada vooyaano tunoo: Kutaavaivee, tuduu vooyaano tunoo: Unnakuavaivee, tiravai. ²⁵ Kiaa kiada Pauruuso aa kua aavaa nnaagiai tinara kua aavaa rikiada hama mmuaa yaatavai utiraida pikiada vida kieeravai. Aa kua aavaa Pauruuso tuuvo ataama vainoo. Ivo tunoo: Nnaaru Mmannasa Yoketaivoono forofetaa vaidi Yisayaanna kiaa mmuu kuaivaa Yisayaava ngii rubuungainna kiaa mmuuvo inna kua kutaa kuavaivee.

²⁶ Mmannasa Yoketaivoono tunoo:

Viee aa gioonna kiaapu aaya kiaa mmiee kianee:

Ngia rikiadada hama arinaima rikiaaravai.

Ngia teedada hama tuqinnama taaravai.

²⁷ Iya ngiari avuuyauvaa teeda

iya yaata tinniiyauvaa rikiada
ausa tinniiyauvaa hanigiakiai
na iya tuqinnevoora kiaa
iya tinniiyauvo yaagueeqaikiai
ngiari yaataiyauvaa ramuunnaama kiada
ngiari avuuyauvaa tasuuma kiada variaavaivee, kianee.

Mmannasa Yoketaivo Yisayaanna itaa kua kiaa mmuduu reeravai.

²⁸ Ivaara ngia arinaima rikiaatee. Anutuugo gionna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanara mmayaayaivaa vaidiiyaano ngiari voopinnaiyaata vaa kiaa mmiaavai. Fai iya rikiaaravaivee. ²⁹ (Pauruuso itaa kua tuduu rikiada vaidi Yutayaiya yaagueeqama ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiima rada pikiada vida kieeravai.)

³⁰ Pauruuso ii yoosinna ivaki taara nuanu hara kioo varioo ariinoo nnau voovaa yookaama kioo ivaki variravai. Varuduu mmuakiaa gionna kiaapu innasi nnuuyara ivo yoketaimmo yamaa kua tiravai. ³¹ Anutuugo gionna kiaapuuyara diraivaaraata Udaanga Yisuu Kirisiinnaraatama yaagueeqama iya kiaa mmuduu hama vaidi vooya inna ooqoo tiravai.

Pauruusoono aa yanaa aavaa Rooma varuuyani reeravai

Pauruusoono aa yanaa aavaa Roomaayani reeravai. Ivo ari iyasi kuanaraivaara iya kiaa mminai innara teeraikio ivo iyasi vioo Anutuugaara nuunaira aataruuvaa Roomaivaki iinaraivaara aa yanaa aavaa fafaara reeravai. Pauruusaa yaata utiraivo gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya Rooma varuuya tasipama kiisa suai varioo mmoori iinaraivaara yaata utiravai. Ivo itaama iya tasipama mmoori iino inna aataruuvo kooyaa vaino yoosinna Sipaniaa kuanaraivaara ivo aa yanaa aavaa reeravai.

Pauruuso aa yanaa aavaa roo ivo ari Yisuunnara kutaavaivee tuu aataruuvaaaraata ivo arinaima ausa hanigieera aataruuvaa too rikioovaaaraatama ari mmoori uuvaaaraatama iya kiaa mmiravai.

¹ Na Pauruusoono Yisuu Kirisiinna mmooriivaa varau vaidivoono aa yanaa aavaa kiauko Teretiivaano ngiini fafaarainoo. Na kua varee nuaira aposoroo vaidivai variuvaara Anutuugo ni maavee tiravai. Ari mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaiveeraivaara ni mmataama kieeravai.

² Ii mmayaaya yoketaa ivaa Anutuugo nnaaru kua kiaa teerama kioovaa forofetaiya kiaa mmuduu rikiada ari yanaivau fafaara reeravai. ³ Ii mmayaaya yoketaa ivo ari Mmaapu ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara tira mmayaayavai. Mmatayaa diaa gioonnaivoono inna mmata kioodoo ivo vaidivai varuuvoono Davuitinna oyaivakidiri diiteeravai. ⁴ Varia roo ngioo ngioo nnuduu rikiada ruputu kioodoo putuduu Anutuugo ari yaagueeqa ari vookarauvaa inna mmuduu diiteeravoonora tuoo ivo yaagueeqama Anutuugaa Mmaapu tuanaavai varuuvo kooyaa vairavai. Mmannasa Yoketaivaa yaagueeqaivo innaki vauvaara ivo Anutuugaa Mmaapu tuanaavai varuuvo kooyaa vairavai. ⁵ Yisuuva putuuvakidiri kava diitoovaaara Anutuugo kati niyyara yoketaama yaata utuoo ari kuaivaa varee nookianeera vaidivai ni mmataama kieeravai. Na innaroo tiee mmoori varee variee mmuakiaa gioonna kiaapu vo yoosinna vo yoosinna variaya mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mminai Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada inna mmooriivaa varaateeraivaara ivo ni mmataama kieeravai. ⁶ Ngia Rooma variayaatama na mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii minai ngia Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variateeraivaara vaa Anutuugo ngii maavee tiravaivee.

⁷ Ngia inna gioonna kiaapuya variateeraivaara ivo ngii maavee tioo ngiiyara mmuduuya ruoo varinoo. Ngia Rooma itaama hara kiada variayara na yaata utuee kiauko aa yanaa aavaa Teretiiva ngiini fafaarainoo.

Ti Napoova Anutuugoqota Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo.

Pauruuso yaaku varoo kua yoketaivaa tiravai

⁸ Na toosa hara kiaa kuaivaa ataama ngii giaa ngii minaravee. Ngia Yisuunnara kutaavaivee kiaivaara gioonna kiaapu mmuakiaa yoosinnaiyauvaki variaya ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida variaanoo. Itaama vaikiyai na mmuakiaaya ngiiyara kua yoketaivaa Yisuu Kirisiinna kiaa mmiauko ivo Anutuugaa kiaa mmiivai. ⁹ Na ni mmamma mmuyai mmuakiaavai Anutuugaa mmiee inna mmooriivaa yaagueeqama varee inna Mmaapuuvaa mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiee vari-aunoo. Anutuugoono na itaama iikiauvaa taivoono mmuakiaa suai na yaaku varau suaiyauvaki makemakee ngiiyara yaaku varauvaatama vaa arinaima too rikiaivai. ¹⁰ Ivo ee-oo tuoo aataruuvaa kooyaa ni vitainai rikiee na makee ngiisi aikiooma kuanaraivaara innaata kua tiee yaaku varaunoo. ¹¹ Mmannasaivo kua voovai ni giaa ni

miiava na ngii giaa ngii minai ngia yaagueeqama variateeraivaara na ngii taanaree kiasa iikiaunoo. ¹² Na itaa kua kiauavaa oyaivo ataama vainoo. Na Yisuunnara kutaavaivee kiauvaara ngiita ngii giaa ngii minai rikiada ngia Yisuunnara kutaavaivee kiauvaara niita ni giaa ni mikiai ta yaagueeqama variaaravai.

¹³ Ni seenayaso, aa kua aavaa arinaima rikiaatee. Na airineetu ngiisi kuanaree kiasa iikiauko hama ni aataru na kuanaravootaikio mmoori vooyauvoono ni suvuaikiai hama na kuauvai. Vaidiia ngiari yeenna iraiyauvo apuukiai rasukuaivaa roosiima vaa na ngiari voopinnaa vooya mmayaaya yoketaivaa iya kiasa mmiaaduu arinaima rikieeravai. Ngia voopinnaa vooya ngieetama arinaima rikiaateeraivaara na ngiisi kuanaree kiasa iikiauko hama ni aataruuvootainoo. ¹⁴ Anutuugo ni mmataama kioovaara na mmuakiaaya kiasa mminara mmooriivo vainoo. Ereengaa kuaivaa tiraiyaata ngiari vo kua vo kuaiyauvaa tiraiyaatama tinni vaiyaata yaata duunaiyaatama na iya kiasa mminaraivo inna ni mmoorivai. ¹⁵ Ivaaraina ngia Rooma variayaatama mmayaaya yoketaivaa na ngiita ngii giaa ngii minaraivaara ni iikiatainoo.

Mmayaaya yoketaivo inna Anutuugaa yaagueeqa tuanaavai

¹⁶ Itaama vaikio mmayaaya yoketaivaara hama ni mmamma maisainoo. Ii mmayaaya yoketaa ivo inna Anutuugaa mmayaaya yoketaa yaagueeqavai. Ii mmayaaya yaagueeqa ivaadiri gionna kiaapu Yisuunnara kutaavaivee kiaiya Anutuugo vitoo yoketaivau yapaivai. Tauraa ivo Yutayaiyannaadee vitoo yoketaivau yapa kioo nnaagiai ngiari voopinnaiyaatama vitoo mmuai yoketaivau yapaivai. ¹⁷ Anutuugo tinai rikiada gionna kiaapuuya inna avuuvau safuuma variaaravai. Ii aataru ivaa Yisuunna mmayaaya yoketaivoono kooyaa ti vitaivai. Gionna kiaapuuya toosa hareera suaivaki Yisuunnara kutaavaivee kiasa kiada safuuma varia rada vidada mmannammanna kutaavaivee kiasa kiada variaavai. Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gionna kiaapu voovoono Anutuugaara kutaavaivee kiauvoono fai inna avuuvau safuuma varioo tupatupaa variraivaa varaanaravaivee. Kua fafaaraivo itaa kua tiivai.

Gionna kiaapuuya Anutuugaa mmooka hanigia mmiaavai

¹⁸ Vaa ta taunnavai. Gionna kiaapu mmuakiaaya hama innara mmuduuya riraida mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeraiyara Anutuugo ngiau aapu variivoono iyara inna nnannataikio irisai maisaiyauvaa iya mmiiivo kooyaa vainoo. Iya maisama iikiasa aataruuvoono Anutuugaa aataru kutavaa uuda raivai. ¹⁹ Anutuugaa aataruuvo kooyaa vaivaa vaa iya teeda rikiadaata maisama variaivaara Anutuugo irisai maisaiyauvaa iya mmiiivai. Anutuugo ariinoo ari aataruuvaa kooyaa iya vitaivaivee. ²⁰ Ivo ngiau mmataivaa uu suaivakidiri vakia roo ngioo ngioo aanna makee ta variaunna suaivakiaatama ivo hataumaki varuu aataru taaravaitana kooyaa vaivai. Ivo tupatupaa yaagueeqama variraivo kooyaa vaikio ivo ari vookarai Anutuugo tuanaavai variivootama kooyaa vaivai. Ivo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa uuyauvaa gionna kiaapuuya taavo ivo hataumaki varuu aataru taaravaitana kooyaa vaivai. Vaa kooyaa vaivaara hama yopeema gionna kiaapuuya ruvuakavaakai kua tida kiaara: Hama ta teeda rikiaunnavaivee, kiaravai.

²¹ Anutuugo variivaa vaa iya teeda rikiadaata hama innara kiaanoo: Inna Anutuugovee, kiasa kiada inna nnutuuvaa ngiau aapu yapa kiada hama innara yoketaavaivee kiauavai. Hama itaa tiraida ngiari yaata vuatinniiyauvunudiri iya sabi kua sabi kua tida varida variaavo iya aakiaiyoovo mmanna tuanaa upisiyauvai vaivai. ²² Iya ngiariyara ta tinni yoketaayavee kiaiya unnakua kiasa kiada yaata duunaya variaavai. ²³ Anutuugo tupatupaa variivaa hama ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiraida pikiada mmatayaa diaa mminnaiyauvaa mmannammannaiyauvaa iima kiada iyauvaa nnaasu

ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmiaavai. Ii mminnaa iyauvaa vaidiiya roosiima iima kiada vasingiaammaiya roosiima iima kiada yanayapaiyauvaatama roosiima iikiaavai.

²⁴ Vaidiiya itaama kumimakaida yaata duunaya variaivaara Anutuuqo iya pikioo tinoo: Inna aikioo, ngiingii miaraavai. Iikiatee. Anutuuqo itaa kua tikiai ngiari ausa tinniiyauvaki vai aataru maisaiyauvaa iya iikiata iikiataiyauvaa iikiaavai. Iida varida vaidiiya ngiari mmamma ngiari mmammaiyauvaa ngiari tasipa ngiari tasipama iikiaa aataruuyauvo inna mmamma maisai aataruyauvai iikiaavai. ²⁵ Iya Anutuuqo varii aataruuvaa kutaavaivee tira aataruuvaa pikiada unnakua tira aataruuvaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmiaivaara iya itaama iikiaavai. Anutuuqo mmuakiaa mminnaayauvai ii nakaaraivaa hama iya inna ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmi-rama kiada ivo iima kiai mminnaiyauvaa nnaasu ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmida iqii mminnaa iyauvaara mmoori varaavai. Gioonna kiaapuuya Anutuuqaara kua yoketaivaa tupatupaa kiaaravaivee. Kua kutaa.

²⁶ Vaidiiya koonnama itaama varida iikiaivaara Anutuuqo iya pikiaikiai iya ngiari mmammaiyauvo iya iikiataira aataruuyauvaa iikiyaiyauvo inna mmamma maisai aataruyauvai iikiaavai. Mo gioonnaiya ngiari vaidiiya tasipeera aataruuvaa pikiada ngiari tasipa ngiari tasipama nookiaavai. ²⁷ Mmuai karaama vaidiiya ngiari gioonnaiya tasipeera aataruuvaa pikiada ngiari tasipa ngiari tasipakiaaraivaara iya ausaiyauvo yoketaikiai ngiari tasipa ngiari tasipama nookiaavai. Iya itaama mmamma maisai aataruuyauvaa iida koonnama variaivaara irisai maisaiyauvo safuuma ngiariiki vaiyauvaa varaavai.

²⁸ Ivaaraida itaama iikiaa gioonna kiaapuuya hama Anutuuqaara yaata utida kutaavaivee kiaivaara ivo iya pikiaikiai ngiari yaata vuatinniiyauvunudiri yaata utida maisamaisai aataru ari vookariyauvaa iida varida hama iya iikiataama kiadaata iikiaavai. ²⁹ Iya itaama iikiavo maisamaisaira aataru mmuakiaayauvai iya aakiai yauvaki suvuavai. Iya koonnama varida iya ngiari seenaiya mminnamminnaiyauvaa taavo iya varaata varaataikiai varida ngiari seenaiyara nniki tomedaida maisai mmooriivaa iya iikiaaraivaara yaata utuaavai. Yaata utida ngiari seenaiyara kiaanoo: Ngia ti yaataraivaara ti nnannatainoo, kiasa kiada varida iya rupertuaani putuaa aataruuvaa iida ngiari rapu ngiari rapuuda varida ngiari seenaiya unnakua unnakua kiaavai. Iya hama ngiari seenaiyara mmuduuya riraida unnakua unnakuaiyauvaa reeti kia reeri kiaama rada nookiaavai. Iya ngiari seenaiyara murumuru tida ³⁰ iyayaadiri koonnama yaata utida unnakuavaa tida hama Anutuuqaara mmuduuya riraida tinni yaagueeqaiya varida ngiariiyara mannaka tida airi airi maisamaisai aataruuyauvaara yaata utida varida ngiari kaano kooya avaiyauvaa hatokada yaataraavai. ³¹ Iya yaata duunaya varida ngiari mmooriyauvo vaikiainnaata teeda rikiada pikiaavai. Hama iya ngiari seenaiyara mmuduuya rida hama iyara tuqinneerama kiada pikiada suvikaravee kiaavai. ³² Gioonna kiaapuuya itaama variayara Anutuuqaa kua aataruuvooonno vainno iyara tinoo: Fai itaama variaya inna iya irisavoonno putuaaraivo vainoo, tiivaa vaa iya rikiaavai. Rikiadaata ngiari iikiaa aataru maisaiyauvaa iida varida ngiari seenaiya mmuai aataruuyauvaa iikiyaiyara kiaanoo: Yoketaayavee, kiaavai.

2

Anutuuqo gioonna kiaapuuyaki kua pinaivaa yapaanaravai

¹ A dee gioonna kiaapuuvooonno a yaata utuee i seenaivaaki kua pinaivaa yapaannanee? Hama i kuaatainoo. A innaki kua pinaivaa yapaannano mo a ivo iineema mmuakaraama eeta iikiannaivo aiki vainoo. Mo eenoo itaama iikiannaivaara kua pinaivaa aiki yapaannano. ² Vaa ta rikiaunnava. Gioonna kiaapuuya ii maisamaisai

aataru iyauvaa iikiaiya Anutuugo kua pinaivaa iyaki yapa kioo ngiari irisai maisaiyauvaa safuuma ngiari mminaravai inna ivo safu tuanaavai. ³ Ni seena-o, iya iikiaa aataruuyauvaara a kua pinaivaa iyaki yapaannaikua mo eeta itaama iikiannavai. Mo a yaata utuee kiannanoo: Anutuugo kua pinaivakidiri irisai maisaiyauvaa mmira suaivaki fai na aikiooma yaataraanaravaivee, kiannanee? ⁴ Mo Anutuugo iiyara pinaama tuqinnoo hokoba suai i haitatuunno varioo i mminnamminnaa maisaiyauvaa toonnaata aiyara faannainno varinoo. A ivaa tee rikieennaatainna nniki rakammuannanee? Mo hama a rikiaannanee? Anutuugo i tinai a ai ausaivaa hanigiee ai mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiaaneera ivo iiyara tuqinnoo haitatuunno varinoo. ⁵ Ivo itaama i iikio i tinniivo yaagueeqaikio hama a i hanigia variatainoo. Ivaarainna eenoo ai mmaara irisai maisaiyauvainna iikiannanoo. Iima ree viee viee vino suai nnaagiai Anutuugo i mminnamminnaa maisaiyauvaara inna nnannateeno ivo safuuma ti yaparainara suaivo fai kooyaa nnino irisai maisaivo pinaavai aiki vainaravai. ⁶ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya ngiari iikiaa aataruuyauvaa irisaiyauvaa mmuaavai mmuaavai Anutuugo safuuma ngiari mminaravai. ⁷ Vooyaano mmoori yoketaivaa iya pirisaikiainnaata mmannammanna yaagueeqama iida varida Anutuugaa yoosinna yoketaivaki tupatupaa varikio ivo iyara kua yoketaivaa tinaraivaara yaata utida mmoori varada variaavai. Anutuugo itaama iikiaiya tupatupaa variraivaa mminaravai. ⁸ Vooyaano ngiariiyara nnaasu yaata utida safuuma varira aataruuvaa oooqoo kiaa kiada maisa aataruuvau nnaasu nookiaavai. Itaama iikiaiyyara Anutuugaa pinaama nnannateeno rikioo irisai maisaiyauvaa iya mminaravai. ⁹ Mmuakiaaya maisa aataruuvaa iikiaiya fai mmamma nniitareeraiyauvaa varada ausa mmuaarareera tasipama variaaravai. Fai Yutayaiyannaadee itaama varikiai ngiari voopinnaiyaatama mmuaikaraama itaama variaaravai. ¹⁰ Mmuakiaaya yoketaa aataruuvaa iikiaiya fai Anutuugo ari vookaraama variraivaa iya mmioo ngiari nnutuuyauvaa ngiau aapu yapa kioo ausa nuufaivaatama iya mminaravai. Fai ivo Yutayaiyannaadee itaama mmioo ngiari voopinnaiyaatama mminaravai. ¹¹ Anutuugo itaama iyara iinno mmuakiaa gioonna kiaapuuya mmuaikaraama safuuma irisaiyauvaa iya mminaravai.

¹² Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa Musiinna kiaa mmuuvaa hama ngiari voopinnaiya rikiada varaavai. Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa hama iya rikieerama kiada mminnamminnaa maisaiyauvaa varaivaara ikia aakiaivaki kuaaravai. Yutayaa gioonna kiaapuuya Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa varaavai. Iya varada rikiadaata mminnamminnaa maisaiyauvaa varada rikikio mmaanna tuu kuaivaudiri fai Anutuugo iya yaparainno irisaiyauvaa iya mminaravai. ¹³ Itaama vaikiai rikiada Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa mmanna yaata nnaasu rikieeraiya hama inna avuuvau safuuma variaaravai. Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa arinaima rikiada iikiaiya fai inna avuuvau safuuma variaaravai. ¹⁴ Ngiari voopinnaa vooyaano hama Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa varada rikieerama kiada ivaki vai kua mmaanna oyaivaa kati ngiari yaata tinniiyauvunudiri rikiada iikiaavo ngiari mmaanna tira kua yoketaiyauvo vaivai. Hama Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa rikiaa vooyaano itaama iikiaavai. ¹⁵ Iya itaama iida varida Anutuugaa mmaanna tuu kua oyaivo ngiari yaata tinniiyauvunu vaivaa gioonna kiaapuuya kooyaa vitaakiaavai. Ngiari yaata utiraiyauvoono airi airi yaata utuoo vo suai tinoo: Na yoketaama iikiaunoo, kiaa kioo vo suai tinoo: Na maisama iikiaunoo, tiivai. Ngiari yaata utiraiyauvoono itaa kua tikiai iya Anutuugaa mmaanna tuu kua oyaivo ngiari yaata tinniiyauvunu kutaa vaivaa kooyaa vitaakiaavai. ¹⁶ Ii kua iyauvaa fai yapooma Anutuugo gioonna kiaapuuyaki kua pinaivaa yapeera suaivaki Yisuu Kirisiinna tino too gioonna kiaapuuya ngiari yaata tinniiyauvaki hatauma iikiaa aataruuyauvaara iya yaparainaravai. Na mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmiauvaki ii kua iyauvo vaivai.

Yutayaiya hama Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa arinaima rikieeravai

¹⁷ Mo ngia Yutayaiya vaa Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa varaiya ngia ngiingiiyara kiaanoo: Ta Yutayaa vaidiyavee, kiaiya mo aanna ngia dataamaida variaannee? Ngia Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa puaisa utida ngiingiiyara kiaanoo: Ta aanna inna vaidiyavee, kiasa kiada ngiingii mannaka kiaanoo. ¹⁸ Anutuugo yaata utiivau-giataama ngiengie iikiaara aataru mmooriiyauvaa vaa ngiengieenoo teeda rikiaavai. Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaki safuuma vai kuaiyauvaa vaa ngiengieenoo iyauvaa iida arinaima teeda rikiaavai. ¹⁹ Gioonna kiaapu avura kiaiya nookiaaneema nnooki-aiya ngia Yutayaiya iira aataruuyauvaa vitaakiaivaara ngia kiaanoo: Vaa ta aikiooma vita vitaakiaunnavaivee, kiaavai. Upisiivaki variayara ngia ngiingiiyara kiaanoo: Ta iya mmeekiaiyavee, kiaavai. ²⁰ Kumimakama variayara ngia kiaanoo: Teenoo iya safuukiaraiya ta variaunnaanoo, kiaavai. Nnaakaraiya variaaneema variayara ngia kiaanoo: Ta iya vitaira vaidiyavee, kiaavai. Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa ngia rikiaada kiaanoo: Vaa ta kua kutaivaata mmuakiaa kuavai oyaivaatama arinaima rikiaunnaanoo, kiaavai. ²¹ A Yutayaakua a vooya vitaakiannaneema mo aaniira hama eeta arinaima rikiee iikiannanee? Mo a yaagueeqama gioonna kiaapuuya kiasa mmiee kiannanoo: Sa ai seenaiya mminnaiyauvaa mmuara varaanee, kiannaivo mo eeta mmuara varaannanee? ²² Mo a kiannanoo: A vaa nnaata vaati varaannaikua sa mmuara heera aataruuvaa iikianee, kiannaivo mo eeta sabi mmuara haannanee? Mo gioonna kiaapuuya kumina mminnaiyauvaara Anutuugovee kiasa kiada ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa iyauvaa mmiaa aataruuvaara a oooqoo kiannavai. Mo a iyauvaa yapa kiasa nnauvaki viee mminnaiyauvaa mmuara varaannanee? ²³ Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaara a aiyara mannaka tiee kiannanoo: Vaa na varauvaivee, kiannaivo mo a ii aataru ivaa hatokaannano Anutuugaa nnutuuvo maisainnee? Vaa na rikiauvai. A Anutuugaa aataruuvaa koonnama iikiannano Anutuugaa nnutuuvo maisainoo. ²⁴ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Ngia iikiaa mmooriiyauvaa ngiari voopinaiya teeda ivaara Anutuugaara maisa kua kiaanoo. Kua fafaaraivo itaa kua tiivai.

²⁵ Fai a Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa rikiee iinna mmamma hatokeera aataru-vaatama iikiannano inna yoketaavai. Fai a Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa hama rikiee iirama kiese mmamma hatokeera aataruuvaa iikiannaivo inna kuminayaa iikianna-vai. ²⁶ Mo fai vaidi voopinnaa voovoono hama ari mmammaivaa hatokaivoono Anu-tuugaa mmaanna tuu kuaivaa rikioo iino fai Anutuugo inna too tinara: Inna mmamma hatokeera vaidi Yutayaiya roosiivaivee, tinaravai. ²⁷ Itaama vaino vaidi voovoono hama mmamma hatokeera aataruuvaa iirama kioo Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa rikioo iivoono fai kua pinaivaa iiki yapa kino rikioo irisai maisaivo vainaravai. A Anu-tuugaa mmaanna tuu kuaivaa hatokaannaivaara fai itaama vainaravai. A Anutuugaa mmaanna tuu kua fafaaraivo vaivaa a varee mmamma hatokeera aataruuvatama vareennaatainna a mmaanna tuu aataruuvaa hatokaannanoo. ²⁸ Mo dee vaidivoono Yutayaa vaidi tuanaavainnee? Ari mmammaivaa hatokaivo inna hama vaidi Yutayaa tuanaivovee. Ii aataru ivo mmanna mmamma mmaanaivau hatokeera aataruvai. ²⁹ Yutayaa vaidi tuanaivoono ari aakiaivo hanigioo mmamma hatokeeraivaa roosiima inna yaataivo vaikio rikioo Anutuugaara kutaavaivee tiivai. Vaidiivaa aakiaivaa hanigiai aataruuvo inna Anutuugaa Mmannasaivaa mmoori tuanaavai. Ii aataru ivo inna hama mmaanna tuu kuaivaa fafaara roovaudiri mmamma nnabaivaa hatokeera mmoorivai. Itaama inna aakiaivo hanigioo vaidiivo kua yoketaivaa Anutuugaasidiri varaivai. Hama ivo vaidiidasidiri varaivai.

3

¹ Mo Yutayaiya dee aataruyauvai iida ngiari voopinaiya yaataraannee? Mo mmamma hatokeeraivo aanii aataru yoketaavainno ngii vitainnee? ² Mo airi aataru yoketaiyauvaa ti vitaivai. Tauraa aataruuvo ataama vainoo. Anutuugo ta Yutayaiya ari

kua yoketaivaa ti mmiravai. Ta ivaa varada gioonna kiaapuuya kiaa mmiateeraivaara ti mmiravai. ³ Yutayaa vooyaano hama tuqinnama rikieeraida pikieeravai. Iya itaama uuvaara mo Anutuugo ari kua kutaivaa kua yeena rau kioovaa pikiaivainnee? ⁴ Ai hameetavee. Fai mmuakiaa gioonna kiaapuuya unnakua unnakua tida varikio Anutuugo mmannammanna kua kutaivaa tiao nnaasu varioo hara kioo varinaravai. Ivaara ari kua fafaaraivo vainno Anutuugaa ariiyara tinoo: Fai a kuaivaa tino i kuaivo kutaavai vainaravai. Vaidiyya kua pinaivaa aiki yapakiai rikiee a kua pinaivaa yaataraanaravaivee. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

⁵ Mo fai ta maisama iida varikio rikioo Anutuugo safuuma iinno variivo kooyaa vainaraivo inna yoketaavainnee? Vara hama yoketaavainnee? Ta ivaara dataa kuaida kiaunnannee? Ta maisama variaunnano Anutuugo irisai maisaivaa ti mmiivaara ta ivaara maisama iinoo kiaarannee? Ai hameetavee. Na itaa kua kiauvo na vaidivoono vaidiyya kua tiraivaugiataama kua kiaunoo. ⁶ Mo nnikiai hama ta itaa kua kiaravee. Mo Anutuugo hama safuuma iinno varitiri. Mo dataama kioo gioonna kiaapuuya ivo yaparaitirinne?

⁷ Gioonna kiaapu voovoono tinoo: Mo na unnakua tino rikioo Anutuugo ari vookaraama variivoono kua kutaivaa tinaraiivo kooyaa vakiaiveeraivaara na aikiooma unnakua unnakua tiee variaunoo. Na aikiooma itaa kua kiauvaara mo aaniira Anutuugo niyyara mminnamminnaa maisa vareera vaidivaivee tiinne? tiivai. ⁸ Mo kutaa itaama vaikiai mo aaniira hama ta kiaunnano: Yoketaa aataruuvo kooyaa vakiaiveeraivaara kii ta maisa aataruuvaa iikiaaravaivee, kiaunnavainnee? Gioonna kiaapu vooyaano niyyara unnakua kiaa kiada kiaanoo: Vaa ivo itaa kua tiivaivee, kiavaai. Itaa kua kiailya fai ngiari irisai maisaiyauvaa ngiari varaaraivo inna yoketaavai.

Hama gioonna kiaapu voovoono Anutuugaa avuuvau safuuma varivai

⁹ Mo itaama vaikio ta Yutayaiya ti variraivoono ngiari voopinaiya variraivaa yaataravainnee? Ai mo hameetavee. Vaa na ngii vitaina ngii gaa ngii miauvaivee. Ta Yutayaiyaata ngiari voopinaiyaatama mminnamminnaa maisaiyauvo mmuaakaraama iyaata tiita utivai. ¹⁰ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Hama gioonna kiaapu voovoono
Anutuugaa avuuvau safuuma varivai.

¹¹ Hama gioonna kiaapu voovoono
Anutuugaara arinaima too rikioo
innara buainno varivai.

¹² Mmuakiaaya Anutuugaa mmooka hanigia mmida
koonnama variaavai.
Hama voovoono yoketa yoketai aataruuvaa
iinno varivai.

¹³ Mmata nnauvaa hanuu fakita kiaavo
ivakidiri suuda nniraivaa roosiima
iya unnakua unnakua kiaavai.
Yapai quaihaivo vaidiivaa gutikio
inna kuaanuu maisaivo innaki kuaikio
putiraivaa roosiima iya ari vookara ari vookarai
maisai kuaivaa kiaavai.

¹⁴ Iya ausaiyauvo kapikaraikiai
ngiari seenaiya kua kuaaru kiaavai.

¹⁵ Iya makee tikiai
ngiari seenaiya rputuaani putuaavai.

¹⁶ Iya nuaida varida ngiari seenaiyaki
maisamaisai aataruuyauvaa iikiaavo
iya ausaiyauvo mmuaararavai.

¹⁷ Ausa nuufa vareera aataruuvaa hama iya rikiada iikiaavaivee.

¹⁸ Anutuugaa kuaivaa rikiada inna mmemmaana kuaaraivaara hama iya teeda rikiada iikiaavaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

¹⁹ Aanna makee vaa ta rikiaunnava. Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa gioonna kiaapu Yutayaiya kiaa mmiravai. Iya kiaa mmuuvaudiri iya rikiada iida varida variaavai. Iyaata mmuakiaa gioonna kiaapuuyaatama sa sai Anutuugaaki vo kua vooyavai kiatee: Hama ta maisama variaunnavaivee, kiateeraivaara ivo mmuaanaa iya kiaa mmiravai. Mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variyaiya Anutuugaa avuuvau mminnamminnaa maisaiyauvaa iikiaivaara kua pinaivo vaivaa arinaima rikiada taateeraivaara ivo mmuaanaa iya kiaa mmiravai. ²⁰ Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa gioonna kiaapu voovoono rikioo inno hama yopeema mmaanna tuu kuaivaudiri Anutuugaa avuuvau safuuma varinaravai. Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaudiri mmuakiaaya ti mminnamminnaa maisaiyauvo kooyaa vaivaa vaa ta arinaima teeda rikiaunnava.

Anutuugaa avuuvau safuuma variateera kuavai

²¹ Aanna makee Anutuugo tinai gioonna kiaapuuya safuuma variaara aataruuvo kooyaa vainoo. Iya Anutuugaa mmaanna tuu aataruuvaa iida fai hama yopeema safuuma variaaravai. Safuuma variateera aataruuvo nnaagiai vainaraivaara Musiivaata forofetaiyaatama ivaara tiravai. ²² Gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaiya fai Anutuugo tinai safuuma variaaravai. Anutuugo ii aataru iva hama vooyara vo aataruvai iivai. ²³ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa varaivaara ivo iyara mmuaa aataruvai iivai. Ta mmuakiaaya mminnamminnaa maisaiyauvaa varada Anutuugaa mmeekia ari vookaraivaa varaaraivaara ta fanniikiaunnava. ²⁴ Anutuugo mmuakiaa gioonna kiaapuuyara kati iyara yoketaama yaata utuoo Yisuu Kirisiinna tuduu kati iyara putuoo ari kiauvaudiri iya yookaama kieeravai. ²⁵ Anutuugo Yisuunna iya mmuduu ivo putuduu inna kiauvo tuuvaara iya mminnamminnaa maisa irisaiyauvo hama iyasi nninara aataruuvo vairavai. Fai mmuakiaaya ivo itaama putuuvaara kutaavaivee tikio rikioo Anutuugo fai hama iya mminnamminnaa maisa irisaiyauvaa iya mminaravai. Anutuugo itaama uuvo ari safu tuanaavai varuuvo kooyaa vakiaiveeraivaara iiravai. Tauraa gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvo vauduaata Anutuugo yaata utuoo faannainno varioo hama akiairaama irisaiyauvaa iya mmiravai. ²⁶ Aanna makee vaa Yisuuva gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara putuu aataruuvaa irisaivo kooyaa vainoo. Anutuugo ari safuuma varuuvo kooyaa vakiaiveeraivaara itaama vainoo. Anutuugo itaama uvaugiataama aanna makee ivo safuuma variraivo kooyaa vainoo. Gioonna kiaapuuya Yisuunnara kutaavaivee tiraiya Anutuugo tikio safuuma variraivootama kooyaa vainoo.

²⁷ Mo ta aaniivai iikiaunnavaaraida titiyara mannaka kiaunnanee? Hama titiyara mannaka tira aataruuvootainoo. Mo ta dee aataruvai iida safuuma variaaranee? Ta mmaanna tuu kuaivaa iida safuuma variaaranee? Ai hameetavee. Yisuunnara kutaavaivee kiaa kiada fai ta safuuma variaaravai. ²⁸ Ivaara vaa ta rikiada kua kiaunnava. Gioonna kiaapu voovoono mmaanna tuu aataruuvaa iivo inna hama safuuma variraivovee. Ivo Yisuunnara kutaavaivee tiivaudiri safuuma varivai. ²⁹ Mo Anutuugo Yutayaiyara nnaasuunno variinnee? Mo hama ngiari vopinnaiyaraatama Anutuugo variinnee? Ai mo ngiari vopinnaiyaata iya Anutuugovee. ³⁰ Anutuugo mmuaa tuanaavai varivai. Mo Yutayaiya innara kutaavaivee kiaivaara ivo iya tinai ari avuuvau safuuma variaaravai. Mmuakaraama ngiari vopinnaiyaatama innara kutaavaivee kiaivaara ivo iya tinai ari avuuvau safuuma variaaravai. ³¹ Itaama vaikio

ta Yisuunnara kutaavaivee kiaunnaivo mmaanna tuu aataruuvaa yaatara kiaikio taikaivainnee? Mo hameetavee. Ta Yisuunnara kutaavaivee kiaunnaivaara mmaanna tuu aataruuvo vaivaaraatama ta safuuma rikiada iikiaunnava.

4

Aaparahaamo varuuvaara Pauruuso

mmataama kioo tiravai

¹ Itaama vaikiyai ta ti rubuungaa Aaparahaamaara dataa kua kiaarannee? Dataama ivo Anutuugaa avuuvau safuuma variravainnee? ² Ivo ari mmoori varoovaara Anutuugaa avuuvau safuuma varutiri. Inna aikiooma ivo ariiyara mannaka tutirivee. Hama ivo yopeema Anutuugaa avuuvaudiri ari mannaka tiravai. ³ Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Aaparahaamo Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara Anutuugo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tiravai. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

⁴ Mmoori varai vaidi voovoono ari mmoori varaivaa irisaivaa ari safuuma varaivai. Mmoori nakaaraivo hama kati sikauyauvaa inna mmiivai. Inna mmoori varaivaara inna mmiivai. ⁵ Hama Anutuugaa aataruuvo itaama vaivai. Anutuugo koonnama variaya tinai iya safuuma variateera tira nakaaravovee. Gioonna kiaapu voovoono inna avuuvau safuuma varinaraivaara hama mmoori vareerama kioo kati innara kutaavaivee tiivaa Anutuugo inna too iva itaa kua tiivaara innara tinoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tiivai. ⁶ Nnaaru varuu vaidi Davuitiiva ii kua ivaara tiravai. Vaidi voovoono Anutuugaa avuuvau safuuma varinaraivaara hama mmoori vareerama kioo kati innara kutaavaivee tuuvaa Anutuugo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tuu vaidiivaara Davuitiiva tunoo: Iqii vaidi ivo sirigainno vari vaidivaivee, tiravai. ⁷ Davuitiiva ivaara fafaara roo tunoo:

Anutuugo gioonna kiaapuuya

mminnamminnaa maisaiyauvaa rugakiaiyara
ivo iyara yoketai.

Vaa Anutuugo iya mminnamminnaa maisaiyauvaa
rummua apu kiaivai.

⁸ Udaanga Anutuugo vaidi voovai
mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kioo
vueennama kioo
hama kava iyauvaara yaata utinaravai.
Anutuugo ivaara innara yoketai.

Davuitiiva fafaara roo itaa kua tiravai.

⁹ Anutuugo innara yoketauduu sirigainno varuu kuaivaa Davuitiiva itaa kua tuu kuaivo mmamma hatokeera vaidiyyara nnaasu tiravainnee? Vara hama mmamma hatokeera vaidiyyaraatama tiravainnee? Mo iyaraatama tiravaivee. Anutuugaa kua fafaarau kua voovai vaa ta ivaara kiaunnava. Ii kua ivo tinoo: Aaparahaamo Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara Anutuugo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tiravai. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ¹⁰ Mo dee suaivaki Anutuugo Aaparahaamaara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tuunnee? Vara hama ari mmammaivaa hatokooduu itaa kua tuunnee? Vara vaa hatoka kooduu itaa kua tuunnee? Iya hama inna mmammaivaa hatokoo suaivaki Anutuugo itaa kua tiravai. ¹¹ Nnaagiai iya inna mmammaivaa hatokeeravai. Hama inna mmammaivaa hatokoo suaivaki Aaparahaamo Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara Anutuugo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tiravai. Anutuugo itaa kua tuuvaara ivo mmamma hatokeera aataruuvaa Aaparahaamaa mmiravai. Mmamma hatokoo puruuvaudiri Aaparahaamo safuuma varuuvo kooyaa vairavai. Ivaara mmuakiaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya gioova Aaparahaamovee. Iya hama ngiari mmammaiyauvaa hatokeerama kiada kati Anutuugaara kutaavaivee kiaivaara Anutuugo iyara tinoo: Inna iya safuuma variaa

gioonna kiaapuyavee, tiivai. ¹² Vaa mmamma hatokeeraiyaatama inna iya gioova Aparahaamovee. Ngiari mmammaiyauvaa hatokeeraivaara hama Aparahaamo iya gioovavee. Hama Aparahaamaa mmammaivaa hatokoo suaivaki ivo Anutu-uqaara kutaavaivee tuneema iya Anutu-uqaara kutaavaivee kiaivaara Aparahaamo iya gioovavee.

¹³ Aparahaamaa ari sidinnaidiyyaatama Anutu-uqo kua kiasa teerama kioo kuaivaa kiasa mmioo tunoo: Fai ngia mmuakiasa mmatavai varaaravaivee, tiravai. Anutu-uqaa mmaanna tuu kuaivaa Aparahaamo rikioovaara hama Anutu-uqo kua kiasa teerama kioovaa inna kiasa mmioo itaa kua tiravai. Aparahaamo Anutu-uqaa kutaavaivee tuduu rikioo Anutu-uqo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tuuvaara Anutu-uqo kua kiasa teerama kioovaa inna kiasa mmioo itaa kua tiravai. ¹⁴ Anutu-uqo ari kua kiasa teerama kioo kuaivaa tunoo: Fai ngia mmuakiasa mmatavai varaaravaivee, tuu kuaivaa ivo ari mmaanna tuu kuaivaa rikiaada iiraiya kiasa mmutiri. Innara kutaavaivee tira aataruuvo kuminayaa vaitiri. Ivo kua kiasa teerama kioo kuaivootama kuminayaa vaitirivee. ¹⁵ Anutu-uqaa mmaanna tuu kuaivaa hatokeeraiyara ivo iyara inna nnannataivai. Mo hama mmaanna tuu aataruuvo vaitiri. Hama ivaa hatokeera aataruuvootama vaitirivee.

¹⁶ Itaama vaino Aparahaamaa sidinnaidi mmuakiasa Anutu-uqo kua kiasa teerama kioovaa kati iyara yoketaama yaata utuoo iya kiasa mmiaiveeraivaara iya Anutu-uqaa kutaavaivee kiasa kiada kati ivaa vareera aataruuvo vainoo. Hama Aparahaamaa sidinnaidiyya Anutu-uqaa mmaanna tuu kuaivaa rikieeraiyara nnaasu ii kua ivo itaa kua tiivai. Aparahaamo tuneema iya Anutu-uqaa kutaavaivee kiaiyaraatama ii kua ivo itaa kua tiivai. Ta mmuakiasa Anutu-uqaa kutaavaivee kiaunnaiya Aparahaamo ti napoova variivaara ii kua ivo itaa kua tiivai. ¹⁷ Ivaara Anutu-uqaa kua fafaaraivo vainno Aparahaamaara tinoo: Mmuakiasa mmatavau variaya gioovavee kiasa kiee na i yapa kiauvaivee. Kua fafaaraivo itaa kua tiivo Anutu-uqaa avuuvau kutaavai vaivai. Aparahaamo vaa innara kutaavaivee tiravai. Mmuai Anutu-uqoono vaa putuaiya tikiai diitaavai. Ivo hama tauraa vau mminnaiyauvaara tino too fai vainaravai.

¹⁸ Anutu-uqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: I sidinnaidiyya fai kaayau variaaravaivee, tiivai. Aparahaamo ivaara kutaavaivee kiasa kioo hama aataruuvo kooyaa vauduu rikioo ivo mmannammanna fai iinaravaivee kiasa kioo faannainno variravai. Faannainno varududuu kaanaivo vauduu ivo mmuakiasa mmatavau varuuya gioova variravai. ¹⁹ Itaama varuduu inna nuanuuvo yaaku sai vaidivai yuku yaaku taika kiooduu rikioo (100) ngiaabai kiooduu inna mmammaivo taminnuunnuudu ari nnaataivo Saraava vaa nnaakara mmateera suaivo taika kiooduaata hama ivo ivaara yaata utirainno ivo yaagueeqama tunoo: Fai iinaravaivee, tiravai. ²⁰ Ivo ivaara yaagueeqama nnaasu yaata utuoo varioo Anutu-uqo kua kiasa teerama kioo kuaivaara mmannammanna kutaavaivee tiravai. Ivo itaa kua tuuvaara yaagueeqa ari vookarauvo innaki suvuau kiooduu ivo Anutu-uqaa kua yoketaivaa tiravai. ²¹ Anutu-uqo kua kiasa teerama kioo kuaivaa Aparahaamo yaagueeqama tunoo: Fai aikiooma iinaravaivee, kiasa kioo Anutu-uqaa kua yoketaivaa tiravai. ²² Aparahaamo itaa kua kiasa kioo Anutu-uqaa kutaavaivee tuuvaara Anutu-uqo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tiravai. ²³ Anutu-uqo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tuu kuaivaa hama Aparahaamaara nnaasu Musiiva fafaara reeravai. ²⁴ Ta Anutu-uqaa kutaavaivee kiaunnaiyaraatama Musiiva fafaara reeravai. Anutu-uqo ti Udaanga Yisuu Kirisiinna tuduu putuuvakidiri diiteeravai. Ivo itaama uuvaara ta innara kutaavaivee kiaunnaiyara fai ivo tiyara tinara: Inna safuuma variraiyavee, tinaravai. ²⁵ Yisuu Kirisiiva ti mminnammanna maisaiyauvaara putinaraivaara Anutu-uqo ee-oo tiravai. Ee-oo tuduu putuduu ta Anutu-uqaa avuuvau safuuma variaaraivaara Anutu-uqo inna tuduu putuuvakidiri kava diiteeravai.

5

Yisuuva putuuvaara ta Anutuuqaa avuuvau safuuma variaunnava

¹ Itaama vaikio vaa ta Yisuunnara kutaavaivee kiaunnaiyara Anutuuqo tiiyara tinoo: Inna safuuma variraiyavee, tiivai. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiiyara putuuvaara Anutuuqo tiiyara safuuma variraiyavee tikiaida ta inna tasipama variaunnano inna ausa nuufaivo tiiki vainoo. ² Anutuuqo itaama kati tiiyara yoketaama yaata utiivaara vaa ta rikiada inna avuuvau ta yoketaama variaunnano. Ta Yisuunnara kutaavaivee kiaunnaivaara Yisuuva ti vitoo inna avuuvau ti yapa kiaikiai ta yoketaama variaunnano. Yoketaama varidada ta yapooma Anutuuqaa tasipama yoketayoketaama ari vookaraama variaaraivaara ta ivaara nnaasu yaata utu kiada vaidada faannaida varida sirigakiaunnano. ³ Hama ta ivaara nnaasu sirigakiaunnano. Mmuaararai aataruuyauvo tiisi vaiyauvaaraatamaida ta sirigakiaunnano. Vaa ta rikiaunnava. Mmuaararai aataruuyauvo tiisi vainai rikiada ta iyauvaa yaatara kiada fai yaagueeqama variaaravai. ⁴ Mmuaararai aataruuyauvo tiisi vaikiainnaata ta mmannamanna yaagueeqama varidada yaatara kikio rikioo Anutuuqo tiiyara mannakainaravai. Ivo tiiyara mannakainaraivaara ta yaata utida inna tasipama variaaraivaara faannakiaunnano. ⁵ Ta ivaara faannakiaunnaivaara fai ta faannaikiokio kaanaivo fai kutaa vainaravai. Aa ta faannakiaunna aavaara fai hama ta fanniikiaravai. Vaa Anutuuqo Mmannasa Yoketaivaa kati ti mmikio ivo ti aakiaiyauvaki varikio Anutuuqaa mmuduuya riraivo ti aakiaiyauvaki suvuivaara fai hama ta fanniikiaravai.

⁶ Ta homo muaraagama variaannaduu Anutuuqo mmataama kioo suaivaki gionna kiaapu kaayau mminnamminnaa maisaiyauvo suvuayara Yisuu Kirisiiva putiravai. ⁷ Ta mmatayaa variaunnaiya tiikidiri safuuma varira vaidiivaara fai vaidi voovoono innara kuminayaa putinaraivo inna mmuaararavai. Vaidi yoketaama variivaara fai vaidi voovoono innara kutaa putinarannee? Vara hama putinarannee? Hama ta rikiaunnano. ⁸ Homo mminnamminnaa maisaiyauvo ti suvuau kioo vau suaivaki Yisuu Kirisiiva tiiyara putiravai. Yisuuva itaama putuuvaara Anutuuqo pinaama tiiyara mmuduuya ruaivo kooyaa vainoo.

⁹ Yisuuva tiiyara putuduu inna kiauvo tuuvaara Anutuuqo tiiyara tinoo: Inna safuuma variraiyavee, tiivai. Yisuuva itaama uuvaara fai yapooma Anutuuqaa nnanna-teeno irisai maisaivaa ti mminnara iino too ivo ooqoo tioo ti vitoo yoketaivau ti yapaa-naravaivee. Inna ivo itaama ti vitoo yoketaivau ti yapaanaraivo ta Anutuuqaa avuuvau safuuma variraivaa yaataravai. ¹⁰ Ta Anutuuqaa nnammutuaaya variaannaduduu ari Mmaapuuvo putuuvaara ta numa inna tasipama mmuaa ausavai varada variaunnavaivee. Aanna makee vaa ta mmuaa ausavai varada inna tasipama variaunna suaivaki Yisuu Kirisiiva kava diitoo hara kioo varuuvaara fai ivo ti vitoo yoketaivau ti yapaanaravai. Inna ivo itaama iinaraivo inna yaatarai aataruvai vaivai. ¹¹ Hama itaama nnaasu vainoo. Ta Anutuuqaa pinaama sirigakiaunnano. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva putuuvaara ta mmuaa ausavai varada Anutuuqaa tasipama variaunnaivaara ta innara sirigakiaunnano.

Ataamo uu aataruuvaa Yisuuvaano yaatareeravai

¹² Aa kua aavaata rikiaatee. Mmuaa vaidivaakidiri mminnamminnaa maisa vareera oyaivo mmata aavau vairavai. Ivo mminnamminnaa maisaivaa varoovaara putira aataruuvo vairavai. Putira aataruuvo itaama vauvakidiri mmuakiaa gionna kiaapuuya vareeravai. Iya mminnamminnaa maisaivaa varoovaara putira aataruuvaa vareeravai. ¹³ Anutuuqo hama Musiinnaata kua tioo mmaanna kuaivaa inna kiaa mmirama kioo suaivaki mminnamminnaa maisaivo mmata aavau vairavai. Hama Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivo kooyaa vauvaara gionna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa varada hama iyauvaara arinaima mmuaavai mmuaavai yaariravai. ¹⁴ Itaama vauduaata Ataamo varuu suaivakidiri ngioo ngioo Musiiva varuu suaivaki

gioonna kiaapuuya putiravai. Ataamo Anutuugaa avaivaa hatokoo mminnamminnaa maisaivaa varoneema vooya hama itaama uuyaatama putiravai.

Ataamoono itaama uuvaara inna nnaagiai nninara vaidiivaara mmataama kioo tira kuavai. ¹⁵ Inna nnaagiai nnuuvo Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara vakiaa putuuvaara Anutuugo iyara tunoo: Inna safuuma variraiyavee, tuu aataruuvo hama Ataamo mminnamminnaa maisaivaa varoovaa roosiivai. Ataamo mmuaavoono mminnamminnaa maisaivaa varoovaara kaayau gioonna kiaapuuya putiravai. Ii kua ivo kutaa kuavai. Anutuugo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ari vookarai pinaavai vaivai. Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara vakiaa putuuvaara Anutuugo iyara tunoo: Inna safuuma variraiyavee, tuuvootama ari vookarai pinaavai vaivai. Yisuu Kirisiiva mmuaa vaidivoono kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivoono kaayau gioonna kiaapuuyara kati vakiaa putiravai. ¹⁶ Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara vakiaa putuuvaara Anutuugo iyara tunoo: Inna safuuma variraiyavee, tuu aataruuvo hama mmuaa vaidi Ataamo mminnamminnaa maisaivaa varoovaa roosiivai. Ari vookaraivai. Ataamo mminnamminnaa maisaivaa varoovaara Anutuugo putira aataruuvaa irisavvaa Ataamaa mmioo mmuakiaayaatama mmiravai. Kaayau gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa varada varuduu Yisuu Kirisiiva nnaagiai iyara putuduu safuuma varira aataruuvo kooyaa vairavai. ¹⁷ Mmuaa vaidivoono mminnamminnaa maisaivaa varoovaara putira aataruuvo mmuakiaayaki vaivai. Mo Yisuu Kirisiiva ari mmuaavoono uu aataruuvo Ataamo uu aataruuvaa yaataroo ari vookaraivai vaivai. Anutuugo gioonna kiaapuuyara kati yoketaama yaata utuoo iyara tinoo: Inna safuuma variraiyavee, tii gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivaara fai inna tasipama kieetaya tupatupaa variaaravai.

¹⁸ Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Vaidi voovoono mmuaa mminnamminnaa maisaivaa varooduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara kua pinaiyauvo iyaki vauduu irisai vareera aataruuvo vairavai. Mmuaikaraama vaidi voovoono yoketaa aataru mmuaavai uduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya kua pinaivaa yaatarada kati mmamma dummukiara vida tupatupaa variraivaa vareera aataruuvo vairavai. ¹⁹ Mmuaa vaidivoono Anutuugaa avaivaa yaataroo mminnamminnaa maisaivaa varooduu kaayau gioonna kiaapuuya mmuaavaugiataama mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeravai. Mmuaikaraama mmuaa vaidivoono Anutuugaa avaivaa arinaima rikioo uuvaara kaayau gioonna kiaapuuya fai Anutuugo tinai rikiada safuuma variaaravai.

²⁰ Anutuugaa mmaanna tuu kuaivo nnuduu rikiada gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvo vauduu mmaanna tuu kuaivaa hatokoo aataruuvo kaayauma vairavai. Itaama vauduaata Anutuugo kati iyara yoketaama yaata utiraivo kaayau ari vookaraama vairavai. ²¹ Itaama vauvaara gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisa vareera aataruuvo iya utinanai fai iya putuaaravai. Gioonna kiaapu safuuma variaya Anutuugo kati iyara yoketaama yaata utiivaara fai tupatupaa variaaravai. Iya ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivaara tupatupaa variaaravai.

6

Yisuuva putuuvaa roosiima teeta putuaunnavai

¹ Ivaara ta dataa kua kiaranee? Anutuugo kati tiyara yoketaama yaata utuoo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraiivo pinaavai vakiaiveera ta mminnamminnaa maisaiyauvaa mmannammanna varaaranee? ² Ai hameetavee. Vaa ta mminnamminnaa maisaivaara vaidi putiraiya roosiima putuaunnavai. Mo ta dataama kiada ivaa mmannammanna varada nnaasu variaaranee? Vaa taikaivaivee. ³ Aa na tinara kua aavaa vaa ngia arinaima rikiaavai. Ta mmuakiaaya Yisuu Kirisiinnara nnoori varaannaiya nnoori varaanna suaivaki ivo tiiki varuuvaa ivo putuuvaa roosiima teeta putiravai. ⁴ Yisuu Kirisiiva putuoo mmata nnauvaki vauneema ta nnoori

varaanna suaivaki ta mmata nnauvaki vairaiavaa roosiima ta nnooriivaa varaunnava. Anutuugo yoketaa ari vookarai yaagueeqaivaadiri uudu Yisuu Kirisiiva diitoneema teetama putuaannaivakidiri diitada karaasa aataruuvau hara kiada variateeraivaara ta inna roosiima putiravai.

⁵ Ivo putuneema ta kutaa mmuaikaraama putida Anutuugo inna tuduu diitoneema ta kutaa tuanaa diitada inna tasipama mmuaikaraama fai tupatupaa hara kiada vari-aaravai. ⁶ Aa na tinara kua aavaa vaa ta rikiaunnava. Ti mmammaivoono mminnam-minnaa maisa iira aataruuvaa ti mmiivaa Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuuvono ruputino taikaiveeraivaara ti mmamma iira aataru eenanaivo Yisuu Kirisiinna tasi-pama vaa yatari sagaivau putivaivee. Mminnamminnaa maisaivo sa ti utinai ta hama inna mmooriivaa varaaraivaara itaama ti mmamma iira aataru eenanaivo putivaivee. ⁷ Gioonna kiaapu voovono vaa putiivaa hama mminnamminnaa maisaivo yopeema kava inna utivai.

⁸ Ta kutaa Yisuu Kirisiinna tasipama putuaunnaiya fai ta inna tasipama hara kiada variaaraivaara kutaavaivee kiaaravai. ⁹ Vaa ta rikiaunnava. Anutuugo tuduu Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri diitoovo hama keenaa putinaravai. Fai putira aataruuvo hama kava inna utinaravai. ¹⁰ Ivo mmuaaneetu nnaasu mminnamminnaa maisaivaara putiravai. Anna makee ivo hara kioo variivo Anutuugo yaata utiivaugiataama mman-nammanna hara kioo varinoo. ¹¹ Mmuaikaraama ngieetama ngiingiiyara yaata utida kiatee: Vaa ta mminnamminnaa maisaiyauvaara putuaunnava. Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ta Anutuugo yaata utiivaugiataama hara kiada variaunnavaivee, kiatee.

¹² Ngii mmammaiyauvo maisa aataruuvaa iikiateera ngii tino ngii iikiatainai sa iikiatee. Ivaara ooqoo kiatee. Mminnamminnaa maisaiyauvo ngii mmammaiyauvaa mmannammanna utiyyauvaara ooqoo kiatee. ¹³ Ngii yaata utiraiyauvo ngii tikio ngii mmammaiyauvo mminnamminnaa maisaiyauvaa varoo maisa aataru iiraiyauvaara ngii tinai sa ee-oo kiatee. Ii aataru ivaa pikiada ngiingii mmamma mmuakiaayauvai Anutuugaa mmiatee. Ngia vaidiiva putuaivakidiri diitada hara kiada variava safu aataruuvau nookiaaraivaara ngiingii mmamma mmuyai mmuakiaayauvai Anutuugaa mmiatee. ¹⁴ Anutuugaa mmaanna tuu aataru ivau hama ngia hara kiada variaano. Anutuugo kati ngiyyara yoketaama yaata utiravau ngia hara kiada variaano. Ivaara sa mminnamminnaa maisaivo ngii haitatuunno ngii utuaivee.

Safuuma varira aataruuvo ngii utikiai

inna mmooriivaa varaavai

¹⁵ Mo ivaara ngia dataa kuaida kianne? Anutuugaa mmaanna tuu aataruuvau hama ta hara kiada varirama kiada Anutuugo kati tiyyara yoketaama yaata utiravau hara kiada variaunnaivaara fai ta mminnamminnaa maisaiyauvaa varaaranee? Ai hameetavee. ¹⁶ Aa na tinara kua aavaa vaa ngia arinaima rikiaavai. Mmatayaa diaa vaidi voovono vaidi voovai ni mmoori varaaneera kuaa vitaanaraivaara ivo ee-oo tikio inna viteeraivoono inna puaisa utuoo innara diivai. Ivaa roosiima fai mminnammin-naa maisaivaara ngia ee-oo tikio ivo ngii puaisa utinai fai ngia putiravaa varaaravai. Fai ngia kua yoketaivaa arinaima rikiada iikiaa aataruuvono ngii puaisa utinai ngia Anutuugaa avuuvau safuuma variaaravai. ¹⁷ Anutuugaata kua yoketaivaa kiatee. Tauraa mminnamminnaa maisaivoono ngii puaisa utudu ngia inna mmooriivaa varada varida variravai. Anna makee vaa ngia mmayaaya yoketaivaa varada ngiingii ausaiyauvaa hanigiada ii kua kutaa ivaara kutaa tuanaavee kua kiada mmooriivaa varada varida variaavai. ¹⁸ Mminnamminnaa maisaivo yeena roosiima ngii rau kiaivaa Anutuugoono rukuasaa kiaikiai ngia mmamma dummukiara kati kuaavai. Kuaavo safuuma varira aataruuvo ngii puaisa utikiai ngia inna mmooriivaa nnaasu varada varida variaavai. ¹⁹ Ngia mmatayaa mmanna gioonna kiaapuya muaraagama variaivaara na mmatayaiya yaata utirivaugiataama yaata utuee itaama ngii giaa ngii

miaunoo. Ngia tauraa ngiingii mmamma vovaatayauvai ee-oo tuduu maisamaisau aataruuyauvo ngii puaisa utuduu ngia inna mmoori vareeraya variravai. Varia rada vidada kaayau maisama ari vookaraama variravai. Anna makee mmuaikaraama ngiingii mmamma mmuyai mmuakiaayauvaara ee-oo tikio safu aataru yoketaivo ngii puaisa utinai ngia safuuma nuaida Anutuuqaa yoketa yoketaida nnaasu variatee.

²⁰ Mminnamminnaa maisaiyauvo ngii puaisa utuu suaivaki hama safu aataruuvo ngii utuduu ngia kati ngiengie yaata utiraivaugiataama vida mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeravai. ²¹ Ngia itaama uu aataruuyauvaara makee ngia ivaara yaata utida ngii mmamma maisai aataruuyauvunudiri mo dee irisaivaida varaanee? Ii aataru iyauvaa ngia iidada fai irisai putuaaravai. ²² Anna makee mminnamminnaa maisaivo yeena roosiima ngii rau kiaivaa Anutuuqoono rukuasaa kiaikiai mmamma dummukiara kati kuaavo Anutuuqo ngii puaisa utikiai ngia inna mmoori vareera gioonna kiaapuya variaavai. Fai ngia itaama inna gioonna kiaapu tuanaaya yoketaama nnaasu varidada fai irisaivaa tupatupaa variraivaa varada variaaravai. ²³ Gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa varaiya inna iyauvaa irisaivo putiraivovee. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva gioonna kiaapuuyaki variivaara Anutuuqo kati tupatupaa variraivaa iya mminai fai iya ivaa varada tupatupaa variaaravai.

7

Pauruuso nnaata vaati vareera aataruuvaidiri mmataama kioo tiravai

¹ Ni seenayaso, ngia mmaanna kua aataruuvaa rikiaiya aa na tinara kua aavaa vaa ngia arinaima rikiaavai. Mmaanna kua aataruuvo gioonna kiaapuuya utua roo vioo vioo iya putira suaivaki taikaanaravai. ² Mmaanna kua voovai vaivauidiri aa kua aavaa rikiaatee. Gioonnaivo vaatiivaa varaikio inna vaatiivo hara kioo varii suaivaki mmaanna kua aataruuvo yaagueeqama tinoo: Inna i vaativaivee, tiivai. Fai vaatiivo putino too mmaanna kua aataruuvo itaa kua tiivo hama inna utinaravai. ³ Itaama vaivaara vaatiivo varikioonnaata sabi vo vaativai oro varaivo inna mmuara vareera aataruvai. Itaama ii gioonnaivaara gioonna kiaapuuya kiaara: Inna mmuara vareera gioonnaivaivee, kiaaravai. Fai inna vaatiivo putino hama mmaanna kua aataruuvo mmannammanna inna utino kati hara kioo varioo vaidi voovai varaivo inna hama mmuara vareera aataruvai. ⁴ Ni seenayaso, ngia ivaa roosiima variaanoo. Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuuvaara ngia Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaara putiravai. Hama mmaanna tuu aataruuvo mmannammanna ngii utinoo. Ngia Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variateeraivaara ngia mmaanna tuu kuaivaara putiravai. Anutuuqo inna tuduu putuuvakidiri diitoovaa gioonna kiaapuya ngia variaanoo. Ta Anutuuqaa mmooriivaa varada varikio iiraivo vakiaiveeraivaara ngia Yisuunna gioonna kiaapuya variaanoo. ⁵ Ti mmammaiyauvo ti iikiataira aataruuvaa ta iira suaivaki mminnamminnaa maisaiyauvaa ti iikiataira aataruuvo ti puaisa utiravai. Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivo mminnamminnaa maisaiyauvaa kooyaa ti vitauduu ti iikiatairavai. Yaagueeqama ti iikiatauduu ta mminnamminnaa maisaiyauvaa iidada ivaa irisaivaara ta putuaara iiravai. ⁶ Anna makee Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivo hama mmannammanna ti utinoo. Vaa tauraa ii aataru ivo ti utuuvaara ti aakiaiyauvo putivai. Ta hama Anutuuqaa mmaanna tuu kua fafaara roo aataru eenanaivau varida mmoori varaunnavai. Ta Mmannasa Yoketaivaa aataru karaasaivau varida mmoori varaunnavai.

Anutuuqaa mmaanna kua tuuvaidiri

mminnamminnaa maisaivo kooyaa vairavai

⁷ Ta ivaara dataa kua kiaaranee? Anutuuqaa mmaanna tuu aataruuvo mminnamminnaa maisa vai aataruvaivee ta kiaaranee? Ai hameetavee. Mo Anutuuqaa mmaanna tuu aataruuvono mminnamminnaa maisa vareera aataruuvaa kooyaa ti

vitairavai. Mo Anutuuga mmaanna tuu kua ivaki vau kua voovai tunoo: Ai seenaiya mminnamminnaiyauvaa teeno i varaatainai sa iyauvaa varaanaraivaara yaata utuaanee, tiravai. Hama ii kua ivo itaa kua tutiri. Hama na ni seenaiya mminnamminnaiyauvaa teeno ni varaatainai na iyauvaa varaanaraivaara yaata utuaatirivee. ⁸ Ii mmaanna tuu kua ivaa na rikiee ivaara pinaama na yaata utuaaduu mminnamminnaa maisaivo ni aakiaivaki vauvaara na ari vookara ari vookarau mminnamminnaiyauvaa taaduu pinaama ni varaatairavai. Hama Anutuuga mmaanna tuu kuaivo vaitiri. Hama mminnamminnaa maisa vareera aataruuvo kooyaa vaitirivee. ⁹ Neenoo hama mmaanna tuu kuaivaa na rikiaa suaivaki na kati kumimakama hara kiee variravai. Na mmaanna tuu kuaivaa rikiaa suaivaki na mminnamminnaa maisaivaa varauvo kooyaa vauduu na rikieeravai. ¹⁰ Na rikiaa suaivaki ni aakiaivo vaidi putiraivaa roosiima putiravai. Anutuuga mmaanna tuu aataru voovaara na tauraa kiau kuaivaa gioonna kiaapuuya rikiaada yoketaama hara kiada variateera aataru ivaa neenoo rikiee hama na yoketaama hara kiee variravai. Na rikiaaduu ni mminnamminnaa maisaivo kooyaa vauduu ni aakiaivo vaidi putiraivaa roosiima putuduu na maisama hara kiee variravai. ¹¹ Ii mmaanna tuu kua ivaa na rikiee ivaara pinaama na yaata utuaaduu ni unnakua tuduu mminnamminnaa maisaivo ni aakiaivaki vauvaara na mmuaararoo maisauvaa varee vaidi putiraivaa roosiima na putiravai.

¹² Itaama vaikio Anutuuga mmaanna tuu kua mmuakiaayauvai yoketaa tuanaayauvai vaikio na tauraa kiaa mmaanna kuaivoootama yoketaavai vainno safu tuanaavai nnaasu vainoo. ¹³ Ii kua ivaa oyaivo ataama vainnee? Mo yoketaa aataruuvono niiki vauduu ni aakiaivo putiravainnee? Ai hameetavee. Mminnamminnaa maisaivoono niiki vauduu ni aakiaivo putiravaivee. Mminnamminnaa maisaivo mmaanna tuu yoketaa aataruuvau na variaaduaata mmannammanna niiki vauduu rikioo ni aakiaivo putiravai. Ivoono kutaa tuanaa mminnamminnaa maisaivo kooyaa sueerapatoo vakiaiveeraivaara mminnamminnaa maisaivo niiki vauduu rikioo ni aakiaivo putiravai. Na rikiaa mmaanna kua voovaudiri mminnamminnaa maisaivo kaayau ari vookara ari vookaraama maisamaisama vakiaiveeraivaara mminnamminnaa maisaivo niiki vauduu ni aakiaivo putiravai.

Taara aataruvaitana gioonna kiaapuuyaki vainoo

¹⁴ Vaa ta rikiaunnvai. Mmaanna tuu kuaivo Anutuugaasidiri tiira kuavai. Na vaidi mmatayaavoonora tiee mminnamminnaa maisaivo mmannammanna ni puaisa utikiai na hama yopeema pikiauvai. ¹⁵ Na iikiau aataruuvaa hama na arinaima rikiauvai. Na ni iikiatai aataruuvaa hama na iikiauvai. Na hama ni mmuduuya ruai aataruuvaa na iikiauvai. ¹⁶ Na hama ni iikiatai aataruuvaa iikiauko rikioo Anutuuga mmaanna tuu aataruuvo safuuma vaivaara na ee-oo kiauvo kooyaa vainoo. ¹⁷ Ivaara hama neneenoo ii na hama ni iikiatai aataru ivaa iikiauvai. Mminnamminnaa maisaivo ni aakiaivaki vaivoono ii aataru ivaa iivai. ¹⁸ Vaa na rikiauvai. Hama yoketaa aataruuvo niiki vainoo. Na itaa kua kiau kuaivo ataama vainoo. Hama yoketaa aataruuvo ni mmammaivau utivai. Ni aakiaivoono yoketaa aataruuvaa inna iikiataikiainnaata hama na yopeema iikiauvai. ¹⁹ Na yoketaa aataruuvaa ni iikiataikiainnaata hama na iikiauvai. Maisa aataruuvaa hama ni iikiataikiainnaata na iikiauvai. ²⁰ Hama ni iikiatai aataruuvaa na iikiauko rikioo mminnamminnaa maisaivo ni aakiaana vaivoono iivai. Hama neneenoo iikiauvai.

²¹ Na itaama iikiauvaara vaa na rikiauvai. Aataru voovoono ni aakiaivaki ataama iinoo. Na yoketaa aataruuvaa ni iikiataikio rikioo maisa aataruuvo ni atuu ruainoo. ²² Anutuuga mmaanna tuu kuaivaara ni aakiaivaki ni yoketaainoo. ²³ Itaama vaikioonnaata ari vo aataru voovoono ni mmammaivaki iinno varinoo. Ii aataru ivoono ni yaatana vai kua yoketaivaa atuu ruainoo. Atuu ruoo ivaa nnammutuaa iinoo. Iinno varioo mminnamminnaa maisaivo ni aakiaivaki vaivaara ni ravaatau utinoo. ²⁴ Boo, na ari vookarai ausa tinni mmuaararavaa varau vaidivai variaunoo. Ni mmammaivoono

putira aataruuvakira ni utu raririima roo yapaanara iinoo. Fai gioono ii aataru ivakidiri ni vita yoketaivau ni yapaanarannee? ²⁵ Na Anutuugaata kua yoketaivaa kiaunoo. Ivo tino ti Udaanga Yisuu Kirisiivaano fai ni vitaanaravai.

Na ataama variaunoo. Na nini yaata tinniivaki rikiauko Anutuugaa aataruuvo ni puaisa utikiai na iikiaunoo. Ni mmammaivo maisama iira aataruuvaara na rikiauko mminnamminnaa maisa iira aataruuvo ni puaisa utikiai na iikiauvai.

8

Mmannasa Yoketaivoono tupatupaa variraivaa

ti mmivaivee

¹ Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Yisuu Kirisiiva gioonna kiaapuuyaki variivaara hama ngiari mminnamminnaa maisa vareeraiyauvaa irisaiyauvootainoo. ² Yisuu Kirisiiva niiki variivaara Mmannasa Yoketaivoono tupatupaa variraivaa ni mmivai. Mminnamminnaa maisaivoota putira aataruuvootama yeena roosiima ni rau kiaivaa ii Mmannasa Yoketaa ivoono rukuasaa kiaikiai na mmamma dummukiara kati hara kiese variauvaivee. Ivaara hama ni mminnamminnaa maisa vareeraiyauvaa irisaiyauvootainoo. ³ Ta mmatayaa muaraagama variaunnaivaara Anutuugaa mmaanna tuu kua aataruuvo iinaree kuaa kioo iima fanniima kiaikio Anutuugaano aikiooma iima kiavai. Ivo ari Mmaapuuvaa mmatayaa titooduu tuoo mminnamminnaa maisaivo vaidi mmammaiyauvaki utuuvaa atau rinaraiivaara tiiravai. Gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaivaa irisaivaa varaiveeraivaara Anutuugo ari Mmaapuuvaa titooduu tuoo ta vaidi mmatayaiya mminnamminnaa maisaivaa vareera mmammaivaa roosiima vareeravai. ⁴ Ta Mmannasa Yoketaivaa aataruuvau variaunnaiya Anutuugaa mmaanna tuu kuaivo safuuma vauvaa aikiooma iikiateeraivaara Anutuugo itaama iiravai. Mmamma iira aataruuvau variayara Anutuugo hama itaama iiravai. Mmannasa Yoketaivaa aataruuvau variayara iiravai.

⁵ Mo ngiari mmammaiyauvo ngiari iikiataivaara iya tikiari rikiada hara kiada variayia ngiari mmammaiyauvoono iya yaatana yapoo varii kuaivaa nnaasu rikiada iida varida variaavai. Mo Mmannasa Yoketaivo iya tikiari rikiada hara kiada variayia Mmannasaivoono iya yaatana yapoo varii kuaivaa nnaasu rikiada iida varida variaavai. ⁶ Ngiari mmammaiyauvoono ngiari iikiatai aataruuyauvaara iya yaatana yapoo varinai rikiada iida varida fai putuaaravai. Mmannasa Yoketaivoono ari iikiatai aataruuyauvaara iya yaatana yapoo varinai rikiada iida varida fai ausa nuufaivaa varada tupatupaa variaaravai. ⁷ Gioonna kiaapu voovoono ari mmammaivoono ari iikiatai aataruuyauvaara inna yaatana yapoo varii kuaivaa rikiaivoono Anutuugaa nnammutuaavai variivaara iya itaama iida varida variaaravai. Ivo yaata utiivo hama Anutuugaa mmaanna tuu aataruuvaa rikiaivaara ivo itaama varivai. Hama ivo yopeema Anutuugaa mmaanna tuu aataruuvaa rikiaivai. ⁸ Gioonna kiaapuuya ngiari mmammaiyauvoono iya kuaa mmikiai iikiayia hama yopeema yoketaa aataruuvaa iikiaavo too Anutuugaa yoke-taivaivee.

⁹ Mo hama ngiingii mmammaiyauvoono ngii giaa ngii miivaugiataama ngia hara kiada variaano. Mmannasa Yoketaivoono ngii giaa ngii miivaugiataamaida ngia hara kiada variaano. Mo Mmannasa Yoketaivoono ngii aakiayauvaki hara kioo variyia nnaasu itaama hara kiada variaano. Gioonna kiaapu voovoono hama Yisuu Kirisiinna Mmannasaivo innaki hara kioo variivoono hama inna gioonna kiaapuvai varinoo. ¹⁰ Mminnamminnaa maisaivo ngii mmammaiyauvaki vaivaara vaidi putiraiya roosiima ngii nnabayauvo putivai. Mo itaama vaikiainnaata Yisuu Kirisiiva ngiiki varikiai ngia safuuma variaivaara ngii mmannasaiyauvo hara kioo varivai. ¹¹ Mo fai Anutuugo Yisuunna tuduu putuuvakidiri diitoovaa Mmannasaivoono ngiiki varino fai Yisuu Kirisiiva putuduu diitaanee tuuvoono ngii mmammaiyauvaa tupatupaa variraivaa

mminaravai. Ari Mmannaivaivo ngiiki variivaara ngii nnabaiyauvo putuaara iikiyaiya fai tupatupaa variraivaa ngii minai varada variaaravai.

¹² Ni seenayaso, ivaara ti mmamma iira aataruuvaa ti iikiatano ti yoketainaanaata ta rikiada pikiaaravai. Sa ii aataru ivo ti utuaivee. ¹³ Fai ngia mmamma iira aataruuvaa iidada putuaaravai. Fai Mmannaivaivo ngii tasipanai ngia mmamma iira aataruuvaa eeyaara pikiada fai ngia tupatupaa variaaravai. ¹⁴ Gioonna kiaapu Anutuuga Mmannaivaiva kuaivaa rikiada iikiaa mmuakiaaya iya Anutuuga raunna mmaapuya variaano. ¹⁵ Ngia itaama varida hama ngia sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiya roosiikiaaya varida aatuuda variaano. ¹⁶ Ta Anutuuga kiaunnaano: Ti Napoovavee, kiaunnaivo inna Anutuuga Mmannaivaivo ti mmannaivaiva tasipaikiai ta rikiada kiaunnaano: Ta Anutuuga raunna mmaapuya variaunnaano, kiaunnava. ¹⁷ Ta inna raunna mmaapuya variaunnaivaara innasi yoketaa aataru vaiyuvaa ari gioonna kiaapuuyani yapa kiaiuvaa ta varaaravai. Anutuuga Yisuu Kirisiinnani yapa kiaiuvaaatama fai ta inna tasipama nuunama varaaravai. Ivo mmamma nniitaroovaa varoneema mo fai teetaatama mmuaikaraama varada iva ngiau aapu yoketaa ari vookaraama varineema fai teetaatama variaaravai.

Fai yapooma ta yoketaama ari vookaraama variaaravai

¹⁸ Na yaata utuauno. Aa ta variaunna suai aavaki Anutuuga aataruuvaa mmamma nniitaraivaa varaunnaivo hama pinaa mmuaararavai vaivai. Fai yapooma hama ta ivaara yaata utiraida kati ta ngiau aapu vikio yoketaa ari vookaraivaa oyaivo kooyaa vainai taaraivaara yaata utuaaravai. ¹⁹ Anutuuga raunna mmaapu tuanaaya variaya fai Yisuuva kava tiinara suaivau kooyaa iya taaraivaara mmuakiaa mminnaayuvai Anutuuga iima kiooyauvoono sirigaida faannaida variaano. ²⁰ Anutuuga mmuakiaa puara fai vasingiaamma mmuakiaa mminnamminnaiyuvaa ariinnee kiaa iima kioo yapeeravai. Yapa kioo iya iikiatee tuu aataruuvaa fanniima iiravai. Anutuuga ariinoo ee-oo tuuvaugiataama fanniima iiravai. Fanniima iida eeyaara taikaaraivaara hama iya vareerida yoketaama variaaraivaara faannaida variaaravai. ²¹ Fai yapooma iya fanniima iikiaa aataruuvaudiri aasannaida putida uudaira aataruuvo iya puaisa utiivaa Anutuuga tino rikioo taikanai rikiada Anutuuga raunna mmaapuya kati mmamma dummukiara yoketaama variaivaa roosiima iyaata itaama yoketaama variaaravai.

²² Vaa ta rikiaunnava. Tauraa varia rada nnidada aa ta variaunna suai aavaki gionnaivo nnaakara mmataanaraivaara kararuoo kai kiririingairavaa roosiima mmuakiaa mminnaiyuvaa Anutuuga iima kiooyauvo kararuavai. ²³ Hama iqii mminnaa mmuakiaa iyauvo nnaasu itaama iida variaavai. Anutuuga tauraa Mmannaivaiva ti mmuuya teetaatama itaama iida variaunnava. Anutuuga ti utii aataruuvaa rakuasaa kinai rikiada ta eeyaara kati mmamma dummukiara inna raunna mmaapu tuanaaya varida mmamma karaasaivaa varada variaaraivaara ta faannaida varida rikiaunnano mminnamminnaa maisaivo ti utiivaara ti aakiaiuvaki pinaama maisaikiai variaunnava. ²⁴ Ta ausa hanigieera suaivaki Anutuuga ti vitaanaraivaara faannaida varida kutaavaivee kiaunnava. Fai ta faannakiaunnaivaa avuuvaa ta teeda hama ivaara mmannammanna ta faannakiaaravai. Inna ii aataru ivo hama faannaira aataruvai. Mo deevono vaa too varaivaara kava faannainno variinnee? Mo vaa too varaivaivee. ²⁵ Mo fai hama ta teeda varaunnaivaara faannaida varida fai ta mmannammanna faannaida varikio ti pirisainnaata ta mmannammanna faannakiaaravai.

²⁶ Mmuaikaraama ta faannaida varida muaraagakiaunnaiya Mmannaivaiva Yoke-taivoono ti tasipaivai. Ta dataama yaaku varaunnaannee kiaa vueennama kiada variaunnano ti aakiaiuvaki pinaama mmuaararavai ta hama yopeema yaaku va-raunnano Mmannaivaiva ariinoo ti aakiaiuvakidiri Anutuuga yamaa kua

yamaa kua tiao tiyara yaaku varaivai. ²⁷ Anutuugo vaa gionna kiaapuuya aaki-aiyauvaki arinaima taivoono Mmannasa Yoketaivo yaata utira kuaivaa vaa rikiaivai. Anutuugo yaata utiraivaugiataama Mmannasaivo Anutuugaa gionna kiaapuuyara yaaku varaivaara Anutuugo inna yaata utira kuaivaa vaa rikiaivai.

²⁸ Vaa ta rikiaunnvai. Gionna kiaapuuya Anutuugaara mmuduuya ruaiya yoketaama variateeraivaara Anutuugo mmuakiaa mmoori aataruuyauvaki iya tasi-pama mmooriivaa varaivai. Ivo ari yaata utiraivaugiataama iya maavee tiraiya ivo iya tasipama mmooriivaa varaivai. ²⁹ Anutuugo vaa iya arinaima tooya ari Mmaapuuvaa roosiima variateeraivaara vaa iya nnaaru mmataama kieeravai. Ari Mmaapu ngaruuvo varinai kaayau gionna kiaapuuya innara mmuduuya ruaiya inna nnunna kataunnaiya variateeraivaara Anutuugo nnaaru iya mmataama kieeravai. ³⁰ Anutuugo vaa mmataama kiooya maavee tiravai. Iya maavee kiaa kioo iya uudu inna avuuvau safuuma variravai. Ivo itaama inno ari oyai ari vookarau yoketaivaa iyaatama mmiravai.

Yisuuva uuvaara Anutuugo tiyara

mmuduuya riravai

³¹ Itaama vaivaara ta dataa kua kiarannee? Anutuugo tiyara ni seenayavee tikio mo gionnoonno tiyara ni nnammutuaayavee kiaa kioo mmoori maisaivaa ti mmiinne? Ai hama yopeema vaidi voovoono itaa kua tiyara tinaravee. ³² Anutuugoota hama itaa kua tinaravee. Ivo hama ari Mmaapu tuanaivaara yaata utirainno mmuakiaaya tiyara putinaraivaara ee-oo tiravai. Ee-oo kiaa kioo ari Mmaapuuvaa kati ti mmiravai. Ivo itaama ti mmuuvoono mmuakiaaya tiyara yoketainno Yisunnaata mmuakiaa aataru yoketaiyauvaatama fai kati ti mminarannee? Fai kati ti mminaravee. ³³ Mo dee gionna kiaapuuvoono Anutuugo ariinnee kiaa mmataama kiooyaki aikiooma kua pinaivaa iyaki yapaanarannee? Ai hameetavee. Anutuugo ariinoo iyara tinoo: Hama ngia kuaataiyavee, ³⁴ tiivaara mo gionna kiaapu voovoono fai iyara tinara: Kuaivo ngiiki vainai ngia irisai maisaivaa varaaravee, tinarannee? Ai mo hama fai itaa kua tinaravee. Yisuu Kirisiivaano putuduu Anutuugo tuduu kava diitoovoono Anutuugaa yaaku yaadudainningiaa hara kioo varioo tiyara Anutuugaata yamaa kua yamaa kua tiao varinoo. ³⁵ Ivaara Yisuu Kirisiiva tiyara mmuduuya rira aataruuvaa fai dee aataruuvoono aikiooma ivaa hatokaanarannee? Vara mmuaararai aataruuvonnee? Vara ti nuaira variraiyauvo maisaikiai variaunna aataruuvonnee? Vara vooyaano mmamma mmuaararavaa ti mmiaani koonnama variaunna aataruuvonnee? Vara aarareeraivonnee? Vara hama uyira rairaiyauvo tiisi vaira aataruuvonnee? Vara avaikarai aataruuvo tiisi nnikio ti aaturuuvonnee? Vara rapiraivo tiisi nnira aataruuvonnee? Fai ii aataru iyauvo tiisi nnino rikioonnaata Yisuu Kirisiiva mmannammanna fai tiyara mmuduuya ruoo nnaasu varinaravai. ³⁶ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno innara tinoo:

Ta aiyara yaagueeqakiaunnani

suaivo raari raikiai

iya ti rupertuaara iikiaavo

vioo vioo suaivo haatapaivai.

Iya puara sipisiipaiyauvaa rupertuaara iikiaaneema

ivaa roosiima ti rupertuaara iikiaavaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ³⁷ Ii mmuakiaa aataru avaikarai iyauvo ti mmam-maiyauvunu karaanara iino Yisuu Kirisiiva tiyara pinaama mmuduuya ruaivoono ti tasipaivaara ta aikiooma iyauvaa yaatara kiaunnavaivee. ³⁸ Vaa na rapisiima rikiauvai. Fai hama vo aataru voovoono Yisuuva tiyara mmuduuya riraivaa atuu rinaravai. Putiraivoota mmata aavau hara kiada varira aataruuvootama hama yopeema ivaa

atau rinaravai. Ngiau aapu aangeraiyaata ari vookaraama yaagueeqama dira mma-gia maisaiyaatama fai hama yopeema atau ruaaravai. Aanna makee tiisi vaivaara aatuuravootama yapooma tiisi nninaraivaara aatuuravootama hama yopeema atau ruaaravai. ³⁹ Ngiau aapu vai yaagueeqaiyauvoota aa mmata aavau vai yaagueeqaiyauvootama hama yopeema atau ruaaravai. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiyara pinaama mmuduuya ruaivaara hama Anutuuqo iima kioo mminnaa voovai yopeema Anutuuqo tiyara mmuduuya riraivaa atau rinaravaivee.

9

Anutuuqo Isarairaiya ariinnee kiasa

mmataama kieeravai

¹ Aa na tina kua aavo kua kutaavai na kiaunoo. Na Yisuu Kirisiinna vaidivai variee hama na unnakua kiaunoo. Nene yaata utuau kuaivoota Mmannasa Yoketaivo ni giaa ni mii kuaivaatama na rikiauko nene kiau kuaivo kutaa kuavai na kiau vai. ² Ni seena ni mmuaa oyaivakidiri diitaiyara ni ausaivo mmuaararaikiai na mmannammanna koonnama variaunoo. ³ Na iyaroo tiee fai Anutuuqo ni maisa kua tiao na Yisuu Kirisiinna tasipama variauvaa atau rinaraiivaara na kiaunoo: Inna yoketaavaivee, kiaunoo. ⁴ Ii Isarairaa gioonna kiaapu iya Anutuuqo mmataama kioo gioonna kiaapu tuanaiyavee. Ivo iyara ni naunna maapuyavee kiasa kioo ari oyai ari vookarau yoketaivaa iya mmiravai. Ivo ari kua yeena rau kiooyauvaatama ari mmaanna tuu kuaiyauvaatama iya kiasa mmiravai. Anutuuqaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmira aataru tuanaivaa vaa iya teeda rikieeravai. Anutuuqo kua kiasa teerama kioo kuaiyauvaa iya kiasa mmudu rikieeravai. ⁵ Iya rubuungainna ari vookarairayavee. Gioonna voovoono mmuai oyaivakidiri diitoo Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaa Yisuu Kirisiinna vaidivai mmata kieeravai. Anutuuqo mmuakiasa mminnamminnaiyauvaara diraivaara gioonna kiasapuuya tupatupaa innara kua yoketaivaa kiateeraivaara na yaata utuaunoo. Kua kutaa.

⁶ Na itaa kua kiauvaara na ataa kua kiaunoo: Anutuuqo kua kiasa teerama kioo kuaiyauvo fanniima tiyauvaivee, na kiaunnee? Ai hama na itaa kua kiaunoo. Gioonna kiaapu Isarairaa mmuakiasa hama Anutuuqaa gioonna kiaapu tuanaaya variaivaara hama na itaa kua kiaunoo. ⁷ Aaparahaamaa sidinnai mmuakiasa hama Anutuuqaa raunna mmaapuyavee. Anutuuqo Aaparahaamaa tunoo: Isaakaa sidinnaiiina inna i sidinnai tuanaayavee, tiravai. ⁸ Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Aaparahaamaakidiri mmato sidinnai mmuakiasa hama Anutuuqaa raunna mmaapuyavee. Anutuuqo kua kiasa teerama kioovaidiri varuuya inna Aaparahaamaa sidinnai tuanaayavee. ⁹ Anutuuqo kua kiasa teerama kioo kuaivaa Aaparahaamaata ataa kua tunoo: Fai suaivaa mmataama kioovo nninai rikiee na kava vararannee nnino rikioo Saraava fai mmaapuvai mmataanaravaivee, tiravai.

¹⁰ Ii kua ivaa sai kuavai rikiaatee. Ii mmaapu Isaako ivo yokeenno nnaataivaa varooduu ari nnaataivo Revekaava mmaapu taaravaitana sunnaama kioo variravai. ¹¹⁻¹² Varuduu Anutuuqo ari yaata utuuvugiataama vuaivaa pikioo vuaivaa ariinnee kiasa mmataama kioo aataruuvo vakiaiveeraivaara ivo Revekaanna tunoo: I mmaapu ngaruuvoono ari kata nnaagiaivaa mmoori varaanaravaivee, tiravai. Tauraa hama taaravaitana mmato suaivaki Anutuuqo itaa kua tiravai. Ivaitana hama varida mmoori yoketaivaa iida mmoori maisaivaa uu suaivaki ivo itaa kua tiravai. Ivaitana hama varida mmoori uvaara hama ivo ivaitana mmoori uvaudiri too vuaivaa mmataama kieeravai. Ari yaata utuuvugiataama vuaivaa mmataama kieeravai. ¹³ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Na Yakoopaara mmuduuya ruaunoo. Isaunnara hama na mmuduuya ruaunoo. Kua fafaaraivoonoo itaa kua tiivai.

¹⁴ Ivaara mo ta dataa kua kiasarannee? Fai ta kiasa: Anutuuqo gioonna kiaapu voo-yara maisayavee tiao vooyara yoketaayavee tiivaivee, kiasarannee? Hameetavee. Hama

Anutuuqo itaa kua tiivaivee. ¹⁵ Vaa Anutuuqo Musiinna tunoo: Na ni boo kiataiyara fai na boo tinaravaivee. Na ni tuqinnaataakiyaiyara fai na tuqinnaanaravaivee, tiravai. ¹⁶ Itaama vai kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Gioonna kiaapu voovoono inna iikiataino mmooriivaa iinnonno tinara: Fai na iinono rikioo Anutuuqo niyara pinaama boo tiao ni vitaanaravaivee, tii aataru ivo hama kaanaatai aataruvai. Anutuuqo ariinoo innara boo kiataino fai innara boo tinaravai. ¹⁷ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vauvaki Anutuuqo Faraunna ataa kua tunoo: A mmoori varoonnaivaudiri ni yaagueeqaivo kooyaa vakiaiveeraivaara na kieetavai i yapa kieeravai. Mmuakiaa mmatavau variyaiya ni nnutuuvaa rikiaateeraivaara na kieetavai i yapa kieeravaivee. Anutuuqo Faraunna itaa kua tiravai. ¹⁸ Ivaara Anutuuqo vooyara ari boo kiataiyara boo tiivai. Vooyaki ivo ausa tinni yakeevaa iyaki yapaataikio yapaivai.

Anutuuqo vooyara nnannatoo vooyara boo tiravai

¹⁹ Ivaara fai ngiikidiri mmuaavoono ni yaparainno tinara: Itaama vaino fai Anutuuqo mo aaniira tiyara tinara: Ngia iikiaa aataruuyauvo hama yoketaiyauvaivee, tinarannee? Mo gioono Anutuuqo tiyara ii aataruuvaa hatokaanarannee? Hama yopeemavee. Fai ivo itaa kua tinaravai. ²⁰ Ni seena-o, a Anutuuqaa kua sai itaa kua kiannaikua a gioononnee? Kuu yavaivo vaidi kuaivaa roosiima hama ari ruaatarii nakaarivaa tinoo: Aaniira ni ataama ruaataruannavainnee? Hama ivo itaa kua tiivai. ²¹ Kuu yavaivaa ruaatarii nakaarivo yavaa mmataivaadiri ari iikiataikio hanuu kioo ruaatarivai. Yavaa mmataivaa mmuaa saabavai hanuu saabama kiaivaadiri taara yavaavaitana inna ruaataruataino taaravaitana ruaatarinaravai. Fai inna ruaataruataino voovai ari yoketaa mmooriivaa iinaraivaa ruaataruoo mmuakiaa sui sabi mmoori iinaraivaatama ruaatarinaravai.

²² Anutuuqo iima kiai aataruuvo itaama mmuaakaraivai vainoo. Ivo inna nnannateeraivoota yaagueeqaivootama kooyaa vakiaiveeraivaara ivo ataama iiravai. Kuu yavaa sabi mmooriyauvaa iinara iima kiooyauvaa roosii gioonna kiaapuuya inna nnannatai gioonna kiaapuuya fai kiisa sui putu taikaariyara ivo mmannammanna iyara yaata utuoo hokoba sui faannainno variravai. ²³ Ta gioonna kiaapu ivo tiyara boo tiraiya inna oyai ari vookarai yoketaivaa taateeraivaara ivo itaama iiravai. Kuu yavaa yoketaa mmooriivaa iinara iima kiooyauvaa roosiikiaunnaya ta inna oyai ari vookarai yoketaivaa taateera aataruuvaa vaa ivo tauraa mmuaanaa teerama kieeravai. ²⁴ Ta Yutayaiya tiikidiri vooyaatama ngia ngiari voopinnaiyakidiri vooyaatama vaa ivo ivaara ti maavee tiravai. ²⁵ Ivaara forofetaa vaidi voovai nnutuuvo Hosiaavaano Anutuuqo tuu kuaivaa fafaara roo ataa kua tunoo:

Hama ni gioonna kiaapu tuanaiyara
fai na tinara:
Ni gioonna kiaapuyavee, tinaravee.
Hama na tauraa ni mmuduuya ruaiyara
fai na tinara:
Inna ni mmuduuya ruaiyavee, tinaravee.

²⁶ Yoosinna voovakinnaiya
vaa na tauraa iya kiaa mmiee kiaunoo:
Hama ngia ni gioonna kiaapuyavee, kiauyara
fai yapooma ngiari seenaiya iyara kiaara:
Anutuuqo hara kioo variivaa
raunna mmaapuyavee, kiaravee.

Hosiaava itaa kua tiravai. ²⁷ Forofetaa voovai Yisayaavaano Isarairaiyara kooyaa kua voovai ataa kua tunoo: Nnukaivo nnoori mmaagaivau vaikiai hama yopeema yaaririvaa roosiima fai gioonna kiaapu Isarairaiya kaayakaayau hara kiada varikio rikioo fai Anutuuqo raati raari kiisaya nnaasu rupi yoketaivau yapaanaravaivee. ²⁸ Fai Anutuuqo gioonna kiaapu mmatayaa variyaiya irisai maisaivaa akiairaama iya mmino

rikioo taikaanaravaivee. Yisayaava itaa kua tiravai. ²⁹ Kava vo kua voovai vaa tauraa Yisayaava ataa kua tunoo: Udaanga Anutuuoqo Yaagueeqa Tuanaivoono hama Isarairaiya sidinnaidi vooya viteerama kioo pikiotiri. Sutuuma Kumuaraa varuuya roosiima ta putu taika kiaannatirivee. Yisayaava itaa kua tiravai.

Isarairaiya ngiarinaidiri aataru voovai iiravai

³⁰ Ivaara ta dataa kua kiarannee? Fai ta ataa kua kiaravee. Ngiari voopinnaa gioonna kiaapuuya ngiariyara ta Anutuuoqaa avuuvau safuuma variaaravee kua kiada hama ivaara mmooriivaa iirama kiada variyaiya iya kati Anutuuoqaa kutaavaivee kua kiada hara kiada varuduu Anutuuoqo iyara tunoo: Inna safuuma variraiyavee, tiravai. ³¹ Isarairaa gioonna kiaapuuya Anutuuoqo mmataama kiooya tunoo: Anutuuoqaa avuuvau fai ta safuuma variaaravee, kua kiada mmaanna tuu aataruuvaa iidada fanniima kieeravai. ³² Mo aaniira iya fanniima kieeravainnee? Mo iya ngiari uu aataru mmooriivaa iida varida hama Anutuuoqaa iya kutaavaivee tiravai. Iya harurira sikauvaudiri haruriravai. ³³ Ivaara Anutuuoqaa kua fafaaraivo vainno Yisuunnara tinoo:

Taatee. Na yoosinna Sioona ivaki
gioonna kiaapuuya ivaayaadiri haruruateera
sikau voovai na yapa kieeravai.
Fai iya ivaayaadiri haruruaravai.
Gioonna kiaapu voovoono
innara kutaavaivee kiaivoono
hama inna mmamma maisainaravaivee.
Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

10

¹ Ni seenayaso, ni seena gioonna kiaapu Yutayaiya Anutuuoqo iya vita yoketaivau yapaiveeraivaara ni aakiaivo yaagueeqama aikioovee tinoo. Anutuuoqo itaama iiki-aiveeraivaara na pinaama yaaku varaunoo. ² Vaa na arinaima tee ngii giaa ngii miauvai. Iya Anutuuoqaa pinaama mmuduuya ruaavai. Mmuduuya ridaata hama oyai tuanaivaa rikiaivaara fanniikiaavai. ³ Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara tinoo: Inna safuuma variraiyavee, tii aataruuvaa hama iya arinaima rikiada taavai. Anutuuoqaa avuuvau ta safuuma variaarayavee kua kiada ngiarinaidiri vo aataru vooyavai iida varida variaavai. Anutuuoqaa aataru safuuma variraivaara hama iya ivaara ee-oo tida ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuoqaa mmiaavai. ⁴ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kua kiada Anutuuoqaa avuuvau safuuma variateeraivaara Anutuuoqaa mmaanna tuu kuaivaa Yisuu Kirisiivaano atau riravai.

Fai Anutuuoqo aikiooma mmuakiaaya vitoo yoketaivau yapaanaravai

⁵ Anutuuoqaa mmaanna tuu kuaivaa rikiada iidada Anutuuoqaa avuuvau safuuma variaaravee kua uu aataruuvaa Musiiva ataa kua tunoo: Vaidi voovoono Anutuuoqaa mmaanna tuu kuaivaa rikioo iinnonno fai ii aataru ivau hara kioo varinaravaivee, tiravai. ⁶ Anutuuoqaa kutaavaivee kua kiada inna avuuvau safuuma variaa aataru-uvaara kua voovoono vainno ataa kua tinoo: Sa ai tinniivaudiri yaata utuee ataa kua kianee: Mo gioono ngiau apuuvaki kuanarannee? kianee. Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Ivo ngiau apuuvaki vioo Yisuu Kirisiinna vitoo tiinaravee. ⁷ Sa ataa kua kianee: Mo gioono mmeepi vaidi putiraiya variraivaki kuanarannee? kianee. Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Ivo mmeepi vioo Yisuu Kirisiinna vitoo nninaravee. Kua voovoono itaa kua tiivai. ⁸ Ii kua ivaa itaama yaata utinoora tiee pikiee Musiiva tuu kua voovaa ataama yaata utuee kianee: Mmayaayaivo i vainima vainno i aakiaivaki vainno mmaakiriivau vainoo, kianee. Ii mmayaaya ivo Anutuuoqaa kutaavaivee tira mmayaayaivaa ta gioonna kiaapuuya kua mmiaunnvai. ⁹ Fai a ai avaiakidiri

kuaivaa kooyaa ai seenaiya kiasa mmiee tinara: Yisuuva ni Udaangavaivee, tino rikioo i aakiaivoono tinara: Yisuuva putuduu rikioo Anutuugo inna tuduu putuuvakidiri diitoovo inna kutaa tuanaavaivee, tino rikioo fai Anutuugo i vitoo yoketaivau i yapaanaravaivee. ¹⁰ Ta ti aakiaiyauvakidiri Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiauunnano Anutuugo tiyara tinoo: Inna safuuma variraiyavee, tiivai. Ta ti avaiyauvakidiri ivaara kiasa kookieekiauunnano Anutuugo ti vitoo yoketaivau yapaivai. ¹¹ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapu voovoono Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivo fai hama inna mmamma maisainaravaivee, tiivai. ¹² Ii kua ivo hama mmuaa taaravaara tiivai. Mmuakiaayara tiivai. Yutayaiya hama ngiari vookaraama variaani ngiari vooipinnaiya ngiari vookaraama variaavai. Anutuugo iya Udaanga mmuaa tuanaavai mmuakiaaya innara kiaiya ari yaagueeqa yoketaiyauvaa iya mmiivai. ¹³ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno Yisunnara tinoo: Gioonna kiaapu voovoono Udaangaivara tino rikioo fai ivo inna vitoo yoketaivau inna yapaanaravaivee, tiivai.

¹⁴ Iya hama innara kutaavaivee kiaiya mo dataama innara kiarannee? Hama yopeemavee. Hama inna mmayaayaivaa rikiaiya mo dataama kiada innara kutaavaivee kiarannee? Hama yopeemavee. Gioonna kiaapu vooyaano hama mmayaayaivaa iya kiasa mmirama kikiyai mo dataama iya rikiarannee? Hama yopeema rikiaaravai. ¹⁵ Gioonna kiaapu vooyaano gioonna kiaapu vooya hama titakiai mo dataama kiada vida mmayaayaivaa gioonna kiaapu vooya kiasa mmiaarannee? Hama yopeema vida kiasa mmiaaravaivee. Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Mmayaaya yoketaivaa kiasa mmiaara nuairaivo inna yoketaa ari vookaraivaivee, tiivai. ¹⁶ Hama kaayau gioonna kiaapuuya mmayaaya yoketaivaa rikiaada varaavaivee. Ivaara Yisayaava fafaara roo kua voovai vainno tunoo: Udaanga-o, deevoono ti mmayaayaivaa rikioo ivaara kutaavaivee tiivainnee? Hameetavee, tiravai. ¹⁷ Itaama vaikiyai vaa mmayaayaivaa rikiaiyaano fai ivaara kutaavaivee kiaravai. Gioonna kiaapu vooyaano Yisuu Kirisiinnara iya kiasa mmikio mmayaayaivo kooyaa vainnai rikiaada fai ivaara iya kutaavaivee kiaravai.

¹⁸ Na ivaara ngii yaparaina kiaunoo: Mo Isarairaa gioonna kiaapuuya hama rikiaavainnee? kiauvai. Ai mo vaa iya rikiaavaivee. Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Mmayaaya kiasa mmiraiya kuaivo
mmuakiasa mmatavau variaiyasi kuaivai.
Iya kuaivo tooya sainai sainai
vaa nuai taika kiaivaivee, tiivai.

¹⁹ Na vo kuavai ngii yaparaina kiaunoo: Mo Isarairaa gioonna kiaapuuya ii kua ivaa rikiaadaata hama arinaima rikiaavainnee? kiauvai. Musiivaano tauraa kua ivaa sai kuavai Anutuugaara ataa kua tunoo:

Ngiari vooipinnaiyara
na yoketayoketaama iinai rikiaada
Isairaiyaano iyara kiaara:
Teenoo itaama variataavaivee,
kiasa kiada iyara nnannataaravai.
Kumimakama variaiyana na mmoori iinai rikiaada
Isairaiyaano iyara nnannataaravaivee.

Anutuugo tuu kuaivaa Musiivaano itaa kua tiravai. ²⁰ Yisayaava vo kua voovai ivaara yaagueeqama Anutuugaara tunoo:

Hama niyara buaakiaiya
vaa ni taani na iya tauvai.
Hama niyara yaparakiyaiya
vaa na kooyaa iya tasipama variauvaivee.

Anutuuqo tuu kuaivaa Yisayaavaano itaa kua tiravai. ²¹ Mo Isarairaiyara Anutuuqo tunoo: Iya ni kuaivaa rikiadaata hatokada niyara ooqoo tiraiyara na mmannammanna iyara yaaku mmayaayau ruee variee ngiateera kiauvaivee. Anutuuqo itaa kua tiravai.

11

Anutuuqo gioonna kiaapu Isarairaiyara boo tiravai

¹ Na ivaara vo kuavai ngii yaparaina kiaunoo: Mo Anutuuqo ari gioonna kiaapuuya mmooka hanigia mmioo iya pikiaivainnee? kiau vai. Ai mo hameeta iya pikiaivai. Neenoo Isarairaa vaidivai variauvo Aaparahaamaa sidinnaidivai variauvai. Variauvo Piniomiinaa oyaivakidiri na diitee variauvai. ² Tauraa Anutuuqo ari gioonna kiaapu ivo mmataama kiooya arinaima too rikioovaara hama ivo mmooka hanigia iya mmioo iya pikiaivai. Vaa Anutuuqaa kua fafaara voovai ngia rikiaavai. Irayaavaano Anutuuqaaata yaagueeqama kua tiao Isarairaiyaki kua pinaivaa yapoo tunoo: ³ Udaanga-o, vaa iya i forofetaiya ruputuaani putu taika kiaani aiyara ausa mmuduuya mmira yeena tapiiyauvaata vaa iya rummua raubiriima kiaani nenevai nnaasu hara kiee variaunoo. Variakai iya ni ruputuaara iida variaano. ⁴ Irayaava itaa kua tuuvaara Anutuuqo mo dee kuavainno inna kua sai tuunnee? Anutuuqo inna kua sai tunoo: Unnakua anutuuva nnutuuvo Baarannara hama ngiari ausa mmuduuya mmira vaidiia kaayau (7000) na niniinee kaa mmataama kiauuya variaavaivee, tiravai. ⁵ Anna makeennaata itaama Anutuuqo ariinee kaa mmataama kioo gioonna kiaapuuya kiisa vookiangii variaano. Ivo kati iyara yoketaama yaata utuuvaara iya mmataama kieeravai. ⁶ Hama iya mmoori varoovaara Anutuuqo iyara yaata utuoo iya mmatairavai. Kati iyara yoketaama yaata utuuvaara iya mmataama kieeravai. Anutuuqo gioonna kiaapuuya mmooriiauvunudiri too iya mmataama kioo vitotiri. Ivo iyara kati yoketaama yaata utiraivo hama kutaa tuanaa vaitirivee.

⁷ Ivaara Isarairaa gioonna kiaapuuya dataamaida variaannee? Iya Anutuuqaa aataru safuuma variraivaara buaama rada nuaidada tooduu hama iya too vairavai. Anutuuqo ariinee kaa mmataama kioo gioonna kiaapu kiisa vooyaano nnaasu tooduu iya too vairavai. Homoraiya kumimakaida varuduu Anutuuqo tinni yaagueeqauvaa iya mmiravai. ⁸ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Anutuuqo iya aakiaiyauvaata
tinniyauvaatama tuduu kumimakairavai.
Kumimakama rada varia rada nnidada
aanna makee ngiari avuuyauvaadiri
hama tuqinnama taavai.
Ngiari yaataiyauvaadiri
hama arinaima rikiaavaivee, tiivai.

⁹ Anutuuqaa kua fafaara voovaki Davuitiinna kuaivo vainno tunoo:

Iya pinaa buusaivaa nneeda varida
ngiari mannaka tida sirigakiaivaara
ngiari buusa nneeraivaudiri iya haruruaavai.
Kii ngiari haruriraivo
kobeava roosiima iya utuaiveera na kiaunoo.
Kii iya harurida irisaivaa varaateera na kiaunoo.

¹⁰ Iya avuuyauvo upisiinai
sa tuqinnama taateera na kiaunoo.
Ngiari koonnama variaivaara
mmuaararaiivo iya utinai
mmannammanna kookama utida nookiaateera
na kiaunoo.
Davuitiivaano itaa kua tiravai.

¹¹ Ivaara na kava ngii yaparaina kiaunoo: Yutayaa gioonna kiaapuuya haruruu suaivaki iya harurida eeyaara maisairavainnee? kiau vai. Hama iya harurida eeyaara maisairavaivee. Iya mminnamminnaa maisaiyauvaa varoovaara Anutuugo iya pikioo ngiari voopinnaia vitoo yoketaivau yapeeravai. Yutayaiya iya teeda kiatee: Teeta itaama yoketaama variataavaivee, kiateeraivaara Anutuugo ngiari voopinnaia vitoo yoketaivau yapeeravai. ¹² Yutayaiya mminnamminnaa maisaiyauvaa varoovaara Anutuugo yaagueeqa yoketaa ari vookaraiyauvaa mmuakiaa mmatavau varuuya mmiravai. Iya Anutuugaara kumimakaida varuuvaara Anutuugo yaagueeqa yoketaa ari vookaraiyauvaa ngiari voopinnaiaatama mmiravai. Mo fai Yutayaa gioonna kiaapu mmuakiaaya Anutuugaa aataruuvaara arinaima rikiakio Anutuugo iya vitano rikioo inna yaagueeqa yoketaa ari vookaraiyauvo fai iyasi ari vookaraama pinaavai vainaravaivee.

Anutuugo ngiari voopinnaia vita yapaanara aataruuvo kooyaa vaivai

¹³ Ngia voopinnaia na ngiita aanna makee kua kiaunoo. Na voopinnaia ngi-iiyara kua kua mmiaaree nuaira vaidivai variauvonora tiee na nini mmooriivaa yaagueeqama iina ivaara nini mannaka tinaravai. ¹⁴ Nini seena Yutayaa gioonna kiaapuuya ivaa teeda ivaara kiatee: Teeta itaama iikiataavaivee, kiateeraivaara na nini mmooriivaa yaagueeqama iina ivaara nini mannaka tinaravai. Fai iya itaa kua tida nnaagiai ausa hanigiakio Anutuugo iyaatama vitoo yoketaivau yapaanaraivaara na faannaina variaunoo. ¹⁵ Yutayaiya hama Anutuugaara kutaavaivee kiaivaara ivo iya pikioo mmuakiaa mmatavau variaya vitana inna tasipama mmuaavau variaara aataruuvo kooyaa vairavai. Fai Anutuugo kava Yutayaiya vitana dataama fai iya variaarannee? Vaidiia putida kava diitada variraivaa roosiima fai iya yoketaama ari vookaraama variaaravee.

¹⁶ Ta Yutayaiya iira aataruuvo ataama vainoo. Mmuaa saabavakidiri tauraa hudo yeenna bereetaivaa ta Anutuugaanee kua yapaannaduu rikioo nnaagiai hudo yeenna bereetaiyauvootama innaniyauvai vairavai. Yatari tuukaiyauvo Anutuugaaniyauvai vauduu rikioo nnaa hammaraiyauvootama innaniyauvai vairavai. ¹⁷ Yutayaiya yatari oriipaivaa nnaa hammaraiyauvaa roosiima variravai. Yatari giaina oriipaivaa nnaa hammara vooyauvai Anutuugo vaa utu rakau kieeravai. Yatari oriipa mmaraivaa hammara voovai varoo giainaivaa nnabaivaa rabanika kioo ivaki utu kiooduu rikioo ivaa nnammariivaa oyai tuukaivakidiri varoo uriravai. Ngia voopinnaia mmaraa yatari oriipaivaa hammaraivaa roosiima varida Anutuugaa yaagueeqaivaa vaa ngieetama varada Yutayaiya yoketaama variraivaatama vaa ngia varaavai. ¹⁸ Ivaaraida yatari nnaa hammara vooyauvai vaa utu rakau kioovaa roosiima variaa gioonna kiaapu Yutayaiyara sa a voopinnaa voovono nniki rakainna iya maisa kua kianee. A dataama variannakuaanoonna ivaara aiyara mannaka kiaannanee? A mmanna hammarakuavee. Hama eenoo nnammariivaa tuukaivaa mmiannavai. Tuukaivoono nnammariivaa i mmivaivee.

¹⁹ Fai a tinara: Mo ni mmaataivaa teerama kioovaara ivo nnaa hammaraiyauvaa utu rakau kieeravaivee. ²⁰ A itaa kua tinaraivo kutaa kuavai. Iya hama Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara ivo iya utu rakau kieeravai. A innara kutaavaivee kiannaivaara a iya mmaataivaa varee variannavai. Sa ivaara ai mannaka kianee. Aatuuma kiee varianee. ²¹ Yatari hammara tuaniyauvaa hama Anutuugo too pikieeravai. Utu rakau kagaari kieeravai. Itaama vaivaara rikiaanee. Hama ivo i too pikiaanaravaivee. ²² A ii kua ivauvadi Anutuugo boo tioo tuqinneera aataruuvaa tee ivo nnannataikio irisai mmira aataruuvaatama taannavai. Vaa haruruaiyara ivo nnannataivai. Aiyara ivo boo tioo tuqinnaivai. Anutuugo iiyara boo tiivaara fai a mmannammanna yaata utuee varino fai ivo iiyara mmannammanna boo tinaravai. Mo fai a inna pikino fai ivo yatari hammaraiyauvaa utu rakairayaama i utu rakainaravai. ²³ Fai Yutayaiya innara

kutaavaivee tikio rikioo fai ivo iya vita ngiari mmaataiyauvunu kava yapaanaravai. Anutuugo aikiooma iya vita kava yapeeraivoonora tuoo fai iya vita ngiari mmaataiyauvunu kava yapaanaravai. ²⁴ A voopinnaikua yatari oriipa mmaraivaava hammaraiavaa roosiima variannano Anutuugo vaa i utu rakau kioo giaina yatari oriipaivaki hama i mmaata tuanaavaki i utu kiaivai. Giaina yatariiva roosiima Yutayaiya hara kiada variava. Vaa ii yatari ivaa nnaa hammaraiyauvaa utu rakau kaiyauvaa Anutuugo kava iya vita ngiari mmaata tuanaivaki yapaaravo inna hama inna mmuaararainaravai.

Anutuugo mmuakiaayara boo tiivai

²⁵ Ni seenayaso, hatauma kua voovai kua kutaa kuavai vaivaa na ngii giaa ngii minai ngia rikiaatee. Ngia ngiingiiyara kiaanoo: Ta tinni yoketaayavee, kiaa kiada ivaara yaata utivoora na aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Isarairaa gioonna kiaapu vooya Anutuugaara ausa vuatinni yaagueeqairavo hama tupatupaa vainaravai. Gioonna kiaapu voopinna voopinnaia Anutuugaara kutaavaivee kiaa kiada ausa hanigia kikio Anutuugo aikiooma jaarummua kino fai Isarairaa vooya ausa vuatinni yaagueeqairavo taikaanaravai. ²⁶ Itaama vaino rikioo Anutuugo fai gioonna kiaapu Isarairaiya vita yoketaivau iya yapaanaravai. Ivaara Anutuuga kua fafaaravo vainno tinoo:

Yoosinna Sioonadiri fai ti vitaanaravo nninaravai.

Fai ivo ngioo Yakoopa sidinnaidiia
iira aataru mmoori maisamaisaiyauvaa
ruga taika kiaanaravai.

²⁷ Na iya mminnamminnaa maisaiyauvaa
rugaanara suaivaki na nnaaru
kua yeena rau kiee kiaa kuaivaa kaanavo
kooyaa vainaravaivee.

Kua fafaaravoono itaa kua tiivai. ²⁸ Anutuugo nnaaru vaa Yutayaiya ariiniee kiaa mmataama kieerayara tuoo iyara tunoo: Ni seenayavee, tiravai. Nnaaru varuu vaidi Aparahaamainnara yaata utuoo itaa kua tiravai. Yutayaiya mmayaaya yoketaivaara ooqoo tuuvaara nnaagiai Anutuugo iyara tunoo: Ni nnammutuaayavee, tiravai. Anutuugo ngia voopinnaia ngiiyara yaata utuoo itaa kua tiravai. ²⁹ Vaa tauraa Anutuugo ariini mmataama kioo gioonna kiaapuuya maavee tuu kuaivaata ari yaagueeqaivaa iya mminara tuu kuaivaatama hama pikioo vo kua voovai tiravai. ³⁰ Mo nnaaru ngiengie voopinna voopinnaia Anutuuga kuaivaa ngia hatokeeravai. Yutayaiya Anutuuga kuaivaa hatokoovaa aanna makee Anutuugo ngiiyara boo tiivai. ³¹ Mmuakaraama aanna makee Yutayaiya Anutuuga kuaivaa hatokaavai. Anutuugo ngiiyara boo tiivaara fai ivo iyaraatama boo tinaravai. ³² Mmuakiaa gioonna kiaapuuyara Anutuugo iyara boo tiraivo kooyaa vakiaiveeraivaara ivo iya tunoo: Inna aikioo, ni kuaivaa hatokaatee, tiravai.

Pauruusoona Anutuugaara kua yoketaivaa tiravai

³³ Anutuuga yaagueeqa yoketa yoketaiyauvo kaayau ari vookaraiyauvai vaivai. Ari yaata tinniivaudiri utii kuaivootama kaayau ari vookaravai vaivai. Mo ivo yaata utii kuaivaa deevono fai aikiooma rikioo kooyaa ti kiaa ti mminarannee? Hama yopeemavee. Mo deevono ivo iivaa arinaima too rikiaanarannee? Hama yopeemavee.

³⁴ Ivaara Anutuuga kua fafaaravo vainno tinoo:

Udaangaivaa yaata tinniivau vai kuaivaa
mo gioono rikiaivainnee?
Hama yopeema rikiaivaivee.
Mo gioono aikiooma inna kiaa mmikio
mmooriivaa ivo iivainnee?
Hama yopeemavee.

³⁵ Mo gioono ivo irisai
 mminnaa voovai inna mmiaiveera
 mminnaa voovai inna mmiiivainnee?
 Hama yopeemavee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ³⁶ Mmuakiaa mminnaayauvai Anutuugoono iiravai. Ivo aanna makee mmuakiaa mminnaayauvai tikio vainoo. Ii mminnaa mmuakiaa iyauvo ariiniyauvai vainoo. Inna nnutuuvo ngiau aapu tupatupaa itavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

12

Ta Anutuugaa mmoori vareera aataruuvaa safuuma iikiaaravee

¹ Ni seenayaso, itaama vainai Anutuugo pinaama tiyara boo tiivaara na aa kua aavaa yamaama ngii giaa ngii minaravee. Nnaaru vaidiia puara sipisiipaiyauvaa Anutuugaa kati huda mmuneema ngiingii mmamma mmuyai mmuakiaayauvai inna mmida inna mmooriivaara nnaasu yaata utida iikio rikioo inna yoketaakiaivee. Ngia itaama iida inna Anutuugaara ausa mmuduuya mmira mmoori tuanaavaida iikiaanoo. ² Sa mmatayaa diaa aataruuyauvaa mmatayaa diaiya iikiaaneema ngieetama iikiatee. Ngia Anutuugaata kua tida ee-oo tikio rikioo ngii aakiayauvaa hanigioo karaasa ausa vuatinniyauvaa ngii miaivee. Ngia itaama iida fai Anutuugaa yaata tinniivau vai kuaivaa arinaima teeda rikiaaravai. Anutuugaa yaata tinniivau vai kuaivo yoketayoketaa kua nnaasu vainoo. Hama kiisama konnainoo. Ngia rikiada iikio fai pinaama inna yoketainaravai.

³ Anutuugo niyara kati yoketaama yaata utuoo tinoo: Ni mmayaayaivaa varee nuainna variee kiaa mmianee, tiivaaraina na ngii mmuakiaaya ngiita ngii giaa ngii miee ataa kua tinaravee. Ngiengie variayauvunugiataama variatee. Safuuma ivaugiataama varida sa ngiingiiyara yaata utida ngiingii nnutuuyauvaa ngiau aapu yapaaraivaara iikiatee. Ngia mmuakiaaya Anutuugaara kutaavaivee kiaa yaagueeqaivaa Anutuugo ngii miivaugiataama mmuaavai mmuaavai ngiengie variaa aataruuvaara tirooma yaata utida ivaugiataama variatee. ⁴ Vaa ta taunnavai. Vaidiivaa mmammaivau vai mminnaiyauvo airi airi mminnaayauvai vaivai. Yuku yaaku avu yaataiyauvo vaikio hama iyauvo mmuaa mmoorivai iikiaavai. Ngiani miaramiaraa mmooriyauvaa safuuma iikiaavai. ⁵ Ivaanikaraama ta kaayauma variaunnano Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara mmuaa mmammavai vaivaa roosiima ta varida ta mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai titi seenaiyaniya ta variaunnavai.

⁶ Ivaaraida Anutuugo kati tiyara yoketaama yaata utuoo vo mmoori vo mmooriyauvaa iikiateera yaagueeqaivaa ti mmiivaugiataamaida mmuaavai mmuaavai fai ta iikiaaravai. Fai Anutuugo vo vaidi vooya Anutuugo tii kuaivaa kiaa mmiaara mmooriivaa iya mminai teeda innara kutaavaivee kiaa yaagueeqaivaugiataama safuuma ivaa iikiatee. ⁷ Fai Anutuugo vo vaidi vooya ngiari seenaiya tasipama mmoori vareera mmooriivaa iya mminai teeda safuuma ivaa iikiatee. Fai Anutuugo ari vitaira mmooriivaa vo vaidi vooya mminai teeda safuuma ivaa iikiatee. ⁸ Fai Anutuugo vaidi vooya ngiari seenaiyaata yamaa kua yamaa kua tida itaqitaama iikiateera tii mmooriivaa mminai teeda safuuma itaama iikiatee. Fai vaidi vooya ngiari mminnaa mmuakiaa ngiariisi vaiyauvaa ngiari seenaiya mmiaaree kiaa sa iyauvaara yaata utida puaisa utirama kiada kati mmiatee. Fai vaidi vooya gioonna kiaapuuyara diaaree kiaa yaagueeqama kiada dida vaidi iikiatee. Fai vaidi vooya ngiari seena gioonna kiaapuuyara yaata utida tuqinnaaree kiaa ausa sirigairavaa tasipama iikiatee.

⁹ Fai ngia ngiingii seenaiyara mmuduuya rida sa ausa mmuduuya unnakuavaa tasipama mmuduuya ruatee. Ausa mmuduuya kutaa tuanaivaa tasipama mmuduuya ruatee. Maisa mmoori aataruuvaara sa yaata utiraida mmooka hanigia mmida aataru safuuvaara nnaasu yaata utida puaisa utuatee. ¹⁰ Ngia vaa ausa hanigieeraiya ngia

ngiingii kata vayaiyara mmuduuya ruaaneema mmuaavai mmuaavai ngiingiiyara ngiingiiyara pinaama mmuduuya ruatee. Ngia ausa mmuduuya mmira aataruuvaa iida ngiingiiyara ngiingiiyara yoketaama yaata utida ngiingii kua ngiingii kuaivaa tuqinnama rikiaatee. ¹¹ Ngia ngiingii mmooriyauvaa yaagueeqama kiada varakio sa ngii pirisakiaivee. Mmannasa Yoketaivo ngii tasipama variivaara yaata utida Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaa itaama yaagueeqama kiada iikiatee. ¹² Anutuugo tupatupaa variraivaa ngii mmiivaara yaata utida faannaida sirigaida variatee. Varikio mmuaararai aataruuvo ngiisi vainai teeda rikiadaata yaagueeqama varida yaaku varaivaa sa pikieeraida mmannammanna yaaku varaatee. ¹³ Ngii seena Anutuugaa gionna kiaapu vooya hama iyasi mminnaatainai ngieenoo iyara boo tida ngiingii mminnamminnaa yapaiyauvakidiri vooyauvai iya mmiatee. Voopidiri ngiiaiy hama yeenna nnaunnaatainai ngieenoo iyara boo tida iya mmiatee.

¹⁴ Gionna kiaapuuya mmoori maisiyauvaa ngii mikiai sa iyauvaara yaata utiraida Anutuugaata kua tida yaaku varakio rikioo ivaano iyara yoketaakiaiveera kiatee. Sa ngia Anutuugaata kua tida mmoori maisivaa iya mmiaiveera kiatee. ¹⁵ Gionna kиаapuuya sirigaida varikiai ngieetaatama iya tasipama sirigakiatee. Gionna kиаapuuya ausa mmuaarareeda ratada varikiai ngieetaatama iya tasipama rataatee. ¹⁶ Ngii seena mmuakiaayara yaata utida mmuaakaraama mmuaavaugiataama iyara tuqinnaatee. Sa ngiingiiyara mannaka tida ta nnoonna vaidiyavee kиаa kiada variatee. Ta mmanna vaidiyavee kиаa kiada inna aikioo mmanna vaidiiaa tasipama varida mmoori varaatee. Sa ngiingiiyara yaata utida kiatee: Ta tinni yoketaayavee, kiatee.

¹⁷ Fai gionna kиаapu voovoono aataru maisivaa ngii iinai teeda sa irisai aataru maisivaa inna iikiatee. Mmuakiaa gionna kиаapuuya avuuyauvunu vai aataru yoke-taiyauvaara yaata utida iyauvaa nnaasu iikiatee. ¹⁸ Ngiengieenoo mmannammanna yoketaama variraivaa puaisa utida teekio ausa nuufa tasipama varira aataruuvo kooyaa vainai gionna kиаapu mmuakiaaya tasipama itaama tirooma variatee. ¹⁹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, gionna kиаapu vooya aataru maisivaa ngii iikiai teeda sa ngiingiiyara yaata utida ngiengieenoo irisai maisivaa iya mmiatee. Pikikio too fai Anutuugo ariinoo iyara inna nnannateeno too irisai maisivaa iya mminaravai. Anutuugaa kua fafaaraivo vainno ivaara tinoo: Udaanga Anutuugo tinoo: Maisa mmooriivaa irisavaa mminaraivo inna niinivai. Fai neenoo irisai maisivaa iya mminaravaivee, tiivaivee. ²⁰ Kua fafaaraivo itaa kua tiivaara yaata utida aa kua aavaaraatama yaata utida iikiatee. Kua fafaaraivo vainno tinoo: Fai i nnammutuaivo yeenna rainai yeennaiyauvaa inna mmianee. I nnammutuaivo nnoori rainai nnooriivaa inna mmianee. Fai a inna itaino ivo ausa mmuaararaiyaa varoo mmamma maisinaravaivee. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ²¹ Aataru maisaivo ngii yaatareevoora oooqoo kiatee. Aataru yoketaivaa iida aataru maisivaa yaatara kiatee.

13

Ngiiingii kieeta ngiiyara diraiya avaiyauvaa safuuma rikiaatee

¹ Mmuakiaa gionna kиаapuuya ngiari kieeta iyara diraiya avaiyauvaa rikiaadee. Hama gionno tikiai iya kieetaya variaavai. Anutuugoono tikiai iya kieetaya variaavai. Ti kieeta makee variaya Anutuugoono tikiai variaavai. Ivaara iya avaiyauvaa rikiaada iikiatee. ² Gionna kиаapu voovoono ari kieetaiya avaiyauvaa hatokoo hama iyauvaa nnaasu hatokaivai. Anutuugo iya mmataama kиаaikio vai aataruuvaaatama hatokaivai. Fai gionna kиаapu voovoono itaama iino too kua pinaivo innaki vainaravai. ³ Yoketaa mmooriivaa iikiaiya hama ngiari kieetaiyara aatuukiaavai. Maisa mmooriivaa iikiaiya iyara aatuukiaavai. Ngia vaidi ngiiyara haitatuuraivaara aatuuraivaa ngii pikiaatainnee? Mo fai ngia yoketaa mmooriivaa iikio too ivo ngiiyara kua yoketaivaa tinai rikiaada hama innara aatuukiaaravai. ⁴ Ngia yoketaama variateeraivaara ivo

Anutuuqaa mmoori vareera vaidivai varivai. Ivaara mmoori yoketaivaa iikiatee. Mo ngia mmoori maisaivaa iida innara aatuukiatee. Mmoori maisaivaa irisai mmira yaagueeqaivo kutaa tuanaa innasi vaivaara aatuukiatee. Ivo Anutuuqaa mmoori vareera vaidivai varioo mmoori maisa iikiaya Anutuuqaa nnannateera irisaiavaa iya mmiivai. ⁵ Ivaaraida ngiingii kieeta ngiiyara diraiya avaiyauvaa rikiaatee. Sa Anutuuqaa nnannateeraivo ngiisi nninaraivaara nnaasu yaata utida iya avaiyauvaa rikiaatee. Ngii yaata utira yoketaiyauvo ngii giaa ngii miivaugiataama yaata utida iya avaiyauvaa rikiaatee.

⁶ Ii itaama vai aataru ivaara ngia takiisa sikauyauvaa yapaavai. Kieeta vaidiyya gioonna kiaapuuyara iikiaa mmooriivaa Anutuuqoono iya mmuuvaa iikiaivaara ngia takiisa sikauyauvaa yapaavai. ⁷ Ivaaraida takiisa ari vookara ari vookaraiyauvaa ngia iya mmiraiyauvaa safuuma iya mmiatee. Ngii kieetaiya kiaivaugiataama safuuma mmiatee. Itaama iida iya kuaiyauvaa rikiaada iya nnutuuyauvaa ngiau aapu yapaatee.

Ngiiingii seenaiyara mmuduuya rida iyara yoketaakiatee

⁸ Vaidi voovoono irisai ree kiasa mminnaivaa ngii mino too sa mmannammanna ngiiki hokoba suai vakiaivee. Makee tinai irisaiavaa mmiatee. Ngiiingiiyara ngiiingiiyara mmuduuya rira aataru ivo inna mmuaa aataruvai nnaasu ngiiki mmannammanna vakiaivee. Gioonna kiaapu voovoono ari seenaiyara mmuduuya riraivoono Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa aikiooma iivai. ⁹ Anutuuqaa mmaanna tuu kua vooyauvai vainno ataa kua tunoo: A vaa nnaata vaati varaannaikua sa mmuara heera aataruuvaa iikianee. Sa gioonna kiaapu voovai ruputino putuaivee. Sa ai seenaiya mminnaiyauvaa mmuara varaanee. Ai seenaiya mminnamminnaiyauvaa teeno i varaatainai sa iyauvaa varaanaivaara yaata utuane, tuu kuaivaata vo mmaanna tuu kuaiyauvaatama nuunama vai oyaivo ataama vainno tinoo: A iyara mmuduuya ruannaneema ai seenaiyaraatama mmuduuya ruanee, tiivai. ¹⁰ Gioonna kiaapu voovoono ari seenaiyara mmuduuya riraivoono hama iyara mmoori maisaivaa iinaravai. Ivo itaama ari seenaiyara mmuduuya riraivoono fai Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaki vau kua kaanaivaa iinaravai.

¹¹ Ngia variaa suaivaa arinaima teeda rikiaivaara itaama iikiatee. Ii suai ivo hama vuru vaira suaivai. Ngiau diitada avu nnaasu teeda vaidi variaa suaivai. Tauraa tuanaa ta Yisuunnara kutaavaivee tuu suaivaki Anutuuqo ti vitoo yoketaivau ti yapeeravai. Anna makee ivo ti vitoo yoketaivau yapaanaraivaa kaanaivo ti vainima vainoo.

¹² Heenaivo kiisa suai taikaanara iikio patairaivo aa nninoo. Ivaara nnikiai ta upisiivaara iira maisa aataruuyauvaa pikiada suaivau Anutuuqaa rapira mminnaiyauvaa uyu rau kiada yaagueeqama diaaravai. ¹³ Kooyaa suaivau varirayaama nnikiai ta yoketaama variaaravee. Hama ta nuunaida varida kaayau isareera maisaivaa tasi-pama varida hama ta kapikarai nnooriivaa nneeda kumimakama varida hama ta titi mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida sabi nuaira aataruuvaa iida hama ta vaidiyya avuuyauvunu tomedaivaa iida ti mmamma maisainai variaaravai. Nnikiai ta hama buaaru tida rapida varida hama ti seenaiya teeda kiaara: Teeta itaama variataavaivee, kiasa ta iyara nnannataaravai. ¹⁴ Ngia sa itaama iirama kiada ngii Udaanga Yisuu Kirisiinna yaagueeqaivaa varaatee. Ngiiingii mmamma iira aataruuvo ngii iikiatanai ngia mminnamminnaa maisaiyauvaa varaanaivaara sa yaata utirama kiada pikiatee.

14

Sa ngii seenaiyara yaata utida kiatee:

Maisama variaano, kiatee

¹ Vaidi voovoono vaa ausa hanigia kioo muaraagama variivo ngia nuunakiaivaki varinai teeda ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmida ivo yaata utii kuaivaara sa airi kua tida ivaara inna yapara yaparaida innaki kuaivaa yapaatee. ² Vaidi voovoono

Anutuuqaara pinaama yaagueeqainno kutaavaivee kiaa kioo ari vookara ari vookarai yeenna fayaiyauvaa sabi nnaivai. Vaidi voovoono Anutuuqaara kutaavaivee kiaa kioo muaraagama variivoono mmanna yeennaiyauvaa nnaasu nnaivai. ³ Vaidi ari vookara ari vookarai yeenna fayaiyauvaa sabi nnaivoono sa vuai vaidiivo hama fayai nnaivaara nniki rakammuaivee. Vaidi hama fayai nnaivoono sa vuai vaidi ari vookara ari vookarai yeenna fayaiyauvaa nnaivaara too kiaivee: Inna a mminnamminnaa mai-saivaa varaannano, kiaivee. Vaa Anutuuqo innaata maavee kiaa vitaivaara sa itaa kua kiaivee. ⁴ Ari vo vaidivai ngiaammuaivai varioo inna mmoori varaivaara a gioononna inna kiannano: A maisama variannakuavee, kiannanee? Ari haitatuura vaidiivoono ivo yaagueeqama varioo muaraagama variivaa taivaivee. Ari Udaanga Yisuu Kirisiiva aikiooma yaagueeqaivaa inna mmimo too fai ivo yaagueeqama varinaravai.

⁵ Vaidi voovoono tinoo: Mmuaa suaivai inna pinaa suaivai mmuakiaa suaiyauvaa yaataravaivee, tikio vo vaidivoono tinoo: Mmuakiaa suaiyauvai mmuaa karaiyauvaivee, tiivai. Ngia mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai ii aataru ivaitanaara ngii yaata utiraiyauvo yoketaivaaraata maisaivaaraatama ngii giaa ngii miivaugiataama arinaima rikiada puaisa utida iikiatee. ⁶ Vaidi voovoono mmuaa suaivaara pinaa suaivaivee tiivo inna Udaanga Yisuunnara yaata utuoo itaa kua tiivai. Vaidi voovoono ari vookara ari vookarai yeenna fayaiyauvaa nnaivo inna Udaanga Yisuunnara yaata utuoo nnaivai. Ivo hama sabi nnaivai. Ivo Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaa kioo nnaivai. Vaidi voovoono fayaiyauvaara ooqoo tiivo inna Udaanga Yisuunnara yaata utuoo ooqoo tiivai. Ivoota Anutuuqaara kua yoketaivaa tiivai.

⁷ Gionna kiaapu voovoono ari variraivaara yaata utuoo hama ariiyara nnaasu varivai. Hama ariiyara nnaasu putivai. ⁸ Fai ta variaarivo Udaanga Yisuu Kirisiinnara nnaasu variaaravai. Fai ta putuaarivo innara nnaasu putuaaravai. Ta variaarannee? Vara ta putuaarannee? Inna ta Udaanga Yisuu Kirisiinna gionna kiaapuyavee. ⁹ Ivaara gionna kiaapu variaiyaraata putuaiyaraatama iya Udaangavai varioo iyara haitatuukiaiveeraivaara Yisuu Kirisiiva putuoo keenaa diitoo variravai. ¹⁰ Mo aaniira a ai seenaivaaki kua pinaivaa yapa kiee maisa kuaivaa inna kiannanee? Mo aaniira a ai seenaivaara nniki rakammuannee? Fai ta mmuakiaaya Anutuuqaa avuuvau kua pinaivaki dikio ivo ti yaparainaravai. ¹¹ Ivaara Anutuuqaa kua fafaarivo vainno tinoo:

Udaangaivo tunoo: Na variaukaira tida
mmuakiaa gionna kiaapuuya
ni yuku oyaivaki toorivu yau harada
niiyara kooyaa kiaara:

Inna Anutuuqovee, kiaravaivee, tiravai.

Kua fafaarivoono itaa kua tiivai.

¹² Itaama vaino Anutuuqo ti yaparainara suaivaki ta mmuakiaaya titi variraivaara fai inna kiaa kookieekiaaravee.

Sa mmoori maisaivaa iikiai ngii seenaiya ivaara haruruatee

¹³ Ivaaraida nnikiai titiyyara titiyyara yaata utida kiaara: Maisama variaano, tiraivaa pikiaaravee. Ta ii aataru ivaa pikiada aa kua aavaara ta iikiaaravee kiaa kiada iikiaaravai. Ti seena ausa hanigiai voovai haruruoo mminnamminnaa maisaivaa vareevoora tida hama ta vo aataru voovai iikiaaravee. ¹⁴ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva niiki varikiaira tiee na aa kua aavaa arinaima rikiauvai. Hama yeenna fayai voovai ari mmaara haipavai vaivai. Vaidi voovoono yaata utuoo tinara: Ii yeenna fayai ivo haipavaivee, kiaa kioo ivaa nnoo fai mminnamminnaa maisaivaa varaanaravai. ¹⁵ Fai a vo yeenna fayai voovai nnaivaara i seena ausa hanigiai voovoono ivaara yaata utuoo haipa mminnaavaivee kiaa kioo ausa mmuaararavai varano ivaara fai hama a innara mmuduuya riraivo aiki vainaravai. I seena ausa hanigiaivaara

Yisuu Kirisiiva putuuvaara yaata utuee sa yeenna fayai vooyauvai nneeno rikioo ivo iyauvaara haruruoo koonnama variaivee. ¹⁶ Aataru voovaara a yaata utuee kiannanoo: Inna yoketaa aataruvaivee, kiasa kiese iinai gioonna kiaapuuya koonnama yaata utida kiaara: Inna maisa aataruvaivee, tivoora sa iikiane. ¹⁷ Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivaki variaya hama yeenna nnooriivaa nnaaraivaara variaavai. Iya safuuma varida ausa nuufaivaa tasipama varida sirigaida hara kiada variaaraivaara variaavai. Ii sirigaira aataru ivaa Mmannasa Yoketaivoono iya mmiivai. ¹⁸ Gioonna kiaapu voovoono Yisuu Kirisiinna aataruuvaa itaama iivaara Anutuugo innara tinara: Na inna tauko ni yoketaano, tinai gioonna kiaapuuyaata innara yoketaavaivee kiaaravai.

¹⁹ Ivaaraida nnikiai ta ausa nuufaira aataruuvaa purida titiyara titiyara tuqinnada varida yaagueeqama variaaravee. ²⁰ Sa yeennaivaara vo aataru vo aataruuyauvaa iikio ivaara Anutuugo ii mmooriivo maisakiaivee. Mmuakiasa yeenna fayaiyauvaa vaidiia nnaayauvaivee. Itaama vainai ngia yeenna fayai voovai nneekio too gioonna kiaapu voovoono ivaara haruruoo mminnamminnaa maisaivaa varanarivo inna koonnai aataruvai. ²¹ Ngii seena gioonna kiaapu vaa ausa hanigieera voovoono ngia iikiaivaara harurivoora sa fayaiavaa nneeda sa vuainaivaa nneeda sa vo aataru vo aataruuyauvaa iikiatee. Fai ngia hama itaama iiraida kati varikio inna yoketaa aataruvai. ²² Ii aataru ngiengie iikiasa iyauvaara ngia ngiingii yaatana rikiasa kuaivaa ngia mmuaavai mmuaavai ngiengie nnaasu rikikio Anutuugootama nnaasu rikiaivee. Vo aataru voovaara gioonna kiaapu voovoono ari yaataivaudiri tinoo: Yoketaa aataruvaivee, kiasa kioo hama ivaara ariiyara tinoo: Na maisama iikiaunoo, tiivaara Anutuugo innara yoketaano. ²³ Fai ivo ari nnai yeenna fayaiavaara taara yaata utino ivaa nnai suaivaki Anutuugo irisai maisaivaa mmiraivo vainoo. Ivo hama Anutuugaara yaagueeqama kutaavaivee tiivaara Anutuugo irisai maisaivaa inna mmunaravai. Gioonna kiaapu voovoono hama Anutuugaara kutaavaivee tirainno vo aataru voovai iivaara ivo iya mminnamminnaa maisaivaa varaivai.

15

Sa ngiingiiyara yaata utiraida ngii seenaiyara yaata utuatee

¹ Ta yaagueeqama variaunnaiya hama titiyara nnaasu yaata utiraida ti seena muaraagama variaya mmuaararaiyauvaa teeta varaaravee. ² Ti seena voovai yoke-taama variaiveera ta mmuaavai mmuaavai innara yoketaama iikiokio fai ivo varia roo vioo vioo yaagueeqama varinaravaivee. ³ Mo Yisuu Kirisiiva hama ariiyara yaata utuoo variravai. Ivaara Anutuuga kua fafaarivo vainno tinoo: Gioonna kiaapuuya Anutuuga rakanoo raaranoo kiasa kuaiyauvo vaa niyaa vaivaivee, ti-ivai. ⁴ Ta Anutuuga kua fafaarivaa rikiada yoketaama variateeraivaara nnaaru vaidiia Anutuuga kuaivaa fafaara reeravai. Ta ii kua iyauvaa yaarida arinaima rikiada variaunnano mmuaararivo tiisi nnikiainnaata ta yaagueeqama varida ivaki vai kuaiyauvaara sirigaida varida kaanaivaara faannaida variateeraivaara vaidiia nnaaru Anutuuga kuaivaa fafaara reeravai. ⁵ Mmuararivo tiisi nnikiainnaata ta yaagueeqama variaunna aataruuvata Anutuuga kuaivaara ti yoketai aataru-vaatama oyaivo Anutuugovee. Ivoono ngii tasipama iinai ngia ngiingiiyara ngiingiiyara yoketaama yaata utida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada Yisuu Kirisiiva ngii vita vitaivaugiataama variateeraivaara na ngiiyara yaaku varaunoo. ⁶ Ngia mmuakiaaya mmuaavaugiataama ti Udaanga Yisuu Kirisiinna Koonna Anutuugaara kua yoketaivaa kiateeraivaaraatama na ngiiyara yaaku varaunoo.

Ngiiari voopinaiyaata mmayaaya yoketaivaa rikiaaravai

⁷ Yisuu Kirisiiva ngiiyara yoketaainno ngii tuqinnaineema ngia ngiingiiyara ngiingiiyara yoketaida tuqinnaatee. Anutuuga nnutuuvo ngiau aapu vakiaiveera itaama iikiatee. ⁸ Ivaara na ngii giaa ngii miaunoo. Anutuugo kua kiasa teerama

kiouyauvaa nnaaruaa vaidi Aaparahaamainna kiaa mmuuvo kutaavai vainai kooyaa taateeraivaara Yisuu Kirisiiva Yutayaa vaidiiya mmoori vareera vaidivai variravai. ⁹ Anutuugo gioonna kiaapuuyara boo tiraivaara ngiari voopinnaiya Anutuugaara kua yoketaivaa kiateeraivaara ivo Yutayaiya mmoori vareera vaidivai variravai. Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno Anutuugaara tinoo:

Ivaara na ngiari voopinnaiyaki nuaina aiyara kua yoketaivaa tinaravai.

I nnutuuvo ngiau aapuuvaki vaivaara na kuaru tinaravaivee.

¹⁰ Anutuugaa kua fafaaraivo itaa kua tioo vo kuavai tinoo:

Ngia ngiengie voopinnaiyaso, Anutuugo mmataama kioo gioonna kiaapu Yutayaiya tasipama sirigakiatee.

¹¹ Kua fafaaraivo itaa kua tioo kava vo kuavai tinoo:

Ngia voopinnaa mmuakiaaya Udaanga Anutuugaara kua yoketaivaa kiatee. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya innara kua yoketaivaa kiatee.

¹² Kua fafaaraivo itaa kua tikio kava ivaki Yisayaavaano tuu kua voovai vainno tinoo:

Yesinna oyaivakidiri fai vaidi voovai diitaanaravai. Ivo nnino too Anutuugo inna tino too ngiari voopinnaiyara dinaravai. Iyara dinai teeda ivo iya tuqinnaanaraivaara faannaida variaaravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

¹³ Ta yoketaama variraivaara faannaira oyaivo Anutuugovee. Ngia innara kutaavaivee kiaivaara ivo ausa nuufaivaata sirigairaivaatama ngii aakiaiyauvaki yapano suvuakuaiveera na ngiiyara yaaku varaunoo. Mmannasa Yoketaivoono ari yaagueeqaivaa ngii mino too ngia Anutuugaara faannairaivo ngii aakiaiyauvaki vakia roo vioo vioo pinaavai vakiaiveera na ngiiyara yaaku varaunoo.

Pauruuso hama aatuurama kioo kuaivaa

yaagueeqama iya kiaa mmiravai

¹⁴ Ni seenayaso, vaa na aikiooma ngiiyara yaata utuee rikiauvai. Ngia yoketaama variaavo yoketaa aataruuvo ngiiiki suvuakio yaata tinni yoketaivootama ngiiiki suvuainno vaiki ai ngiengieenoo aikiooma ngiingii vita vitaakiaavai. ¹⁵⁻¹⁶ Itaama vaikiainaata hama na aatuurama kiee aa yanaa aavaki vaa ngia rikiaa kuaiyauvaa kava ngia rikiaateeraivaara na yaagueeqama vo kua vooyauvaara ngii giaa ngii miaunoo. Anutuugo niiyara yoketaama yaata utuoo ni mmataama kiooduu na Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivai variee ngiari voopinnaiyara mmoori varoovaara hama na aatuurama kiee vo kua vooyauvaatama na ngii giaa ngii miaunoo. Nnaaru vaidiiya Anutuugaani puara sipisiipaiyauvaa hudooduu inna yoketauneema ngiari voopinnaiya ausa hani-giakio Anutuugo iyara inna yoketaakiaiveeraivaara na iyara mmoori varee mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmiauvai. Mmannasa Yoketaivo iya aakiaiyauvaki variivaara iya Anutuugaaniya variaavai. ¹⁷ Itaama vaikio Yisuu Kirisiiva niiki variivaara na Anutuugaa mmooriiva vatee niniyara mannaka tinee tiee aikiooma nini mannaka tinaravai. ¹⁸ Hama giaa yaagueeqavaura na mmoori varee variee ivaara ngii giaa ngii miee variaunoo. Yisuu Kirisiiva niiki variki ai na ngiari voopinnaiya kuaivaa kiaa mmiee mmooriiva iiki aukai iya Anutuugaa kuaivaa rikiaada iiki avai. ¹⁹ Na nuaina

variee iya yoosinnaiyauvaki Anutuugaa mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa iikiaaduu Mmannasa Yoketaivaa yaagueeqaivo kooyaa vauduu iya Anutuugaa kuaivaa rikiada iiravai. Na itaama iina Yerusareema pikiee viee variee mmayaayaivaa kiaa mmiaaree viee viee mmata Irurikii ivaki oro Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa eeyaara kiaa kookieema kieeravai. ²⁰ Hama Yisuu Kirisiinna nnutuuva rikiieraiyasi na viee mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mminaraivaara na mmannammanna ivaara yaata utuauko ni yoketaivo. Vaidi voovono vaa toosa hara iya kiaa mmikiai na kava iya kiaa mmivoora na hama rikiieraiyasi kuanaraivaara ni yoketaivo. ²¹ Ivaara Anutuugaa kua fafaarivo vainno tinoo:

Hama vooyaano innara iya kiaa mmiraiya
fai inna taaravai.
Hama inna kuaivaa rikiaiya
fai arinaima rikiaaravaivee.
Kua fafaarivoono itaa kua tiivai.

Pauruuso yoosinna Rooma kuanara iiravai

²² Na airineetu ngiisi kuanaree kiaa iikiaaduu hama Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa rikiaiyesi kuanara mmooriivoono ni atau ruduu hama na ngiisi viravai. ²³ Aanna makee aa mmata aayauvaki ni mmooriivo taikaikiai na airi nuanu ngiisi kuana-ree kiaivaara na ngiisi kuanara iina variee faannakiauvai. ²⁴ Na mmata Sipaniaa kuanaree kiau suaivaki fai na kati viee aataruyaa ngii tee kuanara iikiaunoo. Fai na ngiisi viee kiisa suai ngii tasipama yoketaama varinai ngia niyara tuqinnada ni titakiai na aikiooma Sipaniaa kuanaravai. ²⁵ Aanna makee na Yerusareema viee Anutuugaa gionna kiaapuuya ivaki variyaiyi sikaulyauvaatama varee kuanaravai. ²⁶ Maketoniaa variaa ausa hanigieeraiyaata Akaiya variaa ausa hanigieeraiyaatama kua yeena rau kiada sikaulyauvaa Anutuugaa gionna kiaapu Yerusareema varuuya hama mminnamminnaatauyani kati yapeeravai. ²⁷ Ngariinoo ivaara itaama kua yeena rau kiada iiravai. Itaama vaikiai iya hama mminnaataiya tuqinnaara aataruuvo ngariiki vaivai. Yutayaiya Anutuugaa kua mmayaayaivaa ngiari voopinaiyaatama kiaa mmiaivaara ngiari voopinaiya ngiari mmatayaa diaa mminnaiyauvaa irisai Yutayaiya mmiaarivo inna yoketaa aataruvai. ²⁸ Na aa mmoori aavaa iima taika kiee sikaulyauvaa iyani yapaidaa varee iya mmi kiee na Yerusareema pikiee Sipaniaa kuanara viee fai aataruyaa na ngii taanaravai. ²⁹ Vaa na rikiauvai. Fai na ngiisi viee hama na kati kuanaravai. Yisuu Kirisiiva niyara inna yoketaikio inna yaagueeqaivo ni suvuaikiai na ngiisi kuanaravai.

³⁰ Ni seenayaso, ngia yaaku vareera suaivaki ni tasipama mmuaavaugiataama niyara yaagueeqama Anutuugaata kua kiateeraivaara na yaagueeqama ngii giaa ngii miaunoo. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti tasipaivaaraatama Mmannasa Yoketaivo ti tasipaikiai ta gionna kiaapuuyara mmuduuya ruaunnaivaaraatama na yaagueeqama ngii giaa ngii miaunoo. ³¹ Na Yutayaa yoosinnaiyauvaki vinai hama ausa hanigieeraiya ni mmaara iikiainnaata na kati kuanaraivaara yaaku varaatee. Yerusareema variaa ausa hanigieeraiyani na sikaulyauvaa varee iya mminai teeda iya ngiari ausaiyauvaa ni mida aikioovaivee kiaaraivaara yaaku varaatee. ³² Iya itaama iikiai Anutuugo yaata utiivaugiataama na iya pikiee sirigama ree ngiisi vinai teeda ngia yoketaama ni tasipama varikiai na ngii tasipama sirigainaraivaara yaaku varaatee. ³³ Anutuugo ausa nuufaivaa mmiraivoono ngii tasipama variaiveera na yaata utuunoo. Kua kutaa.

16

Pauruuso ari seenaiyara yaata utuoo boo tiravai

¹ Ti seena gionna voovai nnutuuvo Piibiinnara na ngii giaa ngii miaunoo. Ivo Segeriaa yoosinnaiyauvaki variaa vaa ausa hanigiada Anutuugaara nuunakiai ya tasipama

varioo Anutuugaa mmoori varaivai. ² Udaanga Yisuu Kirisiiva innaki variivaara Anutuugaa gioonna kiaapuuya iikiaaneema innara iida tuqinnaatee. Ivo kaayau gioonna kiaapuuya tuqinnoo niyaraatama tuqinnaivaara fai ivo ngiiyara mmoori varano rikioo inna mmuaararanai inna tasipama iikiatee.

³ Ni tasipama Yisuu Kirisiinna mmoori vareera gioonna kiaapuuvaitana nnutuu-vaitana Pirisikauya Akuiraayara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara ivaitana kiaa mmiatee. ⁴ Ivaitana hama ngiari mmammaivaitanaara yaata utiraida niyara pinaama yaata utuaivaara ivaitana putida fanniima kiaavai. Ivaitanaara pinaama ni yoketaainoo. Hama nene nnaasu ivaitanaara kua yoketaivaa kiauvai. Ngiari voopinnaa vaa ausa hanigieeraiyaatama ivaitanaara kua yoketaivaa kiaavai. ⁵ Vaa ausa hanigieeraiya ivaitana nnauvaki Anutuugaara nuunakiaiyaraatama na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara iya kiaa mmiatee.

Ni seena vaidi na innara mmuduuya ruauvaa nnutuuvo Epainitiinnara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Ivannaadee Asiaa mmataivaki Yisuu Kirisiinnara toosa hara kutaavaivee tiravai. ⁶ Na Mariaannara yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Ivo ngiiyara pinaama mmoori vareeravaivee. ⁷ Adaronikiiya Yuniyara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara ivaitana kiaa mmiatee. Ivaitana ni seena Yutayaa vaidivaitana ni tasipama oovi nnauvaki hara kiada variravai. Ivaitanannaadee ni tauraa ngiari ausaivaitana hanigiada Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiravai. Vaa kua varada nuaira vaidiyya ivaitana arinaima tooduu vaidi nnoonnavaitana variravai.

⁸ Abiriataannara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Udaanga Yisuu Kirisiiva innaki variivaara na innara pinaama mmuduuya ruaunoo. ⁹ Ti tasipama Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivai Urupaanaara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Ni seena na innara mmuduuya ruau vaidivai Setekiinnara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. ¹⁰ Apereennara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Mmuaararavo innasi vauvaa ivo yaataroo Yisuu Kirisiinnara yaagueeqama duuvo kooyaa vaivaivee. Arisoburuunna nnauvaki hara kiada variaiyara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara iya kiaa mmiatee. ¹¹ Ni seena Yutayaa vaidi Herotioonaara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Narasiinna nnauvaki variaa vaa ausa hanigieeraiyara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara iya kiaa mmiatee.

¹² Udaanga Yisuu Kirisiiva Turupainaya Turupoosayaki varikiai ivaitana inna mmoori varaivaara na ivaitanaara yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara ivaitana kiaa mmiatee. Ti seena gioonna voovai ta innara mmuduuya ruaunnaivaa nnutuuvo Peresiinnara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Vaa ivo ti Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaa yaagueeqama kioo iivaivee. ¹³ Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaa yaagueeqama iira vaidi Rupuunnaraata inna kaano niyara ni maapuuee kiaa tuqinnoovaraatama na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara ivaitana kiaa mmiatee. ¹⁴ Asukiritiiva Perekoova Heremeeva Patoropaava Heremaavainnaraata iya tasipama variaa vaa ausa hanigiaiyyaraatama na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara iya kiaa mmiatee. ¹⁵ Pirorokaaso Yuriaava Neriaavainnaraata Neriaanna nnunnaivaaraatama Oribaannaata Anutuugaa gioonna kiaapuuya iya tasipama variaiyaraatama na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara iya kiaa mmiatee.

¹⁶ Ngiingii teeda ngiingii teeda kiai suaivaki ngiingiiyara ngiingiiyara yoketaida yaaku rumisiatee. Yisuu Kirisiinnara vaa ausa hanigieeraiya vo yoosinna vo yoosinna Anutuugaara nuunakiaiyara ngiiyara yaata utida boo kiaavai.

Pauruuso nnaagiai tuanaa kuaivaa

iya kiaa mmiravai

¹⁷ Ni seenayaso, na yaagueeqama kua tiee ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna ki-aapu vooya ngii nuuna aakiaivaki vo yaata utiravai yaata utuduu vooyaano ngiari voovaugiataama yaata utiravai. Iya itaama iikiai ngia koonnama varivoora tuqinnama iya haitatuukiatee. Vaa Yisuunnara kutaavaivee kiaiyaata iya itaa kua kiaani airi yaata utuaavai. Neeta ni seenaiyaatama ngii giaa ngii miaanna kua vooyauvaara iya ooqoo kiaavai. Sa iya kuaivaa rikiaatee. Ngiingii yaatu pikiaatee. ¹⁸ Itaama iikiaiya hama Udaanga Yisuu Kirisiinnara mmoori varaavai. Iya ngiari mmammaiyauvo iya iikiataivaara yaata utida mmoori varaavai. Iya yamaa kua yamaa kua kiaa rada memeyayaa vakia rada unnakua unnakua kiaani teeda vueennakiaa gioonna kiaapuuya rikiada kutaavaivee kiaavai. ¹⁹ Ngia mmayaaya yoketaivaa rikiada Yisuunna mmooriivaa yaagueeqama iida variaani ivaara mmuakiaa gioonna kiaapuuya riki-aivaara na ngiiyara pinaama sirigakiaunoo. Ngia yoketaa aataruuyauvaara tinni yoke-taiyauvaa varada maisa aataruuyauvaara yaata vueennakiateeraivaara na ngiiyara yaata utuauko inna yoketaivai. ²⁰ Anutuuoqo ausa nuufaivaa mmiraivoono fai kiisa suai Sataangaa raa raputu kinai ngia innayaa nookiaaravai.

Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii tasipama vakiaivee.

²¹ Ni tasipama mmoori vareera vaidi Timotiivaata ngiiyara yaata utuoo boo tiivai. Rukiiva Yasoono Sosipataraavainna ni seena vaidi Yutayaiyaatama ngiiyara yaata utida boo kiaavai.

²² Pauruuso ni tikiai na Teretiivaano aa yanaa aavaa rauvoono ta mmuaakaraama ausa hanigiaunnaivaara neetama ngiiyara yaata utuee boo kiaunoo.

²³ Aavakinnaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigiaiya Gaiyaasaa nnauvaki Anutu-uqaara nuunakiaavai. Ivoono niyaraata iyaraatama tuqinnaivoono ngiiyara yaata utuoo boo tiivai. Aa yoosinna aavakinnaya sikauyauvaa haitatuura vaidi Erasa-taavaata ti seena vaidi Kuarataavaatama ngiiyara yaata utida boo kiaavai. ²⁴ (Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo mmuaki-aaya ngii tasipama vakiaivee. Kua kutaa.)

Nnaagiai tuanaa Pauruuso Anutuuoqara kua

yoketaivaa tuoo yaaku vareeravai

²⁵ Anutuuoqaa nnutuuvaa ta ngiau aapu yapaaravee. Na Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiee variaunoo. Ngia ii kua ivaa rikiada ivaara kutaavaivee kiaa kiada yaagueeqama diaaraivaara Anutuuoqo yaagueeqaivaa aikiooma ngii minaravai. Nnaaru hokoba suai ii mmayaaya ivo hataumaki vauvo aanna makee kooyaa vaivaa ngia rikiada ivaara kutaavaivee kiaa kiada yaagueeqama diaaraivaara Anutuuoqo yaagueeqaivaa aikiooma ngii minaravai. ²⁶ Forofetaiya fafaara roovaudiri aanna makee ii kua kutaa ivo kooyaa vainoo. Mmuakiaaya ii kua ivaa rikiada ivaara kutaavaivee kiaa iikiaaraivaara Anutuuoqo tupatupaa variraivoono tikiai mmuakiaa mmatavau variaya rikiaavai.

²⁷ Anutuuoqo ari mmuaavoono nnaasu tinni yoketaa ari vookaraivaa varaivai. Yisuu Kirisiiva uvaara ta mmuakiaa gioonna kiaapuuya Anutuuoqaa nnutuuvaa tupatupaa ngiau aapu yapaaravee. Kua kutaa.

Pauruusoono aa tauraa yanaa aavaa Koridii varuuyani reeravai

Pauruusoono aa tauraa yanaa aavaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya Koridii varuuyani fafaara reeravai. Ivo aa yanaa aavaa roo gioonna kiaapuuya koonnama Yisuunnara nuunaayauvaki uuvaara ivo reeravai. Mo Pauruuso ariinoo Yisuunnara nuunaira aataru mmooriivaa iyasi uuvaara gioonna kiaapuuya itaama uduu ivo aa yanaa aavaa reeravai. Koridii yoosinnaivo pinna yoosinna tuanaavai vauduu kaayau gioonna kiaapuuya vo mmata vo mmataiyauvakidiri numma ivaki variravai.

Aa yanaa aavaki vai kuaivo ataama vaivai. Pauruusaaki pinna ausa mmuaarareeraivo vauvaa oyaivo kaayakaayau kuaiyauvoota sabi heera aataruuvootama vaa ausa hanigioo gioonna kiaapuuyaki vairavai. Itaama vauduu kaayau yaparairaiyauvo nnaata vaati vareera aataruuyauvaara iya yaata utiraiyauvaki vauduu vaa ausa hanigiooya ngiari nuunaiyauvaki uuvaaraatama Mmannasa Yoketaivo kati iya mmuu aataruuyauvaaraatama putuaiya kava diitaara aataruuvaaatama tuuvaara Pauruuso tunoo: Mmuakiaa yaparaira iyauvaa fai mmayaaya yoketaivoono kooyaa irisaiyauvaa tinara-vaivee. Pauruuso tinni ruua vaidivoono itaa kua tiravai.

¹ Na Pauruusoono aa kua aavaa kiauko ni seena vaidi voovoono ngiini fafaarainoo. Anutuuoqoono ari yaata utiivaugiataama ni mmataama kiaikiai na Yisuu Kirisiinna kuaivaa varee nuaira aposoroo vaidivai variaunoo. Ti seena vaidi Sosoteenoono ni tasipama varikiai na aa kua aavaa kiauko vaidi voovoono ngiini fafaarainoo.

² Ngia vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu Koridii variaya Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ngia Anutuuoqaa gioonna kiaapuya variaano. Vaa Anutuuoqoono ngii maavee tikiai ngia inna gioonna kiaapuya variaano. Ngieetama mmuakiaa yoosinaiyauvaki variaa gioonna kiaapu mmuakiaaya ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaiya Anutuuoqaa gioonna kiaapuya variaano. Iya Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiita tiita ti Udaangavai varinoo.

³ Ti Napoova Anutuuoqoota Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo.

Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ngia yoketaama variaano

⁴ Ngia ausa hanigieera suaivaki Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara Anutuuoqo kati ngiiyara yoketaama yaata utivai. Ivo itaama iivaara na makemakee innaata kua tiee ngiiyara yoketaayavee kiaunoo. ⁵ Yisuu Kirisiiva ngiiki varikiai ngia inna yaagueeqa ari vookaraivaura variaivaara mmuakiaa tinni yoketaiyauvo ngiiki vaikiai ngia ivaara kua kookieeda variaano. ⁶⁻⁷ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kooyaa tiinaraivaara ngia faannaida variaano. Ngia itaama variaa suaivaki Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoke-taivo yaagueeqama ngii aakiaana vaivaara Mmannasa Yoketaivoono yoketaa aataru-uyauvaa kati ti mmiiyauvaara hama ngia buaakiaano. Vaa ii aataru iyauvo ngiisi vainoo. ⁸ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti yaparaira suaivaki sa mminnamminnaa maisa vooguta ngiiki vakiaiveeraivaara ivo mmuakiaa suai yaagueeqama ngii utua roo vioo vioo ngia taikeera suaivaki fai ivo mmannammanna ngii utinaravai. ⁹ Ngia Anutuuoqaa Mmaapuuvaa ti Udaanga Yisuu Kirisiinna tasipama yoketaama variateeraivaara ivo ariinoo ngii maavee tiravai. Ngii maavee tuuvoono hama ngii pikieerainno fai mman-nammanna ngii utinaravai.

Ausa hanigiaiya mmuaavau variateeraivaara Pauruuso tiravai

¹⁰ Ni seenayaso, na ti Udaanga Yisuunna mmoori varauvoonora tiee na yamayamaa kuaivaa ngii giaa ngii miaunoo. Ngia mmuakiaaya mmuaa yaata mmuaa tinnivai

varada mmuaa kuavai kiatee. Sa ngiikidiri vooya vo yaata vo yaataivaa utida voovau varikiai vooya voovau variatee. Ngia mmuaavaugiataama mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada ngia iikiaaree kias aataruuvaara mmuaavaugiataama yaata utida iikiatee. ¹¹ Ni seenayaso, gionnaivaa nnutuuvo Koroqiinna nnauvaki variyaiya ngia iikias kuaivaa vaa kooyaa ni giaa ni miaani na rikiauvai. Ngiikidiri vooyaano ngiariiki ngiariiki buaaru kiaivo vainoo. ¹² Na itaa kua kiau kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Ngia mmuaavai mmuaavai ari vo yaata vo yaataivaa utida kiaanoo. Voovoono tinoo: Na Pauruusaa vaidivai variaunoo, tikio voovoono tinoo: Na Aporoonna vaidivai variaunoo, tikio voovoono tinoo: Na Petoroosaa vaidivai variaunoo, tikio voovoono tinoo: Na Yisuu Kirisiinna vaidivai variaunoo, tiivai. ¹³ Mo ngia dataama yaata utidaida kiaanoo? Yisuu Kirisiiva hapaunno ari vaidivainno variinnee? Ai hameetavee. Vo na Pauruusionna ngiiyara yatari sagaivau putuaanee? Ai hameetavee. Vo ngia Pauruusaa ni gionna kiaapuya varuduuda iya nnooriivaa ngii apuunnee? Ai hameetavee. ¹⁴ Hama na vooya vooya nnoori apuaivaara na rikiauko ni yoketaunoo. Na taaravaitana Kirisipiia Gaiya nnaasu nnoori apiravaivee. ¹⁵ Gionna kiaapu voovoono ngiiyara tinara: Pauruusaa gionna kiaapuya varuduuda iya nnooriivaa ngii apiravaivee, tivoora hama na vooyaata nnoori apiravai. ¹⁶ O vaa na Sitipaanaata inna nnauki varuuyaata nnoori apiravaivee. Na vooyaata vaa nnoori apiravainnee? Vara hama na nnoori apiravainnee? Vaa na vueennama kiaunoo. ¹⁷ Hama nnoori apua-neeraivaara Yisuu Kirisiiva ni titeeravai. Ari mmayaaya yoketaivaa gionna kiaapuuya kias mmianeeraivaara ni titeeravai. Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuu kuaivo kuminayaa vaivoora hama na vaidi tinni ruaiya ari vookaraama tiraivaugiataama mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miauvai. Na mmanna vaidivoono ngii giaa ngii miauvai.

Anutuuqaa yaagueeqaivoota tinniivootama Yisuunnaki vaivai

¹⁸ Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuu kuaivaara ikiana kuaaraiyaano ivaara kiaanoo: Sabi kuavaivee, kiaavai. Anutuuqo ari yaagueeqaivaadiri ti vitoo yoketaivau yapa kiaikiai variaunnaiya yapooma ta mmannammanna variaaraiyaano ivaara kiaanoo: Anutuuqaa yaagueeqa tuanaavaivee, kiaunnavai. ¹⁹ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno Anutuuqo tuu kuaivaa tinoo:

Tinni ruaiya tinniyauvunu

kua yoketaiyauvo vaiyauvaa

fai na rugaanaravai.

Yanaa teeraiya kua arinaima rikiaiyauvaa

na tino too kuminayaa vainaravaivee.

²⁰ Kua fafaaraivoono itaa kua tiivaara mo tinni ruaiya deevakiida variaanee? Mo yanaa taiya deevakiida variaanee? Aa mmata aavau varida ngiari yaatara ngiari yaatarama kua kaiya deevakiida variaanee? Iya hameeta variaavai. Tinni ruaiya mmanna mmatayaa diaa kuaiyauvo iya tinniyauvunu vaiyauvo mmanna kumina kuayauvai vaivaara vaa Anutuuqo ti vitaivaivee.

²¹ Anutuuqo tinni vairivoono tuduu vaidiia ngiari tinniyauvakidiri hama yopeema inna teeda rikiaarivootairavai. Itaama vauvaara Anutuuqaa kutaavaivee tiraiya ivo iya vitoo yoketaivau yapoo aataruuvaara inna yoketauduu kooyaa yapeeravai. Mmayaaya yoketaivaara vooya unnakuavaivee kias mmayaayaivaa ta vooya kias mmiaunnani rikiada kutaavaivee kaiya Anutuuqo iya vitoo yoketaivau yapavai. ²² Yutayaa gionna kiaapuuya Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookarivaa ti taataikiai taaravaivee kiaavai. Ereengaa gionna kiaapuuya tinni yoketaivaa varaarivaara kiaavai. ²³ Mo teenoo Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuu kuaivaa gionna kiaapuuya kias mmiaunnano. Ii mmayaaya yoketaivaara Yutayaiya kiaanoo: Ti mmamma maisai kuavaivee, kias Ereengaiya ivaara kiaanoo:

Sabi kuavaivee, kiaavai. ²⁴ Anutuuoqo iya maavee tira gionna kiaapu Yutayaiyaata Ereengaiyaatama ii mmayaaya ivaara iya kiaanoo: Yisuu Kirisiiva inna Anutuuoqaa yaagueeqaivovee. Ivoono inna Anutuuoqaa tinni yoketaivovee, kiaavai. ²⁵ Anutuuoqaa kumimakavaivee kiaivo tinni yoketaavai vainno vaidiia tinniiyauvaa yaataravai. Anutuuoqaa muaraagavaivee kiaivo yaagueeqavai vainno vaidiia yaagueeqaivaa yaataravai.

²⁶ Ni seenayaso, Anutuuoqo ngii maavee tuu suaivaki ngii variraivo datainne? Mmatayaa diaiya ngii taani ngia patakiangioono tinni yoketaa ruaaya variaani patakiangioono yaagueeqa kieetaya variaani patakiangioono ngiari kieeta udaangaivaa oyaivakidiri diitaavai. ²⁷ Gionna kiaapu tinni vairaiya mmamma maisakiateeraivaara gionna kiaapu mmatayaiya iyara tinni kumimakayavee kaiya Anutuuoqo iya mmataama kiaivai. Gionna kiaapu yaagueeqama variaya mmamma maisakiateeraivaara Anutuuoqo iya muaraagayavee kaiya mmataama kiaivai. ²⁸ Mmatayaa diaa gionna kiaapuuya yaata utida kiaanoo: Yoketaavaivee, kiaivo taikaiveeraivaara iya maisayavee kiasa kumina hama ngii nnutuaatainoo kaiya Anutuuoqo mmataama kiaivai. ²⁹ Sa gionna kiaapu voovono Anutuuoqaa avuuvau ariiyara mannaka kiaeveeraivaara ivo ivaara itaama iivai. Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. ³⁰ Anutuuoqoono tikio Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ngia karaasaya variaavai. Anutuuoqoono tikio Yisuu Kirisiina tinni yoketaivo tiiki vaikiai ta tinni yoketaivaa varaunnvai. Yisuu Kirisiiva putuuvaara ta Anutuuoqaa avuuvau safuuma varida inna gionna kiaapu tuanaaya variaunnano Yisuuva ari kiauvaadiri ti mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kiaikiai ta kati mmamma dummukiara variaunnvai. ³¹ Ivaara Anutuuoqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gionna kiaapu voovono ariiyara mannaka tinaree kiasa sa ariiyara mannaka kiaevee. Udaanga Anutuuoqaa nnaasu mannaka kiaevee, tiivai.

2

Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuuvaara Pauruuso tiravai

¹ Ni seenayaso, na ngiisi kuaa suaivaki Anutuuoqaa kua mmayaayaivaa na ngii kiasa kookieena ngii giaa ngii minaree kiasa hama na vaidi tinni vairivaanikaraama mmuaararoo kuaivaa hama ngia rikiaivaa ngii giaa ngii miravai. ² Na ngiisi variaa suaivaki vaa na yaata utuee teerama kiaevaugiataama nnaasu yaata utiravai. Hama na vo mminnaavaara yaata utirama kiese Yisuu Kirisiinnaraata ivo yatari sagaivau putuuvaaraatama nnaasu yaata utiravai. ³ Na ngiisi kuaa suaivaki na muaraagaina kaayauma aatuuna biribiriiravai. ⁴ Na biribiriina hama nini kuaivaata nini mmayaayaivaatama vaidi tinni vauvaanikaraama yaagueeqama ngii giaa ngii miravai. Hameetavee. Anutuuoqaa Mmannasaivoono yaagueeqaivaa ni muduu na ngii giaa ngii miaaduu oyaivo kooyaa vauduu ngia arinaima rikieeravai. ⁵ Ngia Anutuuoqaa kutaavaivee kiaivo hama vaidiia tinniiyauvunudiri vairainno Anutuuoqaa yaagueeqaivaura vakiaiveeraivaara na itaama ngii giaa ngii miravai.

Anutuuoqaa Mmannasaivo tinni yoketaivaa

ti mmivaivee

⁶ Gionna kiaapu Anutuuoqaa kuaivaa rikiadada koovayakiaiya ti tinniki vai kuaivaa ta iya kiasa mmiaunnvai. Hama mmatayaa diaiyasidiri ii tinniki vai kua ivaa ta varada iya kiasa mmiaunnvai. Mmatayaayara diraiyasidiri hama ta ivaa varada iya kiasa mmiaunnvai. Mmatayaayara diraiya yaagueeqaivo fai taikaanaravai. ⁷ Hama ta itaama iya kiasa mmirama kiada Anutuuoqaa tinniki vai kuaivo hataumaki vaivaa iya kiasa mmiaunnvai. Hama ngiau mmataivaa uu suaivaki ta yoketaama inna tasipama variateeraivaara Anutuuoqo ii kua hataumaki vau kua ivaa mmuaanaa tiiyara

mmataama kioo tiravai. ⁸ Aa mmata aavau diaa gioonna kiaapuuyara duuyaano hama Anutuuga tinniki vau kuaivaa rikieeravai. Iya ii kua ivaa vaa rikiotiri. Hama iya Udaanga Yisuu Kirisiiva Anutuuga yaagueeqa ari vookaraivaa varoovaa yatari sagaivau hootirivee. ⁹ Ivaara Anutuuga kua fafaaraivo vainno tinoo:

Hama avuuvaadiri teeda
hama yaataivaadiri rikieera aataruuvaatama
hama vaidiiya ivaara yaata utida kiaanoo:
Fai vainaravaivee, kiaa aataruuvaatama
Anutuugaara mmuduuya riraiyara
ivo iyara ivaa teerama kieeravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ¹⁰ Ii kua ivo hataumaki vauvaa Anutuugoono tuduu Mmannasa Yoketaivoono kooyaa ti kiaa ti mmiravai. Mmannasa Yoketaivoono mmuakiaa kua mmoori aataruuvaa arinaima taivai. Anutuuga aakiaa tuanaivaki ari yaata utiraivo hataumaki vaivaatama vaa taivai. ¹¹ Gioonna kiaapu mmatayaa diaivo ari yaata utii kuaivaa ari mmannasaivoono nnaasu rikiaivai. Hama voovootama rikiaivai. Mmuaikaraama Anutuugo yaata utii kuaivaa ari Mmannasaivoono nnaasu rikiaivai. ¹² Hama ta mmata aavau diaa mmannasavai varaunnvai. Anutuugo kati tiiyara yoketaama yaata utuoo kati tiiyara iivaara ta arinaima rikiaateeraivaara ivoono Mmannasaivaa titaa kioodoo tuuvaa ta varaunnvai.

¹³ Ivaaraida gioonna kiaapu vaa Anutuuga Mmannasa Yoketaivaa varaiya ta Anutuuga kua kutaivaa iya kiaa mmira suaivaki hama ta vaidiiya ngiari tinniki vai kuaivaa ti kiaa ti mmiaivaa iya kiaa mmiaunnvai. Anutuuga Mmannasa Yoketaivoono ti kiaa ti mmira kuaivaa nnaasu iya kiaa mmiaunnvai. ¹⁴ Hama Mmannasa Yoketaivo inna aakiaana variivo hama yopeema Anutuuga Mmannasaivo inna kiaa mmii kuaivaa rikioo too varaivai. Hama Mmannasa Yoketaivo innaki variivaara hama arinaima too rikiaivai. Ivo ivaara tinoo: Sabi kuavaivee, tiivai. ¹⁵ Mmannasa Yoketaivo innaki variivoono mmuakiaa kua mmoori aataruuvaa oyaivaara arinaima too rikiaivai. Hama kumina gioonna kiaapu voovoono yopeema ivo ii aataruuvaa arinaima too rikioo ivaara inna yoketaavaivee tioo maisavaivee tinaravai. ¹⁶ Ivaara Anutuuga kua fafaaraivo vainno tinoo:

Mo gioono Udaanga Anutuuga
yaata tinniki vai kuaivaa too rikioo
aikiooma kua voovai inna kiaa mminarannee?

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. Mo ta Yisuu Kirisiinna yaata tinniki vai kuaivaa varaunnvai.

3

Vaa ausa hanigieeraiya inna iya Anutuuga mmoori vareeraiyavee

¹ Ni seenayaso, na ngii tasipama variaa suaivaki Mmannasa Yoketaivo iyaki varuuyaata na kua kiaanema hama na ngiita itaama kiee kua tiravai. Ngia homo mmatayaa diaa aataruuyauvaara yaata utiraiyavee kiaa kiee na ari vookaraama ngiita kua tiravai. Ngia ii suai ivaki Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tuu suaivaki ngia varuuvo nnaakara meediiya roosiima variravai. ² Hama ngia yopeema rikiaaraivaara nnaamma suuyaivaa nneeraivaa roosiima na tadadama kuaivaa ngii giaa ngii miravai. Hama na yaagueeqa yeennaivaa nneeraivaa roosiima kua kaanaivaa ngii giaa ngii miravai. Ngia homooda itavai nnaasu variaano. ³ Ngia homo mmatayaa diaa aataruuyauvaara yaata utida iida variaivaara aanna makee fai hama ngia yopeema rikiaaravai. Ngia vo vaidi vo vaidiiya iikiaa mmooriiauvaa taavo ngii iikiataivai vaikiai iyauvaara ngiingiiyara ngiingiiyara nnannateeda varida ngiingiiita ngiingiiita buaaru tida variaavai. Ivaara ngia homo mmatayaa diaa gioonna kiaapuya varida mmatayaa diaa aataruuyauvaara yaata utu kiada vaidi iikiaivo kooyaa vainoo. ⁴ Mo

ngiikidiri voovoono tinoo: Na Pauruusaa vaidivai variaunoo, tikio voovoono tinoo: Na Aporoonna vaidivai variaunoo, tii kuaivaara ngia homo mmatayaa diaa gioonna kiaapuya variaano.

⁵ Mo Aporoova dee vaidivainnee? Na Pauruuso dee vaidivainnee? Mo ta kati Anutu-uqaa mmoori vareera vaidivaitana variaunnao. Teenoo mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaannaduu ngia Anutu-uqaa kutaavaivee tiravai. Ta Anutu-uqaa mmoori varaunnaivaitana ta mmuaavai mmuaavai Udaanga Anutu-uqo ti mmuuvaugiataama mmoori varaunnavai. ⁶ Anutu-uqaa kuaivaa neeno yeenna uruuvaa roosiima hau utu-auko Aporoovaano nnooriivaa vita roo tusaikio Anutu-uqoono iikio uruoo kaanaivai. ⁷ Hauvaa utira vaidiivo mmanna vaidivai. Nnooriivaa tuseera vaidiivo mmanna vaidivai. Anutu-uqoono iikio yeennaivo uruoo kaanaivo vaivai. ⁸ Hauvaa utiraivoota nnooriivaa tuseeraivootama hama ari vookaraivaitana variaavai. Mmuaakaraivaitana variaavai. Ivaitana mmuaavai mmuaavai mmooriivaa iikiaivaugiataama Anutu-uqo irisaivaa safuuma ivaitana mminaravai. ⁹ Teenoo nuunama Anutu-uqaa mmoori mmuaavai vareera vaidivaitana variaunnani ngieeno Anutu-uqaa mmataivaa roosi-ikiaaya variaano.

Ngieeno Anutu-uqaa nnauvaa roosiikiaaya variaano. ¹⁰ Anutu-uqoono ari yaaguee-qaivaa ni mikiai na ivaudiri hara viee mmooriivaa varee safuuma nnauvaa heekeera vaidivai roosiima na kuabaivaa hara kiauko vaidi voovoono ivaudiri nnauvaa heeka kioo varivai. Itaama vaineema vaidiia mmuaavai mmuaavai ivaudiri ari heekaa-naraivaa tuqinnama too rikioo heekaivee. ¹¹ Vaa Anutu-uqo mmuaa kuabaivai nnaasu Yisuu Kirisiinna hara kieeravai. Hama vaidi voovoono yopeema vo kuabai voovai kava haraanaravai. ¹² Mo ii kuabai ivaudiri vooya yaagueeqa sikau gooraivaadiri nnauvaa heekakiai vooya yaagueeqa sikau sirivuaivaadiri nnauvaa heekakiai vooya kaayau sikaunnaadiri yookaama kiada vareera yaagueeqa sikau ari vookarayauvaadiri nnau-vaava heekakiai vooya yatariiyauvaadiri nnauvaa heekakiai vooya tausiiyauvaadiri nnauvaa heekakiai vooya kannugia apuuyauvaadiri nnauvaa heekaaravai. ¹³ Yisuu Kirisiiva ti yaparaira suaivaki gioonna kiaapuuya mmuaavai mmuaavai ngiari iikiaa mmooriyauvaa kaanaiyauvo fai kooyaa vainaravai. Fai ikiaivo taa taika kioo teeno ngiari mmooriyauvaa kaanaiyauvo yoketaayauvainnee vara maisaiyauvai fai kooyaa vainaravai. ¹⁴ Mo fai vaidi voovoono kuabaivaadiri nnau heekeera mmooriivaa ikiaivo teeno hama taikeera homo vaino too fai Anutu-uqo irisai yoketaivaa inna mminaravai. ¹⁵ Mo fai vaidi voovai mmooriivaa ikiaivo taa taika kino too fai ivo hama irisai yoketaivaa varano Anutu-uqo kati inna vitoo yoketaivau yapaanaravai. Vaidi voovoono vaidi voovai ikiaivakidiri utu raririima kati naatau yapeeraivaa roosiima Anutu-uqo fai kati inna vitoo yoketaivau yapaanaravai.

¹⁶ Vaa ngia rikiaavai. Anutu-uqaa nnau pinna nuunairaivaa roosiikiaiya ngia vari-aavo inna Mmannasaivo ngiiki varivai. ¹⁷ Fai gioonna kiaapu voovoono Anutu-uqaa nnau pinna nuunairaivaa maisa mmooriivaa iino fai Anutu-uqo inna ruputino puti-naravai. Anutu-uqaa nnau pinna nuunairaivo yoketaa tuanaavai vaivaara ivo itaama iinaravai. Mo ngieeno inna nnau pinna nuunairaivaa roosiikiaaya variaano.

¹⁸ Sa gioonna kiaapu voovoono ariiyara unnakua tioo variaivee. Fai ngiikidiri gioonna kiaapu voovoono mmatayaa diaa aataruuvaugiataama iinno ariiyara yaata utuoo tinara: Na tinni vairavovee, tinaraivo mmatayaa diaiia avuuyauvunu yaata duunavai variaivee. Fai kutaa tuanaa tinni ruaavai varinarivaara itaama variaivee. ¹⁹ Mmatayaa diaa aataruuyauvaara mmatayaa diaiiaano kiaanoo: Tinni ruaivovee, kaa aataruuyauvo Anutu-uqaa avuuvau yaata duunaiya iira aataruyauvai vaivai. Anutu-uqaa kua fafaaraivo vainno ivaara tinoo: Tinni ruaiya unnakua aataruuyauvaa hatauma kiadaata iida varida ngiariiyara kiaanoo: Ta tinni ruaayavee, kiaiia fai Anutu-uqo kobevee roosiima iya utinaravaivee, ²⁰ tikio kua fafaara voovai vainno tinoo: Vaa Udaangaivo rikiaivai. Ngiariiyara ta tinni ruaayavee kiaiia yaata utira kuaivo

kumina kuavaivee. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ²¹ Itaama vainai sa gioonna kiaapu voovoono vaidiia iikiaivaara iya mannaka kiaivee. Vaidiiaata mmuakiaa kua mmoori aataruuyauvootama ngiiniyauvaivee. ²² Na Pauruusoota Aporoovaatama Petoroosoota aa mmata ta variaunna aavootama variraivoota putiraivootama aanna makee vaiyauvoota nnaagiai vainaraiyauvootama ngiiniyauvaivee. ²³ Ngia Yisuu Kirisiinnaniya variaavo Yisuu Kirisiiva Anutuuqaanivai varinoo.

4

Pauruusainna Yisuu Kirisiinna kua varada nuaira vaidiiyavee

¹ Ngia ti teeda tiyara ataa kua kiatee: Anutuuqo hauma kioo kuaivaara haitatuuda Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidiyavee, kiatee. ² Fai vaidi voovoono haitatuura vaidivai varinee tioo ari mmoori nakaaraivo tiivaugiataama sa pikieerama kioo safuuma haitatuuma taa roo vioo varioo mmooriivaa iikiaivee. ³ Mo fai ngieetaata vo gioonna kiaapuuyaata niiyara yaata utida kiaara: Yoketaa mmoorivai iivaivee, kiarannee? Vara niiyara yaata utida kiaara: Maisa mmoorivai iivaivee, kiarannee? Ngieetaata iyaatama itaa kua kuaivaara hama na ivaara yaata utuaunoo. Mo neneenoo hama nini variraivaara maisavaivee yoketaavaivee kiaunoo. ⁴ Mo na rikiauko hama ni yaata utiraivo na koonnama variauo kua voovaara niita kua tiivai. Itaama vaikiainnaata hama na neneenoo niniiyara yaata utuee kiaunoo: Na Anutuuqaa avuuvau yoketaama variaunoo, kiauvai. Yoketaa mmooriivaa vareeraivaaraata maisa mmooriivaa vareeraivaaraatama yaparainarivo inna Udaanga Yisuu Kirisiivavee. ⁵ Ivaara sa ngiengieenoo nnaammaratu gioonna kiaapu voovai yoketaa mmooriivaa vareeraivaaraata maisa mmooriivaa vareeraivaaraatama yaparakiatee. Udaanga Yisuu Kirisiiva suai nnaagiai tiinara suaivaki ivoono yaparainarivaara nnaasu faannakiatee. Fai ivaano gioonna kiaapuuya hatauma upisiivaki iikiaa mmooriyyauvaata yapooma iya iikiaara mmooriyyauvaara yaata utuaa kuaiyauvaatama kooyaa yapannaravai. Ii suai ivakiinno fai Anutuuqo gioonna kiaapuuya ngiari mmoori iikiaivaugiataama safuuma kua yoketaivaa iyara tinaravai.

⁶ Ni seenayaso, ngiyyaroo tieena na ii kua ivaa niniiyaraata Aporoonnaraatama kiaunoo. Ngia tiyaadiri arinaima teeda Anutuuqaa kua fafaaraivo vaivaa tuqinnama rikiaateeraivaara na itaa kua kiaunoo. Sa ngiengieenoo ngiingiiyara yaata utida ngiingii seena voovaara yoketaavaivee kiaa kiada innara nnaasu mannaka tida voovaara maisavaivee kiaa kiada innara nniki rakammuateeraivaara na itaa kua kiaunoo. ⁷ Mo gioono ngii tikiai ngia ngii seenaiya yaataraara iikiaannee? Ngia mmuaakaraama variaano. Ngiiisi vai mminnaa mmuakiaayauvai gioono ngii mivainnee? Anutuuqoono ngii mivaivee. Ngia kutaa iyauvaa innasidiri kati varaivaara ngia aaniira ngiingii mannaka tida kiaanoo: Ta teteenoo iikiaunnavaivee, kiaannee? Inna ngia koonnai kuavaida itaa kua kiaanoo.

⁸ Ngia Koridii variaya yaata utida kiaanoo: Vaa Anutuuqaa aataruuvaa aikiooma ta taa taika kiaunnaano, kiaavai. Ngia itaa kua kiaa kiada kieeta nnoonnaya varida ti yaataraannee? Hama yopeemavee. Ngia kutaa kieeta nnoonnaya variaatiri. Ta ngii tasipama kieetaya variaaraivaara ni yoketaitirivee. ⁹ Na yaata utuee rikiauko ta kua varada nuaira vaidiia Anutuuqo nnaagiai aduooma ti yapavai. Vaidiia vaa kua yeena rau kiaani putuaara iikiaa vaidiia roosiima ta variaunnaano. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya avuuyauvunuaata aangeraiya avuuyauvunuaatama iya ti ruputuaara iikiaya ta variaunnaano. ¹⁰ Ta Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidiyara tidaida ta inna mmooriivaa varaunnani gioonna kiaapuuya tiyara kumimakayavee kiaavai. Ngia Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaivaara ngia ngiingiiyara tinni ruaayavee kiaavai. Ta muaraagama variaunnani ngia yaagueeqama variaavaivee kiaavai. Iya tiyara nniki rakaida ngii nnutuuyauvaa ngiau aapu yapavai. ¹¹ Ta varia rada nnidada

aa suai aavaki ti yeenna raikio ti nnoori raikio ti uyira rairaiyauvo vaa tapasioo nnisiikiai iya ti vata rada ti ruputua rada kuaavo hama ti nnaunnaataikiai ta sabi varia rada nuaida varida variaunnao. ¹² Ta titi yaakuuyauvaadiri yaagueeqama kiada mmooriivaa varaunnao. Iya ti rakanoo raaranoo kianaata teenoo iyara yoketaa kuaivaa kiaunnao. Iya mmuaararai aataruuyauvaa ti mmiaaniaata ta mmannam-manna yaagueeqama variaunnao. ¹³ Iya tiyara unnakuavvaa kianaata teenoo iyara yoketaa kuaivaa sai kiaunnao. Aa mmata aavau diaa aayaa tiyara kiaanoo: Ngia yaapasiiyauvaa roosiima kuminaya variaano, kua kiada mmoori maisaiyauvaa ti iima rada nnidada aanna makee homo itaama nnaasu iikiaano.

¹⁴ Hama ngia mmamma maisakiaaraivaara na itaa kua kiau kua ivaa itaama ngiini fafaarakiaunoo. Vaidiivo ari nnaakaraiyara mmuduuya ruaineema ngia ni nnaakaraiya na ngiiyara mmuduuya ruee ngii giaa ngii miauvaara itaama ngiini fafaarakiaunoo. ¹⁵ Kaayau gionna kiaapuuyaano Yisuu Kirisiinna kuaivaa ngii giaa ngii mida ngiiyara haitatuuda variaano. Mo ngii giokiaiya hama kaayauma variaano. Na tauraa toosa hara Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaaduu ngia rikioovaa na ngii gioova mmuaavai variaunoo. ¹⁶ Ivaaraina na yamaa kua yamaa kuaivaa yaagueeqama ngii giaa ngii mmiee kiaunoo: Na variauvadiri teeda ngieeta itaama iikiateera kiaunoo. ¹⁷ Ngia itaama variateeraivaara na Timotiinna ngiisi kuaiveera titee variaunoo. Na Udaanga Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa inna kua mmiaaduu ivo rikioovaa ni maapu tuanaavai roosiima varikiai na innara pinaama mmuduuya ruauvai. Ivo Yisuu Kirisiinna mmooriivaa hama pikieerainno yaagueeqama varai ngiaammuaavai varivai. Yisuu Kirisiinna aataru karaasaivaa na iina variee gionna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya mmuakiaa yoosinnaiyauvaki variaya kua mmiau mmayaayaivaa fai ivo kava ngii giaa ngii minaravai.

¹⁸ Ngiiikidiri vooyaano yaata utida kiaanoo: Pauruuso hama tiisi nninaravaivee, kua kiada ngiariiyara mannaka tida variaavai. ¹⁹ Fai Udaanga Anutuuqoono ni tinai na kiisa suai ngiisi kuanaravaivee. Fai na viee neneeno ngiariiyara mannaka kaiya kuaivaa hama na ivaa nnaasu rikiaanaravai. Fai na viee iya iikiaa yaagueeqaiyauvaatama tee rikiaanaravai. ²⁰ Anutuuqo gionna kiaapuuyara diraivo hama mmanna kuavaivee. Inna yaagueeqa aataru tuanaavaivee. Fai ta yaagueeqama iidada ta ivaa varaaravai. ²¹ Ngia dee aataruvai na ngii iikiaiveeraida kiaanoo? Vara na yauvaa varee ivaadiri ngii ruputuee ngii safuunaraiyara ngiisi kuanaranee? Vara na ngiiyara mmuduuya ruee ausa nuufaivaa tasipama ngiisi kuanaranee?

5

Ausa hanigiaiya nuuna aakiaivaki sabi heera aataruuvo vaivai

¹ Ngia sabi heera aataruuvaa iikiaivaara vaa gionna kiaapu vooyaano kua kua rada nookiaani na rikiauvai. Itaama iikiaa aataru maisa ivo ari vookarai aataruvai vainno hama vaidi kumimaka vooyasi vaivai. Vaa na rikiauko vaidi voovoono ari konna nammariivo vai gionnaivaa sabi vitoo nuaivai. ² Ivaaraida mo ngia aaniira ngiingii mannaka kiaanoo? Ngia ivara kaayau ausa mmuaarareeraivaa tasipama variataivaatada ngia ngiingii mannaka kiaanoo. Vaidiivo itaama konnaa variivo ngii nuunaivaki variivaa ooqoo kiataivaatada pikiaavo varinoo. ³ Mo na ngieera variauvoota hama na ngii pikieeraina na ngiiyara nnaasu yaata utu kiee vakiauvai. Na ngii tasipama variauvai roosiima kiee vaidiivo itaama konnaa iivaara vaa na kua pinaivaa innaki yapauvaivee. ⁴ Ngia ipi varida nuunakiaani rikiee na ngii vainima variauvai roosiima ngii tasipama nuunakiaukai ngia ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti tasipama variivaa yaagueeqaivaadiri ⁵ ii vaidi ivaa ngii nuuna aakiaivakidiri mmaanai Sataangaa mmikio ivoono fai inna ruputino inna mmamma iira aataruuvo

taikaanaravai. Taikano Yisuu Kirisiiva ti yaparainara suaivaki Anutuuqo ii vaidi ivaa mmannasaivaa vitoo yoketaivau yapaanaraivaara Sataangaa inna mmiatee.

⁶ Ngia ngiingiiyara mannaka kiaa ivo inna hama aataru yoketaavai. Vaa ngia taavai. Puuqaira yeenna kiisaguta paravuaivaki yapa kiaavo too yootaivai. ⁷ Mminnamminnaa maisaivo ngiiki vairaivo puuqaira yeennaivaa roosiivai. Ngia karaasa yoketaa tuanaaya variateeraivaara ii puuqaira yeenna maisa ivaa utu rada kagaari kiatee. Fai ngia itaama iida paravuaa karaasaivo hama puuqaira yeennaivootaikio kati vairaivaa roosiima ngia variaaravai. Vaa na tee rikiauvai. Vaa ngia safu tuanaaya itaama variaavai. Nnaaruaa vaidiia buusa Varaigiataivaa nneera suaivaki puara sipisiipa nnaakaraiyauvaa ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara ruputuduu putuneema vaa Yisuu Kirisiiva ti mminnamminnaa maisaiyauvaara putiravai. ⁸ Ivaara nnikiai Yutayaiya buusa Varaigiataivaa nnoo suaivaki hama puuqaira yeennaivaa tasipama yeennaivaa hudoovaa nnooneema ta itaama nnaaravee. Puuqaira yeennaivo inna mminnamminnaa maisa tuanaa iira aataruuvaa roosiivai. Ta ivaa pikiada kua kutaivaa tida yoketaama nnaasu variaaravee.

⁹ Na yanaa voovai ngiini fafaarama kiese kiaanoo: Sa sabi heera aataruuvaa iikiyaiya tasipama variatee. ¹⁰ Na itaa kua kiaa ivaa hama na kumimakama variayara itaa kua tiravai. Iya sabi heera aataruuvaa iida ngiari seenaiya mminnamminnaiyauvaa teekio iya varaata varaatainai varida ngiari seenaiya mminnamminnaiyauvaa mmuara varaara iida varida vaidiia ruputida unnakua anutuuyauvaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmida variaavai. Hama na iyara ngiita kua tiee itaama ngii giaa ngii miravai. Fai ngia ii kumimakama variaa iya pikiada iyara ooqoo tida hama yopeema aa ta variaunna mmata aavau variaaravai. ¹¹ Na itaa kua kiaa kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Vaidi voovono ariiyara tinoo: Vaa na ausa hanigiee i seena tuanaavai variaunoo, kiaa kioo maisa aataruuvaa iivaara na kiaanoo: Sa inna tasipama variatee, tiravai. Ivo sabi heera aataruuvaa iinno ari seenaiya mminnamminnaiyauvaa teeno inna varaata varaataino varioo unnakua anutuuyauvaara ausa mmuduuya mmioo ari seenaiyara maisa kua tioo kapikarai nnooriivaa nnoo kumimakainno varioo ari seenaiya mminnamminnaiyauvaa mmuara varavai. Itai vaidiivaa pikiada sa inna tasipama oro varida yeennaivaa nnaatee. ¹²⁻¹³ Hama ausa hanigieeraida mmaanai variayaki kua pinaivaa yapaanaraivo inna ni mmoorivainnee? Hama ni mmoorivaivee. Anutuuqaa mmoorivaivee. Ngia ausa hanigiaiya ngii nuunairaivakidiri koonnama variraiyaki kua pinaivaa yapaaravai inna ngii mmoorivai. Ii vaidi ivo maisa aataruuvaa iivaa ngiengieenoo ngiingiiikidiri titakio kuaivee.

6

Vaa ausa hanigieeraiya ngiariiki ngiariiki

kua pinaivaa yapeeravai

¹ Ngiikidiri vaidi voovono ari seena vaidiivaata buaaru tiivo aaniira ivaa safuunaraivaara hama ari seena Anutuuqaa gioonna kiaapuuyasi virama kioo ngiari voopinnaa kumimakama varida kua pinaivaara diraiyasi kuainnee? ² Hama ngia aa kua aavaa rikiaannee? Fai yapooma Anutuuqaa gioonna kiaapuuyaano mmatayaa kumimakama variayaki kua pinaivaa iyaki yapaaravee. Mo fai ngia itaa kiaara aataruuvo vaikiainnaata ngia aaniira ngiingiiiki kiisa tomeda vaiyauvaara hama aikiooma iyauvaara tida safuukiaannee? Fai ngia aikiooma safuukiaaravaivee. ³ Hama ngia aa kua aavaa rikiaannee? Vara vaa ngia rikiaannee? Fai yapooma ta ausa hanigieeraiyaano aangeraiyaki kua pinaivaa yapaaravee. Mo fai ngia itaa kiaara aataruuvo vaikiiai ngia ii aataru ivaa yaatarada mmatayaa diaa aataruuyauvaara aikiooma kua pinaivaki iyauvaa safuukiaaravai. ⁴ Fai mmatayaa diaa mminnaiyauvaara kua pinaivo vainai ngia aaniira iyauvaa safuukiaaravaara vaa ausa hanigieeraiyaano homoraayavee

kiaiyasira kuaarannee? ⁵ Na ngii mmamma maisakiaiveera ii kua ivaa kiaunoo. Ngia vaa ausa hanigieeraiya ngiikidiri vaidi voovoono ari seena vaidiivaaki kua pinaivaa yapa kiaivaa ngiikidiri kua safuunara vaidi tinni ruaivo variinnee? Mo na yaata utuauko ivo varinoo. ⁶ Ngia hama innasi kuaavai. Vaa ausa hanigieera vaidi voovoono ari seena ausa hanigieera vaidiivaaki kua pinaivaa yapa kioo ivaa safuunaraivaara vaidi hama ausa hanigieeraiya nuunaivaki kuaivai.

⁷ Ngiingiiiki ngiingiiiki ngia kua pinaivaa yapaa ivo inna ngia ivaara haruruaavai. Vaa ausa hanigieera vaidi voovoono fai ari seena vaa ausa hanigiaivaara maisa mmooriivaa iinno inna mminnaiyauvaa mmuara varano too hama sai innara maisa mmooriivaa iirainno kati varii aataruuvoono kua pinaivaa innaki yapai aataruuvaa yaataanaravai. ⁸ Hama ngia itaama variraida ngiengieenoo ngiingiiiki ngiingiiiki maisa mmooriivaa iida ngiingiiiki ngiingiiiki mmuara vareera aataruuvaa iikiaavai. Ngia ngii seena vaa ausa hanigiaiyara itaama iikiaavai. ⁹ Vaa ngia rikiaannee? Vo vara hama ngia rikiaannee? Mminnamminnaa maisaivaa vareeraiya Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara diraivaki hama kuaaravai. Ngiengie variaara aataruuyauvaara yaata utida sa fanniima variatee. Kiaatanna ngiaammuauya sabi heera aataruuvaa iiraiyaatama unnakua anutuuyauvaara ausa mmuduuya mmiraiyaatama nnaata vaatiiya sabi mmuara heeraiyaatama sabi vaidiiya ngiari seena vaidiiya tasipaani sabi gionnaiya ngiari seena gionnaiya tasipeera aataruuvaa iiraiyaatama Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara diraivaki fai hama yopeema kuaaravai. ¹⁰ Mmuara vareeraiyaatama ngiari seenaiya mminnaiyauvaa teekio iya varaata varaatairaiyaatama kapikarai nnooriivaa nneeda kumimakairaiyaatama ngiari seenaiyara maisa kua maisa kua tiraiyaatama mmuara varaara iida varida vaidiiya ruputiraiyaatama Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara diraivaki fai hama yopeema kuaaravai. ¹¹ Ngia tauraa itaama uu gioonna kiaapu vooya varirayavee. Ngia itaama tauraa varuduu Anutuuoqoono ngii mmminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kioodoo ngia inna gioonna kiaapu tuanaaya yoketaama varida Udaanga Yisuu Kirisiiva putuuvaraata ti Anutuuoqo ari Mmannasaivaa ngii mmuuvaraatama ngia Anutuuoqaa avuuvau safuuma variravaivee.

Ngiiingii mmammaiyauvaa Anutuuoqaa mmida yoketaama variatee

¹² Gioonna kiaapu voovoono tinara: Mmuakiaa aataruvai ni iikiataivaa fai na aikiooma iinaravaivee, tinaravai. Inna aikioovai. A iinaraivo vaikioonno fai hama mmuakiaa aataruuyauvunudiri yoketaama varira aataruuyauvo vooyakiaatama vainaravai. Fai na tinara: Mmuakiaa aataruvai ni iikiataivaa fai na aikiooma iinaravaivee, kiaa kiee vo aataru voovai iina hama na ee-oo tino hama ii aataru ivoono ni puaisa utinai na ivaara nnaasu yaata utuee iinaravai. Fai na pikiaanaravai. ¹³ Fai gioonna kiaapu voovoono tinara: Yeennaivo ausaivaa mmaraavai. Ausaivo yeennaivaa mmaraavaivee, tinaravai. Inna aikioovai. Fai Anutuuoqoono tinai taaravaitana taikaaravai. Hama ivo gioonna kiaapuuya mmammaiyauvaa sabi haateeraivaara iiravai. Udaanga Yisuu Kirisiinnani iiravai. Udaanga Yisuu Kirisiiva vaidiiyaki varinaraivaara iiravai. ¹⁴ Anutuuoqo tuduu Yisuuva putuuvakidiri diiteeravai. Fai ivo ari yaagueeqaivaadiri tiita tinai teeda ta putuaunnaivakidiri teeta kava diitaaravai.

¹⁵ Hama ngia aa kua aavaa rikiaannee? Vara vaa ngia rikiaannee? Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ngii mmammaiyauvo inna yuku yaaku mmammayauvai vaivai. Yisuu Kirisiinna mmamma vareera vaidiiya ngia inna mmammaivaa varada sabi heera gionnaivaa tasipama varida inna mmiaarannee? Fai hama yopeema ngia itaama iikiaaravee. ¹⁶ Anutuuoqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Nnaata vaatiivaitana mmuaakaravaitana variaano, tiivai. Ivaara hama ngia rikiaannee? Vaidi voovoono ari mmammaivaa varoo oro sabi heera gionnaivaa tasipama varioo inna mmi kioo mmuaakarai mmammavaitana variaano. ¹⁷ Vaidi voovoono Yisuunna

tasipama variivaara Yisuunna Mmannaivaono innaki variivaara mmannaivaaitana mmuaakaraivaitana variaano.

¹⁸ Sabi heera aataruuvaa mmooka hanigia mmida sa iikiatee. Mmuakiaa mminnamminnaa maisa iira aataruuyauvaa vaidiivo iikio inna mmammaivaa mmaanai vaikio hama inna mmammaivo maisaivai. Vaidiivo sabi heera aataruuvaa iinno mminnamminnaa maisaivaa varaivo inna ari mmammaivaa iikio maisaivai. ¹⁹ Hama ngia rikiaanee? Anutuugoono Mmannaasa Yoketaivaa i mmikio i aakiaivo nuunaira nnau yoketaivaa roosiivaki hara kioo varinoo. Hama a ainikuavee. E Anutuugaanikuavee. ²⁰ Anutuugo ariinoo pinaa irisaivaadiri kioo i yookaama kieravai. Ivaara ai mmammaivaara tuqinnano inna nnutuuvo ngiau aapu yoketaavai vakiaivee.

7

Pauruuso nnaata vaati vareera aataruuvaa tiravai

¹ Ngia yanaivau fafaara reeda kua vooyauvaara ni yaparakiayauvaa na ngii giaa ngii minai ngia rikiaatee. Hama vaidi voovoono gionnaivaa vareerainno kati hara kioo varira aataruuvo inna yoketaavai. ² Sabi heera aataruuvo ngiisi vaivaara ngia vaidiiva mmuaavai mmuaavai ngii nnaataiya safuuma varaatee. Ngia gionnaiyaata mmuaikaraama ngii vaatiya safuuma varaatee. ³ Vaidiivo ari nnaataivaa tasipaanara iino sa nnaataivo ooqoo kiaivee. Gionnaivo ari vaatiivaa tasipaanara iino sa vaatiivo ooqoo kiaivee. Fai ivaitana itaama varida hama voovaara voovaara yaata utiraida yoketaama variaaravai. ⁴ Gionnaivo hama ari mmammaivaa ariinoo haitatuuvai. Ari vaatiivootama ivaara haitatuuvai. Mmuakaraama vaidiivo hama ariinoo ari mmammaivaara haitatuuvai. Ari nnaataivootama ivaara haitatuuvai. ⁵ Sa ngia nnaata vaatiya ngiingiiyara ngiingiiyara ooqoo kiatee. Mmuua aataruvaara nnaasu ngiingii tasipeeraivaara ooqoo kiatee. Yaaku varaaraivaara nnaasu mmuaanaa tauraa kua kiaa teerida kiisa suai yaaku varaaraivaara varida ngiingii tasipeeraivaara ooqoo kiatee. Kiisama itaama varida ngiingii tasipeeraivaa kava iikiatee. Ngiingii mmammaivaitanaara ooqoo kiaivaa pikiada Sataango ngii iinno taanaraivaara rikiaada harurivoora ngiingii tasipeeraivaa kava iikiatee.

⁶ Hama kua aataru voovoono vainno iikiatee tii kuavai na kiaunoo. Na kati neneeno yaata utuee inna aikiooavee tiee itaa kua kiaunoo. ⁷ Na hama nnaata vareera kati variauneema mmuakiaaya itaama variateeraivaara ni yoketainoo. Mo Anutuugo gionna kiaapu vooya tikiai mmuaavai mmuaavai nnaata vaati vareera aataruuvaa varaavai. Ivo vooya tikiai mmuaavai mmuaavai kati varira aataruuvau variaavai.

⁸ Na aa kua aavaa kiaatanna ngiaammuau hama nnaata vaati vareeraiyaraata muaada gionnaiyaraatama tinaravee. Na mmuaavai nenevai variauneema ngieeta itaama mmuaavai mmuaavai hara kiada variaaraivo inna yoketaavai. ⁹ Fai hama ngia yopeema ngiingii mmammaiyauvaara ooqoo tikio ngii yaata ausaiyauvo nnaata vaati vareeraivaara ngii varaatainai inna aikioo varaatee. Nnaata vaati vareera aataruuvo inna yoketaa aataruvai. Sabi gionnaivoota vaidiivootama ngiari ta ngiari taavo iya varaatai aataruuvo inna hama yoketai aataruvai.

¹⁰ Gionna kiaapu vaa nnaata vaati vareeraiyara na yaagueeqama aa kua aavaa tinai rikiaatee. Hama neneeno tinaravee. Ti Udaanga Yisuu Kirisiivaano tii kuavai na tinaravee. Vaa vaati vareera gionnaivo sa ari vaatiivaa pikiaivee. ¹¹ Mo ivo inna pikioo aritanna nnaasu safuuma variaivee. Hama ivo aritanna inna variatano kava ari vaatiivaasi vioo inna tasipama mmuaavau yoketaama variaivee. Vaidiivo sa ari nnaataivaa ooqoo tioo titano too kuaivee.

¹² Na homoraa vooyara ataa kua tinaravee. Hama ti Udaanga Yisuu Kirisiivaano ni giaa ni miivaa tinaravee. Na neneeno yaata utuee tinaravee. Vaidi voovoono vaa ausa hanigiaivo ari nnaataivo hama ausa hanigieerainno kati variivo inna tinoo: Inna aikioo, na i tasipama varinaravee, tiivaa sa ivaara ooqoo tioo titano too kuaivee.

¹³ Gioonna voovoono vaa ausa hanigiaivo ari vaatiivo hama ausa hanigieerainno kati variivo inna tinoo: Inna aikioo, na i tasipama varinaravee, tiivaa sa ivaara ooqoo tioo titano too kuaivee. ¹⁴ Vaatiivo hama ausa hanigiaivo ari nnaataivo vaa ausa hanigiaivaa tasipama mmuaavau yoketaama variaivaara Anutuuoqo vaidiivaa too innara inna aikioovaivee tiivai. Nnaataivo hama ausa hanigiaivo ari vaatiivo vaa ausa hanigiaivaa tasipama mmuaavau yoketaama variaivaara Anutuuoqo gioonnaivaa too innara inna aikioovaivee tiivai. Fai hama itaikiai iya nnaakaraiya gioonna kiaapu kumimakaiya nnaakaraiya roosiima variaaravai. Vaa itaama vaivaara iya nnaakaraiya Anutuuoqo too tinara: Inna aikioovaivee, tinaravai.

¹⁵ Mo vaatiivo hama ausa hanigieera kati variivo ari nnaataivo vaa ausa hanigiaivaa pikiaanaree tioo inna aikioo pikino kuaivee. Mo nnaataivo hama ausa hanigieera kati variivo ari vaatiivo vaa ausa hanigiaivaa pikiaanaree tioo inna aikioo pikino kuaivee. Vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu itaakiaiya sa puaisa utuatee. Kii inna aikioo ngiari kuatee. Sa buaaru tiraida ausa nuufa tasipama yoketaama variateeraivaara Anutuuoqo ngii maavee tiivai. Ivaara itaakiaiya kii inna aikioo ngiari kuatee. ¹⁶ Hama ngia teeda rikiaavai. Fai a gioonnaivo ai vaatiivaa tuqinnama haitatuuno ivo ari ausaivaa hanigiano Anutuuoqo inna vitoo yoketaivau yapaanarannee? Vara hama itaama iinarannee? Fai a vaidiivo ai nnaataivaa tuqinnama haitatuuno ivo ari ausaivaa hanigiano Anutuuoqo inna vitoo yoketaivau yapaanarannee? Vara hama itaama iinarannee?

Anutuuoqo ngiiyara maavee tii suaivaki ngiengie

variaivau nnaasu variatee

¹⁷ Vaa na tauraa kiau kua voovaata kiaunoo. Gioonna kiaapu voovoono Anutuuoqo inna mmii mmooriivaa ivo iinno variivo Anutuuoqo inna maavee tii suaivaki iinno nnaasu variaivee. Gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya ngiari nuuna mmuaki-aayauvaki variaiyara na ii aataru ivaa itaama yapauvai. ¹⁸ Vaidi voovoono vaa ari mmammaivaa hatokoovo Anutuuoqo inna maavee tii suaivaki sa ivaa puruuvaa rugaanara iikiaivee. Vaidi voovoono hama ari mmammaivaa hatokaivo Anutuuoqo inna maavee tii suaivaki sa ivo ee-oo tinai iya inna mmammaivaa hatokaatee. ¹⁹ Mmamma hatokeeraivoota hama mmamma hatokeeraivootama mmanna aataru kuminaavaitana vaivai. Anutuuoqo tuu kuaivaa arinaima rikiada iikiaivo inna aataru tuanaavai. ²⁰ Gioonna kiaapu voovoono ari hara kioo varii aataruuvau Anutuuoqo inna maavee tii suaivaki ivau nnaasu variaivee. ²¹ Anutuuoqo inna maavee tii suaivaki sikaunnaadiri yookaama kioo vitai vaidivai a variannaikua sa ee variannaivaara pinaama yaata utuaanee. A mmoori vareera aataruuvau varino fai i haitatuuraivo a mmamma dummukiara kati vira aataruuvau ee-oo tioo i titanai rikiee ivaugiataama kuane. ²² Sikaunnaadiri yookaama kioo viteera vaidiivaa ti Udaanga Yisuu Kirisiiva inna maavee tii suaivaki ivo mmamma dummukiara Yisuu Kirisiinna aataruuvau kati nuaivai. Ivaa roosiima vaidi voovoono mmamma dummukiara kati ari nuaivaa ti Udaanga Yisuu Kirisiiva inna maavee tii suaivaki ivo Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivai varivai. ²³ Anutuuoqo vaa ngiiyara pinaa irisaivaadiri kioo ngii yookaama kieeravai. Ivaara sa vaidi mmatayaa diaa vooyasi vikiai iya ngii puaisa utikiai ngia Anutuuoqaa aataruuvaa pikiaatee. ²⁴ Ni seenayaso, ivaara Anutuuoqo mmuaavai mmuaavai ngii maavee tii suaivaki ngii mmii aataruuyauvunu nnaasu varida inna tasipama variatee.

Pauruuso hama nnaata vaati vareeraiyara tiravai

²⁵ Kiaatanna ngiaammuuu hama nnaata vaati vareeraiyara na aa kua aavaa ataa kua tinaravee. Hama ti Udaanga Yisuu Kirisiivaano ni gaa ni mi kuavai na tinaravee. Na neneeno na yaata utuee tinaravee. Anutuuoqo niiyara boo tiivaara na ivaara tinai ngia aikiooma rikiada ivaara kutaavaivee kiatee.

²⁶ Pinaa mmuaararaivo vaa tiisi nniivaara ngiengie variaivaugiataama nnaasu vari-ateeraivaara na yaata utuauko inna yoketaavai. ²⁷ Vaa a nnaata varaannanee? Inna aikioo, sa ivaa titano kuaiveeraivaara yaata utuane. Hama a nnaata varaannanee? Inna aikioo, sa nnaata varaanaraivaara buaakianee. ²⁸ Fai a nnaataivaa varee hama mminnamminnaa maisaivaa varaanaravai. Fai kiaatanna voovoono vaatiivaa varoo hama mminnamminnaa maisaivaa varaanaravai. Nnaata vaati vareeraiyasi fai mmatayaa diaa mmoori vareera mmuaararaiyauvo iyasi nninaravai. Ii mmuaararaiyauvo ngiisi nnino ngii ausaiyauvo mmuaarareenoora ivaaraina na ngii giaa ngii miaunoo.

²⁹ Ni seenayaso, na itaa kiau kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Ta mmatayaa variaunna suaivo vaa paannainoo. Aa suai aavakidiri vaidi vaa nnaata varaiya vaidi hama nnaata vareeraiya roosiima variatee. ³⁰ Gioonna kiaapu ausa mmuaararaivaa varaiya gioonna kiaapu hama ausa mmuaarareeraiya roosiima variatee. Gioonna kiaapu sirigaida variaya gioonna kiaapu hama sirigaida variraiya roosiima variatee. Gioonna kiaapuuya mminnamminnaiyauvaara sikaunnaadiri yookaida vareeraiya gioonna kiaapu hama mminnamminnaataiya roosiima variatee. ³¹ Gioonna kiaapuuya mmatayaa diaa aataruuyauvaa iiraiya inna aikioovai iyauvaa iida sa iyauvaa puaisakama utu kiada variatee. Aa ta variaunna mmata aavo taikaanara iinno variivaara sa mmatayaa diaa mminnaiyauvaa iira aataruuyauvaa puaisakama utu kiada variatee.

³² Ngia mmatayaa variraivaara sa pinaama yaata utuateeraivaara na rikiauuko ni yoketaainoo. Vaidi hama nnaata vareeraivo ti Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaara nnaasu yaata utivai. Ivo itaama iino too Yisuu Kirisiiva innara yoketaakiaiveeraivaara ivo itaama iivai. ³³ Vaidi vaa nnaata vareeraivo mmatayaa diaa mminnaiyauvaara yaata utino too ari nnaataivo inna too innara yoketaakiaiveeraivaara iivai. ³⁴ Ivo itaama iivo taara ausa varoo taara aataruvaitana inna iikiataikio iivai. Gioonna kiaatanna hama vaati varai voovoono ti Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaara nnaasu yaata utivai. Ari mmammaivaata ari mmannasaivaatama Anutuugaa mmioo yoketaama varinaraivaara itaama iivai. Gioonna vaa vaati varaivoono mmatayaa diaa mminnaiyauvaara yaata utino ari vaatiivo inna too innara yoketaakiaiveeraivaara iivai.

³⁵ Na ii kua ivaa ngiiyaroo tiee itaa kua kiaunoo. Hama ngia iikiaa aataruuyauvaa na atuu rinaraina itaa kua kiaunoo. Ngia safuuma yoketaama varida ngiingii ausa mmamma mmuyai mmuakiaayauvai ti Udaanga Yisuu Kirisiinna mmida inna mmooriivaa varaateeraivaaraina na ngiiyaroo tiee itaa kua kiaunoo.

³⁶ Ngiaammuuu voovoono kiaatanna voovaara kua kiaa yeena rau kiaivaara koonnama yaata utuoo iinno hama ari mmammaivaara tuqinnama haitatuurama kioo muaraagainno varaanaraivaara yaata utuoo inna aikioo safuuma inna varaivee. Ivo itaama iinno fai hama mminnamminnaa maisaivaa varaanaravai. ³⁷ Fai ngiaammuuu voovoono kiaatanna voovaara kua kiaa yeena rau kiaivaara yaagueeqama varioo ari yaataivaadiri yaata utino too hama inna nnaata vaati vareera aataruuvaa inna varaataino ari mmammaivaara tuqinnama haitatuuma too hama inna varaivo inna yoketaavai. ³⁸ Ngiaammuuu ari kua kiaa kiaa kiaatannaivaa varaivo inna yoke-taavai. Ngiaammuuu hama inna vareerama kioo kati variivo inna yoketaa tuanaa ari vookaravai.

³⁹ Gioonna vaa vaati vareeraivo ari vaatiivo mmatayaa hara kioo varii suaivaki inna tasipama nnaasu hara kioo variaivee. Ari vaatiivo putino kava vaati inna varaataino inna aikioo varaivee. Ivo itaama inna iikiataino ausa hanigieera vaidiivaa nnaasu varaivee. ⁴⁰ Mo na neneeno vo kuavai yaata utuee tinaravee. Fai ivo mmannammanna muaadavai kati hara kioo varino fai inna sirigairaiivo yaatarano yoketaama varinaraivai. Na yaata utuauko Anutuugaa Mmannasaivo niiki varikiai na ii kua ivaa itaa kua kiaunoo.

8

Pauruusoono unnakua anutuuyauvaara fayaiavaa nneeraivaara tiravai

¹ Na vo kuavai tinaravee. Unnakua anutuuyauvaara fayaiavaa ruputuaivaara na kooyaa ngii giaa ngii minaravee. Gioonna kiaapuuya kiaanoo: Ta mmuakiaaya tinni yoketaivaa varaunnavaivee, kiaivo inna kua kutaavai. Ii tinni yoketaa ivaa varaivoono ariiyara mannaka tinaree kiaa kioo varaivai. Mo ta titiiyara titiiyara mmuduuya rida varia rada vidada fai yaagueeqama variaaravai. ² Gioonna kiaapu voovoono ariiyara yaata utuoo tinara: Vaa na aikiooma tee rikiauvaivee, tiivo hama kutaa tuqinnama eeyaavai too rikiaivai. ³ Gioonna kiaapu voovoono Anutuugaara mmuduuya ruaivaa vaa Anutuugo inna too rikiaivai.

⁴ Ivaaraida unnakua anutuuyauvaara fayaiavaa ruputu kiada nnaivaara na ataa kua tinaravee. Vaa ta rikiaunnava. Iya ngiari yaakuuyauvakidiri unnakua anutuuyauvaa hatata hara kiaiyouvo inna hama kutaa iyauvaa variraiyouvootaivaivee. Mmanna mmannammannaayauvaivee. Vaa ta rikiaunnava. Hama kaayau anutuuyauvo variaavai. Mmuaa Anutuugo nnaasu hara kioo varivai. ⁵ Kaayau unnakua anutuuyauvo ngiau aapuuvakiaata mmataivaunnaatama vaiyauvaara gioonna kiaapuuya kiaanoo: Ti anutuuyavee, kiaa kiada kiaanoo: Ti udaangaiyauvovee, kiaavai. ⁶ Iya itaa kua kianaiaata teenoo vaa ta rikiaunnava. Ti Napoova Anutuugo mmuaa tuanaavai hara kioo varinoo. Innasidiri mmuakiaa mminnaayauvai vaikiai ta innaniya nnaasu hara kiada variaunnaano. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva mmuaa tuanaavai hara kioo varinoo. Anutuugo inna tuduu rikioo ivo mmuakiaa mminnaayauvai iima taika kieeravai. Ivo ti tasipama variivaara ta hara kiada variaunnaano.

⁷ Hama mmuakiaaya ii kua ivaa arinaima rikiaavai. Vooyaano tauraa unnakua anutuuyauvaara fayaiyauvaa ruputu nneeda varia rada nnidada aanna makee vaa ausa hanigia kiada varida ivaa nneeda mmannammanna yaata utida kiaanoo: Ta nneeda mminnamminnaa maisaivaa vaa varaunnavaivee, kiaa kiada muaraagama variaavai. ⁸ Yeenna fayai nneeraivaara ngiariiyara ooqoo kiaiyouva hama iyara Anutuugo maisayavee tiivai. Yeenna fayai naiyara hama ivo iyara yoketaayavee tiivai. Mo ta yeenna fayaiavaa nnaunna aataru ivaara hama ta Anutuugaa vainiivau variaunnava.

⁹ Ivaara vaa ngia yaagueeqama variaya aikiooma ta nnaaravee kiaiyouva nnaani ngii seenaiya muaraagaida harurivoora ngia iikiaa aataruuyauvaa tuqinnama haitatuuki-atee. ¹⁰ Anutuugo fayai nneeraivaara hama ooqoo tiraivaa arinaima rikiaannaikuaano a unnakua anutuuvaa hatatau yapa kiaa nnavaki vee fayaiavaa nneeno too i seena voovoono taara yaata utiraivoono i too ivaara tinara: Neeta nnaanaravee, kiaa yaata utivai. Ivo hama tuqinnama too rikiaivaara fayaiavaa nnoo mminnamminnaa maisaivaa varaivainnee? ¹¹ A vaidi vaa arinaima rikiaannaikuaano itaama inna vitaakianaivaara i seena taara yaata utiraivoono haruruoo pinaama koonnama varivai. Yisuu Kirisiiva ii vaidi ivaa vitoo yoketaivau yapaanaraivaara putiravai. ¹² Taara yaata utira vaidiivaara a itaama koonnama iinna mminnamminnaa maisaivaa varaannaneema a Yisuu Kirisiinnaraatama koonnama iinna mminnamminnaa maisaivaa varaannava. ¹³ Itaama vainai fai na yeenna fayaiavaa nneeno ni seena vaa ausa hanigieeraivo ivaara harurinai fai na hama kava fayaiavaa nnaanaravai. Ivo ni taa roo niyaadiri haruruoo mminnamminnaa maisaivaa vareenoora na hama kava nnaanaravai.

9

Kua varoo nuaira vaidiivaa mmooriivovee

¹ Hama aataru voovoono ni puaisa utivaivee. Na kua varee nuaira vaidi aposoroovai variauvaivee. Ti Udaanga Yisuu Kirisiinna na tauvaivee. Ti Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa na ngii giaa ngii miaaduu ngia ivaara kutaavaivee tiravai. ² Gioonna kiaapu vooyaano niyara kiaanoo: Hama aposoroovaivee, kianaiaata ngieeno kiaanoo:

Kutaa aposoroo vaidivaivee, kiaavai. Ngiengieenoo ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada yoketaama variaivaara na aposoroo vaidivai variauvo kooyaa vainoo.

³ Gioonna kiaapu vooyaano kua pinaivaki ni yapa kikiyai rikiee na ataa kua iya tinaravai. ⁴ Ta Anutuugaa mmooriivaa ngiini iikiaunnaivaara ngia kati yeenna nnooriivaa ti mmiaaraivo inna aikioovai. ⁵ Ti seena aposoroo vaidiiyaatama ti Udaanga Yisuu Kirisiinna kataidoota Petoroosootama ngiari nnaataiyaatama vitada nuaida varida Anutuugaa mmooriivaa iikiaavai. Mo tee mo? Kutaa ti iikiatainai inna aikioovai fai ta itaama iikiaaravai. ⁶ Anutuugaa mmoori vareeraiya ngia kati yeennaiyauvaa iya mmiaavai. Mo ta Panapaasooyaano nnaasu titi variraivaara titi yaakukidiri mmooriivaa varaunnvai. Inna yoketaavainnee? ⁷ Dee rapira vaidivoono rapira mmooriivaara ari sikauvaadiri yookama kioo ivaa varaanarannee? Dee vaidivoono yeenna hau utiivoono hama yeenna kaanaivaa nnaanarannee? Dee vaidivoono puara burimakauvaara haitatuuraivo hama ari puara burimakauvaa nnaamma suuyaivaa nnaanarannee? Iya ngiari mmooriyauvaara irisaiyauvaa fai aikiooma varaaravai.

⁸ Hama na vaidiiya yaata utiraivaugiataama yaata utuee itaama ngii giaa ngii miaunoo. Anutuugaa mmaanna tuu kuaivoota na ngii giaa ngii miau kuaivootama mmuaa karai kuavai. ⁹ Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa Musiinna kiaa mmuu kua voovai vainno tinoo: Puara burimakauvo yeenna vuitaiyauvaa mmataivau hatoka kiaavo vaiyauvaa yukuaadiri raa raudodoono too uruuyauvo rusitioo mmataivau vaino too nneenai sa inna avaiavau yeena rammuanee. Pikino nnaivee. Anutuugo Musiinna kiaa mmuduu fafaarama kioo kuaivo itaa kua tiivai. Ivaara yaata utuatee. Anutuugo puara burimakauvaara nnaasu yaata utuoo itaa kua tuunnee? ¹⁰ Vo vara ivo tiiyaraata yaata utuoo itaa kua tuunnee? Kutaa ivo tiiyaraata yaata utuoo tuduu fafaara reeravai. Vaidi voovoono ari mmooriivaki yeenna hauvaa utuoo tinoo: Fai na aavakidiri yeenna kaanaivaa nnaanaravee, tiivo fai ariitama inna tasipama mmoori varaivootama kaanaivaa nnaaraivaara mmoori varaavai. ¹¹ Yeenna hauvaa varada utiraivaa roosiima ta Anutuugaa kuaivaa ngii giaa ngii mida variaunnano iiraivo vainoo. Ta itaama ngiiyara iikiaunnaivaara ngia irisai yeenna mminnaiyauvaa ti mmiaani ta varaunnaivo inna aikioo yoketaavai. ¹² Ngiari vooyaano ngiisidiri varaivo yoketaavai vainainnaata ta ngiisidiri varaaraivo inna pinaama yoketaavai.

Ta taaravaitana hama ngia tiiyara tuqinnaateeraivaara kua kiaunnaanoo. Hameetavee. Ta kati varidaataida mmoori yoketaivaa mmannammanna iida variaunnaanoo. Ngia tiiyara ooqoo tida Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa ataa rivoora kii inna aikioo mmuaararai aataruuvo vainainnaata mmoori yoketaivaa mmannammanna iida variaaravee. ¹³ Vaa ngia rikiaavai. Anutuugaa nnau pinaa nuunairaivaki mmoori vareeraiya ivakidiri nnaasu yeennaiyauvaa nnaavai. Anutuugaani yeenna tapiivaki puara sipisiipaiyauvaa ruputu kiada hudeeraiya iyauvaa saiyauvai ngiari nnaavai. ¹⁴ Mmuaikaraama ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kua tii aataru voovai ataa vainoo. Mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiraiya irisai iyara tuqinnada yeennaiyauvaa iya mmiatee.

¹⁵ Mo ngia itaama niyara tuqinnaaraivo vaikiainnaata hama na ivaara ngii kiauvasi. Fai yapooma na faannainai ngia niyara tuqinnaaraivaara hama na aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Hameetavee. Ni yeenna rainai na putinara iina fai hama na ngii yeennaiyauvaara ngii yaparainaravai. Na ngii yaparakiutiri. Na nini mmooriivaara aikiooma yoketaavaivee tinara kuaivo hameetaiirivee. ¹⁶ Na mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiauvaara na aikiooma niniyara mannaka kiaunnee? Ai hameetavee. Vaa Anutuugoono ii mmoori ivaa ni mioo tinoo: Iikiane, tiivaivee. Na mmayaaya yoketaivaa hama gioonna kiaapuuya kiaa mmirama kino fai irisai mmuaararai ari vookaraivo niisi nninaravai. ¹⁷ Fai na neneenoo ii mmoori ivaa nini tinniivaadiri iina na aikiooma irisai yoketaivaa varaaravai. Mo na Anutuugaa

mmoori vareera vaidi tuanaavoonora tiee Anutuugoono ni giaa ni muuvaugiataama na kati ii mmoori ivaa iikiaunoo. ¹⁸ Ivaara mo na dee irisai yoketaavai varaunnee? Na mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiauvaara irisavava na varaa-naraivo vaikiainnaata hama na varauvai. Ni mmooriivaa irisavo ataama vainoo. Na mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kati kiaa mmiauko ni yoketaunoo.

¹⁹ Na hama sikaunnaadiri yookaama kioo viteera vaidivai variauko vaidi voovoono ni utivai. Na kati nene yaata utuauvaugiataama nookiaunoo. Kaayau gioonna kiaapuuya ausa hanigiada yoketaama variateeraivaara na iya sikaunnaadiri yookaama kiada viteera vaidivai roosiima na iyara variaunoo. ²⁰ Yutayaa gioonna kiaapuuya ausa hanigiada safuuma variateeraivaara na iya tasipama mmooriivaa varau suaivaki na iya roosiima hara kiee variaunoo. Hama na Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaara variauvoono Yutayaa gioonna kiaapuuya ii aataru ivaa iikiaya ausa hanigiada safuuma variateeraivaara na iya tasipama mmooriivaa varau suaivaki na iya mmaanna tuu kuaivaugiataama iikiaunoo. ²¹ Mmuaikaraama na ngiari voopinaiya tasipama variauo suaivaki na iya roosiima hara kiee variaunoo. Iya ausa hanigiada safuuma variateeraivaara na mmaanna tuu aataruuvaa pikiee iya roosiima hara kiee variaunoo. Na itaama variauvo hama na Anutuugaa aataruuvaa pikiauvai. Vaa na Yisuu Kirisiinna aataruuvau variauvai. ²² Gioonna kiaapu vaa ausa hanigiada muaraagama variaya yaagueeqama safuuma variateeraivaara na iya tasipama variauo suaivaki iya variavava roosiima na variaunoo. Na itaama variauvaugiataama na variee mmuakiaa gioonna kiaapuuya variaivava roosiima variaunoo. Ngiari varira mmuakiaa aataru yoketaiyavava iya iikiaaneema na iina rikiada vooyaano ausa hanigiakio Anutuugo iya vitoo yoketaivau yapaiveeraivaara na itaama iikiauvai. ²³ Gioonna kiaapuuya Yisunna mmayaaya yoketaivava rikiada safuuma variateeraivaara na ii aataru mmuakiaa iyavava itaama iikiauvai. Iyaatama neetama ta sirigaida yoketaama variaarivaara na itaama iikiauvai.

²⁴ Vaa ngia rikiaavai. Vaidiia isareera aataruuvava iida ngiari yaatara ngiari yaatara kiaa suaivaki mmuakiaaya kuaavo too mmuaavoono seenoo vioo yaatara kioo irisai yoketaivava kati varaivai. Ngia irisai yoketaivava varaarivaara iya seenada kuaaneema Anutuugaa mmooriivaara ngieetama itaama yaagueeqama seenada kuatee. ²⁵ Mmuakiaa vaidi seeneraiya seenaarivaara ngiari mmamma mmuyaiyavava iida rikiaavo aikiooma vaikiya seenada kuaavai. Iya aikiooma seenada kuaarivaara iidada irisai yoketaa muraivava hovekama kiaivava vara ngiari kieetaiyavuvu yapaarivaara iikiaavai. Ii maura ivo akiaraama aasannainno maisaivaara iya itaama iikiaavai. Mo ta varaara iikiaunnaivo tupatupaa vairivaara iikiaunnava. ²⁶ Ivaara na ni mmooriivaara hama na sabisaabi seenee kuauvai. Na safuuma viee iikiauvai. Vaidiia isareera aataruuvava iida ngiariya ngiariyaa yaaku kagaariaani vooyaano kuminayaa sabisaabi kagaariaavai. Vooyaano safuuma vaidiyaa kagaariaavai. Iya itaama iikiaivava roosiima na ni mmooriivaara hama na sabisaabi kuminayaa iikiauvai. Na safuuma iikiauvai. ²⁷ Na ni mmammaivo ni iikiataikiainnaata na rikieennaata nini yaatu yaagueeqama kiee variauvai. Na gioonna kiaapuuya Yisunna mmayaaya yoketaivava kiaa mmiauvaatama Anutuugo niitama ni oogo tivoora kiaa na ni iikiataikiya rikieennaata nini yaatu yaagueeqama kiee variauvai.

10

Sa unnakua anutuuyavava ausa mmuduuyaiyavava mmiatee

¹ Ni seenayaso, nnaaru ti rubu tabeeya uuyavava sa ngii yaataiyavuvu taunnu kiaivee. Iya ngiari kieeta vaidiivava Musiinna tasipama mmata Iyiipa pikiada vududu Anutuugoono tuduu yoketaama namaivo iya rummua apu kioodoo vida ngiari nnammutuaya pikiada aikiooma yoketaama viravai. Iya nnoori sorovuaraa

siriivau oro dudu Anutuugo tuduu nnooriivo vioo sai ngioo sauduu tammaivo kuminauduu mmanna nnukavai vauduu ivaugiataa siri sainai yoketaama viravai. ² Namaivo iya rummua apuu suaivakiaata nnoori tammaivau vuu suaivakiaatama nnoori vareeraivaa roosiima vida Musiinna mmemmaaki vida inna kuaivaa rikieeravai. ³ Rikiada iya mmuakiaaya Anutuugo ngiau aapuuvakidiri kioodoo tuu yeennaivaa nneeravai. ⁴ Nneeda mmuaa nnoorivai Anutuugoono tuduu sikau aataruuvakidiri tuuvaa nneeravai. Ii sikau ivaa roosiima Yisuu Kirisiiva ngiau aapuuvakidiri tuuvo iya tasipama nuairavai. ⁵ Anutuugo itaama iyara tuqinnooduu rikiada teedaata kaayau vooya hama innara sai tuqinnooduu hama Anutuugo iyara yoketairavai. Hama ivo iyara yoketauduu rikiada iya mmanna gaanga yoosinnaivaki nuaidada putiravai.

⁶ Maisa aataruuyauvaa iya iikiatauyauvaa roosiima sa maisa aataruuyauvaa teetama ti iikiataakiaiveeraivaara Anutuugo iya uu mmooriivaudiri mmataama kioo ti kiasa ti mmiravai. ⁷ Vooyaano unnakua anutuuyauvaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmuuvaa roosiima sa ngieeta ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa iyauvaa mmiatee. Unnakua anutuuyauvaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmuuyara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno ataa kua tinoo: Gioonna kiaapuuya varida yeenna nneeda nnoori nneeda diitada kuaru raavaivee, tiivai. ⁸ Vooyaano sabi heera aataruuvaa uuvaa roosiima hama teeta itaama iikiaravee. Iya itaama uuvaa irisaivaa gioonna kiaapu kaayakaayau (23,000) mmuaa suaivaki putiravai. ⁹ Vooyaano Udaanga Anutuugaa iida taaree kiasa uuvaa roosiima hama teeta itaama iikiaravee. Iya itaama uuvaa irisaivaa yapaiyauvo iya gutuduu putiravai. ¹⁰ Vooyaano Anutuugaara nunuraanurai tuuvaa roosiima sa ngieeta itaama iikiatee. Anutuugaa aangeraa voovoono vaidiia ruputikiai putira aangeravoono iya nunuraanurai tuuvaara iya ruputuduu putiravai.

¹¹ Iya itaama uu aataru iyauvaa vooya teeda arinaima rikiaateeraivaara vairavai. Tiita ti oogo kaaaraivaara vaidi vooya iya uu aataruuyauvaara fafaara reeravai. Anna makee ta variaunna suai aavaki ngiau mmataivo taikaanara suaivo vainima nniivaara ta ii kua ivaa rikiaunnava.

¹² Ivaara gioonna kiaapu voovoono ariiyara yaata utuoo tinara: Na yaagueeqama yoketaama variaunoo, tiivo ari variraivaara tuqinnama haitatuukiaivee. Iinno harurinarainnoo. ¹³ Mmuakiaa iinno taanaraiyauvo vaa ngiisi nniiyauvo mmuakiaa gioonna kiaapuuyasi mmuaakaraivai ngioo iivai. Anutuugo kua kutaivaa tiraivoono hama ngii pikieerainno ngii tasipano rikioo ngii iinno taanaraivo ngiisi nninai rikiada ngia yaagueeqama varikio rikioo hama ngii yaataraanaravai. Ngii iinno taanara suaivaki fai Anutuugoono yaagueeqaivaa aikiooma ngii mino ngii iinno taanaraivo nninai rikiadaata pikiada Anutuugo kooyaa ngii vitainara aataruuvau kuaravai.

¹⁴ Ni seena na ngiyyara mmuduuya ruauyaso, ivaara ngia unnakua anutuuyauvaara ausa mmuduuya mmira aataruuvaa pikiaatee. ¹⁵ Ngia yaata tinni yoketaa utiraiyavee kiaina na ngiita kua kiaunoo. Na kiau kuaivaara ngiengieenoo yaata utida rikiaatee. ¹⁶ Yisuu Kirisiiva ti mminnamminnaa maisaivaara kati putuuvaara ta yaata utuunna suaivaki ta vuaina suuyaivaa varada nneeda ivaara ta Anutuugaata kua yoketaivaa tida yaata utida kiaunnaanoo: Tiiyara Yisuu Kirisiinna kiauvo tuuvaara ta inna tasipama variaunnaanoo, kiaunnava. Ta yeenna bereetaivaa varada nneeda yaata utida kiaunnaanoo: Tiiyara Yisuu Kirisiinna mmammaivo nniitaroovaara ta inna tasipama variaunnaanoo, kiaunnava. ¹⁷ Ta mmuaa yeenna bereetaivo vaivaa varada nnaunnaivaara ta kaayauyaano mmuaa ausa mmuaa tinnivai varaunnayaida variaunnaanoo.

¹⁸ Ngia Isarairaa gioonna kiaapuuyara yaata utuatee. Anutuugaani yeena tapiivaki fayaiyauvaa yapa kiada nneeraiya ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuugaa mmiaavai. ¹⁹ Na itaa kiau kua oyaivo ataama vainoo. Unnakua anutuuyauvo hama kutaa mminnaayauvaivee. Unnakua anutuuyauvaani yapa kieera yeenna fayaiyauvo mmanna yeenna fayaiyauvaivee. ²⁰ Ngiari voopinnaiya ngiari yeena tapiivaki yapa

kieera yeenna fayaiyauvaa hama Anutuuqaani yapaavai. Mmagia maisaiyani yapaavai. Ngia ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa mmagia maisaiya mmivoo kiaina na ngiyyara yaata utuaunoo. ²¹ Ngia Udaanga Yisuu Kirisiinnara yaata utida innara vuaina suuyaivaa nneeda mmagia maisaiyaraatama yaata utida nnooriivaa nnaivo inna konnaivai. Ngia Udaanga Yisuu Kirisiinnara yaata utida innara yeenna bereetaivaa nneeda mmagia maisaiyaraatama yaata utida yeennaivaa nnaivo inna konnaivai. ²² Fai ta itaama iikio ti Udaanga Anutuuqo tiyara inna nnannataanaravaaraata ta itaama iikiaarannee? Ta yaata utida kiaunnaano: Ta yaagueeqama varida inna yaataraunnavavee, kiaunnaannee? Hama yopeemavee.

²³ Gioonna kiaapu vooya kiaanoo: Mmuakiaa aataruvai ti iikiataivaa fai ta aikiooma iikiaaravaivee, kiaavai. Inna aikioovai. Ngia iikiaaraivo vaikioonno fai hama mmuakiaa aataruuyauvunudiri yoketaama varira aataruuyauvo vooyakiaatama vainaravai. Ngia kiaanoo: Mmuakiaa aataruvai ti iikiataivaa fai ta aikiooma iikiaaravaivee, kiaiya hama ngii seenaiyara yaata utiraida iikiai fai hama iya yaagueeqama varia rada vidada safuuma variaaravai. ²⁴ Sa gioonna kiaapu voovoono ariiyara yaata utuoo iikiaivee. Ari seenaiyaraatama yaata utuoo iikiaivee.

²⁵ Fayai yapeera nnauvakidiri fayaiivaa yookaama kiada varada kati sabi nnaatee. Sa pinaama yaata utida ivaara unnakua anutuuyara iikiaa fayaiavaivee kiasa vo kua vo kua tida yapara yaparakiatee. ²⁶ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Mmataivoota mmuakiaa mminnaayauvai mmata aavau vaiyauvootama Udaanga Anutuuqaa mminnaayauvai nnaasu vaivaivee, tiivai.

²⁷ Fai hama ausa hanigieera gioonna kiaapu voovoono ngii tinara: Numa ni tasipama yeenna nnaatee, tinai rikiakio ngii kuatainai vida teekio ariinoo yaakuyaa ngii mii yeenna fayaiyauvaa nnaatee. Sa pinaama yaata utida ivaara vo kua vo kua tida inna yaparaida kiatee: Deevakidiri aayauvaa varaannavainnee? kiatee. ²⁸ Fai vaidi voovoono ngii giaa ngii mioo tinara: Ai mo vaa ii fayai ivaa unnakua anutuuyauvaara yapa kiasa fayaiavaivee, tinai rikiada sa nnaatee. Ngii giaa ngii mii vaidiivo konnaama yaata utivoora kiasa yaata utida innaroo tida sa nnaatee. ²⁹ Ngia nnaaraivo inna aikioo vaikioonno itaa kua tii vaidiivaaroo tida sa nnaatee.

Mo gioonna kiaapu voovoono tinoo: Yo, inna aikioo na nnaanavee. Aaniira vaidi voovoono na yaata utuee nnaanaree kiauvaara ni ooqoo tiinnee? ³⁰ Na yeenna fayaiavaara Anutuuqaata kua yoketaivaa kiasa kiee nnauvai. Mo aaniira vaidi voovoono na Anutuuqaata kua yoketaivaa kiasa kiee nnau yeenna fayaiavaara ni ooqoo tiinnee? tiivai.

³¹ Vara ngia yeenna fayaiivaa nneedannee? Vara ngia nnooriivaa nneedannee? Vara ngia datadataama varidannee? Ngia itaama iikiaivo inna ngia Anutuuqaara iikio inna nnutuuvo ngiau aapu kuaivee. ³² Ngia varida vo aataru mmoori voovai iikiai teeda Yutayaiyaata ngiari voopinaiyaatama Anutuuqaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyaatama ivaudiri harurivoora tida ngia Anutuuqaara nnaasu varida aataru mmooriivaa iikio inna nnutuuvo ngiau aapu kuaivee. ³³ Na itaama iinaree kiasa iikiauvaugiataama iikiatee. Hama na yoketaama varinaraivaara niniiyara itaama iikiauvasi. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya na iikiau aataru mmooriivaa arinaima teeda yoketaama variateeraivaara na iyara yaata utuee iikiauvasi. Anutuuqo iya vitoo yoketaivau yapaanaraivaara na iyara yaata utuee iikiauvasi.

11

¹ Yisuu Kirisiiva varuuvaugiataama na variauneema ngieeta na variauvaugiataama variatee.

*Ngari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuqaa mmira
aataruivaara Pauruuso tiravai*

² Ngia makemakee niyara yaata utida variaani na ausa hanigieeraiya uu aataru-uyauvaa ngii giaa ngii miaaduu ngia puaisa utuuvaara na ngiiyara kua yoketaivaa kiaunoo. ³ Itaama vainai ngia arinaima rikiaateeraivaara na aa kua aavaa ataa kua ngii giaa ngii minaravee. Yisuu Kirisiiva mmuakiaa vaidiiyara dikiai vaidiia ngiari nnaataiyara diaavo Anutuugo Yisuu Kirisiinnara diivai. ⁴ Ivaara fai vaidi voovoono gioonna kiaapuuya avuuyauvunu yaaku varoo Anutuugaa mmayaayaivaa tii suaivaki ari kieetaivau rummua apu kioo fai Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa aduooma yapa kiaanaravai. ⁵ Fai gioonna voovoono hama ari kieetaivau rummua apirainno kati gioonna kiaapuuya avuuyauvunu yaaku varoo Anutuugaa mmayaayaivaa tii suaivaki ivo ari vaatiivaa nnutuuvaa aduooma yapa kiaanaravai. Itaama ii gioonnaivoono gioonna voovai ari kieetaivaa hatoka taika kiaikio mmanna mmuyaivai vaivaa roosiima varioo mmamma maisaivaa varaivai. ⁶ Fai gioonna voovoono hama ari kieetaivau apuataino ari kieeta yausiivaa hatoka paannavai kiaivee. Fai gioonnaivo ari kieetaivaa hatoka taika kino mmanna mmuyaivai vainarannee vara ari kieeta yausiivaa hatoka paannavai kiaanaravai inna mmamma maisaira aataruvai. Inna aikioo itaama vaivaara ivo ari kieetaivau rummua apuaivee. ⁷ Nnaaru Anutuugo ari yaata tinniivo ariiki vauvaa roosiima vaidiivaa iima kioodoo ivo mmuakiaa mminnaiyauvaa yaatarooduu innayaadiri Anutuugaa nnutuuvo ngiau aapu vauvaara sa ivo ari kieetaivaa rummua apuaivee. Gioonnaivo ari kieetaivau apiivaara vaidiivo innara dira aataruuvo kooyaa vaivai. ⁸ Hama Anutuugo gioonnaivaadiri vaidiivaa iiravai. Ivo vaidiivaadiri gioonnaivaa iiravai. ⁹ Hama Anutuugo gioonnaivaaroo tioo vaidiivaa iiravai. Vaidiivaaroo tioo gioonnaivaa iiravai. ¹⁰ Ari vaatiivo innara diivaara aangeraiya taateeraivaara gioonnaiya ngiari kieetaiyauvunu rummua apuatee. ¹¹ Ta ti Udaanga Yisuu Kirisiinna aataruuvau variaunnaiya gioonnaiya hama ngiari miaraama variaani vaidiia hama ngiari miaraama variaavai. Gioonnaiya vaidiiyani variaani vaidiia gioonnaiyani variaavai. ¹² Anutuugo vaidiivaadiri gioonnaivaa iima kioovauraida aanna makee gioonnaiyaano vaidiia mmataanoo. Mmuakiaa mminnaiyauvo Anutuugaasidiri tiivai.

¹³ Ngiengieenoo yaata utida ivaara rikiaatee. Gioonna voovoono gioonna kiaapuuya avuuyauvunu hama ari kieetaivau rummua apirainno kati yaaku varoo Anutuugaata kua tiivo inna ii aataru ivo yoketaavainnee? Vara maisavainnee? ¹⁴ Vaa ngia ngiingii aataru voovaudiri arinaima teeda rikiaavai. Vaidiia ngiari kieeta yausiyyauvo hokobavai vaivaara iya mmamma maisaivai. ¹⁵ Mo gioonnaiya kieeta yausiyyauvo hokobayauvai vaivaara iya rikiaavo iya yoketaivai. Anutuugoono iya kieeta yausi hokobaiyauvaa iya mmiiyauvo ngiari kieetaiyauvunu rummua apiiyauvaara iya rikiaavo iya yoketaivai. ¹⁶ Na itaa kua kiau kua mmuakiaayauvaara fai gioonna kiaapu voovoono kua yaagueueqa kuavvaa tiiki yapaanaree tiivaara na ataa kua tinaravee. Teetama vaa ausa hanigiada Anutuugaara nuunakiaunnaiyaatama hama ari vo aataruvai iikiaunnavai.

Yisuu Kirisiinnara yaata utida bereeta vuainaivaa nneeravai

¹⁷ Na aqaa aataru aayauvaa kuayauvai ngii giaa ngii minaraina varieena hama na ngiiyara yoketaayavee kiaunoo. Ngia Anutuugaara nuunaira suaivaki ngii nuunairaivo maisaivai. Hama yoketaivai. Ivaara hama na ngiiyara yoketaayavee kiaunoo. ¹⁸ Tauraanaa kua voovai rikiaatee. Ngia Anutuugaara nuunaira suaiyauvaki vooyaano voovaugiataama yaata utida kua kiaani vooyaano voovaugiataama yaata utida sai kua kiaavai. Na ivaa rikiee ivaara kiisama kutaavaivee kiaunoo. ¹⁹ Ngiiikidiri gioonna kiaapu vooya kutaa tuanaa Anutuugaa avuuvau safuuma variaivo kooyaa vakiaiveeraivaara inna aikiooma ngiiikidiri vooya yaata utiraivo voovaugiataama vaikio vooya yaata utiraivo voovaugiataama vaivai. ²⁰ Itaama vaikiai Anutuugaara nuunaida bereeta vuainaivaa nneera suaivaki hama ngia Udaanga Yisuu Kirisiinnara

yaata utida nnaavai. ²¹ Ngia mmuaavai mmuaavai ngiengie varada ngiaa yeennaiyauvaa makemaakee tikiai nneeda varida hama ngii seenaiyara faannakiaavai. Ngia itaama nneeda variaavo voovoona inna yeenna raikio kati varikio voovoona kaayauma vuaina suuyaivaa nnoo kumimakainno varivai. ²² Mo ngii nnauyauvo vainoo. Ngia ivaki varida yeenna nneeda nnoori nnaatee. Ngia Anutuugaa nnauvaki yeenna nneera suaivaki ngia ngii seenaiya vaa ausa hanigieeraiyara koonnama iikiaani hama yeennaatakiaiya iya mmamma maisaikiai variaavai. Mo ivaara na dee kuavai ngiiyara tinaranee? Fai na ngiiyara kua yoketaivaa tinaranee? Ai hameetavee.

²³ Ivaara aa na tinara kua aavaa vaa tauraa na ngii giaa ngii miaivaa Udaanga Yisuu Kirisiinnasidiri na vareeravai. Yutaaso Yisuurina ari nnammutuuiya vitau heenaivaki Udaanga Yisuu Kirisiiva yeenna bereetaivaa utu kioo vainno ²⁴ Anutuugaara kua yoketaivaa kua kioo kusii kioo tunoo: Aanna ni mmatiiivovee. Na ngiiyara tiee aavaa ngii miaunoo. Aavaa nneeda varida niyara yaata utuatee, ²⁵ tuduu yeennaivaa nnaa taika kioodoo mmuaikaraama ivo vuaina suuya tooriivaa vara tu kioo vainno tunoo: Aa vuaina suuya toori aavo Anutuugo kua yeena rau kiai karaasa aataruuvaa vaivai. Ngia aavaa makemaakee nneera suaivaki nneeda varida niyara yaata utuatee. Yisuuva itaa kua tiravai. ²⁶ Ngia mmuakiaa suai makemaakee aa yeenna aavaata vuaina suuyaivaatama nneeda varida Udaanga Yisuu Kirisiiva putuuvaa gioonna kiaapuuya vitaikio kooyaa vainaravai. Ngia itaama iima rada varia rada vikiokio Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaki taikaanaravai.

²⁷ Itaama vaikai gioonna kiaapuuya Udaanga Yisuu Kirisiinnara yeenna bereetaivaata vuaina suuyaivaatama nneera suaivaki hama iya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara yaata utiraida sabi kumimakama nneeda inna mmatiiivaraata inna kiauvaaraatama koonnama iida mminnamminnaa maisaivaa varaavai. ²⁸ Itaama vainai ngia mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai ngiingii ausaiyauvaki tuqinnama haitatuuma teeda rikiaa kiada yeenna bereetaivaata vuaina suuyaivaatama safuuma nnaatee. ²⁹ Fai ngia hama itairaida Udaanga Yisuu Kirisiinna mmammaivo vaa tiyara yatari sagaivau vauvaara hama ngia tuqinnama yaata utiraida nnaa kikio fai tomedaivo ngiingiiiki vainaravai. ³⁰ Ngia sabi koonnama yeenna bereetaivaata vuaina suuyaivaatama nnaivaara vooya muaraagama variaani vooya nniitaraani vooya vaa putuaavai. ³¹ Fai ta teteenoo titi ausaiyauvaki mmuaanaa tuqinnama haitatuuma teeda rikiaakio mmanna tuanaavai vaino fai Anutuugo hama kua pinaivaa tiiki yapaanaravai. ³² Gioonna kiaapu mmatayaa kumimakama variaya kua pinaivaki variaara suaivaki teeta iya roosiima irisai maisaivaa vareevoora Udaanga Anutuugo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa taikio koonnama vaivaara ivo mmuaararavai ti mmioo ti safuuvai.

³³ Ni seenayaso, ivaaraida ngia Udaanga Yisuu Kirisiinnara nuunaida yeenna nneera suaivaki ngiingii seenaiyara faannaida varida mmuaavaugiataama nnaatee. ³⁴ Fai gioonna kiaapu voovoona inna yeenna raino ari nnauvaki varioo safuuma yeenna nnaivee. Ngia nuunaida yeenna nneera suaivaki Anutuugo sa irisai maisaivaa ngii miaiveeraivaara ngii yeenna rainai ngiingii nnauvaki varida safuuma yeennaivaa nnaatee. Ngia tauraa vo kua voovai ni yaparakiivaara fai yapooma na ngiisi viee safuunaravai.

12

Mmannasa Yoketaivoono vo mmoori vo mmooriyauvaa gioonna kiaapuuya mmiivai

¹ Ni seenayaso, Anutuugaa mmooriivaa iikiateera tinniyauvaa Mmannasa Yoke-taivoono kati ti mmiyauvaara na safuuma kua kutaivaa ngii giaa ngii minai rikiaatee. Ngia ivaara hama tuqinnama rikieevoora na aanna makee safuuma ngii giaa ngii minai rikiaatee. ² Vaa ngia taavai. Nnaaru ngia kumimakama varuu suaivaki unnakua anutuuyauvo hama kua tuuyauvaa ngia ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa mmuduu

mmagia maisaiya ngii uduu ngia iya aataruuvaura nnaasu kumimakama viravai. ³Ivaara aa kua aavaa tuqinnama rikiaatee. Anutuugaa Mmannasa Yoketaivo gioonna kiaapu voovaaki varino fai hama ivo yopeeda tinara: Yisuuva maisama variaivee, tinaravai. Fai gioonna kiaapu voovono hama Mmannasa Yoketaivo innaki variivono fai hama yopeeda tinara: Yisuuva inna Udaangaivoovee, tinaravai.

⁴ Anutuugaa mmooriivaa iikiateera tinniiyauvaa kati ti mmiyauvo ari vookara ari vookariyauvai vaivai. Mmannasa Yoketaivo iyauvaa kati ti mmiivo ivo mmuaa tuanaavai varivai. ⁵ Anutuugaa mmooriivaa iira aataruuyauvo ari vookara ari vookariyauvai vaivai. Gioonna kiaapuuya Udaanga Yisuu Kirisiinna mmuaavaara ii aataru iyauvaa iikiaavai. ⁶ Anutuugaa mmooriivaa iikiateera tinniiyauvo ari vookara ari vookariyauvai vaivai. Anutuugo mmuaavono ari mmooriivaa iikiateera yaagueeqaiyauvaa mmuakiaaya mmiivai.

⁷ Ta mmuakiaaya yoketaama variateeraivaara Mmannasa Yoketaivo mmuaavai mmuaavai ti aakiaiayuvaki varikiai ta mmooriyauvaa iikiaunnano Anutuugaa yaagueeqaivo kooyaa vaivai. ⁸ Mmannasa Yoketaivo voovai tasipaikio tinni ruaiavaa kuaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiivai. Voovono ari yaata tinnivakidiri arinaima rikiai kuaivaa mmuai Mmannasa Yoketaivono vaa oyaivaa inna kiasa mmiivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiivai. ⁹ Voovono Anutuugo fai kutaa iinaravaivee kiasa yaata utira tinniivaa mmuai Mmannasa Yoketaivono inna mmiivai. Mmuai Mmannasa Yoketaivono yaagueeqaivaa voovai mmikio rikioo nniitareeraiya tuqinnaivai. ¹⁰ Mmuai Mmannasa Yoketaivono voovai yaagueeqaivaa mmikio rikioo Anutuugaa mmoori ari vookara ari vookarivaa iivai. Mmuai Mmannasa Yoketaivono tinni yoketaivaa voovai mmikio rikioo Anutuugo tii kuaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiivai. Mmuai Mmannasa Yoketaivono tinni yoketaivaa voovai mmikio rikioo Mmannasa Yoketaivaasidiri tii aataruuvaatama hama innasidiri tii aataruuvaatama arinaima too rikiaivai. Mmuai Mmannasa Yoketaivono tinni yoketaivaa voovai mmikio rikioo ari vo kua vo kuayauvai hama tauraa rikiai yauvaa tiivai. Mmuai Mmannasa Yoketaivono tinni yoketaivaa voovai mmikio rikioo itaama ari vo kua vo kua tii kuaivaa oyaivaa arinaima rikioo gioonna kiaapuuya kooyaa kiasa mmiivai. ¹¹ Mmuai Mmannasa Yoketaivono ari yaata utiivaugiataama itaama yaagueeqaivaata tinni yoketaivaatama voovai voovai duuyama reeti reeri mmikiai rikiaada vo mmoori vo mmooriyauvaa itaama iikiaavai.

Mmuuaa mmammavau kaayau vaatayauvai

vaiyauvaa roosiikiaunnaya ta variaunnano

¹² Vaidi voovai mmammaivo mmuaa mmammavai vaivai. Vaikio ivau kaayau airi airi vaatayauvai vaikiai ta taunnano mmuaa mmammavai vaivai. Itaama vaivaa roosiima Yisuu Kirisiiva varikiai innara ausa hanigieeraiya airi airi gioonna kiaapuya variaavai. ¹³ Mmuakaraama ta mmuakiaa Yutayaiyaata ngiari voopinaiyaatama sikaunnaadiri yookaama kioo viteeraiyaata kati mmamma dummukiara ngiari yaata utiraivaugiataama nuairaiyaatama ta Yisuu Kirisiinnara ta nnoori varada mmuaakaraiya variaunnano mmuaa Mmannasa Yoketaivono tiiki varivai. Ta ausa hanigieera mmuakiaaya Mmannasa Yoketaivo tiiki suvuaivaara ta mmuaakaraiya variaunnano.

¹⁴ Vaidi voovai mmammaivau hama mmuaa vaatavai vaivai. Airi airi vaatayauvai vaivai. ¹⁵ Fai vaidiivaa yukuuvo hanigioo vaidivai roosiima varioo kua tioo tinara: Hama na yaakuvai variauvaara hama na aa mmamma aavau variaunoo, tinaravo itaa kua tiivaugiataama hama mmammaivau pikiaivai. Homo ivau vaivai. ¹⁶ Fai vaidiivaa yaataivo hanigioo vaidivai roosiima varioo kua tioo tinara: Hama na avuvai variauvaara hama na aa mmamma aavau variaunoo, tinaravo itaa kua tiivaugiataama hama mmammaivau pikiaivai. Homo ivau vaivai. ¹⁷ Fai vaidiivaa mmammaivo avuvai nnaasu vainno dee yaatavaadiri rikiaanarannee? Hameetaatano. Fai vaidiivaa

mmammaivo yaatavai nnaasu vainno dee nnikivaadiri suudaivaa rikiaanarannee?
¹⁸ Hama itaama vainoo. Anutuugo ari yaata utiivaugiataama vaidiivaa mmammaivaa mmuakiaa vaatayauvai mmuaavai mmuaavai mmarammaraama yapaivai. ¹⁹ Fai mmuaa vaatavai nnaasu yapa kino hama safuuma vaidiivaa mmammaivo vainaravai. ²⁰ Vaa ta taunnano kaayau vaataiyauvo vaikio too mmammaivo mmuaa mmammavai vainoo.

²¹ Ivaara hama avuuvo hanigioo vaidivai roosiima varioo yaakuuvaata kua tiao tinara: Na nene nnaasu variauvo inna aikiooma variaunoo. Ni pikiaanee, tinaraivai. Hama kieetaivo hanigioo vaidivai roosiima varioo yukuuvaitanaata kua tiao tinara: Na nene nnaasu variauvo inna aikiooma variaunoo. Ni pikiaatee, tinaravai.

²² Hama itaama vainoo. Ta yaata utuaunnano ti mmamma vo vaatayauvai muaraagai vaatayauvo hama vaira kuminainai fai ta hama variaaravai. Fai ta putuaaravai. ²³ Ta yaata utuaunnano ti mmammaiyauvunu vai vaataiyauvo kumina vaatayauvai vaiyauvaara ta tuqinnama haitatuuda funnukakiaunnava. Ti mmammaiyauvunu vai vaata vooyauvaara ti mmamma maisaira vaataiyauvaa ta uyira rairaiyauvaa uyida raida hatauma kiaunnava. ²⁴ Hama ti mmamma maisaira vaataiyauvo aikiooma kooyaa vaivai. Anutuugo ariinoo ti mmammaiyauvunu vai vaataiyauvaa safuuma yapa kiaikiai ta vooyauvaara maisaiyauvaivee kiaunnaiyauvaara Anutuugo taikio yoketa vaatayauvai vaivai. ²⁵ Inna aikioo mmuakiaa vaataiyauvo mmuaa mmammavau vaiyauvo hama hannapabauma kioo mmarammaraama vaivai. Mmuakiaa vaatayauvai ngiariiyara ngiariiyara haitatuukiaavai. ²⁶ Vo vaata voovono inna mmammaivau vaivono inna nniitaraikio mmuakiaa vaatayauvai nniitaraivai. Vo vaata voovai inna mmammaivau vaivaara vaidiiva kua yoketaivaa kiaavo inna mmamma mmuakiaavai sirigaivai.

²⁷ Itaama vaikiai ngia mmuakiaaya Yisuu Kirisiinna mmammavai roosiima varida mmuaa vaata mmuaa vaata mmammaivau vairaiyauvaa roosiima variaano. ²⁸ Vaa ausa hanigieera gioonna kiaapuuya Anutuugaara nuunakiaiya vaa Anutuugo vo mmoori vo mmooriyauvaa jaarummua kioo iya mmataama kieeravai. Mmuakiaa mmooriyauvaa yaatareera mmooriivaa ivo tauraananaa kua varada nuairaiyannaadee mmataama kieeravai. Kava iya inano ivo forofetaiya mmataama kioo kava iya tammaana vitairaiya mmataama kieeravai. Nnaagiai ivo Anutuuga mmoori ari vookara ari vookarayauvaa iiraiya mmataama kioo nniitareeraiya tuqinneeraiya mmataama kioo ngiari seenaiyara boo tida iya tasipama mmoori vareeraiya mmataama kioo gioonna kiaapuuyara haitatuuraiya mmataama kioo ngiari vo kua vo kua hama tauraa rikieeraiyauvakidiri tiraiya nnaagiai tuanaa mmataama kieeravai. ²⁹ Hama mmuakiaayaano kua varada nuairaya variaani hama mmuakiaayaano forofetaaya variaani hama mmuakiaayaano vitairaya variaavai. Hama mmuakiaayaano Anutuuga mmoori ari vookara ari vookarayauvaa iikiaani ³⁰ hama mmuakiaayaano nniitareeraiya tuqinneera yaagueeqaivaa varaani hama mmuakiaayaano ngiari vo kua vo kua hama tauraa rikieeraiyauvakidiri kiaani hama mmuakiaayaano itaa kua kiaa kuaiyauvaa oyaiyauvaa hanigia kooyaa kiaa mmiaavai. ³¹ Anutuugo vo mmoori vo mmooriyauvaa iikiateera tinniyauvaa ngii miyauvaara ngii iikiata iikiatai yaataivaa utida variatee. Tauraananaa mmataama kioodoo yaatareera mmooriyauvaa ngia iikiaaraivaara yaata utida variatee. Mmuakiaa mmooriyauvai itaama vaikiai nnaagiai mmuakiaa mmooriyauvai yaatareera aataruuvaa na ngii giaa ngii minai rikiaatee.

13

Mmuduuya rira aataruuvono mmuakiaa aataruyauvai yaataravai

¹ Fai na aikiooma ngiari voopinna voopinnaaya kua hama na tauraa rikiauyauvakidiri arinaima tiee aangeraiya kuaivaatama na arinaima tiee mo na hama gioonna

kiaapuuyara mmuduuya rirama kino fai ni kuaivo giringa akuaivaa sabisaabi ruaivaa roosiima tioo subabaivaa sabisaabi ruaivaa akuaivaa roosiima tinaravai. ² Fai na forofetaiya iira aataruuvugiataama iina ari vookaraama kuaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiee Anutuuga yaata tinniivaki hatauma vau kuaivaa na rikiee ivaudiri kiasa kookieera kua aataruuyauvaa na arinaima tee rikiee mo na hama gioonna kiaapuuyara mmuduuya rirama kiee fai na kumina tuanaavai varinaravai. Fai na taapiivaa tinara: Hayee oro voovau vakianeera tino rikioo Anutuuga aikiooma iinaraivaara na kutaavaivee kiasa kiee mo na hama gioonna kiaapuuyara mmuduuya rirama kiee fai na kumina tuanaavai varinaravai. ³ Fai na nini mminnamminnaa mmuakiaayauvai gioonna kiaapuuya vakiasa mmiee ni mmammaivaa iya ikia mmuturuuaree kiasa ni tikiai na ee-oo tiee mo na hama gioonna kiaapuuyara mmuduuya rirama kiee fai na kuminayaa itaama iinaravai.

⁴ Mmuduuya rira gioonna kiaapuuvono mmuaararavaa too rikioonnaata yaagueegama varioo ari seenaiya tuqinnaivai. Ivo hama ari seenaiya uu aataruuyauvaa too tinoo: Niita ni varaatai aataruuyauvaivee, tiivai. Hama ivo ariiyara mannaka tioo tinoo: Na vaidi nnoonnavavee, kiasa kioo iya aruoo varivai. Ivo aduoma hara kioo varivai. ⁵ Mmuduuya riraivono hama vueennama kioo vo aataru vo aataruuvaa hatokoo hama ivo ariiyara nnaasu yaata utuoo ari mminnamminnaa mmuakiaayauvai puaisa utivai. Hama ivo makee tikio nnannataivai. Tomedai mmooriivaa vaidiiva inna mmiaivaara hama ivo ivaara mmannammanna yaata utivai. Ivo ivaa pikioo taunnu kiaivai. ⁶ Tomedaira aataruuvaa hama inna yoketaivai. Kua kutaa tira aataruuvaa inna yoketaivai. ⁷ Hama ivo iikio inna pirisaikio ivo mmuduuya rira aataru yoketaivaa pikiaivai. Mmannammanna ivo iinno nnaasu varivai. Mmannammanna ivo Anutuuga kuaivaara kutaavaivee kiasa kioo puaisa utivai. Ivo mmannammanna yoketaama varinaraivaara sirigainno varioo faannaivai. Mmuaararai aataruuvo innasi nnikio rikioonnaata hama ivo muaraagama varivai. Ivo mmannammanna yaagueegama nnaasu varivai.

⁸ Mmuduuya rira aataruuvo fai tupatupaa vainnonno hama inna taikeraivootainaravai. Fai forofetaiya ari vookaraama tira kua aataruuvo kiisama vainno taikaanaravai. Ngiari voopinna voopinnaaya kua hama tauraa rikieeraiyauvakidiri tira aataruuvo vainno fai taikaanaravai. Ti tinniki vaira kuaiyauvo vainno fai taikaanaravai. ⁹ Ti tinniki vaira kuaiyauvo kiisakiangii vaikiai Anutuugaasidiri tii kuaivaa ta kiisa kiisama kiasa mmiaunnaivaara ii aataru iyauvo fai taikaanaravai. ¹⁰ Fai yapooma eeyaara kua kutaa ari vookaravoo nnino rikioo aanna makee kua kiisa kiisama ta rikiaada kiaunnaivo fai taikaanaravai.

¹¹ Na nnaakaravai variaa suaivaki nnaakaraiya tirayaama na tiravai. Nnaakaraiya yaata utirayaama na yaata utiravai. Nnaakaraiya ausa vuatinniiyauvaki vau kuaiyauvaa iya rikioneema na rikieeravai. Vaa na nnaagiai yokeena vaidivai variee nnaakaraiya iira aataruuyauvaa na iikiai yauvaa vaa na pikiauvai. ¹² Anna makee ta taunnaiyauvaa pinumaivaki teerayaama ta kiisama taunnava. Ii nnaagiai suai ivaki ta kooyaa Anutuuga vuatinniivaa teekio ivo ti vuatinniiyauvaa taanaravai. Anna makee na rikiau kuaivaa kiisa kuavai nnaasu na rikiauvai. Anutuuga arinaima ni taa taika kiaineema fai yapooma na arinaima inna tee mmuakiasa kuavai rikiasa taika kiaanaravai.

¹³ Taaravooma aataruuda aanna homo vainno fai tupatupaa vainaravai. Anutuuga kutaavaivee tira aataruuvootama Anutuuga faannaira aataruuvootama mmuduuya rira aataruuvootama vainoo. Ii taaravooma aataru ido vaikio mmuduuya rira aataruuvono taara aataruuvaitana yaataravavee.

14

Mmannasa Yoketaivo kava vo mmoori vo

mmooriyauvaa iikiateera tinniyauvaa

iya mmiivai

¹ Itaama vainai ngia mmuduuya ruaaraivaara yaagueeqama mmuduuya ruaaree kiaa kiada iikiatee. Anutuugo vo mmoori vo mmooriyauvaa iikiateera tinniyauvaa ngii miyauvaara ngii iikiata iikiatai yaataivaa utida nnaasu variatee. Anutuugo tii kuaivaa kiaa mmiaara tinniivaa varaaraivaara yaata utida ivaa varaara yaagueeqama iikiatee. ² Gioonna kiaapu voovono ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiuvakidiri tiivono hama gioonna kiaapuuyaata kua tiivai. Anutuugaata nnaasu kua tiivai. Vaidiia hama inna kuaivaa yopeema rikiaivaara Anutuugaata nnaasu kua tiivai. Mmannasa Yoketaivoono inna mmannasaivaa tasipaikio ivo hataumaki vai kuaivaa tiivai. ³ Gioonna kiaapu voovono Anutuugo tii kuaivaa kiaa mmiraivoono vaidiiaata kua tiivai. Ivo Anutuuga kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mminai rikiaada iya yaagueeqama variateeraivaara iyaata kua tiivai. Ivo iyaata yamaa kua yamaa kua tino iya ausaiyauvo yoketaakiaiveera iyaata kua tiivai. ⁴ Gioonna kiaapu voovono ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiuvakidiri tiivono ariiyara nnaasu itaama iivai. Anutuugo tii kuaivaa kiaa mmiraivoono mmuakiaa vaa ausa hanigieeraiyara mmooriivaa iivai.

⁵ Mo ngia mmuakiaaya ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiuvakidiri kiaaraivaara na rikiauko inna yoketaivo. Anutuugo tii kuaivaa kiaa mmiaara tinniivaa ngia mmuakiaaya varaaraivaara na rikiauko pinaama yoketaivo. Vaidiivo Anutuugo tii kuaivaa kiaa mmiivoono ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiuvaa tii vaidiivaa yaataravai. Vaa ngia mmuakiaaya ausa hanigia kiada ivaki variaya rikiaada yoke-taama variateeraivaara fai vaidi voovono ivaki varioo vaidi voovai ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaivakidiri tiivaa kuaivaa rikioo hanigia oyaivaa kiaa mminaraivo inna yoketaivo. Fai hama hanigia oyaivaa kiaa mmii vaidiivo varino rikioo vaidiivo Anutuugo tii kuaivaa kiaa mmiivoono ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaivakidiri tii vaidiivaa yaataranaravai. ⁶ Ni seenayaso, ivaaraina na fai yapooma ngiisi vieena ari vo kua vo kuayauvai hama na tauraa rikiauyuvakidiri tinai fai ngia dataama arinaima rikiaada yoketaama variaaranee? Ai hameetavee. Fai Anutuuga Mmannasaivoono ni giaa ni mii kuaivaa na ngii giaa ngii minai ngia ivaa arinaima rikiaada fai yoketaama variaaravai. Fai Anutuuga tinniivau vaira kuaivaatama ngii giaa ngii minai ngia arinaima rikiaada fai yoketaama variaaravai.

⁷ Fai vaidiia kumina mminnaa akua tiraiyauvaa siringaivaanee kafuraivaa koon-nama rikiai dataama vaidiia fai akuavava arinaima rikiaaranee? Hameetavee. ⁸ Fai noomaivaa koonnama puu puu tikiai dataama akuavava vaidiia rikiaada nuunaida rapiraivaara teerakiaaranee? Hameetavee. ⁹ Ivaa roosiima fai ngia ngiari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiuvakidiri tikiai dataama fai gioonna kiaapuuya ngii kuaiyau-vaa oyaiyauvaa arinaima rikiaaranee? Fai hama arinaima rikiaaravai. Fai ngii kua kiaiuvauvo kuminayaa vioo raubiriinaravai. ¹⁰ Aa mmata aavau kaayau kua ari vookara ari vookariyauvo vainoo. Iyauvo hama sabi kuayauvai vaivai. Oyaiyauvo vaivai. ¹¹ Fai ari voopinnaa vaidi voovono ari kua tuanaivaa hama na tauraa rikiauvakidiri tinai fai na oyaivaa hama arinaima rikieeraina na innara tinara: Inna ari voopinnaavaivee, tino rikioo ivo niyara tinara: Inna ari voopinnaavaivee, tinaravai. ¹² Mo ivaara ngiingii-ikiaatama rikiatee. Mmannasa Yoketaivo ngii tasipaikiai vo mmoori vo mmooriivaa iira tinniivaa ngii varaatano Anutuugo ngii minai varada gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya yaagueeqama variateeraivaara iyara mmooriivaa iikiatee.

¹³ Vaidi voovono ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiuvakidiri tiivono ari kua tii oyaivaa kooyaa hanigia kiaa mminara tinniivaa varaanaraivaara Anutuugaata kua tioo yaaku varaivee. ¹⁴ Fai na yaaku varee ari vo kua vo kuaivakidiri Anutuugaata kua tino rikioo ni mmannasaivoono yaaku varoo kua tino rikioo hama ni yaataivo ivo

tii kuaivaa oyaivaa rikiaantaravai. Ni mmannasaivo kati Anutuuqaata kua tinaravai. ¹⁵ Itaama vainai rikiee mo na dataama iinarannee? Fai ni mmannasaivo Anutuuqaata kua tiao varinai na nini yaata tinniivau vai kuaivaatama innaata kua tiee yaaku varaanaravai. Fai ni mmannasaivo kuaru tiao varinai na nini yaata tinniivau vai kuaruuvaatama na yaata utuee tinaravai. ¹⁶ Fai hama ngia rikieerama kikio ngii mmannasaiyauvo nnaasu Anutuuqaata kua yoketaivaa tino mo fai dataama kuminaa vaidi voovono ngia itaa kua kiasa kiada yaaku varaivaara kua kutaavee tinarannee? Hama ivo ngii kuaivaa oyaivaa arinaima rikiaivaara hama ivo kua kutaavee tinaravai. ¹⁷ Ngia Anutuuqaata kua yoketaivaa tida yoketaama yaaku varaivo fai aikiooma vaino mo hama ivo arinaima rikiaivaara fai hama ivo Anutuuqaara yaagueeqainaravai.

¹⁸ Na ari vo kua vo kua hama tauraa rikiauyauvakidiri kiauvoono ngieeta itaama kaiiya na ngii yaatarauvai. Ivaara na Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaunoo. ¹⁹ Itaama vaikiainnaata ngia Anutuuqaara nuunairaivaki nini tinniivakidiri kooyaa vai kua kiisaiyauvaa nnaasu na ngii giaa ngii minai ngia arinaima rikiaaraivo inna na rikiauko ni yoketaivo. Ngia nuunairaivaki ari vo kua vo kuaivaa hama na tauraa rikiauvakidiri na kaayauma ngii giaa ngii minai ngia hama arinaima rikiaaraivo inna na rikiauko hama ni yoketaivo.

²⁰ Ni seenayaso, ii kua ivaara sa nnaakaraiya tinni yaataiyauvaa roosiima varida yaata utuatee. Vaa yokeeda arinaima kua rikiaiya roosiima ngiingii yaata tinniyauvakidiri arinaima rikiaada variatee. Nnaakaraiya mminnamminnaa maisaiyauvaara vueennama kiada yoketaama variaavai. Iya itaama variraivaa roosiima variatee. Sa iya tinniyauvo kumimakaikiai variraiyauvaa roosiima variatee. ²¹ Anutuuqaa kua fafaaraivo vaino tinoo:

Udaangaivo tunoo:

Na aa gioonna kiaapu aayaata kua tinaravai.

Na ngiari vo kua vo kua tiraiya kiasa mminai

iyaano ngiari kuaiyauvakidiri iya kiasa mmiaaravai.

Kiasa mmikiai rikiaada teedaata

haunninniida hama iya rikiaataivaivee, tiravai.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ²² Mmannasa Yoketaivo vaidi voovai tasipaikio rikioo ivo ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiyauvakidiri tii aataruuvaa Anutuuqo giaara ii aataru ivaava iivainnee? Vaa ausa hanigieeraiyara iivainnee? Ai hameetavee. Hama ausa hanigieeraiyaano Anutuuqo ari vookaraama variivaa kooyaa rikiaateeraivaara ivo iyara iivaivee. Mo Mmannasa Yoketaivoono vaidi voovai tasi-paikio rikioo Anutuuqo tii kuaivaa kiasa mmii aataruuvaa Anutuuqo giaara iivainnee? Gioonna kiaapu hama ausa hanigieeraiyara iivainnee? Ai hameetavee. Vaa ausa hanigieeraiyara iivaivee.

²³ Itaama vainai fai ngia vaa ausa hanigieeraiya nuunaida mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiyauvakidiri tikiai fai gioonna kiaapu ii aataru ivaara vueennakiaiannee vara hama ausa hanigieeraiya ngii nuunaiyauvaki nnida fai iya ngiiyara yaata duunayavee kiaravai. ²⁴ Fai ngia mmuakiaaya Anutuuqo tii kuaivaa tikio rikioo fai gioonna kiaapu hama ausa hanigieera voovononnee vara kumimakama varii gioonna kiaapu voovono ngii nuunaiyauvaki ngioo ngii kuaivaa rikioo ari mminnamminnaa maisaivo ariiki vaivaara arinaima rikiaantaravai. ²⁵ Ngia kua tikio rikioo hatauma ari yaata utii kuaivo kooyaa vaino ivaara rikioo kookainno ari ausa mmuduuyaivaa Anutuuqaa mmioo innara kooyaa kua tiao tinara: Kua kutaa Anutuuqo aavaki ngii tasipama varivaivee, tinaravai.

Anutuuqaara nuunairaiyauvaki mmuaanna nnaakaraya variatee

²⁶ Ni seenayaso, na itaa kua kiau kuaivaa oyaivaa rikiaatee. Ngia Anutuuqaara nuunaira suaivaki ngiikidiri vaidi voovono kuaru voovai tikio vaidi voovono kua

vooyauvai kiaa mmikio vaidi voovoona Anutuugo inna kiaa mmii kua vooyauvai kiaa mmikio vaidi voovoona ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiyauvakidiri tikio voovoona ivo tii kuaiyauvaa oyaiyauvaa hanigia kiaa mmiivai. Gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya tuqinnama rikiada yaagueeqama variateeraivaara itaama iikiatee. ²⁷ Fai ngia ari vo kua vo kua hama ngia tauraa rikiaiyauvakidiri kiaaree kiaa taaramannee taaravoomaano nnaasu kua kiatee. Mmuaavai mmuaavai kua tikio gioonna kiaapu hanigia kiaa mmiraivoono kooyaa oyaivaa kiaa mmiaivee. ²⁸ Fai hama kua hanigia kiaa mmira gioonna kiaapu voovoona varino too ari vo kua vo kua tiivoono sa kuaiyauvaa kooyaa kiaa kookieekiaivee. Mmanna yaataivaadiri nnaasu yaata utuoo Anutuugaata kua kiaivee. ²⁹ Taaramannee taaravoomaano Mmannasa Yoketaivo ngii tasipanai Anutuugo tii kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee. Kiaa mmikiai rikiada variaya kati yaata utida rikikio iya kua kiaiyauvo safuuma kiaannee? Vara fanniima kiaannee? ³⁰ Anutuugo gioonna kiaapu voovai ngii nuunaivaki variivaa kua voovai kiaa mmimo rikioo kua tinaree kiaa iino rikioo tauraa kua tiivo pikioo variaivee. ³¹ Mmuakiaaya tuqinnama rikiada yaagueeqama variateeraivaara ngia mmuakiaaya itaama mmuaavai mmuaavai Mmannasa Yoketaivo ngii tasipanai Anutuugo tii kuaivaa ngii kiatainai kiaa mmiaaravai. ³² Vaidi voovoona Anutuugo tii kuaivaa kiaa mmiivo ari kua tiivaara tuqinnama haitatuunno safuuma kua kiaivee. ³³ Hama ta ruviraranda varida kaayau kua kaayau kua tiraida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada safuuma variaaraivaara Anutuugo ti maavee tiravai.

Vaa ausa hanigieeraiya Anutuugaara nuunama varira mmuakiaayauvaki iya iikiaanema ³⁴ gioonnaiya Anutuugaara nuunairavai sa kua tiraida kua seemuaa variatee. Sa kietaya roosiima varida kua kiateera tii kuaivo Yutayaiya kua mmaanna tuuvaki vaivai. Itaa kua tiivaara iya kua seemuaa variatee. ³⁵ Vo kua voovai oyaivaara iya rikiaatainai rikiada ngiari nnauyauvakidiri safuuma ngiari vaatiiya yaparakiatee. Anutuugaara nuunairaiyauvaki gioonnaiya diitada kua tikio rikioo fai iya mmamma maisainaravai.

³⁶ Na itaa kua kiauvaan ngia ni kuaivaa hatokaannee? Ngia Koridiiya ngia yaata utuaavo Anutuugaa kuaivo ngiikidiri nniivainnee? Ai hameetavee. Mo ngiisi nnaasu inna kuaivo kuaivainnee? Ai hameetavee. ³⁷ Fai ngiikidiri voovoona ariiyara yaata utuoo tinara: Na Anutuugo tii kuaivaa kiaa mmira vaidivaivee, kiaa kioo vara ivo tinara: Na Mmannasa Yoketaivoono ni tasipaikiai na ari vookarai mmooriivaa iikiauvaivee, tinaraivo na fafaara ree ngii giaa ngii miau kuaivaa arinaima rikioo ivaara kutaa kuavaivee kiaivee. Ii kua ivaa Udaanga Yisuu Kirisiiva mmuai kuaivaa ni giaa ni mivai. ³⁸ Na fafaara ree ngii giaa ngii miau kuaivaa gioonna kiaapu voovoona hama na rikiaantaravee tinai rikiada mmooka hanigia inna mmiatee.

³⁹ Ni seenayaso, ivaara Mmannasa Yoketaivo ngii tasipanai ngia Anutuugaa mmayaayaivaa kiaa mmiaara aataruuvaara ngii iikiata iikiatainai iikiatee. Mmannasa Yoketaivo vooya tasipanai ngiari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiyauvakidiri kiaraiivaara sa iya ooqoo kiatee. ⁴⁰ Ngia Anutuugaara nuunaira suaivaki tuqinnama varida safuuma iikiatee.

15

Yisuu Kirisiiva kava diitoovaara Pauruuso tiravai

¹ Ni seenayaso, na nnaaru mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaaduu ngia rikiada puaisa utida yaagueeqama varuuvaara na keenaa ngii giaa ngii minai rikiaatee. ² Ii mmayaaya yoketaa ivaa inna Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaavai na ngii giaa ngii miravai. Fai ngia ivaa rikiada puaisa utida varikiokio Anutuugo ngii vitoo yoketaivau yapaanaravai. Vara ngia ivaara kutaavaivee kiaa kiada puaisa utuunnee? Vara ngia ivaa utu fanniima kioonnee?

³ Na tauraa rikiee puaisa utuaa kuaivo mmuakiaa kuavai yaatareeraivaa na ngii giaa ngii miravai. Ii kua ivo Anutuugaa yanaivaki vai kuavai rikiaatee. Yisuu Kirisiiva ti mminnamminnaa maisaiyauvaara putiravai. Anutuugaa kua fafaaraivo vainno ivaara tiivai. ⁴ Ivo putuduu vaidiiya inna hau kiooduu taaravooma suaivaki Anutuugo tuduu diiteeravai. Anutuugaa kua fafaaraivo vainno ivaara tiivai. ⁵ Ivo diitoo Petoosaa avuuvau kooyaa diravai. Nnaagiai ari ngiaammuaa yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana avuuyauvunu kooyaa diravai. ⁶ Nnaagiai mmuaa suaivaki gioonna kiaapu kaayau (500) inna nnaagiai nuairaiya inna too vooya vaa putiravai. Anna vooya homo hara kiada variaano. ⁷ Iva Yakoopa avuuvau kooyaa dloo nnaagiai ari kua varada nuaira vaidi aposoro mmuakiaaya avuuyauvunu kooyaa diravai.

⁸ Nnaagiai tuanaa ivo ni avuuvuunnaata kooyaa duduu Mmannasaivo ari vookaraama ni hanigooduu na inna teeravai. ⁹ Mmuakiaa aposorooya ni yaataraani na iya aduooma variee kiisa vaidivai variaano. Vaa ausa hanigieera gioonna kiaapuuya na maisa mmooriivaa iya mmiee iya rupuuaivaara gioonna kiaapuuya niyara kiaano: Kua varoo nuaira vaidi aposoroovavee, kiaa kuaivo inna hama yoketaa kuavai kiaano. ¹⁰ Anutuugo kati niyara yoketaama yaata utiivaara na variauvono aanna na variaano. Ivo kati niyara yoketaama yaata utuuvo hama fanniiravai. Iiraivo vairavai. Na yaagueeqama kiee mmooriivaa varaivaara ni mmooriivo ngiari vo aposorooya mmooriyauvaa yaatareeravai. Itaama vauduaata hama na nini yaagueeqayaara iiravai. Anutuugo kati niyara yoketaama yaata utuduu inna yaagueeqayaara iiravai. ¹¹ Neenoo yaagueeqama mmoori vareeravainnee? Vara ngiari vo aposorooyaano yaagueeqama mmoori vareeravainnee? Sa ivaara yaata utuatee. Ta mmuakiaaya ii mmayaaya yoketaa ivaa ngii giaa ngii miaannaduu ngia ivaa rikiada kutaavaivee tiravai.

Ta kava diitaaraivaara Pauruuso tiravai

¹² Yisuu Kirisiiva putuduu Anutuugo tuduu putuuvakidiri kava diitoovaa ta ngii giaa ngii miaannano. Ivaara aaniira ngiikidiri vooyaano putuaiyara kiaano: Hama kava diitaaravaivee, kianne? ¹³ Iya itaa kua kiaa kuaivo kutaa kuavai vaitiri. Hama Anutuugo Yisuu Kirisiinna tuduu kava diitotirivee. ¹⁴ Kua kutaa hama Yisuu Kirisiiva diitotiri. Ta ngii giaa ngii miaanna kuaivo kuminayaa vaitiri. Ngia Anutuugaara kutaavaivee kiaa kuaivoota kuminayaa vaitirivee. ¹⁵ Mo vo kuavaata rikiaatee. Vaa ta Anutuugaara kiaannano: Ivo tuduu Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri kava diiteeravaivee, tiravai. Mo ivo hama diitotiri. Ta Anutuugaara itaa kua kiaanna kuaivaa unnakuavai kiaannatirivee. Mo putuaiya hama kava diitaaravaivee kiaa kuaivo kutaavai vaitiri. Anutuugo hama Yisuu Kirisiinna tuduu kava diitotirivee. ¹⁶ Anutuugo tinai gioonna kiaapuuya diitaara kuaivo hama kutaavai vaitiri. Hama Anutuugo Yisuu Kirisiinna tuduu kava diitotirivee. ¹⁷ Anutuugo hama Yisuu Kirisiinna tuduu diitotiri. Ngia innara kutaavaivee kiaa kuaivo kuminayaa vaitiri. Ngia homo ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaatama variaatirivee. ¹⁸ Anutuugo hama Yisuu Kirisiinna tuduu diitotiri. Vaa ausa hanigia kiada Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada putuaiya ikia aakiaana vutirivee. ¹⁹ Ta Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada innara faannakiaannano. Fai yapooma ta putuaaraiya hama Anutuugo ti tinai ta kava diitaara kuaivo kutaavai vaitiri. Ta mmata aavau tete yoketaama variaaraivaara nnaasu yaata utida variaunnatiri. Inna aikioo gioonna kiaapuuya pinaama tiyara raida boo tida kumimakayavee kiaatirivee.

²⁰ Anutuugo tuduu Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri diitoovo inna kutaavai. Vaa ivo putuoo Anutuugo tuduu tauraa tuanaa diiteeravaara tidaida mmuakiaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada putuaiya fai Anutuugo tinai teeda kava diitaaravai. ²¹ Ari vo vaidi voovono iiravaara tidaida gioonna kiaapuuya putiraivaa varaaravai. Ari vo vaidi voovono iiravaara tidaida putiraivakidiri fai gioonna kiaapuuya kava

diitaaravai. ²² Ataamo mmuakiaa gioonna kiaapuuya oyaivo varuuvaara mmuakiaaya fai putuaaravai. Yisuu Kirisiiva gioonna kiaapuuyaki variivaara Anutuugo tinai iya mmuakiaaya diitaaravai. ²³ Innara diiteera aataruuvo ataama vainoo. Vaa tauraa Yisuu Kirisiiva diiteeravai. Fai yapooma ivo tiinara suaivaki innara ausa hanigieeraiya fai diitaaravai. ²⁴ Nnaagiai mmuakiaa mminnaayauvai fai taikaanaravai. Ii suai ivaki Yisuu Kirisiiva mmuakiaa kieetaiya ngiau aapuuvaki variayaata mmata aavau variayaatama yaataroo mmuakiaa mmatayaa varida yaagueeqakiaiyaatama yaataraanaravai. Yaatara taika kioo mmuakiaa mminnaiyauvaara diraivaa ari Koonna Anutuugaa mminnaravai. ²⁵ Yisuu Kirisiiva kieetavai itaama dinono Anutuugo inna nnammutuaiya yaatara kino rikioo Yisuuva fai iyaraatama mmannammanna dinaravai. ²⁶ Nnaagiai tuanaa nnammutuaivoono inna putira aataruuvaa fai Anutuugo tino eeyaara taika kiaanaravai. ²⁷ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Vaa Anutuugo tikio too ivo mmuakiaa mminnaayauvai yaataraivaivee, tiivai. Vaa ta rikiaunnano kooyaa vainoo. Kua fafaaraivo mmuakiaa mminnaayauvaara tii kuaivo hama Anutuugaara tiivai. Ivaano tikio too Yisuu Kirisiiva mmuakiaa mminnaayauvai yaataraivai. ²⁸ Nnaagiai Anutuugo tino too Yisuu Kirisiiva mmuakiaa mminnaayauvaara dinara suaivaki ari Mmaapuuvo ariinoo ari dinarayauvaatama varoo Anutuugaa mmemmaivaki kuanaravai. Anutuugo vaa tikio too ivo mmuakiaa mminnaayauvai yaataraivaara fai ivo Anutuugaa mmemmaivaki vino too Anutuugoono kieetavai varioo mmuakiaa mminnaayauvaara dinaravai.

²⁹ Gioonna kiaapu vooyaano vaa putuaiyara nnoori varada kiaanoo: Ta nnoori varakiai rikiada fai iya yoketaama variaaravee, kiaavai. Fai kutaa tuanaa putuaiya hama kava diitakiai mo putuaiyara iya nnoori varaiya fai aaniivaara iikiaarannee? Vooyaano kiaanoo: Anutuugo tinai gioonna kiaapu putuaiya kava diitaaravaivee, kiaa aataruuvo hama kutaa vaitiri. Mo aaniivaara iya vaa putuaiyara nnoori varaatinnee? ³⁰ Mo tee mo? Yisuu Kirisiiva putuoo kava diitoo kuaivo hama kutaa vaitiri. Mo aaniira ti mmaarau kua kiaa mmooriivaa mmuakiaa suai iikiaunnatinnee? ³¹ Ni seenayaso, makemakee mmuakiaa suai iya ni rupertikiai na putinaraivaara yaata utuee variaunoo. Ngia ti Udaanga Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaivaara na yaata utuee ngiiyara mannaka tiee itaa kua kiau kuaivo inna kutaavai vainoo. ³² Epesiisaa gioonna kiaapuuya fai mmararaa avaikarauya roosiima varuuya na iya tasipama variee mmooriivaa varaaduu maisamaisau aataruuyauvaa ni miravai. Na putino Anutuugo tinai na kava diitaanara aataruuvo hama kutaa vaitiri. Nini variraivaara kuminayaa na iya tasipama mmoori varaativree. Gioonna kiaapu kumimaka vooya kiaanoo: Ta turau putuaaraivaara kii ta aanna makee variaunnaivaara nnaasu yaata utida yeenna nneeda nnoori nneeda sirigakiaaravee, kiaavai. Anutuugo tinai vaa putuaiya kava diitaara aataruuvo hama kutaa vaitiri. Inna aikioo na gioonna kiaapu itaa kua kiaya kuaivaara kutaavaivee kiautirivee.

³³ Itaa kua kiaya iida ngii unnakua kiarainnoo. Fai ngia kumimakama variaya tasipama makemakee varikiai iyaano ngii safuuma variraivaa iikio maisainaravai. ³⁴ Ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaata ngiingii tinni kumimakaiyauvaatama pikiada safu yaata tinniyauvaa varada variatee. Ngiikidiri hama vooyaano Anutuugaa arinaima teeda rikiaavai. Ngia mmamma maisakiateeraivaara na itaa kua kiaunoo.

Anutuugo tinai ta ari vookarai mmammavai varaaravaivee

³⁵ Gioonna kiaapu voovoono fai tinara: Dataama putuaiya fai kava diitaarannee? Diitada datai mmammavai varaarannee? tinaravai. ³⁶ Mo a itaa kua kiannaikua a yaata duunakuavee. Uruuvaa a utu kiaannaivo nnabaivaa pikioo karaasa kaanaivaa varoo urivai. ³⁷ A uru vuitaivaannee vara uru ari vookarivaa utuanna suaivaki hama mmuyai apa yipi ruaavai utuannavai. Mmanna uruuvaa nnaasu nuiinaama kiee

utuannavai. ³⁸ Anutuuoqoono tikio uruuyauvakidiri ari vookara ari vookaraama urivai. Uruuyauvakidiri mmuaavai mmuaavai ngiari kaanaiyauvo safuuma urivai.

³⁹ Mmatayaa varira mminnaiyauvo hama mmuaakarai mmammavai varaavai. Vaidiia ngiari vookarai [SB7]mmammavai varaani fayaiya ngiari vookarai mmammavai [SB9]varaani ngiaasukuaiya ngiari vookarai mmammavai varaani tavauya ngiari vookarai mmammavai varaavai.

⁴⁰ Ngiau aapu vai mminnaiyauvo vaikio matayaa vai mminnaiyauvootama vaivai. Ngiau aapu vai mminnaiyauvaa fafaaraiyauvo ari vookaraama vaikio mmatayaa vai mminnaiyauvaa fafaaraiyauvo ari vookaraiyauvai vaivai. ⁴¹ Suaivaa mmeekiaivo 'ari vookaraama taikio kuraagaivaa mmeekiaivo ari vookaraama taikio aakiapuuyauvaa mmeekiaiyauvo ari vookaraama taivai. Aakiapuaa vooyauvai mmeekiaiyauvo ari vookaraama taikio vooyauvai mmeekiaiyauvo ari vookaraama taivai.

⁴² Itaama vaineema vaidi putuaiya diitaara mmammaiyauvo ari vookarai vaivai. Vaa putuaiya kava diitaaraiivo ataama vainoo. Mmatana hau kieera suaivaki raubiriira nnabaivo nnaasu vaivai. Anutuuoqo tino kava diitaanara suaivaki ari vookarai mmamma hama yopeema taikaanaraiivo diitaanaravai. ⁴³ Mmatana hau kieera suaivaki nnabaivo muaraagainno maisavai. Anutuuoqo tino kava diitaanara suaivaki fai yaagueeqai yoketaa mmammavai varoo diitaanaravai. ⁴⁴ Mmatana hau kieera suaivaki mmatayaa diaa mmamma mmuyaivai vaivai. Anutuuoqo tino kava diitaanara suaivaki Anutuuoqaa Mmannasaivo varira mmamma ari vookaraiivaa varoo diitaanaraiivo vaivai. Mmatayaa diaa mmamma mmuyaivo vaikio rikioo Anutuuoqaa Mmannasaivo varira mmamma ari vookaraiivootama vaivai. ⁴⁵ Ivaara Anutuuoqaa kua fafaaraiivo vainno tinoo: Tauraa uu vaidiivaa Ataamaa Anutuuoqo iima kioodoo avuuvaa too diitoo korooraivee, tiivai. Mmannasa Yoketaivo innaki varuu vaidiivo nnaagiai tuuvoono tupatupaa variraiivaa ti mmivai. ⁴⁶ Mmatayaa varira mmammaivonnaadee tauraa vaikio Anutuuoqaa Mmannasaivo varira mmamma ari vookaraiivo nnaagiai vaivai. ⁴⁷ Anutuuoqo tauraa uu vaidiivaa Ataamaa mmataivaadiri iiravai. Nnaagiai tuu vaidiivoono ngiau aapuuvakidiri tiiravai. ⁴⁸ Gioonna kiaapu mmatayaiya mmataivaadiri iima kioo vaidiivaa roosiya variaavai. Ngiau aapu variyaiya ngiau aapuuvakidiri tuu vaidiivaa roosiya variaavai. ⁴⁹ Ta mmatayaa variaunnaiya mmataivaadiri iima kioo vaidiivaa mmammaivaa roosuuvaa varada variaunna-neema ta ngiau aapuuvakidiri tuu vaidiivaa mmammaivaa varada variaaravai.

⁵⁰ Ni seenayaso, na itaa kua kiau kuaivaa oyaivo ataama vainoo. Mmatayaa diaa mmamma mmuyaivo hama yopeema Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara diraiivaki kuanaravai. Mmamma mmuyaivo uudainno raubiriiraivo hama yopeema tupatupaa variraiivaa varaanaravai.

⁵¹ Na hatauma kiaa kua voovai ngii giaa ngii minai rikiaatee. Ta mmuakiaaya hama putuaaravai. Mo Anutuuoqo tinai fai ta mmuakiaaya hanigiada ari vookarai mmammavai varaaravai. ⁵² Nnaagiai noomaivo akua tinai rikiada avu tapuurayaama akiairainai ta hanigiada ari vookarai mmammavai varaaravai. Fai ii nooma ivo akua tino Anutuuoqo tinai vaa putuaiya tupatupaa varira mmammaivaa varada diitakiai ta homo mmatayaa variaunnaiya hanigiada ari vookarai mmammavai varaaravai. ⁵³ Mmatayaa diaa mmamma mmuyaivo uudainno raubiriiraivo hanigioo tupatupaa varira mmammaivaa varaivee. Homo mmatayaa varii mmamma mmuyaivo hanigioo arivookarai mmammaivaa varaivee. ⁵⁴ Vaa putuaiya tupatupaa varira mmammaivaa varakiai homo mmatayaa variyaiya hanigiada ari vookarai mmammavai vareera suaivaki Anutuuoqaa kua fafaaraiivaki vai kuaivaa kaanaivo kooyaa vainaravai. Kua fafaaraiivo vainno tinoo: Gioonna kiaapuuya putira aataruuvaa Anutuuoqo vaa ruga kioo yaatara taika kiaivaivee, tiivai.

⁵⁵ Kua fafaara voovai vainno putira aataruuvaara tinoo:

Mo putiraivo deevau
i yaagueeqaivo vainnee?
Mo putiraivo deevau
a nniitareeraivaa mmira yaagueeqaivo vainnee?

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ⁵⁶ Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa hama yopeema ta iikiaunnaivaara ta mminnamminnaa maisaiyauvaa varaunnavai. Ta mminnamminnaa maisaiyauvaa varaunnaivaara irisaivaa ta putuaunnavai. ⁵⁷ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva putuuvaara ta putira aataruuvaa yaataraunnavai. Ivaara ta Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaunnavai.

⁵⁸ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, ta putira aataruuvaa yaataraunnaivaara Yisuunna aataruuvaa puaisa utida sa vo aataru voodaa kuaaraivaara yaata utuatee. Mmuakiaa suai mmannammanna ti Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaara nnaasu yaata tu kiada vaidi iikiatee. Vaa ngia rikiaavai. Ngia inna mmooriivaa varaivaa hama kuminayaa varaavai. Ivaaraida mmuakiaa suai mmannammanna iida nnaasu variatee.

16

Koridii variaya ausa hanigieera vooyani sikauyauvaa yapeeravai

¹ Anutuuqaa gioonaa kiaapu Yutayaa mmataivau variayani ngia sikauyauvaa yapa kiada kati iya mmiaaree kiaa kuaivaara aanna na tinai rikiaatee. Garatiaa mmataivaki Anutuuqaara mmarammaraama nuunakiaiya na kiaa mmiaa kuaivaa ngieeta ivaa iikiatee. ² Ngia mmuaavai mmuaavai mmoori varada irisai varaa sikauyauvaa yaarida yaata utida nnoonnama varaiya nnoonnama voovau yapaatee. Kiisama varaiya kisama voovau yapaatee. Ngia Yutayaiya mmiaara sikauyauvo raubiriivoora mmuaa Sudaaga mmuaa Sudaaga ngii sikau vooyauvai itaama yapaatee. Fai ngia itaama mmuaanaa yapa kikia na ngiisi vira suaivaki hama ngia ni miaara yaata utuavaivai. Fai vaa ngia teerama kiaiyauvaa kati ni miaaravai. ³ Fai na ngiisi viee ngia mmataama kiaa vaidiyyara na yanaa voovai fafaarama kieve ivaata Yerusareema variayani sikauyauvaatama iya mminai teeda varada oto Yerusareema variaya mmiaaravai. ⁴ Fai ngia yaata utida rikikio ngii yoketaivai ee-oo tikiai na vinai iya ni tasipama kuaravai.

Pauruuso ari kuanara aataruuvaara tiravai

⁵ Na Maketoniaa mmataivau kuanaree tiee fai tauraa viee ivaki variaya tee nnaagiai ngiisi kuanaravai. ⁶ Fai na ngiisi viee kiisama vootama ngii tasipama varinaravai. Fai variee teeno nuanu mmummuoono vati rinai rikiee hokobama ngii tasipama varinaravai. Na variee fai yapooma vo yoosinna voovaki na kuanara iinai fai ngia niyyara yoketa yoketaikiai na kuanaravai. ⁷ Hama na kiisama ngii tasipama ni variataivai. Na hokoba suai ngii tasipama ni variataivai. Fai ni Udaangaivoono tinaina na hokoba suai ngii tasipama varinaravai.

⁸ Na Epesiisa aavaki varieenana fai yapooma Yutayaiya buusa nneera suaivaa nnutuuvo Pedikoosa suaivo nninai tee na ivaa taa kieve kuanaravai. ⁹ Aavaki na variee tauko iira vai mmooriivaa Udaanga Anutuuqo kooyaa ni vitaikiai na tauko vaivaara na vootama hokobama aavaki varinaravai. Mo ni nnammutuaiya kaayau variaaniaata na aavaki varinaravai.

¹⁰ Mo fai yapooma Timotiiva ngiisi nninai rikiada ngia innara yoketaakiatee. Ivo ni roosiima Udaanga Anutuuqaa mmooriivaa varaivaara ngia innara tuqinnaatee. ¹¹ Sa vaidi voovono innara nniki rakainno kumina vaidivaivee kiaivee. Fai yapooma ivo kava vara ranoo niisi nninaraivaara ngia innara yoketaikio rikioo ivo ari kuanaree tii aataruuvau ausa nuufa tasipama kuaivee. Ivo ari seena vaidi ausa hanigieeraiyaatama kava niisi vara ranada ngiaaraivaara na iyara faannakiaunoo.

¹² Mo na ti seena vaidi Aporoonnaraata ngii giaa ngii minai rikiaatee. Ari seena vaidi ausa hanigieeraiyaatama ngiisi kuaiveera na makemakee inna titaaduu yaata utu kioo nnaasu vairavai. Aanna makee hama ivo kuataama vainoo. Fai yapooma ivo vira suaivo kooyaa vaino rikioo kuanaravai.

Pauruuso nnaagiai kuaivaa tiravai

¹³ Ngiengie variaaraivaara tuqinnama haitatuukiatee. Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kiaivaa puaisakama utuatee. Ngia vaidiya varida yaagueeqama variatee. ¹⁴ Ngia mmuakiaa aataru mmoorivai varaaree kiaa mmuduuya riraivaa tasipama varaatee.

¹⁵ Ni seenayaso, vaa ngia rikiaavai. Akaiya mmataivau variaa vaidi Sitipanaasaata ari nnauvaki variyaiyaatama tauraa toosa hara ausa hanigieeravai. Ausa hanigia kiada Anutuuqaa gioonna kiaapuuyara pinaama mmoori vareeravai. Ni seenayaso, na yamaa kua yamaa kuaivaa yaagueeqama ngii giaa ngii minai rikiaatee. ¹⁶ Iya roosiikiyaiyaata iya tasipama mmoori vareeraiyaatama iikiaivaugiataama iikiatee.

¹⁷ Sitipanaaso Potunataava Akayakaavainna vaa niisi ngiaivaara ni yoketainoo. Ngia hama niisi ngiaara aataruuvootaikiai iya niisi ngiaivaara ni yoketainoo. ¹⁸ Iya ngii tasipama variaavo ngii ausaiyauvo yoketaineema iya ni tasipama variaavo ni ausaivo yoketainoo. Itaama iikiaa vaidiiyara kua yoketaivaa kiatee.

¹⁹ Asiaa mmataivau variyaiya Anutuuqaara mmarammaraama nuunakiaiya ngiiyara yaata utida boo kiaavai. Akuiraaya Pisisikauyaatama ngiari nnauvaki Anutuuqaara nuunakiaiyaatama ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa ngii mida ngiiyara boo kiaavai. Udaanga Yisuu Kirisiiva iyakiaata tiikiaatama variivaara iya itaama yaata utida kiaavai. ²⁰ Aavakinnaa vaa ausa hanigiaiyaatama ngiiyara yaata utida boo kiaavai. Ngiingiiyara ngiingiiyara yoketaida ngiingii yaaku rumisiatee.

²¹ Nini yaakukidiri aa na rau kua aavaa taatee. Na Pauruusoono ngiiyara yaata utuee boo kiaunoo.

²² Fai gioonna kiaapu voovoono hama Udaanga Yisuu Kirisiinnara mmuduuya rino Anutuuqo tino maisama variaivee. Udaanga-o, tummuane.

²³ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii tasipama vakiaivee.

²⁴ Ngia Yisuu Kirisiinna tasipama variyaiya ni mmuduuya riraivo ngii mmuakiaaya tasipama vakiaivee.

Pauruusoono aa nnaagiai yanaa aavaa Koridii varuuyani reeravai

Pauruuso kava nnaagiai yanaa aavaa Koridii varuu gioonna kiaapuuyani reeravai. Aa yanaa aavaa Pauruuso roo suaivaki ivo tooduu gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya Koridii varuuyaki kaayau mmuaararoovo vairavai. Gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooy-akidiri vooyaano Pauruusaara ooqoo tiravai. Innara ooqoo tuduaata Pauruuso pinaama iyara mmuduuya ruoo iyaata mmuaa ausa tinnivai varaanaraivaara yaata utiravai. Nnaagiai iya mmuaa ausa tinnivai varooduu rikioo inna ausaivo kaayaumayoketairavai.

¹ Na Pauruusoono aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Anutuugoono ari yaata utiivaugiataama ni mmataama kiaikiai na Yisuu Kirisiinna kuaivaa varee nuaira aposoroo vaidivai variaunoo. Ti seena vaidi Timotiiva ni tasipama varikiai na aa kua aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Ngia vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu Koridii variayaniaatama Anutuugaa gioonna kiaapu Akaiya mmata mmuakiaavau variayaniaatama na aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

² Ti Napoova Anutuugoona ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiyyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu variateeraivaara ta yaata utuaunnaano.

Pauruuso Anutuugaata kua yoketaivaa tiravai

³ Ti Udaanga Yisuu Kirisiinna Koonna Anutuugaara ta kua yoketaivaa kiaunnaano. Ivo ti Napoova tiyyara boo tioo ti tasipama varioo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa mmiraivovee. ⁴ Mmuaararai aataru ari vookara ari vookarayauvo tiiki vaikio ivo ti tasipama yoketaama varioo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa ti mmivai. Ivo itaama ti tasipama varioo tiyyara boo tiineema ti seena gioonna kiaapuuyaki mmuaararaiivo vainai rikiada ta iya tasipama yoketaama varida tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa iya vitaakiateeraivaara Anutuugo itaama ti tasipama yoketaama varioo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa ti mmivai. ⁵ Yisuu Kirisiiva mmamma nniitaroovaa varoovaa roosiima teetaata mmamma nniitareeraivaa varaunnavai. Mmuaikaraama Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ivo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa ti mmiivo fai vooyasiaatama kuanaravai. ⁶ Mo fai ta ngiyyara mmooriivaa varada mmamma nniitaraivaa varaaraiivo fai hama ta kuminayaa varaaravai. Anutuugo ngii tasipama varioo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa ngii mmioo ngii vitoo yoke-taivau ngii yapaanaraivaara fai ta mmamma nniitaraivaa varaaravai. Mo fai Anutuugo ti tasipama varioo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa ti mmimaraivo fai hama kuminayaa vainaravai. Ta mmamma nniitaraivaa varadaata yaagueeqama variaunnaneema ngieetama mmamma nniitaraivaa varada yaagueeqama varikiai ta ngii tasipama varida boo tira kuaivaa ngiita kua kiaaraivaara Anutuugo ti tasipama varioo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa ti mmimaraivo hama kuminayaa vainaravai. ⁷ Ta ngiyyara mmannammanna faannaida varida kiaunnaano: Fai iya yaagueeqama variaaravee, kua kiada hama pikieeraida mmannammanna ivaara nnaasu yaata utu kiada variaunnaano. Vaa ta rikiaunnavai. Ta mmamma nniitaraivaa variaunnaneema ngieetama varaivaara Anutuugo ti tasipama varioo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa ti mmiivaa ngieetama varaaravai.

⁸ Ti seenayaso, ta Asiaa mmataivau variaanna suaivaki ta mmuaararoovaa varaannaivaara ta ngii giaa ngii mikiai rikiaatee. Kaayau mmuaararoo pinaa ari vookarauvo tiiki vauduu hama yopeema ta ivaa yaataraivaara ta yaata utida ta tete variaanna

suaiyauvo taikaanaravaivee kiasa kiada variravai. ⁹ Ta yaata utida rikiaannaduu Anutu-uqo tuuvaugiataama tete variaanna suaiyauvo kutaa taikaivaivee kiasa kiada pinaama ti mmuaararooduu variravai. Hama ta titi yaagueeqaivaura mmoori vareerama kiada Anutu-uqo tinai vaidi putuaiya diitaaravaa yaagueeqaivaura ta mmoori varaaraivaara ta itaama variravai. ¹⁰ Ta putuaara iikiaannaivakidiri Anutu-uqo ti vitoo yoketaivau ti yapeeravai. Fai yapooma ivo ti vitoo yoketaivau ti yapaanaravai. Vaa ta ivaara yaagueeqama kiaunnanoo: Fai ivo kava ti vitaanaravaivee, kiasa kiada faannaida variaunnanoo. ¹¹ Ngieetama tiyara yaaku varada ti tasipama iikio fai itaama vai aataruuvo vainaravai. Fai kaayau gioonna kiaapuuya tiyara yaaku varaaraivaara Anutu-uqo rikioo irisaivaa tiyara yoketaivau fai ta yoketaama varida mmoori varaaravai. Kaayau gioonna kiaapuuya tiyara kua yoketaivaa Anutu-uqaa kiasa mmiateeraivaara ngieetama tiyara yaaku varada variatee.

Pauruuso Koridiiyasi kuanaree kiasa rikioo pikieeravai

¹² Aa na tinara kua aavaa inna titiyara mannaka tinara kuavai. Aa mmata aavau ta varida iikiaunna aataru mmooriiauvaa ta yaata utiraivoono ausa yoketaivaa ti mmivai. Ta ngii tasipama varida hama ta mmatayaiya tinni vairaiyauvunudiri mmooriivaa iiravai. Ta Anutu-uqo tiyara yoketaama yaata utiraivaugiataama yaagueeqaivaa varada ti ausa mmuduuyaiyauvo ngiyyara yoketauduu Anutu-uqo ti kiasa ti mmuuvauugiataama ta safuuma ngiyyara mmooriivaa iiravai. Ivaara ta titiyara mannaka kiaunnanoo. ¹³⁻¹⁴ Ta ngiini yanaiyauvunu fafaarakiaanna kuaiyauvaki ngia kooyaa yaarida arinaima rikioo kuaiyauvaa nnaasu ta fafaarairavai. Ta varida iikiaunna aataru mmooriiauvaa ngia makee kiisama nnaasu teeda rikiaivaa ngia eeyaavai arinaima teeda rikiasa taika kiaateeraivaara na faannaina variaunoo. Fai ngia itaikio ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti yaparainara suaivaki ta ngiyyara mannaka kiasaivaara roosiima ngia mmuaakaraama aikiooma tiyara mannaka kiasaravai.

¹⁵ Ngia itaa kua kiasaivaara vaa na rikiauvai. Ivaara na taaraneeu ngiisi vinai ngia taaraneeu yoketaama variateeraivaara na ngiisi kuanara suaivaitana mmatairavai. ¹⁶ Na ngiee ngii tee ngii pikiee numa Maketoniaa mmataivau nuaina variee mo kava vara ranee ngiisi viee kava ngii teenai ngia ni tuqinnada ni titakiai na Yutayaa mmataivau kuanaraivaara na tauraa mmatairavai. ¹⁷ Na itaa kua kiasa kuanaree kiasa rikiee pikiee hama kuaivaara na aruoo kiasa aduoo kiasa tira vaidivai variaunnee? Ai hameetavee. Na kuanara nninara aataruuvaa mmataama kiee mo pikiee hara kiee variauvaa mmatayaa diaa vaidi kumimakaivaa roosiima na mmuai suaivau ee-oo na kuanaravaivee kiasa kiee hama na kuanaravee kiaunnee? Ai hameetavee. ¹⁸ Anutu-uqo tira kuaivaa kua kutaavai nnaasu tiivai. Ivaa roosiima ta kua mmayaayaivaa ngii giaa ngii miaunna kuaivaa hama ta ee-oo tida hamavee kiasa kiada ngii giaa ngii miaunnavavee. ¹⁹ Anutu-uqaa Mmaapuuvaa Yisuu Kirisiinnara ta Siraaso Timotiivama innara ngii giaa ngii miaannaivo hama ivo taara yaata utuoo ee-oo tioo hamavee tira vaidivai variravai. Ivo ee-oo tioo na iinaravaivee tira vaidivai nnaasu variravai. Anna makee ivo homo itaavai nnaasu varivai. ²⁰ Nnaaru Anutu-uqo kua kiasa teerama kioo kuaivaa kaanaivo innaki vairavai. Ivaaraida ta innara kutaa tuanaavaivee kiasa kiada variaunnanoo. Ta itaa kua kiaunnaivaara Anutu-uqaa nnutuuvo ngiau aapu vainoo. ²¹ Yisuu Kirisiiva ngiikiaata tiikiaatama variivaara Anutu-uqo ariinoo yaagueeqama tiyara mmooriivaa iikiai ta yaagueeqama variaunnanoo. Ivoono ariini ti mmataama kioo ²² ta yoketaama variateeraivaara ti aakiaiyauvaki ari Mmanasaivaa yapa kiasaivaara varivai. Variivaara gioonna kiaapuuya teeda kiasaunoo: Inna Anutu-uqaaniyavee, kiasaivaara. Ivo tiini teerama kiasaivaara vai aataruuyauvaa fai yapooma ta varaaraivaara ivo ari Mmanasaivaa ti mmivaivee. Ivo itaama tiyara iivaara ta hama taara yaata utida variaunnanoo.

²³ Na Anutuuqaa avuuvaudiri kua kutaavai ngii giaa ngii miee ataa kua tinaravee. Ngia Koridii variaya na viee ngia koonnama variaivaara ngii tino rikioo ngii ausaiyauvo mmuaarareevoo kiaa na hama viravai. ²⁴ Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kiaa kiada yaagueeqama variaavai. Ivaara ta kava ngii tikiai ngia ti kuaiyauvaa rikiada iikiateeraivaara hama ta mmoori varaunnvai. Ngia yoketaama sirigaida variateeraivaara ta ngii tasipama mmoori varaunnvai.

2

¹ Sa ngii ausaiyauvo kava mmuaararakiaiveeraivaara na ngiisi kava kuanaree kiaa kieve iima rikiee pikieeravai. Neneeno itaama yaata utuee pikieeravai. ² Mo fai na ngiisi viee kua yaagueeqama ngii tinai ngia ausa mmuaarareera tasipama varikiai fai gioono ni tasipama varioo yamaa kua tinai na sirigaina varinannee? Fai ngia mmuakiaaya ausa mmuaararada variaaraiya nnaasu ni tasipama variaaravai. ³ Ivaara na tauraa yanaivaa nnaasu fafaara kiaaduu ngiisi viravai. Na ngiisi vinai ngia ni tasipama sirigaida variataama vaikiainnaata ngia ausa mmuaararavaa ni miaarainnoo kiaa na tauraa yanaivaa nnaasu fafaara kiaaduu ngiisi viravai. Vaa na arinaima rikiauvai. Na sirigaina varinai fai ngieeta mmuakiaaya sirigaida variaaravai. ⁴ Na ngiini yanaivaa fafaara raa suaivaki ni ausaivo kaayauma mmuaararooduu na pinaama ratee variee ngiiyara yaata utuee yanaivaa reeravai. Hama na ngii ausaiyauvo mmuaararakiaiveeraivaara yanaivaa ngiini reeravai. Na mmuakiaaya ngiiyara pinaama mmuduuya ruauvaa ngia arinaima teeda rikiaateeraivaara na yanaivaa ngiini reeravai.

Maisa aataru iivaara inna aikioovaivee kiatee

⁵ Vaidi voovono ngii nuuna aakiaivaki maisa aataruuvaa iinno ausa mmuaararavaa ngiita niitama ti mmiinne? Vara hama ti mmiinne? Vaa kutaa itaama iivo hama ausa mmuaararavaa ni mivai. Mmuakiaaya ngii mivai. Na tinara: Mmuakiaaya ngii mivaivee, tino rikioo ivo pinaama mmamma maisaivoora na kava yaata utuee kiaunoo: Ivo ngiikidiri vooya nnaasu ausa mmuaararavaa mmiivaivee, kiauuvai. ⁶ Ivo itaama uuvaara ngia nuunaida kua yeena rau kiada irisaivaa inna mmuuvaa ngia mmuakiaa vooya ee-oo kiaivo inna aikioovai. ⁷ Anna makee sa ivaara yaata utiraida ngii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmida tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa innaata vitaakiatee. Ivo pinaama ausa mmuaararavaa varoo yoketaa aataruuvaa eeyaara pikieevoo kiaa innara yoketaida itaama iikiatee. ⁸ Ivaaraina ngia innara mmuduuya ruaivaa kooyaa inna vitaakiateeraivaara na yaagueeqama ngii kiaunoo. ⁹ Ngia iikiainaaree kiaa na tauraa yanaivaa ngiini reeravai. Ngia ni kuaivaa eeyaavai rikiada iikiarannee? Vara hama iikiarannee? Na ivaa taanaraivaara yanaivaa raa kieve ngiini kiaaduu viravai. ¹⁰ Gioonna kiaapu voovono maisa aataruuvaa iivaara ngia hama ivaara yaata utiraida ngii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiaani rikiee neeta hama ivaara yaata utiraina ni ausa mmuduuyaivaa inna mmiauvai. Vara ii vaidi ivo maisa aataruuvaa niyara iiravainnee? Vara hama niyara iiravainnee? Hama na ivaara yaata utuauvai. Na kati ni ausa mmuduuyaivaa inna mmiauvai. Ngia yoketaama variateeraivaara na Yisuu Kirisiinna avuuvau itaama iikiauvai. ¹¹ Sataango ti yaatareevoora tiee na Yisuu Kirisiinna avuuvau itaama iikiauvai. Ivo ti iinno taanaraivaara vaa ta teeda rikiaunnvai.

Pauruuso Titiinnara pinaama yaata utiravai

¹² Na viee yoosinna Toruaasaa gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoke-taivaa kiaa mmiaa suaivaki na taaduu vaa Udaanga Anutuuqo na mmoori varaanara aataruuvaa mmuaanaa teerama kieeravai. ¹³ Na ivaki viee buainana taaduu hama Titiiva ni too vauvaara na pinaama ivaara yaata utiravai. Yaata utuaivaara ivaki varuuyara na kua yoketaivaa kiaa kieve ivaki pikiee mmata Maketoniaa ivakira viravai.

Yisuu Kirisiiva yaatara kioovaara teeta yaataraaravaivee

¹⁴ Ta Anutuugaara kua yoketaivaa kiaunnano. Vaidiia rapiraivaa yaatara kiada nnida kua aayanna tiraivaa roosiima Yisuu Kirisiiva vaa yaatara kioovoona tiiki variivaara teeta yaataraunnano Anutuugo mmuakiaa suai ti vitoo kua aayanna tasipama nniivai. Suuda yoketaivo ngieera kuaikiai rikiaaneema Anutuugo tikiai ta Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa varada mmuakiaa yoosinnaiyauvaki variyaiya kiaa mmiaa rada nookiaunnani rikiaavai. ¹⁵ Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara suuda yoketaivo viraivaa roosiima Anutuugo ti taikiai ta variaunnano. Anutuugo gionna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanaraiyaata ikia aakiaana kuaara iikiaiyaatama suuda yoketaivo viraivaa roosiima ta iya tasipama varida Yisuu Kirisiinna aataruuvaa iya vitaakiaunnano Anutuugo taivai. ¹⁶ Yisuu Kirisiinna aataruuvaa ikia aakiaana kuaara iikiaiyaano suudaivaa rikiaavo putiraiyakidiri vira suudaivaa roosiivo kuaikiai rikiaada putuara iikiaavai. Yoketaivau variaara iikiaiyaano rikiaavo yoketai suudaivo kuaikiai rikiaada tupatupaa variaara iikiaavai. Mo deeyaano itaama aikiooma mmoori varaarannee? ¹⁷ Mo teenoo hama ta vaidi vooya roosiima Anutuugaa mmooriivaa iikiaunnava. Iya ngiariiyara yaata utida sikau varaaraivaara Anutuugaa mmooriivaa varaavai. Anutuugo ti titooavaara ta inna avuuvau titi ausaiyauvakidiri safuuma mmayaayaivaa tida Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidiia varida mmooriivaa iikiaunnava.

3

Anutuugo karaasa kua yeena rau kioovaara tiravai

¹ Ta itaa kua kiaunnaivaa ngia rikiakiai ta kava titi mannaka kiaunnannee? Hameetavee. Gionna kiaapu vooya ngiari mmooriivaaraata ngiari variraivaaraatama vaidi vooya tikiai iyara yanaivau fafaara roovaa varada ngii miaani jaarida teeda rikiaavai. Ta iya roosiima titi mmooriivaaraata titi variraivaaraatama yanaivaa ngii miaarannee? Vara ngieenoo ti mmooriivaaraata ti variraivaaraatama yanaivaa ti mmiaarannee?

² Hama itaa kiaara aataruuvo vainoo. Yanaivau vai kuaivo kooyaa nakaaraivaa variraivaa vitaineema ngia Koridii variyaiya ngiengieenoo ta yoketaama mmoori variraivaata ta yoketaama variraivaatama kooyaa gionna kiaapuuya vitaakiaano. Ngia yanaivau jaarida rikieerayaama ngii aakiaiayauvaki kuaivo vaikiai ngia yokeetaama variaani mmuakiaa gionna kiaapuuya ivaa teeda arinaima ti variraivaa teeda rikiaavai. ³ Ta ngiariiyara mmooriivaa varaannaduu ngia Yisuu Kirisiinnasidiri fafaara raa yanaivaa roosiima kooyaa inna aataruuvaa gionna kiaapuuya vitaakiaavai. Ii yanaa ivaa hama ivo sikau tayapoovaitanau Musiiva roovaitanau fafaara reeravai. Gionna kiaapuuya aakiaiayauvaki fafaara reeravai. Hama ivo upisi nnooriivo varuu seeraivaadiri ivaa fafaara reeravai. Anutuugo tupatupaa variraivoono ari Mman-nasaivaa gionna kiaapuuya aakiaiayauvaki yapaivaa gionna kiaapuuya yanaivau teerayaama iya taavai.

⁴ Yisuu Kirisiiva tiiki varikiai ta Anutuugaara yaagueeqakiaunnaivaara ii kua ivaa itaa kua kiaunnano. ⁵ Hama mminnaa voovoona ti aakiaana vaivoono yaagueeqaivaa ti mmikiai ta ngiariiyara vai mmooriivaa iikiaunnano. Yaagueeqaivo aikiooma ti aakiaana vaivo Anutuugaasidiri tiivai. ⁶ Ivoono ari yaagueeqaivaa ti mmikiai ta ivo yeena rau kioo kua karaasaivaa gionna kiaapuuya kiaa mmiaunnano. Ivo karaasa yeena rau kioo kua aataruuvo hama tauraa Musiiva fafaara roo aataruuyauvaa roosiivai. Mmannasa Yoketaivaa aataruvai. Fai ta Musiiva fafaara roo aataruuyauvaa iidada fanniima kiada putida ikia aakiaana tupatupaa variaaravai. Mmannasa Yoketaivaa aataruuvaa fai iidada putida tupatupaa Anutuugaa tasipama variaaravai.

⁷ Anutuugo ari mmaanna tuu kuaivaa Musiinna kiaa mmira suaivaki Musiiva sikau tayapoovaitanau fafaara rooduu Anutuugaa mmeekia ari vookarauvo inna tasipama

vairavai. MmEEKIAIVO kiisa suaivaa taikaanara iinno rikioo homo Musiinna oori nnikiivaki yaagueeqama toovaara Isarairaa gioonna kiaapuuya hama inna teeda nnaasu vairaida ngiari voopi teeda vairavai. Anutuugaa mmaanna tuu kua aataruuyauvaa iidada fanniima kiada putida ikia aakiaana variaara aataruuvo itaama tuuduu rikioo pinaa mmeekia yoketauvo tasipama tiiravai. ⁸ Fai Mmannasa Yoketaivaa aataruuvo pinaa yoketayoketaa ari vookaraivo tasipama vaivo tauraa aataruuvaa yaataraanaravai. ⁹ Nnaaru Anutuugo mmuu aataruuvaa irisai putida ikia aakiaana variaaraivo pinaa yoketaivaa tasipama tiiravai. Safu aataru tupatupaa Anutuugaa tasipama variraivo pinaa yoketaa tuanaa ari vookaraivai vaivai. ¹⁰ Ta yaata utida kiaunnaano: Anna makee yoketai aataruuvo pinaa ari vookaraama vaivo nnaaru mmeekia kaayau pinaama ruvuahaavo tuuvaa yaatara kiaikio vaa taikaivaivee, kiaunnavai. ¹¹ Nnaaru mmeekia yoketaivo kiisa suai taikoovo yoketaavai. Makee pinaa yoketaa aataruuvo tupatupaa vaivo pinaa yoketaa tuanaa ari vookaraivai vaivai.

¹² Ta itaama yoketaama variraivaara faannakiaunnaivaaraida ta hama aatuurama kiada yaagueeqama kiada gioonna kiaapuuya kooyaa mmayaayaivaa kiasa mmiaunnavai. ¹³⁻¹⁴ Hama ta Musiinna roosiikiaunnavai. Gioonna kiaapu Isarairaiya mmeekiaivo Musiinna oori nnikiivau toovo taikaanara uuvaa teevo kiasa ivo ari oori nnikiivau buruqa kiisavaadiri rummua apu kieeravai. Gioonna kiaapu Isarairaiya ngiari tinniyauvo yaagueeqauduu hama kuaivaa rikieeraivaa roosiima variravai. Anna makee Isarairaiya nnaaru Anutuugo kua yeena rau kioo fafaaraivo vauvaa yaarida rikiaavo hama iya tinniyauvo rusitikiai hama arinaima rikiaano. Iya tinniyauvunu buruqa rau kiada variraivaa roosiima variaano. Fai gioonna kiaapu voovoono Yisuu Kirisiiva inna tasipama varino fai inna tinniyaa vai buruqaivo takuasano rikioo arinaima rikiaannaravai. ¹⁵ Anna makee Isarairaiya Musiiva tuu kuaivaa yaaruaavo buruqaivo homo iya tinniyauvunu rummua apu kioo vainoo. ¹⁶ Fai vaidi voovoono ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara ausa hanigiano rikioo ari ausa hanigiai aataruuvoono buruqaivaa rabaraanaravai. ¹⁷ Na Udaanga Yisuu Kirisiinnara kiau kuaivo inna Mmannasaivaara na kiau kuavai. Fai inna Mmannasaivo gioonna kiaapu voovaaki varioo inna utii aataruuvaa rukuasaa kino mmamma dummukiara kati yoketaama hara kioo varinaravai. ¹⁸ Ta vaa ausa hanigieera mmuakiaaya hama nnaaru buruqaivo iya tinniyauvunu rummua apuuvaa roosiima variaunnaano. Ta pinumaivaa roosiima variaunnaano. Ti Udaanga Yisuu Kirisiinnani yoketaa ari vookaraivo tiikidiri kooyaa vainoo. Ti Udaanga Yisuu Kirisiinna Mmannasaivoono ti aakiaiyauvaki varioo ti hanigiananai ta kiisama yoketaama varida yapooma Yisuunna roosiima pinaama yoketaama variaaravai.

4

Mmataivaadiri kuu yavaiyauvaa iima kaiyauvaa

roosiikiaunnaiya ta variaunnaano

¹ Anutuugo tiyara boo tioo kua yeena rau kioo ii kua iyauvaa kiasa mmiateera mmooriivaa ti mmiravai. Ivo ti mmuu mmooriivaa ta iikiaunnano hama ti pirisaikiai pikiaunnavai. ² Ta hatauma iida mmamma maisaira aataru mmuakiaayauvai pikiada hama ta unnakua unnakua kiasa kiada mmooriivaa iida hama ta Anutuugaa kuaivaa unnakua unnakuaivaa tasipama tida varida iikiaunnano. Ta kua kutaivaa nnaasu kooyaa gioonna kiaapuuya kiasa mmida Anutuugaa avuuvau safuuma variaunnani mmuakiaa gioonna kiaapuuya ta itaama variaunnaivaa teeda ngiari yaata utiraivaki ivaara kutaavaivee kiateeraivaara ta itaama iikiaunnavai. ³ Ta mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa kookieema kiada kiasa mmiaunna kuaivo kutaa tuanaa hataumaki vaitiri. Gioonna kiaapu ikia aakiaana kuaaraiyaano nnaasu ivaara kiasano: Hama ta teeda rikiaunnavaivee, kiaatirivee. ⁴ Iya yaata tinniyauvo upisiyauvai vaivaara iya mmayaaya yoketaivaara hama kutaavaivee kiaavai. Aa mmata aavaara

dira kieeta Sataango iya iikio iya yaata tinniiyauvo upisiivai. Yisuu Kirisiinna oyai ari vookaraivo vaikio ivo Anutuuga roosiima mmuaikaraivai varivai. Inna mmayaaya yoketaivo mmeekiaivaa roosiima taivaa iya teevoora kiasa kioo Sataango iya iikio iya yaata tinniiyauvo upisiivai. ⁵ Hama ta titiyara ngii giaa ngii miaunnaano. Yisuu Kirisiiva ti Udaanga tuanaivaara ta ngii giaa ngii miaunnaano. Ta Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidiyaanora tida ngiita ngii mmoori vareera vaidiya varida ngii giaa ngii miaunnaano. ⁶ Udaanga Anutuugo tunoo: Fai upisiivakidiri mmeekiaivo taanaravaivee, tuuvoono ari mmeekiaivaa ti aakiaana yapa kiaikio taivai. Yisuu Kirisiinna oori nnikiivaki mmeekiaivo too varinai ta Anutuuga oyai ari vookaraivaa arinaima taaraivaara ivo ari mmeekiaivaa ti aakiaana yapa kiaikio taivai.

⁷ Ii aataru yoketaa ivaa ta varaunnaiya vaidiyya mmataivaadiri kuu yavaivaa iima kiaivaa roosiikiaunnaya ta variaunnaano. Kuu yavaivo kiisa suai nnaasu vainno taikeraivaa roosiima ta muaraagama variaunnaano. Hama titi yaagueeqayaara ta mmooriivaa iikiaunnaano. Anutuuga yaagueeqa ari vookaraivaura ta mmooriivaa iikiaunnaano. Ii aataru ivo kooyaa vakiaiveeraivaara ta vaidiyya mmataivaadiri kuu yavaivaa iima kiaivaa roosiima variaunnaano. ⁸ Mmuaararai aataruuyauvo make-makee tiisi nnikiai ta teedaata pikiada variaunnano hama ti yaataravai. Vo suai vo suai airi airi yaata utiraivo tiiki vaikiainnaata hama ta pinaama ivaara yaata utiraida yaagueeqama variaunnaano. ⁹ Ti nnammutuaiya koonnai aataruuyauvaa ti iikiaavoota ti Napooa hama ti pikiaivai. Vaidiyya ti ruputuaaniaata ta hama putu-aunnava. ¹⁰ Yisuu Kirisiinna variraivo tiiki vaivaa iya kooyaa taateeraivaara vaidiyya Yisuunna ruputuduu putuneema ta variaunnani iya ti ruputuaara iira aataruuvo makemakee tiisi vaivai. ¹¹ Ta mmatayaa variaunna suaivaki ta Yisuunna mmooriivaa iikiaunnani gioonna kiaapuuya ivaara ti ruputuaara iikiaaniaata ta mmannammanna mmooriivaa iikiaunnaano. Ivo tiiki varikiai ta variaunnaivaa ngia kooyaa taateeraivaara ta mmannammanna mmooriivaa iikiaunnaano. ¹² Ii na kiau kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Iya ti ruputuaara iikiaani ta mmooriivaa mmannammanna varada putuaara iikiaunnani ngia ivaa teeda ivadiri tupatupaa variraivaa varada variaano.

¹³ Anutuuga kua fafaaraivo vainno tinoo: Na Anutuuga kutaavaivee kiau-vaara na kuaivaa kiauvaivee, tiivai. Nnaaruaa vaidi voovoono fafaara roo kua voovoono itaama kutaavaivee tuneema teeta Anutuuga kutaavaivee kiaunnaivaara ta kuaivaa kiaunnava. ¹⁴ Vaa ta rikiaunnava. Anutuugo Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri tuduu diitoneema fai ta putuunnaivakidiri ivo ti tinai ta diitaaravai. Diitakio ivo tiita ngiitama vitoo Yisuuva varii yoosinnaivaki kinai ta inna tasipama variaaravai. ¹⁵ Ta ngiyyaroo tida mmuaakiasa mmooriyyauvaa itaama iikiaunnano mmuaararavai tiisi nniivai. Anutuugo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivaa fai vooya vooya arinaima rikiaada Anutuuga kua yoketaivaa tikio inna nnutuuvo ngiau aapu kuanaravai. Kaayauya itaama kiaavovo kua yoketaivo pinaavai innasi vainaravai. Itaama vakiaiveeraivaara ta ngiyyaroo tida mmooriyyauvaa iikiaunnaano.

Ta Anutuuga kutaavaivee kiasa kiada inna yaagueeqaivaura variaunnaano

¹⁶ Ivaara ta rikiaunnano hama ti pikiaataivai. Ti nnabaiyauvo vakia roo vioo vioo yotera ngiaabai kieera mmammaivaa varaikio rikioo ti aakiaivaki varii vaidi tuanaivo makemakee mmuakiasa suai karaasavai nnaasu varivai. ¹⁷ Aa ta makee variaunna suai aavaki kiisa kiisa mmuaaravai fai taikaanaravaa ta varaunnava. Fai ta ivaa yaatarada yapooma tupatupaa yoketaama ari vookaraama variaaravai. ¹⁸ Hama ta aa kooyaa mminnaa aayauvaara yaata utida teeda nnaasu vaidi varirama kiada ta hama avu teera mminnaiyauvaara yaata utida teeda nnaasu vaidi variaunnaivaara ta tupatupaa yoketaama ari vookaraama variaaravai. Avu teera mminnaa aa kooyaa vai aayauvo fai taikaanaravai. Hama avu teera mminnaiyauvo fai tupatupaa vainaravai.

5

¹ Itaama vaivaara vaa ta rikiaunnava. Ta unnakua nnau heekeeraivaa roosiima ta mmatayaa hara kiada variaunna nnabaiyauvo vaivai. Fai iyauvo tavaratanai Anutuugo karaasa nnabaiyauvaa nnau karaasaivaa roosiima ariinoo heeka kaiyauvaki ta hara kiada variaaravai. Ii nnaba iyauvaa ta varada ngiau aapu tupatupaa variaaravaivee. ² Ti nnau ngiau aapu vaiyauvaa ti varaataikiai ta varaaraivaara yaata utida varida aavau ratada variaunnao. ³ Fai yapooma uyira rairaiyauvaa roosiima Anutuugo ii nnau iyauvaa ti uyu kinai hama ti mmannasaiyauvo kuminaya variaaravai. ⁴ Aa ta ti nnabaiyauvaki variaunna suai aavaki ta pinaama yaata utida kaayau mmuaararavaa tasipama variaunnao. Itaama varidaata ta ngiau aapu varada variaara nnabaiyauvaa varaaraivaara yaata utida variaunnao. Mo hama ta titi nnaba mmatayaa variraiyauvaa pikiaaraivaara ti yoketaino. Anutuugo kati ti nnaba karaasaiyauvaa uyira raira roosiima ti uyu kinai ta varada tupatupaa variaaraivaara ti yoketaino. ⁵ Ta itaama variaaraivaara Anutuugoona vaa mmuaanaa ti iima kioo ti teerama kieeravai. Ta itaama yoketaama variaaraivo kutaavai vainoo kiaa kiada ivaara rikiaaraivaara Anutuugo Mmannasa Yoketaivaa ti mmiravai.

⁶ Itaama vaiki hama ti pikiaataikiai ta mmannammanna yaagueeqama variaunnava. Vaa ta rikiaunnava. Ta titi nnabaiyauvaki variaunna suaivaki ta ti Udaanga Yisuu Kirisiiva variravaa ngieerama variaunnao. ⁷ Aa suai hama ti avuuvadiri inna teerama kiada ta kati innara yaagueeqama kutaavaivee kiaa kiada variaunnao. ⁸ Ta mmannammanna yaagueeqama variaunnaiya aa nnaba aayauvaa pikiaada ti Udaanga Yisuu Kirisiinna tasipama variaaraivaara ti yoketaino. ⁹ Ta aa nnaba aayauvaki variaunnao? Vara ta iyauvaa pikiaada inna tasipama variaunnao? Ta varida mmooriivaa iikio rikioo ivo ti teeno inna yoketaakiaiveeraivaara ta iida varida variaunnao. ¹⁰ Fai Yisuu Kirisiiva kieeta varira mmaataivau varioo ti yaparainara iinai ta mmuakiaaya inna avuuvau diaaravai. Ta mmatayaa variaunna suaivaki mmoori yoketaivaata mmoori maisaivaatama iikiaunnaivaara ivo ti yaparainai ta mmuaavai mmuaavai titi mmooriyauvaa irisaiyauvaa safuuma varaaraivaara ta inna avuuvau diaaravai. Itaama vaivaara ta mmooriivaa yaagueeqama iikio inna yoketaakiaiveeraivaara iikiaunnava.

Yisuuva putuuvaara ta Anutuuga seena tuanaaya variaunnao

¹¹ Ivaara ti Udaanga Anutuugaara aatuukiaunnaivaa vaa ta rikiaunnava. Ta ivaa rikiaunnaivaara iya yoketaama variateeraivaara ta yamaa kua yamaa kua tida gioonna kiaapuuya kiaa mmida variaunnao. Vaa ta variaunna aataruuvaa Anutuugo eeyaavai kooyaa too rikiaivai. Ngiingii yaata utiraivaki ngiengieetama na yoketaama variauvaa vaa kooyaa teeda rikiaavaivee kiauva. ¹² Ta itaa kua tida hama ta titi mannaka kiaunnaivaara kava ngiita ngii giaa ngii miaunnao. Hameetavee. Ngia tiyara mannaka kiaara aataruuvo kooyaa vakiaiveeraivaara ta itaa kua kiaunnao. Vaidi vooyaano ngiari mmooriyauvaa kooyaa teeda iraiyauvaara ngiari mannaka kiaavai. Iya aakiaiyauvaki vaira mmooriyauvaara hama iya mannaka kiaavai. Fai itaa kaiyaano ngii tikiai rikiaada ngia tiyara aikiooma sai kiateeraivaara ta itaama ngii giaa ngii miaunnao. ¹³ Iya tiyara kiaanoo: Yaata dunnayavee, kiaivo iya inna aikiooma kiaavai. Ta Anutuugaara mmooriivaa iikiaunnaivaara iya itaa kua kiaivo inna aikiooma kiaavai. Iya ti kiaanoo: Yoketaama yaata utuaayavee, kiaivo iya inna aikiooma kiaavai. Ta ngiiyaroo tida mmoori varaunnaivaara iya itaa kua kiaivo inna aikiooma kiaavai. ¹⁴ Yisuu Kirisiiva tiyara mmuduuya ruaivaara ta innara mmoori varaunnao. Vaa ta arinaima rikiaunnava. Mmuaa vaidivoono mmuakiaa gioonna kiaapuuyara putiravai. Putuduu ivaara mmuakiaaya teetama putiravai. ¹⁵ Ngia gioonna kiaapu vaa tupatupaa variravaa varaiya sa ngiingiiyara yaata utida variraida

ivo ngiiyara putuoo kava putuuvakidiri diitoovaara yaata utida variatee. Ngia itaama yaata utida innara variateeraivaara ivo mmuakiaayara putiravai.

¹⁶ Ivaara aa suai aavakidiri hama ta mmatayaa diaa gioonna kiaapuya roosiima mmatayaa diaiya ngiari iikiaa aataruuyauvaa teeda iyara maisayavee tida yoke-taayavee kiaravee. Nnaaru Yisuuva mmatayaa varuu suaivaki ta inna teeda mmuaikaraama innara yaata utida itaa kua tiravai. Aanna hama ta kava itaa kua kiaravai. ¹⁷ Gioonna kiaapu voovoono vaa Yisuu Kirisiinnaki variivoono ivo vaa karaasavai varivai. Ivo tauraa varii aataruuvo taika kiaikio rikioo ivo vaa karaasavai varivai. ¹⁸ Ii aataru ivaana Anutuuqoono iivai. Yisuu Kirisiiva putuuvaara hama ta mmannammanna Anutuuqaa nnammutuaaya variaunnaano. Ta inna seena tuanaaya variaunnaano. Ti seenaiya homo inna nnammutuaaya variayara ta iyara mmooriivaa iikiai iyaatama inna seena tuanaaya variateera mmooriivaa Anutuuqo ti mmivai. ¹⁹ Ivo Yisuu Kirisiinnaki varioo gioonna kiaapuuya inna seena tuanaaya variateeraivaara mmooriivaa iinno variravai. Iinno varioo iya mminnamminnaa maisaiyauvaa iri-saiyauvaa iya mminaraiyauvaara hama yaata utuoo variravai. Hama itaama yaata utirainno iya inna seena tuanaaya variateera mmoori aataruuvaa ti mmiravai.

²⁰ Itaama vaikiyai ta aanna ngii tasipama varida Yisuu Kirisiivaano ngiiyara ti tikiai ta inna kuaivaa ngii giaa ngii miaunnaano. Anutuuqo ariinoo yamaa kua ngiiita tinaraiivo tiikinaadiri ngiiita yamaa kua tiivai. Ngia Anutuuqaa nnammutuaaya vari-aiya hanigiada inna seena tuanaaya variateeraivaara ta yamaa kua yamaa kua tida ngii giaa ngii miaunnaano. Ta Yisuu Kirisiinna mmooriivaa varada inna yaata utiraivau-giataama yamaa kua yamaa kua tida ngii giaa ngii miaunnaano. ²¹ Anutuuqo tiyaroo tioo Yisuu Kirisiiva hama mminnamminnaa maisaatauvaa tuduu ti mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeravai. Yisuu Kirisiiva tiiki varino Anutuuqo safuuma variraivaa ti mminaraivaara inna tuduu ti mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeravai.

6

¹ Ta Anutuuqaa mmooriivaa inna tasipama iida varida yamaa kua yamaa kua tida ngii giaa ngii mida kiaunnaano: Anutuuqo kati ngiiyara yoketaama yaata utiraivaa vaa ngia varaivaa pikieevoora tida yoketaama haitatuuda tuqinnama variatee, kiaunnaano. ² Anutuuqo tii kuaivaa rikiaatee. Ivo tinoo:

Na ngiiyara yoketaavee kiau suaivaki
na ngii kuaivaa rikiauvai.
Na ngii vita yoketaivau yapau suaivaki
na ngii tasipama variauvaivee.

Anutuuqo itaa kua tiivai. Rikiaatee. Anutuuqo tiyara yoketaavee tii suaivo aanna ii suai ivovee. Ivo iya vita yoketaivau yapaanara tii suaivo aanna ii suai ivovee.

³ Ta Anutuuqaa mmoori iikiaunna aavaara sa vaidi voovoono too kiaivee: Maisa mmoorivaivee, kiaivee. Ta hama ivaudiri vaidi voovoono haruruaveera mmoorivai iikiaunnaano. ⁴ Hamavee. Ta Anutuuqaa mmooriivaa varada inna mmoori vareera vaidi tuanaaya variaunnaivaa kooyaa gioonna kiaapuuya vitaakiaunnava. Ta mmoori varada variaunnano ari vookara ari vookarai mmoori mmuaararaiyauvo tiisi nnikiai ta hama iyauvaara yaata utiraida rikiadaata mmannammanna yaagueeqararama iida variaunnaano. Mmamma mmuaararavoota maisa mmooriivootama tiisi nnikiai ta hama iyauvaara yaata utiraida rikiadaata mmannammanna yaagueeqama variaunnaano. ⁵ Iya ti ripiida oovi nnauvaki ti yapada tiisi nnida ti ututuuma kiada ti koonnakaannama kiada ti ruputiravai. Ti ruputida kaayau mmoori hama ta yopeema iikiaraiyauvaa ti mmuduu hama ta vuru vaidi hama ta yeenna nneeravai. ⁶ Iya ti itauduaata ta mmannammanna yoketa yoketau mmoori aataruuyauvaa iida varida ta arinaima teeda rikiaanna tinniivaa varada hama ta makee tuduu ti nnannatooduu ta tirooma yoketaama varida gioonna kiaapuuya tasipama mmoori aataruuyauvaa ta

iida variravai. Ta itaama varida ta Anutuugaa mmoori vareera vaidi tuanaaya vari-
 aunnaivaa ta gioonna kiaapuuya vitairavai. Mmannasa Yoketaivoono ti tasipooduu
 ta itaama iya vitaida ta kutaa tuanaa iyara mmuduuya rida iya vitairavai. ⁷ Ta kua
 kutaivaa tida iya vitaakiaannaduu Anutuugaa yaagueeqaivo ti tasipooduu ta mmoori
 varada iya vitairavai. Anutuugo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa vaa ruga kiaikiai
 ta safuuma variaunnaivaara rapira vaidiivo suru okoovaa hiri apu kioo vairavaa
 roosiima ta dida vakiaunnaano. ⁸ Gioonna kiaapu vooyaano ti mannaka kiaani
 vooyaano tiyara maisayavee kiaavai. Vooyaano tiyara mmoori koonnama iikiaayavee
 kiaani vooyaano tiyara kiaano: Mmoori yoketaama iikiaayavee, kiaavai. Vooyaano
 tiyara yaata utida kiaano: Unnakua kiaa kiada kiaayavee, kiaa kiada hama tiyara
 yoketaakiaaniaata ta kua kutaivaa kiaunnavai. ⁹ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya vaa ti
 teeda rikiaiyaata vooyaano kiaano: Hama ta teeda rikiaunnavaivee, kiaavai. Vooy-
 aano maisa mmooriivaa ti mmuduu ta putidada rikiaadaata variaannaiya mo aanna
 ti taatee. Ta homo variaunnaano. Vooyaano ti rupertuaani hama ta putuaunnavai.
¹⁰ Ta ausa mmuaararavaa tasipama varidaataida mmannammanna sirigakiaunnaano.
 Ta hama mminnaatai vaidiyaano varida Anutuugaa mmayaaya yoketaivaa kaayau
 gioonna kiaapuuya kiaa mmiaunnani rikiaada yoketaama variaano. Ta mmanna haipu
 vaidiya hama ti mminnaataiyaanooda mmuakiaa mminnaa tuanaiyauvo ngiau aapu
 vaiyauvaa varaunnaano. Ta itaama varida Anutuugaa mmoori vareera vaidi tuanaaya
 variaunnaivaa kooyaa gioonna kiaapuuya vitaakiaunnaano.

¹¹ Ni seena tuanaa Koridii variayaso, ta tiiki vai kuaiyauvaa safuuma kooyaa ngii kiaa
 kookieema kiada ti ausa mmuduuya eeyaavai ngii mmiaunnavai. ¹² Ta ti ausa mmudu-
 uya mmira aataruuvaa hama puaisa utiraida ta ngii mmiaunnavai. Mo ngieenoo
 ngiingii ausa mmuduuya mmira aataruuvaa puaisa utida hama ti mmiaavai. ¹³ Ngia ni
 uru nnaakaraya roosiima variaivaara na ataa kua ngii giaa ngii minaravai. Ta ngiiyara
 iikiaunnaneema ngieeta itaama ngiingii ausa mmuduuya eeyaavai ti mmiatee.

Hama ausa hanigieeraiya sa iya tasipama mmoori varaatee

¹⁴ Sa vaa ausa hanigieeraiya hama ausa hanigieeraiya tasipama mmooriivaara
 kua yeena rau kiada mmuaakaraama varaatee. Dataama kioo safuuraivoota
 tomedairavootama mmuaavau nuunainno vainarannee? Hama yopeemavee.
 Dataama kioo mmeekiaivoota upisiivootama mmuaavau nuunainno vainarannee?
 Hama yopeemavee. ¹⁵ Dataama kioo Yisuu Kirisiivaata Sataangootama mmuaa
 tinnivai varaarannee? Hama yopeemavee. Dataama kioo vaa ausa hanigieeraivoota
 hama ausa hanigieeraivootama mmuaa ausa mmuaa tinnivai varaarannee? Hama
 yopeemavee. ¹⁶ Dataama kioo Anutuugaa nnau pinaivo unnakua anutuuyauvaa
 tasipama mmuaavau vainarannee? Hama yopeemavee. Hama ngia rikiaannee?
 Ti aakiaiyauvo Anutuugo tupatupaa variraivaa nnau yoketaayauvaivee. Ivaara
 Anutuugo ataa kua tunoo:

Na iya aakiaana hara kiee variee

iya tasipama nuainaravee.

Na iya Anutuugo varinai

iya ni gioonna kiaapuya variaaravee.

¹⁷ Anutuugo itaa kua kiaa kioo vo kuavai ataa kua tunoo:

Hama ausa hanigieeraiya ngia iya pikiada

ari voovau variatee.

Iya iira aataru mmoori mminnaiyauvaa

na ooqoo tiraiyauvaa

sa iya tasipama iikiatee.

Ngia itaama iikiai na ngii vitaanaravai.

¹⁸ Fai na ngii Gioova varinai

ngia ni naunna mmaapuya variaaravee.
 Neenoo mmuakiaa mminnaiyauvaa
 yaataree diraivoono itaa kua kiaunoo.
 Anutuuoqoono itaa kua tiravai.

7

¹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, ii kua kiaa teerama kioo kua iyauvo tiyara tiivaaraida nnikiai ta mmuakiaa mminnamminnaa maisaiyauvo ti mmammayaa vaiyauvaata ti aakiaana vaiyauvaatama oooqoo tida pikiaaravee. Nnikiai Anutuuoqaa kuaivaa rikiada inna mmemmaana vida yoketaama ari vookaraama varira aataruuvaa iida varida yaagueeqa gioonna kiaapu tuanaaya variaaravee.

Pauruusaa ausaivo kaayauma yoketairavai

² Tiiyara mmuduuya ruatee. Hama ta vaidi voovaara koonnama iikiaunnavai. Hama ta voovai maisa aataruuvaa iikiaunnano ivo koonnama varivai. Hama ta voovai unnakua unnakua kiaa kiada inna mminnaiyauvaa varaunnavai. ³ Hama na kumina kuaivaa ngiiki yapaanaraivaara itaa kua kiaunoo. Ta ngiiyara pinaama mmuduuya ruaunnaano. Vaa na tauraa ngii giaa ngii miauvai. Ta ngiiyara pinaama mmuduuya ruaunnaivaara ngia putikiai teetama ngii tasipama putuaaravai. Ngia varikiai teetama ngii tasipama variaaravai. ⁴ Na ngiiyara yaagueeqama yoketaayavee kiaunoo. Ngia yoketaama iikiaivaara na pinaama ngiiyara mannaka kiaunoo. Pinaa mmuaararavai tiiki vaikiainnaata hama na ivaara yaata utiraina ni ausaivo pinaama ari vookaraama yoketaikiai na ngiiyara pinaama kiee sirigakiaunoo.

⁵ Ta numa mmata Maketoniaa ivau varida hama vari hokobairama kiada varida rikiaannaduu airi airi tomeda iira aataruuyauvo ti suvuai kiooduu gioonna kiaapuyua tiita buaaru tuduu ti mmooriyauvaara ti ausaiyauvo ti mmuaarareeravai. ⁶ Ti mmuaararooduu too Anutuuoqo ausa mmuaarareeraiya tasipoo ausa nuufaivaa iya mmiraivoono ti tasipoo tiyara boo tioo ti seena ngiaammuu voovai Titiinna titooduu tiisi nriavai. ⁷ Hama ivo numa ti tasipama varuuvaara nnaasu ti yoketairavai. Ngia inna tasipama varuu mmayaaya yoketaivaa ti kiaa ti mmuuvaaatama ti yoketairavai. Ngia ni taaraivaara pinaama ratada varuu mmayaayaivaa ti kiaa ti mmioo ngia koonnama variaivaara pinaa ausa mmuaarareera mmayaayaivaatama ti kiaa ti mmioo ngia niyara mmuduuya rida niyara vaitutuura kuaivaa tuu mmayaayaivaatama ti kiaa ti mmiravai. Ivaara na rikiaaduu pinaama ni yoketairavai.

⁸ Na yanaivaa fafaarama ngii miaaduu ngia jaarida rikiooduu ngii ausaiyauvo mmuaararoovo inna aikioovai. Hama na itaama fafaara rauvaara ni ausaivo mmuaarareeravai. Kiisama ngii ausaiyauvo mmuaararoovaara na rikiaaduu ni ausaivo kiisama mmuaararama kioo pikieeravai. ⁹ Anna makee ni ausaivo yoketaivoo. Na yanaa yaagueeqaivaa fafaara raaduu ngia jaarida rikiooduu ngii ausaiyauvo mmuaararoovaara hama ni yoketaivoo. Ngia ngii ausaiyauvo mmuaararoovaara hanigiada yoketaama varuuvaara ni yoketaivoo. Hama teenoo maisama ngii iiravai. Ngia hanigiada yoketaama variateeraivaara Anutuuoqo uduu mmuaararoovo ngiisi vairavai. ¹⁰ Fai Anutuuoqoono ausa mmuaararavaa gioonna kiaapu voovai mmioo too hanigiano Anutuuoqo inna vitoo aataru yoketaivau yapa kino inna yoketainaravai. Hama ivo kava ausa mmuaararavaa yaata utinaravai. Fai gioonna kiaapu voovoono mmatayaa diaa mminnaivaara ausa mmuaararavaa varoonnonno hama hanigieerainno putuoo ikia aakiaana tupatupaa varinaravai. ¹¹ Ngii mmuaararoovaara Anutuuoqo uduu rikiada ngia arinaima rikiada kava yaagueeqararama kiada inna mmooriivaa iiravai. Itaida varida kuminayaa kua ngiiki vauvaa ngia kooyaa ngii seenaiya vitairavai. Vaa na rikiauvai. Mmuaararoovo ngiisi vauduu Anutuuoqaa nnutuuvo aduoo vauvaara ngii nnannateeravai. Mmuaararoovo ngiisi vauduu irisai maisaivo vauvaara ngia nnikiarairavai. Ngia tunoo: Niinoo ti toonnaata sa teeraa

roosiima ti taanarainnoo, kiaa kiada niyara yoketairavai. Ngia pinaama Anutuuqaara mmuduuya riravai. Ngia makee tuduu vaidi tomeda uuvaa ari irisaivaa mmiravai. Tomedaivo ngiiki vauvaa ngia kua tida safu saafuuma kioodoo rikioo hama kava ngiiki kuaivo vairavai.

¹² Ivaara na tauraa raa yanaivaa hama na tomeda uu vaidiivaani nnaasu reeravai. Hama na ivo inna tomeda uu vaidiivaaniaatama reeravai. Hameetavee. Ngia Anutuuqaa avuuvau tiyara mmuduuya ruaivo kooyaa vainai taateeraivaara na mmuakiaaya ngiini reeravai. ¹³ Ngia itaama varuuvaara ta rikiaannaduu ti yoketairavai.

Hama ta ivaara nnaasu ti yoketairavai. Ngia mmuakiaaya Titiinna tuqinnoduu rikioo inna ausaivo yoketauduu rikioo ivo numa ti kiaa ti mmuduu teeta rikiaannaduu ti yoketairavai. ¹⁴ Vaa na tauraa ngiyyara mannaka kiaa kiee inna kiaa mmiravai. Kiaa mmiaivaa ivo tooduu kaanaivo kutaa vauvaara hama ni mmamma maisairavai. Ta mmuakiaa suaiyauvaki ngiita kua kutaiyauvaa tiravai. Ta mmuaikaraama Titiinnaata ngiyyara mannaka kiaanna kuaivo kutaa kuavai. ¹⁵ Ivo ngiisi vuu suaivaki ngia mmuakiaaya makee tuduu inna kuaivaa rikiada innara aatuuda biribiriida innara tuqinnoovaara ivo ivaara yaata utuoo ngiyyara mmuduuya ruuvo vakia roo ngioo ngioo aanna makee pinaavai vainoo. ¹⁶ Na yaagueeqama ngiyyara kiaunoo: Fai ngia aikiooma mmuakiaa aataruvai iikiaravaivee, kiaa kiee na ivaara sirigakiaunoo.

8

Ausa hanigieeraiyaano sikauyauvaa kati vakiaa mmiaavai

¹ Ni seenayaso, Maketoniaa vau yoosinnaiyauvaki vaa ausa hanigieeraiya nuuna variraiyauvaki Anutuuqo kati iyara yoketaama yaata utuuvaara ta ngii giaa ngii mikiai rikiaatee. ² Mmuaararoo ari vookarayauvo iyasi ngioo iya iinno toduaata iya mmannammanna sirigama rada nnududuu pinaavai vauvaara kaayau sikauyauvaa Anutuuqaa mmooriivaara kati mmiravai. Iya hama mminnaatauya itaama kaayau sikauyauvaa Anutuuqaa mmooriivaara kati mmiravai. ³ Na rikieena na ngii giaa ngii miaunoo. Iyasi vau sikauyauvaa aikiooma kati mmiaaree kiaa kiada aikiooma kati iya mmi kiada kava vo sikauyauvaatama kati mmiravai. Ngiarinaidiri ngiari yaata utiraivaugiataama ⁴ yaagueeqama ti yaparaida tunoo: Tikiai Yutayaa gionna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyani yapeera sikauyauvaki teeta yapaaranee? tuduu rikiada ee-oo tuduu yapeeravai. ⁵ Ta yaata utida kiaannanoo: Iya hama yopeema yapaaravaivee, kiaa ta yaata utuaannaivau vauduu rikioo hayuuma itaama mmuuvaara ti yoke-tainoo. Iya tauraa ngiari mmamma mmuyai mmuakiaavai Udaanga Yisuu Kirisiinna mmi kiada nnaagiai Anutuuqo yaata utuuvaugiataama tiita ngiari mmamma mmuyai mmuakiaavai ti mmiravai. ⁶ Titiiva ii mmoori ivaa ngii tasipama toosa hara uuvaa ta yaagueeqama kiaa mmida kiaannanoo: Iyasi viee mmannammanna iya tasipama yaagueeqama varinai fai iya Yutayaiyara yoketaama yaata utida kati iyani vakiaa sikauyauvaa yapakio vioo taikaanaravaivee, tiravai. ⁷ Vaa ngia mmuakiaa aataruvai taa taika kiaavai. Ngia Anutuuqaa kutaavaivee kiaavo ngii kua tiraivootama ngii yaata vuatinniiyauvootama Anutuuqaa mmooriivaa ngii varaataikiai ngia yaagueeqama ivaara iikiaivootama tiyara mmuduuya riraivootama vaikiyai vaa ngia taa taika kiaavai. Ngia iyauvaa taa taika kiaaneema ngia kati yoketaama yaata utida kati sikau mmira aataruuvaatama yaagueeqama iikiaaraivo inna yoketaavai.

⁸ Hama na ivaara yaagueeqama ngii tinai iikiateera itaa kua kiaunoo. Ausa hanigieera vooya ii mmoori ivaara iya yoketaikiai rikiada iikiaavai. Ivaara na ngii giaa ngii minai rikiada ngii iikiatana iikio rikioo ngiitama ngii mmuduuya riraivo kooyaa vainai ta taaraivaara na ngii giaa ngii miaunoo. ⁹ Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiyyara kati yoketaama yaata utiraivo vaivaa vaa ngia teeda rikiaavai. Ivo ari vookaraama yoketaa tuanaama variivoono ngiyyaroo tioo ivo tuoo kumina mmanna vaidivai mmata aavau

variravai. Ngia ari vookaraama yoketaama variateeraivaara ivo kumina mmanna vaidivai mmata aavau variravai.

¹⁰ Ii kua ivaara na neneeno yaata utuee ataa kua ngii giaa ngii minaravee. Ii tauraa taikoo nuanu ivaki ngia toosa hara uu mmooriivaa aanna iima taika kiaatee. Ngiengieenoo tauraa ngii ausaiyauvo diitooduu sikauyauvaa tauraa kati mmiravai.

¹¹ Inna aikioovai. Mmidada taika kiaatee. Toosa hara ngii iikiataikiai yaagueeqama iikiaivaa mmannammanna iida taika kiaatee. Ngiisi vai sikauyauvakidiri aikiooma iikiatee. ¹² Fai sikauyauvaa kati ngii miataino Anutuuoqo ngiisi vai sikauyauvaa too ngia miaa sikauyauvaatama too inna aikioovaivee tinaravai. Hama ngiisi sikauyauvo vaiyauvaa vaa Anutuuoqo taivai. Hama ivo ivaara yaata utuoo vo kuannaa kua tiivai.

¹³ Ngia pinaa mmooriivaa iida sikauyauvaa varada kati Yutayaiyani yapa kikiai iya iyauvaa varada kati variateeraivaara hama na ivaara kiaunoo. ¹⁴ Aa suai aavaki kaayau sikauyauvo ngiisi vaiyauvakidiri iya mmida ngieeta iyaatama mmuaakaraama variateeraivaara na kiaunoo. Kaayau sikauyauvo ngiisi vaiyauvakidiri hama sikaunnaata kiasa gionna kiaapuuya mmiaaraivo inna yoketaavai. Itaama vaino fai yapooma hama sikauyauvo ngiisi vainai rikiada kaayau sikauyauvo iyasi vaiyauvakidiri fai iya irisai kati ngii miaravai. Iyaata ngieetama itaama iida fai mmuaakaraama variaaravai.

¹⁵ Ivaara Anutuuoqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Gionna kiaapu voovono
yeennaivaa nnutuuvo menaivaa
kaayauma porooma roo yapooduu
hama innasi kaayauma suvairama kioo
aikiooma vairavai.
Gionna kiaapu voovono
kiisama porooma roo yapooduu
aikiooma innasiaata vairavaivee.
Kua fafaaraivoonoo itaa kua tiivai.

Titiivaata ari seenaivaitanaatama Koridii viravai

¹⁶ Anutuuoqoonoo tikio rikioo Titiiva ti roosiima ngii tasipama mmooriivaa inna iikiataivaara ta Anutuuoqaata kua yoketaivaa kiaunnaano. ¹⁷ Ngiisi vida sikauyauvaa varaateera mmooriivaa ta inna yaparakiannano rikioo inna aikioovaivee kiasa kioo ivo kava ariinoo ari yaata vuatinniivaudiri yaata utikio ngiisi kuataikio rikioo ngiisi kuanara iivai. ¹⁸ Vaa ausa hanigioo vaidi voovono Anutuuoqaara nuunaira nnau mmuakiaayauvaki nuainno varioo Yisuunna mmayaaya yoketaivaa gionna kiaapuuya kiasa mmiaa roo nuauduu inna nnutuuvo ngiau aapu vairavai. Ii vaidi ivo Titiinna tasipama vioo mmoori varaiveeraivaara ta inna titada variaunnaano.

¹⁹ Mmuduuya rida kati sikau mmiateera mmooriivaa ii vaidi ivo ti tasipama nuainno iikiaiveeraivaara gionna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya inna mmataama kieeravai. Ta ii mmoori ivaa yaagueeqama ti iikiataivaara gionna kiaapuuya kooyaa teekio ti Udaanga Anutuuoqaa nnutuuvo ngiau aapu vakiaiveeraivaara ta iikiaara iikiaunnaano.

²⁰ Kati mmira sikau kaayau vaiyauvaa ta varada koonnama yapakiai rikiada gionna kiaapuuya ivaara nunuraanurai tivoora kiasa ta ii aataru ivaara tuqinnama haitatuukiannano. ²¹ Hama ta Udaanga Anutuuoqaa avuuvau nnaasu safuuma sikaura haitatuura aataruuvaa iikiaunnaano. Anutuuoqaa avuuvaunnaata gionna kiaapuuya avuuyauvunnaatama ta safuuma sikaura haitatuura aataruuvaa ti iikiatainoo.

²² Ivaara ta vaa ausa hanigieera vaidi voovaata vaidiivaitana tasipama mmoori varaiveeraivaara inna kuaneera tida variaunnaano. Vaa ta airineetu inna iida taaree kiasa rikiaunnano ivo kutaa tuanaa vo mmoori vo mmooriivaa varaanaraivaara yaagueeqama iivai. Aanna makee ivo ngiyyara yaata utuoo tinoo: Fai iya iikiaaravaivee, kiasa kioo yaagueeqama ngiisi kuanaraivaara iinno varinoo. ²³ Titiinnara yaata utuatee. Ni vuai ni mmuaa mmoori vareeraivo ngiyyara ni tasipama mmoori

varaivai. Mo inna tasipama kuaaravaitanaara yaata utuatee. Ivaitana vaa ausa hanigieeraiya nuuna variraiyauvaki mmoori vara rada nookiaavo Yisuu Kirisiinna nnutuuvo vaa ngiau aapu vaivai. ²⁴ Itaama vainai idaara mmuduuya ruatee. Vaa ausa hanigieeraiya nuuna mmuakiaayauvaki variraiya ngia Titiivainnara itaama mmuduuya ruua kuaivaa kooyaa rikiaateeraivaara idaara mmuduuya ruatee. Fai ngia itaama iikio ta ngiiyara mannaka kiaunnaivo kooyaa vainai rikiaaravai.

9

Ngia Anutuuqaa gioonna kiaapuuyara kati mmira mmooriivaa iikiatee

¹ Vooyaano Anutuuqaa gioonna kiaapu Yerusareema variyaiyeni sikauyauvaa kati yapaiyauvaara vaa ngia rikiaavai. Mo hama na kava ivaara fafaara ree ngii giaa ngii minaravee. Vaa ngia rikiaavai. ² Ngieetama yapaaree kiaa iikiaivaa vaa na rikiaunoo. Vaa na Maketoniaa variaa gioonna kiaapuuyaata ngiiyara mannaka kiau kuaivaa ataa kua kiaunoo: Vaa ausa hanigieeraiya mmata Akaiyaivaki variyaiyeni sikau yapaaraivaara vaa ii vo nuanu taikoo ivaki mmuaanaa teerama kieeravaivee. Vaa na ngiiyara mannaka kiau kuaivaa itaa kua kiaunoo. Ngii yapaataikiai ngia yapaara iikiaani vo yoosinna vo yoosinna variaa kaayau vooyaano ii kua ivaa rikiaada iyaatama iya ausaiyauvo diitaikiai rikiaada yapaara iikiaavai. ³ Ta ngiiyara mannaka kiaunnaivo sa kuminayaa vakiaiveeraivaara aanna ti seena vardi taaravoomada ngiisi kuatera na tiee variaunoo. Na kiaanoo: Vaa iya mmuaanaa teerama kieeravaivee, kiaa kuaivo kaanaivo vakiaiveeraivaara na vardi taaravoomada ngiisi kuatera tiee variaunoo. ⁴ Fai Maketoniaa gioonna kiaapu vooyaano ti tasipama ngiisi vida teekiai hama ngia teerairama kikio ti mmamma maisainarainnoo. Vaa ta ngiiyara kiaannanoo: Vaa mmuaanaa teerama kieeravaivee, kiaanna kuaivo hama kaanaivo vaino ti mmamma maisainarainnoo. Ngiiitama ngii mmamma maisainarainnoo. ⁵ Taaravooma ido tauraannaadee kuaa ivaara inna na yaata utuauko yoketaavai. Na tauraa ni seena taaravooma idaa yaagueeqama kiee titanai iyannaadee ngiisi vida ngia kua kiaa teerama kiada kati mmira sikauyauvaa nuunama teerama yapaaraivaara kuaaravai. Iya itaama vida teerama yapa kikiai na ngiisi vino fai aikiooma vainaravai. Fai aikiooma vainai tee na tinara: Ngiiari yaata tinniyaadiri kati yapaavaivee. Hama iya yapaataikiainnaata vooyaano iya vuavikiaani teeda yapaavaivee, tinaravai.

⁶ Sa aa kua aavaara taunnu kiaatee. Arinaima rikiaatee. Gioonna kiaapu voovoono yeenna hauvaa kiisavai utiivo fai kaanaivaa kiisavai varaanaravai. Gioonna kiaapu voovoono yeenna hauvaa kaayauma utiivo fai kaanaivaa kaayauma varaanaravai. ⁷ Itaama vainai rikiaada ngiingii yaata utuaiyauvunugiataama ngia mmuaavai mmuaavai Anutuuqaa kati sikauyauvaa mmiatee. Hama ngii miatainainnaata mmi-aarainnoo. Vaidiiaano ngii vuavi tida mmiateera ngii tikiai rikiaada ngia ausa mmuaarareera tasipama mmi-aarainnoo. Ngiengieenoo yaata utida ngii ausa vuatin-niiyauvo yoketainai rikiaada kati mmiatee. Ngia itaama iikio rikioo Anutuuqo ngiiyara mmuduuya ruoo fai yoketainaravai. ⁸ Anutuuqo ngii variraiyauvaara aikiooma ngiiyara kati yaata utuoo ngiiyara yoketainai rikiaada ngia aikiooma variaaravai. Yoke-taama varikio ngii variraiyauvaara mminnaiyauvaa aikiooma ngii mioo oro hayuuma vooyauvaatama ngii minai varakio aikiooma ngiisi vainai fai ngii seenaiya tasipama vo mmoori vo mmooriivaa varaaree kiaa kiada teekio ngia ii mmoori ivaa iikiaara mminnaiyauvo aikiooma ngiisi vainaravai. Ngia itaama variateeraivaara Anutuuqo aikiooma ngii minaravai. ⁹ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Ivono hama mminnaatakiaiya
mminnaiyauvaa kati mmiivai.
Ari koovayakieema kati mmira aataruuvo
tupatupaa innaki vaivaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ¹⁰ Anutuuqo vaidi yeenna hau utiraiya yeenna hauyauvaa iya mmioo nneera yeennaiyauvaatama iya mmiivoono kati mmira aataru-uvo yeenna hauyauvaa roosiima ngii mikiai hau utikio uruoo ngioo vioo pinaa kioo iiraivo ngia kati mmira aataruuvaa roosiima vainaravai. Fai ngia itaama iikio kati mmira mminnaiyauvo ngiisi vainaravai. ¹¹ Anutuuqo ngii tasipama varinanai ngia yoketaama varidada teekio ngii seenaiya kati mmira aataruuvo kooyaa vainai teeda kati iya mmiaaraivaara ngia sikauyauvaa ti mmikiai ta iya mmikiai rikiada iya pinaama Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaaravai.

¹² Ngii seena ausa hanigieeraiya hama mminnaataiya ngia itaama kati mmira aataru-uvaava kaanaivo hama iyasi nnaasu vaivai. Kaayau gionna kiaapuuya mmannam-manna ivaara Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaivootama vaivai. ¹³ Fai ngia itaama kati mmiaivaara gionna kiaapu kaayauya ngiiyara kiaara: Vaa Anutuuqaara kutaavaivee kiaavaivee, kiaaravai. Ngia ngiingii avaiyauvakidiri ta Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa iikiaunnavaivee kiaivaa kaanaivo vaivaara iya Anutuuqaata kua yoke-taivaa kiaaravai. Ngia kaayau sikauyauvaa iyaata gionna kiaapu voonaa mmuaki-aayaatama kati mmiaivaara iya Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaaravai. ¹⁴ Itaama vainai pinaama Anutuuqo kati ngiiyara yoketaama yaata utiivaara iya ngiiyara yaaku varada varida ngiiyara pinaama mmuduuya ruaaravai. ¹⁵ Anutuuqo ari Mmaapuuvaa kati ti mmuuvaa nnikiai ta innaata kua tida kua yoketaivaa kiaaravee. Ivo itaama kati ti mmuuvo ari vookaraivai vaivaara hama yopeema ta ivaara kua kiaaravee.

10

Pauruuso ari mmooriivaara kooyaa tiravai

¹ Na Pauruuso neenoo yamaa kua yamaa kua tiee ataa kua ngii giaa ngii minaravee. Vooyaano niyara tunoo: Ivo ti tasipama varuu suaivaki pata kua tioo boo ikiee tira vaidivai variravaivee, tiravai. Vooyaano niyara tunoo: Ivo ngieera voopi varuu suaivaki yaagueeqa kua tioo avaikaraira vaidivai variravaivee, tiravai. Iya itaa kua tuu vaidiivo neenoo Yisuu Kirisiiva nuufa vaidivai tirooma aduoo varuneema na yamaa kua yamaa kua tiee ataa kua ngii giaa ngii minaravee. ² Ngia ee-oo tikiai na ngiisi viee fai hama na kua yaagueeqaivaa ngii tinaravai. Gionna kiaapu vooya tiyara kiaanoo: Mmatayaa diaa vaidiyaano mmatayaa diaa aataruuvaara mmoori iikiaanoo, kiaiya na aikiooma kua yaagueeqaivaa iya tinaravai. ³ Inna aikioo ta mmatayaa diai yaaridada hama ta mmatayaa diaa yaata utiraivaugiataama yaata utida yaagueeqama mmoori varaunnava. ⁴ Vaidi mmatayaa diai yaarapuaara iida varida ngiari suru veeva tipaa ganifaiyauvaa varada vida yoosinna yaagueeqama diraiyaata rapidada iya yaatara kiaavai. Ivaa roosiima ta Anutuuqaa mmooriivaa yaagueeqama iida varida hama ta mmatayaa diaa suru veeva tipaa ganifaiyauvaadiri iikiaunnava. Ta Anutuuqaa yaagueeqa ari vookaraivaadiri iikiaunnava. Ta ivaadiri iida maisa aataruuyauvo yaagueeqama diiyauvaa fai ta yaatara kikio taikaanaravai. ⁵ Unnakua unnakua kua kiada kooyaa ngiari kua mmi ngiari kua mmiira aataruuyauvaa ta yaatara kikio taikaanaravai. Gionna kiaapuuya Anutuuqaara arinaima rikiaa aataruuvaa vooyaano ngiariyara mannaka tida ivaa ataa rira aataruuvaa ta aikiooma ooqoo tikio taikaanaravai. Mmuakiaa yaata utiraiyauvaa ta adida pikiada Yisuu Kirisiinna aataruuvaara nnaasu yaata utida iikiaunnava. ⁶ Na kiau kuaivaa ngia arinaima rikiada ngii iikiatana iima taika kikiai ngiikidiri vooya ni kuaivaa rikiadaata yaataraiya ta irisai maisaivaa iya mmiaaraivaara terakiaunnano.

⁷ Ngia mmaanai kooyaa ngii avuuyauvunu vaiyauvaa nnaasu taavaivee. Ngii-ikidiri vaidi voovono ariyara yaata utuoo tinoo: Na Yisuu Kirisiinna vaidivai vari-aunoo, tiinne? Itaama yaata utii vaidiivo kava ariyara tuqinnama yaata utuoo rikiaivee. Hama ivo nnaasu Yisuu Kirisiinna vaidivai varivai. Teetaatama Yisuu

Kirisiinna vaidiya variaunnaano. ⁸ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ari mmooriivaara yaata utuoo nnutu varada iira yaagueueqaiavaa ti mmiravai. Ngia innara iidada koovayaida variateeraivaara ti mmiravai. Hama ta ngiiyara ooqoo tikiai ngia maisama variateeraivaara ti mmiravai. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva yaagueueqaiavaa itaama ti mmiivaara na pinaama titiyara mannaka kiauvaara hama na ni mmamma maisainoo. ⁹ Na yanaiyauvaa ngiini fafaarakiaaduu vuuyauvaa hama ngia iyauvaa yaarida aatuuki-ateeraivaara na fafaarairavai. ¹⁰ Gioonna kiaapu voovono fai tinara: Pauruuso yanaiyauvaa fafaaraikio tiisi nniyauvo avaikarai kuayauvai tiisi nniivai. Ivo numa ti tasipama varikiai rikiada ta taunnano muaraagai vaidivai varikio inna kuaivo mmanna kuavaivee, tinaravai. ¹¹ Fai itaa kua tinara vaidiivo arinaima rikiavee. Ta ngieeradii varida yanaiyauvaa fafaarakiaunnano kuaiyauvootama ta ngii tasipama varida iikiaraiyauvootama mmuaakaraivai vaivai. Hama ari vookaraivai vaivai.

¹² Gioonna kiaapu vooya itaama ngiariiyara ta yoketaayavee kiaa kiada ngiari nnutu-uyauvaa ngiau yapaaneema ta iya roosiima titiyara yaata utida variaunnaane? Ai mo hama iya ti roosiima mmuaakaraama variaavai. Iya ngiari variraivaugiataama varida ivaa teeda kiaano: Ta aikiooma variaunnaano, kiaiya hama tinni ruaaya iya kumi-maka tuanaaya variaavai. ¹³ Hama mo ta titiyara mannaka kiaunnaivo fai yaatarama vainaravai. Anutuuoqo ni mmoori varaateera ti mmataama kioo tuu mmooriivaa ta varada ivara nnaasu fai ta titiyara mannaka kiaravai. Ii mmoori ivaa ta iikiaannaivo vaa ngiisiaatama viravai. ¹⁴ Ta ngiisi kuaanna suaivaki Anutuuoqo tiyara atuu yapa kioovaa hama ta hederaida vida titiyara mannaka tiravai. Ta Anutuuoqo ti mmataama kioovaki toosa hara ngiisi vida Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miravai. ¹⁵ Anutuuoqo tiyara atuu yapa kioovaa hama ta vida hederaida ivaki vau mmooriyauvaa vooya uuyauvaara ta titiyara mannaka kiaunnava. Hameetavee. Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivo vakia roo vioo vioo pinaavai vakiaiveera ta faannaida varida ngiyyara mmoori varaunnava. Anutuuoqo atuu yapa kioovaa aakiaivaki ta mmoori varaunnaivo vakia roo vioo vioo pinaavai vainai ¹⁶ ta ngii pikiada vo mmata vo mmata variayasi vida mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmiaaravai. Ta itaama iida ari vo vaidi voovono tauraa vaa mmoori iivaki hama ta ivaki vida mmoori varada ivo vaa ii mmooriivaara titiyara mannaka kiaravai. ¹⁷ Ivaara Anutuuoqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapu voovono ariiyara mannaka tinaree kiaa sa ariiyara mannaka kiaivee. Udaanga Anutuuoqaa nnaasu mannaka kiaivee. Kua fafaaraivono itaa kua tiivai. ¹⁸ Udaanga Anutuuoqo vaidi voovaara inna aikiooma vari vaidivaivee tiivo inna Anutuuoqaa avuuvau yoketaa vaidivai varivai. Vaidi voovono arinaidiri ariiyara na yoketaa vaidivaivee tiivo Anutuuoqaa avuuvau hama yoketaivai varivai.

11

Pauruuso unnakua aposorooya yaatareeravai

¹ Na kiisama yaata duunaano kua tirayaama tinai rikiada sa ni reeroo reemmoo tiraida teeda rikiadaata tirooma variatee. Tirooma varida ni kuaivaa rikiaatee. ² Anutuuoqo ngii haitatuuma too kaayauma ngiyyara yoketairavaa roosiima na ngii haitatuuma tee kaayauma ngiyyara yoketaakiaunoo. Kiaatanna yoketaa tuanaa hama sabi nuairaivaa vaidiyya ngiaammuaui yoketaa voovai mmiaaraivaara kua kiaa teerama kieeraivaa roosiima na ngiyyara kua kiaa teerama kiee Yisuu Kirisiinna mmuaa tuanaivaa ngii mmataama kieeravai. ³ Na pinaama yaata utuaunoo. Yapaivo Evaanna iinno taanaree kiaa unnakua kiaa uvvaa roosiima vaidi vooya ngii unnakua kiaa ngii iida taaree kiaa tikiai ngia safuuma varida Yisuu Kirisiinnara yoketaama yaata

utiraivaa pikieevooraivaara na yaata utuauko ni mmuaararainoo. ⁴ Ta Yisuu Kirisiinnara kua kutaivaa ngii giaa ngii miaannaivaa roosiima ari vo vaidi voovoono Yisuunnayaadiri mmataama kioo unnakua vooyauvai ngii giaa ngii muduu rikiada ngia makee tuduu ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmida inna kuaivaara kutaavaivee tiravai. Ta Mmannasa Yoketaivaaraata Yisuunna mmayaaya yoketaivaaraatama ngii giaa ngii miaanna kuaivaa roosiima ari vo vaidi voovoono ari vo mmannasaivaaraata ari vo mmayaayaivaaraatama ngii giaa ngii muduu rikiada ngia makee tuduu ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmida inna kuaivaara kutaavaivee tiravai. Ngia itaama iikiaivaara na ngiiyara yaata utuauko ni mmuaararainoo.

⁵ Itaa kua tira vaidiiyara ngia ngii yoketaikiai ti aposorooyavee tiraiyara na yaata utuauko hama ni yaataraavai. ⁶ Na niniyara yaata utuauko kutaa ni tinniivo aikiooma kua oyaivaa varaikio ni avaivakidiri na kua oyaivaa kiauvo kiasa fannifaanniima kiauvai. Ni tinniivo aikiooma kua oyaivaa varaivaara mmuakiasa suai na nuaina variee ita ataama ngii giaa ngii miau suaiyauvaki vaa ta kooyaa ngii vitaakiaunnavaai.

⁷ Na mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaa suaiyauvaki hama na irisai mminnaiyauvaa vareeravai. Ngii nnutuuyauvo ngiau aapu vakiaiveeraivaara na adiee variee mmoori vareeravai. Na itaama iikiau aataruuvo koonnai aataruvai na iiravainnee? ⁸ Na ngii tasipama mmoori varee variaa suaivaki ngiari vooipinnaa vaa ausa hanigieeraiya sikauyauvaa ni miravai. Hama na iya mmoori varaivaara iya sikauyauvaa ni miravai. Na ngii tasipama mmoori varaivaara iya sikauyauvaa kati ni muduu na mmuara vareeraivaa roosiima iya sikauyauvaa varee ngii mmoori vareeravai. ⁹ Na ngii tasipama variaa suaivaki hama niisi vau mminnaiyauvaara hama na ngii yaparairavai. Maketoniaa varuu gionna kiaapu vaa ausa hanigiooyaano sikauyauvaa ni muduu na iyauvaadiri hama niisi vau mminnaiyauvaa vareeravai. Itaama hama na ngii yaparaira variaaneema fai yapooma mmuaikaraama hama na ngii yapara rinaravai. Na ngii yaparaino ngii mmuaarareevoora hama na ngii yapara rinaravai. ¹⁰ Yisuu Kirisiinna kua kutaivo ni aakiaivaki vaivaara na kua kutaavai ataa kua tiee ngii giaa ngii minaravee. Na itaama variee hama mminnaara ngii yaparairaina kati mmoori varaivaara na niniyara mannaka kiaunoo. Na itaama niniyara mannaka kiau kuaivaa Akaiya mmataivau variaa gionna kiaapuuya rikikio hama vaidi voovoono yopeema atau rinaravai. ¹¹ Mo na aaniira itaa kua kiaunnee? Hama na ngiiyara mmuduuya ruauvaaraina itaa kua kiaunnee? Hameetavee. Na ngiiyara mmuduuya ruauvaa Anutuugo vaa taivai.

¹² Vaidi vooya ngiariiyara ta aposorooyavee tira vaidiiya sa iya ngiariiyara mannaka tida kiatee: Ta Pauruusainna mmooriivaa iikiaaneema iikiaunnavaivee, kiatee. Sa iya itaa kua kiateraivaara fai na nini mmooriivaa na makee kati ngiiyara iikiauneema mmannammanna itavai iina nnaasu varinaravai. ¹³ Ii vaidi iya hama kua kutaa aposorooya variaavai. Unnakua aposorooya variaavai. Iya ngiari mmooriyyauvaara unnakua kiasa kiada ngiari vookaraama mmooriyyauvaa iida varida Yisuunnayaadiri yaadata rummua kiada kiaanoo: Ta Yisuu Kirisiinna aposoroo tuanaayavee, kiaavai. ¹⁴ Iya itaama iikiaivaara hama na nnikiaraakiaunoo. Mo Sataango ariinoo aikiooma aangeraa mmeekia teeraivaa hababainno mmooriivaa iivai. ¹⁵ Ivaara fai inna mmoori vareera vaidiiya safuuma varira vaidiiya roosiima mmooriyyauvaa iida kiaara: Ta safuuma mmoori vareera vaidiyavee, kiaaraivo inna hama nnikiaraakiateera kuavai. Iya taikeera suaivaki ngiari iikiaa mmooriyyauvaa irisai maisaiyauvaa fai safuuma ngiari varaaravai.

Pauruuso aposoroo vaidivoonora tuoo kaayau mmuaararoovaa vareeravai

¹⁶ Na tauraa kiau kua voovai na kava tinaravee. Sa gionna kiaapu voovoono niyara yaata utuoo kiaivee: Ivo yaata duuna vaidivaivee, kiaivee. Fai ngia itaa kua tida seeda mmooka hanigia ni miatee. Niiyara yoketaakiatee. Fai ngia niyara

yoketaikiai na kiisama niniyara mannaka tinaravo vainaravai. ¹⁷ Na itaa kua kiau kuaivaa hama Udaanga Yisuuvaano ni giaa ni mikiai kiaunoo. Yaata duunaano kua tirayaama na neneenoo kua kiaunoo. ¹⁸ Kaayau vaidiia ngiari mmoori mmatayaa diaa iiraiyauvaara ngiari mannaka kiaaneema na niniyara mannaka kiaunoo. ¹⁹ Ngia ngiingiiyara ta tinni yoketaayavee kiaa kiada koonnai kuaivaa ngii giaa ngii miayia kuaiyauvaara ngii yoketaikiai iya tasipama variaavai. ²⁰ Vooya ti mmoori varaateera ngii vitaaree kiaa kiada ngii mminnaiyauvunudiri mmuara aataruuvaa iima rada ngii unnakua unnakua kiaa rada ngia iikiainaaree kiaa ngii iida teeda ngiiyara nniki rakaida ngii yaata rudaada varikiai teeda rikiadaata inna aikioovaivee kiaa kiada variaavai. ²¹ Ngia itaama iikiavaara kua voovai na niniyara mmataama kiee kiaunoo: Ni mmama maisainoo. Ta ngii tasipama variaanna suaivaki ta muaraagama varidara tida hama yopeema itaama ngiiyara iiravaivee, kiaunoo.

Iya hama aatuuraida vo aataru voovaara ngiariyara mannaka tikiai mo neetama ivaara aikiooma niniyara mannaka tinaravai. Na itaa kua kiauvo yaata duunaira vaidiaano tirayaama na kiaunoo. ²² Iya ngiariyara ta Eporai kuaivaa kiaunnayavee kiaannee? Mo neeta Eporai kuaivaa kiau vaidivai. Iya ngiariyara ta Isarairaa vaidiyavee kiaannee? Mo neeta Isarairaa vaidivai. Iya ngiariyara ta Aparahaamaa oyaivakidiri diitaunnayavee kiaannee? Mo neeta Aparahaamaa oyaivakinnaa vaidivai. ²³ Iya Yisuu Kirisiinna mmoori varaa vaidiyannee? Mo na yaata duuna vaidiivaa roosiima ataa kua tinaravee. Na Yisuu Kirisiinna mmooriivaa varauvoono iya yaataravai. Na yaagueeqama kiee mmooriivaa varaivo na iya mmoori varaivaa yaatareeravai. Vaidiia na Yisuuuna mmoori varaivaara kiaa kiada oovi nnauvaki airineetu ni yapa kioodoo na varaivoono iya varuuyauvaa yaatareeravai. Vooyaano kaayauneetu ni ripuuduu vooyaano kaayauneetu ni ruputuduu na putueenana rikieennaata variravai. Na itaama variaivo iya itaama varuuvaa yaatareeravai. ²⁴ Yaaku saineetu Yutayaa vaidiia yeenaivaadiri ni ripiikivai vo vaidivai yuku yaaku taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana yuku saivai saivakidiri taarama taaramaneetu (39) vairavai. ²⁵ Roomaa vaidiia taaravoomaneetu buagaivaadiri ni ripiiravai. Mmuaaneetu vaidiia sikauyauvaadiri habati kiada ni riravai. Taaravoomaneetu siipaiyauvaki na variaaduu nnooriivo siipaiyauvaa rummua ruvuvarata kioodoo nnoori varaivau variravai. Vo suai ikiannaivaata heenaivaata vara kuainnama kiee na nnoori varaivau siipa sagaivau variaaduu sabisaabi ni varoo nuairavai. ²⁶ Makemakee na ngieera vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuaina variaa suaiyauvaki nnooriyauvo hainno ni ruputu fannifaannuuduu mmuara furai vaidiia ni ruputida ni mminnaiyauvaa mmuara varaaree kiaa uuduu ni seena Yutayaiya ni ruputuaara uuduu ngiari voopinnaiyaatama mmuaikaraama ni ruputuaara iiravai. Na nnau yoosinna pinaa aakiyauvaki nookiaaduu vaidiia ni mmaara kuaivaa tida ni ruputuaara uuduu na mmanna mmata hama vaidiaatauyauvunu nookiaaduu maisa aataruuvo niisi nnuduu ni putuatauduu na maisama nuaina variravai. Na siipaivaki karee nnoori pinaivau viee variaaduu nnooriivo ni ruputuataama uuduu gioonna kiaapuuya unnakua unnakua tida tunoo: Ti seenavaivee, kiaa kiada ni ruputuaara iiravai. ²⁷ Na pinaa mmooriivaa nniki vata vatama kiee yaagueeqama kiee varee airineetu na mmoori varee variee heenaiyauvaki hama na vuru vairavai. Vo suai vo suai ni yeenna rauduu ni nnoori rauduu airineetu hama ni yeennaatauduu hama ni nnaunnaatauduu hama ni uyira rairaatauduu na kati variravai. ²⁸ Itaama vauduaata vo yoosinna vo yoosinna vaa ausa hanigiada Anutuugaara nuunakiaiyara na haitatuunaraivaara mmuakiaa suai na iyara yaata utuauko ni mmuaararainoo. ²⁹ Fai gioonna kiaapu voovoono Anutuugaa aataruuvaara inna mmuaararano pinaama muaraagama varinai neeta innara boo tiee inna mmuaararavaa varaanaravai. Fai gioonna kiaapu voovoono haruruoo mminnamminnaa maisaivaa varano ni ausaivo pinaama mmuaararaanaravai.

³⁰ Fai na niniyara mannaka tinaree tiee na Anutuuga mmooriivaa varaukai ni nnammutuainya ni nnutuuvaa varadu yapa kiada niyara muaraagavaivee kiaivaara na niniyara mannaka tinaravai. ³¹ Udaanga Yisuunna Koonna Anutuugaara ta tupatupaa kiaunnao: Ivo yoketaavaivee, kiaunnaivoono arinaima too rikiaivai. Na itaa kua kiauvo hama na unnakua kiaunoo. ³² Na Damasakuusa variaa suaivaki kieeta vaidiivaa Ariteenna nnoonna vaidiivoono ari rapira ngiaammuauya titooduu sikau vagiaamunna keegiaiuvaki ni mmaara suriravai. ³³ Surida varuduu ni seenaiya vagiaamunna tabaangaidaadiri sookuya utua pinaa voovaki ni rummua kiada tapuka yenaivaa haru kiada utida mmaanai reemma kioodoo mmataivau tuma ruee na nene taivau viravai.

12

Pauruusoono ari avu tinniivo hanigiooduu toovaara tiravai

¹ Na yaata utuee rikiauko niniyara na mannaka tiraivo hama yoketaikio hama kaanaivo vaivai. Itaama vaikiainnaata na vootama kava niniyara mannaka kiaunoo. Ni variraivaara ngia arinaima teeda rikiaateeraivaara na niniyara mannaka kiaunoo. Aa kua aavaa na ngii giaa ngii minaravee. Na ni avu tinniivo hanigiooduu na tee rikiaa kuaivaatama Udaanga Yisuu Kirisiiva ivakidiri ni giaa ni muduu na tee rikiaa kuaivaatama ngii giaa ngii minai rikiaatee. ² Vaa na ausa hanigia kieve Yisuu Kirisiinna vaidivai variaaduu rikioo Anutuuga ni vitoo ngiau aapu aruoo tuanaivaki ni yapa kieeravai. Ii suai ivakidiri na yaaruauko nuanu yaakuuvaitana yukukidiri taarama taarama nuanuudo vaa taika kiaivai. Iqii suai ivaki na kooyaa ni mmammaivaata ngiau aapuuvaki viravainnee? Vara ni avu tinniivo hanigiooduu na taivaa roosiima ngiau aapuuvaki viravainnee? Hama na tauvai. Anutuugaono nnaasu taivai. ³ Na kava ngii giaa ngii minai rikiaatee. Vaa na tauvai. Anutuugaono ni vitoo ngiau aapu yoosinaivaa nnutuuvo Paratiisa ivaki ni yapa kieeravai. Na kava tinai rikiaatee. Na kutaa ngiau aapuuvaki viravainnee? Vara ni avu tinniivo hanigiooduu na taivaa roosiima ngiau aapuuvaki viravainnee? Hama na tauvaivee. Anutuugaono nnaasu taivaivee. ⁴ Na ngiau aapuuvaki viee ari vookarau kuaivaa hama yopeema kooyaa tinara kuaivaa na rikieeravai. Hama yopeema vaidiivo rikioo kiataira kuavai na rikieeravai. ⁵ Na itaama ngiau aapu viee taivaara fai na aikiooma niniyara mannaka tinaravai. Fai hama na nene iikiauvaara niniyara mannaka tinaravai. Hama aaniivaara na niniyara mannaka tinaravai. Na Anutuuga mmooriivaa varaukai ni nnammutuainya ni nnutuuvaa varadu kiaivaara nnaasu fai na niniyara mannaka tinaravai. ⁶ Kutaa na niniyara mannaka tinaree tiee na kua kutaivaa ngii giaa ngii minaraivaara hama na yaata duuna vaidivai variauvai. Gioonna kiaapuuya safuuma na iikiauvaava teeda na kua kiauvaava rikiada na iikiauvaugiataama na kua kiauvaugiataama safuuma niyara yaata utuateeraivaara na hama niniyara mannaka tinaravai.

⁷ Na ari vookara ari vookariyauvaa tauvaara na niniyara nnoonnavaivee kiataavai. Anutuugaono sa na itaa kua kiaiveeraivaara mmamma nniitareera maisauvo niyaa vauvaara ee-oo tiravai. Ii nniitareera maisa ivaa Sataango ni mmammaivau yapa kioodoo vaududuu na hama niniyara mannaka tinaraivaara Anutuuga avaiavaura niisi vairavai. Vauvo mmannammanna homo niisi vainoo. ⁸ Na taaravoomaneetu Udaanga Yisuu Kirisiinnaata kua tiee yaaku varee mmuaararoovaa niyaadiri rugaiveeraivaara na yaaku vareeravai. ⁹ Yaaku varaaduu ivo sai ni tunoo: Na i tasipama variee aiyara kati yoketaama yaata utuee varinai a aikiooma varinaravai. A muaraagama varianna suaivaki na yaagueeqama i tasipama varino ni yaagueeqaivaa kaanaivo kooyaa vainaraivaara na itaa kua kiaunoo. Ivo itaa kua tuuvaara mmuaararavai niisi vaiki ai na muaraagama variauvaa na niniyara mannaka tiee

sirigakiaunoo. Yisuu Kirisiinna yaagueeqaivo niyaa rummua apu kioo vainno ni tuqin-nanai na ivaa rikiaanaraivaara na niniyara mannaka tiee sirigakiaunoo. ¹⁰ Na Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivoonora tiee na ni mmammaivo muaraagaikiainnaata variaukai iya maisa kua ni kiaani na variauko ni mmuaararaiyai iya ni ruputida itaida variaavo ari vookara ari vookarai mmuaararaiyauvo niisi vaikiainnaata na inna aikioovaivee kiaa kiee yoketaama variauvai. Na ni mmammaivo muaraagaikiainnaata variauvai suaivaki na yaagueeqama variauvaara na itaa kua kiaunoo.

Koridii variayara Pauruuso pinaama yaata utuoo tiravai

¹¹ Ngieenoo niyara mannaka kiataavai vaikiainnaata na neneenoo niniyara man-naka kiauvo inna yaata duunaano tirayaama na kiauvasi. Ngieenoo hama niyara mannaka kiaivaara na itaa kua kiauvasi. Na kutaa kumina vaidivai variaukai rikiada ngia vo vaidi vooyara ngii yoketaikai ti aposorooyavee kiaya na yaata utuauvai hama iya ni yaataraavai. ¹² Aposoroo tuantaiya iira mmooriyauvaa na ngii nuuna aaki-aiyauvasi yaaagueeqama kiee iikiaaduu rikiada ngia tooduu kooyaa vairavai. Na Anutuuga mmoori ari vookara ari vookarau yoketauyauvaa iikiaaduu ngii avuuyau-vunu diitoduu ngia tooduu kooyaa vairavai. ¹³ Ngia aaniira ngiari voopinna voopin-naaya Anutuuga nuunama variraiyauvaara yaata utida kiaanoo: Ti yaataraavaivee, kianne? Mo na iya tasipama mmoori varaa suaivaki iya sikauyauvaa ni muduu na vareeravai. Na ngii tasipama mmoori varaa suaivaki hama na ngii sikauyauvaa varaivaara ngia itaa kua kianne? Boo, na hama ngii yaparakiavaara na koonnama iiravainnee? Sa ivaara yaata utiraida ngii ausaiyauvaa ni miatee.

¹⁴ Na taaraneeu ngiisi viee aanna na taaravoomaneetuuvau ngiisi kuanara teer-ataaraina variaunoo. Fai na ngiisi viee mminnaara ngii yaparaino ngii mmuaara-reevoora hama na ngii yaparainaravai. Hama na ngii sikauyauvaa varaanaraivaara mmoori varauvai. Ngia yoketaama variateeraivaara na mmoori varauvai. Mo kutaa kuavai. Hama nnaakaraiya mmoori varada sikau mminnaiyauvaa varada ngiari kaano kooya mmiaavai. Ngiari kaano kooyaano mmoori varada sikau yeenna mmin-namminnaiyauvaa ngiari nnaakaraiya mmiaavai. ¹⁵ Ngia ausa hanigiada yoketaama variateeraivaara na niisi vai mminnaa mmuakiaayauvai kati ngiiyara ni yoketaivaara kagaari kiee ni variraivaatama ngiiyara yapaanaraivo inna ni yoketaunoo. Fai na itaama iina ngiiyara pinaama mmuduuya rinai ngia irisai kiisama niyara mmuduuya ruaarannee?

¹⁶ Inna aikioo itaama vaikai vaa ngia rikiaavai. Na ngiisi kuaa suaivaki hama na mminnaiyauvaara ngii yaparakiavaara hama ngii mmuaarareeravai. Mo vooyaano kiaanoo: Ivo ti unnakua kiaa kioo ti iinno taanaree kiaa kioo ta sikauyauvaa yapaateera tiravaivee, kiaavai. ¹⁷ Ai mo dataama na itaama iiravainnee? Na vaidi vooya ngiisi titaaduu vuuyaano ngii unnakua kiaa kiada itaama iiravainnee? ¹⁸ Mo na yamaa kua yamaa kua Titiinna kiaaduu ngiisi viravai. Na inna seena vaidi ausa hanigioo voovaatama inna tasipama titaaduu viravai. Mo Titiiva ngiisidiri ngii unnakua kiaa kioo mminnaiyauvaa vareeravainnee? Hameetavee. Neeta ivootama mmuaa ausa mmuaa vuatinnivai varada mmuaavaugiataama mmoori vareeravai.

¹⁹ Ti seena ta ngiiyara mmuduuya ruaunnaiyaso, ta yanaivau fafaara raanna kuaivaara ngia yaata utida tunoo: Ti avuuyauvunu ngiariyaroo tida itaa kua ki-aavaivee, kiaa ngia yaata utuaannee? Ai hameetavee. Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ivo tiine tiineema nnaasu ta kuavai tida Anutuuga avuuvau mmuakiaa mmoorivai ta iikiaunnaiyauvaa ta ngiiyaroo tida iikiaunnavai. Ngia yoketaama varia rada vidada nnaagiai ngia yaagueeqama variaaraivaara ta iikiaunnavai. ²⁰ Ngia yoketaama variaaraivaara ni taatainai na ngiisi viee ngii teenai ngia koonnama ari vookaraama varivoora na pinaama yaata utuauvai ni pirisainoo. Na ngiisi viee ngii tasipama yoketaama varinaraivaara na ni ngii taatainai na ngiisi viee ngii tee ngii tino ngii

maisaivoora na pinaama yaata utuauko ni pirisainoo. Na ngiisi viee ngii teenai rikiada ngia ngiingiita ngiingiita buaaru tida varida ngiingii yaatara ngiingii yaatara kiaivaara ngii nnannateenai varida ngiingiiyara ngiingiiyara nnaasu yaata utuaar-avai. Yaata utida varida ngiingii seenaiyayaadiri koonnama yaata utida unnakua tida varida iyara murumuru tida varida ngiingiiyara mannaka tida koonnakaannama varivoora na pinaama yaata utuauko ni pirisainoo. ²¹ Fai na kava ngiisi vino Udaanga Anutuuqo ni tinai ngii avuuyauvunu ni mmamma maisaivoora na pinaama yaata utuauko ni pirisainoo. Ngiikidiri vooyaano nnaaru mminnamminnaa maisaiyauvaa varaiya homo maisama yaata utida sabi nuaida ngiari mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida makemakee sabi nuaira aataruuvaa iida varida ngiari yaata utiraiyauvunugiataama nnaasu varida hama ii aataru iyauvaara yaata utida mmooka hanigia mmida variayara na yaata utuaunoo. Na ngiisi viee iya teeno ni ausaivo kaayauma ni mmuaarareevoora na pinaama yaata utuauko ni pirisainoo.

13

Pauruuso nnaagiai kua tioo yaagueeqama variateera tiravai

¹ Na taaraneetu ngiisi viee aanna na taaravoomaneetuuvau ngiisi kuanara iiki-aunoo. Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: A kua pinaana vaidiiavaa yapaanaree tiee taaramannee taaravooma vaidiido vaa ivo tomeda iivaa taidaatama vitee kieve inna yaparakianee. Kua fafaaraivo itaa kua tiivai. ² Ngia nnaaru mminnamminnaa maisaiyauvaa varooyaatama ngia mmuakiaa voonaatama na taaraneetu ngiisi kuaa suaivaki ngii giaa ngii miaa kuaivaa aanna na ngieeradiri variee kava ngii giaa ngii miee ataa kua tinai rikiaatee. Fai na kava ngiisi viee ngii mminnamminnaa maisaiyauvaara ngii tinai rikiada ngiikidiri tomeda iikiyaiya fai kutaa irisai maisaiyauvaa varaaravaivee. ³ Fai na itaama iino rikioo Yisuu Kirisiiva ni giaa ni mikiai na kua kiauvo kooyaa vainaravai. Yisuu Kirisiiva ngii mminnamminnaa maisaiyauvaara safuuma irisaiyauvaa ngii minaree tuoo hama muaraagama iinno ngii mivai. Ngii nuuna aakiyaiyauvaki yaagueeqama iinno varivai. ⁴ Kutaa nnaaru ivo vaidivai varioo muaraagama uduu rikiada iya yatari sagaivau inna haara kieeravai. Aanna makee Anutuuqaa yaagueeqaivaura hara kioo varinoo. Teeta ivo tiiki vari vaidiyara tida mmuaikaraama muaraagama variaunnaano. Aanna ta inna tasipama Anutuuqaa yaagueeqaivaura hara kiada varida ngiyyara mmooriivaa iikiaaravai.

⁵ Ngia ngiingii aakiyaiyauvaki tuqinnama taatee. Ngia Anutuuqaa kutaavaivee kiaa aataruuvaua ngia hara kiada variaannee? Tuqinnama ngiingiiyara yaata utida rikiaatee. Mo vaa ngia rikiaavai. Yisuu Kirisiiva ngii aakiyaiyauvaki varinoo. Mo vara ngia ngii aakiyaiyauvaki taavo hama variinne? Vara ngia kati unnakua kiaa kiada kutaavaivee kiaannee? ⁶ Fai ngia ngiingii aakiyaiyauvaki itaama teekio too Yisuu Kirisiiva kutaa varinai ta inna mmooriivaa kutaa varaunnaivaa kaanaivo kooyaa vainai ngia ivaa taaraivaara ta yaata utuaunnaano. ⁷ Sa ngia koonnama variateeraivaara ta Anutuuqaata kua tida yaaku varaunnaano. Ti mmooriivaa kaanaivo kooyaa vainaraivaara hama ta itaama yaaku varaunnaano. Ngiikidiri vooyaano kiaanoo: Iya mmooriivo fanniinaravee, kianaata ngia safuuma variateeraivaara ta Anutuuqaata kua tida yaaku varaunnaano. ⁸ Hama yopeema ta vo aataru vo aataruuvadiri iida kua kutaa aataruuvaa uuda rammuaaravai. Ta kua kutaa aataruuvaa nnaasu iida variaaravai. ⁹ Ta muaraagama variaunnani ngia yaagueeqama variaivaara ti yoketainoo. Ngia Anutuuqaa aataruuvaa iidada arinaima teeda koovayama kiada variateeraivaara ta yaaku varaunnaano. ¹⁰ Ivaara na ngieeradiri variee aa kua aayauvaa fafaarakiaunoo. Ngia koonnama variaivaara na ngiisi viee Udaanga Yisuu Kirisiiva ni tikiai na inna yaagueeqaivaura ngii tino ngii ausa mmuaarareevoora na ngieeradiri variee aa kua aayauvaa fafaarakiaunoo. Yisuu Kirisiiva ni tikiai na inna yaagueeqaivaura kiau

kuaiavaa na kiauvai. Na hama ngia Anutuuqaa aataruuvaa pikiaateera kuavai kiauvai. Ngia inna aataruuvaa iidada koovayaida variateera kuavai na kiauvai.

¹¹ Ni seenayaso, ni kua nnaagiaivaa na tinai rikiaatee. Yoketaama variatee. Ngia Anutuuqaa aataruuvaa iidada arinaima koovayaida variaaraivaara yaagueeqama mmoori varaatee. Na ngii giaa ngii miao kuaiyauvaa arinaima rikiaatee. Ngiingiiyara ngiingiiyara mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada ausa nuufa tasipama variatee. Fai ngia itaama iikio Anutuuqo mmuduuya rira ausa nuufa nakaaraivoono ngii tasipama varinaravai.

¹² Ngia ngiingii seenaiya yaaku rumisida iyara yoketaakiatee.

¹³ Anutuuqaa gioonna kiaapu aavakinnaa mmuakiaaya ngiiyara yaata utida boo kiaavai.

¹⁴ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivootama Anutuuqaa mmuduuya riraivootama Mmannasa Yoketaivo ngii aakiaiyauvaki varikiai vaa ngia ivaara arinaima rikiaivootama mmuakiaaya ngii tasipama vakiaivee.

Pauruusoono aa yanaa aavaa Garatiaa varuuyani reeravai

Vaidiyya Yisuunna mmayaaya yoketaivaa kiaa kookieeda ngiari voopinnaiya kiaa mmida iya maavee tiki ai nnida kuaivaa arinaima rikiada yoketaama variateeraivaara kiaa kookieeravai. Ii gionna kiaapu iya inna hama Yutayaayavee. Iya ngiari voopinnaayavee. Iya ataama yaata utida tunoo: Mo fai vaidiivo Musiiva mmaanna tuu aataruuvaa iinnonno ivaudiri tupatupaa yoketaama variraivaa varaanaravaivee, tuuvaara Pauruuso tunoo: Inna hama kutaa kuavai ngia yaata utuaano. Vaidi voovoono kati yoketaama variraivaa varaanaraivaara Yisuunnara kutaavaivee tiivaara fai ivo tupatupaa variraivaa varaanaravaivee. Ii aataru ivaa iikiaya fai safuuma Anutuuqaa tasipama yoketaama variaaravaivee.

Pauruuso itaa kua tuuvaara Garatiaa varuu ausa hanigioo vooyaano ooqoo tida tunoo: Aikiooma Musiiva mmaanna tuuvaudiriaatama iida Anutuuqaa tasipama safuuma variravaivee, tiravai. Iya itaa kua unnakua tuuvaara vooyaano kumimakama yaata utida koonnama variravai. Iya kua kutaivaa rikiada yoketaama variateeraivaara Pauruuso aa yanaa aavaa Garatiaa ausa hanigiooyani fafaara reeravai.

¹ Na Pauruusoono aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Na kua vatee nuaira aposoro vaidivai variaunoo. Hama vaidi vooyaano kuaivaa ni giaa ni muduu na vatee nuairavai. Yisuu Kirisiivaatama ti Napoova Anutuuqo inna tuduu putuuvakidiri diitoovootama kuaivaa ni giaa ni muduu na mmooriivaa vareeravai. ² Gionna kiaapu vaa ausa hanigia kiada ni tasipama variayaatama ngiiyara yaata utida kiaani tee na aa yanaa aavaa ngia vaa ausa hanigia kiada Garatiaa mmataivau variaya ngiini fafaarakiaunoo.

³ Ti Napoova Anutuuqoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo.

⁴ Ti Napoova Anutuuqo yaata utuuvugiataama Yisuu Kirisiiva ti mminnamminnaa maisaiyauvaara ee-oo tioo putiravai. Aa suai aavaki gionna kiaapuuya maisama variavakidiri Yisuuva ti vitoo yoketaivau yapaanaraivaara putiravai. ⁵ Anutuuqaa nnutuuvo tupatupaa ngiau aapu vakiaivee. Kua kutaa.

Yisuunna mmayaaya yoketaa mmuaa tuanaavai vainoo

⁶ Yisuu Kirisiiva kati ngiiyara yoketaama yaata utiivaara Anutuuqo ngii maavee tiravai. Ngia makee tiki ai ari vo mmayaaya yoketaa voovai rikiaaraivaara Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa pikiada kuaavai. Na ivaara pinaama nnikiaraakiaunoo.

⁷ Hama ari vo mmayaaya yoketaa voovai vainoo. Gionna kiaapu vooyaano Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivo hakuatarama ari voovugiataama vakiaiveeraivaara ari vookarai kua yoketaivaa ngii giaa ngii mmiaavo ngii ausaiyauvo mmuaararavai.

⁸ Ta tauraa ngii giaa ngii miaanna mmayaaya yoketaivaa fai tiikidiri voovoononnee vara ngiau aapuuvakidiri tii aangeraa voovoono hama ivaa roosiima ngii giaa ngii mirainno ari vookarai kuavai ngii giaa ngii mino too Anutuuqo tino rikioo ikia aakiaivaki kuanaravai. ⁹ Vaa ta ivaara tauraa ngii giaa ngii miravai. Aanna na kava ngii giaa ngii miaunoo. Ngia tauraa rikiada varaa mmayaaya yoketaivaa fai gionna kiaapu voovoono hama ivaa roosiima ngii giaa ngii mirainno ari vookarai kuaivaa ngii giaa ngii mino too fai Anutuuqo tino rikioo ikia aakiaivaki kuanaravai.

¹⁰ Mo na itaa kua kiauvaara yaata utuatee. Vaidiyya niyara yoketaavee kiaaraivaara na itaa kua kiaunnee? Vara Anutuuqoono niyara kua yoketaivaa tinarivaara na itaa kua kiaunnee? Mo Anutuuqo niyara kua yoketaivaa tinarivaara na itaa kua

kiaunoo. Vaidiyya niyyara mannaka kiateeraivaara na itaa kua kiaunnee? Vaidiyya niyyara mannaka kiateeraivaara na mmoori varautiri. Na hama Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivai variautirivee.

Pauruusaa Anutuuqo aposoroo vaidivai mmataama kieeravai

¹¹ Ni seenayaso, nnikiai na aqaa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Kua mmayaaya yoketaivaa na ngii giaa ngii miaivo hama vaidiyyaano tira kuavai. ¹² Hama vaidi voovoono ivaa ni giaa ni muduu na rikieeravai. Hama vaidi voovoono ivaa ni giaa ni minaraivaara ni vita vitairavai. Hameetavee. Yisuu Kirisiiva ariinoo kooyaa ni giaa ni mioo ni vitairavai.

¹³ Vaa ngia rikiaavai. Gioonna kiaapu Yutayaiya ngiari Anutuuqaara uu aataruuvaa neeta iiravai. Na iina variee gioonna kiaapu Anutuuqaara vaa ausa hanigiooyara hama na boo tiraina na iya rupu tu raubiriinai iya Anutuuqaara uu aataruuvo taikaiveeraivaara na maisa mmooriivaa iya iiravai. ¹⁴ Ti taato nnaakukiaiya tupatupaa uu aataruuvaa na yaagueeqama kiee iikiaivaara ni mmuaa vayanaiya na yaatara kiee Yutayaiya ngiari Anutuuqaara uu aataruuvaa yaagueeqama iiravai.

¹⁵ Ni noonna ausaivakidiri hama na kooyaa variaa suaivaki Anutuuqo ni mmataama kieeravai. Ivo kati niyyara yoketaama yaata utuoo na inna mmooriivaa iinaraivaara ni maavee tiravai. ¹⁶ Na ngiari vooinnaiya Yisuunna mmayaaya yoketaivaa kiaa mmiaiveeraivaara Anutuuqo ari Mmaapuuvaa kooyaa ni vitairavai. Iva kooyaa ni vitau suaivaki hama na vaidiyyasi viee iyaata kua tiee vo kuavaara iya yaparairavai. ¹⁷ Hama na Yerusareema viee ni tauraa varuu aposorooyaata kua tiee vo kuavaara iya yaparairavai. Hameetavee. Na safuuma viee mmanna mmataivaa nnutuuvo Arapiaa ivaki hara kiee kiisa suai variee kava vara ranee Damasakuusa nniravai. ¹⁸ Na ivaki hara kiee variaaduu nuanu taaravooma taika kioodoo na Yerusareema viee Petorooso ivaki varuuvaasidiri kuaivaa rikiaanara ivaki variaaduu yaakuuvaitana yuku sai suaivai taikeeravai. ¹⁹ Hama na sai aposorooya teeravai. Na ti Udaanga Yisuu Kirisiinna kataivaa Yakoopaa nnaasu teeravai. ²⁰ Aa na fafaara rau kua aavo kutaa kuavai vainoo. Hama na unnakuavai kiaunoo. Anutuuqaa avuuvaidiri na kua kutaavai kiaunoo.

²¹ Nnaagiai na mmataivaitana nnutuuvaitana Suriaa Kirikiaa mmataivaitanaki viravai. ²² Na itaama varia ree nookiaa suaivaki Yutayaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigiada Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tuuya kati na nookiaa kuaivaa rikiada hama ni teeravai. ²³ Gioonna kiaapu vooyaano iya tunoo: Yisuunnara kutaavaivee tira aataruuvo eeyaara taikaiveera ii vaidi ivo tauraa ti rupu tuoo maisa mmooriivaa tiyyara iiravai. Mo aanna makee ta taunnano ii vaidi ivoonoono Yisuunna kua mmayaaya yoketaivaa kiaa mmiaa roo nuainoo, tuduu ivaa nnaasu rikiada ²⁴ niyyara Anutuuqaata kua yoketaivaa tiravai.

2

Pauruuso ngiari vo aposorooyaata kua tiravai

¹ Nnaagiai nuanu yaakuuvaitana yukukidiri taarama taarama taika kioodoo na kava Yerusareema kuaaduu Panapaaso ni tasipama viravai. Ta vida vaidi Titiinnaata vitada viravai. ² Anutuuqoono ni tuduu na viravai. Na viee viee oro ivaki hara kiee variee ivaki varuu kieetaiya vitee iya tasipama oro vo kammu voovau variee Yisuunna mmayaaya yoketaivaa na ngiari vooinnaiya kiaa mmiaa ree nookiaa kuaivaa kooyaa iya kiaa mmiravai. Ni mmoori tauraa na iikiyaiyauvoota nnaagiai iinaraiyauvootama kuminayaa vaivoora na kooyaa iya kiaa mmiravai. ³ Titiiva ni tasipama varuu vaidiivo Ereengaa vaidivai varuduata hama vaidi vooyaano inna mmammaivaa hatokaateeraivaara ti tarikua tiravai. ⁴ Vaidi vooyaano unnakua kiaa tunoo: Ta ngii seenayavee, kiaa kiada ti tasipama varuuya inna mmammaivaa hatokaaree kiaa iidada hama

hatokeeravai. Ii vaidi iyaano ta Yisuu Kirisiinna aataruuvau varida iikiaannaivaa taaree kiaa unnakua unnakua kiaa rada ta iikiaanna aataruuvaa teeda ngiari kieetaiya kiaa mmiaaraivaara teeravai. Hama mmaanna tuu aataruuvo mmannamma ti ravaatau utuduu ta Yisunna aataruuvau kati tete yaata utuaannaivau viravai. Iya mmaanna tuu aataruuvaadiri ti ravaatau utuaaraivaara iya itaama iiravai. ⁵ Yisuu Kirisiinna mmayaayaivo yaagueeqama kutaavai vainai rikiada ngia yoketaama variateeraivaara ta hama iya kuaivaa rikiada muaraagaida iiravai.

⁶ Mo ngiari kieeta vaidiia mmataama kiooya dataama variaannee? Iya aruooma variaannee? Vara adida variaannee? Hama na ivaara yaata utuaunoo. Anutuugo iyaata niitama taikiai ta mmuaakaraama variaunnano. Ii vaidi kieeta iya hama karaasa kua voovai ni giaa ni miravai. ⁷ Hameetavee. Vaa iya taavai. Yutayaa gioonna kiaapuuya Yisunna mmayaaya yoketaivaa kiaa mmianeera aataruuvaa Anutuugoono Petroosaa mmiravai. Inna roosiima na ngiari voopinnaiya kiaa mmianeera aataruuvaa Anutuugoono ni miravai. ⁸ Anutuugoono Petrooso aikiooma Yutayaa gioonna kiaapuuyaki aposoroo mmooriivaa iikiaiveera kiaa kioo ari yaagueeqaivaa inna mmioo inna tasipooduu iiravai. Iva roosiima Anutuugoono tuduu na ngiari voopinnaiyaki aposoroo mmooriivaa varaaduu ivo ari yaagueeqaivaa ni mioo ni tasipooduu na iiravai. ⁹ Yakoopo Petrooso Yuvuaanainna iya kieeta nnutuuvaa varoodoono Anutuugo ii mmoori yoketaa ari vookarau ivaa ni muuvaa iya arinaima rikieeravai. Rikiada niita Panapaasaatama ti yaaku rumisiravai. Ivaara iyaata teetama mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada iya Yutayaiyaki mmooriivaa varooduu ta ngiari voopinnaiyaki mmooriivaa vareeravai. ¹⁰ Iya mmuaa mmooriivaara nnaasu ti kiaa ti mmiravai. Ta mmanna haipuuyara yaata utida tuqinnaateeraivaara ti kiaa ti mmiravai. Vaa na ivaara yaata utuee na makemakee yaagueeqama mmoori vareeravai.

Pauruusoono Petroosaa tiravai

¹¹ Na oto Adiookiaa variaaduu Petrooso nnuduu ivo koonnama uuvaara na gioonna kiaapuuya avuuyavunu safuuma ari tinniivau ivaara inna tiravai. ¹² Ngiari voopinnaa vaa ausa hanigiooyasi Petrooso makemakee iya tasipama yeenna nneeravai. Yapooma nnaagiai Yakoopoono vaidi vooya titaa kiooduu nnuuya innasi nnuduu rikioo Petrooso ngiari voopinnaiya pikioo hama kava iya tasipama yeenna nneeravai. Vaidi vooyaano ngiari voopinnaiya ngiari mmammaiyauvaa hatokaateera tuuvaara ivo aatuunno hama iya tasipama yeenna nneeravai. ¹³ Petrooso itaama aatuunno hanigioo varuneema ari seena Yutayaa vaidiiaata Panapaasootama iva varuneema itaama variravai. ¹⁴ Yisunna mmayaaya yoketaivo kua kutaavai vauvaa iya hama ivaa safuuma uuvaara na tee iya avuuyavunu na Petroosaa kiaanoo: A Yutayaa vaidi tuanaakua varieennaatainna ngiari voopinnaiya roosiima hara kiee variannano. Hama Yutayaiya roosiima a hara kiee variannano. Itaama vaiki ai mo dataama kiee a ngiari voopinnaiya kiannano: Yutayaiya roosiima hara kiada variatee, kiannanee? tiravai.

Yutayaiyaata ngiari voopinnaiyaatama Yisuunnara kutaavaivee kiaavai

¹⁵ Ta Yutayaiya ti kaano kooya Yutayaa gioonna kiaapuyaano ti mmateeravai. Ta hama ngiari voopinnaiya mminnamminnaa maisa vareeraiyakidiri diitaunnayavee. ¹⁶ Itaama vaiki ai vaa ta rikiaunnvai. Gioonna kiaapu voovoono Anutuugaa avuuvau safuuma varinaree tioo ivoono Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kioo safuuma varinaravai. Ivo hama mmaanna tuu aataruuyauvaa iivaara safuuma Anutuugaa avuuvau varinaravai. Ta Yutayaiya teetama Anutuugaa avuuvau safuuma variaaraivaara Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiravai. Hama ta mmaanna tuu aataruuvaa iikiaannaivaara Anutuugaa avuuvau ta safuuma variaunnvai. Hama yopeema gioonna kiaapu voovoono mmaanna tuu aataruuvaa iinno Anutuugaa avuuvau safuuma varinaravai. ¹⁷ Itaama vaiki ai ta Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada Anutuugaa avuuvau

safuuma ta variataama kiadaata ta ngiari voopinnaia roosiima mmminnamminnaa maisaiyauvaa varada mmaanna tuu aataruuvaa hatokaunnaivo kooyaa vaivaudiri ta kiaara: Yisuu Kirisiivaano ti tikiai ta mmminnamminnaa maisaiyauvaa varaunnavaivee, kiiarannee? Ai hama fai ta itaa kua kiiaravaivee. ¹⁸ Mmaanna tuu kuaivaa vaa na pikiaivaa fai na keenaa iinaree kiiia iina teeno hama yopeenai teeda fai ngia na mmminnamminnaa maisaivaa varaanaraivaa kooyaa taaravai. ¹⁹ Hama na aikiooma mmaanna tuu kuaivaa iirama kiee na vaidi putiraiya roosiima putuauvai variaunoo. Na Anutuugaara nnaasu yaata utu kiee vaina variraivaa varee variaunoo. Na itaama varinaraivaara na vaidi putiraiya roosiima putuauvai variaunoo. ²⁰ Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuneema neeta mmuaikaraama maisa aataruuvaa putuauko hama kaya ni utivaivee. Anna makee na variauvo hama nene variaunoo. Yisuu Kirisiiva niiki variivaara na variaunoo. Na mmata aavau variauu suaivaki na Anutuugaa Mmaapuuvaa kutaavaivee kiauvaara na hara kiee variaunoo. Ivoono niyara mmuduuya ruoo putiravai. ²¹ Anutuugo kati tiyara yoketaama yaata utiraivaara hama na kiaunoo: Kuminavaivee, kiaunoo. Ta mmaanna tuu aataruuvau hara kiada varida kiaunnaano: Ta Anutuugaa avuuvau safuuma variaunnaano, kiiia kiada variaunnatiri. Yisuu Kirisiiva putuuvo kuminayaa vaitirivee.

3

Mmaanna tuu aataruuvaa pikiaada Yisuunnara kutaavaivee kiatee

¹ Ngia Garatiaa variaya kumimakayavee. Vaidi vooyaano ngii unnakua kiiiani rikiiada ngia iya mmemmaana kuaavaivee. Mo ngia ivaara dataamaida yaata utuaannee? Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuuvaa vaa ta kooyaa ngii giaa ngii miaannadu ngia yatari sagaivaa arinaima kooyaa teeda rikieeravaara roosiima ngia arinaima rikieeravai. ² Na vo kuavaaraata ngii yaparainavee. Mo vara ngia mmaanna tuu aataruuvau iida Anutuugaa Mmannasaivaa vareeravainnee? Vara ngia Yisuunna mmayaaya yoketaivaa rikiaada ivaara kutaavaivee kiiia kiada Anutuugaa Mmanasaivaa vareeravainnee? Ngia Yisuunna mmayaaya yoketaivaara kutaavaivee kiiia kiada vareeravaivee. ³ Mo dataama vaikiaida ngia ivaara kumimakaida variaannee? Ngia tauraa Anutuugaa Mmannasaivaa vara kiada ivaara yaata utu kiada vaida iikiiia aataruuvaa pikiaada ngiengie yaata utuaivaugiataama iikiiiano. ⁴ Ngia Mmanasa yoketaivaa vara kiada safu aataruuvau varuuvaa vaa ngia taunnuuda kiiianne? Ngia itaama varuu aataruuvo hama kumina mmminnaavai. ⁵ Anutuugoono Mmanasa Yoketaivaa ngii mi kioo ngii nuuna aakiiyauvaki mmoori ari vookara ari vookariyauvaa iira suaivaki ngia mmaanna tuu kuaivaa rikiaada iikiiivaara ivo itaama iinnee? Vara ngia Yisuunna mmayaaya yoketaivaa rikiaada ivaara kutaavaivee kiiivaara ivo iinnee? Mo ngia Yisuunna mmayaaya yoketaivaara kutaavaivee kiiivaara ivo iivaivee.

⁶ Ngia Aaparahaamaara yaata utuatee. Ivo varuuvaa Anutuugaa kua fafaaraiivo vainno tinoo: Ivoono Anutuugaara kutaavaivee tiravai. Ivo yaagueeqama kutaavaivee tuuvaara Anutuugo innara tunoo: Safuuma varira vaidivaivee, tiravai. Kua fafaaraiivo vainno itaa kua tiivai. ⁷ Itaama vaivaara arinaima rikiaatee. Aaparahaamo Anutuugaara kutaavaivee tuneema gioonna kiiapuuya Yisuunnara kutaavaivee kiiiyara Anutuugo tinoo: Aaparahaamaa uru nnaakara tuanaayavee, tiivai. ⁸ Ngiari voopinnaa gioonna kiiapuuya Yisuunnara kutaavaivee kiiiyara Anutuugo tinara: Inna safuuma varira gioonna kiiapuyavee, tinara kuaivaa vaa Anutuugo tauraa kiiia kiiooduuvau vaa vaidiiya ivaa fafaarairavai. Ivaarainno mmayaaya yoketaivaara Anutuugo mmuaanaa Aaparahaamaa kiiia mmioo tunoo: A Anutuugaara kutaavaivee kiiinavaara mmuakiiia gioonna kiiapu mmatayaa variaya fai yoketaama variaaravaivee,

tiravai. ⁹ Aparahaamo Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara Anutuugo innara yoke-tairavai. Innanikaraama mmuakiaa gionna kiaapuuya Anutuugaara kutaavaivee kiaiyara ivo iyara yoketainaravai.

¹⁰ Gionna kiaapuuya mmaanna tuu kuaivaudiri ngiari yoketaama variaaraivaara iida ngiari irisai maisaiyauvo pinaayauvai vaikiainnaata iya variaavai. Ivaara kua fafaara voovai vainno tinoo: Mmaanna tuu kua yanaivaki vai kua mmuakiaayauvai gionna kiaapu voovono hama makemakee iyauvaa rikioo iino Anutuugo irisai maisaivaa pinaavai inna mminaraivo vaikioonnaata iivaivee, tiivai. ¹¹ Kua fafaara voovai vainno tinoo: Gionna kiaapu voovono Anutuugaara kutaavaivee kiaa kioo inna avuuvau safuuma variivono fai tupatupaa variraivaa varoo hara kioo varinaravaivee, tiivaara vaa ta rikiaunnvai. Itaama vaikio gionna kiaapu voovono mmaanna tuu aataruuvau variivono hama Anutuugaa avuuvau safuuma varivai. ¹² Ivaara kua fafaara voovai vainno tinoo: Gionna kiaapu voovono Anutuugo mmaanna tuu kuaivaa iinno fai ii aataru ivau nnaasu varinaravaivee, tiivai. Gionna kiaapu voovono Anutuugo mmaanna tuu aataruuvaa iivono hama Anutuugaara kutaavaivee kiaa kioo iivai.

¹³ Rikiaatee Yisuu Kirisiiva ti mminnamminnaa maisaiyauvaa irisai maisaivaa pinaavai vareeravai. Gionna kiaapuuya mmaanna tuu aataruuvaa uuya irisai maisaiyauvo pinaayauvai vauduaata uu aataruuvakidiri Yisuu Kirisiiva ari kiauvaadiri ti yookaama kieeravai. Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Vaidi vooya vaidi voovai utu raririima rada yatariyaa inna nnuunaivaa mmaana heerayaama rau rasotaama kiaavo too putiivono fai Anutuugaasidiri irisai maisaivaa pinaavai ari varaanaravaivee. Kua fafaaraivono itaa kua tiivai. ¹⁴ Aparahaamo Anutuugaa kuaivaara kutaavaivee tuuvaara ivo innara yoketairavai. Ngiari vooipinnaiyaatama Yisuunnara kutaavaivee kiaaraivaara ivo iyaraatama yoketairavai. Ivo iyaraatama yoketaakiaiveeraivaara Yisuu Kirisiiva ti yookainaraivaara ee-oo tiravai. Nnaaru Anutuugo Mmannasa Yoketaivaa ti mminaraivaara kua kiaa teerama kieeravai. Ta Yisuunnara kutaavaivee kiaa kiada Mmannasaivaa varaaraivaara Yisuu Kirisiiva ti yookainaraivaara ee-oo tiravai.

Kua kiaa teerama kioo kuaivo mmaanna tuu kuaivaa yaataravai

¹⁵ Ni seenayaso, na mmatayaa diaa aataru voovaudiri mmataama kiee ngii giaa ngii minaravee. Fai vaidi taaravaitanaano kua tida kuaivaa oyaivaa kiaa yeena rau kiada ngiari nnutuuvaitanaatama yaagueeqai kuavai fafaara raa yapa kuaivaa fai hama vaidi voovono yopeema ivaa hatokoo vo kuavai ivaa tasipama raanaravai. ¹⁶ Aikioovai. Anutuugo ari kua kiaa teerama kiooyauvaa Aparahaamaata inna sidinnaidiivaatama kiaa mmiravai. Hama ii kua ivo tunoo: Inna sidinnaidiivaatama kiaa mmiravaivee, tiravai. Itaa kua tuu kuaivo hama kaayau sidinnaidiyyara tiravai. Ii kua ivo tunoo: Inna sidinnaidiivaatama kiaa mmiravaivee, tuuvo mmuaa sidinnaidivaara tiravai. Ii vaidi ivo Yisuu Kirisiivavee. ¹⁷ Na kiau kuaivaa oyaivaa arinaima rikiaatee. Anutuugo kua kiaa teerama kioo yeena rau kioo kuaivaa Aparahaamaa kiaa mmioo tunoo: Kua kutaa fai na iinaravaivee, tiravai. Anutuugaa mmaanna tuu kuaiyauvo kaayau nuanu (430) nnaagiai nnuuvono hama yopeema Anutuugo kua kiaa yeena rau kiooduu tauraa vauvaa hatokaivai. Ivo kua kiaa teerama kioo kua kutaivaa tuuvaa hama yopeema rugaivai. ¹⁸ Gionna kiaapuuya Anutuugaa mmaanna tuu kuaiyauvaa iidada Anutuugaa avuuvau safuuma variaaree kiaa kiada variaatiri. Anutuugo kua kiaa teerama kioo kua kutaivaa Aparahaamaa kiaa mmuuvaa hatokaatirivee. Hama itaama vainoo. Anutuugo kua kiaa teerama kioo kua kutaivaa Aparahaamaa kiaa mmuuvaa kua kiaa yeena rau kioovaa kaanaivaa inna mmiravai.

¹⁹ Itaama vauduu aaniira Anutuugaa mmaanna tuu kuaiyauvaa gionna kiaapuuya kiasa mmiravainnee? Mminnamminnaa maisa vareera aataruuyauvo kooyaa vaki-aiveeraivaara Anutuugo gionna kiaapuuya kiasa mmiravai. Anutuugaa mmaanna tuu kuaivo vainnonno nnaagiai ivo taikeeravai. Yisuuva Aparahaamaa sidinnaidiivo tuu suaivaki taikeeravai. Anutuugo kua kiasa teerama kioo kuaivaa innara Aparahaamaa kiasa mmiravai. Anutuugaa mmaanna tuu kuaiyauvaa aangeraiyaano vaidi tam-maivaki duuvaa Musinna kiasa mmuduu ivoono gionna kiaapuuya kiasa mmiravai. ²⁰ Fai vaidi mmuaavoono vaidi voovaata kua tinaree kiasa safuuma innaata kua tinaravai. Fai hama vaidi voovoono tammaivaki dinaravai. Anutuugo Aparahaamaata kua tuu suaivaki ari mmuaavoono innaata kua tiravai.

Mmaanna tuu kuaivo ataama vaivai

²¹ Mo Anutuugaa mmaanna tuu kuaiyauvo Anutuugo kua kiasa teerama kioo kuaiyauvaa hatokaivainnee? Hama hatokaivaivee. Anutuugo mmaanna tuu kua voovai gionna kiaapuuya mmuuvaidiri iya tupatupaa variraivaa varaatiri. Iya mmaanna tuu aataruuvaa iida ivaidiri Anutuugaa avuuvau safuuma variaatirivee. Hama itaama vainoo. ²² Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gionna kiaapu mmuakiasa mmatayaa variaya mminnamminnaa maisaiyauvo iya puaisa utivaivee. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. Mminnamminnaa maisaiyauvo iya puaisa utivaara gionna kiaapu Yisuunnara kutaavaivee kaiya Anutuugo kua kiasa teerama kioovaa kati ivaa iya mmiivai.

²³ Hama ta Yisuunnara kutaavaivee kiaanna suaivaki Anutuugaa mmaanna tuu kuaiyauvo oovi nnauvaa roosiima ti puaisa utiravai. Ti utuonnonno Yisuunnara kutaavaivee tuu aataruuvo kooyaa vau suaivaki taikeeravai. ²⁴ Anutuugaa mmaanna tuu kuaivoono ti haitatuududu Yisuu Kirisiiva tuu suaivaki taikeeravai. Ta Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiasa kiada Anutuugaa avuuvau safuuma variateeraivaara ti haitatuududu Yisuu Kirisiiva tuu suaivaki taikeeravai. ²⁵ Aanna Yisuunnara kutaavaivee tira suaivo vaa kooyaa nniivaara ti haitatuuraivoono hama kava ti haitatunno ti utivai.

²⁶ Ngia mmuakiaaya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kaiya ivo ngiiki variivaara ngia Anutuugaa raunna mmaapu tuanaaya variaano. ²⁷ Ngia ausa hanigiaavo Yisuuva ngiiki varikiai ngia nnoori varaiya ngii mmamayaa uyira rairaiyauvaa yapaaneema vaa ngia Yisuu Kirisiinna varaavai. ²⁸ Yisuu Kirisiiva ngiiki variya ngia mmuaakaraiya variaano. Anutuugo ngii taikiai hama ngia ari vookaraiya variaano. Hama Yutayaiyaata Ereengaiyaatama variaano. Mmuaakaraiya variaano. Sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiyaatama kati ngiari yaata utiraivaugiataama nuairaiyaatama hama itaa kiaaya variaano. Mmuaakaraiya variaano. Hama vaidiiva variaani gionnaiya variaano. Mmuaakaraiya variaano. Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ngia mmuaakaraiya nnaasu variaano. ²⁹ Fai ngia Yisuu Kirisiinna gionna kiaapuya varida ngia Aparahaamaa uru nnaakaraya variaaravai. Ngia Aparahaamaa uru nnaakaraya varida Anutuugo kua kiasa teerama kioo inna kiasa mmuuvaa ngieetama varaaravai.

4

¹ Ii kua ivara na ataa kua kiaunoo. Mmaapuovo ari konna mminnamminnaa mmuakiaayavai varaanarivoono kiisavai varii suaivaki sikaunnaadiri yookaama kioo viteera ngiaammuaavua roosiima varivai. Ivo mmuakiasa mminnamminnaiyauvaa nakaarivo varikiainnaata iya innara kiasano: Mmooori vareera ngiaammuaavaivee, kiaavai. ² Ivo kiisavai varii suaivaki vaidi vooyaano innaatama inna mminnamminnaa mmuakiaayavaaraatama haitatuma rada kuaavovo ari koova mmataama kai suaivaki ariinoo haitatuuvai. ³ Ta itaama mmuaikaraama variaunnano. Ta hama ausa hanigierama kiada nnaakaraiya roosiima variaanna suaivaki varida

sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiyanikaraama ta variaannaduu mmatayaa diaa mminnaa saaka sifaa moomeera iira aataruuyauvoono ti haitatuuravai. ⁴ Ii aataru ivo itaama vauduu Anutuugo ariinoo yaata utuoo mmataama kioo suaivaki ari Mmaapuuvaa titooduu tiiravai. Mmatayaa diaa gioonna Yutayaivoono inna mmata kiooduu Anutuugaa mmaanna tuu aataruuvaa Yutayaiya mmuuvaa ivoota iiravai. ⁵ Mmaanna tuu aataruuvo gioonna kiaapuuya utuuvakidiri ivo ari kiauvaadiri yookaama kinai iya kati mmamma dummukiara kuaaraivaara ivo tiiravai. Ta viina nnaakaraiya vaidiiya viriraiya roosiima Anutuugaa raunna mmaapuya variateeraivaara ivo tiiravai.

⁶ Ngia inna raunna mmaapuya variaivo kooyaa vakiaiveeraivaara Anutuugo ari Mmaapuuvaa Mmannasa Yoketaivaa tikio ti aakiaiyauvaki tioo ti tikiai ta kai tida kiaunnaano: Napoo-o, kiaunnava. ⁷ Ivaaraida hama ngia mmuaavai mmuaavai sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiyanikaraama variaano. Ngia inna raunna mmaapuya variaivaara Anutuugo ari raunna mmaapuuyani teerama kiaiyauvaa fai ngii minaravai.

Pauruuso Garatiaa varuu gioonna kiaapuuyara pinaama yaata utiravai

⁸ Ngia nnaaru Anutuugaara vuenname kiada varuu suaivaki ngia mmata aavau diaa kumina mminnaa saaka sifaa moomeera iira aataruuyauvaa iida varuduu iyauvo ngii haitatuuda ngii ravaatau utuduu ngia iya mmoori vareeravai. ⁹ Aanna makee vaa ngia arinaima Anutuugaa teeda rikiaano. Na ngii giaa ngii miataa kuaivo vaikiyai na fanniima vo kuavai kiaunoo. Anutuugo vaa ngii too rikiaivai. Itaama vaikiyai mo aaniira ngia kava hanigiada ngiingii ausaiyauvaa kumina mminnaa saaka sifaa moomee hama yaagueeqaataiya mmiaannee? Mo aaniira iyauvo kava ngii haitatuukiai ngia iya mmooriivaa varaaraivaara ngii ee-oo kiatainne? ¹⁰ Ngia suai vooyauvaaraata kuraaga vooyauvaaraatama buusa nneera suai vooyauvaaraata nuanu vooyauvaaraatama pinaa suaiyauvaivee kiaa kiada kati variaavai. ¹¹ Ngia itaama iikiaivaara na pinaama ngiiiyara yaata utuaunoo. Na ngiiiyara mmoori varauvo kuminayaa vaivoora na pinaama ngiiiyara yaata utuaunoo.

¹² Ni seenayaso, na yaagueeqama ngii giaa ngii miee ataa kua tinaravee. Na aanna makee variauneema ni roosiima variatee. Tauraa mmaanna tuu aataruuvo ni ravaatau utuuvaa vaa na pikiee aanna makee ngii roosiima variaunoo. Hama ngia vo mmoori vo mmoori maisaivaa niiyara iiravai. ¹³ Vaa ngia teeda rikiaavai. Na vo yoosinnaivaki kuanaree kiaa iikiaaduu ni niitarooduu ngii tasipama variaivaara Yisuunna mmayaaya yoketaivaa toosa hara ngii giaa ngii miaaduu ngia rikieeravai. ¹⁴ Ni niitaroovo niiki vauduu ni mmammaivo maisauduaata hama ngia niiyara nniki rakaida ni ooqoo tiraida ngia ni tuqinneeravai. Aangeraa voovoono ngiisi nninai ngia ivaara tuqinnaara iikiaravee kiaa iikiaaneema vaa ngia itaama niiyara iiravai. Fai Yisuu Kirisiiva ngiisi nninai ngia innara tuqinnaara iikiaravee kiaa iikiaaneema vaa ngia itaama niiyara iiravai. ¹⁵ Ii suai ivaki ngii ausa vuatinniiyauvo niiyara pinaama yoketauduu ngia sirigaida variravai. Aanna makee ngii tinniiyauvo dataama vaikiada ngia ari vookarai aataruuyauvaara yaata utuaannee? Vaa na tauvai. Ngia niiyara yoketauvaara ngiingii avuuyauvaa ranigaama kiada ni miatauduu hama yopeema ranigaama kiada ni miravai. ¹⁶ Itaama vaikiyai na kua kutaivaa ngii giaa ngii miee variauvaara ngia niiyara ti nnammutuaavaivee kiannee?

¹⁷ Vo aataru vo aataruuvaa ngii miraiya unnakua unnakua kiaa rada memeyayaa vakia rada maisa aataruuvaa ngii iikiaara iikiaano. Iya ngiari mmuduuya riraivaa ngiiki yapa kikio ngii mmuduuya riraivo mmuaavau vainai niisidiri fai ngii utu rada ngiariisi yapaaravai. ¹⁸ Mo ngia yoketaa aataruuvau kuateeraivaara vaidiiya yamayamaa kua kiaivo inna yoketaivai vaivai. Mmuakiaa suai itaama iivo inna yoketaivai vaivai. Hama na ngii tasipama variauu suaiyauvaki nnaasu yoketaivai vaivai. Mmuakiaa suaiyauvaki yoketaiyauvai nnaasu vaivai. ¹⁹ Ni seena na ngiiiyara

mmuduuya ruauyaso, rikiaatee. Gioonnaivo nnaakara mmataanara iinno varioo nni-
itareeraivaa varoonnonno nnaagiai mmataivai. Ivaa roosiima na tauraa iikiauneema
na kava ngiiyara yaata utuauko ni niitaraikiokio Yisuu Kirisiiva ngiiki suvuai kino ni
niitaraivo pikiaanaravai. ²⁰ Ngia iikiaa aataruuvaa hama ni yoketai. Na itaama
ngiiyara yaata utuauvaa pikiee yoketaa yaataivaa ngiiyara utuee yoketaa kuaivaa
tinaraiivaa aanna na ngii tasipama ni variataikiainnaata aavau hara kiee variee
pinaama ngiiyara yaata utuaunoo.

Hekaaya Saraaya varida iira kuavai

²¹ Aa kua aavaara ni giaa ni miatee. Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa mmem-
maana ngii variataiya vaa ngia mmuakiaa kuaiyauvaa Musiiva fafaara rooyauvaa
arinaima rikiaannee? ²² Musiiva fafaara roo kuaivo Aaparahaamaara tii kuavai.
Aaparahaamo mmaapu taaravaitana mmata kioo mmoori vareera gioonnaivaudiri
voovai mmata kioo ariiyaadiaivaudiri voovai mmata kieeravai. Ii mmoori vareera
gioonna ivo sikaunnaadiri yookaama kioo viteera gioonnava. Ariiyaadiaa gioonnaivo
kati ari yaata utuuvau nuaira gioonnava. ²³ Mmoori vareera gioonnaivo mmuakiaa
mmatayaa gioonnaiya mmateerayaama kati mmaapuuvaa mmateeravai. Ariiyaadi-
aivo Anutuugo kua kiasa teerama kioovaudiri mmaapuuvaa mmateeravai. ²⁴ Ii kua
ivo mmataira kuavai. Anutuugo kua yeena rau kioo aataruuvaitana ii gioonna ivai-
tanaudiri kooyaa vairavai. Voovai mmoori vareera gioonnaivaa nnutuuvo Hekaava
uu aataruuvaidiri kooyaa vairavai. Hekaanna sikaunnaadiri yookaama kioo viteera
gioonnava variravai. Inna nnaakaraiyaatama mmuaikaraama yookaira nnaakaraya
variravai. Ii kua yeena rau kioo aataru ivo taapiivaa nnutuuvo Sinai ivaudiri nniivai.
Ii aataru ivaa mmemmaana variraiya Hekaanna uru nnaakaraiya roosiima sikaun-
naadiri yookaama kiada viteeraya variaavai. ²⁵ Sinai taapiivo Arapiaa mmataivau
vaivaudiri nii aataruuvoo inna Yerusareema makee ivaki variaa gioonna kuaapuuyaata
ngiari uru nnaakaraiyaatama sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiya roosiima
variaavai. ²⁶ Aaparahaamo ariiyaadiaa gioonnaivo uu aataruuvaidiri Anutuugo kua
yeena rau kioo aataru voovai kooyaa vairavai. Ivo kati ari yaata utuuvugiataama
nuainno varuuvaa roosiima ngiau aapu vai Yerusareema ivaki variaaraiya ngiari yaata
utuuiyauvunugiataama nuaida variaavai. Ngiau aapu vai Yerusareemaivo inna ti
noova roosiima vaivai. ²⁷ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno Saraaya Hekaayara
tinoo:

Gioonna hama nnaakara mmateerama kiee
kati variannaikua sirigakianee.

Hama nnaakara mmatee
hama nniitaraivaa tainnaikuaano
sirigainna raikianee.

Gioonnaivaa ari vaatiivo inna pikioovoono
gioonnaivo ari vaatiivo hama inna pikiaivaa yaataroo
kaayau nnaakaraiya mmataanaravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

²⁸ Ni seenayaso, ta Saraanna mmaapu Isaakaanikaraama variaunnaano. Anutuugo
kua kiasa teerama kioovaugiataama inna uru nnaakaraiya ta variaunnaano. ²⁹ Isaako
varuu suaivaki Hekaava mmaapuuvaa mmuakiaa gioonnaiya mmateeraivaugiataama
mmata kioovoono Isaakaa maisa mmooriivaa iiravai. Isaakaa Anutuugaa Mmanna-
saivo tuuvaugiataama mmatoovaa ivo maisa mmooriivaa inna iiravai. Anna makee
mmaanna tuu aataruuvau kuaiya Anutuugaa Mmannasaivaa aataruuvau nookiaiya
maisaa mmooriivaa iikiaavai. ³⁰ Anutuugaa kua fafaaraivo vainno ivaara tinoo:
Gioonna sikaunnaadiri yookaama kioo viteeraivaata ari mmaapuuvatama titakiai
kuatee. Inna mmaapuuvoo ari yaata utuuvugiataama nuauvaa mmaapuuvaa tasipama
ngiari koonna mminnamminnaiyauvaa vareevoora titakiai kuatee. Kua fafaaraivoono

itaa kua tiivai. ³¹ Ni seenayaso, ivaaraida hama ta sikaunnaadiri yookaama kioo vitoovaa uru nnaakaraya variaunnaanoo. Ari yaata utuuvaugiataama nuauvaa uru nnaakaraya ta variaunnaanoo.

5

Yisuu Kirisiinna aataru ngiengie yaata utiraivau kati nookiatee

¹ Ta kati tete yaata utiraivau nuairaiya ta variaunnaanoo. Yisuu Kirisiiva ti mminnamminnaa maisaiyauvaara putuuvaara tida ta kati mmamma dummukiara tete yaata utuaunnaivau itaama variaunnaanoo. Ivaaraida ivau nnaasu yaagueeqama dida vaidi variatee. Sa sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiya roosiima variatee.

² Rikiaatee. Na Pauruusoono aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Yutayaa vaidiyya ngii kiaanoo: Mo fai ngia ti roosiima yoketaama variaaraivaara ngiingii mmammaiyauvaa hatokaatee, kiaivaara ee-oo tikio fai Yisuu Kirisiiva ngiiyara putuuvo kuminayaa vainaravai. ³ Na kava ii kua ivaa yaagueeqama ngii giaa ngii minai arinaima rikiaatee. Fai vaidi voovoono ari mmammaivaa hatokaanaraivaara ee-oo tiivoono Anutuugaa mmaanna tuu aataru mmuakiaayauvai rikioo iikiaivee. ⁴ Ngia Anutuugaa mmaanna tuu aataruuyauvaa iida kiaanoo: Ta inna avuuvau safuuma variaunnaanoo, kiasa variyaiya vaa Yisuu Kirisiiva uu aataruuvaa pikiaavai. Anutuugo kati ngiiyara yoketaama yaata utiraivo vaikiainnaata ngia pikiada ngieera kuaavai. ⁵ Mo ta aanna makee ataama variaunnaanoo. Yapooma Anutuugo ariinoo ti tinai ta inna avuuvau safuuma variaaraivaara ta faannaida variaunnaanoo. Anutuugaa Mmannasa Yoketaivo ti aakiaana varikiai ta yaagueeqama kutaavaivee kiasa kiada faannaida variaunnaanoo.

⁶ Mo Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ta hama mmamma hatokeera aataruuvaa yaata utuaunnaanoo. Vaidi vooyaano ngiari mmamma hatokeeraiyaraatama vooya hama ngiari mmamma hatokeeraiyaraatama sa iyara yaata utuatee. Ii aataru ivo hama aataruvai. Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiasa kiada ngiingii seenaiyara mmuduuya riraivo inna Anutuugaa avuuvau safuuma varira aataruvai.

⁷ Tauraa ngia yoketaama variyaiya mo gioono ngii tikiai ngia kua kutaivaa pikiaannee? Mo ivo dee kuavai ngii giaa ngii mikiaida ngia rikiaannee? ⁸ Anutuugo ngii maavee tiivoono hama ii kua ivaa ngii giaa ngii mikiai ngia rikiaano. ⁹ Mmaanna tuu aataruuvaa iikiaaraivaara tii kuaivaa rikiaatee. Iya kiaanoo: Kiisa puugaira yeennaivo bereeta aakiaivaki vainno too yootaikio mmuakiaavai pinaavai vaivaivee, kiaavai. ¹⁰ Ta Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiasa kiada mmuaakaraama variaunnaivaara na yaagueeqama ngiiyara yaata utuee kiaanoo: Fai ngia hama muaraagama varida ari vo kuavai rikiaaravai. Vaidi voovoono ngii mmammayaadiri ikiatainnaa kua tikio ngii tinniiyauvo raubiriivo inna gioononnee? Hama na taunoo. Fai Anutuugoona ivaara inna yaparainno irisai maisivaa inna mminaravaivee. Na yaata utuee itaa kua kiaanoo.

¹¹ Ni seenayaso, na homo mmannammanna mmamma hatokeera aataruuvaa ngii iikiateera kiautiri. Mo aaniira Yutayaa vaidiyya ni utu raririida oovi nnauvaki ni yapaatirinne? Na hama iikiaunoo. Mo na kutaa iikiautiri. Na Yisuu Kirisiiva yataru sagaivau putuu kuaivaa ngii giaa ngii miaivaara hama iya maisa mmooriivaa ni miaatirivee. ¹² Vaidiyya ngii mmammayaadiri ikiatainnaa kua kiaavo ngii tinniiyauvo raubirii vaidi iyara na kiaanoo: Inna aikioo, kii ngiari mmamma eeyaavai hatokakio maisakiaivee, kiaanoo.

¹³ Ni seenayaso, mo ngiengieenoo ngiingii yaata utiraivau kati nookiateeraivaara Anutuugo ngii maavee tiivai. Inna aikioovai. Sa ngiengie yaata utiraivau kati nookiaaraivaara kiatee: Inna aikioo, ti yoketaano. Ti mmammaiyauvo ti iikiataivaa fai ta iikiaaravaivee. Sa itaa kua kiatee. Fai ngia itaa kua tikio ngiingii mmammaiyauvo ngiiyara haitatuunaravai. Sa itaama yaata utida variatee. Ngiingii seenaiyara mmuduuya rida iyara mmoori varaatee. ¹⁴ Anutuugaa mmaanna tuu kua mmuakiaayauvai

kaanaivo ataama vainoo. E aiyara tuqinnaannaneema ai seenaiyaraatama tuqinnee mmuduuya ruanee. Mmaanna tuu kua kaanaivo itaama vainoo. ¹⁵ Itaama vainai ngia ngiingiiyara ngiingiiyara buaaru tida nnannateeda koonnama varida ngiingii variraivaara tuqinnama teeda rikiaatee. Ngiingii variraivo eeyaara maisaivoora tuqinnama teeda rikiaatee.

Mmannasaivaa aataruuvaaraata mmamma iira

aataruuvaaraatama Pauruuso tiravai

¹⁶ Na aa kua aavaa tinai rikiaatee. Ngia varida Mmannasa Yoketaivo ngii giaa ngii miivaugiataama hara kiada variatee. Fai ngia itaama iikio mmammaiyauvo iikiataira aataruuvaa ngii iikiatainai rikiada fai ngia hama iikiaaravai. ¹⁷ Ti mmammaivo ari iikiatai aataruuvaara Mmannasa Yoketaivaa tikio rikioo Mmannasa Yoketaivo oooqo tiivai. Mmannasa Yoketaivo ari iikiatai aataruuvaara mmammaivaa tikio rikioo mmammaivo oooqo tiivai. Taaravaitana ngiari hanigiaanigiee kiaavaitana ngii aakiaana nnammutuaavaitana variaavai. Fai itaa kiaivaitana ngiikii vaikiai yoketaa aataruuvaa ngia ngii iikiatainai fai hama ngia yopeema iikiaaravai. ¹⁸ Mmannasa Yoketaivo fai ngii maavee maavee tinai rikiada ngia inna aataruuvau nuaikio fai Anutuugaa mmaanna tuu aataruuvo hama ngii utinaravai.

¹⁹ Mmamma iira aataruuyauvo kooyaa vainoo. Ii aataru iyauvo ataama vainoo. Sabi heera aataruuvoota maisama yaata utira aataruuvootama vainoo. Gioonna kiaapuuya ngiari mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida makemakee sabi nuaira aataruuvootama vainoo. ²⁰ Iya unnakua anutuuyauvaa iima kiada iyauvaara ti anutuugovee kua aataruuvoota saaka pieera aataruuvootama vainoo. Iya kaayauma ngiari seenaiyara nnammutuannammutuaa iira aataruuvoota rapira aataruuvootama iya ngiari seenaiya iya yaatarivaara iya nnannateera aataruuvoota buaaru tira aataruuvootama ngiariiyara nnaasu yaata utira aataruuvootama vainoo. Hama iya mmuaa yaatavai utida varida iya ngiari seenaiya kuaivaara haunninniida mmarammaraama varida kua kua aataruuvootama vainoo. ²¹ Iya ngiari seenaiya iikiaivaa teeda iya varaataira aataruuvootama vainoo. Iya kapikarai nnooriivaa nnaa kiada kumimakaida varida nuunaida varida kaayau isareera maisaiyauvaa tasipama varida vo aataru vo aataru maisamaisaiyauvaa iida varida variaa aataruuvootama vainoo. Yaagueeqa kuavai na tauraa ngii giaa ngii miauvaa na keenaa ngii giaa ngii minaravee. Gioonna kiaapuuya itaama iida variaiya hama Anutuugo gioonna kiaapuuyara diravaki innasi kuaravaivee.

²² Mmannasa Yoketaivo iira aataruuvo ataama vainoo. Mmannasa Yoketaivo varii gioonna kiaapuuya mmuduuya rida sirigaida varida ausa nuufa tasipama variaavai. Iya seenaiya maisa kuaivaa iya kiaaniaata rikiadaata yaagueeqama variaavai. Iya ngiari seenaiyara tuqinnada yoketa yoketai aataru mmooriyauvaa iida ngiari kua kuaiyauvaa hama pikieeraida safuuma iida ²³ tirooma adida variaavai. Iya ngiari mmammaiyauvo iya iikiataivaara tuqinnama haitatuuda varida hama iikiaavai. Iya itaama iikiaiyaavaara hama kuaataivaivee. ²⁴ Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapu tua-naiya vaa ngiari mmamma iira aataru eenanaiyauvaa pikiada ngiari mmammaiyauvo iikiata iikiataira aataruuyauvaatama yaagueeqama mmooriivaa iida pikiaavo vaidi putiraiya roosiima vaa taikaivai. ²⁵ Mmannasa Yoketaivoono karaasa variraivaa vaa ti mmivaivee. Itaama vaivaara ivo ti kua ti mmii aataruuvaungiaa nnaasu ta nookiaaravai. ²⁶ Hama ta titiiyara mannaka tida hama ta ti seenaiya mmammayaadiri iikiatainnaa kua tida varida iya ti yaatarivaara hama ti nnannateenai variaaravee.

6

Ta ti seenaiya mmuaararavaa teeta varaaravee

¹ Ni seenayaso, fai gionna kiaapu voovoono mminnamminnaa maisaivaa iinno varinai rikiada fai ngia vaidi vooya vaa Yisunna Mmannasaivo ngii aakiaana variiaa inna teeda safu aataruuvaa tirooma inna kiasa mmikio rikioo ivau kava varinaravai. Ngieeta mmuaavai mmuaavai ngiingii variraivaaraatama tuqinnama haitatuukiatee. Ngii iinno taanaraivo ngii mmookai vainainnaata ngia iida variaarainnoo. Tuqinnama haitatuukiatee. ² Ngiingii seenaiya tasipama varida teekio data datai aataru mmuaararaivo iyaki vainai rikiada ngieetama iya mmuaararaivaa varaatee. Fai ngia itaama iida Yisuu Kirisiinna aataruuvaa safuuma iikiaaravai. ³ Fai gionna kiaapu voovoono hama inna nnutuaataivoono ariiyara tinara: Na vaidi tuanaavaivee, tiivo itaa kua kiasa fanniima kiaanaravai. ⁴ Gionna kiaapuuya mmuaavai mmuaavai ngiari mmarammaraa nuaira aataruuvaa ngiariinoo ivaara tuqinnama haitatuukiaaravai. Fai voovoono ari ii mmooriivaa teeno too yoketaino rikioo ari mannaka tinaraivo ariiki vaivai. Vaa ari mmooriivo yoketaivaara sa ivo ari seenaiya mmooriivaa too ivaara yaata utuaivee. ⁵ Gionna kiaapu mmuakiaaya ngiari mmoori vareeraivaata ngiari variraivaatama mmuaavai mmuaavai ngiariinoo haitatuukiaaraivaara itaama iikiatee.

⁶ Fai Anutuuga mmayaayaivaa kiasa mmiraivo vaidi voovai kiasa mmino fai ivo mminnaa vooyauvai kati inna mminaravai.

⁷ Sa ngiingiiyara koonnama yaata utuatee. Hama gionna kiaapu voovoono yopeema Anutuuga unnakua unnakua tiao iinaravai. Fai vaidi voovoono yeenna hauvaa utu kioo ari ii yeennaivaa kaanaivaa safuuma varaanaravai. Iva roosiima ivo ari variraivaudiri too fai safuuma irisaivaa varaanaravai. ⁸ Fai ari mmammaivo iikiataira aataruuvaa nnaasu yaata utuoo mmooriivaa iinnonno fai ivakidiri irisai putiraivaa varaanaravai. Ivo Mmannasa Yoketaivaa mmooriivaa iinnonno fai ivakidiri irisai tupatupaa variraivaa varaanaravai. ⁹ Ivaaraida nnikiai yoketaa mmooriyauvaa iikiaunnaiyauvo sa ti pirisakiaivee. Fai ta hama ivaa pikieerama kiada yapooma suaivo nninai yeennaivo nneeravaata vaikiai vareerayaama fai irisai yoketaiyauvaa varaaravai. ¹⁰ Ivaaraida ta mmuakiaa gionna kiaapuuyara yoketaa mmooriivaa iikiaara aataruuvo kooyaa vainai makemakee iikiatee. Ti seena ausa hanigieeraiyara itaama yoketaama mmooriivaa pinaama iikiatee.

Pauruuso yaagueeqama kioo iya tiao

iyara boo tiravai

¹¹ Na kiauko vaidi voovoono tauraa aa yanaa aavaa fafaara raikiai nnaagiai na neneeno pinna fafaaravai ngiini rauvaa taatee. ¹² Vaidi vooyaano ngia ngiingii mmammaiyauvaa hatokaateeraivaara ngii tarikua kaiya ngiari seena Yutayaiya ti mannaka kiateeraivaara itaa kua kiaavai. Iya Yisuu Kirisiiva putuuvaa kutaavaivee kiaivaara ngiari seena Yutayaiya sa ti rupuuteeraivaara itaa kua kiaavai. ¹³ Vaa ngiari mmammaiyauvaa hatoka kiada ngii kaiya hama mmaanna tuu kuaivaa rikiada iikiaavai. Iya ngii tikiai ngiingii mmammaiyauvaa hatokakiai iya ngiari mannaka kiaaraivaara ngii kiaavai. ¹⁴ Mo neeno ti Udaanga Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuuvaa nnaasu na mannaka tinaravai. Yisuu Kirisiiva ni mminnamminnaa maisaiyauvaara putuduu na ivaara kutaavaivee kiaivaara mmatayaa diaa aataruuyauvaara hama na yaata utuauvai. Vaidi putiraiya roosiima vaa taikaivai. Mmatayaa diaa aataruuyauvo hama yopeema ni utivai. Vaidi putiraiya roosiima vaa na ivaara putuauvai. ¹⁵ Ngia vooya ngiingii mmamma hatoka kiada variaani vooya hama ngiari mmammaiyauvaa hatokeeraida variaa aataru ivaitana inna hama aataru tuanaavaitana vaivai. Ngia ngiingii ausaiyauvaa hanigia kiada karaasaya variaa aataruuvo inna aataru tuanaavai. ¹⁶ Gionna kiaapuuya ii aataru ivaa puaisa utiraiyara na kiaunoo: Anutuuga iyara boo tiao ari ausa nuufaivaa iya mmioo nnaasu variaivee. Na iyara

itaa kua kiaunoo. Anutuugo tauraa Isarairaiya mmataama kiooya iyaano iya roosiima variayaano Anutuugaa gioonna kiaapu tuanaayavee.

¹⁷ Nnaagiai sa vaidi voovoono mmoori mmuaararaivaa ni miaivee. Na Yisuunna mmooriivaa varauvaara vaidiiya ni rputuaa puruuyauvo ni mmammaivau kooyaa vaiyauvaara sa mmoori mmuaararaivaa ni miaivee.

¹⁸ Ni seenayaso, ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii tasipama vakiaivee. Kua kutaa.

Pauruusoono aa yanaa aavaa Epesiisa varuuyani reeravai

Pauruuso Epesiisaiyani roo kuaivo ataama vaivai. Fai suai voovai nnino Anutu-uqo mmuakiaa mminnamminnaayauvai nuunama yapa kioo mmata aavau vaiyauvaata ngiau aapu vaiyauvaatama vara nuunama yapa kino fai Yisuuvaano iyauvaara kieetavai varioo haitatuunaravaivee. (1:10) Ii kua ivo itaa kua tiivo gioonna kiaapuuyaraatama tiivai. Fai mmuakiaa gioonna kiaapuyaa Yisuu Kirisiinna tasipama mmuaavau yoke-taama varida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada variateeraivaara Anutu-uqo yaata utiravai. Gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya Epesiisa varuuya itaama variateeraivaara Pauruuso yoketaa kuaivaa aa yanaa aavau iyani reeravai.

¹ Na Pauruusoono aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Anutu-uqoono ari yaata utiivaugiataama ni mmataama kiaikiai na Yisuu Kirisiinna kuaivaa varee nuaira aposoroo vaidivai variaunoo.

Ngia Anutu-uqaa gioonna kiaapu Epesiisa variaya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tida yaagueeqama kiada variyaiyani na aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

² Ti Napoova Anutu-uqoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo.

Ta Yisuunnara kutaavaivee kiaunnaivaara Anutu-uqo ari yaagueeqa yoketaivaa ti mmivai

³ Nnikiai ta ti Udaanga Yisuu Kirisiinna Koonna Anutu-uqaara kua yoketaivaa kiaravee. Ta Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuyaa variaunnaivaara ivo tiyyara yoke-tainno ari yaagueeqaivaura mmuakiaa aataru yoketaiyauvo ngiau aapu vaiyauvaa vaa ti mmivaivee. Ivaara ta innara kua yoketaivaa kiaravee. ⁴ Anutu-uqo hama ngiau mmataivaa uu suaivaki ta Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tida inna gioonna kiaapuyaa variateeraivaara vaa ivo ti mmataama kieeravai. Ta yoketaa tuanaaya varida inna avuuvau sa maisama varirama kiada safuuma variateeraivaara vaa ivo ti mmataama kieeravai. ⁵ Ta Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaaraivaara ivo ti vitoo ari raunna mmaapu tuanaaya ti yapaanaraivaara vaa ivo mmuaanaa yaata utuoo teerama kieeravai. Ivo tauraa tiyyara mmuduuya ruuvaara mmuaanaa ivo itaama teerama kieeravai. Ivo ari yaata utuuvau vau kua yoketaivaa iino inna yoketainaraivaara vaa ivo mmuaanaa itaama yaata utuoo teerama kieeravai. ⁶ Anutu-uqo ari Mmaapu innara mmuduuya ruoo nnaasu variraivaa kati ti mmiravai. Ti mmuuvaura ivo kati tiyyara yaata yoketaama ari vookaraama utiravai. Ivaaraida nnikiai ta innara kua yoketaivaa kiaravee.

⁷ Mminnamminnaa maisaiyauvo ti utiivaa Anutu-uqo Yisuu Kirisiinna kiauvaadiri ivaa ruga kiaikiai ta kati mmamma dummukiara variaunnava. Ivaaraida ta kiaun-nanoo: Anutu-uqo kati tiyyara yaata yoketaama ari vookaraama utiivo pinaavai vainoo, kiaunnaano. ⁸⁻⁹ Vaa Anutu-uqo tiyyara itaama ari vookaraama iiravai. Ivo ari tinni yoke-taivaki vauvakidiriaatama mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa ivo tauraa taa taika kioovakidiriaatama tauraa ivo kuaa teerama kioo kuaivaugiataama iiravai. Ii kua ivaa tauraa kuaa teerama kioo haumaki yapa kioovaa vaa kooyaa ti vitairavai. Ii kua ivaa kaanaivo Yisuu Kirisiivavee. ¹⁰ Anutu-uqo ari kua kuaa teerama kioovaa iinara suaivo nnino rikioo fai iima taikaanaravaivee. Fai ivo mmuakiaa mminnamminnaiyauvo ngiau aapu vaiyauvaatama mmatayaa vaiyauvaatama nuunama kioo Yisuu Kirisiinna iyauvaa kieetavai yapa kiaanaravaivee.

¹¹ Anutu-uqo ari yaata utiivaugiataama vaa tauraa teerama kiai kua mmuakiaayauvai iivai. Ivoono nnaaru toosa haroo suaivaki tiyyara yaata utuuvauugiataama tiyyara inna

iikiatauvaa iiravai. Ivo itaama tiyara inna iikiatauvaara Yisuu Kirisiiva tiiki varinai ta Anutuugaa gioonna kiaapuya variateeraivaara ivo ti mmataama kieeravai. ¹² Ivaara ta tauraa titi ausaiyauvaa hanigiada Yisuu Kirisiinnara faannakiaunnaiya nnikiai ta Anutuugaa nnutu yoketaivo ngiau aapu vaivaara kua yoketaivaa kiaravee.

¹³ Vaa ngieetama itaama variravai. Ngia Yisuunna mmayaaya kua kutaivaa arinaima rikioo suaivaki ngia ausa hanigia kiada Yisuunnara kutaavaivee tiravai. Ngia ii mmayaaya yoketaa ivaa rikioovaara Anutuugo ngii vitoo yoketaivau yapeeravai. Yapa kioo Mmannasa Yoketaivaa vaa ivo kua kiaa teerama kiaivaa ngii mioo tunoo: Iya ni gioonna kiaapuyavee, tiravai. ¹⁴ Anutuugo ari Mmannasa Yoketaivaa ti mmuuvaara ta kiaunnao: Fai ta ngiau aapu vikio ivo kua kiaa teerama kiaikio vaivaa ti mminaravai. Ivo ari Mmaapuuvaa kiauvaadiri vaa ti yookaama kieeravai. Ivaara ivo ti vitoo kinai ta inna tasipama variaaravaivee, kiaunnavai. Ivaaraida inna nnutuuvo ngiau aapu vaivaara nnikiai ta kua yoketaivaa kiaravee.

Pauruuso Anutuugaara yaaku vareeravai

¹⁵ Ivaara Ngia Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivaaraatama Anutuugaa gioonna kiaapu mmuakiaayara mmuduuya ruaivaaraatama na rikiau suaivaki ngia itaama variaivaara ¹⁶ na ngiiyara yaaku varee mmannammanna Anutuugaata ngiiyara kua yoketaivaa tiee variaunoo. ¹⁷ Udaanga Yisuu Kirisiinna Koonna Anutuugaa nnutuuvo ngiau aapu vaivoono Mmannasa Yoketaivaa ngii minaraivaara na yaaku varee innaata kua kiaunoo. Fai ivoono Mmannasa Yoketaivaa ngii mino ivoono fai tinni yoketaivaa ngii mioo Anutuugaa aataruuvaa kooyaa ngii vitainaravai. Ngia arinaima Anutuugaara rikiada taateeraivaara itaama ngii vitainaravai. ¹⁸ Ngii tinnyauvo rusitina ngia arinaima innara rikiaateeraivaara na yaaku varee innaata kua kiaunoo. Ngia inna tasipama variateeraivaara Anutuugo vaa ngii maavee tiivai. Vaa ngia rikiada ivaara faannaida variaano. Ngia gioonna kiaapuuya Anutuugaara kutaavaivee kiayani Anutuugo ari yaagueeqa yoketaa ari vookaraivaa vaa kua kiaa teerama kieeravai. Fai ivo ivaa ngii minaraivaara ngia tuqinnama rikiaateeraivaara na yaaku varee innaata kua kiaunoo. ¹⁹⁻²⁰ Ta innara kutaavaivee kiaunnaiya ti aakiaana inna yaagueeqa ari vookaraivo yaagueeqama vaivaara ngia tuqinnama rikiaateeraivaara na yaaku varee innaata kua kiaunoo. Anutuugo ari yaagueeqa tuanaa ari vookarauvaadiri Yisuuva putuuvakidiri tuduu diitooduu ari yaaku yaadudainningiaa ngiau aapu inna yapa kiooduu variravai. Ii yaagueeqa ivo ti aakiaana vaivo inna mmuai yaagueeqaivo vainoo. ²¹ Yisuu Kirisiiva ngiau aapu varioo mmuakiaa ngiau aapu variaa kieetayaraata mmatayaa variaa kieetayaraatama dioo vainoo. Vaidiyya ngiari nnutuuyauvo ngiau aapu vaiyaraatama makee variayaraata nnaagiai variaarayaraatama vaa ivo yaatara kioo iyara dinoo. ²² Anutuugoono Yisuunna mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara kieetavai Dianeeraivaara inna yapa kieeravai. Mmuakiaa mmatayaa diaa mminnamminnaiyauvaara kieetavai Dianeera inna yapa kioo gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyara yaata utuoo itaama kieetavai inna yapa kieeravai. ²³ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya Yisuu Kirisiiva iya kieetaivo varikiai iya inna yuku yaaku mmammaivaa roosiima variaano. Yisuu Kirisiiva mmuakiaa mminnaa mmata aavau vaiyauvakiaata variayauvakiaatama suvuai kioo varikiai inna yaagueeqaivaaura vai mminnaiyauvo vakiaani variaa mminnaiyauvo variaavai. Iyauvaki suvuaineema gioonna kiaapuuya vaa ausa hanigiai yakiaatama suvuai kioo varivai.

2

Ta putiraiya roosiima variaunnano Anutuugo kati

tupatupaa variraivaa ti mmivai

¹ Ngia tauraa varuu suaivaki ngia hama Anutuuqaa kuaivaa rikiada iida mminnamminnaa maisaiyauvaa varoovaara ngia vaidi putiraiya roosiima variravai. ² Ii suai ivaki ngia mmatayaa diaa aataru maisaiyauvunu vida varida ngiau aapuuvaki nuainno varuu mmagia maisaiya kieetaivaa kuaivaa rikiada iiravai. Aanna makee ii kieeta ivo gioonna kiaapuuya Anutuuqaa kuaivaa rikiadaata hatokaiyara dioo vainoo. ³ Ta mmuakiaaya iyanikaraama varida ti iikiatau aataruuyauvaa iida ti yaata utuaanaivaugiataama ti mmammaiyauvo iikiatau aataruuyauvaatama iiravai. Ta itaama iida mmuakiaa gioonna kiaapuuya uvaugiataama iyanikaraama iidada Anutuuqo iyara nnannatoo irisai maisaivaa iya mmuuvauugiataama teeta varaaraivaara variravai.

⁴ Ta itaama variaannaduaata Anutuuqaa boo tiraivo pinaavai vauduu ivo pinaama tiyara mmuduuya riravai. ⁵ Mmuduuya ruuvaara ta inna kuaivaa hama rikiada iirama kiada ta vaidi putiraiya roosiima variaannaduu ivo tuduu Yisuu Kirisiiva putuvakidiri diitovaanikaraama teetaata vaidi putiraiya roosiima variaannaivakidiri innanikaraama diitada karaasaya inna tasipama variravai. Anutuuqo ariinoo kati ngiiyara yoketaama yaata utuuvaara ngii vitoo yoketaivau ngii yapeeravai. ⁶ Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara Anutuuqo ti vitoo ngiau aapu inna tasipama kieetaya dia-teeraivaara ivo tuduu ta diitada karaasaya inna tasipama variravai. ⁷ Yisuu Kirisiiva putuuvaudiri Anutuuqo ari mmuduuya riraivo vauvaa kooyaa ti vitairavai. Ivo tiyara mmuduuya ruoo tiyara yoketaama yaata utuuvo pinaama ari vookaraivai vauvo nnaagiai mmuakiaa suaiyauvakiaatama kooyaa vainaraivaara itaama uduu ta inna tasipama karaasaya variravai. ⁸ Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tuduu Anutuuqo ariinoo kati ngiiyara yoketaama yaata utuuvaara ngii vitoo yoketaivau ngii yapeeravai. Hama ngiengieenoo ivaara mmoori vareeravai. Anutuuqoono kati ngii miravai. ⁹ Hama ngia ivaara mmoori varaivaaraida hama ngia ngiingiiyara mannaka tiraivootainoo. ¹⁰ Anutuuqo ariinoo ti iima kieeravai. Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ta karaasaya varida vaa ivo tauraa teerama kioo mmoori yoketaivaa ta iida yoketaama variateeraivaara Anutuuqo ti iima kieeravai.

Yutayaiyaata ngiari voopinnaiyaatama nuunama mmuaakaraama variravai

¹¹ Ngiingii mmatoo suaivaki hama ngii kaano kooya Yutayaiya oyaivakidiri ngii mmateeravai. Yutayaa vaidiyya ngiiyara kiaanoo: Aqaa vaidi aaya hama ngiari mmammaiyauvaa hatokeeraiyavee, kiaa kiada ngiariyara kiaanoo: Ta titi mmammaiyauvaa hatokeeraiyavee, kiaavai. Ngiari yaakuuyauvaadiri ngiari mmammaiyauvaa hatokaivaara iya itaa kua kiaavai. Ngia hama Yutayaiya oyaivakidiri diitaavai. Tuqinnama ivaara yaata utuatee. ¹² Ngia tauraa itaama varuu suaivaki ngia Yisuu Kirisiinna ngieerama variravai. Ngia voopinnaiya hama Anutuuqo mmataama kioo gioonna kiaapu Isarairaiya tasipama variravai. Nnaaru Anutuuqo ari gioonna kiaapuuyara kuaivaa kiaa teerama kioo yeena rau kioovaa hama ngiiyaraatama tiravai. Ngia aa mmata aavau varuduu hama Anutuuqo ngii tasipama varuduu hama ngia inna tasipama variaaraivaara faannaida variravai. ¹³ Aanna makee Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ngia tauraa inna ngieerama variaya ivo putuduu inna kiauvo tuuvaara Anutuuqo ngii vitoo inna vainima ngii yapa kiaivai.

¹⁴ Yisuu Kirisiiva ariinoo itaama uuvaara aanna makee ta Yutayaiyaata ngiari voopinnaiyaatama ta mmuaakaraama ausa nuufaivaa tasipama variaunnano. Ta nnammutuannammutuaa variaanna suaivaki ivo putuuvaara hanikia pinaavai roosiima ti tammaivaki vauvaa ivo havarata kioodoo hama ta kava nnammutuannammutuaa roosiima variraida ta mmuaakaraama yoketaama variravai. ¹⁵ Gioonna kiaapu Yutayaiyaata ngiari voopinnaiyaatama mmuaakaraama yoketaama variateeraivaara ivo Yutayaiya mmaanna tuu kuaivaa yaataroo ivakidiri kiisa kiisa aataruuyauvaa iya uuyauvaa ruga kieeravai. Ruga kioo iya tuduu mmuaakaraama ausa nuufaivaa

tasipama yoketaama varida iya innara kutaavaivee tuuvaara mmuaakaraama itaama variravai. ¹⁶ Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuuvaara Yutayaiyaata ngiari voopinnaiyaatama nnammutuaa kieema varuu aataruuvaa rugeeravai. Ruga kioo Yutayaiyaata ngiari voopinnaiyaatama nuunama mmuaakaraama iya yapa kioo Anutuuqaasi kuaara aataruuvaa kooyaa iya vitairavai. ¹⁷ Ngia voopinnaiya Anutuuqaa ngieera variyaiyaatama ta Yutayaiya inna vainima variaunnaiyaatama ivo tuoo ausa nuufaivaa varada varira mmayaaya yoketaivaa ti kiasa ti mmiravai. ¹⁸ Yisuu Kirisiiva putuuvaara ta mmuakiaaya Yutayaiyaata ngiari voopinnaiyaatama Anutuuqo mmuaa Mmannasavai ti mmivai. Ti mmiivaara ta ti Koonna Anutuuqaa avuuvau nnida innaata aikiooma kua kiaunnava.

¹⁹ Itaama vaikiyai ngia voopinnaiya hama ngiari voopinnaaya roosiima vooya mmataivaki variaano. Ngia Anutuuqaa gioonna kiaapuuya tasipama mmaayootaaya varida Anutuuqaa raunna mmaapu tuanaaya variaano. ²⁰ Anutuuqoono nnau heekeeraivaa roosiima heekainoo. Ivo Yisuu Kirisiinna vuuta kuabai pinaa kiaivaa roosiivaa yapa kioo tooyataayaivau kiisa kuabayauvaa yapaivai. Ii kuabai iyauvo inna Anutuuqaa kua varada nuairaiyaatama forofetaiyaatamavee. Ngiitaata Anutuuqo ngii vitoo iyayaa nnau roosiima heekainoo. ²¹ Kuabai pinaivaa tauraa toosa hara hanuu hara kiaivau mmuakiaa yatarivai hirikiokio vioo nnau pinaavai vaivai. Kuabai pinaivo nnauvaa hara taa utiivaa roosiima Yisuu Kirisiivaano ngii utivai. Ngia yatariiyauvaa roosiima vida nuunaira nnau pinaa ari vookaravaa roosiima Udaanga Anutuuqaa variaavai. ²² Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara Anutuuqo ngiitaata ngiari vo gioonna kiaapuuyaatama vitoo nnau pinaivaa heekeerayaama ngii yapa kioo ivaki ivo Mmannasavai hara kioo varivai.

3

Pauruuso ngiari voopinnaiya kuaivaa kiasa mmiravai

¹ Ivaaraina na yaaku varaunoo. Na Pauruusoono Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa varee ngia voopi voopi hara kiada variaya ngii giaa ngii miaaree nookiauvaara na oovi nnauvaki hara kiee variee yaaku varaunoo. ² Vaa ngia rikiaavai. Anutuuqo kati ngiiyara yoketaama yaata utira safu mmooriivaa kati ngiiyara ni miravaivee. ³ Anutuuqo ari yaata utuu kua hataumaki vauvaa kooyaa ni giaa ni miravaivee. Vaa na ii kua ivaa kiisama fafaara ree ngii giaa ngii miauvaivee. ⁴ Fai ngia ivaa yaarida rikiakio Anutuuqo Yisuu Kirisiinnara hatauma kua tuuvaa ni giaa ni mikiai na arinaima rikiauvaara fai ngia kooyaa rikiaaravai. ⁵ Nnaaru tauraa suai hama Anutuuqo ari gioonna kiaapuuya ii hatauma kua ivaa kooyaa iya kiasa mmiravai. Aanna makee Anutuuqo ari Mmannasaivaa kiasa mmikio ivo ari kua varada nuairaiyaatama kua kiasa kookieera vaidi forofetaiyaatama kooyaa kiasa mmiivai. ⁶ Ii hatauma kua ivo ataama vainoo. Ngiari voopinnaiya Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa vaa arinaima rikiaivaara iyaraata Yutayaiyaatama Anutuuqo iyara yoketainno ivo mmuaavau-giataama iyara yoketairavaa iya mmiivai. Ngiari voopinnaiya mmayaaya yoketaivaa rikiaada Yutayaiya tasipama Anutuuqaa gioonna kiaapu tuanaaya mmuaakaraama variaavai. Anutuuqo Yisuu Kirisiinnara kua kiasa teerama kioo kuaivaa Yutayaiya kiasa mmuuvaa ngiari voopinnaiyaatama rikiaada iyaata Yutayaiyaatama ii kua ivaa kaanaivaa mmuaakaraama varaavai.

⁷ Ii mmayaaya yoketaa ivaa na gioonna kiaapuuya kiasa mminaraivaara Anutuuqo ni mmataama kioodoo na inna mmoori vareera vaidivai variravai. Ivo ari yaagueeqaivaura ii mmoori ivaa kati niyara yoketaama yaata utuuvaara kati ni miravai. ⁸ Anutuuqaa gioonna kiaapu mmuakiaaya ni yaataraavai. Ivaara hama Anutuuqo yaata utirainno kati niyara yoketaama yaata utuoo ii mmoori ivaa ni mioo gioonna kiaapu ngiari voopinnaiya Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa kiasa mmianeeraivaara ni mmataama kieeravai. Yisuu Kirisiinna yaagueeqaivaura kaayau

ari vookara ari vookarai aataru yoketaiyauvo vaiyauvaara iya kiaa mmianeeraivaara ni mmataama kieeravai. ⁹ Anutuugo ari yaata utuu kua hataumaki vauvo kooyaa kaanaivo vainaraivaara gioonna kiaapu mmuakiaaya kooyaa kiaa mmianeeraivaara ni mmataama kieeravai. Anutuugo mmuakiaa mminnaiyauvaa iraiivoono tauraa varuu mmuakiaa suaiyauvaki ii hatauma kua ivaa hatauma kieeravai. ¹⁰ Anna makee ta variaunna suai aavaki ta ausa hanigieeraiya Anutuugaa tinni yoketaa ari vookaraivo vaivaa kooyaa aangeraiya kieetaiya yaagueeqama ngiau aapu variaya vitaikiai arinaima teeda rikiaateeraivaara Anutuugo tauraa ii hatauma kua ivaa hatauma kieeravai. Ta vaa ausa hanigiaunna gioonna kiaapuuya iikiaunnaivaudiri iya teeda arinaima rikiaaravai. ¹¹ Tupatupaa ari yaata utira kuaivo kooyaa vakiaiveera ivo itaama iiravai. Ivo ari yaata utuu kua kaanaivaa ti Udaanga Yisuu Kirisiinna mmatayaa titaa kioodoo tuoo kooyaa variravai. ¹² Ta inna tasipama varida innara kutaavaivee kiaunnaivaara hama ta aatuuraida kati Anutuugaata yaagueeqama kua kiaunnao. ¹³ Ivaaraina na yaagueeqama ngii giaa ngii miee kiaunoo: Na ngiiyara mmamma nniitaraivaa varauvaara Anutuugaa kuaivaara sa ngii pirisainai ngia yaata utida kiatee: Ta pikiaaravee, kiatee. Na ngiiyaroo tiee mmamma nniitareeraivaa varee aavaki variaunoo. Na itaa kua kiaunoo.

Ngia Epesiisaiya Yisuu Kirisiiva ngiiyara mmuduuya ruaivai

¹⁴ Anutuugo itaama tiyara yoketaama uvaara ni ausa mmuduuyaivo hanigiaikiai na ti Napoonnaata kua tiee yaaku varaunoo. ¹⁵ Mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variayaata ngiau aapu variayaatama iya oyaiyauvo Anutuugaasidiri tiiravai. ¹⁶ Ivo ari oyai yoketaa ari vookaraivakidiri ari Mmannasaivaa tino too ngii aakiaiyauvaki yaagueeqama suvuai kioo varinai rikiaada ngia yaagueeqama ari vookaraama variaraivaara na yaaku varaunoo. ¹⁷ Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivaara ivo ngii aakiaana nnau roosiima hara kioo variaiveeraivaara na yaaku varaunoo. Anutuugaa mmuduuya rira oyaivo yaagueeqama ngii aakiaana vainai ngia ivau yaagueeqama variateeraivaara na yaaku varaunoo. ¹⁸ Yisuu Kirisiinna mmuduuya riraivo pinaa ari vookaraivai vakia roo saivai saivai hokobavai vioo verepi hokobavai vioo mmeepi hokobavai hama araivootainaravai. Ngieetama mmuakiaa Anutuugaa gioonna kiaapuyaatama ivaa tuqinnama teeda rikiaaraivaara na yaaku varaunoo. ¹⁹ Ta gioonna kiaapu mmatayaa diaa mmuakiaaya hama ta yopeema Yisuu Kirisiinna mmuduuya rira oyai pinaa ari vookaraivaa tuqinnama teeda rikiaunnvai. Ngiengieenoo ivaa tuqinnama teeda rikiaaraivaara na yaaku varaunoo. Fai itaikio yaagueeqa yoketaivo Anutuugaaki suvuaikio vaivo ngii aakiaa mmuakiaayauvaki suvuainaraivaaraatama na yaaku varaunoo.

²⁰ Anutuugo ari vookaraivai varinoo. Ta yaata utira kuaivaatama ta inna yaparaira kuaivaatama ivo rikioo iyauvaa iinno tiyara yaata utuoo vooyauvaatama iva iinaree kiaa fai aikiooma iinaravai. Inna yaagueeqaivo ti aakiaiyauvaki iinno varivai. Ii yaagueeqa ivaadiri ivo fai aikiooma iinaravai. ²¹ Anutuugo Yisuu Kirisiinna tuduu gioonna kiaapuuyara putuuvaara vaa ausa hanigieeraiya tupatupaa Anutuugaa nnutuuvaa ngiau aapu yapa kikio itaavai nnaasu vakia roo vioo vioo mmannammanna vakiaivee. Kua kutaa.

4

Yisuuva ti kieetavai varikiai ta inna yuku yaaku mmammaya variaunnvai

¹ Na Udaanga Yisunna mmoori varaivaara iya oovi nnauvaki ni yapooovono aa na tinara kua aavaa na yaagueeqama tinai rikiaatee. Anutuugo ngii maavee tuu suaivaki yoketaa aataru safuuma ivo ngii vitauvau safuuma ivau nookiatee. ² Sa ngiingiiyara mannaka tida variatee. Mmannammanna tirooma adida varida ngii seenaiyara tuqinnada yamaa kua yamaa kua iyaata tida maisa kuaivaa ngii tikiainnaata rikiaadaata

yaagueeqama variatee. Ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruaivaara ngiingii tasipa ngiingii tasipama mmoori varaatee. ³ Mmannasa Yoketaivoono ngii tasipama varikiai ngia mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada yoketaama variaavai. Ngia itaama ausa nuufaivaa tasipama varida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varaa aataruuvaara yaata utida mmannammanna iikiatee. ⁴ Ngia vaa ausa hanigieeraiya Anutuuqo taikiai mmuaakaraakiaaya variaano. Mmuaa Mmannasa Yoketaivoono ngii aakiaana vari-noo. Anutuuqo ngii maavee tikiai ngia innasi kuaaree kiaa faannakiaa aataruuvo mmuaa aataruvai vainoo. ⁵ Mmuaa Udaanga Yisuu Kirisiiva varinoo. Ngia innara kutaavaivee kiaivo mmuaa aataruvai vainoo. Nnoori apira aataruuvo mmuaavai vainoo. ⁶ Anutuuqo ari mmuaavai variivoono ta mmuakiaa gionna kiaapuuya ti Napoova varinoo. Ivoono Udaangavai varioo mmuakiaayara haitatuunno varioo ari yaagueeqaivaa iya mmiivaara iya inna mmooriivaa iikiaano. Inna Mmannasaivo mmuakiaaya aakiaiyauvaki varinoo.

⁷ Itaama vaikio Anutuuqo vo mmoori vo mmooriiyauvaa varaateera yaagueeqa ari vookaraivaa mmuaavai mmuaavai ti mmivai. Yisuu Kirisiinnasi vai yaagueeqa yoketaivakidiri ivo ti mmiataikio kati ti mmivai. ⁸ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Ivo ngiau aapu vuu suaivaki
gionna kiaapu tauraa oovi nnauvaki yapa kiooya
vitoo ari tasipama kioo
ari yaagueeqa yoketaivaa
gionna kiaapuuya kati mmiravaivee.

Anutuuqaa kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ⁹ Ivo ngiau aapu kuainoo kiaa kua oyaivo dee kuavainno vainnee? Oyaivo ataama vainoo. Ngiau aapu vuuvoono vaa tauraa ngiau aapuuvakidiri tiiravai. Ivo ta mmatayaiya maisama variaanna aakiaivaki tiiravai. ¹⁰ Mmatayaa tuuvoono kava vara ranoo ngiau aapu viravai. Vioo ngiau aapuuvaa yaataroo ngiau aapu tuanaivaki viravai. Ari yaagueeqaivo ngiau mmata mmuakiaavai suvuakuaiveeraivaara ivo ngiau aapu tuanaivaki viravai. ¹¹ Ivoono yaagueeqa yoketaivaa gionna kiaapuuya kati mmiravai. Ivo yaagueeqaivaa vooya mmi kioodoo kua varada nuaira aataruuvaa iiravai. Vooya yaagueeqaivaa mmi kioodoo kua kiaa kookieera forofetaiya aataruuvaa iiravai. Vooya yaagueeqaivaa mmi kioodoo mmayaaya yoketaivaa varada vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuaida kiaa mmira aataruuvaa iiravai. Vooya yaagueeqaivaa mmi kioodoo gionna kiaapuuya tasi-pama varida kua kiaa mmira aataruuvaa iiravai. Vooya yaagueeqaivaa mmi kioodoo vitaira aataruuvaa iiravai. ¹² Anutuuqaa gionna kiaapu mmuakiaaya teerama kiada iya Anutuuqaa mmooriivaa varaaraivaara Yisuuva yaagueeqaivaa itaama iya mmi-ravai. Mmuakiaa gionna kiaapuuya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaya yaagueeqama variaaraivaara ivo yaagueeqaivaa itaama iya mmiravai. ¹³ Ta itaama inna yaagueeqaivaura mmooriiyauvaa iima rada vidada mmuaa ausavai varada Anutu-uqaa Mmaapuuvaa kutaavaivee kiaravai. Kiaa kiada innara mmuaa yaatavai utuaaravai. Ta itaama mmooriiyauvaa iima rada vidada koovayaida Yisuu Kirisiiva yoketaama varineema teeta itaama innanikaraama variaaraivaara iikiaravai. ¹⁴ Ta koovayaida itaama innanikaraama varida hama ta nnaakara kiisaiya roosiima vari-aaravai. Ta hama iya roosiima muaraagaida unnakua tira vaidiiya unnakua kuaivaa rikiaaravai. Unnakua tira vaidiiya gionna kiaapu vooya ngiari yaata utuaa kua nnamhari kuaivaa kiaani iya rikiada haruruaavai. Nnoori pinaivo rubaayoonno vioo kanuuvaa hanigiaanigieeraivaa roosiima iya unnakua tiraiya kuaiyauvaa rikiada iya nnaagiaivau kuaavai. Yuunna pinaivo sainaidi sainaidiri ngioo kanuuvaa utu koroonno feeneeraivaa roosiima iya unnakua tiraiya kuaiyauvaa rikiada haruruaavai. ¹⁵ Ta mmoori yoketaiyauvaa iima rada vidada ta hama iya roosiima muaraagama

variaaravai. Ta gionna kiaapuuyara mmuduuya rida kua kutaivaa iyaata tida Yisuu Kirisiiva ti kieetavai variivaa roosiima ta innanikaraama varida inna aataru mmuaki-aavai iima rada vidada yokeekiaaravai. ¹⁶ Ivo kieetavai roosiima varikiai ta inna yuku yaaku inna avu yaata mmuakiaa mmammavai roosiima mmuaannannuuma variaunnava. Ti yuku yaaku ataiyauvo nuunainno mmuaakarai mmammavai vaineema vaa ta ausa hanigieeraiya itaama variaunnava. Ti yuku yaaku ataiyauvo yoketaama vaikiai ta yokeekiaunnaneema vaa ta ausa hanigieeraiya titiyara titiyara mmuduuya rida yoketaama varida yaagueeqakiaunnava.

Vaa ausa hanigieeraiya karaasa aataruuvau variatee

¹⁷ Itaama vaikio Udaanga Yisuuva ni tikiai na yaagueeqama ngiita kua tiee ngiita ataa kua tinaravee. Ngia sa sabi kava vaidi voopinnaiya kumimakama rada nuairaiya roosiima nookiatee. Iya yaata utiraivo kuminayaa mmanna yaata utuaavai. ¹⁸ Iya yaata tinniyauvo heenaivaki nuaida aatarura kumimakairaivaa roosiima vainoo. Iya hama tuqinnama teeda rikiaavo iya ausaiyauvo yaagueeqaivaara hama iya Anutuugaasidiri yoketaama variraivaa vareerama kiada variaavai. ¹⁹ Iya mminnamminnaa maisa vareeraivakira nnaasu vida ngiari mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida makemakee sabi nuaira aataruuvaa iida ari vookara ari vookarai maisai aataruuyauvaa nnaasu iikiaavai. Iida varida hama iyauvaara iya mmamma maisakiaavai.

²⁰ Iya itaama iikiaa aataruuyauvaa hama ngia Yisuu Kirisiinnasidiri rikiada iikiaavai. Yisunna aataru ari vookaraivaa ngia iikiaavai. ²¹ Vaa ngia innara rikiada inna nnaagiai vira gionna kiaapuya varuduu vooyaano vaa Yisuunnaki vau kua kutaivaa ngii giaa ngii muduu ngia rikieeravai. ²² Ivaara ngiingii mmamma iira eenanaa aataruuvaa pikiaatee. Ii aataru ivo ngii puaisa utuduu ngia tauraa varuu aataruuvo ari vookarairavai. Ngii mmamma eenanaivo iikiatairaivo ngii unnakua tuduu ngia vaidi putiraiya roosiima putuaara iida variravai. ²³ Ngii aakiyaiyauvaata ngii yaata tinniyauvaatama hanigia kiada karaasaya variatee. ²⁴ Vaidi karaasaivaa Anutuugo ari roosiima iima kiaikio vaivaa vara uyu kiada vaidi tuanaaya variatee. Fai ngia itaida ngii seenaiya tasipama yoketaa safu tuanaa ari vookaraiya variaaravee.

²⁵ Ngia itaama variaivaara sa unnakua kiatee. Ngia mmuaakaraama Anutuugaa raunna mmaapu tuanaaya variaivaara ngii seenaiyaatama kua kiaaree kiaa kua kutaivaa kiatee. ²⁶ Fai ngii ausaiyauvo ngii nnannateenai sa ivaudiri mminnamminnaa maisaiyauvaa varaatee. Sa ngii seenaiyara ngii ausaiyauvo nnannateenono suaivo haatapaivee. Akiiraama iyaata kua yoketaama kiatee. ²⁷ Sa Sataangaa kuaivaara muaraagakiatee. ²⁸ Tauraa varioo mmuara raira vaidiivoono mmuara raira aataruuvaa pikiaivee. Pikioo ari yaakuuvaitanaadiri yaagueeqama mmoori varano mminnamminnaiyauvo innasi suvuaino too ari seena kumina hama mminnaataiya saivai mmiaivee. ²⁹ Sa ngii avaiyauvakidiri kua maisa vooyauvai kiatee. Kua yoketaiyauvaa nnaasu kiatee. Gionna kiaapu muaraagama variyaiya yaagueeqama variaaraivaara yamaa kua yamaa kua iyaata tida kua yoketaiyauvaa nnaasu kiatee. Gionna kiaapuya ngii kuaivaa rikiada yoketaama variaaraivaara kua yoketaiyauvaa nnaasu kiatee. ³⁰ Sa ngia vo mmoori mmuaararai voovai iida varida Anutuugaa Mmannasa Yoketaivaa mmuaararavaa mmiatee. Vaa Anutuugo ngii mmataama kiaivaara ivo Mmannasa Yoketaivaa ngii mivai. Fai suai nnaagiai ivo ngii vitanai ngia inna gionna kiaapu tuanaaya mmamma dumukiara variaaraivaara ivo Mmannasa Yoketaivaa ngii mivai. ³¹ Ngia ngiingii ausa kapikarai mmuakiaayauvai pikiada ausa nniitareera buaru tiraivaatama pikiada kua yaagueeqa tida tomedaira kuaivaa tiraivaatama pikiada nniki tomedaida variraivaatama pikiaatee. ³² Ngia ngiingiiyara ngiingiiyara mmoori yoketaivaa iida ngiingiiyara ngiingiiyara boo kiatee. Anutuugoono Yisuu Kirisiiva putuuvaara ngii mminnamminnaa maisaiyauvaara hama yaata utirainno rugaivaivee.

Ivaa roosiima ngiingii seenaiya mminnamminnaa maisaiyauvaara sa yaata utiraida ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa ngiingii mmi ngiingii mmiikiatee.

5

Ta mmeekiaivau nnaasu hara kiada variaaravee

¹ Anutuugo ngiyyara mmuduuya ruaivaaraida ngia inna uru nnaakaraya variaanoo. Ngia itaama inna nnaakaraya variaivaara ivo varineema ngieetama itaama hara kiada variatee. ² Ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya rida variatee. Nnaaruaiya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara puara sipisiipaiyauvaa kati Anutuugaara hudooduu suuda yoketaivo vuvua Anutuugo rikiooduu inna yoketairavai. Yisuu Kirisiiva tiyara mmuduuya ruoo kati ti mminnamminnaa maisaiyauvaara putuduu Anutuugo tooduu inna yoketairavai. Itaama vaivaara Yisuu Kirisiiva tiyara mmuduuya ruaineema ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya rida varida variatee. ³ Ngia Anutuugaa gioonna kiaapuya variaivaara sa maisa aataruuvaa iikiaaraivaara ngiingii kiaa mmi ngiingii kiaa mmiida varida kua kiatee. Sa sabi nuaira aataruuvaa maisama yaata utiraivaaraatama kua tida sa ari vo gioonna kiaapuuya mminnamminnaiyauvaara ngii varaata varaataira aataruuvaaatama kua kiatee. ⁴ Sa kua kuaaru tomedaira kuaivaa tida sa sabi kuaivaatama tida sa isareera kua maisaivaatama kiatee. Anutuugaa gioonna kiaapuuya hama itaama kua kiaavai. Ngia iqitaa kua kiaa aataru iva pikiada Anutuugaata kua yoketaivaa kiatee. ⁵ Vaa ngia aa kua aavaa arinaima rikiaavai. Gioonna kiaapu voovono sabi nuaira aataruuvaa iinno maisama yaata utuoo ari vo gioonna kiaapuuya mminnamminnaiyauvaara inna varaataivoonoo fai hama Anutuugoota Yisuu Kirisiivaatama gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki vioo innani teerama kaiyauvaa varaanaaravai. Ari vo gioonna kiaapuuya mminnamminnaiyauvaa taikio inna varaataira aataruuvo inna unnakua anutuuvaara ausa mmuduuya mmiraivaa roosiivai. ⁶ Gioonna kiaapu vooya sabi kuaivaa tida ngii unnakua tikiai sa iya itaa kiaa kuaivaa rikiaatee. Gioonna kiaapuuya itai kuaiyauvaa rikiaada Anutuugaa kuaivaa rikiaadaata hatokaivaara fai inna nnannateeraiivo iyasi nninaravaivee. ⁷ Itaama iikiaa gioonna kiaapuuya sa iya tasipama nuaida iikiatee. Iya pikiaatee.

⁸ Ngia nnaaru upisiivaki variravai. Aanna makee ngia Udaanga Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaivaara ngia mmeekiaivau hara kiada variaanoo. Ivaara gioonna kiaapuuya mmeekiaivaki variraiyanikaraama hara kiada variatee. ⁹ Fai ngia mmeekiaivau varikioonno ari vookarai variraivo ngiisi vainai teeda fai ngia yoketaama varida aataru safuuvau nuaida kua kutaivaa kiaravaivee. ¹⁰ Ngia ngiingii variraiyauvaara yaata utida Udaanga Yisuu Kirisiinna yoketai aataruuvaa iikiaavo inna yoketairaivaara arinaima teeda rikiaada iva nnaasu iikiatee. ¹¹ Gioonna kiaapu vooya kumina mminnaa upisiivaki vai mmooriiyauvaa iikiaiya sa ngia iya tasipama iikiatee. Iya itaama iikiaa aataruuvaa ngieenoo mmeekiaivau yapa kikio kooyaa vakiaivee. ¹² Iya haumaki itaama iikiaa aataru maisaiyauvaara hama ta ivaara ti kua kiatainoo. Fai ta ivaara tikio too ti mmamma maisainaravai. ¹³ Mmuakiaa aataruuyauvo mmeekiaivaki vaino fai oyaiyauvo kooyaa vainaravai. Kooyaa vaino too fai iyauvakidiri mmeekiaivo aikiooma taanaravai. ¹⁴ Ivaara vaidi voovono tauraa tunoo:

Vuru nnaamuru-o, diitaanee.

Putuannaivakidiri diitaanee.

Diitano Yisuu Kirisiinna mmeekiaivo
iiyaa taanaravaivee.

Ivono itaa kua tiravai.

¹⁵ Ivaaraida ngiingii variraivaara tuqinnama haitatuukiatee. Sa vaidi kumimakaiya roosiima hara kiada variatee. Vaidi tinni ruaiya roosiima hara kiada variatee. ¹⁶ Aa

suai ta variaunna suai aavaki kaayau mminnamminnaa maisaiyauvo ti suvuainoo. Ivaaraida Anutuugo aataruuvaa ngii vitainai rikiada inna mmooriivaa makee tinai iikiatee. Sa pikiaatee. ¹⁷ Itaama vai aataruuvo vainai sa ngia ivaara kumimakaida variatee. Anutuugo yaata utuoo ngii miaramiaraa ngii mii mmooriivaa tuqinnama teeda rikiaaraivaara mmoori varaatee.

¹⁸ Sa kapika nnoori vuainaivaa nneeda kumimakaida variatee. Fai ngia itaikio ngii variraivo konnainaravai. Ii aataru ivaa pikiaada Mmannasa Yoketaivaara iikio ivo ngii aakiaana suvuakuaivee. ¹⁹ Anutuugaa kuaivaata inna kuaruuvataama ngiingii kiasa mmi ngiingii kiasa mmiikiatee. Ngiingii ausaiyauvaki Udaanga Yisuu Kirisiinnara ngii yoketainai kua yoketaivo ngiiki vaivaa tasipama innara kuaruuvaa kiatee. ²⁰ Mmuakiasa suai mmuakiasa aataru mmoori mminnamminnaiyauvaara yoketaayauvaivee nnaasu kiasa kiada ngii Gioonna Anutuugaa kiasa mmiatee. Ngii Udaanga Yisuu Kirisiinnara yaata utida itaama kiasa mmiatee.

Pauruuso nnaata vaatiiyara tiravai

²¹ Vaa ngia Yisuu Kirisiinna kuaivaa rikiada inna mmemmaana kuaivaara ngia ausa hanigieeraiya ngiingiiyara ngiingiiyara yaata utida ngiingii kuaiyauvaa rikiada iikiatee.

²² Ngia gioonna vaa vaati vareeraiyaso, ngia Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa rikiada inna mmemmaana kuaaneema ngiingii vaatiiya kuaiyauvaa rikiada iikiatee.

²³ Yisuu Kirisiiva vaa ausa hanigieeraiyara dirayaama vaidiia ngiari nnaataiyara dida vakiaavai. Yisuu Kirisiiva ariinoo gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya vitoo yoketaivau yapaivai. Vaa iya inna yuku yaaku inna mmamma mmuyai mmuakiaavai roosiikiaavai. ²⁴ Ivaaraida vaa ausa hanigieeraiya Yisuu Kirisiinna kuaivaa rikiada iikiaaneema gioonna vaa vaati vareeraiya ngiari vaatiiya kua mmuakiaayauvai rikiada iikiatee.

²⁵ Vaidi vaa nnaata vareeraiyaso, Yisuu Kirisiiva vaa ausa hanigieeraiyara mmuduuya ruaineema ngiingii nnaataiyara mmuduuya ruatee. Yisuu Kirisiiva vaa ausa hanigieeraiyara pinaama mmuduuya ruoo iyara putiravai. ²⁶ Ivo itaama uvaara gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya nnooriivoono iya mmammaiyauvaa finirayaama Anutuugaa kuaivoono iya aakiaiyauvaki fini kioodoo iya yoketaama varida Anutuugaa gioonna kiaapu tuanaaya variravai. ²⁷ Yisuu Kirisiiva gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya teenai iya yoketaa tuanaaya inna avuvau variateeraivaara ivo iyara putiravai. Iya mmammaiyauvunu teeganaaganainno taminnumaunnuuno vairaiyauvoota ari vookarai mminnaa itaiyauvootama iyayaa vaiyauvaa roosiima iya aakiaiyauvaki sa mminnamminnaa maisaiyauvo vakiaiveeraivaara ivo iyara putiravai. Vaa ausa hanigieeraiya yoketaa tuanaa hama mminnamminnaa maisaataiya varikio sa maisa mminnamminnaa vooyauvai iyasi vakiaiveeraivaara ivo iyara putiravai. ²⁸ Ivaara vaidiia ngiari mmammaiyauvaara tuqinnaaneema ngiari nnaataiyaraatama tuqinnada iyara mmuduuya ruatee. Vaidi voovoono ari nnaataivaara mmuduuya ruaivoono inna ariiyaraata tuqinnoo mmuduuya ruaivai. ²⁹ Hama vaidi voovoono ari mmammaivaara inna pirisaivai. Ivo makemakee varioo yeenna nnoo ari mmammaivaara tuqinnaivai. Mmuakaraama Yisuu Kirisiiva vaa ausa hanigieeraiyara tuqinnaivai. ³⁰ Ta Yisuu Kirisiinna yuku yaaku mmamma mmuyai mmuakiaavai roosiikiaunnaivaara ivo ti tuqinnaivai. ³¹ Nnaata vaati vareera aataruuvaa Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Ivaara fai vaidiivo ari kaano koovaitana pikioo nnaataivaa varoo inna tasipama mmuaakaraivaitana variaaravaivee. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ³² Ii kua fafaara ivaki kua kutaa ari vookaraivo haumaki vainoo. Na oyaivaara yaata utuee rikiaunoo. Ii kua ivo Yisuu Kirisiinnaraata vaa ausa hanigieeraiyaraatama tiivai. ³³ Ii kua ivo ngiyyaraatama tiivai. Mmuakiasa vaidi nnaata vareeraiya ngiingiiyara tuqinnaaneema ngiingii nnaataiyaraatama tuqinnada

mmuduuya ruatee. Mmuakiaa gionna vaa vaati vareeraiya ngiingii vaatiya avaiyauvaa rikiaatee.

6

Pauruuso nnaakaraiyaraata ngiari kaano kooyaraatama tiravai

¹ Nnaakaraso, ngia ngii Udaanga Yisuu Kirisiinnara mmuduuya ruaivaara ngii kaano kooya avaiyauvaa rikiada iikiatee. Ii aataru ivo yoketaa aataruvai. ² Anutuugo mmaanna tuu kua voovai tunoo: Ai kaano koovaitana avaivaitana arinaima rikiee iikiane. ³ Ivo tauraa mmaanna tuu kuaivaa itaa kua tioo kua kiaa teerama kioovaatama ataa kua tunoo: A mmatayaa yoketaama variee hokobama varinaraivaara ai kaano koovaitana avaivaitana arinaima rikiee iikiane. Ivo itaa kua tiravai.

⁴ Ngia kaano kooyaso, sa kuminayaa ngiingii nnaakaraiya tikiai iya ngiiyara nnanataatee. Tuqinnama iyara haitatuuda Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa iya kiaa mmiatee.

Pauruusoona sikaunnaadiri yookairaiyaraata ngiari haitaturaiyaraatama tiravai

⁵ Sikaunnaadiri yookaama kiaani mmoori vareera gionna kiaapuuyaso, mmatayaa diaa vaidi ngii haitaturaiya avaiyauvaa tuqinnama rikiada iikiatee. Ngia koonama mmooriyauvaa iivoora tida ivaara yaata utida aatuuda biribiriira tasipama iya avaiyauvaa rikiada iikiatee. Ngia Yisuu Kirisiinna kuaivaa rikiada iikiaaneema iya kuaivaa mmuaa yaatavai rikiada iikiatee. ⁶ Sa iya ngiiyara yoketaa kuaivaa kiaraivaara nnaasu iya avuuyauvunu mmooriivaa iikiatee. Yisuu Kirisiinna mmoori vareera gionna kiaapuya varida Anutuugo yaata utiraivaugiataama ngiingii mmamma mmuyai mmuakiaayauvai inna mmida iikiatee. ⁷ Sa vaidiiyara nnaasu yaata utida iikiatee. Udaanga Yisuu Kirisiinnara sirigaida varida inna mmooriivaa iikiaaneema ngiingii mmooriyauvaa iikiatee. ⁸ Vaa ngia rikiaavai. Udaanga Yisuu Kirisiiva mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai yoketaa mmooriyauvaa iikiai yauvaa irisaiyauvaa iya mmunaravai. Fai ivo sikaunnaadiri yookaama kiada viteera gionna kiaapuuya mmioo kati ngiari yaata utiraivaugiataama nuairaiyaatama mmuaakaraama mmunaravai.

⁹ Mmoori vareeraiya haitaturaiyaso, ngii mmoori vareeraiya ngiiyara yoketaakiateera aataruuvaa iikiaivaara yaata utida ngieeta iyara yoketai aataruuvaa iida iyara yoketaakiatee. Sa iya aatuukiateera kuaivaa iya kiatee. Sa iyara ngii nnannateenai iikiatee. Vaa ngia rikiaavai. Mmuaa haitaturavoono ngiau aapu variivoono ngiitaata ngii mmoori vareera gionna kiaapuuyaatama haitatuuvai. Ivoono mmuakiaa gionna kiaapuuyara mmuaa aataruvai iivai.

Anutuugaa rapira mminnaa mmuakiaayauvai varaatee

¹⁰ Aa nnaagiai kua aavaata rikiaatee. Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara yaagueeqama varia rada vidada yaagueeqama nnaasu variatee. Ivo yaagueeqa ari vookaravai ngii minai varada yaagueeqama variatee. ¹¹ Mmuakiaa rapira mminaiyauvaa Anutuugo ngii miyauvaa varada uyuutee. Varada uyida raida fai ngia Sataangaa unnakua mmoori maisaiyauvaa hama iirama kiada yaagueeqama diaaravai.

¹² Hama ta vaidi mmatayaiyaata rapuaunnao. Ta Sataangaa mmagia maisaiya ngiau aapu variayaata rapida iya kieetayaatama rapida ari vo kieetaya aa upisiivo vai suai aavaki variayaatama rapuaunnao. ¹³ Ivaara Anutuugaa rapira mminaiyauvaa aanna makee varaatee. Fai ngia itaama teeraikio maisa suaivo nninai teeda fai ngia ngii nnammutuayaata rapida yaagueeqama dida vakiaaravai. Fai ngia iyaata rapidada rikikio ngii pirisainainnaata fai homo ngia yaagueeqama dida vakiaaravai.

¹⁴ Ivaara teerada yaagueeqama diatee. Ngii ootaiyauvunu vausa roosiima kua kutaivaa rammuatee. Ngii nniriiyauvunu yaagueeqa kapaaqaivaadiri iima kioovaa

roosiima safuuma variraivaa yapaatee. ¹⁵ Ngii yukuuvaitanau yuku nnaba roosiima mmayaaya yoketaivaudiri ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa teerama kiada nuaida varida kiasa mmiaaraivaa uyuatee. Ivaa uyida yaagueeqama diatee. ¹⁶ Mmuakiaa suai okoovaa rau hiri kiada vairaivaa roosiima Anutuugaara kutaavaivee kiatee. Fai ngia itaikio mmuakiaa kua maisaiyauvaa vaidi maisaivo ikia tai veevaivaa roosiima ngiiyaa haanara iinai ngia ivaadiri rasuuma kiaravai. ¹⁷ Ngii kieetaivau tommeekaivaa yapeeraivaa roosiima Anutuugo ngii vitoo yoketaivau yapaanara kuaivaa rikiada varaatee. Ngia rapira paipa avaikaraivaa Mmannasa Yoketaivo ngii miivaa varaatee. Anutuugaa kuaivo inna ngii paipayauvaivee. ¹⁸ Anutuugaa rapira mminnaiyauvaa varada yaaku vareeraivaatama tasipama iikiatee. Anutuugo ngii tasipaiveeraivaara yaaku varada inna yaparakiatee. Mmuakiaa suai Mmannasa Yoketaivo ngii giaa ngii miivaugiataama yaaku varaatee. Ivaara tuqinnama haitatuuda sa Anutuugaa mmooriivaa pikiaatee. Anutuugaa gioonna kiaapu mmuakiaayara makemakee yaaku varaatee. ¹⁹ Ngia niyaraatama yaaku varaatee. Yaaku varakio Anutuugo kuaivaa ni avaivaki yapa kinai fai na hama aatuurama kiee yaagueeqama kiee mmayaaya yoketaivo haumaki vaivaa kooyaa tinaravai. ²⁰ Na ii mmayaaya yoketaa ivaa kiasa kookieema kiee kiauvoono aanna makee na oovi nnauvaki variaunoo. Itaama vainai na aatuuvoora kiasa yaaku varakiai na yaagueeqama kiee mmayaaya yoketaivaa tinaravaivee.

Pauruuso gioonna kiaapuuya nnaagiai boo tiraivaa kiasa mmiravai

²¹ Tukikiiva ti seena tuanaa ta innara mmuduuya ruaunnaivovee. Ivo Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaa yaagueeqama iivoono mmuakiaa mmoorivai na data-dataama variee iikiauvaan ngieetaatama rikiaateeraivaara ivo ngiisi vioo ngii giaa ngii minaravai. ²² Ivaara na inna titano ngiisi kuanaravee. Ngiisi vioo ta mmuakiaaya yoketaama variaunnaivaara ngii giaa ngii minai rikiada ngii ausaiyauvo yoketaivai ngia yaagueeqama variateeraivaara na inna titano ngiisi kuanaravee.

²³ Ti Napoova Anutuugoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama ngiari ausa nuufaivaitanaata ngiari mmuduuya riraivaitanaatama mmuakiaa vaa ausa hanigieeraiya mmikiai ivaitanaara kutaavaivee kiateeraivaara na yaata utuaunoo. ²⁴ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara pinaama mmuduuya rida hama mmuduuya riraivaa pikiaiya Anutuugo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo iya tasipama vakiaivee.

Pauruusoono aa yanaa aavaa Piripii varuuyani reeravai

Pauruuso ariinoo tauraa mmayaaya yoketaivaa Piripii varuuya kiasa mmuduu iya ausa hanigia kiada variravai. Iya mmataivaa Roomaa kieetaivoono utuu mmataivaa nnutu-uvo Maketoninaa. Aa yanaa aavaa oovi nnauvakidiri Aposoroo vaidi Pauruuso varioo reeravai. Ausa hanigioo vooya innara ooqoo tuuvaaraata Piripii vaa ausa hanigia kiada nuunauyaki unnakua aataruuyauvo vauyauvaaraatama Pauruusaa ausaivo mmuaara-reeravai. Ausa mmuaararoonnaata Pauruuso Yisuunnara yaagueeqama kutaavaivee tuuvaara sirigainno yaagueeqama variravai. Piripii varuu vaa ausa hanigiooya sirigaida yaagueeqama varida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada iya ausaiyauvo mmuaara-rooduaata mmannammanna yaagueeqama Yisuunnara kutaavaivee kiasa kiada yoke-taama variateeraivaara Pauruuso aa yanaa aavaa reeravaivee.

¹ Na Pauruusoono aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Ti seena vaidi Timotiiva ni tasipama varikiai na fafaarakiaunoo. Ta taaravaitanaano Yisuu Kirisiinna mmooriivaa vareera vaidivaitana variaunnaano. Mmuakiaa Anutuuga gionna kiaapuuya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiasa kiada yoosinna Piripii variayani na aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Ngiiniaatama ngiiyara haitatuura vaidiiyanaatama iya tasipama mmoori variayanaatama na aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

² Ti Napoova Anutuuga ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu variateeraivaara ta yaata utuaunnaano.

Pauruuso gionna kiaapu Piripii varuuyara

yaaku vareeravai

³ Mmuakiaa suai na ngiiyara yaata utuee ngiiyara yaaku varee ni Anutuugaara yoketaavee kiauvai. ⁴ Mmuakiaa suaivaki na ngii mmuakiaayara yaaku varauko ni ausaivo kaayauma sirigaivai. ⁵ Na tauraa ngii tasipama mmooriivaa varee mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaa suaivakidiri ngieeta neetama vara rada nnidada aanna makeennaata varaunnaivaara na ngiiyara yaaku varauko ni ausaivo pinaama sirigaivai. ⁶ Vaa na aa kua aavaa arinaima tee rikiauvi. Anutuuga tauraa mmoori yoketaivaa ngii aakiaiyauvaki iivoono fai mmannammanna iinnonno Yisuu Kirisiiva kava tiinara suaivaki fai iima taikaanaravai. ⁷ Na mmannammanna ngiiyara pinaama mmuduuya ruauvaara na itaama ngiiyara yaata utuauvo inna safuuvai. Mo na kati nuaina mmayaaya yoketaivaa gionna kiaapuuya yaagueeqama kiasa mmiaaduu rikiada vooyaano ivaara kutaavaivee kiasa kiada yaagueeqama varuduu vooyaano ivaara ooqoo tuduu na safuuma iya kua irisaivaa tiravai. Ii suai ivakiaatama na makee oovi nnauvaki variaa suaivakiaatama ngia mmuakiaaya ni tasipama mmoori varaavai. Ivaara Anutuuga kati niyara yoketaama yaata utuoo ngiiyaraatama kati yoketaama yaata utivai. ⁸ Boo, ngia mmuakiaaya ngiiyara na pinaama ni ngiiyaraikio ni ausaivo pinaama ngiiyara ratainoo. Ni aakiaivaki itaama vaivo Yisuu Kirisiinnakidiri nniivai. Na kua kutaivaa itaa kua kiauvaa vaa Anutuuga ni taivai.

⁹ Na aa kua aavaa ngiiyara ataama yaaku varaanaravee. Ngii mmuduuya riraivo fai vioo vioo pinaavai vainai ngia mmuakiaa aataru kuaiyauvaa tuqinnama teeda rikiada ivaara safuuma yaata utuaaravee. ¹⁰ Ngia yoketaama varira aataruuvaa arinaima teeda rikiada yoketaavaivee kiateeraivaara na itaama ngiiyara yaaku varaunoo. Fai ngia itaama varida iidada Yisuu Kirisiiva kava tiinara suaivaki ngia yoketaama varida hama ngii haruriravai. ¹¹ Fai ngia itaikiokio aataru safu tuanaivaa

Yisuu Kirisiiva ariinoo ngii miivo fai ngii aakiaiyauvaki suvuainai rikiada ngia iikiaaravee. Fai ngia itaama iikio Anutuuga nnutuuvo ngiau aapu vinai gionna kiaapuuya innara kua yoketaivaa kiaaravaivee.

Ta Yisuu Kirisiinnara nnaasu yaata utida variaaravai

¹² Ni seenayaso, vaa mmuaararai aataruuyauvo niisi nniivaara Yisuunna mmayaaya yoketaivaa gionna kiaapu vooyaata rikiaavai. Ngia ivaa rikiaateeraivaara na ngii giaa ngii miaunoo. ¹³ Yisuu Kirisiinna kua mmayaayaivo kooyaa vakiaiveeraivaara na oovi nnauvaki variauvaara kieeta vaidiivaa rapira vaidi mmuakiaayaatama mmuakiaa gionna kiaapu aavaki vida nnida kiaiyaatama vaa ivaara teeda rikiaavai. ¹⁴ Na oovi nnauvaki variauvaara kaayau ti seenaiya Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaiya tauraa kiisama muaraagakiaivaa pikiada nnaagiai pinaama innara yaagueeqakiaavai. Yaagueeqama kiada iida hama aatuuraida Anutuuga kuaivaa kooyaa kiaa kookieekiaavai.

¹⁵ Vooyaano na nnutu ruaavai variauvaara iya niyara iya nnannataikiai ni yaatararee kiaa Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa kiaa mmiaavai. Vooyaano niyara yoketaida inna mmayaayaivaa kiaa mmiaavai. ¹⁶ Ii niyara yoketaa kiaa iya niyara mmuduuya ruaivaara mmayaayaivaa kiaa kookieekiaavai. Vaa iya rikiaavai. Na aavaki variee mmayaaya yoketaivaa yaagueeqama gionna kiaapuuya kiaa mmiaiveeraivaara Anutuuga ee-oo tuuvaara na aavaki variaunoo. ¹⁷ Niyara nniki apida variaya hama yoketaama yaata utiraida ngiari seenaiya iyara mannaka kiateeraivaara nnaasu yaata utida Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa kiaa kookieekiaavai. Na oovi nnauvaki variee iya iikiaa aataruuvaa na rikiee pinaa ari vookarai mmuaararavaa varaiveeraivaara iya yaata utida itaama iikiaavai.

¹⁸ Hama na ivaara yaata utuaunoo. Mmuakiaaya yoketaama yaata utiraiyaatama maisama yaata utiraiyaatama Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa kiaa kookieekiaavaara ni yoketainoo. Fai mmannammanna ivaara ni yoketainaravai. ¹⁹ Vaa na tauvai. Ngia niyara yaaku varaivaaraatama Yisuu Kirisiinna Mmannasaivo ni tasipama variivaaraatama fai Anutuuga tinai tee na oovi nnauvaa pikiee kati mmaanai kuanaravai. Ivaara fai mmannammanna ni yoketainaravai. ²⁰ Ni iikiatai aataruuvaa na faannaina hara kiee variauvaa rikiaatee. Na Yisuunna kuaivaa pikiee nini mmooriivaara ni mmamma maisaivoo kiaa na mmuakiaa suai yaagueeqama variauneema mmuaikaraama varinaraivaara na faannaina hara kiee variaunoo. Vara na varinaranee? Vara na putinaranee? Mmuakiaa suaiyauvakiaata aa suai aavakiaatama ni variraivakiaata ni putiraivakiaatama gionna kiaapuuya Yisuu Kirisiinnara kua yoketaivaa kiateeraivaara na faannaina hara kiee variaunoo. ²¹ Mmatayaa variraivo datainnee? Yisuu Kirisiiva ni tasipama varikiai na hara kiee variaunoo. Fai na putuee nnaagiai na varinaraivo aanna makee na variauvaa yaataraanaravaivee. ²² Fai na homo mmatayaa variee kaayau mmoori yoketaiyauvaa iinaravai. Mo na datainaranee? Vo vara putiraivaara ni yoketainaranee? Vo vara variraivaara ni yoketainaranee? Hama neeta taunoo. ²³ Na taara aataruvaitanaara pinaama yaata utuaunoo. Na putuee Yisuu Kirisiinna tasipama varinaraivaara na pinaama ni yoketainoo. Ii aataru ivo pinaama yoketai aataruvai. ²⁴ Na ngiiyara yaata utuauko na ngii tasipama varinaraivo putinara aataruuvaa yaataravai. ²⁵ Vaa na arinaima rikiauvai. Fai na ngii tasipama varinaravai. Fai na mmuakiaaya ngii tasipama variee mmoori varanai ngia Anutuuga kuaivakidiri yokeema rada vida varida Yisuunnara kutaavaivee kiaivaara sirigakiaaravai. ²⁶ Fai na kava vara ranee ngiisi nninai rikiada ngia niyara pinaama sirigaida Yisuu Kirisiinnara kua yoketaivaa kiaaravaara na itaama ngii tasipama variee mmoori varaanaravai.

²⁷ Gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaara kua yoketaivaa kia-teeraivaara tuqinnama variatee. Fai na ngiisi kuanarannee? Vara hama na kuanarannee? Sa ivaara yaata utuatee. Ngia mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada mmoori yoketaivaa iikiaara kuaivaa na rikiaanaraivaara yaata utida tuqinnama variatee. Ngia mmuaa ausavai varada mmooriivaa yaagueeqama mmuaavaugiataama iida fai mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmikiai iya Yisuunnara kutaavaivee kiaravai. Ngia itaama iikiaara kuaivaa na rikiaanaraivaara tuqinnama variatee. ²⁸ Fai ngia itaama iida ngiingii nnammutuaiyara sa aatuurama kiada yaagueeqama nnaasu mmooriivaa iikiatee. Fai ngia yaagueeqama iikiokio ngia iya yaataraaravo kooyaa vainai iya taaravai. Fai iya eeyara putida taikaaravo kooyaa vaino Anutuuqo ngii vitoo yoketaama kinai ngia variaaravootama kooyaa vainai iya taaravai. ²⁹ Hama ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivaara nnaasu Anutuuqo ee-oo tikiyai ngia Yisuunna mmooriivaa varaavai. Ngia innara mmamma nniitareeraivaa varaaraivaaraatama Anutuuqo ee-oo tikiyai ngia inna mmooriivaa varaavai. ³⁰ Na nnaaru Yisuu Kirisiinna mmooriivaa rapira roosiima na iina variee mmuaararovaava varaivaa vaa ngia teera-vai. Na makee mmuaikaraama mmuaararavava varaivaara vaa ngia rikiaavai. Anna makee ngieeta ni tasipama ii mmoori ivaa rapira roosiima iikiaravee.

2

Yisuuva aduoo varuduu Anutuuqo ngiau aapu

inna vitoo yapeeravai

¹ Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ngia yaagueeqama variaano? Ivo ngiiyara mmuduuya ruaivaara ngia yoketaama variaano? Mmannasa Yoketaivo ngiiki varikiai ngia inna tasipama mmuaavau varida inna kuaivaa rikiaano? Ngia ngiingiiyara ngiingiiyara boo tida ngiingiiyara ngiingiiyara tuqinnada variaano? ² Fai ngia itaama iikiaara iida varida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada ngiingiiyara ngiingiiyara mmuaakaraama mmuduuya rida mmuaavau varikiai na tauraa ngiiyara sirigakiaaneema fai na kava ngiiyara pinaama sirigainaravaivee. Ivaaraida ivaugiataama iikiatee. ³ Ngia mmoori voovai voovai iida varida sa ngiingiiyara nnaasu yaata utida ngiingiiyara mannaka kiatee. Adida varida ngii seenaiyara yaata utida kiatee: Iya yoketaama varida ti yaataraiyavee, kiatee. ⁴ Sa ngiingii variraivaara nnaasu yaata utida iikiatee. Ngiingii seenaiya variraivaaraatama yaata utida iikiatee. ⁵ Yisuu Kirisiiva yaata utuuvaugiataama mmuaikaraama ngiingiiyara ngiingiiyara yaata utuatee.

⁶ Nnaaru ivo mmannammanna itaavai nnaasu Anutuuqo varuduu Anutuuqaa yaata tinniivo innaki vairavai.

Ivo itaama Anutuuqo varuuvaara hama pinaama ivaara yaata utuoo ivaa puaisa utiravai.

⁷ Hama ivaa puaisa utirainno ariinoo ari variraivaa pikieeravai. Pikioodoo mmatayaa gioonnaivo inna mmata koodoo hanigoo vaidi mmatayaiya mmammaivaa varoo sikaunnaadiri yookaama kioo viteera vaidiivaanikaraama variravai.

⁸ Ivo vaidivai varioo hama ariiyara mannaka tirainno aduoo varioo Anutuuqaa avaiava nnaasu rikioonnonno

ari putinaraivaara ee-oo tioo putiravai.

Hama kati putirainno

maisama yatari sagaivau putiravai.

⁹ Ivaara Anutuugo inna vitoo

ngiau aapu tuanaivau inna yapa kieeravai.

Yapa kioo nnutu voovai inna mmuuvo

mmuakiaa nnutuuyauvaa yaataroovaa

inna mmiravai.

¹⁰ Itaama vauvaara

fai mmuakiaa ngiau aapu variaiyaatama

mmatayaa variaiyata

vaa putuaiya mmannasaiyaatama

Yisuunna nnutuuvo ngiau aapu pinaavai vauvaara

innara toorivu yau haraaravai.

¹¹ Itaama vauvaara

fai mmuakiaaya Yisuu Kirisiinnara

Udaangaivovee kiaa kiada kiaa kookieekiaaravai.

Fai iya itaa kua tikio rikioo

ti Napoonna Anutuugaa nnutuuvootama

ngiau aapu vainaravaivee.

Ngia ausa hanigieeraiyaano mmeekiavai roosiima variaaravai

¹² Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, ivaara na ngii tasipama varuu suaivaki ngia ni kuaivaa rikiada uuneema aanna makee hama na ngii tasipama variaa suaivaki ni kuaivaa arinaima rikiada yaagueeqama iikiaaravo inna yoketaavai. Anutuugo ngii vitoo yoketaivau yapaanaraivaara yaata utida inna mmooriivaa iikiokio taikaanaravai. Ngia innara aatuuda itaama yaagueeqama mmooriivaa iida vara taika kiaatee. ¹³ Ngia Anutuugaa tasipama mmuaa yaatavai varada ivo yaata utiraivaugiataama ngia rikiaa rada iikiateeraivaara ivo mmannammanna ngiiki mmoori varaivai.

¹⁴⁻¹⁵ Sa mminnamminnaa maisaivaa vareerama kiada yoketaa tuanaaya varia-
teeraivaara mmuakiaa mmooriivaa ngia iida varida sa nunuraanurai tida buaru
tida varida iikiatee. Ngia itaama iidada gioonna kiaapu mmatayaiya tomedama
maisamaisama variaiya tasipama hara kiada variaa suaivaki ngia Anutuugaa raunna
mmaapu yoketaa tuanaaya variaaravai. Aakiapuuiyauvo ngiau aapuuvau mmeekia
taineema ngia iya tasipama varikio mmeekiaivo taanaravai. ¹⁶ Ngia tupatupaa variaara
mmayaayaivaa puisakama utida iya kiaa mmida varida mmeekia roosiima variaara-
vai. Fai ngia itaama iikiakiai Yisuu Kirisiiva gioonna kiaapuuya yaparaira suaivaki fai
na ngii mannaka tinaravai. Na mmoori iikiauvo hama kuminayaa kuaikiai na hama
kumina mmoorivai iikiauvai. Na iikiau mmooriivo kooyaa vainaraivaara ngia itaama
iikiai na ngii mannaka tinaravai.

¹⁷ Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivo nnaaruaa vaidiiya yeena tapiivaa
kiisama ngiaunnannuma iima kioovaa roosiima vainoo. Iya yeena tapiivau puara
sipisiipa kiauvaa kati Anutuugaara tusoneema na ngiiyara ni kiauvaa tusee puti-
narannee? Vara hama na putinarannee? Fai kutaa na ngiiyara putinaraivaara ni
ausaivo yoketaikiai na ngii tasipama sirigaina variauvai. ¹⁸ Mmuaakaraama ngieeta
ngii ausaiyauvo yoketai ni tasipama sirigakiatee.

Pauruuso Timotiia Epaporotitiiyara tiravai

¹⁹ Na yaaku varee rikino Udaanga Yisuu Kirisiiva ee-oo tinai na kiisa suai Timotiinna
titano ngiisi kuanaravai. Ngia yoketaama variaivaa na rikino ni yoketainaraivaara
na inna titano ngiisi kuanaravai. ²⁰ Ari mmuaavoono ni tasipama mmuaa ausavai
varoo ngiiyara pinaama mmuduuya ruaivai. ²¹ Vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu

vooya aavaki variaya ngiari mmooriivaara nnaasu yaata utida varida hama Yisuu Kirisiinna mmooriivaara yaata utuaavai. ²² Vaa ngia taavai. Timotiiva ari vookaraama yoketaama mmooriivaa varoo ni maapuvai roosiima varuduu na inna koova roosiima varida ta mmayaaya yoketaivaara mmuaavaugiataama mmoori vareeravai. ²³ Ivaara kiisa suai vaidiyya niyara data datai aataruuvaa iikiaaraivo kooyaa vainai tee na inna titano ngiisi kuanaraivaara na yaata utuaunoo. ²⁴ Neetaata na kiisa suai ngiisi kuanaraivaaraatama na yaata utuee kutaavaivee tino Udaanga Yisuu Kirisiiva aataruuvaa ni vitainai na kuanaravai.

²⁵ Ngia Epaporotitiiva ni haitatuukiaiveera inna titooduu niisi nniravai. Na inna titano kava vara ranoo ngiisi kuanaraivaara na yaata utuauko inna ni yoketaunoo. Ivo ni seenavai varioo ni tasipama mmoori varoo yaagueeqama iiravai. ²⁶ Ivo nniitaroovaa ngia mmuakiaaya rikioovaara ivo ivaara pinaama yaata utuoo ngiisi vioo ngii taanaraivaara inna yoketaunoo. ²⁷ Kutaavai. Ivo tauraa pinaama inna nniitarooduu rikioo putuoo fanniiravai. Anutuugo innara boo tuduu hama putiravai. Anutuugo hama innara nnaasu boo tirainno niyaraatama boo tiravai. Inna nniitaroovaara vaa na mmuaararavaa vara kieve kava pinaa mmuaararavaa vareevoo kiaa Anutuugo niyaraatama boo tiravai. ²⁸ Ivaara na inna titano ngiisi kuanaraivaara kaayauma ni yoketaunoo. Ngia kava inna teeda sirigaikiai na hama pinaama innara yaata utinaraivaara ni yoketaunoo. ²⁹ Ivo ti seenavai varioo Udaangaivaa mmooriivaa varaivaara inna teeda pinaama sirigaida inna tuqinnaatee. Itai vaidiyyara kua yoke-taivaa tida iya kuaivaa rikiaatee. ³⁰ Ivo Yisuu Kirisiinna mmooriivaa iinno hama ari variraivaara yaata utirainno Yisuunna mmooriivaara putuoo fanniivaara innara kua yoketaivaa tida inna kuaivaa rikiaatee. Ngia mmoori yoketaivaa niyara ngii iikiataikiai ngieera variaivaara hama iikiaavo ivo ivaa iinno putuoo fanniivaara kua yoketaivaa innara tida inna kuaivaa rikiaatee.

3

Safuuma varira aataru tuanaivaa vareeraivaara Pauruuso tiravai

¹ Ni seenayaso, na nnaagiai kua voovai ngii giaa ngii minaravee. Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiyyara yoketaivaara innara sirigaida variatee. Na tauraa fafaara raa kuaivaa kava ngii giaa ngii miauvaara hama ni maisainoo. Fai ngia ivaa rikiaada yoke-taama variaaravai. ² Vaidiyya koonnama varida maisa mmooriyauvaa iida ngii mmam-maiyauvaa hatokaaraivaara yaagueeqakiaiyara tuqinnama haitatuukiatee. ³ Teteenoo Anutuugaa Mmannasaivaa varaunnaivaara ti ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiaunnavai. Ta Yisuu Kirisiinna tasipama variaunnaivaara ta sirigakiaunnavai. Ivaara teenoo mmamma hatokeera tuanaaya variaunnavai. Hama ta kati mmaanai mmamma hatokeeraiya roosiima titiyyara mannaka tida varida ivaara yaagueeqakiaunnavai. ⁴ Na kutaa tuanaa iya ni mmamma hatokoovaara neneenoo niniiyara ni mannaka kiatainai fai na aikiooma niniiyara mannaka tiee ivaara yaagueeqainaravai. Fai vaidi voovoono ari mmamma hatokaivaara ariyyara yaata utuoo tinara: Na aikiooma variaunoo, tinai neenoo inna yaataraanaravai. ⁵ Ni noova ni mmata kioodoo na mmuaa sudaagavai nnaasu variaaduu iya ni mmammaivaa hatokeeravai. Isarairaa gioonna kiaapuvaitanaano ni mmata kioodoo na Piyamiinaa oyaivakidiri diitee Eporai kua tuanaa tuuyakidiri diiteeravai. Diitee yokeena Yutayaiya mmaanna tuu kuaivaa uvaara na Farisaivoono yaagueeqama iiravai. ⁶ Na yaagueeqama iinana gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyara maisa mmooriivaa iiravai. Vaidi voovoono mmaanna tuu kuaivaa rikioo iinno safuuma varitiri. Neenoo itaama variee hama mminnamminnaa maisaivaa varautirivee.

⁷ Na tauraa ii aataru iyauvaara rikiaaduu ni yoketairavai. Aanna makee na Yisuu Kirisiinna varauvaaraina na innara yaata utuee ii aataru iyauvaara rikiauuko ni maisaikiai na kiaunoo: Kuminayaa na iiravaivee, kiau vai. ⁸ Hama na iyauvaara nnaasu ni maisaikiai itaa kua kiau vai. Ti Udaanga Yisuu Kirisiinna na arinaima tee rikiauvo inna yoketaa ari vookarai tuanaavai tauraa na iikiaivaa yaataravai. Na Yisuu Kirisiinna arinaima tee rikiaanaraivaara mmuakiaa aataru mmoorivai tauraa na iikiai yauvaara ni maisaikiai na kiaunoo: Kumina mminnaayauvai na iikiauvaivee, kiau vai. Mmuakiaa aataru konnakaannama iirai yauvaa na Yisuunnaroo tiee kaagaari kiau vai. Na Yisuu Kirisiinna varaanaraivaara na ii aataru iyauvaara kumina mminnaa yaapasiiyauvaivee kiau vai. ⁹ Na Yisuu Kirisiinna eeyaara varee inna tasipama varinaraivaara iyauvaara kiaunoo: Yaapasiiyauvaivee, kiau vai. Hama na mmannammanna Anutu-uqaa mmaanna tuu kuaivaa rikiee ivaa iina variee nene safuuma variraivaa varauvai. Na Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiauvaara Anutu-uqo niiyara tinoo: Safuuma vari-raivovee, tiivaa vaa na ivaa varauvai. ¹⁰ Na Yisuu Kirisiiva varii aataruuvaa arinaima tee rikiee Anutu-uqo inna tuduu putuuvakidiri diitoo yaagueeqaivaa varaanaraivaara ni yoketai noo. Ivo mmamma mmuaararoovaa varoneema neeta varee ivo putinara uudu iya maisa mmooriivaa inna mmuuvaa neeta varee itaama varinaraivaara ni yoketai noo. ¹¹ Fai na putino too Anutu-uqo ni tinai na putuauvakidiri diitee kava varinaraivaara na faannaina variee itaa kua kiaunoo.

Anutu-uqaa atauvaa yaataravaara seenada vida varaatee

¹² Hama na niniiyara kiaunoo: Vaa na aikiooma itaama iina koovayama variauvaivee, kiau vai. Yisuu Kirisiiva vaa ni varaivaara na yoketaama variraivaa varaanaraivaara mmannammanna mmooriivaa yaagueeqama kiee varee variaunoo. ¹³ Ni seenayaso, hama na yaata utuee kiaunoo: Vaa na varauvaivee, kiau vai. Aa na tinara kua aavaa nnaasu na iina variee variaunoo. Vaa na tauraa iikiaa mmooriivaa taunnu kiee aanna makee karaasa mmooriivaa nnaasu na yaata utuee mmannammanna yaagueeqama kiee ivara iina variee variaunoo. ¹⁴ Vaidiia seenada vida atauvaa yaatarada irisaivaa varaaneema na safuuma seeneenana atauvaa yaatara kiee irisaivaa varaanaraivaara mmoori varauvai. Anutu-uqo irisaivaa tupatupaa variraivo ngiau aapu vaivaa ni minaraivaara na mmoori varauvai. Yisuu Kirisiiva putuuvaa Anutu-uqo ii irisai ivaa ti mminaraivaara ti maavee tiivai.

¹⁵ Ta mmuakiaaya Anutu-uqaa aataruuvaa iida rapisiima taunnaiya ii kua ivara mmuaa yaata mmuaa tinnivai varaaravee. Fai ngia vooya ari vo yaata tinnivai varakio fai Anutu-uqo ivara kooyaa ngii vitainaravai. ¹⁶ Fai itaama vainai sa ngia ivara yaata utuatee. Vaa ta tauraa aikiooma iikiaunna aataruuyauvaa fai ta mmannammanna yaagueeqama kiada iikiaravai.

¹⁷ Ni seenayaso, ngia mmuakiaaya na iikiauneema iikiatee. Ta safu aataruuvaa iida ngii vitaakiaunnaivaara gioonna kiaapu ivaugiataama kuaiya tuqinnama taatee. ¹⁸ Na kaayauneetu aa kua aavaa ngii giaa ngii miravai. Aanna makee na rateera tasipama kava ngii giaa ngii miaunoo. Kaayau gioonna kiaapuuya maisama vari-aivaara iya Yisuu Kirisiiva yataru sagaivau putuu aataruuvaa nnammutuaaya vari-aano. ¹⁹ Ngiari mmamma iira aataruuvo iya anutuuvovee. Maisa mmooriivaa iya iikiaivaara hama ivara iya mmamma maisairama kiada ivara ngiarii yara mannaka kiau vai. Iya mmatayaa diaa mminnaiyauvaara nnaasu yaata utida variaano. Iya itaama variaivaara fai iya ikia aakiaivaki kuaravee. ²⁰ Mo teenoo ngiau aapu-uvaakinnaiyavee. Udaanga Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau ti yapaivoono ngiau aapuuvakidiri tiinaraivaara ta faannaida variaunoo. ²¹ Ti mmamma mmatayaa diaa muaraagaiyauvaa fai ivo ari mmamma ngiau aapu diaa yoketaa ari vookarivaa roosiima hanigia kiaanaravai. Ivo aikiooma mmuakiaa mminnaiyauvaa yaataroo dira yaagueeqaivaadiri fai iinaravaivee.

4

Pauruuso Piripii varuuya kuaivaa kiaa mmiravai

¹ Ni seenayaso, itaama vaikia na ngiiyara mmuduuya ruee ngii tasipama ni variatanoo. Ngia ni mmooriivaa kaanaiya na ngiiyaadiri Anutuugaadiri irisaivaa varaanaraiya variaani na ngiiyara yaata utuauko ni ausaivo yoketainoo. Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, ngia yaagueeqama variaaneema Udaanga Yisuu Kirisiinnara yaagueeqama kiada iida varida variatee.

² Evotiaaya Sidikiya ngia gionnavaitana na yaagueeqama ngiita kua tiee ngii giaa ngii miaunoo. Sa ngiingiiyara ngiingiiyara nnannateerama kiada Udaanga Yisuu Kirisiinna raunnnavaitana varida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada variatee.

³ A vaidi hama ni pikieerainna yaagueeqama ni tasipama mmoori varaannaikua eetaatama ii gionna innidanaa tasipama mmoori varanai sa ngiariiyara ngiariiyara nnannataateeraivaara na i yaparakiunoo. Ii gionna innidanaano ni tasipama mmayaaya yoketaivaa yaagueeqama kiaa kookieema kiaivaara eeta iya tasipama mmoori varaanee. Vaidi voovai nnutuuvo Keremeenootama ngiari vo gionna kiaapu ni tasipama mmoori varaiya tupatupaa variraivaa varaavo iya nnutuuyauvo Anutuugaa yanaivau vaiyaatama ivaitana tasipama mmoori varada mmayaaya yoketaivaa kiaa kookieema kieeravai.

⁴ Ngia mmuakiaa suai Udaanga Yisuu Kirisiinnara sirigaida variatee. Na kava ngii giaa ngii miee kiaunoo: Sirigakiatee, kiaunoo.

⁵ Mmuakiaa gionna kiaapuuya tasipama tirooma variatee. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva fai kiisa suai kava tiinaravai. ⁶ Ngia datadataama variaaraivaara sa pinaama yaata utuatee. Ivaara yaaku varada varida ngiingii nuaira variraivaki teekio hama ngiisi vai mminnaiyauvaara Anutuugaata kua tida kiaa mmiatee. Kiaa mmida ivaara yoketaavee kiatee. ⁷ Fai ngia itaama iikio Anutuugaa ausa nuufa ari vookaraivaa hama ta mmatayaiya yopeema taunnaivo ngiiki vainaravai. Fai Anutuugo ivaa ti mminai ta Yisuu Kirisiinna gionna kiaapuya variaunnaivaara ti ausa tinniiyauvo yoketaama vainaravai.

⁸ Ni seenayaso, aa na nnaagiai kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Kua kutaivaaraata gionna kiaapuuya aataruuvaara kua yoketaa ari vookaraivaa tiraivaaraatama safu yoketaa aataruuvaaraata hama mminnamminnaa maisaatai aataruuvaaraatama yoketaama vai mminnaiyauvaaraata mmoori yoketaivaaraatama yaata utuatee. Itaama vai aataru yoketaiyauvaara gionna kiaapuuya kua yoketaivaa tiraiyauvo ngii yaatana suvuakuaivee. ⁹ Kuaivaa na ngii giaa ngii miaaduu ngia rikiada varooyauvaa iida mmooriyauvaa na iikiaaduu ngia tooyauvaa iikiatee. Fai ngia itaikio Anutuugo ausa nuufaivaa gionna kiaapuuya mmioo variivoono ngii tasipama varinaravai.

Piripii varuuya mminnaiyauvaa Pauruusaa mmuduu

yoketaavee tiravai

¹⁰ Ngia hokoba suai kati varidada aanna makee ngia kava niyara yaata utida ni tuqinnaivaara na rikiauuko ni yoketaikiai kaayauma sirigakiaunoo. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ni tasipaikiai ngia itaama iikiaivaara na sirigakiaunoo. Vaa ngia tauraa pinaama niyara yaata utida ni tuqinnaara aataruuvo hama kooyaa vairavai.

¹¹ Mminnaiyauvo hama niisi vaivaara na hama ivaara kua kiauvai. Vaa na arinaima rikiauvai. Mminnaiyauvo niisi vainnee? Hama niisi vainnee? Hama na iyauvaara yaata utiraina iyauvaara kati aikioovee tiee hara kiee variaa aataruuvaa vaa na iina tauvai. ¹² Mminnaiyauvo hama niisi vai aataruuvaata kaayau mminnaiyauvo ni suvuai aataruuvaatama vaa na tee rikiauvai. Mmuakiaa yoosinnaiyauvaki na variauyauvaki-aata mmuakiaa suaiyauvakiatama na nene variauvaara ni aakiaivaki inna aikioovee kiauvai. Vo suai na yeenna nnaa ausa rasiti kiee variee vo suai ni yeenna raikiai variee vo suai kaayau mminnaiyauvaa varee vo suai kiisa mminnaiyauvaa varauvaara

na arinaima tee rikiee inna aikioovee kiauvai. ¹³ Mmuakiaa aataru mmooriivaa na iikiauvaa Yisuu Kirisiiva ari yaagueeqaivaa ni mikiai na aikiooma iikiauvai.

¹⁴ Mmuaararaiivo niisi nnuu suaivaki ngia niyara tuqinnoovaara ni yoketaiwoo.

¹⁵ Ngia gioonna kiaapu Piripii variyaiya vaa ngia teeda rikiaavai. Na tauraa tuanaa mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii mi kiee ngii mmata Maketoniaa pikiaaduu ngia vaa ausa hanigieeraiya nnaasu ni tasipama sikau mmira aataruuvaa iiravai. Mmuakiaa vaa ausa hanigieera gioonna kiaapuuyakidiri ngieenoo nnaasu sikauyauvaa ni muduu ivaara Anutuuoqo irisai yoketaama variraivaa ngii miravai. ¹⁶ Na Tesoronikii variaa suaivaki hama mminnaatauduu ngia airineetu mminnaiyauvaa niini kioodoo viravai. ¹⁷ Na mminnaiyauvaa kati ngiisidiri varaanaraivaara hama iyauvaara nnaasu ni yoketaiwoo. Anutuuoqo irisai ngiiki mmooriivaa iino kaanaivo vakia roo vioo vioo pinaavai vainai na taanaraivaaraatama ni yoketaiwoo. ¹⁸ Vaa ngia kaayau mminnaiyauvaa ni muduu kaayauma ni suvuairavai. Epaporotitiiva mmuakiaa mminnaiyauvaa ngia kati ni muuvaa varoo ni muduu kaayau mminnaiyauvo niisi vairavai. Nnaaru vaidiia kati Anutuuoqaa puara sipisiipaiyauvaa hudoodoo suudaivaa rikioo iyara yoketaayavee kiaa iyara yoketauvaa roosiima ngia ii mminnaa iyauvaa kati ni muuyauvaara Anutuuoqo tunoo: Inna aikioovee. Ni yoketaiwoo, tiravai. ¹⁹ Ni Anutuuoqo ari yaagueeqa yoketaa ari vookaraivo Yisuu Kirisiinnaki suvuaikio vaivakidiri ngii minai ngia ngiingii nuaira variraivaki teekio hama ngiisi vai mminnaiyauvaara fai hama ngia buaakiaaravai. Vaa aikiooma ngia varaavai. ²⁰ Ti Napoonna Anutuuoqaa nnutuuvo tupatupaa ngiau aapu itaavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

Pauruuso nnaagiai tuanaa boo tira kuavai

²¹ Anutuuoqaa gioonna kiaapu mmuakiaaya Yisuu Kirisiinnaki variyaiyara ta yaata utida boo kiaunnaivaara iya kiaa mmiatee. Ni seena aa ni tasipama variaa aaya ngiiyara yaata utida boo kiaavai. ²² Mmuakiaa Anutuuoqaa gioonna kiaapu aavaki variyaiya ngiiyara yaata utida boo kiaavai. Anutuuoqaa gioonna kiaapu Roomaa vaidi kieetaivaa nnauvaki variyaiyaatama ngiiyara yaata utida boo kiaavai.

²³ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii tasipama vakiaivee.

Pauruuso aa yanaa aavaa Korosii varuuyani reeravai

Hama Pauruusoona Korosii varuu gioonna kiaapuuya tauraa mmayaaya yoketaivaa kiasa mmuduu iya ausa hanigieeravai. Ivo kati Epesiisadiri varioo mmoori vareera vaidi- iya Korosiira titooduu viravai. Korosii varuu gioonna kiaapuuya nuuna aakiaiyauvaki unnakua tira vaidi vooyaata nnida ngiari tinniiyauvakidiri unnakua aataruuyauvaatama gioonna kiaapuuya kiasa mmuuvaara Pauruuso mmoori vareera vaidiyya iyasi titeeravai. Pauruuso aa yanaa aavaa roo itaama unnakua aataru mmooriyyauvaa uuyauvaara ooqoo kiasa kioo kua kutaa kuaivaa ausa hanigieeraiya kuaivaa iya kiasa mmiravai. Ii kua kutaa kua ivo unnakua kuaivaa uudarainaraivaara ivo aa yanaa aavaa reeravaivee.

¹ Na Pauruusoona aa kua aavaa kiauko ni seena vaidi voovoono ngiini fafaarainoo. Anutuuoqoono ari yaata utiivaugiataama ni mmataama kiaikiai na Yisuu Kirisiinna kuaivaa varee nuaira aposoroo vaidivai variaunoo. Ti seena vaidi Timotiiva ni tasi- pama varikiai na aa kua aavaa kiauko ni seena vaidiivo ngiini fafaarainoo. ² Ngia ti seena Anutuuoqaa gioonna kiaapu Korosii variyaiya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tida hama pikieeraida yaagueeqama variyaiyani na aa yanaa aavaa kiauko fafaara rainoo.

Ti Napoova Anutuuoqo kati ngiyyara yoketaama yaata utuoo ari ausa nuufaivaa ngii mioo nnaasu variaiveeraivaara ta yaata utuaunnaanoo.

Pauruuso yaaku varoo Anutuuoqata

kua yoketaivaa tiravai

³ Ta mmuakiaa suai ngiyyara yaaku vareera suaiyauvaki ta kua yoketaivaa ti Udaanga Yisuu Kirisiinna Koonna Anutuuoqaa kiasa mmiaunnavai. ⁴ Ngia Yisuu Kirisi- innara kutaavaivee kiasa kiada Anutuuoqaa gioonna kiaapu mmuakiaayara mmuduuya ruaivaa vaa ta rikiaunnavai. Ngia itaama variaivaara ta kua yoketaivaa Anutuuoqaa kiasa mmiaunnavai. ⁵ Toosa hara kiada uu suaivaki vaidiyya Yisuunna mmayaaya kua kutaa tuanaivaa varada ngii giaa ngii muduu rikiaada ngia ivaa kaanaivaa varaaraivaara faannairavai. Ngia ivaara faannaida variaivaara ngia Yisuunnara ku- taavaivee kiasa kiada gioonna kiaapuuyara mmuduuya ruaavai. Ngia ivaara kutaavee kiasa faannaira oyavaa Anutuuoqo ngiini terama kiaivo aikiooma ngiau aapu vainoo.

⁶ Ngia yeennaivaa hau utu kiasa uruoo ngioo vioo pinaa kioo iiraivo vaineema mmuakiaa yoosinnaiyauvaki variyaiya Anutuuoqaa kua yoketaivaa rikiaavo iiraivo vainno pinaavai vaivai. Ngia toosa hara uu suaivakidiri ivaa roosiima mmuaakaraama Anutuuoqo kati ngiyyara yoketaama yaata utiivaa ngia kutaa tuanaa ivaa rikiaada taavo iiraivo vainno pinaavai vaivai. ⁷ Ti tasipama mmoori vareera vaidi ta innara mmudu- uya ruaunna Ipaparaaso Anutuuoqaa kua yoketaivaa ngii giaa ngii muduu rikieeravai. Ivoono Yisuu Kirisiinna mmooriivaa tiyyara yaagueeqararama kioo iinno varioo hama pikiaivai. ⁸ Mmannasa Yoketaivo mmuduuya rira aataruuvaa ngii muuvaara ivoono ti kiasa ti mmivaivee.

⁹ Ngia itaama variaa mmayaayaivaa ta rikiaunna suaivaki ngia itaama variaivaara ta mmannammanna ngiyyara yaaku varada variaunnaanoo. Anutuuoqo ari yaata utiravaa kooyaa ngii giaa ngii minai ngia arinaima rikiaateeraivaara ta ngiyyara yaaku varaunnaanoo. Mmannasa Yoketaivo ngii tasipanai ngia arinaima teeda riki- ada tinni yoketaivaa varada yoketaama variateeraivaara ta ngiyyara yaaku varaun- nanoo. ¹⁰ Fai ngia itaama varida Udaanga Yisuu Kirisiiva yaata utira mmooriivaa ngia aikiooma iikioo too ivo ivaa too ngiyyara sirigakiaiveeraivaara ngia makemakee itaama nnaasu iikiateeraivaara ta ngiyyara yaaku varaunnaanoo. Fai ngia itaama

varida mmannammanna mmoori yoketaivaa iikiokio kaanaivo vainai ngia Anutuuoqo yaata utiraivaugiataama varia rada vidada arinaima teeda rikiaaravai. ¹¹ Anutuuoqaa ari yaagueeqa ari vookaraivo ngiau aapuuvakidiri tiivaa ngii minai teeda ngia yaagueeqama nnaasu variateeraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnao. Mmuaararai mmoori maisaivo ngiisi nninai teeda rikiadaata ngia mmannammanna yaagueeqama kiada variateeraivaara ivo ari yaagueeqaivaa ngii miaiveeraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnao. ¹² Ti Napoova Anutuuoqo ari gioonna kiaapu mmeekiaivaki variyaiyani teerama kiai yoosinnaivaki ivo ngii safuunai ngieetama variateeraivaara vaa ivo ee-oo kiasa kiaivaara innara kua yoketaivaa tida sirigakiatee. Ta ivaara ngiiyara yaaku varaunnao. ¹³ Vaa ivo upisiivaa yaagueeqaivakidiri ti utu raririima kioo kati naatau ari Mmaapu tuanaa innara mmuduuya riraivo variivau ti yapaivaivee. ¹⁴ Mminnamminnaa maisaiyauvo ti utiivaa ivo ari Mmaapuuvaa kiauvaadiri ivaa ruga kiai kiai ta kati mmamma dummukiara variaunnavai.

Yisuuva varuuvaaraata iva uu mmooriivaaraatama

Pauruuso tiravai

¹⁵ Anutuuoqo haumaki variivaa Yisuu Kirisiivaano ivo variivaa kooyaa ti vitaivai. Anutuuoqo hama ngiau mmataivaa uu suaivaki vaa ari Mmaapuuvo Yisuuva inna tasipama tauraa variravai. Tauraa tuanaa ivo varioo mmuakiaa mminnaiyauvo ngiauvakiaata mmataivaunnaatama varuu vau mminnaiyauvaa iima kiooyauvaa yaatareeravai. ¹⁶ Anutuuoqo iyauvaa uu suaivaki Yisuuvaatama mmuaavau varida Anutuuoqo Yisuunna tuduu iiravai. Gioonna kiaapuuya teera mminnaiyauvaata hama iya teera mminnaiyauvaatama iiravai. Hama teera mminnaa aangeraiyaatama iya kieetaiyaata iya uru nnaakaraiyaatama iiravai. Anutuuoqo mmuakiaa mminnaayauvai Yisuuvaatama iima kiooyauvaa Yisuunnani yapa kieravai. ¹⁷ Hama mmuakiaa mminnaatau suaivaki Yisuuva variravai. Fai hama Yisuuvaatano mmuakiaa mminnaiyauvo raubiriinaravai. Yisuuva hara kioo variivaara mmuakiaa mminnaayauvai Anutuuoqo ngiari mmaataiyauvunu yapa kiai yauvo vaivai. ¹⁸ Anutuuoqaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya Yisuunna yuku yaaku mmamma mmuyai mmuakiaavai roosiima variaavo ivo kieetaivaa roosiima varinoo. Kieetaivo hama vaitiri. Hama mmamma mmuakiaavai korootirivee. Yisuuva variivaara vaa ausa hanigieeraiya yoketaama variaavai. Ivo Anutuuoqaa Mmaapuvoono mmuakiaa mminnaayauvai yaatara kioo tauraa variaiveeraivaara Anutuuoqo inna tuduu putuuvakidiri diitoo kieetavai variravai. ¹⁹ Anutuuoqaa yaata tinniivo innaki vakiaiveeraivaara Anutuuoqo ari yaata utuuvaugiataama uduu innaki suvuairavai. ²⁰ Gioonna kiaapu mmatayaiya Yisuunnakinaadiri ariisi ngiateeraivaara Anutuuoqo yaata utuoo itaama iiravai. Ari Mmaapuuvo yatari sagaivau putuuvaara Anutuuoqo tuduu gioonna kiaapuuya inna tasipama mmuaavau variaara aataruuvo kooyaa vairavai. Ivo itaama iima kioovaara mmuakiaa mminnaiyauvo ngiauvakiaata mmataivaunnaatama varii vai mminnaiyauvo innasi vira aataruuvo kooyaa vainoo.

²¹ Ngia tauraa maisa yaataivaa utida mmoori maisaiyauvaa iida Anutuuoqaa nnammutuaaya inna ngieera variravai. ²² Anna makee inna Mmaapuuvo putuuvaara Anutuuoqo ngiiyara ni seena tuanaayavee tiivai. Ngia numa inna tasipama mmuaavau yoketaa tuanaaya varikio hama mminnamminnaa maisaiyauvo ngiiki vainai sa gioonna kiaapuuya ngiiyara maisa kua kiateeraivaara Anutuuoqo ngiiyara ni seena tuanaayavee tiivai. ²³ Ngia itaama ngii variatainai mmannammanna Yisuunnara kutaavaivee tida ivo vuutayaa dira yaagueeqa kuabaivaa roosiima diivaayaa dida vaida sa pikieeraida yaagueeqama nnaasu variatee. Ngia tauraa Yisuunna mmayaaya yoketaivaa rikiada yoketaama variaaraivaara faannaida variaaneema varida ngii inno taanara iivaara sa muaraagakiatee. Yaagueeqama nnaasu variatee. Na Pauruuso ii mmayaaya yoketaa ivaara mmoori vareera vaidivai variaunoo. Ii mmayaaya yoketaa

ivaa vaa vaidi vooyaano mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variyai kiaa mmi kieeravai.

Pauruuso vaa ausa hanigieeraiyara

mmoori vareeravai

²⁴ Na ngiiyaraata ngiari voopinnaiyaraatama mmamma nniitareeraivaa varauvaara na rikiauuko ni yoketaiwoo. Yisuu Kirisiiva ari yuku yaaku mmamma mmuyai roosii kiaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada varuuyara mmamma nniitaroovaa vareeravai. Varoovo homo tiiki vaivaa na innanikaraama mmamma nniitareeraivaa vareenana fai taika kiaanaravai. ²⁵ Na gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyara mmoori varaanaraivaara vaa Anutuuoqo ariiwoo ni mmataama kiaikiai na inna mmoori vareera vaidivai variaunoo. Na Anutuuoqaa mmayaaya mmuakiaayauvai ngii giaa ngii miaiveeraivaara ngiiyaroo tiio ni mmataama kieeravai. ²⁶ Ari mmayaaya oyaivaa ivo nnaaru varia rada nnuuyara hataumaki iiravai. Anna makee ari gioonna kiaapuuyani kooyaa kiaa kookieema kiaivai. ²⁷ Ii kua ivo Anutuuoqaa ariiki vairavai. Yoketayoketaa kua hatauma kiaivo mmuakiaa gioonna kiaapuuyani teerama kioovaa ivo ngiari voopinnaiyaraatama kooyaa kiaa kookieema kiaanaravaivee tuuvonno aanna makee kooyaa vainoo. Ii kua ivaa ivo hatauma kioo kuaivonno inna Yisuu Kirisiiva ngiiki varinoo. Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Fai ngia yapooma Anutuuoqaa tasipama yoketaama ari vookaraama variaaravai. ²⁸ Ivaaraida ta Yisuu Kirisiinnara kooyaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaunnaano. Iya haruruaarainnoo kiaa kiada ta titi tinni safuuma vaivaudiri iya ooqoo kiaa kiada yoketaa aataruuvaa iya kiaa mmiaunnaano. Yisuu Kirisiiva gioonna kiaapu mmuakiaayaki mmuaavai mmuaavai varinai iya inna aataruuvaa iida rapisiima teekiai ta iya vita Anutuuoqaa avuuvau safuuma yapaarivaara ta iya kiaa mmiaunnaano. ²⁹ Ii mmoori ivaa kaanaivo vakiaiveera na yaagueeqararama kiee iikiaunoo. Yisuu Kirisiiva yaagueeqa ari vookaraivaa ti mmiivo ni aakiaivaki vaivaaraina na yaagueeqararama kiee iikiaunoo.

2

¹ Na ngiiyaraatama gioonna kiaapu Rautikiaa variyaiyaraatama hama ni tinniivaa teera gioonna kiaapuuyaraatama pinaama boo tiee yaagueeqama mmoori varauvaara na ngii giaa ngii minaravee. ² Ngieeta iyaatama mmannammanna mmuaa ausa tinni yoketaivaa tasipama varida mmuaavaugiataama mmuduuya rida Anutuuoqaa kuaivaa arinaima rikiada yaagueeqama ivara kutaavaivee kiaa kiada Anutuuoqo hatauma kioo kuaivaatama tuqinnama rikiaateeraivaara na pinaa mmoorivai varauvai. Anutuuoqo hatauma kioo kuaivaa oyaivo Yisuu Kirisiivavee. ³ Anutuuoqaa tinni yaatayaa vau kua yoketaiyauvo ramuunnaama kioo vauyauvaa Yisuu Kirisiivaano hatuaa kioo kooyaa ti vitaikiai ta taunnavai.

⁴ Sa gioonna kiaapu voovoono ngii unnakua kiaa kioo nnammari kuaivaa ngiiki yapanai ngia itaida ivaa rikiaa rada iivoora na ii kua ivaa ngii giaa ngii miaunoo. ⁵ Na hama ngii tasipama hara kiee variaunoo. Na ngieera variauko ni yaata utiraivo ngiiyara nnaasu vaikiai variaunoo. Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada mmuaa tinni mmuaa yaatavai varada yaagueeqama hara kiada variaivaara na sirigakiunoo.

Ta Yisuunna tasipama varida yoketaama variraivaa varaunnavai

⁶ Ngia Yisuu Kirisiinna varaavo too ivo ngii Udaangavai varinoo. Ngia inna varaivaara ivo ngiiki varinai ngia yoketaama hara kiada variatee. ⁷ Ngia yatarivo yaagueeqama diivaa roosiima Yisuu Kirisiinnara yaagueeqakiatee. Yaagueeqa kuabaivau nnau kaanaivaa heeka kiaaneema ngia Yisuunnara kutaavaivee kiaivo itaama pinaavai vainno yaagueeqavai vakiaivee. Iparaaso vaa ii kua ivaa ngii giaa

ngii muduu ngia rikieeravai. Ngia itaama iida mmannammanna Anutuuqaa kua yoketaivaa kiatee.

⁸Vaidi voovoono ari tinniivaudiri mmanna kuaivaa ngii unnakua unnakua tinai ngia inna mmemmaana vivoora tuqinnama taatee. Ii kua ivo hama Yisuu Kirisiinnasidiri nnii kuavai. Mmanna vaidi mmatayaiyakidiri nnii kuavai. Iya mmatayaa diaa saaka sifaa moomeera iira aataruuyauvaara yaata utida kiaa kuayauvai. ⁹Anutuuqaa yaata tinni yoketaa mmuakiaayauvai Yisuu Kirisiinna mmammaivaki suvuainno vaivai. ¹⁰Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara Anutuuqaa yaata tinniivo ngiikiaatama suvuakiai ngia yoketaama hara kiada variaano. Mmatayaa variaa kieetaiyaata ngiau aapu variaa kieetaiyaatama mmagia maisaiyaata moomee sakuaiyaatama vaa Yisuu Kirisiivaano iya yaatara kioo kieetavai varivai.

¹¹Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara vaidiia ngiari mmammaiyauvaa hatokaaneema hama ivo ngii mmammaiyauvaa hatokaivai. Mminnamminnaa maisaiyauvoono ngii mmammaiyauvaa yeena roosiima faungama utiivaa ivoonoo hatoka kiaikiai ngia mmamma dummukiara yoketaama variaavai. ¹²Ngia nnoori vareera suaivaki vaidi putiraivo mmata nnauvaki virayaama ngia Yisuu Kirisiinna tasipama kuaavai. Anutuuqo Yisuunna tuduu diitoneema nnoori vareera suaivaki ivo ngii tikiai ngieetama diitaavai. Ngia diitada eenanaa mmamma iira aataru mminnamminnaa maisa mmuakiaayauvai pikiada karaasaya diitada variaavai. Anutuuqo ari yaagueeqaivaadiri aikiooma Yisuunna tuduu diitoovaara ngia kutaavaivee kiaivaara karaasaya diitada variaavai. ¹³Ngia tauraa varuu suaivaki ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvo vauduu ngiengie voopinnaaya varida hama Anutuuqaa yaata utida inna mmaanna tuu aataruuvaa uuvaara ngia vaidi putiraiva roosiima variravai. Itaama vaikio aanna makee Anutuuqo tikiai ngia Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri diitoovaanikaraama ngieetaata diitada karaasaya inna tasipama hara kiada variaano. Anutuuqoono ti mminnamminnaa maisa mmuakiaayauvai ruga kiaikiai ta diitada karaasaya variaunnvai. ¹⁴Gioonna kiaapuuya kua mmaanna tuu aataruuyauvaa iya koonnama uuvaara kua pinaivo iyaki vainno iya mmuaararookaa vaa Anutuuqoono ruga taika kieeravai. Iya koonnama uuvaa irisaivo vauvaa ivo ruga taika kiaanaraivaara tuduu Yisuuva yatari sagaivau putuduu ruga kieeravai. ¹⁵Mmuakiaa moomee sakuaiyaata mmagia maisaiyaatama yaatarada tauraa varuuya Yisuuva yatari sagaivau putuu suaivaki ivoonoo mmuakiaaya yaatara kiooduu nnaagii variravai. Rapiraivaa yaatara kiada kua aayanna tirayaama Yisuuva mmuakiaaya avuuvau iya yaatara kioo ngioo kua aayanna tiravai.

¹⁶Ivaara vaidi voovoono ari tinniivaudiri vo aataru vo aataruuyauvaara tinai rikiada sa inna kuaivaa rikiaatee. Ivo yeenna nneeraivaaraata nnoori nneeraivaaraatama ngia kati variateera suaivaaraatama ngii tinai rikiada sa inna kuaivaa rikiaatee. Kuraaga karaasaivo nninai nuunakiateeraivaaraatama tauraanaa vaidiia kati varuu suaivaaraatama ngii tinai rikiada sa inna kuaivaa rikiaatee. ¹⁷Ii aataru iyauvo mmanna mmataira aataruyauvai vaivai. Fai yapooma kaanaiyauvo nninaraivaara ti vitaivai. Kaanaa tuanaivo inna Yisuu Kirisiivavee. ¹⁸Gioonna kiaapu voovoono inna avu tinniivo hanigiano ari vookariyauvaa too tinara: Ngia mmanna vaidiyavee. Vaa neenoo ngii yaataraunoo, tiivaara sa ngii ausaiyauvo mmuaararakiaivee. Ivo itaama taivaara ngii tinara: Ngia adida varida aangeraiyara mmuduuya ruatee, tiivaa sa rikiaatee. Itaa kua tii gioonna kiaapu ivo ari tinniyaadiri ariinoo ari mmammaivaara yaata utuoo unnakua itaa kua tiivo kuminayaa ari mannaka tiivai. ¹⁹Ivo itaa kua tiivo Yisuu Kirisiiva ti kieetavai variivaara vaa vueennama kiaivai. Vaidi voovai mmuyaiyauvaa ataiyauvaki nninnuunaiyauvo saangama kiaikio yokeenno varikio mmuyaiyauvootama rayota roo vioo pinaavai vaivai. Kieetaivo vaivaara vaidiivo yokeenno rayotoo pinaavai varivai. Itaama vaivaa roosiima ausa hanigieera gioonna

kiaapuuyaki ti kieeta Yisuuva varikio Anutuuqo ari yaata utiivaugiataama tikiai yokeeda pinaaya variaavai.

Ta vaidi putiraiya roosiima putida kava diitada

karaasaya variaunnao

²⁰ Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa suaivaki saaka sifaa moomeeyara iira aataru-uyauvo hama kava ngii puaisakama utivai. Vaidi putiraiya roosiima vaa ngia ivaara putuaavai. Itaama vaiki ai ngia aaniira ii mmatayaa diaa aataru iyauvaara mmuduuya ruannee? Vo aataru vo aataruuyauvo vaivaara ngia aaniira iyauvaara rikiada vaidi iikiaavainnee? ²¹ Vo aataru voovai vainno tinoo: Sa aayauvaa utida nnaatee, tikio vo aataru voovai vainno tinoo: Sa iyauvaa nneeda taatee, tikio vo aataru voovai vainno tinoo: Sa ii mminnaa iyauvaa utuatee, tiivai. ²² Ita itai mminnaa iyauvaa vaidiia iima kiaavo taikeraiyauvovee. Ii kua aataru iyauvaa vaidiia ngiari tinniiyauvunudiri kiaa kiada ngii giaa ngii miaayauvaivee. ²³ Vaidi ii aataru iyauvaa iikiayaano aangeraiyara ngiari ausaiyauvaa mmiateera yaagueeqama tida adida variaaraivaara unnakua kiaa iida ngiari mmammaiyauvaa ruputida variaavai. Iya itaama iikiaivaara ngia iya teeda kiaanoo: Tinni pinaa varaa vaidiyavee, kiaavai. Kati mmanna vaidiyaano unnakua kiaa itaama iikiaano. Iya itaama iida hama yopeema ngiari mmamma iira aataruuyauvaara haitatuukiaavai.

3

¹ Anutuuqo ngii tikiai vaa ngia diitada karaasaya Yisuu Kirisiinna tasipama variaavai. Ivaara ngiau aapu vai mminnaa yoketaiyauvaara mmuduuya rida mmoori varaatee. Ngiau aapu ivaki Yisuu Kirisiiva Anutuuqaa yaaku yaadudainningiaa ari mmaata yoketaivau hara kioo varivai. ² Ivaki vai mminnaiyauvaara mmannammanna yaata utida mmuduuya ruatee. Sa aa mmata aavau diaa mminnamminnaiyauvaara yaata utida mmuduuya ruatee. ³ Vaidi putiraiya roosiima mmatayaa diaa mminnaiyauvaara ngii aakiyauvo vaa putivai. Vaa Yisuu Kirisiiva ngiiki varikiai ngia Anutuuqaa tasipama variaavo ngii varira tuanaivo hataumaki vaivai. ⁴ Yisuu Kirisiiva ngiiki varikiai ngia variaya ngiau aapuuvakidiri ivo tiira suaivaki ngieetama vida inna tasipama yoosinna yoketaa ari vookaravai variaaravai.

Eenanaa mmamma iira aataruuyauvaa pikiada karaasaya variatee

⁵ Ngia itaama variaivaara ngii aakiyauvaki mmatayaa diaa mmuakiaa aataruuyauvai ngii iikiatairaiyauvaa ngiengienoo ruputu kikio vaidi putiraiya roosiima vakiavee. Ii aataru iyauvo ataama vainoo. Sabi nuaira aataruuvoota maisama yaata utiravootama avuuvaa taikio ausaivo diitaikio varaataira aataruuvootama ari mmammaivaara inna varaataira maisa aataruuvootama vaidi voovai mminnaivaa taikio inna varaataira aataruuvootama vainoo. Ii nnaagiai aataru ivo unnakua anutuuvaara mmuduuya rira aataruuvaa roosiivai. ⁶ Ii aataru iyauvaa iida varida Anutuuqaa kuaivaa rikiadaata yaatareeraiya fai Anutuuqo tinai irisai maisaivaa varaaravai. ⁷ Ngia nnaaru itaama iida varida varuu suaivaki ii aataru iyauvoono ngii puaisa utiravai.

⁸ Ngii aakiyauvaki ngii iikiataira aataru vooyauvai ruputu kikio vaidi putiraiya roosiima vakiavee. Ii aataru iyauvo ataama vainoo. Nnannateera aataruuvoota buaaru tira aataruuvootama ngiingii seenaiya mmoori maisaivaa iikiaara yaata utiravootama seena vaidiivaayaadiri koonnama yaata utuoo unnakua tiravootama vainoo. Ii aataru iyauvaa eeyaara pikiaatee. Ngii seenaiyara kua maisaivaa tida kuaaru tira aataruuvootama pikiaatee. ⁹⁻¹⁰ Sa ngiingiiiki ngiingiiiki unnakua kiatee. Vaa ngia eenanaa mmammaivaara iira aataruuyauvaa pikiada karaasaya variaivaara sa ngiingiiiki ngiingiiiki unnakua kiatee. Ngia Anutuuqaa arinaima rikiaateeraivaara ivo ngii iima kioovoono ii karaasa varira ivaa mmannammanna ngiiki yapoo varinoo.

Ii karaasa varira ivo ariinikaraama variraivaa ivo mmannammanna ngiiki yapoo varinoo. ¹¹ Ivo itaama iinno varii ivaara ngia tauraa Ereengaiya voovau variaani Yutayaiya voovau varida ngiengie vookaraama iikiaa aataru ivo inna hama aataruvai. Ngia mmamma hatokeeraiya voovau variaani hama mmamma hatokeeraiya voovau varida ngiengie vookaraama iikiaa aataru ivo inna hama aataruvai. Ngia vooyara kiaanoo: Hama ivo Ereengaa vaidivai. Ivo ari voopinnaa kumimaka vaidivaivee, kiasa ivo inna hama aataruvai. Ngia vooya kiaanoo: Ta sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiyavee, kiasa vooya kiaanoo: Ta kati titi yaata utiraivaugiataama nookiaun-nayavee, kiasa kiada iikiaa aataru ivo inna hama aataruvai. Yisuu Kirisiiva mmuakiaa gioonna kiaapu itaama variaya aakiaiyauvaki hara kioo variivaara ii aataru iyauvo hama aataruuyauvai. Yisuu Kirisiiva iivo inna aataru tuanaavai.

¹² Ngia Anutuuga gioonna kiaapuyavee. Ivoono ngiyyara mmuduuya ruoo ariinnee kiasa ngii mmataama kieeravai. Ivaara ngia ngii seenaiyara boo tida iyara tuqinnada tirooma adida varida yamayamaa kua iyaata tida maisa mmooriivaa ngii tikiai iikiai rikiadaata yaagueeqama variatee. ¹³ Ngia teekiai ngii seenaiya datadataama varikiai teedaata iyara mmuduuya ruatee. Ngiiikidiri voovono voovaara koonnama iino too sa ivo ivaara pinaama yaata utuoo airi kua airi kua kiasavee. Ivo ivaara ari ausa mmudu-uyavavaa inna mmiaivee. Udaanga Anutuuga ngii mminnamminnaa maisaiyauvaara hama yaata utirainno ruga kiasavaa roosiima ngieeta ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaara sa yaata utiraida ngiingii ausa mmuduuyaiyavavaa ngiingii mmi ngiingii mmiikiatee. ¹⁴ Ii aataru mmuakiaa iyavavaa iida ngiingii seenaiyara mmuduuya ruatee. Mmuakiaa mmoori aataru ngia iikiaa idaa oyaivo mmuduuya riravovee. Fai ngia itaama iidaida aikiooma mmuaavau variaaravaivee.

¹⁵ Kii Yisuu Kirisiinna ausa nuufaivo mmannammanna ngiiki vakiaivee. Ii aataru ivaa iida mmuaavau nuunama yoketaama variateeraivaara Anutuuga ngii mmataama kieeravai. Ngia itaama iyavavaa iida Anutuuga kua yoketaivaa kiatee. ¹⁶ Kii Yisuu Kirisiinna kua mmayaaya yoketaa ari vookaraiyauvo ngii aakiaiyauvaki vakiaivee. Vaidiyya tinni pinaa vareeraiya roosiima ngia Yisuu Kirisiinna kua mmayaayaivaa ngiingii kiasa mmi ngiingii kiasa mmiida variatee. Itaama vaino ngii ausaiyauvaki Anutuuga ngii yoketai innara kuaru kiatee. ¹⁷ Mmuakiaa mmoori aataruuvaa iida mmuakiaa kuavai tida Udaanga Yisuu Kirisiiva variivaara yaata utida iikiatee. Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ti Napoonna Anutuuga kua yoketaivaa tida varida itaama iikiatee.

Ngia karaasa aataruuvau variaya ngiengie variaarivaara

tuqinnama rikiatee

¹⁸ Ngia gioonnaiya ngiingii vaatiiya kuaiyavavaa rikiada iikiatee. Ngia Yisuu Kirisiin-nara kutaavaivee kiasavaara itaama iikiatee.

¹⁹ Ngia vaidiyya ngiingii nnaataiyara mmuduuya ruatee. Sa ngii ausaiyauvo iyara maisainai yaagueeqa kua tida maisayavee kiatee.

²⁰ Ngia nnaakaraiya mmuakiaa mmoori aataruuyavavaa ngiingii kaano kooya avaiyavavaa tuqinnama rikiada iikiatee. Ngia itaama iikivaara Udaanga Anutuuga ngiyyara inna yoketainoo.

²¹ Ngia kaano kooya ngii nnaakaraiya yoketai aataruuyavavaa iikiaara iikiai sa iyavavaara iya ooqoo kiatee. Ngia itaikiokio iya ausaiyauvo mmuaararaanarainnoo kiasa pikiatee.

²² Ngia gioonna kiaapu sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiya mmuakiaa mmoori aataruuyavavaa ngii haitaturaiya kuaiyavavaa tuqinnama rikiada iikiatee. Iya ngii-iyara yoketaayavee kiateeraivaara sa iya ngii teera suaiyavaki nnaasu iya mmoori-iyavavaa iikiatee. Ngia Udaanga Anutuuga kiasavaa rikiada inna mmemmaana kiasavaara mmuakiaa suavaki katiata iya mmooriyyavavaa iikiatee. ²³ Ngia mmuakiaa

m Moorivai vareera suaivaki ngia ataa kua kiatee: Ta hama mmanna vaidivai mmoori varaunnaano. Ta Udaanga Anutuugaa mmoorivai varaunnaano, kiasa kiada yaagueeqararama kiada mmooriivaa varaatee. ²⁴ Vaa ngia rikiaavai. Anutuugo irisai yoke-taiyauvaa ari gionna kiaapuuyani yapa kiaiayauvaa fai ngii minai ngia varaaravai. Udaanga Yisuu Kirisiiva ngii haitatuura tuanaivaa mmoorivaida ngia varaano. ²⁵ Anutuugo mmuakiaa gionna kiaapuuya mmuaikaraama safuuma irisaiyauvaa iya mminaraivaara fai ivo konna nama variivaa ari konna nama iivaugiataama irisai maisaivaa safuuma ari mminaravai.

4

¹ Ngia ngiingii mmoori vareeraiya haitatuurayaso, ngiengie sikaunnaadiri yookaama kiada viteera gionna kiaapuuyara tuqinnama haitatuuda ngiari mmoori varaivaugiataama safuuma irisaiyauvaa mmiatee. Sa konna nama mmiatee. Vaa ngia rikiaavai. Ngiiita ngii haitatuuraivo ngiau aapu varivai.

Yaagueeqama yaaku varada safuuma variatee

² Mmannammanna yaaku vareera aataruuvaa puaisa utida yaaku varada varida sa ngii yaata utiraiyauvo voodaa vinai yaaku varaatee. Itaama iida Anutuugaata kua yoketaivaa kiatee. ³ Ngia itaama iikiavaugiataa tiyaraatama yaaku varaatee. Ta mmayaaya yoketaivaa gionna kiaapuuya kiasa mmiaara aataruuvaa Anutuugo kooyaa ti vitaakiaiveeraivaara tiyaraatama yaaku varaatee. Ii mmayaaya ivo inna Yisuu Kirisiinnara vai mmayaayaivo hatauma kioo vaivaa ta gionna kiaapuuya kiasa mmiaaraivaara tiyaraatama yaaku varaatee. Na ii mmayaaya ivaa iya kiasa mmiaavaara oovi nnauvaki hara kiee variaunoo. ⁴ Na ii mmayaaya ivaa kooyaa iya kiasa mminaraivaara niyara yaaku varaatee. Kooyaa iya kiasa mmiraivo inna ni mmoorivai.

⁵ Ngia ausa hanigieeraiya hama ausa hanigieeraiya avuuyauvunu ngiingii variavaara tuqinnama haitatuuda tinni ruaiya roosiima variatee. Itaama varida iya tasipama iida teekiai iya Anutuugaa mmayaayaivaa rikiaara iikiai makee tii kiasa mmiatee. ⁶ Gionna kiaapu voovono ngii yaparainai rikiaada ngia inna sai kiara kuaivo yoketaavai nnaasu vakiaiveeraivaara yorokuuvaa yeennaivaki haata kiada nnaavo yoketaivaa roosiima mmuakiaa suai ngia kua kuaivo yoketaavai nnaasu vakiaivee.

Ngii seenaiya ngiiyara yaata utuaavai

⁷ Ti seena vaidi Tukikiinna ta innara mmuduuya ruaunnaivo ti tasipama Udaanga Anutuugaa mmoori vareera vaidivai yaagueeqama mmoori varavai. Hama ivo pikiavai. Fai ivoono na iikiau mmayaayaivaa ngii giaa ngii minaravai. ⁸ Ta mmuakiaa aavaki variaunnaiya yoketaama variaunnaivaara fai ivo ngii giaa ngii minai rikiaada ngia sirigakiateeraivaara na inna titano ngiisi kuanaravai. ⁹ Ngii mmuaa yoosinnaa vaidi voovai nnutuuvo Onesimuuso fai inna tasipama kuanaravai. Ivo yaagueeqama mmoori vareera vaidivai varikiai ta innara mmuduuya ruaunnavai. Fai ivaitanaano aavaki ta datadataama variaunna mmayaayaivaa ngii giaa ngii miaaravai.

¹⁰ Vaidi voovai nnutuuvo Arisarakaava ni tasipama oovi nnauvaki hara kioo variivo ngiiyara ivoota yaata utuoo boo tiivai. Panapaasaa kataivo Marakaavaata ngiiyara yaata utuoo boo tiivai. Fai ivo ngiisi vinai ngia innara tuqinnaateeraivaara vaa na mmuaanaa ngii giaa ngii miauvai. ¹¹ Vaidi voovai nnutuuvo Yisuuva vuai nnutuuvo Yusutuuva ivootama ngiiyara yaata utuoo boo tiivai. Ii taaravooma vaidi ido Yutayaa vaidiya vaa ngiari aataru tauravaa pikiada Anutuugo gionna kiaapuuyara dira mmooriivaa varaavai. Yutayaiyakidiri aa vaidi taaravooma aado nnaasu ni tasipama tumugia kiada mmooriivaa varada yaagueeqama variaavai.

¹² Ngii nuunairaivakinnaa vaidi voovai nnutuuvo Ipaparaaso ivootama ngiiyara yaata utuoo boo tiivai. Ivo Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivai. Ivo make-makee ngiiyara pinaama yaaku varaivai. Anutuuqaa yaata utiraivaugiataama ngia mmooriivaa varada iidada koovayaida yaagueeqama nnaasu hara kiada varida inna aataruuvaara kutaavaivee kiaa kiada variateeraivaara ivo ngiiyara yaaku varaivai.

¹³ Ivo ngiiyaraatama Rautikiaa variaa gioonna kiaapuuyaraatama Hiraporoo variaa gioonna kiaapuuyaraatama pinaa mmoorivai varaivaa vaa na tauvai. ¹⁴ Ti mmuduuya ruai vaidi voovai Rukaaso nniitareeraiya tuqinneeraivoono ivootama ngiiyara yaata utuoo boo tiivai. Vaidi voovai nnutuuvo Dimaaso ivootama ngiiyara yaata utuoo boo tiivai.

¹⁵ Ti seena vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu Rautikiaa variayaraatama gion-naivaa nnutuuvo Nibaannaraatama inna nnauvaki Anutuuqaaara nuunakiaiyaraatama na yaata utuee iyara boo kiau kuaivaa kiaa mmiatee. ¹⁶ Ngia aa yanaa aavaa yaarum-mua taika kiada vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu Rautikiaa variaya mmikiai yaaruatee. Iyaano ngiariisi vai yanaivaa ngii mikiai ngia ivaatama yaaruatee. ¹⁷ Vaidi Arikipiinna kiaa mmida kiatee: Udaanga Anutuuqo mmooriivaa i mmiivaa yaaguee-gama iinnanna taika kiaaneera inna kiaa mmiatee.

¹⁸ Aa nnaagiai na neneenoo fafaara kiau aavaa taatee. Na Pauruusoovaano ngiiyara yaata utuee boo kiaunoo. Na oovi nnauvaki variauvaara sa taunniraida ivaara yaata utuatee.

Anutuuqo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii tasipama vaki-aivee.

Pauruusoono aa tauraa yanaa aavaa Tesoronikii varuuyani reeravai

Pauruuso Piripii pikioo numa Tesoronikii varioo mmayaaya yoketaivaa gioonna kиаapuyya kиаa mmuduu iya ausa hanigieeravai. Itaama uu mmooriivaara Yutayaa vooya maisa kua tida Pauruusaa tunoo: Aavaki pikiee kuanee, tiravai. Iya Pauruuso uu mmooriivaara tunoo: Teenoo itaama iikiataavai a iikiannanoo, kиаa kiada inna titeeravai. Ngiari voopinnaiya Yutayaiya uu aataruuvaara iya iikiatauduu Pauruuso mmayaaya yoketaivaa iya kиаa mmuduu ausa hanigiada yoketaama varuuvaara iya Pauruusaara nnannateeda innara ooqoo tiravai. Nnaagiai Pauruuso Koridii varuduu Timotiivaano Tesoronikii varuu gioonna kиаapu vaa ausa hanigiooyara inna kиаa mmuduu rikioo ivo aa tauraa yanaa aavaa iyani reeravai. Yoketaama tirooma varida Yisuu Kirisiiva tiinaraivaara faannaida variateeraivaara ivo yamayamaa kuaiyauvaa iyani reeravaivee.

Pauruusoono aa tauraa yanaa aavaa Tesoronikii varuuyani reeravai

¹ Gioonna kиаapu vaa ausa hanigiada Tesoronikii variayaso, na Pauruusoono aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Siraasooya Timotiya ni tasipama variaani na aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Vaa ngia ausa hanigiaiya ti Napoonna Anutuugaа gioonna kиаapuyya varida ti Udaanga Yisuu Kirisiinna tasipama variaanoo.

Anutuugo kati ngiiyara yoketaama yaata utuoo ari ausa nuufaivaa ngii mioo nnaasu variaiveeraivaara ta yaata utuaunnaanoo.

Tesoronikiya Anutuugaara kutaavaivee kиаa kiada yoketaama variravai

² Ta yaaku vareera suaivaki ta Anutuugaata makemakee ngiiyara kua tida tupatupaa mmuakiaa suai ngiiyara kua yoketaivaa kиаunnavai. ³ Ngia Yisuunnara kutaavaivee kиаavaaraida ngia inna mmooriivaa yoketaama iikiannoo. Ngia ngii seena gioonna kиаapuuyara mmuduuya ruaivaaraida ngia yaagueeqama mmoori yoketaivaa iikiannoo. Ngia ti Udaanga Yisuu Kirisiiva fai kutaa tiinaravee kиаavaaraida mmannam-manna yaagueeqama kiada faannakiaanoo. Ngia itaama variaivaara ta yaata utida ti Napoonna Anutuugaata makemakee kua kиаunnavai. ⁴ Ni seenayaso, vaa ta rikiaunnavai. Anutuugo ngiiyara mmuduuya ruoo ari gioonna kиаapu tuanaaya ariiniee kиаa ngii mmataama kиаivai. ⁵ Hama ta tetenaidiri yaata utida mmanna kuavai ngii giaa ngii miravai. Anutuugaasidiri inna yaagueeqaivoota inna Mmannasa Yoketaivootama ti tasipooduu ta mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaannaduu ngia rikieeravai. Ta ivaara yaagueeqama kиаannanoo: Kutaavaivee, kиаa kiada ngii giaa ngii miaannaduu ngia rikieeravai. Ta ngii tasipama variaanna suaivaki ta ngiiyara yaata utida iikianna aataruuvaa vaa ngia teeravai. ⁶ Teeda ta uunaquuneema iida Udaanga Yisuu Kirisiiva uuvaatama ngia iiravai. Uuvaara kaayau mmuaararoovo ngiiiki vaudaata hama ngia ivaara yaata utiraida Anutuugaа kuaivaa varooduu Mmannasa Yoketaivoono ngii tasipooduu rikiada ngia sirigairavai. ⁷ Ngia itaama uunaquuneema mmuakiaa ausa hanigieera gioonna kиаapu Maketoniaa varuuyaata Akaiya varuuyaataama teeda rikiada itaama mmuaikaraama iiravai. ⁸ Hama Maketoniaa varuuyaata Akaiya varuuyaataama nnaasu Anutuugaа kua mmayaayaivo ngiiisidiri vuvvaa rikieeravai. Ngia Anutuugaara kutaavaivee kиаa kiada yaagueeqama varuuvaara mmuakiaa yosinna varuuya rikieeravai. Itaama vaikiyai ngia tauraa varida uu mmayaayaivaa hama ta kava varada gioonna kиаapuuya kиаa mmiaaravai. ⁹⁻¹⁰ Mmuakiaa gioonna kиаapuuya ta ngiisi kuaanna suaivaki ngia tiyara tuqinnoovaaraida iya kua yoketaivaa ngiiyara kиаavai. Ngia unnakua anutuuyauvaa pikiada hanigiada Anutuugo hara kioo varioo

kua kutaa tiraivaa mmooriyauvaa varaivaara iya kua yoketaivaa ngiiyara kiaavai. Ari Mmaapu Yisuuva vaa putuduu rikioo Anutuuoqo tuduu kava putuuvakidiri diiteeravai. Ivo putuoo kava diiteeravoonora tuoo vaa ti utu raririima yoketaivau yapa kioo aataruuvo vainoo. Ivaara fai yapooma nnaagiai Anutuuoqo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara iya yaparainara suaivaki hama ti mminnamminnaa maisaiyauvaara ti yaparainaravai. Fai Yisuuva kava ngiau aapuuvakidiri tiinaraivaara ngia faannaida variaivaara gioonna kiaapuuya ngiiyara kua yoketaivaa kiaavai.

2

Pauruuso Tesoronikii varioo Anutuuoqaa mmooriivaa iiravai

¹ Ni seenayaso, ta ngii tasipama mmooriivaa iikiaannaivo hama ti maisaivai. Vaa kaanaivo vauvaara ngiengieenoo teeravai. ² Ta tauraa yoosinna Piriipii ivaki nooki-aannaduu rikiada maisamaisau mmoori aataruuyauvaa ti mmuduu rikiada ta hama yoketaama variaannaivaara vaa ngia rikieeravai. Itaama vauduaata ta ngii yoosinna Tesoronikii ngiaannaduu Anutuuoqo ari yaagueeqaivaa ti mmuduu rikiada ta inna kua mmayaayaivaa kooyaa ngii giaa ngii mida hama ta aatuuravai. Vooyaano ti ooqoo tuduaata ta iikiaannaduu ti mmuaararooduaata iiravai. ³ Ta mmayaayaivaa ngii giaa ngii miaannaivo hama unnakuavvaa tasipama ngii giaa ngii miravai. Hama ta sabi reeti utu kiada reeri utu kiadairayaano mmayaayaivaa ngii giaa ngii miravai. Hama ta ngii yokekiaa kiada ngii iida taaree kiaa kiada mmayaayaivaa ngii giaa ngii miravai. Hamavee. ⁴ Vaa Anutuuoqo mmooriivaa ti mmioo tooduu ta iikiaannaduu aikiooma vauvaara ta mmayaaya yoketaivaa varada nuaida ivo tiivaugiataama nnaasu makemakee iikiaunnaano. Hama vaidiiaa numa ta iikiaunna mmooriivaa teeda yoketaavaivee kiaaraivaara iikiaunnaano. Anutuuoqoono ti mmooriivaara yoke-taavaivee tinaraiivaara ta iikiaunnaano. Ta aaniivaara mmooriivaa iikiaunnaivaa oyaivo ti aakiaana vaivaa vaa Anutuuoqo too rikiaivai. ⁵ Vaa ngia rikiaavai. Hama ta titi kuaivaadiri ruvuakavaakai kua kiaa rada ngii giaa ngii miravai. Hama ta ti aakiaiyauvakidiri mminnamminnaiyauvaa ti varaatainoo kiaa kiada yoketaa kuaivaa ngii giaa ngii miravai. Anutuuoqoono ti taivai. ⁶ Hama vaidi voovoono mmooriivaa iikiaunnaivaara ti too ti mannaka kiaiveeraivaara ta iiravai. Ngieeta vaidi vooyaatama tiiyara mannaka kiateeraivaara hama ta iiravai. ⁷ Ta Yisuu Kirisiinna kua varada nuairayara tida ngia ti mmoori varaateeraivaara ngii yaparakiataama vauduaata hama ta ngii yaparairavai. Gioonnaivo ari nnaakaraiyara tirooma kioo haitatuuneema ta ngii tasipama hara kiada variaanna suaivaki ta tirooma hara kiada variravai. ⁸ Ta ngiiyara pinaama mmuduuya ruaannaivaara ta kooyaa Anutuuoqaa kua mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaannaivaara ti yoketairavai. Hama ta ivaara nnaasu ti yoketairavai. Gioonna kiaapuuya ti rupertikiai ta ngiiyara putuaaraivaaraatama ti yoketairavai. Hama ti aatuuravai. Ta ngiiyara pinaama ti ausaiyauvo yoketauvaara hama ti aatuuravai. ⁹ Ti seenayaso, ta titi mmamma mmuyai mmutu rikiada tete variaara mmooriivaa varaannaivaara vaa ngia taunnuuda kiaannee? Ta Anutuuoqaa kua mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaa rada variaanna suaivaki hama ngia ti mmooriivaa varada yeenna mminnamminnaiyauvaa ti mmiateeraivaara ta heenaivaa ikiannaivaa vara kuainnama kiada tete variaara mmooriivaa iiravai.

¹⁰ Ngia vaa ausa hanigieeraiya ta yoketaama safuuma ngii tasipama varida hama koonnama variravai. Vaa ngia ivaa tooduu Anutuuoqootama vaa teeravai. ¹¹ Vaa ngia taavai. Vaidiivo ari nnaakaraivaa tuqinnama haitatuuneema ta ngii tasipama hara kiada varida mmuaavai mmuaavai ngii haitatuuravai. ¹² Ta ngii tasipama hara kiada varida yamaa kua yamaa kua tida ngia Anutuuoqaa aataruuvau yoketaama nookiateeraivaara ta kua yoketaivaa tasipama ngii giaa ngii miravai. Anutuuoqo ari

varii yoosinna ari vookaraivaki ngieeta yoketaama variateeraivaara ngii maavee tioo varinoo. Ngia ivaara yaata utida safuuma variateeraivaara ta ngii giaa ngii miravai.

¹³ Ta Anutuuqaa kua mmayaayaivaa ngii giaa ngii miaannaduu rikiada ngia puaisakama utiravai. Hama ngia ivaara tunoo: Mmanna vaidivai mmayaayavaivee, kiaa kiada pikieeravai. Ngia tunoo: Kutaa Anutuuqaa mmayaayavaivee, kiaa kiada puaisakama utiravai. Ngia itaa kua tida puaisa utuuvaara ta mmannammanna Anutuuqaata kua tida kua yoketaivaa kiaunnava. Ta ngii giaa ngii miaanna mmayaayaivo kutaa Anutuuqaa mmayaayavaivee. Vaa ngia ausa hanigiaiya ngii aakiaiyauvaki ivo yaagueeqama vaivai. ¹⁴ Ti seenayaso, Yutayaa yoosinnaivaki variaa gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada Anutuuqaa gioonna kiaapu tuanaaya varuuya roosiima ngia variravai. Ngiari seena Yutayaiya maisa mmooriivaa iya mmuneema ngii seenaiya maisa mmooriivaa ngii miravai. ¹⁵ Yutayaa vooyaano Udaanga Yisuunnaata forofetaiyaatama rupertuduu putiravai. Vooyaano tiitaatama makemakee maisa mmooriivaa ti mmiravai. Itaama uuvaara Anutuuqo hama iyara yoketairavai. Iya mmuakiaa vaidiiya nnammutuaaya variravai. ¹⁶ Anutuuqo ari voopinna voopinnaiya yoketaivau yapaveera kiaa kiada ta kua yoketaivaa iya kiaa mmiaannaduu rikiada iya ti ooqoo tiravai. Itaama vauduu iya makemakee mminnamminnaa maisaiyauvaa varoovo vainno suvuairavai. Suvuau kioovaara Anutuuqaa ausa nnannateeraivo aanna makee vaa iyasi vainoo.

Pauruuso kava vararanoo vioo iya taanaree kiaa iiravai

¹⁷ Ti seenayaso, ta kiisama ngii pikiada aapi ngiaanna suaivaki ti yaata utiraivo homo ngiisi vauduu ta aapi nniravai. Ta aapi nnida ngiyyara pinaama yaata utida kava vara ranada vida ngii taaree kiaa yaagueeqararama kiada iiravai. ¹⁸ Ta ngiisi kava vara ranada kuaaree tida variaannaduu Sataango ti ooqoo tiravai. Na Pauruusoono airineetu kava vara ranee kuanaree tiee variaaduu Sataango ni ooqoo tiravai. ¹⁹ Fai yapooma ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaki ta inna avuuvau diaaravai. Ii suai ivaki hama aaniivai varaaraivaara ta faannaida variaunnaano. Ta ngiyyara yaata utida faannaida variaunnaano. Hama aaniivaara ta sirigaida variaunnaano. Ta ngiyyara sirigaida variaunnaano. Hama aaniivaara ta mannaka kiaunnaano. Ta ngiyyara mannaka kiaunnaano. ²⁰ Kutaa ta ngiyyara mannaka tida sirigaida variaunnaano.

3

¹ Ta ngiyyara pinaama yaata utuaannaduu ngia voopi varuduu ta aapi variaannaivaara yaata utuaannaduu ti pirisairavai. Itaama vauduu tetevaitana aa yoosinna Ateena aavaki hara kiada varida ² Timotiinna tita kiaannaduu ngiisi viravai. Timotiiva ti seena tuanaavai varioo ti tasipama mmoori varoo Anutuuqaa kua mmayaaya yoketaivaa varoo nuainno varioo gioonna kiaapuuya kiaa mmioo Yisuu Kirisiinnara kooyaa iya kiaa mmiravai. Ngia yaagueeqama varida Anutuuqaara kutaavaivee kiaa kiada puaisa utuateeraivaara ta inna titaannaduu ngiisi viravai. ³ Gioonna kiaapuuya ngii mmaarau kua tuu mmoori maisaivaa ngii muuvaara Anutuuqaa mmooriivaa pikieevoora kiaa ta inna titaannaduu ngiisi viravai. Vaa ngia rikiaavai. Anutuuqo ee-oo tuduu ii mmoori maisa iyauvo ngiisiaata tiisiaatama nniravai. ⁴ Ta ngii tasipama variaanna suaivaki vaa ta ngii giaa ngii mida kiaannano: Mmoori maisaivo tiisi nninaravaivee, kiaannaivaa kaanaivo vaa kutaa kooyaa vairavai. Vaa ngia ivaara rikieeravai. ⁵ Itaama vauduu ngia voopi varuduu na voopi varuuvaara na yaata utuaaduu ni mmuaararoovaara Timotiinna titaaduu ngiisi viravai. Ngia Anutuuqaara kutaavee kiaa kiada datadataama variaa aataruuvaa taiveera na inna titaaduu ngiisi viravai. Sataango vaa ngii iinno taanaree kiaa uuduu vaa ngia inna kuaivaara ee-oo tuuvaara na yaata utuee mo ta kuminayaa ngii tasipama mmoori varaannaivaara yaata utuee Timotiinna titaaduu ngiisi viravai.

⁶ Vaa ivo ngiisi vuuvo kava vara ranoo ngioo ngia Anutuuqaara yaagueeqaida varida mmuduuya rida varuuvaara ivo numa ti kiasa ti mmiravai. Ngia makemakee tiyara yoketaama yaata utida ta ngii taaree kiasa yaagueeqama kiada iikiaannaneema ngia ti taaree kiasa uuvaara ivo ti kiasa ti mmiravai. ⁷ Ti seenayaso, ngia itaama varuuvaara ti mmaarau kua tuuya maisamaisau mmoori mmuaararooyauvaa ti mmuu suaivaki ta ngiiyara yaata utuaannaduu ti yoketairavai. Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kiasa kiada yaagueeqama varuuvaara ti yoketairavai. ⁸ Ngia Anutuuqaara yaagueeqararama kiada iida varikiai fai ta yoketaama hara kiada variaaravai. ⁹ Ngia yaagueeqama variaivaara ta ngiiyara Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaunnanoo. Ta inna avuuvau pinaama kiada ngiiyara sirigakiaunnaivaara ta innaata kua yoketaivaa kiaunnanoo. ¹⁰ Ta ngii taaree kiasa kiada heenaivaa ikiannaivaa vara kuainnama kiada ta Anutuuqaata ivaara yaagueeqama kiada kua kiaunnanoo. Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kiaivo muaraagainno kiisavai vainoora tida ta ngiiyaroo tida ngii teeda ngii tasipama mmooriivaa iikiaaraivaara ta Anutuuqaata kua kiaunnanoo.

¹¹ Ti Napoova Anutuuqo ariita ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama ta ngiisi kuaara aataruuvaa kooyaa ti vitaakiateeraivaara ta yaaku varaunnanoo. ¹² Ta ngiiyara pinaama mmuduuya ruaunnaneema Udaanga Yisuu Kirisiiva ngii iinai fai ngia ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya rida mmuakiasa gionna kiaapuuyara mmuduuya rikio pinaavai vakiaiveeraivaara ta yaaku varaunnanoo. ¹³ Itaama vaino Udaanga Yisuu Kirisiiva ngii aakiaiyauvaki yaagueeqama iinai rikiada yapooma ivoota ari gionna kiaapu inna tasipama variaiyaatama tiikiai rikiada fai ngia ti Napoonna Anutuuqaa avuuvau yoketaa tuanaa gionna kiaapuya varikio hama ngii mminnamminnaa mai-saiyauvaa irisaiyauvootainaravai.

4

Ari vookaraama variaaraivaara Anutuuqaa yoketaivai

¹ Ti seenayaso, aa nnaagiai kua vooyauvaatama rikiaatee. Anutuuqo ngii too ngiiyara yoketaakiaiveera tete variaunnaivaa ta ngii vitaakiaunnava. Ngia ivaa teeda ta variaunnaneema variateeraivaara ta ngii vitaakiaunnava. Aanna makee vaa ngia teeda mmuaakaraama variaanoo. Yisuu Kirisiiva ti aakiaiyauvaki variivaara ta make-makee yaagueeqama ngii kiaunnanoo: Mmannammanna itaama nnaasu variatee, kiaunnava. ² Udaanga Yisuu Kirisiiva ti kiasa ti mmuuvaa ta ngii giaa ngii miaanna kua aataruuvaa vaa ngia rikiaavai. ³ Aa na tinara kua aavo Anutuuqaa yaata tinniivau vai kuavai ngia iikio rikioo Anutuuqo fai ngiiyara yoketainaravai. Ngia yoketaa tuanaaya variatee. Sa sabi heera aataruuvaa iikiatee. ⁴ Ngia vaidiia mmuaavai mmuaavai ngii mmammaivaara tuqinnama haitatuuda ngiingii nnaataiya tasipama safuuma yoke-taama variatee. ⁵ Hama ausa hanigiada Anutuuqaa kuaivaa rikieeraiyanikaraama ngii mmammaiyauvoono yaagueeqama ngii iikiatee tinai rikiada sa iikiatee. ⁶ Anutuuqaa aataruuvo itaama vaivaara vaidi voovono arinaima yaata utuee sa i seena vaidiivaara koonnai aataruuvaa iima kiee ivo ariyara ii aataruuvaa sa hatokaanee. Ngia itaama koonnama iikiaivaara ta tauraa yaagueeqama ngii giaa ngii mida kiaunnanoo: Sa ii aataru ivaa iikiatee. Mo fai gionna kiaapuuya maisa mmoori itaama vaiyauvaa iikio Udaangaivo fai irisai mmuaararavai iya mmunaravavee. Ta itaama yaagueeqama kiada tiravai. ⁷ Ta gionna kiaapuuya sabi nuaida koonnama variateeraivaara hama Anutuuqo ti maavee tiravai. Ta safuuma yoketaama variateeraivaara ti maavee tiravai. ⁸ Ivaarainno ii ta ngii giaa ngii miaunna kua iyauvaa gionna kiaapu voovono rikioo mmooka hanigia mmiivoono hama vaidi mmatayaivaa mmooka hanigia mmiivai. Anutuuqo Mmannasa Yoketaivaa ngii miivaa mmooka hanigia mmiivai.

⁹ Ngia ngii seena vaa ausa hanigieeraiyara mmuduuya ruateeraivaara hama na ivaara yanaivaa fafaarainaravootainoo. Vaa Anutuuqo ngiingiiyara ngiingiiyara

mmuduuya ruateeraivaara ngii vitaama kiaivai. ¹⁰ Vaa ngia Maketoniaa variaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigieera mmuakiaayara mmuduuya ruaavai. Ti seenayaso, itaama vaikiainnaata ta yaagueeqama ngii giaa ngii mida kiaunnaano: Mmannamma yaagueeqama nnaasu ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruatee, kiaunnaano. ¹¹ Ngia tirooma hara kiada variaaraivaara yaagueeqama kiada iikiatee. Ngiengie hara kiada variraivaara ngiengieenoo ivaara haitatuuda variatee. Sa ngii seenaiya hara kiada variraivaara ngiingii avuki avukiida murumuru tida variatee. Ngiengie hara kiada variraivaara yaata utida ngiingii yaakuuyauvaadiri mmoori varada sikauyauvaa varaatee. Ta tauraa itaama ngii giaa ngii miaannaivaugiataama iikiatee. ¹² Gioonna kiaapu hama ausa hanigieeraiya ngii teeda kiaara: Yoketaama variaa gioonna kиаapuyavee, kiateraivaara iikiatee. Fai ngia itaama iikio mmuakiaa mminnaavai ngii variraivau aikiooma vainai hama ngii seenaiya ngiaarukiaaravai.

Yisuuva suai nnaagiai tiinaravai

¹³ Ti seenayaso, gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada putuaani hau kiaiyara ngia kumimakaida varida airi yaata utida variaavai. Hama ausa hanigiada Yisuunnara faannairaida kati hara kiada variaya vaa putuaiyara kaayauma ausa mmuaarareeda iyara kaayauma yaata utida variaavai. Ngia itaida varida varivoora kиаa ta aa kua aavaa ngii giaa ngii miaaravai. ¹⁴ Vaa ta Yisuuva putuoo kava diitoovaara kutaa kuavaivee kiaunnaano. Ta itaa kua kiaunnaivaaraata aa kua aavaaraatama kutaa kuavaivee kiaunnaano. Fai Yisuuva kooyaa tiinara suaivaki Anutuuoqo tinai vaa ausa hanigia kiada putuaiyaata Yisuuvaatama innasi kuaaravai.

¹⁵ Aa ta ngii giaa ngii miaara kua aavaa Udaanga Yisuu Kirisiivaano tii kuavai. Ivo tiinara suaivaki fai ta homo mmatayaa variaunnaiya vaa ausa hanigia kiada putuaiya hama yaatarada tauraa kuaaravai. ¹⁶ Fai Udaanga Yisuu Kirisiivaano yaagueeqai kuavai tuoo varino aangeraa kieeta voovono aayanna roo varino Anutuuoqaa nooma akuaivo tuoo varino Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiauvakidiri tiinaravai. Yisuuva tuoo varinai vaa ausa hanigia kiada putuaiya diitada nnida tauraa vikiai ¹⁷ ii suai ivaki ta homo mmatayaa vaa ausa hanigia kiada variaunnaiya fai Anutuuoqo nama aakiaivaki ti rupi nuunama kinai vaa tauraa kuaiya vida sunada Udaanga Yisuu Kirisiinna sunaara kuaaravai. Fai itaama vainai rikiada ta vida inna sunada inna tasipama tupatupaa variaaravai. ¹⁸ Ivaaraida ii kua ivaa ngiingii kиаa mmi ngiingii kиаa mmiida ausa yoketaivaa tasipama variatee.

5

Yisuuva tiinara suaivaara teerama kiada variatee

¹ Ti seenayaso, Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaara ta hama kuminayaa ngiini yanaivaa fafaara reeda ngii giaa ngii miaaravee. ² Vaa ngiengieenoo rikiaavai. Gioonna kiaapuuya heenaivaki hama teeda rikieera suaivaki mmuara vareera vaidiivo nniivai. Ivaa roosiima fai Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinaravai. ³ Gioonna kiaapuuya kiaara: Ta yoketaama ausa tinni nuufaivaa tasipamaida variaunnaano, kиаa kiada varikio fai maisamaisai ari vookarai mmuaararai aataruuvo akiairaino iyasi nninaravai. Gioon-naivo nnaakaraivaa mmataanara suaivaki nniitareeraivo akiairaikio innaki nniivai. Ivaa roosiima maisamaisai ari vookarai mmuaararai aataruuvo iyasi nninaravai. Fai akiairaama nninai hama kuaara ngiaara aataruuvootainaravai. ⁴ Mo ti seenayaso, ngia vaa ausa hanigiaiya hama upisiivaki variaano. Ivaara mmuara vareera vaidiivo upisiivaki nninai nnikiaraakiaaneema ivaa roosiima Udaanga Yisuu Kirisiiva tinai rikiada ngia nnikiaraakiataama vainainnaata sa nnikiaraakiatee. ⁵ Ngia mmuakiaaya mmeekiaivaata ikiannaivaatama vara nuunama kiada variaavai. Ngieeta teetama hama upisiivaki variaunnava. ⁶ Ivaara hama ta gioonna kiaapu vooya roosiima vuru vakiaaravai. Vaidi voovai yaata tinniivo yoketaavai vairayaama ta avu teeda nnaasu

mmuaavai mmuaavai titi variraivaara haitatuukiaaravee. ⁷ Gioonna kiaapu vuru vakiaiya upisiivaki vuru vakiaavai. Gioonna kiaapu nnoori kapikaraivaa nneeraiya upisiivaki nneeda kumimakakiaavai. ⁸ Ta hama iya roosiima variaunnaivaaraida ta ikiannaivau variaunnava. Ivaara ta titi variraivaa haitatuukiaaravee. Ta Anutu-uqaara kutaavaivee kiaa kiada puaisa utida gioonna kiaapuuyara mmuduuya ruau-naivo inna rapira vaidiiya ngiari nniriyaa okoo roosiima hiri kiaavo vaivaa roosiivai. Ta Anutu-uqo ti vitaanaraivaara faannaida variaunnaivo inna rapira vaidiiya ngiari kieetayaa apira mminnaivaa roosiivai. ⁹ Anutu-uqo hama aataru maisaivaa irisaivaa ti mminaraivaara ti mmataama kieeravai. Ta Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tikio aataru yoketaivau ti yapaanaraivaara ti mmataama kieeravai. ¹⁰ Ta inna tasipama variaaraivaara Yisuuva tiyara putiravai. Ta homo mmatayaa variaunnaiyaata vaa putuaiyaatama ivo tiinai ta vida inna tasipama variaaraivaara ivo tiyara putiravai. ¹¹ Ivaaraida ngiingiita ngiingiita yamaa kua yamaa kua tida ngiingii mmooriyauvaa ngiingii vara ravisi vara ravisiida yoketaama varaatee. Vaa ngia itaama iida varida variaaneema iida varida variatee.

Pauruusainna vo kua vooyauvaara

iya kiaa mmiravai

¹² Ti seenayaso, vo kuavaara ta yaagueeqama ngii giaa ngii mmiaaravee. Vaidiiya ngii tasipama mmoori variyara kua yoketaivaa tida iya kiaa kuaivaa rikiada iikiatee. Iya Udaanga Yisuu Kirisiinna mmoori varaayara tida safuuma varira aataruuvaa ngii vita vitaakiaanoo. ¹³ Iya ngiiyara mmoori varaivaara iyara kua yoketaivaa tida iyara mmuduuya ruatee. Ngiingiyyara ngiingiyyara yoketaida ausa nuufa tasipama variatee.

¹⁴ Ti seenayaso, vo kua vooyauvaara ta yamaa kua yamaa kua tida yaagueeqama ngii giaa ngii mmiaaravee. Gioonna kiaapu hama mmoori vareeraiyaata yaagueeqama iyaata kua tida safuukiatee. Iya aatuuda variaa gioonna kiaapuuyaata yamaa kua yamaa kua tida variatee. Gioonna kiaapu yoonoosupuaa variraiya tasipama mmoori varaatee. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya muaraagama varikiainnaata iya tasipama mmannammanna tirooma varida mmoori varaatee. ¹⁵ Ngiariiyara ngiariiyara mmoori maisaivaa irisai irisaima iikiaaraivaara haitatuuda ooqoo kiatee. Mmuakiaa suai ngiingiyyara ngiingiyyara mmoori yoketaivaa iida varida mmuakiaa gioonna kiaapuuyaraatama iida varida yaagueeqama kiada ivaara yaata utida iikiatee.

¹⁶ Mmuakiaa suai sirigaida varida variatee. ¹⁷ Mmuakiaa suai mmannammanna yaaku varada nnaasu variatee. ¹⁸ Mmuakiaa aataruuyauvo ngiisi nninai rikiada kua yoketaivaa Anutu-uqaara kiatee. Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivaara itaama iida Anutu-uqaa yaata tinnivau vai kuaivaa rikiada iikiaaraivo inna Anutu-uqaa yoketaivai.

¹⁹ Mmannasa Yoketaivo ngii giaa ngii mii kuaivaa sa hatokaatee. ²⁰ Vaidiiya Anutu-uqaasidiri tii kuaivaa ngii giaa ngii mikiai sa nniiki rakaida puruukiatee. ²¹ Mmuakiaa kua rikiaiyauvaa iida taivaa yoketaiyauvaa varada puaisakama utida ²² maisai kua mmoori mmuakiaayauvai pikiaatee.

²³ Anutu-uqo ausa nuufa variraivaa oyai nakaaravovee. Ivo ariinoo ngii iino ngii aakiaa mmuakiaayauvai yoketaakiaiveeraivaara ta yaaku varaunnaanoo. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaki Anutu-uqoono iino ngii mmamma mmuyai mmannasa mmuakiaayauvaki mminnamminnaa maisaiyauvo sa vakiaiveeraivaara ta yaaku varaunnaanoo. ²⁴ Ngii maavee tiraivo ngiiyara hama yaata vueennaivai. Fai ivoono itaama iinaravai.

²⁵ Ti seenayaso, tiyaraatama yaaku varaatee.

²⁶ Ti seena vaa ausa hanigieeraiyara yoketaida yaaku rumisiatee.

²⁷ Na Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa varee nookiauvoonora tiee na yaagueeqama ngii giaa ngii minai rikiatee. Aa yanaa aavaa yaarummua kiada mmuakiaa gioonna kiaapu ausa hanigieeraiya jaarida kiaa mmiatee.

²⁸ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii tasipama vakiaivee.

Pauruusoono aa tauraa yanaa aavaa Tesoronikii varuuyani reeravai

Gioonna kiaapu Tesoronikii varuuya Yisuu Kirisiiva makee tino kava tiinaraivaara pinaama yaata utuuvaara Pauruuso aa nnaagiai yanaa aavaa iyani reeravai. Vooyaano tunoo: Vaa Udaanga Yisuu Kirisiiva nninara tuu suaivo nniivaivee, tuu kuaivaara Pauruuso fafaarainno safuuma iya kiasa mmiravai. Mmuaarareeraivo iyasi nniivaata mmamma niitareeraivaatama varadaata iya mmannammanna Yisuunnara kutaavaivee kiasa kiada ngiari mmooriyauvaa varada varida yoketaama mmooriyauvaa iikiateeraivaara Pauruuso yamayamaa kuaiyauvaa iyani fafaara reeravaivee.

¹ Gionna kiaapu vaa ausa hanigiada Tesoronikii variaiyaso, na Pauruusoona yanaivaa ngiini fafaarakiaunoo. Siraasooya Timotiiya ni tasipama variaani na yanaivaa ngiini fafaarakiaunoo. Vaa ngia ausa hanigieeraiya ti Napoonna Anutuugaa gionna kiaapuya varida ti Udaanga Yisuu Kirisiinna tasipama variaano.

² Ti Napoova Anutuugoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiyyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu variateeraivaara ta yaata utuunnaano.

Ti Udaanga Yisuuva tiinara suaivaki Anutuugo

gionna kiaapuuya yaparainaravai

³ Ti seenayaso, ta makemakee ngiyyara Anutuugaa kiasa mmida kiaunnaano: Yoke-taayavee, kiaunnaano. Ngia Anutuugaara kutaavaivee kiasa kiada iikiaivo vaa yaagueeqavai vaivo fai vakia roo vioo vioo yaagueeqama pinaavai vainaravai. Ngia ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruaivo vaa pinaavai vaivo fai vioo vioo pinaa ari vookaravai vainaravai. Ngia itaama variaivaara ta aikiooma ngiyyara makemakee yoketaayavee kiaunnaano. ⁴ Ngia itaama variaivaara teenoo gionna kiaapu vaa ausa hanigiaiyaata kua tida ngiyyara mannaka kiaunnaano. Gionna kiaapuuya maisa mmooriivaa ngii miaavo ngii mmamma niitaraikiainnaata mmannammanna yaagueeqama varida Anutuugaara kutaavaivee kiasa kiada yaagueeqama variaivaara ta ngiyyara mannaka kiaunnaano.

⁵ Ngia itaama yaagueeqama variaivaara ta kooyaa rikiada kiaunnaano: Anutuugoona fai mmuakiaaya yaparainno irisaiyauvaa safuuma iya mminaravaivee, kiaunnaano. Itaama vaino too mmamma niitareeraivaa ngia varada varidaata Anutuugaara yaagueeqama variaivaara ivo gionna kiaapuuyara diravaki inna aikiooma ivaki kuatera fai ngii tinaravai. ⁶ Fai Anutuugo ataama safuuma iinaravai. Mmoori maisaiyauvaa vaa ngii muuyauvaa fai ivo irisai maisaiyauvaa iya mminaravai. ⁷ Ngii mmuaararaivaata tiita ti mmuaararaivaatama Anutuugo iinai fai ta kati variaaravai. Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiauvakidiri kooyaa tiinara suaivaki fai Anutuugo itaama iinaravai. Fai Udaanga Yisuu Kirisiiva aangeraa yaagueeqaiyaata ikia hauruuvo pinaama taivaatama tasipama tiinaravai. ⁸ Gionna kiaapuuya hama Anutuugaa kuaivaa rikiada arinaima taiyaatama ti Udaanga Yisuu Kirisiinna kua mmayaaya yoke-taivaa hama arinaima rikiada iikiaiyaatama irisai maisaiyauvaa iya mminaraivaara fai itaama tiinaravai. ⁹ Ivo tiinai rikiada iya irisai maisaivaa varada tupatupaa koonnama varira yoosinnaivaki variaaravai. Fai iya hama Udaanga Yisuu Kirisiinna tasipama inna mmeekia ari vookaravaki variaaravai. ¹⁰ Ii suai ivaki ivo tiinai rikiada fai ariinnee kiasa mmataama kiai gionna kiaapuuya innara ari vookaraama yoketaa tuanaavee kiaaravai. Innara kutaavaivee tira gionna kiaapuuya kua yoketaivaa innara tida avai kurutooma kiada yaaku vuatavuatakiaravai. Ta kua mmayaayaivaa ngii giaa ngii miaannaivaara ngia kutaavaivee tuuvaara ngieetama itaa kiaaravai.

¹¹ Ivaaraida ta makemakee ngiiyara yaaku varada variaunnaano. Anutuugo ngii iinai rikiada ngia ivo ngii maavee tiivaugiataama aikiooma yoketaama varia-teeraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnaano. Ivo ari yaagueeqaivaadiri ngii iinanai ngia inna mmoori yoketaivaa ngii iikiatainai ngia innara kutaavaivee kiaa kiada inna mmooriivaa iidada taikaaraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnaano. ¹² Ngia itaama iikio rikioo ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaki inna nnutuuvo yaataroo ari vookaraama vainaravai. Vaino rikioo ivo ngii iinai rikiada fai ngietama yoketaama ari vookaraama variaaravai. Ti Anutuugoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiivaaraida ngia itaama ari vookaraama variaaravai. Ngia itaama variaaraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnaano.

2

Vaidi mminnamminnaa maisa suvuairaivo

nninara kuavai

¹ Ti seenayaso, ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinaraivaaraata Anutuugo ti rupi nuunama kinai ta Yisuunna tasipama hara kiada variaaraivaaraatama na kooyaa ngii giaa ngii minai rikiaatee. ² Na yaagueeqama ngii giaa ngii minai rikiaatee. Vooyaano kiaanoo: Vaa Yisuuva tiivaivee, kiaivaara sa akiiraama ngiengie vo vuayaata vo vuayaata utiraida sa ngii ausaiyauvo ari vookarai ausa tasipama variatee. Ta Anutuugo ti kiaa ti mmii kuaivaa ta kiaa kookieema kiaunna suaivaki vaidi voovoona rikiai kuavai tiivainnee? Vara ta Anutuugaa kua mmayaayaivaa kiaa kookieema kiaunna suaivaki rikiai kuavai tiivainnee? Vara yanaa voovai tiisidiri nniivaudiri jaaruoo rikiai kuavai tiivainnee? Hama teeta rikiaunnaano. ³ Vaidi vooyaano sabi kua sabi kuaivaa ngii giaa ngii miaivaa ngia rikieevoora aa kua aavaa na ngii giaa ngii minai rikiaatee. Yisuuva tiinara suaivaki fai hama ivo nnaammaratu tiinaravai. Tauraa gioonna kiaapuuya Anutuugaara mmooka hanigia mmi kiada innara ooqoo kiaa kikio nnaagiai mminnamminnaa maisa suvuaira vaidiivo ikia aakiaana kuanaraivoono kooyaa nninaravai. ⁴ Fai ivo ngioo gioonna kiaapuuya mmatayaa diaa mminnamminnaiyauvaara ti Anutuugovee kaiyauvaara ooqoo tioo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa iya ausa mmuduuya mmiraiyauvaaraatama fai ooqoo tinaravai. Ooqoo kiaa kioo tinara: Vaa na yaataree variaunoo, kiaa kioo fai Anutuugaa nnau pinaivaki oro varioo ariiyara tinara: Na Anutuugovee, tinaravaivee.

⁵ Ivo itaa kua tinaravaara na ngii tasipama variaa suaivaki na ivaara ngii giaa ngii miravaivee. Vara vaidi ngia ivaara taunnu kiaanee? ⁶ Anna makee ii na kiau kua ivaa kaanaivo nnivoora kiaa kioo inna uuda raira yaagueeqaivoono inna uuda rainno varioo varinoo. Vaa ngia ivaa arinaima teeda rikiaavai. Anutuugo tinara: Aikioovaivee. Ngianee, tinara suaivaki nnaasu fai mminnamminnaa maisa suvuaira vaidiivo nninaravai. ⁷ Mminnamminnaa maisa vareera aataruuvo vaa hataumaki vaivo aanna makee iinno varinoo. Mmannammanna iinono uuda rairaivoono uuda rairaivaa rabikiaa kino rikioo mminnamminnaa maisa vareera aataruuvo fai kooyaa vainaravai. ⁸⁻¹² Kooyaa vaino too mminnamminnaa maisa suvuaira vaidiivoota fai kooyaa nninaravai. Ivo Sataangaa yaagueeqaivaa tasipama ngioo unnakuaiavaa kiaa kaayau ari vookara ari vookarai unnakua mmooriyauvaa iinaravai. Fai iinno varioo gioonna kiaapu ikiana kuaaraiya maisai unnakua unnakuaiyauvaa arinaidiri kiaa roo iinaravai. Hama iya kua kutaivaara yoketaavaivee kiaa kiada hama ivaara mmuduuya ruaivaara Anutuugo hama iya vitoo yoketaivau yapanai iya ikia aakiaana kuaaravai. Iya kua kutaivaara ooqoo kiaivaara Anutuugo tino unnakua tiraivo iya aakiaiyauvaki iinno varinai fai iya unnakua iira aataruuvaara kutaavaivee kiaaravai. Mmuakiaaya itaama kua kutaivaara ooqoo kiaa kiada mminnamminnaa maisaiyauvaara mmuduuya riraiya fai Anutuugo iya yaparaira suaivaki irisai maisaivaa iya mminaravai.

Tauraa fai mminnamminnaa maisa suvuaira vaidiivo nnino nnaagiai Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinaravai. Fai mminnamminnaa maisa suvuaira vaidiivo kooyaa nnino rikioo Udaanga Yisuu Kirisiiva ari yaikiaivaadiri innayaa fuu tino putinaravai. Udaanga Yisuu Kirisiiva ari tiinara suaivaki fai mmeekia ari vookaraivaa tasipama tioo inna ruputino eeyaara taikaanaravaivee.

Anutuuqo ngii vitoo yoketaivau yapaanaraivaara

ngii mmataama kieeravai

¹³ Ti seenayaso, Anutuuqo ngiiyara mmuduuya ruaiyara ta ngiiyara innaata makee kua yoketaivaa kiaunnao. Anutuuqoono tauraa ngii vitoo yoketaivau yapaanaraivaara ivo ngii mmataama kieeravai. Ngia Anutuuqaa kua kutaivaara kutaavaivee tikio ivo Mmannasa Yoketaivaa tino too ngii vitoo ari gionna kiaapu tuanaaya ngii yapa kiaanaravai. Ivo itaama ngii mmataama kioovaara ta ngiiyara innaata makee kua yoketaivaa kiaunnao. ¹⁴ Ta mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaannadu rikiada ngia ngiingii ausaiyauvaa hanigieeravai. Ngia ngiingii ausaiyauvaa hanigiada Udaanga Yisuu Kirisiinna oyai ari vookaraivaa varaateeraivaara Anutuuqo ngii maavee tiravai. ¹⁵ Ti seenayaso, ta kiaunna kuaivo itaama vaivaara rikiada yaagueeqama variatee. Ta avaikidiri ngii giaa ngii miaanna kua aataruuvaata ta yanaa fafaarama kiaanna kuaivaatama puaisa utuatee. ¹⁶⁻¹⁷ Ti Napoova Anutuuqo tiyara mmuduuya ruoo kati tiyara yoketaama yaata utuoo tupatupaa yamaa kua yamaa kua ti tikiyai ta yoketaama variaaraivaara ta faannaida variaunnao. Ivaata ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama ngii aakiaiyauvaki iikiai ngia yaagueeqama varida mmuakiaa mmoori yoketaivaa iida mmuakiaa kua yoketaivaa kiateeraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnao.

3

Pauruusainna tunoo: Tiiyara yaaku varaatee, tiravai

¹ Ti seenayaso, aa ta nnaagiai vo kua voovaara ngii giaa ngii mikiai rikiaatee. Tiiyara yaaku varaatee. Udaanga Yisuu Kirisiinna mmayaayaivo makemaakee tikio nuainno varinai gionna kiaapuuya rikiada ivaara kua yoketaivaa kiaaraivaara tiyara yaaku varaatee. Vaa mmayaayaivo ngii yoosinna aakiaiyauvaki itaama nuaivai. ² Vo kua voovaraatama yaaku varaatee. Maisa vaidiia maisamaisai mmooriivaa iikiaiyasidiri Anutuuqo ti vita yoketaivau yapaanaraivaara yaaku varaatee. Hama mmuakiaa gionna kiaapuuya Yisuunna mmayaayaivaara kutaavaivee kiaavai. Ivaara tiyara yaaku varaatee.

³ Hama Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiiyara yaata vueennaivai. Vaidi maisaivo ngii utivoora kiaa Yisuuva ngii iinai fai ngia yaagueeqama yoketaivau variaaravai. ⁴ Ta ngii giaa ngii miaunna kuaivaa ngia rikiada iidada fai ngia mmannammanna iikiaaraivaara ta ngiiyara kutaa iikiaaravaivee kiaunnao. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti yaata utiraivaki ti kiaa ti mmikiai ta ngiiyara kutaa iikiaaravaivee kiaunnao.

⁵ Udaanga Yisuu Kirisiiva ngii aakiaiyauvaki iinai ngia Anutuuqaara mmuduuya ruateeraivaara ta yaaku varaunnao. Yisuu Kirisiiva ngii iinai ngia innara yaata utida mmannammanna yaagueeqama variateeraivaaraatama ta yaaku varaunnao.

Mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai

mmoori varaatee

⁶ Ti seenayaso, ta Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaa varaunnayara tida ta yaagueeqama ngii giaa ngii mikiai rikiaatee. Ngii seena vaa ausa hanigieeraiya ngiari hara kiada variraivaara hama yaata utida mmoori varada ta iya kiaa mmiaunna kuaivaa hama rikieerama kiada kati kumina varikiai sa iya tasipama variatee. Piki-atee. ⁷ Vaa ngiengienoo rikiaavai. Ta ngiisi kuaanna suaivaki ta hama vida kati

hara kiada varirama kiada titi variraivaara ta yaata utida mmoori vareeravai. Ta itaama ngii vita vitaakiaannaivaa ngieeta teeta iikiaaravee. ⁸ Gioonna kiaapu voovoono ti variraivaa too yeenna mminnaa vooyauvai ti mmuduu hama ta kati vareeravai. Ta irisai mmida vareeravai. Sa ngia ti mmooriivaa varada yeenna mminnamminnaiyauvaa ti mmiateeraivaara ta titi mmamma mmuyai utu rikiada ti mmooriivaa varada heenaivaa ikiannaivaa vara nuunama kiada mmoori vareeravai. ⁹ Ta ngiiyara mmooriivaa iikiaanna irisaivaara ta aikiooma ngii yaparakiataama vauduaata hama ta ngii yaparairavai. Ngia ti teeda tiinikaraama mmoori iikiateera ta yaagueeqama mmoori vareeravai. ¹⁰ Ta ngii tasipama variaanna suaivaki ta ngii giaa ngii mida kiaannanoo: Gioonna kiaapu voovoono hama mmoori vareerainno kati varinai inna tikio rikioo ivo sa yeenna nnaivee, tiravai.

¹¹ Ta rikiaannaduu ngii tasipama varuu vooya kati kuminaya varida ngiari seenaiya mmoori varooyauvaa taa kiada murumuru tida tunoo: Iya koonnama varaano, kiaa ngiariita hama mmoori vareera kati varuuvaara ta itaa kua tiravai. ¹² Udaanga Yisuu Kirisiinna mmoori varaunnayara tida iya itaama varuuvaara ta yamaa kua yamaa kua tida mmannammanna yaagueeqama kiaannanoo: Tirooma varida mmoori varaatee. Varada ngiingii mmooriyauvakinna yeennaiyauvaa nnaatee. Ta itaa kua kiaannanoo.

¹³ Ti seenayaso, ngia mmoori yoketaivaa iikiaivaara sa ngii pirisakiaivee. ¹⁴ Aa yanaa aavaki vai kua aavaa ta ngii giaa ngii miaunnaivaa gioonna kiaapu ivaki variaa voovoono ivaa rikioonnaata mmannammannainno varinai ivaa teeda tuqinnama ivaa taatee. Sa inna tasipama variatee. Ivo mmamma maisakiaiveeraivaara sa inna tasipama variatee. ¹⁵ Sa innara ti nnammutuaavaivee kiaa kiada pikiada oro voovau variatee. Ti seena tuanaavaivee kiaa kiada yamaa kua yamaa kua tida oro voovau variatee.

Kua arai voovai Pauruuso reeravai

¹⁶ Udaanga Yisuu Kirisiiva ausa nuufa variraivaa oyai nakaaravovee. Yoketaa suaivakiaata maisa suaivakiaatama ivo ariinoo ausa nuufaivaa ngii miaiveeraivaara ta yaaku varaunnanoo. Ivo mmuakiaaya ngii tasipama vakiaiveeraivaara ta yaata utuaunnanoo. ¹⁷ Na Pauruuso neenoo nini yaakukidiri nini nnutuuvaa tasipama fafaarakiau aavaa taatee. Na Pauruusoono ngiiyara yaata utuee boo kiaunoo. Mmuakiaa yanaiyauvaa na fafaarakiauyauvunu itaama nini nnutuuvaa tasipama nnaasu fafaarakiauvai.

¹⁸ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngia mmuakiaaya ngii tasipama vakiaivee.

Pauruusoona aa tauraa yanaa aavaa Timotiinnani reeravai

Timotiinna kaano Yutayaa gioonnavai. Inna koova Ereengaa vaidivai. Ivo karaasa vaidivoona ausa hanigioo Pauruusaa tasipama nuainno varioo mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiravai. Pauruuso aa tauraa yanaa aavaa Timotiinnani roovaki taaravooma kuayauvai reeravai. Tauraa kuaivo unnakua aataruuyauvaara gioonna kiaapuuya nuunauyauvaki vauyauvaa ooqoo kianeeraivaara Timotiinna kiasa mmiravai. Tammaa kuaivo gioonna kiaapuuya nuunaida iira aataruuyauvaatama iya Anutuugaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmira aataruuvaatama iyara haitatuura vaidiiyaraatama tuginnama kiasa mminai rikiaateeraivaara Timotiinna kiasa mmiravai. Nnaagiai kuaivo Timotiiva Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidi yoketaa tuanaavai varioo mmuakiasa mmoori aataru gioonna kiaapu ausa hanigiooya nuunaiyauvaa tuqinnama haitatuukiaiveeraivaara Pauruuso innani fafaara reeravaivee.

¹ Na Pauruusoona aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo. Anutuugo ti vitoo yoketaivau ti yapairoota Yisuu Kirisiinnara ta faannakiaunnaivootama ni kiasa ni Yisuu Kirisiinna kuaivaa varee nuaira aposoroo vaidivai variaunoo.

² Timotii-o, na Anutuugaa kuaivaa i kiasa i mmiaaduu a Yisuunnara kutaavaivee tunnaivaara a ni maapu tuanaavai roosiima variannanoo. Na aa yanaa aavaa aini fafaarakiaunoo.

Ti Napoova Anutuugoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati aiyara yoketaama yaata utida aiyara boo tida ngiari ausa nuufaivaitana i mmida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo.

Vaidi unnakuaivaa kiasa mmiraiya ooqoo kianee

³ Na mmata Maketoniaa ivaki kuaa suaivaki na yaagueeqama kua tiee i kiaanoo: Yoosinna Epesiisa ivaki varianee, kuaaduu rikiee varunnaneema mmannammanna varianee. Variee gioonna kiaapu vooya ivaki varida hama safuuma Anutuugaa kuaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmirama kiada unnakua tinniivaatama kiasa mmiaiya ooqoo kianee. ⁴ Iya uriiyauvaaraata ngiari taato nnaakukiaiya nnutu kaayauyauvaa fafaara raiyauvaaraatama ooqoo kianee. Iya iyauvaara yaata utida sabi kua sabi kua tida buaaru kiasavai. Iya itaama iikiaiivoona hama Anutuugaa aataruuvaa kooyaa iya vitaivai. Iya Anutuugaara kutaavaivee kiaiivoona inna Anutuugaa aataruuvaa kooyaa iya vitaivai. ⁵ Na iya ooqoo kianeera kiau kua oyaivo ataama vainoo. Gioonna kiaapuuya ngiariiyara ngiariiyara mmuduuya ruateera kiauvasi. Fai iya aakiaiyoovo yoketaa tuanaayauvai vaino iya yaata utiraiyoovo hama mmuaararavai iya mminai iya Yisuunnara kutaavaivee tida fai iya ngiariiyara ngiariiyara mmuduuya ruaravai. ⁶ Vaidi vooya itaama yoketaama varira aataruuvaa pikiada mmanna kuaiyauvaara sabi kua sabi kuaiyauvaa ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida varida kumimakakiasavai. ⁷ Iya Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaara gioonna kiaapuuya kiasa mmida vitairaiya roosiima variaaree kiasa iida hama ngiari kiasa kuaivaa tuqinnama oyaivaa rikiaada iya kuaivaa yaagueeqama kiasavaa hama tuqinnama oyaivaa rikiasavai.

⁸ Vaa ta taunnavai. Anutuugaa mmaanna tuu kuaivo yoketaavai vaivai. Gioonna kiaapu voovoona ivaa arinaima rikioo safuuma varioo iino too inna fai yoketaavai vainaravai. ⁹ Ivaara aa kua aavaa arinaima rikiaatee. Mmaanna tuu kuaiyoovo hama gioonna kiaapu safuuma varuuyara tiravai. Gioonna kiaapuuya mmaanna tuu kuaivaa hatokada Anutuugaa kuaivaa rikiaadaata yaatareeraiyara tiravai. Hama ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuugaa mmiraiyaraata mminnamminnaa maisa vareeraiyaraatama tiravai. Hama yoketaama variraiyaraata Anutuugaa kuaivaara

puruuka tiraiyaraatama gioonna kiaapuuya ngiari kaano kooyaata ngiari vo gioonna kiaapuuyaatama ruputuaani putuaiyaraatama Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivo tiravai. ¹⁰ Gioonna kiaapu sabi heeraiyaraata vaidiyya ngiari tasipa ngiari tasipaani gionnainya ngiari tasipa ngiari tasipaiyaraatama vaidiyya sikau irisaiyauvaa varaaraivaara vaidi voovai mmuara hatauma kiada vitada viraiyaraata unnakua tiraiyaraatama kua radudeera suaivaki yaagueeqama unnakua tiraiyaraata Anutuuqaa kua kutaivaa hatokeeraiyaraatama Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivo tiravai. ¹¹ Anutuuqaa kua kutaivo inna mmayaaya yoketaavai. Na gioonna kiaapuuya ivaa kiasa mmiaiveera mmooriivaa Anutuuqo ni miravai. Ii mmayaaya yoketaa ivo inna ari vookarai mmayaayavai Anutuuqo yoketaa tuanaivaasidiri tiiravai.

Anutuuqo Pauruusaara boo tuuvaara ivo innara yoketaavee tiravai

¹² Ni Udaanga Yisuu Kirisiiva ari yaagueeqaivaa ni muduu rikiee na aikiooma mmoori varoovaa na innara yoketaavee kiaunoo. Ivo ni mmataama kioo niyyara aikiooma iinaravee kiasa kioo mmooriivaa ni muuvaara na innara yoketaavee kiaunoo. ¹³ Tauraa na innara maisa kua tiee innara maisa mmooriivaa iina inna kuaivaara haunninniina maisamaisama variaivaara hama ivo yaata utuoo ni ooqoo tiravai. Na hama innara arinaima rikiee kutaavaivee kiasa kiee kumimakama variaivaara ivo niyyara kaayauma boo tioo hama ni ooqoo tiravai. ¹⁴ Ti Udaanga Anutuuqo ari vookaraama kati niyyara yoketaama yaata utuduu na innara kutaavaivee tiee innara mmuduuya riravai. Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ta innara kutaavaivee tida innara mmuduuya ruaunnava. ¹⁵ Aa na tinara kua aavo inna kua kutaavai. Gioonna kiaapuuya ivaa arinaima rikiada ivaara kutaavaivee kiatee. Yisuu Kirisiiva mmatayaa tioo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeraiya vitoo aataru yoketaivau yapaanaraivaara mmatayaa tiiravai. Gioonna kiaapu mminnamminnaa maisa vareeraiya mminnamminnaa maisaiyauvo kiisavai vaivai. Ni mminnamminnaa maisa na varauyauvoono pinaavai vaivai. ¹⁶ Anutuuqo hama ivaara yaata utirainno niyyara kaayauma boo tiravai. Na vaidi maisavai variaaduu Yisuu Kirisiiva hokobama niyyara faannaududuu na innara kutaavaivee tiravai. Yisuu Kirisiiva niyyara hokobama faannauvaara nnaagiai variaaraiya teeda rikiada iyaatama innara kutaavaivee tida tupatupaa variraivaa varaaraivaara Anutuuqo niyyara kaayauma boo tiravai. ¹⁷ Anutuuqo hama putirainno mmuaa tuanaavai nnaasu varikio hama voovoono ari avuuvadiiri kooyaa inna taivai. Nnaaru varuuyaatama makee variayaata yapooma variaaraiyaatama ivo iya kietaavai varioo hama taikaanaravai. Gioonna kiaapuuya innara yoketaavee kiasa kuaivo tupatupaa vaino inna nnutuuvo ngiau aapu tupatupaa itaavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

¹⁸ Ni maapu Timotii-o, aa na tinara kua aavaa fai na yaagueeqama i kiasa i mminaravai. Nnaaruaa vaidiyya aiyara tuu kuaivaa kaanaivo na tinara kua ivaki vainoo. Iya tuu kuaivaara yaata utuee Anutuuqaa mmooriivaara rapira vaidivai roosiima yaagueeqama dianee. ¹⁹ Diee vainna Yisuunnara kutaavaivee kiannaivaa puaisa utuee i yaata utiraivau vai kua yoketaivaa nnaasu rikiee varianee. Vaidi vooya hama ngiari yaata utiraivau vai kua yoketaiyauvaa rikieerama kiada iya Yisuunnara kutaavaivee tiraivaa vaa pikiada eeyaara haruruaavai. ²⁰ Vaidiivaitana iyakidiri diaivaitana nnutuuvaitana Huminaiya Aresadereeya na Sataangaa mmi kiee pikiauko ivaitana yaagueeqama utivai. Ivaitana Anutuuqaara kua maisa kiasa aataruuvaa pikiaateeraivaara na ivaitana pikiauko Sataango ivaitana utivai.

2

Ngia Anutuuqaara nuunaira suaivaki ataama iikiatee

¹ Itaama vainai na aa tauraanaa kua aavaa yaagueeqama ngii giaa ngii minai rikiatee. Mmuakiasa gioonna kiaapuuyara ngia yaaku varada Anutuuqaata kua tida iyara

inna yaparaida iyara yoketaayavee kiatee. ² Kieeta vaidiiyaraata mmuakiaa vaidi ti haitatuuraiyaraatama yaaku varaatee. Ta mmuakiaaya ausa nuufaivaa varada tirooma varida Anutuugaara yaata utida mmuakiaa mmooriivaa safuuma iikiaaraivaara ti kieetaiyara yaaku varaatee. ³ Ta iyara yaaku varaunnaivo inna yoketaa aataruvai. Anutuugo ti vitoo yoketaivau ti yapaivoono ta itaama iikiaunnaivaa taikio inna yoke-
tainoo. ⁴ Ivo mmuakiaa gionna kiaapuuya inna kua kutaivaa arinaima rikiakio iya vitoo yoketaivau yapaanaraivaara inna yoketaivau. ⁵ Kua kutaa kuaivo ataama vainoo. Mmuaa Anutuugo nnaasu varinoo. Tammaaki dii vaidiivo gionna kiaapuuya kuaivaa Anutuugaa kua mmioo inna kuaivaa iya kua mmira mmuaavoono inna Yisuu Kirisiivavee. ⁶ Ivo hama ariiyara yaata utirainno mmuakiaa gionna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvo iya yeena rau kiaivaa roosiima utuuvaa rukuasaanaraivaara yaata utuoo yatari sagaivau putiravai. Anutuugo mmuakiaa gionna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanara aataruuvo kooyaa vakiaiveera ivo suai mmataama kioovaki Yisuuva putiravai. ⁷ Na Anutuugaa kuaivaa varee nuaina gionna kiaapuuya kua mminaraivaara Anutuugo ni mmataama kieeravai. Na ngiari voopinnaia ari kua kutaivaata innara kutaavaivee tiraivaatama iya kua mminaraivaara ni mmataama kieeravai. Hama na ivaara unnakua kiaunoo. Na kua kutaavai kiaunoo.

⁸ Itaama vaikiyai vaidiiva mmuakiaa yoosinnaiyauvaki yaaku varaaraivaara ni yoke-
tainoo. Vaidi Anutuugaa mmooriivaara yaata utiraiya hama ausa nnannateera hama buaaru tirama kiada yoketaa tuanaaya varida yaaku varaaraivaara ni yoketaivau.

⁹ Gioonnaiya ngiari uyira rairaiyauvaa hama koonnama uyida raida varirama kiada safuuma uyida tirooma variaaraivaara ni yoketaivau. Iya hama ngiari kieeta yaasiyauvavaa fiyama kiada hama mmannaammannai mminnaiyauvaata sikau seeta roosii yoketaiyauvaatama rutaku kiada kaayau sikau kiada varaa uyira rairaiyauvavaa hama iyauvavaa uyida variaaraivaara ni yoketaivau. ¹⁰ Hama iya itaama iiraida gioonnaiya ngiariiyara kuaano: Vaa ta ausa hanigiaunnayavee, kua kiada mmoori yoketaivaa iiki-
aaneema iya mmoori yoketaivaa iikiaaraivaara ni yoketaivau. ¹¹ Gioonnaiya kuaivaa rikiada kua seemuaa adida variaya inna iya yoketaayavee. ¹² Gioonnaiya Anutuugaa kuaivaa vaidiiva kua mmida iyara diaaraivaara na oogo kuaunoo. Gioonnaiya kua seemuaa varida kuaivaa nnaasu rikiaatee. ¹³ Nnaaru Anutuugo Ataamaa tauraa iima kioo nnaagiyai Evaanna iima kioovaara na itaa kua kuaunoo. ¹⁴ Hama Ataamo Sataangaa unnakuaivaa rikieeravai. Gioonnaivoono ivaa rikioo Anutuugaa aataruuvaa hatokeeravai. ¹⁵ Fai gioonnaiya nnaakaraiya mmatada varida iya mmannammanna Yisuunnara kutaavaivee tida ngiari seenaiyara mmuduuya rida tirooma yoketaa tuanaaya varikio Anutuugo iya vitoo yoketaivau yapaanaravai.

3

Vaa ausa hanigieeraiyara haitatuura vaidiivaa variraivo ataama vaivai

¹ Aa kua aavo kua kutaavai. Fai vaidi voovoono vaa ausa hanigieeraiyara haitatuura mmooriivaara inna yoketaikio too varaanaree kua ivo mmoori yoketaivaa varaanara iivai. ² Itaama haitatuura vaidiivaa variraivo safu tuanaavai vaino ivo mmuaa nnaatavai varoo ari mmammaivo inna iikiatairaivaara tuqinnama haitatu-
unno tuqinnama yaata utuoo ari seenaiya tasipama yoketaama varioo nnauvaata yeennaivaatama vo yoosinnaivakidiri ngiayai mmioo Anutuugaa kuaivaa gionna kuaapuuya tuqinnama kua mmira vaidivai varinaravai. ³ Ivo hama kapikarai nnooriivaa nnoo kumimakama varioo hama gionna kiaapuuya ruputirama kioo tirooma varioo hama buaaru tioo hama sikauvaara pinaama mmuduuya rinaravai. ⁴ Ivo ari tasipama mmuaa nnauvaki variayara tuqinnama dioo vainno ari nnaakaraiyara haitatuunai rikiada iya inna kuaivaa rikiada iida mmuakiaa suai innara yoketaakiaaravai. ⁵ Fai vaidi voovoono ari nnaata nnaakaraiyara hama tuqinnama dioo vainno fai dataama

kioo ivo Anutuuqaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyara tuqinnama haitatuunarannee? Hama yopeemavee. ⁶Vaidi vaa ausa hanigieeraiyara haitatuura vaidiivo ivo vaa tauraa ausa hanigia kioo yaagueeqama vari vaidivai varivai. Fai ivo ariiyara mannaka tioo mmannammanna itaama roo vioo vioo harurino too Anutuuqo Sataangaa irisai maisaivaa mmuneema sa inna mmiaiveeraivaara ivo itaama yaagueeqama vari vaidivai varivai. ⁷Gioonna kiaapu hama ausa hanigiaiyaano innara yoketaavaivee kiaa vaidivai varivai. Sa ivo Sataangaa kuaivo kobeevaa roosiima vaivaa rikioo haruruoo mmamma maisaivaa varaiveeraivaara ivo itaama yaagueeqama vari vaidivai varivai.

Ausa hanigieeraiyara haitatuuraivaa tasipama

mmoori iira vaidiyya variraivo ataama vaivai

⁸ Vaa ausa hanigieeraiyara haitatuuraivaa tasipama mmoori iira vaidiyya fai mmuaikaraama yoketaama varida hama airi kua airi kua tiraida mmuaa kuavai nnaasu tida hama kaayau kapikarai nnooriivaa nneeda hama ngiariiyara nnaasu yaata utida unnakua kiaa sikauyauvaa varaaravai. ⁹ Anutuuqaara kutaavaivee kiaa mmayaayaivo tauraa hataumaki vaivo aanna makee kooyaa vaivaa iya puaisa utida varida rikiakio iya yaata utiraiyauvaki yoketaavai nnaasu vainaravai. ¹⁰ Tauraa iya variraivaara iida taatee. Iida teekiai aikiooma varikiai ngia ee-oo tikiai iya haitatuura vaidiivaa tasipama mmoori varaatee. ¹¹ Iya nnaataiya mmuaikaraama yoketaama variaani ngiari seenaiya iyara kiaanoo: Inna kua rikiaa gioonnayavee, kiaavai. Iya hama ngiari seenaiyara maisa kua maisa kuaiyauvaa tida varida murumuru tiraida tirooma varida ngiari mmamma iira aataruuvo iya iikiatairaivaara tuqinnama haitatuuda varida mmuakiaa mmoori aataruuyauvaa hama unnakua kiaa iikiaaravai. ¹² Vaidi vaa ausa hanigieeraiyara haitatuuraivaa tasipama mmoori varaa vaidiyya fai mmuaavai mmuaavai mmuaa nnaatavai varada ngiari nnaakaraiyaraatama iya tasipama mmuaa nnauvaki variyaiyaraatama tuqinnama haitatuukiaaravai. ¹³ Itaa kiaa vaidiyya ngiari mmooriyauvaa yoketaama varakiai fai gioonna kiaapuuya teeda iyara yoketaayavee kjaaravai. Iya itaama mmooriivaa iida Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa aataruuvaara iya yaagueeqama gioonna kiaapuuya kiaa mmiaaravai.

Anutuuqaa kua voovai oyaivo hatauma vaivaa ta rikiaunnani vooya hama rikiaavai

¹⁴ Na kiisa suai aisi viee i taanara iina variee aa yanaa aavaa aini fafaarakiaunoo. ¹⁵ Fai na hama akiairaama aisi vinai aa yanaa aavaudiri a tee Anutuuqaa raunna mmaapuuya datadataama variaaraivaara arinaima tee rikiaanaravai. Anutuuqo tupatupaa variraivaa raunna mmaapuuya vaa ausa hanigia kiada innara kutaavaivee kiaiyya variaano. Iya inna kua kutaivaa rikiaiyya nnau kuabai tuunnaiyauvaa roosiima yaagueeqama dida vakiaavo inna kua kutaivo hirira roosiima iyayaa vainoo. ¹⁶ Anutuuqaa kua voovai oyaivo hataumaki pinaavai vainoo. Fai vaidi voovoono hama yopeema ii kua ivaa hatokaanaravai. Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo.

Ivo vaidi mmatayaiya mmammaivaa varoo
safuuma varuuvaara
Mmannasa Yoketaivoono
gioonna kiaapuuya vitauduu
aangeraiya inna tooduu
vaidiyya inna kua mmayaayaivaa
mmuakiaa mmatavau varuuya kiaa mmuduu
iya innara kutaavaivee tuduu
Anutuuqo inna vitoo ngiau aapu yapeeravaivee.

4

Unnakua vaidiyya iikiaara kuavai

¹ Mmannasa Yoketaivo kooyaa tinoo: Fai suai nnaagiai vaidi vooya Yisuunnara kutaavaivee tiraivaa pikiada unnakua tira mmagia maisaiyakidiri nii kuaiyauvaa rikiada iida iya kiaa aataruuvaugiataama kuaaravaivee, tiivai. ² Ii aataru iyauvaa unnakua vaidiiya mmanna kuasiiyauvo korookiai kiaavai. Vaa iya yaata utiraivo kuminaikiai hameeta ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara rikiaavai. ³ Ii vaidi iya gioonna kiaapuuya kiaa mmida kiaanoo: Sa nnaata vaati varaatee. Yeenna vooyauvai sa nnaatee, kiaavai. Gioonna kiaapuuya vaa kua kutaivaa rikiada Yisuunnara kutaavaivee kaiya ii yeenna iyauvaara Anutuugaara yoketaavee kiaa kiada nnaateeraivaara Anutuugo ii yeenna iyauvaa iiravai. ⁴ Mmuakiaa yeenna fayaiyauvaa Anutuugo uuyauvo yoketaayauvaivee. Sa vo yeenna fayai voovaara haipavee kiatee. Mmuakiaa yeenna fayaiyauvaara yaaku varada yoketaavee kiaa kiada varada nnaarayauvaivee. ⁵ Ngia itaama yaaku varada Anutuugaa kuaivaara yaata utida yoketaavee kiaivaara Anutuugo iyauvaara inna aikioo yoketaayauvaivee tiivai.

Timotiiva Yisuu Kirisiinna mmoori vareera ngiaammuau yoketaavai variravai

⁶ Fai a ii kua iyauvaa vaa ausa hanigieeraiya kiaa mmiee fai a Yisuu Kirisiinna mmoori vareera ngiaammuau yoketaavai varinaravai. Fai a itaama variee Yisuunnara kutaavaivee tira kuaivaa mmannammanna yeenna nneerayaama nnee nnee aataru yoketaivau vaa a kuannaivau mmannammanna kuanaraivo fai kooyaa vainaravai. ⁷ Gioonna kiaapuuya hama Anutuugaara tiraida sabi kuaiyauvaata uriiyauvaatama kaiyauvaa sa iyauvaa rikiaanee. Anutuugaa aataru yoketaivau nuainna arinaima taanaraivaara iinnanna tee ivau yaagueeqama varianee. ⁸ Vaidi voovoono ari mmammaivo yaagueeqama vakiaiveera vo mmoori vo mmooriivaa varaivo inna ivo kiisama yoketaivai. Ivo Anutuugaa aataru yoketaivau yaagueeqama variivo inna ivo pinaama yoketaivai. Anutuugo aanna ivo variivaa tuqinnoo yapooma ivo varinaraivaatama tuqinnaanaraivaara inna ivo pinaama yoketaivai. ⁹ Ii kua ivo kua kutaa kuavai vaivai. Ta ivaa rikiada varada ivaara kutaavaivee kiaaraivo inna yoketaavai. ¹⁰ Anutuugo tupatupaa variivoono mmuakiaa gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanaree kiaa tiivoono gioonna kiaapuuya innara kutaavaivee kaiya vitoo yoketaivau yapaanaravai. Ta innara kutaavaivee tida innara faannaida variaunnaivaara ta yaagueeqama kiada mmoori varada variaunnaanoo.

¹¹ Ii kua iyauvaa iikiateera yaagueeqama kiee kua tiee gioonna kiaapuuya kiaa mmiee varianee. ¹² A ngiaammuau karaasavai variannaivaara sa gioonna kiaapuuya aiyara maisavaivee kiateeraivaara ataama iikiane. Gioonna kiaapu Yisuunnara kutaavaivee kaiya aataru yoketaivaa iya vitaakiane. A kua kiannaivaata a iikian- naivaatama a gioonna kiaapuuyara mmuduuya ruannaivaata Yisuunnara kutaavaivee kiannaivaatama yoketaama iinna variee hama sabi nuaira aataruuvaa yaata utuee iikiannaivaatama iya vitainai fai iya i nnunneepaneema iikiaravai. ¹³ Anutuugaa kua fafaaraivaa gioonna kiaapuuya avuuyauvunu diitee iya rikiaateera jaaruee ivaa iya kiaa mmiee oyaivaa kiaa kookiee kiane. Mmannammanna itaama nnaasu variee iinanai na nnaagiai aisi kuanaravai. ¹⁴ Mmannasa Yoketaivo kati i mmuu yaagueeqaivaa a varee mmooriivaa mmannammanna iikiane. Ii yaagueeqa ivaara forofetaiya kua tuduu vaa ausa hanigieeraiya kieeta vaidiiya ngiari yaakuuyauvaa iiyaa utuu suaivaki a vareeravai. ¹⁵ Ii na i kiaa i mmiau kua iyauvaara nnaasu yaata utuee mmooriivaa mmannammanna iikiane. A varia ree viee viee yaataranai mmuakiaa gioonna kiaapuuya taateeraivaara itaama iikiane. ¹⁶ Aiyara tuqinnama haitatuuma tee kuaivaa a gioonna kiaapuuya kiaa mmiannaivaara tuqinnama yaata utuane. Ii mmoori yoketaa iyauvaa mmannammanna iikiane. Fai a aikiooma iino fai Anutuugo i vitoo yoketaivau i yapoo a kianna kuaivaa rikiaiyaatama vitoo yoketaivau yapaanaravaivee.

5

*Gioonna kiaapu Yisuunnara kutaavaivee kiaiyara**eenoo ataama iikiane.*

¹ Sa vaidi yokovaiyaata yaagueeqama kiee kua kiane. A ai koonna tuanaivaata yamaa kua kiannaneema iyaatama yamaa kua kiane. Vaidi karaasaiyara ni gata vayaiyavee kiaa iyaatama yamaa kua kiane. ² Gionna vaa yokovaakiaiyara ni noovainnavee kiaa iyaata yamaa kua kiane. Gionna karaasaiyara ni nunna nayaayavee kiaa iyaatama yamaa kua kiane. Sa sabi aataruuvaa isareera kuaivaa tasipama kiee iyaata kiane.

³ Gionna muaadaiya hama seenataiyara tuqinnaanee. ⁴ Fai gionna muaadaivaa nnaakaraiya varida iyaata inna nneediiaatama tauraa Anutuugo aataruuvau-giataama ngiari kaanaara tuqinnaatee. Iya itaida ngiari kaano kooyaata ngiari taato nnaakukiaiya iyara uu mmooriivaa irisaivaa iikiaaravai. Anutuugo ivaara iya teeno inna yoketainaravai. ⁵ Gionna muaada tuanaivo hama inna seena innara tuqinneer-aataivoono tinoo: Anutuugo ni tuqinnaanaravee, kiaa kioo mmannammanna yaaku varoo heenagieena ikiannagisanna inna yaparainno tinoo: Anutuugo, ni tasipama varianee, tiivai. ⁶ Gionna muaadaivo mmamma iira aataruuvaa nnaasu yaata utuoo iivo inna variivo putiraivaa roosiima varivai. ⁷ Gionna kiaapuuya sa muaada gionnaiyara maisavee kiateeraivaara ii kua ivaa yaagueeqama iyaata ngiari seenaiyaatama kiaa mmiane. ⁸ Gionna kiaapu voovoono hama ari mmuaa kiauyaraata ari seena nnunna nnayaa kata vayaa kaano kooyaraatama tuqinnaanaraivo vaa ivo Yisuunnara kutaavaivee tii aataruuvaa pikioo hama ausa hanigieeraiya maisama varira aataruuvaa yaatara kioo maisa tuanaavai varivai.

⁹ Ausa hanigieeraiya muaada gionnaiya tuqinnaateeraivaara iya nnutuuyauvaa yanaivau raanee. Yokovaa gionna muaadaivaa nuunuvo taaravooma vaidi yuku yaaku taika kiaikio (60) varii gionnaivo mmuaa vaativai nnaasu varaikio putiivaa nnutuuvaa raanee. ¹⁰ Ii gionna ivaara gionna kiaapuuya kiaanoo: Ivo mmoori yoketaivaa iivaivee, kiaivo vaa ivo ari nnaakaraiyara tuqinnama haitatuukiai iya yoketaama variaavai. Ivo ngiari voopinaiya ngiaavo ari nnauvakira iya maavee kiaa kioo iya tuqinnoo aduoo varioo Anutuugo gionna kiaapuuyara tuqinnoo gionna kiaapu mmuaararavaa varaiyara tuqinnoo mmuakiaa mmoori yoketaiyauvaa mman-nammanna iivai. Ii gionna itaama iikiaa iya nnutuudaa raanee.

¹¹ Sa gionna karaasa muaadaya variaya nnutuuyauvaa raanee. Iya vaati varaatainai fai iya Yisuu Kirisiinna mmooka hanigia mmida vaatiya varaaravai. ¹² Ivaara iya tauraa Yisuunnaata kua yeena rau kioo kuaivaa hatokakio fai koonnainar-avai. ¹³ Iya mmoori vareeraivaara iya pirisaikiai kati varida mmuakiaa nnauyauvaki reeri te reeri teema rada nookiaavai. Hama mmoori vareera kati varira aataruuvaa yaatareera maisai aataru voovaata iya iikiaavai. Iya maisa kuaivaa ngiari seenaiyara murumuru tida vooya kuaiyauvaa mmuararama rada tida varida sabi kuaiyauvaa iya hama kua kiataama kiadaata kua kiaavai. ¹⁴ Itaama vainai gionna karaasa muaadaya variaya vaatiya varada nnaakaraiya mmatada ngiari nnauyauvaa tuqinnaaraivaara ni yoketaino. Fai iya itaikio ta vaa ausa hanigieeraiya hama ti nnammutuaiya tiyara maisa kua kiaara aataruuvootainaravai. ¹⁵ Gionna muaada vooya vaa ausa hanigia kiada variaa aataruuvaa pikiada Sataangaa aataruuvau kuaivaara na itaa kua kiaunoo. ¹⁶ Gionna voovoono Yisuunnara kutaavaivee tiivoono ari mmuaa kiauyakidiri muaadaya varikio ivoono iyara tuqinnaivee. Fai ivo itaama iinai gionna kiaapu vaa ausa hanigiaiya ii gionna muaada iya tuqinnaaraivaara hama yaata utuaaravai. Iyaano gionna muaada hama seenataiyara tuqinnaateeraivaara na itaa kua kiaunoo.

¹⁷ Vaa ausa hanigiaiya kieeta vaidiiya yoketaama gionna kiaapuuyara haitatuuki-aiyara yaata utida sikauyauvaa ngia makemakee iya mmiaiayauvaa kava vooneetu

mmuaikaraama iya mmiaaraivaara yaata utuatee. Iyakidiri vaidi vooya Anutuuga kuaivaa kiaa kookieema kiada kiaa mmiraivaara mmoori yaagueeqama varaiyara tuqinnama yaata utida itaama iikiaaraivaara yaata utuatee. ¹⁸ Ivaara Anutuuga kua fafaaraivo vainno puara burimakauvo mmoori irisaivaa yeenna nnaiveeraivaara tioo tinoo: Puara burimakauvo yeenna vuuitaiyauvaa mmataivau hatoka kiaavo vaiyauvaa yukuaadiri raa raudodoono too uruuyauvo rusitioo mmataivau vaino too nneenai sa inna avaivau yeena rammuanee. Pikino nnaivee, tikio rikioo vo kua voovoono tinoo: Vaidiivo mmoori varaijaa irisaiyauvo vaiyauvaa inna mmikio varaivee. Kua fafaaraivo itaa kua tiivai. ¹⁹ Fai vaidi mmuaa voovoono vaa ausa hanigieeraiya kieeta vaidiivaaki kua pinaivaa yapanai sa inna kuaivaa rikiaanee. Fai vaidi taaravaitanannee vara taaravoomaano kua pinaivaa innaki yapakiai inna aikioo iya kuaivaa rikiaanee. ²⁰ Vaa ausa hanigieeraiya kieeta vaidiivaaki fai mminnamminnaa maisaivaa mmannammanna varakiai yaagueeqama mmuakiaa gioonna kiaapuuya avuuyauvunu kooyaa ivaara iya kianee. Tinai rikiada ivaara gioonna kiaapuuyaata rikiada aatuukiateeraivaara itaama kooyaa iya kianee.

²¹ Anutuuga avuuvaunnaatama Yisuu Kirisiinna avuuvaunnaata aangeraa Anutuuga ariinnee kiaa mmataama kaiya avuuyauvunuaatama na yaagueeqama i kiaa i mmiee kiaunoo: Ii kua ivaa na i kiaa i mmiauvaa rikiee iikianee. Inna variee sa vo vaidivaara maisavee tiee voovaara yoketaavee kianee. Mmuakiaa mmoori a iikiannaivaa sa mmuaavaara nnaasu yaata utuee iikianee, kiaunoo. ²² Anutuuga mmoori varaiveera kiaa sa akiairaama ai yaakuuvaitana vaidi voovaayaa yapa kiee inna mmataakianee. Ari vo vaidivoono mminnamminnaa maisa varaivaa sa eetama varaanee. Yoketaama nnaasu varinaraivaara mmoori varaanee.

²³ Sa nnooriivaa nnaasu nnaanee. A makemakee i nniitaraivaara tiee kiisama vuaina suuyaivaa nneeno i ausaivo yoketaakiaivee.

²⁴ Hama Anutuuga gioonna kiaapuuya yaparaira suaivo nnikio vaa tauraa gioonna kiaapu vooya mminnamminnaa maisaiyauvo kooyaa vainoo. Gioonna kiaapu vooya mminnamminnaa maisaiyauvo fai nnaagiai nnaasu kooyaa vainaravai.

²⁵ Mmuaikaraama gioonna kiaapu vooya mmoori yoketaiyauvaa iikiyaiyauvo kooyaa vainoo. Vooya mmoori yoketaiyauvaa haumaki iikiyaiyauvo fai hama yopeema haumaki vainaravai. Fai kooyaa vainaravaivee.

6

¹ Gioonna kiaapu sikaunnaadiri yookaama kiaani mmoori vareera mmuakiaaya ngii haitaturaiyara kua yoketaivaa tida iya nnutuuyauvaa ngiau aapu yapaateeraivaara yaata utida mmooriiyauvaa iikiatee. Gioonna kiaapuuya Anutuuga nnutuuvaaaraata inna kuaivaaraatama sa maisa kua kiateeraivaara itaama iikiatee. ² Ngii haitaturaiya vaa ausa hanigiai yara yaata utuatee. Ngia mmoori vareera gioonna kiaapuuyaata ngii haitaturaiyaatama vaa Yisuunnara kutaavaivee kiaa kiada mmuaakaraama variaivaara sa iya kuaivaara haunninniikiatee. Iya hama Yisuunnara kutaavaivee tira suaivaki ngia kiisama mmoori yoketaivaa iyara iikiaavai. Aanna makee ngia pinaama mmoori yoketaivaa iyara iikiatee. Anutuuga iyara mmuduuya ruaikiai iya vaa Yisuunnara kutaavaivee kaiyara ngia mmooriivaa iikiaivaara pinaama mmoori yoketaivaa iyara iikiatee.

Pauruuso unnakua kuaivaa kiaa mmira

vaidiyaraata yoketaa mminnaa

tuantaiyauvaaraatama tiravai

A ii na kiau kua iyauvaa gioonna kiaapuuya tuqinnama kiee kiaa kookieema kiee variee iya vita vitaakianee. ³ Vaidi voovoono ari vo kuavai gioonna kiaapuuya kiaa

mmioo hama ti Udaanga Yisuu Kirisiinna kua kutaivaata Anutuuga aataru yoke-taivaatama iya kiasa mmiivo ⁴⁻⁵ ariiyara pinaama mannaka tioo hama kua voovai arinaima rikiavai. Inna yaata tinniivo koonnama vaivaara ivo kuaivaa oyaivaara tuoo varioo inna kiatakiatainno nnaasu varikio rapiraivootama innaki yaagueeqama vaivai. Ivo itaama iikiai rikiada vooyaata ivakidiri ngiari yaatara ngiari yaatarakiaivaara iya nnannataikiai varida ngiariiki ngiariiki yaagueeqa kuaivaa tida varida ngiariiyara ngiariiyara kua maisa tida ngiari seenaiyara maisama yaata utuaavai. Iya ngiari tinniyauvunudiri yaata utida kiaanoo: Ta Anutuuga aataruuvau vida kaayau sikau hoonaiyauvaa varaaravee, kiaavai.

⁶ Mo fai gionna kiaapu voovoono innasi vai mminnaiyauvaara aikioovaivee kiasa kioo Anutuuga aataruuvaara yaata utuoo ivaa iinno fai yoketaama ari vookaraama varinaravai. ⁷ Ti kaanokiaiya ti mmatoo suaivaki hama mminnamminnaiyauvaa tasi-pama ti mmateeravai. Ti putira suaivaki hama ta mminnamminnaiyauvaa tasipama varada kuaaravai. ⁸ Ivaaraida mo fai ta aikiooma yeenna nneedaa ti mmammaiyauvunu aikiooma uyira rairaiyauvaa yapada fai ta tiisi vai mminnaiyauvaara inna aikioovaivee kuaaravai. ⁹ Vaidi vooya kaayauma mmatayaa diaa mminnamminnaiyauvaara iya mmuduuya rida ivaara nnaasu yaata utuaavo iya haruriraivo iya mmookaivaki vaiki-ainnaata iya mmannammanna itaada variaanoo. Iya itaa kiasa aataruuyauvo kobeevaki fayaiivo haanara iivaa roosiima iya mmamma iira aataru maisamaisaiyauvaa iya varaata varaataikiai iya yaata duunaiya iirayaama iikiaavai. Ii aataru iyauvoono iya puaisa utikiai maisama varida putuaavai. ¹⁰ Mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeraivaa oyaivoono sikau vareeraivaara mmuduuya riraivovee. Vaidi vooya sikauyauvaara ngiari ausaiyauvo diitoo iya varaataududuu Anutuuga kutaavaivee tira aataruuvaa vaa pikiada irisaivaa kaayau iya ausa mmuaararooroo vareeravai.

Pauruuso Timotiiva ataama variaiveeraivaara inna kiasa mmiravai

¹¹ A Anutuuga vaidi tuanaikua eenoo iya iikiasa maisa mmooriyauvaa mmooka hanigia mmianee. Anutuuga variivaugiataama safuuma variee innara kutaavaivee tiee i seenaiyara mmuduuya ruee mmuaararaivo aisi vainainnaata inna aataruuvau yaagueeqararama kiee variee tirooma varinaraivaara yaagueeqama mmooriivaa iikianee. ¹² Vaidiyya isareeraivaara ngiari yaatara ngiari yaatara kiaaneema a Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiannaivaara Anutuuga mmooriivaa yaagueeqararama kiee iikianee. Innanna irisaivaa tupatupaa variraivaa aiyara varaanee. A gionna kiaapu kaayauya avuuyauvunu vaa na ausa hanigiauvaivee tira suaivaki tupatupaa variraivaa varaaneeraivaara Anutuuga aiyara maavee tiravai. ¹³ Anutuuga mmuakiasa mminnamminnaiyauvaa variraiyauvaa mmiraivaa avuuvaunnaata Yisuu Kirisiiva kieeta vaidi Podii Piratusaasi vioo ari kuaiyauvaa safuuma inna kiasa mmiraivaa avuuvaunnaatama na yaagueeqama aiyara ataa kua kiaanoo: ¹⁴ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaara faannainna variee na i kiasa i mmiau kuaivaa rikiee iinna mmannammanna yoketaama variee sa mminnamminnaa maisaivaa varaanee, kiaanoo. ¹⁵ Anutuuga ari mmataama kioo suaivau ari Mmaapuuvaa kooyaa ti vitainaravai. Anutuuga nnaasu ti kieeta yoketaavai varioo mmuakiasa kieetaiyara kieeta tuanaavai varivai. Ivo ti Udaangavai varioo mmuakiasa udaangaiyara Udaanga tuanaavai varivai. ¹⁶ Ivo nnaasu hama putirainno mmeekia ari vookaraivaki varikiai hama gionna kiaapuuya yopeema ivaki kuaavai. Hama gionna kiaapu voovoono inna taivai. Fai hama yopeema gionna kiaapu voovoono inna taanaravai. Inna nnutuuvo tupatupaa ngiau aapuuvaki vaino inna yaagueeqaivo tupatupaa itaavai nnaasu vaikiaivee. Kua kutaa.

¹⁷ Gionna kiaapuuya mmatayaa diaa mminnaiyauvo kaayau iya suvuaiya yaagueeqama kiee kiasa mmiee kianee: Sa ngiingiiyara mannaka tida sikau hoonaa taikaa-naraiyauvaara yaata utuatee. Iyauvaa varada mmata aavau yoketaama vari-

aaraivaara sa ivaara faannaida variatee. Anutuuqo ngii tasipanai yoketaama vari-aaraivaara nnaasu faannaida variatee. Ta yoketaama sirigaida variateeraivaara ivoono mmuakiaa mminnaiyauvaa kati ti mmivaivee, ¹⁸ kiasa kiese vo kuavai iya kiasa mmiee kianee: Mmooi yoketaivaa iikiatee. Iikio yoketaama iira aataruuvo ngii suvuainai mminnaiyauvaa ngii seenaiyaatama mmiaaraivaara teeraida variatee. Iya itaa kua kiasa mmiee kianee. ¹⁹ Fai iya itaama iida iya yoketaama iira aataruuvaa irisai yoketaivaa ngiariini yapakiokio mmannammanna yaagueeqama vainanai yapooma iya variaaravakiaatama mmannammanna itaavai vainaravai. Iya varira tuanaivaa fai varaaraivaara fai iya itaama iikiaravai.

²⁰ Timotii-o, mmuakiaa kua mmooi aataruuvaa Anutuuqo i mmiiavaa tuqinnama haitatuuma taa kiese iikiane. Gioonna kiaapu vooya ngiariiyara unnakua tida kiaanoo: Ta mmuakiaa kuavai rikiaunnavaivee, kiasa kiada ivaara ngiariiki ngiariiki kua tida sabi kua tida varida maisa kua maisa kua tida varida kiaavai. Sa iya kuaivaa rikieerama kiese mmooka hanigia iya mmiane. ²¹ Iya kiaanoo: Vaa ta aikiooma rikiaunnavaivee, kiasa kiada Anutuuqaara kutaavaivee tira aataruuvaa fanniikiaavai.

Anutuuqo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii tasipama vaki-aivee.

Pauruusoono aa nnaagiai yanaa aavaa Timotiinnani reeravai

Pauruusoono aa nnaagiai yanaa aavaa kava Timotiinnani roo tinni yoketaa vooyauvai inna kiaa mmينو ivaugiataama safuuma iikiaiveeraivaara innani reeravai. Pauruuso Timotiinna kooyaa kiaa mmينو too ivo mmannammanna yaagueeqama kioo mmoori yoketaivaa iikiaiveeraivaara Pauruuso yamayamaa kuaiyauvaa innani fafaara reeravai. Ivo roo yamayamaa kuaiyauvaa Timotiinna tino too ivo mmannammanna Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa sirigama kioo iikiaiveeraivaara tiravai. Timotiiva yaagueeqama kioo ari vitaira mmooriivaa puaisa utuoo mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo Nnaaruaa Kua Kiaa Yeena Rau Kioo kuaivaatama iya kiaa mmioo yoketaa vitairavai variaiveeraivaara Pauruuso yamayamaa kuaivaa innani fafaara reeravaivee.

¹ Na Pauruusoono aa yanaa aavaa aini fafaarakiaunoo. Anutuugoono ari yaata utiivaugiataama ni mmataama kiaikiai na Yisuu Kirisiinna kuaivaa varee nuaira aposoroo vaidivai variauvai. Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ta tupatupaa vari-raivaa varaara kuaivaa vaa nnaaru Anutuugo kua kiaa teerama kioovaa kiaa kookieenaraivaara ni mmataama kieeravai.

² Ni maapu Timotii-o, na aiyara mmuduuya ruauvaara aini aa yanaa aavaa fafaaraki-aunoo.

Ti Napoova Anutuugoona ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati aiyara yoketaama yaata utida aiyara boo tida ngiari ausa nuufaivaitana i mmida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo.

Pauruuso Timotiinnara yamaa kua kiaa kioo

innara yoketaavee tiravai

³ Ni daato nnaakukiaiya Anutuugaa mmooriivaa safuuma uuneema neeta itaama nnaasu iikiaunoo. Na yaata utuauko hama nini yaata utiraivo na koonnakaannama varira aataruuvaa ni giaa ni mii voovootainoo. Na kati yoketaama variee Anutuugaa mmooriivaa varaunoo. Na yaaku vareera suaivaki na makemakee aiyara yaata utuee Anutuugaata aiyara yoketaavee kiaunoo. ⁴ A niyara ratoonnaivaara na yaata utuee sirigairaivo ni suvuakuaiveeraivaara na heenaivaata ikiannaivaatama i taanaree kiaa iikiaunoo. ⁵ A Yisuunnara kutaavaivee kiaa kiee hama mmanna kuasiivoono koroovaara na homo rikiee vakiaunoo. Tauraa i taatova Rogisoovaata i kaano Yunikiivaatama Yisuunnara mmuaakaraama kutaavaivee tuuvaara na homo rikiee vakiaunoo. A ivaitana roosiima kutaavaivee kiannaivaara vaa na tee rikiauvai. ⁶ Ivaara na kava i kiaa i mmiaunoo. Na ni yaakuuvaitana aiyaa yapa kiaa suaivaki Anutuugo kati i mmuu yaagueeqaivaa varee mmannammanna mmooriivaa iikiee. ⁷ Anutuugo ti mmuu Mmannasa Yoketaivoono ti tasipaikiai ta hama aatuurama kiada Anutuugaa mmooriivaa yaagueeqama iikiaunnavaai. Anutuugaa Mmannasaivoono yaagueeqaivaata mmuduuya riraivaatama titiyara tuqinnama haitatuura aataruuvaaatama ti mmikio ti suvuaivai. Ivaara Anutuugo i mmuu yaagueeqaivaa varee mmannammanna mmooriivaa iikiee.

⁸ Itaama vainai ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara kua kiaa kookieenee kiaa sa mmamma maisakiee. Innara na oovi nnauvaki variauvaara sa niyara mmamma maisakiee. Anutuugo ari yaagueeqaivaa i mminai tee a mmayaaya yoketaivaa kiaa kookieenai mmamma mmuaararavaa i mmiaaravara sa yaata utuane. ⁹ Hama ta titi mmooriivaa iikiaannaivaudiri Anutuugo ari gioonna kiaapu yoketaa tuanaaya variaaravara ti maavee tiao ti vitoo yoketaivau ti yapeeravai. Hameetavee. Anutuugo ariinoo tiyara kati inna iikiataivaa iinno tiyara yoketaama yaata utuuvaa ivo ti vitoo

yoketaivau ti yapeeravai. Tauraa hama ngiau mmata uu suaivaki Anutuugo kati tiyara yoketaama yaata utuoo Yisuu Kirisiiva tiyara iinaraivaara ivo teerairavai. ¹⁰ Anna makee Anutuugo tiyara teeraira aataruuvo kooyaa vainoo. Vaa Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapaanaraivoono kooyaa tiiravai. Ta yapooma putu taikaara aataruuvaa vaa Yisuu Kirisiivaano yaatarooduu taikeravai. Ivo mmayaaya yoketaivo kooyaa vaivaudiri tupatupaa varira aataruuvaa kooyaa ti vitairavai.

¹¹ Na mmayaaya yoketaivaa varee nuaina gionna kiaapuuya kiaa mmiee kiaa kookieena vitaakiaiveeraivaara Anutuugo ni mmataama kieeravai. ¹² Ivaara aa na oovi nnau aavaki variee mmuaararavaa varaunoo. Hama na ivaara mmamma maisaki-aunoo. Na innara kutaavaivee tira vaidiivaa vaa na tauvaara hama ni mmamma maisainoo. Ivo ni muu kua mmoori aataruuvaa ivo aikiooma haitatuunaraivaara vaa na tee rikiauvai. Ivo haitatuunono Anutuugo gionna kiaapuuya yaparaira suaivo nnino mmannammanna haitatuunaravai. Ivaara na yaagueeqama kiaunoo: Fai ivo iinaravaivee, kiauuvai. ¹³ Kua kutaivaa na i kiaa i mmuuvaa puaisa utuee a ivaudiri iikianeera na i kiaa i mmuuvaa iikiane. Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ta innara kutaavaivee tiraivaata innara mmuduuya riraivaatama a mmannammanna iikiane. ¹⁴ Mmannasa Yoketaivo ti aakiaiyauvaki variivoono yaagueeqaivaa i mminai kua kutaivaa Anutuugo i kiaa i mmiivaa puaisa utuane.

¹⁵ Vaa a rikiaannavai. Mmuakiaa gionna kiaapuuya Asiaa mmataivau varuuya ni ooqoo tiravai. Iyakidiri vaidiivaitana nnutuuvaitana Pikereeya Heremokiniyaatama niyara ooqoo tiravai. ¹⁶ Kii Udaanga Anutuugo Onesiporoonna seenaiyara boo kiaivee. Onesiporoova kaayauneetu numa niita yamaa kua yamaa kua tuuvaara na itaa kua kiaunoo. Na oovi nnauvaki variaivaara ivo hama mmamma maisairavai. ¹⁷ Hama mmamma maisairama kioo ivo yoosinna Roomaivaki ngioo niyara mmannammanna buainnonno ni teeravai. ¹⁸ Ivo mmuakiaa mmooriiyauvaa niyara Epesiisavaki uuvaa vaa a rikiaannavai. Ivo mmuakiaa mmoori uuvaara na kiaunoo: Udaanga Anutuugo gionna kiaapuuya yaparaira suaivaki innara boo kiaivee. Na itaa kua kiaunoo.

2

A Yisuu Kirisiinna rapira vaidi yaagueeqakua varianee

¹ Ni maapu-o, Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara Anutuugo kati tiyara yoketaama yaata utivai. Ivo itaama kati aiyara yoketaama yaata utiivaugiataama yaagueeqama varianee. ² Na kaayau gionna kiaapuuya avuuyauvunu kiaa mmiaa kuaivaa a rikioovaa varee vaidi vooya a teenai hama pikieeraida yaagueeqama variaya kiaa mminai iyaata ari vo gionna kiaapuuya kiaa mmida vitaakiatee.

³ Rapira ngiaammuauya ngiari kieetaivaa avaiavaa rikiada rapiraivaara yaagueeqaida mmuaararavaa varadaata yaagueeqama mmannammanna iikiaivaa roosiima eenoo Yisuu Kirisiinna mmooriivaa yaagueeqama iikiane. ⁴ Rapira vaidiivo rapiraivaki vioo hama hanigia tauraa varioo ari ii mmooriivaara yaata utivai. Ari kieetaivo rapiraivaara inna mmataama kioovoono innara yoketaavee tinarivaara ivo hama hanigia tauraa varioo ari ii mmooriivaara yaata utivai. ⁵ Vaidiiva seenada ngiari yaatara ngiari yaataraivaara ngiari kieetaivo iya kiaa mmii aataruuyauvaa rikiada safuuma ii voovoono seeneeraivaa yaatara kioo irisaivaa varaanaravai. Fai hama ivo ari kieetaivo tii kuaiyauvunugiataama iinno fai hama irisaivaa varaanaravai. ⁶ Vaidi yeenna mmooriivaa varaivoono yaagueeqama mmooriivaa iinono kaanaivo vaino ivo vaa yaagueeqama mmoori varaivaara fai tauraa kaanaivaa nnaanaravai. ⁷ Na itaa kua kiauyauvaara yaata utuane. Udaanga Yisuuva i tasipanai a mmuakiaa kuayauvai oyaiyauvaa arinaima rikiaanaraivaara na itaa kua kiauyauvaara yaata utuane.

⁸ Yisuu Kirisiinnara yaata utuane. Ivo Davuitiinna oyaivakidiri diitoo hara kioo varioo putuduu Anutuugo tuduu rikioo putuuvakidiri diiteeravai. Ii kua ivo mmayaaya yoketaavai vaivaa na makemakee gionna kiaapuuya kiaa mmiauvai. ⁹ Na mmayaaya

yoketaivaa iya kiasa mmiauvaa na mmamma mmuaararavaa varauvai. Vaidiivo kaayau mmooi maisaiyauvaa iiraivaa roosiima vaidiiva yeenaivaadiri ni ranaa rau varada oovi nnauvaki ni yapa kiasa na mmamma mmuaararavaa varaunoo. Vaidiiva vaidiivaa yeenaivaadiri rairayaama hama iya yopeema Anutuuga kuaivaa atuu ru-aavai. ¹⁰ Ivaara na Anutuuga ariinnee kiasa mmataama kioo gioonna kuaapuuyaroo tiee hama mmuaararai mmooiivaara yaata utiraina kati vatee varieennaatana mman-nammanna yaagueeqama mmooi varaunoo. Anutuuga ariinnee kiasa mmataama kioo gioonna kuaapuuyaata fai Yisuu Kirisiiva iyaatama vitoo yoketaivau yapoo tupatupaa yoketaa ari vookaraama variraivaa iya mmaraivaara na mmuaararavaa vareennaata yaagueeqama mmooi varaunoo. ¹¹ Aa na tinara kua aavo inna Yisuu Kirisiinna tii kuaivo inna kutaa kuavai vainoo.

Mo fai ivo tiiki varino
ti mmamma eenanaivo vaidi putiraiya roosiima putinai
fai ta yapooma inna tasipama variaaravai.

¹² Mo fai ta mmamma mmuaararavaa
varadaata yaagueeqama varida
fai inna tasipama gioonna kuaapuuyara diaaravai.

Mo fai ta innara kiasa:
Hama ta taunnavavee, tikio
fai yapooma ivo tiyara tinara:
Hama na ngii tauyavee, tinaravai.

¹³ Mo fai ta innara kua kutaavavee tiraivaa pikikio
fai ivo na safuuma iinaravee tiivaa fai kutaa iinaravee.
Ivo hama yopeema hanigoo
unnakua kiasa kioo ari voovaugiataama
varinaraivaara fai kutaa iinaravavee.

Ii kua ivo itaa kua tiivai.

Mmooi yoketaivaa iino fai Anutuuga iyara yoketaavavee tinaravai

¹⁴ Ii na kiau kua iyauvaa mmannammanna gioonna kuaapuuya kiasa mmianee. Kuaiyauvaara iya yaagueeqama tida buaaru kiarainnoo kiasa yaagueeqama Anutu-uga avuuvau iya oogo kianee. Iya kuaiyauvaara buaaru kiasaavo hama ivaara yoketairavootainoo. Gioonna kuaapu vooya iya itaama buaaru kiasa rikiaya ivaara iya pirisaikiai Anutuuga kuaivaa pikiaavai. ¹⁵ Vaidi voovono ari mmooiivaa varaikio hama ivaara inna mmamma maisaivaa roosiima Anutuuga mmooiivaa iikianee. Inna kua kutaivaa safuuma gioonna kuaapuuya kiasa mmianee. Ivo aiyara yoketaavee tinaraivaara inna avuuvau mmannammanna yaagueeqama mmooiivaa iikianee. ¹⁶ Gioonna kuaapuuya hama Anutuuga kua tiraida inna kuaivaara kumi-makaida sabi kumina kuaiyauvaa ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiira aataruuyauvaa sa eeta iikianee. Iya itaa kua kiasa aataruuvonookiai Anutuuga aataruuvaa pikiaara iikiaavai. ¹⁷ Iya kua tiraivo uudaivo vaidiivaa yuku yaakuuvau havurirayaama tauraa kiisavai vainno nnaagiai pinaavai vaivai. Iyakidiri vaidiivaitana itaa kua tuuvaitana nnuuvaitana Huminaiya Pireteeyavee. ¹⁸ Ivaitana vaa kua kutaivaa pikiaada un-nakuaivaa kiasa: Gioonna kuaapuuya putida fai hama kava diitaaravai. Ii aataru ivo vaa taikaivavee, kiasa. Gioonna kuaapu vooya vaa Yisuunnara kutaavavee tiraiya ii kua ivaa rikiada taara yaata utida Anutuuga kuaivaa pikiaara iikiaavai. ¹⁹ Anutuuga kua aataruuvo nnau kuabaivaa roosiima yaagueeqama dinai hama vaidiiva yopeema utu korokorookiaaravai. Ivau yaagueeqa kua voovai vainno tinoo: Udaangaivo arinai ari gioonna kuaapu tuanaiva taivaavee, tikio vo kua voovai vainno tinoo: Ngia gioonna kuaapuuya ngiingiiyara kiasa: Ta Udaanga Yisuu Kirisiinna gioonna kuaapuuyavee, kiasa maisama iikiasa aataruuyauvaa pikiaate, tiivai.

²⁰ Vaidi voovai nnau pinaa yoketaivaki kaayau yeenna yapeera yanaa ari vookara ari vookaraiyauvo vainoo. Vooyauvai vaidiiya sikau mmannaammannaiyauvaadiri iima kiooyauvo vainoo. Vooyauvai yatariiyauvaadiri iima kiooyauvoota vooyauvai mmata nnagiayauvaadiri iima kiooyauvootama vainoo. Vooyauvai yoketaiyauvunudiri nakaaraiivo ari seenaiya tasipama vo suai vo suai yeennaiyauvaa nnaivai. Vooyauvunudiri makemakee ari nnaivai. ²¹ Vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu voovono ii nnaagiai yanaa maisa iyauvaa roosiima varivai. Mo fai ivo maisa aataruuvaa pikioo yoketaama varino too nnau nakaaraiivo yanaa yoketaiyauvaa hama tupatupaa iyauvunu yapa nnaiyauvaa varoo yapaineema fai Anutuugo yoketaa ari vookarai mmooriivaa inna mmino aikiooma iinno yoketaa mmooriivaa iinaraivaara teerainno varinaravai.

²² Karaasa vaidiiivaanikaraama koonnama iira aataruuvaa i iikiatainai sa iikiane. Pikiaanee. Safuuma variraivaata Yisuunnara mmannammanna kutaavaivee tiraivaatama mmuduuya riraivaata ausa nuufaivaatama varaanaraivaara yaata utuee iikiane. Gioonna kiaapu vaa ngiari aakiaiyoovo yamaama vaiya Udaanga Yisuu Kirisiinnara yaaku varada kiaanoo: Ti tasipama varianee, kiaiya tasipama itaama iikiane. ²³ Vaidiiya kumimakaida sabi kumina kuaiyauvaa ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida variaa suaivaki sa iya tasipama ivaara kua tiee varianee. Vaa a taannavai. Iya itaa kua tidada buaaru kiaavai. ²⁴ Udaanga Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidiivo sa buaaru tioo rapuaivee. Ivo mmuakiasa gioonna kiaapuuya tasipama mmoori yoketaivaa iinno kua mmayaayaivaa yoketaama iya kiasa mmioo tirooma kioo vitaakiaivee. ²⁵ Iya inna kuaivaara tomedama kua tiraiya tasipama yoketayoketaa kuaiyauvaa tirooma iyaata kua tioo safuuma kiaivee. Fai ivo itaino Anutuugo iya iinai iya ausa hanigiada kua kutaivaa rikiaarannee? Vara hama rikiaarannee? Hama teeta rikiaunnaanoo. ²⁶ Vaa Sataango iya utikiai iya ivo yaata utiivaugiataama kuaavai. Fai iya kua kutaivaa rikiaada tuqinnama ngiari yaataiyauvaa utida Sataango kobeevaa roosiima iya utiivakidiri rayubu kiada kuaravai.

3

Nnaagiai suaivaki mmuaararaiivo tiisi nninaravai

¹ Aa kua aavaara yaata utuee arinaima rikiaanee. Fai nnaagiai suaivaki kaayau mmuaararaiivo tiisi nninaravai. ² Fai gioonna kiaapuuya ngiariiyara nnaasu yaata utida sikauyauvaara mmuduuya rida ngiariiyara mannaka tida ngiariiyara ta yoke-taayavee kuaravai. Iya gioonna kiaapu vooyara kua maisaiyauvaa tida ngiari kaano kooya avaiyauvaa hatokada vaidiiya mminnaiyauvaa iya mmiaani hama iyara kua yoketaivaa tida hama Anutuugaara yaata utuaaravai. ³ Iya hama ngiari seenaiya ausa mmuduuya mmida hama gioonna kiaapuuyara iya ausaiyoovo nuufalkiai homo nnannateeda varida iyayaadiri koonnama yaata utida iyara unnakua tida hama ngiari iikiataivaara tuqinnama haitatuuma kiada gioonna kiaapuuya ruputida avaikaraiya varida hama mmoori yoketaiyauvaara mmuduuya ruaaravai. ⁴ Iya ngiari seenaiya ngiari nnammutuaiya vitaida akiairaama maisa mmooriivaa iikio iya mannakaivo ngiau aapu vinai iya iikiataira aataruuvaara nnaasu mmuduuya rida hama Anutuugaara mmuduuya ruaaravai. ⁵ Iya gioonna kiaapuuya avuuyauvunu kiaara: Vaa ta Anutuugaa aataruuvaa iikiaunnayavee, kiasa kiada haumaki maisa mmooriivaa mmannammanna iida Anutuugaa yaagueeqaivaara ooqoo kiasa kiada hama varaaravai. Sa itaama iikiaa gioonna kiaapuuya tasipama varianee.

⁶ Iyakidiri ngiaa vaidi vooya vo nnau vo nnauyauvaki vida gioonna muaraaga kiaiya ngiari unnakuaivaa kiasa mmiaani rikiaavai. Ii gioonna iya kaayau mminnamminnaa maisaiyoovo iya suvuau kiaivaara iya mmuaararaiikiyai iya mmamma iira aataruuyauvaara pinaama yaata utuaavai. ⁷ Ii gioonna iya kua karaasaivaa iya rikiaataikiainnaata sabi kuaivaa nnaasu rikiaada hama yopeema kua kutaivaa arinaima

rikiavai. ⁸ Nnaaruaa vaidiivaitana nnutuuvaitana Yaneeya Yabereeya Musiinna kuaivaara ooqoo tuneema ii vaidi iya kua kutaivaara ooqoo kuaavai. Iya koonnama yaata utida Yisuunnara kutaavaivee tira aataruuvaara mmanna kuasiivo korookiai ooqoo kuaavai. ⁹ Fai gionna kiaapuuya kiisa suai nnaasu iya kuaivaa rikiaaravai. Nnaaru gionna kiaapuuya Yaneeya Yabereeya varuuvaa tooneema fai gionna kuaapuuya iya kumimakama variaivaa teeda kiisa suai nnaasu iya kuaivaa rikiaaravai.

Pauruuso nnaagiai kuaiyauvaa Timotiinna

kiaa mmiravai

¹⁰ Na kuaivaa i kiaa mmiaivaa vaa a rikiee na variaivaa vaa a tee na data-dataama variaivaa vaa a tee ivaugiataama iirakuavee. Na Yisuunnara kutaavaivee tiee mmuaararovo niisi vauduaata rikieennaata yaagueeqama tirooma variee na ni seenaiyara mmuduuya ruee mmannammanna yaagueeqama nnaasu variaivaa vaa a tee ivaugiataama iirakuavee. ¹¹ Vaidiyya kaayau maisa mmooriyyauvaa ni muduu na mmamma nniitaroovaa varaivaa vaa a tee rikieerakuavee. Gionna kiaapuuya yoosinna Adiookiaa varuuyaata Ikonii varuuyaata Rusutaraa varuuyaata kaayau mmoori maisaiyauvaa ni muduu na rikieennaata mmannammanna yaagueeqama variaivaa vaa a tee rikieerakuavee. Iya itaama uduu Udaanga Anutuugoona mmuakiaa maisa mmooriyyauvakidiri ni vitoo yoketaivau yapeeravai. ¹² Mmuakiaa gionna kiaapuuya Yisuu Kirisiiva iyaki variivaara Anutuugaa aataruuvangiataama kuaaree kiaa iikiyai fai gionna kiaapu vooya maisa mmooriyyauvaa iya mmiaaravai. ¹³ Fai vaidi maisaiyaata vaidi unnakua tiraiyaatama maisa mmooriyyauvaa iida varia rada vikio fai nnaagiai ngiari mmooriyyauvo kaayauma maisainaravai. Fai iya gionna kiaapu vooya unnakua tikiyai rikiada iya kiaa kuaiyauvaara kutaavaivee kiaaravai. Iya ngiariinoo ngiari unnakua kuaiyauvaa rikiada kutaavaivee kiaaravai. ¹⁴ Eenoo sa itaama iirama kiee kua kutaiyauvaa ta i kiaa i mmiaannaiyauvaara a yaagueeqama kutaavaivee tiraivaa puaisa utuee varianee. Vaa ta kua kutaiyauvaa i kiaa i mmiaannaiya a tuqinnama ti tee rikiaannaivaara ivaa puaisa utuee varianee. ¹⁵ Vaa a rikiaannavai. A nnaakara meedivai variee Anutuugaa kua fafaara yoketaiyauvaa rikiaa ree viee viee aanna makee mmannammanna a homo rikiaannanoo. A ivaa yaarooe ivaudiri tinni yoketaivaa varee Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tino Anutuugo i vitoo yoketaivau yapaanara aataruuvaa vaa a rikiaannanoo. ¹⁶ Anutuugaa kua fafaara mmuakiaayauvai Anutuugaa Mmannasaivoono vaidiyya kiaa mmudu fafaara reeravai. Ivaudiri vaidiyya aikiooma kua kutaivaa gionna kiaapuuya kiaa mmida unnakua tiraivaara yaagueeqama ooqoo tida koonnama varira aataruuyauvaa safuuma kiada safuuma varira aataruuyauvaa iya vitaakiaaravai. ¹⁷ Vaidi voovoono Anutuugaa mmooriivaa varoonnonno koovayama kioo mmuakiaa mmoori yoketaiyauvaa yoke-taama iinaraivaara teerakiaiveeraivaara Anutuugaa kua fafaarai voovainoo.

4

¹ Yisuu Kirisiiva gionna kiaapu makee variayaata vaa putuaiyaatama fai yapaanaravai. Inna avuuvannaata Anutuugaa avuuvannaatama vo kua voovai i kiaa i mminai rikiaanee. Yisuu Kirisiiva kava vararanoo tiao tiyara dinaraivaara na aa kua aavaa yaagueeqama i kiaa i mminai rikiaanee. ² Anutuugaa mmayaayaivaa gionna kiaapuuya kiaa mmianee. Sa iya rikiaatai suaivaki nnaasu iya kiaa mmianee. Mmuakiaa suaiyauvakiaatama mmannammanna tirooma kiee variee iya kiaa mmiee varianee. Vooya mmannammanna kua kutaivaa kiaa mminanai rikiaatee. Vooya koonnama variaivaara yaagueeqama iyaata kua tiee vooya kiisama muaraagama vari-aivaara yamaa kua yamaa kua tiee tirooma variee hokobama iya kiaa mmiee varianee. ³ Fai suai voovai nninai gionna kiaapuuya hama kua kutaivaa iya rikiaatainai iya ngiari rikiaatai kuaiyauvaa nnaasu rikiaaravai. Vaidi vooya iya rikiaatai kuaiyauvaa

nnaasu iya kiasa mmiraiya kuaiyauvaa rikiada seena seena vaidiiya mmuaa kuayauvai tiraiya kuaiyauvaatama makemakee rikiaaravai. ⁴ Rikiada fai hama kua kutaivaa rikieeraida pikiada uriiyauvaara yaata utida rikiaaravai. ⁵ Eenoo sa itaama rikieerama kiee mmuakiasa suai tuqinnama ai variraivaara haitatuuma tee tirooma varianee. Fai vaidiiya mmoori maisaivaa i mmikiai rikiee mmamma mmuaararavaa vareennaata yaagueeqama varianee. Yisuunna mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiee variee mmuakiasa mmoorivai Anutuuoqo i mmuuvaa yaagueeqama iikianee.

⁶ Fai kiisa suai ni kiauvo kuminayaa tuoo kuanaravai. Ni suaivo paannainoo. ⁷ Na mmoori yoketaivaa yaagueeqama varauvaa vaa na iima taika kiaunoo. Vaidiiya isareeda ngiari yaatara ngiari yaataraidaa atauvakira kuaaneema vaa na atauvau viee ni mmooriivaa iima taika kiau vai. Na Yisuunnara kutaavaivee kiau vaa hama pikiau vai. ⁸ Fai yapooma Udaanga Yisuu Kirisiiva ti yaparaira suaivaki na maisa aataruuvaa yaatara kiee aikiooma safuuma varira aataruuvau variraivaa irisai vaa niini teerama yapa kiaivaa fai ivo safuuma variraivoono ni minaravai. Hama ni nnaasu ni minaravai. Fai eyommaa gioonna kiaapuuya iva tiinara suaivaara faannaida ivaara mmuduuya ruaiyaatama mminaravai.

Timotiiva innasi nninaraivaara Pauruuso tiravai

⁹ Kammannainai niisi nninaraivaara yaata utuee ngianee. ¹⁰ Vaidiivaa nnutuuvo Dimaaso aa mmata ta variaunna aavau vai aataruuyauvaara pinaama mmuduuya ruoo ni pikioo yoosinna Tesoronikii vioo kieeravai. Vo vaidivai nnutuuvo Keresekeeva mmata Garatiaa vioo kioodoo vuaivaa nnutuuvo Titiiva mmata Daramatiaa vioo kieeravai. ¹¹ Rukaaso nnaasu ni tasipama varinoo. Marakaava ni tasipama mmoori varaanaraivaara innaata sunee ngianee. ¹² Vaa na Tukikiinna titaaduu Epesiisa ivaki vioo kieeravai. ¹³ A niisi ngiee ni yaapaivaa na yoosinna Toruaasaa vaidiivaa nnutuuvo Karapaanna nnauvaki kiaivaata varee ngianee. Ni yanaiyauvaa varee fayai nnabaiyauvunu fafaara reeraiyauvaatama varee ngianee. Sa iyauvaara taunnu kiee pikiee ngianee. Iyauvaatama varee ngianee.

¹⁴ Vaidiivaa nnutuuvo Aresadereeva kapaaqaivaadiri mminnamminnaiyauvaa iiraivoono mmoori maisaiyauvaa ni miravai. Ivo ari uuvaugiataama Udaanga Yisuu Kirisiiva safuuma irisaiyauvaa fai inna mminaravai. ¹⁵ Ivo ta kiaanna mmayaayaivaara yaagueeqama ooqoo tuuvaara ivo aita mmoori maisaivaa iinoora tuqinnama haitatuukianee.

¹⁶ Tauraa suaivaki iya kua pinaivaki ni yapa kioodoo na sai kiaaduu hama vaidi voovoono ni tasipeeravai. Mmuakiasa ni pikieeravai. Ivaara Anutuuoqo fai hama iyara nnannataanaraivaara na yaaku varaunoo. ¹⁷ Iya hama ni tasipeerama kioodoo Udaanga Yisuu Kirisiiva ni tasipoo ari yaagueeqaivaa ni miravai. Mmuakiasa gioonna kiaapu ngiari voopinaiya mmayaaya yoketaivaa mmuakiasaavai na iya kiasa mminai rikiaateeraivaara ivo ni tasipoo ari yaagueeqaivaa ni miravai. Fai raiyoonai vo vai gutikio vaidi voovoono utu ravisirayaama vaidiiya ni rupu tuuvakidiri Anutuuoqo ni vitoo yoketaivau ni yapeeravai. ¹⁸ Udaanga Yisuu Kirisiiva fai mmuakiasa mmoori maisaiyauvakidiri ni vitoo yoketaama ari yoosinna ngiau aapuuvaki gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki ni yapaanaravai. Inna nnutuuvo tupatupaa ngiau aapu itaavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

Pauruuso nnaagiai gioonna kiaapuuyara

yaata utuoo boo tiravai

¹⁹ Na gioonna kiaapuuvaitana Pirisikauya Akuiraayara yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara ivaitana kiasa mmianee. Onesiporoonna seenaiyaraatama na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara iya kiasa mmianee. ²⁰ Erasataava ari yoosinna Koridii hara kioo

varuduu Toropimaa nniitarooduu na yoosinna Miretee ivaki inna pikieeravai. ²¹ Vati rira suaivo nninaraivaara yaata utuee akiairaama niisi ngianee.

Upuruuva Pudeeva Riniiva Karautiaavainnaata mmuakiaa ti seena vaa ausa hanigieera vooyaatama aiyara yaata utida boo kiaavai.

²² Udaanga Yisuu Kirisiiva aiki variaiveera na aiyara yaaku varaunoo. Anutuugo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii mmuakiaaya tasipama vakiaivee.

Pauruusoona aa yanaa aavaa Titiinnani reeravai

Titiiva ari voopinnaa vaidi karaasavoona ausa hanigioo Pauruusaa tasipama nuainno varioo mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. Pauruuso Titiinna mmata Keretee ivaki pikioo vuduu ivoona ivaki varioo gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya nuunaiyauvaara haitatuuravai. Kaayau gioonna kiaapu Keretee varuuya koonnakaannau aataru maisaiyauvaa iiravai. Itaama uuduu Pauruuso Titiinna ivaki pikioo vino ivoona ivaki varioo vaa ausa hanigiooya kieetaiya varira aataruuvaa iya vitainno vaa ausa hanigiooya mmayaaya yoketaivaa kiaa mmira aataruuvaa vitainno safuuma yoketaa vaidi ausa hanigieera tuanaavai variaiveeraivaara innani fafaara reeravaivee.

¹ Na Pauruuso Anutuugaa mmoori vareera vaidivai variaunoo. Na Yisuu Kirisiinna kua varee nuaira aposoroo vaidivoona aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

Anutuugo ni mmataama kioo ni titooduu na ivo ariiniee kiaa mmataama kioo gioonna kiaapuuyasi viravai. Ta Anutuugaara kutaavaivee tiraivo pinaavai vakiaveeraivaara na iyasi viravai. Anutuugaa aataru yoketaivaara na kua kutaivaa iya kiaa mminai iya rikiaivo pinaavai vakiaiveeraivaara na iyasi viravai. ² Ta tupatupaa variraivaara faannakiaaraivaara na Anutuugaa aataru yoketaivaara iya kiaa mminara viravai. Hama ngiau mmata uu suaivaki Anutuugo hama unnakua tiraivoono ii tupatupaa varira ivaa tiyara kua kiaa teerama kieeravai. ³ Teerama kioo ivo mmataama kioo suaivaki ari mmayaayaivaudiri kooyaa ivaara ti kiaa ti mmiravai. Ii mmayaaya ivaa Anutuugo ti vitoo yoketaivau yapeeraivoona ni giaa ni mioo tunoo: Gioonna kiaapuuya kiaa mmianee, tuduu na kiaa kookieema kieeravai.

⁴ Titi-o, na aa yanaa aavaa aini fafaarakiaunoo. A niinikaraama Yisuunnara kutaavaivee kiannaivaara a ni maapu tuanaavai roosiima variannano.

Ti Napoova Anutuugoota Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapaivootama kati aiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana i mmida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo.

Titiiva mmata Keretee ivaki mmoori vareeravai

⁵ Na hama mmooriivaa iima taikaivaa a safuuma iima taikaaneeraivaara na mmata Keretee ivaki i pikiee viravai. Na i kiaa i mmuuvaugiataama vaa ausa hanigieeraiya kieetaiya vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki a mmataakianeeraivaara na ivaki i pikiee viravai. Na vaidi kieetaiyara i kiaa i mmiaa kuaivo ataama vainoo. ⁶ Kieeta vaidiivaa variraivo safu tuanaavai vaino ivo mmuaa nnaatavai varanai inna nnaakaraiya Yisuunnara kutaavaivee tiraiya variaaravai. Inna nnaakaraiyara hama gioonna kiaapuuya iyara kiaara: Vuenneida ngiari kaano koovaitana avaivaitana hatokada variaayavee, kiaravai. ⁷ Kieeta vaidiivo Anutuugaa mmooriivaara haitatuuraivaara ivo variraivo safu tuanaavai vaino hama ari mannaka tioo hama makee tikio ausa nnannataikio hama kapikarai nnooriivaa nnoo kumimakainno varioo hama gioonna kiaapuuya rupuutuu hama ariiyara nnaasu yaata utuoo sikauyauvaa varaanaraivaara iivai. ⁸ Ivo nnauvaata yeennaiyauvaatama vo yoosinnaivakidiri ngiayia mmioo mmoori yoke-taivaara mmuduuya ruoo ari mmammaivo inna iikiatairaivaara tuqinnama haitatunno safuuma yoketaa tuanaavai varinaravai. ⁹ Ivo tupaa vaira kua kutaa tuanaivaa ari vitairaiya inna kiaa mmiaivaa puaisa utuaivee. Ivo safu kua aataruuvaa gioonna kiaapuuya kiaa mminaraivaara ivaa puaisa utuaivee. Vooya ii kua ivaara unnakuavee kaiya kua sai safuuma tinaraiivaara ivaa puaisa utuaivee.

¹⁰ Kaayau gioonna kiaapuuya haunninniida varida vooya ngiari sabi kuaiyauvaa kiaa mmiaani iya kutaavaivee kiaavai. Vaidi vooya Yutayaiya aataruuvaa pikiada Yisuunna aataruuvau viraiya itaama iikiaavai. ¹¹ Itaama iida haunninniiraiya kaayau

gioonna kiaapuuyaata iya uru nnaakaraiyaatama ngiari kuaiyauvaa hama kiaa mmiataama kiadaata kiaa mmiaani iya haruruaavai. Iya ngiariiyara yaata utida kati sikauyauvaa varaaraivaara itaama iya kiaa mmiaavai. Ivaara fai ta iya ngiari avaiyauvaa ramuunnaakiateeraivaara kiaravai. ¹² Ngiari seena Keretee vaidi forofetaa voovono ariinoo iyara tinoo: Keretee gioonna kiaapuuya unnakuavavaa mmannammanna tida puara mmarraraiya roosiima avaikarama varida hama mmooriivaa vareerama kiada yeennaiyauvaa tarikama nnaaraivaara nnaasu yaata utida nnaavaivee. ¹³ Ivo itaama kua tiivo kutaavai tiivai. Ivaara yaagueeqama kiee iya ooqoo kianee. Iya Yisuunnara kutaavaivee kiaivo safuuma vakiaiveeraivaara itaama iya yaagueeqama kiee kianee. ¹⁴ Sa iya Yutayaiya uriiyauvaa mmannammanna rikiada vaidiiya kua kutaiyauvaara ooqoo tiraiya iya tikiai sa iya kuaivaa rikiateeraivaara iya yaagueeqama kiee kianee. ¹⁵ Gioonna kiaapu safuuma yoketaama variyaiya taavo mmuakiaa haipa mminnamminnaiyauvo yoketaayauvai vaivai. Gioonna kiaapu mminnamminnaa maisaiyauvaa varada Yisuunnara hama kutaavaivee tiraiya taavo iyauvo hama yoke-taayauvai vaivai. Ngiari yaata tinniiyauvo vaa maisaikiai koonnama yaata utiraivaara itaama taavo hama yoketaayauvai vaivai. ¹⁶ Iya ngiariiyara kiaanoo: Vaa ta Anutuugaa teeda rikiaunnavaivee, kiaavo too iya koonnama iikiaa aataruuyauvaara iya kuaivo unnakuavai vaivai. Iya Anutuugaa kuaivaa rikiadaata yaataraavo Anutuugo taikiai iya maisamaisama varida tinni yaagueeqaida hama yopeema mmoori yoketaa voovai aikiooma iikiaavai.

2

Pauruuso kua kutaa tuanaivaara Titiinna tiravai

¹ Eenoo Anutuugaa kua kutaa tuanaivaudiri yaata utuee gioonna kiaapuuya safuuma variraivaara iya kiaa mmiee varianee. ² Vaidi yokovaiya kiaa mmiee kianee: Sa kapikarai nnooriivaa nneedaa kumimakaida variatee. Tirooma varida tuqinnama yaata utida ngii iikiatai aataruuvaara haitatuukiatee. Ngia Yisuunnara mmannammanna kutaavaivee tida ngiingii seenaiyara mmuduuya rida Anutuugaa mmooriivaa ngii pikiaatainainnaata mmannammanna iikiatee, ³ kiaa kiee gioonna yokeeraiya mmuaikaraama kiaa mmiee kianee: Gioonna yoketaama safuuma variyaiya roosiima variatee. Sa ngiingii seenaiyara maisa kua murumuru tida varida sa vuaina nnooriivaa nnaaraivaara nnaasu yaata utida variatee. Gioonna karaasaiya mmoori yoketaiyauvaa vitaakiatee. ⁴ Iya ngiari vaati nnaakaraiyara mmuduuya ruateeraivaara mmoori yoketaiyauvaa iya vitaakiatee. ⁵ Iya mmamma iira aataruuvaara ooqoo tida safuuma varida ngiari nnauyauvaa tuqinnama haitatuuda varida mmoori yoketaivaa iida ngiari vaatiiya kuaivaa rikiada iikiateeraivaara mmoori yoketaivaa iya vitaakiatee. Sa gioonna kiaapuuya Anutuugaa kuaivaara maisavee kiateeraivaara iya itaama vitaikiai yoketaama variatee. Gioonna yokeeraiya itaa kua kianee.

⁶ Vaidi karaasaiya mmuaikaraama yaagueeqama kiaa mmiee kianee: Ngiingii mmammaiyauvo ngii iikiataira aataruuyauvaara tuqinnama haitatuuda safuuma variatee, ⁷ kiaa kiee eenoo mmuakiaa mmoori yoketaiyauvaa iinai teeda iya mmuaakaraama a iikiannaneema iikiaravai. A tirooma variee sa isareera safuuma kua kutaiyauvaa iya kiaa mmianee. ⁸ A itaama safu kuaiyauvaa iinai i nnammutuaiya fai teekio too hama maisa aataruuvootainai hama maisa kuaiyauvaa tiyara kiaravootaino iya mmamma maisakiateeraivaara itaama iikianee.

⁹ Sikaunnaadiri yookaama kiaani mmoori vareeraiya ataama kiaa mmianee. Ngiingii haitaturaiya kuaivaa rikiada iikiatee. Fai ngia mmuakiaa mmooriyauvai safuuma iikiai ngii haitaturaiya ngiiyara yoketaakiaaravai. Sa ngii haitaturaiya kua sai kiatee. ¹⁰ Sa iya mminnaiyauvaa mmuara varaatee. Ngia mmannammanna yoketaama mmooriivaa iida sa pikieeraida yaagueeqama nnaasu iikiatee. Fai ngia mmuakiaa

m Moorivai itaama iikiai gionna kiaapuuya Anutuugo ti vitoo yoketaivau yapaivaa kuaivaara kua yoketaivaa kiaravaivee. Itaa kua iya kiasa mmianee.

¹¹ Anutuugo gionna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanaraivaara ivo kati iyara yoketaama yaata utiivaa iya mmuakiaaya rikiaavo kooyaa vaivai. ¹² Itaama vaivaudiri ta ataama iikiaara aataruuyauvootama kooyaa vaivai. Mmuakiaa aataruuyauvo hama Anutuugaasidiri tiyauvaatama mmatayaiyasidiri nnii mmamma iira aataruuyauvaatama ta pikiada ti mmammaiyauvo ti iikiatairaiyauvaara tuqinnama haitatuuda tirooma safuuma varida aa ta mmatayaa variaunna suai aavaki Anutuugaara nnaasu yaata utida variaaravai. ¹³ Ta itaama varida ti Anutuugo yaagueeqama variivoota Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapaivootama ngiari mmeekiaivaa tasipama tum-muaara suaivaki ta iya tasipama yoketaama variaaraivaara faannaida variaaravai. ¹⁴ Yisuu Kirisiiva mmuakiaa mminnamminnaa maisaiyauvakidiri ti vitoo yoketaivau yapaanaraivaara ivo ariinoo tiyara putuoo ari kiauvaadiri ti yookairavai. Ivo ti vitoo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kinai ta inna gionna kiaapu safu tuanaaya nnaasu varida inna mmoori yoketaivaa yaagueeqama iikiaaraivaara ivo tiyara putiravai.

¹⁵ Ii kua iyauvaa gionna kiaapuuya kiasa mmiee varianee. Anutuugo kieeta vaidivai i yapaivaara gionna kiaapu vooya yamaa kua yamaa kua tiee vooya yaagueeqama kiese kiasa mmianee. Fai a itaino too gionna kiaapu voovono sa i kuaivaa rikioonnaata aiyara nniki rakammuaivee.

3

Gionna kiaapuuya yoketaama variateeraivaara

Pauruuso Titiinna kiasa mmiravai

¹ Gionna kiaapu a haitatuukiannaiya ataa kua kiasa mmianee. Ngii kieeta ngiiyara diraiya mmemmaana vikiai ngii tikiai rikiaatee. Mmuakiaa mmoori yoketaiyauvaa iikiaaraivaara teerama kikiai ngii tikiai rikiada makee tinai iikiatee. ² Sa gionna kiaapu voovaara maisa kua tida sa buaaru tiraida tirooma varida mmuakiaa gionna kiaapuuyara yoketaama yaata utida iyaata yamaa kua kiatee. ³ Tauraa tete variaannaivaara yaata utuee itaama iya kiasa mmianee. Tauraa ta kumimakaida varida kuaivaa rikiadaata yaatarada koonnama variravai. Mmamma iira aataruuvo ti puaisa utuduu ta tete yoketaama uu aataruuyauvaara nnaasu yaata utiravai. Ta mmuakiaa suai ti seenaiyara nniki tomedaida mmoori maisaivaa iya iida iya ti yaataroovaara ti nnannatooduu variaannaduu iya hama tiyara mmuduuya ruduu ta hama iyara mmuduuya riravai. ⁴ Anutuugo ti vitoo yoketaivau yapooovono tiyara yoketaivau tiyara mmuduuya ruoo ti tuqinnoo suaivaki ⁵ ivo ti vitoo yoketaivau yapeeravai. Hama ta teteenoo mmoori yoketaiyauvaa iikiaannaivaara ivo ti vitoo yoketaivau ti yapeeravai. Ariinoo kati tiyara boo tuuvaara ivo ti vitoo yoketaivau ti yapeeravai. Ta karaasaya variateeraivaara ivo ti aakiaiyauvakidiri ti mminnamminnaa maisaiyauvaa fini kioodoo Mmannasa Yoketaivoono ti tuduu ta karaasa variraivaa vareeravai. Ivo itaama uuvaara ti vitoo yoketaivau ti yapeeravai. ⁶ Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapooovono putuuvaara Anutuugo Mmannasa Yoketaivaa ti mmudu kaayauma ti suvuairavai. ⁷ Anutuugo kati tiyara yoketaama yaata utuoo tiyara tinara: Safu-uma variaayavee, tinaraivaara ivo Mmannasa Yoketaivaa ti mmiravai. Ta tupatupaa variraivaara faannaida variaannaivaa varaateeraivaara ivo Mmannasa Yoketaivaa ti mmiravai. ⁸ Ii kua iyauvo kua kutaayauvai vainoo.

Ii kua iyauvaa a gionna kiaapuuya yaagueeqama kiasa mmianeeraivaara ni yoketaivoo. Gionna kiaapu Anutuugaara kutaavaivee tiraiya mmoori yoketaiyauvaara yaata utida iikiateeraivaara yaagueeqama iya kiasa mmianee. Ii kua iyauvo yoketaivai fai gionna kiaapuuya rikiada iida yoketaa tuanaaya variaaravai. ⁹ Vooyaano sabi

kumimakaida Anutuuqaa kuaivaara ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida varida ngiari taato nnaakukiaiya nnutuuyauvaara yaata utida buaaru tida Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaara kua tida buaaru kiaavai. Sa ii kua iyauvaa iya tikiai eeta kianee. Ii kua iyauvo maisainai fai gioonna kiaapuuya rikiada maisama varida hama mmoori yoketaivaa iikiaaraivaara sa eeta kianee. ¹⁰ Gioonna kiaapuuya vaidi voovoona iya tikiai voovau voovau mmarammaraama variaa ivaara ii vaidi ivaa taaraneetu yaagueeqama tiee rikino hama i kuaivaa rikinai pikiaanee. Sa kava inna tasipama kua kianee. ¹¹ Vaa a taannavai. Itai vaidi ivo koonnama yaata utuoo mminnamminnaa maisaivaa varaikiai ta teeda kiaunnaano: Inna kuaivo unnakuavaivee, kiaunnavai.

Pauruuso nnaagiai kuaivaa Titiinna kiaa mmiravai

¹² Fai na Atemaanna aisi titaanarannee? Vara na Tukikiinna aisi titaanarannee? Hama na rikiaunoo. Fai na voovai titano iisi vinai rikiee a niisi akiairaama yoosinna Nikoporoo ngianee. Fai vati rira suaivaki na Nikoporoo ivaki varinai niisi ngianee. ¹³ Kua mmoori aataru radudeera vaidiivaa nnutuuvo Sinaava ari vuaivaa nnutuuvo Aporoova aataruuvau kuaaraivaara eenoo ivaitana tuqinnama haitatuunna mmuakiaa mminnaa hama ivaitanaasi vaiyauvaa ivaitana mmianee. ¹⁴ Ti gioonna kiaapuuya mmoori yoketaiyauvaa iikiaaraivaara itaama iya vitaakianee. Iya hama kutaa mminnaataiya tasipama mmoori yoketaiyauvaa iida tuqinnaateeraivaara iya vitaakianee. Fai iya itaama iida hama kati kuminaya varikio iya iikiaiyauvaa kaanaiyauvo vainaravai.

¹⁵ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya ni tasipama variaya ngiiyara yaata utida boo kiaavai. Mmuakiaa ti seena Yisuunnara kutaavaivee tida tiyara mmuduuya ruaiya ta iyara yaata utida boo kiaunnaivaa iya kiaa mmianee.

Anutuuqo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo mmannammanna mmuakiaaya ngii tasipama vakiaivee.

Pauruusoono aa yanaa aavaa Pirimuunaani reeravai

Pirimuuno tauraa vaa ausa hanigioovoono sikaunnaadiri yookaama kioo ni mmoori varaaneera Onesimuusaa viteeravai. Vitoo kiooduu rikioo nnaagiai Onesimuuso inna pikioo ari toovau viravai. Oro varioo nnaagiai Pauruusaasidiri mmayaaya yoketaivaa rikioo ausa hanigieeravai. Pirimuuno Onesimuusaara mmuduuya ruoo innara tuqin-naiveeraivaara Pauruuso aa yanaa aavaa Pirimuunaani fafaara reeravaivee.

¹ Pirimuuno, na Pauruusoono aa yanaa aavaa aini fafaarakiaunoo. Na Yisuu Kirisiinna mmoori varauvaara oovi nnauvaki variaunoo. Ti seena vaidi Timotiiva numa ni tasipama varikiai na aa yanaa aavaa aini fafaarakiaunoo. Ta aiyara mmuduuya ruaunna vaidi ti tasipama mmoori varaannaivaaniaata ² i nnauvaki Anutuugaara nuunakiaiyaniaatama ti seena gioonna Apiaannaniaata ti seena vaidi Arikipiinnaniaatama na aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo. Arikipiiva Anutuugaara mmooriivaara rapira vaidiiya roosiima yaagueeqama dioo vaivai.

³ Ti Napoova Anutuugoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo.

Pirimuuno Yisuunnara kutaavaivee kiasa kioo

gioonna kiaapuuyara mmuduuya riravai

⁴ Pirimuuno, na yaaku vareera suaivaki aiyara yaata utuee makemakee Anutuugaata kua tiee aiyara yoketaavaivee kiaunoo. ⁵ Na rikiaukai a Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiee innara mmuduuya ruue Anutuugaara gioonna kiaapuuyaraatama mmuduuya ruannakuavee. Na ivaa rikiauvaara na itaama Anutuugaata aiyara kua kiaunoo. ⁶ Ta Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaunnaivaara ta innasidiri yaagueeqa ari vookaraiyauvaa varaunnava. Eeta teetama Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaunnaiya ta mmuaavaugiataama ii kua ivaa arinaima rikiaaraivaara na yaaku varaunoo. ⁷ Ni seena na aiyara mmuduuya ruaukua a gioonna kiaapuuyara mmuduuya ruannaivaara pinaama ni yoketaikiai na yaagueeqama variaunoo. A Anutuugaara gioonna kiaapu mmuakiaaya tasipama variannano iya ausaiyauvo yoketaivaara ni yoketaainoo.

Pauruuso Pirimuuno mmoori yoketaivaa

Onesimuusaara iinaraivaara inna yaparairavai

⁸ Itaama vaikiyai na Yisuu Kirisiinna mmooriivaa varauvoonora tiee a vo mmoori voovai iikianeeraivaara na aikiooma yaagueeqama i tinaravai. ⁹ Ta ausa hanigieeraiya titiiyara titiiyara mmuduuya ruaunnaivaara hama na yaagueeqama tinaravai. Na yoketayoketaama aita kua tinaravai. Na Pauruuso vaa yokovaa vaidivai variee Yisuu Kirisiinna kuaivaa kiauvoono aanna makee na inna mmoori varauvaara oovi nnauvaki variee aita yoketaa kuaivaa tinaravai. ¹⁰ Na Onesimuusaa Yisuu Kirisiinnara kiasa mmiaaduu rikioo ausa hanigioovaara na innara ni maapu tuanaavaivee kiaunoo. Aanna na oovi nnauvaki variauu suaivaki na itaama inna kiasa mmiaivaara inna koova variaunoo. Na innara tiee yamaa kua yamaa kua aita kua kiaunoo. ¹¹ Nnaaru hama ivo i mmoori yoketaiyauvaa yaagueeqama kioo vareeravai. Aanna makee fai ivo aiyaraata niyaraatama yoketaa mmooriyauvaa iinaravai.

¹² Aanna makee na inna titauko aisi kuainoo. Na innara ausa mmuduuya ruauvaa tasipama na inna titauko aisi kuainoo. ¹³ Na Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa gioonna kiaapuuyara kiasa mmiaivaara oovi nnauvaki variaunoo. Na aavaki variauu suaivaki ivo ni tasipama mmannammanna varinarivaara ni yoketaainoo. Eenoo ni tasipama

variee mmooriivaa iinara mmaataivaa ivo varoo ni tasipama varioo mmooriivaa iikiaiveera na inna niniyara ravaatainaravai. ¹⁴ A niyara yaata utuee mmooriivaa varaanaraivaara hama na yaagueeqama iikianeera i tinaravai. Eenoo ai yaata utu-annaivaugiataama iinaraivaara ni yoketaiwoo. Ivaara a hama ee-oo tinai na hama ni tasipama variaiveera inna vitaanaravai.

¹⁵ Na yaata utuauko ivo i pikioo vioo kiaivaa oyaivo ataama vainoo. Ivo i pikioo ngioo paanna suai numa ni tasipama varioo ari ausaivaa hanigia kioo fai ivo kava vararanoo vioo i tasipama tupatupaa varinaravai. ¹⁶ Anna makee hama ivo sikaunnaadiri yookaakianna ngiaammuaavai nnaasu varinoo. Vaa ii aataru ivaa ivo yaatara kiaivai. Ivo Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiivaara ti seena vaidi ta innara mmuduuya ruaunnavai varinoo. Na innara pinaama ni yoketaiwoo. Fai eenoo innara ari vookaraama pinaama i yoketainaravai. Ivo Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiivaara i seena vaidi tuanaavai varioo i mmoori varaivaara a innara pinaama i yoketainaravai.

¹⁷ Na Yisuu Kirisiinna mmoori varauvaara a niyara ni mmuaa vayanaavaivee kiaa kiee a ai ausa mmuduuyaivaa ni mmiannaneema Onesimuusaa itaama ai ausa mmuduuyaivaa mmianee. ¹⁸ Ivo mmoori vooyauvai i tomeda iiravainnee? Vara sikauyauvaa hama irisaivaa i mmiravainnee? Sa ivaara inna yaparainaraivaara yaata utuane. Ivaara ni yaparainaraivaara yaata utuane. ¹⁹ Aavaa taanee. Na nini yaakuuvaadiri aa kua aavaa fafaara raunoo. Na Pauruusoona fai irisaivaa i mminaravaivee. Hama na aa kua aavaa ni kiataikiainnaata fai na tinaravai. Na Yisuu Kirisiinna kuaivaa i kiaa i mmiaaduu a ausa hanigiee yoketaama varunnaivaara niyara yoketainara irisaivo aiki vainoo. ²⁰ Ni seena-o, ivaara a Yisuu Kirisiinnara mmuduuya ruannaivaara fai na i yaparakiauvaa a iino ni yoketainaravai. Ta taaravaitana Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaunnaivaara a ni seena tuanaakua niyara yoketaiwo ni ausaivo yoketaakiaivee.

²¹ Na aa kua aavaa fafaara ree variee yaagueeqama yaata utuee kiaunoo: Fai na inna yaparakiauvaa ivo iinaravaivee, kiauvai. Vaa na rikiauvai. Na i yaparakiau kuaivaata a iinna vo kuavaatama fai iinaravai. ²² A Onesimuusaa tuqinnaanaraivaara teerainna niini nnau voovaata teerakianee. Na ngiisi kuanaraivaara ngia mmuakiaaya yaaku varakio Anutuugo irisai ni titanai na ngiisi kuanaraivaara na faannaina variaunoo.

Pauruuso nnaagiai kuaivaa tiravai

²³ Ipaparaaso Yisuu Kirisiinna mmoori varaivaara ni tasipama oovi nnauvaki variivoono aiyara yaata utuoo boo tiivai. ²⁴ Ni tasipama mmoori varoo vaidiia Marakaava Arisarakaava Dimaaso Rukaasovainna aiyara yaata utida boo kiaavai.

²⁵ Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gionna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii mmuakiaaya ngii tasipama vakiaivee.

Vaidi voovono aa kua aavaa Eporai kua tuuyani reeravai

Aa yanaa aavaa roo vaidiivo hama ari nnutuuvaa reeravai. Kati aa yanaa aavaa roo vaidiivo raa kioo gioonna kiaapu Eporai kuaivaa tuuya vaa ausa hanigiooyani fafaara reeravai. Mo vooya iya uu aataruuyauvaara ooqoo tida iya nnammutuaa uduu iya Yisuunnara kutaavaivee tuuvaa pikiaaree kiaa iiravai. Aa yanaa aavaa roo vaidiivo yamayamaa kuaiyauvaa iyani roo tunoo: Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivo inna kutaa aataru tuanaavai. Yisuu Kirisiivaano kutaa tuanaa Anutuuaqaa kooyaa ti vitaivaivee, tiravai.

Anutuuaqaa ari Mmaapuuvono inna kuaivaa

kooyaa ti kiaa ti mmivai

¹ Nnaaru Anutuugo kaayauneetu airi aataru ari vookara ari vookarauyauvaadiri forofetaiyaata kua tuduu iyaano iva tuu kuaivaa ti rubuungainna kiaa mmiravai. ² Aa nnaagiai suai aavaki Anutuugo ari Mmaapuuvaa mmatayaa titooduu tuuvono inna kuaivaa ti kiaa ti mmivai. Ivo homo Anutuuaqaa tasipama varuu suaivaki Anutuugo tuduu ivaano ngiau mmataivaa iima kieeravai. Anutuugo inna mmataama kioo nnaagiai ivo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa varaaneera inna tiravai. ³ Toobaivaudiri mmeekiaivo taineema innakidiri Anutuuaqaa oyai ari vookaraivo kooyaa vaivai. Ivoono Anutuugo ari vookaraama variivaa varoo kooyaa vitaivai. Ivo tiivaugiataama ngiau mmata mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa ari yaagueeqaivono utikio vainoo. Mmuakiaaya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaiveeraivaara ivo iya mminnamminnaa maisaiyauvaara putuoo kava diitoo ngiau aapuuvaki vioo Anutuugo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara haitatuura kieeta pinaavai variivaa yaaku yaadudainningiaa hara kioo varinoo.

Ari Mmaapuuvono aangeraiya yaataravai

⁴ Anutuugo ari Mmaapuuvaa nnutu ari vookaraivaa ngiau aapu yapa kiaivaara inna nnutuuvo aangeraiya nnutuuyauvaa yaataravai. Inna nnutuuvo aangeraiya nnutuuyauvaa yaataraineema Anutuugo ari Mmaapuuvaa aruoo yapa kiaivoono aangeraiya yaataravai. ⁵ Anutuugo hama aangeraa voovai tunoo:

A ni Maapukua
aanna makee na i Koova variauvaara
a variannavaivee.

Hama aangeraa voovaara ivo itaa kua tiravai. Vo kuavai hama Anutuugo aangeraa voovai tunoo:

Na inna Koova varino
ivo ni Maapuvai varinaravaivee.

Hama aangeraa voovaara ivo itaa kua tiravai. ⁶ Anutuugo ari Mmaapuuvaa mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara kieeta tuanaavai mmataama kioovaa mmatayaa titaanaree kiaa iinno varioo ivo innara vo kuavai ataa kua tunoo:

Anutuuaqaa aangeraa mmuakiaaya
ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiatee.

Anutuugo ari Mmaapuuvaa itaa kua tiravai. ⁷ Anutuugo aa kua aavaa aangeraiyara tunoo:

Na ni aangeraiya kiaukai rikiada
akiiraama yuunna roosiima mmooriivaa varaavai.
Na ni mmoori vareeraiya kiaukai rikiada
makee tikiai yaagueeqama

saneetu roosiima iikiaavaivee.
 Ivo aangeraiyara itaa kua kua kioo ⁸ ari Mmaapuuvaa ataa kua tunoo:
 Na Anutuugo i oyaivovee.
 A mmuakiaa gioonna kiaapuuyara diraivo
 tupatupaa vainaravai.
 E gioonna kiaapuuyara diraivaa
 a safuuma haitatuukiannavai.
⁹ Safuuma varida iira aataruuvaara
 i mmuduuya ruaivai.
 Koonnama iira aataruuvaara hama
 i mmuduuya ruaivai.
 Itaama vaikiyai na Anutuugo
 i Anutuugo tuanaivoono
 i mmataama kiese
 i aruoo yapa kiese
 i seenaiya aduoo yapa kiaukai rikiese
 a ari vookaraama sirigainna variannavaivee.

¹⁰ Ivo ari Mmaapuuvaa itaa kua kua kioo nnaagiyai vo kuavai innara ataa kua tunoo:

Udaanga-o, nnaaru hama mminnamminnaatauduu
 a mmataivaa iima kioodoo yaagueeqama vairavai.
 Vauduu a ngiauvaatama iima yapa kieeravai.

¹¹ Fai ii mminnaa iyauvo
 taikoo raubiriinarayauvai vainaravai.
 Eenoo fai tupatupaa varinaravai.
 Uyira rairaiyauvo maisainara iiraivaa roosiima
 iyauvo maisainara iinaravai.

¹² A buruqaivaa ranaa kiese yapaannaneema
 a iyauvaa ranaa yapaanaravai.
 A uyira rairaiyauvaa karaasa uyuee
 rammuannaneema a tino rikioo
 fai iyauvo karaasa ari vookaraiyauvai vainaravai.
 Mo eenoo tupatupaa ee variraivaugiataama
 itaavai nnaasu fai a varia ree kuanaravai.
 Fai hama i variraivo taikaanaravaivee.

Anutuugo ari Mmaapuuvaa itaa kua tiravai. ¹³ Hama ivo ari aangeraa voovai ataa kua tunoo:

A ni yaaku yaadudainningiaa
 vaidi nnoonnavai varianee.
 Varia ree vinanai na tinai
 fai a ai nnammutuaiya yaatara kiaanaravaivee.

¹⁴ Hama Anutuugo ari aangeraa voovai itaa kua tiravai. Itaama vaikiyai aangeraiya aanii mminnaayanee? Iya mmannasayaano Anutuugaa mmooriivaa varada variaavo ivo iya makemakee titaikiyai iya ivo vitoo yoketaivau yapaanara gioonna kiaapuuya tasipama varida mmooriivaa varaavai.

2

Anutuugo ti vitoo yoketaa ari vookarivau yapaanaravai

¹ Anutuugaa Mmaapuuvo forofetaiyaata aangeraiyaatama itaama yaataraiivaa kua kutaivaa ta rikiaunnaivaa ta arinaima rikiaada puaisa utuaaravee. Ta iida ii kua ivaa pikieevoora tida nnikiyai ta puaisa utuaaravee. ² Anutuugaa aangeraiya ti rubuun-gainna kua mmuu kuaivo kutaa kuavai kooyaa vairavai. Gioonna kiaapu voovoono ii

kua ivaa rikioonnaata yaataroovoono irisai maisaivaa ari uuvaugiataama safuuma ari vareeravai. ³ Itaama varoovaa mo ta dataama kiada irisai maisaivaa pikiaarannee? Anutuugo ti vitoo yoketaivau yapaanara aataru ari vookaraivaara rikiadaata kati varida dataama kiada ta irisai maisaivaa pikiaarannee? Fai ta varaaravaivee. Udaanga Yisuu Kirisiivaano ii Anutuugo ti vitoo kua ivaa toosa hara gioonna kiaapuuya kua mmiravai. Kiaa mmuduu rikiada ii kua ivaa rikiada kutaavaivee kua kiada yoketaama varida kutaa kuavai vauvaara kooyaa ti vitairavai. ⁴ Ii kua ivo kutaavai vauvaara Anutuugo ari uuvaugiataama kooyaa ti vitairavai. Mmuai suaivaki Anutuugo kaayau ari mmoori aataru ari vookara ari vookarauyauvaa iinno ari yaata utuuvaugiataama ari Mmannasa Yoketaivaa gioonna kiaapuuya mmuduu rikiada ivaa yaagueeqaivaura vo mmoori vo mmooriivaa iiravai.

Yisuuva ti vitoo yoketaivau yapaanara nakaaravovee

⁵ Yisuuva tuu suaivaki ari vookaraama varira aataruivo vairavai. Ii aataru ivo yauvo vakia roo vioo vioo yapooma vainara suaivaki hama Anutuugo aangeraiya ii sui ivaki gioonna kiaapuuyara diaaraivaara tiravai. Ii aataru yapooma vainara ivaara ta yaata utida kiaunnano. ⁶ Anutuugaa kua fafaaraivaki vau kua voovai vainno tunoo:

Vaidiivo kati inneennavaivee.

A aaniivaara pinaama innara yaata utuannanee?

Vaidiivo kati inneennavaivee.

A innara tuqinnaannanee?

⁷ Paanna sui a tuduu
aangeraiya aruoo varuduu
ivo aduoo variravai.
Vaa a innara yoketainna
inna nnutuuvaa ngiau yapaannavai.

⁸ Yapa kiee mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara
kiannano ivo iyauvaara diivaivee, tiravai.

Itaa kua tuu kuaivo tunoo: Ivo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara diivaivee, tuu kuaivo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara tiravai. Itaa kua tuu kuaivaara ta taunnani hama vaidiia mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara diaavai. ⁹ Vaa ta taunnavai. Paanna sui Anutuugo tuduu aangeraiya aruoo varuduu Yisuuva mmatayaa tuoo aduoo variravai. Anutuugo kati tiyara yoketaama yaata utuuvaugiataama inna tuduu mmuakiaa gioonna kiaapuuyara putiravai. Ivaara Anutuugo inna tuduu paanna sui aduoo variravai. Ivo yatari sagaivau mmamma nniitaroovaa varoo putuuvaara Anutuugo innara yoketainna inna nnutuuvaa ngiau yapeeravai. ¹⁰ Anutuugo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa iima kioo iyauvaara haitatuura nakaaravovee. Inna raunna mmaapu kaayauya inna tasipama yoketaama varia-teeraivaara ivo inna aikiooma Yisuuva tuduu mmamma nniitareeraivaa vareeravai. Anutuugo tuduu ivo mmamma nniitaroovaa varoo yaatara kioo yoketaama varioo gioonna kiaapuuya vita vitainno iya vitoo yoketaivau yapeeraivovee.

¹¹ Ivo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kiai kiai iya Anutuugaa gioonna kiau tuanaaya variaavai. Ivoota iyaatama iya oyaivo mmuaa tuanaavai Anutuugo varivai. Ivaara Yisuuva iyara ni nunna gatayavee tiivaara hama inna mmamma maisavai. ¹² Ivo ivaara tunoo:

Anutuugo, na aiyara ni nunna gataiyatama
kooyaa kua tinaravee.

Gioonna kiaapuuya aiyara nuunairaivaki
na aiyara kua yoketaivaa tinaravaivee.

¹³ Ivo itaa kua kua kioo vo kuavai ataa kua tunoo:
Na Anutuugaa kuaivaa rikiee
inna mmemmaana kuanaravaivee, tiravai.

Kiaa kioo vo kuavai tunoo:

Na aavau variaukai
ni uru nnaakara Anutuuqo ni muuyaatama
ni tasipama variaano, tiravai.

¹⁴ Ivo ni uru nnaakarayavee tuu kuaivo inna gionna kiaapuuyara tiravai. Ivo ariinoo iya mmamma mmuyaivaa varoo iya variraivaa varoo vaidivai variravai. Varioonnonno yatari sagaivau putiravai. Sataango putira oyai nakaaravaa yaataroo inna yaagueeqaivaatama yaataraanaraivaara ivo yatari sagaivau putiravai. ¹⁵ Gionna kiaapuuya mmatayaa varira suaivaki putira aataruuvaara aatuuraivo yeena roosiima iya utuuvaa Yisuuva iyara putuoo yeenaivaa rakuasaa kiooduu yoketaama mmamma dummukiara variravai. ¹⁶ Vaa ta taunnavai. Ivo itaama mmooriivaa varaivo hama aangeraiyara varaivai. Ta Aparahaamaa sidinnaidiiya tiyara varaivai. Vaa ii kua ivo kooyaa vaivai. ¹⁷ Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Anutuuqo tuduu ivo ari seenaiya roosiira tuanaavai variravai. Ivo ari seenaiyara boo tioo Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiiya roosiima iyara tammaivaki yaagueeqama dioo vainno Anutuuqaa mmooriivaa yaagueeqama varaanaraivaara ivo ari seenaiya roosiira tuanaavai variravai. Gionna kiaapuuya mminnamminnaa maisa irisaiyauvo hama iyasi nninaraivaara ivo itaama variravai. ¹⁸ Vaa Yisuunnasi iinno teera aataruuvo nnuduu rikioo ivo mmamma nniitaroovaa varoovaara gionna kiaapuuyasi iinno taanara aataruuvo iyasi vaikio ivo aikiooma iya tasipaikiai rikiada hama haruruaaravai.

3

Yisuuvaano Musiinna yaatareeravai

¹ Ni seena yoketaa tuanaiyaso, Yisuuva itaama variivaara ngia Anutuuqaa tasipama ngiau aapu variaaraivaara vaa ivo ngiiyaraatama maavee tiravai. Yisuunnara yaata utuatee. Ta karaasa aataruuvau variaunna mmayaayaivaa ivo varoo nuainno ti kiaa ti mmioo Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaiya roosiima karaasa aataru-
uvaara tiyara mmoori vareeravai. ² Anutuuqo ari mmooriivaa varaaneeraivaara inna mmataama kiooduu ivo hama pikieerainno yaagueeqama kioo iiravai. Nnaaru Musiiva Anutuuqo inna mmuu mmooriivaa hama pikieerainno gionna kiaapuuyara yaagueeqararama uuneema Yisuuva hama pikieerainno yaagueeqama kioo iiravai. ³ Vaidi voovono nnau yoketaivaa heeka kinai nnauvaara gionna kiaapuuya kiisama kua yoketaivaa tida vaidiivaara kua yoketaivaa pinaama kjaaravai. Ivaa roosiima Anu-
tuuqo Musiinnara kiisama kua yoketaivaa tioo Yisuunnara pinaama kua yoketaivaa tiivai. ⁴ Mmuakiaa nnauyauvai vaidiiyaano heekaavai. Anutuuqoono iya yaataroo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa iiravai. ⁵ Musiiva Anutuuqaa mmoori vareera vaidivai varioo Anutuuqo inna mmuu mmooriivaa hama pikieerainno gionna kaa-
puuyara yaagueeqama iiravai. Yisuuva yapooma kua tinara kuaiyauvaara Musiivan-
naadee tauraa mmooriivaa iinno mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo tiravai. ⁶ Anutuuqaa Mmaapu tuanaa Yisuu Kirisiivaano ari Koonna Anutuuqaa gionna kiaapuuyara dioo vainno haitatuunno hama pikieerainno yaagueeqama di-
ivai. Ta innara kutaavaivee kiaa kiada innara yaagueeqama faannakiaunnaivaara sirigakiaunnaiya ta Anutuuqaa gionna kiaapuya variaunnaano.

Anutuuqaa gionna kiaapuuya fai eeyara

kati variaaravai

⁷ Ivaara Mmannasa Yoketaivoono tinoo:

Aanna makee ngia Anutuuqaa kuaivaa rikiada

⁸ sa nnaaru Anutuuqaara oooqoo tuuya roosiima
tinni yakeevaa varada variatee.

Mmanna gaanga mmataivaki ngii rubuungainna

Anutuugaa iida taaree kiaa
innara ooqoo tiravai.

⁹ Anutuugo tunoo:

Iqiivakidiri ngii rubuungainna
ni iida taaree kiaa iiravaivee.
Taara vaidivaitana yuku yaaku taika kiee
nuanuuvaa na iya tasipama
ari vookara ari vookarau mmooriivaa
iyara iikiaaduu rikiada kutaavaivee kiatauduaata
ni iida taaree kiaa iiravaivee.

¹⁰ Iya itaama uuvaara

na iyara ni nannatooduu kiaanoo:
Iya yaata utiraiyauvo
makemakee koonnama yaata utuaavai.
Iya na iikiau aataruuyauvaa
hama arinaima teeda iikiaavaivee, tiravai.

¹¹ Na iyara ni nannatooduu

fai na iinara kuaivaa
kiaa teerama kiee iyara kiaanoo:
Fai hama iya niisi nnida ni tasipama
eeyaara kati hara kiada variaaravee, tiravai.

Anutuugo itaa kua tuuvaa Mmannasa Yoketaivoono tiivai.

¹² Ni seenayaso, tuqinnama haitatuukiatee. Ngiiikidiri vaidi voovoona ausa tinni yakeevaa varoo hama ivo Anutuugaara inna kutaavaivee kiataino rikioo ivo Anutuugo tupatupaa variraivaa mmooka hanigia mmivoora tida tuqinnama haitatuukiatee.

¹³ Mminnamminnaa maisaivo ngiiikidiri vaidi voovai iinno taanaree kiaa iikio rikioo haruruoo tinni yakeevaa vareevoora mmuakiaa suai ngiingiiyara ngiingiiyara yoke- taida yaagueeqama variateeraivaara kua yoketaivaa kiatee. Aanna makee ngia varia rada vidada suai nnaagiaivakiaatama itaama nnaasu iida varida variatee. Anutuugo hama atau ruai suaivaki itaama iida varida variatee. ¹⁴ Vaa ta Yisuu Kirisiinna seena tuanaaya inna tasipama mmuaavau variaunnanoo. Ta toosa hara kiada innara kutaavaivee kiaunna kuaivaa mo fai ta mmanammanna puaisakama utua rada vidada taikeera suaivaki homo utida varida fai ta inna tasipama mmuaavau variaaravai.

¹⁵ Aa kua aavo Anutuugaa kua fafaaraivaki vainno tinoo:

Aanna makee ngia Anutuugaa kuaivaa rikiada
sa nnaaru Anutuugaara ooqoo tuuya roosiima
tinni yakeevaa varada variatee.

Anutuugaa kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ¹⁶ Deeyaano Anutuugaa kuaivaa rikiada innara ooqoo tuunnee? Mmuakiaa gionna kiaapuuya tauraa Anutuugaa kuaivaara kutaavaivee tuuya Musiiva yoosinna Iyiipaivakidiri vitoo nnuuyaano itaa kua tida innara ooqoo tiravai. ¹⁷ Taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo nuanuuvaki Anutuugo giaara inna nnannatoonnee? Gionna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa varada gaanga mmataivau putuuyara inna nnannateeravai. ¹⁸ Anutuugo fai na kutaavai iinaravee kiaa kioo iyara tunoo: Fai iya hama niisi nnida ni tasipama eeyaara kati hara kiada variaaravaivee, tuu kuaivo deeyara tiravainnee? Gionna kiaapuuya inna kuaivaa rikiadaata yaatarooyara itaa kua tiravai. ¹⁹ Ivaaraida vaa ta taunnava. Hama iya innara kutaavaivee tuuvaara ivo iya variateera tuu mmataivaura hama viravai.

4

¹ Ta innasi vida inna tasipama eeyaara kati hara kiada variaaraivaara Anutuugo vaa kuaivaa kiaa teerama kioo fai na iinaravee tiravai. Ngiiikidiri vooya inna tasipama

itaama variaaraivaara fanniikiarainnoo kiasa nnikiai ta aatuuda variaaravai. ² Ngii taato nnaakukiaiya mmayaaya yoketaivaa rikioneema vaa teeta rikiaunnvai. Iya mmayaayaivaa rikiadaata hama ivaara kutaavaivee tuuvaara hama yoketaama iya variravai. ³ Ta Anutuugaara kutaavaivee kiaunnaiya ta innasi vida inna tasipama eeyaara kati hara kiada variaunnaano. Ivaara ivo Isarairaiyara tunoo:

Na iyara ni nannatooduu
na kuaivaa kiasa teerama kiee
fai na iinaravee kiasa kiee iyara kiaanoo:
Fai hama iya niisi nnida ni tasipama
eeyaara kati hara kiada variaaravee, tiravai.

Vaa nnaaru ngiau mmata uu suaivaki ivo ari mmooriivaa iima taika kioodoo eeyaara kati hara kiada varira aataruuvo kooyaa vauduaata ivo itaa kua tiravai. ⁴ Anutuugaa kua fafaaraivaki yaaku saivai karasaidiri taara suaivaitanaara kua voovai vainno ataa kua tunoo: Anutuugo ari mmooriyauvaa iima taika kioo yaaku saivai karasaidiri taara suaivaitanaaki eeyaara kati hara kioo variravaivee, tiravai. ⁵ Mmuaa kuavaara vo kua voovono vainno tunoo: Fai hama iya niisi nnida ni tasipama eeyaara kati hara kiada variaaravee, tiravai. ⁶ Tauraa toosa hara mmayaaya yoketaivaa rikiooya rikiadaata yaataroovaara hama innasi vida inna tasipama eeyaara kati hara kiada variravai. Itaama vaino Anutuugo vooya tinai innasi vida eeyaara kati hara kiada inna tasipama variaara aataruuvaa ivo teerama kioo mmatairavai. ⁷ Ivo vo sui voovai mmatainno ivaara tunoo: Aanna makee sui aavakivee, tiravai. Ii kua ivaa vaa kaayau nuanuuyauvo taika kioodoo nnaagiai ivo Davuitinna kiasa mmuduu rikioo tiravai. Ii kua ivaa vaa ta tauraa kiaunna kua ivo Anutuugaa kua fafaaraivaki vai kuaivo ataa kua tinoo:

Aanna makee ngia Anutuugaa kuaivaa rikiada
sa tinni yakeevaa varada variatee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

⁸ Nnaaru vaa Yosuaava gioonna kiaapuuya vitoo eeyaara kati varira yoosinnaivaki kioodoo varutiri. Nnaagiai hama Anutuugo vo sui voovai mmatainno ivaara itaa kua tutirivee. ⁹ Itaama vaikiyai Anutuugo ari mmooriyauvaa iima taika kioo yaaku saivai karasaidiri taara suaivaitanaaki eeyaara kati hara kioo varuuvaa roosiima Anutuugaa gioonna kiaapuuya eeyaara kati hara kiada varira aataruuvo aanna makee homo vainoo. ¹⁰ Fai gioonna kiaapu voovono hanigioo Anutuugaa tasipama eeyaara kati hara kioo varioo Anutuugo ari mmooriyauvaa iima taika kioo eeyaara kati hara kioo varuneema ivo ari mmooriyauvaa iima taika kioo kati varinaravai. ¹¹ Ivaara kii ta hanigiada inna tasipama eeyaara kati hara kiada variaaraivaara mmoori varaaravee. Nnaaru varuuya hama inna kuaivaara kutaavaivee tida hama inna tasipama eeyaara kati hara kiada varuuya roosiima tiikidiri voovono fanniivoora kii ta ivaa varaaraivaara mmoori varaaravee.

¹² Anutuugo hara kioo varineema inna kuaivoota itavai mmooriivaa vara roo nuavai. Inna kuaivo paipaivaa avavaitana avaikarama hatokaivaitana roosiima hatokaivai. Inna kuaivo vaidi aakiaivaki avaikarama vioo vaidi kaanavoota mmanna-saivootama variraivaki vioo mmuyaivaa atavaki pinaaravo numa taikaivaki vioo hatokaivai. Inna kuaivo ta yaata utira kuaivaatama ti ausiyauvaki ti iikiatairavaatama kooyaa too rikiaivai. Ivo yoketaama vaivaata maisama vaivaata too rikiaivai. ¹³ Hama mminnamminnaa voovai Anutuugaa avuuvau hataumaki vaivai. Mmuakiasa mminnamminnaayauvai ivo iima kiooyauvo inna avuuvau kooyaa nnaasu vaivai. Fai yapooma ivo ta tete variaunnaivaara ti yaparainai ta inna kuaivaa irisai kiaravai.

Kati Anutuugaara puara hudeeraiya kieeta

pinaivaa roosiivo inna Yisuuvavee

¹⁴ Itaama vaivaara ta Anutuugaara kutaavaivee kiaunna aataruuvaa nnikiai ta ivaa puaisa utuaaravee. Tiiyara mmoori varoovo kati Anutuugaara puara hudeera kieetai roosiima varuu kieeta pinaivoono mmuakiaa gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara Anutuugaasi viravai. Ivo itaama vuuvoono inna Yisuuvavee. Ivo inna Anutuugaa Mmaapuvaivee. Ivo itaama tiiyara Anutuugaasi vuuvaara nnikiai ta kutaavaivee tira aataruuvaa puaisa utuaaravee. ¹⁵ Kati Anutuugaara puara hudeeraiya kieeta pinaivaa roosiivoono ta muaraagairaivo tiiki vairaivaa vaa ivo taivai. Ta itaama iiraivaara ivo tiiyara boo tioo varivai. Ti iinno taanara mmuakiaa aataruuyauvo tiiki vairaiyauvo vaa inna iinno taanaree kiaa uudu hama ivo mminnamminnaa maisaivaa vareeravai. ¹⁶ Ivaaraida ta muaraagaira suaivaki nnikiai ta hama aatuuraida Anutuugo kati tiiyara yoketaama yaata utira nakaaraivaara yaaku varakio ivo tiiyara boo tioo ti tasipanai ta yaagueeqama variaaravaivee.

5

¹ Nnaaru kati Anutuugaara puara hudeeraiya kieeta vaidi mmuakiaaya Anutuugoono mmuaavai mmuaavai vaidiiyakidiri iya mmataama kieeravai. Ii kieeta vaidi iya Anutuugaa mmooriivaa gioonna kiaapuuyara varaateera Anutuugo iya mmataama kieeravai. Anutuugo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaivaara iya kati mminnaiyauvaa inna mmida kati puara sipisiipaiyauvaa innara hudeeravai. ² Ii vaidi ivo vaidivai varioo muaraagama varuuvaara gioonna kiaapuuya kumimakama varida koonnama iida varuuyaata aikiooma tirooma iyaata kua tiravai. ³ Ivo muaraagama varuuvaara hama gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara nnaasu puaraiyauvaa Anutuugaara kati hudeeravai. Ari mminnamminnaa maisaiyauvaaraatama kati puaraiyauvaa hudeeravai. ⁴ Hama vaidi voovoono ariiyara na vaidi nnoonnavavee kiaa kioo arinaidiri kati Anutuugaara puara hudeera kieeta vaidivai variravai. Hameetavee. Nnaaru Anutuugoono Aroonaa maavee tuneema ivo inna maavee tuduu rikioo ivo kati puara hudeera kieeta vaidivai variravai.

⁵ Yisuu Kirisiiva mmuaikaraama hama ariiyara na nnoonnavavee kiaa kioo arinaidiri kati Anutuugaara puara hudeera kieeta vaidiiya roosiima kieeta vaidivai variravai. Anutuugoono inna mmataama kieeravai. Ivo innara tunoo:

A ni Maapukua
aanna makee na i Koova variauvaara
a variannavaivee,

⁶ kiaa kioo vo yanaavaki vau kua voovai ataa kua tunoo:
Merekisateeko kieetavai varioo
Anutuugaara kati puara hudeera
vaidivai varuneema
a tupatupaa Anutuugaara
kati puara hudeera vaidivai varinaravaivee, tiravai.

⁷ Yisuuva mmatayaa varuu suaivaki Anutuugo aikiooma tino too hama putinaraivaara innaata kua tioo yaaku varoo varioo hama inna putuatauduu pinaama aayanna tioo varioo rateeraivaa tasipama yaaku vareeravai. Ivo adioo varioo Anutuugaa mmemmaana viravaara tuoo Anutuugo inna yaaku vareeraivaa rikieeravai. ⁸ Ivo Anutuugaa Mmaapu tuanaavai varioonnaata ivo mmuakiaa mmamma nniitareeraivaa varoovaudiri Anutuugaa avaivaa rikiada iira aataruuvaa arinaima too rikieeravai. ⁹ Anutuugo innara uudu rikioo ivo aikiooma yaatara kioo yoketaama ari vookaraama varioo gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapa kinai tupatupaa variaara aataruuvaa oyaivo vairavai. Gioonna kiaapuuya inna avaivaa rikiada iikiyaiya nnaasu ivo vitoo yoketaivau kinai tupatupaa variaaravai. ¹⁰ Ivo itaama varuuvaa Merekisateeko kati Anutuugaara puara hudeera kieeta vaidivai varuneema inna roosiima ivo kati puara hudeera kieeta vaidivai variaiveera Anutuugo inna mmataama kioo tiravai.

Ngia Anutuuqaa aataruuvaa pikieevoora tida tuqinnama variatee

¹¹ Ta itaama Merekisateekaara ngii giaa ngii miaunna kuaiyauvo kaayau kuayauvai vainoo. Ngii yaataiyauvo duunaikiai ngia hama arinaima rikiaivaara ta ngii giaa ngii miaaree kiasa iikiaunnano ti mmuaararainoo. ¹² Vaa ngia hokoba suai rikiadadaata ngia vitaira vaidiya variataama vaikiainnaata Anutuuqaa kuaiyauvaa toosa hara ta ngii giaa ngii mira kuaiyauvaa kava ngii giaa ngii miaara aataruuvo homo ngiiki vainoo. Hama ngia yakee yeennaiyauvaa nneerayaama variaanoo. Homo ngia nnaammaivaava nneerayaamaida variaanoo. ¹³ Gioonna kiaapu voovono homo nnaamma nnoo variivono ivo nnaakara meedivai varioo hama yokeera varira tinniivaa varoo safu aataruuvaa arinaima rikiaivai. ¹⁴ Mo vaa yokeeraiyaano yakee yeennaiyauvaa nnaavai. Itaama varii gioonna kiaapu voovono vaa ivo ari varia roo nniivaudiri arinaima maisa aataruuvaa too safu aataruuvaa taivai.

6

¹ Ivaara kii ta Yisuu Kirisiinnara toosa hara kiasa mmira kuaiyauvaa adida pikiaada yaagueeqa kua mmuyai tuanaiyauvaa ta rikiaada varia rada vidada koovayaida yaagueeqama variaaravai. Ngia Anutuuqaasi kuaaravee kiasa kumina mmoori iiki-aiyauvaa mmooka hanigia mmi kiada Anutuuqaara kutaavaivee tira kuaiyauvaa ta nnauvaa heekeera kuabaiyauvaa tauraa hareeraiyauvaa roosiima ta toosa hara ngii giaa ngii miravai. Ta kava ii kua iyauvaa ngii giaa ngii miaarainnoo. ² Ta nnoori vareeraivaara ngii giaa ngii mida Anutuuqaa yaagueeqaivaa varada mmoori varaateeraivaara vaidiiyayaa yaaku utiraivaaraatama ta ngii giaa ngii miravai. Anutuuqo vaidi putuaiya tinai diitaaraivaaraatama ta ngii giaa ngii mida Anutuuqo ti mminnamminnaa maisaiyauvaara ti yaparainai rikiaada irisai ikia aakiaana tupatupaa variaaraivaaraatama ta ngii giaa ngii miravai. ³ Anutuuqo tinai rikiaada ta ii kua iyauvaa adida pikiaada kua mmuyaiyauvaa arinaima rikiaada varia rada vidada koovayaida variaaravee.

⁴ Anutuuqaa kuaivaa vaa rikiaadaata harurida pikiaiya dataama vaidiiya iya tikiai rikiaada kava hanigiaarannee? Vaa iya tauraa Anutuuqaa mmeekiaivaki varida Anutuuqo iya vitoo yoketaivau yapaanara kuaivaara kiisama rikiooduu Mmannasa Yoke-taivono iyaki variravai. ⁵ Iya ngiari variraivaudiri teeda rikiooduu Anutuuqaa kuaivo yoketauduu nnaagiai varada ngiau aapu variaara yaagueeqaivaa vaa arinaima teeda rikieeravai. ⁶ Itaama rikiadadaata harurida pikiaiya hama vaidiiya yopeema iya tikiai rikiaada kava ausa hanigiada yoketaama variaaravai. Iya itaama iikiaivo inna ngiari miaraavai. Iya Yisuunnara yaata utida kiaanoo: Hama ta aiyara ti yoketaainoo, kiasa kiada kava yatari sagaivau inna hiruvaa roosiima iya yaata utida itaa kua kiaavai. Iya itaama iikiai rikiaada gioonna kiaapu hama ausa hanigiayi teeda Yisuunnara puruuka tida maisa kua kiaaravai.

⁷ Vatiivo ruoo mmataivau puutaikio rikioo yeennaiyauvo yoketaama urikiai gioonna kiaapuuya iyauvaa nnaavai. Anutuuqo ivaa too ivaara yaata utuoo yoketaavaivee kiasa kioo ivaara yoketaama iivai. ⁸ Mmataivau annaanna mmaguya oovi aakaraunna urii mmataivaara gioonna kiaapuuya kiaanoo: Inna hama yoketaavaivee, kiaavo Anutuuqootama yaata utuoo hama yoketaavaivee kiasa kioo ivaara maisama iinara yaata utivai. Itai mmataivaa fai nnaagiai iikiaivo taanaravai.

⁹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, na ii kua ivaa kiasa kieennaata yaata utuee kiaanoo: Hama ngia mmata maisaiva roosiima variaaravee. Fai ngia Yisuunna kuaivaa rikiaada yoketaama variaaravaivee, kiaanoo. Vaa na rikiauvai. Yisuuva ngii vitoo yoketaivau yapa kioo ngii tasipama variivaara ngia yoketaama variaanoo. ¹⁰ Anutuuqo hama kumimakainno uruootara tuootarama irisaiyauvaa gioonna kiasapuuya mmiivai. Ivo safuuma ngiari mmoori varaivaugiataama mmiivai. Ngia mmoori varaiyauvaara hama ivo taunninaravai. Ngia innara yaata utida ngii seena Anutuuqaa

gioonna kiaapuuyara mmuduuya rida iya tasipama mmoori varada variaivaara ivo hama ngiiyara taunninaravai. Ngia homo itaavai nnaasu variaavai. ¹¹ Ngia aanna makee mmuaavai mmuaavai ngii seenaiyara mmuduuya ruaaneema Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada yaagueeqama iima rada vidada yapooma putuara suaivaki ngia mmannammanna yaagueeqama iikiaaraivaara ni yoketaiwoo. Fai yapooma ngia variaaraivaara faannakiaivo kutaa tuanaa vakiaiveeraivaara mmannammanna yaagueeqama iikiatee. ¹² Ngii pirisainaraivaara hama ni yoketaiwoo. Sa ngii pirisakiaivee. Anutuuqaara kutaavaivee kiaiya yaagueeqama varidada iya pirisaikiainnaata mmannammanna yaagueeqama varida yapooma Anutuuqo kua kiaa teerama kioovaa varaaraiya roosiima variatee.

Anutuuqo kua kiaa teerama kioo kuaivo

kutaa kuavai

¹³ Anutuuqo Aparahaamaata kua tuu kuaivaa kiaa teerama kioo tunoo: Fai na iinaravaivee, tiravai. Hama voovoono inna yaataraanaravootauvaara ivo ari nnutuuvaa tasipama Aparahaamaa tuoo ¹⁴ tunoo: Na kua kutaa tiee aiyara yoketaiwo i nneeditunnaiyaata i sidinnaidiyyaatama fai kaayau variaaravaivee, tiravai. ¹⁵ Aparahaamo ivaara kutaavaivee kiaa kioo yaagueeqama varia roo vioo vioo tooduu inna pirisauduaata mmannammanna yaagueeqama varuduu kuaivaa kiaa teerama kioo kaanaivo innasi vairavai. ¹⁶ Yutayaa vaidiyya iira aataruuvaa rikiaatee. Vaidi voovoono kua kutaa na iinaravee tii suaivaki ivo ari nnoonna vaidiivaa nnutuuvaa tasipama tiivai. Fai vaidi voovoono itaa kua tinai rikiaada fai vaidiyya hama inna kuaivaara airi kua airi kua tida inna kuaivaa yaataraara iikiaaravai. ¹⁷ Anutuuqo kua tuu kuaivaa kiaa teerama kioo tunoo: Fai na iinaravaivee, tuu suaivaki gioonna kiaapuuya ivo tuu kuaivaa rikiaada kaanaivaa varaaraiya yaata utida kiaara: Ari vo yaata tinnivai varoo iinaravee, kiarainnoo kiaa ivo ari nnutuuvaa tasipama na iinaravaivee tiravai. ¹⁸ Anutuuqo hama unnakua tiraivoono itaama taara kuavaitana hama taikaanara kuaivaitana tunoo: Na nini nnutuuvaa tasipama kiaunoo, kiaa kioo tunoo: Fai na iinaravaivee, tuu kuaivaitana ti kiaa ti mmiravai. Ivaara ta Anutuuqaa vara hiri diaunna gioonna kiaapuuya fai ta yapooma yoketaama variaaraivaara ta faannaida varida puaisa utida kiaunnao: Fai ta varaaravaivee, kiaunnava. ¹⁹ Ta itaama faannaida variaunnaivo yatariivo yaagueeqama diivaa roosiima ti aakiaiyauvaki vaivai. Vai ivoono aikiooma ti tinai fai buruqa roosiivo ngiau aapu Anutuuqo variivaki atau ruaiava yaatarada ivaki fai ta aikiooma kuaaravai. ²⁰ Yisuuva tiyyaroo tioo vaa tauraa ivaki viravai. Vioo Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi Merekisateekaa roosiima tiyyara kati puara hudeera kieeta vaidivai varioo fai tupatupaa itaavai nnaasu varinaravaivee.

7

Merekisateeko kati Anutuuqaara puara hudeera

vaidivai variravai

¹ Ii vaidi Merekisateeko ivo yoosinna Sareema kieetavai varioo Anutuuqo mmuakiaaya yaataroo udaangaivo varuuvaa mmooriivaa varoo kati innara puara hudeera vaidivai variravai. Nnaaru Aparahaamo ari nnammutuaiya kieetaiyaatama rapuoonnonno yaatara kioo nnuduu Merekisateeko saidi vioo innaata kua tioo innara kua yokeitavaa tiravai. ² Tuduu rikioo Aparahaamo rapuoonnonno ravisi varoo mminnaiyauvaa saaba yaakuuvaitana varoo duuyama kioo Merekisateekaa mmuaavai mmiravai. Merekisateekaa nnutuuvaa oyaivo ataama vainoo. Ivo safuuma variraivaa arinaima teeraivaa kieetavai variravai. Ivo ari yoosinna Sareemaiya kieetavai varuuvaa ari nnutuuvaa oyaivo kava ataama vainoo. Ivo ausa nuufavaa varada variraivaa kieetavai variravai. ³ Merekisateekaa kaano koovaitanaata taato nnaakukiaivaitanaatama iya

varuu oyaiyauvaara hama fafaaraivo kooyaa vaivootainoo. Hama inna kaano inna mmatoovaara fafaaraivoota vainoo. Hama ivo putuuvaara fafaaraivoota vainoo. Ivo Anutuugaa Mmaapuuvaa roosiima tupatupaa Anutuugaara kati puara hudeera vaidivai variravai.

⁴ Ivo nnoonnavai varuuvaara tuqinnama rikiaatee. Ta Yutayaiya ti oyaivo Aaparahaamo rapuoonnonno mminnamminnaa ravisi varooyauvaa saaba yaakuuvaitana varoo duuyama kioo Merekisateekaa mmuaavai mmiravai. ⁵ Aaparahaamaa tafaayoova Riviiva variravai. Riviinnakidiri diitooya inna Anutuugaara kati puara hudeera vaidiiyavee. Anutuugaa mmaanna tuu kua voovai tunoo: Gioonna kiaapuuya iyasi vai mminnamminnaiyauvaa saaba yaakuuvaitana vaivakidiri mmuaavai kati Riviivainna mmiatee, tiravai. Aaparahaamo Riviinna tafaayoova varioo ivo Yutayaiya oyaivo variravai. Gioonna kiaapu Riviivainna seenaiya mminnamminnaiyauvaa saaba yaakuuvaitana yapa kioovakidiri Riviivainna kati ngiariiyara mmuaa saabavai vareeravai. ⁶ Merekisateeko hama Riviinna oyaivakidiri variravai. Itaama varuuvoono Aaparahaamo saaba yaakuuvaitana yapa kioovakidiri mmuaavai vareeravai. Aaparahaamo Anutuugaasidiri kuaivaa kiaa teerama kioovaa varoovaasidiri ivo mmuaa saabavai varoo Anutuugo aiyara yoketaainoo kiaa kua yoketaivaa Aaparahaamaara tiravai. ⁷ Ta Yutayaiya ti aataruuvaara vaa ta rikiaunnava. Vaidi yaatareeraivoono inna aduoo variraivaara kua yoketaivaa innara tiivai. Merekisateeko Aaparahaamaara kua yoketaivaa tuuvaudiri vaa ta rikiaunnava. Ivo Aaparahaamaa yaatareeravai. ⁸ Anna makee Anutuugaara kati puara hudeera vaidi Riviinna oyaivakidiri diiteeraiya saaba yaakuuvaitanaakidiri mmuaa saabavai vareeraiya putira nnaamuruyavee. Mo Merekisateeko hama ivo putuu aataruuvo fafaaraivaki kooyaa vauvaara ta yaata utuaunnano Anutuugaa kua fafaaraivo tinoo: Homo varinoo, tiivai. Ivoono saaba yaakuuvaitanaakidiri voovai vareeravai. ⁹ Na yaata utuauko oyaivo ataama vainoo. Aaparahaamo Merekisateekaa mmuaa saabavai mmuu suaivaki Riviiva makemakee mmuaa saaba mmuaa saaba vareeraivoono ivootama Merekisateekaa mmuaa saabavai mmiravai. ¹⁰ Merekisateeko Aaparahaamaata kua tuu suaivaki Riviiva hama kooyaa varirama kioo mmanna kiau nnammarivai ari tafaayoonnaki vauvootama Merekisateeko yaatareera vaidivaara tuoo mmuaa saabavai mmiravai.

¹¹ Riviivainna Anutuugaara kati puara hudada varuu aataruuvo vau suaivaki Anutuugo mmaanna tuu kuaivaa Isarairaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. Riviivainna Anutuugaara kati puara hudeeraiya gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara makemakee puara sipisiipaiyauvaa hudeeravai. Iya uu aataruuvaugiataama gioonna kiaapuuya safuuma varutiri. Anutuugaara kati puara hudeera vaidiivaa Merekisateeko uu aataruuvaugiataama iinaree kiaa ari vookarau vaidiivo diitaanara aataruuvo hameetautirivee. Ivo hama Riviinna oyaivakidi diiteera vaidivai. Hama Aroono uuvaugiataama iinaraivaara diiteeravai. Merekisateeko uuvaugiataama iinaraivaara diiteeravai. ¹² Riviivainna uu mmooriivo taika kiooduu rikioo karaasa uu aataruuvo kookaraa mmaataivaa vareeravai. Mmuaikaraama tauraa mmaanna tuu aataruuvo taika kiooduu karaasa mmaanna aataruuvo vairavai. ¹³⁻¹⁴ Ii kua ivo ti Udaanga Yisuunnara tii kuavai. Ivo hama Riviinna oyaivakidiri diiteeravai. Ari vo oyai Yutayaivakidiri diiteeravai. Nnaaru Musiiva Anutuugaara kati puara hudeera vaidiiyara tuu suaivaki hama ivo Yutayaa vaidiiyara tiravai. Hama Yutayaa vaidiiya yeena tapiivo kiisama ngiaunnannuma vauvau Anutuugaara kati puara sipisiipaiyauvaa hudeeravai. Vaa ta ivaara arinaima rikiaunnava.

Ari vo vaidivai kati Anutuugaara puara hudeera

vaidiivo Merekisateekaanikaraama varivai

¹⁵ Aa kua aavaudiri ii kua iva oyaivo kooyaa vainoo. Ari vo vaidivai Anutuugaara kati puara hudeeraivoono Merekisateekaanikaraama varivaivee. ¹⁶ Hama ivo mmatayaa vaidiiya nnaakukiaiya tuu aataruuvaidiri Anutuugaara kati puara

hudeera vaidivai variravai. Inna aakiaivaki tupatupaa varira yaagueeqaivo vauvaara ivo Anutuugaara kati puara hudeera vaidivai variravai. ¹⁷ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Merekisateeko kieetavai varioo
Anutuugaara kati puara hudeera
vaidivai varuneema
a tupatupaa Anutuugaara
kati puara hudeera vaidivai varinaravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ¹⁸ Ivaara eenanaa aataruuvo muaraagainno hama kaanaatauvaara iya ivaa pikieeravai. ¹⁹ Anutuugaa mmaanna tuu kuaivakidiri hama gioonna kiaapuuya safuuma variraivaa varoovaara iya ivaa pikieeravai. Anna makee Anutuugaa mmaanna tuu aataruuvaa yaatareera aataruuvaara ta faannakiaunnaivo vaa kooyaa vaivai. Ivaudiri ta aikiooma Anutuugaa vaini kuaunnavai.

²⁰ Anutuugo Yisuunna tiyara kati puara hudeera vaidivai mmatau suaivaki ivo ari nnutuuvaa tasipama kioo kua kutaa na iinaravaivee kiaa kioo mmatairavai. ²¹ Nnaaru varuu vaidiiya Anutuugaara kati puara hudeera vaidiiya mmatau suaivaki hama vooyaano itaa kua tiravai. Anutuugo kua kutaa na iinaravee kiaa kioo Yisuunna tiyara kati puara hudeera vaidivai mmataama kioo kuaivo Anutuugaa kua fafaaraivaki vainno innara tinoo:

Udaangaivoono kua kutaa na iinaravee kiaa kioo
fai hama taara yaata utinaravai.
Ivo i tinoo: A tupatupaa Anutuugaara
kati puara hudeera vaidivai varinaravaivee, tiivai.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ²² Kua oyaivo itaama vaivaudiri ta rikiaunnano Yisuuva karaasa kua yeena rau kioo na iinaravee tuu kuaivo yoketaavai. Ii kua ivoono tauraa tuu kuaivaa yaataravai.

²³ Mmatayaa diaa vaidiiya Anutuugaara kati puara hudeeraiya mmuaavai mmuaavai ngiari mmooriiyauvaa iima rada vida varida putuuvaa kaayauya variravai. ²⁴ Yisuuva mmuaavoono tupatupaa variiavaara Anutuugaara kati puara hudeera mmooriivaa mmannammanna tiyara iinno nnaasu varivai. Hama voovoono inna mmooriivaa ravisi varavai. ²⁵ Ivo itaama variiavaara mmuakiaa suai gioonna kiaapuuya innakinaadiri Anutuugaasi kuaiya fai ivo aikiooma iya vitoo yoketaivau yapaanaravai. Ivo tupatupaa varioo iyara Anutuugaata kua tiao variiavaara ivo aikiooma iya vitoo yoketaivau yapaanaravai.

²⁶ Ivaara Yisuuva Anutuugaara kati puara hudeera kieeta vaidivai tiyara tupatupaa dioo vaivo inna yoketaavai. Ivo yoketaa tuanaavai nnaasu varivai. Hama mminnamminnaa maisaivo innaki vaivai. Inna aakiaivo kaayau yoketaa tuanaavai vaikio hama koonnai aataruuvo innaki vaivai. Vaa Anutuugo mminnamminnaa maisa varaiya-sidiri inna vitoo ngiau aapu yoketaa tuanaivau yapa kiaikio varivaivee. ²⁷ Vaidiiya kati Anutuugaara puara hudooya makemakee mmuakiaa suai mminnamminnaa maisaiyauvaara puara sipisiipaiyauvaa hudeeravai. Tauraa ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaarannaadee huda kiada nnaagiai gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara hudeeravai. Yisuuva hama itaama iinno variravai. Ivo mmuaaneetu ariinoo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara putinaraivaara ari mmammaivaa yapeeravai. ²⁸ Vaidiiya Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaiya Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaudiri iya mmatairavai. Ii vaidi iya muaraagayavee. Tauraa Anutuugo mmaanna tuu kuaivo vauduu nnaagiai ivo tunoo: Kua kutaa fai na iinaravaivee, tiravai. Ivo itaa kua kiaa kioo ari Mmaapuuvaa mmataama kioo inna tuduu ivo yoketaa tuanaavai nnaasu variravai. Fai ivo tupatupaa yoketaa tuanaavai nnaasu varinaravai.

8

Yisuuva gioonna kiaapuuyara kati puara hudeera kieeta vaidivai varivai

¹ Ii na kiau kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Kati Anutuugaara puara hudeera kieetaiya roosiivoono tiyara ngiau aapu hara kioo varinoo. Anutuugo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara haitatuura kieeta pinaivo mmaata yoketaivau variivaa yaaku yaadudainningiaa ivo hara kioo varinoo. ² Ivo Anutuugaara kati puara hudeera mmooriivaa ngiau aapuuvaki iinno varinoo. Nnaaru Anutuugaa seera nnau aakiaivaki vo atau yoketaa tuanaa voovai vau nnauvaa roosiivaki ivo ivaki vioo mmooriivaa iinno varinoo. Ii nnau ivaa hama vaidiaano heekeera nnauvai. Udaanga Anutuugoona heekeera nnauvai.

³ Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiya yeennaiyauvaa Anutuugaa mmida puara sipisiipaiyauvaatama huda inna mmiateeraivaara vaidiiya iya mmataama ki-aavai. Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiya roosiivoono Yisuu Kirisiiva tiyara iiraivoono mminnaa yoketaa voovai vaivaa Anutuugaa mminaraivo inna yoketaavai.

⁴ Yisuuva mmatayaa varitiri. Hama ivo Anutuugaara kati puara hudeera vaidivai varioo yeenna puaraiyauvaa Anutuugaa mmira mmooriivaa iitirivee. Yutayaiya mmaanna tuu aataruuvaidiri Anutuugaara kati puara hudeera vaidiiya yeenna puaraiyauvaa inna mmira mmooriivaa iikiaiya variaavai. ⁵ Iya Anutuugaara kati puara hudeera mmooriivaa mmata aavau iya iikiaivo ngiau aapu vaira nnauvaki iikiaivaa mmannammannaavai iikiaavai. Ii aataru ivo nnaaru Musiiva uu aataruuvaa roosiima mmuaakaraivai vainoo. Nnaaru Musiiva seera nnauvaa heekaanaree kiaa rikiooduu Anutuugo ngiau aapu vaira nnauvaara inna kiaa mmioo tunoo: Na taapiyaadiri i kiaa i mmiaivaugiataama safuuma heekaanee, tiravai. ⁶ Mo Yisuuva ngiau aapuuvaki kati puara hudeera mmooriivoono iya kati puara hudeera mmooriivaa tauraa mmaanna tuu aataruuvaidiri iikiaivaa yaataravai. Anutuugo karaasa yeena rau kioo ti mmuu kuaivoono tauraa kua kiaa teerama kioo ti mmuu kuaivaa yaataravai. Ivo karaasa yeena rau kioo kuaivaa tuu suaivaki ari vookarai yoketaa yaatareera aataruuvaa kua kutaa na iinaravaivee kiaa kioo tiravai. Ivaara karaasa yeena rau kioo kuaivo tauraa yeena rau kioo tuu kuaivaa yaataravai.

⁷ Tauraa yeena rau kioo kuaivaa aikiooma gioonna kiaapuuya rikiada uutiri. Nnaagiai karaasa yeena rau kioo kuaivo hameeta vautirivee. ⁸ Anutuugo ari gioonna kiaapuuya tooduu hama yoketaama varuuvaa ari kua fafaaraivaki vau kua voovai iyara tunoo:

Udaangaivoono tunoo:

Isairairaa mmataivau variyaiyaatama
Yutayaa mmataivau variyaiyaatama
kua karaasa yeena rau kieera kuaivaa
na iya kiaa mminara suaivo aa nninara iinoo.

⁹ Aa kua karaasa na yeena rammuaa kua aavo hama nnaaru na yeena rammuaa kuaivaa roosiivai. Nnaaru na Iyipaivakidiri iya rubuungainna vitaanara iikiaa suaivaki na kua yeena rau kiaivaa iya kiaa mmiravai. Kiaa mmiaaduu rikiada hama mmannammanna ivaa iirama kiada kuaivaa hatokoovaara na iya tee pikieeravaivee, tiravai.

¹⁰ Anutuugo itaa kua kiaa kioo vo kuavai tunoo:
Fai ii suai ivo taikanai
aa kua karaasa na yeena rau kiee
Isairairaiya kiaa mminara aavo ataama vainoo.

Fai na ni kua aataruuyauvaa
 iya yaata tinniyauvaki yapa kino
 iya aakiaiyauvo rikianai
 na iya Anutuugo tuanaivo varinai
 iya ni gionna kiaapu tuanaaya variaaravai.

¹¹ Iya itaama varikio

hama vaidi voovoono ari seena vaidi voovaatannee
 ari kata vayaa voovaatama kiaa mmioo tinara:
 Udaanga Anutuuga tee rikiaanee, tinaravai.
 Vaa tauraa yoketaa maisa mmuakiaaya
 ni teeda rikiaiyaa
 hama ivo itaa kua tinaravai.

¹² Fai na iyara boo tiee

iya mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kiee
 hama keenaa ivaara yaata utinaravaivee, tiravai.

Anutuugo ari kua fafaaraivaki vau kua voovai itaa kua tiravai. ¹³ Anutuugo kua karaasa yeena rau kieera kuaivaara tunoo: Kua karaasavaivee, tuuvaara tauraa kua yeena rau kioo kuaivo vaa maisainno nnisi mminnaiyauvaa roosiima vairavai. Nnisi mminnaiyauvo maisainara iinno kiisa suai vainno taikaanaravai.

9

Ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuga mmira aataruuvovee

¹ Tauraa Anutuugo kua yeena rau kioo kuaivaki gionna kiaapuuya ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiateera aataruuyauvo vairavai. Iya Anutuuga ausa mmuduuya mmiateera nnauvootama mmatayaa vairavai. ² Iya seera nnauvaa heeka kiada aakiaivaki vo nnau voovai heeka kiada ivaki atuu voovai iima kiada ivaa nnutuuvaa Yoketaa Nnauvaivee tiravai. Ii nnau ivaki iya tooba voovai yapa kiada yeenna yapeera yaiheera voovai yapa kiada Anutuugaani yapoo bereetaivaatama ivaki yapeeravai. ³ Nnaagiai atuu ruu buruga hokobaivaa mmookana vau nnauvaa nnutuuvo Yoketaa Tuanaa Nnauvaivee tiravai. ⁴ Ii nnau ivaki sikau mmannaammannai gooraivaadiri iima kioo yeena tapiivaa iya yapa kiada ivau suuda yoketaa vuu yatari ranaiyauvaa hudeeravai. Ii yeena tapi ivo iqii nnau ivaa mmaraavai. Iya nnaamuru voovai iima kiada gooraivaadiri ivaa rurauma kiada ii nnau ivaki ivaa yapa kiada mmataama kiada tunoo: Ta ivaa teeda rikiaunnao. Vaa Anutuugo kua yeena rau kioo kuaivaa ti kiaa ti mmiravaivee, tiravai. Ii nnaamuru ivaa aakiaivaki gooraivaadiri iima kioo kuu yavaivaa yapa kiada ivaa aakiaivaki yeenna ngiau aapuuvakidiri tuuvaa nnutuuvo menaivaa yapa kiooduu vairavai. Nnaaru Aroono yau aasannaivaa nnau aakiaivaki yapa kiooduu siriivo ivaudiri uruuvaara Anutuugo inna mmataama kieeravai. Ii yau ivaa iya nnaamuruuvaki yapa kiooduu vauduu sikau tayapoovaitana Anutuugo mmaanna kuavavaa tuduu Musiiva fafaara roovaitanaatama ivaki yapa kiooduu vairavai. ⁵ Iqii nnaamuru ivaa veraivau iya aangeraa roosiira taara mminnaavaitana yapa kiada tunoo: Anutuuga oyai ari vookaraivaa mmannammannaavaivee, tiravai. Gionna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugeera mmaataivau ngiari haayaiyauvaadiri rummua apu kieeravai. Na itaama ngii giaa ngii miao kuaivaa hama na nnaa hammara kuaivaata aanna makee ngii giaa ngii miaunoo.

⁶ Iya itaama nnauvaa heeka kiada mminnaiyauvaa yapa taika kiada Anutuuga kati puara hudeera vaidiiya tauraa atuu rummua kioo nnauvaki makemakee mmuakiaa suai vida ngiari mmooriiivaa iiravai. ⁷ Anutuuga kati puara hudeera kieetaivoono nnaasu atuu rummua kioo burugaivaa mmookana vau nnauvaki vioo mmuaa nuuvaki mmuaa suai nnaasu vioo mmuakiaa nuuuyauvakiatama itaama mmuaa suai nnaasu ivaki viravai. Hama ivo kati ivaki viravai. Ivo puara

kiauvaa varoo ivaki viravai. Ari mmিন্নamminnaa maisaiyauvaata gioonna kiaapuuya vueennama kiada iira mmিন্নamminnaa maisaiyauvaatama taikaiveeraivaara varoo vioo Anutuugaa mmiravai. ⁸ Iya itaama iikiaa aataruuvaara Mmannasa Yoketaivoono kooyaa ataama ti vitaivai. Iya tauraa atau rummua kioo nnauvaki homo mmooriivaa iida varuuvaara atau rummua kioo buruqaivaa mmookana vau nnau ari vookarau yoketaa nnauvaki gioonna kiaapuuya kuaara aataruuvo hameetairavai. Buruqaivaa mmataama kioo tuu vaidi Yisuuva hama putuuvaara hama iya Anutuugaa vainima kuaara aataruuvootairavai. ⁹ Tauraa atau rummua kioo nnauvaki homo mmooriivaa varoovo inna aanna ta variaunnaiya tiyara mmataama kioo iiravai. Iya ivaki yeenna puaraiyauvaa Anutuugaanivee kiaa mmiraiyauvo hama yopeema gioonna kiaapuuya Anutuugaa ngiari ausa mmuduuya mmiraiya aakiaiyauvaki tuqinneeravai. ¹⁰ Ii aataru iyauvo mmanna yeenna nnoori nneeraivaaraatama mmammayaadiri finiraivaaraatama tii kuaivo nnabaiya iira aataruuyauvaara tii kuavai. Iya ii aataru iyauvaa iida varuduu Yisuu Kirisiiva mmuakiaa aataruuyauvaa karaasa iira suaivaki ii aataru iyauvo taikeeravai.

¹¹ Vaa Yisuu Kirisiiva tioo kati puara hudeera kieetaiya roosiima tiyara mmoori varoo ta yoketaama variateera aataruuvaara haitatuuvai. Nnaaru Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaivo vaidi mmatayaiya nnauvaa heeka kioovaki mmooriivaa iiravai. Yisuuvaano hama itai nnauvaki vioo mmooriivaa iinno varinoo. Ari vookarai nnau yoketaivo mmatayaiya heeka kiaa nnauvaa yaatarai nnauvaki ivo mmooriivaa iinno varinoo. ¹² Yisuu Kirisiiva mmuaaneetu nnau pinaivaa aakiaivaki vo atau yoketaa tuanaa voovaki vuu suaivaki hama puara memee burimakau nnaakaraiya kiauyauvaa varoo Anutuugaa mminara viravai. Ivo ari kiau tuanaivaa varoo Anutuugaa mminara viravai. Ivo putuoo ari kiauvaa tiyara tusoo ti vitoo yoketaivau ti yapa kinai ta tupatupaa yoketaama variaara aataruuvaa kooyaa kieeravai. ¹³ Nnaaru iya puara memee burimakauya kiauyauvaatama puara burimakau nnaayee nnaakaraivaa hudooduu kaupaa kioovaatama gioonna kiaapu Anutuugaa avuuvau koonnama varuuyayaa hatutuoovavai. Iyayaa hatutuoovuu rikioo iya mmammaiyauvo yoketauduu Anutuugaa avuuvau yoketaama variravai. ¹⁴ Itaama vaikiora tuoo Yisuu Kirisiinna kiauvoono puara burimakau kiauvaadiri iima kiaa aataruuvaa yaatara kiaivai. Yisuuva hama mmিন্নamminnaa maisaatauvoono Mmannasa tupatupaa variraivo inna tasipooduu ivo hama ariiyara yaata utirama kioo iya puara burimakauyauvaa kati Anutuugaani rupertuduu kiauvo tuuneema ari mmammaivaa ivo Anutuugaa kati mmiravai. Ivo ari kiauvaadiri ti aakiaiyauvakidiri fini kinai ta tauraa mmanna mmooriyauvaa kuminayaa iikiaunnaiyauvaa pikiaaravai. Ta Anutuugo hara kioo variivaa mmooriivaa iikiaaraivaara Yisuuva ari kiauvaadiri ti aakiaiyauvakidiri fininaravai.

¹⁵ Ivaara Anutuugo gioonna kiaapu mmataama kaiya tupatupaa varira aataru ari vookaraiyauvaa vaa ivo kua kiaa teerama kioo fai na iinaravee tuuvaa varaa-teeraivaara Yisuu Kirisiiva kua yeena rau kieera aataru karaasaivaa iiravai. Iya tauraa Anutuugo kua yeena rau kioo aataruuvau varida mmিন্নamminnaa maisaiyauvaa varooyara ivo putuoo ari kiauvaadiri iya yookaama kiooduu iya mmamma dummukiara kuateeraivaara ivo itaama iiravai.

¹⁶ Gioonna kiaapu voovoono ari putinaraivaara yaata utuoo ari mmিন্নaiyauvaa deeya deeya mminaraivaara kua yeena rainno yanaivau fafaara raivai. Nakaaraiivo hama putino ivo putii kuaivo hama kooyaa vainai rikiada iya hama yanaivaudiri teeda inna mmিন্নaiyauvaa varaaravai. ¹⁷ Fai nakaaraiivo homo hara kioo varino ii yanaa ivo mmanna yanaavai vainaravai. Fai nakaaraiivo putinai rikiada iya yanaivaudiri teeda kaanaivaa varaaravai. ¹⁸ Ivaa roosiima Anutuugo tauraa kua yeena rau kioo kuaivo mmanna kuavai vairavai. Musiiva puara burimakauyauvaa rupertuoo iyauvaa kiaayauvaadiri mmooriivaa uduu rikioo Anutuugaa aataruuvo aikiooma vairavai. ¹⁹ Anutuugaa mmaanna tuu kua mmuakiaayauvai tauraa Musiiva mmuakiaa gioonna

kiaapuuya kiasa mmi taika kioo puara memee burimakau nnaakaraiya kiauuyauvaa vita varoo nnooriivaa tasipama hanigiaanigieema kioo yatari seeraivaa nnutuuvo hisoopaiivaa varoo ivaa aaruuvau kookee kuau yeenaivaa rau kioo nnooriivaki kiauuvaa hanigiaanigieema kioovakidiri rabuuma kioo Anutuugaa mmaanna tuu yanaivau rupiririima kioo gioonna kiaapu ivaki varuuyaki rupiririiravai. ²⁰ Ivo itaama iinno varioo iya tunoo: Anutuugo kua yeena rau kioo kuaivaa ngia rikiada iikiateeraivaara na kiauvaadiri ataama iikiaunoo, ²¹ kiasa kioo Anutuugaa seera nnauvaunnaatama ivaki vau mminnaa mmuakiaayuvunuaatama mmuaikaraama kiauvaadiri rupiririiravai. ²² Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaudiri ta rikiaunnano puara kiauuyauvaadiri mmuakiaa mminnaayuvunu rupiririima kiaikio yoketaivai. Kiauvo tiivaara Anutuugo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaivai. Hama kiauvo tiitiri. Hama gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaitirivee.

Yisuu Kirisiiva mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara Anutuugaa ari mmiravai

²³ Anutuugaa ausa mmuduuya mmira nnauvootama ivaki vau mminnaiyauvootama ngiau aapu vai nnau yoosinna mminnaiyauvaa mmannammannaayauvaivee. Inna aikiooma iya mmatayaa nnau mminnaiyuvunu puara kiauvaadiri rupiriruuduu yoketairavai. Mo ngiau aapu vai nnau yoosinna mminnaa tuanaiyauvo yoketaakiaiveera iira aataruuvo ari vookarai kiauvaadiri iira aataruvai. ²⁴ Ngiau aapu vai nnauvaa mmannammannaivaa vaidiyya iima kioo nnauvaki hama Yisuuva ivaki viravai. Ivo ngiau aapu tuanaivaki viravai. Anna makee ivo ivaki varioo tiyyara Anutuugaa avuuvau iinno varinoo. ²⁵ Anutuugaara kati puara hudeera kieeta vaidiivo nnau yoketaivaa aakiaivaki vau nnau yoketaa tuanaivaki mmuaa nuanuvaki mmuaa suai nnaasu vioo vo nuanuvaki mmuaa suai makemakee puara kiauvaatama varoo viravai. Mo Yisuu Kirisiiva hama ngiau aapuuvaki vioo airineetu Anutuugaa ari mminara viravai. ²⁶ Ivo itaama uutiri. Nnaaru Anutuugo ngiau mmataivaa uu suaivakidiri ivo mmannammanna mmamma nniitareeraivaa vara roo nnuuvo ngioo ngioo aanna makee homo itaavai vaitirivee. Hama ivo itaama iiravai. Ngiau mmataivo taikaanara iira suaivaki gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara ivo mmuaa suai mmuaaneetu Anutuugaa ari mmudu inna kiauvo tiiravai. ²⁷ Gioonna kiaapuuya mmuaavai mmuaavai mmuaaneetu nnaasu putida Anutuugo iya yaparainaravaki kuaavai. ²⁸ Ivaa roosiima mmuaaneetu Yisuu Kirisiiva Anutuugaa ari mmiravai. Ivo kaayau gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara Anutuugaa ari mmiravai. Nnaagiai ivo kava vara ranoo tiinaraivo fai hama gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara tiinaravai. Gioonna kiaapuuya innara faannakiaiya vitaanaraivaara tiinaravai.

10

¹ Anutuugo mmaanna tuu aataruuvo fai yapooma yoketaa aataruuvo nninaraivaa mmannammannaavai vaivai. Ta ivaa teeda hama kooyaa taunnava. Mmanna mannaaruuvaa nnaasu ta taunnava. Ivaara hama ivoono yopeema Anutuugaasi nnira gioonna kiaapuuya tuqinnaikiai safuuma variaavai. Anutuugaara kati puara hudeera vaidiyya tupatupaa mmuaa nuanu mmuaa nuanu mmuaakaraama puaraiyauvaa huda kiada Anutuugaa mmida variaavai. Anutuugaa mmaanna tuu aataruuvauudiri itaama puaraiyauvaa huda Anutuugaa mmira aataruuvo hama yopeema Anutuugaasi nnira gioonna kiaapuuya tuqinnaikiai safuuma variaavai. ² Anutuugaa ausa mmuduuya mmira gioonna kiaapuuya ii aataru ivaa uudu mmuaa suaivaki iya mminnamminnaa maisaiyauvo vaa taikotiri. Hama iya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara rikiooduu mmannammanna mmuaararoovo vutiri. Hama iya mmannammanna puaraiyauvaa huda Anutuugaa mmutirivee. ³ Mo iya makemakee vo nuanu vo nuanu

puaraiyauvaa huda Anutuuga mmuduu rikiada ivaudiri iya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvo vaa taunnu kiooyauvaa kava rikiooduu iya yaata tinniiyauvaki vairavai. ⁴ Puara burimakau memeeya kiauyauvoono hama yopeema mminnamminnaa maisaiyauvaa rugoovaara iya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara makemakee vo nuanu vo nuanu kava rikieeravai.

⁵ Ii aataru ivo itaama vauvaara Yisuu Kirisiiva mmatayaa tuu suaivaki ivo ari putinaraivaara Anutuuga tunoo:

Vaidiia yeennaiyauvaa kati i mmida
puaraiyauvaa huda i mmuuvaara
hama i yoketauduu hama i varaatairavai.
Vaa a mmatayaa varira mmammaivaa
niini teerama kieeravai.

⁶ Iya kiisama ngiaunnannuma yeena tapiivau
puaraiyauvaa varada hudooduu
tamooqa taika kioovaara hama i yoketairavai.
Mminnamminnaa maisaiyauvo taikaiveera kiaa
puaraiyauvaa hudooyauvaara hama i yoketairavai.

⁷ Itaama vauduu na kiaanoo:
Anutuugo, vaa na ngiaunoo.
I yanaivaki kua voovai niyara vauvoona
aanna na ngiaunoo.
I yaata utira kuaivaugiataama
na mmoori iinaraivaara na ngiauvaivee.
Na itaa kua kiauvaivee, tiravai.

⁸ Ivo tauraa tunoo: Vaidiia yeennaiyauvaa kati i mmida puaraiyauvaa huda i mmuuvaa hama i yoketauduu hama i varaatairavai. Iya kiisama ngiaunnannuma yeena tapiivau puaraiyauvaa varada hudooduu tamooqa taika kioovaara hama i yoketauduu hama i varaatairavai. Mminnamminnaa maisaiyauvo taikaiveera kiaa puaraiyauvaa huda kioovaaraatama hama i yoketauduu hama i varaatairavaivee, tiravai. Ii aataru iyauvaa iya Anutuuga mmaanna tuu kuaivaudiri iikiateera tuduaata ivo itaa kua tiravai. ⁹ Nnaagiai ivo tunoo: Anutuugo, vaa na ngiaunoo. I yaata utira kuaivaugiataama na mmoori iinaraivaara na ngiauvaivee, tiravai. Ivaara Anutuugo puara huda mmira aataruuvaa kagaari kioo karaasa aataruuvaa Anutuugo yaata utiraivaugiataama ta iikiateera aataruuvaa yapeeravai. ¹⁰ Anutuugo yaata utiraivaugiataama Yisuu Kirisiiva mmuaaneetu ari mmammaivaa inna mmioo putiravai. Ivo itaama uuvaara ti mminnamminnaa maisaiyauvaa rugeera aataruuvaa iiravai. Itaama uuvaara ta Anutuuga gionna kiaapu tuanaaya yoketaama variaunnavaa.

¹¹ Anutuugaara kati puara hudeera vaidiia makemakee mmuakiaa suai mmuaakaraama airineetu ngiau dida vaida puaraiyauvaa huda Anutuuga mmida variaavai. Ii puara huda mmiaa iyauvo hama yopeema vaidiia mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaivai. ¹² Yisuu Kirisiiva mminnamminnaa maisaiyauvaara mmuaaneetu Anutuuga ari mmi kioo oro inna yaaku yaadudainningiaa hara kioo variravai. Ivo mmuaaneetu itaama uu aataruuvo fai tupatupaa vainaravai. ¹³ Ivo Anutuuga yaaku yaadudainningiaa hara kioo varioo Anutuugo inna nnammutuaiya yaatara kiaanaraivaara faannainno varinoo. ¹⁴ Anutuugo ari gionna kiaapuuya iinno varikiai iya yoketaama variaano. Yisuu Kirisiiva mmuaaneetu aikiooma iya mminnamminnaa maisaiyauvaara Anutuuga ari mmuuvaara iya Anutuuga avuuvau yoketaa tuanaaya variaavaivee. Ii aataru ivo fai tupatupaa itaavai nnaasu vainaravai.

¹⁵ Mmannasa Yoketaivootama ivaara kooyaa ti kiaa ti mmiravai. Ivo tuu kua voovai Anutuuga kua fafaaraivaki vainno ataa kua tunoo:

¹⁶ Udaangaivo tunoo:

Fai ii suai iyauvo taikanai
aa kua karaasa na yeena rau kiee
iya kiaa mminara aavo ataama vainoo.

Fai na ni kua aataruuyauvaa
iya aakiaiyauvaki yapa kiee
iya yaata tinniiyauvakiatama yapaanaravaivee, tiravai.

¹⁷ Mmannasa Yoketaivo itaa kua kiaa kioo vo kuavai tunoo:

Fai na hama kava
iya mmিন্নamminnaa maisaiyauvaara yaata utuee
na hama iya maisamaisama iikiaiyouvaaraatama
yaata utinaravaivee, tiravai.

¹⁸ Anutuuoqo ti mmিন্নamminnaa maisaiyauvaa ruga taika kiaivaara ivo ti mmিন্নamminnaa maisaiyauvaa rugaiveera ta puara huda inna mmira aataruuvaa hama kava iikiaaravootainoo.

Nnikiai ta Anutuuoqaa vainima kuaaravee

¹⁹ Ni seenayaso, Yisuuva putuduu inna kiauvo tiyara tuuvaara ngiau aapu Anutuuoqaa nnauvaki vo atau yoketaa tuanaa voovaki ta aikiooma kati kuaunnaivo kooyaa vainoo. ²⁰ Yisuuva putuu suaivaki buruqaivo Anutuuoqaanee kiaa kioo nnauvaki atau rummua kioovo tammaa kiraatu varoo tuoo viravai. Anutuuoqaasi vira aataruuvaki atau rummua kioo buruqaivo inna Yisuunna mmammaivaa roosiiravai. Buruqaivo tammaa kiraatuu suaivaki Yisuuva Anutuuoqaasi vira aataru karaasa variraivaa kooyaa ti vitairavai. ²¹ Anutuuoqaara kati puara hudeeraiya roosii nnoonnaivoono ta Anutuuoqaa gioonna kiaapuuyara tiyara dinoo. ²² Tiyara diivaara nnikiai ta Anutuuoqaa vainima vida ti aakiaiyauvaki kua kutaa tuanaa innara mmuduuya rida innara kutaavaivee kiaa kiada ivaa puaisa utida kuaaravai. Ta ti mmamma maisa tasipama varira aataruuvaa vaa Yisuuva ruga kiaikio ti yaata utiraiyauvo yoketaayauvai vaivaa tasipama innasi kuaaravai. Ta ti mmammaiyauvaa nnoori yoketaivaadiri finirayaama Yisuuva ti aakiaiyauvaki fini kinai rikiada ta yoketaaya innasi kuaaravai. ²³ Anutuuoqo ari kuaivaa kiaa teerama kioo fai na iinaravee tuuvoono fai hama pikieerainno iinaravai. Ivo ivaa iinaraivaara nnikiai ta kutaavaivee kiaa kiada hama taara yaata utuaaravai. Ta innasi kuaaraivaara faannakiaunnaivaa nnikiai ta puaisa utida variaaravee. ²⁴ Nnikiai ta ariiyara ariiyara yaata utida ari tasipa ari tasipama mmuaavaugiataama mmoori varada ariiyara ariiyara mmuduuya rida yoketaama iikiaaravee. ²⁵ Anutuuoqaara nuunaida varira aataruuvaa nnikiai hama ta pikiaaravee. Vooya vaa pikiaiya roosiima ta pikiaarainnoo. Nnikiai ta titiita titiita yamaa kua yamaa kua tida mmuaavau-giataama yaagueeqama variaaravee. Yisuuva tiinara suaivo vainima vaivaara rikiada yaagueeqama kiada itaama variaaravee.

²⁶ Gioonna kiaapu vooya Yisuu Kirisiinna kua kutaivaa ti kiaa ti mmi kikiyai rikiada ta ivara kutaavaivee kiaa kiadaata mmannammanna Anutuuoqaa mmooka hanigia mmi kiada mmিন্নamminnaa maisaiyauvaa varakio rikioo ti mmিন্নamminnaa maisaiyauvaara ta kava puara huda Anutuuoqaa mmira aataruuvo hameetainaravai.

²⁷ Hameetaikiai ta aatuuda varida kua pinaivaara nnaasu faannakiaaravai. Kua pinaivaaraatama ikia hauru too ari vookaraivo Anutuuoqaa nnammutuaiya taa taika kiaanaraivaraatama ta faannakiaaravai. ²⁸ Anutuuoqo Musiinna mmaanna kua kiaa mmuu aataruuvaa hatokoo gioonna kiaapuuvaa iya inna rupertuduu putiravai. Kua pinaivaki taaramannee taaravoomadoono innara kutaa ivo iivaivee tuduu rikiada hama iya innara boo tiraida inna rupertuduu putiravai. ²⁹ Mo itaama vau aataruuvo inna kiisama mmuaarareera aataruvai vairavai. Mo Anutuuoqaa Mmaapuuvaa puruuka tioo mmooka hanigia mmira gioonna kiaapuuvo fai pinaa mmuaararai ari

bookaraivaa varaanaravai. Anutuuoqo kua yeena rau kioo kua kaanaivo Yisuuva putuduu inna kiauvo tuuvaara ii gioonna kiaapu ivaa vaa Anutuuoqo innara niinivaivee tiivo fai ivo ivara kumina mminnaavaivee tiio fai pinaa mmuaararavai. ³⁰ Aa kua aavaa tuu nakaaravai vaa ta teeda rikiaunnava. Ivo tunoo: Maisa mmooriivaa irisai mminaravai neeno nakaaravovee. Fai neeno irisai maisavaa gioonna kiaapuuya mminaravaivee, kiaa kioo vo kuavai tunoo: Fai na Udaangaivoono ni gioonna kiaapuuya kua pinaivakidiri iya yaparaina irisaiyuvaa duuyama kiee iya mminaravaivee, tiravai. ³¹ Anutuuoqo tupatupaa variraivoono ti yaparainno safuuma irisaiyuvaa duuyama ti mminaravo inna vaidi aatuu mmuaararai aataruvaivee.

³² Ngia nnaaru varuuvaara yaata utuatee. Ngia Anutuuoqaa aataruuvaa ikiataa kooyaa too suaivaki ngia kaayau mmuaararavoo vavereeravai. Varadaata yaagueeqama duduu hama ngii yaatareeravai. ³³ Vo suai suai vooyavaki ngia gioonna kiaapuuya avuuyavunu duduu vooya ngii maisa kua tida ngiiyara koonnama uuduaata ngia yaagueeqama diravai. Ari vo suai vooyavaki ngii seenaiyara iya itaama mmuaikaraama uduu teeda ngia ngii seenaiya tasipama oro duduu ngiiyaraatama koonnama uuduaata yaagueeqama diravai. ³⁴ Gioonna kiaapu oovi nnauvaki varuuyara ngia pinaama boo tiravai. Vaidi vooya numa ngii hoonahaanaiyuvaa ravisi varooduaata hama ngia iyauvaara yaata utiraida kati ngia sirigaida variravai. Vaa ngia rikieeravai. Tupatupaa variraivo iyauvaa yaatareeravai vaa ngia varoovaa ngia sirigaida variravai. ³⁵ Ivaara ngia mmuaararavai varoovaa sa ngii pirisakiaivee. Fai ngia Anutuuoqaa kutaavaivee kiaa kiada yaagueeqama varidada irisai yoketaivaa varaaravai. ³⁶ Ngia Anutuuoqo yaata utiraivaugiataama iida irisai kua kiaa teerama kioovaa varaaravai mmuaararavai varadaata makemakee yaagueeqama nnaasu variatee. ³⁷ Ivaara Anutuuoqaa kua fafaaravo vainno tinoo:

Kiisa suaivo taikano
ivo tiinaravo fai tiinaravaivee.

Fai ivo hama hauninaravai.

³⁸ Fai ni gioonna kiaapu safuuma varii voovoono
niiyara kutaavaivee tiio hara kioo varinaravai.
Mo fai ivo niiyara muaraagainno ni pikianai
fai na hama innara yoketainaravaivee.

Kua fafaaravoono itaa kua tiivai. ³⁹ Hama ta gioonna kiaapuuya muaraagaida Anutuuoqaa mmooka hanigia mmiaunnayavee. Itaama iikiaiya fai eeyara putu taikaaravai. Ta gioonna kiaapuuya innara kutaavaivee kiaunnano Anutuuoqo ti vitoo yoketaivau ti yapa kiaiavee.

11

Anutuuoqaa kutaavaivee tira aataruvai

¹ Ta yaagueeqama Anutuuoqaa kutaavaivee kiaunna aataruuvo ataama vainoo. Anutuuoqo tinoo: Na ngiini iinaravaivee, tii kuaivaara ta faannaida ti aakiaiuvaki kiaunnano: Fai ivo kutaa iinaravaivee, kiaa kiada fai ta varaaravai. Ivo iinaravai hama ta titi avuuvadiri teerida ta ti aakiaiuvaki yaagueeqama kiaunnano: Fai ivo iinaravaivee, kiaa kiada fai taaravai. ² Nnaaru varuu gioonna kiaapuuya Anutuuoqaa kutaavaivee tuuyara ivo iyara yoketaavee tiravai.

³ Nnaaru Anutuuoqo kua tiio ngiau mmataivaa iima kioovaa ta kutaavaivee kiaa kiada arinaima teeda rikiaunnava. Mmuakiaa mminnaa ta taunnaiyuvaa Anutuuoqo hama vaidi teera mminnaivaadiri iima kiaivaaraatama ta kutaavaivee kiaa kiada arinaima teeda rikaunnava.

⁴ Nnaaru varuu vaidi voovai nnutuuvo Aveero Anutuugaara kutaavaivee kiasa kioo yoketaama varioo kati puara sipisiipa nnaakaraivaa ruputu kioo inna mmiravai. Ivo itaama mmuu aataruuvo Kaingo Anutuugaara kati mmuu aataruuvaa yaataroovaa Anutuugo tooduu yoketairavai. Aveero Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara Anutuugo inna tooduu safuuma varira vaidivai variravai. Ivo Anutuugaara kati mmuuvaa Anutuugo tooduu yoketauvaara ivo inna tooduu safuuma varira vaidivai variravai. Aveero vaa putuu vaidiiivoono Anutuugaara kutaavaivee tuu aataruuvo aanna homo kooyaa vaikiyai ta rikiaunnao.

⁵ Nnaaru varuu vaidi voovai nnutuuvo Inooko Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara sa ivo putiraivaa taiveera Anutuugo ivo varuu mmammaivaata inna viteeravai. Anutuugo ivo varuu mmammaivaata vitoovaara gionna kiaapuuya innara buaidada tooduu hama iya too vairavai. Ivo homo mmatayaa varuu suaivaki Anutuugaara kua fafaaraivo innara tunoo: Anutuugo inna variraivaa tooduu inna yoketairavaivee, tiravai. ⁶ Gionna kiaapu voovoono hama Anutuugaara kutaavaivee tiivaara Anutuugo inna taikio hama inna yoketaivai. Anutuugaara vainima kuanaraivoono Anutuugo kutaa varinoo kiasa kuaivaara kutaavaivee kiaivee. Gionna kiaapu yaagueeqama Anutuugaara buaakiaaraiya ivo irisai yoketaivaa iya mminaraivaara vainima innasi kuanaraivoono ivaara kutaavaivee kiaivee.

⁷ Nuvuaava hama too aataru voovai nnaagiai vainaraivaara Anutuugo inna kiasa mmuduu rikioo Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara ivo tuu kuaivaa arinaima rikieeravai. Rikioo iinno nnooriyaa nuaira nnauvaa heeka taika kioo ari nnaata nnaakaraiyaatama ivaki vida yoketaama hara kiada variravai. Nuvuaava itaama uduu rikiaada mmatayaa varuu gionna kiaapuuya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa irisaiyauvaa vareeravai. Varooduu Nuvuaava Anutuugaara kutaavaivee kiasa kioo itaama uuvaara ivo inna tunoo: A safuuma varira vaidikuavee, tiravai.

⁸ Aparahaamo Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara Anutuugo inna maavee tuu suaivaki ivo inna kuaivaa arinaima rikioo ari yoosinnaivaa pikioo hama ivo too mmata voovaki Anutuugo innani mmataama kioo tunoo: Aa mmata aavaa na i mminaraivaivee, tuu mmataivakira viravai. ⁹ Anutuugo inna kiasa mmuuvaa kutaavaivee kiasa kioo na i mminaraivaivee tuu mmataivaki oto varioo ngiari voopinnaaya mmataivaivee kiasa kioo taanna yoosinnaivaki varirayaama seera nnauyauvaa heeka kioo ivaki hara kioo varuduu ari mmaapu Isaakoota ivaki hara kioo varuduu ari nneedi Yakoopoota ivaki hara kioo variravai. Ivaitanaata Anutuugo kua kiasa teerama mmataama kioo mmataivau variravai. ¹⁰ Aparahaamo ii mmata ivau varia roo nuainno varioo Anutuugo yaata utuoo ngiau aapu iima kioo yoosinna pinaivaki varinaraivaara faannainno hara kioo variravai. Ii yoosinna ivaki yaagueeqa kuabai hara teerama kiooyauvo tupatupaa vainaraivaki kuanaraivaara faannainno hara kioo variravai.

¹¹ Aparahaama nnaataivo Saraava nnaakara mmatao suaivo taika kiooduaata yotera kioonnaata Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara Anutuugo ari yaagueeqaivaa inna mmuduu Aparahaamaa tasipama kioo mmaapuvai mmateeravai. Anutuugo kua kiasa teerama kioo fai na iinaravaivee tuuvaara Saraava innara tunoo: Kutaa fai ivo iinaravaivee, tuuvaara Anutuugo mmaapuvai inna mmuduu mmateeravai.

¹² Ivaara Aparahaamo ngiaabai kioo hokoba suai varia roo ngioo ngioo varuu suaivaki Saraava tasipooduu mmaapuvai mmateeravai. Ii vaidi mmuaa Aparahaamaayaadiri kaayau nneeditunna sidinnaidiia variravai. Aakiapuuyauvo ngiauvau diaani nnukaiyauvo nnoori mmaagaivau vakiaani hama yopeema vaidiia yaariraivaa roosiima iya variravai.

¹³ Ii gionna kiaapu iya Anutuugaara mmannammanna kutaavaivee kiasa rada vidada putiravai. Homo iya varuu suaivaki kooyaa iya tunoo: Ta aa mmata aavau variaunna suaivaki ta ngiari voopinnaia vida nnidaida variraiya roosiima variaunnao, tiravai. Iya itaa kua tida Anutuugo kua kiasa teerama kioo kua kaanaiyauvaa hama

vareeravai. Ii kaanaa iyauvo ngieera homo vauvaara iya mmanna kuaivaa rikiada kutaavaivee kiasa kiada ivaara sirigairavai. ¹⁴ Vaa ta arinaima rikiaunnava. Itaa kua tuuya ngiari yoosinna tuanaiyauvunu variaaraivaara ngiari aakiaiyauvaki yaata utida variravai. ¹⁵ Iya nnaakuva Aparahaamo vaa pikioo mmataivaara hama yaata utiravai. Iya homo ivaara yaata ututiri. Iya kava vararanada vira aataruuvo vautirivee. ¹⁶ Hama iya ivaara yaata utirama kiada ii mmata ivaa yaatareera yoosinnaivo ngiau aapu vauvaara iya ivaki variatauduu ivaara iya yaata utida variravai. Ivaara iya Anutuugaara ti Anutuugovee tuuvaara hama ivo iyara inna mmamma maisairavai. Vaa ivo iyani pinaa yoosinnaivaa teerama kieeravai.

¹⁷⁻¹⁸ Anutuugo Aparahaamaa iinno taanaree kiasa uu suaivaki Aparahaamo Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara Anutuugo inna kiasa mmuuvaugiataama ari mmaapu mmuaa tuanaivaa Isaakaa vitoo Anutuugaa ruputu huda mminaree kiasa kioo iiravai. Vaa tauraa Anutuugo kua kiasa teerama kioo kuaivaa inna kiasa mmioo tunoo: Fai Isaakaakidiri i nneeditunna sidinnaidiia kaayauma variaaravaivee, tuu kuaivo vauduaata ivo Isaakaa vitoo Anutuugaa ruputu huda mminaree kiasa kioo iiravai. ¹⁹ Aparahaamo ari mmaapuvvaa ruputinara uu suaivaki ivo yaata utuoo tunoo: Fai na inna ruputino putino Anutuugo aikiooma tino rikioo kava diitaanaravaivee, tuuvaara kati ari ausa tinniivakidiri itaama yaata utuoo mmataama kioo tuu kuaivaudiri ari mmaapuovo putuuvakidiri diiteeraivaa roosiima diitoo innasi nniravai.

²⁰ Isaakoono Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara ivo ngiaabai kioo putinara uu suaivaki ari mmaapuvvaitana Yakoopaya Isauya kua yoketaivaa kiasa mmiravai. Ivaitana yapooma yoketaama variaaraivaara ivo kua yoketaivaa ivaitana kiasa mmiravai.

²¹ Yakoopo Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara ivo ngiaabai kioo putinara uu suaivaki ari mmaapuvvaa Yoosiipaa mmaapuvvaitanaara kua yoketaivaa tiravai. Ii suai ivaki ivo ari yauvau kuru tu kioo vainno kookainno ari ausa mmuduuyavvaa Anutuugaa mmiravai. Ivo innara kutaavaivee tuuvaara itaama iiravai.

²² Yoosiipo Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara ivo ngiaabai kioo putinara uu suaivaki Isarairaa gioonna kiaapuuya Iyiipa mmataivau varidada yapooma pikiada kuaaraivaara tiravai. Iya kuaara suaivaki ari mmuyai sagiaiyauvaa varada kua-teeraivaara tiravai.

²³ Musiinna kaano koovaitana Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara Musiinna mmata kioodoo inna vitada hatauma kioodoo taaravooma kuraagaivo taika kieeravai. Ivaitana tooduu ngiari mmaapuovo yoketauvaara hama ngiari kieetaivo nnaakaraiya ruputueteera tuu kuaivaara aatuurama kiada inna kuaivaa hatokada ngiari mmaapuvvaa vitada hatauma kieeravai.

²⁴ Musiiva Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara ivo yokoo suaivaki iya innara tunoo: A Faraunna raunnaivaa mmaapukuavee, tuuvaara ivo ooqoo tiravai. ²⁵ Ivoono Anutuugaa gioonna kiaapu ari seena Isarairaiya tasipama mmamma mmuaararoorvaa varaanaraivaara inna yoketairavai. Ivo mminnamminnaa maisaivaa varoo ivaudiri kiisa suai sirigairavaa varaanaraivaara hama inna yoketairavai. ²⁶ Ivo yaata utuoo arinaima ataama rikieeravai. Anutuugo mmataama kioo vaidi Misiavaa mmooriivaa ivo varaanaraivaara gioonna kiaapuuya innara puruuka tida maisa kua tuu aataruuvo inna hama inna mmuaarareera aataruvai vairavai. Ii aataru ivo mmuakiasa yoketa yoketai mminnaa hoonahaanaiyauvo Iyiipa vauyauvaa yaatareera aataruvai vairavai. Ivo irisai yoketaivaa fai yapooma varaanaraivaara yaata utuoo itaama iiravai.

²⁷ Musiiva Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara Iyiipaa kieetaivo innara nnanna-tooduu rikioo hama ivaara aatuurama kioo Anutuugo tuuvaugiataama Iyiipa pikioo viravai. Vaidiia hama Anutuugaa teeraivaa Musiinna ari aakiaivoono inna toovaara ivo diitoo vioo kieeravai. Vioo hama hanigiannanna kuagiannannairavai. Eyommaara vioo kieeravai. ²⁸ Ivo Iyiipa pikioo kuanara iinno varioo Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara buusa Varaijataa iira aataruuvaa toosa hara iiravai. Ivo Isarairaa gioonna

kiaapuuya tuduu iya puara sipisiipaiyauvaa ruputu kiada kiauyauvaa varada nnau tipumaiyauvunu siikairavai. Vaidiyya ruputinai putuaara aangeraivoono sa ngiari mmaapu ngaruuya ruputinai putuateeraivaara iya nnau tipumaiyauvunu kiauyauvaa siikairavai. Aangeraivo kiauvaa too pikioo varaigiataa kuaiveeraivaara siikairavai.

²⁹ Isarairaa gionna kiaapuuya Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara nnoori sorovuaravaa nnutuuvo Kookee Nnoorivee tuu nnooriivaa Anutuugo tuduu vioo sai ngioo sauduu sasakinno kumina mmatavai vauduu ivaugiataa sainai vida tara kieeravai. Vida tara kioodoo rikiada Iyiipaiya iya vata rada nnuuya ivau nnida varuduu rikioo nnooriivo kava ngioo iya ruputu taika kioodoo putiravai.

³⁰ Isarairaa gionna kiaapuuya Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara Anutuugo tuu-vaugiataama ngiari nnammutuaiya varuu yoosinna Yerikoo sikau vagiaamunnaivaa ututu nuaida varududuu yaaku sai suaivai karasaidiri taara suaivaitana taika kioodoo rikioo Anutuugo mmataama kioo suaivau sikau vagiaamunnaivo ari mmaara havarato too mumunu utu raubiriima kieeravai. ³¹ Tauraa sabi nuaira gionnaivaa nnutuuvo Rahaapo Yerikoo variravai. Hama vagiaamunnaivo tavaratoo suaivaki Isarairaa vaidi-ivaitana numa hataumakidiri dida ivaki varuuya taaree kiasa uduu Rahaapo Anutuugaara kutaavaivee tioo ivaitanaara yaata utuoo vita hatauma kieeravai. Hatauma kioovaara vagiaamunnaivo tavaratoo suaivaki Isarairaiya ivakinnaa gionna kiaapu Anutuugaa kuaivaa rikiadaata yaatarooya ruputu taika kiada Rahaapaa hama ruputiravai.

³² Gionna kiaapu vooya Anutuugaara kutaavaivee tuuya uu aataruuyauvaara ngii giaa ngii minaree kiasa na dataama ngii giaa ngii mi taikaanarannee? Hama na suai ngii giaa ngii minaravootainoo. Vaidi vooya nnutuuyauvo Gitioono Baraako Samasoono Yepataava Davuitiiva Samueeroovainnaata forofetaiyaatama uu aataruuyauvaara ngii giaa ngii minaraiyauvo vai kiaikio hama suai ngii giaa ngii minaravootainoo. ³³ Iya Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara iyakidiri vaidi vooyaano vo mmata vooyauvunu variyaiya rapidada yaatara kieeravai. Iyakidiri vaidi vooyaano vo mmata vooyauvunu variyaiya yamaa kua yamaa kua iyaatama tida iyara tuqinnama haitatuuda Anutuugo kua kiasa teerama kioo kuaiyauvaa kaanaiyauvaa vareeravai. Iyakidiri vaidi vooyaano fai mmararaa raiyoonaiya vuutaivaki duduu hama iya gutu nneeravai. ³⁴ Iyakidiri vaidi vooyaano ikiaiyyauvo pinaama hauru teeraiyauvaa rasuuma kieeravai. Ngiari nnammutuaiya iyakidiri vaidi vooya ruputuaaree kiasa iidada fanniima kioodoo kati yoketaama viravai. Muaraagama varuu vooyaano nnaagiai yaagueeqama variravai. Vooyaano rapuu suaivaki yaagueeqama rapidada ngiari voopinnaiya yaatareeravai. ³⁵ Gionna vooyaano Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara ngiari nnaakaraiya putuduu rikioo Anutuugo tuduu kava diiteeravai.

Ngiari nnammutuaiya iyakidiri vooya vitada maisa mmooriivaa iya mmida tunoo: Ngia Anutuugaa aataruuvaa pikikiai fai ta ngii tikiyai rikiada sabi kati ngiengie yaata utuaivaugiataama kuaaravaivee, tuuvaara ooqoo tuduu rikiada maisa mmooriivaa iya mmududuu putiravai. Fai yapooma kava diitada yoketaama variaaraivaara iya yaata utida itaama putiravai. ³⁶ Ngiari nnammutuaiyaano vooya ruputida iya ripida iyara nniki rakaida puruuka tida vooya yuku yaakuuyauvunu yeena rau kiada oovi nnauvaki yapeeravai. ³⁷ Ngiari nnammutuaiyaano sikauyauvaa habati kiada vooya ruputida soonnaadiri vooya tammaa hatokada paipa avaikaraivaadiri vooya rutaka kioodoo putiravai. Vooyaano puara sipisiipaiyauvaa nnabaiyauvaatama puara memeeyauvaa nnabaiyauvaatama uyu kiada nuaida varida mmanna haipuya varuduu ngiari nnammutuaiya mmamma mmuaararovaara iya mmida maisamaisa mmooriyauvaa iya mmiravai. ³⁸ Iya hama vaidiaatau mmanna mmata gaangaiyauvunuaata taapiiyauvunuaatama nuaida varida oonauyauvakiataa soopaiyauvakiataa hara

kiada variravai. Iya itaama varida fai yapooma Anutuuqaa tasipama yoketaama variaaraivaara yaata utida hama koonnama varuuya tasipama mmuaavau variravai.

³⁹ Ii mmuakiaa gioonna kiaapu iya Anutuuqaara yaagueeqama kutaavaivee tuuvaara ivo iyara inna yoketauvo kooyaa vairavai. Itaama ivo kooyaa vauduaata Anutuuqo gioonna kiaapuuya vita yoketaivau yapaanaraivaara ivo kua kiaa teerama kioo kua kaanaivaa hama iya teeda rikiada vareeravai. ⁴⁰ Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Ta nnaagiai variaunnaiya Anutuuqo tiiyara yaata utuoo yaatareera aataruuvaa teerama kieeravai. Ii aataru ivo tiiyara teerama kioovau iyaata teetama mmuaavau-giataama nnaasu yoketaa tuanaaya variateeraivaara Anutuuqo tiiniaatama yaatareera aataruuvaa teerama kieeravai.

12

Ta Yisuu Kirisiinna teeda nnaasu vaid innara kutaavaivee kiaaravee

¹ Ii kaayau gioonna kiaapu Anutuuqaara kutaavaivee tuu iya vaa putuduu iya uu aataruuyauvo aanna tiisiaata vaikiyai ta iyauvunugiataama Anutuuqaara kutaavaivee kiaunna aataruuvo kooyaa vainoo. Ivaara nnikiyai tete iira aataru mmuakiaiyauvo Anutuuqaa aataruuvaa uudarairaiyauvaa kagaari kiada mminnamminnaa maisaiyauvo ti puaisa utiraiyauvaa pikiaaravai. Vaidiyya yaagueeqama seenada vida ngiari yaatara ngiari yaatara kiaaree kiaa iikiaaneema Anutuuqo ari aataru kooyaa tiini teerama kioo yapa kiaivau nnikiyai ta ivau yaagueeqama nookiaaravee. ² Nnikiai Yisuunna nnaasu teeda vaid variaaravee. Ivo ta yoketaama variraivaa oyai nakaaravovee. Ta tauraa innara kutaavaivee kiaa kiada mmannammanna varia rada vidada innara kutaavaivee nnaasu kiaaravee. Yisuuva fai yapooma ari konna tasipama sirigainno yoketaama varinaraivaara yaata utuoo yatari sagaivau ari mmamma nniitaraanaraivaara hama ooqoo tiravai. Ivo ivau vainno mmamma maisainaraivaara hama yaata utirainno inna aikioovaivee tiravai. Ivaara aanna makee ivo Anutuuqo varira mmaataivaa yaaku yaadudainningiaa nnoonnavai hara kioo varinoo.

³ Gioonna kiaapu mminnamminnaa maisa suvuairaiya Yisuunnara nnannatooduu mmoori maisaivaa uudu rikioo ivo yaagueeqama varuuvaara yaata utida rikiaatee. Ivaara sa ngia muaraagakiatee. Ivaara sa ngii pirisakiaivee. Ivo yaagueeqama varuuvaara yaata utida yaagueeqakiatee. ⁴ Ngiingii aakiaiyauvaki ngia mminnamminnaa maisaiyauvaara yaagueeqama ooqoo tida varida iikiaavai. Ngia itaama iikiaivaara koonnama variaya ngii ruputida mmamma mmuaararavaa ngii mmikiyai Yisuunna roosiima hama ngii kiauvo tiikiyai hama ngia putuaavai. ⁵ Anutuuqo ngiiyara ni naunna maapuyavee kiaa kioo ngia yaagueeqama variateera kua yoketaivaa ngii giaa ngii muuyauvaa vaa ngia taunnuuda kianne? Ivo tunoo:

Ni maapu-o, na Udaangaivoono
a safuuma varianeeraivaara
mmuaararavaa i mmiauvaara
tuqinnama yaata utuee rikiaanee.
Maisa aataruuvaa iivoora
na i ooqoo tinai rikiee
sa pinaama yaata utino
i ausaivo mmuaararakiaivee.

⁶ Na Udaangaivo ngiiyara mmuduuya riraiya
ngia safuuma variateeraivaara
na mmuaararavaa ngii mmiauvai.
Na Udaangaivo ni gioonna kiaapuuyara
ni naunna maapuyavee kiauya
safuuma variateeraivaara
na mmuaararavaa ngii miauvaivee, tiravai.

⁷ Anutuugo mmuaararavaa ngii minai rikiadaata mmannammanna yaagueeqama variatee. Anutuugo ngii taikiai ngia inna raunna mmaapuya variaivaara ivo itaama ngii iivai. Dee nnaakaraya ngiari kookiaiya iya tuqinnama variateeraivaara hama mmamma nniitareeraivaa iya mmiaannee? Mo mmuakiaaya ngiari nnaakaraiya tuqinnama variateeraivaara mmamma nniitareeraivaa iya mmiaavai. ⁸ Anutuugo ari raunna mmaapu mmuakiaaya itaama tuqinnaivaa roosiima ivo mmuaararavaa hama ngii mitiri. Ngia hama inna raunna mmaapuya variaatiri. Ivo ngii taikiai ngia yapa nnaakaraya variaatirivee. ⁹ Na kua voovaata tinai rikiaatee. Vaa ta ti kookiai yara rikiaunnvai. Ta maisama variaannaduu iya mmamma nniitaroovaa ti mmuduu ta safuuma variaannaivaara iya nnutuuyauvaa ngiau aapu yapeeravai. Itaama variaivaara inna yoketaavai. Ti Napoova Anutuugo ti mmannasaiyauvaara haitatuuraivoono mmuaararavaa ti mminai rikiada ta ivaara arinaima rikiada inna mmemmaana kuaaravo inna pinaama yoketaavai. Fai ta itaama iida yoketaama vari-aaravai. ¹⁰ Ti kookiaiya ta kiisaya variaanna suaivaki ta tuqinnama variateeraivaara ngiari yaata utiraivaugiataama mmamma nniitareeraivaa ti mmiravai. Anutuugo yoketaa tuanaavai varineema teeta yoketaa tuanaaya variaarivaara ivo tiyara yaata utuoo mmuaararavaa ti mmivai. ¹¹ Ivo mmuaararavaa ti mmii suaivaki ta riki-aunnano ti maisavai. Hama ta sirigakiaunnvai. Nnaagiai ivo mmuaararavaa ti mmiivaara arinaima rikiada safuuma ta variaunnaiya ta irisai ausa nuufaivaa varada safuuma variaunnvai.

Tuqinnama varida haitatuukiatee

¹² Itaama vaino rikioo Anutuugaa mmoori aataruuvaara ngii yaakuuyauvo hama yaagueeqaatainai rikiada inna aikioo mmuyai mmata kiada yaagueeqama kiada mmoori varaatee. Mo ngii yukuuyauvo maisainai sa ivaara yaata utuatee. Yaagueeqama diatee. ¹³ Safu aataruuyauvunu nuaida variatee. Ngii yukuuyauvaa raa tukagiaama kikio vainno eeyaara maisaivoora tida yaagueeqama raa rada nuaikio yoketainaravai.

¹⁴ Ngia mmuakiaa gioonna kiaapuuya ausa nuufaivaa tasipama variaarivaara mmannammanna iikiatee. Yoketaa tuanaaya variaarivaara mmannammanna iikiatee. Gioonna kiaapu voovoona hama yoketaa tuanaavai variivoona hama Udaanga Anutuugaa taanaravai. ¹⁵ Anutuugo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivaa ngiikidiri gioonna kiaapu voovoona mmooka hanigia mminarainnoo kiaa ivaara tuqinnama haitatuukiatee. Yatari kagia irraivo kapikaravaa roosiima ngiikidiri gioonna kiaapu voovai aakiaivo kapikarano kaayau gioonna kiaapuuya iinai koonnama varivoora tuqinnama innara haitatuukiatee. ¹⁶ Ngiikidiri gioonna kiaapu voovoona nnaaruaa vaidi Isaunna roosiima sabi heera aataruuvaa iinno Anutuugaa aataruuvaara inna pirisaivoora tuqinnama haitatuukiatee. Isauvaano ari koonna mminnaa mmuakiaayauvai varaatauvaa ivo ivaadiri ari kataivaasidiri yeennaivaa yookaama kioo nneeravai. ¹⁷ Vaa ngia rikiaavai. Nnaagiai ari koova kua yoketaivaa innara tinaravaa varaanaree kiaa rikiooduu ari koova innara ooqoo tiravai. Vaa ariinoo uu aataruuvoono inna atuu rummua kioodoo hama ivo ivaa kava varaanara aataruuvootairavai. Ivo kava ivaa varaanarivaara pinaama ratoo varioo aataruuvaa buainnonno tooduu hameetairavai.

¹⁸ Nnaaru Anutuugo Isarairaa gioonna kiaapuuyaata kua tuu suaivaki iya taapiivaa nnutuuvo Sinai viravai. Ii taapi ivaa vaidiia teeda ivau utiravai. Aanna hama ngia iya roosiima mminnaa voovai aikiooma utuaaravo vaivaki kuaavai. Iya iki-avo pinaama hauru tooduu nama pinaivo rummua apu kioodoo upisuuduu yuunna pinaivo utuuvaki vida teeravai. Hama ngia ivaa roosiivaki kuaavai. ¹⁹ Sinai taapi-ivaudiri nooma akuaivo vuduu kua voovai tuduu gioonna kiaapu ivaki varuuya ivaa rikiada pinaama yaata utida yaagueeqama Musinna tunoo: Itaama ta kava vo kua vooyauvaata hama ti rikiaatainoo, tiravai. ²⁰ Iya rikioo kuaivaara iya ausaiyauvo

pinaama mmuaararoovaara itaa kua tiravai. Vaa tauraa Anutuugo iya tunoo: Fai gionna kiaapu voovoononnee vara puara voovoono aa taapi aavau nninai rikiada ngia sikauyauvaa habati kiada inna rupertio putuaivee, tuuvaara iya itaa kua tiravai. ²¹ Iya ivau dida too mminnaiyauvo ari vookaraama maisama vauvaara Musiivaano tunoo: Kaayau ni aatuukio ni biribiriinoo, tiravai.

²² Ngia hama itau taapiivaura viraida ngia taapi voovai nnutuuvo Sioona Anutuugo tupatupaa variraivaki ngiaavaivee. Ii yoosinna ivo Yerusareema roosiima ngiau aapu vaivaki kaayakaayau aangeraiya sirigaida varida iikiaavai. ²³ Anutuugo tauraa ni naunna maapuyavee tiraiya nnutuuyauvaa ngiau aapu fafaara raa kiooduu vauya nuunama varida iikiaiysi ngiaavaivee. Ngia Anutuugo mmuakiaa gionna kiaapuuya kua pinaana yapeeraivaasi nnida innasi ngiayi mmannasaiyauvo ngiau aapu yoketaama variayasi ngiaavaivee. ²⁴ Yisuuva karaasa kua yeena rau kioovaa iima kioo gionna kiaapuuyara tammaana diraivaasi ngia ngiaavaivee. Aveeraa kiauvoono mmataivaudiri vainno maisa aataruuvaa kooyaa yapoovaa Yisuunna kiauvoono yoketaa aataruuvaa uuvoono Aveeraa kiauvaava yaataraivai. Ngia Yisuunnasi ngiaavaivee.

²⁵ Anutuugo ngiita kua tinai rikiada ngia hama inna kuaivaa rikieerama kiada ooqoo tivoora tuqinnama haitatuukiatee. Nnaaru Musiiva mmatayaa varuu suaivaki Anutuugo inna kiaa mmuu kuaivaa gionna kiaapuuya kiaa mmuduu rikiada mmanna kuavaivee kiaa kiada ooqoo tuuvaara hama iya irisai maisaivaara fanniiravai. Vaa vareeravai. Itaama vauvaara Anutuugo ngiau aapuuvaki variivoono tiita kua tiivaa mo fai ta mmooka hanigia mmikio fai ivo irisai maisaivaa ti mminaraivaara ta dataama fanniikiaarannee? Fai varaaravai. ²⁶ Nnaaru Anutuugo kua tuduu rikioo mmataivo korokooravai. Aanna makee vai suaivaara ivo kua kiaa teerama kioo kuaivaa tunoo: Fai na kava tino hama mmataivo nnaasu korokoroonaravai. Fai ngiauvootama korokoroonaravaivee, tiravai. ²⁷ Ivo tunoo: Fai na kava tinaravee, tuu kua oyaivo ataama vainoo. Vaa ivo nnaaru iima kioo mminnaiyauvaara fai tino rikioo iyauvo korokorooda taika kiaravai. Taika kikio Anutuugo gionna kiaapuuyara diraivo hama korokoroora tupatupaa yaagueeqama nnaasu vainaravai.

²⁸ Ivaara Anutuugo gionna kiaapuuyara diraivo hama yopeema korokorooraivaa ta varaunnaivaara nnikiai ta Anutuugaara kua yoketaivaa kiaravee. Nnikiai ta inna mmemmaana vida innara ti nnoonnavavee kiaa kiada titi ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiaaravee. ²⁹ Ikiavo mmuakiaa mminnaiyauvaa too too taa taika kiaivaa roosiima Anutuugo variivaara nnikiai ta itaama titi ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiaaravee.

13

Ta titi seenaiyara mmuduuya ruaunnaivaara Anutuugaa yoketainoo

¹ Ngia ausa hanigieeraiya ngiingiiyara ngiingiiyara ti seenayavee tida mmuduuya rida nnaasu variatee. ² Ngiani voopinnaa tuanaa hama ngia teeraiya ngiisi nnikiai nnau yeenna mmaataivaa iya mmira aataruuvaa sa pikiaatee. Gionna kiaapu vooyaano ngiari voopinnaa vooya nnau yeenna mmaataiyauvaa iya mmi kiada iyara mmanna vaidiyavee kiaa kumimakairavai. Mo itaama uu vaidi vooya inna Anutuugaa aangerayavee. ³ Ngii seena vaa ausa hanigieeraiya oovi nnauvaki variayara sa iyara taunnuatee. Ngia iya varaaneema mmuaararavaa varaivaara sa iyara taunnuatee. Vaidi vooya ngii seenaiya mmamma mmuaararavaa mmiaiayara sa taunnuatee. Ngia iya varaaneema mmamma nniitareeravaa varaivaara sa iyara taunnuatee.

⁴ Nnaata vaati vareera aataruuvo inna yoketaa aataruvai vaivaara mmuakiaaya ivaara inna yoketaa aataruuvavee kiatee. Itaama vaivaara vaatiivo sa sabi nuaino

nnaataivo sa sabi nookiaivee. Sabi mmuara heera aataruuvaa iikiaiyaatama mmuaki-aaya sabi nuairaiyaatama fai Anutuuoqo kua pinaivakidiri iya yaparainno irisai maisaiyauvaa safuuma iya mminaravai.

⁵ Ngiisi vai mminnaiyauvaara inna aikiooyauvaivee kiaa kiada tirooma variatee. Sa varida sikaura mmuduuya ruatee. Vaa tauraa Anutuuoqo tunoo: Fai hama na mmooka hanigia ngii miee ngii pikiaanaravaivee, tuuvaara itaama variatee. ⁶ Ivaara nnikiai Anutuuoqaa kua fafaaraivaki vai kua voovaara ta mmuaavai mmuaavai yaagueeqama ataa kua kiaara:

Udaangaivoono ni tasipama varioo ni tuqinnaivai.

Hama na aatuunaravai.

Mo gioonna kiaapuuya

dee aataru maisavai ni iikiaarannee?

Hameetavee. Ta itaa kua kiaaravai.

⁷ Tauraa ngii haitatuuraiya Anutuuoqaa mmayaayaivaa ngii giaa ngii muuyara yaata utuatee. Iya variraivaaraata iya putiraivaaraatama yaata utida iya Anutuuoqaa kutaavaivee kiaa kiada uunaquuneema iikiatee. ⁸ Yisuu Kirisiiva mmuaakaraivai heena variivo aanna makee varioo fai yapooma tupatupaa itaavai nnaasu varinaravai.

⁹ Ari vookara ari vookarai kuaiyauvo ngiisi nninai rikiada sa iyauvaa rikiada puaisa utida Anutuuoqaa aataru safuuvaa pikiaatee. Anutuuoqo kati tiyara yoketaama yaata utiivaara ta aikiooma rikiada teeda yaagueeqama utuaunnaivaudiri ta yoketaama safuuma variaunnava. Iya yeenna vooyauvaara sa nnaatee kiaa kiada vooyauvai nnaatee tuu kuaivoono hama yopeema ti safuunaravai. Gioonna kiaapu vooya iya itaa kua kiaa aataruuyauvaa iida hama itaa kua kiaivaudiri safuuma yoketaama variaavai.

¹⁰ Ta ausa hanigieeraiya ti mmaraa puara hudeera yeena tapiivo vaikiai ta ivakidiri nnaunnava. Yutayaiya seera nnauvaki Anutuuoqaa kati puara hudeera vaidiia hama yopeema ii yeena tapi ivakidiri nnaavai. ¹¹ Anutuuoqaa kati puara hudeera kieetaivoono puaraiyauvaa kiauuaa varoo nnau pinaa aakiaivaki vo ataa yoketaa tuanaa voovaki vioo mminnamminnaa maisaiyauvaara ivaki siikairavai. Puara kaanaiyauvaa iya varada vagiaamunna mmaanai ikiayaa mmuturu kiada hama nneeravai. ¹² Itaama vauvaara Yisuuva vagiaamunna mmaanai putiravai. Inna kiauvoono gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaiveeraivaara ivo vagiaamunna mmaanai putiravai. ¹³ Ivaara nnikiai ivo vagiaamunna mmaanai vioo mmamma maisauvaa varoovaara ta innasi vida ivo varoneema teeta varaaravai. ¹⁴ Aa ta variaunna mmata aavau hama tupatupaa varira yoosinnaivoonoo. Tupatupaa variaara yoosinnaivo yapooma vainaraivaara ta buaida variaunnao. Ivaara ivo mmamma maisauvaa varoneema teeta varaaravai. ¹⁵ Itaama vainai Yisuuva tiyara putuuvaara nnikiai nnaaru kati Anutuuoqaa puara hudoovaa roosiima ta Anutuuoqaa makemakee kua yoketaivaa tida variaaravee. Ta itaama iida varida Yisuunna nnutuuvaa ngiau aapu yapa kiada innara gioonna kiaapuuya kiaa mmiaaravee. ¹⁶ Mmooi yoketaivaa gioonna kiaapuuyara iida ngiisi vai mminnaiyauvaa duuyama iya mmira aataruuvaitanaara sa taunnuatee. Kati Anutuuoqaa puara huda mmira aataruuvaa roosiima ii aataru ivaitana Anutuuoqaani iikiaavo ivo yoketainoo.

¹⁷ Ngii kieetaiya avaiyauvaa rikiada iya mmemmaana vida iikiatee. Fai yapooma iya ngiari mmooiiyauvaara Anutuuoqaa kiaa mmiaaraivaara iya mmannammanna ngii vaidi kaanaiyara haitatuuda nnaasu variaaravai. Mo fai ngia iya avaiyauvaa rikiada iikio fai iya ausaiyauvo yoketaivai ngiari mmooiiyauvaa aikiooma iida varida hama ausa mmuaarareera tasipama iikiaaravai. Ivaara iya avaiyauvaa rikiada iikiatee. Mo fai ngia hama itaama iikiai fai iya ausa mmuaarareera tasipama varikiai hama ngia yoketaama variaaravai.

¹⁸ Tiyara makemakee yaaku varada variatee. Vaa ta rikiaunnava. Ti aakiai yauvaki ta rikiaunnano ti varira yauvo Anutuuoqaa avuuvau aikiooma vaivai. Mmannam-

manua yoketaama safuuma varira aataruuvaura ti variatainoo. ¹⁹ Na akiairaama kava vara ranee ngiisi kuanaraivaara Anutuuqaata kua tida yaaku varaatee. Na yaagueeqama ngiita itaa kua kiaunoo.

Yaaku vareera kuavai

²⁰ Anutuuqo ausa nuufa mmira oyai nakaaraivo ngii tuqinnaiveeraivaara na yaaku varaunoo. Ivo ti Udaanga Yisuu Kirisiinna tuduu putuuvakidiri diiteeravai. Yisuuva putuuvaura ivo puara sipisiipaiyauvaara haitatuura nnoonnaivaa roosiima tiyara haitatuunoo varinoo. Nnaaru Anutuuqo kua yeena rau kioo kuaivo tupatupaa vairavava kaanaivo Yisuuva putuduu inna kiauvo tiiravai. ²¹ Ngia Anutuuqo yaata utiivau-giataama varida iikiateeraivaara ivo mmuakiaa yaagueeqama varira aataruuyauvaa ngii minai iikiaraivaara na yaaku varaunoo. Ivo Yisuu Kirisiinna yaagueeqaivaadiri inna iikiatano ti aakiaiyauvaki yoketaa aataruuvava iinaraivaara na yaaku varaunoo. Yisuu Kirisiinna nnutuuvo ngiau aapu tupatupaa itavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

Nnaagiai kuavai

²² Ni seenayaso, na yaagueeqama ngii giaa ngii miee kiaunoo. Ngia yaagueeqama variateeraivaara ii na yoketaama ngii giaa ngii miao kua iyauvaa tirooma varida tuqinnama rikiaatee. Na paanna kuavai aa yanaa aavaki fafaara kiauvaara tirooma varida tuqinnama rikiaatee. ²³ Rikiaatee. Ti seena vadi Timotiiva ovi nnauvakidiri vaa pikioo kati viravai. Fai ivo akiairaama niisi nninai na innaata sunee ngiisi viee ngii taanaravai.

²⁴ Ngii kieetaiyaraatama Anutuuqaa gioonna kiaapu mmuakiaayaraatama ta yaata utida boo kiaunoo. Ivaara iya kuaa mmiatee. Ti seena mmata Itariaa ivau variaya ngiiyara yaata utida boo kiaavai.

²⁵ Anutuuqo kati gioonna kiaapuuyara yaata utira yoketaivo ngii tasipama vakiaivee.

Yakoopoono aa kua aavaa fafaara reeravai

Anutuuqaa gioonna kiaapuuya mmuakiaa mmatavau vida raubiriima kiooyani Yakoopoono fafaara reeravai. Ausa hanigieera gioonna kiaapu safu tuanaaya yoketaama yaata utida mmooriyauvaa iida variateera kuaiyauvaa Yakoopo iyani reeravai. Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tida innara mmoori iikiaiyouvo inna yoketaa aataruuvaivee tuuvaara Yakoopo fafaara reeravaivee.

¹ Na Yakoopoono Anutuuqaa mmooriivaata Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaatama vareera vaidivoono aa yanaa aavaa fafaara raunoo. Ngia Isarairaa yaaku-uwaitana yukukidiri taaravaitana oyaiyakidiri diitooya vo yoosinna vo yoosinna mmuakiaayauvaki vida raubiriida variayara na ngiiyara yaata utuee boo kiaunoo.

Inno teeraivo tiisi nninai ta yaagueeqama variaaravee

² Ni seenayaso, ari vookara ari vookarai iinno teeraiyouvo ngiisi nninaraivaara pinaama sirigakiatee. ³ Vaa ngia taavai. Yisuunnara ngia kutaavaivee kiaivaara iinno teeraiyouvo ngiisi nninainnaata fai ngia mmannammannama kiada yaagueeqama variaaravai. Vaa ngia ii aataru ivaa arinaima teeda rikiaivaara pinaama sirigakiatee. ⁴ Ngia Anutuuqaa aataruuvaava iidada koovayaida variateeraivaara mmannammanna yaagueeqama nnaasu varia rada vida sidommidooma kiatee. Ngia itaama varidada fai Anutuuqaa yaagueeqa voovaara hama buaakiaaravai. ⁵ Fai ngiikidiri gioonna kiaapu voovoono ari varinara aataruuvaara kumimakainno tinni yoketaivaara Anutuuqaa kua tioo yaparakiaivee. Anutuuqo mmuakiaa gioonna kiaapuuya mminnaiyauvaa kati mmioo hama iyara maisa kua tiivoono fai tinni yoketaivaa inna mminnaravai. ⁶ Ivo yaaku varai suaivaki yaaku varoo varioo Anutuuqaa kutaavaivee kiaivee. Sa ivo taara yaata utuaivee. Ivo itaama iivo inna ataama vaivai. Gioonna kiaapu voovoono taara yaata utiivoono nnoori pinaivaa yuunnaivo utikio koroko-roovaa roosiivai. ⁷ Itaama taara yaata utii gioonna kiaapuvo Udaanga Anutuuqaa yaparai mminnaivaara sa yaata utuoo kiaivee: Na varaanaravaivee, kiaivee. Fai hama varaanaravai. ⁸ Itaama iivoono ari varinara aataru mmuakiaayauvaara iikiaunnee pikiaunnee? kua kioo taara yaata utuoo kumimakainno varivai.

Yakoopo mmanna haipuuvaaraata hoona suvuairavaaraatama tiravai

⁹ Mmanna haipu vaidiivo ausa hanigioo yoketaama variivaa Anutuuqo inna vitoo aruoo yapano rikioo sirigakiaivee. ¹⁰ Hoona suvuai vaidiivo ausa hanigiaivaa Anutuuqo inna vitoo aduoo yapano rikioo ivoota sirigakiaivee. Fai ivo ikiauvaa pairaivo too aasannainno tasisieenno tuoo kuaineema fai taikaanaravai. Ivaara Anutuuqo inna aduoo yapaivaara sirigakiaivee. ¹¹ Suaivo ngioo tammaivaudiri ikiauvaki yaagueeqama taikio rikioo ikiauvo aasannaikio pairaivo tasisieenno mmataivaki tuoo vioo maisaivai. Itaama vaineema hoona suvuai vaidiivo ari mmooriyauvaara yaata utuoo iinnonno fai suai voovai nnino taikaanaravai.

Mmoori maisaivo gioonna kiaapuuya iinno taanara nniivai

¹² Vaidi voovaasi iinno teeraivo nnikio rikioonnaata mmannammanna yaagueeqama variivaara Anutuuqo innara yoketaivoo. Ivo iinno teeraivaa yaatara kino rikioo Anutuuqo irisai tupatupaa variraivaa inna mminnaravai. Irisai tupatupaa variraivaa mmuakiaa gioonna kiaapu innara mmuduuya riraiya mminnaravaa Anutuuqo vaa kua kua teerama kiaivai. ¹³ Iinno teeraivo vaidi voovaasi nnino too sa ataa kua kiaivee: Aa iinno teera avo Anutuuqaasidiri nniivaivee, kiaivee. Hama yopeema maisa aataruuvo Anutuuqaa iinno taanaravai. Anutuuqo ariinoo hama gioonna kiaapu

voovai iinno taanaravai. Ivaara sa itaa kua kiaivee. ¹⁴ Gioonna kiaapu voovaaki iinno teeraivo inna iinno taanara nnikio rikioo ari aakiaivaki inna varaatai aataru maisaivo inna iinno taanara nniivaa inna iikiata iikiatainono too fai kaanaivo vainaravai. ¹⁵ Gioonna voovono nnaakaraivaa sunnaineema gioonna kiaapu voovai inna varaatai aataru maisaivo innaki vainoo. Vakia roo vioo vioo pinaavai vaino too gioonnaivo nnaakaraivaa mmataivaa roosiima ivo mminnamminnaa maisaivaa varaanaravai. Varano nnaakaraivo yokeevaa roosiima mminnamminnaa maisaivo pinaavai vaino too fai putinaravai.

¹⁶ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, sa ii tauraa na kiau kua ivaara yaata utida koonnama rikiaatee. ¹⁷ Anutuugo mmuakiaa mminnaa ngiau aapu mmeekia teeraiyauvaa uuvoono tikio mmuakiaa aataru yoketa yoketaiyauvo kati ngiau aapu innasidiri tiisi tiivai. Ivo hama hanigioo ari vookaraama varivai. Ivo ari variivaungiaa varivai. Suaivo hanigiaikio ti mmannammannaivo hanigiaineema hama Anutuugo itaivai. ¹⁸ Ivo ari yaata utiivaugiataama iinno ari kua kutaivaa ti kiaa ti mmioo ti ausaiyauvaa hanigiaikiai ta hanigiada inna raunna mmaapuya variaunnava. Ta mmuakiaa mminnaiyauvaa ivo iima kiouyauvaa yaatarada tauraa variaaraivaara ivo itaama iivai.

Anutuugaa kuaivaa rikiada iikiatee

¹⁹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, aa na tinara kua aavaara yaata utuatee. Ngia mmuakiaaya ngii seenaiya kiai kuaivaa rikiada yaata tu kiada vakiaatee. Sa akiairaama gioonna kiaapuuyaata kuaivaa kiatee. Sa makee tinai buaaru kiatee. ²⁰ Vaidi voovono buaaru nnaasu kiaivo hama Anutuugo yaata utiivaugiataama safu tuanaavai varivai. ²¹ Itaama vainai teeda mmuakiaa maisamaisai aataruuyauvaa ngia iikiyaiyauvaa pikiaatee. Ngia aduoo tirooma varida Anutuugo ari kuaivaa ngii aakiyaiyauvaki yapa kaiyaiyauvaara tuqinnama rikiada puaisa utuatee. Fai ngia itaama iikio Anutuugo aikiooma ngii vitoo yoketaivau yapaanaravai.

²² Sa Anutuugaa kuaivaa mmanna yaataivaadiri rikiada pikiaatee. Tuqinnama rikiada varada iikiatee. Ngia mmanna yaataivaadiri rikiaiya ngiingiiyara unnakua kiaa kiada iikiaavai. ²³ Gioonna kiaapu voovono Anutuugaa kuaivaa mmanna yaataivaadiri nnaasu rikioo hama ivaa iivoono vaidiivo pinumaivaki ari viri nnikiivaa taivaa roosiivai. ²⁴ Ivo pinumaivakidiri ari mmannammannaivaa too pikioo vioo makee tikio ivaara taunnu kiaivai. ²⁵ Gioonna kiaapu voovono Anutuugaa kua safuuma vaira aataruuvaa tuqinnama too rikioo iikio too Anutuugo mminnamminnaa maisaivakidiri inna vitoo yoketaivau yapa kaiikio kati mmamma dummukiara yoketaama varivai. Itaama variivoono hama Anutuugaa kuaivaa mmanna yaataivaadiri rikioo taunnirama kioo mmannammanna ivaa rikioo iinono Anutuugo too inna tasipama varino fai ivo yoketaama mmooriivaa varaanaravai.

²⁶ Gioonna kiaapu voovono ariiyara yaata utuoo tinoo: Na vaidi yoketaa Anutuugaa kuaivaa rikiee iikiauvaivee, tiivo hama ari avaivaa tuqinnama haitatuurainno ivo ariiyara unnakua kiaa mannaka tiivai. Ivo Anutuugaara iira aataruuvaa iinnonno kuminayaa iivai. ²⁷ Anutuugaara iira aataruuvaa gioonna kiaapuuya iikiaivaa ti Napoova Anutuugo too tinoo: Inna aikioo yoketaa aataru tuanaavai. Hama koonnama vainoo, tii aataruuvo ataama vainoo. Gioonna kiaapu voovono viina nnaakaraiyaraata muaada gioonnaiyaraatama tuqinnama haitatuunno iya mmuaararavaa ivootama varoonno mmatayaa diaa aataru maisamaisai aataruuyauvaa mmooka hanigia mmiivai.

2

Mmuakiaa gioonna kiaapuuyara yoketaayavee nnaasu kiatee

¹ Ni seenayaso, ti Udaanga Yisuu Kirisiinna oyai ari vookaraivo vainoo. Ngia innara kutaavaivee tiraiya sa vo vaidivaara yoketaavee tida vo vaidivaara maisavee kiatee.

² Taara vaidivaitana ngii nuuna aakiaivaki ngiaaraivaara yaata utuatee. Vuaivo yaaku oopuyaa uyira mminnaa gooraivaadiri iima kiaivaa uyu kioo uyira raira yoketaiyauvaa rau kioo nniivai. Vuaivo mmanna haipu vaidivai maisai uyira rairaiyauvaa uyu rau varoo nniivai. ³ Fai ngia uyira raira yoketaiyauvaa rau varoo nnii vaidiivaara kua yoketaivaa kua kiada kiaara: Numa aa mmaata yoketaa aavau varianee, kua kiada mmanna haipu vaidiivaara kiaara: I diatainai oro ukuakuavau dianee. Vara i variatainai ngieera mmata ivau varianee, kua kiada ⁴ ngia ngiingiiyara koonnama yaata utida vooya aruoo yapada vooya aduoo yapaivaara itaa kua kiaravai. Ngia itaama koonnama yaata utida kua pinaivaara dira vaidiia maisama yaata utida iikiaiya roosiima ngiingii seenaiyara itaa kua kiaravai.

⁵ Ni seena na ngiyyara mmuduuya ruauyaso, rikiaatee. Anutuuoqoono gionna kiaapuuya innara mmuduuya ruaiyani ivo gionna kiaapuuyara diraivaki iya kuaaraivaara vaa kua kua teerama kieeravai. Gionna kiaapu vooyara aa mmata aavau variayaano iyara kuaano: Mmanna haipuyavee, kiaiya mo Anutuuoqo iya ivaki kuaaraivaara mmataama kiaivainnee? Iyaatama kuaaraivaara ivo mmataama kiaivai. ⁶ Mo Ngieenoo mmanna haipu gionna kiaapuuyara maisayavee kiaavai. Mo dee vaidiyaano mmoori maisaivaa ngii mida ngii utu raririida kua pinaivaara dira vaidiivaasi ngii yapaavainnee? Mo hoona suvuai vaidiiaano itaa kiaavai. ⁷ Ngia Yisuu Kirisiinnaniya variaavai. Mo iqiiyaano inna nnutuuvauudiri koonnama yaata utida unnakuavaa kiaavainnee? Iyaano itaa kua kiaavaivee.

⁸ Anutuuoqo gionna kiaapuuyara diraivaara kua mmaanna tuu voovai vainno tinoo: A aiyara tuqinnaannaneema ai seenaiyaraatama tuqinnee iyara mmuduuya ruanee, tii ivo inna Anutuuoqaa kua mmaanna yoketaavai vainoo. Ngia ii kua ivaa rikiaada iida fai ngia safuuma variaaravai. ⁹ Mo fai ngia hama ivaa rikiaada iida gionna kiaapu vooyara yoketaayavee tida vooyara maisayavee kua kiada fai ngia mminnamminnaa maisaivaa varaaravai. Varada mmaanna tuu kuaivaa hatoka kikio fai ivaara kua pinaivo ngiiki vainaravai. ¹⁰ Gionna kiaapu voovoono Anutuuoqaa mmaanna tuu kua vooyauvai aikiooma rikioo iinnonno mmuaavai nnaasu hatokoo mmuakiaavai hatokaivai. ¹¹ Anutuuoqo tunoo: A nnaata vaati varaannaikua sa mmuara heera aataruuvaa iikiane, tuuvoono vo kuavai tunoo: Sa gionna kiaapu voovai ruputino putuaivee, tiravai. Mo fai hama ngia mmuara heera aataruuvaa iiraida ngia ngii seenaiya ruputikiai putikiai fai ngia mmaanna tuu kuaivaa hatokaaravai. ¹² Anutuuoqaa mmayaaya yoketaa aataruuvoono vaidiia mminnamminnaa maisaiyauvo yeena roosiima iya rau kiaivaa hatoka kuaikiai iya kati mmamma dummukiara yoketaama kuaavai. Ii kua ivaara kua pinaivaa tira suaivaki Anutuuoqo gionna kiaapuuya yaparainaravai. Fai ivo ngii yaparainaraivaara yaata utida safuuma kua tida yoketaama varida iikiatee. ¹³ Vaidi voovoono hama ari seenaiyara boo tiivaa Anutuuoqo inna yaparainara suaivaki fai safuuma inna yaparainno hama innara boo tinaravai. Ivaara yaata utida safuuma variatee. Boo tira aataruuvoono Anutuuoqo ti yaparaira aataruuvaa yaataravai.

Anutuuoqaa kutaavee tiivoono yoketaivaa iivai

¹⁴ Ni seenayaso, vaidi voovoono tinoo: Vaa na Yisuunnara kutaavaivee kiaunoo, tiivoono mo fai hama ivo mmoori yoketaivaa iirama kino ivo itaa kua tiivaa kaanaivo vainaravainnee? Ai hameetavee. Kuminayaa vainoo. Ivo itaa kua tiivaudiri Anutuuoqo inna vitoo yoketaivau yapaanaravainnee? Ai hameetavee. ¹⁵ Ngii seena gionna kiaapu vaa ausa hanigiai voovoono hama uyira rairaiyauvootaikio hama inna yeennaataikio ¹⁶ ngiikidiri voovoono inna tinara: Ai uyira rairaiyauvaa uyu rau kiee totooka variee kaayauma yeennaiyauvaa nnaanee. Anutuuoqo i tasipama varinoo, kua kioo mo fai hama ivo yeennaiyauvaata uyira rairaiyauvaatama inna mmino fai inna kua itaa kua tiivaa kaanaivo vainarannee? Ai hameetavee. ¹⁷ Mmuakaraama gionna kiaapu voovoono Yisuunnara kutaavaivee tiivoono mo fai hama ivo inna kuaivaa rikioo iirama

kioo kati varino ivo tii kuaivaa hama kaanaivo vainaravaivee. Inna kuaivo vaidi putiravavaa roosiivaivee.

¹⁸ Gioonna kiaapu voovoono ari seenaivaa tinara: Eenoo Yisuunnara kutaavaivee kiannanoo. Mo neenoo mmoori yoketaivaa iikiaunoo, tinaraivaara fai na ivaara sai tinara: A hama mmoori yoketaivaa iirama kiese a dataama kiese Yisuunnara kutaavaivee kiannanee? Mo a kutaavaivee kiannaivaa kaanaivaa ni vitaakianee. Na mmoori yoketaivaa iikiauvaara na Yisuunnara kutaavaivee kiauvo kooyaa vainai fai a taanaravaivee, tinaravai. ¹⁹ Anutuugo ari mmuaavai variivaara a kutaavaivee kiannanoo. Inna kutaavai a kiannanoo. Mo mmagia maisaiyaata innara kutaavaivee kiaa kiada aatuuda biribiriikiaavai. ²⁰ A kumimakakuavee. Anutuugaara kutaavaivee kiaa kiese hama mmoori yoketaivaa iikiannaivo hama kaanaataivaa oyaivaa i rikiaatainnee? Inna aikioo, fai na ivaara i kiaa i mmimaravee. ²¹ Ti rubuungaa Aparahaamaara mo Anutuugo dataama kioo tunoo: Safuuma varira vaidivaivee, tiravainnee? Ivo ari mmaapu Isaakaa yeena tapiivo kiisama ngiaunnannuma vauvau ruputu kioo hudaanara uuvaara Anutuugo innara tunoo: Safuuma varira vaidivaivee, tiravai. Ivo itaama mmooriivaa uuvaara Anutuugo itaa kua tiravai. ²² Vaa a taannavai. Ari uu mmooriivoota Anutuugaara kutaavaivee tuuvootama mmuaavau vairavai. Ivo tauraa Anutuugaara kutaavaivee tuuvo ari mmaapuuvaa iinaree kiaa uuvauvadi kaanaivo vairavai. ²³ Anutuugaara kua fafaaraivo vainno tunoo: Aparahaamo Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara Anutuugo innara tunoo: Inna a safuuma varira vaidikuavee, tuu kuaivaa kaanaivo vairavai. Itaama vauvaara Anutuugo innara tunoo: Aparahaamo ni seena tuanaavaivee, tiravai. ²⁴ Ivaudiri vaa ngia taavai. Gioonna kiaapu voovoono Anutuugaara kutaavaivee kiaa kioo inna mmooriivaatama iivaara Anutuugo innara tinoo: Inna safuuma variraivovee, tiivai. Gioonna kiaapu voovoono Anutuugaara kutaavaivee kiaa kioo hama mmoori yoketaivaa iirama kioo kati variivaara hama Anutuugo innara safuuma variraivovee tiivai.

²⁵ Mmuaikaraama nnaaruaa gioonna voovai sabi nuaira aataruuvau nuauvaa nnu-tuuvo Rahaapo iiravai. Ivo Yosuaanna ngiaammuauya tuqinnoovaara Anutuugo innara tunoo: Safuuma varira gioonnavaivee, tiravai. Yutayaa vaidi Yosuaava ari ngiaammuauya titooduu tuuduu ngiari nnammutuaiya iya teevoora Rahaapo iya vitoo ari nnauvaki yapa kioo titaa kioodoo ari vo aataruudaa viravai. Itaama uuvaara Anutuugo innara tunoo: Safuuma varira gioonnavaivee, tiravai. ²⁶ Vaidiivo putiivaara yaata utuatee. Vaidi putiivaa kaanaivo vaa vioo kiaikio mmanna nnabavai vaivai. Itaama vaivaa roosiima vaidiivo Anutuugaara kutaavaivee kiaa kioo hama mmoori yoketaiyauvaa iirama kioo kati varikio inna kuaivo vaidi putiravavaa roosiivai.

3

Ta tuqinnama ti mmaakiriyaauvaara haitatuukiaaravai

¹ Ni seenayaso, ngia voovaitanaano nnaasu vitaira mmooriivaa iikiatee. Vaa ngia teeda rikiaavai. Ta Anutuugaara kuaivaa vitaira vaidiiva kua pinaivaa tira suaivaki fai Anutuugo yaagueeqama ti mmooriivaara ti yaparainaravai. Anutuugo ti yaparainarivoono ti seena ari vo mmoori vareeraiya yaparainarivaa fai yaatarainaravai. ² Ta mmuakiaaya kaayau suai koonnama variaunnava. Gioonna kiaapu voovoono hama ari avaivakidiri kuaivaa koonnama tiivo inna safuuma vari tuanaavai. Itaama variivoono fai ari varira mmuakiaavai haitatuuno yoketaavai vainaravai. ³ Ta puara hoosaiyauvaa avaiyauvaki yeenaiyauvaa yapa kiada ta titi kuatai aataruudaa kuaunnava. Ta yeena kiisaivo puara hoosaiya avaiyauvaki vaiyauvunudiri utida ta iya mmamma mmuakiaayavai hanigiaunnani ta kuaaree kiaunnadaa kuaavai. ⁴ Siipaivaaraatama yaata utuatee. Ivo pinaa mminnaavai vaikio yuunnaivo ivaa

yaagueeqama utikio rikioo kuaivai. Kuaikio too vaidi haitatuuraivo kiisa mmin-naivau utikio viraivaudiri utikio too vaidiivo kuanee tiidaa kuaivai. ⁵ Mmaakiriivo mmuaikaraivai vaivai. Ivo kiisa mminnaavai vaikio vaidiivo ivaudiri pinaama kua tioo ari mannaka tiivai.

Annaanna mmaguyaivaki ikiaivo kiisakiata taa roo vioo ivakidiri pinaavai taivaaraatama yaata utuatee. ⁶ Mmaakiriivo ikiaivaanikaraama itaama vaivai. Ivo vaidiivaaki vaikio rikioo ivaudiri kaayau ari vookara ari vookarai aataru maisaiyauvo vaivai. Vakia roo vioo vioo pinaavai vaikio mmuakiaa inna variraivo maisaivai. Inna mmaakiriivo itaama iivo ikia aakiaivakidiri nniivai. Ngioo ivo inna varira nuaira mmuakiaavai iikio rikioo ivo aataru maisaivau nuaivai.

⁷ Vaidiyya mmuakiaa fayai mmaraariyauvaata ngiaammaiyauvaatama yapaiyauvaata piisaiyauvaatama aikiooma vitada viriaani varia rada vidada giainayauvai variaavai. Iyauvaa vaidiyya aikiooma vitada viriaavai. ⁸ Hama vaidi voovoono ari mmaakiriivaa aikiooma iikiokio giaina roosiima vaivai. Ivo maisa kuaivaa tioo varioo kisanga hama yopeema ravaatau utuaivaa roosiivai vaivai. Yapai quaihaivo ari kuaanuu maisaivaa vaidiivaa aakiaivaki yapa kiaikio vioo suvuaikio putiivaa roosiima ti mmaakiriyyauvo vainoo. ⁹ Ti mmaakiriyyauvunudiri ti Koonna Udaangaivaara ta yoketaavee tida ti seena gionna kiaapuuya Anutuuoqo ariyaadiri mmatainno iima kiaiyara ta iyara maisayavee kiaunnava. ¹⁰ Yoketaa kuaivaata maisa kuaivaatama mmuaa avaivakidiri kiaunnava. Ni seenayaso, ngia iida itaa kua kiarainnoo. ¹¹ Hama rumuruuma nnooriivo mmuaa yaataruvakidiri nnoori yoketaivoota kapikaraivootama tiivai. ¹² Ni seenayaso, hama nnaammuayaivo yukuaivaa tasipama iiraivo vaivai. Hama mmadauvo numa nnaammuayaivaa iiraivaa tasipama vaivai. Hama sorovuaravakidiri nnoori yoketaivaa vita kiada nnaavai. Ivaitana ari vookaraivaitanavee.

Tinni yoketaivo ngiau aapuuvakidiri tiivai

¹³ Dee vaidivoono ngiikidiri tinni yoketaivo vaikio mmuakiaa kuavaara arinaima rikiainnee? Fai ivo safuuma varioo mmoori yoketaivaa iinai ta teeda kiaara: Kutaa tinni ruua vaidivaivee, kiaravee. Fai ivo hama ariiyara mannaka tirainno aduoo varioo tinni yoketaivaa tasipama mmoori varanai ta teeda kiaara: Kutaa tinni yoketaa ruua vaidivaivee, kiaravee. ¹⁴ Fai a iyara nnaasu yaata utuee i seenaiya i yaatarivaara i ausaivo kapikaraikio i nnannateeraivo i aakiaivaki vainainnaata sa ai mannaka tiee kua kutaivaara unnakuaivaa kianee. ¹⁵ Vaidiivo itaama yaata utii ivo hama ngiau aapuuvakidiri tii yaata utiravai yaata utivai. Mmatayaa diaiya yaata utiravai yaata utivai. Hama Mmannasa Yoketaivaakidiri tii aataruvai. Mmagia maisaivaakidiri nnii aataruvai. ¹⁶ Fai gionna kiaapu voovoono ari seenaivo inna yaatarivaara inna nnannateeno ariiyara nnaasu yaata utino fai mmuakiaa rapira buaaru tira mmuakiaa maisa aataruuyauvo innaki vainaravai. ¹⁷ Tinni yoketaivo ngiau aapuuvakidiri tiivaa vaidiivo ivaa varoo aataru yoketaivau nuainno varioo tirooma ausa nuufa tasipama varioo ari seenaiyara yama yamainno iyara yoketaivai. Ivo iyara kaayauma boo tioo mmoori yoketaivaa nnaasu iivai. Ivo kua kutaa tioo hama vo vaidivaara yoketaavee tioo vo vaidivaara maisavee tiivai. ¹⁸ Itaama iikiaa vaidiyya tirooma ausa nuufa tasipama variaavo iya iikiaa aataruuvo mmuakiaa gionna kiaapuuyaki vioo suvuaivai. Vioo suvuaikiai iya mmuakiaaya yoketaama safuuma variaavai.

4

Sa mmatayaa diaa mminnaiyauvaara nnaasu

yaata utuatee

¹ Ngiingiita ngiingiita buaaru tida rapira aataruuyauvo deedaadiri nniinnee? Ngii mmammaiyauvo ngii iikiataira aataruuyauvo ngii aakiaana vaiyauvakidiri nniivai.

Itaama iikiaa aataruuyauvo ngii aakiaiyauvaki nnammutuannammutuaakiaaya vari-aavai. ² Ngia mminnaiyauvaa taavo ngii varaataikiai hama varaiyauvaara ngia vaidiiaa ruputuaani putuaavai. Ngia mminnaiyauvaara yaagueeqama mmuduuya rida hama varaiyauvaara ngia buaaru tida rapuaavai. Ngia mminnaiyauvaara hama Anutu-uqaata yaparakiaiyauvaaraida hama ngia varaavai. ³ Ngia inna yaparaira suaivaki ngii yaata utiraiyauvo koonnama vaivaara ngia yaparakiaiyauvaa hama varaavai. Ngia ngiingiiyara nnaasu yaata utida ngii mmammaiyauvo iikiatairaiyauvaa iikio ngii yoketaakiaiveeraiyauvaara ngia yaparakiaiyauvaa hama varaavai.

⁴ Ngia sabi mmuara heeraiya roosiima Anutuugaa pikiada vo aataruvau viraiyaso, vaa ngia taavai. Gioonna kiaapu voovono mmatayaa iira aataruuvaa iino inna seena tuanaavai roosiima vaino too hama innaki Anutuugaara mmuduuya riraivootainara-vaivee. Ivo mmatayaa iira aataruuvaa mmuduuya ruaivo inna Anutuugaa nnam-mutuaavai varivai. ⁵ Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Anutuugo ti aakiaivaki yapa kiai Mmannasaivono ti haitatuunai ta innara nnaasu yaata utuateeraivaara tiyara itaama iivaivee. Anutuugaa kuaivo itaa kua tiivaara ngia yaata utida ivaara mmanna kuavaiveeda kiaanee? Ai hameetavee. Kutaa kuavai. ⁶ Anutuugo kati tiyara yoketaama yaata utira yaagueeqaivaa ti mmiivono ti aakiaana ti varaataiyauvaa yaataravai. Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapuuya ngiariiyara mannaka kiaiya Anutuugo too iyara ooqoo tiivai. Gioonna kiaapu vooya adida varida hama ngiariiyara mannaka tiraiya Anutuugo kati iyara yoketaama yaata utivaivee. Anutuugaa kuaivo itaa kua tiivai.

⁷ Ivaara Anutuugaa kuaivaa rikiada adida varida inna mmemmaana variatee. Mma-gia maisa Sataangaa ooqoo tida titakio ngii pikioo ngieera kuaivee. ⁸ Ngia Anutu-ugaa vaini vikio ivo ngii vainima nninaravai. Ngia mminnamminnaa maisaiyau-vaava vareeraiyaso, ngia ngiingii aakiaiyauvaara yaata utida ngiingii yaakuuyauvaa fini kiatee. Ngia huobavainna unnakua nnaamuruuyaso, ngiingii aakiaiyauvaa yoketaama kiada variatee. ⁹ Sa ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaara rataatee. Pikaatee. Ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaara sirigakiaivaa pikiada adida variatee. ¹⁰ Ngieenoo Anutuugaa avuuvau adida varikio fai ivo ngii nnutuuyauvaa ngiau aapu yapaanaravai.

Sa ngiingiiki ngiingiiki kuminayaa kuaivaa yapaatee

¹¹ Ni seenayaso, sa ngiingiiyara ngiingiiyara koonnama kua kiatee. Gioonna kiaapu voovono ari seena voovaara koonnama kua tiao kua pinaivaa innaki yapaivono hama innaki nnaasu yapaivai. Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaaraatama koonnama kua tiao ivakiaatama kua pinaivaa yapaivai. Mo fai a Anutuugo mmaanna tuu kuaivaara kua pinaivaara dira vaidivai variee hama ivaa rikiee iirama kiee fai a mmanna vaidikuaano kua pinaivaara nnaasu yaata utuee dinaravai. ¹² Anutuugo ari mmuaavono mmaanna tuu kuaivaa ti kua ti mmiravai. Ivoono kua pinaivaara dira vaidivai varivai. Ivoono nnaasu ngii vitoo yoketaivau yapaanaree tiao fai aikiooma ngii vitoo yoketaivau yapaanaravai. Fai ngii ruputu taikaanaree tiao fai aikiooma ngii ruputu taikaanaravai. Mo a kua pinaivaa i seena vaidi voovaaki yapaannaikua mo a giononnee?

Hama ta titi mannaka kiaravai

¹³ Ni kuaivaa rikiatee. Ngia kiaanoo: Makeennee turau ta vidada oto pinaa yoosinna iqiiivakinnee vara voovaki varida mmuaa nuanu mmoori varadada irisai sikau pinaiyauvaa varaaravaivee. ¹⁴ Mo ngia itaa kua kiaiya turau hama ngiengie variaaravaa taano. Ngii variraivo dataamainno vainnee? Namaivo yuunnaivaa tasipama kiisa suai vainno ivaudiri vioo akiairaama raubiriineema ngia variaano. ¹⁵ Ngii kiatai kuaivaa kiaree kua ataa kua kiatee: Fai Udaangaivono ari yaata

utiivaugiataama ti tinai fai ta varida iqii mmoori ivaannee vara aqaa mmoori aavaa iikiaaravaivee, kiatee. ¹⁶ Makee ngia yoke kiaa aruoo varida ngiingiiyara mannaka kiaanoo. Ngia itaama ngiingii mannaka kiaivo koonnainoo. ¹⁷ Ivaara gioonna kiaapu voovoono yoketai aataruuvo ariiki vaivaa iikiataama vaikioonnaata hama iivaara ivo mminnamminnaa maisaivaa varaivai.

5

Vaidi kaayau hoonahaana suvuairaiya tuqinnama variatee

¹ Ngia gioonna kiaapu kaayau hoonahaana suvuairaiyaso, tuqinnama yaata utuatee. Pinaa ari vookarai mmuaararaiyauvo ngiisi nninaraiyauvaara yaata utida ratada varida ausa mmuaarareera tasipama variatee. ² Ngii hoonaiyauvo vaa uudaivaivee. Ngii uyira rairaiyauvaa vaa kegenaiya hatoka nnaa kiaavaivee. ³ Ngii sikau goora sirivuuiyauvaa vaa kaakannaikio iyauvo maisaiyauvaivee. Ii kaakannai ivo ngia vari-aivaudiri mmataama kioo vaivaara ngia koonnama variaivo kooyaa vainoo. Ivoono ngii mmammaiyauvaa iino ikia taivai roosiinaravai. Aa nnaagiai suai aayauvaki Anutuuqo ti yaparainara suaivo vainima vaivaki ngia kaayau hoonahaanaiyauvaa rupi nuunama yapa kiaavaivee. ⁴ Tuqinnama rikiaatee. Mmoori vareera ngiaammuauya ngii mmooriyauvakidiri yeenna iira too apuuyauvaa rutakaiya hama ngia tuqinnama irisai sikauyauvaa iya mmiaavai. Ii sikau iyauvoono ngia tomedama iikiaiyyauvaa aavaa kooyaa ti vitainoo. Yeenna iira too apuuyauvaa rutakaiya ngia iya unnakua kiaivaara pinaama kiaavo Udaanga Anutuuqo yaagueeqama variraivoono vaa riki-aivaivee. ⁵ Ngia mmuakiaa suai mmatayaa varida yoketa yoketai mminnaiyauvaa varada ngiingiiyara sirigaida variaavai. Puraivaa viriaavo nneeravaata vaivaa roosi-ima ngia variaivo itaama vaikio ngii putira suaivo aavaa nninoo. ⁶ Ngia vaidi vooya kati safuuma variayaki kua pinaivaa iyaki yapa kiada iya rupuuta kiaani putuaavai. Iya hama ooqoo tida rammammeeyairama kiada putuaavai.

Yaagueeqama kiada ngiingii seenaiyara yaaku varaatee

⁷ Ni seenayaso, itaama vainainnaata mmannammanna yaagueeqararama kiada varia rada vidada Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaki taikaanaravai. Vaa ngia taavai. Mmoori koova ari yeennaiyauvaa hau utu kioo yoketaama kaanaivo vainaraivaara yaagueeqama varia roo faannama roo kuaivai. Ivo vati tauraivaaraata nnaagiaivaaraatama itaama varia roo faannama roo kuaivai. ⁸ Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinaraivo vainima nninaraivaara ngieetaatama itaama yaagueeqararama kiada varia rada vida varida innara faannakiatee.

⁹ Ni seenayaso, Anutuuqo ngii kuaivaa rikioo kua pinaivaki ngii yaparaivoo kiaa sa ngiingiiyara ngiingiiyara nnannateeda nunuraanuraikiatee. Ngii yaparainara suaivo aavaa vainima ngiisi nninoo. ¹⁰ Ni seenayaso, forofetaiya Udaanga Anutuuqaa kuaivaa kiaa kookieema kiada tiraiyara tuqinnama yaata utuatee. Vaidiyya maisa mmooriivaa iya mmuduu iya mmamma nniitaroovaa varadaata mmannammanna yaagueeqama nnaasu variravai. Ivaara yaata utida mmannammanna yaagueeqama nnaasu vari-atee. ¹¹ Iya mmannammanna yaagueeqama itaama varuuvaara ta iyara sirigaida variaayavee kiaunnava. Nnaaruaa vaidi Yooopo varuduu pinaa mmuaararoovo innasi nnuduu rikioonnaata ivo mmannammanna yaagueeqama nnaasu varuuvaara vaa ngia rikiaavai. Udaanga Anutuuqo nnaagiai inna tuqinnoovaraatama vaa ngia riki-aavai. Udaanga Anutuuqo mmatayaa variayara pinaama boo tioo iyara tuqinneeraivo innaki suvuavai.

¹² Ni seenayaso, aa na tinara kua aavo mmuakiaa kuavai yaataravai. Ivaara tuqinnama yaata utida rikiaatee. Ngia kua kutaivaa tida sa sabi kua sabi kuaivaa kua kiaa yeena rairavaa tasipama kiatee. Sa ngiingii kuaivaa kiaa yeena rairavaa ngiau aapuuvaa nnutuuvaa tasipama kiatee. Sa ngiingii kuaivaa kiaa yeena rairavaa

mmataivaa nnutuuvaa tasipama kiatee. Sa ngiingii kuaivaa kiaa yeena rairaiavaa ari vo kua vo kuaiyauvaa tasipama kiatee. Yapooma Anutuuoqo ivaara ngii yaparainno irisai maisaivaa sa ngii miaiveeraivaara ngia ee-oo tira suaivaki kutaa tuanaa ee-oo nnaasu kiatee. Ngia hamavee tira suaivaki kutaa tuanaa hamavee nnaasu kiatee.

¹³ Ngiiikidiri ngii seena voovai mmuaararavaa varainnee? Inna aikioo, ivo Anutu-uqaara yaaku varaivee. Mo ngiiikidiri ngii seena voovai sirigainnonnee? Inna aikioo, ivo kuaru tioo Anutu-uqaata kua yoketaivaa kiaivee. ¹⁴ Mo ngiiikidiri ngii seena voovai nniitarainnee? Inna aikioo, ivo vaa ausa hanigieeraiya kieeta vaidiiyara aayanna kiaivee. Aayanna tinai nnida innara yaaku varada Udaanga Anutu-uqaara yaata utida nnammariivaa innayaa tusaateeraivaara iyara aayanna kiaivee. ¹⁵ Iya itaama yaaku varada Udaanga Anutu-uqaara kutaavaivee tikio fai nniitaraivo pikiano ivo kati hara kioo varinaravai. Fai Udaanga Anutu-uqoono inna tuqinnano inna nniitaraivo pikiano ivo kati hara kioo varinaravai. Fai inna mminnamminnaa maisaivo innaki vaino too fai kati Anutu-uqo rugaanaravai. ¹⁶ Itaama vainai ngiingiita ngiingiita ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa kiaa kookieema kiada ngiingiyyara ngiingiyyara yaaku varaatee. Anutu-uqo ngii nniitaraiyauvaa tuqinnaanaraivaara itaama nnaasu iikiatee. Vaidi voovoono safuuma variivoono yaaku varano fai kaanaa ari vookaraivo vainaravai. ¹⁷ Irayaava ti roosiira vaidivai variravai. Varioo ivo yaagueeqama yaaku varoo tunoo: Sa vatiivo ruaivee, tuduu rikioo taaravooma nuanu taika kioodoo vo nuanuvai kuraaga yaaku saivai sainaidiri mmuaa kuraagavai hama vatiivo riravai. ¹⁸ Nnaagiai ivo kava yaaku varoo tunoo: Vatiivo ruaivee, tuduu rikioo vatiivo mmataivau ruduu yeennaiyauvo uriravai.

¹⁹ Ni seenayaso, fai ngiiikidiri gioonna kiaapu voovoono kua kutaa aataruuvaidiri fanniima voodaa vino too fai gioonna kiaapu voovoono kava inna vitoo yoketaa aataruuvau yapaanaraivaara ²⁰ aa kua aavaa tuqinnama rikiaatee. Fai gioonna kiaapu voovoono gioonna kiaapu voovai mminnamminnaa maisa varaivaa ivo ii aataru konnaivakidiri kava inna vitoo yoketaa aataruuvau yapa kino fai inna aakiaivaki varii vaidi kaanaivo hama putinaravai. Ivo itaama iivaara Anutu-uqo kaayau mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee.

Petroosoono aa tauraa yanaa aavaa fafaara reeravai

Aa tauraa yanaa aavaa Petroosoono Anutuuqo ariinnee kiasa mmataama kioo gioonna kiasapu vaa ausa hanigiooya Asiaa mmataivau vida raubiriima kiooyani Petrooso fafaara reeravai. Aa yanaa aavaa roo oyaivo ataama vaivai. Petrooso gioonna kiasapuyyaata yamayamaa kuaivaa tioo Yisuunnara kutaavaivee kiasavaara mmuaararaiyauvo iyasi nninaraiyauvaara iya kiasa mmiravai. Ivo iya tunoo: Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaata ivo putuuvo diitoo Anutuuqaasi vuuvo kava tiinaraivaara faannakiateeraivaaraatama fafaara reeravaivee.

¹ Na Petrooso Yisuu Kirisiinna kua varee nuaira aposoroo vaidivoono aa kua aavaa fafaarakiaunoo.

Anutuuqo mmataama kioo gioonna kiasapuuya ngiari voopinaiya mmataivau vida raubiriida variyaiyani na aa kua aavaa kiauuko fafaarainoo. Na Podoo ivakiraatama Garatiaa ivakiraata Kapatokiaa ivakiraatama Asiaa ivakiraata Bituniaa ivakiraatama aa kua aavaa kiauuko fafaarainoo. ² Ti Koova Anutuuqo tauraa ngiiyara yaata utuoo ariinnee kiasa ngii mmataama kieeravai. Mmataama kiooduu inna Mmannaasaivo ngiiki varuduu ngia innani yoketaa tuanaaya variravai. Ngia Yisuu Kirisiinna kuaivaa rikiada iikiaaraivaaraatama ivo ari kiauvaadiri ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaaraatama Anutuuqo ariinnee kiasa ngii mmataama kieeravai.

Ivo kati ngiiyara yoketaama yaata utuoo ari ausa nuufaivaa ngii mino pinaavai nnaasu vakiaiveeraivaara na yaata utuaunoo.

Ta tupatupaa variraivaara faannaida variaunnaano

³ Anutuuqo ti Udaanga Yisuu Kirisiinna Koovavee. Kii ta innara yoketaavee kiaravee. Iva Yisuu Kirisiinna tuduu putuuvakidiri diitooaaraida aanna makee ta karaasa variraivaa varaunnaano. Ivo tiyara pinaama boo tuuvaara itaama iiravai. Ta ivaaraida aanna makee tupatupaa variraivaara faannaida variaunnaano.

⁴ Anutuuqoono ari gioonna kiasapuuyani varira yoketaa ari vookaraiyauvaa vaa teerama yapa kiasavaaraida ta faannaida variaunnaano. Iva ngiau aapu tiini teerama yapa kiaiayauvo hama tatokoo raubiriinno hama aasannainno maisaivai. ⁵ Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kiasavo too ivo ari yaagueeqaivaadiri ngii hanuaa kiaiikai ngia yoketaama varia rada vidada teekio fai yoketaama variraivo kooyaa vaino rikioo ivo ngii vitoo ivau ngii yapaanaravai. Vaa ivo yoketaama variraivaa ngiini teerama kiaiivo fai suai nnaagiai ngiau mmata taikeera suaivaki fai kooyaa vainaravaivee.

⁶ Ivaaraida sirigaida variatee. Fai mmuaararaiivo ngiisi vainai sa ivaara yaata utuaatee. Mo vara ngiisi vainarannee? Vara hama ngiisi vainarannee? Fai vainno kiisa suai nnaasu fai mmuaararai ari vookara ari vookaraiyauvo ngiisi vainai teedaata sirigaida variatee. ⁷ Ngia Anutuuqaara yaagueeqama kutaavaivee kiasavaa kaanaa yoketaivo kooyaa vakiaiveeraivaara mmuaararaiivo ngiisi vainaravai. Mmatayaa diaa vaidiiya sikau mmannaammannai gooraiyauvaara kaayauma mmuduuya ruaiyauvo aikiooma fai raubiriinno taikaanaravai. Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kiaiivoono pinaa yokeetaavai vainno gooraivaa yaataravaivee. Vaidiiya gooraivaa varada ikiayaa kiasavo too ikiaiivo taikio too goora tuanaivo rupi nuunama vaineema mmoori mmuaararaiivo ikia roosiima ngiisi nninai teedaata ngia mmannammanna Anutuuqaara kutaavaivee kiasa kiada fai yoketaama variaaravai. Ngia itaama iikiokio Anutuuqo tino Yisuu Kirisiiva kooyaa tiinara suaivaki Anutuuqo ngiiyara yoketaayavee tioo ngii nnutuuyauvaa

ngiau aapu yapa kinai ngia yoketaama ari vookaraama variaaravai. ⁸ Ngia hama ngi-ingii avuuyauvaadiri Yisuu Kirisiinna teerama kiada ngia kati innara mmuduuya ru-aanoo. Ngia aanna makee hama inna taivaara hama yaata utiraida innara kutaavaivee kiaanoo. Ivaaraida ngii ausa mmuduuyaiyauvo pinaama ari vookaraama yoketaikiai sirigakiaavai. Ngia itaama sirigakiaivaara hama ngia ivaara kua kiaaraivootainoo. ⁹ Ngia itaama Anutuuqaara kutaavaivee kiaivaara ivo irisaivaa ngii vitoo yoketaivau ngii yapa kiaivo ngiisi vainoo.

¹⁰ Anutuuqo ngii vitoo yoketaivau yapaanaraivaara nnaaruaa vaidi forofetaiya inna yanaivau tuqinnama buaidada teeda ivaara ngiari yapara ngiari yaparairavai. Anutuuqo kati yoketaama variraivaa ngii minaraivaara iya kiasa kookieeravai. ¹¹ Yisuu Kirisiinna Mmannasaivo iyaki varuuvoono nnaagiai vainara suaivaara iya kiasa mmiravai. Yisuu Kirisiiva mmamma nniitaraivaa varoo nnaagiai Anutuuqaa tasipama yoketaama ari vookaraama varinaraivaara iya kiasa mmiravai. Kiasa mmudu rikiada ii kua ivaara yanaivau buaidada teeda ivaara ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Fai ivo दौरا sui iinarannee? Dataama ii sui ivo nninarannee? tiravai. ¹² Ii kua kutaa iyauvaa aanna makee ngia rikiasa aayauvaa nnaaruaa vaidi forofetaiya tiravai. Iya ii kua iyauvaa tuu suaivaki hama ngiariyara tiravai. Iya nnaagiai ngia variaya ngiini iikiaaraivaara Anutuuqo kooyaa iya kiasa mmiravai. Mmannasa Yoketaivaa titooduu ngiau aapuuvakidiri tuuvoono yaagueeqaivaa vaidi vooya mmudu ii kua kutaa iyauvaa Anutuuqaa mmayaaya yoketaivakidiri ngii giaa ngii muduu rikioovaa aanna makee vaa ngia arinaima teeda rikiaanoo. Angeraiya iyauvaa arinaima teeda rikiaaree kiasa iidada hama arinaima teeda rikiaavai.

Yoketaa tuanaaya variateeraivaara Petorooso tiravai

¹³ Itaama vaikiai vaidiia mmoori varaaraivaara teerataarakiianeema ngiingii yaata vuatinniyauvaki teerataarama kiasa. Ngiingii variraivaara tuqinnama haitatuma teeda rikiasa kiada variatee. Yisuu Kirisiiva kooyaa tiinara suaivaki Anutuuqo kati yoketaama variraivaa ngii minaraivaara tuqinnama yaata utida faannakiatee. ¹⁴ Nnaakaraiya ngiari kaano kooya kuaivaa rikiaada iikiaaneema Anutuuqaa kuaivaa rikiaada iikiatee. Ngia homo kumimakaida variaa suaivaki maisai aataruuyauvaa ngii iikiataikiai vaa ngia iikiayauvaa sa kava iikiatee. ¹⁵ Sa itaama iirama kiada Anutuuqo ngii maavee tiraivo yoketaa tuanaavai varineema ngieeta yoketaama varida ngiengie iikiaa aataru mmuakiaayauvai yoketaama nnaasu iikiatee. ¹⁶ Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Na yoketaa tuanaavai variauvaara ngieetaatama yoketaa tuanaaya variatee, tiivaara mo ngieeta itaama iikiatee.

¹⁷ Anutuuqoono mmuakiasa gioonaa kiaapuuya ngiari iikiaa mmooriiyauvaa irisaiyauvaa mmuaavai mmuaavai safuuma ngiari mminaravai. Ivaara ngia innara yaaku varada innara Napoo-o tiraiya aa sui mmatayaa variaara sui aavaki inna mmemmaana vida ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiatee. ¹⁸ Vaa ngia rikiaada taavai. Ngii giokiaiya mmatayaa diaa aataru kuminaiyauvaa ngii vitauyauvaa ngia iikiaarainnoo kiasa Anutuuqo vaa ngii yookaama kioo ngii viteeravai. Ivo hama taikanara mmatayaa diaa mminnaa sikau gooraivaannee vara sikau sirivuaivaa roosuvaadiri ngii yookaama kioo ngii viteeravai. ¹⁹ Ivo Yisuu Kirisiinna kiau yoketaa ari vookarauvaadiri ngii yookaama kioo ngii viteeravai. Gioonaa kiaapuuya ngiari mminnamminnaa maisiyauvo iya rummua apu kiooyauvaara puara sipisiipa nnaakara yoketaivaa rupu kiooduu kiauvo tuuneema Yisuunna kiauvo tiiravai. ²⁰ Nnaaru hama ngiau mmata uu suaivaki Anutuuqo Yisuu Kirisiinna mmataama kioo aa nnaagiai sui aavaki ngiiyaroo tioo titooduu kooyaa tiiravai. ²¹ Anutuuqo ivo putuuvakidiri inna vitoo ari tasipama yapa kiooduu yoketaama ari vookaraama variravai. Ivaara ngia Anutuuqaa mmanammanna kutaavaivee tida ivo ngii tuqinnaanaraivaara faannaida variaavai.

²² Vaa ngia Anutuuqaa kua kutaivaa rikiada uuvaara ngii variraiyauvo yoketaayauvai vainoo. Yoketaayauvai vaivaara ngia ngii seena vaa ausa hanigiayara kutaa tuanaa mmuduuya ruaavai. Ivaaraida ngiingiiyara ngiingiiyara tuqinnama yaagueegama mmuduuya ruatee. ²³ Ngia Anutuuqaa kua kutaivo tupatupaa vaivaa rikiada hanigiada nnaakara meedi karaasa mmatakiaya roosiima variaano. Ngii kaano kooya putuaaraiyaano hama kava ngii mmataavai. Anutuuqaa kua kutaivo hama taikaanaraivoono kava ngii mmataivai. ²⁴ Aa kua aavaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Mmuakiaa mmatayaa diaiya
iya ikiauvaa roosiima variaavai.
Iya mmatayaa iira aataruuyauvo
maura pairaivaa roosiima vaivai.
Ikiauvo aasannaikio
maura pairaivo tasisieenno tuoo kuaivai.

²⁵ Udaanga Anutuuqaa kuaivo hama itaama vaivai.

Ari tupatupaa nnaasu vaivaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. Ii kua ivo inna Anutuuqaa mmayaaya yoke-taivovee. Vaidiia vaa ivaa kooyaa kiaa kookieema ngii giaa ngii miaavaivee.

2

Anutuuqo Yisuunna sikau roosiivaa mmataama

kioovaara ta tupatupaa variraivaa varaunnava

¹ Ivaaraida ngiiki vai mminnamminnaa maisa mmuakiaayauvai pikiaatee. Unnakua tira aataru mmuakiaayauvai pikiaatee. Haumaki maisa mmooriivaa iida kooyaa yoke kiaa kiada yoketaa mmooriivaa iikiaa aataruuvaa pikiaatee. Ngii seenaiya ngii yaataraivaara ngii nnannateera aataruuvaatama ngii seenaiyayaadiri ngiengieenoo koonnama yaata utida unnakua tira kua aataruuvaatama pikiaatee. ² Ngia nnaakara meedi ikiataa mmatakiaya roosiima varida iya nnaammara rataaneema ngia Anutuuqaa kua safu tuanaivaara ratada varida nnaamma nneerayaama nnaatee. Ivaa nneedada yokeekio Anutuuqo ngii vitoo aataru yoketaivau yapaanarivaara ivaa nneedada yokeekiatee. ³ Ngii Udaanga Yisuu Kirisiiva ngii tuqinnaivaa vaa ngia arinaima rikiada taivaara itaama iikiatee.

⁴ Ivaaraida innasi nnida variatee. Nnaaru nnau heekeera vaidiiaano yoketaa sikau voovai haitatuuma teeda maisainoo kiaa kiada kagaari kioodoo vaidi voovoono haitatuuma too yoketaavaivee kiaa kioo vareeravai. Ivaa roosiima ii sikau ivo Yisuunnara mmataama kiaikio ivo ari vookaraivoono tupatupaa hara kioo varinoo. Vaidiia inna teeda maisavaivee kiaa kiada kagaari kioodoo Anutuuqoono yoketaavaivee kiaa kioo viteeravai. ⁵ Vaidiia sikauyauvaa varada nnauvaa heekoneema ngia vaa Mmannaivaivo ngiiki variia Anutuuqoono ngii vitoo ari Mmannaivaivo varira nnauvaa heekaanaravai. Heeka kinai ngia nnaaruaa vaidiia Anutuuqaara kati puara hudooya roosiima gionna kiaapu yoketaa tuanaaya varida ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmida variaaravee. Yisuu Kirisiiva ngiiyara kati putuuvaa ngia ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuqaa mmuuyauvaa ivo too fai yoketaavaivee tinaravai.

⁶ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Taatee. Na yoketaa sikauvaa
niniiniee kiaa mmataama kiee
ivaadiri ipunnaivaki harataa kiee
nnau yaagueeqaivaa
yoosinna Sioona ivaki heeka kiauvai.
Gionna kiaapu voovoono

vaidiivo sikau yoketaivaa roosiivaa
 kuaivaa arinaima rikioo
 innara kutaavaivee tiivo
 fai hama inna mmamma maisainaravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ⁷ Vaa ngia ausa hanigieeraiya ii sikau ivaara yoketaa ari vookaraivaivee kiaanoo. Hama ausa hanigieeraiya hama itaa kua kiaavai. Kua fafaara voovai vainno ivaara tinoo:

Vaidiia ii sikau ivaara
 maisa sikauvaivee kiaa kiada kagaari kioovo
 nnaagiai nnau ipunnaivaki
 ari vookaraama yaagueeqama vainoo, tiivai.

⁸ Kua fafaara voovai vainno ivaara tinoo:
 Ii sikau ivo vaidiia mmaara vai sikauvai.
 Fai ivaudiri iya haruruaravai.

Iya haruruateera iya mmaara sikauvai vainoo, tiivai.

Iya inna kuaivaa rikiadaata yaatara kiada hama iikiaivaara haruruavai. Iya itaama iikiaaravaa vaa Anutuugo tauraa too aikioovaivee tiravai.

⁹ Itaama vaikiainnaata ngieenoo Anutuugo ngii mmataama kiai gioonna kiaapuya variaano. Nnaaruaa vaidiia Anutuugaa nnauvaki mmoori varooya roosiima ngia ngii kieetaivaa Anutuugaa mmooriivaa nnaasu iida varida variaano. Ngia Anutuugaa gioonna kiaapu yoketaa tuanaaya innaniya nuunama variaano. Anutuugo yoketaa ari vookarau mmooriivaa uuvaa ngia kooyaa gioonna kiaapuuya vitaakiateeraivaara ivo ngii mmataama kieeravai. Vaa ivo upisiivakidiri ngii maavee kiaa ngii vitoo ari mmeekia ari vookaravai ngii yapa kieeravai. ¹⁰ Tauraa ngia hama Anutuugaa gioonna kiaapuya variravai. Anna makee vaa ngia inna gioonna kiaapu tuanaaya variaano. Ivo ngiiyara kati boo tiraivaa tauraa ngia hama rikieeraida aanna makee vaa ngia arinaima rikiada hanigiada yoketaama variaano.

Ta Anutuugaa mmoori vareeraiya variaunnaano

¹¹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruayaso, ngia mmataivau varida hama mmaayootaiya roosiima variaano. Ngia ngiari voopinaiya vo yoosinnaiyauvaki nuaida varida variraiya roosiimaida variaano. Ivaara na yamaa kua yamaa kua ngii giaa ngii miee kiaunoo. Ngii mmammaiyauvo iikiatai aataruuyauvaara ngii iikiatee tinai sa iikiatee. Fai ngia iikio itai aataruuyauvoono vaidi kaanaivaata rapinaravai. ¹² Ngia hama ausa hanigieeraiya tasipama safuuma varida mmoori yoketaivaa iikiatee. Fai ngia itaikiai iya kua pinaa vooyauvai ngiiiki kuminayaa yapaaree kiaa kiada teekiai vaa ngia yoketaa mmoori ari vookaravaa iikiaivaa taaravai. Fai yapooma Yisuu Kirisiiva kava tiinara suaivaki mmoori yoketaivaa ngia iikiaani taivaara iya Anutuugaara kua yoketaivaa kiateeraivaara iya tasipama safuuma varida mmoori yoketaivaa iikiatee.

¹³ Ngia Udaanga Yisuu Kirisiinnaroo tida ngiingii kieeta mmatayaa diaiyara ti kieetayavee kiaa kiada iya mmemmaana vida iya kiaa mmooriuyauvaa iikiatee. Ngii kieeta nnoonna nnutu ruaivaa kuaivaa rikiada ¹⁴ kiisa kiisa kieeta vaidi ivo yapa kaiya kuaiyauvaatama rikiatee. Iya maisa mmooriivaa iikiaiya irisai maisaivaa mmida safu mmooriivaa iikiai yara kua yoketaivaa kiaa mmiaaraivaara ngiari kieeta nnoonnaivo iya yapeeravai. ¹⁵ Vaidi kumimakaiya koonnama yaata utida sabi kua kuaivaa pikiateeraivaara ngia mmoori yoketaivaa iida ivaadiri iya kiaa kuaivaa ataruutee. Ngia itaama iikiaa aataruuvo inna Anutuugaa yaata tinniivau vai aataruvai iikiaavai. ¹⁶ Ngia mmamma dummukiara kati yoketaama variaivaa roosiima hara kiada variatee. Ngia itaama varida kava mminnamminnaa maisaivaa varaivaara yaata utida kiaanoo: Ta mmamma dummukiara yoketaama variaunnaivoono ii aataru ivaa fai rummua apinaravaivee, kiaa aataru ivaa sa iikiatee. Ngia vaidiivo sikaunnaadiri yookaama kioo viteera gioonna kiaapuuya roosiima Anutuugaa mmoori vareera

gioonna kiaapuya hara kiada variatee. ¹⁷ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya avaiyauvaa rikiada iyara yoketaayavee kiatee. Ngiingii seena vaa ausa hanigieeraiyara mmuduuya ruatee. Anutuuqaa mmemmaana vida inna kuaivaa rikiaatee. Ngii kieeta nnoonna mmatayaa variivaa avaivaa rikiada innara yoketaavee kiatee.

Yisuu Kirisiiva mmamma nniitaroovaa varoneema

teeta varaaravee

¹⁸ Ngia sikaunnaadiri yookaama kiada viteera gioonna kiaapuuya ngia tuqinnama ngii haitaturaiya kuaiyauvaa rikiada iikiatee. Iya kua mmuakiaayauvai sa pikiaatee. Sa yoketaama ngii haitatuunno ngii tuqinnai vaidiivaa kuaivaa nnaasu rikiada iikiatee. Vaidi avaikaraiivo ngii haitaturaiyaa kuaivaata rikiada iikiatee. ¹⁹ Mo fai ngia Anutuuqo yaata utiivaugiataama yaata utuaivaara iya mmamma nniitaraivaa kuminayaa ngii miaivaa varada mmannammanna yaagueeqama varikio fai Anutuuqo ngiiyara yoketaayavee tinaravai. ²⁰ Ngia mmoori maisaivaa iikiaani iya ngii ruputuaani rikiadaata yaagueeqama varida ngia mmamma nniitaraivaa varaivaara gioono ngiiyara kua yoketaivaa tinaranee? Ai hamavee. Ngia mmoori yoketaivaa varaani iya ngii ruputuaani rikiadaata yaagueeqama varida ngia mmamma nniitaraivaa kuminayaa varaivaara fai Anutuuqo ngiiyara yoketainaravai.

²¹ Gioonna kiaapuuya mmoori maisaivaa ngii mikiai rikiadaata yoketaama varia-teeraivaara Anutuuqo ngii maavee tiravai. Ngia innanikaraama iikiateeraivaara Yisuu Kirisiiva ariinoo kati ngiiyara mmamma nniitaroovaa varoo ari aataruuvaa ngii vita vitairavai. ²² Ivoono hama mminnamminnaa maisaivaa varoo hama unnakua tuduu gioonna kiaapuuya rikieeravai. ²³ Iya kua maisaivaa inna tuduu rikioo hama ivo sai kua maisaivaa tiravai. Iya mmamma nniitaroovaa inna mmudu rikioo hama ivo mmamma nniitaroovaa irisavvaa iya mmnaraivaara kua tiravai. Hameetavee. Ivo Anutuuqaa yaata utuoo tunoo: Fai kua pinaivaara diraivoono niyara kua tioo safuuma radudaanaravaivee, kiasa kioo faannairavai. ²⁴ Yisuu Kirisiiva ariinoo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa varoodu inna mmammaivau kaayau ti mminnamminnaa maisaiyauvo suvuau kioodoo yatari sagaivau putiravai. Vaidi putiraiya hama mminnamminnaa maisa vareerayaama ta titi mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hama kava vareeraida ta safuuma variaaraivaara ivo yatari sagaivau putiravai. Vaidiyya inna mmammaivau ruputuduu uudaiyauvo vainno maafauvaara ti mminnamminnaa maisaiyauvo taikoodu ta yoketaama variraivaa vareeravai. ²⁵ Puara sipisiipaiya kumimakama rada raubiriima kiooneema itaama ngia tauraa variravai. Anna makee ngia kava vara ranada ngii Haitaturaiivo ngii vaidi kaanaiyauvaa Vara Hiri Diivaasi ngiaavai.

3

Petrooso nnaata vaati vareera aataruuvaa tiravai

¹ Ngia gioonnaiya ngiingii vaatiiya kuaivaa rikiada iya mmemmaana kuatee. Mo ngii vaati vooya hama Anutuuqaa kutaavaivee kiaiya ngia safuuma variaivaa teeda ngiari ausaiyauvaa hanigiaateeraivaara iya kuaivaa rikiada iya mmemmaana kuatee. Fai ngia hama ivaara kua tiraida kati safuuma variaivaa iya ivaa teeda ngiari ausaiyauvaa hanigiaaravai. ² Fai ngia safuuma varida Anutuuqaa yoketaikiai iya ngii teeda ngiari ausaiyauvaa hanigiaaravai. ³ Ngia sa kumina mmamma mmaanaivau funnukama kiada ivaara yaata utida ta yoketaayavee kiatee. Sa ngiingii kieeta yausiiyauvaa fiyama kiada goora mminnaiyauvaa rutaku kiada uyira raira yoketaiyauvaa uyu rau kiada iyauvaara sirigakiatee. ⁴ Sa ivaara yaata utirama kiada ngiingii aakiaa tuanaiyauvaara yaata utida yoketaama variatee. Ausa nuufaivaa tasipama tirooma varira aataruuvo ngiiki vaivo inna yoketaa aataruvai. Fai hama taikaanaravai. Ii aataru ivo Anutuuqaa avuuvau yoketaa ari vookaravai vaivai. ⁵ Nnaaru varuu gioonnaiya

ii aataru ivaa iida yoketaaya variravai. Iya Anutuuqaara yaagueeqaida iva kua kiasa teerama kioovaara faannaida itaama yoketaama variravai. Iya ngiari vaatiya kuaivaa rikiaada iya mmemmaana viravai. ⁶ Nnaaruaa gioonnaivo Saraava itaama variravai. Ivo ari vaati Aparahaamaa kuaivaa rikioo iinno innara tunoo: A ni haitatuuraikuavee, tiravai. Ngia hama vo mminnaavaara aatuurama kiada safuuma yoketaama variaya vaa ngia Saraanna raunnaapu tuanaaya variaano. ⁷ Mmuaikaraama ngia vaidiyya ngiingii nnaataiya tasipama yoketaama variatee. Iya mmamma mmuyaiyauvo hama yaagueeqaivaara yaata utida iya kuaivaa rikiaada iyara yoketaa aataruuvaa iikiatee. Anutuuqo tupatupaa variraivaa kati ngiitaata iyaatama ngii miivaara yaata utida iya tasipama yoketaama variatee. Sa aataru voovono ngii yaaku vareeraiyauvaa uuda rammuaiveeraivaara ngia itaama yoketaama variatee.

Ta yoketaa mmooriivaa iikiaunnaivaara mmamma nniitaraivaa varaunnavaai

⁸ Aa nnaagiai kua aavaa rikiaatee. Ngia mmuakiaaya mmuaa yaatavai varada mmuaa ausavai varada variatee. Ngiingii kata vayaiyara mmuduuya ruaaneema ngia ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruatee. Ngiingiiyara yaata utida adida varida ngiingiiyara ngiingiiyara tuqinnaatee. ⁹ Gioonna kiaapu vooya maisa aataruuvaa ngii iikiai sa sai iikiatee. Iya kua maisaivaa ngii tikiai sa kua maisaivaa sai kiatee. Sa itaama iirama kiada iya aataru maisaivaa ngii iikiayara kua yoketaivaa sai kiatee. Anutuuqo ngiiyara yoketainai ngia yoketaama variateeraivaara ivo ngii maavee tiravai. Ivaara ngia sai kua yoketaivaa kiatee. ¹⁰ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Gioonna kiaapu voovono sirigainno varioo
hokobama varinaree kiasa maisa kuaivaa pikioo
unnakua tiraivaa pikiaivee.

¹¹ Maisa aataruuvaa mmooka hanigia mmioo
yoketaa aataruuvaa nnaasu iikiaivee.

Ausa nuufa aataruuvaara puruonnonno too
ivau nnaasu variaivee.

¹² Udaanga Anutuuqoono safuuma variraiyara
haitatuunno varioo
iya yaaku vareeraivaa makemakee rikiaivaara
itaama variaivee.
Ivo maisa mmooriivaa iikiayara
hama inna yoketaivaara itaama variaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

¹³ Fai ngia safu aataruuvau mmannammanna purua rada vikio dee gioonna kiaapu voovono mmoori maisaivaa ngii minarannee? Hameetavee. ¹⁴ Fai ngia safu aataruuvau kuaivaara gioonna kiaapuuya mmamma nniitareeraivaa ngii mikio fai Anutuuqoono ngiiyara yoketainaravai. Iya mmoori maisaivaa ngii miaara iikiai sa iyara aatuuda sa ngii ausaiyauvo mmuaarareenai pinaama yaata utuatee. ¹⁵ Yisuu Kirisiinnara tuqinnama yaata utida innara kiatee: Ti Udaangaivovee, kiatee. Ngia Yisuunnara kutaavaivee kiasa kiada innara faannakiaivaara gioonna kiaapu voovono ivaara ngii yaparainai mmuakiaa suai inna kua sai kiaraiyauvaa mmuaanaa ngiingii yaataiyauvaki teerama kiatee. ¹⁶ Fai ngia kuaiyauvaa sai kiaaree tida inna avuuvaki teeda vaido tirooma kiada kua kiatee. Ngia itaama iida ngii yaata utiraiyauvo yoketaayauvai nnaasu vainai variatee. Ngia Yisuu Kirisiinna nnaagiai nuairaiya ngia safuuma variaivaara gioonna kiaapu vooya ngiiaadiri koonnama yaata utida unnakuaivaa kiasa kiada ngiari kuaivaara iya mmamma maisakiaiveeraivaara itaama ngii yaata utiraiyauvo yoketaayauvai nnaasu vainai yoketaama variatee. ¹⁷ Ngia mmoori yoketaivaa iikiaivaara mmamma mmuaararavaa varaavai. Ngia mmoori maisaivaa iikiaivaara mmamma mmuaararavaa varaavai. Fai Anutuuqo ee-oo tinai

ngia mmoori yoketaivaara mmamma mmuaararavaa varaivo mmoori maisaivaara mmamma mmuaararavaa varaivaa yaataravai. ¹⁸ Yisuu Kirisiiva safuuma varu-uvono mmuaa suai nnaasu hama ngia safuuma variaya ngii mminnamminnaa maisaiyauvaara putiravai. Ivo ti vitoo Anutuugaasi ti yapaanaraivaara tiyara putiravai. Vaidiyya inna nnabaivaa ruputu kiooduu Anutuugo tuduu vaidi kaanaivo kava diiteeravai. ¹⁹ Diitoo oro mmannasaiya oovi yoosinnaivaki varuuyaataama ari kuaivaa kiasa mmiravai. ²⁰ Ii mmannasa iya nnaaru varuuya Anutuugaa avaivaa hatokooya mmannasayavee. Nnaaru Nuvuaava varuu suaivaki iya Anutuugaa kuaivaa rikiadaata yaatareeravai. Ii suai ivaki Nuvuaava nnooriyaa nuaira nnauvaa heekoo varuduu Anutuugo iya ausa hanigiaateeraivaara faannainno varududuu hama iya inna kuaivaa rikiada iiravai. Gioonna kiaapu kiisakiangii yaaku saivai karasaidiri taaravooma nnooriyaa nuaira nnauvaki varuduu hama nnooriivo iya raputuduu rikiada iya ivaki yoketaama variravai. ²¹ Ii nnoori ivaa Anutuugo mmataama kioo nnoori vareeraivaara tiravai. Ii nnoori varaa ivaudiri Anutuugo ngii vitoo yoketaivau ngii yapaivai. Ii nnoori vareera aataru ivo ngii mmammaivaki kainaama vaivaa hama finivai. Ii aataru ivaudiri ngia ngiingii yaata utiravaki rikiaavo hama ngii mminnamminnaa maisaataivaara ngia Anutuugaata kua kutaivaa kiaavai. Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri kava diitovaara Anutuugo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kioo ngii vitoo yoketaivau yapaivai. ²² Vaa Yisuu Kirisiiva ngiau aapu vioo Anutuugaa yaaku yaadudainningiaa hara kioo varioo ngiau aapu mmuakiasa aangeraiyaraatama ngiari seena yaagueeqa kieetaya variayaraatama dinoo.

4

Gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya ari vookaraama variaavai

¹ Yisuu Kirisiiva ngiiyara mmamma nniitaroovaa varoovaara yaata utuatee. Ivo mmamma nniitaroovaa varoo yaata utuuvaa roosiima ngiingii aakiaiyauvaki yaata utida yaagueeqakiatee. Gioonna kiaapu voovono mmamma nniitaraivaa varaivono hama mminnamminnaa maisaivaara yaata utuoo varaivai. Vaa pikiaivai. ² Ivaara ngia mmatayaa varida aa suai aavakidiri varia rada vidada sa ngii aakiaiyauvakidiri ngii iikiataira aataruuyauvaara yaata utida iikiatee. Anutuugo yaata utiivaugiataama yaata utida ivaa nnaasu iikiatee. ³ Vaa ngia tauraa hokoba suai varida kumimakairaiya iira aataruuyauvaa iikiaavai. Ngia varida ngiingii mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida makemakee sabi heera aataruuvaa iikiaavovo mminnamminnaa maisaiyauvaa ngii varaataikiai ngia varaavai. Ngia kapikarai nnooriivaa nneeda kumimakaida varida makemakee buusaivaa nneeda varida nnoori kapikaravaa nnaaraivaara nuunaida varida unnakua anutuuyauvaa Anutuugo oooqoo tuuyauvaa ngia ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa mmiaavai. ⁴ Aanna makee gioonna kiaapu kumimakaiya ngia hama iya tasipama itaama sabi koonnama varida iikiaivaara iya nnikiaraida ngiiyara maisayavee kiaanoo. ⁵ Inna aikioovee. Fai yapooma iya Anutuugaa avuuvau kua pinaivaki dida vaidi ngiari iikiaa mmooriyauvaara innaata kua kiaravai. Anutuugo gioonna kiaapu putiraiyaata variayaatama iikiaa mmooriyauvaara iya yapaanaraivaara vaa teerama kioo varinoo. ⁶ Ivaara Yisuu Kirisiiva gioonna kiaapu vaa putuuyaataama mmayaaya yoketaivaa kiasa mmiravai. Iya mmatayaa varuu suaivaki mmuakiasa gioonna kiaapu ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa irisaiyauvaa vareerayaama vaa iya ivaa varada putiravai. Iya nnaagiai mmannasaiyauvo varuu suaivaki Anutuugo varirayaama iya variateeraivaara Yisuuva mmayaaya yoketaivaa iya kiasa mmiravai.

Anutuugo ngii mii aataru mmooriyauvaa ngia tuqinnama iikiatee

⁷ Mmuakiasa mminnamminnaiyauvo taikaanara suaivo aavaa vainima nninoo. Itaama vainai rikiada ngia yaaku varaaraivaara ngiingii yaata utiravaki safuuma

yaata utida ngiingii variraivaara tuqinnama kiada varida haitatuukiatee. ⁸ Aa mmuakiaa aataruvai yaatareera aataru aavaa iikiatee. Ngiingiiyara ngiingiiyara yaagueeqama mmuduuya ruatee. Mmuduuya rira aataruuvono kaayau mminnamminnaa maisaiyauvaa rummua apu kiaanaraivaara ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruatee. ⁹ Ngii seenaiya ngiisi nnikiai ngia nnau mmaataiyauvaa iya kati mmi kiada sa ivaara yaata utida nunuraanuraikiatee. ¹⁰ Ngia aikiooma iikiaara aataru mmooriyauvaa yaagueeqaiyauvaa Anutuuoqo mmuaavai mmuaavai kati ngii miyauvaa ngii seenaiya yoketaama variateeraivaara iyara iikiatee. Ngia ngiingii mminnaa yoketaiyauvaa haitaturayaama tuqinnama Anutuuoqo ngii mii mmoori ari vo kara ari vookaraiyauvaa haitatuuda iikiatee. ¹¹ Anutuuoqaa mmayaayaivaa kiasa mmira vaidi voovono tuqinnama Anutuuoqaa kua tuanaivaa kiasa mmiaivee. Ari seenaiyara haitatuura vaidi voovono tuqinnama Anutuuoqo ari yaagueeqaivaa inna mmiiivaugiataama haitatuukiaivee. Anutuuoqaa nnutuuvo ngiau aapu vakiaiveeraivaara Yisuu Kirisiinnara yaagueeqararama kiada iida itaama iikiatee. Anutuuoqaa nnutuuvo ngiau aapu tupatupaa vaikio inna yaagueeqaivo tupatupaa vakiaivee. Kua kutaa.

Ngia Yisuunnanikaraama mmamma nniitaraivaa varaavai

¹² Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, ngia Anutuuoqaa mmooriivaara ngii tasipama variaya ikaa roosiira maisa mmooriyauvaa ngii iida taaree kiasa kiada ngii mikiai sa nnikiaraakiatee. Sa yaata utida kiatee: Hama ta taunna mmuaararai ari vookarai voovai tiisi nninoo, kiasa kiada ivaa teeda nnikiaraakiatee. ¹³ Sa itaama nnikiarairaida Yisuu Kirisiinnanikaraama mmamma nniitareeraivaa varaivaara sirigakiatee. Ngia Yisuunna oyai ari vookaraivo kooyaa vainara suaivaki sirigaida ausa yoketaivaa tasipama variaaraivaara aanna makee mmamma nniitareeraivaa varadaata varida sirigakiatee. ¹⁴ Ngia Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaivaara fai gioonna kiaapuuya maisa kua maisa kuaivaa ngii tikiai sa ivaara yaata utuatee. Ngia itaama variaivaara Anutuuoqo ngiiyara yoketaivoo. Anutuuoqaa Mmannasa Yoketaa ari vookaraivo ngii tasipama variivaara Anutuuoqo ngiiyara yoketaivoo. ¹⁵ Mo fai mmamma mmuaararaiivo ngiisi nninai sa aa na tinara kua aavaugiataama iida varaa-tee. Sa vaidi voovono vaidi voovai ruputino putuaivee. Sa ivo mmuara varoo kaayau ari vookarai maisamaisai mmooriivaa iikiaivee. Sa ivo ari seenaiya kuaivaa mmuara varoo sabi kua sabi kua kiasaivee. Ivo ii aataru iyauvaara mmamma mmuaararaiivaa vareevoora sa itaama iikiaivee. ¹⁶ Mo ngia vaa ausa hanigiaiya Anutuuoqaa aataruuvau nookiaivaara mmamma mmuaararaiivo ngiisi nninai sa ivaara mmamma maisakiatee. Ngia Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaivaara Anutuuoqaa kua yoketaivaa kiatee.

¹⁷ Anutuuoqo mmuakiaa gioonna kiaapuuya yaparaira suaivo vaa nninoo. Fai ivo ari gioonna kiaapu tuanaiananaa tauraa yaparainaravai. Mo fai tauraa ivo ti yaparama kioo nnaagiai hama inna kua mmayaaya yoketaivaa rikiada iikiaiya yaparainai mo fai iya dataama variaaranee? ¹⁸ Ivaara Anutuuoqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Fai gioonna kiaapu safuuma variaya
Anutuuoqo iya vitoo
yoketaivau yapaanaraivaa varaaraivaara iikio
iya mmuaarareenainnaata iidada varaaravai.
Mo gioonna kiaapuuya
hama Anutuuoqaa kuaivaa rikiada
kaayau mminnamminnaa maisaiyauvo iya suvuaiya
fai iya dataakiaaranee?

Anutuuoqaa kua fafaaraivono itaa kua tiivai. ¹⁹ Itaama vaikiai ngia Anutuuoqo ari yaata utiivaugiataama iida mmamma mmuaararaiivaa varaiya ivo ngii iima kioo hama

ngii pikiaivaara yaata utida ti tuqinnaanaravaivee kiaa kiada ngii mmamma mmuyai mmuakiaavai inna mmida mmoori yoketaivaa iikiatee.

5

Ngia vaidi kieetaiya Anutuuqaa gionna

kiaapuuyara tuqinnama haitatuukiatee

¹ Na vaa ausa hanigiaiya kieeta vaidivai variaunoo. Ngiiikidiri vaa ausa hanigiaiya kieeta vaidiyya neenoo yamaa kua yamaa kua vooyauvai ngii giaa ngii miaunoo. Vaa na nini avuuvaadiri Yisuu Kirisiiva mmamma nniitaroovaa varoovaa teeravai. Fai Yisuu Kirisiinna oyai ari vookaraivo nnaagiai kooyaa vainai fai neeta ngieetama varaaravai. ² Puara sipisiipara haitatuuraiya roosiima gionna kiaapu vaa ausa hanigiooya Anutuuqo ngii muuyara tuqinnama haitatuukiatee. Anutuuqaa iikiataivaugiataama ii mmoori iyauvaa iikiaaraivaara yoketaakiatee. Ngia iikio ngii pirisainainnaata iikiarainnoo. Sa sikau varaaraivaara nnaasu yaata utida ngiingii mmooriyauvaa varaatee. Ngii iikiatainai gionna kiaapuuyara yaagueeqama kiada varaatee. ³ Anutuuqo ngii muu gionna kiaapuuyara sa kieeta pinaaya dida vaidi iya yaataraatee. Ngia tirooma yoketaama varira aataruuvaa iida iya vitaikiai taatee. ⁴ Fai ngia itaama iikio gionna kiaapuuyara Haitatuura Kieeta tuanaivo kooyaa tiinai ngia irisai ari vookaraivo hama taikaanaravaa varaaravai.

⁵ Mmuaikaraama ngia vaidi karaasaiya vaidi yokovaiya mmemmaana kuatee. Ngia mmuakiaaya ngiingii seenaiya mmemmaana vida iya tasipama adida variatee. Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gionna kiaapuuya ngiariiyara mannaka kaiya Anutuuqo too iyara ooqoo tiivai. Gionna kiaapu vooya adida varida hama ngiariiyara mannaka tiraiya Anutuuqo kati iyara yoketaama yaata utivaivee. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ⁶ Itaama vainai Anutuuqo yaagueeqama ngii haitatuuvaaara inna mmemmaana adida variatee. Ivo mmataama kioo suaivaki ariinoo ngii nnutuuyauvaa ngiau aapu yapaanaraivaara inna mmemmaana adida variatee. ⁷ Ivo ngiyyara yaata utuoo tuqinnoo variivaara ngii mmuaararai mmuakiaayauvai innayaa yapa kiatee.

⁸ Fai mmaraivaara nnutuuvo raiyoonavo pinaama akua kiaa roo nuainno varioo ari fayaiya gutu nnaanara buaama roo nuaineema ngii nnammutuaa Sataango gionna kiaapuuyara itaama iinno varinoo. Ivaaraida tuqinnama yaata utida haitatuuda variatee. ⁹ Innara ooqoo kiatee. Anutuuqaara kutaavaivee kiaivaa puaisa utida innara ooqoo kiatee. Vaa ngia rikiaavai. Ngii seena vaa ausa hanigieeraiya mmuakiaa mmatavau variaya mmuaakarai mmamma mmuaararaiyauvaa varaivaara innara itaama ooqoo kiatee.

¹⁰ Anutuuqo kati ngiyyara yoketaama yaata utiivoono Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ari yoosinna ari vookarai tupatupaa variraivakira ngii maavee tiivaivee. Fai ngia kiisa suai mmamma mmuaararavaa varakio ivo ariinoo iinai ngia yoketaa tuanaaya varida hama harurirama kiada inna yaagueeqaivaura yaagueeqama kiada variaaravai. ¹¹ Anutuuqaa yaagueeqaivo tupatupaa itavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

Petrooso nnaagiai kua yoketaivaa gionna

kiaapuuya kiaa mmiravai

¹² Na aa paanna kua aavaa Siraasaa kiaa mmiauko ngiini fafaara rainoo. Na inna tauko ivo ausa hanigiai vaidivoono Anutuuqaa mmooriivaa hama pikieerainno yaagueeqama iivai. Ngia yaagueeqama variateeraivaara na yamaa kua yamaa kua tiee aa kua aavaa ngii giaa ngii miaunoo. Anutuuqo kati gionna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo kutaa tuanaavai vaivaara na ngii giaa ngii miaunoo. Ivaara rikiaada

puaisa utida yoketaama variatee. ¹³ Vaa ngii seena ausa hanigieeraiya Anutuuqo ngii roosiima ariiniee kiasa mmataama kioodoo yoosinna Bapuroona Anutuuqaaara nuunama variayaano ngiiyara yaata utida boo kiaavai. Marakaava na Anutuuqaa kuaivaa kiaaduu rikioovaaara ni mmaapu tuanaavai variivoono ngiiyara yaata utuoo boo tiivai. ¹⁴ Ngia ngiingii seenaiyara mmuduuya ruaivaara iya teeda iya yaakuuyauvaa rumisiatee.

Ngia Yisuu Kirisiinna gionna kiaapuya Anutuuqaa ausa nuufaivo mmuakiaaya ngii tasipama vakiaivee.

Petoroosoono aa nnaagiai yanaa aavaa fafaara reeravai

Aa nnaagiai yanaa aavaa Petoroosoono raa kioo tauraa tuanaa ausa hanigiada vo mmata vo mmata varuuyani reeravai. Petorooso vaidiyya unnakua aataruuyauvaa gioonna kiaapuuya kiasa mmuuvaudiri sabi nuaira aataru maisaiyauvaa uuyauvaara Petorooso aa yanaa aavaa roo iya ooqoo tiravai. Ii mmuakiasa itai aataru iyauvaa yaatareera kuaivo ataama vainoo. Anutuuqaaraata Udaanga Yisuu Kirisiinnaraatama arinaima rikiasa kuaiyauvaa puaisa utuaaravaivee. Ii kua iyauvaa ngiari avuuyauvaadiri Yisuunna teeda ivo tuu kuaiyauvaa rikiooyaano kooyaa iya kiasa mmiravai. Petorooso ii kua iyauvaara aa yanaa aavaa reeravaivee.

¹ Na Simoono Petorooso Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivai na inna kua varee nuaira aposoroovoono aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapaivoono inna Anutuuqovee. Ivo safu tuanaavai varioo ngii tasipaikiai ngia vaa ausa hanigiada innara kutaavaivee kaiyani na aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo. Ta vaa ausa hanigiada ivaitanaara kutaavaivee kiasa kiada ivaara yoketaavee kiasa variaunnaneema ngia itaama mmuaikaraama variayani na aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

² Ngia Anutuuqaata ti Udaanga Yisuu Kirisiinnaatama tuqinnama teeda rikiaikiai ivaitana kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mikio pinaavai nnaasu vakiaiveeraivaara na yaata utuaunoo.

Anutuuqo ti maavee tioo ti mmataama kieeravai

³ Yisuuva pinaa ari vookarai vaidivai varioo ivo safu tuanaavai varivai. Itaama variivoono ari varineema ta variaaraivaara ivo ti maavee tiravai. Anutuuqo innaki varikio ivo yaagueeqama variivo inna Anutuuqovee. Ta innara arinaima teeda rikiaunnaivaara inna yaagueeqaivoono yaagueeqaivaa ti mmivai. Ti mmikiai ta ti variraivaara teeta inna roosiima yoketaama varida hama vo mminnaavaara buaakiaaravai. ⁴ Ivo itaama pinaavai variivoono kua kiasa teerama kioo yoketaa kuaiyauvaa ti kiasa ti mmiravai. Ii kua iyauvo ari vookarai kuayauvai vaivai. Fai ngia iyauvaa arinaima rikikio aa mmata aavau vai maisa aataruuyauvo ngii utinaree kiasa iinai ngia aikiooma iyauvaa yaatarada Anutuuqaa roosiima yoketaama variaaravai.

⁵ Ii aataru ivo itaama vaivaara yaata utida ataama yaagueeqama variatee. Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kaiya yoketaama variatee. Yoketaama varida yoketaa aataru mmooriivaaraata maisa aataru mmooriivaaraatama arinaima teeda rikiaatee.

⁶ Arinaima teeda rikiaada ngiingii mmamma iikiatairaivaara

ooqoo kiatee. Ngia ngiingii mmamma iikiatairaivaara ooqoo kiasa kiada maisa mmooriivo ngiisi nninai rikiaadaata mmannammanna yaagueeqama variatee. Ngia mmannammanna yaagueeqama varida Anutuuqo varineema variatee. ⁷ Ngia itaama varida ngiingii seenaiyara mmoori yoketaivaa iikiatee. Ngia ngiingii seenaiyara mmoori yoketaivaa iida ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruatee. ⁸ Fai itai aataru iyauvo ngiiki vainno kaayau suvuainai fai ngia ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara arinaima teeda rikiaada inna mmooriivaa iida hama kuminayaa iikiaaravai. Fai iiraivo vainaravai. ⁹ Hama gioonna kiaapu voovoono itai aataru iyauvaa iivoono fai ivo ataama varinaravai. Fai ivo vaidi avu huruutavai roosiima varioo ari vainima vai aataruuyauvaa too hama tuqinnama eyommaayauvai taanaravai. Yisuuva inna mminnamminnaa maisa eenanaiyauvaa vaa rugaiyauvaara vaa taunnu kiaivaivee.

¹⁰ Ni seenayaso, itaama vainai Anutuuqo vaa ngii maavee kiasa kioo ariinnee kiasa ngii mmataama kioovaara yaata utida arinaima rikiaada ivo ii aataruuvaa puaisa utuatee.

Fai ngia itaama iida hama inna aataruuvaa haruruuara. ¹¹ Itaama vainai ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapeeraivo tiyara dira yoosinna tupatupaa vairaivakira fai ngia vikio rikioo Anutuugo fai kaayauma ngiiyara yoketainno aataruuvaa kooyaa ngii vitainai ivaki kuaaravee.

¹² Fai ivaara na ii kua iyauvaara mmuakiaa suai makemakee ngii giaa ngii miee varinaravai. Vaa ngia iyauvaa rikiada kua kutaivo ngiisi vaivaa puaisa utuaivaa na vaa rikieennaata mmannamma ivaara ngii giaa ngii minaravai. ¹³ Na yaata utuaunoo. Aa na homo mmata aavau variaa suaivaki na kava ngii giaa ngii minai ngia iikiaarivo inna yoketaavai. ¹⁴ Vaa na tauvai. Fai na kiisa suai putuee ni nnabaivaa pikiaanaravai. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva na putinaraivaara vaa kooyaa ni giaa ni mivai. ¹⁵ Fai yapooma na putinai rikiada ngia mmuakiaa suai ii kua iyauvaara tuqinnama yaata utida rikiaateeraivaara na kooyaa ngii giaa ngii miaunoo.

Ta Yisuu Kirisiinna yaagueeqa ari vookarauvaa teeravai

¹⁶ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva yaagueeqama variraivaaraatama ivo kava tiinaraivaaraatama ngii giaa ngii mira suaivaki hama ta vaidiia yaatayaadiri unnakua uriiyauvunugiataama ngii giaa ngii miravai. Vaa ta titi avu tuanaiyauvaadiri inna yaagueeqa ari vookarauvaa teeravai. ¹⁷ Ari Koova Anutuugo kua yoketaivaa inna kua mmioo mmeekia ari vookarauvaa inna mmu suaivaki ta variravai. Anutuugo pinaa mmeekia too ari vookarau yoosinnaivakidiri Yisuunnara tuduu ta rikiaannaduu ataa kua tunoo: Inna ni Maapu tuanaivovee. Na innara mmuduuya ruee na inna tauko pinaama ni yoketainoo, tiravai. ¹⁸ Ta taapi Anutuugo mmataama kioovau Yisuunna tasipama varuu suaivaki ii kua ivo ngiau aapuuvakidiri tuuvaa ta teteenoo safuuma rikieeravai.

¹⁹ Itaama vaikiia nnaaruaa vaidi forofetaiya gionna kiaapuuya kua mmu kuaiyauvaara ta yaagueeqama kutaavaivee kiaunnavai. Ngia iya kuaiyauvaa tuqinnama rikiada puaisa utuaarivo inna yoketaavai. Iya kuaiyauvo toobaivaa ta upisiivaki subi yapa kiaunnano taineema kooyaa kua oyaivaa ti kua ti mmivai. Ii kua iyauvo vakia roo ngioo ngioo patairaivaa roosiima kooyaa vaivai. Itaama vaikio rikioo Yisuuva ngiiki varikio patairaara aakiapuaivo taineema ii mmeekia ivo ngii aakiayauvaki taivai. Ivaara iya kuaiyauvaa tuqinnama rikiada puaisa utuaarivo inna yoketaavai. ²⁰ Aa mmuakiaa kuavai yaatareera kua aavaa arinaima rikiaatee. Hama gionna kiaapu voovono Anutuugo forofetaiya kua mmu kua voovai Anutuuga kua fafaaravai vai kua oyaivaa arinaidiri ivaa rikioo tiivai. ²¹ Hama Anutuugo tuu kua voovai vaidiia ngiari yaata tinniyauvunugiataama tiravai. Mmanasa Yoketaivo iya tasipooduu iya mmayaayaivo Anutuugaasidiri tuuvaa kooyaa tiravai. Ivaara hama vaidi voovono arinaidiri oyaivaa rikioo tiivai.

2

Petrooso unnakua vitairaiyara yaagueeqama tiravai

¹ Nnaaruaa unnakua forofetaiya gionna kiaapuuya tasipama varuneema unnakua vitairaiya mmuaikaraama fai ngii tasipama variaaravai. Varida ngia maisama variaateeraivaara Anutuuga kuaivaudiri haubayama kua kiada unnakuaivaa haumaki ngii giaa ngii miaaravai. Ti Nnoonnaivo iya mminnamminnaa maisaiyauvaara putuuvaa iya innara ooqoo kiaravai. Fai iya itaama innara ooqoo tikio Anutuugo ngiari irisai maisaiyauvaa akiairaama iya mminai putu taika kiaravai. ² Itaama vainainnaata iya sabi heera aataruuvaa iida koonnama varida mmamma maisaira aataruuyauvaa iikiiai fai kaayau gionna kiaapuuya ivaugiataama kuaaravai. Iya itaama iikiavai fai hama ausa hanigieera gionna kiaapu vooya teeda Anutuuga kua kutaa tira aataruuvaa maisa kua kiaravai. ³ Ii unnakua vitaira vaidi iya sikauyauvaara kaayauma ngiari varaaree kua kiada ngiari tinniyadiri sabi kua kua kiada mmayaayaiyauvaa ngii

giaa ngii mida ngii sikauyauvaa varaaravai. Hokoba suai Anutuugo iya iikiaiyouvaara kua pinaivaki iya yaparainarivoono teerama kioo varioo iya irisai maisaiyouvaa iya mminai putu taika kiaaraivaara avu too nnaasu varinoo.

⁴ Aangeraiya mminnamminnaa maisaiyouvaa varooyara hama Anutuugo iyara boo tirainno ivo ikia too varii yoosinnaivaki iya kagaari kieeravai. Kagaari kioodoo soopa pinaa upisiivaki varida Anutuugo iya yaparaira suaivaara faannaida variravai. ⁵ Nnaaru gioonna kiaapuuya maisama varuuyara hama Anutuugo iyara boo tirainno nnoori pinaa ari vookarauvaa ee-oo tuduu iya raputuduu putiravai. Nuvuaava ari mmuaavoono safuuma variateera kuaivaa gioonna kiaapuuya kuaa mmioo nnaasu variravai. Varuduu Anutuugo inna vitoo yoketaivau yapa kioo gioonna kiaapu yaaku saivai sainaidiri taaravoomaatama vitoo yoketaivau yapa kieeravai. ⁶ Anutuugo yoosinnaivaitana nnutuuvaitana Sutuuma Kumuaravaitana tuduu ikiaivo taa taika kioodoo ruga kieeravai. Yapooma variaara gioonna kiaapuuya hama Anutuugaara yaata utuaaraiya ivaudiri iya ngiari irisai maisaivaa varaaraivaara arinaima teeda rikiaaravai. ⁷⁻⁸ Hama yoosinna Sutuuma rugoo suaivaki safuuma varuu vaidi voovai nnutuuvo Rotoo ivaki hara kioo variravai. Hara kioo varuduu vaidi Anutuugaa aataruuvaa hatokooya ngiari mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida makemakee sabi heera aataruuvaa uuduu ivaa tooduu inna maisairavai. Maisauduu yoketaama iya tasipama varioo vo suai vo suai makemakee iya maisa mmooriyyauvaa uuvaa too iya maisa kua tiraiyouvaa rikiooduu inna ausaivo kaayauma mmuaarareeravai. Mmuaararoo varuduu Udaanga Anutuugo ivakidiri inna vitoo yoketaivau yapa kieeravai. ⁹ Anutuugo itaama uuneema ta yoketaama variaunnaiya mmuaararai maisayauvo tiisi nnino rikioo ivo ivakidiri aikiooma ti vitoo yoketaivau yapaanara aataruuvaa vaa ivo too rikiaivai. Anna makee gioonna kiaapu maisama variaya ngiari maisama iira aataruuyauvaa irisaiyouvaa iya mminaravo vaikiari rikiadaata iya mmannammanna itaavai varia rada vidada ivo iya yaparainara suaivaki iya mminara aataruuvaa vaa ivo too rikiaivai. ¹⁰ Gioonna kiaapuuya kaayau maisama varida ngiari mmamma iira aataruuyauvunugiataama vida iyara dira kieetaiya kuaa kuaiyouvaara oooqoo kiai-yara Anutuugo itaama irisai maisaiyouvaa iya mminara aataruuvaa kua kutaa tuanaa ivo too rikiaivai.

Ii unnakua vitaira vaidi iya vueennaida varida haunninniida hama aangeraiya yoketaama ari vookaraama variaya mmemmaana virama kiada iyayaadiri koonnama yaata utida unnakuaivaa kiaavai. ¹¹ Iya itaa kiaani aangeraa yoketaiya hama itaa kiaavai. Aangeraa yoketaiya yaagueeqama varida ii unnakua vitaira vaidi iya yaatareeraiya Anutuugaa avuuvau hama aangeraiya ari vookaraama variayayaadiri koonnama yaata utida unnakuaivaa kiaavai.

¹² Ii vaidi iya fayai mmaraariya yaata utiraivaa roosiima yaata utida kati nuaida varida iikiaavai. Iya hama arinaima teeda rikieera aataruuyauvaara maisa kua kuaavai. Vaidiia fayai mmaraariya rupuutaani putuaaneema ngiari maisama variraivo iyaki vaivaara fai irisai putuaaravai. ¹³ Iya ari vo gioonna kiaapuuya mmamma nniitareeraivaa mmuneema irisaivaa Anutuugo mmamma nniitareeraivaa iya mminaravai. Iya mmamma iira aataruuvaa ikianna koovau iikiaivaara iya yoketaivai. Iya ngii tasipama yeenna nneeda varida ngiari unnakua aataru maisaivaa iikiaivaara homo ivaara yaata utuaavo iya yoketaivai. Itaama vaino ngii mmamma maisakiataama vaikiainnaata ngia kati iya tasipama variaavai. ¹⁴ Iya gioonnaiya taavo iya yoketaikiai sabi heera aataruuyauvaara nnaasu yaata utu kiada variaavai. Iya mminnamminnaa maisaiyouvaara hama iya pirisaikiai iya varaata varaataikiai ivaara nnaasu yaata utu kiada variaavai. Anutuugaa aataruuvau homo muaraagama varia rada ngiayi iyaano iya teeda vunnisi yau ruaani haruruaavai. Iyaano iya varaata varaatai mminnaiyouvaa varaara aataruuvaa teeda rikiaayara tida ivau nnaasu yaata utu kiada variaavai.

Fai Anutuugo irisai maisaiyauvaa iya mminaravai. ¹⁵ Iya safu aataruuvaa pikiada maisa aataruuvau sabisaabi vida raubiriikiaavai. Iya nnaaruaa vaidiivaa nnutuuvo Bosoronna mmaapuuvaa nnutuuvo Biriama uvaugiataama iikiaavai. Ii forofetaa vaidi Biriama ivoono maisa aataruuvaa gioonna kiaapu Isarairaiyara uvaara irisai sikauyauvaa varaanaraivaara mmuduuya riravai. ¹⁶ Ivo gioonna kiaapuuya maisa mmooriivaa iinara vuduu aataruuvau ari puara togiivo hanigioo innaata yaagueeqama kua tiravai. Puara togiivo hama kua tuuvo vaidi kuaivakidiri forofetaivaata kua tioo iva kumimaka aataruuvaa iinara vuvaara inna uuda rairavai.

¹⁷ Ii unnakua vitaira vaidi iya nnoori rumuruumaiyauvo reekairaiyauvaa roosi-ima variaavai. Aasannai mmataivaki yuunna yaamurukaivoono ngioo namaiyauvaa rupikio hama vati ruaivaa roosiima iya maisama variaavai. Ivaara Anutuugo upisi tuanaa yoosinnaivaki iyani mmaataiyauvaa vaa teerama kieeravai. ¹⁸ Iya ngiariiyara mannaka tida sabi kua kiaa kiada maisama varira gioonna kiaapuuyakidiri vooya pikiada yoketaa aataruuvau kuaaree kiaa viraiya iida taaree kiaa kiada kava iya maisama variateeraivaara iya mmaara iikiaavai. Ii unnakua vitaira vaidi iya ngiari mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida makemakee sabi nuaida varida kava iya vitaaree kiaa iya mmaara iikiaavai. ¹⁹ Iya kianoo: Vo aataru voovono yeena roosiima ngii puaisa raivoora ngiengie yaata utuaiyauvunugiataama kati kuatee. Iya itaa kua kaiya maisamaisama iira aataruuyauvo yeena roosiima iya puaisa rau kiaikiai hama iya yopeema ivaa yaatarada ngiari yaata utiravau kati kuaavai. Ivaa oyaivo ataama vainoo. Fai vo aataru voovono vaidiivaa yaataroo puaisa inna utiivaa hama ivo yopeema pikiaanaravai. ²⁰ Gioonna kiaapu vooya ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau ti yapai kuaivaa rikiada mmatayaa diaa maisa aataruuyauvaa pikiaavai. Vaa tauraa mmatayaa diaa maisa aataruuyauvo iya puaisa utiravai. Nnaagiai Yisu-unnara rikiada maisa aataruuyauvaa pikiaavai. Mo fai kava mmatayaa diaa maisa aataruuyauvo iya puaisa utinai fai iya kava maisama variaaravai. Tauraa iya kiisama maisama varida nnaagiai fai iya ngiari vookaraama pinaama maisama variaaravai. ²¹ Ii gioonna kiaapu iya Anutuugaa aataru safuuvaa hama rikiaatiri. Anutuugo irisai maisaiyauvaa iya mminaraivo inna kiisavai vaitirivee. Anutuugo yoketaa aataruuvaa iikiateera tuu kuaivaa vaa iya arinaima rikiadaata kava mmooka hanigia mmiaivaara ivo pinaa irisai maisaiyauvaa iya mminaraivo inna pinaa ari vookaraivai. ²² Mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kioo kua voovai vainno tinoo: Faivo ari mmuruuvaa utu kioo kava nnaivaivee, tikio vo kuavai tinoo: Vaidiivo ari puaravaa fini kiaikio kava nnokokaivaki sonoma ruaivaivee, tiivai. Ivaa roosiima gioonna kiaapuuya Yisuunna aataruuvaa mmooka hanigia mmida mmatayaa diaa maisa aataruuyauvaa vaa pikiaivaa kava varaaraivaara ii mmataama kioo tii kua ivaitana kutaa kuavaitana tiivai.

3

Yisuuva kava tiinaraivaara Anutuugo kua kiaa teerama kieeravai

¹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruayaso, na tauraa yanaa voovai ngiini fafaara raivo aanna nnaagiaivaa kava na ngiini fafaara raunoo. Na taara yanaavaitanaki ngiingii yaata tinniiyauvaki kua yoketaivaara nnaasu yaata utuateeraivaara na ii kua iyauvaa fafaara ree ngii giaa ngii miaunoo. ² Nnaaruaa vaidi forofetaa yoketaa tuanaiya nnaagiai vainara kuaivaa tuuvaara kava yaata utida rikiaatee. Udaanga Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapaivaa kua yaagueeqaivaa ta kua varada nuaira vaidiiva ngii giaa ngii miaannaivaaraatama kava yaata utida rikiaatee. Ngia itaakiaaraivaara ni yoketaunoo. ³ Tauraa aa kua aavaa arinaima rikiaatee. Fai nnaagiai suaivaki vaidi vooya diitada ngiari mmamma iira aataruuyauvaara nnaasu yaata utida iikiaaravai. Fai iya ngiiyara raida ⁴ Yisuunnara kiaara: Ivo ariiyara na kava tiinaravee kiaa teerama kiaivoono deevakiinno variinne? Ti kookiiaa vaa putiravai. Mo ngiau

mmata uu suaivakidiri mmuakiaa mminnamminnaiyauvo vakia roo vioo vioo aanna makee homo itaavai nnaasu vainoo, kiaaravai. ⁵ Iya aa na tinara kua aayauvaa hama tuqinnama rikiaavai. Nnaaru ari nnaaru Anutuugo tuduu ngiau mmataivo vairavai. Nnooriivakidiri mmataivo kooyaa nnuduu nnooriivo mmataivaudiri sasakairavai. ⁶ Nnaagiai nnoori pinaivo ngioo mmataivau rummua apu kiooduu mmuakiaa gioonna kiaapuuyaata mmataivau vau mminnaiyauvootama eyommaara putu taika kieeravai. ⁷ Ngiau mmataivo aanna makee vaivaa Anutuugo yapa kioovo vainono Anutuugo tauraa tuneema yapooma kava tino fai ikiaivo ngiau mmataivaa taa taikaanaravai. Ngiau mmataivo aanna makee vaivo fai vainono Anutuugo gioonna kiaapuuya yaparainno maisama variyaiya ikia aakiaivaki kagaari kinai vikio ngiau mmataivootama taikaanaravai.

⁸ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, mo aa kua aavaara sa taunnu kiatee. Udaanga Anutuugo taikio mmuaa suaivoota kaayau nuanuuyauvootama (1000) mmuaakaravaitana nnaasu vainoo. Hama ari vookaravaitana vainoo. ⁹ Vaidi vooya yaata utida kiaanoo: Udaanga Anutuugo hokoba suai varioo hama ivo kua kua teerama kiaivaa iivaivee, kiaavo hama Anutuugo itaama iivai. Ivo hama mmuaa gioonna kiaapuuvaa ikia aakiaana kagaarirainno mmuakiaaya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada ausa hanigiateeraivaara ivo hokoba suai ngiiyara faannainno varivai. Ngia homo koonnama variaavoota ivo mmannammanna ngiiyara faannainno varivai.

¹⁰ Gioonna kiaapuuya hama teeda rikieera suaivaki mmuara vareera vaidiivo mmuara varaanara nniivai. Itaama iirayaama fai Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinaravai. Tiino fai pinaa akuaivo kurududu tino ngiauvo taikaanaravai. Taikano fai ngiauvau vai mminnaa mmuakiaayavai ikiaivo taa mumunu utu raubiriima kino eyommaara taika kiaanaravai. Mmataivaatama mmoori mmuakiaa ivau varida iikiyaiyauvaatama ikiaivo taa taika kiaanaravai. ¹¹ Fai mmuakiaa mminnaiyauvo itaama taa taika kiaanaraivaara aanna ngia variaaraivaara dataamaida yaata utuaannee? Ngia yoketaa tuanaaya varida Anutuugaa mmoori aataruuvaara yaata utida variatee. ¹² Anutuugaa suaivaara faannaida varida suaivo akiairaama ngiaiveeraivaara mmoori yoketaivaa iida varida itaama nnaasu variatee. Ii suai ivaki fai ikiaivo ngiauvaa taa taika kioo ngiauvau vai mminnaiyauvaa puaisa teeno nnoori kiaanaravai. ¹³ Itaama vainai mo teenoo Anutuugo kua kua teerama kioo karaasa ngiau mmataivaitana nninai ivau safuuma variaara gioonna kiaapuuya nnaasu variaaraivaara ta faannaida variaunanoo.

¹⁴ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, itaama vainai ngia ii suai ivaara faannaida varida Anutuugaa avuuvau yoketaama varida sa mminnamminnaa maisa voovai ngiiki vakiaiveeraivaara yaagueeqama safu tuanaaya variatee. Yaagueeqama itaama varida Anutuugaa tasipama ausa nuufaivaa varada variatee. ¹⁵ Ti Udaanga Anutuugo hokobama faannainno variivaara yaata utida kiatee: Ta ausa hanigia kikio ivo ti vitoo yoketaivau yapaanaraivaara hokobama faannainno varinoo, kiatee. Pauruso ti seena ta innara mmuduuya ruaannaivoono ivaara ngiini fafaara reeravai. Ivo Anutuugaasidiri tinni yoketaivaa varoo ngiini fafaara reeravai. ¹⁶ Ivo ii Yisuuva kava tiinara kua ivaara tinaree kua mmuai kuaivaa mmuakiaa ari yanaiyauvunu fafaara reeravai. Ii yanaa iyauvunu vo kua vooyavai gioonna kiaapuuya jaarida rikiaada hama oyaiyauvaa arinaima rikiaavai. Gioonna kiaapu kumimakaiya hama Anutuugaa aataruuvau tuqinnama kuaiya ii kua iyauvunudiri haubayama kuaiyauvaa kiaavai. Iya Anutuugaa kua fafaara vooyauvunudiri haubayama kuaiyauvaa kiaaneema Pauruso roo kua vooyauvunudiri mmuaikaraama haubayama kuaiyauvaa kiaavai. Iya itaama koonnama kiaivaara fai maisaivaa irisai putiraivaa ngiari varaaravai.

¹⁷ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, vaa ngia ii kua na ngii giaa ngii miau iyauvaa arinaima rikiaavai. Itaama vainai vaidi hama Anutuugaa kuaivaa rikiaada iikiyaiya iya unnakua kua kiai kuaivaa sa rikiaada kutaavee kua kiada ngia yoketaama

variaivakidiri harurivoora tuqinnama haitatuukiatee. ¹⁸ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapaivoono kati tiyara yoketaama yaata utuoo varivai. Ivaara yaata utida innaraatama arinaima teeda rikiada varia rada vidada yaagueeqama yoketaama variatee. Ari nnutuuvo ngiau aapu makee vainno tupatupaa itaavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

Yuvuaanoono aa tauraa yanaa aavaa fafaara reeravai

Aa tauraa yanaa Yuvuaano roo aavaki taara kua oyaivaitana vaivai. Gioonna kiaapuuya Anutuuqaata ari mmaapu Yisuu Kirisiinnaatama tasipama variateera kuaivaa Yuvuaano yamayamaa kua tioo iyani aa yanaa aavaa fafaara reeravai. Iya nuunama varida Anutuuqaaraata Yisuunnaraatama yaata utira nuunaiyauvaa vara haunoo-pivoora tuqinnama haitatuukiateeraivaara Yuvuaano yamayamaa kuaivaa tioo fafaara reeravaivee.

Kua kiaa kookieeraivoono variraivaa ti mmiravai

¹ Kua kiaa kookieeraivoono variraivaa ti mmuuvaara na yanaivau fafaara raa ngii miaunoo. Ivo tauraa hama ngiau mmata uu suaivaki varioonnonno tuma ti tasipama mmatayaa kooyaa variravai. Varuduu ta tuqinnama inna haitatuuma teeda inna kuaivaa rikiada titi yaakuuyauvaadiri innayaa utiravai. ² Ivo kooyaa ti tasipama varuduu ta inna teeda innara kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. Ivo tupatupaa variraivoono ari Koonna tasipama varuuvaa Anutuuqo kooyaa inna ti vitauduu ta inna tuqinnama toovaara ta ngii giaa ngii miaunnaano. ³ Ta mmuakiaaya ti Napoovaatama inna Mmaapuuvo Yisuu Kirisiivaatama mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada variaunnaano. Ngia mmuaakaraama ti tasipama mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada variateeraivaara vaa ta teeda rikiaunnaivaida ngiita ngii giaa ngii miaunnaano. ⁴ Ta mmuakiaaya ti sirigairaiivo ti suvuakuaiveeraivaara na aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo.

Anutuuqo mmeekia oyaivovee

⁵ Anutuuqaa Mmaapuuvoono aa kua aavaa ti kiaa ti mmuuvaa ta ngii giaa ngii mida kiaunnaano: Anutuuqo mmeekiaivaki variraivaa oyaivovee. Hama upisiivo innaki vaivaivee, kiaunnavai. ⁶ Fai ta titiyyara kiaara: Ta Anutuuqaa tasipama mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada yoketaama variaunnaano, kiaa kiadaata upisi aataruuvau nu-aida varida fai ta unnakuivaa titiyyara kiaa kiada tomedaivaa iikiaaravai. ⁷ Anutuuqo ari mmeekiaivaki varineema fai mmeekia tai aataruuvaki ta hara kiada varida fai ta titiyyara titiyyara yoketaida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada variaaravai. Fai ta itaama varikio Anutuuqo ari Mmaapu Yisuunna kiauvaadiri ti mminnamminnaa maisa mmuakiaayauvai ruga kinai fai ta yoketaaya variaaravai.

⁸ Fai ta titiyyara kiaara: Hama mminnamminnaa maisaiyauvo tiiki vainoo, kiaa kiada ta titiyyara unnakua tikio fai hama kua kutaivo tiiki vainaravai. ⁹ Fai ta titi mminnamminnaa maisaiyauvaa Anutuuqaa kiaa kookieekio hama ivo ti pikieerainno safuuma iinno ti mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kioo mmuakiaa aataru maisa ta iiraiyauvaa ruga kinai fai ta yoketaaya variaaravai. ¹⁰ Fai ta titiyyara kiaara: Hama ta mminnamminnaa maisaiyauvaa iikiaunnavavee, kiaa kiada ta Anutuuqaara kiaara: Anutuuqo unnakua tiraivovee, kiaravai. Fai ta itaa kua tikio hama inna kuaivo ti aakiaana vainaravaivee.

2

Yisuu Kirisiiva tiyyara ari Koonnaata kua tiravai

¹ Ni uru nnaakara karaasa ausa hanigieeraiyaso, sa ngia mminnamminnaa maisaivaa varaateeraivaara na aa kua aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Fai gioonna kiaapu voovoono mminnamminnaa maisaivaa varano vaidiivo tiyyara Kua Tiraivo ti Napoonnaata tiyyara yamaa kua yamaa kua tinaraiivo varinoo. Tiyyara itaama kua tinaraiivo

inna Yisuu Kirisiiva safuuma variraivovee. ²Ta Anutuuqaasi vira aataruuvaki ti mminnamminnaa maisaiyauvo suvuaiyauvaa rugaanaraivaara Yisuuva putiravai. Ivo hama ti mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara nnaasu putiravai. Ivo mmuakiaa gioonna kiaapu mmata aavau variaiya mminnamminnaa maisaiyauvaatama rugaanaraivaara putiravai.

³ Ta Anutuuqaa kutaa teeda rikiaunnannee? Mo ta Anutuuqaa kuaivaa rikiaada iikiaunnaivaara ta aikiooma kiaunnaano: Vaa ta Anutuuqaa teeda rikiaunnavaivee, kiaunnava. ⁴ Gioonna kiaapu voovoono tinoo: Vaa na inna tee rikiauvavee, kiaa kioo Anutuuqaa kuaivaa rikioonnaata yaataraivoono unnakua tikio hama kua kutaivo innaki vaivai. ⁵ Fai gioonna kiaapu voovoono inna kuaivaa rikioo iino Anutuuqo innara mmuduuya ruaivo fai innaki vioo vioo pinaavai vainaravai. Ta Yisuu Kirisiiva varirayaama variaunnaivaara ta arinaima rikiaada kiaunnaano: Ta Anutuuqaa tasi-pama variaunnaano, kiaunnava. ⁶ Fai gioonna kiaapu voovoono ariiyara tinara: Na Anutuuqaa tasipama variauvavee, tiivo Yisuu Kirisiiva varirayaama variaivee.

Gioonna kiaapu voovoono ari seenaivaara

mmuduuya ruaivo mmeekiaivaki varivai

⁷ Ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, aa na ngiini fafaarakiau kua aavo hama karaasa kuavai. Nnaaruaa kuavai. Ngia tauraa Yisuunnara tuu kuaivaa rikioo suaivakidiri vauvoono mmannammanna vakia roo ngioo ngioo aanna makee vainoo. Nnaaruaa kua ngia tauraa rikioo kuaivovee. ⁸ Itaama vaikiaina aanna makee na ivaara karaasa kuavaivee kiaa ngiini fafaarakiaunoo. Upisi aataruuvo taikaanara iinno varikio mmeekia tuanaivo vaa too variivaara na kiaunoo: Karaasa kuavaivee, kiaunoo. Yisuu Kirisiiva uuvaara ii kua ivo kua kutaavai vaivai. Vaa ngia ivaa teeda rikiaada kua kutaavaivee kiaavai.

⁹ Gioonna kiaapu voovoono tinoo: Vaa na mmeekiaivau variaunoo, kiaa kioo hama ari seenaiyara mmuduuya ruaivoono ivo mmannammanna upisiivaki hara kioo varivai. ¹⁰ Gioonna kiaapu voovoono ari seenaiyara mmuduuya ruaivo mmeekiaivau nnaasu hara kioo varivai. Hara kioo varikio hama mminnamminnaa maisaivo innaki vaikio rikioo hama inna seenaivo ivaara haruriraivootaivai. ¹¹ Gioonna kiaapu voovoono hama ari seenaiyara mmuduuya ruoo ivo homo upisiivaki hara kioo varivai. Upisiivo inna avuuvaa rummua apu kiaivaara ivo nuainnonno taikio ivo kuanara aataruuvo hama inna too vaikio rikioo kumimakama nuaivai.

¹² Ni uru nnaakaraso, Yisuuva ngiiyara putuuvaara Anutuuqo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa vaa ruga kieeravai. Ivaaraina na yanaivaa ngiini fafaara raunoo. ¹³ Yokovaayaso, hama ngiau mmata vauduu varuuvoono homo variivaa ngia teeda rikiaano. Ivaaraina na yanaivaa ngiini fafaara raunoo. Vaidi karaasaso, vaa ngia mmagia maisaivaa yaataraavai. Ivaaraina na yanaivaa ngiini fafaara raunoo.

¹⁴ Nnaakaraso, vaa ngia ngii Gioonna Anutuuqaa teeda rikiaavai. Ivaaraina na yanaivaa ngiini fafaara raunoo. Yokovaayaso, hama ngiau mmata vauduu varuuvoono homo variivaa ngia teeda rikiaano. Ivaaraina na yanaivaa ngiini fafaara raunoo. Vaidi karaasaso, ngia yaagueeqaida variaavo Anutuuqaa kuaivo ngiiki vaikiai mmagia maisaivaa vaa ngia yaataraavai. Ivaaraina na yanaivaa ngiini fafaara raunoo.

¹⁵ Mmata aavau diaa maisa aataru Anutuuqaa nnammutuaa iiraiyauvaara sa mmuduuya ruatee. Itaama iikiaa ivakidiri nnii aataruuyauvaaraatama sa mmuduuya ruatee. Fai ngia mmatayaa iira aataruuyauvaara mmuduuya rikio ngii Gioonna Anutuuqaara mmuduuya riraivo fai hama ngiiki vainaravai. ¹⁶ Mmuakiaa mmatayaa iira aataruuyauvo hama Anutuuqaasidiri tiivai. Ngiingii mmammaiyauvo iiki-ataira aataruuvootama avuuvaadiri taavo ngii varaataira aataruuvootama ngiingii-yara mannaka tira aataruuvootama hama Anutuuqaasidiri tiivai. Mmatayaa diaa aataruuyauvaivee. ¹⁷ Mmatayaa iira aataruuyauvootama avuuvaadiri taavo varaataira

aataruuvootama taikaanara iinoo. Gioonna kiaapu voovoono Anutuuqo yaata utiivaa rikioo iivoono fai tupatupaa varinaravaivee.

Yisuu Kirisiinna nnammutuaivo vaa nninoo.

¹⁸ Ni uru nnaakaraso, ngiau mmata taikaanara suaivo vainima nninoo. Yisuu Kirisiinna nnammutuaivo nninaraivaara tuu kuaivaa vaa ngia rikiaavai. Aanna makee Yisuu Kirisiinna nnammutuaa kaayauya vaa ngiaavaivee. Iya ngiaivaara vaa ta teeda kiaunnaanoo: Ngiau mmata taikaanara suaivo vaa vainima nninoo, kiaunnavai. ¹⁹ Ii gioonna kiaapu iya tauraa ti tasipama varida hama kutaa ausa hanigiada ti seena tuanaaya variaivaara iya ti pikiaavai. Iya vaa ausa hanigiaatiri. Homo ti tasipama vari-aatirivee. Iya mmuakiaaya hama ti seena tuanaaya variaivo kooyaa vakiaiveeraivaara ti pikiada kuaavai.

²⁰ Mo Yisuu Kirisiiva Mmannasa Yoketaivaa vaa ngiiki yapa kiaivai. Yapa kiaikio variivaara ngia mmuakiaaya kua kutaivaa rikiaavai. ²¹ Ngia yaata utida kiaanoo: Ta hama kua kutaivaa rikiaunnaanoo, kiaivaara na ngiini fafaarakiaunnee? Vaa ngia kua kutaivaa rikiaivaara na ngiini fafaarakiaunoo. Vaa ngia teeda rikiaavai. Hama yopeema kua kutaivakidiri unnakuaivo nninaravai. Ivaara na ngiini fafaarakiaunoo.

²² Gioonna kiaapu unnakua tiraivo inna gioononnee? Yisuu Kirisiinnara tinoo: Hama Anutuuqoono mmataama kioo vaidiivovee, tiivo inna unnakua tiraivovee. Itaa kua kuaa gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinna nnammutuaaya varida Koonnaata Mmaapuuvataama mmooka hanigia mmiaavai. ²³ Gioonna kiaapu voovoono Mmaapuuvaa mmooka hanigia mmiivaa Koova hama inna tasipama varivai. Gioonna kiaapu voovoono Mmaapuuvaa kooyaa kutaavaivee tiivaa Koova inna tasipama varivai.

²⁴ Ngia Yisuunnara toosa hara rikioo mmayaayaivaa ngiingii aakiaiyauvaki puaisa utuatee. Ngia toosa hara rikioo mmayaayaivo ngiingii aakiaiyauvaki mmannammanna vainanai fai ngia Mmaapuuvata Koonnaatama tasipama mmannammanna variaaravai. ²⁵ Yisuu Kirisiivaano ta tupatupaa variraivaa ti mminaraivaara nnaaru tiyara kua kuaa teerama kieeravai.

²⁶ Vaidi vooya ngii unnakua tida ngii iida teeda variaivaara na ii kua ivaa ngiini fafaara raunoo. ²⁷ Mo Yisuu Kirisiiva ari Mmannasa Yoketaivaa ngiiki yapa kiaivai. Yapa kiaikio Mmannasa Yoketaivo mmannammanna ngiiki varinono hama gioonna kiaapu voovoono vo kua voovai ngii giaa ngii mmioo ngii vitainaravootainaravai. Mmannasaivoono mmuakiaa kuavai ngii giaa ngii mioo ngii vitainno varinoo. Ivoono ngii vitai kuaivo inna kutaa kuavai. Hama unnakuavai. Itaama vainai Mmannasaivo ngii giaa ngii mii kuaivaa rikiada iida Yisuunna tasipama variatee.

²⁸ Inna aikioovai, ni uru nnaakaraso, ivo kava tiinara suaivaki hama inna avuuvaura mmamma maisakiaaraivaara inna tasipama variatee. Ta inna avuuvaura hama aaturaida yaagueeqama diaaraivaara inna tasipama variatee. ²⁹ Vaa ngia rikiaavai. Yisuu Kirisiiva safu tuanaavai varivai. Aa kua aavaata tuqinnama rikiaatee. Gioonna kiaapu voovoono safu aataruuvaa iinnonno Anutuuqaa nnaakara tuanaavai varivai.

3

Ngia Anutuuqaa raunna mmaapuya variaavai

¹ Ti Napoovaano kaayauma tiyara mmuduuya ruaivaara yaata utuatee. Iva kaayauma tiyara mmuduuya ruoo tiyara tinoo: Ni naunna maapuyavee, tiivai. Ta kutaa inna raunna mmaapuya variaunnaanoo. Gioonna kiaapu hama ausa hanigieeraiya Anutuuqaa hama tuqinnama teeda rikiaavaaraida ta inna raunna mmaapuya vari-aunnaiya hama arinaima ti teeda rikiaanoo. ² Boo, ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, ta aanna makee Anutuuqaa raunna mmaapuya variaunnaanoo. Fai yapooma ta Anutuuqaa avuuvau dataama variaaraivaara hama ta tuqinnama rikiaunnaanoo. Aqaa kua aavaa vaa ta rikiaunnavai. Fai yapooma Yisuuva kava tiinara suaivaki

ta inna tuqinnama taaraivaara ta hanigiada innanikaraama variaaravee. ³ Gioonna kiaapu voovoono ii kua ivaa rikioo inna roosiima varinaraivaara faannairaivoono Yisuu Kirisiiva safuuma varineema ariiyara yaata utuoo safuuma varivai.

⁴ Mminnamminnaa maisa vareera aataruuvoono Anutuuga aataru safuuvaa hatokaivai. Itaama vaikio gioonna kiaapu voovoono mminnamminnaa maisaivaa varaivoono Anutuuga aataru safuuvaa hatokaivai. ⁵ Vaa ngia rikiaavai. Yisuu Kirisiiva gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara tiiravai. Hama mminnamminnaa maisaivo innaki vainoo. ⁶ Ivaara gioonna kiaapu voovoono Yisuu Kirisiinnaki hara kioo variivo hama mminnamminnaa maisaivaa mmannammanna varaivai. Gioonna kiaapu voovoono mmannammanna mminnamminnaa maisaivaa varaivoono hama inna arinaima too rikiaivaivee.

⁷ Ni uru nnaakaraso, vaidi voovoono unnakuavvaa ngii giaa ngii mioo tinara: Na safu vaidivaivee, kiaa kioo koonnama mmooriivaa iivo tii kuaivaa sa rikiaatee. Yisuu Kirisiivainno safu tuanaavai variraivovee. Gioonna kiaapu voovoono safu mmooriivaa iinno Yisuu Kirisiinna roosiima safuuma varivai. ⁸ Gioonna kiaapu voovoono mmannammanna mminnamminnaa maisaivaa varaivoono inna Sataangaa gioonna kiaapuvaivee. Sataango toosa hara mminnamminnaa maisaivaa varoo varia roo ngioo ngioo aanna makee iinno nnaasu varinoo. Sataangaa mmoori maisaiyauvaa tuayanna ruanaraivaara Anutuuga Mmaapuuvoono tiiravai.

⁹ Gioonna kiaapu voovoono Anutuuga raunna mmaapuvai variivoono hama mmanammanna mminnamminnaa maisaivaa varaivai. Anutuugo inna Koova varikio inna variraivo mmannammanna innaki vaivaara ivo hama mmannammanna mminnamminnaa maisaivaa varaivai. ¹⁰ Anutuuga raunna mmaapuuya ari vookaraama variraivaa ngia arinaima teeda Sataangaa raunna mmaapuuya ari vookaraama variraivaa ngia arinaima taaraivaara aa kua aavaa rikiaatee. Gioonna kiaapu voovoono hama safu mmooriivaa iinno hama ari seenaivaara mmuduuya ruaivo inna hama Anutuuga raunna mmaapuvai.

Ngiingii seenaiyara mmuduuya ruatee

¹¹ Ngia Yisuunnara tuu kuaivaa rikioo suaivakidiri aa kua aavo vauvoonno mmanammanna vakia roo ngioo ngioo aanna makee vainoo. Ta titiyyara titiyyara mmuduuya ruaravee. ¹² Fai hama ta Kaingaa roosiima variaaravai. Ivo Sataangaa vaidivai varioo ari kata tuanaivaa ruputuduu putiravai. Aaniira Kaingo inna ruputiravainnee? Ivo ari mmooriivaa koonnama uduu ari kataivo mmooriivaa safuuma uuvaara ivo inna ruputuduu putiravai.

¹³ Ni seenayaso, ivo itaama uuvaudiri rikiada fai gioonna kiaapu hama ausa hanigieeraiya ngiiyyara hama mmuduuya ruaaraivaara sa nnikiaraakiatee. ¹⁴ Vaa ta rikiaunnavaai. Ta titi seenaiyara mmuduuya ruaunnaivaara ta putira aataruuvaa pikiada tupatupaa variraivaa varaunnavaai. Hama gioonna kiaapu voovoono ari seenaiyara mmuduuya ruaivaaki putira aataruuvo mmannammanna innaki vainoo. ¹⁵ Gioonna kiaapu voovoono hama ari seenaiyara mmuduuya ruaivoono inna vaidiyya ruputuaani putira vaidiyya roosiima varinoo. Vaa ngia taavai. Itaama ii vaidiivaaki hama tupatupaa variraivo innaki vaivai. ¹⁶ Yisuu Kirisiiva ari variraivaa pikioo tiyyara putiravai. Ivo itaama uuvaara mmuduuya rira aataruuvaa kooyaa ta taunnavaai. Teetama ti variraivaa pikiada ti seenaiyara mmuduuya rida iyara putuaraivo inna yoketaa aataruvai. ¹⁷ Mo vaidi voovoono ari mminnamminnaa mmatayaa diaiyauvo aikiooma vaikioonnaata ari seenaivo hama mminnamminnaataivaa too hama innara boo tioo ari ausaivaa inna mmiivoono dataama kioo ariiyara tinara: Na Anutuugaara mmuduuya ruauvaivee, tinarannee? Hama yopeemavee. ¹⁸ Ni uru nnaakaraso, sa mmanna avaiyauvaadiri kiatee: Ta ngiiyyara mmuduuya ruaunnaanoo, kiatee. Kua kutaa tuanaa ngiingii seenaiyara mmuduuya rida ausa mmida iyara tuqinnaatee.

Ta Anutuugaa avuuvau yaagueeqama

dida vakiaaravai

¹⁹⁻²⁰ Itaama vainai fai ta gioonna kiaapuuyara mmuduuya rida tuqinnakio rikioo ta kua kutaa aataruuvaa iikiaunnaivo kooyaa vainai arinaima rikiaaravai. Fai ta itaama iikio vo aataru voovai ta iikiaunnaivaara ti ausaiyauvaki ta koonnama iikiaunnavaivee kiaa kiada mmuaararavaa varada fai ta Anutuugaa avuuvau hama ivaara pinaama yaata utuaaravai. Anutuugo ti ausaiyauvaki vai mmuaararavaa yaataroo mmuakiaa mmoori aataruuyauvaata mmuakiaa kuaiyauvaatama too rikiaivaara hama ta ivaara pinaama yaata utuaaravai. ²¹ Boo, ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, fai ta titi aakiaiyauvaki hama koonnama variaunnaivaara mmuaararavaa varada fai ta Anutuugaata kua tida inna avuuvau yaagueeqama dida vakiaaravai. ²² Dida vaidi ta Anutuugaa yoketai mmooriivaa iida inna kuaivaa rikiaada iikiaunnaivaara ivo mmuakiaa kuavai ta inna yaparakiaunnaivaa ti mminai ta varaaravai. ²³ Aa kua aavaa ivo yaagueeqama ti kiaa ti mmioo tinoo: Ni Maapu Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruatee, tiivai. Vaa Yisuu Kirisiiva ivaara yaagueeqama ti kiaa ti mmiravai. ²⁴ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya Anutuugaa kuaivaa iikiaya Anutuugaa tasipama variaavo ivo iyaki varivai. Anutuugo tiiki variivaa vaa ta rikiaunnava. Ivo ari Mmannasa Yoketaivaa ti mmiivaara ivo tiiki variivaara vaa ta rikiaunnava.

4

Mmannasa kua kutaivoota mmannasa unnakuavootama variaavai

¹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, kaayau unnakua forofetaiya mmuakiaa mmatauvau nookiaavai. Itaama vai ivaara mmuakiaa gioonna kiaapuuya ngiariiyara kiaanoo: Mmannasa Yoketaivo ti aakiaiyauvaki varinoo, kiaiya sa iya kiaa kuaiyauvaara akiairaama kutaavaivee kiatee. Tauraa iya iida taaree kiaa tuqinnama teeda rikiaatee. Mmannasaivo iyaki variivo Anutuugaasidiri tiivainnee? Vara hama Anutuugaasidiri tiivainnee? ² Kutaa Anutuugaa Mmannasaivo iyaki variivaa ngia arinaima rikiaaree kiaa ataama tuqinnama teeda rikiaatee. Gioonna kiaapu voovono kooyaa tinoo: Yisuu Kirisiiva Anutuugo mmataama kioovono vaa innasidiri tioo vaidivai varivaivee, tiivaaki Anutuugaasidiri tii Mmannasa Yoketaivo innaki varivai. ³ Gioonna kiaapu voovono Yisunnara itaa kua tii kuaivaara hamavee tiivaaki hama Anutuugaasidiri tii Mmannasa Yoketaivo innaki varivai. Innaki variii mmannasaivo Yisuu Kirisiinna nnammutuaivaasidiri nniivai. Ivo nninaraivaara vaa ngia rikiaavo aanna makee mmata aavau varinoo.

⁴ Ni uru nnaakaraso, ngia Anutuugaaniyavee. Vaa ngia forofetaa unnakuaiya yaatarakiaavai. Ii Mmannasa Yoketaa ivo ngii aakiaana variivoono yaagueeqainno vaa ari vo mmannasaivo vaidi kumimakaiya aakiaana variraivaa yaatara kiaivaara ngia unnakua forofetaiya yaatarakiaavai. ⁵ Unnakua forofetaiya inna vaidi kumimakaiyaniyavee. Ivaara iya mmatayaa diaa mmooriivaara kua kiaani gioonna kiaapu kumimakaiya iya kuaivaa rikiaavai. ⁶ Ta aanna Anutuugaaniyavee. Gioonna kiaapu voovono Anutuugaa too rikiaivoono ta kiaunna kuaivaa rikiaikio Mmannasa kua kutaivo innaki varivai. Gioonna kiaapu voovono hama Anutuugaanivai variivoono ta kiaunna kuaivaa hama rikiaikio unnakua tira mmannasaivo innaki varivai. Fai ta itaama tuqinnama arinaima teeda ta gioonna kiaapuuyaki Mmannasa kua kutaivo variiyaatama unnakua tira mmannasaivo variiyaatama arinaima taaravai.

Mmuduuya riraivaa oyaivo Anutuugovee

⁷ Ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, mmuduuya rira aataruuvo Anutuugaasidiri tiivaara kii ta titiyara titiyara mmuduuya ruaaravee. Gioonna kiaapu voovono

ari seenaiyara mmuduuya ruaivoono inna kutaa Anutuugaa raunna mmaapuvai varinoo. Vaa ivo Anutuugaa too rikiaivai. ⁸ Mmuduuya rira oyai tuanaivo Anutuugovee. Itaama vaivaara gioonna kiaapu voovoono hama ari seenaiyara mmuduuya ruaivo kutaa hama Anutuugaa too rikiaivai. ⁹ Anutuugo tiyara mmuduuya ruaivo ataama kooyaa vainoo. Ivo ari Mmaapu mmuaa tuanaa ivaa titooduu mmatayaa tioo tiyara putiravai. Ta innara kutaavaivee kiaa kiada tupatupaa variraivaa varaateeraivaara Anutuugo inna titooduu tiiravai. Ivo itaama iinno tiyara mmuduuya riraivaa kooyaa ti vitaivai. ¹⁰ Mmuduuya rira aataruuvo ataama vainoo. Ta Anutuugaara mmuduuya ruaunnaivo inna hama kutaa tuanaa mmuduuya rira aataruuvovee. Anutuugo tiyara mmuduuya ruoo ari Mmaapuuvaa titooduu mmatayaa tioo tiyara putiravai. Ti mminnamminnaa maisaiyauvaa irisaiyauvo sa tiisi ngiaiveeraivaara ivo tiyara putiravai. Inna mmuduuya rira aataru tuanaivovee.

¹¹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, Anutuugo itaama tiyara mmuduuya ruaivaara teeta ti seenaiyara mmuduuya ruaravee. ¹² Hama gioonna kiaapu voovoono kooyaa Anutuugaa taivai. Fai ta titi seenaiyara mmuduuya rikio Anutuugo tiiki varioo ari mmuduuya riraivaa tiiki yapano pinaavai suvuainaravai.

¹³ Vaa ta rikiaunnvai. Ta Anutuugaaki variaunnano ivo tiiki varivai. Ta ivaa rikiaunna oyaivo ataama vainoo. Ivo ari Mmannasa Yoketaivaa ti mmiivaara ta innaki variaunnano ivo tiiki varivai. ¹⁴ Ti Napoova ari Mmaapuuvaa titooduu gioonna kiaapu mmatayaa variaya vitoo yoketaivau yapaanaraivaara tiiravai. Vaa ta ivaa teeda gioonna kiaapuuya kiaa mmiaunnano. ¹⁵ Gioonna kiaapu voovoono kooyaa tinoo: Yisuuva Anutuugaa Mmaapuvaivee, tiivaaki Anutuugo varikio ivo Anutuugaaki varivai. ¹⁶ Anutuugo tiyara mmuduuya ruaivaara vaa teteenoo ivaa rikiada ivaa kutaavaivee kiaunnvai. Anutuugo mmuduuya rira oyaivovee. Gioonna kiaapu voovoono ari seenaiyara mmuduuya ruaivoono Anutuugaaki varikio ivo innaki varinoo. ¹⁷ Mmuduuya rira aataruuvo tiiki vainno pinaavai suvuavaa oyaivo ataama vainoo. Fai Anutuugo ti yaparaira suaivo tiisi nninai rikiada hama ta aatuukiaaravai. Fai ta yaagueeqakiaaravai. Ta mmatayaa variaunna suaivaki Yisuu Kirisiiva varuneema ta variaunnano ti mmuduuya riraivo vaivaara fai ta hama aatuukiaaravai. Fai ta yaagueeqakiaaravai. ¹⁸ Gioonna kiaapu voovoono mmuduuya riraivo innaki vairaivoono hama aatuuvai. Mmuduuya riraivo innaki vainno pinaavai suvuai kiaikio rikioo hama aatuuraivo innaki vaivai. Irisai maisaivaa varaanaraivaara vaidiivo aatuuvai. Gioonna kiaapu voovoono aatuunno varikio hama mmuduuya riraivo innaki pinaavai suvuavai.

¹⁹ Anutuugo tauraa tiyara mmuduuya ruuvaara ta innara mmuduuya ruaunnvai. ²⁰ Fai gioonna kiaapu voovoono tinara: Na Anutuugaara mmuduuya ruauvaivee, tiivo hama ari seenaivaara mmuduuya rirama kioo ivo unnakuavai tiivai. Fai ivo ari seenaivaa vaa kooyaa taivaara hama mmuduuya rirama kioo Anutuugaa hama ivo kooyaa taivaara fai hama yopeema mmuduuya rinaravaivee. ²¹ Aa na tinara kua aavaa Yisuu Kirisiivaano tii kuavai. Gioonna kiaapu voovoono Anutuugaara mmuduuya ruaivoono ari seenaiyaraatama mmuduuya ruaivee.

5

Mmatayaa iira aataruuyauvaa ta yaataraaravai

¹ Anutuugo mmataama kioo vaidiivo inna Yisuuvaivee tiraivaara kutaavaivee tiivoono Anutuugaa raunna mmaapu tuanaavai varinoo. Gioonna kiaapu voovoono kutaa tuanaa Koonnara mmuduuya ruaivoono raunna mmaapuuyaraatama mmuduuya ruaivai. ² Ta Anutuugaara mmuduuya rida inna avaiavaa rikiada iikiaunnaivaara ta aa kua aavaa arinaima rikiaunnvai. Ta inna raunna mmaapuuyaraatama mmuduuya ruaunnvai. ³ Anutuugaara mmuduuya rira aataruuvo ataama vainoo. Ta inna

avaivaa rikiada iikiaunnava. Ivo tii kuaivo hama ti mmuaararainoo. ⁴ Anutuuga raunna mmaapu mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai mmatayaa iira aataruuyauvaa aikiooma yaataraaraivaara hama Anutuugo tii kuaivo iya mmuaararainoo. Ta dataama mmatayaa iira aataruuyauvaa yaataraarivo ataama vaikia ta rikiaunnava. Ta Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada yaataraaravai. ⁵ Dee gioonna kiaapu voovoono fai mmatayaa iira aataruuyauvaa yaataraanarannee? Anutuuga Mmaapu-uvo inna Yisuuvavee tiraivaara kutaavaivee tiivoono fai yaataraanaravai.

Anutuugo Yisuu Kirisiinnara kua kutaivaa tiravai

⁶ Yisuu Kirisiivaano mmatayaa tiiravai. Tioo nnooriivaa vara kioo yatari sagaivau putuduu inna kiauvo tiiravai. Ivo hama nnooriivaa varaanaraivaara nnaasu tiiravai. Ivo nnooriivaa varaanaraivaaraatama ari kiauva tusaanaraivaaraatama tiiravai. ⁷ Mmannasa Yoketaivo ariinoo Yisuuva Anutuuga Mmaapuvai variivaara kua kutaavaivee tiivai. Ivo kua kutaa tira oyaivaara itaa kua tiivai. ⁸ Ii taaravooma aataru ido kooyaa vaivaara ta kiaunnano: Anutuuga Mmaapuuvo inna Yisuuvavee, kiaunnava. Mmannasaivo tuuvaaraatama nnoori varoovaraatama Yisuuva putuduu inna kiauvo tuuvaaraatama ta kiaunnano: Anutuuga Mmaapuuvo inna Yisuuvavee, kiaunnava. Taaravooma aataruudo mmuaavaara ti vitaakiaavai. ⁹ Ta vaidiia tira kuaivaara kutaavaivee kiaunnava. Anutuugo tira kuaivoono vaidiia tira kuaivaa yaataraivai. Yaataraivaara ta Anutuugo ti vitaira aataruuvaa kutaavaivee kiaravee. Ii taaravooma aataru idaa Anutuugo ari Mmaapuuvaa ti kiaa ti mmioo ti vitairavai. ¹⁰ Ivaara gioonna kiaapu voovoono Anutuuga Mmaapuuvaa kutaavaivee tiivo vaa Anutuugo ti vitauvaara ari aakiaivaki arinaima rikiavai. Gioonna kiaapu voovoono hama Anutuuga kutaavaivee tiivo ivo Anutuuga unnakua tiraivovee tiivai. Anutuugo ari Mmaapuuvaa ti kiaa ti mmu kuaivaara ivo hama kutaavaivee tiivaivee. Ivaara ivo Anutuuga unnakua tiraivovee tiivai. ¹¹ Ii kua kutaa ivaa Anutuugo ti kiaa ti mmuuvaa oyaivo ataama vainoo. Anutuugo tupatupaa variraivaa ti mmivaivee. Inna Mmaapuuvo putuuvaa ta tupatupaa variraivaa varaunnava. ¹² Gioonna kiaapu voovoono inna Mmaapuuvaa kutaavaivee tiivoono vaa tupatupaa variraivaa varavai. Gioonna kiaapu voovoono hama inna Mmaapuuvaa kutaavaivee tiivoono hama tupatupaa variraivaa varivaivee.

Ta tupatupaa variraivaa variaunnava

¹³ Ngia Anutuuga Mmaapuuvaa kutaavaivee kiaiia na ngiini ii kua iyauvaa fafaarakiaunoo. Ngia tupatupaa variraivaa vaa varivaara ngia tuqinnama rikiaateeraivaara na ngiini fafaarakiaunoo. ¹⁴ Ta Anutuuga kua tida hama ta biribiriida inna tasipama kua kiaunnano. Hama aaniivaara ta itaa kua kiaunnava. Ta inna yaata utiraivaugiataama mminnaa voovaa yaaku varada inna yaparaikio ivo ti kuaivaa rikiaanaraivaara ta hama biribiriida inna tasipama kua kiaunnano. Ta yaagueeqama inna tasipama kua kiaunnano. ¹⁵ Vaa ta rikiaunnava. Ivo ta yaaku varada yaparakiaunna kuaiyauvaa mmuakiaa suai rikiavai. Itaama vaikia aa kua aavaaraatama vaa ta rikiaunnava. Ta inna yaparakiaunnaiva ivo ti mmivai.

¹⁶ Fai gioonna kiaapu voovoono ari seena voovai teeno ivo mminnamminnaa maisivaa varano too Anutuugo ivaa rugaanarivo vaino rikioo fai ivo Anutuuga kua tioo ivaa yaaku varano fai Anutuugo tupatupaa variraivaa inna seenaiva mmunaravai. Gioonna kiaapu voovoono mminnamminnaa maisivaa variva Anutuugo rugaanarivo vaivaara nnaasu na itaa kua kiaunoo. Gioonna kiaapu voovoono Yisuu Kirisiinnara oogo kiaa kioo mminnamminnaa maisivaara nnaasu yaata utuoo variva hama Anutuugo rugaanarivoovai. Fai ivo ivaa iinno irisaivaa varoo eeyaa putinaravai. Gioonna kiaapu voovoono ivaa yaaku varoo Anutuuga kua tiivaa hama na ivaa yaaku varanee kiaunoo. ¹⁷ Mmuakiaa aataruvai ta tomedama

iikiaunnaivaara ta mminnamminnaa maisaivaa varaunnava. Fai mminnamminnaa maisaiyauvo vaino Anutuugo ruganai fai ta hama ikiaivaki tupatupaa variaaravai.

¹⁸ Vaa ta rikiaunnava. Anutuugaa raunna mmaapu voovoona hama mmannamanna mminnamminnaa maisaivaa varaivai. Anutuugaa Mmaapuuvo tuqinnama inna haitatuukio hama Sataango yopeema innayaa utiivaara ivo hama mmannamanna mminnamminnaa maisaivaa varaivai.

¹⁹ Vaa ta rikiaunnava. Ta Anutuugaa raunna mmaapuya variaunnano Sataango mmuakiaa mmatayaa diaa gioonna kiaapuuya keetavai varioo iyara diivaivee.

²⁰ Vaa ta rikiaunnava. Anutuugaa Mmaapuuvo vaa tuuvoono ti tasipaikiai ta innara arinaima rikiaunnava. Ta Anutuugo kutaa tuanaa variivaa teeda rikiaateeraivaara ivo ti tasipaikiai ta innara arinaima rikiaunnava. Ta Anutuugo kutaa tuanaa variivaaki variaunnano. Ta inna Mmaapu Yisuu Kirisiinnaki variaunnaivaara ta Anutuugo kutaa tuanaa variivaaki variaunnano. Yisuu Kirisiiva inna Anutuugo tuanaivovee. Innasidiri ta tupatupaa variraivaa varaunnava.

²¹ Ni uru nnaakaraso, mmannamanna unnakua anutuuyauvaa mmooka hanigia mmiatee.

Yuvuaanoono aa tammaa yanaa aavaa fafaara reeravai

Yuvuaano aa yanaa aavaa gioonna voovaani roo inna nnaakaraiyaniaatama roovaara gioonna kiaapu vooya yaata utida kiaanoo: Inna mmataira kuavai. Gioonnavée tii kuaivo inna Anutuuqaara nuunairaiyovee. Inna nnaakaraiyavee tii kuaivo inna gioonna kiaapuuya ii nuuna ivaki variyaiyavee, kiaavai. Vaa ausa hanigiooya ngiariiyara ngiariiyara mmuduuya rida varida unnakua kuaa kuaiyauvaara ooqoo tida sa iyauvaa rikiaateeraivaara Yuvuaano yokovaa kioo aa yanaa aavaa fafaara reeravaivee.

¹ Na gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya kieeta voovoono aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

A gioonnaikua Anutuuqo ariiniee kuaa i mmataama kiaikua aa yanaa aavaa na ainiaatama i nnaakaraiyaniaatama fafaarakiaunoo. Na kua kutaa tuanaa ngiyyara mmuduuya ruaunoo. Hama nene nnaasu ngiyyara mmuduuya ruaunoo. Mmuakiaa gioonna kiaapu kua kutaivaa rikiaiyaatama ngiyyara mmuduuya ruaanoo. ² Kua kutaa tira aataruuvo tiiki vainno tupatupaa fai vainaraivaara ta ngiyyara mmuduuya ruaunoo.

³ Ti Napoova Anutuuqoota inna Mmaapuuvo Yisuu Kirisiivaatama kati tiyyara yokeetaama yaata utida tiyyara boo tida ngiari ausa nuufaivaitana ti mmida nnaasu variaateeraivaara na yaata utuaunoo. Fai ta iyauvaa varada kua kutaivaa tida mmuduuya rira aataruuvaa iikiaaraivaara na ivaara yaata utuaunoo.

Ta kua kutaivaa tida mmuduuya rira aataruuvau kuaaravee

⁴ Ai nnaakara vooya kua kutaa tira aataruuvau kuaivaara na rikiee kaayauma sirigakiauvai. Ti Napoova itaa kua ti kuaa ti mmuu aataruuvaugiataama iya kuaivaara na rikiee kaayauma sirigakiauvai. ⁵ Na aiyara mmuduuya ruau gioonna-o, itaama vaikiyai na i kiaunoo. Kii ta mmuakiaaya titiyyara titiyyara mmuduuya ruaravee. Ii na kiau kua ivo hama karaasa kuavai ngiini fafaarakiaunoo. Ta Yisuunnara tuu kuaivaa rikioo suaivakidiri ii yaagueeqa kua ivo vauvoonno mmannammanna vakia roo ngioo ngioo aanna makee vainoo. ⁶ Mmuduuya rira aataruuvo ataama vainoo. Ta Anutuuqo tii kuaivaa rikiaada iikiaaravai. Ngia tauraa rikioo suaivakidiri vauvoonno mmannammanna vakia roo ngioo ngioo aanna makee aa kua aavaa ivo tuu kua aavo homo vainoo. Ngia mmuakiaaya hara kiada varida ngiingiiyyara ngiingiiyyara mmuduuya ruatee.

⁷ Kaayau vaidi unnakua tiraiya mmuakiaa mmatavau nuaida varida variaavai. Iya unnakua tida kiaanoo: Yisuu Kirisiiva hama mmatayaa tioo hama vaidivai variravaivee, kiaavai. Itaa kua tira vaidi voovoono ari vookaraama unnakua tira nnaamuru vaidivai varioo Yisuu Kirisiinna nnammutuaavai varivai. ⁸ Itaama vainai ngiingii varira aataruuvaa tuqinnama haitatuukiatee. Ngia Anutuuqaa mmooriivaa iikiaivaa irisaivaa fanniivoora kuaa ngiingiiyyara tuqinnama haitatuukiatee. Ngia irisai mmuakiaavai varaateeraivaara na itaa kua kiaunoo.

⁹ Gioonna kiaapu voovoono hama Yisuu Kirisiinna kuaivaa puaisa utirama kioo ivaudiri hederainno ari vo aataruvau kuaikio too hama Anutuuqo inna tasipama varivai. Gioonna kiaapu voovoono Yisuu Kirisiinna kuaivaa puaisa utikiokio Koovaata Mmaapuuvootama taaravaitana inna tasipama variaavai. ¹⁰ Itaama vaino gioonna kiaapu voovoono ngiisi vioo hama Yisuu Kirisiinna kuaivaa ngii giaa ngii minai sa innara yoketaavaivee kuaa kiada inna vitada ngiingii nnauvaki ngii tasipama yapaatee. ¹¹ Gioonna kiaapu voovoono itai vaidiivaara yoketaavee kuaa ivo ii mmoori maisaivaa ivootama mmuaavaugiataama iivai.

Yuvuaano nnaagiai tuanaa kuaivaa gioonna

kiaapuuya kiaa mmiravai

¹² Na kaayau kua ngii giaa ngii minaree kiaa hama na yanaayaa ni fafaarakiatainoo. Na kati oro ngii tee ngiiita kua tinaraivaara na faannaina variaunoo. Ngieta teetama pinaama sirigakiaaraivaara na ngiiita kua tinaree kiaa iikiau vai.

¹³ Anutuuqo ariiniee kiaa i nnunnaivaata mmataama kiaivaa nnaakaraiya ngiiyara yaata utida boo kiaavai.

Yuvuaanoono aa nnaagiai yanaa aavaa fafaara reeravai

Aa nnaagiai yanaa aavaa Yuvuaano yokovaayaa reeravai. Ivo aa yanaa aavaa raa kioo vaidi voovai vaa ausa hanigiooya tasipama mmoori varoo vaidiivaa nnutuuvo Gaiyaasaani reeravai. Ivo roo pinaama Gaiyaasaara sirigairavai. Gaiyaaso yoketaama ausa hanigioo vooya tasipama mmoori varoo vaidi voovai nnutuuvo Dioterefeeva uu mmooriivaara ooqoo tuuvaaraatama Yuvuaano innara pinaama sirigainno aa yanaa aavaa fafaara reeravaivee.

¹ Na gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya kieetavoono aa yanaa aavaa fafaaraki-aunoo.

Gaiyaaso, na aiyara mmuduuya ruaukua kua kutaa tuanaa na aiyara mmuduuya rueena aini aa yanaa aavaa na fafaaraki-aunoo.

² Ni seena na aiyara mmuduuya ruaukua vaa na rikiauvai. A Yisuu Kirisiinna aataruuvau yoketaama variannavai. Sa i nniitaranai a itaama yoketaama varianeeraivaara na aiyara yaaku varaunoo. Mmuakiaa mmoori aataruuyauvaa a iikiannaiyauvo yoketaayauvai vakiaiveeraivaaraatama na aiyara yaaku varaunoo. ³ Ti seena vooya niisi nnida aiyara ni giaa ni mida tunoo: Ivo kua kutaa aataruuvaa mmannammanna iivaivee, tuduu rikiee na kaayauma sirigairavai. Vaa na rikiauvai. A mmannammanna kua kutaa aataruuvaa iikiannavai. ⁴ Ni uru nnaakaraiya kua kutaa aataruuvau kuaivaara na rikiee pinaama na sirigakiaunoo. Hama ari vo sirigaira voovoona aa sirigaira aavaa hatokaanaravai.

Gaiyaaso yoketaa mmooriivaa uuvaara Yuvuaano tiravai

⁵ Ni seena na aiyara mmuduuya ruaukua vaa a mmuakiaa mmooriivauvaa ti seena ausa hanigieeraiyara iikiannaiyauvaa a yaagueeqama iikiannavai. Iya voopidiri ngiaa-niaata hama a yaata utirainna yaagueeqama iikiannavai. ⁶ Vaa iya kava vararanada aapi nnida aavakinnaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada variaya a iyara mmuduuya ruannaivaara vaa iya kiaa mmiaavai. Iya kava aisi kuaiya Anutuuga mmoori varaiya yoketaa mmooriivaa iikiataama vainai eenoo iya tasipama mmooriivaa iinai iya ngiari kuaaree kiadaa yoketaama kuaaravai. ⁷ Iya Yisuu Kirisiinnara mmuduuya ruaivaara inna mmooriivaara nuaida varida hama gioonna kiaapu kumimakaiyasidiri sikaunnaata yeennaiyauvaatama varada kuaavai. ⁸ Ivaara vaa ta ausa hanigieeraiya sikaunnaata yeennaiyauvaatama iya mmida iyara yoketaakiaaravee. Fai ta itaama iida teeta iyaatama mmuaavaugiataama kua kutaivaa rikiada iikio aikiooma voopi voopi kuanaravai.

Dioterefeeva maisama varuduu Demetiriiva yoketaama variravai

⁹ Na yanaayaa paanna kua vooyauvai gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyani fafaara reeravai. Dioterefeeva kieeta vaidivai varinaraiivaara mmuduuya ruoo na fafaara raa kuaivaa hama rikiaivai. Rikioonnaata pikiaivai. ¹⁰ Itaama vainai fai na ngiisi viee mmuakiaa mmoori ivo uuvaara na kiaa kookieenaravai. Ivo kaayau maisa kuaivaa tiyara tioo kaayau unnakuavavaa mmannammanna tioo varivai. Hama ivo ivaa nnaasu iivai. Ti seena vaa ausa hanigieeraiya innasi kuaavo hama ivo iyara tuqinnaivai. Gioonna kiaapu vooya iyara tuqinnaaree kiaavo rikioo ivo ooqoo tioo ngii nuunaivakidiri iya titaikiai kuaavai.

¹¹ Ni seena na aiyara mmuduuya ruaukua vaidiiva mminnamminnaa maisaiyauvaa iirayaama sa iikiane. Vaidi vooya mmoori yoketaiyauvaa iirayaama iikiane. Gioonna kiaapu voovoona yoketaa aataruuvaa iivoona inna Anutuuga gioonna kiaapu tua-naavai. Gioonna kiaapu voovoona maisa aataruuvaa iivoona hama Anutuuga taivai.

¹² Mmuakiaa gioonna kiaapuuya Demetiriinnara kua yoketaivaa kiaavai. Iya inna mmooriivaa teeda kiaanoo: Kua kutaa ivo yoketaama varivaivee, kiaavai. Na innara mmuai kuaivaa kiaunoo. Vaa ngia taavai. Na innara kiau kuaivo kutaa kuavai.

Yuvuaano nnaagiai kuaivaa tiravai

¹³ Na kaayau kua ngii giaa ngii mminaree kiaa hama na yanaayaa ni fafaara raatainoo. ¹⁴ Na akiairaama aisi viee ta taaravaitana kua kiaaraivaara na faannaina variaunoo.

¹⁵ Ausa nuufaivo i tasipama vakiaivee.

I seena aapinnaiya aiyara yaata utida boo kiaavai. Ti seenaiya ipi variyaiyara ta yaata utida boo kiaunnaivaa iya kiaa mmianee.

Yutaavaano aa kua aavaa fafaara reeravai

Yutaava aa yanaa aavaa roo vaidiyya unnakuaiyauvaa gioonna kiaapuuya kiaa mmida varida ngiariiyara kiaanoo: Ta vaa Yisuunnara kutaavaivee, kiaunnayavee, tuuyara ivo roo iyara ooqoo tiravaivee.

¹ Na Yutaava Yakoopaa kataivo Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivoono aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

Ngia gioonna kiaapuuya ti Napoova Anutuuoqo ngii maavee tiao ngiyyara mmuduuya ruaikio Yisuu Kirisiiva ngiyyara haitaturaiyani na aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo.

² Anutuuoqo ngiyyara boo tiao ari ausa nuufaivaa ngii mioo ari mmuduuya riraivaa ngii mino ngiiki suvuainai variateeraivaara na yaata utuaunoo.

Yutaava unnakua vitairaiyara yaagueeqama tiravai

³ Ni seena na ngiyyara mmuduuya riraiyaso, Anutuuoqo ti vitoo mmuaakaraama yoketaivau ti yapaivaara na ngiini fafaara raanaree kiaa iina rikiauko Anutuuoqo yaagueeqama ni tiki ai aanna makee na vo kuavai ngiini fafaara raunoo. Yisuunna kuaivaara ta kutaavaivee tiraivaa Anutuuoqo mmuaaneetu nnaasu ari gioonna kiaapuuya mmiravai. Ii kua ivaara ngia mmannammanna yaagueeqama kutaavaivee kiateeraivaara na aa yanaa aavaa ngiini fafaara ree ivaara yaagueeqama ngii kiaunoo.

⁴ Maisa vaidi vooya hama Anutuuoqaa kuaivaa rikiaiya tiisi ngiaani ta kiaunnao: Vaa Anutuuoqaa kuaivaa rikiaayaida ngiaanoo, kiaunnani ti tasipama varida ngiari yaata utuaa kuaivaa kiaavai. Anutuuoqo kati tiyara yoketaama yaata utuoo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaivaara iya hama tuqinnama yaata utiraida hanigia kiisama koonnama kua kiaavai. Iya sabi heera aataruuvaa inna aikioovee kiaivaara iya itaama kua kiaavai. Iya itaa kua kiaa kiada ti nnoonna mmuaa tuanaivaa Udaanga Yisuu Kirisiinnara iya ooqoo kiaavai. Maisa irisaivo vaa iyani vaivaa fai yapooma varaaraivaara nnaaru Anutuuoqaa kua fafaara roovo iyara itaa kua tiravai.

⁵ Ngia aa kua aavaa vaa arinaima rikiaaniaata na kava ngii giaa ngii minaravai. Udaangaivo gioonna kiaapu Isarairaiya mmata Iyiipaivakidiri iya vitoo yoketaivau yapa kioodoo nnaagiai vooya hama innara kutaavaivee tuuya ruputu taikeravai.

⁶ Anutuuoqo aangeraiya ngiari seena aangeraa vooyara diravaa iya mmudu hama iyara diraida ngiari mmaata tuanaiyauvaa eyommaara pikiooyauvaara yaata utuatee. Anutuuoqo iya vitoo upisi tuanaa yoosinnaivaki yapa kioo yeena yaagueeqaiyauvaadiri iya rau kioodoo ivaki tupatupaa varida nnaagiai Anutuuoqo iya yaparaira suai pinaivaara faannaida variaavai. ⁷ Yoosinnaivaitana Sutuuma Kumuaraiya ivaitanaara yaata utida ivaitana vainima vau yoosinnaiyauvaaraatama yaata utuatee. Gioonna kiaapu ivaki varuuya aangeraiya uvaugiataama iida iya nnaata vaati tasipoo aataruuvaa pikiada gioonnaiya ngiari seena gioonnaiya tasipooduu vaidiyya ngiari seena vaidiyya tasipeeravai. Tasipooduu too Anutuuoqo irisai ikia pinaivo tupatupaa vairavaki iya yapeeravai. Iya uvuaa Anutuuoqo irisai maisaivaa iya mmuuvauvadi ta arinaima rikiaateeraivaara Anutuuoqo itaama iya iiravai.

⁸ Ii maisa vaidi hama Anutuuoqaa kuaivaa rikiaa iya Sutuuma Kumuaraiya uuvaugiataama mmuaikaraama iida iya ruvuata roosiima ari vookaraiyauvaa toovaara iya sabi heera aataruuvaa iida Anutuuoqo iyara diravaara puruuka tida ngiau apu yoketaama variaa aangeraiyara maisa kua kiaavai. ⁹ Aangeraiya kieetaivaa nnutuuvo Maikooro hama Sataangaara maisa kua tiravai. Ivoota Sataangootama Musinna nnabaivaa varaaraivaara buaaru tida kua yaagueeqama tuduu Maikooro hama

yopeema Sataangaara kua maisaivaa tioo hama innaki kua pinaivaa yapeeravai. Ivo kati tunoo: Udaangaivoono yaagueeqama iiki kua kiaivee, tiravai. ¹⁰ Vaidiyya hama Anutuugaa kuaivaa rikiaiya uu aataruuyauvaa iya hama arinaima rikiaiyouvaara maisa kua kiaavai. Mo iya arinaima rikiaa aataruuyauvaara iya fayai mmarraraiya yaata utiraivaa roosiima kumimakama yaata utida kati nuaida varida iikiaa aataruuyauvoono iya yaataroo iya ruputu taikaivai. ¹¹ Fai iya irisai maisaivaa varaaravaivee. Iya nnaaruaa vaidi Kaingo uu aataruuvugiataama kuaavai. Kaingo ari kataivo inna yaataroovaara inna nnannatooduu Anutuugaa avaiava yaatareeravai. Iya nnaaruaa vaidi Biriamaa roosiima sikauvaara mmuduuya riraivaara nnaasu yaata utida maisa aataruuvaa iikiaivaara sikau irisavaa varaavai. Nnaaruaa vaidi Koraava Anutuugaa kuaivaa hatokoo arinaidiri puaravaa kati Anutuugaara hudeera mmooriivaa uvuaa vaidi maisaiya mmuaikaraama iikiaavo Anutuugo iya putira irisavaa iya mmiivai.

¹² Iya ngiari mmammaiyauvaara yaata utida iikiaavo hama iya mmamma maisavai. Ngia mmuaavau yoketaama varida yeenna nneeraivaki iya numa ngii tasipama yeenna nneeda ngiari mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida sabi nnaani ngia mmuakiaaya koonnama yeenna nnaavai. Iya itaama iikiaivo koonnainoo. Iya ngiariiyara nnaasu yaata utuaavai. Upisi namaivaa ooruruuvo utuoo rupi kiaikio hama vati ruaivaa roosiima iya iikiaravee kiaa kiada hama iikiaavai. Yatariiyauvo iira vaira suaivaki hama iiraataiyauvo aasannaira aataruuvaa varaavai. Varada diaavo ooruruuvo utuoo ravagiauru kiaikiai kati vaidi eyommaara aasannama kiaavai. Ii vaidi iya itaama variaavai. ¹³ Iya nnoori pinaivaa ooruruuvo utikio pinaama ketekaateevaa roosiima varida maisama kua kiaavo ngiari mmamma maisaira aataruuvo kokoparauvo vaineema kooyaa vaivai. Iya aakiapuuyauvo ngiari mmaataiyauvaa pikiada sabisaabi vida taikeraivaa roosiikiaayavee. Vaa Anutuugo iyani upisi tuanaa yoosinnaivaki mmaataiyauvaa teerama kiaivaki fai iya ivaki tupatupaa variaaravai.

¹⁴ Tauraanaa vaidi Ataamaakidiri inna nneeditunna sidinnaidiyya yaaku saivai sainaidiri taarama nnidada Inooko variravai. Varioo ii vaidi maisa iya nnaagiai varaaraivaara kua tioo tunoo: Taatee. Udaangaivo ari aangeraa yoketaa tuanaa kaayakaayau ari vookaraiyauvaatama tasipama tuoo ¹⁵ mmuakiaa gioonna kiaapuuya yaparainarivaara tiinaravai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya hama Anutuugaara yaata utirama kiada mminnamminnaa maisaiyauvaa varaiya fai Anutuugo mmuakiaa mmoori maisamaisama ngiari iikiaiyouvaaraatama mmuakiaa kua maisaiyauvaa iya innara kiaiyouvaaraatama fai ivo kua pinaivaa iyaki yapaanaravaivee. Inooko nnaaru itaa kua tiravai. ¹⁶ Ii vaidi maisa iya mmannammanna nunuraanurai tida varida vooyaki kuaivaa ravuvuutu kiada tida varida maisa aataru ngiari iikiatairaiyauvunugiataama vida ngiariiyara ngiari avai pinaiyauvakidiri mannaka tida ngiari iikiatairaivaara ngiari vooyaki nnamari kuaivaa yapa kiaani iyani iikiaavai.

Yutaava kua yaagueeqaivaa vaa ausa hanigieeraiya kiaa mmiravai

¹⁷ Ni seena na ngiariiyara mmuduuya riraiyaso, tuqinnama yaata utuatee. Ti Udaanga Yisuu Kirisiinna kua varada nuaira vaidiyya nnaagiai vainara kuaivaa nnaaru ngii giaa ngii mmuuvaa kava rikiaatee. ¹⁸ Iya ngiita kua tida tunoo: Nnaagiai suaiyauvo nninai vaidiyya ngiari iikiataira maisa aataruuyauvunu kuaiya fai diitada Anutuugaa kua aataruovaara ngiari tai rikiai kua kiaravaivee. Kua varada nuairaiyaano itaa kua tiravai. ¹⁹ Ii vaidi maisa iya ngii tasipama varida ngiari yaata tinniiyaadiri kua vooyauvai yaata utida ngii hapauma kiaara ii kiaavai. Iya ngiari yaata tinniiyauvunudiri kumimakama yaata utida iikiaa aataruuyauvaa iida varida hama Mmannasa Yoketaivoono iya kiaa mmikiai iikiaavai. ²⁰ Mo ngia ni seena na ngiariiyara mmuduuya riraiyaso, Anutuugaa kua yoketaa tuanaivaara ngia kutaavaivee kiaivaa mmannammanna ngiingiiyara ngiingiiyara tida yaagueeqama varia rada kuatee. Mmannasa Yoketaivaa yaagueeqaivaa tasipama yaaku varaatee. ²¹ Ngia ti Udaanga Yisuu Kirisiiva

ngiiyara boo tioo tupatupaa variraivaa ngii minaraivaara faannaida varida Anutuuoqo ngiiyara mmuduuya ruaiveeraivaara safuuma variatee.

²² Gioonna kiaapu Anutuuoqaa kuaivaara taara yaata utuaiyara boo tida iyara yoke-taakiatee. ²³ Vaidiia ikiaivo vaidi voovai taa taputu kieevoora kiaa utu raririima kati naatauvau yapeerayaama ngia Anutuuoqaa mmayaaya yoketaivaa vooya kiaa mmikio Anutuuoqo iya vitoo yoketaivau yapaivee. Gioonna kiaapu vooya ngiari mmamma iira aataru maisaivaa iikiaiya sa iya tasipama mmoori maisaivaa iida ivaara mmuduuya ruatee. Iya roosiima haruruaaraivaara aatuuda iyara boo tida iyara yoketaakiatee.

Yutaava kua yoketaivaa Anutuuoqaa tiravai

²⁴ Anutuuoqo ti vitoo yoketaivau yapaivoono aikiooma ngii utinai fai ngia hama haruruaaraivaara ta kua yoketaivaa kiaaravai. Ivo ari yoosinna yoketaivaki ngii yapa kinai ngia hama ngii mminnamminnaa maisaatainai sirigaida variaaraivaara ta kua yoketaivaa kiaaravai. ²⁵ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva putuuvaa Anutuuoqo ti vitoo yoketaivau ti yapaivai. Ivo mmuaa tuanaa Anutuuoqo varikio inna nnutuuvo ngiau aapu vaikio ivo ti kieeta tuanaavai varioo mmuakiaa mminnaiyauvaara dikio yaagueeqa ari vookaraivo innasi vaivaara ta kua yoketaivaa kiaaravai. Ivo nnaaru hama ngiau mmata uu suaivaki itaama varioo aanna makee varioo fai yapooma mmannammanna itaama nnaasu varinaravaivee. Kua kutaa.

Reveraisiina

Fai yapooma vainara aataruuyauvaa Anutuuqo Yisuu Kirisiinna vitauduu too ivo Yuvuaanaa vitauduu iyauvaa too fafaara reeravai. Yuvuaanaa tinniivoota inna avuuvootama hanigiooduu yapooma vainara aataruuyauvaa too fafaara reeravai. Ivo too vaa taikaivaivee kiaa fafaara roovo fai yapooma vainaravai. Aavaki vai kua vooyauvai mmataira kuayauvaivee.

Yuvuaano aa yanaa aavaa roo suaivaki vaa ausa hanigiooya Yisuu Kirisiinnara ti Udaangavaivee tuuvaara ngiari nnammutuuiya maisa mmooriyauvaa iya mmiravai. Iya mmamma nniitareeraivaa varada koonnama varuu suaiyauvaki iya yaagueeqama variateeraivaara Yuvuaano yamayamaa kuaiyauvaa iya kiaa mmioo aa yanaa aavaa reeravai. Iya yaagueeqama varida Anutuuqaa tasipama variaaraivaara faannaida variateeraivaara ivo reeravaivee.

¹ Aa kua aavo tauraa haumaki vau kuaivaa Anutuuqo Yisuu Kirisiinna kooyaa vitauduu teeravai. Kiisa suai mmoori aataruuyauvo mmuakiaayasi vainaraivaa Anutuuqaa mmoori vareera gionna kiaapuuya ivo vitaakiaiveeraivaara Anutuuqo inna vitauduu iva teeravai. Yisuu Kirisiiva ari aangeravaa titooduu na Yuvuaano inna mmoori vareera vaidiiyaa niisi tuoo ni vitauduu na teeravai. ² Na taa mmoori aataru mmuakiaayauvaara ngii giaa ngii miee Anutuuqaa mmayaayaivaatama Yisuu Kirisiiva kua kutaivaa kooyaa tuuvaatama aa yanaa aavau na kooyaa fafaara ree ngii giaa ngii miaunoo. ³ Nnaagiai mmoori aataruuyauvo vainaraivo aa yanaa aavau vaivaa gionna kiaapu voovoono ivaa kooyaa jaaruaivaaraatama gionna kiaapu vooya ivaa rikiada iikiai yaraatama Anutuuqo iyara yoketaainoo. Nnaagiai Anutuuqo aa mmoori aataru aayauvaa iinara suaivo vaa vainima vaivaara ivo iyara yoketaainoo.

Yaaku saivai sainaidiri taara yoosinna varuu ausa

hanigieeraiyani Yuvuaano fafaara reeravai

⁴ Na Yuvuaanoona aa yanaa aayauvaa fafaara raunoo. Yaaku saivai sainaidiri taara yoosinna varuu gionna kiaapuuya mmata Asiaa ivau varuuya vaa ausa hanigieeraiyani na aa kua aayauvaa fafaara raunoo. Anutuuqo tauraa varioo aanna makee varioo nnaagiai varinaraivoono kati ngiiyara yoketaama yaata utuoo ari ausa nuufaivaa ngii miaiveera na yaata utuaunoo. Mmannasa Yoketaivo ari yaagueeqaivo yaaku saivai sainaidiri taarama vaivoono Anutuuqo kieeta varira mmaataivaa vunningiaa variivootama kati ngiiyara yoketaama yaata utuoo ausa nuufaivaa ngii miaiveera na yaata utuaunoo. ⁵ Yisuu Kirisiiva Anutuuqaa kuaivaa makemakee kooyaa ngii giaa ngii miraivootama kati ngiiyara yoketaama yaata utuoo ari ausa nuufaivaa ngii miaiveera na yaata utuaunoo. Ivo putuuvakidiri tauraa ariinanaa diitoovovee. Ivo mmuakiaa mmatayaa variaa kieetaiya kieeta tuanaivovee.

Ivooonoo tiyara mmuduuya ruoo tiyara putuduu inna kiauvo tuuvaara hama ti mminnamminnaa maisaiyauvo mmannammanna ti utivai. Kati tete yaata utuaunnaivau mmamma dummukiara ta nookiaunnaano. ⁶ Ivaara ivo ti iikiai ta ari Koonna Anutuuqaa mmoori varada vaidi kieetaiya roosiima varida kati Anutuuqaa puara hudeeraiya roosiima variaunnaano. Gionna kiaapuuya inna nnutuuvaa ngiau aapu yapa kikio iyara dira yaagueeqaivo tupatupaa itaavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

⁷ Taatee. Ivo namaivaa tasipama tuoo varinoo. Fai tiinai mmuakiaa gionna kiaapuuya inna taaravai. Pirima inna heeda mmataa inna hooyaatama fai iyaatama inna taaravai. Teekiai fai mmuakiaa gionna kiaapu mmatayaa variaya pinaama innara rataaravai. Fai ii aataru ivo itaama nnaasu vainaravaivee. Kua kutaa.

⁸ Udaanga Anutuuqo tinoo: Tauraa yapeeraivaata nnaagiai yapeeraivaatama na nakaaraiovee, tiivo mmuakiaa mminnaiyauvaa yaataroo diraivoono tauraa varioo aanna makee varioo nnaagiai varinaravai.

Yuvuaanaa avu tinniivo hanigiooduu Yisuunna teeravai

⁹ Na Yuvuaano ngii seenavai ngieeta neetama ta Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaunnaiyaara ta mmuaakaraama varida mmamma nniitareeraivaa varaunnano tiyara diraivoono ti tasipaikiai ta mmuaararavaa varadaata yaagueeqama variaunnano. Na Anutuuqaa mmayaayaivaatama Yisuuva kua kutaivaa kooyaa tuuvaatama gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. Kiaa mmiaivaara vooya ivaa irisaivaa mmata voovai nnooriivo ututuuma kioovaa nnutuuvo Patimoosa ivaki ni utu raririima rada kiooduu na variravai. ¹⁰ Vo Sudaaga voovaki na variaaduu Mmannasa Yoketaivo ni tasipama varuduu na variee rikiaaduu vaidiivaa kuaivo nooma akuaivaa roosuuvo ni mmookaivakidiri pinaama kua tiravai. ¹¹ Ivo kua tioo tunoo: A taannaivaara yanaivau fafaara ree yoosinna yaaku saivai karasaidiri taaravaitanaki variaa vaa ausa hanigiaiyni fafaarama kino kuaivee. Ii yoosinna iyauvaa nnutuuyauvo ataama vainoo. Voovai nnutuuvo Epesiisa voovai nnutuuvo Sumuraana voovai nnutuuvo Perekamaama voovai nnutuuvo Tuaataira voovai nnutuuvo Saratiisa voovai nnutuuvo Piratareepiaa voovai nnutuuvo Rautikiaa vainoo. Iyauvaki variayani fafaara raa kiee mmianee. Nooma akua roosiima tuu kuaivoono itaa kua tiravai.

¹² Tuduu rikiee na vaidiivo niita kua tuuvaa hanigia taanaree kiaa iina taaduu tooba hokobaiyauvaa sikau mmannaammannaivaa nnutuuvo gooraivaadiri iima kiooyauvo yaaku saivai karasaidiri taaravaitana ni too vairavai. ¹³ Ni too vauduu iyauvaa vuutaivaki vaidi roosuuvo dioo vainno ari buruqa hokobaivaa rau kioo ari nniriivau puapusuqaa kuau vausaivaa rau kioovaatama diravai. ¹⁴ Duduu inna kieeta yausiivo eekaravai vainno puara sipisiipa yausiivaannee nama toroomunnaivaa roosiima poosa tuanaavai vairavai. Vauduu inna avuuvaitana ikia hauru toovaa roosiima teeravai. ¹⁵ Tooduu inna yukuuvaitanaudiri kaayau mmeekiaivo teeravai. Vaidiiaa kapaqaivaa goora roosuuvaa hudooduu yoketauduu ivaudiri mmeekiaivo teerayaama teeravai. Tooduu inna kuaivo pinaama nnoori hiinaivo tuoo vioo akua tiraivaa roosiiravai. ¹⁶ Roosuduu inna yaaku yaadudaivaki aakiapuayauvaa yaaku saivai sainaidiri taarama utu kioo vauduu paipaivaa saivai saivai avaikarauvo inna avaivakidiri tuoo rubi kioo mmaanai kooyaa vairavai. Vauduu inna oori nnikiivo suaivo ikianna tammaa puaisa teerayaama teeravai.

¹⁷ Na inna taa suaivaki na inna yuku oyaivaki viee varee vaidi putuuvaa roosiima vairavai. Vakiaaduu ivo ari yaaku yaadudaivaa niyyaa utuoo tunoo: Sa aatuukianee. Na tauraa variauvoono fai na nnaagiai varinaravai. ¹⁸ Aanna makee na hara kiee variaunoo. Vaa na putuaivoono na kava diitee aanna hara kiee variee fai tupatupaa varinaravai. Vaa na putira aataruuvaraatama yoosinnaivaa nnutuuvo Hairiisa ivaki putiraiya variraivaaraatama haitatuura kiivaa utuauvai.

¹⁹ Inna aikioo vaa a taannaivaara fafaara raanee. Makee vai aataruuyauvaaraata nnaagiai vainaraiyauvaaraatama fafaara raanee. ²⁰ Aakiapuaa yaaku saivai karasaidiri taaravaitana ni yaaku yaadudainniivaki vaiyauvaa oyai haumaki vaivaa fai na i kiaa i mminaravai. Tooba hokobaiyauvaa sikau gooraivaadiri iima kiaiayauvo yaaku saivai karasaidiri taarama oyai haumaki vaivaatama fai na i kiaa i mminaravai. Toobaiyauvo inna yoosinna yaaku saivai karasaidiri taaravaitanaki vaa ausa hanigia kiada variaya Anutuuqara nuunairaiyavee. Aakiapuayauvo inna iya aangeraiya iyara haitaturaiyavee.

2

¹ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Epesiisa ivaki Anutuuqaara nuunairaiyani yanaivaa fafaara raa kiee iyara haitatuura aangeravvaa mmianee. Aa kua aavaa raanee. Na vaidiivo aakiapuaa yaaku saivai sainaidiri taarama ni yaaku yaadudaivaki utu kiee vaina tooba hokobaiyauvaa yaaku saivai sainaidiri taaravaitana vuutaivakidiri nuaina variee na aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. ² Ngia mmoori iikiaiuyauvaa vaa na tee rikiauvai. Ngia mmamma mmuyai mmutu rikiada mmoori varada mmuaararavvaa teeda rikiadaata ngia yaagueeqama yoketaama varida mmoori iikiaavai. Ngia hama vaidi maisaiyara yoketaakiaavai. Vaidi vooya ngiariiyara ta aposorooyavee kiaa kiada hama aposorooya mmooriuyauvaa iikiaani ngia iya kuaiyauvaa rikiada iya mmooriuyauvaa teeda rikiavao iya kiaa kuaiyauvo unnakuayauvai kiaavai. ³ Vaa na tee rikiauvai. Ngia niyyara yaagueeqakiaivaara vaidiyya mmoori maisaivaa ngii miaani teeda rikiadaata mmannammanna yaagueeqama varida hama ni nnutuuvaa pikiaavai.

⁴ Ngia itaama yoketaama iikiaaniaata aa kua aavaara na ngiyyara hama ni yoke-tainoo. Ngia tauraa niyyara pinaama mmuduuya ruaivaa vaa ngia pikiada aanna nnaagiai ngia kiisama niyyara mmuduuya ruaanoo. ⁵ Ngia tauraa variaa aataruuvaara yaata utuatee. Vaa ngia ivaa pikiada haruruaanoo. Ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada vaa ngia tauraa iikiaivaa kava iikiatee. Mo fai ngia hama ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikikiai fai na ngiisi ngiee ngiisi vai toobavvaa vara kiee rasuma kiaanaravaivee. ⁶ Vo kua voovaa na ngiyyara ni yoketaainoo. Vaidi Nikoraasaa nnaagiai nuairaiya mmooriivaara pinaama ngii nnannatainoo. Neeta ivaara pinaama ni nannatainoo.

⁷ Gioonna kiaapu arinaima rikiai voovoono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa hani-giaiya kiaa mmii kuaivaa kii arinaima rikiaivee. Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya fai na tinai ngia yatari iiraivaa nneeda tupatupaa variaaravai. Ii yatari ivo Anutuuqaa yoosinnaivaki diivai.

Sumuraanaayani reera kuavai

⁸ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Sumuraana ivaki Anutuuqaara nuunairaiyani yanaivaa fafaara raa kiee iyara haitatuura aangeravvaa mmianee. Aa kua aavaa raanee. Na tauraa variee nnaagiai varinaraivo vaa na putuee kava di-itaivoono aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. ⁹ Vaa na tee rikiauvai. Kaayau mmuaararaivo ngiisi vaikio hama ngii mminnaataikiai ngia kuminaya variaanoo. Itaama vaikioota Anutuuqaa yaagueeqaivo ngii suvuaikiai hama ngia kutaa kuminaya variaanoo. Vaa na tee rikiauvai. Gioonna kiaapu Yutayaa vooya ngiariiyara kiaanoo: Ta Yutayaa tuanaayavee, kiaa ngiyyara maisa kua kiaavai. Iya unnakua kiaa ngiariiyara kiaanoo: Ta Yutayaa tuanaayavee, kiaa iya Sataangaa gioonna kiaapuyavee. ¹⁰ Mmuaararaivo kiisa suai ngiisi nninaraivaara sa aatuukiatee. Rikiaatee. Ngiikidiri vooya fai Sataango ngii iinno taanaree kiaa iinai vaidi vooya oovi nnauvaki ngii yapa kikio fai mmuaararaivo yaakuuvaitana suai ngiisi vainaravai. Sa ni pikieeraida mmannammanna niyyara yaagueeqaidada ngii putira suaivaki fai ngia homo yaagueeqama varikiai na irisai tupatupaa variraivaa ngii minaravai.

¹¹ Gioonna kiaapu arinaima rikiai voovoono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa hani-giaiya kiaa mmii kuaivaa kii arinaima rikiaivee. Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya kava putira suaivaki hama maisama variaaravaivee.

Perekamaamaayani reera kuavai

¹² Gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Perekamaama ivaki Anutu-uqaara nuunairaiyani yanaivaa fafaara raa kiee iyara haitatuura aangeravvaa mmia-nee. Aa kua aavaa raanee. Na paipaivaa saivai saivai avaikaraivo niisi vaivoono aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. ¹³ Ngia hara kiada variaa yoosinnaivaa vaa na tauvai.

Sataangoota ivaki kieetavai variivaatama vaa na tauvai. Ivo varikiainnaata hama ngia ni nnutuuvaa pikieerada puaisakama utuaano. Vaidi voovai nnutuuvo Adipaava hama ni pikieera ni mmayaayaivaa yaagueeqama kioo kiaa mmuuvaa vaidi vooya inna vitada ngii yoosinnaivaki Sataangootama varuuvaki ruputu kioodoo putiravai. Ruputu kioodoo putuu suaivaki ngia niyara kutaavaivee kiaa kuaivaa hama pikieeravai. Mmannammanna ngia yaagueeqama kutaavaivee tida nnaasu variravai.

¹⁴ Ngia itaama yoketaama uuduata aa kiisa kua aayauvaara na ngiiyara hama ni yoketaano. Gioonna kiaapu vooya ngii tasipama variaya nnaaruaa vaidi voovai nnutuuvo Biriaamo tuu kuaiyauvaa rikiada iikiaavai. Nnaaru ivo ari vo vaidi voovai nnutuuvo Barakaanna gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisiyauvaa iida varaateera aataruuvaa kiaa mmioo vitauduu ivoono Isarairaa gioonna kiaapuuya vitauduu iiravai. Iya yeenna fayaiyauvaa unnakua anutuuyauvaa mmuuyauvaa nneeda sabi heera aataruuvaa iida kumimakama variateeraivaara iya vitauduu iiravai. ¹⁵ Mmuaikaraama ngiikidiri variaa vooya Nikoraasaa nnaagiai nuairaiya kua maisiyauvaa rikiada iikiaavai. ¹⁶ Ivaarada hanigiada ngiingii mminnamminnaa maisiyauvaa pikiaatee. Mo fai ngia hama pikieerama kikiyai fai na kiisa suai ngiisi ngiee gioonna kiaapu maisama variayaatama rapinaravai. Paipa avaikaraivo ni avaivakidiri tiivaadiri na iyaatama rapinaravai.

¹⁷ Gioonna kiaapu arinaima rikiai voovoono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa haniyaiya kiaa mmii kuaivaa kii arinaima rikiaivee. Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya fai na ngiau aapu hataumaki vai yeennaivaa nnutuuvo menaivaa ngii minaravai. Ngii miee sikau poosaivau nnutu karaasa fafaarama kiaiayauvaatama mmuaavai mmuaavai ngii minaravai. Ii nnutu karaasa iyauvaa hama mmuakiaaya rikiaaravai. Mmuaavai mmuaavai sikau vareera nakaaraivo ariinoo nnaasu fai rikiaanaravai.

Tuaatairaayani reera kuavai

¹⁸ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Tuaataira ivaki Anutuugaara nuunairaiyani yanaivaa fafaara raa kiee iyara haitatuura aangeravaa mmianee. Aa kua aavaa raanee. Na Anutuugaa Mmaapuuvoono aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Ni avuuvaitana ikia hauruuvo taivaa roosiima taivai. Kapaaga gooraivaudiri mmeekiaivo taivaa roosiima ni yukuuvaitanaudiri mmeekiaivo taivai. ¹⁹ Ngia mmoori iikiyaiyauvaa vaa na tee rikiauvai. Ngia niyara mmuduuya rida niyara kutaavaivee tida ni mmooriivaa iida mmuaararavaa teeda rikiadaata ngia mmannammanna yaagueeqama yoketaama varida mmoori iikiaavai. Ngia tauraa kiisa mmooriivaa iiravai. Anna makee ngia pinaa mmooriivaa iikiaivaa vaa na tee rikiaunoo.

²⁰ Ngia itaama yoketaama iikiaaniaata aa kua aavaara na ngiiyara hama ni yoke-tainoo. Gioonnaivaa nnutuuvo Yesapereeva ariiyara tinoo: Na Anutuugaa kuaivaa ngii giaa ngii miraivovee, tiivaa ngia hama inna ooqoo kiaavai. Ivo koonnama ni kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo sabi heera aataruuvaa iya vitainno unnakua anutuuyauvaa mmira yeenna fayaiyauvaa nneera aataruuvaatama iya vitaikiai iiki-aavai. ²¹ Ivo ari mminnamminnaa maisiyauvaa pikiaiveera na hokoba suai innara faannaina variee tauko hama ivo ari sabi heera aataruuvaa inna pikiaataivai. Inna iikiataivai. ²² Ivaara na innaatama inna tasipama varida sabi mmuara heeraiyaatama nniitareeravaa mminai fai iya kaayau mmamma nniitareeraiyauvaa varaaravai. Iya inna tasipama mmoori maisiyauvaa iikiyaiyauvaara hama yaata utida pikieerama kikiyai fai na kaayau mmamma nniitareeraiyauvaa iya mmimaravai. ²³ Iya mmi kiee inna nnaakaraiya ruputina putuaaravai. Fai na itainai mmuakiaa gioonna kiaapuuya vaa ausa hanigiada Anutuugaara nuunairaiya arinaima teeda rikiada kiaara: Vaa ivo gioonna kiaapuuya yaata utira kuaiavaata iya iikiataira aataruuvaatama arinaima

rikiavaivee, kjaaravai. Fai ngia mmatayaa iikiaiyouvaa irisaiyouvaa mmuaavai mmuaavai na safuuma ngii minaravai.

²⁴ Itaama vaikiari rikiada ngia Taaataira variaa vooya ii maisa aataru iya iikiaa kua ivaa hama ngia rikiada iikiaavai. Iya kiaanoo: Ta Sataangaa kua maisa hataumaki vaivaa rikiannoo, kiaani hama ngia rikiavai. Ngia itaama hama rikiaya na ngii kiaanoo: Na hama vo mmuaararai voovai ngiiyaa yapaanaravaivee, kiaanoo.

²⁵ Mmooi yoketaivo ngiisi vaivaa puaisakama utuatee. Puaisa utida varikiakiai tee fai na tiinaravai.

²⁶ Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya na ngii miao mmooiivaa iidada na tiinara suaivaki mmannammanna iikiakiai gioonna kiaapu mmatayaiyara dira yaagueeqaivaa fai na ngii minaravai. ²⁷ Ni Napoova iyara dira yaagueeqaivaa ni muuvaa fai na ngii minaravai. Ngii minai fai ngia yaagueeqa aina yauvaadiri utida iyara diaaravai. Dida vaidaa kuu yavaivaa rummua mumunu utiraivaa roosiima iya ruputuaaravai. ²⁸ Fai na patairaara aakiapuaivaatama ngii minaravai.

²⁹ Gioonna kiaapu arinaima rikiai voovoono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa hani-giayia kuaa mmii kuaivaa kii arinaima rikiavee.

3

Saratiisaayani reera kuavai

¹ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Saratiisa ivaki Anutuugaara nuunairaiyani yanaivaa fafaara raa kiee iyara haitatuura aangeravaa mmianee. Aa kua aavaa raanee. Anutuugaa Mmannasa Yoketaivo ari yaagueeqaivo yaaku saivai sainaidiri taaravaitana vaivaa na utuee aakiapuaa yaaku saivai sainaidiri taaravaitana utuavoono na aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Ngia mmooi iikiaiyouvaa vaa na tee rikiauvai. Vaidi vooya ngiiyara kiaanoo: Iya yaagueeqama hara kiada variaano, kiaani teeda ngia vaidi putiraiya roosiima variaavai. ² Ni Anutuugaa avuuvau na taukai ngia iikiaa mmooiyouvaa hama ngia iima safuuma taikaavai. Ivaara diitada avu teeda vaidaa mmooi yoketaivo homo ngiisi vaiyouvaa yaagueeqama iikiatee. Hama iiraida pikikio mmooiivo ngiisi vaiyouvo fai taikaanaravai. ³ Vaidiia ni mmayaayaivaa ngii giaa ngii muduu ngia rikiada puaisa utuuvaa keenaa yaata utida rikiada iikiatee. Iida ngiingii mminnamminnaa maisaiyouvaa pikiada hanigiada yoketaama variatee. Mo fai ngia hama diitada avu teeda vairaida varikiari vaidi mmuara vareeraivo akiiraama virayaama fai na ngiisi vinai ngia hama na kuanara suaivaa taaravai.

⁴ Itaama vaikiari ngia Saratiisaiya ngiikidiri variaa kiisa vookiatatanoono hama iya ngiari buruqaiyouvaa kainaama ruaavai. Iya yoketaama variaivaara fai iya buruqa poosaiyouvaa rau kiada ni tasipama nookiaaravai. ⁵ Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya fai ngia iya roosiima buruqa poosaiyouvaa rammuaaravai. Vaa ngii nnuuuyauvo varira yanaivo vaivau vaiyouvaa hama na ruganai fai ngia tupatupaa variaaravai. Ni Napoona avuuvauunnaata ari aangeraiya avuuyauvunuaatama na kooyaa iyara tinara: Inna ni nnaagiari nuairaiyavee, tinaravai.

⁶ Gioonna kiaapu arinaima rikiai voovoono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa hani-giayia kuaa mmii kuaivaa kii arinaima rikiavee.

Piratareepiaayani reera kuavai

⁷ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Piratareepia ivaki Anutuugaara nuunairaiyani yanaivaa fafaara raa kiee iyara haitatuura aangeravaa mmianee. Aa kua aavaa raanee. Na ari vookaraama yoketaa tuanaavai variee kua kutaivaa ki-avoono aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Na Davuitinna yoosinna karaasa ngiau aapu vaivaa kiivaa utuee sipuuvaa fai na hatuaa kino hama gioonna kiaapu voovoono yopeema sipuuvaa rainaravai. Fai na sipuuvaa rau kino hama voovoono yopeema hatuaanaravai. ⁸ Ngia mmooi iikiaiyouvaa vaa na tee rikiauvai. Ngia kiisama

yaagueeqama variaivaa vaa na tauvai. Ngia itaama varidaata ni kuaivaa rikiada iida hama ni nnutuuvaa pikiaavai. Taatee. Vaa na ngiini sipuuvaa hatuaa kiauvasi. Hama gioonna kiaapu voovono yopeema ii sipu ivaa rainaravai. ⁹ Rikiaatee. Sataangaa gioonna kiaapuuyaano unnakua kiaa ngiariiyara kiaanoo: Ta Yutayaa tuanaayavee, kiaiya unnakuavai kiaavai. Fai na iya tinai iya numa ngii yuku oyaiyauvaki toorivu yau harada varida na ngiyyara mmuduuya ruauvaara fai iya arinaima rikiada ivaara kooyaa kiaravai. ¹⁰ Fai iinno taanaraivo gioonna kiaapu mmuakiaa mmatavau vari-aiyasi nnino iyasi pinaa mmuaararaivo vainaravai. Mmuaararaivaa teeda rikiadaata mmannammanna yaagueeqama variateera kiau kuaivaa vaa ngia rikiada yaagueeqama variaivaara fai ii mmuaararai ivo ngiisi nninai rikiee na iinai fai ngia aikiooma yoketaama variaaravai. Fai na ngii vatee yoketaivau yapanai yoketaama variaaravai.

¹¹ Fai na kiisa suai ngiisi kuanaravai. Gioonna kiaapu voovono ngia mmatayaa mmoori varaa irisai yoketaivaa sa ngiisidiri ravisiaiveeraivaara ngiisi vai mmoori-iyauvaa puaisa utida iikiatee. ¹² Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya fai na ni Anutuugaa nuunaira nnau pinaivaki tuunna roosiima ngii yapa kinai ngia hama ivaki pikiaaravai. Fai ivaki tupatupaa variaaravai. Fai na ni Anutuugaa nnutuuvaatama inna yoosinnaivaa nnutuuvaatama ngiyyaa fafaarama kiee niiniyavee, tinaravai. Ii yoosinna ivaa nnutuuvo Yerusareema karaasavai fai ngiau aapu ni Anutuugaasidiri tiinaravai. Ni nnutu karaasaivaatama na giiyyaa fafaarainaravai.

¹³ Gioonna kiaapu arinaima rikiai voovono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa hanigaiya kiaa mmii kuaivaa kii arinaima rikiaivee.

Rautikiaayani reera kuavai

¹⁴ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Rautikiaa ivaki Anutuugaara nuunairaiyani yanaivaa fafaara raa kiee iyara haitatuura aangeravaa mmianee. Aa kua aavaa raanee. Na kua kutaivaa nakaaravoono hama na gioonna kiaapuuya pikieeraina na Anutuugaa kuaivaa safuuma iya kiaa mmiauvai. Anutuugo mmuakiaa mminnamminnaavai iiraivaa oyaivoono na aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. ¹⁵ Ngia mmoori iikiaiuvavaa vaa na tee rikiauvai. Ngia hama mmuaa yaatavai utida adaivaa roosiima ni ngieera variaavai. Ngia hama mmuaa yaatavai utida pinaama tootokaivaa roosiima ni vaini variaavai. Ngia mmuaa yaatavai utida adaivaa roosiima variaatiri. Ni yoketaitirivee. Ngia mmuaa yaatavai utida pinaama tootokaivaa roosiima variaatiri. Ni yoketaitirivee. ¹⁶ Hama ngia itaama variaano. Ngia irisoo tammaayaa variaiya roosiima varida taara yaata utida varida kiisama tootokaivaa roosiima variaivaara na ni avaivakidiri nnoori subikiekieevaa visirayaama na ngii ooqoo tiee ngii visi pikiaanara iikiaunoo. ¹⁷ Ngia kiaanoo: Ta kaayau sikauyauvoota mmuakiaa mminnaiyauvootama tiisi vainoo. Ta aanii mminnaavaara buaakiaarannee? kiaavai. Ngia itaa kua kiaa kiadaata ngia yoonosupuaaya variaivaara hama ngia arinaima rikiaano. Ngia kati vaidiya variaani vooya ngiyyara boo tiraivaara hama ngia arinaima rikiaano. Ngia mmanna haipuya varida taguaada varida avu huruutaya variaivaara hama ngia arinaima rikiaano. ¹⁸ Ivaaraina na niisi vai kuaivaa ngii giaa ngii minaravee. Ngia vaidi nnoonnaya variateeraivaara sikau goora yoketaa tuaniyauvaa niisidiri yookaama kiada varaatee. Ngia maisama taguaada variraivaa hauma kiateeraivaara niisidiri buruqa poosaiyauvaa yookaama kiada vara rau kiada varikio fai hama ngii mmamma maisainaravai. Ngii avuuyauvaa tuqinnama taateeraivaara niisidiri marasiinaivaa yookaama kiada ngiingii avuuyauvunu siikakiaaravaara varaatee.

¹⁹ Mmuakiaa gioonna kiaapu na mmuduuya ruauyaata na kuaivaa yaagueeqama tiee iya safu safuuma variateeraivaara mmamma mmuaararaivaa iya mmiauvai. Ivaara mmuaa kuavai rikiada nnikiaraida ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada yoketaama variatee. ²⁰ Rikiaatee. Na sipuuvaa vainiivau diee vaina ivau

ruaunoo. Mo fai gionna kiaapu voovoono ni avaivaa rikioo sipuuvaa hatuaa kinai fai na innasi viee inna tasipama yeenna nneeno ivo ni tasipama yeenna nneenai ta mmuaavau yoketaama variaaravai.

²¹ Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya na tinai na kieetavai variau mmaataivau ngia ni tasipama variaaravai. Na iinno teera aataruuvaa yaatara kiee ni Napoova kieetavai varii mmaataivau na inna tasipama variauneema fai ngia variaaravaivee.

²² Gioonna kiaapu arinaima rikiai voovoono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa hani-giaiya kiasa mmii kuaivaa kii arinaima rikiaivee.

Tooba hokobaiyauvaa vuutaivaki duu vaidiivaa roosuuvoono niita itaa kua tiravai.

4

Ngiau aapu varuuya ngiari ausa

mmuduuyaiyauvaa Anutuuga mmiravai

¹ Ivo itaa kua kiasa taika kioodoo rikiee na taaduu ngiau aapu sipuuvo hatuaa roo vuduu nooma roosuu avai vo vaa tauraa niita kua tuduu rikiaivoono kava niita kua tioo tunoo: Pikiee aapi ngianee. Nninai tee nnaagiai vainara aataruuyauvaa fai na i vitainaravaivee, ² tuduu tuu saivaata Mmannasaivo ni tasipooduu rikiee na taaduu ngiau aapu kieeta varira mmaata voovai ni too vauduu too vaidi voovoono ivau variravai. ³ Varuduu too inna oori nnikiivakidiri kaayau mmeekiaivo sikau yoketaa kookee kuauvaitana nnutuuvaitana yasipaa koniriaana roosiima teeravai. Tooduu ivo varira mmaataivaa furainai vo yanaadoo kua sikauvaa nnutuuvo emeraara roosiima ututuuma kieeravai. ⁴ Ututuuma kioodoo mmaataiyauvo vo vaidivai taika kioo vo vaidivai yaaku saivakidiri taarama taarama ivo varira mmaataivaa ututuuma kioodoo mmaataiyauvo vauneema vaidi yokovaiyaatama iyauvunu variravai. Iya buruqaiyauvo poosauduu vaidi kieetaiya tommeeka sikau gooraivaadiri iima kiooyauvo iya kieetaiyauvunu vairavai. ⁵ Ii kieeta varira mmaata ivakidiri saneetuuvo utuduu ngiaarunnaivo akua tuduu ari vo akua vo akuaiyauvo tiravai. Tuduu tooba hauru tooyauvo yaaku saivai karasaidiri taaravaitana kieeta varira mmaataivaa vunniiivau teeravai. Iyauvo inna Anutuuga Mmannasaivo ari yaagueeqaivo yaaku saivai sainaidiri taaravaitana vauvo teeravai. ⁶ Tooduu kieeta varira mmaataivaa vunniiivau arivoo karau mminnaa voovai nnoori haruunga pinaivaa roosiima mmannammananaruuravai.

Itaama uduu kieeta varira mmaataivaa kuai mmookai sainai sainai fayai roosuu ari vookarau taarama taaramadoono dida vairavai. Ii fayai roosuu iyauvo korokorooma rada nuauduu iya kuai mmookaiyauvunu kaayau avuuyauvo vairavai. ⁷ Tauraivoono fai raiyoonavaa roosiima dioo vauduu inna inanoovo puara burimakau ooravai roosiima dioo vauduu raammiiivaa viri nnikiivo vaidi viri nniki roosiiravai vauduu nnaagiai tuanaivo ngiaamma tuauvo mainnimainniima roo vuuvaa roosiima diravai. ⁸ Mmuaavai mmuaavai iya haayaiyauvo yaaku saivai karasaidiri mmuaavai vairavai. Iya mmamma mmuakiaavai mmemmaiyauvakiaata veraiyauvunuaatama kaayau avuuyauvo vairavai. Ii fayai roosuu iyauvo hama pikieeraida ikiannagisanna heenagieena mmannammanna kuaru tida tunoo:

Udaanga Anutuuga mmuakiaa mminnaayauvai
yaataroo diraivo
yoketayoketaa tuanaa ari vookaravovee.
Ivo tauraa varioo aanna makee varioo
nnaagiai varinaravaivee.

Iya itaa kua kuaruuvaa tiravai. ⁹ Ivo kieeta varira mmaataivau variivoono fai tupatupaa varinaravai. Innara fayai roosuu ari vookarau taarama taaramadoono kuaru tida variravai. Iya inna oyai ari vookarauvaara kuaru tida inna nnutuuvo

ngiau aapu vauvaara kuaru tida yoketaavaivee tiravai. ¹⁰ Iya itaama kuaru tida varuu suaivaki yokovaiya vo vaidivai taika kioo vo vaidivai yaaku saivakidiri taarama taarama kieeta varira mmaataivau variivaa yuku oyaivaki vida varada vaidi ivo tupatupaa varinaraivaara ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiravai. Mmi kiada ngiari tommeekaiyauvaa rabara kiada inna mmaataivaa vunnigiataa mmataivau ka-gaari kiada tunoo:

¹¹ Ti Udaanga Anutuugovee.

E nnaasu yoketaama varianna tuanaakuavee.

Ivaara vaidiia i oyai ari vookaraivaara

yoketaavee kiasa kiada

i nnutuuvaa ngiau aapu yapa kiada

i yaagueeqaivo vaivaara yoketaavaivee kiasavai.

A mmuakiasa mminnaayauvai iiraikuavee.

I iikiataivaugiataama a iikianna mminnaiyauvo

vaikiai variaavaivee.

Ivaara ta aiyara kua yoketaivaa kiaunnaanoo.

Iya itaa kua kuaruuvaa tiravai.

5

Puara Sipisiipa Nnaakaraivo yanaivaa radudeeravai

¹ Na taaduu kieeta varira mmaataivau varuuvooonoo ari yaaku yaadudaivaadiri yanaa hovekama kioovaa utu kioo vairavai. Ii yanaa ivaa aakiaivakiaata mmaanaivaun-naatama fafaaraivo vauduu ivaa rabanikeevoora manu yaaku saivai karasaidiri taarama ivau vairavai. ² Vauduu tee na rikiaaduu aangeraa yaagueeqauvoonoo pinaama aayanna roo tunoo: Dee vaidivoonoo yoketaa tuanaavai variivaara aikiooma manu-uyauvaa utu rabanika kioo yanaivaa raduda kioo yaarinarannee? ³ tuduu rikioo hama yopeema ngiau aapu varuu vaidi voovooonoo ivaa raduda kioo taataama uduu hama yopeema mmatayaa varuu voovootama ivaa raduda kioo taataama uduu mmata mmemmaivaki varuuyakidiri hama yopeema voovoota iikiataama variravai. ⁴ Hama vaidi voovooonoo yoketaa tuanaavai varioo aikiooma ivaa raduda kioo toovaara na pinaama rateeravai. ⁵ Ratee variaaduu vaidi yokovaa voovooonoo ni tunoo: Sa rataanee. Taanee. Yutaanna oyaivakidiri fai raiyoonaivaa roosuu vaidiivo diiteeravai. Ivo Davuitiinna oyaivakidiri diitoovooonoo vaa yaagueeqainno yaatareeravoonora tuoo manu yaaku saivai karasaidiri taarama vaiyauvaa fai aikiooma utu rabanika kioo yanaivaa radudaanaravaivee, tiravai.

⁶ Tuduu rikiee na taaduu kieeta varira mmaataivo vauduu fayai roosuu ari vookarau taarama taaramada ivaa ututuuma duduu iya tammaivaki Puara Sipisiipa Nnaakaraivo dioo vauduu yokovaiya iya ututuuma kiada variravai. Na taaduu Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa ruputu kiooduu putuuvaa roosuuvoo ivau dioo vauduu inna kieeta tinni-ivakidiri aaruuyauvo yaaku saivai karasaidiri taarama vauduu inna avuuyauvo yaaku saivai sainaidiri taarama vairavai. Inna avuuyauvo inna Anutuugaa Mmannasaivo ari yaagueeqaivo yaaku saivai sainaidiri taaravaitana vairavai. Vauyauvaa Anutuugo iyauvaa titooduu mmuakiasa mmatavau nuairavai. ⁷ Puara Sipisiipa Nnaakaraivo oro kieeta varira mmaataivau variivaa yaaku yaadudaivakidiri yanaa hovekama kioovaa vareeravai. ⁸ Varooduu teeda fayai roosuu ari vookarau taarama taaramadootama vaidi yokovaiya vo vaidivai taika kioo vo vaidivai yaaku saivakidiri taarama taaramadootama vida varada inna yuku oyaivaki vairavai. Iya mmuaavai mmuaavai kitaa roosuu mminnaiyauvaa utida kuu yavaa gooraivaadiri iima kiooyauvaa utiravai. Iya kuu yavaa aakiaiyauvaki yatari ranaivaa hudooduu suuda yoketaa vuvvaa yapa

kiooyauvo Anutuugaa gioonna kiaapuuya yaaku vareeraivaa roosiiravai. ⁹ Iya diitada dida vaidā karaasa kuaru voovai tida tunoo:

Vaidiia i ruputu kioovaara
 a nnaasu yoketaavai variannaikuaano
 fai aikiooma yanaa hovekama kioovaa varee
 manuuyauvaa rabanika kiaanaravai.
 Vaidiia i ruputuduu i kiauvo tusoovaadiri
 a gioonna kiaapuuya yookaama kiee
 Anutuugaani iya viteeravai.
 A vo oyai vo oyaivakidiriaata
 vo kua vo kua kiaivakidiriaatama
 vo mmamma vo mmammaivakidiriaata
 vo mmata vo mmataivakidiriaatama
 gioonna kiaapuuya Anutuugaani viteeravai.

¹⁰ Vaa a iya vitee kiaannani
 iya kati Anutuugaara puara hudeeraiya roosiima
 inna mmoori varada kieetaya variaanoo.
 Fai iya mmatayaa variaiyara diaaravaivee.

¹¹ Iya itaa kua kuaruuvaa tuduu na kava tee kuaru akuaivaa rikiaaduu aangeraa kaayakaayau ari vookarauya hama yopeema vaidiia yaaruatauya kuaru tida varida kieeta varira mmaataivaatama fayai roosuu ari vookarau taarama taaramaatama vaidi yokovaiyaatama ututuuma kiada ¹² dida vaidā pinaama kuaru tida tunoo:

Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa
 vaidiia ruputu kioovoono
 yoketaa tuanaavai variivaara
 aikiooma gioonna kiaapuuyara dioo vainno
 aikiooma mminnaa yoketaiyauvaa varoo
 aikiooma tinni yoketaivaa varaikio
 yaagueeqaivo innaki vaivai.
 Aikiooma gioonna kiaapuuya
 inna nnutuuvaa ngiau aapu yapa kiada
 inna oyai ari vookaraivaara yoketaavee tida
 innara kua yoketaivaa kiaavaivee.

¹³ Iya itaa kua kuaruuvaa kiaa taika kiooduu na rikiaaduu mmuakiaa ngiau aapu varuuyaata mmatayaa varuuyaatama mmata mmemmaivaki varuuyaata nnooriki varuuyaatama kuaru tida tunoo:

Kieeta varira mmaataivau variraivaaraata
 Puara Sipisiipa Nnaakaraivaaraatama
 ta kua yoketaivaa tupatupaa kiaravee.
 Ivaitana nnutuuvaitana nnaasu
 ta tupatupaa ngiau aapu yapaaravee.
 Ivaitana oyai ari vookaraivaitanaata
 ivaitana yaagueeqaivaitanaatama
 tupatupaa vakiaivee.

¹⁴ Iya itaa kua kuaruuvaa kiaa taika kiooduu fayai roosuu ari vookarau taarama taaramadoono iya sai tunoo: Kua kutaavee, tuduu rikiada yokovaiya ivaitana yuku oyaivaitanaki vida varada vaidā ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa ivaitana mmiravai.

6

*Puara Sipisiipa Nnaakaraivoono manuuyauvaa
 utu rabanika kieeravai*

¹ Yanaa hovekama kioovau manu yaaku saivai sainaidiri taarama vauduu na taaduu Puara Sipisiipa Nnaakaraivoo manu tauraanaivaa utu rabanika kieeravai. Utu rabanika kiooduu tee na rikiaaduu fayai roosuu ari vookarau voovoo ngiaarunnaa akuaiavaa roosiima tunoo: Ngianee, ² tuduu rikiee na taaduu puara hoosa eekaraivo nniravai. Nnudu too inna mmookaivau varuu vaidiiivo suru yau suruuvaa utu kioo vauduu vaidiiya yaatareera vaidiiavaa tommeekaivaa vara inna kieetaivau apu kiooduu vairavai. Vauduu too ivo ari nnammutuaa vooya yaatara kioo vioo mmannammanna vooyaatama yaataraanara viravai.

³ Puara Sipisiipa Nnaakaraivo manu inanoovaa utu rabanika kiooduu tee na rikiaaduu fayai roosuu ari vookarau inanoovoo tunoo: Ngianee, ⁴ tuduu rikioo puara hoosa kookeevo nniravai. Nnudu too inna mmookaivau varuu vaidiiivo mmatayaa variraiya yoketaama variraivaa rugeera yaagueeqaivaa vareeravai. Fai ivo tinai rikiaada vaidiiya ausa nuufaivaa pikiada ngiari ruputu ngiari ruputuudada putuaara yaagueeqaivaa vareeravai. Varoo paipa avaikaravua varoo utu kioo vairavai.

⁵ Puara Sipisiipa Nnaakaraivo manu tammaivaa utu rabanika kiooduu tee na taaduu fayai roosuu ari vookarau tammaivoo tunoo: Ngianee, tuduu rikiee na taaduu puara hoosa upisiivo nniravai. Nnudu too inna mmookaivau varuu vaidiiivo mmuaararairavaa hiri kioo too rikieera kiikooava utu kioo vairavai. ⁶ Utu kioo vauduu na rikiaaduu fayai roosuu ari vookarau taarama taaramada tammaivakidiri aarareera suaivaara vaidi kua roosiima tioo tunoo: Yeennaivaa nnutuuvo vuuitaivo mmuaaneetu mmuaararairavaa mmuaa suaivai mmoori varavaa irisai sikauyauvaa ivaara yapaatee. Vo yeennavai nnutuuvo baariivo taaravoomaneetu mmuaararairavaa kava mmuaa suaivai mmoori varavaa irisai sikauyauvaa ivaara yapaatee. Mmoori aakiavaki yatariivaa nnutuuvo oriipaiyauvaata vuainaiyauvaatama sa tuayanna ruatee. Kuaivo tuoo itaa kua tiravai.

⁷ Puara Sipisiipa Nnaakaraivoo manu eera tammaivaa utu rabanika kiooduu tee na rikiaaduu fayai roosuu ari vookarau eera tammaivoo tunoo: Ngianee, ⁸ tuduu rikiee na taaduu puara hoosa poosa kuauvo nniravai. Nnudu too inna mmookaivau varuu vaidiiavaa nnutuuvo Putira Vaidivai variravai. Puara hoosa voovau varuu vaidiiavaa nnutuuvo Hairiiso inna nnaagiaivau nniravai. Fai yapooma mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variaya taarama taarama mmatanaa rukaakama kiada voovau voovau variaaravai. Ivaitana mmuaa mmatanaavai ruputuaara yaagueeqaivaa vareeravai. Fai ivaitana ivaki variaya tikiai vooya rapidada putikiai vooya yeenna raida putikiai vooya nniitareeda putikiai fai mmarraraiyaano vooya gutikiai putuaaravai.

⁹ Puara Sipisiipa Nnaakaraivo manu eeraivaa utu rabanika kiooduu tee na taaduu yeena tapi voovai kiisama ngiaunnannuma iima kioovaa mmemmaivaki gioonna kiaapu nnaaru ruputu kiooduu putuuya mmagiiya variravai. Ii gioonna kiaapu iya Anutuugo mmayaayaivaa kiaa kookieema kiada hama pikieerama kiada inna mmooriivaa mmannammanna yaagueeqama uvaara vaidi vooya iya ruputuduu putiravai. ¹⁰ Iya mmagiiyaano pinaama aayanna tida tunoo: Udaanga Anutuugo, yaagueeqaivo iisi nnaasu vaikiai a yoketaa tuanaakua nnaasu variee kua kutaivaa kiannaikua दौरा sui fai mmatayaa varuuya ti ruputuuyaki kua pinaivaa yapa kiee ti kiauvo tusooavaara irisai maisivaa iya mminarannee? ¹¹ tuduu rikioo Anutuugo buruqa poosaiyauvaa iya mmioo tunoo: Kiisama ngia ivau tirooma variatee. Ngii seena homo mmatayaa varida ngii roosiima mmoori vareeraiya vaidiiya ngii ruputuneema fai iya ruputikiai na iya jaaruee teeno aikiooma vainai tee fai na irisai maisivaa ngii ruputuuya mminaravaivee, tiravai.

¹² Tuduu rikiee na tee vakiaaduu Puara Sipisiipa Nnaakaraivo manu karasai diaivaa utu rabanika kieeravai. Rabanika kiooduu too mmataa kuaru pinaa ari vookarauvo utuduu suaivo buruqa maisa upisi kuavua roosiima hanigoo heeneeruvai vauduu

kuraagaivo mokosamauvo kiau roosiinno kookeevai vairavai. ¹³ Vauduu too aakia-puuiyauvo ngiau aapuuvakidiri tasukua rada mmataki tiida viravai. Nnaammuaya iira piguuyauvaa yuunna pinaivo utikiai tasukua rada tiida virayaama aakiapuuiyauvo tasukua rada tiida viravai. ¹⁴ Vuduu yanaivaa hovekakaaneema ngiauvo hovekainno vioo kieeravai. Vioo kioodoo mmuakiaa taapiiyauvootama mmuakiaa nnooriivo ututuuma kioo varuu mmata mmuakiaayauvootama ngiari mmaataiyauvunu pikiada hayu vooyauvunu vairavai. ¹⁵ Itaama vauduu teeda mmatayaa varuu kieeta nnoon-naiyaata kiisa kiisa kieetaiyaatama rapira kieetaiyaata hoonahaana suvuauyaatama vaidi kaayau yaagueeqauyaata mmuakiaa vaidi sikaunnaadiri yookaama kiada vitooy-aatama mmamma dummukiara kati ngiari nuauyaatama iyaano oonauyauvakiata oora sikau aakiayauvakiataatama vida hatauma kiada variravai. ¹⁶ Hatauma kiada varida oora sau tatari taapiivaa aayanna reeda tunoo: Havataida tiida ti rummua apu kikio kieeta varira mmaataivau variivo sa ti taiveera ti rummua apu kiatee. Puara Sipisiipa Nnaakaraivo sa tiyara ausa nnannataiveera ti rummua apu kiatee. ¹⁷ Ivaitana nnannateera suaivo aavaa nninoo. Dee vaidivoono aikiooma ivaitana avuuvaitanau dinarannee? Hameetainoo. Ivaara tiida ti rummua apu kiatee, tiravai.

7

Isarairaa kaayakaayau (144,000) Anutuuqaa atauvaa vareeravai

¹ Iya itaa kua kiasa taika kioodoo na taaduu aangeraa taarama taaramadoono suai raari roopinnainnaata suai haatapeeraipinnainnaata tooya sai tooya sainai diravai. Iya dida vaunnidiri yuunnaiyauvo ngioo utuduu teeda iya iyauvaa suvuai utuduu hama mmataivau utuduu hama nnooriivoota yatariiyauvootama korokorooravai. ² Iya itaama suvuauduu na taaduu ari vo aangeraa voovoono suai raari roopinnaidiri ngioo varioo Anutuuqo tupatupaa variraivaa atauvaa utu varoo nniravai. Ngioo varioo aangeraa taarama taaramadaara pinaama aayanna reeravai. Ii aangeraa taarama taarama ido mmataivaata nnooriivaatama iikio fai hama yoketainara yaagueeqaivaa vaa Anutuuqo iya mmiravai. ³ Aangeraiivo iyara aayanna roo tunoo: Ivau iikiatee. Sa nnaammaratuuma mmataivaatama nnooriivaata yatariiyauvaatama maisa aataruuvaa iikiatee. Yapooma ta ti Anutuuqaa fafaaraivaa inna mmoori vareera gioonna kiaapuuya tinniiyauvunu inna atauvaa yapa kikiai iikiatee, ⁴ tuduu rikiada iya Anutuuqaa atauvaa gioonna kiaapuuya tinniiyauvunu yapa kiada iya yaaruuvaa ni giaa ni mida tunoo: Kaayakaayau gioonna kiaapu Isarairaiya (144,000) vo oyai vo oyaiyauvakidiri diitaiya atauvaa ta iyayaa yapa kiaunnavaivee, tiravai. ⁵ Isarairaa gioonna kiaapuuya vo oyai vo oyaiyauvakidiri atauvaa yapa kioovo ataama vainoo.

Yutaanna oyaivakidiri kaayau (12,000)

Roveenaa oyaivakidiri kaayau (12,000)

Gaataa oyaivakidiri kaayau (12,000)

⁶ Asereenna oyaivakidiri kaayau (12,000)

Nafatarainna oyaivakidiri kaayau (12,000)

Manaseenna oyaivakidiri kaayau (12,000)

⁷ Simioonaa oyaivakidiri kaayau (12,000)

Riviinna oyaivakidiri kaayau (12,000)

Isasaaraa oyaivakidiri kaayau (12,000)

⁸ Seporoonna oyaivakidiri kaayau (12,000)

Yoosiipaa oyaivakidiri kaayau (12,000)

Piniomiinaa oyaivakidiri kaayau (12,000)

gioonna kiaapuuyayaa yapeeravai.

Anutuuqo varira mmaata vunniivau kaayau gioonna kiaapuuya diravai

⁹ Iya Anutuugaa atauvaa iyayaa yapa taika kioodoo na taaduu gioonna kiaapu kaayakaayau ari vookarauya hama yopeema vaidiia yaaruatauya dida vairavai. Iya vo mmata vo mmataiyauvakidiriaata vo oyai vo oyaiyauvakidiriaatama vo mmamma vo mmammaiya varuuyakidiriaata vo kua vo kua tuuyakidiriaatama nniravai. Iya nnida kieeta varira mmaataivaa vunniivaunnaata Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa vunniivaunnaatama dida vaida buruqa poosaiyauvaa rau kiooneema dida vaida muusa apuuyauvaa utu kiada vairavai. ¹⁰ Utu kiada vaida pinaama aayanna reeda tunoo: Ti Anutuugo kieeta varira mmaataivau variraivoota Puara Sipisiipa Nnaakaraivootama ti vitada yoketaivau ti yapeeraivaitanavee, ¹¹ tuduu rikiada mmuakiaa aangeraiya kieetaivaa mmaataivaatama vaidi yokovaiyaata fayai roosuu ari vookarau taarama taaramaatama ututuuma duuya vida varada kieeta varira mmaataivaa oyaivaki vaida ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuugaa mmida ¹² tunoo: Kua kutaa. Ta ti Anutuugaara kua yoketaivaa kiaunnaivootama inna oyai ari vookaraivoota tinni yoketaivootama tupatupaa vakiaivee. Ta innara yoketaavaivee kiaunnaivootama inna nnutuuvo ngiau aapu vaivootama ari yaagueeqaivoota ivo gioonna kiaapuuyara diravootama tupatupaa vakiaivee. Kua kutaavee, tiravai.

¹³ Tuduu rikioo vaidi yokovaa voovoono ni yaparainno tunoo: Aa buruqa poosa ram-muaa aaya deeyanee? Iya deepidiri ngiaayanee? ¹⁴ tuduu rikiee na iya sai kiaanoo: Ni vaidi-o, hama na tauyavee. Vaa a taannavaivee, kiaaduu rikioo tunoo: Vaidiia aa gioonna kiaapu aaya pinaama mmoori maisaivaa mmuduu rikiada hama Anutuugaa kuaivaa pikieeraida safuuma varuuyavee. Vaa iya Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa kiauvaadiri varada ngiari buruqaiyauvaa fini kiaavo yoketaivai. ¹⁵ Ivaaraida iya Anutuugaa mmaataivaa vunniivau dida vaida ikiannagisanna heenagieena inna nuunaira nnauvaki inna mmooriivaa varaanoo. Kieeta varira mmaataivau variivoono fai iya tasipama varioo iya tuginnama haitatuunaravai. ¹⁶⁻¹⁷ Puara Sipisiipa Nnaakaraivoo kieeta varira mmaataivaa tammaivau variivoono sipisiipara haitaturayaama iya haitatuunaraivaara hama iya kava yeenna rainno nnoori rainaravai. Fai hama suaivoota ikiaivootama iya taanaravai. Fai ivo nnoori rumuruumaivaki iya vitoo vinai ivakidiri nneeda tupatupaa variraivaa varaaravai. Fai Anutuugo iya vunnunnu mmuakiaayauvai iya avuuyauvakidiri rugaanaravaivee. Vaidi yokovaa voovoono itaa kua tiravai.

8

Manu nnaagiai karasaidiri taaravaitana vauvaa

utu rabanika kieeravai

¹ Puara Sipisiipa Nnaakaraivo manu nnaagiai karasaidiri taaravaitana vauvaa utu rabanika kioodoo paanna suai ngiau aapuuvaki hama kuaatauduu tengetoongainno viravai. ² Vuduu na taaduu aangeraa yaaku saivai sainaidiri taarama Anutuugaa avuuvau dida vaida ivo nooma yaaku saivai karasaidiri taarama vaudaa mmuduu vareeravai.

³ Varooduu too aangeraa voovoono kuu yavaa kiisaivaa sikau gooraivaadiri iima kioovaa varoo numa yeena tapiivo kiisama ngiaunnannuma vaunningiaa diravai. Ii kuu yavaa ivaki iya yatari rana suuda yoketaa vuvvaa hudeeravai. Aangeraiivo ivaa varoo ivau dion vauduu Anutuugo kaayau yatari ranaivaa inna mmuduu yeena tapi gooraadiri iima kioovo kieeta varira mmaata vunniivau vauvaki kati hudeeravai. Kati hudoo yatari ranaivaata Anutuugaa gioonna kiaapuuya innara yaaku vareeraivaatama innaniyauvaivee kiaa inna mmiravai. ⁴ Inna mmuduu too aangeraiivo kuu yavaivaa utu kioo vauduu ivakidiri yatari ranaivaa visuuvoota yaaku vareeraivootama Anutuugaa avuuvau nuunama viravai. ⁵ Vuduu too aangeraiivo yatari rana hudoo kuu yavaivaa varoo yeena tapiivakidiri ikia vooyauvai habatia roo kuu yavaivaki yapooduu mmuugiauduu ikiaivaa mmataivau yaagueeqama fuarau

kagaari kieeravai. Kagaari kioodoo rikioo ngiaarunnaivo akua tuduu vo akua vo akuaivo akua tuduu saneetuvo utuduu mmataa kuaru pinaivo utiravai.

Aangeraiya noomaiyauvaa puu tiravai

⁶ Utu kioodoo aangeraa yaaku saivai karasaidiri taarama ngiari noomaiyauvaa puu kiaaraivaara teerairavai.

⁷ Teerauduu too tauraanaivo ari noomaivaa puu tuduu kaaburaara vati pinaivoota ikiaivootama kiauvaata sipama mmataivau pinaama tiiravai. Tuoo mmata saivai saivai pikioo tammaivau vau yatariiyauvaata mmataivaatama taa tamooqa kioodoo mmata sainai sainai vauyauvunu vau ikiau mmuakiaayauvaatama taa tamooqa kieeravai.

⁸ Aangeraa inanoovo ari noomaivaa puu tuduu taapi roosiima vau mminnaa pinaivaa ikia hauru teeraivaa roosuuvaa ivo kagaari kioodoo nnoori haruunga pinaivaki tuoo viravai. Vuduu nnoori saivai saivai pikioo tammaa ivo vuuvaki ki-
auvo vauduu ⁹ ivaki varuu mminnaa mmuakiaayauvai putuduu ivau nuau siipaiyau-
vootama maisainno havarateeravai.

¹⁰ Aangeraa tammaivo ari noomaivaa puu tuduu aakiapuaa pinaivo tooba roosi-
ima toovoono ngiauvakidiri tasukua roo tuoo nnoori saivai saivai pikioo tam-
maivakiaata nnoori rumuruumaiyauvakiaatama viravai. ¹¹ Ii aakiapuaa ivaa nnutu-
uvo Kapikaravovee. Nnoori saivai saivai yoketauduu tammaivakidiri kapikaroovo
nnuduu kaayau vaidiiya nneeda putiravai. Vaa nnooriiyauvaki kapikaroovo vuuvaara
iya putiravai.

¹² Aangeraa eera taammaivo ari noomaivaa puu tuduu suaivaata kuraagaivaatama
saivai saivai pikioo tammaivau ruduu hama teeravai. Aakiapuaiyauvaatama saivai
saivai pikioo tammaiyauvunu ruduu hama teeravai. Suaivo teera suaivaki suaivo
raari roo ngioo ikiannauduu tasuma kioo hannauduu kava teeravai. Heenaivaki ku-
raagaivoota aakiapuaiyauvootama kannokannoonno varuduu mmeekia teeda kiisama
ngioo heena tammauduu tasuma kiada vioo patairaa rauduu kava teeravai.

¹³ Na taaduu ngiaamma tuauvo ngiau aapuuvau ngioo vuduu rikiaaduu ivo vaidi kua
roosiima pinaama kua tioo tunoo: Ikiee, ikiee, mmatayaa variayia fai maisamaisama
variaaravaivee. Nnaagiai aangeraa taaravoomadoono ngiari noomaiyauvaa puu tikiai
rikiada fai iya maisamaisama variaaravaivee, tiravai.

9

¹ Aangeraa eeraivo ari noomaivaa puu tuduu na taaduu aangeraa voovoono aakia-
puaiavaa roosiima vaa ngiauvakidiri tuoo mmataivau vuovoono soopa hokoba mmata
mmeeduuya vuuvaa kiivaa voovoono varoo inna mmuduu utiravai. ² Utu varoo
tuoo vioo soopaivaa avaivaki rau kioo sipuuvaa hatuaa kioodoo visuuvo kaayauma
ngioo viravai. Visuuvo mmooriivaa rupi hareeraivaa roosiima ngioo vuduu suaivoota
ngiauvootama upisiiravai. ³ Upisuuduu kapuaa kaisaiyauvo visu aakiaivakidiri ti-
ida mmatayaa vida eevariiyauvo vaidi gutira roosuu yaagueeqaivaa vareeravai.
⁴ Varooduu kuaivo iyasi tuoo tunoo: Sa annaanna mmaguya yananneeri ikiauyau-
vaatama nneeda maisama iida sa gionna kiaapu Anutuugaata auvo iya tinniiyauvunu
vaiya gutida maisama iikiatee. Homoraiya nnaasu gutida maisama iikiatee. ⁵ Sa
putuateeraivaara iya gutuatee. Mmannammanna iya gutua rada vikiokio yaaku
sai kuraagavai taikaivee. Fai iya gutikio eevariivo vaidiiya gutikio nniitaraivaa
roosiima iya nniitaraanaravai. ⁶ Ii yaaku sai kuraaga ivaki gionna kiaapuuya ngiari
putuaara aataruuvaa buaidada teekio hama iya too vainaravai. Mmannammanna
iya putuatainai hama yopeema iya putuaaravaivee. Ivo itaa kua tiravai.

⁷ Na taaduu kapuaa kaisaiyauvo kaayau puara hoosaiyauvo nuunaida rapuaara
iiraiyauvaa roosiima iiravai. Iya kietaiyauvunu sikau goora tommeekaiyauvaa vaidi

kieetaiya apiraiyauvaa roosuuyauvo vauduu iya oori nnikiiyauvo vaidi oori nnikiyauvaa roosiiravai. ⁸ Iya kieeta yausiyyauvo gioonnaiya kieeta yausiyyauvaa roosiima hokobayauvai vauduu iya avaiyauvo pinaayauvai fai raiyoonaiava avaiyauvaa roosiiravai. ⁹ Na taaduu ngiari nniriiyauvunu kapaaga roosuuyauvaadiri rummua apiravai. Kaayau kaaraiyauvaki puara hoosaiyauvaa haru kiada vitada rapuaara kuaavo hoosaiya yuku akuaivo viraiava roosiima iya haaya akuaivo pinaa ari vookarairavai vairavai. ¹⁰ Iya eevariiyauvaa roosiima ngiari mmeeyaiyauvaki avaiyauvo vauyauvaadiri vaidiiya heera yaagueeqaivaa vareeravai. Ii yaagueeqa ivo fai yaaku sai kuraagavai vainno taikaanaravai. ¹¹ Aangeraivo soopa hokoba mmata mmeeduuya vuuvaara duuvo inna iyara dira kieetaivovee. Inna nnutuuvo Eporai kuaivakidiri tunoo: Apatoono, tuduu Ereengaa kuaivakidiri tunoo: Aporuono, tiravai. Ii nnutu ivaitana oyaivo ataama vainoo. Gioonna kiaapuuya rupuuta taikeeraivovee.

¹² Maisa mmoori tauraanaivo vaa taikaivaivee. Rikiaatee. Homo mmoori maisa taaravaitana vainoo.

¹³ Aangeraa karasai diaivo ari noomaivaa puu tuduu na rikiaaduu kuaivo sikau gooraivaadiri iima kioo yeena tapiivo Anutuuga vunnivau duuvaa tooyataayaivakidiri tio ¹⁴ aangeraivo noomaivaa puu tuuvaa tunoo: Nnoori pinaivaa nnutuuvo Yuferetiisa ivaki variaa aangeraa taarama taarama yeena rau kiadaa rukuasaa kikiyai kuatee, tiravai. ¹⁵ Aangeraa taarama taarama gioonna kiaapu vooya rupuutaaraivaara faannaida teerama kiada variravai. Iya aa suai aavaaraatama aa kuraaga aavaaraata aa nuanu aavaaraatama iya faannaida varida gioonna kiaapu mmatayaa sainai sainai varuuya pikiada tammaivaki varuuya rupuutaaraivaara vaa teerama kieeravai. Kuaivo inna kiaa mmuuvangiataama aangeraivo noomaivaa puu tuuvoono iya rukuasaa kiooduu viravai. ¹⁶ Rapira vaidiiya hoosa mmookaiyauvunu varuuya yaarira nnutuuyauvaa na rikiaaduu tunoo: Kaayakaayau ari vookarai vaidiiya (200,000,000) variaano, ¹⁷ tuduu ni avu tinniivo hanigooduu na tee vakiaaduu vaidiiya ngiari hoosaiyauvaa mmookaiyauvunu varuuyauvo ataama vairavai. Ngiari nniriiyauvunu rapira kapaagiyauvaa iya uyu kiooyauvo ari vookaraama vairavai. Vooyauvai kookee ikia hauru roosuuyauvo vauduu vooyauvai haboonna kuuyauvo sikau sapaiyaa roosuuyauvo vauduu vooyauvai sikau puapusuqaivo too nnannannanna tuuvaa roosiima vairavai. Iya hoosaiyauvaa kieetaiyauvo fai raiyoonaiava kieetayauvai roosuuduu ngiari avaiyauvakidiri ikiaivoota visuuvootama sikau puapusuqaivo too nnannannanna tuoo varuuvootama tiiravai. ¹⁸ Tuoo tuoo maisa mminnaa taaravooma ikiaivoota visuuvoota sikau puapusuqaivo too nnannannanna tuoo varuuvootama gioonna kiaapu mmatayaa sainai sainai varuuya pikiada tammaivaki varuuya rupuutuduu putiravai. ¹⁹ Ii hoosa iyauvaa avaiyauvakidiriaata mmeeyaiyauvakidiriaatama yaagueeqaivo vauvaadiri vaidiiya rupuutuduu putiravai. Iya mmeeyaiyauvo yapaiyauvaa roosuuduu iyauvaki kieeta vauyauvaadiri gioonna kiaapuuya gutuduu iya nniitareeravai.

²⁰ Gutuduu rikiada gioonna kiaapu homoraa ii mmoori maisa taaravooma iyauvo hama iya rupuutuduu putuuya ngiari yaakukidiri uu mminnaiyauvaa hama pikieeraida homo ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa iyauvaa mmiravai. Iya sikau mmannaammannaidaa nnutuudo goora sirivuaa baraasa idaadiriaatama sikau tuanaivaadiriaata yatarivaadiriaatama unnakua anutuuyauvaa iyauvaadiri iiravai. Ii unnakua anutuu iyauvo hama avu teeda yaata rikiada nuairayauvaivee. Iya iyauvaata mmagia maisaiyauvaatama ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmida nnaasu variravai. ²¹ Mmida varida vaidiiya rupuutuduu putuduu saaka sifaivaa iida sabi heeda varida mminnaiyauvaa mmuara varada varida hama ausa hanigiada hama ii aataru iyauvaa mmooka hanigia mmiravai.

10

Aangeraa voovoono kiisa yanaa hovekama kioovaa utu kioo vairavai

¹ Na itaama taivo taika kiooduu kava na taaduu ari vo aangeraa yaagueeqa voovoono ngiau aapuuvakidiri tiiravai. Tuuduu namaivo inna mmammaivau rummua apu kiooduu furainaivo inna kieetaivaa ututuuma kiooduu inna viri nnikiivo suai roosiima tooduu inna yukuuvaitana nnau tuunna roosiima vauduu ivaitanaudiri ikiaivo teeravai. ² Tooduu kiisa yanaa hovekama kioovaa rabara kioo utuuvo inna yaakuuvau vairavai. Vauduu too ivo ari yuku yaadudaivaa nnoori sorovuaraa verenoovau raa tu kioo vainno geedaivaa mmataivau raa tu kioo vairavai. ³ Raa tu kioo vainno ivo pinaama aayanna tioo fai raiyoonavavaa akuavavaa roosiima tiravai. Tuduu rikioo ngiaarunnaiyauvo yaaku saivai sainaidiri taarama pinaa akuavai sai tiravai. ⁴ Akua sai tuduu rikiee na fafaara raanara iina rikiaaduu kuaivo ngiau aapuuvakidiri tioo tunoo: Ngiaarunnaiyauvo yaaku saivai sainaidiri taaravaitana akua kiaiyauvaa sa raanee. Pikino aiki hatauma vakiaivee, tiravai.

⁵ Tuduu rikioo na taa aangeraivoono nnoori verenoovaunnaata mmataivaunnaatama raa tu kioo vauvoono ari yaaku yaadudaivaa ngiau reera utuoo ⁶ Anutuugaa nnutuuvaa tasipama kua kutaivaa tiravai. Anutuugo tupatupaa variraivoono ngiauvaata mmataivaatama nnooriivaata mmuakiaa mminnaiyauvo iyauvaki vaira variraiyauvaatama iima kioovaa nnutuuvaa tasipama kua kutaivaa tioo tunoo: Suaivo vaa paannainoo. Sa mmannammanna faannakiatee. ⁷ Fai aangeraa nnaagiai tuanaivoono ari noomaivaa puu tinee tii saivaata Anutuugo ariisi haumaki vai kuaivaa vaa ari mmoori vareera vaidi forofetaiya kiaa mmuovo fai kaanainaravaivee, tiravai.

⁸ Tuduu na rikiaaduu ngiau aapuuvakidiri niita kua tuuvo kava niita kua tioo tunoo: Aangeraivo nnoori verenoovaunnaata mmataivaunnaatama raa tu kioo vaivaa yaakuuvakidiri yanaa rabara utu kioo vaivaa oro varaanee, ⁹ tuduu rikiee na oro aangeraivaa vainima diee vaina inna yaparaina kiaanoo: Kiisa yanaivaa ni mianee, kiaaduu rikioo ivo sai ni tunoo: Varee nnaanee. Nnee rikino i ausaivaki fai pinaama kapikaraanaravaivee. Nnee rikino i avaiivaki fai ngengengoonga suuya roosiima yoketainaravaivee, ¹⁰ tuduu rikiee kiisa yanaivaa inna yaakuuvakidiri varee nnee rikiaaduu ni avaiivaki ngengengoonga suuyaivaa roosiima yoketairavai. Yoketauduu tee na romenama kiaaduu ni ausaivaki pinaama kapikareeravai.

¹¹ Na nnaa taika kiaaduu ivo ni tunoo: Yapooma gioonna kiaapuuyasi vainaraivaara Anutuugo i kiaa i mmu kuaivaa kava kiaa kookieekianee. A kaayau gioonna kiaapu vo mmamma vo mmammaiya varuuyaraata vo mmata vo mmataivau varuuyaraatama vo kua vo kua tuuyaraata kieeta vaidiiyaraatama Anutuugo i kiaa i mmu kuaivaa kianee. Ivo itaa kua tiravaivee.

11

Anutuugaa mmayaaya kiaa mmira vaidiivaitana

fai putuaaravai

¹ Ivo itaa kua kiaa kioo nnau mmataira yauvaa roosuu kuasaivaa ni mioo tunoo: Diitee oro Anutuugaa nnau nuunairaivaata yeena tapiivaatama mmataakianee. Ivaki variaa gioonna kiaapu ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuugaa mmida variaya yaaruane. ² Nuunaira nnauvaa vainima vai mmatuuyavau sa mmataakianee. Inna ngiari voopinaiya mmatuuyavai vaa na iya mmiauvaara sa ivaa mmataakianee. Fai iya yoosinna yoketaa tuanaa aakiaivaki yuku reekiokio fai kuraagaiyauvo taara vaidi yuku yaaku taika kioo vo vaidivakidiri taaravaitana taikaanaravai. ³ Fai na ii suai ivaki niyara safuuma kua kiaa kookiee kiaa vaidiivaitana yaagueeqaivaa mminai ivaitana kaayau (1260) suaiyauvaki Anutuugo iya kiaa mmii kuaiyauvaa kiaa kookieekiaaravai. Ii vaidi ivaitana gioonna kiaapu mmatayaiya mminnamminnaa

maisaiyauvaa varaiyauvaara ausa mmuaarareeda buruqa maisa upisiivaitana rau varada kuaaravaivee, tiravai.

⁴ Ii vaidi ivaitana taara yatari oriipaivaitana roosiikiaavaitana mmatayaiyara dira Udaangaivaa avuuvau taara tooba hokobaivaitana roosiikiaavaitanavee. ⁵ Fai vaidi voovoono ivaitana ruputinaree kiaa iino too fai ivaitana avaivakidiri ikiaivo tioo vioo ivaitana nnammutuaiya taa taputu kiaanaravai. Itaama vai aataru ivaudiri vaidi voovoono ivaitana ruputinaree kiaa iinno fai putinaravai. ⁶ Fai yaagueeqaivo ivaitana tasipanai vatiivaa oqoo tikio ivaitana Anutuuqaa kuaivaa kiaa mmira suaivaki hama vatiivo rinaravai. Vo yaagueeqavai ivaitana tasipanai nnooriyauvaa tikio hanigioo kiau vai vainaravai. Vo yaagueeqa voovai ivaitana tasipano vo suai ivaitana kiatainai tikio maisa nniitareera ari vookara ari vookariyauvo mmatayaa tiinaravai.

⁷ Taaravaitana Anutuuqaa kuaivaa kiaa mmi taika kikio fayai mmaraivo soopa hokoba mmata mmeeduuya vuuvakidiri ngioo ivaitana rapuoonnonno yaatara kioo ruputu kinai putuaaravai. ⁸ Putikiai ivaitana nnabaivaitana ngiari Udaangaivaa yatari sagaivau haara kiada yoosinna pinaivaa vuutaivaki yapa kikai vakiaaravai. Ii yoosinna ivaa hatauma mmataama kioo nnutuuvaitana vuaivo Sutuuma vaikio vuaivo Iyiipa vaivai. ⁹ Ivaki gioonna kiaapu vo mmamma vo mmammaiya variayakidiri-aata vo oyai vo oyaivakidiriaatama vo kua vo kua kiaivakidiriaata vo mmata vo mmataivakidiriaatama nnida ivaitana nnabaivaitana taaravai. Iya taaravooma suaivo taika kioo vo suaivai sai suaivaata hakuaraivaara oqoo kiaaravai. ¹⁰ Gioonna kiaapu mmatayaiya taaravaitana putuaivaara suviyauvi kiaa kiada sirigakiaaravai. Vaa tau-raa ii forofetaa ivaitana iya kiaavovo mmamma nniitareeraivo iyasi nniivaara nnaagiai ivaitana putuaivaara iya sirigaida varida mminnaiyauvaa kati ngiari mmu ngiari mmuukiaaravai. ¹¹ Yuvuaano ivaitana itaama iikiaaravaa tooduu ari yaata tinniivo hanigiooduu tunoo: Vaa vai aataruvaivee, kiaa kioo ataama teeravai. Taaravooma suaivo taika kioo voovai tammaivaki kava varira yaikiaivo Anutuuqaasidiri tioo ii vaidi ivaitanaaki kuaikiai kava diitaani gioonna kiaapuuya ivaitana taiya kaayauma aatuukiaavai. ¹² Aatuuda variaani forofetaivaitana rikiaavo ngiau aapuuvakidiri kua pinaivo tioo ivaitana tinoo: Aapi ngiatee, tikiai ngiari nnammutuaiya ivaitana teeda vakiaani namaivaki ngiau aapu kuaavai. ¹³ Ivaitana kuaa saivaata mmataa kuaruuvo pinaama utuoo nnau vooyauvai havarata kioo gioonna kiaapu kaayakaayau (7000) ruputu kiaivai. Ruputu kiaikiai gioonna kiaapu homoraia ivaa teeda pinaama aatuuda Anutuuqo ngiau aapu variivo ari vookaraama variivaara kua yoketaivaa kiaavaivee.

¹⁴ Mmooori maisa inanoovo vaa taikaivaivee. Rikiaatee. Mmooori maisa nnaagiaivo fai kiisa suai nninaravai.

Aangeraa nnaagiai tuanaivoono ari noomaivaa

puu tiravai

¹⁵ Aangeraa nnaagiai tuanaivoono ari noomaivaa puu tuduu ngiau aapuuvaki pinaama kua tiraiyauvoono tunoo: Ti Udaanga Anutuuqoota ari mmataama kioo vaidi Misiaivootama aanna makee mmatayaiyara dira yaagueeqaivaa varada iyara dida vaida fai tupatupaa iyara diaaravaivee, ¹⁶ tuduu rikiada yokovaa vaidiiva vo vaidivai yuku yaaku taika kioo vo vaidivakidiri taarama taarama ngiari mmaataiyauvunu varuuya vida varada Anutuuqaa yuku oyaivaki vaida innara kua yoketaivaa tida ¹⁷ tunoo:

Udaanga Anutuuqo
mmuakiaa mminnaiyauvaa
a yaataree diraikua
a tauraa variannaikua makee variannanoo.
A ai yaagueeqa pinaivaadiri
gioonna kiaapuuyara diannaivaara

ta aiyara yoketaavee kiaunnaano.

¹⁸ A itaama diannaivaara
gioonna kiaapu hama i kuaivaa rikiaiya
aiyara nnannataavai.
A gioonna kiaapuuyara i nnannataanara suaivo
vaa vainima nninoo.
Fai a gioonna kiaapu putiraiya
yaparainara suaivo vaa vainima nninoo.
Fai ai mmoori vareera vaidi forofetaiyaatama
gioonna kiaapu aiyara kutaavaivee kiaiyaatama
aiyara yoketaa kuaa gioonna kiaapu
mmuakiaa nnoonna kiisaiyaatama
a irisai yoketaivaa iya mminara suaivo
vaa vainima nninoo.
Gioonna kiaapu vooyaano
vooya ruputuduu putuuya
a iya ruputinai putuaara suaivo
vaa vainima nninoo.

Yokovaiyaano itaa kua tiravai. ¹⁹ Tuduu Anutuugaa nuunaira nnau pinaivo ngiau aapu vauvaa sipuuvaa ivo hatuaa kioodoo ivaki nnaamuru yoketaivo kooyaa vauduu teeravai. Ii nnaamuru ivaki nnaaru Anutuugo Isarairaiyaata kua yeena rau kioo kuaivo vairavai. Ivo sipuuvaa hatuoo saivaata saneetuuvo utuduu vo akua vo akuaivo akua tuduu ngiaarunnaivo akua tuduu mmataa kuaruuvo utuduu kaaburaara vati pinaivo pinaama riravai.

12

Yapai pinaivo gioonnaivaara nnannateeravai

¹ Itaama taika kioodoo ngiau aapuuvau ari vookarau atauvo vairavai. Gioonna voovai suaivo inna mmammaivau rummua apu kioodoo varuduu kuraagaivo inna yuku mmemmaivaki vauduu aakiapuaa yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana kieeta vaidiivo tommeeka apiraivaa roosiima inna kieetaivau vairavai. ² Vauduu too ivo nnaakara sunnainno mmataanara uuduu inna nniitarooduu kaayauma vuu vuu kai kai tiravai.

³ Kava ngiau aapu ari vookarau atauvo vairavai. Pinaa ari vookarau mahipa pinaa kookeevo varuduu innayaadiri yaaku saivai karasaidiri taarama vau kieetaiyauvo vauduu aaru yaakuuvaitana ivaki vairavai. Vaidi kieetaiya apira tommeekaiyauvo yaaku saivai karasaidiri taarama inna kieetaiyauvunu vairavai. ⁴ Vauduu ari mmeeyaivaadiri ngiau aapuuvadiri aakiapuaa sainai sainai vauyauvaa pikioo tam-maiyauvaa rupi nuunama kioo vara mmatayaa kagaari kioodoo tiiravai. Tuuduu gioonnaivo nnaakaraivaa mmataa kino too gutu nnaanaraivaara ivau diravai. ⁵ Dioo vauduu gioonnaivo mmaapuvai mmataa kieeravai. Inna mmaapuovo fai yapooma yokeenno mmuakiaa mmatayaa variayara yaagueega yau ainaivaa kuru kioo iyara dinaravai. Gioonnaivo ari mmaapuuvaa mmatoo saivaata aangeraiya inna ravisi vitada Anutu-ugo ari kieeta varira mmaataivau variivaasi yapaara viravai. ⁶ Vuduu too gioonnaivo mmanna gaanga yoosinnaivakira seenoo viravai. Anutuugo innani ii yoosinna ivaa teerama kioo ivaki kaayau suai (1260) inna tuqinnaanara yoosinnaivakira viravai.

⁷ Vuduu too ngiau aapuuvaki pinaa rapiraivo diiteeravai. Aangeraiya kieetaivaa nnutuovo Maikooro ari aangeraiyaatama mahipa pinaivaata ari aangeraiyaatama rapidada ⁸ mahipa pinaivaata ari aangeraiyaatama yaatara kiada ooqoo tuduu hama ngiau aapu iya variraivoootairavai. ⁹ Hama iya variraivoootauduu mmatayaa kagaari

kioodoo tiiravai. Ii mahipa pinaa ivo nnaaru varuuvaa nnutuuvo Sataango ivo mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaiya unnakua tiraiovee. Innaatama ari aangeraa mmuakiaayaatama kagaari kioodoo mmatayaa tiiravai.

¹⁰ Tuuduu na rikiaaduu ngiau aapuuvakidiri kua pinaivo tuoo tunoo: Ivo ikiannag-isanna heenagieena Anutuuga avuuvau dioo vainno ti seena vaa ausa hanigieeraiyaki kua pinaivaa yapoovaa vaa aangeraiya inna ngiau aapuuvakidiri mmatayaa kagaari kieeravai. Iya inna kagaari kioovaara aanna makee Anutuugo ti vitoo yoketaivau ti yapeera aataruuvootama ari yaagueeqaivoota ivo kieeta tuanaavai variraivootama kooyaa vainoo. Ivo ari mmataama kioo vaidi Misiavo gioonna kiaapuuyara dinara yaagueeqaivaa aanna makee kooyaa ti vitainoo. ¹¹ Ti seena vaa ausa hanigieeraiya Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa kiauvo iyara tusoovaara kutaavaivee kiaa kiada inna kua kutaivaa kiaa kookieema kiaivaara Sataangaa yaataraavai. Iya hama ngiari variraivaara yaata utida putiraivaara aatuukiaavai. ¹² Ngia ngiau aapuuvaki variaa mmuakiaaya iya Sataangaa yaataraivaara sirigakiatee. Boo, ngia mmatayaa variyaiya vaa ivo ngiisi tioo ngii tasipama variivaara fai ngia maisama variaaravai. Vaa ivo ari variraivaa taikio paannaikio pinaama nnannataikio ngiisi kuaivaivee. Kuaivo itaa kua tiravai.

¹³ Mahipa pinaivo vaa iya mmatayaa inna kagaari kioovaara arinaima rikioo mmaapuuvaa mmatoo gionnaivaa vata roo viravai. ¹⁴ Vata roo vududuu Anutuugo tuu pinaivaa haayaivaitana gionnaivaa mmuduu too ivaitanaano inna vitoo mmana gaanga yoosinna ari varinaraivakira viravai. Vioo vioo ivaki taaravooma nuanuuvo taika kioo vo nuanuvai sai suaivaatama varino Anutuugo inna tuqinnanono mahipa pinaivo hama yopeema inna rupunara yoosinnaivakira viravai. ¹⁵ Vuduu mahipa pinaivo ari avaivakidiri nnooriivaa mmuru utino gionnaivaa vioo varoo kuaiveera nnoori pinaivaa roosiima mmuru utiravai. ¹⁶ Mmuru utuduu gionnaivaara mmataivo boo tioo saivai sainai vuduu saivai sainai vuduu soopa pinaavai vauduu nnooriivo yapaivaa avaivakidiri tuuvo idaa viravai. ¹⁷ Vuduu mahipa pinaivo gionnaivaara pinaama inna nnannatooduu inna pikioo inna uru nnaakaraiyaata rapinara viravai. Iya Anutuugo kuaivaa tiivaa rikiada iida Yisuunna mmayaayaivaa kiaa kookieeraiyasi rapinara viravai. ¹⁸ Vioo vioo oro sorovuaravaa siriivau diravai.

13

Fayai mmararaivaitana mmatayaiyara diravai

¹ Na taaduu fayai mmararavoo nnoori sorovuaravakidiri ngioo varuduu innayaadiri yaaku saivai karasaidiri taarama vau kieetaiyauvo vauduu aaru yaakuuvaitana ivaki vairavai. Vauduu vaidi kieetaiya apira tommeekaiyauvo yaakuuvaitana inna aaru-uyauvunu vauduu maisa nnutuuyauvuaa fafaara rooyauvo inna kieetaiyauvunu vairavai. Ii nnutu iyauvaa Anutuugaara maisa kua tuuyauvo vairavai. ² Na taaduu inna mmammaivo fai mmararaa pusiinna pinaivaa mmammaivaa roosuuduu inna yuku yaakuudo fai mmararaa pinaa ari vookaravuaa yuku yaakuudaa roosuuduu inna avaivo fai raiyoonavuaa avavuaa roosiiravai. Roosuuuu mahipa pinaivo ari yaagueeqaivaa inna mmioo ari kieeta varira mmaataivaa inna mmioo kaayau gioonna kiaapuuyara dira yaagueeqaivaa inna mmiravai. ³ Na taaduu inna kieeta voovai vaa vaidiyya heeda tunoo: Vaa ta ruputu kiaunnaano, tuuvo uudaivo vainno maafairavai. Maafauvaara mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaiya nnikiaraida inna nnaagiai viravai. ⁴ Vaa mahipa pinaivo fayai mmararavuaa ari gioonna kiaapuuyara dira yaagueeqaivaa mmuuvaa gioonna kiaapuuya ngiari ausa mmuduuyaiyauvuaa mahipa pinaivaata fayai mmararavaatama mmida tunoo: Dee vaidivoono fayai mmararavuaa roosiima variinee? Ai hameetavee. Mo gioonno aikiooma innaata rapinaranee? Hama yopeemavee, tiravai.

⁵ Tuduu Anutuugo ee-oo tuduu fayai mmaraivo ariiyara mannaka tioo kaayau maisa kua tioo taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo vo vaidivakidiri taara ku-raagavaitana gioonna kiaapuuyara diravai. ⁶ Dioo vainno Anutuugaara kua maisaiva tioo inna nnutuuvaaraatama iva varira yoosinnaivaaraata mmuakiaa ngiau aapu varuuyaraatama kua maisaiva tiravai. ⁷ Kua maisaiva tioo tioo Anutuugaa gioonna kiaapuuyaata rapuoonnonno iya yaataraanara yaagueeqaivaa vareeravai. Vo oyai vo oyaiyaraata vo mmamma vo mmammaiyaraatama vo kua vo kua tuuyaraata vo mmata vo mmata varuuyaraatama dira yaagueeqaivaatama vareeravai. ⁸ Fai mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variaya hama ngiari nnutuuyauvo Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa yanaivau vakiaiya fai iya ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa fayai mmaraivaa miaaravai. Ii Puara Sipisiipa Nnaakara iva vaidiia ruputu kioodoo putuuvo tauraa hama ngiau mmataivaa uu suaivaki gioonna kiaapuuya fai tupatupaa variraivaa varaaraivaa iya nnutuuyauvaa inna yanaivau fafaara reeravai.

⁹ Gioonna kiaapu voovono arinaima rikiaivoono aa kua aavaa arinaima rikiaivee. ¹⁰ Fai vooya Anutuugaa gioonna kiaapu voovai oovi nnauvaki yapaaree kua inna tikio rikioo inna aikiooma fai ivo kuanaravai. Fai vooya Anutuugaa gioonna kiaapu voovai paipa avaikaraivaadiri ruputino putuaiveera kua kua yeena rau kioo ruputino inna aikiooma fai ivo putinaravai. Ngia Anutuugaa gioonna kiaapuuya ivaara arinaima rikiaada Yisuunnara mmannammanna kutaavaivee tida mmuaararivo ngiisi vainainnaata rikiaadaata yaagueeqama variatee.

¹¹ Na taaduu vo fayai mmaraava voovono mmataivakidiri ngioo varuduu inna aaruuvaitana puara sipisiipa nnaakaraivaa aaru roosiiravaitana vauduu inna kuaivo mahipa pinaivaa kuaivaa roosiiravai. ¹² Roosuduu ivo tauraanaa fayai mmaraivaa avuuvau dioo vainno innakinnaa yaagueeqa mmuakiaavai varoo iiravai. Iinno yaagueeqama tuduu rikiaada mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa varuuya tauraanaa fayai mmaraivaa vaa ruputu kioodoo uuda vainno maafama kioovaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmiravai. ¹³ Ii fayai mmaraava ivo ari vookara ari vookarau mmooriivaa iiravai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya avuuyauvunu ivo tuduu ngiau aapuuvakidiri ikiaivo mmatayaa tiiravai. ¹⁴ Tauraanaa fayai mmaraivaa yaagueeqaivaadiri ivo ari vookara ari vookarau mmooriyyauvaa uvaara mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variaya unnakua kua kioodoo iya iva uu mmooriivaa teeda tunoo: Kutaavaivee, tiravai. Ivo mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaiya tuduu iya tauraanaa fayai mmaraivaa mmannammannaivaa iiravai. Vaa vaidiia paipa avaikarauvaadiri inna ruputu kioodoo putuoo vainno kava diitoovaa mmannammannaivaa ivo tuduu iya iiravai. ¹⁵ Uduu Anutuugo ee-oo tuduu ivo ari yaikiaivaa ii mmannammanna iya iima kioo ivaaki fuu tuduu vuduu ivo vaidi roosiima kua tiravai. Fai gioonna kiaapuuya hama ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmirama kikio iya ruputina putuua yaagueeqaivaa vareeravai. ¹⁶ Varooduu ivo yaagueeqama tuduu mmuakiaa gioonna kiaapu nnoonnaiyaata kiisaiyaatama hoona suvuauyaata mmanna haipuyaatama sikaunnaadiri yookaama kioo viteeraiyaata mmamma dummukiara kati ngiari nuairaiyaatama tauraanaa fayai mmaraivaa atavua ngiariiyaa yapeeravai. Ivo tuduu vooya ngiari yaaku yaadudaiyauvunu yapooduu vooya ngiari tinniiyauvunu yapeeravai.

¹⁷ Hama gioonna kiaapu voovono ii atavua varoovono hama yopeema yookaira aataruuvaa iiravai. Ii atavua ivo tauraanaa fayai mmaraivaa nnutuvai vairavainnee vara inna jaarira fafaarivo inna nnutuuvaa roosiiravai vairavai.

¹⁸ Ii kua ivaara tuqinnama yaata utuatee. Gioonna kiaapu voovono tinni yoketaivo innaki vaino fai fayai mmaraivaa jaarira kua oyaivaa arinaima rikiaaravai. Ii jaarira kua ivo inna vaidiivaara tii kuaivo 666 vainoo.

14

Yisuuva ari kiauvaadiri yookaama kiooyaano

kuaru tiravai

¹ Na taaduu Puara Sipisiipa Nnaakaraivo taapiivaa nnutuuvo Sioona ivau diravai. Dioo vauduu gioonna kiaapu kaayakaayau (144,000) inna tasipama dida vauduu inna nnutuuvoota inna Koonna nnutuuvootama iya tinniiyauvunu fafaara roovo vairavai. ² Na rikiaaduu ngiau aapuuvakidiri kuaivo nnoori hiina pinaivaa akua roosiima tioo ngiaarunno pinaama akua tuuvaa roosiima tiravai. Na rikiaaduu ii akua ivo vaidiia kitaiyauvaa ruuyauvaa akua roosiima tiravai. ³ Tuduu gioonna kiaapu kaayakaayau (144,000) iya fayai roosuu ari vookarau taarama taaramadaatama vaidi yokovaiyaata Anutuugaa kieeta varira mmaataivaatama vunniivau diravai. Dida vaidi kuaru karaasaivaa tiravai. Hama kuminaiya ii kuaru ivaa rikiada tiravai. Anutuugo Yisunna kiauvaadiri iya yookaama kioo vitooyaano nnaasu ii kuaru ivaa rikiada tiravai. ⁴ Iyaano hama gioonnaiya tasipeeraida yoketaama varida hama nnaata vareeravai. Ii vaidi iyaano Puara Sipisiipa Nnaakaraivo nuauvau iyaatama inna nnaagiai viravai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuyakidiri Anutuugo Yisunna kiauvaadiri iya yookaama kioo viteeravai. Anutuugoota Puara Sipisiipa Nnaakaraivootama variaani iya inna ivaitanaani tauraa tuanaiyavee. ⁵ Gioonna kiaapuuya rikiooduu hama iyakidiri unnakua tira voovai vairavai. Hama iyaki tomedaataiyavee.

Aangeraa taaravoomadoono kuaivaa kiaa mmiravai

⁶ Na taaduu aangeraa voovoono ngiau aapu vuuta idaa ngioo varioo mmayaaya yoketaa tupatupaa vau kuaivaa varoo mmatayaa variyaiya kiaa mminara nuainno variravai. Vo mmata vo mmata variyaiyaata vo oyai vo oyaiyaatama vo kua vo kua kaiyaata vo mmamma vo mmammaiyaatama kiaa mminara nuainno varioo ⁷ pinaama aayanna roo tunoo: Anutuugo gioonna kiaapuuya yaparainara suaivo aavaa nninoo. Ivaaraida inna avaivaa rikiada varida ivo yaagueeqavai variivaara kua yoketaivaa kiatee. Ivo ngiauvaata mmataivaatama iima kioo sorovuaraiyaata nnoori rumuru-umaiyauvaatama iima kieeravai. Ivaaraida ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiatee.

⁸ Aangeraa tauraanaivo itaa kua kiaa roo vuduu inna inanoo aangeraiivo inna nnaagiai vioo varioo tunoo: Yoosinna pinaivaa nnutuuvo Bapuroona vaa maisainno tavarata taika kieeravai. Ivakinnaaya mmuakiaa mmataivaki variyaiya yaagueeqa nnoori vuainaivaa nnaateera tuneema sabi heera aataruuvaa iikiateera yaagueeqama tiravaivee.

⁹ Inna inanoo aangeraiivo itaa kua kiaa roo vuduu nnaagiai tuanaa aangeraiivo tauravaitana nnaagiai vioo varioo pinaama aayanna roo tunoo: Gioonna kiaapu voovoono fayai mmaraivaata inna mmannammannaivaatama ari ausa mmuduuyaiyavaa mmioo inna atauvaa ari tinniivaunnee ari yaakuuvau yapano ¹⁰ fai Anutuugo pinaama innara nnannataanaravai. Anutuugo ari nnannataivaa vuaina suuyaivaa roosiivaa ari tooriivaki tusaa uyu kioo mmino too nnaanaravai. Hama Anutuugo vuaina suuyaivaata nnooriivaatama tusaa uyu kioo mminaravai. Safuuma vuainaivaa nnaasu tusaa uyu kioo mminaravai. Ari tooriivakidiri mminnamminnaa maisa irisaivaa itaama safuuma inna mminaravai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya fayai mmaraivaara yoketaakiaiya fai sikau puapusuqaivo too nnannannanna tuoo variivo mmannammanna iya too varinai aangeraa yoketaa tuanaiya avuuyauvunuaatama Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa avuuvaunnaata kararuaravai. ¹¹ Ikiavo iya too variivaa visuuvo tupatupaa ngioo vioo nnaasu varinaravai. Iya fayai mmaraivaata inna mmannammannaivaatama ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmida inna nnutuuvaa atauvaa varaiya fai ikiavo ikiannagisanna heenagieena iya too nnaasu varinai iya kararida nnaasu variaaravai. Nnaagiai tuanaa aangeraiivo itaa kua kiaa roo viravai.

¹² Ii kua ivaara Anutuugaa gioonna kiaapuuya vaa inna mmaanna tuu kuaivaa rikiada iida Yisuunnara kutaavaivee kiaa kiada hama pikiaiya ivaara rikiadaata yaagueeqama variaaravo inna yoketaavai.

¹³ Na rikiaaduu ngiauvakidiri kua voovai tuoo tunoo: Aa kua aavaa fafaara raanee. Gioonna kiaapuuya Udaanga Yisuu Kirisiinnara yaagueeqakiaiya aa suai aavakidiri varia rada nnida varida putuaiyara Anutuugo iyara yoketainaravaivee, tuduu rikioo Mmannasa Yoketaivoono tunoo: Fai iya yoketaa tuanaaya variaaravai. Fai iya kaayau mmoori varaivaa pikiada eeyaara kati variaaravai. Fai ngiari mmoori varaivaa kaanaivo iyasi vainaraivaara iya eeyaara kati variaaravaivee, tiravai.

Mmataivau yeennaivoota vuaina iiravootama apuuduu vareeravai

¹⁴ Mmannasa Yoketaivoono itaa kua tuduu na taaduu nama poosaivo vauduu vaidiivaa mmaapuuvaa roosuu voovoono ivaki varuduu kieeta vaidiivaa tommeeka sikau gooraivaadiri iima kioovo inna kieetaivau vauduu avaikarau paipa hovekauvaa ari yaakuuvaki utu kioo vairavai. ¹⁵ Utu kioo vauduu ari vo aangeraa voovoono nuunaira nnau pinaivakidiri tioo vaidiivo namaivaki varuuvaara pinaama aayanna roo tunoo: Mmatayaa vai yeennaiyauvo vaa nneeravaata vainoo. Iyauvaa rutakeera suaivo vaa nniivaara ai paipa hovekaivaa varee iyauvaa rutaka kiee varaanee, ¹⁶ tuduu rikioo vaidiivo namaivaki varuuvo mmataivaudiri ari paipa hovekauvaadiri yeennaiyauvaa rutaka kioo vareeravai.

¹⁷ Varooduu nuunaira nnau pinaivo ngiau aapu vauvakidiri kava vo aangeraa voovoono tioo avaikarau paipa hovekau voovaata varoo tiiravai.

¹⁸ Tuuduu kava vo aangeraa voovoono ikiaivaara haitatuovoono yeena tapiivaudiri tioo aangeravo avaikarau paipa hovekauvaa utu kioo vauvaara pinaama aayanna roo tunoo: Mmataivau vai vuaina iiraiyauvo vaa aikiooma nneeravaata vainoo. Ai paipa avaikaravaa varee vuaina mmooriivakidiri iiraiyauvaa rutaka kiee varaanee, ¹⁹ tuduu rikioo aangeravo mmataivaudiri ari paipa hovekauvaadiri utuoo vuaina iiraiyauvaa rutakeeravai. Rutaka kioo varoo vuaina suuyaivaa kagigaira nnaamuruuvaki kagaari kieeravai. Ii kagigaira nnaamuru ivo inna Anutuugaa ausaivo pinaama nnannateeraivovee. ²⁰ Ii nnaamuru ivo yoosinna mmaanai vauduu ivakidiri vuaina suuyaivaa raa kagigauduu tuuneema kiauvo tiiravai. Tioo vioo nnoori pinaivo kaayauma hainno ngiauvau tuoo virayaama vioo vioo hokobavai ngieera (300 mitaa) viravai.

15

Aangeraiya nnaagiai mmoori maisiyauvaa

utu kiada dida vairavai

¹ Itaama taika kioodoo na taaduu kava ari vookarau atau pinaivo ngiau aapuuvau vauduu na tee nnikiarairavai. Aangeraa yaaku saivai karasaidiri taaramaano maisamaisau mminnaiyauvo yaaku saivai karasaidiri taaravaitana utu kiada dida vairavai. Ii maisa mminnaa iyauvo inna nnaagiai mmooriyauvaa Anutuugo iima taika kino inna nnannateeraivo taikaanaraiyauvovee. ² Na taaduu mminnaa voovai nnoori haruunga pinumaivaa roosuovo mmannammannaa naruuvoota ikiaivootama nuunama vauvaitana ivaki vairavai. Na kava taaduu gioonna kiaapuuya fayai mmaraaravo inna nnutuovo jaarira kuaivo vauvaata inna mmannammannaivaatama ivaitana yaatara kiooyaano ni teeravai. Teeda nnoori haruunga pinuma roosuuvaa siriivau dida vaidi kitaiyauvaa Anutuugo iya mmuuyauvaa utu kiada vairavai. ³ Utu kiada vaidi Anutuugaa mmoori vareera vaidi Musiinna kuaruuvaa tida Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa kuaruuvaa tida tunoo:

Udaanga Anutuugo
mmuakiaa mminnaiyauvaa
a yaataree dirakuavee.

Mmoori a iikiannaivo ari vookaraivai vaivaara ta teeda nnikiaraakiaunnvai.
A mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaiya kieetaikuavee.
A iikiannaivo safuuma kutaavai nnaasu vainoo.

⁴ Udaanga-o,
eenoo nnaasu yoketaa tuanaavai variannaivaara mmuakiaaya i mmemmana kuaanoo.
Eenoo yaagueeqama variannaivaara mmuakiaaya aiyara yoketaavaivee kiaanoo.
Mmuakiaaya fai i avuuvau nnida ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa i mmiaaravaivee.
Mmuakiaaya a safuuma nnaasu iikiannaivaa teeda fai ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa i mmiaaravaivee.

⁵ Iya kuaruuvaa itaa kua kiaa taika kioodoo na taaduu ngiau aapuuvaki nuunaira nnau pinaivaa sipuuvo hatuaa tu kioo vauvo ni too vairavai. Ivaa aakiaivaki buruqaadiri atau rummua kioovaki Anutuuqaa variraivo vauvo kooyaa vairavai.

⁶ Vauduu aangeraa yaaku saivai sainaidiri taarama nnaagiai mmoori maisa yaaku saivai sainaidiri taarama utu kiada duuyaano nuunaira nnauvakidiri tiiravai. Iya buruqa yoketaa poosaiyauvaa rau kiada takuaanga kuu vausaiyauvaa ngiari nniriyauvunu rau kiooyauvaatama tiiravai. ⁷ Tuuduu fayai roosuu ari vookarau taarama taaramaakidiri mmuaavoono diitoo sikau gooraivaadiri iima kioo kuu yavaiyauvo yaaku saivai sainaidiri taarama aangeraiya mmiravai. Ii kuu yavaa iyauvaki Anutuuqo tupatupaa variraivo inna nnannateeraivo suvainno vairavai. ⁸ Anutuuqaa oyai ari vookarauvaa mmeekiaivoota ari yaagueeqaivootama kioosu roosiima kaayauma ngioo vioo nuunaira nnauvaki rau kioo vairavai. Rau kioo vauduu too hama vaidi voovoono yopeema nuunaira nnauvaki ngioo viravai. Aangeraiya fai mmoori maisa yaaku saivai sainaidiri taarama iima taika kikiai rikiada ivaki nnida kuaaravai.

16

Aangeraiya nnaagiai mmoori maisaiyauvaa

fuarau kieeravai

¹ Itaama taika kioodoo na rikiaaduu nnau nuunairaivakidiri kuaivo pinaavai tioo aangeraa yaaku saivai sainaidiri taaravaitana tunoo: Vida kuu yavaa yaaku saivai sainaidiri taaravaitanaaki Anutuuqaa nnannateeraivo vaiyauvaa vara mmataivau fuarau kiatee, tiravai.

² Tuduu tauraanaa aangeraiivo ari kuu yavaivaki vauvaa vioo vara mmataivau fuarau kieeravai. Fuarau kioodoo gioonna kiaapu vaa fayai mmaraivaava atavuaa varada inna mmannammannaivaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmuuyayaa pinaa uudauda maisaiyauvo vainno iya nniitareeravai.

³ Itaama kioodoo inna inanoo aangeraiivo ari kuu yavaivaki vauvaa sorovuaravau fuarau kieeravai. Fuarau kioodoo sorovuaraiivo hanigioo vaidi putiraiya kiauva roosiima vauduu mmuakiaa sorovuaravaki varida nuau mminnaiyauvo putiravai.

⁴ Itaama kioodoo tammaakinnaa aangeraiivo ari kuu yavaivaki vauvaa varoo nnooriyauvakiata rumuruumaiyauvakiataata fuarau kioodoo hanigioo kiau tuanaavai vairavai. ⁵ Na rikiaaduu aangeraiivo nnooriyauvaa haitatuovo Anutuuqaa tunoo: A yoketaa tuanaakua variannanoo. A tauraa varunnaikua aanna makee a variannanoo. Ii a irisai maisa mmianna iyauvo inna safuuma vainoo. ⁶ Gioonna kiaapuuya nnaaru i gioonna kiaapuuyaata forofetaiyatama rupertuduu putuuvaara kiauva iya nnaateeraivaara a iya mmiannavai. Suvikara, iya ngiari mmoori maisaiyauvaa irisaiyauvaa safuuma ngiari varaavaivee, ⁷ tuduu na rikiaaduu yeena tapiivakidiri kua voovai tioo

tunoo: Udaanga Anutuugo, a mmuakiaa mminnaiyauvaa yaataree dirakuavee. A irisai maisaiyauvaa gioonna kiaapuuya mmiannaiyauvo safuuma kutaa tuanaavai vainoo, tiravai.

⁸ Tuduu eera tammaakinnaa aangeraiivo ari kuu yavaivaki vauvaa suaivau fuarau kioodoo Anutuugo ee-oo tuduu rikioo suaivaudiri ikia pinaivo ngioo gioonna kiaapuuya puaisa teeravai. ⁹ Anutuugo tuduu ii mmoori maisa iyauvo gioonna kiaapuuyaki vauvaara suaivo ngioo puaisakama tooyaano Anutuugaa nnutuuvaara maisa kua tiravai. Maisa kua tida hama ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada Anutuugaara kua yoketaivaa tiravai.

¹⁰ Itaama kioodoo eera aangeraiivo ari kuu yavaivaki vauvaa fayai mmaraivo kieeta varira mmaataivau fuarau kioodoo inna yoosinnaivaki iva gioonna kiaapuuyara duuvaki kaayauma upisiiravai. Upisuuduu gioonna kiaapuuya kaayauma kararida varida kaayau sookiana saakianaida reera kiatada reemma kiatadaida vairavai.

¹¹ Vaida iya nniitaroovaaraata uudaudaiyauvo vauvaaraatama Anutuugo ngiau aapu varuuvaara maisa kua tiravai. Maisa kua tida varida hama ngiari mminnamminnaa maisa uu aataruuyauvaa pikiada hanigiada yoketaama variravai.

¹² Itaama kioodoo kava karasaidiaa aangeraiivo ari kuu yavaivaki vauvaa nnoori pinaivaa nnutuuvo Yuferetiisa ivaki fuarau kieeravai. Fuarau kioodoo vaidi kieetai ya suai raari roopinnaidiri ngiaaraiya aataruuvo kooyaa vakiaiveeraivaara nnooriivo reekama kieeravai. ¹³ Itaama taika kioodoo na taaduu Sataangaa mmannasa maisa taaravooma yeekana roosuudoono mahipa pinaivaa avaiakidiriataama fayai mmaraivaa avaiakidiriataama unnakua forofetaivaa avaiakidiriataama nniravai.

¹⁴ Inna iya mmagia maisaiya ari vookara ari vookarau mmooriyauvaa iiraiyavee. Iya mmuakiaa mmataiyaiya kieetaiyasi vida iya rupi nuunama kikiyai rapuaaravai. Anutuugo mmuakiaa mminnaayauvai yaataroo diraiivoono mmataama kioo suai pinaivaki fai iya rapuaaravai.

¹⁵ Anutuugo mmataama kioo Misiaa vaidiivoono ataa kua tunoo: Rikiaatee. Na mmuara furai vaidiivaa roosiima hama ngia taara suaivaki na ngiisi kuanaravai. Gioonna kiaapu voovoono avu too vainno ari uyira rairaiyauvaa tuqinnama haitatuvaara Anutuugo innara yoketaivoo. Ivo taguaada nuainai gioonna kiaapuuya inna teekio inna mmamma maisaivoora tioo ari uyira rairaiyauvaa tuqinnama haitatuunara vaivee. Ivo itaa kua tiravai.

¹⁶ Mmagia maisaivoono kieeta vaidiiva rupi nuunama kieeravai. Iya nuunama kioo yoosinnaivaa nnutuuvo Eporai kuaivakidiri tunoo: Amaraketonavee, tiravai.

¹⁷ Itaama kioodoo aangeraa karisaidiri taarama varuu nnaagiai tuanaivoono ari kuu yavaivaki vauvaa ngiauvau vara kagaari kioodoo kieeta varira mmaataivo nuunaira nnau pinaivaki vauvakidiri kua pinaivo tioo tunoo: Vaa mmooriivo taikainoo,

¹⁸ tuduu kaayau saneetuvo utuduu vo akua vo akuaivo akua tuduu ngiaarunnaivo akua tuduu mmataa kuaruuvo pinaama utiravai. Anutuugo vaidiivaa iima kioo suaivakidiri tuoo tuoo tuma ii suai ivaki hama mmataa kuaruuvo itaama utiravai. Ii mmataa kuaru ivo pinaama ari vookaraama utiravai. ¹⁹ Utuduu yoosinna pinaivaa tammaiakidiri mmataivo rutukua roo saivai sainai vuduu tammaivo vauduu saivai sainai viravai. Vuduu mmuakiaa mmataivaki vau nnau yoosinna pinaiyauvo rutuunno tannavaratataama taika kieeravai. Ii suai ivaki Anutuugo yoosinna pinaivaa nnutuuvo Bapuroonara yaata utuoo ari nnannatoo ari vookarauvo vuaina roosiima tooriivaki vita kioodoo varuuva ivaki varuuya tusaa mmuduu nneeravai. ²⁰ Iqii suai ivaki mmuakiaa mmataiyauvaa nnooriivo ututuuma kiooyauvo kuminauduu mmuakiaa taapi oora sauyauvo mumunu utu taika kieeravai. ²¹ Vati kaaburaara pinaa ari vookarau mmuaararoovo ngiauvakidiri tuoo vaidiiva rupertiravai. Vati kaaburaara pinaivo koonnama maisa iya ruoo rupertuuvaara iya Anutuugaara maisa kua tiravai.

17

*Anutuuqo sabi nuaira gioonnaivaudiri**mmataama kioo tiravai*

¹ Aangeraiya yaaku saivai sainaidiri taarama kuu yavaiyauvaa yaaku saivai kara-saidiri taaravaitana utuuyakidiri voovoona niisi ngioo tunoo: Nninai na sabi nuaira gioonnaivo irisai maisaivaa varaanaraivaa fai i vitainaravai. Ii gioonna ivo inna yoosinna pinaivo kaayau nnooriiyauvo saidi saidi nuunaivau varivai. ² Vaa vaidi mmatayaa kieetaiya ii gioonna ivaata sabi heera aataruuvaa uududuu gioonna kiaapu mmatayaiya vuainaivaa nneerayaama inna roosiima iya sabi heera aataruuvaa iidada kumimakaida variaavaivee, tiravai.

³ Tuduu rikioo Mmannasa Yoketaivoono ni tasipama varuduu aangeraiivo ni vitoo mmanna mmuyai gaanga yoosinnaivau ni yapa kieeravai. Ni yapa kioodoo na variee taaduu gioonnaivo fayai mmarraraa kookeevaa mmookaivau hara kioo varuduu fayai mmarraraivaa mmammaivau kaayau maisau nnutuuyauvo vauduu inna kieetaiyauvo yaaku saivai sainaidiri taarama vauduu aaru yaakuuvaitana ivaki vairavai.

⁴ Gioonnaivaa uyira rairaiyauvo vooyauvai kookeyauvai vauduu vooyauvai kokoraa kuayauvaatama uyua varoo vioo kaayau mminnaa gooraivaadiri iima kiooyauvaata sikau seeta roosii yoketaiyauvaatama ari mmammaivau funnukama kioodoo vairavai. Vauduu ari yaakuuvaki ivo toori gooraivaadiri iima kioovaa utu kioo vauduu ari sabi heera aataruuvaa hoovara koonnama varira aataruuvootama kaayakaayau maisamaisau aataruuyauvootama ivaki suvuairavai. ⁵ Suvuauduu ari tinniivau ari nnutuuvo fafaara roovo vauduu ivaa oyaivo haumaki vainno ataa kua tunoo: Yoosinna pinaivaa nnutuuvo Bapuroona inna ni nnutuvai. Na mmuakiaa sabi heera aataruuyauvaata mmuakiaa maisamaisaira aataruuyauvaatama oyai nakaaravovee, tiravai. ⁶ Na taaduu gioonnaivo Anutuuqaa gioonna kiaapu vaa putuuya kiauyauvaa kapikaroo nnooriiivaa roosiima nnoo kumimakairavai. Vooya Yisuunnara kutaavaivee tuuvaara vaidiiya iya rupertuduu putuuya kiauyauvaatama nnoo kumimakairavai.

Na Yuvuaano inna tee pinaama nnikiaraina yaata utuee variravai. ⁷ Yaata utuee variaaduu aangeraiivo ni yaparainno tunoo: Aaniira a nnikiarainna pinaama yaata utuannanee? Gioonnaivaa oyaivo haumaki vaivaa fai na i kiaa i mminaravai. Fayai mmarraraivo ari kieetaiyauvo yaaku saivai sainaidiri taarama vauduu aaru yaakuuvaitana ivaki vauvaa kua oyaivaa fai na kooyaa i kiaa i mminaravai. Gioonnaivo inna mmookaivau hara kioo varioo nuauvaa kua oyaivaatama fai na kooyaa i kiaa i mminaravai. ⁸ Ii fayai mmarraraa ivaa ngia too ivo tauraa varuovoona aanna makee hama varinoo. Fai ivo kiisa suai soopa hokoba mmata mmeeduuya vuuvakidiri raari roo ngioo varioo nnaagiai eeyaara taikaanaravai. Anutuuqo ngiau mmata uu suaivaki ari gioonna kiaapuuya tupatupaa variaaraivaara iya nnutuuyauvaa yanaivau fafaara reeravai. Gioonna kiaapu mmatayaiya nnutuuyauvo hama yanaivaki vaiya fai fayai mmarraraivaa teeda fai kaayauma nnikiarakaaravai. Ivo tauraa varuovo aanna hama variivoona fai nnaagiai kava varinaravaara iya kaayauma nnikiarakaaravaivee.

⁹ Vaidi tinni yoketaiya ii kua ivaa oyaivaa fai arinaima rikiaaraiivo inna yoketaavai. Fayai mmarraraivaa kieetaiyauvo yaaku saivai sainaidiri taarama oyaivo inna taapi kiisaiyauvo yaaku saivai karasaidiri taarama ivau gioonnaivo varivai. Vuai oyaivo inna vaidi kieetaiya yaaku saivai sainaidiri taaravaitana variaavai. ¹⁰ Vaa iyakidiri yaaku sai vaidiiya ngiari kieeta nnutuuyauvo taika kiaikiai kuminaya variaavai. Mmuaavoona homo gioonna kiaapuuyara dioo vainoo. Fai yapooma voovoona ngioo gioonna kiaapuuyara dinaravai. Fai ivo ngioo kiisa suai nnaasu dinaravai. ¹¹ Fayai mmarraraivo tauraa varioo putiivoona hama makee varioo kieeta vaidi yaaku saivai sainaidiri taaravaitana tasipama gioonna kiaapuuyara dinoo. Ivo iya seena kieetavai varioo eeyaara putu taikaanaraivaara iinno varinoo.

¹² Aaru yaakuuvaitana a taannaiyauvo inna vaidi kieeta yaakuuvaitana fai yapooma kieetaya varida gioonna kiaapuuyara diaaravai. Fai yapooma iya fayai mmaraiva tasipama kiisa suai iyara diaaravai. ¹³ Fai iya mmuaa yaata tinnivai varada ngiari yaagueeqaiyauvaata gioonna kiaapuuyara dira yaagueeqaivaatama fayai mmaraiva mmiaaravai. ¹⁴ Mmi kiada Puara Sipisiipa Nnaakaraivaata rapuaaravai. Rapikiokio fai Puara Sipisiipa Nnaakaraivo iya yaataraanaravai. Ivo udaanga vaidiiya Udaanga tuanaavai varioo kieeta vaidiiya kieeta tuanaavai variivaara ivo iya yaataraanaravai. Inna nnaagiai nuauya vaa ivo maavee tioo ariini iya mmataama kiooya yaagueeqama inna tasipama varida vaidi kieetaiyaata fayai mmaraivaatama yaataraaravaivee, tiravai.

¹⁵ Kiaa kioo aangeraiivo kava ni tunoo: Sabi nuaira gioonnaivo varii yoosinna ivaki nnooriyauvo nuunaivaa vaa a taannavai. Ii nnoori iyauvaa a taannaiyauvo inna kaayau gioonna kiaapuuyavee. Iya vo mmamma vo mmamma varuuyakidiriaatama vo mmata vo mmataivakidiriaata vo kua vo kua tuuyakidiriaatama nuunakiaavai.

¹⁶ Aaru yaakuuvaitana a taannaiyauvo iyauvoota fayai mmaraivootama sabi nuaira gioonnaivaaraata nnannataaravai. Nnannateeda mmuakiaa mminnaa innasi vaiyauvaa tuayanna rida ravisi varakio fai ivo taguaada varinaravai. Taguaada varinai iya inna mmamma mmatiivaa nneeda mmuakiaa ikiaivaki inna mmuturu kikio taanaravai. ¹⁷ Anutuuqo iino inna iikiatai aataruuvo aaru yaakuuvaitana yaataiyauvaki vainai iya mmuaa yaata tinnivai varada ngiari gioonna kiaapuuyara yaagueeqama dira yaagueeqaivaa fai fayai mmaraiva mmikio dioo vainono Anutuuqo ari tuu kuaiyauvo kutaavai vainara suaivaki fai taikaanaravai. Ivaara iya gioonnaivaa iki-aiivaki mmuturu kikio taanaravai.

¹⁸ Sabi nuaira gioonnaivaa a taannaivo inna yoosinna pinaivo mmuakiaa mmatayaa kieetaiyara diivaivee. Aangeraiivo itaa kua tiravai.

18

Yoosinna pinaivaa nnutuuvo Bapuroona ivo

tannavaratataama taika kieeravai

¹ Na itaama taa taika kieve kava na taaduu aangeraa voovoono ngiau aapuuvakidiri tuuduu gioonna kiaapuuyara dira yaagueeqaivo pinaavai inna tasipama vauduu inna mmeekia ari vookarauvo mmuakiaa mmataivau teeravai. ² Tooduu ivo pinaama aayanna roo tunoo: Yoosinna pinaivaa nnutuuvo Bapuroona ivo vaa eeyaara maisainno tannavaratataama taika kiaivai. Mmagia maisa moomee sakua ari vookara ari vookaraiyauvo ivaki variaavo ngiaamma maisamaisaiyauvootama ivaki variaavai.

³ Vuaina nnooriivaa nneerayaama mmuakiaa yoosinnaiya inna tasipama sabi heera aataruuvaa pinaama uuvaara itaama vaivai. Mmatayaa diaa kieetaiya vaa inna tasipama sabi nuauduu yookaira aataruuvaa haitaturaiya innasi nnida yookaira aataruuvaa iida kaayau sikauyauvaa varada ari vookaraama varuuvaara itaama vaivai. Aangeraiivo itaa kua tiravai.

⁴⁻⁵ Na rikiaaduu ngiau aapuuvakidiri vo kua voovai tioo tunoo:

Ni gioonna kiaapuso,
 Bapuroona yoosinna ivaa pikiada kuatee.
 Ivakinnaaya mminnamminnaa maisaiyauvo
 vakia roo vioo vioo ngiau apu pinaavai vaikio
 Anutuuqo iya aataru maisaiyauvaa too
 irisai maisaivaa iya mminara iinoo.
 Fai ngieeta iya irisai maisaivaa vareevoora
 ivaki pikiada sa ivakinnaaya tasipama
 mminnamminnaa maisaiyauvaa iikiatee.

⁶ Ivakinnaaya maisa mmooriivaa
 gioonna kiaapuuya mmuuya
 ngia irisai mmiraiya
 irisai sai mmuaikaraama iya mmiatee.
 Sa mmuaaneetu iya mmiatee.
 Irisai taaraneetu iya mmiatee.
 Nnoori toori kapikaraivaa roosiima
 iya maisa mmooriivaa
 gioonna kiaapuuya muuvaara
 irisai taaraneetu nnoori toori kapikaraivaa
 iya mmiatee.

⁷ Iya ngiariiyara mannaka tida
 ngiariiyara nnaasu yaata utida
 sirigaida kammataavai.
 Ivaara mmuaikaraama
 ausa mmuaarareera maisa mmooriivaa
 iya mmiatee.
 Ii yoosinna ivo gioonnavai roosiivoono
 ariiyara mannaka tioo tinoo:
 Na aavau kieeta varira mmaataivau
 kieeta gioonnavai variauvai.
 Hama na muaada gioonnavai variauvai.
 Fai na hama ausa mmuaarareerama kiee
 fai na aavaki sirigaina
 kammatee nnaasu varinaravaivee.

⁸ Ivo itaa kua tiivaara
 mmuaa suaivaki mmoori maisa mmuaararaiyauvo
 innasi vainaravai.
 Vaidi putiraivootama
 iyara ausa mmuaararaivoota
 yeenna rairavootama
 innasi vainaravai.
 Ikiavo fai inna taa taputu kiaanaravai.
 Udaanga Anutuuqo gioonnaivaaki
 kua pinaivaa yapaivoono
 inna yaagueeqaivovee.

Ngiau aapuuvakidiri tuu kuaivo itaa kua tiravai.

⁹ Mmatayaa diaa vaidi kieetaiya vaa inna tasipama sabi heera aataruuvaa iikiyaiya
 inna ikia mmuturu kiaivaa visuuvaa teeda iya innara ausa mmuaarareeda boo tida
 rataaravai. ¹⁰ Iya ivo ari maisaivaa irisaivaa varoo karariivaa rikiada aatu aatuuda
 ngieeradiri dida vaida kiaara: Boo, yoosinna pinaavai Bapuroona-o, a yaagueeqa
 yoosinnakuavee. Mmuaa sui nnaasu a irisai maisaivaa vara taika kiaannavaivee.
 Vaidi kieetaiya itaa kua kiaaravai.

¹¹ Vaidi mmatayaiya yookaira aataruuvaara haitatuuraiya fai iya ivaara
 pinaama ratada iya ausaiyauvo mmuaararaanaravai. Gioonna kiaapu iya
 hoonahaanaiyauvaara sikaunnaadiri yookaama kiada vareeraiya vaa taikaivaara iya
 ausaiyauvo mmuaararaanaravai. ¹² Hoonahaanaiyauvaa ivakinnaaya sikaunnaadiri
 yookaama kiada varaiyauvo ataama vainoo. Sikau mmannaammannai gooraivaata
 sirivuaivaatama sikau ari vookarai yoketaiyauvaata sikau seeta roosiiyauvaatama iya
 varaavai. Buruqa yoketaa poosa kuaiyauvaatama kokoraa kuaiyauvaata kookee
 kuaiyauvaatama sirikaa buruqaiyauvaatama iya varaavai. Yatari yoketaa ari
 vookaraiyauvaata mminnaiyauvaa puara aannaivaadiri pieema kaiyauvaatama

yatari hatataiyauvaata sikau baraasaivaadiri iikiyaiyauvaatama kapaaqaivaadiri iikiyaiyauvaata yaagueeqa sikau poosaivaadiri iikiyaiyauvaatama iya varaavai. ¹³ Mminnaa kupu takua roosiyaivaata yatari ranaivaa hudaavo suuda yoketaa viraivaatama kupuuvaa roosiivaa nnutuuvo miiraivaata yatari suuyaivo suuda yoketaa viraivaatama vuainaivaata nnammariivaatama paravuaa yoketaivaata yeenna vuuitaivaatama iya varaavai. Puara burimakau sipisiipa hoosaiyauvaata hoosaivaa haru kiaavo kaaraiyauvaa vitoo nuairaiyauvaatama sikaunnaadiri yookaama kioo viteera gionna kiaapuuya hama kati ngiari yaata utiraivaugiataama nuairaiyaatama iya varaavai. ¹⁴ Fai iya ii yoosinna ivaara kiaara: Mmuakiaa mminnaa yoketaiyauvaa i varaataiyauvo vaa taikaivai. I hoonahaana i suvuiraiyauvoota aiyaa funnukairaiyauvootama vaa taikaivai. Fai hama a kava iyauvaa varaanaravai. Vaa taikaivaivee, ¹⁵ kiaa kiada vaa iya tauraa iyauvaa yookaama kiada kaayau sikauyauvaa irisai varaivaara ngiariiyara yaata utida aatu aatuuda ngieera oro dida vakiaaravai. Fai iya ngieeradiri dida vaidata ratada varida boo tida ¹⁶ kiaara: Boo, yoosinna pinaavai. A gionnaivaa roosiima ai uyira raira poosaiyauvaatama kookeeyauvaata kokoraa kuayauvaatama uyua kieve variee ari vookarai mminnaa mmannaammannai gooraivaata sikau seeta roosii yoketaivaatama ai mmammaivau a funnukairavai. ¹⁷ Mmuaa suai ii hoonahaana yoketaa mmuakiaa iyauvo vaa taikaivaivee. Yookaira aataruuvaa haitatuuraiyaano itaa kua kiaaravai.

Mmuakiaa siipaiyauvaa utiraiyaata yookaama kiada ivaki nuairaiyaatama ivaki mmoori varaiyaata mmuakiaa vaidi siipaiyauvaara mmoori varaiyaatama fai iya ngieera dida vakiaaravai. ¹⁸ Dida vaidata ii yoosinna ivaa ikia mmuturu kiaivaa kioosuuvaa teeda kai kai tida kiaara: Hama vo yoosinnavai ii yoosinna pinaa ivaa roosiima vaivaivee, ¹⁹ kiaa kiada iya ausaiyauvo mmuaararenai mmataivaa habara kiada ngiari kieetaiyauvaki apida boo tida ratada kiaara: Boo, yoosinna pinaavai. Ivaki mmuakiaa siipa utiraiya nnida ngiari hoonahaanaiyauvaa ivaki yapa kiada irisai yookaivaa pinaavai ngiari vareeravai. Vaa mmuaa suaivaki inna mminnammminnaa mmuakiaayauvai taikaivaivee.

²⁰ Ngia ngiau aapu variayaso, ii yoosinna ivaa ikia mmuturu kiaivaara sirigakiatee. Anutuuga gionna kiaapuuyaata inna kuaivaa varada nuairaiyaata forofetaiyaatama sirigakiatee. Ii yoosinna ivakinnaya maisa mmooriyauvaa ngii uuvaa Anutuugo kua pinaivaa iyaki yapa kioo irisai maisaivaa iya mmiivai. Ivaara sirigakiatee. Iya itaa kua kiaaravai.

²¹ Na taaduu aangeraa yaagueeqa voovoona sikau tayapoo pinaivaa suoodaa utuoo sorovuaraivaki kagaari kioo tunoo: Aa na sikau aavaa utuee puaisakama kagaari kiauneema yoosinna pinaa Bapuroona ivo fai eeyaara maisainno tannavaratataama taika kinai vaidiyya hama kava ivaa taaravai. ²² Bapuroona-o, fai hama kava aiki vaidiyya kitaa ruaavo akua tiraivaata kuaru tira akuaivaatama kafura fee fee tira akuaivaata nooma rira akuaivaatama kava rikiaaravai. Vaidiyya vo mmoori vo mmooriyauvaa arinaima iikiyaiya fai hama gionna kiaapuuya kava aiki iya taaravai. Yeennaiyauvaa mumunu utu yapeera sikauvaa akuaivaa hama gionna kiaapuuya kava aiki rikiaaravai. ²³ Fai hama kava toobaiyauvo aiki teenai taaravai. Nnaata vaati varaara gionna kiaapuuya kua tira aataruuvaa fai hama kava aiki rikiaaravai. Aiki yookaira aataruuvaa haitatuuraiya vaidi nnoonnaya varuduu mmuakiaa yoosinnaiya iya nnutuuyauvaa rikieeravai. Aiki pirasaaka varida uuya unnakua kiaa uudu mmuakiaa yoosinnaiya teeda tunoo: Kutaavaivee, kiaa kiada kumimakairavaivee.

²⁴ Anutuugo gionna kiaapu Bapuroona varuuya irisai maisaivaa iya mmiravai. Ivakinnaya Anutuuga gionna kiaapuuyaata forofetaiyaatama rupertuduu putuuvaa Anutuugo irisai maisaivaa iya mmiravai. Innakidiri itaama uu aataruuvo vo

mmata vo mmata varuuyasidiaata mmuaikaraama itaama vauvaara Anutuuqo irisai maisaivaa iya mmiravai.

19

¹ Itaama taika kioodoo na rikiaaduu ngiau aapuuvakidiri akuaivo tuoo kaayau gioonna kiaapuuya nuunaida pinaama kua tiraivaa roosiima kua tioo tunoo: Ta Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaunnano. Ivo ti vitoo yoketaivau ti yapaivai. Inna oyai ari vookaraivoota inna yaagueeqaivootama vainoo. ² Gioonna kiaapuuya ngiari vari-raivaara ivo safuuma kua kutaivaa tasipama irisai yoketaivaata irisai maisaivaatama iya mmiivai. Sabi nuaira gioonna maisaivo sabi heera aataruuvaa gioonna kiaapu mmatayaiya vitaama kioodoo maisa mmooriivaa uuvaara Anutuuqo kua pinaivaa vaa innaki yapeeravai. Iva Anutuuqaa mmoori vareera vaidiia ruputu kioovaara Anutuuqo irisai maisaivaa vaa inna mmiravaivee, ³ kua kiada kava aayanna reeda tunoo: Ta Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaunnano. Yoosinna pinaivaa ikia mmuturu kioovaa kioosuuvo tupatupaa ngioo vioo nnaasu varinoo, ⁴ tuduu rikiaada yokovaa vaidiia vo vaidivai yuku yaaku taika kioo vo vaidivakidiri taarama taaramaatama fayai roosuu ari vookarau taarama taaramadootama Anutuuqo kieeta varira mmaataivau variivaa yuku oyaivaki vida varada vaida innaata kua yoketaivaa tida tunoo: Kua kutaa. Ta aiyara yoketaavee kiaunnano, tiravai.

Puara Sipisiipa Nnaakaraivaara yaapeeri nneera suaivo nniravai

⁵ Iya itaa kua kua taika kioodoo kieeta varira mmaataivaudiri kua voovai tioo tunoo: Mmuakiaa Anutuuqaa mmoori vareeraiyaata mmuakiaa gioonna kiaapu nnoonna kiisaiyaatama inna avaiavaa rikieeraiyaso, ti Anutuuqaara kua yoketaivaa kiatee, ⁶ kua kioodoo na rikiaaduu kaayau gioonna kiaapuuya nuunaida pinaama kua tiraivaa roosiima akuaivo tioo nnoori hiina pinaivo akua tiraivaa roosiima akuaivo tioo ngiaarunno pinaama akua tiraivaa roosiima akuaivo tioo variravai. Tioo varuduu na rikiaaduu ii akua ivakinnaingiaa kuaivo tunoo: Ta Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaunnano. Ti Udaanga Anutuuqo mmuakiaa mminnaiyauvaa yaataroo diraivoono ti kieetavai variivaara innara kua yoketaivaa kiatee. ⁷ Kii ta sirigaida ausa yoketaivaa tasipama variaaravee. Kii ta inna nnutuuvaa ngiau aapu yapaaravee. Vaa Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa nnaata vareera suaivo nniivaara sirigakiatee. Inna nnaataivo vaa teerainno ⁸ uyira raira poosa yoketaa tuanaa hama kainaamaataiyauvaa Anutuuqo inna mmiyauvaa uyu varoo nniivaivee, tiravai. Ii uyira raira poosa iyauvo inna Anutuuqaa gioonna kiaapuuya safuura mmoori aataruuyauvaa iikiyaiyauvovee.

⁹ Niita kua tuu aangeraiivo kava niita kua tioo tunoo: Aa kua aavaa fafaara raanee. Anutuuqo gioonna kiaapuuya Puara Sipisiipa Nnaakaraivaara yaapeeri nneeraivaara tikiai ngiayia ivo iyara yoketaivai sirigakiaaravee. Itaama fafaara raanee. Aangeraiivo itaa kua ni giaa ni mi kioo vo kuavai tunoo: Ii kua ivo inna Anutuuqaa kua kutaa kuavaivee, ¹⁰ tuduu rikiee na inna yuku oyaivaki viee varee vaina ni ausa mmudu-uyaivaa inna mminaree kua iikiaaduu ivo ni tunoo: Sa itaama iikiane Anutuuqaa mmooriivaa ta mmuaa mmoori varaunnavaitanavee. I seena ausa hanigieeraiyaata ta mmuaa mmoori vareeraiyavee. Iya Yisuuva kua kutaivaa kua kookieema kioovaa puaisa utuaiyavee. Anutuuqaa nnaasu ai ausa mmuduuyaivaa mmiane. Aangeraiivo itaa kua tiravai.

Anutuuqaa Mmannasaivo forofetaiya inna kuaivaa kua kookieeraiya tasiponeema Yisuuva kua kutaivaa kua kookieema kioovaa kaiyaatama tasipaivaivee.

Vaidiivo puara hoosa poosaivau variravai

¹¹ Itaama taika kioodoo na taaduu ngiauvo vioo sai ngioo sauduu puara hoosa poosaivo ivaki diravai. Duduu inna mmookaivau variraivaa nnutuuvo ataama vainoo. Ivo hama ari kuaivaa pikieerainno kua kutaivaa tiraivovee. Fai ivo kua pinaivaa

gioonna kiaapuuyaki yapa kioo safu saafuuma iinaravai. Fai ivo rapiraivaa yuruuma kioo safu saafuuma iinaravai. ¹² Inna avuuvaitana ikia hauru toovaa roosiima vauduu inna kieetaivau kieeta vaidiia apira tommeekaiyauvo kaayauyauvai vairavai. Inna nnutuuvaa innayaa fafaara roovaa hama vaidi voovono iva oyaivaa rikieeravai. Ariinoo nnaasu rikieeravai. ¹³ Inna buruqaivo kaayau kiauivaki rabuuma kioovaa uyu varoo viravai. Vuduu inna nnutuuvaa vaidiia tunoo: Anutuuga tinniivaudiri kuaivaa vara kioo kiasa kookieeraivovee, tiravai. ¹⁴ Inna nnaagiaivau rapira vaidiia ngiau aapu varuuya puara hoosa poosaiyauvunu varuduu iya varada vuduu buruqa poosa yoketaa tuanaa hama kainaamaatauyauvaa uyu varada viravai. ¹⁵ Vuduu inna avaivakidiri paipa avaikarauvo tuoo rubikioo mmaanai kooyaa vairavai. Fai ivaadiri ivo gioonna kiaapu mmatayaiya rupuuo nonno yaataraanaravai. Yaataroo ari yau aina yaagueeqaivaadiri utu kioo vainno yaagueeqama iyara dinaravai. Vuaina iiraiyauvaa nnaamuruuvaki vaidiia raa kagiga kiaavo suuyaivo tuoo virayaama ivo Anutuuga nnannateeraivaa gioonna kiaapuuya maisama variyaiyaki yapa kinai fai itaama maisama variaaravai. Anutuuga mmuakiaa mminnaiyauvaa yaataroo diravoono iyara pinaama nnannataanaravai. ¹⁶ Ii kieeta vaidi iva buruqaivaunnaata inna tukiaivaunnaatama inna nnutuuvaa fafaara roovo vainno tunoo: Kieetaiya Kieeta Tuanaivovee. Udaangaiya Udaanga Tuanaivovee, tiravai.

¹⁷ Itaama taika kioodoo na taaduu aangeraa voovono suaira dioo vainno mmuakiaa ngiaammaiya ngiau vuutavau nuayara pinaama aayanna roo tunoo: Aapi tummuatee. Tiida Anutuuga buusa pinaivara nuunakiatee. ¹⁸ Kieeta vaidiiaatama ngiari rapira vaidi kieetaiyaata rapira vaidiiaatama iya mmamma mmatiiyauvaa nnaaraivara tummuatee. Iya hoosaiya mmamma mmatiiyauvaatama mmuakiaa vaidi iyauvunu variyaiya mmamma mmatiiyauvaatama nnaaraivara tummuatee. Mmuakiaa vaidiia sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiyaata kati ngiari yaata utiraiyauvunu nuairaiyaatama vaidi nnoonnaiyaata vaidi kiisaiyaatama iya mmamma mmatiiyauvaa nnaaraivara tummuatee, tiravai.

¹⁹ Aangeraiivo itaa kua tuduu na taaduu fayai mmaraivootama mmuakiaa mmatayaa variaa kieetaiyaata ngiari rapira vaidiiaatama nuunaida ivo puara hoosaivau varuuvata ari rapira vaidiiaatama rapuara iiravai. ²⁰ Rapududuu hoosaivau varuuvoota ari rapira vaidiiaatama fayai mmaraivaa yaatara kiada unnakua forofetaivaatama yaatara kiada vitada nniravai. Unnakua forofetaivo vaa tauraa fayai mmaraivaani ari vookara ari vookarau mmooriiyauvaa iiravai. Gioonna kiaapuuya vaa fayai mmaraivaa atavuaa varada inna mmannammannaivaara ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmiraiya ivo ari vookarau mmooriiyauvaa unnakua kiasa uuvata kutaavaivee tiravai. Hoosaivau varuuvoota ari rapira vaidiiaatama fayai mmaraivaata unnakua forofetaivaatama vitada hama rupuutiraida soopa pinaivaki sikau puapusuqaivo ikia too nnannannanna tuoo varuuvaki kagaari kieeravai. ²¹ Kagaari kioodoo hoosaivau varuu vaidiivaa avaivakidiri paipa avaikarauvo tuuvaadiri ivo vara kioo iya rapira vaidiia rutaka kioodoo putiravai. Putuduu mmuakiaa ngiaammaiya tuma iya mmamma mmatiiyauvaa nnooduduu iya ausaiyauvo fuaakairavai.

20

Yisuuva kaayau nuanu (1000) gioonna kiaapuuyara dinaravai

¹ Itaama taika kioodoo na taaduu aangeraa voovono ngiau aapuuvakidiri tioo varioo soopa hokoba mmata mmeeduuya vuuvaa kiivaa utu kioo vainno yeena yaagueeqa mmuaararoovo mmakarannaivaa roosuuvaa utu varoo tioo variravai. ² Tuma mahipa pinaivo nnaaruaa mahipa yapai maisaivaa nnutuuvo Sataangaa puaisa utuoo yeenaivaadiri inna rau kino kaayau nuanu (1000) itaama nnaasu variaiveeraivara

inna rau kieeravai. ³ Rau kioo soopa hokobaivaa raira sipuuvaa hatuaa kioo ivaki inna kagaari kioo sipuuvaa puaisakama rau kioo rookaivaadiri rafuutu kieeravai. Sataango kaayau nuanu (1000) ivaki varioo sa gioonna kiaapuuya unnakua kiaiveeraivaara aangeraiivo ivaki inna yapa kioodoo variravai. Fai ivo ivaki varino kaayau nuanu (1000) taika kino hatuaa kino kiisama kava kati nuainaravai.

⁴ Na itaama taivo taika kioodoo na taadu kieeta varira mmaataiyauvo vauduu gioonna kiaapuuya iyauvunu variravai. Varuduu vaa Anutuugo kua pinaivaara dira yaagueeqaivaa iya mmiravai. Na kava taadu gioonna kiaapuuya vooyaano iya ruputuduu putuuya vaidi kaanaiya ni teeda vairavai. Iya Yisuuva kua kutaivaa kooyaa tuuvaata Anutuuga kuaivaatama kuaa kookieema kioovaara vooya iya ruputuduu putiravai. Iya hama fayai mmaraivaata inna mmannammannaivaatama ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmida hama inna atavuaa ngiari tinniiyauvununnee vara ngiari yaakuuyauvunu yapeeravai. Iyaano vaa kava diitada kaayau nuanu (1000) vaidi kieetaya Yisuu Kirisiinna tasipama varida vooyara diravai. ⁵ Gioonna kiaapu homoraa putuuya hama kava ii suai ivaki diiteeravai. Kaayau nuanu (1000) taika kioodoo iya kava diiteeravai. Ii suai ivaki na taadu diitooya inna tauraananaa diitooyavee. ⁶ Gioonna kiaapuuya itaama tauraananaa diiteeraiya tasipama diitaarayara Anutuugo iyara yoketaa tuanaayavee kuaa iyara yoketaivai. Hama iya kava putuaraivaara aatuukiaaravai. Iya Anutuugaata Yisuu Kirisiinnaatama Anutuugaara kati puara hudeeraiya roosiima varida Yisuunna tasipama kaayau nuanu (1000) vooyara diaaravai.

Sataangaa yaatara kiada ikiaivaki kagaari kiaravai

⁷ Fai kaayau nuanu (1000) taika kino Sataangaa soopa hokoba oovi nnauvakidiri hatuaa kino ngioo mmaanai vioo ⁸ gioonna kiaapu suai raari raipinnai suai haatapaipi tooya sainai tooya sainai variyaiya unnakua tinai fai rikiada kumimakakiaaravai. Ii gioonna kiaapu iya ngiari nnutuuvaitana Gokooya Makokooya vainoo. Fai iya kumi-makaikio Sataango iya nuunama kioo vitoo rapinara kuanaravai. Nnoori mmaagaivau nnukaivo vaikiai vaidiyya hama yopeema yaariraivaa roosiima vitoo kuanaravai. ⁹ Iya vitoo vinai mmata aavau vai mmuakiaa mmatavau nuaida varida Anutuuga gioonna kiaapuuya variaa saasaaya nnau yoosinnaivaa Anutuugo mmuduuya rira yoosinna pinaivaa ututuuma kiaravai. Ututuuma kikio fai ngiau aapuuvakidiri ikiaivo tuoo iya taa taputu taika kiaanaravai. ¹⁰ Taa taputu taika kino mmagia maisaivo vaa iya unnakua tiraivaa Anutuugo inna vitoo soopa pinaivaki ikiaivoota sikau puapusugaivo ikia too nnannannanna tuoo variivaki kagaari kiaanaravai. Vaa ivo ivaki fayai mmaraivaata unnakua forofetaivaatama kagaari kioovaki kinai fai iya ikiannag-isanna heenagieena mmannammanna ivaki varida pinaa mmamma nniitareeraivaa tupatupaa varaaravai.

Anutuugo nnaagiai suai gioonna kiaapuuya ngiari

mmooriiyauvaara iya yaparairavai

¹¹ Itaama taika kioodoo na taadu kieeta varira mmaata pinaa poosaivo vauduu vaidi voovono ivaki variravai. Varuduu inna avuuvaudiri ngiau mmataivaitana vida raubiriida kuminauduu hama iya mmaataatairavai. ¹² Na taadu mmuakiaa putuuya nnoonnaiyaata kiisaiyaatama kieetaivo varira mmaata vunniivau diravai. Dida vauduu kieeta varira mmaataivau variivono yanaiyauvaa rabara kioodoo vauduu ari vo yanaiyau vaidiyya tupatupaa variaarayi nnutuuyauvo vau yanaiyauvaa rabara kioo teeravai. Gioonna kiaapu putuuya ngiari mmatayaa uu mmooriiyauvaa yanaiyauvunu fafaara rooyauvo vauyauvaara Anutuugo iya yaparairavai. ¹³ Ii suai ivaki gioonna kiaapuuya putida nnoori sorovuaraiivaki vauya kava diiteeravai. Mmata nnauvakidiri-aata putiraiya varira yoosinna Hairiisa ivakidiriaatama putuuya diiteeravai. Diitoduu

rikioo Anutuugo mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai ngiari uu aataruuyauvaara iya yaparairavai. ¹⁴Yaparama kioo putira aataruuvaata Hairiisa yoosinnaivaatama soopa pinaivaki ikiaivo too varuuvaki kagaari kioodoo viravai. Ii soopa pinaa ivaki ikiaivo too varii ivo inna kava nnaagiai eeyaara putuaraivovee. ¹⁵Gioonna kiaapuuya tupatupaa variaaraiya nnutuuyauvaa Anutuuga yanaivau fafaara raa kioodoo vairavai. Gioonna kiaapu voovoono hama inna nnutuuvo ii yanaa ivau vauvaa Anutuugo tuduu ikiana inna kagaari kieeravai.

21

Karaasa ngiau mmataivo vairavai

¹ Na itaama taivo taika kioodoo na taaduu karaasa ngiau mmataivaitana vairavai. Vaa tauraanaa ngiau mmataivaitana taika kioodoo nnoori sorovuaraivootama vaa taikeeravai. ² Taika kioodoo na taaduu nnau yoosinna karaasa yoketaa tuanaivo tuoo variravai. Ii karaasa nnau yoosinna ivo inna karaasa Yerusareemaivovee. Ivo ngiau aapuuvakidiri Anutuugaasidiri tuoo variravai. Gioonnaivo vaati varaanara karaasa uyira rairaiyauvaa uyu kioo teerairayaama itaama ii yoosinna karaasa ivo yoketaa tuanaavai tuoo variravai. ³ Tuoo varuduu na rikiaaduu kieeta varira mmaataivaudiri kua pinaivo tioo tunoo: Aanna makee Anutuuga variraivo gioonna kiaapuuya tasipama vainoo. Fai ivo iya tasipama hara kioo varinai iya inna gioonna kiaapu tuanaaya variaaravai. Fai Anutuugo ariinoo iya tasipama varioo iya Anutuugo tuanaavai varinaravai. ⁴ Fai iya vunnunnuuyauvo iya avuuyauvakidiri tiino fai ariinoo iya vunnunnu mmuakiaayavai rugaanaravai. Fai hama kava gioonna kiaapuuya putikio hama iya ausaiyauvo mmuaarareenai ratada mmamma nniitareeraivaa varaaravai. Vaa eenanaa aataru itaama vaiyauvo taikaivaara hama kava iya itaama variaaravaivee.

⁵ Kuaivo itaa kua tuduu rikioo kieeta varira mmaataivau varuuvoono tunoo: Aanna makee na mmuakiaa mminnaiyauvaa karaasa iikiaunoo, kiasa kioo hanigia ni tunoo: A taanna rikiaanna kuaiyauvaa fafaara raanee. Ii kua iyauvo kutaayauvai vaikiai gioonna kiaapuuya iyauvaara kutaavaivee kaiyauvaara fafaara raanee, ⁶ kiasa kioo tunoo: Vaa ii kua iyauvo kaanaivai. Na tauraa yapeeraivaata nnaagiai yapeeraivaatama na nakaaravovee. Na toosa hara iiraivaata iima taikeeraivaatama na nakaaravovee. Gioonna kiaapu voovoono inna nnoori rainai na nnoori rumuruumaivakidiri vita ree kati inna mmimo nnoo tupatupaa variraivaa varaanaravai. Hama ivo irisai yookaivaa kinai fai na inna mmimaravai. Kati na inna mmimaravai. ⁷ Fai yapooma Sataango gioonna kiaapu voovai iinno teeno ivo yaataravaa na itaama kati inna mmimo varaanaravai. Fai na inna Anutuugo varino ivo ni nnaakara tuanaavai varinaravai. ⁸ Mo gioonna kiaapuuya ni mmooriivaara aatuukiaiyata unnakua kiasa aruoo kiasa aduoo kiasa tiraiyaatama mmoori aataru maisaiyauvaa iikiaiyaata ngiari seenaiya rупutuaani putuaiyaatama sabi heeraiyaata saaka sifaa iikiaiyaatama unnakua anutuuyauvaara ausa mmuduuya mmiraiyaata mmuakiaa unnakua tiraiyaatama fai soopa pinaivaki sikau puapusugaivo ikia too nnannannanna tuoo variivaki kuaravai. Iya itaama iikiaaravoo inna kava nnaagiai eeyaara putuaraivovee, tiravai.

⁹ Aangeraiya yaaku saivai karasaidiri taaravaitana mmoori maisa nnaagiai vainaraiyauvo kuu yavaiyauvaki vauyauvaa utu kiada vauyakidiri voovoono niisi ngioo niita kua tioo tunoo: Fai Puara Sipisiipa Nnaakaraivoono nnaataivaa varaanaravai. Nninai fai na gioonna karaasa nnaayee inna nnaata ruukiaivaa i vitainaravaivee, ¹⁰ tuduu Mmannasa Yoketaivo ni tasipooduu aangeraiivo ni vitoo taapi hokoba ari vookaravau ni yapa kieeravai. Ni yapa kioo yoosinna yoketaa tuanaa Yerusareemaivo ngiau aapu Anutuugaasidiri tuoo vioo varuuvaa ni vitairavai. ¹¹ Ii yoosinna ivaki Anutuuga mmeekia ari vookarauvo vainno

mmannaammannairavai. Ii yoosinna ivo sikau yoketaivaa nnutuuvo yasipisii roosiima mmannammannaanaruuravai vairavai. ¹² Ivaa vagiaamunnaivo hokoba pinaavai vauduu ivaki sipuuyauvo yaakuuvaitana yukukidiri taarama vauduu aangeraiyauvo yaakuuvaitana yukukidiri taarama iyauvaara dida vaido haitatuuravai. Ii sipu iyauvunu Isarairaa gioonna kiaapuuya oyaiyauvaa nnutuuyauvaa yaakuuvaitana yukukidiri taarama fafaara rooyauvo vairavai. ¹³ Suai raari roopinnai taaravooma sipuuyauvo vauduu suai haatapoopinnai taaravooma sipuuyauvo vauduu tooya sainai sainai itaama taaravooma sipuuyauvo vairavai. ¹⁴ Ii vagiaamunna ivaa yaagueeqa sikau toosa hara yapa kiooyauvo sikau yaakuuvaitana yukukidiri taarama yapa kiada iyauvunudiri vagiaamunnaivaa hara kioodoo ngioo viravai. Ii sikau iyauvunu Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa kua varada nuairaiya yaakuuvaitana yukukidiri taarama nnutuuyauvaa iyauvunu fafaara rooyauvo vairavai.

¹⁵ Vauduu aangeraiivo niita kua tuuvo sikau gooraivaadiri iima kioo yauvaa nnau yoosinnaivaa mmatainaraivaa utu kioo vairavai. Utu kioo vainno ii yoosinna ivaatama sipuuyauvaata vagiaamunnaivaatama mmatainara iiravai. ¹⁶ Ii nnau yoosinna ivaa ivo tooya saivai saivai mmatauduu mmuaakarairavai. Ivo ari yauvaadiri nnau yoosinnaivaa mmatauduu tooya saivai saivai hokoba pinaa ari vookaraama vau atauyauvo (2400) kiromitaavai vauduu nnauyauvaa iima roo vioo vioo ngiau aapu atauyauvo (2400) kiromitaavai mmuaakaraama vairavai. Hama uruoo tara tuoo tarama vairavai. Mmuaavaugiataama vairavai. ¹⁷ Vauduu too aangeraiivo vaidi mmatayaiya iira aataruuvugiataama vagiaamunnaivaa mmatauduu too hokobavai vauduu atauyauvo (64) mitaavai vairavai. ¹⁸ Vauduu vagiaamunnaivaa sikau yasipisii ivaadiri iima kioodoo nnau yoosinnaivaa sikau goora tuanaivaadiri iima kioodoo yoketaa tuanaa mmannammannaanaruuravai vairavai. ¹⁹ Vagiaamunna sikau toosa hara yapa kiooyauvunu sikau yoketaa ari vookara ari vookarauyauvo vairavai. Sikau tauraiivo kookee kuauvaa nnutuuvo yasipaa vauduu inna inanoovo haboonna kuauvaa nnutuuvo sapaiyaa vauduu tammaivo poosa kuauvaa nnutuuvo akeeta vauduu eera tammaivo yanaadoo kuauvaa nnutuuvo emeraara vauduu ²⁰ eeraivo saakosaakoo tasipama poosa kuauvaa nnutuuvo satonikiisa vauduu karasai diaivo kookee kuauvaa nnutuuvo koniriaana vauduu karasaidiri taarama vauvo takuaanga kuauvaa nnutuuvo kirisoraita vauduu karasaidiri taaravooma vauvo yanaadoo kuauvaa nnutuuvo beriira vauduu karasaidiri taarama taarama vauvo saapaka kuauvaa nnutuuvo topaasa vauduu yaakuuvaitana vauvo tatapotatapoovaa nnutuuvo kirisopereesa vauduu yukukidiri mmuaavai vauvo haboonna kuauvaa nnutuuvo haiyasiina vauduu yukukidiri taarama vauvo nnaagiai tuanaivo kookee kuauvaa nnutuuvo ametiisa vairavai. ²¹ Vagiaamunna sipu yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana sikau seeta roosuu yoketaa pinaiyauvaadiri iima kiooyauvo vairavai. Mmuaa sipuvai mmuaa sikau seeta roosuu yoketaivaadiri iima kioodoo mmuaavai mmuaavai itaama vairavai. Ii yoosinna ivaki vuu aataruuyauvaa goora tuanaa yoketaivaadiri iima kioodoo mmanammannaanaruuravai vairavai.

²² Ii yoosinna ivaki hama na taaduu nuunaira nnau pinaa voovai vairavai. Udaanga Anutuugo mmuakiaa mminnaiyauvaa yaataroo diraivoota Puara Sipisiipa Nnaakaraivootama ivaki varuuvaara hama nuunaira nnaunnaatairavai. ²³ Hama suaivoota kuraagaivootama ii yoosinna ivaki teeravai. Anutuugaa oyai ari vookarauvo ivaki mmeekiavai tooduu Puara Sipisiipa Nnaakaraivo tooba roosiima ivaki toovaara hama suaivoota kuraagaivootama ivaki teeraivootairavai. ²⁴ Fai vo mmata vo mmata variaa gioonna kiaapuuya ii mmeekia ivo taivaara koovau nookiaaravai. Vo mmata vo mmata variaa kieetaiya ngiariisi vai yoketaa mminnaiyauvaa varada ivaki yapaaravai. ²⁵ Ikiannagisanna ii yoosinna ivaa sipuuyauvo hatuaa tu kioo nnaasu vainaravai. Hama rairaivootainaravai. Ivaki hama heenaivo vaivaara iya hama sipuuyauvaa

rairaivootainaravai. ²⁶ Mmuakiaa mmatavau variyaiya ngiari mminnaa yoketaa ari vookaraiyauvaa varada ivaki yapaaravai. ²⁷ Gioonna kiaapuuya maisai mmoori aataruuyauvaa hama ivaki varada kuaaravai. Sabi nuairaiyaata unnakua tiraiyaatama fai hama ivaki kuaaravai. Nnaaru Puara Sipisiipa Nnaakaraivo ari gioonna kiaapuuya tupatupaa variraivaara iya nnutuuyauvaa ari yanaivau fafaarama kiooya iya nnaasu fai ivaki kuaaravaivee.

22

¹ Nnooriivaa vaidiiya nneeda tupatupaa variaaraivaa aangeraivoono ni vitairavai. Ii nnoori ivo mmannammannaanaruunno varuduu Anutuugootta Puara Sipisiipa Nnaakaraivootama varuu kieeta varira mmaataivakidiri tiiravai. ² Tioo tioo nnau yoosinnaivaki vuu aataru nnoogiaivaa tammaidaa tuoo viravai. Tuoo vuduu yatariivaa iiraivaa vaidiiya nneeda tupatupaa variaaraivo nnoori siri saivau saivau diravai. Duoo vauduu mmuaa nuanuvai aakiaivaki yaakuuvaitana yukukidiri taaraneetu iiraiyauvo vairavai. Mmuuaa kuraaga mmuaa kuraaga itaama nnaasu iiraiyauvo vairavai. Vauduu ivaa apuuyauvaa gioonna kiaapu vo mmata vo mmata variyaiya varada nneeda nniitareeraivo sa tiisi vakiaiveeraivaara nneeravai. ³ Mmuakiaa mminnaa Anutuugo oogo tioo maisayauvaivee tiiyauvo hama ii yoosinna ivaki vainai taaravai. Fai Anutuugootta Puara Sipisiipa Nnaakaraivoota ivaitana variaa kieeta varira mmaataivo ivaki vainai Anutuugaa mmoori vareera gioonna kiaapuuya ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa fai Anutuugaa mmiaaravai. ⁴ Mmida varida inna viri nnikiivaa teekio inna nnutuuvaa iya tinniiyauvunu fafaara roovo fai vainaravai. ⁵ Ii yoosinna ivaki fai hama heenaivootainaravai. Udaanga Anutuugo iya mmeekiavai variivaara hama iya toobaiyauvaa subi kikiio teno hama suaivo taanaravai. Fai iya ivaki kietaya tupatupaa gioonna kiaapuuyara diaaravaivee.

Yisuuva tiinaravai

⁶ Itaama taika kiooduu aangeraiivo ni tunoo: Ii mmuakiaa kua kiaa iyauvo kua kutaayauvai vaikiai gioonna kiaapuuya iyauvaara kua kutaayauvaivee kiaaravai. Udaanga Anutuugo ari Mmannasaivaa forofetaiya mmioo variivoono ari aangeraivaa titaa kiaikio tiivai. Ivo i kiaa i mmioo i vitaakiaiveeraivaara tiivai. Ivo ari mmoori vareeraiya fai kiisa suai vainara aataru mminnaiyauvaa iya vitaakiaiveeraivaara titaa kiaikio tiivaivee, tiravai.

⁷ Yisuuva tunoo: Rikiaatee. Na kiisa suai kava kuanaravai. Fai yapooma nnaagiai vainara aataru mminnaiyauvaara aa yanaa aavaki vai kuaiyauvaa gioonna kiaapuuya rikiada iikiaiya fai yoketaama variaaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

⁸ Na Yuvuaano neenoo ii kua aataru iyauvaa rikiee iyauvaa teeravai. Na rikiee na taa taika kiee aangeraiivo iyauvaa ni vitauyauvaa yuku oyaivaki viee varee vaina ni ausa mmuduuyaivaa inna mminaree kiaa iikiaaduu ⁹ ivo ni tunoo: Sa itaama iikiane. Anutuugaa mmooriivaa ta mmuaa mmoori varaunnaitanavee. I seena forofetaiyaata aa yanaa aavaki vai kuaiyauvaa rikiada iikiaiyaatama ta mmuaa mmoori vareeraiyavee. Anutuugaa nnaasu ai ausa mmuduuyaivaa mmiane, ¹⁰ kiaa kioo ni tunoo: Nnaagiai vainara aataru mminnaiyauvaa aa yanaa aavaki vai kuaiyauvaa sa hatauma kiane. Ii kua iyauvaa kaanaivo vainima kooyaa vainaraivaara sa hatauma kiane. ¹¹ Gioonna kiaapu voovoono mmoori maisaivaa iivoono kii ari iivaugiataama mmannammanna iikiaivee. Gioonna kiaapu voovoono tomedama variivoono kii ari itaama variivaugiataama mmannammanna variaivee. Gioonna kiaapu voovoono safuuma variivoono kii ari variivaugiataama mmannammanna safuuma variaivee. Gioonna kiaapu voovoono yoketaa tuanaa ari vookaraama variivoono kii ari variivaugiataama yoketaa tuanaavai nnaasu variaivee. Aangeraiivo itaa kua tiravai.

¹² Yisuuva tunoo: Rikiaatee. Fai na kiisa suai kava kuanaravai. Na irisai yoketaiyauvaa varee tiee gioonna kiaapuuya ngiari mmoori iikiaiuyavunugiataama

mmuaavai mmuaavai irisaiyauvaa safuuma iya mminaravai. ¹³ Na tauraa variaivoono fai nnaagiai varinaravai. Na tauraa yapeeraivaata nnaagiai yapeeraivaatama na nakaaraivovee. Na toosa hara iiraivaata iima taikeeraivaatama na nakaaraivovee. Yisuuvaano itaa kua tiravai.

¹⁴ Gioonna kiaapuuya ngiari buruqaiyauvaa fini kaiya fai yoketaama variaaravai. Iya itaama finiaivaara iya inna aikiooma yatariivaa iiraivaa vaidiiya nneeda tupatupaa variaaraivaa fai iya nneeda yoosinna keegaiyauvaki vida yoosinnaivaki kuaaravai. ¹⁵ Gioonna kiaapu maisa mmooriivaa iikiaiyaata saaka sifaa iikiaiyaatama sabi aataru nuairaiyaata ngiari seenaiya ruputuaani putuaiyaatama unnakua anutuuyauvaa ausa mmuduuya mmiraiyaata gioonna kiaapuuya ngiari kuaiyauvaata ngiari mmooriyyauvaatama unnakua tiraiyaatama fai yoosinnaivaa mmaanai nnaasu variaaravai.

¹⁶ Yisuuva tunoo: Na ni aangeraiivaa titaa kiaaduu aa kua aayauvaa i kiaa i mminai eenoo vaa ausa hanigia kiada Anutuugaara nuunairaiya kiaa mmianeeraivaara na titaaduu aisi tiiravai. Na Davuitinna oyai tuanaivo variaivoono na inna oyavakidiri diitee inna sidinnaidivai variauvai. Na patairaara aakiapuaivaa roosiima pinaama mmeekia tauvovee, tiravai. ¹⁷ Mmannasaivoota Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa nnaataivootama kiaanoo: Ngiatee, kiaavai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya ii kua ivaa rikiaiya kiatee: Ngiatee, kiatee. Gioonna kiaapu voovoono nnoori raino kii ngiaivee. Nnooriivaa vaidiiya nneeda tupatupaa variaaraivaa inna nnaataakiaivoono kii ngioo kati nnaivee.

Nnaagiai kuavai

¹⁸ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya nnaagiai vainara aataru mminnaiyauvaara aa yanaa aavaki vai kuaiyauvaa rikiaiya na Yuvuaanoono yaagueeqama ngii giaa ngii miee kiaunoo: Mo fai gioonna kiaapu voovoono aa yanaa aavaki vai kuaiyauvaata ari tinniyaadiriaata vai kuaivaa tasipama reeno fai Anutuugo irisaivaa maisa mmooriyauvaa aa yanaa aavau kooyaa fafaara raa kaiyauvaa inna mminaravaivee. ¹⁹ Mo fai gioonna kiaapu voovoono nnaagiai vainara aataru mminnaiyauvaara aa yanaa aavaki vai kua voovai ruga kino fai Anutuugo inna ooqoo tino ivo hama yatariivaa iiraivaa vaidiiya nneeda tupatupaa variaaraivaa nnaanaravai. Fai ivo hama yoosinna yoketaa tuanaivaki kuanaravai. Yatariivaa nneeda tupatupaa variaaraivaaraata yoosinna yoketaa tuanaivaaraatama aa yanaa aavaki iyauvaara kuaivo vainoo. Na Yuvuaano itaa kua ngii giaa ngii miauvai. ²⁰ Ivoono ii kua ivaara kiaa kookieenno tuuvoono tunoo: Kua kutaavai. Na kiisa suai kava kuanaravaivee, tiravai. Inna aikioovai. Udaanga Yisuu-o, tummuanee. ²¹ Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngia mmuakiaa Anutuugaa gioonna kiaapuuya ngii tasipama vakiaivee.